شىنجاڭ ئۇيغۇرئاپتونوم رايونى جايلارتەزكىرسى

لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرسى

لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

كىرىش سۆز I

قەيۇم باۋۇدۇن

تەزكىرە تۈزۈش مەملىكىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى، تەزكىرە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە ياردەم بېرىش، تارىخنى ساقلاش، ئاقارتىش رولىغا ئىگە. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. 1958 - يىلى رەئىس ماۋزېدۇڭ چېڭدۇ يىغىنىدا تەزكىرە تۈزۈشنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى، شۇ يىلى 8 - ئايدا جۇئېنلەي زۇڭلى كونا تەزكىرىلەردىكى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە پەن - تېخنىكىغا دائىر ماتېرىياللارنى سىستېمىلىق رەتلەپ، قەدىمكىنى ھازىرقى ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 50- يىللارنىڭ ئاخىرىدا تەزكىرە گۇرۇپپىسى قۇرۇلغاندا جۇئېنلەي زۇڭلى يولداش زېڭ سەننى تەزكىرىچىلىك خىزمىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىشقا بېكىتتى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا مەملىكەت بويىچە جايلاردا تەزكىرىچىلىك باشلىنىپ كەتتى. كېيىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق مالىمانچىلىقتا تەزكىرىچىلىك خىزمىتى ئۇزۇلۇپ قالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنلا تەزكىرىچىلىك خىزمىتى يېڭىباشتىن كۇندىلىك ئىشلار كۇنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى. 1980 - يىل 4 - ئايدا يولداش خۇچياۋمۇ يېڭى نۇقتىئىنەزەر، يېڭى ئۇسۇل، يېڭى ماتېرىيال ۋە يېڭى شەكىل بىلەن يېڭى تەزكىرە تۈزۈشنى تەشەببۇس قىلدى. يولداش جياڭ زېمىن شاڭخەي شەھىرىنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان مەزگىلىدە شاڭخەي شەھەرلىك تەزكىرە كومىتېتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنىدا مۇنداق دەپ كۆرسەتكەنىدى: «يېڭىچە تەزكىرە كەڭ شەھەر ئاھالىسىگە، بولۇپمۇ ياش ئەۋلادلارغا تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش تەربىيىسى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، سوتسىيالىستىك ۋە ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتىكى رېئال، جانلىق، سەممىي، قايىل قىلىش كۇچىگە ئىگە دەرسلىكتۇر». سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈشتە ماركسىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى يېتەكچى، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەرنى مىزان قىلىش، ھەم ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش، ھەم يېڭىلىق يارىتىشقا جۇرئەت قىلىش كېرەك، بۇنىڭدىن مەقسەت جايلار ئەھۋالىغا ئائىتئەتراپلىق، جانلىق، چىن ماتېرىياللارنى يەتكۇزۇپ بېرىپ، سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

يېڭىدىن تۈزۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دەل مۇشۇ تەلەپلەر بويىچە، ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، تەزكىرىچى خادىملارنىڭ توققۇز يىللىق جاپالىق ئەمگىكى بىلەن تۈزۈلدى. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە پارتىيىنىڭ تۆت ئاساسىي پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلۇپ، دېئالېكتىك ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم نۇقتىئىنەزەردە چىڭ تۇرۇلۇپ ۋە ئۇ تەدبىقلىنىپ، ئىدىيە ئازاد قىلىنغان، ھەقىقەت

ئەمەلىيەتتىن ئىزدەلگەن ھالدا ھازىرقى ئىشلار تەپسىلىي، قەدىمكى ئىشلار ئىخچام بايان قىلىنىدى، مەۋقە ھازىرقى دەۋرگە قويۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئەينەن بايان قىلىنىدى، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمي يىغىنىدىن بۇيانقى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى زور ئۆزگىرىشلىرى نۇقتىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلدى، سوتسىيالىزملا جۇڭگونى قۇتۇلدۇرالايدۇ، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشلا جۇڭگونى تەرەققىي قىلدۇرالايدۇ، دېگەن ھەقىقەت ھەمدە ھەر مىللەت خەلقى زىچ ئىتتىپاقلاشقاندىلا، ئاندىن جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىشتائارقا-ئارقىدىن غەلبە قىلىپ، ئورتاق گۈللىنىشنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدىغانلىقى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان دەرىجىدە ئىسپاتلاپ بېرىلدى.

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەرەققىيات مۇساپىسى بايان قىلىنىپ، يەرلىك ئالاھىدىلىكى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكى خېلى ياخشى گەۋدىلەندۈرۈلدى. ئۇنىڭ نەشر قىلىنىشى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى قىممەتلىك يەرلىك ماتېرىيال بىلەن، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەرەققىياتى ۋە قۇرۇلۇشىنى ناھايىتى ياخشى ئىلمىي ئاساس ۋە تارىخىي ئۆرنەك بىلەن، لوپنۇرغا كۆڭۈل بۆلۈدىغان دوستلارنى سىستېمىلىق، ئەتراپلىق ماتېرىيال توپلىمى بىلەن تەمىنلىدى. مەن يۇرتۇمنىڭ ناھىيە تەزكىرىسىنىڭ نەشر قىلىنغانلىقىدىن ناھايىتى خۇشال بولدۇم، يۇرتۇمدىكى يولداشلارنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمەتلەردە «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىن ئەستايىدىل پايدىلىنىپ، ئۇنىڭ سوتسىيالىستىك تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدىكى تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇنداق بولغاندا بىزنىڭ تەزكىرە تۈزۈشتىكى مەقسىتىمىز ئەمەلگە ئاشقان بولىدۇ.

ھازىر «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ خەنزۇچىسى نەشرىدىن چىقتى، ئۇنىڭ ئاز سانلىق مىللەت يېزىقىدىكىسىنى بالدۇرراق كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇنداق بولغاندا «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» تېخىمۇ زور رول ئوينىيالايدۇ.

1993 - يىل، دېكابىر

ئىزاھات: «كىرىش سۆز 1»نىڭ ئاپتورى قەيۇم باۋۇدۇن چ ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى.

كىرىش سۆز II

ياڭ مىڭچۈەن، نىياز ئابلا

يېڭىدىن تۈزۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش، سوتسىيالىستىك بازار ئىگىلىكى بەرپا قىلىش چوڭقۇرلىشىۋاتقان يېڭى ۋەزىيەتتە نەشر قىلىندى. بۇ، دەۋرنىڭ يېڭى سەھىپىسى، ناھىيىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى جەھەتتىكى بىر مۇھىم نەتىجىسى، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭقۇر.

ئازادلىقتىن بۇرۇن ناھىيىمىزنىڭ قاتنىشى قولايسىز، ئىقتىسادى تەرەققىي قىلمىغان، مەدەنىيىتى قالاق ئىدى. ئازادلىقتىن كېيىن لوپنۇر تارىخىدا يېڭى سەھىپە ئېچىلدى، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ۋە قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلىپ، يېڭى دېموكراتىزمدىن سوتسىيالىزمغا بۇرۇلۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. ئەمما لوپنۇر ناھىيىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيە بولغاچقا، ئىقتىسادىي تەرەققىياتى بىر قەدەر ئاستا بولدى، «ناھىيە بازىرىدا T شەكىللىك بىرلا كوچا بار ئىدى، پۈتۈن ناھىيە بازىرىنى ئۈچ دانە ئېلېكتر چىرىغىلا يورۇتالايتتى، بىرلا رادىئو كانىيى پۈتۈن ناھىيە بازىرىغا ئاڭلىنىاتتى». مانا بۇ لوپنۇرنىڭ ئەينى ۋاقتىتتىكى ئەھۋالىنىڭ ھەقىقىي تەسۋىرى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشىيەننىي ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، بارلىقىنى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش ۋە ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشكە بېغىشلاپ، بىر نىيەت - بىر مەقسەتتە جۇشقۇن ئىلگىرىلەپ، جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن يىلمۇ يىل مول ھوسۇل ئالدى، سانائەت تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدى، ئىلىم - پەن، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ئىشلىرى كۈندىن - كۈنگە گۈللەندى، خەلق تۇرمۇشى يىلدىن - يىلغا ياخشىلىنىپ، لوپنۇرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىلدى. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە نۇرغۇن ماتېرىياللار ئارقىلىق، بۇ تارىخىي خاراكتېرلىك زور ئۆزگىرىشلەر ئەينەن ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

تەزكىرە تۈزۈش — مەملىكىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. تەزكىرە — «ئەلنى ئىدارە قىلىشقا ياردەم بېرىش كىتابى»، ئۇ، ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە ياردەم بېرىش، تارىخنى ساقلاش، ئاقارتىش رولىغا ئىگە. كونىلاردا: «دۆلەتنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن تارىخنى، بىرەر جايىنى ئىدارە قىلىش ئۈچۈن تەزكىرىنى ئەينەك قىلىش كېرەك» دېگەن گەپ بار. تارىخىي تەجرىبىلەر ئەينەك قىلىشقا ئەرزىيدۇ. بۈگۈنكى كۈندە بىزنىڭ سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈشتىكى مەقسىتىمىز سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت، ئۇ بىزنىڭ ئەۋلادلارغا قىلىپ بېرىدىغان بىر چوڭ ئىشىمىز ھېسابلىنىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان پەقەت چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 33 - يىلى (1907- يىلى) ئامبال جۇفاڭشۇ فېئودال ھۆكۈمران سىنىپ ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان «شىنپەك ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى» نى تۈزگەندىن سىرت، باشقا بىرەر تەزكىرە تۈزۈلمىگەن. بۈگۈنكى تەزكىرىچىلىكىمىزدە مارکسىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى يېتەكچى ئىدىيە قىلىنىپ، يېڭى نۇقتىئىنەزەر، يېڭى ئۇسۇل، يېڭى ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىلىپ سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈلدى، ئۇنىڭدا لوپنۇرنىڭ ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي جەھەتلەردىكى تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەقىقەت ئەمەلىيەتتىن ئىزدەنگەن ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلدى، ئۇ، كۆپچىلىكنى خىزمەت جەريانىدا ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلىپ، ئۆز جايىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ئىش كۆرۈپ، ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇپ، يېتىشسىزلىكنى تۈگىتىپ، ئۇستۈنلۈكنى جارى قىلدۇرۇپ، پايدىلىقلىرىنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، زىيانلىقلىرىنى تۈگىتىپ، ئالدىنقىلارغا ۋارىسلىق قىلىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ، زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى تېخىمۇ ياخشى ئېلىپ بېرىش جەھەتتە ئەتراپلىق، سىستېمىلىق، چىن تارىخىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» لوپنۇردىكى ھەر مىللەت خەلقىنى پارتىيىنى، ۋەتەننى، سوتسىيالىزمنى، يۇرتنى قىزغىن سۆيۈش تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشتا ناھايىتى ياخشى يەرلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەيدۇ.

سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈشتە ماتېرىيال توپلاشتىن تاكى كىتاب چىققۇچە بولغان پۈتكۈل جەريانىدىكى ئىش مىقدارى ناھايىتى كۆپ، ۋەزىپە ئىنتايىن مۇشكۈل. ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەزكىرە تۈزۈش باشلانغاندىلا بۇ خىزمەتنى كۈندىلىك ئىشلار كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈپ، تەزكىرىچى خادىملارنى زۆرۈر بولغان ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى بىلەن تەمىنلىدى. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى يېزىشقا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى كونكرېت يېتەكچىلىك قىلدى، لوپنۇردا خىزمەت قىلغان پىشقەدەم يولداشلارمۇ ناھايىتى كۆپ ياردەم بەردى، ناھىيىدىكى ھەر قايسى تارماقلار زور كۈچ بىلەن قوللىدى، ئۇنى يېزىشقا قاتناشقان يولداشلار قىينىچىلىققا پىسەنت قىلماي، ئىجتىھات بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ، بىر قانچە يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، كىتابنى ئاخىرى پۈتكۈزدى. بىز «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ نەشر قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش ۋە نەشر قىلىشقا كۆڭۈل بۆلگەن، مەدەت بەرگەن، ياردەم بەرگەن رەھبەرلەرگە، مۇتەخەسسىس، ئالىملارغا ۋە ئۇنى تۈزگۈچى خادىملارغا چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز.

1993 - يىل دېكابىر

ئىزاھات: «كىرىش سۆز I» نىڭ ئاپتورى يالڭ مىڭچۈەن ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى؛ نىياز ئابلا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سابىق ھاكىمى، 1993 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى بولدى.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە

1. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى يېتەكچى قىلىنىپ، تۆت ئاساسىي پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇلۇپ، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەر مىزان قىلىنىپ، يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈش جەھەتتىكى يېڭى نۇقتىئىنەزەر، يېڭى ماتېرىيال، يېڭى ئۇسۇل ۋە يېڭى شەكىلنىڭ تەلىپى بويىچە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەبىئىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققەت ئەمەلىيەتتىن ئىزدەنگەن ھالدا بايان قىلىنىدى، يەرلىك ئالاھىدىلىك ۋە مىللىي ئالاھىدىلىك تولۇق ئەكس ئەتتۇرۇلۇپ، ئىدىيىۋىلىك، ئىلمىيلىك ۋە ماتېرىيالچانلىق بىردەك بولۇش جەھەتتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىلدى.

2. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە قەدىمدىن ھازىرغىچە بولغان مەزمۇنلار خاتىرىلەندى، ھازىرقى ئىشلار تەپسىلىي، قەدىمكى ئىشلار ئىخچام بايان قىلىنىدى. كىتابتا ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار، تەشكىلىي تۈزۈلۈشنىڭ تەرەققىيات جەريانىدىن باشقىلىرى، ئادەتتە، 1899 - يىلى ناھىيە قۇرۇلغان ۋاقىتتىن باشلاپ بايان قىلىنىدى ياكى ھەربىر ئىشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسىدىن باشلاندى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرى ئاخىرقى يىل چېكى قىلىنىدى. ئايرىم ماتېرىياللار بۇنىڭدىنمۇ كەينىگە سۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە 1985 - يىلدىن كېيىنكى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتقا دائىر ئاساسلىق كۆرسەتكۈچلەر ۋە چوڭ ئىشلار «قوشۇمچە»گە كىرگۈزۈلۈپ، ئىخچام بايان قىلىنىدى.

3. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»دە تەزكىرە، تەرجىمھال، خاتىرە، بايان، خەرىتە، جەدۋەل قاتارلىق شەكىللەر قوللىنىلدى، تەزكىرە ئاساسىي گەۋدە قىلىنىدى. كەسىپلەر تەزكىرىلىرىنىڭ ئالدىغا ئومۇمىي بايان، چوڭ ئىشلار، ئاخىرىغا «قوشۇمچە» بېرىلدى. پۈتۈن تەزكىرىدە يېزىق بىلەن بايان قىلىش ئاساس، جەدۋەل، خەرىتە ۋە سۈرەت قوشۇمچە قىلىنىدى.

4. «ئومۇمىي بايان» پۈتۈن تەزكىرىنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، ئۇنىڭدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەرەققىيات جەھەتتىكى ئومۇمىي ئەھۋالى يېزىق ئارقىلىق ئىخچام بايان قىلىنىدى؛ «چوڭ ئىشلار» دا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەرەققىيات ئۆزگىرىشلىرى جەھەتتىكى ئومۇمىي ئەھۋالى ئومۇملاشتۇرۇپ ئەكس ئەتتۇرۇلدى، لوپنۇر ناھىيىسىدە بولۇپ ئۆتكەن تەسىرى چوڭ ئىشلار خاتىرىلەندى.

5. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دە شەيئىلەرنىڭ خاراكتېرى بويىچە قىسىم، باب، پاراگرافلار تەسىس قىلىنىدى، ئۇلار ھازىرقى مەمۇرىي باشقۇرۇش سىستېمىسىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىدى، ئوخشاش خىلدىكى شەيئىلەر مەيلى قانداق تارماققا خاس بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئوخشاش بىر قىسىم - بابقا كىرگۈزۈلدى. پۈتۈن تەزكىرە كىتابىدا جەمئىي 11 قىسىم، 60 باب، 202 پاراگراف تەسىس قىلىنىدى. «ئومۇمىي بايان»، «چوڭ ئىشلار» ۋە «قوشۇمچە» قىسىملار قاتارىغا كىرگۈزۈلمىدى.

6. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يۇز بەرگەن سىياسىي ھەرىكەتلەر يىل تەرتىپى بويىچە

«چوڭ ئىشلار» غا كىرگۈزۈلدى؛ سىياسىي ھەربىكەتلەرنىڭ لوپنۇرنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشى ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا كۆرسەتكەن تەسىرى ئالاقىدار قىسىم ۋە بابلارغا كىرگۈزۈلدى.

7. «شەخسلەر» قىسمىدا ھاياتلارغا تەرجىمھال تۈرغۈزماسلىق پرىنسىپىدا چىڭ تۈرۈلدى، تەرجىمھال تۈرغۈزۈشتا جەمئىيەت تەرەققىياتىغا بىر قەدەر چوڭ تۆھپە قوشقان ياكى تەسىر كۆرسەتكەنلەر ھەمدە شۇ يۇرتلۇقلار ئاساس قىلىندى، شۇنداقلا لوپنۇردا خىزمەت قىلغان ۋە ياشىغان بەزى ياقا يۇرتلۇقلارمۇ كىرگۈزۈلدى. تەرجىمھالى تۈرغۈزۈلغانلار بىردەك ئالەمدىن ئۆتكەن يىل تەرتىپى بويىچە تىزىلدى. «شەخسلەر» قىسمىغا يەنە ياقا يۇرتلاردا خىزمەت قىلمۇاتقان مۇئاۋىن ناھىيە (تۇمەن) دەرىجىلىكتىن يۇقىرى لوپنۇرلۇق كادىرلارنىڭ ئىسىملىك جەدۋىلى ۋە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىكتىن يۇقىرى قەھرىمان، نەمۇنىچى نامىغا ئېرىشكەنلەرنىڭ ئىسىملىك جەدۋىلى كىرگۈزۈلدى.

8. ۋاقىتنى بايان قىلىشتا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى ۋەقەلەر كونا يىل ناملىرى بويىچە ئېلىندى ھەمدە تىرناق ئىچىگە مىلادىيە يىلى بويىچە ئىزاھات بېرىلدى؛ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ۋەقەلەردە مىلادىيە يىلى قوللىنىلدى. تەزكىرىدە تىلغا ئېلىنغان «يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشنىڭ ئالدى - كەينىدىكى» دېگەن سۆز 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ۋاقىتنى، «ئازادلىقنىڭ ئالدى-كەينىدىكى» دېگەن سۆز 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 -، 26 - كۈنلىرىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ.

9. «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» دىكى ماتېرىياللار ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ناھىيىلىك ئارخىپخانىلار، ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى، دۆلەت 2 - تارىخ ئارخىپخانىسى، گەنسۇ ئۆلكىلىك كۈتۈپخانا، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تۈرلۈك يازما ماتېرىياللىرى ھەمدە ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ تەكشۈرۈش ئارقىلىق توپلىغان تۈرلۈك ماتېرىياللىرىدىن ئېلىندى. كىتابتا پايدىلىنىلغان ماتېرىياللارنىڭ كېلىش مەنبەسى بىرمۇ بىر ئىزاھلانمىدى، ئىزاھلانغان سانلىق مەلۇماتلار ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك2-شىسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۇمەن - مەيداننىڭ ماتېرىياللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

مۇندەرىجە

خەرىتە .....
سۆرەتلىك بەت .....
كىرىش سۆز I 1
كىرىش سۆز II 3
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى ھەققىدە..... 5
ئومۇمىي بايان 3
چوڭ ئىشلار 11

بىرىنچى قىسىم جۇغراپىيە

I باب تەشكىلىي تۈزۈلۈشى، رايونلارغا ئايرىلىشى 51

§ 1. چېگرىسى 51
§ 2. تەشكىلىي تۈزۈلۈشنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى 52
§ 3. مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى 54
§ 4. ناھىيە بازىرى ۋە يېزا - بازارلار..... 55
§ 5. يەر ناملىرى توغرىسىدا تەتقىقات 69

II باب تەبىئىي مۇھىتى 71

§ 1. گېئولوگىيە 71
§ 2. يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى 73
§ 3. كىلىماتى 76
§ 4. گىدرولوگىيە..... 81
§ 5. تۈپراق 87

§ 6. تەبىئىي بايلىق 91
§ 7. تەبىئىي ئاپەت 93

ئىككىنچى قىسىم يېزا ئىگىلىكى

I باب تېرىقچىلىق 101

§ 1. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى 103
§ 2. زىرائەت تېرىقچىلىقى 107
§ 3. دېھقانچىلىق تېخنىكىسى 114
§ 4. ئۆسۈملۈك ئاسراش 120
§ 5. ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشى 123
§ 6. ئىگىلىك باشقۇرۇش 123
§ 7. دېھقانچىلىق ئاپپاراتلىرى 128

II باب چارۋىچىلىق 129

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى 130
§ 2. ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى 132
§ 3. ئوتلاق 138
§ 4. ئۆي ھايۋانلىرى، ئۆي قۇشلىرىنىڭ تۈرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش ئەھۋالى 144
§ 5. چارۋا مەھسۇلاتلىرى 150
§ 6. چارۋا، ئۆي قۇشلىرى كېسەللىكلىرى 151

III باب ئورمانچىلىق 157

§ 1. ئورمانچىلىق ئاپپاراتلىرى 158
§ 2. ئورمان بايلىقى 159
§ 3. توغراق 162

§ 4. كۆچەت تىكىش ئورمان بەرپا قىلىش 165
§ 5. ئورمان باشقۇرۇش ۋە ئاسراش 171

IV باب دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى... 181

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى 181
§ 2. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ مەشغۇلات سەۋىيىسى..... 182
§ 3. چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى 183
§ 4. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۇزۇلمىسى 185
§ 5. ئاپپارات، قوشۇن 187

ئۇچىنچى قىسىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش

I باب ئۆتكەن دەۋرلەردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى 191

II باب يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى 192

§ 1. 31 - تۇمەن - مەيدان 193
§ 2. 32 - تۇمەن - مەيدان 197
§ 3. 33 - تۇمەن - مەيدان 201
§ 4. 34 - تۇمەن - مەيدان 205
§ 5. 35 - تۇمەن - مەيدان 208

تۆتىنچى قىسىم سۇچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى

I باب سۇچىلىق 215

§ 1. سۇ بايلىقى 216
§ 2. سۇ باشلاش ئىنشائاتلىرى 218
§ 3. سۇ ساقلاش ئىنشائاتلىرى 220
§ 4. ناسۇس بىلەن سۇ چىقىرىش ئىنشائاتلىرى 222
§ 5. قۇدۇق قېزىپ سۇ چىقىرىش ئىنشائاتلىرى 224
§ 6. سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى 225
§ 7. زەي چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى 225
§ 8. كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىنشائاتلىرى 226
§ 9. باشقۇرۇش، خىراجەت 226

II باب سۇ مەھسۇلاتلىرى 231

§ 1. سۇ يۈزى 232
§ 2. سۇ مەھسۇلاتلىرى بايلىقى 234
§ 3. بېقىش 235
§ 4. بېلىق تۇتۇش 236

بەشىنچى قىسىم سانائەت، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب سانائەت 241

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى 241
§ 2. خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سانائەت، كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەت 243
§ 3. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت 246
§ 4. كارخانا باشقۇرۇش 251
§ 5. ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى 253

II باب يېزا - بازار كارخانىلىرى..... 254

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى 254
§ 2. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تۈرى 257
§ 3. ئاساسلىق يېزا - بازار كارخانىلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش... 260

III باب شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى 264

§ 1. بازار قۇرۇلۇشى..... 264
§ 2. يېزا - كەنت قۇرۇلۇشى 270
§ 3. بىناكارلىق 275

ئالتىنچى قىسىم پوچتا - تېلېگراف، قاتناش

I باب پوچتا - تېلېگراف..... 281

§ 1. پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى 281
§ 2. پوچتا 282
§ 3. تېلېگراف 287
§ 4. باشقۇرۇش 290

II باب قاتناش 292

§ 1. يول..... 292
§ 2. كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ 295
§ 3. قاتناش قوراللىرى 305
§ 4. ترانسپورت 308
§ 5. قاتناش باشقۇرۇش 311

يەتتىنچى قىسىم سودا، ئاشلىق - ياغ

I باب سودا 317

§ 1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا 320
§ 2. خۇسۇسىي سودا 325
§ 3. تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسى 327

II باب ئاشلىق - ياغ 338

§ 1. غەللە - پاراق يېغىش ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىش 339
§ 2. ئاشلىق سېتىش 341
§ 3. ئۇن - ياغ تارتىش 344

سەككىزىنچى قىسىم مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

I باب مالىيە، باج 349

§ 1. مالىيە كىرىمى 350
§ 2. مالىيە چىقىمى 369
§ 3. ئاپپاراتلار 376

II باب پۇل مۇئامىلە 377

§ 1. ئاپپاراتلار 377
§ 2. ئوبوروت قىلىنغان پۇللار 380
§ 3. پۇل كىرىم - چىقىمى 381
§ 4. قەرز پۇل 384
§ 5. خەلق پۇل ئامانىتى 389

§ 6. زايوم 391
§ 7. سۇغۇرتا 392

توققۇزىنچى قىسىم ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب پىلان باشقۇرۇش 397

§ 1. ئاپپاراتلار 397
§ 2. ۋەزىپىسى ۋە فۇنكسىيىسى 397

II باب ستاتىستىكا باشقۇرۇش 399

§ 1. ئاپپاراتلار 399
§ 2. ستاتىستىكا كەسپى 399
§ 3. ستاتىستىكا ۋاستىلىرى 401

III باب مال باھاسىنى باشقۇرۇش 401

§ 1. ئاپپاراتلار 401
§ 2. باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسى 402
§ 3. مال باھاسىنى تەكشۈرۈش 403

IV باب سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش 403

§ 1. ئاپپاراتلار 403
§ 2. بازار باشقۇرۇش 404
§ 3. توختام باشقۇرۇش 405

V باب ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم 406

ئوننىچى قىسىم سىياسىي پارتىيە، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

I باب جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 409

§ 1. پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققىياتى 409
§ 2. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى 415
§ 3. قۇرۇلتايلار 416
§ 4. تەشۋىقات - تەربىيە 420
§ 5. ئىنتىزام تەكشۈرۈش 422
§ 6. بىرلىكسەپ خىزمىتى 423

II باب گومىنداڭ 425

III باب ئاممىۋى تەشكىلاتلار 426

§ 1. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى 426
§ 2. ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتلىرى 427
§ 3. ئاياللار بىرلەشمىسى 430
§ 4. دېھقان - چارۋىچىلار تەشكىلاتلىرى 432
§ 5. سودا - سانائەتچىلەر تەشكىلاتلىرى 433
§ 6. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 434
§ 7. ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى 435
§ 8. ناھىيىلىك ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش شۆبە ئۇيۇشمىسى 436
§ 9. جۇڭگو — سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارمىقى 437

ئون بىرىنچى قىسىم ھاكىمىيەت، سىياسىي كۆچۈش

I باب خەلق قۇرۇلتىيى 441

§ 1. ناھىيىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى 442
§ 2. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى 446
§ 3. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 453

II باب مەمۇرىي ئاپپاراتلار 453

§ 1. ناھىيىلىك يامۇل، ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 454
§ 2. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 457

III باب ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ئاپپاراتى 463

§ 1. ناھىيىلىك كۆچۈش 463
§ 2. ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كۆچۈشى 464

ئون ئىككىنچى قىسىم خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

I باب خەلق ئىشلىرى 473

§ 1. ئېتىبار بېرىش ۋە نەپقە بېرىش 474

§ 2. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش 477
§ 3. يېزىلاردىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش 482
§ 4. ئىجتىمائىي ئورۇنلاشتۇرۇش 483
§ 5. نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش 486

II باب ئەمگەك 488

§ 1. ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش 490
§ 2. كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش 493
§ 3. پاراۋانلىق، ئەمگەك سۇغۇرتىسى 494
§ 4. ئەمگەك - ئىش ھەققى 496
§ 5. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىش 498
§ 6. ئەمگەك تۈزۈمى 499
§ 7. زىيالىي ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 499

III باب كادىرلار 502

§ 1. خادىملارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش 502
§ 2. خادىملار شتاتى 504
§ 3. خادىملارنى سىناش 509
§ 4. كادىرلارنى تەربىيىلەش 510
§ 5. دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىش ۋە خىزمەتتىن چېكىنىش 511

ئون ئۈچىنچى قىسىم ئامانلىق ساقلاش، ئەدلىيە

I باب ئامانلىق ساقلاش 515

§ 1. ئاپپاراتلار 515
§ 2. ئامانلىق باشقۇرۇش 516
§ 3. نوپۇس باشقۇرۇش 518
§ 4. يۈز بەرگەن دېلولارنى رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلاش 519

§ 5. تۇرمە - سولاقخانىلارنى باشقۇرۇش 521
§ 6. قاتناشنى باشقۇرۇش 521
§ 7. ئوت ئۆچۈرۈش - ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش 522

II باب سوت قىلىش 523

§ 1. ھەق تەلەپ داۋا ئىشلىرى سوتى 523
§ 2. جىنايى ئىشلار سوتى 524
§ 3. ئىقتىسادىي سوت 526
§ 4. خەلق زاسىبداتېلى 526
§ 5. ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش 527

III باب تەپتىشلىك 527

§ 1. ئاپپاراتلار 527
§ 2. جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى 528
§ 3. قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى 530
§ 4. ئىقتىسادىي تەپتىشلىك 531
§ 5. تۇرمە، سولاقخانا نازارەتچىلىكى 532
§ 6. ئەرزىيەت ئىشلىرى 532

IV باب ئەدلىيە مەمۇرىيىتى 533

§ 1. قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى 533
§ 2. ھەق تەلەپ مۇرەسسە ئىشلىرى 534
§ 3. قانۇن مەسلىھەتچىلىكى 534
§ 4. جامائەت گۇۋاھلىقى 535

ئون تۆتىنچى قىسىم ھەربىي ئىشلار

I باب ھەربىي ئورگانلار 539

§ 1. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى 539
§ 2. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتى 540
§ 3. ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈم 540

II باب ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى 541

§ 1. خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى 541
§ 2. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى 541
§ 3. مىنگو دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى 541
§ 4. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى... 542

III باب ھەربىي خىزمەت ئۆتەش 542

§ 1. ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۈزۈمى 542
§ 2. ئەسكەر ئېلىش ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىندۈرۈش 543

IV باب خەلق ئەسكەرلىرى 544

§ 1. تەشكىللەش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش 544
§ 2. مەشق 546
§ 3. خەلق ئەسكەرلىرى پائالىيىتى 547

ئون بەشىنچى قىسىم مائارىپ، پەن - تېخنىكا

I باب مائارىپ 553

§ 1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى 553
§ 2. بالىلار مائارىپى 554
§ 3. باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى 555
§ 4. ئوتتۇرا مەكتەپ مائارىپى 561
§ 5. چوڭلار مائارىپى 565
§ 6. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى 567

§ 7. ماۋارىپ خىراجىتى 569

II باب پەن - تېخنىكا 571

§ 1. پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرى 571
§ 2. پەن - تېخنىكا قوشۇنى 572
§ 3. پەن - تېخنىكا خىزمىتى 573
§ 4. پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش 574
§ 5. پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى 576

ئون ئالتىنچى قىسىم مەدەنىيەت

I باب مەدەنىيەت - سەنئەت 581

§ 1. ئاپپاراتلار 581
§ 2. ئاممىۋى مەدەنىيەت 582
§ 3. كىتاب تارقىتىش 584
§ 4. كىنو قويۇش 585

II باب رادىئو - تېلېۋىزىيە 587

§ 1. رادىئو 587
§ 2. تېلېۋىزىيە 589

III باب ئارخىپ، تارىخ - تەزكىرە 590

§ 1. ئارخىپ 590
§ 2. تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش 591
§ 3. تەزكىرە تۈزۈش 593
§ 4. تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاش 594
§ 5. يەر ناملىرى خىزمىتى 595

IV باب مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقلەر 597

§ 1. مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ باشقۇرۇلۇشى 597
§ 2. ئاسار ئەتىقلەر 597

ئون يەتتىنچى قىسىم سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب سەھىيە 603

§ 1. تىببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى 604
§ 2. تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى 610
§ 3. تىببىي داۋالاش تۈزۈمى 611
§ 4. تىببىي دورا 614
§ 5. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش... 615
§ 6. ئاممىۋى تازىلىق 622
§ 7. ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى 624

II باب تەنتەربىيە 626

§ 1. تەنتەربىيە مەيدانى 627
§ 2. مەكتەپ تەنتەربىيىسى 628
§ 3. ئاممىۋى تەنتەربىيە..... 629
§ 4. تەنتەربىيە مۇسابىقىسى 630

ئون سەككىزىنچى قىسىم نوپۇس

I باب نوپۇس ئۆزگىرىشى 637

§ 1. ئاساسىي ئەھۋالى 637
§ 2. نوپۇسنىڭ كۆچۈشى 638

II باب نوپۇسنىڭ تارقىلىشى ۋە زىچلىقى..... 641

§ 1. بازار، يېزىلاردىكى تارقىلىشى 641
§ 2. جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى 642
§ 3. نوپۇسنىڭ زىچلىقى 642

III باب نوپۇس قۇرۇلمىسى 643

§ 1. مىللەت قۇرۇلمىسى 643
§ 2. كەسىپ قۇرۇلمىسى 644
§ 3. مەلۇمات قۇرۇلمىسى 645
§ 4. جىنىس ئايرىمىسى نىسبىتى 646

IV باب پىلانلىق تۇغۇت 647

§ 1. تۇغۇت چەكلەش 647
§ 2. بېجىرىم تۇغۇش، ئوبدان بېقىش 650

ئون توققۇزىنچى قىسىم مىللەت، دىن

I باب مىللەت 657

§ 1. ئۇيغۇرلار 657
§ 2. خەنزۇلار 666

II باب دىن 673

§ 1. بۇددا دىنى 673
§ 2. ئىسلام دىنى 674

يىگىرمىنچى قىسىم دېئالېكت، ماقال - تەمسىل

I باب لوپنۇر دېئالېكتى 679

§ 1. فونېتىكىلىق ئالاھىدىلىكى 679
§ 2. گراممماتىكىلىق ئالاھىدىلىكى 683
§ 3. لېكسىكىلىق ئالاھىدىلىكى 686

II باب ماقال - تەمسىل 687

§ 1. تېرىقچىلىققا ئائىت ماقال - تەمسىللەر 687
§ 2. تۇرمۇشقا ئائىت ماقال - تەمسىللەر 688

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم شەخسلەر

I باب شەخسلەرنىڭ تەرجىمھالى 693

Ⅱ باب شەخسلەر جەدۋىلى 699

قوشۇمچە
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1986 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە بولغان ئومۇ - مىي ئەھۋالى 709
ئاخىرقى سۆز 729
«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ تەھرىرات ئاپپاراتى ۋە تۈزگۈچى خادىملىرى 731
ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز 733
«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى... 734

ئۇمۇمىي بايان

ئومۇمىي بايان

لوپنۇر ناھىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزىي رايونىغا، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي - شىمالىي چېتىگە جايلاشقان. جۇغراپىيىلىك كوئوردىناتى شەرقىي مېرىدىئان "84°02′50 — "89°58′50، شىمالىي - پارالىل "40°10′33 — "41°39′47 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ناھىيىنىڭ غەرب تەرىپى ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار، كۇچا ناھىيىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمال تەرىپى بۈگۈر، باغراش، خوشۇت ناھىيىلىرى ۋە تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ توقسۇن ناھىيىسى، تۇرپان شەھىرى ۋە پىچان ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپى چاقىلىق، چەرچەن ناھىيىلىرى بىلەن قوشنا. ناھىيە زېمىنىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 502.8 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 165 كىلومېتر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر. ناھىيە بازىرى كورلا شەھىرىگە 52 كىلومېتر، ئۈرۈمچى شەھىرىگە 530 كىلومېتر كېلىدۇ (تاشيول بويىچە ھېسابلانغان ئارىلىق).

ناھىيىنىڭ شەرقىي - شىمالىي قىسمىنى قۇرۇقتاغ (شەرقىي بۆلىكى) توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، يەر شەكلى كۆتۈرۈلۈپ چىققان بولۇپ، شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2000 مېتىرچە كېلىدۇ. ئوتتۇرا قىسمى كۆنچى دەريا‌سى بىلەن تارىم دەريا‌سىدىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك. تارىم دەريا‌سى غەربىي - شىمالىي تەرەپتىن، كۆنچى دەريا‌سى شىمال تەرەپتىن كېلىپ شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئاقىدۇ. ناھىيىنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلباغنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ، ئىسسىق بىلەن سوغۇقنىڭ پەرقى ۋە تېمپېراتۇرىنىڭ يىللار، ئايلار بويىچە پەرقى چوڭ، ئەڭ ئىسسىق ئاي بىلەن ئەڭ سوغۇق ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا پەرقى تەخمىنەن 36℃ بولىدۇ. بىر كۈن ئىچىدىكى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىش پەرقى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17℃— 18℃ قا يېتىدۇ. تۆت پەسىل ئېنىق ئايرىلىدۇ، قىشتا قۇرۇق سوغۇق، يازدا تومۇز ئىسسىق بولىدۇ، ئەتىيازدا تېمپېراتۇرا تېز ئۆرلەيدۇ، ئەمما تۇراقلىق بولمايدۇ، كۈزدە تېمپېراتۇرا تېز تۆۋەنلەيدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.1℃ بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتردىن 150 مىللىمېترغىچە بولىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تاغلىق رايونلاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 70 مىللىمېتردىن 150 مىللىمېترغىچە، تۈزلەڭلىكلەردە 30 مىللىمېتردىن 40 مىللىمېترغىچە بولىدۇ. سۇنىڭ يىللىق پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2700 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە قىراۋسىز مەزگىل 185 كۈن، ئەڭ كۆپ بولغاندا 212 كۈن، ئەڭ ئاز بولغاندا 144 كۈن بولىدۇ. ناھىيە دائىم قۇم - بوران، قىراۋ ئۇشۇشۇكى، قۇرغاق ئىسسىق شامال، تۆۋەن تېمپېراتۇرا، يامغۇر (شورلىشىپ كېتىش) ۋە مۆلدۈر قاتارلىقلارنىڭ زىيىنىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 12 كۈن قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىدۇ، بۇ جاي مەملىكەت بويىچە ئەڭ قاتتىق قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىدىغان جايلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ (تۈرپان ئويمانلىقىدىن كېيىن تۇرىدۇ).

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىش جەھەتتە تۆت يېزا، بىر بازار،

ئىككى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى، بىر ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئايرىلدى، ناھىيە تەۋەسىدە يەنە شىنجاڭ «قىزىل بايراق» ماشىنا زاۋۇتى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2- شىسىنىڭ تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى بار. ناھىيىدىكى جايلار ۋە يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن-مەيدانلىرىدا ئۇيغۇر، خەنزۇ، خۇيزۇ قاتارلىق 17 مىللەت ئولتۇراقلاشقان، ئومۇمىي نوپۇسى 73 مىڭ 561، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىگە تەۋە نوپۇس 31 مىڭ 753، ناھىيىگە تەۋە نوپۇس ئىچىدە ئۇيغۇر 70.3% نى، خەنزۇ 25.5% نى ئىگىلەيدۇ؛ ناھىيىدىكى جايلار ۋە يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدا نوپۇسنىڭ زىچلىقى جەھەتتە، ھەربىر كۈادرات كىلومېتر يەرگە 1.23 ئادەم توغرا كېلىدۇ. ناھىيە بازىرى ھېسابلىنىدىغان لوپنۇر بازىرى ناھىيىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، قاتتىشى قولايلىق، ئۇ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ ئىقتىساد، سىياسەت، مەدەنىيەت مەركىزى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئائىلە 1173، نوپۇس 4826، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2155 بولۇپ، 44.65% نى ئىگىلەيدۇ.

لوپنۇرنىڭ تارىخى ئۇزۇن، ئۇ قەدىمكى غەربىي يۈرتتىكى 36 بەگلىك ئىچىدىكى شەھەر دۆلىتى لوپنۇر ۋە كۆچمەن ئەللەر دۆلىتى قۇرۇقتاغ ئېلىنىڭ سۈيۇرغاللىق يېرى ئىدى. ئۇ غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۈرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان، ساۋساۋ قۇرغان ۋېي سۇلالىسى دەۋرىدە كىنگىت بەگلىكى ئۇنى ئۆزىگە قوشۇۋالغان. چىڭ سۇلالىسى خانى چېيەنلۇڭ شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، لوپنۇر ئاۋۋال تۇرپان ۋاڭى (ئىنانچى خانى) ئىمىنخوجىغا تەۋە بولدى. چېيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) يېڭىدىن تەسىس قىلىنغان قاراشەھەر خان ئامبىلىنىڭ بىر تۈتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتتى. گۇاڭشۇ 16 -يىلى (1891- يىلى) ئىگىنقىر (ھازىرقى يېزا ئىگىلىك 2 - شى 31 - تۈەن - مەيدان) دا نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، يەرلىككە ئائىت ئىشلار بىر تەرەپ قىلىندى. گۇاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) شىنپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلىندى، مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە قارا شەھەر ۋىلايىتى، قارا شەھەر مەمۇرىي رايونى (8- رايون) مەمۇرىي مەھكىمىسى، قارا شەھەر مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىگە قارىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، قارا شەھەر ۋىلايىتى، كورلا ۋىلايىتى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېرى كەڭ، تەبىئىي بايلىقى مول. ناھىيە بويىچە 1985 - يىلدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر 317 مىڭ 700 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىگە تەۋە نەق تېرىلغۇ يەر 104 مىڭ 200 مو، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ تېرىلغۇ يېرى 213 مىڭ 500 مو؛ 2 مىليون 549 مىڭ 700 مو تۇرلۇك ئورمانلىق بار، بۇنىڭ ئىچىدە توغراقلىق 996 مىڭ 700 مو بولۇپ، بۇ جاي ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە توغراق ئورمىنى نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان رايونلارنىڭ بىرى. ناھىيە تەۋەسىدە كۆل ناھايىتى كۆپ، سۇيى ئەلۋەك، ئوت - چۆپ مول بولۇپ، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئىنتايىن ياخشى سورۇن بىلەن تەمىنلەنگەن. ناھىيە بويىچە 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئوتلاق 15 مىليون 562 مىڭ 800 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىگە تەۋەسى 15 مىليون 416 مىڭ مو. ھازىر ۋېرمىكۈتىت، كۆمۈر، فوسفور، تۆمۈر، ھاك تېشى، سۇرمە تاش، تاشپاختا قاتارلىق كان مەھسۇلاتلىرى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ۋېرمىكۈتىت زاپىسى مەملىكەت بويىچە تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان ۋېرمىكۈتىت زاپىسىنىڭ 92.93 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە دۆلەت تەرىپىدىن2-

دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان ياۋايى ھايۋانلار قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن ياۋايى ھايۋانلاردىن ياۋا تۇگە، قارا تايغان بۇغا قاتارلىقلار بار.

5000 - 6000 يىللار بۇرۇن ئىنسانلار لوپنۇردىن ئىبارەت بۇ تۇپراقتا ئەمگەك قىلىپ، ياشاپ كۆپەيگەن، يەرلىك ئاھالىلەر تېرىقچىلىق قىلماي، چارۋىچىلىق قىلاتتى. مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 3 - يىلى (1509 - يىلى) دىن كېيىن ئانچە - مۇنچە تېرىقچىلىق ئىشلىرى بارلىققا كەلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى) شىنىغا ئۆستىگى (مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا لوپنۇر ئۆستىگى دەپ ئۆزگەرتىلدى) چېپىلىپ، بوز يەر ئېچىلىپ، ئاشلىق زىرائىتى تېرىلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) دىن كېيىن، تېرىقچىلىق دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى، ئەمما سۇ ئىنشائاتى مۇئەسسەسلىرى ئاددىي، دېھقانچىلىق تېخنىكىسى قالاق بولغاچقا، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن ئېلىنغان ھوسۇل نىسبەتەن تۆۋەن بولدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) دىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 34 مىڭ 500 مو تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، 2 مىليون 433 مىڭ جىڭ ئاشلىق، 3000 جىڭ پاختا، 75 مىڭ جىڭ ياغلىق دان ئېلىنىپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 207.6 جىڭ ئاشلىق، 0.25 جىڭ پاختا، 6.4 جىڭ ياغلىق دان توغرا كەلگەنىدى. باشقا ئىشلارمۇ ئىنتايىن قالاق ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دېھقان، چارۋىچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، سۇ ئىنشائاتلىرىنى ياساپ، تۇپراقنى ياخشىلاپ، سۇپەتلىك سورتلارنى كېڭەيتىپ، زىياندىاش ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ئىلغار يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسىنى كېڭەيتكەنلىكتىن، يېزا ئىگىلىكى خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان يېزىلاردا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. 1982 - يىلى يېزىلاردا ئائىلىلەرنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشى ئاساس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى قەدەممۇ قەدەم يولغا قويۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتىكى تەقسىماتچىلىققا خاتىمە بېرىلىپ، كەسپىي ئائىلىلەر، نۆقتىلىق ئائىلىلەر ۋە ھەرخىل بىرلەشمە گەۋدىلەر تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، كەسىپ قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، «ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى بوشاشتۇرماي، كۆپ خىل ئىگىلىكنى پائال راۋاجلاندۇرۇش» فاكتورىنى چىڭ تۇرۇلۇپ، «سانائەت ئارقىلىق يېزا ئىگىلىكنى تولۇقلاش» تەدبىرى قوللىنىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى تېز راۋاجلاندۇرۇلدى. ناھىيە تەۋەسىدىن بۇغداي، شال، كۆممىقوناق، پاختا، ياغلىق دان قاتارلىق دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى چىقىدۇ. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 829 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكى 4 مىليون 897 مىڭ يۈەندىن 2.03 ھەسسە ئاشتى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 1976 - يىلدىكى 14 مىليون 45 مىڭ جىڭدىن 25 مىليون 703 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 83% ئېشىپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 4.809 جىڭدىن توغرا كەلدى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 1 مىليون 382 مىڭ جىڭغا يەتتى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 595 مىڭ 600 جىڭغا يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 3.94 ھەسسە ئاشتى. دېھقانلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرىچە ساپ كىرىمى 459.06 يۈەنگە يەتتى.

چارۋىچىلىقتا كالا، قوي، ئات، ئېشەك قاتارلىقلار بار. لوپنۇر ناھىيىسى مەملىكەت بويىچە ئەلتىرە قويى ئاساسلىق بېقىلىدىغان رايونلارنىڭ بىرى. چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئانچە

تۇراقلىق بولمىسمۇ، قالدۇق چارۋا ئۇزلۇكسىز كۆپەيمەكتە. 1949 - يىلى 113 مىڭ تۇياق چارۋا بار ئىدى. 1985 - يىلى 230 مىڭ 100 تۇياققا يېتىپ، 104% كۆپەيدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، قاشالانغان ئوتلاق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ ۋە ئوتلاق ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، بىر قىسىم چېكىنىپ كەتكەن ئوتلاق ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. چارۋىچىلىق تۈزۈلمىسىنىڭ ئىسلاھ قىلىنىشى بىلەن كەڭ چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغالدى. 1985 - يىلى چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 77 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى.

سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، 50 -، 60 - يىللاردا سانائەت ئانچە-مۇنچە تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى، كېيىن بىر ئىزدا توختاپ قالدى. 70 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قەنت - شېكەر، سۇرمەتاش، ئوغۇت قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەش سانائىتى بارلىققا كەلدى، ئەمما تۇرلۇك قىيىنچىلىقلار تۈپەيلىدىن بۇ كارخانىلار ئېغىر زىيان تارتقاچقا، بەزىلىرى تاقىۋېتىلدى، بەزىلىرى قوشۇۋېتىلدى، بەزىلىرى توختىتىۋېتىلدى، يەنە بەزىلىرى باشقا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى. قەنت - شېكەر زاۋۇتى1978- يىلدىن كېيىن چۈچۈك‌بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى، مەھسۇلاتى دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدا بازار تاپتى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 640 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكى 985 مىڭ‌يۈەندىن 5.74 ھەسسە ئاشتى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەرەققىياتى يېزا ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا شۇنداقلا يېزىلاردىكى ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش قۇرۇلمىسىدا چوڭقۇر ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى. بىناكارلىق تېز تەرەققىي قىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئارىسىدا باشلامچى كەسىپكە ئايلىنىپ، يېزا ئىگىلىك، سانائەت، سودا، ترانسپورت قاتارلىق كەسىپلەرنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلىنىشىغا تۈرتكە بولدى، بۇنىڭ بىلەن يېزىلاردىكى ئارتۇق ئەمگەك كۈچىگە يېڭى چىقىش يولى تېپىلدى. 1985 - يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليون 164 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 21 مىليون 469 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 3.7 ھەسسە ئاشتى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 686 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 2.09 ھەسسە كۆپەيدى.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، خامچوت ئىچىدىكى مالىيە كىرىمى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1985 - يىلى مالىيە كىرىمى 1 مىليون 491 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 76.4% ئاشتى، ئەمما يەنىلا دۆلەتنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ كۆن ئۆتكۈزۈشتەك قىيىنچىلىق تۇغمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە ئىشلىرىدا ناھايىتى زور تەرەققىياتلار بارلىققا كەلدى. ناھىيە بويىچە 1985 - يىلدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 12، مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى، ئوقۇغۇچىسى 6551؛ 1986 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئادەتتىكى مائارىپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مائارىپىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولدى، ناھىيىگە ئادەتتىكى مائارىپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مائارىپىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش لايىقەتنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى، ناھىيە، ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئادەتتىكى مائارىپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مائارىپى جەھەتتە

ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى تۇرلۇك پەن - تېخنىكا خادىمى 809 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كەسىپىي تېخنىكا ئۇنۋانى بار خادىم 750؛ 1978- يىلدىن بېرى پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرى كۇندىن - كۇنگە مۇكەممەللەشتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، مال دوختۇرلۇق قاتارلىق 13 پەن - تېخنىكا مۇلازىمەت ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، تۇرلۇك يېڭى تېخنىكا، يېڭى قورال - سايمانلار كېڭەيتىلدى، تۇرلۇك پەن - تېخنىكا ئالماشتۇرۇش يىغىنلىرى چاقىرىلدى، بۇ، ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنىڭ سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىدە مۇھىم رول ئويناندى. 1984 - يىلى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، تىببىي داۋالاش قاتارلىق ساھەلەردە 11 ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تىببىي داۋالاش قاتارلىق ساھەلەردە 11 ئىلمىي جەمئىيەت قۇرۇلۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەركەز قىلىنغان پەن - تېخنىكا تورى شەكىللەندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 50 پەن - تېخنىكا تورى ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن پەقەت بىرلا تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئاپپاراتى بار ئىدى، 1985- يىلى 11 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، كەنت شىپاخانىسى سەككىز، كېسەل كارىۋىتى 66، كەسىپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 121. ھازىر يېزىلاردا دوختۇر يېتىشمەسلىك، دورا كەمچىل بولۇش ۋەزىيىتى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى؛ يەرلىك كېسەللىكلەر ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تىزگىنلەندى؛ خەلقنىڭ ساغلاملىق سەۋىيىسى خېلى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. خەنزۇ ئاھالىلەر ئارىسىدا يولغا قويۇلغان پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجە قولغا كەلدى، 1985 - يىلى ئاھالىنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 13.04‰ تە تىزگىنلەندى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاز سانلىق مىللەت ئاھالىسى ئارىسىدىمۇ پىلانلىق تۇغۇتقا دائىر يېڭى كەيپىيات بارلىققا كەلدى. ناھىيە بازىرىدا يەنە مەدەنىيەت يۇرتى، كۇتۇپخانا، شىنخۇا كىتابخانىسى، كىنوخانا (ئەترەت)، رادىئو ئۇزىلى، تېلېۋىزىيە كۇچەيتىش ئىستانسىسى قاتارلىق مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرى بار، يېزا - بازارلاردا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا مەدەنىيەت پونكىتى، رادىئو ئۇزىلى، كىنو قويۇش ئەترىتى قاتارلىقلار قۇرۇلدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇش سەۋىيىسى ئومۇمىيۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، ئات بەيگىسى قاتارلىق ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ تۇرىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەنتەربىيە ئىشلىرى تېز سۈرئەتتە تەرەققىي قىلدى، ناھىيە بازىرىدا بىر ئۇنۋىرسال تەنھەرىكەت مەيدانى ياسالدى. تەنھەرىكەت بازار - يېزىلاردا ئومۇملىشىپ، ماھارەت كۆرسىتىش سەۋىيىسى ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، بولۇپمۇ ئەنئەنىۋى مىللىي تەنتەربىيە پائالىيىتى بەكرەك ئومۇملاشتى، ھېيت - بايراملاردا بازار - يېزىلاردا مول مەزمۇنلۇق مەدەنىيەت، تەنتەربىيە پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسى سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى چىڭ تۇتۇش بىلەن بىللە سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى، لېنى فېڭدىن، ئىلغار، نەمۇنىچى شەخسلەردىن ئۆگىنىشنى ئەستايىدىل چىڭ تۇتۇپ، «تۆت گۈزەل، بەش بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش»، «ئۇچتە ئەلا بىردىن ئۆگىنىش»، «سېلىشتۇرۇش، ئۆگىنىش، يېتىشۇېلىش، يارىدەم بېرىش» قاتارلىق پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇردى، شۇنىڭ بىلەن ئەخلاقلىق، غايىلىك، مەدەنىيەتلىك، ئىنتىزامچان يېڭى كىشىلەر، ياخشى ئادەم، ياخشى ئىشلار ئۇزلۇكسىز مەيدانغا كەلدى. بازار- يېزىلاردىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى ئۆز ئارا ئۆگىنىپ، ئۆز ئارا يادەملىشىپ، ئۆز ئارا ھۇرمەتلىشىپ، بىرلىكتە سوتسىيالىستىك يېڭى لوپنۇر قۇرماقتا. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1982 - يىلى چاقىرىلغان ئاپتونوم رايونلۇق 1 - قېتىملىق مىللەتلەر

ئىتتىپاقلىقى بويىچە تەقدىرلەش يىغىنىدىن كېيىن، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى يەنىمۇ كۈچەيتىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە بىر تۇركۈم ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلىدى، شۇنىڭ بىلەن خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ، دېگەن ئىدىيە كىشىلەرنىڭ قەلبىگە تېخىمۇ چوڭقۇر ئورنىدى.

لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە ناھايىتى كۆپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەدىمكى يارداملىق قەبرىستانلىقى ئىپتىدائىي ئۇرۇقداشلىق جەمئىيىتىگە تەۋە قەبرىستانلىق بولۇپ، ئۇ كۆنچى دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان، كۆلىمى 1600 كۋادرات مېتر كېلىدۇ، قەبرىستانلىقتا 42 قەبرە بار، لەھەت قۇم يەرگە تىك كولانغان؛ ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ياقورۇل تۇرى، بارىگاھ خارابىلىكى، قۇرۇقتاغ قىياتاش رەسىملىرى، قارا چۆگۈن قەدىمكى شەھىرى خارابىلىكى، شەھەردۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىلىكى، پىچان شەھىرى خارابىلىكى قاتارلىقلار بار. بۇ يادىكارلىقلار مۇڭاپىق باشقۇرۇلمىغانلىقتىن، كۆپ قىسمى بۇزۇتۇلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشى ئارقىسىدا، لوپنۇر ناھىيىسىدە ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىش بولدى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئالغا ئىلگىرىلەش قەدىمى تېزلىتىلدى، ئەمما ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، لوپنۇر ناھىيىسى يەنىلا بىر قەدەر قالاق. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش دولقۇنىدا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ، قولغا كەلتۈرۈلگەن نەتىجىلەر ئاساسىدا، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇش يولىدا تېخىمۇ مەزمۇت قەدەم تاشلاپ، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان رايونلارغا يېتىشۋېلىش ئۈچۈن تىرىشماقتا.

چوڭ ئىشلار

چوڭ ئىشلار

غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرى

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇ زامانىسىنىڭ 1 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 206 - يىلى)

لىۋباڭ خەن سۇلالىسىنى قۇردى. بوستانلىقتىكى شەھەر دۆلىتى لوپنۇر، كۆچمەن ئەللەر دۆلىتى قۇرۇقتاغ ئېلى دېگەن ناملار «خەننامە» دە كۆرۈلىدۇ. ھازىرقى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسى ئەينى ۋاقىتتىكى ئاشۇ ئىككى دۆلەت زېمىنىنىڭ بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋېندى زامانىسىنىڭ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 176 - يىلى)

ھۇنلارنىڭ غەربتە تۇرۇشلۇق باتسقانى چاكارلار كاھىبگى تەسىس قىلىپ، لوپنۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان غەربىي يۇرت ئەللىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى زامانىسىنىڭ جيەنيۈەن 3 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 138 - يىلى)

جاڭ چيەن غەربىي يۇرتقا ئەلچىلىككە چىقىپ، لوپنۇرغا كەلگەن، ھازىر لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە جاڭ چيەننىڭ ئاتخانىسىنىڭ خارابىلىكى ساقلانماقتا.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى زامانىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى)

خەن سۇلالىسىنىڭ ئىرشى سانغۇنى لى گۇاڭلى 2 - قېتىم پەرغانىگە يۈرۈش قىلىپ قايتىشىدا بۇگۇردە يالۋاچ چېرىكچى قويۇپ، بۇگۇر، لوپنۇرلاردا بوزىەر ئاچقۇزدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى زامانىسىنىڭ تيەنخەن 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 99 - يىلى)

قاراقۇم قاتارلىق ئالتە بەگلىك بەگزادىلىرىنى مۇلازىملىققا ئەۋەتىپ، ئۆزلىرىنىڭ بەيئەت

قىلغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى جاۋدى زامانىسىنىڭ يۈەنفېڭ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 77 - يىلى)

جاۋدې خان خەن سۇلالىسىغا بەيئەت قىلغان كىما شاھزادىسى لەيدەننى چېرىكچى سانغۇن قىلىپ تەينىلىدى، ئۇ بۇگۈر، لوپنۇر قاتارلىق شەھەرلەردىكى بوزيەر ئېچىش ئىشلىرىنى باشقۇردى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىنىڭ دىجيې 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 68 - يىلى)

شۇەندى خان يانداش بەگ جېڭ جى بىلەن چېرىكچى بەگ سى ماشىنى جازا كەچۈرۈم قىلىنغان 1500 جىنايەتچىنى باشلاپ لوپنۇر شەھىرىگە بېرىپ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش كۈچىنى كۈچەيتىپ، قاڭقىللارغا يۇرۇش قىلىش ئۈچۈن ھەربىي ئاشلىق تەييارلاشقا بۇيرۇدى.

شۇ يىلى شۇەندى خانىنىڭ پەرمانى بىلەن جېڭجى، سىماشىلار لوپنۇردا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈۋاتقان 1500 چېرىكنى باشلاپ ھەم غەربىي يۇرتتىكى ئالتە بەگلىكتىن 10 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم يىغىپ قاڭقىللارنىڭ پايتەختى يارغول شەھىرىنى ئالدى. قاڭقىل خانى ۋۇگۇي جېڭ جىغا تەسلىم بولدى. جېڭجى ياساۋۇلخانا ئەمرىلەشكىرىلىكىگە كۆتۈرۈلۈپ، پىشامشانىنىڭ غەربىدىكى جايلارنى قوغدىغۇچى ئەلچى قىلىپ تەينىلىنىپ، جەنۇبىي يولنى قوغدىدى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىنىڭ دىجيې 3 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 67 - يىلى)

جېڭ جى لوپنۇردا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈۋاتقان 300 چېرىكنى قاڭقىللارنىڭ پايتەختى يارغول شەھىرىگە بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ئەۋەتتى.

شۇ يىلى ھۇن تەڭرىقۇتى ئاتلىق قوشۇن ئەۋەتىپ، قاڭقىللارنىڭ پايتەختى يارغول شەھىرىگە ھۇجۇم قىلدى. جېڭجى لوپنۇردا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈۋاتقان 1500 چېرىكنى باشلاپ كېلىپ قاڭقىللارغا ياردەم بەردى، ھۇن قوشۇنى چېكىنىپ كەتتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىنىڭ يۈەنكاڭ 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 64 - يىلى)

ھۇن تەڭرىقۇتى شۇدۇ نەچچە مىڭ ئاتلىق ئەسكەر ئەۋەتىپ قاڭقىللارغا ھۇجۇم قىلدى، خەن سۇلالىسى قاڭقىللار ئېلىدە بوزيەز ئېچىشنى توختاتتى. جېڭجى شۇ يىلى كۈزدە قاڭقىللار ئېلىدىكى ئادەملىرىنى لوپنۇرغا يۆتكەپ كەتتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىنىڭ شىنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 60 - يىلى)

جىڭجى لوپنۇردا كۆسەن، قاراقۇم قاتارلىق ئەللەردىن 5000 ئەسكەر توپلاپ، ھۇن باتىسقانىنىڭ تەسلىمىنى قوبۇل قىلدى. شۇندىن ئېتىبارەن ھۇنلارنىڭ غەربىي يۇرتتا تەسىس قىلغان چاكارلار كاھىبگى بىكار قىلىندى.

شۇ يىلى خەن سۇلالىسى ئۇرلى شەھىرى (ھازىرقى بۈگۈر ناھىيىسى چېدىر يېزىسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپى) دە غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلدى ھەمدە لوپنۇردا بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇۋاتقان جىڭجىنى يىراقنى تىنچلاندۇرغۇچى بەگ قىلىپ تەينىلىدى. ئۇ، غەربىي يۇرتنىڭ تۇنجى قورۇقچىبەگى بولدى. لوپنۇر شەھىرى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ شىجيەنگو 5 - يىلى (مىلادى 13 - يىلى)

ھۇن تەڭرىقۇتى غەربىي يۇرتتىكى جايلارغا ھۇجۇم قىلدى، كىنگىت بېگى ئاسىيلىق قىلىپ، غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى دەن چىننى ئۆلتۈردى.

ۋاڭ ماڭ زامانىسىنىڭ تيەنفېڭ 3 - يىلى (16 - يىلى)

ۋاڭماڭ ۋاڭجۇن، لى چۇڭنى غەربىي يۇرتقا ئەۋەتتى، كىنگىت بېگى يالغاندىن تەسلىم بولۇۋېلىپ، قۇم، قاراقۇم، ئۇشاقتىكى چېرىكلەرنى باشلاپ، خەن سۇلالىسى قوشۇنىغا ھۇجۇم قىلدى، ۋاڭجۇنلەر ئۆلدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسى دەۋرى

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى گۇاڭۋۇدى زامانىسىنىڭ جيەنۋۇ 5 - يىلى (29 - يىلى)

ساكارائول بەگلىكىنىڭ بېگى كاڭ خەن سۇلالىسىگە قاراشلىق ساكارائول بەگلىكىنىڭ تۆھپىكار، پەزىلەتلىك بېگى، غەربىي يۇرتنىڭ باش كاھىبگى بولدى، قاراقۇم قاتارلىق دۆلەتلەر ئۇنىڭغا قارام بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى گۇاڭۋۇدى زامانىسىنىڭ جيەنۋۇ 21 - يىلى (45 - يىلى)

ساكارائول بەگلىكىنىڭ بېگى شيەن غەربىي يۇرت ئەللىرىگە بىر نەچچە قېتىم ھۇجۇم قىلىپ، ئېغىر باج - سېلىق ئالغاچقا، كىنگىت، پىشامشان قاتارلىق 18 بەگلىك، ساكارائول بەگلىكىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن، بەگزادىلىرىنى خەن سۇلالىسىگە مۇلازىملىققا ئەۋەتىپ،

قورۇقچىبەگ تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى. گۇاڭتۇڭدى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكىنى ئەمدىلا تىنچىتقانلىقىنى باھانە قىلىپ، ئۇلارنىڭ بەگزادىلىرىنى قايتۇرۇۋەتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى مىڭدى زامانىسىنىڭ يۈكچىسى 4 - يىلى (61 - يىلى)

ھۇنلار ھەرقايسى بەگلىكلەرنىڭ قوشۇنلىرىنى ئاتلاندۇرۇپ، ئۇدۇننى قورشاۋغا ئالدى، قاراقۇم ھۇنلارغا قارام بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى مىڭدى زامانىسىنىڭ يۈكچىسى 18 - يىلى (75 - يىلى)

كىنگىت، كۈسەن بەگلىكلىرى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى چېنمۇنى ئۆلتۈردى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى خېدى زامانىسىنىڭ يۈكيۈەن 6 - يىلى (94 - يىلى)

غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى بەنچاۋ كۈسەن، پىشامشان قاتارلىق سەككىز بەگلىكنىڭ قوشۇنىنى باشلاپ، كىنگىتنى تىنچىتقاندىن كېيىن، قاراقۇمغا كىرىپ، قاراقۇم بەگلىكىنىڭ بېگى فەن قاتارلىقلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ئۇلارنى چېن مۇ تۇرغان شەھەرگە ئاپىرىپ ئۆلتۈرۇۋەتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ئەندى زامانىسىنىڭ يۈكچۇ 1 - يىلى (107 - يىلى)

6 -ئايدا شەرقىي خەن سۇلالىسى مەركىزىي ھۆكۈمىتى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. ھۇنلار قەدىمكى لوپنۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان غەربىي يۇرت ئەللىرىنى قايتا بۆگىلىدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى ئەندى زامانىسىنىڭ يۈكنىڭ 1 - يىلى (120 - يىلى)

غەربىي يۇرت يانداش چېرىكچىبەگى تەسىس قىلىندى، ئۇ، لوپنۇر قاتارلىق جايلارنى تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن دۇنخۇاڭدا تۇرغۇزۇلدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇندى زامانىسىنىڭ يۈكجيەن 2 - يىلى (127 - يىلى)

6 -ئايدا غەربىي يۇرت دورغابى بەنيۈك دۇنخۇاڭ ۋالىيسى بىلەن بىرلىكتە كىنگىتنى

تىنچىتتى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى لىڭدى زامانىسىنىڭ جىەننىڭ 2 - يىلى (169 - يىلى)

لياڭجۇ ئايمىقىنىڭ بېگى مېڭ تو ئىتتائەتمەنبەگ رېن شانى دۇنخۇاڭدىن 500 ئەسكەر ئېلىپ، بوزيەر ئۆزلەشتۇرگۇچى چېرىكچىبەگ ساۋكۇەن، غەربىي يۇرت دورغابى جاڭ يەن بىلەن بىللە كىنگىت قاتارلىق بەگلىكلەرنىڭ ئەسكەرلىرىنى باشلاپ بېرىپ، سۇلىنى جازالاشقا ئەۋەتتى، ئۇلار غەلىبە قىلالمايلا قايتىپ كەلدى.

ۋېي، جىن سۇلالىلىرى ۋە جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرى

ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى ۋېندى زامانىسىنىڭ خۇاڭچۇ 3 - يىلى (222 - يىلى)

غەربىي يۇرتنى ئىداره قىلىش ئۈچۈن بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش چېرىكچىبېگى تەسىس قىلىندى. ئۇ چاغدا قەدىمكى لوپنۇر قاتارلىق جايلارنى كىنگىت بەگلىكى ئۆزىگە قوشۇۋالغانىدى.

ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى مىڭدى زامانىسىنىڭ تەيخې 4 - يىلى (230 - يىلى)

كىنگىت بېگى ۋېي سۇلالىسىغا ئەل بولدى ھەمدە بەگزادىسىنى ئوردىغا مۇلازىملىققا ئەۋەتتى. قەدىمكى لوپنۇر قاتارلىق جايلار ۋېي سۇلالىسى ھاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

غەربىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇدى زامانىسىنىڭ تەيكاڭ 1 - يىلى (280 - يىلى)

كىنگىت بېگى ئوغلىنى جىن سۇلالىسىغا مۇلازىملىققا ئەۋەتتى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى مىڭدى زامانىسىنىڭ تەينىڭ 2 - يىلى (324 - يىلى)

ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسى ياڭ شۇەن قاتارلىقلارنى كىنگىتكە ھۇجۇم قىلىشقا بۇيرۇدى، ياڭ شۇەن قول ئاستىدىكى سانغۇن جاڭ جىنى ھۇجۇمچى قىلىپ توسالغۇسىز يۇرۇش قىلدى، كىنگىت بېگى لۇڭشى ئۇنىڭغا بىلۇن شەھىرىدە توسۇپ زەربە بېرىپ مەغلۇپ بولدى. جاڭ جى باش ئەگمىگە كىرىپ بوزيەر ئاچتى. لۇڭشى يەنە قوشۇن باشلاپ كېلىپ جېلىيۇگۇ جىلغىسىدا زەربە بەردى. جاڭجى ئۇ يەردە پىستىرما قوشۇن بارمىكىن دەپ، بىر نەچچە ئاتلىق ئەسكەرنى كۆزىتىپ كېلىشكە ئەۋەتىۋىدى، دېگەندەك پىستىرما قوشۇن بار بولۇپ چىقتى، جاڭ جى ئۇلارنى مەغلۇپ قىلىپ

قاراقۇمغا كىردى، لۇڭشى 40 مىڭ ئادەمى بىلەن ياڭ شۇەنگە تەسلىم بولدى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى مىڭدى زامانىسىنىڭ تەينىڭ 3 - يىلى (325 - يىلى)

غەربىي يۇرت دوزغابى لىبو كىنگىت بېگىگە خەت يېزىپ، جاڭ جۇنگە ئەل بولمىغان بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش چېرىكچىبېگى جاۋجېنگە بىرلىكتە جازا يۈرۈشى قىلىش توغرىلىق ئالاقىلەشتى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى مۇدى زامانىسىنىڭ يۇڭخي 1 - يىلى (345 - يىلى)

12 - ئايدا ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسى ئەسكەر ئەۋەتىپ كىنگىتكە يۈرۈش قىلدى. دۇنخۇاڭ قاتارلىق ئوچ ۋىلايەت ۋە غەربىي يۇرت قورۇقچىبېگىگە قاراشلىق ئوچ يىڭنى ئايرىپ، شاجۇ ئايمىقىنى تەسىس قىلدى. شىخۇ چېرىكچىبېگى ياڭ شۇەن ئايماق بېگى بولدى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى شياۋۋۇدى زامانىسىنىڭ تەييۇەن 9 - يىلى (384 - يىلى)

ئالدىنقى جىن سۇلالىسىنىڭ خانى فۇجيەن لۇگۇاڭنى تەمتەكلىك قورۇقچىبەگ قىلىپ تەينىلىدى، لۇگۇاڭ قوشۇن بىلەن 12 - ئايدا كىنگىتكە يېتىپ باردى، كىنگىت بېگى نىلىيۇ ئۇلارغا تەسلىم بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

شەرقىي جىن سۇلالىسىنىڭ خانى ئەندى زامانىسىنىڭ يۇەنشىڭ 2 - يىلى (403 - يىلى)

كىنگىت جۇجانلارغا تەۋە بولدى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ تەيپىڭ جېنجۇن 9 - يىلى (448 - يىلى)

9 - ئايدا شىمالىي ۋېي سۇلالىسى باش سانغۇنى ۋەندۇگۇي كىنگىتتىكى ئارغىد شەھىرىنى ئىلىپ، كىنگىتتە ھەربىي قورغان تەسىس قىلدى، ۋەندۇگۇي باسقاۋۇل بولدى. قەدىمكى لوپنۇر تەۋەسى كىنگىت ھەربىي قورغىنىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتتى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ خانى شيەنۋېندى زامانىسىنىڭ خۇاڭشىڭ 4 - يىلى (470 - يىلى)

جۇرجانلار ئۇدۇنغا ھۇجۇم قىلدى، لوپنۇر قاتارلىق جايلار جۇرجانلارغا بېقىندى.

شىمالىي ۋېي سۇلالىسىنىڭ جېڭشى 4 - يىلى (507 - يىلى)

10 - ئايدا ئېفتالىتلار ۋېي سۇلالىسى ئوردىسىغا ئەلچى ئەۋەتىپ تارتۇق يوللىدى، بۇ چاغدا ئېفتالىتلار تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىنى تىزگىنلەپ بولغانىدى، لوپنۇرمۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمرانلىقى دائىرىسىدە ئىدى.

شىمالىي جۇ سۇلالىسىنىڭ تىيەنخي 2 - يىلى (567 - يىلى)

تۈركلەر بىلەن پارسلار بىرلىكتە ئېفتالىتلارنى يوقاتتى، لوپنۇر تۈركلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى.

سۇي سۇلالىسى دەۋرى

سۇي سۇلالىسىنىڭ كەيخۇاڭ 3 - يىلى (583 - يىلى)

تۈرك خانلىقى شەرقىي تۈرك خانلىقى ۋە غەربىي تۈرك خانلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى، قاراقۇم غەربىي تۈرك خانلىقىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

سۇي سۇلالىسىنىڭ خانى ياڭدى زامانىسىنىڭ دايې 1 - يىلى (605 - يىلى)

تۆلۆس قەبىلىلىرى ئىسيان كۆتۈرۈپ غەربىي تۈركلەرگە قارشى چىقتى، تۆلۆسلەرنىڭ چۈبە قەبىلىسى قەدىمكى لوپنۇر تەۋەسىنى ئىگىلىدى.

سۇي سۇلالىسىنىڭ خانى ياڭدى زامانىسىنىڭ دايې 5 - يىلى (609 - يىلى)

6 - ئايدا ياڭدى خان جاڭيېدىكى ئالچى تېغىدا تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ، ئوردىغا سالامغا كەلگەن كىنگىت بېگى ئارجونا تۈركەش قاتارلىق غەربىي يۇرت بەگلىرىنى كۈتۈۋالدى.

تاڭ سۇلالىسى دەۋرى

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 9 - يىلى (635 - يىلى)

كىنگىت بېگى چاڭئەنگە ئەلچى ئەۋەتىپ تارتۇق يوللاپ، تاڭ سۇلالىسىغا قۇللۇق بىلدۈردى،

قەدىمكى لوپنۇرمۇ شۇ قاتاردا تاڭ سۇلالىسىغا تەۋە بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 12 - يىلى (638 - يىلى)

12 - ئايدا قۇجۇ خانلىقى ئەسكەر ئەۋەتىپ، كىنگىت بەگلىكىگە قاراشلىق قاراقۇم قاتارلىق بەش شەھەرنى ئالدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 14 - يىلى (640 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى قوشۇنى قۇجۇنى ئىشغال قىلىپ، قۇجۇ خانلىقى ئېگىلىۋالغان كىنگىتنىڭ بەش شەھىرىنى كىنگىتكە قايتۇرۇپ بەردى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 17 - يىلى (643 - يىلى)

غەربىي تۈرك خانى ئىل بىلگە شىرخاقان ئاستىرىتتىن كىنگىت بېگى بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، تاڭ سۇلالىسىغا قارشى چىقتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 18 - يىلى (644 - يىلى)

9 - ئايدا تاڭ سۇلالىسى ئەنشى قورۇقچىبېگى گوشياۋگېنى كۇمۇش ئايماقنىڭ ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى قىلىپ تەينىلدى، ئۇ 3000 ئەسكەرنى باشلاپ كىنگىتكە جازا يۇرۇشى قىلىپ، كىنگىت بېگى ئارجونا تۈركەشنى تۇتتى، كىنگىت بەگلىكىنى لى پوجۇن باشقۇرىدىغان بولدى. تاڭ سۇلالىسى قوشۇنى چېكىنىپ 3 - كۈنى غەربىي تۈركلەرنىڭ يارىمچى قوشۇنى يېتىپ كېلىپ، شۆپو ئاناجىنى كىنگىت بېگى قىلىپ تىكلىدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى تەيزۇڭ زامانىسىنىڭ جېنگۈەن 22 - يىلى (648 - يىلى)

تاڭ سۇلالىسى مەشھۇر تۈرك سانغۇنى ئاشنا شىرنى كۆنچى ھەربىي يۇرۇش باش بۇغى قىلىپ تەينىلەپ، كۈسەنگە يۇرۇش قىلىشقا ئەۋەتتى، ئۇ كىنگىتتىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئاناجىنى مەغلۇپ قىلىپ، بوجالىنى كىنگىت بېگى قىلىپ تىكلدى ھەمدە كىنگىتتە تۇتۇق مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، لوپنۇر قاتارلىق جايلارنى باشقۇردى.

شۇ يىلى تاڭ سۇلالىسى ئەنشى قورۇقچىبېگ مەھكىمىسىنى كۈسەنگە يۆتكەپ، كۈسەن، ئۇدۇن، سۇياب، سۇلىدىن ئىبارەت تۆت قورغان تەسىس قىلدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ يۈزخۇي 2 - يىلى (651 - يىلى)

غەربىي تۈركلەردىن ئاشنا قۇلى توپىلاڭ كۆتۈرگەچكە، تاڭ سۇلالىسى ئەنشىدىكى تۆت قورغاندىن ۋاز كەچتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ شىيەنفېڭ 1 - يىلى (670 - يىلى)

تۇبۇت ئاقسۆڭەكلىرى كىنگىت تۈتۈق مەھكىمىسىنى ئېلىپ، لوپنۇرغا ئىگە بولدى.

تاڭ سۇلالىسى خانى ۋۇزۇڭ زامانىسىنىڭ خۇيچاڭ 1 - يىلى (841 - يىلى)

ئۇيغۇر خانلىقىدا ئىچكى قالايمىقانچىلىق يۈز بەردى، خانلىقنىڭ ۋەزىرى ساۋچى جىيەنى پان‌تېكىننى ھىمايە قىلىپ كىنگىت ئەتراپىغا قېچىپ كەتتى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ خانى يىزۇڭ زامانىسىنىڭ شىيەنتۇڭ 7 - يىلى (866 - يىلى)

جاڭ خەنچاۋ ئۇيغۇر قوشۇنى بىلەن بىرلىشىپ تۇبۇتلەرنى تارىم ئويمانلىقىدىن قوغلاپ چىقاردى. بۆكۆچىن باشچىلىقىدىكى ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ زېمىنى شەرقتە قۇمۇلدىن غەربتە مۇزداۋانغىچە، شىمالدا ئىلى دەرياسىدىن جەنۇبتا تۇبۇت ئېلىگىچە بولدى. لوپنۇر قاتارلىق جايلار ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ تەۋەسىگە كىردى.

سۇڭ سۇلالىسى دەۋرى

جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ جيەنيەن 4 - يىلى (1130 - يىلى)

قىتان ئاقسۆڭىكى يوللىغ تاشىن ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى ئارقىلىق داۋاملىق غەربكە يۈرۈش قىلدى، لوپنۇر قاتارلىق جايلار ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى قاتاردا غەربىي لياۋ سۇلالىسىغا ئەل بولدى.

جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ خانى نىڭزۇڭ زامانىسىنىڭ جىيادىڭ 2 - يىلى (1209 - يىلى)

4-ئايدا ئۇيغۇر ئىدىقۇتى بارچۇق ئارتىتېكىن غەربىي لياۋ سۇلالىسىنىڭ ئىدىقۇتتا تۇرۇشلۇق كەنجى باسقاق بېگىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى. كېيىنكى يىلى چىڭگىزخان ئەلچىسى ئىدىقۇتقا كەلدى، ئىدىقۇت خانلىقى بۇيۇك موڭغۇل خانلىقىغا ئەل بولدى، لوپنۇرمۇ شۇ قاتاردا بۇيۇك موڭغۇل خانلىقىنىڭ تەۋەسىگە ئۆتتى، ئەمما يەنىلا ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىدە بولدى.

جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ خانى لىزۇڭ زامانىسىنىڭ چۇنيۇ 11 - يىلى (1251 - يىلى)

مۆڭكۈخان بۇيۇك موڭغۇل خانلىقىنىڭ تەختىگە ۋارىسلىق قىلىپ، بېشبالىق ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتى تەسىس قىلدى، بۇ ۋازارەت لوپنۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ زېمىنىنى باشقۇردى.

يۈەن سۇلالىسى دەۋرى

يۈەن سۇلالىسىنىڭ خانى شىزۇ زامانىسىنىڭ جيۈەن 22 - يىلى (1285 - يىلى)

قۇجۇ ئايمىقى قۇرۇلدى ۋە ئايغاقچى مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئەسلىدىكى باشقۇرۇش تەۋەلىكىنى باشقۇردى.

يۈەن سۇلالىسىنىڭ خانى رېنزۇڭ زامانىسىنىڭ يەنيۇ 5 - يىلى (1318 - يىلى)

كېبىكخان چاغاتاي خانلىقىنىڭ خانلىق تەختىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، پايتەختنى ئالمىلىقتىن سەمەرقەندكە يۆتكەپ كەتتى، شۇ سەۋەبتىن خانلىق شەرقىي چاغاتاي خانلىقى ۋە غەربىي چاغاتاي خانلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى، كېيىن لوپنۇر شەرقىي چاغاتاي خانلىقىغا تەۋە بولدى.

مىڭ سۇلالىسى دەۋرى

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى چېڭزۇ زامانىسىنىڭ يۈڭلې 3 - يىلى (1405 - يىلى)

شۇنىغا دېگەن جايدا ئاھالىلەر نۇقتىسى قۇرۇلدى، چارۋىچىلار ئولتۇراقلىشىپ دېھقانچىلىق

قىلدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى چېڭزۇ زامانىسىنىڭ يۈزلۈك 7 - يىلى (1409 - يىلى)

ئىدىقۇت (قۇجۇ) ئېلىنىڭ ئاقساقىلى لوپنۇرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان جايلاردىكى ئەمەلدار ۋە پۇقرالاردىن بىر نەچچىنى باشلاپ، سوۋغا - سالاملار بىلەن، مىڭ سۇلالىسى ئوردىسىغا بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئەل بولغانلىقىنى بىلدۈردى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى ۋۇزۇڭ زامانىسىنىڭ جېڭدى 9 - يىلى (1514 - يىلى)

شەرقىي چاغاتاي خانلىقى (بېشبالىق) نىڭ ئەۋلادلىرىدىن سەئىدخان ئوتتۇرا ئاسىيادىكى كابۇلدىن قوشۇن باشلاپ كېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ قاتارلىق جايلارنى ئىگىلەپ، يەكەن خانلىقىنى قۇردى. كېيىن لوپنۇر يەكەن خانلىقىنىڭ تەۋەسىدە بولدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى شېنزۇڭ زامانىسىنىڭ ۋەنلى 37 - يىلى (1609 - يىلى)

يەكەن خانلىقىنىڭ تۇرپاندا تۇرۇشلۇق باش ھەربىي ۋالىيسى ئىبراھىم سۇلتان كۈچا ۋە باينى تالان - تاراج قىلدى، يەكەن خانى ئەخمەتخان قەشقەرنىڭ باش ھەربىي ۋالىيسى تۆمۈر سۇلتاننى ئۇنى جازالاشقا ئەۋەتتى. ئىبراھىم سۇلتان كۈچادىن چالىش (ھازىرقى يەنجى) قا چېكىندى، كېيىن تۇرپانغا قايتىپ كەتتى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى شېنزۇڭ زامانىسىنىڭ ۋەنلى 42 - يىلى (1614 - يىلى)

ئەخمەتخان قوشۇن ئەۋەتىپ، كورلا ئەتراپىدا ئىبراھىم سۇلتان بىلەن قاتتىق جەڭ قىلدى، يەكەن خانلىقىنىڭ قوشۇنى مەغلۇپ بولدى.

مىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى سىزۇڭ زامانىسىنىڭ چۈڭجېن 8 - يىلى (1635 - يىلى)

ئىبراھىم سۇلتان ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ھايات ۋاقتىدا چوڭ ئوغلى ئابدۇللاخانغا چالىشنى سۈيۈرغاللىق قىلىپ بەرگەنىدى، ئابدۇللاخان ھىجرىيە 1048 - يىلى (مىلادى1638 — 1639-

يىللار) يەكەن خانلىقىنى بىرلىككە كەلتۈردى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى شېڭزۇ زامانىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى)

جۇڭغار خانلىقى باش كۆتۈرۈپ چىقىپ، شەرقىي چاغاتاي خانلىقىنىڭ ئورنىنى باستى، لوپنۇرنى ئىگىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى شىزۇڭ زامانىسىنىڭ يۇڭچېڭ 1 - يىلى (1723 - يىلى)

كىنگىت، خوشۇت قاتارلىق جايلار چىڭ سۇلالىسىغا ئەل بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ چيەنلۇڭ 21 - يىلى (1756 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىدىن مەغلۇپ بولغان جۇڭغار قەبىلىلىرى لوپنۇر قاتارلىق جايلارنى پاراكەندە قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ چيەنلۇڭ 22 - يىلى (1757 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى قوشۇنى جۇڭغارخانلىقىنى تىنچىتتى، كىنگىت دېگەن نام قاراشەھەرگە ئۆزگەرتىلدى، لوپنۇر قاراشەھەر تەۋەسىدە بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ چيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى)

قاراشەھەرخان ئامبىلى تەسىس قىلىندى، لوپنۇر ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى گاۋزۇڭ زامانىسىنىڭ چيەنلۇڭ 36 - يىلى (1771 - يىلى)

ھازىرقى لوپنۇرغا قاراشلىق شىنىغا (ھازىرقى قاراقۇم) ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار ئات - كالا،

ئاشلىق ئىئانە قىلىپ، ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەن تۇرغۇت قەبىلىسىگە ياردەم قىلدى.
كېيىنكى يىلى تۇرغۇت قەبىلىسىنىڭ ئاتامىنى ئوباش تۆت خۇشۇنىدىكى خەلقىنى باشلاپ، قاراشەھەر، لوپنۇرلارغا كېلىپ چارۋىچىلىق قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى رېنزۇڭ زامانىسىنىڭ جياچىڭ 2 - يىلى (1797 - يىلى)

قاراقۇم تەۋەسىدە جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل تارقىلىپ كەتكەچكە، قىسمەن ئۇيغۇر ئاھالىلىرى لوپنۇر ۋە بۇگۇرنىڭ جەنۇبىغا كۆچۈپ بېرىپ، كېسەلدىن پانالاندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى موزۇڭ زامانىسىنىڭ تۇڭجى 3 - يىلى (1864 - يىلى)

6 - ئايدا كۇچا دېھقان قوزغىلاڭچىلىرى قاراشەھەرگە كىردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى مۇزۇڭ زامانىسىنىڭ تۇڭجى 9 - يىلى (1870 - يىلى)

3 -ئايدا ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزچى قوشۇنى لوپنۇرنى بېسىۋالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى)

8 -ئايدا چىڭ سۇلالىسى جاڭجۇنى لىيۇجىنتاڭ شياڭجۇن ئارمىيىسىنى باشلاپ قايدۇ دەرياسىدىن ئۆتتى. 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى قاراشەھەرنى ئىگىلەپ، ياقۇپبەگ كۇچلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ، لوپنۇرنى قايتۇرۇۋالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى)

قاراشەھەر بىۋاستە قاراشلىق نازارىتى تەسىس قىلىندى، لوپنۇر ئۇنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)

موڭغۇللاردىن دورال دېگەن كىشى قەبىلىلىرىنى باشلاپ، لوپنۇردىكى تىكەنلىكنىڭ شەرقىدە بوز يەر ئۆزلەشتۇردى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ جاي دورال دەپ ئاتالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۈڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى)

لوپنۇردىكى ئىگىنقىردا نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، 1200 ئائىلىلىك ئۇيغۇر دېھقان ۋە تېخنىسىن، شەنشىدىن كەلگەن 200 ئائىلىلىك تىجارەتچى دالالەت بويىچە بۇ يەردە بوز يەر ئاچتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۈڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى)

پىچان قەلئەسى پۈتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۈڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى)

8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى لوپنۇردىكى ئىگىنقىردىن دورالغىچە بولغان جايلارغا چېگىخەينىڭ خۇڭشۇ ۋادىلىرىدىكى خۇيزۇ قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ قالدۇق قىسىملىرىدىن 800 دىن ئارتۇق كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارغا نوپۇسقا قاراپ تېرىلغۇ يەر تەقسىم قىلىنىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇشكە تەشكىللەندى ھەمدە شۇ يىلى 1278 ئېغىز تۇرالغۇ ئۆي سېلىندى. يېڭىچكە دەريادىن دۆڭقوتانغىچە ئىككى چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا، جاڭگىلىئەسكىگىچە 3.7 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتا ئۆستەڭ چېپىلدى.

شۇ يىلى ئىگىنقىر نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، پىچان بارىگاھ بېگى قويۇلدى، خۇاڭ گۈيفاڭ بارىگاھ بېگى بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۈڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى)

قاراشەھەر بىۋاستە قاراشلىق نازارىتى مەھكىمىگە، قاراشەھەر دېگەن نام خەنزۇچىدە يەنجىگە ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى لوپنۇردا شىنپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلىنىپ، قاراقۇم (ھازىرقى شىڭپىڭ يېزىسى قاراقۇم كەنتىنىڭ شىمالىدا) ناھىيە مەركىزى قىلىندى. تۇنجى ئامبال چېن يەنسەن شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ۋەزىپىگە ئولتۇردى.

شۇ يىلى ناھىيە مەركىزى ماۋلىنيۈەنگە يۆتكەلدى. چاقىلىق ساخاۋەت ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چاقىلىق يارىدەمچى ئامبىلى قويۇلدى، ئۇ شىنپىڭ ناھىيە ئامبىلىغا قارىدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يارىدەمچى ئامبال جاڭ شۇئې ۋەزىپىگە ئولتۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 26 - يىلى (1900 - يىلى)

شىۋېتسىيىلىك ئېكسپېدىتسىيىچى سىۋىن ھېدىن چاقىلىق ياردەمچى ئامبىلىغا قاراشلىق رايوندىكى لوپنۇر كۆلىگە كەلدى، ئۇنىڭ يول باشلىغۇچىسى ئۆدەك كروران شەھىرىنىڭ خارابىلىكىنى تاپتى.

شۇ يىلى ئەنگلىيە ئېكسپېدىتسىيىچىسى ستەيىن چاقىلىق ياردەمچى ئامبىلىغا قاراشلىق رايونغا كېلىپ نۇرغۇن قىممەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئوغرىلاپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 27 - يىلى (1901 - يىلى)

ئامبال لىيۇگوچى ۋەزىپىگە ئولتۇردى. ناھىيە مەھكىمىسى ئالدىغا شىنىغا سارىيى سېلىنىپ، ئۆتكەن - كەچكەن سودا كارۋانلىرىنىڭ يېتىپ - قوپۇشى ۋە ئوزۇقلىنىشىغا قولايلىق يارىتىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى)

يىڭىچكە دەرياسىدىن دۆڭقوتانغا بارىدىغان ئۆستەڭنى يار ئېلىپ كەتتى، ئىگېنقىردا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈۋاتقان خەلق ئاپەتكە ئۇچراپ، سەرسان بولۇپ كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 29 - يىلى (1903 - يىلى)

شىنپىڭ ناھىيىسىگە قاراشلىق چاقىلىق ياردەمچى ئامبىلى شىنپىڭ ناھىيىسىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ناھىيە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى. بۇ ناھىيىنىڭ نامى چاقىلىق دەپ ئاتالدى.

شۇ يىلى سابىق پىچان بارىگاھ بېگى خۇاڭ گۇيفاڭ قۇرغان ماۋلىنيۇەنگە يەنە تۆت يۈرۈش ئۆي سېلىندى. بۇ جاي مەنزىرىسى گۈزەل بولغاچقا، ئەمەلدارلارنىڭ سەيلە - ساياھەت قىلىدىغان سورۇنىغا ئايلاندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى)

10 - ئايدا شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى جۇفاڭجۇ تۈزگەن «شىنپىڭ ناھىيىسىدىكى يۇرتلار

تەزكىرىسى» تاماملاندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ خانى دېزۇڭ زامانىسىنىڭ گۈلخشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى)

ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپىدە ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم ئېچىلغان ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ شۆتاڭدا ئوقۇش باشلاندى. ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى يېرىم كۇنلۇك ئوقۇش تۈزۈمىدىكى تۇنجى شۆتاڭ تىكەنلىك كەنتىدە ئېچىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى)

ناھىيە ئامبىلى خۇگۈيلىن ناھىيە بازىرىنىڭ غەرب تەرىپىدە ھۆكۈمەت باشقۇرغان 1 - خەنزۇ تىلى باشلانغۇچ شۆتاڭى، قاراقۇم كەنتىدە ھۆكۈمەت باشقۇرغان 2 - خەنزۇ تىلى باشلانغۇچ شۆتاڭى، تىكەنلىك كەنتىدە ھۆكۈمەت باشقۇرغان 3 - خەنزۇ تىلى باشلانغۇچ شۆتاڭى تەسىس قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى)

ئۆلكىنىڭ سابىق باش مۇپەتتىشى لىيەن كۇينىڭ تەستىقلىشى بىلەن، يېڭسۇ، شوردۆڭ، بەشدۆڭ قاتارلىق جايلار شىنپىڭ، چاقلىق ناھىيىلىرىنىڭ چېگرىسى قىلىپ بېكىتىلدى. قاراشەھەر ۋالىيسى جاڭ شىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن ئەۋەتىلگەن جاڭ ۋېنشېڭ ئىككى ناھىيە ئەمەلدارلىرى بىلەن بىللە ئەمەلىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ پاسىلنى بېكىتتى.

شۇ يىلى ياپونىيىلىك جېرۇيچاۋ شىنپىڭ ناھىيىسىگە كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى.

شۇ يىلى 3 - ئايدا ناھىيە ئامبىلى خۇگۈيلىن ئەپيۇنغا خۇمار بولۇپ قېلىپ تاشلىيالمىغاچقا، ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، قايتا ئىشلىتىلمىدى.

شۇ يىلى ئامبال يى جيەنپەن سۇجىڭ كەنتىدە ھۆكۈمەت باشقۇرغان 4 - خەنزۇتىلى باشلانغۇچ شۆتاڭى تەسىس قىلدى.

جۇڭخۇا مىنگو دەۋرى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى)

12 - ئايدا مىنگو ھۆكۈمىتى تەيىنلىگەن ئامبال لىيۇگۈاڭچېن ۋەزىپە ئۆتەشكە كەلدى.

شۇ يىلى شىنپىڭ ناھىيىسىدە نوپۇس ۋە تېرىلغۇ يەرلەر تىزىملىنىپ، ناھىيە بويىچە 8496 مو تېرىلغۇ يەر، 4711 نوپۇس بارلىقى ئېنىقلاندى، رەسمىي يەر بېجى 410 دادەن ئاشلىق، ئىئانە 357 دادەن ئاشلىق قىلىپ بېكىتىلدى.

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى)

كۆنچى دەرياسى بويىغا يېڭى ناھىيە يامۇلى، چېڭخۇاڭمياۋ ئىبادەتخانىسى قاتارلىق ئىمارەتلەر سېلىندى.

شۇ يىلى ناھىيە مەھكىمىسى ماۋلىنيۇەننىڭ جەنۇبىدىن كۆنچى دەرياسىنىڭ بويىغا سېلىنغان يېڭى مەھكىمىگە كۆچۈرۈلدى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى)

شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ نامى يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ شىنپىڭ ناھىيىسى بىلەن ئىسىمداش بولۇپ قالغاچقا، خەنزۇچە نامى يۈلى (لوپنۇر) دەپ ئۆزگەرتىلدى.

شۇ يىلى ناھىيە ئامبىلى جاڭ شىشۇ خەلق ئىشچىسى ئەۋەتىپ، شىنپىڭ ئۆستىڭىنىڭ گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن 80 چاقىرىم ئۇزۇنلۇقتىكى دامبىسىنى تۈزەشتۈردى، بۇ قۇرۇلۇشنىڭ خىراجىتىنىڭ يېرىمىنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، يېرىمىنى يەرلىك ئامما ئۈستىگە ئالدى.

شىنپىڭ ئۆستىڭى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) قاراشەھەر ۋالىيسى لىيۇجيادېنىڭ مەسئۇللۇقىدا تەكشۈرۈپ ئۆلچەنگەن ۋە چېپىلغان.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى)

ئامبال لياۋجېنخۇڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تۇتۇق بېگى ياڭ زېڭشىننىڭ پەرمانىغا ئاساسەن، ئاممىنى سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈپ، شىنپىڭ ئۆستىڭىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا كۆچەت تىكىپ، ئۆستەڭ دامبىسىنى مۇستەھكەملىدى.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى)

تارىم دەرياسىنىڭ ئېقىنى شەرققە قاراپ ئېقىپ لوپنۇر كۆلىگە قويۇلىدىغان بولدى.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)

مەملىكىتىمىز ئارخېئولوگى خۇاڭ ۋېنبى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كۆنچى دەرياسى بويىدىكى پەلەمپەي يەرلەرنى تەكشۈردى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى)

5 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تىكەنلىك دېگەن جايدا ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

قۇرۇلدى، بەكرى قارى تۇنجى ئۈيۇشما باشلىقى بولدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)

11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك ئۈيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى قۇرۇلدى، ھەسەنوۋ مۇدىر، غوپۇر ياقۇپ مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۈيغۇر ئۈيۈشمىسى ئۆزگەرتىپ سايلاندى، مۇھەممەت ئەلىيوۋ ئۈيۈشما رەئىسلىكىگە، غوپۇر ياقۇپ مۇئاۋىن ئۈيۈشما رەئىسلىكىگە سايلاندى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى)

لوپنۇر ناھىيىلىك ۋاقىتلىق كېڭەش قۇرۇلدى، ئەيسا بەگ كېڭەش باشلىقى بولدى. ئالدىنقى يېرىم يىلدا ناھىيە بويىچە باۋ - جيا تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)

5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى بىتىم ئىمزالىدى، ناھىيىلەر كېڭەشنى باشقىدىن تەشكىللىدى ياكى سايلىدى. 5 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 1 - يىغىنى ئېچىلىپ، 11 نەپەر كېڭەش ئەزاسى، ئۈچ نەپەر كاندىدات كېڭەش ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. يىدىغۇ (ئۇيغۇرچە ئىسمى غۇلامىدىن ئەيسا) مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقلىقىغا سايلاندى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى)

3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە 4.3 بالدىن توپ بالغىچە يەر تەۋرىدى.
5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى يەنە 3.5 بال يەر تەۋرىدى. 9 - ئاينىڭ 25 -، 26 - كۈنلىرى گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزونى باش سىلىكىۋسىنىڭ باش سىلىكىيۈەنى تاۋسيۆ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بۇرھان شەئىدى ئايرىم - ئايرىم تېلېگراممىا يوللاپ، ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى، شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى.
9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گومىنداڭنىڭ لوپنۇردا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىدىن لېيۈپەيجاڭ باش ئەسكەرنى باشلاپ ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە بېرىپ خىراجەتنى ۋاقتى - سوۋقتى قىلدى ھەمدە ناھىيە بازىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلمەن دەپ داۋراڭ سالدى. مۇئاۋىن ھاكىم غوپۇر ياقۇپ ھەر تەرەپلىمە مۇرەسسە قىلىش ئارقىلىق ئۈچ كۈندىن كېيىن 2 - يىڭنا 300 قوي، 50 ئات، 150 كالا، 50 يامبۇ (ھەربىرى 50 سەر)، 50 تاختا قارا چاي يىغىپ تاپشۇرۇشقا ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرى بىر مەيدان بۇلاڭ - تالاڭدىن ساقلاپ قېلىندى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەۋرى

1949 - يىلى

11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى غەربىي شىمال دالا ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شىسى ۋاڭ ماۋجيې قاتارلىق بەش كىشىنى لوپنۇر ناھىيىسىگە گومىنداڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسمىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىشقا ئەۋەتتى.

12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سابىق ھاكىمى ئىمىن دامۇللا تىكەنلىكتىكى ئۆيىگە قېچىپ بېرىۋېلىپ، 8 - كۈنى سىرتقا قېچىپ كەتتى.

12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى قاراشەھەر مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسى غوپۇر ياقۇپنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مۇۋەققەت ھاكىملىقىغا تەينىلىدى.

شۇ ئايدا ۋاڭ ماۋجيې باشچىلىقىدىكى بەش نەپەر كومپارتىيە ئەزاسىدىن تەشكىللەنگەن پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، يۇقىرى ۋاڭ ماۋجيېنى ياچېيكا شۇجىسى قىلىپ بېكىتتى. بۇ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ لوپنۇردىكى تۇنجى تەشكىلاتى ئىدى.

1950 - يىلى

2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شىسىنىڭ سەككىز كىشىدىن تەشكىللەنگەن ئاشلىق ئارىيەت ئېلىش گۇرۇپپىسى لوپنۇرغا كەلدى، لى جيېمىن گۇرۇپپا باشلىقى، ياڭ باۋلۇن مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

2 - ئاينىڭ 30 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باۋ - جيا تۇزۇمىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقىنى ئېلان قىلدى.

4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قاراشەھەر ۋالىي مەھكىمىسى 2 - جۇن 6 - شى 17 - تۇمەن مەلۇم يېڭىنىڭ سىياسىي رەھبىرى جىڭ يېجىڭنى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىملىقىغا تەينىلىدى، غوپۇر ياقۇپنى مۇئاۋىن ھاكىم قىلىپ ئۆزگەرتتى.

4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيە بويىچە باۋ - جيا تۇزۇمى بىكار قىلىنغاندىن كېيىن، ئارقا-ئارقىدىن ئىككى رايونلۇق، يەتتە يېزىلىق، 21 كەنتلىك خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيە بويىچە ھەر قايسى رايون، يېزا، كەنتلەردە دېھقانلار (چارۋىچىلار) جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 84 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى.

5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، ياڭ خۇەنشېڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، جىڭ يېجىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەينىلەندى.

7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى لى جيېمىن، ياڭ باۋلۇن ۋە جىن‌جىچاڭلار 1 - رايوننىڭ 1 -،

2-، 3 - يېزىلىرىدىن سىدىق خۇدابەردى، شاۋۇدۇن باھاۋۇدۇن، نىياز تېپىلدى، توختىخان ئاپپاقتىن ئىبارەت تۆت كىشىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلدى.

7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ج ك پ قاراشەھەر يەرلىك كومىتېتى ۋە قاراشەھەر ۋالىي مەھكىمىسى جاڭ فۇيۈنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەينىلىدى.

7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ ياپونىيىنى قوراللاندۇرۇشىغا قارشى تۇرۇپ دۇنيا تىنچلىق ئەھدىنامىسى تۇزۇشنى ھىمايە قىلىش» بويىچە ئىمزا قويۇش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.

8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە بىردىن ج ك پ نىڭ پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، بۇ لوپنۇر ناھىيىسىدە تۇنجى قېتىم قۇرۇلغان يەرلىك ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىسى ھېسابلىنىدۇ.

8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە تۇنجى نۆۋەتلىك پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ج ك پ قاراشەھەر يەرلىك كومىتېتىنىڭ «ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنى ئەمەلدىن قالدۇرغانلىق»، «ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنى قۇرغانلىق» توغرىسىدىكى ئىككى قارارى ۋە جىڭيىجىڭنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىلىقىغا تەينىلىگەنلىكى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى ئېلان قىلىندى.

9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت ئالتە نەپەر كادىردىن تەركىب تاپتى. ئىككى رايوندا ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە تۇنجى نۆۋەتلىك دېھقان (چارۋىچى) لار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، ناھىيىلىك دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى سايلاپ چىقىلدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا ھاكىم غوپۇر ياقۇپ ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۈ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىدىكى ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلقى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلغانلىق جىنايىتى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش بويىچە تۇرلۇك پائالىيەتلەرنى قانات يايدۇردى.

11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو خەلقىنىڭ دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش باش جەمئىيىتىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

1951 - يىلى

1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش بويىچە ئىئانە قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، ئاممىا ئىئانە قىلغان پۇل ۋە ماددىي بۇيۇم خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 387 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) گە يەتتى.

2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپكە قاتنىشىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى، 23 ئۇيغۇر ياش جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتناشتى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا 1950 ـ يىللىق كۈزلۈك ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋە ئەسكەر ئېلىش، ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى خۇلاسىلەندى ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى ئېچىلىپ، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

5 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش باش جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن 3400 دىن ئارتۇق ئامما ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش بويىچە كۆچ كۆرسىتىش نامايىشى ئۆتكۈزدى.

5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ناھىيىلىك 1 ـ قېتىملىق ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىلىپ، ئىككى جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىدى. 1400 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئامما يىغىنغا قاتناشتى.

8 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى، يىغىنغا 43 نەپەر دىنىي زات قاتناشتى. مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۈ يىغىن قاتناشقۇچىلىرىغا پارتىيىنىڭ «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش» ، «كۈزلۈك ئاشلىقتىن غەللە پاراق ئېلىش» ، «سېلىقنى مۇۋاپىق ئۈستىگە ئېلىش» ، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش» قاتارلىق سىياسەتلەر توغرىسىدا ئىزاھات بەردى.

8 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ج ك پ قاراشھەھەر ۋىلايەتلىك كومىتېتى ئەۋەتكەن يۈجەنئاۋ ئۆمەك باشلىقى، ۋاڭ شىلىڭ مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى بولغان 40 كىشىلىك ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ئۆمىكى لوپنۇرغا كىرىپ ئورۇنلاشتى.

8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ناھىيە بازىرىدا ناھىيىلىك 4 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش نىزامىنى ئۆگىنىش، ئاممىنى ئايروپىلان، زەمبىرەك ئىئانە قىلىش پائالىيىتىنى داۋاملىق قانات يايدۇرۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ـ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىش، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈش مەسىلىلىرى مەركەزلىك مۇزاكىرە قىلىنىدى.

1952 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە كادىرلار يىغىنى ئېچىلىپ، «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» (خىيانەتچىلىككە، ئىسراپچىلىققا، بيۇرۇكراتلىققا قارشى تۇرۇش) ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش خىزمىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ناھىيىلىك 5 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت ـ ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، 1952 ـ يىللىق چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى ۋە «ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى.

3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تارىم دەرياسىغا توسما ياساش قۇرۇلۇشى باشلاندى، جاڭ فۇيۈ توسما قۇرۇلۇشىنىڭ باش قوماندانى، جىڭ يىجىڭ مۇئاۋىن باش قوماندان بولدى. قۇرۇلۇشقا ناھىيە بويىچە ياشلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 1488 خەلق ئىشچىسى قاتناشتى. بۇ قۇرۇلۇش 6 - ئاينىڭ 29 -كۈنى پۈتتى.

شۇ ئايدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدا سىنىپلارنى تەكشۈرۈش، تەركىب ئايرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم يېرىم يىلدىن بۇيانقى يېزىلاردا قانات يايدۇرۇلغان ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش ھەرىكىتىنىڭ ئەھۋالىنى خۇلاسىلىدى. 6 - ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 22 دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، 220 لاپقۇتلىشىش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى، 2714 كىشى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى ۋە لاپقۇتلىشىش گۇرۇپپىسىغا قاتناشتى.

8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى 1 - رايوندا ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ تۇنجى يېزا پارتىيە ياچەيكىسى قۇرۇلدى، جىن‌جىچاڭ پارتىيە ياچەيكىسىنىڭ شۇجىسى بولدى.

9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا، ئاساسلىقى، يەر ئىسلاھاتىغا ئائىت سىياسەت يەتكۈزۈلدى، يەر ئىسلاھاتى نۇقتىدا سىناق قىلىنىدىغان كەنتلەر ۋە دېھقانچىلىق بېجى جەھەتتىكى سېلىقنى مۇۋاپىق ئۇسۇلدا ئېلىشقا دائىر سىياسەت بېكىتىلدى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىدە 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان يەر ئىسلاھاتى كومىتېتى قۇرۇلدى، جىڭ يىجىڭ مۇدىر، جاڭ فۇيۈ مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك يەر ئىسلاھاتىنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمەت ئەترىتى يامانخۇۋا كەنتىگە كىرىپ ئورۇنلاشتى.

11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن تۇنجى قېتىم «ئاق چاچلىق قىز» ناملىق كىنو قويۇلدى.

12 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىدە ئون كۈنلۈك مۇددەت بىلەن ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى.

1953 - يىلى

3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ھەرمىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جىڭ يىجىڭ «1953 - يىللىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىنىڭ فاڭجېنى، ۋەزىپىسى توغرىسىدا دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۈ «1953- يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق توغرىسىدا دوكلات» بەردى.

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئېلىپ بېرىلغان يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتى ئاياغلاشتى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 1 - رايوندا ناھىيە بويىچە تۇنجى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئىبراھىم مۇدىر بولدى.

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك شىپاخانا قۇرۇلدى، شىپاخانىدا ئامبولاتورىيىلا

تەسىس قىلىندى، كېسەلخانا تەسىس قىلىنمىدى.
9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە 1 - قېتىملىق ئومۇمىي سايلام خىزمىتى باشلاندى.
9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت - ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.
شۇ ئايدا جۇڭگو خەلق بانكىسى لوپنۇر ناھىيىلىك تىجارەت ئورنى قۇرۇلدى، سۇڭ شۇۋۇ مۇدىر بولدى.

1954 - يىلى

1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى 1 - قېتىملىق ئومۇمىي سايلام خىزمىتى ئاياغلاشتى. ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلە 2857 گە، ئومۇمىي نوپۇس 12 مىڭ 545 كە يەتتى.
2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، ھاكىم ئوسمان ياقۇپ «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۇ «ئومۇمىي سايلام خىزمىتىدىن دوكلات»، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جىڭ يىجىڭ «ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەن ۋە باش ۋەزىپە توغرىسىدا» دوكلات بەردى. ئوسمان ياقۇپ ھاكىملىققا، جاڭ فۇيۇ مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.
4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئايالار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. بەختىخان خۇدابەردى ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلاندى.
10 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە «ھەربىي مەجبۇرىيەت قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇش باشلىنىپ، مەجبۇرىي ھەربىي ۋەزىپە ئۆتەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1955 - يىلى

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى يېڭى خەلق پۇلى تارقاتتى، لوپنۇر ناھىيىسىدە كونا خەلق پۇلى يېڭىغا ئالماشتۇرۇلۇشقا باشلىدى.

1956 - يىلى

1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى يېزا ئىگىلىك2-شىسىنىڭ سۇ ئىنشائاتى باشقارمىسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى.
2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە بويىچە ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنى باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى ۋە ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىغا ئۆزگەرتىش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن تاماملاندى.
ئەينى ۋاقىتتا باشلانغۇچ كوپېراتىپتىن جەمئىي 53 ى بار ئىدى.
2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى يېزا ئىگىلىك2-شىسى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كۆنچى دەرياسىغا سالىدىغان تۇنجى كۆۋرۈكىنىڭ قۇرۇلۇشىنى

باشلىدى، كۆۋرۈك 4 - ئاينىڭ 1- كۈنى پۈتتى، 15 - كۈنى قاتناش باشلاش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى.

4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيە بويىچە ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى، باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرى پۈتۈنلەي ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قىلىندى. ناھىيە بويىچە 13 ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى بار بولدى.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 36 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 16، قۇرۇلتاي بەش كۈن داۋاملاشتى. ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ھەمدە شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلار سايلاپ چىقىلدى. جاڭ فۇيۈ شۇجى، چېن فېڭسى، لۇجيەنشۇن، مامۇت نىيازلار مۇئاۋىن شۇجى بولدى.

5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، لۇجيەنشۇن گۇرۇپپا باشلىقى، شەن يۈلىيەن مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. ناھىيە بويىچە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلۇشقا باشلىدى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋاملاشتى، قۇرۇلتايدا يېڭى ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سايلاندى، ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، ژاڭ جۇنخي، چياۋيۈچاڭ، بەختىخان خۇدابەردىلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى، بۇلاردىن بەختىخان خۇدابەردى لوپنۇر ناھىيىسى تارىخىدىكى تۇنجى ئايال مۇئاۋىن ھاكىم ھېسابلىنىدۇ.

12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى.

1957 - يىلى

1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 196 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا سىياسىي كېڭەش كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىرى سايلاندى، مامۇت نىياز سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسلىكىگە سايلاندى.

شۇ ئايدا دۆڭقوتان رايوندا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 -، 3 - چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ۋە دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى.

9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاشلىق بىلەن ياغلىق دانىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش سىياستى يولغا قويۇلدى.

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بازار ئاھالىسىنى ئاشلىق بىلەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

يىل بېشىدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ئۇششاقتال دېھقانچىلىق مەيدانىنى ناھىيە تەۋەسىگە كۆچۈرۈپ كېلىپ، ئۇنى تارىم 2 - دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتىدى.

1958 - يىلى

2 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى،

5 ـ ئايدا بۇ ھەربىرىدە ئوڭچىلارغا قارشى كۆرەشكە بۇرۇلدى، 14 كىشى ئوڭچى قىلىپ ئايرىلدى، 1980 ـ يىلىغا كەلگەندە ئۇلارنىڭ ئۇستىدىن چىقىرىلغان ھۆكۈم تۈزىتىلدى ۋە ئۇلار ئاقلاندى.

3 ـ ئاينىڭ 1ـ كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شيې گاۋجۇڭ 10 مىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش جەڭچىسىنى باشلاپ لوپنۇر رايونىغا كېلىپ دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى. شۇ ئايدا تارىم 3 ـ دېھقانچىلىق مەيدانىدىن 9 ـ دېھقانچىلىق مەيدانىغىچە بولغان يەتتە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئورنى تەرتىپ بويىچە تانا تارتىپ بېكىتىلدى. ئەيسامىر، چارا، داشكۆلدىن ئىبارەت ئۈچ تۈزلەڭلىك سۇ ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە چارا باش غول ئۆستىڭى، تارىم 7 ـ دېھقانچىلىق مەيدانى غول ئۆستىڭى، 8 ـ دېھقانچىلىق مەيدانى غول ئۆستىڭىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى، شۇنىڭ بىلەن تارىم بىرلەشمە جېڭىنىڭ دولقۇنى شەكىللىنىشكە باشلىدى.

5 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، مۇئاۋىن ھاكىم چياۋيۈچاڭ «ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئىككىيىلدىن بۇيانقى خىزمىتىدىن دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم بەختىخان خۇدابەردى «مالىيە خام چوتى ۋە نەقچوتىدىن دوكلات»، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى مەھەممەت ئەيسا «سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات» بەردى. ئەمەتخان تۆلەندى ھاكىملىققا، چياۋيۈچاڭ، بەختىخان خۇدابەردىلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لۇجيەنشۇن ناھىيىلىك كادىرلار، دېھقان ـ چارۋىچىلار يىغىنىدا «پائال سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلاشقا ئاتلىنايلى» دېگەن تېمىدا سەپەرۋەرلىك دوكلاتى بەردى، يىغىندىن كېيىن ناھىيە بويىچە كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلاش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى.

9ـ ئايدا رايون، يېزا تۈزۈمى بىكار قىلىندى. ناھىيە بويىچە ھەر قايسى يېزىلاردا ئارقا-ئارقىدىن خەلق گۇڭشېڭى قۇرۇلدى، «سۈنئىي ھەمراھ» 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ خەلق گۇڭشېڭلىرى قۇرۇلدى، ئەسلىدىكى 1 ـ رايون 1 ـ يېزىدا لوپنۇر بازىرى تەسىس قىلىندى.

9 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئوبلاستلىق تاشقى سودا ئىدارىسى 28 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چوڭكۆلدە ئىپار چاشقان فېرمىسى قۇرۇپ، سىرتتىن 1063 ئىپار چاشقان كەلتۈردى.

11 ـ ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ چارۋىچىلىق فېرمىلىرى دوڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانىغا قوشۇۋېتىلىپ، دوڭقوتان دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق مەيدانى (فېرمىسى) دەپ ئاتالدى.

1959 ـ يىلى

4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى تۈنجى تۈركۈمدىكى خۇبېي ئۆلكىسىدىن چېگرا رايونىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار لوپنۇر ناھىيىسىگە كەلدى. شۇ يىلى يەنە جياڭسۇ، ئەنخۇي ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونىغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن بىر تۈركۈم ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلدى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 631 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

6 ـ ئايدا دوڭقوتان دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق مەيدانى ئەسلىدىكى ئۈچ چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە بىر دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئايرىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى لوپنۇر ناھىيىسىگە ئىككى

تراكتور بۇيرۇپ بەردى، بۇ لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان تۇنجى تۇركۈمدىكى تراكتور ھېسابلىنىدۇ.

11 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش ھېكتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىدىن ياڭ خۇەنشېڭ، لوپنۇر ناھىيىسىدىن گوجىنتىڭ قاتارلىق 13 كىشىدىن تەشكىللەنگەن ئۆتكۈزۈپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش كومىتېتى تەشكىل قىلىندى، كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى، بۇ ئىشخانا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىكەنلىك گۈڭشېسى ۋە چوڭگۇل گۈڭشېسى چارا چوڭ ئەترىتىنىڭ بىر قىسىم يەرلىرىنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ يېرى بىلەن تېگىشىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. لوپنۇر ناھىيىسى تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ دائىرىسىدە تارىم گۈڭشېسى قۇردى.

11 - ئاينىڭ 17 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى «سۇنئىي ھەمراھ» 1 -، 2 -، 3 -، 4 - خەلق گۈشېلىرىنىڭ نامىنى تەرتىپ بويىچە شىڭپىڭ، تىكەنلىك، چوڭگۇل، دۆڭقوتان خەلق گۈڭشېسى دەپ ئۆزگەرتتى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئوڭچىل ئاغمىچىلىققا قارشى كۈرەش قانات يايدۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە كادىرلار ئالتە چوڭ گۇرۇپپىغا بۆلۈنۈپ كەتتى، ئون نەچچە پارتىيىلىك كادىر خاتا ھالدا تەنقىدلەندى.

12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاقسوپى توسمىسىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى، توسما ئون ئايدا پۈتكۈزۈلدى.

1960 - يىلى

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى گوۋۇيۈەن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئۇيغۇرچىدىكى «كۆنچى» دېگەن نامىنى «لوپنۇر»غا ئۆزگەرتىشنى تەستىقلىدى.

شۇ ئايدا ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى (دىزېل ماتور بىلەن توك ھاسىل قىلىنىدۇ) قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى باشلاندى، ياندۇرقى يىلى 7 - ئايدا ئىستانسا پۈتۈپ توك بېرىشكە باشلىدى.

11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى خەلق گۈڭشېلىرىدە «بىر نېچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش» جەھەتتىكى ئېنىقلاش ۋە «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» نى تۇزىتىش باشلاندى.

1961 - يىلى

1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، ھاكىم ئەمەت تۇردى «خەلق كومىتېتىنىڭ ئۇچ يىلدىن بۇيانقى خىزمىتىدىن دوكلات»، مۇئاۋىن ھاكىم شەن يۇلىيەن «1960 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1961 - يىللىق مالىيە خامچوتى توغرىسىدا دوكلات» بەردى، قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ يېڭى رەھبەرلىرى سايلاندى. ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، لىيۇچۇەنبىن، رېھىم ئىمامقۇلى، تۇرسۇنخان قاسىم، شەن يۇلىيەنلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

10 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

12 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ئالاقىدار مەسئۇل يولداشلار تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق، ئالدىنقى نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن بۇيانقى بەش يىل ئىچىدىكى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا رەھبەرلىك قىلىش جەھەتتىكى ئىجابىي ۋە سەلبىي تەجرىبە - ساۋاقلارنى، بولۇپمۇ «ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىگە ئۆتۈشكەئالدىراش» ، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» چىقىرىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى سىستېمىلىق خۇلاسىلىدى. 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىچۈسى سايلاندى، چېن فېڭسى 1 - شۇجى، لۇجيەنشۇن، مامۇت نىياز، مەھەممەت ئەيسالار شۇجىچۈنىڭ شۇجىسى بولدى.

1962 - يىلى

1 - ئايدا دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلارشېرىكچىلىكىدىكى2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى لوپنۇر ناھىيىلىك3- نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىن ھۆكۈمەتتىن ئۇنۇملۇك تەدبىر قوللىنىپ، خەلق گۇڭشېسىدىكى «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» ۋە تەقسىمات جەھەتتىكى تەڭ تەقسىماتچىلىقنى توختىتىشنى تەلەپ قىلدى.

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك پەن - تېخنىكا قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا لوپنۇر ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاپ چىقىلدى.

6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىپ، تۆۋەنگە چۈشۈرۈش خىزمىتى باشلاندى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئاياللار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئاياللىرى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا پائال ئاتلىنىشقا سەپەرۋەر قىلىندى.

9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىغا بىر يۈك ئاپتوموبىلى تەقسىم قىلىپ بەردى، بۇ، لوپنۇر ناھىيىسى تارىخىدىكى تۇنجى يۈك ئاپتوموبىلى ھېسابلىنىدۇ.

1963 - يىلى

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. ئەمەت تۇردى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن، لى جيېمىن مالىيە خىزمىتىدىن، توختى ھاشىم خەلق سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، لى جيېمىن، تۇرسۇنخان قاسىملار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى چاقىرىلىپ، ج ك پ

مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدىكى بەزى كونكرېت سىياسەتلەرگە دائىر بەلگىلىمە (لايىھە)»سى (بۇ «كېيىنكى ئون ماددا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ) قاتارلىق ھۇججەتلەر ئۆگىنىلدى، ئىدىيىنى، تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئاساسىدا، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ئىدىيىنى تەكشۈرۈش، «يۇيۈندۇرۇش، بىنادىن چۈشۈرۈش» نى يولغا قويدى، بەزى ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ئورۇنسىز زەربە يېدى.

1964 - يىلى

1 -ئاينىڭ 9 -كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيە بويىچە پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە ھەر مىللەت ئاممىسى پارتىيىنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۈيۈشۈپ، 1964 - يىللىق تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا چاقىرىق قىلىندى. قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋاملاشتى، يېڭى ناھىيىلىك كومىتېت سايلاپ چىقىلدى، چېن فېڭسى شۇجىلىققا، ژاڭ ژېنتەن، مەھەممەت ئەيسالار مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى زور كۆلەمدىكى بۇغدايغا سېرىق ئال چۈشۈپ كەتتى، 34 مىڭ 600 مو يەردىكى بۇغداينىڭ 20 مىڭ موسىدىن ھوسۇل ئېلىنمىدى، 14 مىڭ 600 موسىدىن ھوسۇل كېمەيىپ كەتتى. ناھىيە بويىچە بازار، يېزىلاردىكى كادىرلار ۋە ئاممىا 20 نەچچە كۈن ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، بۇغداي زىرائىتىنى ساقلاپ قېلىش كۈرىشى قىلدى.

6 - ئايدا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى «ئىتتىپاق» دېھقانچىلىق مەيدانى، تارىم 4 - دېھقانچىلىق مەيدانى، تارىم 6 - دېھقانچىلىق مەيدانىدىن 300 دىن ئارتۇق ئەمگەك كۈچى ئاجرىتىپ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى تەشكىللەپ، تارىم گۈڭشېسىنىڭ ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا ياردەم بەردى.

9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئومۇمىي دائىرىلىك سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى باشلاندى.

9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە تارىم، دۆڭقوتان گۈڭشېلىرىدا بىر تەرەپتىن تېرىقچىلىق قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئوقۇيدىغان ئوچ باشلانغۇچ مەكتەپ (سىنىپ) قۇرۇلدى.

1965 - يىلى

1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر يېڭى يېزىقىنى يولغا قويۇش كومىتېتى قۇرۇلدى، مەھەممەت ئەيسا مۇدىر، لى جيېمىن مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. ھەر قايسى گۈڭشې، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى تارىم 2 - دېھقانچىلىق مەيدانى ئاساسىي قۇرۇلۇش 2 - ئەترىتىنىڭ يېرىم يەر ئاستى مەجلىسخانىسىدا ماي تۆكۈش پارتلاش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، پەۋقۇلئاددە ئېغىر ھادىسە كېلىپ چىقتى.

2 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى چاقىرىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تۇزۇلگەن «يېزىلاردىكى سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى جەريانىدا نۆۋەتتە ئوتتۇرىغا قويۇلغان

بەزى مەسىلىلەر» (يەنى 23 ماددا) ئۆگىنىلدى.

2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى، يىغىنغا 60 ۋەكىل قاتناشتى، ۋاڭ ۋېنتەن كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىكىگە، ئەمەتخان تۆلەندى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم «ئورگانلاردىكى پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ بەش تومىنى ۋە تۆت پارچە پەلسەپىۋى ئەسىرىنى ئۆگىنىشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە رەئىس ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. ئەمەتخان تۆلەندى ھاكىملىققا، لى جيېمىن، ۋاڭ جۇڭچېنلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى. ۋەكىللەر دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ئىشلىرى، قاتناش- تىرانسپورت، خەلق ئىشلىرى، ئاشلىق قاتارلىق خىزمەتلەرگە ئائىت 394 تەكلىپ بەردى.

شۇ كۈنى لوپنۇر بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ئون يىللىقىنى تەبرىكلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن مەركەز ھال سوراش ئۆمىكىنىڭ قىسمەن ئەزالىرى لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىپ ھال سورىدى.

10 - ئاينىڭ 22 - كۈنى مەملىكەتلىك ئىپارچاشقان بېقىش بويىچە ئىش ئورنى يىغىنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئېچىلدى. ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى، تاشقى سودا مىنىستىرلىكى، سۇ ئىشلىرى - ئېلېكتر قۇۋۋىتى مىنىستىرلىكى، جۇڭگو چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت - ئېكسپورت باش شىركىتى، مەركىزىي مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى، جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى، بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش مىنىستىرلىكى ۋە خېيلۇڭجياڭ، لياۋنىڭ، جىلىن، ئىچكى موڭغۇل، نىڭشيا، شەنشى، چىڭخەي قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ھەمدە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى قاتارلىق ئورۇنلاردىن كەلگەن 97 ۋەكىل يىغىنغا قاتناشتى.

1966 - يىلى

4 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جاڭ گېنماۋ ناھىيىلىك پارتكومغا ۋەكالىتەن ناھىيە بويىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەرلىك قىلىش يىغىنىدا دوكلات بەردى. يىغىندىن كېيىن لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە تۇنجى چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاندى.

4 - ئاينىڭ 26 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئىشخانىسى قۇرۇلدى، يۇەنەيپۇ مۇدىر بولدى.

6 - ئاينىڭ 21 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە تۇنجى ئاممىۋى تەشكىلات — «1 - ئاۋغۇست، قىزىل قوغدىغۇچىلار» ئەترىتى قۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلىرى، ھەر قايسى گۇڭشې، ئەترەتلەردىكى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا

دېھقان ۋەكىللىرى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە يىغىلىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نى قانات يايدۇردى.

7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» خىزمىتى گۇرۇپپىسى ئوقۇتقۇچىلارنى يىغىپ تەربىيىلەش كۇرسىغا كىردى، ئىككى ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە 30 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى تەنقىد - كۆرەش قىلىندى ھەمدە 16 نەپەر ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن ھەيدەلدى، نەتىجىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىلىپ بېرىلىۋاتقان «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا تۇنجى ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزە كىلىپ چىقتى.

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى ئۈچ نەپەر قىزىل قوغدىغۇچىنى بېيجىڭگە بېرىپ رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ كۆرەك قوبۇل قىلىشىغا قاتنىشىشقا ئەۋەتتى.

10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە بازىرىدىن دۆڭقوتانغا بارىدىغان تاشيولىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. 1968 - يىلى يول پۈتۈپ قاتناش باشلاندى.

1967 - يىلى

1 - ئاينىڭ 28 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاممىۋى تەشكىلاتلار شاڭخەيدە يۈز بەرگەن «يانۋار» ئىنقىلاب بورىنى» نىڭ تەسىرىدە ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ھەمدە ھەر قايسى بۆلۈم، كومىتېت، ئىشخانىلارنىڭ ھوقۇقىنى تارتىۋالدى، ناھىيە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى ئورگانلىرىنىڭ ھوقۇقى ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەرىپىدىن تارتىۋېلىندى. ئۇزۇن ئۆتمەي ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى ئورگانلىرى ھەربىي ئىدارە قىلىندى.

3 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1968 - يىلى

9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە قىراۋ ئۈششۈكى پەيدا بولۇپ، ئېڭىز ئورۇنغا تېرىلغان كۆممىقوناقنىڭ ھەممىسى ئۈششۈپ كەتتى.

1969 - يىلى

4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش باشلاندى. «سول» چىللىقنىڭ تەسىرى ۋە تەرەپبازلىق تۈپەيلىدىن قىستاش، ئىقرار قىلدۇرۇش، ئىشىنىپ كېتىش ئەھۋاللىرى يۈز بېرىپ، بىر تۈركۈم ناھەق، يالغان، خاتا ئەنزە كىلىپ چىقتى.

6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە يېڭىدىن سىلىنىدىغان كىنوخانىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى.

7 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ لوپنۇر رايونىدىكى بەش دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ نامى تەرتىپ بويىچە 31 ـ تۈەن ـ مەيدان، 32 ـ تۈەن ـ مەيدان، 33 ـ تۈەن ـ مەيدان، 34 ـ تۈەن ـ مەيدان، 35 ـ تۈەن ـ مەيدان، دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1970 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىدا پارتىيىنىڭ يادرو گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، شۆزۇڭشىن گۇرۇپپا باشلىقى، جاڭ چىڭخەي مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

5 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تۈنجى تۈركۈم زىيالىي ياشلار قايتا تەربىيە ئېلىش ئۈچۈن تارىم گۈڭشېسىنىڭ 7 ـ چوڭ ئەترىتىگە كەلدى.

7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ناھىيە بويىچە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپكە يىغىلىپ، «بىرگە زەربە بېرىش، ئۈچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى. ئۇچ ئاي ئىچىدە 70 نەچچە كىشى تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرەش قىلىندى، بۇلاردىن 23 ى يارلاندى، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ماۋارىپ ساھەسىدە ناھەق ئەنزىدىن يەنە بىرى كۆرۇلدى.

10 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى، تارىم گۈڭشېسى 8 ـ چوڭ ئەترىتى، بازارلىق دېھقانچىلىق مەيدانىنى بىرلەشتۇرۇپ «ئىتتىپاق» گۈڭشېسى قىلدى.

1971 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىدىن شۇ ئاي چىققىچە لوپنۇر ناھىيىسى «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىنىڭ 1 ـ، 3 ـ چوڭ ئەترەتلىرىدە 250 مو يەرگە سىناق تەرىقىسىدە شال تېرىلدى، شالنىڭ ئەڭ يۇقىرى بىرلىك ھوسۇلى 570 جىڭغا يەتتى.

8 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاۋمىڭگاۋ 600 نەپەر يېزا ئىگىلىك ئىشچىسىنى باشلاپ، تارىم باش زەيكىشىنى راۋانلاشتۇرۇش بىرلەشمە جېڭىنى باشلىدى.

1972 ـ يىلى

5 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە بروتسللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، توختى رەخمەت گۇرۇپپا باشلىقى، ۋاڭ جۇڭچېن، سەرسىبايلار مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى ھەمدە ئادەم ۋە ھايۋانلاردا بولىدىغان بروتسللىيوز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش قانات يايدۇرۇلدى.

شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك 2 ـ شىسىنىڭ لوپنۇر بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىدىكى بەش بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش تۈەن ـ مەيدانى «قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىق» يېيىش تارىخىغا خاتىمە

بەردى.

1973 - يىلى

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىدە «لىن بياۋنى تەنقىدلەش، ئىستىل تۈزىتىش» ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، «لىن بياۋنى تەنقىدلەش، ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن زاۋۇتىغا ئوت كېتىپ، زاۋۇت ئۆيى ۋە ماشىنا - ئۈسكىنىلەر تامامەن كۆيۈپ كەتتى، 80 مىڭ جىڭ ئاشلىق ۋە ئۇن كۆيۈپ كەتتى، بۇلارنى پۇلغا سۈندۇرغاندا 77 مىڭ يۈەن بولىدۇ.
4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك 4- قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، يۇجېنكۇن شۇجىلىققا، لىيۇمىڭشەن، شۆزۇڭشىن، ئۇتۇق نىيازلار مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.
4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىكسەپ بۆلۈمى قاتارلىق ئاپپاراتلار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.
4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى 17 كىشىدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، قادىر بارات گۇرۇپپا باشلىقى، تۇردى تالىش، لى جيېمىن، ۋېي كۆەنلەر مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.
9 - ئايدا ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى.

1974 - يىلى

2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابى كومىتېت 1973 - يىلدىكى ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىش قارارىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنى شېكەر زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلار ۋە قىسمەن ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ئىشلىتىدىغان توكنى شېكەر زاۋۇتى مەسئۇل بولۇپ بىر تۇتاش يەتكۈزۈپ بېرىدىغان بولدى.

1975 - يىلى

7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى شىڭدى تاغلىق رايونىدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ قىيان كېلىپ، قىسمىنىڭ ئاپتوموبىلىدىن بىرنى ئۆرۈۋەتتى، بىر جەڭچى بەختسىزلىككە ئۇچرىدى. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 3 - تۈەن - مەيدانى فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتىنىڭ بىر تراكتورىنى كەلكۈن ئۆرۈۋەتتى.
9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى «501» زاۋۇتتىن ناھىيە بازىرىغچە يۇقىرى بېسىملىق توك يەتكۈزۈش سىمى تارتىلىپ، توك يەتكۈزۈلدى. بۇ لىنىيىگە 940 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 808 مىڭ 200 يۈەن خىراجەت كەتتى.

1976 - يىلى

1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ناھىيە خەلقى گۇۋەيۇەن زۇڭلىسى جۇئېنلەينىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇردى.

2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ئورگان كادىرلىرى يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە «ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ناھىيىدىكى ھەرمىللەت خەلقى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ۋاپاتىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۇردى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ناھىيىلىك كىنوخانىدا مىيىت زالى تەسىس قىلدى.

10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بويىچە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ تارمار قىلىنغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندىن كېيىن ئىنتايىن چوڭ كۆلەمدە ئاممىۋى نامايىش ئۆتكۈزۈلدى.

1977 - يىلى

5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارغا ئاسفالىت ياتقۇزۇش باشلاندى. ئۇچ ئاي ئىشلەش ئارقىلىق «ئازادلىق» كوچىسىغا پۈتۈنلەي، «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ بىر قىسمىغا ئاسفالىت ياتقۇزۇلۇپ بولدى، ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان كوچىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2.245 كىلومېتر كېلىدۇ.

1978 - يىلى

2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە تۆت دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىلىپ، داجەيدىن ئۆگىنىش مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى يۈجېنكۇن «پۈتۈن پارتىيە سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، بىرىيل كۆرەش قىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىنى داجەيچە ناھىيە قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن كۆرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى.

8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى ئىسسىق شامالنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى، «ئىتتىپاق» گۇڭشېسىدىكى شال تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 11 پىرسەنتى ئۇپەتكە ئۇچرىدى، شۇ يىلى شال ھوسۇلى 8% كېمەيىپ كەتتى.

1979 - يىلى

4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەڭ ئېغىر قىراۋ ئۇششۇكى پەيدا بولۇپ، ئۇرۇك چېچىكى تامامەن ئۇششۇپ كەتتى. شۇ يىلى ئۇرۇك پەقەت بولمىدى.

4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئون بال بوران چىقىپ، ئاسماننى تۇتەك قاپلاپ، تېمپېراتۇرا شىددەت بىلەن تۆۋەنلىگەچكە، ناھىيە بويىچە 4338 چوڭ - ئۇششاق چارۋا توڭلاپ ئۆلدى.

5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تىكەنلىك ئەتراپىدا سەككىز بال بوران چىقتى، دېھقانچىلىق ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. 34 -، 35 - تۈەن - مەيدانلارنىڭ 5494 مو يېرىدىكى كېۋەز مايىسىنى بوران ئۇچۇرۇپ كەتتى، بۇ، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 34 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بەزى سالا ئېتىزلارنىڭ يۈزىدىكى توپىنى ئىككى - ئۈچ سانتىمېتر قېلىنلىقتا بوران يالاپ كەتتى، بەزى ئوق ئېرىق، ئورمان بەلباغلىرىنىڭ گىرۋىكىگە بوران دۆۋىلەپ قويغان قۇم - توپىلارنىڭ ئېگىزلىكى 20 سانتىمېتردىن ئاشتى.

7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ناھىيە تەۋەسىدە تېمپېراتۇرا شىددەت بىلەن تۆۋەنلەپ، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 9℃ قا چۈشۈپ قالدى ھەمدە بۇ ئەھۋال بەش كۈندىن كۆپرەك داۋاملاشتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى.

9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ كومىتېت يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپتى، ئۇتۇق نىياز قوشۇمچە شۇجىلىققا، ۋېي كۆەن مەخسۇس مۇئاۋىن شۇجىلىققا تەينىلەندى.

10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دۆڭقوتان تەۋەسىدىكى تارىم دەريا‌سى كۆۋرۈكىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى، بۇ قۇرۇلۇشقا ئاپتونوم رايون 60 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى، ناھىيە ئۆزى 20 مىڭ يۈەن تەييارلىدى.

شۇ يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شىڭپىڭ گۈڭشېسى ھەرقايسى چوڭ ئەترەت ئەزالىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ناھىيىلىك سۇچىلىق ئىدارىسىنىڭ قوماندانلىقىدا شىڭپىڭ ئۆستىڭىنى سۇ سىڭمەسلەشتۈرۈش قۇرۇلۇشىنى باشلاپ، شۇ يىلى 11 كىلومېتر قىسمىنى پۈتكۈزدى.

قىشتا مەملىكىتىمىزنىڭ مەشھۇر ئالىملىرىدىن پېكىجىيامۇ، خۇاڭ شېڭجاڭلار لوپنۇرغا كېلىپ، لوپنۇر كۆلىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى باربگاھ قەدىمكى شەھرىنى تەكشۈردى.

1980 - يىلى

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك شېكىر زاۋۇتى چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىشقا ئايلاندۇرۇلدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن زاۋۇت نامى لوپنۇر ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى.

9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە قىراۋ ئۇشۇشۇكى ئاپىتى يۈز بېرىپ، كېۋەز ۋە ئېگىز ئورمانغا تېرىلغان زىرائەتلەرنىڭ 30 پىرسەنتى ئۇشۇپ كەتتى.

شۇ يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1-، 2- چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ تۈزۈلمىسى ئۆزگەرتىلىپ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 1-، 2- چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىنىدى.

1981 - يىلى

1 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا لوپنۇر ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋاملاشتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى ۋە دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى، شۇنداقلا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى. ۋەكىللەر 455 تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى.

2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە ئۇنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى. بۇ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن ئېچىلغان تۇنجى يىغىن ھېسابلىنىدۇ. بۇ يىغىن سەككىز كۈن داۋاملاشتى، يىغىندا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاندى.

9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك چوڭۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ باشلىقى سۇڭ زۇڭلىيەن شىنجاڭ تاشقى سودا ساھەسىدىكىلەرنىڭ ياپونىيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش گۇرۇپپىسى تەركىبىدە ياپونىيىگە تەكشۈرۈشكە باردى.

1982 - يىلى

2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ گۈڭشەھىسى 3 - چوڭ ئەترەت 7 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ ئەزاسى لۇسۇنجېن ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىلەن مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى بويىچە توختام ئىمزالىدى. بۇ، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە دېھقانچىلىقتا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۇرۇپ ھۆددىگە ئالغان تۇنجى ئائىلە ھېسابلىنىدۇ.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رادىئو يىغىنى ئېچىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلقنى مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش ئېيى پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى.

4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

4 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ گۈڭشەھىسى 1 - چوڭ ئەترەت 5 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ 3. 5 مو يېرىدە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىشنى سىناق قىلدى، شۇ يىلى ياخشى ھوسۇل ئېلىندى. بۇ، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە تۇنجى قېتىم سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش ھېسابلىنىدۇ.

5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، نېپ فۇلىن مۇئاۋىن رەئىس بولدى.

5 - ئاينىڭ 11 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى قىراۋ ئۇششۇكىنىڭ زىيىنىغا ئۇچرىدى، ناھىيە بويىچە تەخمىنەن 70% كېۋەز مايىسىي ئۇششۇپ كەتتى.

11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى 3 - قېتىملىق نوپۇسنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىشلەندى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە ناھىيە بويىچە 17 مىللەت، 72 مىڭ 428 ئادەم (ناھىيىگە قاراشلىقى 31 مىڭ 31 ئادەم، بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىقى 41 مىڭ 397 ئادەم) بارلىقى ئېنىقلاندى.

1983 - يىلى

4 - ئاينىڭ 23 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە شىڭپىڭ گۈڭشەھىسى 1 - چوڭ ئەترەت

5 ـ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە ئون مو يەرگە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىلدى، كۇزدە بۇ يەردىن ئېلىنغان ساپ پاختىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 2 . 224 جىڭگا يەتتى، بۇ ئادەتتە تېرىلىدىغان كېۋەزنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى — 86 جىڭنىڭ 2 . 6 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن ناھىيە ئىش ئورنى يىغىنى ئېچىپ، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى كېڭەيتتى.

8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۇنى ناھىيىلىك پارتكومدا «بەش بولۇش»، «تۆت گۇزەل»، «ئۇچنى قىزغىن سۆيۇش» پائالىيىتى كومىتېتى قۇرۇلدى.

8 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۇنى لوپنۇر ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى، ج خ ئىدارىسى ئېلىپ بارغان جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىش پائالىيىتىنىڭ 1 ـ قېتىملىق بىر تۇتاش ھەرىكىتى جەريانىدا ئېغىر جىنايەت ئۆتكۇزگەن جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىدىن 34 ى تۇتۇلدى.

12 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۇنى ناھىيىدە مەنۇى بۇلغىنىشنى تازىلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە گۇرۇپپا ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، سېرىق مەزمۇندىكى كىتاب ـ ژۇرناللار ۋەئون-سىن بۇيۇملىرى يىغىۋېلىندى.

1984 ـ يىلى

5 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۇنى ناھىيە بازىرىدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى لوپنۇر ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، يىغىن ئالتە كۇن داۋاملاشتى، يىغىندا سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرى سايلاندى.

5 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۇنى ناھىيە بازىرىدا لوپنۇر ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتاي بەش كۇن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى شۇنداقلا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى سايلاپ چىقىلدى. قۇرۇلتاي مەزگىلىدە 185 تەكلىپ تاپشۇرۇۋېلىندى.

9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۇنى ناھىيە بويىچە تارىم گۇڭشېسى، «ئىتتىپاق» گۇڭشېسى، شىڭپىك گۇڭشېسى، دۆڭقوتان گۇڭشېسىدىن ئىبارەت تۆت گۇڭشېدا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش يولغا قويۇلۇپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى ھەمدە لوپنۇر بازىرى ئەسلىگە كەلتۇرۇلدى. ناھىيىلىك 1 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ نامى خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسىغا، 2 ـ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ نامى چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۇنى ناھىيىلىك پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.

1985 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۇنى ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى لوپنۇر ناھىيىلىك (ناھىيە، يېزا، كەنت) كادىرلار ۋە كەسپىي ئىتتىپاقلار، يېزا ـ بازار كارخانىسى ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى.

2 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۇنى ناھىيە بازىرىدا ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك 5 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. قۇرۇلتايدا پارتىيە 4 ـ قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن بۇيانقى خىزمەتلەر جەريانىدىكى تەجرىبە ـ ساۋاقلار

يەكۈنلەندى، 2000 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنى ئۈچ قاتلاشتىن ئىبارەت كۆرەش نىشانى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسى سايلاندى، ئۇنۇق نىياز شۇجىلىققا، ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقموللا مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكومدا پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشقا يېتەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ئۇنۇق نىياز گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.

4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە 1 - قارارلىق پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى باشلاندى، بۇ خىزمەتكە 382 پارتىيە ئەزاسى قاتناشتى.

5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتقان لوپنۇرلۇق ئوقۇغۇچىلارغا ھۆكۈمەت پۇلى بىلەن زىياپەت بېرىشتەك خاتالىق سادىر قىلغان ئايرىم رەھبەرلەرنى جازالاش توغرىسىدا قارار چىقاردى.

6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى سېلىشتۇرۇپ تەكشۈرۈش باسقۇچىغا كىردى. ناھىيىلىك پارتكوم سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئاممىدىن ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېت ئەزالىرىغا دائىر پىكىر ئالدى.

7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم كېڭەيتىلگەن يىغىن چاقىردى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىندا مەركەزنىڭ ھۇججىتىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى كوللېكتىپ سېلىشتۇرما تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى؛ ئالدىنقى يېرىم يىللىق خىزمەتلەر خۇلاسىلەندى، كېيىنكى يېرىم يىللىق خىزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ھەر قايسى يېزا (مەيدان، فېرما) لار چارۋىچىلىق تۈزۈلمە ئىسلاھاتى جەھەتتىكى ئەھۋاللارنى دوكلات قىلدى.

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇنجى ئوقۇتقۇچىلار بايرىمىنى تەبرىكلەش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى، ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى ئۇنۇق نىياز يىغىندا تەبرىكلەش نۇتقى سۆزلىدى.

10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى (ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلبېغى، ياخشى ئېرىق - ئۆستەڭ، ياخشى يول، ياخشى ئاھالىلەر نۇقتىسى) يىغىنى ئاچتى.

11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ناھىيىلىك پارتكوم لوپنۇر ناھىيىسىدە پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش يىغىنى ئاچتى.

بىر نەچچى قىسسىم

جۇغراپىيە

بىرىنچى قىسىم

جۇغراپىيە

I باب

تەشكىلىي تۈزۈلۈشى، رايونلارغا ئايرىلىشى

§ 1. چېگرىسى

لوپنۇر ناھىيىسى تەكرىتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي چېتىگە جايلاشقان، جۇغراپىيىلىك كوئوردىناتى شەرقىي مېرىدىئان "84°02′50 — "89°58′50، شىمالىي پاراللېل "40°10′33 — "41°39′47 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. غەربتە ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ شايار، كۇچار ناھىيىلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالدا بۇگۇر، باغراش، خۇشۇت ناھىيىلىرى ۋە تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ تۇرپان شەھىرى، تۇقسۇن، پىچان ناھىيىلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەرقىي جەنۇبتا چاقىلىق، چەرچەن ناھىيىلىرى بىلەن قوشنا. شەرقتىن غەربكە ئەڭ ئۇزۇن يېرى 502.8 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا ئەڭ كەڭ يېرى 165 كىلومېتر كېلىدۇ، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر. ناھىيە بازىرى (لوپنۇر بازىرى) شىمالدا كورلا شەھىرىگە 52 كىلومېتر، ئۈرۈمچى شەھىرىگە 530 كىلومېتر كېلىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي - شىمالىي تەرىپىنى قۇرۇقتاغ كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ تاغ دېڭىز يۈزىدىن 1200 مېتىردىن 2782 مېتىرغىچە ئېگىز، تاغلىق يەر كۆلىمى 7527.2 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. تاغ ئارىسىدا بىر نەچچە ئوچۇق ئويمانلىق بار. بىر قەدەر چوڭراق بولغان شېڭدى ئويمانلىقىنىڭ كۆلىمى 264.1 كۋادرات كىلومېتر، سۇغەت ئويمانلىقىنىڭ كۆلىمى 109.6 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كۈنگەي يەلپۈگۈچسىمان لاتقىلىق تىنما تۈزلەڭلىك قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 9775.1 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 860 مېتىردىن 1200 مېتىرغىچە ئېگىز، يانتۇلۇقى 1/350 تىن 1/900 غىچە كېلىدۇ. كۆنچى دەريا‌سى بىلەن تارىم دەريا‌سىدىن ھاسىل بولغان ئېقىندى - شامال چۆكۈندى

تۈزلەڭلىك لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 10 مىڭ 751.8 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 800 مېتردىن 940 مېترغىچە ئېگىز، يېرى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، يانتۇلۇقى تەخمىنەن1/4000. جەنۇبىي تەرىپىدىكى قۇملۇق تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شىمالىي چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، كۆلىمى 31 مىڭ 705.9 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 860 مېتردىن 1040 مېترغىچە ئېگىز بولۇپ، ئاساسەن ئادەمزات ياشىمايدىغان چۆللۈك ھېسابلىنىدۇ.

§ 2. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋالى

ھازىرقى لوپنۇر ناھىيىسى غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە لوپنۇر بەگلىكى، قۇرۇقتاغ ئېلى ئىدى.

لوپنۇر خەن سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا غەربىي يۇرتتىكى بوستانلىققا جايلاشقان «شەھەر دۆلىتى» نىڭ بىرى (ھازىرقى دۆڭقوتانىنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى شۇرقۇدۇقتا شەھەر دۆلىتىنىڭ خارابىلىكى بار) بولۇپ، 1480 ئاھالىسى، 150 لەشكىرى بار كىچىك بەگلىك ئىدى، بۇ بەگلىك «شەرقىي شىمالدا قاراقۇم بىلەن، شەرقىي جەنۇبتا چەرچەن بىلەن، جەنۇبتا نىيە بىلەن تۇتىشىدۇ» («خەننامە، غەربىي يۇرت تەزكىرىسى»). غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101 - يىلى) ئېرشى سانغۇنى لى گۇاڭلى پەرغانىگە 2 - قېتىم جازا يۈرۈشى قىلغان. لوپنۇر بەگلىكىنى يوقاتقان، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ جايغا پادىشاھ قويۇلماي، پەقەت كاھىبگى مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ بەگلىكنىڭ ئىشلىرى بىر تەرەپ قىلىنغان. نەتىجىدە بۇ جاي خەن لەشكەرلىرى تۇرغۇزۇلۇپ، بوزيەر ئېچىلغان مۇھىم جاي بولۇپ قالغان. كونا «خەننامە»دە «لوپنۇر شەھىرى»نى بەگلىك نامى قىلىشقا بولمايدىغانلىقى ئېيتىلغان.

قۇرۇقتاغ ئېلى «تاغتۇرا» ئوتلاقتىكى «كۆچمە ئەل» بولۇپ، ئۇنىڭ چېگرىسى «غەربتە قارا قومغىچە 240 چاقىرىم، غەربىي شىمالدا كىنگىتكىچە 160 چاقىرىم، غەربتە ئۇشاققىچە 260 چاقىرىم كېلىدۇ، شەرقىي جەنۇبتا پىچان، چەرچەن بىلەن تۇتىشىدۇ». ھازىرقى لوپنۇرنىڭ شەرقىدىكى يېڭىسۇگەت تېغى بىلەن شىڭدى تېغى ئارىلىقىدا بىر تۆپلىك بولۇپ، ئۇ يەردە قۇرۇقتاغ ئېلىنىڭ تاش قەلئە خارابىلىكى بار.

خەن سۇلالىسى ۋۇدى خان زامانىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101 - يىلى) ئېرشى سانغۇنى لى گۇاڭلى پەرغانىگە 2 - قېتىم جازا يۈرۈشى قىلىشقا ئەۋەتىلگەندىن كېيىن بۇگۇر، لوپنۇردا يالۋاچ چېرىكچى ياساۋۇل مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ بوز يەر ئاچقان، بۇ ئىككى جايدا بارى - يوقى نەچچە يۈز ئېتىز چېرىكى، «5000 گېكتار ئۆلكە يەر» بار ئىدى.

خەن سۇلالىسى شۇەندى خان زامانىسىنىڭ شېن جۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى60- يىلى) غا كەلگەندە، خەن سۇلالىسى «لوپنۇرنىڭ خانلىق يەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدىغان» چېدىر بازىرى (ھازىرقى بۇگۇر ناھىيىسى چېدىر يېزىسىنىڭ جەنۇبى) دا غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، پىچاننىڭ غەربىدىكى جەنۇبىي ئايماق بىلەن قاڭقىلىنىڭ غەربىدىكى شىمالىي ئايماقنى بىر تۇتاش باشقۇرغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە لوپنۇردىكى بوز يەر ئاچىدىغان لەشكەرلەرنىڭ ھەممىسىنى غەربتىكى يەكەن رايونىغا كۆچۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن لوپنۇرنىڭ بىر مەھەل راسا راۋاج تاپقان بوز يەر ئېچىش ئىشلىرى ئۈزۈلۈپ قالغان.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ جىيەنۇۋ يىللىرىدا (25 - يىلدىن 55 - يىلغىچە) يەكەننىڭ سەكراۋۇل بېگى شىيەن جەنۇبىي شىنجاڭغا زومىگەرلىك قىلىپ، چېدىر بەگلىكىنى تەسىس قىلدى، لوپنۇر رايونى چېدىرغا قارايدىغان بولدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچىڭ 3 - يىلى (60 - يىلى) ئۇدۇن ئاقسۇڭكەكلىرى يەكەننى بېسىۋالغاندىن كېيىن، ھۇنلار جەنۇبىي شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلىپ كىردى، لوپنۇر رايونى ھۇنلارغا تەۋە بولدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭيۈەن 6 - يىلى (94 - يىلى) بەنچاۋ كۈسەن، پىچان بەگلىكى قوشۇنلىرىنى باشلاپ كىنگىتكە ھۇجۇم قىلدى. قاراقۇم، كورلا، قۇرۇقتاغ بەگلىكلىرىنىڭ بەگلىرىنمۇ ئالماشتۇرۇۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن لوپنۇر رايونى يەنە خەن سۇلالىسىغا قوشۇلدى.

شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭچۇ 1 - يىلى (107 - يىلى) كەڭسۇ چاڭلىرى قوزغىلاڭ كۆتۈرگەنلىكتىن، خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبېگىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى، نەتىجىدە شىمالىي ھۇن ئاقسۇڭكەكلىرى غەربىي يۇرتقا يېڭىباشتىن ھۆكۈمرانلىق قىلدى. شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۇڭجيەن 2 - يىلى (127 - يىلى) غا كەلگەندە، بەنيۇڭ قوشۇن باشلاپ جەڭ قىلىپ غەربىي يۇرتنى قايتىدىن بىرلىككە كەلتۈردى.

ۋېي، جىن سۇلالىرى دەۋرىدە تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەتراپىدىكى بوستانلىقلارغا جايلاشقان نۇرغۇن ھاكىمىيەتلەر ئۆزلۈكسىز تۈرده بىر بىرىگە قوشۇلۇپ، ئاخىرى چوڭراق بىر نەچچە ھاكىمىيەت بولۇپ شەكىللەندى. لوپنۇر، قاراقۇم، ئۇشاق، قۇرۇقتاغ ئېلى قاتارلىقلار كىنگىت دۆلىتىگە قوشۇۋېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن، لوپنۇر رايونىنىڭ تەۋەلىكى كىنگىت دۆلىتىنىڭ تەۋەلىكى بىلەن ئوخشاش بولدى. دېمەك بۇ جاي ئىلگىرى - ئاخىر ئالدىنقى لياڭ، ئالدىنقى چىن، شىمالىي ۋېي، ئېفتالىت، غەربىي تۈركلەرگە تەۋە بولدى.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ جېنگۇەن 22 - يىلى (648 - يىلى) تاڭ سۇلالىسى كىنگىت تۈتۈق مەھكىمىسىنى تەسىس قىلدى، لوپنۇر رايونى تاڭ سۇلالىسىغا تەۋە بولدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنخېڭ 1 - يىلى (670 - يىلى) تۈبۈتلەرگە تەۋە بولدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ تيانۇلۇ 1 - يىلى (679 - يىلى) يېڭىباشتىن تاڭ سۇلالىسىغا تەۋە بولدى. تاڭ سۇلالىسىنىڭ داجۇڭ 10 -، 11 - يىللىرى (856 -، 857 - يىللىرى) ئۇيغۇرلارنىڭ سەرداري پانتېكىن كىنگىتنى ئىگىلىدى، لوپنۇر رايونى قۇجۇ ئۇيغۇرلىرىغا تەۋە بولدى. شىمالىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنخي 4 - يىلى (1122 - يىلى) غەربىي لياۋ سۇلالىسىغا تەۋە بولدى، سۇڭ سۇلالىسىنىڭ جيادىڭ 11 - يىلى (1218 - يىلى) يۈەن سۇلالىسىغا تەۋە بولدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ22- يىلى (1757 - يىلى) دىن كېيىن شىنىغدىن باشقا جايلارنىڭ ھەممىسى لۇكچۇن ئۇيغۇر خانلىقىغا تەۋە بولدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 2 - يىلى (1863 - يىلى) قۇقەنتلىك قاراقچىلار كاتتىبېشى ياقۇپبەگ لوپنۇرنى ئىگىلىۋالدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) لىۋجىنتاڭ ياقۇپبەگنىڭ كۆچلىرىنى قوغلاپ چىقىرىپ لوپنۇرنى قايتۇرۇۋالدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) ئىگىنقىردا نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، پۇقرالارنىڭ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىش ئىشلىرى يولغا قويۇلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى خەن دەۋرىدىكى لوپنۇر، قۇرۇقتاغ ئېلىنىڭ ئەسلىدىكى جايىدا ھەمدە چاقىلىقتا شىنپىڭ ناھىيىسىنى تەسىس قىلدى، قاراقۇم — ناھىيە ئورگىنى قىلىنىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 29 - يىلى(1903- يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى شىنپىڭ ناھىيىسىگە قاراشلىق چاقىلىقنى ئايرىپ چىقىپ ناھىيە تەسىس قىلدى. يېڭىسۇ دەرياسىنىڭ قىنى ئېككى ناھىيىنىڭ چېگرىسى قىلىنىدى.

لوپنۇر ئىلگىرى كېيىن بولۇپ، قاراشەھەر ۋىلايىتى، قاراشەھەر مەمۇرىي رايونى (8 - رايون) نىڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى، قاراشەھەر مۇپەتتىش ۋالىي مەھكىمىسىگە تەۋە بولدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 4 - ئايدا قاراشەھەر ۋالىي مەھكىمىسىگە تەۋە بولدى. 1954 - يىلى كورلا ۋالىي مەھكىمىسىگە تەۋە بولدى. 1960 - يىلى كورلا ۋالىي مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندا لوپنۇر ناھىيىسى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا تەۋە بولدى.

§ 3. مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە رايونلارغا ئايرىلىشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 33 - يىلى (1907 - يىلى) يېزىلغان «شىنپىڭ ناھىيىسىدىكى يۈرتلار تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، ئەينى چاغدا ناھىيە تەۋەسىدە 20 كەنت، ھەر بىر كەنت قارىمىقىدا ئىككى، ئۈچ كىچىك كەنت بار بولغان.

ناھىيە ئورگىنى قاراقۇمدا ئىدى. ناھىيە ئورگىنىنىڭ شىمالىدا قىر كەنتى، شەرقىدە چۆڭلى، خورا، تېيىس، چارا، ئىگىنقىر، ئۇلۇق كۆل، گۈسلاق، پىچان كەنتلىرى بار ئىدى، شەرقىي شىمالىدا تىكەنلىك، دۇرال، قوشدۆڭ، ئويمانكۆل، قىزرا كەنتلىرى بار ئىدى، غەربىي جەنۇبىدا دۆڭقوتان، مانجا، لاربل، سالۇدا، قاغاتۇ، سۇجىكە كەنتلىرى بار ئىدى.

2. مىنگو دەۋرىدە رايونلارغا ئايرىلىشى

مىنگو دەۋرىدە يەنى 40 - يىللاردا ناھىيە بويىچە ئىككى رايون، يەتتە يېزا، 21 كەنت بار ئىدى.

1 - رايون (بازار ئەتراپى رايونى) غا 1 - يېزا (شىڭپىڭ يېزىسى جۇملىدىن شىسۇن، يامانخوژا، قاراقۇم، شىنىغا كەنتلىرى)، 2 - يېزا (تۆڭچىكە يېزىسى جۇملىدىن دۆڭسۇن، تۆڭچىكە كەنتلىرى)، 3 - يېزا (چوڭكۆل يېزىسى جۇملىدىن چارا، يېڭىكۆل، تېيىكۆل، چوڭكۆل كەنتلىرى)، 4 - يېزا (ئاقسوپى يېزىسى جۇملىدىن باش ئاقسوپى، تۆۋەنكى ئاقسوپى كەنتلىرى)، 7 - يېزا (دۆڭقوتان يېزىسى جۇملىدىن شۆتاڭ، مىرسالى، يانتاق، سالدام، چوڭمەھەللە كەنتلىرى) قارايتتى.

2 - رايون (تىكەنلىك رايونى) غا 5 - يېزا (ئويمانكۆل كەنتى)، 6 - يېزا (جۇملىدىن تىكەنلىك، يېڭسۇ، كۆزلەك كەنتلىرى) قارايتتى.

40 - يىللارنىڭ ئوتتۇرلىرىدا يېزا - كەنتلەردە باۋ-جيا تۈزۈمى يۈرگۈزۈلدى.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى رايونلارغا ئايرىلىشى

1) رايون، يېزا تۈزۈمى　1950 - يىلى باۋ-جيا تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، يەنىلا بۇرۇنقى مەمۇرىي رايونلار بويىچە ئىككى رايون، يەتتە يېزا، 21 كەنت تەسىس قىلىندى. 1953- يىلى ئەسلىدىكى 1 - رايونغا قاراشلىق 7 - يېزا ئاساسىدا دۆڭقوتان رايونى (3 - رايون) قۇرۇلدى، بۇ رايونغا مىرسالى، قارچۇغا، ئاۋات يېزىسىدىن ئىبارەت ئۈچ يېزا قارىدى. 1958- يىلى ناھىيە بويىچە ئۈچ رايون، توققۇز يېزا، 22 كەنت بار بولدى.

2) خەلق گۇڭشىسى　1958 - يىل 9 - ئايدا رايون، يېزىلار ئەمەلدىن

قالدۇرۇلۇپ، تۆت خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلدى؛ لوپنۇر بازىرى تەسىس قىلىندى (1965 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى). شىڭپىڭ يېزىسى «سۇنئىي ھەمراھ» 1 - خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1959- يىل 11 - ئايدا يەنە شىڭپىڭ خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ تىكەنلىك يېزىسى «سۇنئىي ھەمراھ» 2 - خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1959 - يىل 11 - ئايدا تىكەنلىك خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ چوڭكۆل يېزىسى «سۇنئىي ھەمراھ» 3 - خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1959 - يىل 11 - ئايدا قايتىدىن چوڭكۆل خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى؛ دۆڭقوتان يېزىسى «سۇنئىي ھەمراھ» 4 - خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1959- يىلى يەنە دۆڭقوتان خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1959 - يىلى تىكەنلىك خەلق گۇڭشېسى ۋە چوڭكۆل خەلق گۇڭشېسى يېزا ئىگىلىك2- شىسى تارىم دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن ئورۇن ئالمىشىپ، ئىككى گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلۈپ تارىم خەلق گۇڭشېسى قىلىندى.

1970 - يىلى «ئىتتىپاق» خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلدى.

3) يېزا كەنتلەر 1984 - يىل 9 - ئايدا خەلق گۇڭشېسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەسلى نامى بىلەن ئاتىلىدىغان يېزىغا، يەنى شىڭپىڭ يېزىسى، تارىم يېزىسى، دۆڭقوتان يېزىسى ۋە «ئىتتىپاق» يېزىسىغا ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن تەڭ لوپنۇر بازىرىمۇ ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

لوپنۇر بازىرى قارىمىقىدا نۇرباغ مەنسۇر، ئاياغ مەھەللە، دۆڭ مەھەللىدىن ئىبارەت ئۈچ كەنت بار.

شىڭپىڭ يېزىسى قارىمىقىدا داشى، كۆنچى، تۆڭچىكە، قاراقۇم، شىنىغا، قاراقۇم باغۇەنچىلىك كەنتىدىن ئىبارەت ئالتە كەنت بار.

«ئىتتىپاق» يېزىسى قارىمىقىدا كۆڭپەن، كۆڭۈەن، دۆڭخەيزى، شىخەيزىدىن ئىبارەت تۆت كەنت بار.

تارىم يېزىسى قارىمىقىدا خادادۆڭ، ئاقچىكە، بوستان، تارىم، ئاقسوپى، چوڭكۆل، قۇۋانكۆل، جۇۋاز، ئويمانكۆل، نەنخەيزى، باغۇەنچىلىك كەنتىدىن ئىبارەت 11 كەنت بار.

دۆڭقوتان يېزىسى قارىمىقىدا مىرسالى، قارچۇغا، ئاۋاتتىن ئىبارەت ئۈچ كەنت بار.

§ 4. ناھىيە بازىرى ۋە يېزا - بازارلار

1. ناھىيە بازىرى

1) تەرەققىيات جەريانى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) شىنپىڭ ناھىيىسى قۇرۇلغاندا ناھىيە ئورگىنى قاراقۇمدا ئىدى، ئاددىيغىنە ناھىيە مەھكىمىسى ۋە مىڭبېشى مەھكىمىسى بار ئىدى، بازار يوق ئىدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە ئورگىنى ماۋلىنيۇەنگە كۆچۈرۈلۈپ، ناھىيە ياموللى، مىڭبېشى ياموللى سېلىندى، بازار يوق ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 26 - يىلى (1900 - يىلى) ماۋلىنيۇەننىڭ جەنۇبىدا كوچا ياسالدى، ئالدى كوچىغا مەمۇرىي ئورۇنلار جايلاشتى، ئارقا كوچىغا خۇسۇسىي ئۆي- جاي ۋە بازار جايلاشقان بولۇپ، بۇ جاي «بازار»، دەپ ئاتىلاتتى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) ناھىيە ئورگىنى يەنە جەنۇب تەرەپتىكى كۆنچى دەرياسى بويىغا كۆچۈرۈلدى، نەتىجىدە تەدرىجىي ھالدا بازار بولۇپ شەكىللەندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1958 - يىلى لوپنۇر بازىرى تەسىس قىلىندى، نوپۇس

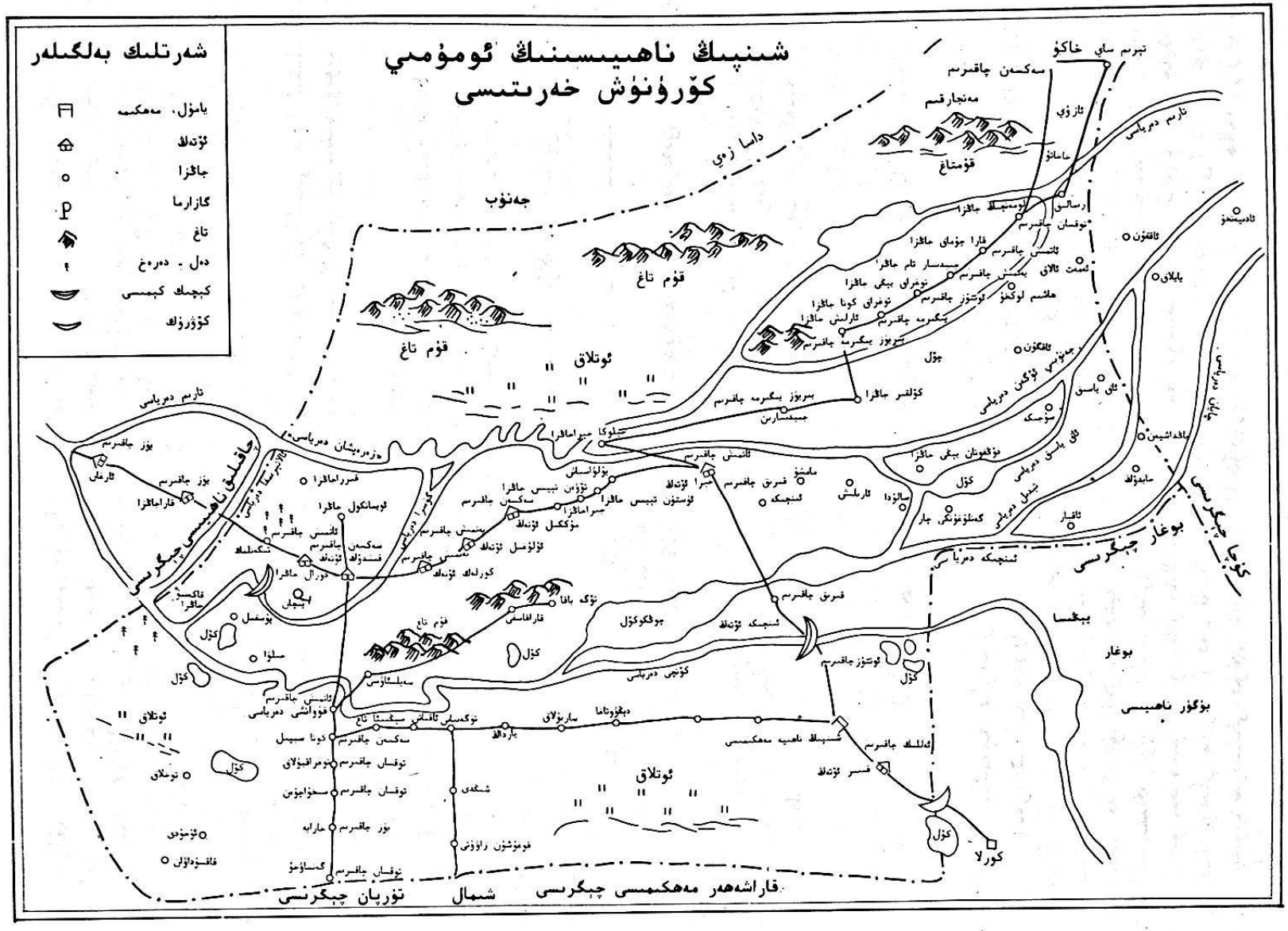

شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي
كۆرۈنۈش خەرىتىسى
شەرتلىك بەلگىلەر
يامۇل، مەھكىمە
ئۆتەلڭ
جاڭزا
گازارما
تاغ
دەل - دەرەخ
كېچىك كېمىسى
كۆۋرۈك
جەنۇب
داسا زەي
قۇم تاغ
ئوتلاق
قۇمتاغ
مەنجارقىم
تېرىم ساي خاكۇ
سەكسەن چاقىرىم
تارىم دەرياسى
بوغار چېگرىسى
كۆچا چېگرىسى
بوغار
بۇگۇر ناھىيىسى
ئىنچىكە دەرياسى
كۆل
كورلا
قاراشەھەر مەھكىمىسى چېگرىسى
شىمال
تۇرپان چېگرىسى

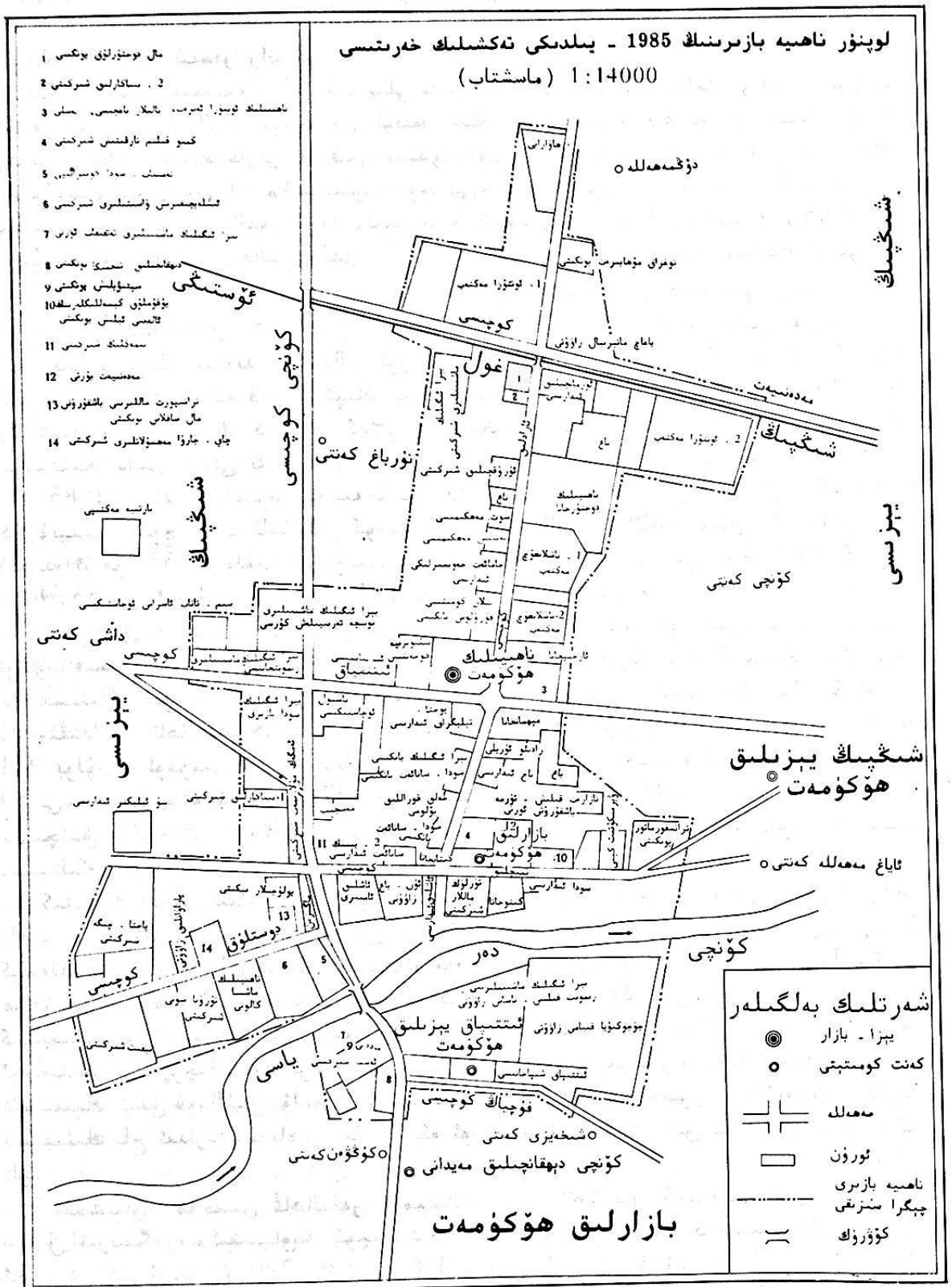

لوپنۇر ناھىيە بازىرىنىڭ 1985 - يىلدىكى تەكشىلىك خەرىتىسى
1:14000 (ماسشتاب)
1 مال دوختۇرلۇق بۇيكىتى
2 . ساقارلىق شىركىتى
3 ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەبرەت، بالىلار باغچىسى، بەسلى
4 كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتى
5 تەمسىلات . سودا كوپىراتىپى
6 ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى
7 يىزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەتقىقات ئورنى
8 دېھقانچىلىق شىخىڭ بۇيكىتى
9 سىتىۋىلىش بۇيكىتى
10 يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۇيكىتى
11 سەدەنىلىك شىركىتى
12 مەدەنىيەت بۇرنى
13 ترانسپورت ماللىرىنى باشقۇرۇش مال ساقلاش بۇيكىتى
14 چاي . چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى
بازىنىڭ مەكتىپى
دۇڭمەھەللە
ئۆستىڭى
كۆنچى كوچىسى
شىڭپىڭ
كوچىسى
غول
نۇرباغ كەنتى
مەدەنىيەت
شىڭپىڭ
يېزىسى
كۆنچى كەنتى
داشى كەنتى
كوچىسى
ناھىيىلىك
ئىتتىپاق
ھۆكۈمەت
يېزىسى
شىڭپىڭ يېزىلىق
ھۆكۈمەت
بازارلىق
ھۆكۈمەت
ئاياغ مەھەللە كەنتى
دوستلۇق
كوچىسى
دەر
كۆنچى
ئىتتىپاق يېزىلىق
ھۆكۈمەت
ياسى
فۇچياڭ كوچىسى
شىخەيزى كەنتى
كۆڭۋەن كەنتى
كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى
بازارلىق ھۆكۈمەت
شەرتلىك بەلگىلەر
يېزا - بازار
كەنت كومىتېتى
مەھەللە
ئورۇن
ناھىيە بازىرى چېگرا سىزىقى
كۆۋرۈك

كۆپەيگەنلىكتىن، شەھەر رايونىمۇ مۇناسىپ كېڭىيىپ، كۆنچى دەريالىسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا كۆپلىگەن ئۆيلەر سېلىندى. 1965 - يىلى بازار رايونىنى تەرتىپكە سېلىش ۋاقتىدا دەريا بويىنى كۆكەرتىش ئۈچۈن ئارقا كوچىدىكى ئۆيلەر چېقىپ تاشلاندى، ناھىيە بازىرىنىڭ قۇرۇلۇشى نۇقتىلىق هالدا شىمالغا قاراپ تەرەققىي قىلدۇرۇلۇپ، «ئازادلىق» كوچىسى (كورلا — چاقىلىق تاشيولىنىڭ بىر قىسمى)، «ئىتتىپاق» كوچىسى، «دوستلۇق» كوچىسى، «شىڭپىڭ» كوچىسى ياسالىپ، ئەسلىدىكى ئالدى كوچا «تىنچلىق» كوچىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1965 - يىلى لوپنۇر بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1984 - يىلى لوپنۇر بازىرى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

2) هازىرقى ئەھۋالى　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر بازىرى ئۆزلۈكسىز كېڭەيتىلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە، لوپنۇر بازىرىنىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 1.7 كىلومېتر، جەنۇبدىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 2.95 كىلومېتر، كۆلىمى 4.18 كۋادرات كىلومېتر يەتتى. شەرقتە شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ كۆنچى كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ كۆڭۈەن كەنتى ۋە شىخەيزى كەنتى بىلەن قوشنا، غەربتە شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ داشى كەنتى بىلەن، شىمالدا شىڭپىڭ يېزىسى بىلەن تۇتىشىدۇ.

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرى قارىمىقىدا ئۈچ ئاھالىلەر كومىتېتى، 35 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، ئۈچ كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى، 1173 ئائىلە، 4826 نوپۇس بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 2155 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 44.65 پىرسەنتىنى، خەنزۇ 2604 بولۇپ، 53.96% نى ئىگىلەيدۇ؛ خۇيزۇ 31، باشقا مىللەتلەر 36.

«ئازادلىق» كوچىسى ئاھالىلەر كومىتېتى　بۇ ئاھالىلەر كومىتېتى لوپنۇر بازىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، «كۆنچى» كوچىسىنىڭ شەرقىگە، كۆنچى دەريالىسىنىڭ شىمالىغا، «ئىتتىپاق» كوچىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، كورلا - چاقىلىق تاشيولى بازارنى كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ كومىتېت قارىمىقىدا 12 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 472 ئائىلە، 1885 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 921 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 48.86 پىرسەنتىنى، خەنزۇ 945 بولۇپ، 13.50% نى، خۇيزۇ يەتتە بولۇپ، 0.37% نى، باشقا مىللەتلەر 12 بولۇپ، 0.64% نى ئىگىلەيدۇ. «تىنچلىق» كوچىسى، «ئازادلىق» كوچىسىنىڭ جەنۇبىدا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، ناھىيىلىك تۇرلۇك مالالار شىركىتى، ناھىيىلىك يېمەكلىك شىركىتىنىڭ ئىككى تىجارەت بۆلۈمى، ناھىيىلىك كىنوخانا، كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتى، ناھىيىلىك توك بىلەن تەمىنلەش ئورنى، ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى، مەدەنىيەت يۇرتى، بازارلىق پارتكوم، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ ماگىزىنى، ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى، ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى، ناھىيىلىك تاشيول ئاسراش ئۇچاستىكىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، سودا - سانائەت بانكىسى، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى، ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، ناھىيىلىك باج ئىدارىسى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزلىلى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېھمانخانىسى بار.

«ئىتتىپاق» كوچىسى ئاھالىلەر كومىتېتى　بۇ ئاھالىلەر كومىتېتى لوپنۇر بازىرىنىڭ شىمال تەرىپىگە، «ئىتتىپاق» كوچىسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، كومىتېت قارىمىقىدا ئۈچ ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 290 ئائىلە، 1165 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 594 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 50.99 پىرسەنتىنى، خەنزۇ 554 بولۇپ، 47.55% نى، خۇيزۇ بەش

بولۇپ، 0.43% نى، باشقا مىللەتلەر 12 بولۇپ، 1.03% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ كومىتېت قارىمىقىدىكى رايوندا ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش، ناھىيىلىك رادىئو ئىشلىرى ئىدارىسى، ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى، ناھىيىلىك شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، ناھىيىلىك ستاتىستىكا ئىدارىسى، قۇرۇلۇش بانكىسى، ناھىيىلىك سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق پونكىتى، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك ھاۋارايى پونكىتى، ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيىلىك دوختۇرخانا، ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ، ناھىيىلىك ئارخېپخانا، يەسلى، بالىلار باغچىسى، ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى قاتارلىقلار بار.

«كۆنچى» كوچىسى ئاھالىلەر كومىتېتى بۇ ئاھالىلەر كومىتېتى لوپنۇر بازىرىنىڭ غەربىي قىسمىغا، «كۆنچى» كوچىسىنىڭ غەربىگە، كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، كومىتېت قارىمىقىدا 13 ئاھالىلەر گۇرۇپپىسى، 411 ئائىلە، 1776 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 640 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 36.04 پىرسەنتىنى، خەنزۇ 1105 بولۇپ، 62.22%نى، خۇيزۇ 19 بولۇپ، 1.07%نى، باشقا مىللەتلەر 12 بولۇپ، 0.68%نى ئىگىلەيدۇ. كومىتېت قارىمىقىدىكى رايوندا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپى ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى ئۇچ شىركەت، يولۇچىلار بېكىتى، مال ساقلاش پونكىتى، 1 - بىناكارلىق شىركىتى، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى، ئۆلچەم ئورنى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى، ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەقسىمات ئورنى، ماددىي ئەشيا شىركىتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى كېڭەيتىش پونكىتى، رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ناھىيىلىك چۇچۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتى، 3 - باشلانغۇچ مەكتەپ، كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى ئورگىنى، تۇرۇبا سۇيى شىركىتى، نېفىت شىركىتى، پوچتا - تېلېگراف سىم - تاناب ئاسراش ئۇچاستىكىسى قاتارلىقلار بار.

1984 - يىلى ناھىيە بازىرىغا نۇرباغ كەنتى، ئاياغ مەھەللە كەنتى، دۆڭ مەھەللە كەنتىدىن ئىبارەت ئۇچ دېھقانچىلىق كەنت كومىتېتى قارايدىغان بولدى.

3) كوچا — تاركوچا («شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى» قىسمىغا قارالسۇن)

2. شىڭپىك يېزىسى

شىڭپىك يېزىسى شىڭپىك ئۆستىڭىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى لوپنۇر بازىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان.

بۇ يېزا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 86°12′ — 86°31′، شىمالىي پاراللېل 40°17′ — 41°38′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن 900 مېتر ئېگىز، شەرقتە تارىم يېزىسىنىڭ ئاقسۇيى كەنتى بىلەن، غەربتە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇب تەرىپى كۆنچى دەرياسى، تارىم يېزىسىنىڭ تارىم كەنتى، ئاقچىكە كەنتى ۋە «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ كۆكپەن كەنتى تۇتاشقان جايى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ، شىمالدا كورلا شەھىرى بىلەن قوشنا، ئومۇمىي كۆلىمى 3500 كۋادرات كىلومېتر. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا يېزا قارىمىقىدا ئالتە مەمۇرىي كەنت (داشى، كۆنچى،

تۈكچىكە، قاراقۇم، شىنىغا، قاراقۇم باغۋەنچىلىك كەنتلىرى)، 29 تەبىئىي كەنت بار بولدى. 1985 - يىلى يېزا بويىچە 1478 ئائىلە، 6124 نوپۇس بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 2169 بولۇپ، يېزا بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 35.4 پىرسەنتىنى، ئۇيغۇر 3929 بولۇپ، 64.15% نى ئىگىلەيدۇ. باشقا مىللەتلەر 26.

مىنگو دەۋرىدە شىكىپىك يېزىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1 - يېزىسى ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى دۆڭقوتان، چوڭكۆل، ئاقسۇپى ۋە ھازىرقى شىكىپىك يېزىسى، لوپنۇر بازىرى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1 - رايونىنى تەشكىل قىلدى. 1954 - يىلى يېزا بويىچە باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇ «قىزىل نۇر»، «پارلاق يۇلتۇز»، «بەش يۇلتۇز» قاتارلىق بەش ھەمكارلىق كوپېراتىپىغا ئايرىلدى. 1958 - يىلى 9 - ئايدا خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلۇپ، «سۇنئىي ھەمراھ» 1 - خەلق گۇڭشىسى دەپ ئاتالدى، 1959 - يىلى شىكىپىك گۇڭشىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى شىكىپىك يېزىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى. شىكىپىك يېزىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، تۇزلەشكەتكىسى ئايرىم رايونلارنىڭ يېرى شىمالدىن جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، تاغلىق يەرلىرى قۇمسىڭ قوڭۇرچۆل تۇپراق تىپىغا، تۇزلەڭ يەرلىرى چىملىق تۇپراق، شورلۇق تۇپراق، زەي تۇپراق ۋە قۇم - بوران تۇپراق تىپىغا كىرىدۇ. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلىرى ۋە ئاھالىلەر ئاساسەن، شىكىپىك ئۆستىكى ئارقىلىق كۆنچى دەرياسىدىن باشلاپ كىلىنگەن سۇغا تايىنىدۇ. بۇ يېزىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قۇرۇقتاغ ئەتراپىدا بۇلاق سۇيى بولۇپ، ئادەم ۋە ھايۋانلار ئىچسە بولىدۇ.

شىكىپىك يېزىسىنىڭ ھەممە كەنتلىرىگە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن توك ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ، سىم يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25.28 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆنچى دەرياسىنى بويلاپ 13 يەرگە ناسوس ئىستانسىسى قۇرۇلۇپ، شىكىپىك ئۆستىكى ئارقىلىق پۈتۈن يېزىنىڭ ئېتىز - ئېرىق ۋە ئوتلاقلىرىنى سۇغىرىشقا ماسلىشىدۇ.

بۇ يېزىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃، ھۆل - يېغىن مىقدارى 40 مىللىمېتر، قىراۋسىز مەزگىل 180 كۈن، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ناھايىتى زور بولۇپ، دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا مۇۋاپىق كېلىدۇ. 1985 - يىلى يېزا بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 23 مىڭ 670 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دانلىق زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى 19 مىڭ 23 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 80.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

شىكىپىك يېزىسىدا دېھقانچىلىق ئاساس، چارۋىچىلىق قوشۇمچە قىلىنىدۇ، بۇ يېزا لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە كونا تېرىقچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. زىرائەتلەردىن بۇغداي ئاساس قىلىنىدۇ، باشقا زىرائەتلەردىن يەنە كۆممىقوناق، كېۋەز، ياغلىقدان ۋە مېۋە - چېۋە قاتارلىقلارمۇ بار. 1985 - يىلى ئومۇمىي ئاشلىق 8 مىليون 625 مىڭ 954 جىڭ (بىرلىك مەھسۇلاتى 453.4 جىڭ) غا، پاختا 552 مىڭ 887 جىڭغا، ياغلىق دان 182 مىڭ 500 جىڭغا يەتتى. چارۋىچىلىقتا قوي - ئۆچكىچىلىك ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كالا، ئات، ئېشەكلەرمۇ بار، قىسمەن خەنزۇ ئەزالار بىر قىسىم چوشقىلارنىمۇ بېقىپ كېلىۋاتىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى ئومۇمىي چارۋا 23 مىڭ 890 تۇياقتا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا 2710، ئات 810، ئېشەك 2185، چوشقا 2394، قوي 12 مىڭ 358، ئۆچكە 3433. ياۋايى ھايۋانلاردىن ئارقار (ياۋائۆچكە)، جەرەن (غازبويۇن بۆكەن)، ياۋا چوشقا، تۈلكە، قىرغاۋۇل، قاغا قاتارلىقلار بار.

يېزا قۇرغان كارخانىلاردىن خىش زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، قوغۇن قېقى زاۋۇتى قاتارلىقلار بار.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 842 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 531 مىڭ يۈەن، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 201 مىڭ 600 يۈەن، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 780 مىڭ 500 يۈەن، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلات قىممىتى 265 مىڭ 400 يۈەن، باشقا كىرىم 63 مىڭ 900 يۈەن. يېزا بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 777.2 يۈەنگە يەتتى.

شىنجىڭ يېزىسىنىڭ قاتنىشى قۇلايلىق، كورلا — چاقىلىق تاشيولى كۆپ سانىدىكى كەنت بىلەن ناھىيە بازىرىنى تۇتاشتۇرغاندىن سىرت، چەت كەنتلەردىمۇ ئاددىي تاشيوللار ياسالدى.

يېزىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ بىر، شۆبە مەكتەپ بەش، ئوقۇغۇچىسى 1026؛ يېزىدا بىر شىپاخانا، بىر رادىئو ئۇزىلى، بىر سەييارە كىنو قويۇش ئەترىتى، بىر تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، بەش تارماق ماگىزىن، بىر يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت ئورنى، بىر يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتى بار.

3. «ئىتتىپاق» يېزىسى

ئىتتىپاق يېزىسى ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 86°15′ — 86°16′، شىمالىي پاراللېل 41°19′ — 41°20′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 884 مېتر ئېگىز، شەرقتە تۆڭچىكە مەۋرىي كەنتى بىلەن كۆنچى دەريالىق ئارقىلىق ئايرىلىپ ئۆزئارا قارىشىپ تۇرىدۇ. جەنۇبتا تارىم يېزىسىنىڭ تارىم مەۋرىي كەنتى ۋە بوستان كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالدا لوپنۇر بازىرىغا يېقىن، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى بەش كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى ئىككى كىلومېتر، ئومۇمىي كۆلىمى ئون كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى لوپنۇر بازىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان.

1970 - يىلى ئەسلىدىكى تارىم گۈڭشېسىنىڭ 8 - چوڭ ئەترىتى، بىۋاستە قاراشلىق ئەترەتلەر ۋە بازارلىق دېھقانچىلىق مەيدانى قوشۇلۇپ «ئىتتىپاق» گۈڭشېسىنى تەشكىل قىلغان. 1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې ئايرىلغاندا «ئىتتىپاق» يېزىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

يېزا قارىمىقىدا تۆت مەۋرىي كەنت (كۆكچەن، كۆكۆەن، دۆڭخەيزى، شىخەيزى كەنتلىرى) ۋە توققۇز تەبىئىي كەنت بار. 1985 - يىلى يېزا بويىچە 617 ئائىلە، 3162 نوپۇس بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 2867 بولۇپ، يېزا بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 90.67 پىرسەنتىنى، ئۇيغۇر 295 بولۇپ، 9.32% نى ئىگىلىدى.

يېزىنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، تۈپرىقى زەي تۈپراق، چىملىق تۈپراق ۋە شورلۇق تۈپراق تېپىغا كىرىدۇ. بۇ يېزىنىڭ كۆپ قىسىم يېرى كۆنچى دەرياسىغا يېقىن، تەبىئىي كەنتلەرنىڭ ھەممىسىگە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلغان. قىسمەن تېرىلغۇ يەرلەر ئۆستەڭدە سۇ كۆپەيگەندە، ئۆستەڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئاساسەن دەريا بويىدىكى توققۇز ناسوس ئىستانسىسى چىقارغان سۇ بىلەن سۇغىرىلىدۇ.

«ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ تېرىلغۇ يېرى ئاز، نوپۇسى كۆپ بولغانلىقتىن، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاساس قىلىشتىن، تەدرىجىي يوسۇندا، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەردى. 1985 - يىلى يېزا بويىچە 5050 مو تېرىلغۇ يەر بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دائىلىق زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى 4674 مو (شال تېرىلىدىغان يەر

840 مو بولۇپ، ئەڭ يۇقىرى بولغانلىرىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 1200 جىڭگا يېتىدۇ)؛ ئورمان يېرى كۆلىمى 356 مو، پارچە - پۈرات تىكىلگەن كۆچەت 30 مىڭ 177 تۇپ؛ كۆل سۇيى كۆلىمى 50 مو بولۇپ، ھەممىسىدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى چارۋا 2670 تۇياقتا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئات 11، كالا 98، قوي 2071، چوشقا 490.

يېزا - بازار كارخانىسى جەھەتتە بىناكارلىق ئاساس قىلىنىدۇ، ھەر قايسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتراپىدىكى ئاساس قىلىنىپ لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى (كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدە) تەشكىل قىلىندى. 1985 - يىلى بىناكارلىق ئىشچى - خىزمەتچىسى 1600 گە يەتتى، 85 مىڭ كۋادرات مېتر قۇرۇلۇش پۈتكۈزۈلدى. يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن يەنە ئۇن زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، ياغاچچىلىق زاۋۇتى، كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى، سۇلياۋ زاۋۇتى بار. 1985 - يىلى سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 274 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا بويىچە ئومۇمىي كىرىم 3 مىليون 490 مىڭ يۈەننىڭ 7.85 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى يېزا بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 1329 يۈەنگە يەتتى. كەنتلەرنىڭ ھەممىسىدە تاشيول بار بولۇپ ناھىيە بازىرى (لوپنۇر بازىرى) بىلەن تۇتىشىدۇ.

1970 - يىلى گۇڭشي قۇرۇلغاندا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ (بەش سىنىپ)، 163 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يېزا بويىچە مەركىزي باشلانغۇچ مەكتەپتىن بىرى، ئوقۇتۇش نۇقتىسىدىن ئىككىسى، ئوقۇغۇچىدىن 340 ى بار بولدى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 99% كە يەتتى؛ يېزا بويىچە بىر شىپاخانا، 12 تىببىي خادىم، 15 كېسەل كارىۋىتى، بىر رادىئو ئۇزىلى بار، يېزا بويىچە 450 تېلېۋىزور بولۇپ، 75% ئائىلىدە تېلېۋىزور بار بولدى.

يېزا بويىچە تەمىنات - سودا كوپراتىپى، يەككە سودا - سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلاردىن 20 سى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ تىجارەت پونكىتىدىن بىرى بار.

4. تارىم يېزىسى

تارىم يېزىسى شەرقىي مېرىدىئان 86°1′ — 89°58′، شىمالي پارالىل 40°10′— 41°19′ ئارلىقىغا توغرا كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2957 مېتر ئېگىز. شەرقتە چاقلىق ناھىيىسى بىلەن قوشنا، جەنۇبتا تارىم ئويمانلىقىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى پاسىل قىلىپ چەرچەن ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربتە كورلا شەھىرىنىڭ ئىقتىسادي چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربي جەنۇبتا ناھىيىلىك 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن ياندىشىپ تۇرىدۇ، شىمالدا شىڭپىك يېزىسى، «ئىتتىپاق» يېزىسى، «كۆنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 291 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 129 كىلومېتر، يەر كۆلىمى 33 مىڭ 295 كۋادرات كىلومېتر (شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى 2 - شىسىنىڭ 31 -، 32 -، 33 -، 34 -، 35 - بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش تۇەن - مەيدانلىرىنىڭ 1542.35 كۋادرات كىلومېتر يېرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كېلىدۇ. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى تارىم كەنتىدە تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ناھىيە بازىرىنىڭ بەش كىلومېتر جەنۇبىدا.

يېزا بويىچە 11 مەمۇرىي كەنت (تارىم، خادادۆڭ، ئاقچىكە، بوستان، ئاقسوپى، چوڭكۆل، قۇۋانكۆل، دېھنىن، ئويمانكۆل، ئەنخەيزى، باغچا كەنتلىرى)، 23 تەبىئىي كەنت بار. يېزا بويىچە جەمئىي 2656 ئائىلە، 11 مىڭ 94 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 2332 بولۇپ،

يېزا بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 21 پىرسەنتىنى، ئۇيغۇر 8758 بولۇپ، 78.97% نى، خۇيزۇ تۆت بولۇپ، 0.03% نى ئىگىلەيدۇ.

ممنگو دەۋرىدە تارىم يېزىسىنىڭ باش ئاقسوپى، تۆۋەن ئاقسوپى كەنتلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، چۆكۈلدىن تىكەنلىككىچە بولغان جايلاردا ئۇيغۇر دېھقان - چارۋىچىلار ئولتۇراقلاشقان، باشقا جايلاردا كەنت يوق ئىدى. 1958 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنىڭ 2 - شىسى يېزا تەۋەسىدە بوز يەر ئېچىپ تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى، كېيىنكى مەزگىللەردە لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى باشقۇرۇشىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، بايىنغولىن ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى، تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانى (ھازىرقى يېزا - ئىگىلىك 2 - شى 34 - تۈەن - مەيدان) بىرلىكتە كېڭىشىپ، 1959- يىل 11 - ئايدا كېلىشىم ھاسىل قىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تىكەنلىك گۈڭشېسىنىڭ ھەممە يېرىنى ۋە چوڭكۆل گۈڭشېسىنىڭ كۆپ قىسىم يېرىنى (تېرىلغۇ يەر ۋە تېرىشقا بولىدىغان يەر ھەمدە قىسمەن ئوتلاق، سۇ دائىرىسىنى كۆرسىتىدۇ) يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تارىم 1 - تۈەن - مەيدانى بىلەن ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن تارىم گۈڭشېسى قۇرۇلدى. 1984 - يىلى تارىم گۈڭشېسى تارىم يېزىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

تارىم يېزىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدا بولۇپ، يەر شەكلى ئۇچ قىسمىغا بۆلۈنىدۇ، جەنۇب تەرىپى تەكلىماكان قۇملۇقى، شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپى قۇرۇقتاغ تىزمىسى ۋە چۆللۈك، قالغان يەرلىرى ئويۇلما شەكىللىك بەلباغلاردىن تەركىب تاپقان. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئاھالىلەر ئىچىدىغان سۇ ئاساسەن كۆنچى دەرياسى بىلەن تارىم دەرياسىدىن باشلاپ كېلىنىدۇ. يېزىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.6℃، قىراۋسىز مەزگىلى 180 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 44 مىللىمېتر، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ناھايىتى زور بولۇپ، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا باب كېلىدۇ.

يېزا بويىچە ئاقسوپى كەنتى (بۇ كەنت دنزىل گېنېراتورى ئارقىلىق توك چىقىرىدۇ) نى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسگە يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتىلغان، توك لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 45 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆنچى دەرياسىنى بويلاپ ئالتە ناسۇس ئىستانسىسى قۇرۇلغان.

يېزا بويىچە 56 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بار، ھەر خىل ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى يېزا بويىچە تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 59.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، ئاشلىق زىرائىتىدە بۇغداي، كۆممىقوناق ئاساس قىلىنىدۇ. 1980 - يىلدىن كېيىن تېرىقچىلىق تېخنىكىسى ناھايىتى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، زىرائەت سورتلىرىمۇ خېلى كۆپەيدى، ئويمانكۆل ۋە دېھنېن كەنتلىرى كەڭ كۆلەمدە شال تېرىشقا باشلىدى، ئەڭ يۇقىرى بىرلىك مەھسۇلاتى 1300 جىڭغا يەتتى، قىسمەن تاشلاندۇق تېرىلغۇ يەرلەرمۇ يۇقىرى ھوسۇللۇق ئېتىزلارغا ئايلاندۇرۇلدى. 1985 - يىلى تارىم يېزىسىدا بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز، شال، قىچا، ئاپتاپپەرەس، تاۋۇز، قوغۇن قاتارلىقلار تېرىلدى، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 11 مىليون 149 مىڭ 200 جىڭغا، بىرلىك مەھسۇلاتى 350 جىڭغا، ئومۇمىي پاختا 728 مىڭ جىڭغا، ياغلىق دان 252 مىڭ 300 جىڭغا يەتتى.

چارۋىچىلىقتا قوي - ئۆچكىچىلىك ئاساس قىلىنىدۇ، يەنە كالا، ئات، ئېشەك قاتارلىقلارمۇ

بار. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 74 مىڭ 19 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا 11 مىڭ 74 بولۇپ، ئومۇمىي چارۋىنىڭ 96.14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1985 - يىلى يېزا بويىچە سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليون 937 مىڭ يۈەنگە يەتتى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 543 يۈەندىن كىرىم توغرا كەلدى.

تارىم يېزىسىدا تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان قېزىلما بايلىقتىن تۆمۈر، مىس، سۈرمەتاش، فوسفور، ۋېرمىكۇلىت، نېفىت، تاشپاختا، چىرىمتال، كىرىستال، ئالتۇن، مولىبدېن، ئۇران قاتارلىقلار بار، ۋېرمىكۇلىت كېنى ئېچىلىشقا باشلىدى، نېفىت تەكشۈرۈلۈۋاتىدۇ.

ياۋا ئۆسۈملۈكلەردىن توغراق، قارىياغاچ، سۆگەت، ئالقات، جىگدە، قۇمۇش، چۆچۈك بۇيا، لوپنۇر كەندىرى، يىكەن قاتارلىقلار بار. ياۋايى ھايۋانلاردىن ئارقار، جەرەن، بۆرە، ياۋا توشۇغۇز، مولۇن، تۈلكە، قوڭۇر ئېيىق، سۈلەيسۈن، يىلپىز، بۇغا، توشقان ھەمدە سۈنئىي كەلتۈرۈلگەن ئىپار چاشقان قاتارلىقلار بار، ئۇچار قۇشلاردىن ئۇلار، كەكلىك، قىرغاۋۇل، سېغىزخان، ئاققۇ، ھاڭگىرىت، قارچۇغا، قاغا، ئاق قۇشقاچ قاتارلىقلار بار؛ بېلىقلاردىن تارىم ياپىلاق تۇمشۇق بېلىقى (تربسكا بېلىقى)، ئۇچلۇق تۇمشۇق بېلىق (گومفۇزۇس بېلىقى) قاتارلىقلار بار.

تارىم يېزىسىدا يېزا - بازار كارخانىلىرىدىن ئۇن زاۋۇتى، ۋېرمىكۇلىت كېنى زاۋۇتى، ھاك زاۋۇتى، خىش زاۋۇتى بار. ھەر قايسى مەمۇرىي كەنت ۋە ناھىيە بازىرى ھەمدە يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايلارنىڭ ھەممىسىدە بازار — يېزىلارنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تاشيول بار. يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، مەمۇرىي كەنتلەردە پوچتا - تېلېگراف يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىش نۇقتىسى بار. ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدىن بىرى، يەتتە تارماق ماگىزىن، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتىدىن بىرى بار.

1985 - يىلى كىنوخانىدىن بىرى، رادىئو ئۈزىلىدىن بىرى، دوختۇرخانىدىن بىرى، شىپاخانىدىن ئىككىسى، تىببىي داۋالاش پونكىتىدىن تۆتى، تىببىي خادىمدىن 18 ى، كېسەل كارىۋىتىدىن 25 ى بار بولدى؛ مىللىي تۇلۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن بىرى (مەكتەپتىكى ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 155)، مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئىككىسى (ئۇنىڭ قارىمىقىدا توققۇز شۆبە باشلانغۇچ مەكتەپ بار)، مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ھەر مىللەت ئوقۇغۇچىدىن 1098 ى بار بولدى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.5% كە، ئومۇملىشىش نىسبىتى 99% كە يەتتى.

تارىم يېزىسى تەۋەسىدە قالدۇق قەدىمكى تۇردىن ئونى بار، كۆپ جايلاردىن قەدىمكى دەۋرىدىكى قىياتاش رەسىملىرى بايقالدى، بولۇپمۇ شىكىدى تاغلىرىدىكى قىياتاش رەسىملىرى ئەڭ مەشھۇر بولۇپ، چوڭ - كىچىك رەسىمدىن ئاز كەم 300 پارچە بار.

5. دۆڭقوتان يېزىسى

دۆڭقوتان يېزىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 84°30′ — 86°30′، شىمالىي پاراللېل 40°12′ — 41°16′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 901 مېتر ئېگىز. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى مىرسالى كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 32 كىلومېتر كېلىدۇ.

دۆڭقوتان يېزىسى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە بىردىنبىر چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدىغان يېزا، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان نوپۇس يېزا نوپۇسىنىڭ 90% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 87 مىڭ 410 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە كالا 4557، ئات 133، قوي 35 مىڭ 747، ئۆچكە 45 مىڭ 473. 1985 - يىلى يېزا بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىم 246 يۈەنگە يەتتى.

دۆڭقوتان يېزىسى شەرقتە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەرب، شىمال تەرەپلىرى بۇگۇر ناھىيىسى، كورلا شەھىرى بىلەن قوشنا، جەنۇبىي تەرىپىدە تەكلىماكان قۇملۇقى بار، يېزىنىڭ شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 186 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا كەڭلىكى 72 كىلومېتر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 22 مىڭ 575 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ يېزىغا ئۈچ مەمۇرىي كەنت (مىرسالى، قارچۇغا، ئاۋات كەنتلىرى)، تۆت تەبىئىي كەنت، بىر نەسىللىك چارۋا فېرمىسى قارايدۇ. يېزا بويىچە جەمئىي 1032 ئائىلە، 4211 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 29، ئۇيغۇر 4182.

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) دىن ئىلگىرى بۇ جاينى كەلكۇن بېسىپ كەتكەنلىكتىن، ئاھالىلەر ئۆگەن دەرياسىنىڭ شىمالىدىكى قەمبەر ئوسكىنىڭ ئەتراپىدىكى قاراقۇملۇققا كۆچۈپ بارغان ھەمدە ئۇي ۋە قوتان سالغان. ئۇيغۇرلار ئۇنى «دۆڭقوتان» دەپ ئاتىغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى دۆڭقوتان لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1 - رايون 7 - يېزىسى قىلىندى. ئۇنىڭغا بەش تەبىئىي كەنت قارىدى. 1953 - يىل 9 - ئايدا مۇستەقىل 3 - رايون بولۇپ قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئۈچ يېزا، يەتتە مەمۇرىي كەنت قارايدىغان بولدى. 1958 - يىلى رايون - يېزىلار ۋە مەمۇرىي كەنتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «سۇنئىي ھەمراھ 4 - خەلق گۇڭشېسى» قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئۈچ چوڭ ئەترەت (يەر نامىغا ئاساسەن نام بېرىلدى) قارايدىغان بولدى. 1959 - يىلى «سۇنئىي ھەمراھ 4 - خەلق گۇڭشېسى» دۆڭقوتان خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، ئۈچ چوڭ ئەترەت 1 -، 2 -، 3 - ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې ئايرىلغاندا، دۆڭقوتان يېزىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، ئۈچ ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى يەر نامى بويىچە ئۈچ مەمۇرىي كەنتكە ئۆزگەرتىلدى.

دۆڭقوتان يېزىسى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، ئۇنىڭ ھاۋا كىلىماتى قۇرغاق، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى سەككىز مىللىمېتر، قىراۋسىز مەزگىل 240 كۈن، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10℃. بۇ يېزىنىڭ يەر شەكلى تارىم دەرياسىنىڭ ئېقىن يۆنىلىشىگە ئەگىشىپ پەسلەپ بارىدۇ، غەربىي تەرىپى ئېگىز، شەرقىي تەرىپى پەس، تۆپرىقى چىملىق تۆپراق، شورلۇق تۆپراق، قۇم - بورانلىق تۆپراق تىپىغا كىرىدۇ. 1985 - يىلى 10 مىڭ 618 مو تېرىلغۇ يەر، 937 مىڭ 700 مو ئوتلاق بار بولدى.

تارىم دەرياسى يېزىنى ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، يېزا تەۋەسىدە دەريا - ئېقىنلار كىرىشىپ كەتكەن، كۆللەر خوددى يۇلتۇزدەك تارقالغان، ئاساسلىق دەريا - ئېقىنلىرىدىن تارىم دەرياسى، ئۆگەن دەرياسى، چايان دەرياسى، ئوسمان دەرياسى، لاي دەرياسى قاتارلىقلار بار؛

كۆللەردىن مىرسالى كۆلى، ئاقيال كۆلى، ئاخۇنكۆلى بار؛ ئۈچ غول ئۆستەڭ (ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتر)، ئۇزۇنلۇقى 36 كىلومېتر كېلىدىغان تارماق ئۆستەڭ، بىر سۇ ئامبىرى بار.

ياۋايى ھايۋانلاردىن ياۋا تۆگە، جەرەن، ياۋا توڭگۇز، بۆرە، تۈلكە، بۇغا، ئاققۇ، ھاڭگىرىت، قارچۇغا، قاغا قاتارلىقلار بار. ياۋا ئۆسۈملۈكلەردىن لوپنۇر كەندىرى، چۆچۈك بۇيا، بېدە، توغراق، يۇلغۇن، جىگدە قاتارلىقلار بار.

1969 - يىلى لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىن دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ قارچۇغا كەنتىگە بارىدىغان

شەھەر - يېزا تاشيولى ياسالدى. 1984 - يىل 7 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك ماشىنا كالونى بىر كۈندە بىر قېتىم قاتنايدىغان ئاپتوموبىل قاتنىشىنى يولغا قويدى. 1985 - يىلى يېزىدا بىر كىنو قويۇش ئەترىتى، بىر تېلېۋىزور ئۆيى، بىر قىرائەتخانا، بىر مەدەنىيەت پونكىتى بار بولدى؛ يېزىدا بىر مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ، كەنتلەرنىڭ ھەممىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپ، چارۋىچىلىق رايونىدا بىر ياتاقلىق باشلانغۇچ مەكتەپ بار بولدى. يېزا بويىچە 268 ئۇيغۇر دېھقان-چارۋىچى ئوقۇغۇچى بار، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 85% كە يەتتى. يېزىدا ئىككى شىپاخانا، ئىككى تىببىي داۋالاش پونكىتى، 20 نەچچە دوختۇر سېستىرا، 20 ئاددىي كېسەل كارىۋىتى بار.

بۇ يېزىدىكى دېھقان - چارۋىچىلار تارقاقلىشىپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ئوتلاق كۆچمەنچىلىكى ناھايىتى زور. يېزىلىق ھۆكۈمەت جايلاشقان مىرسالى كەنتىدە پوچتا - تېلېگراف ئورنى بار، مەمۇرىي كەنتلەردە پوچتا يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈپ بېرىدىغان مۇقىم نۇقتىلار تەسىس قىلىندى؛ يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا بىر تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئۇنىڭ تارماق ماگىزىنلىرى بار، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە، سەييارە مال سېتىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنغان، ناھىيىلىك چاي - چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى بۇ يېزىدا چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش پونكىتى قۇردى.

6. خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى

خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، فېرما ئورگىنى ناھىيە بازىرى تاشيولىغا 33 كىلومېتر كېلىدۇ. چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئورنى شەرقىي مېرىدىئان 85°35′ — 86°04′، شىمالىي پاراللېل 41°00′— 41°09′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەرقتە چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قوشنا، غەربتە قارچۇغا كەنتى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا تارىم يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 196 كۋادرات كىلومېتر، فېرما بويىچە جەمئىي 173 ئائىلە، 686 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 641 بولۇپ ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 93.44 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ فېرما 1956 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئەينى چاغدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالغانىدى. 1958 - يىل 11 - ئايدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 -، 3 - چارۋىچىلىق فېرمىلىرى دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن بىرلەشتۇرۇلۇپ دۆڭقوتان دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى. 1959 - يىل 6 - ئايدا دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن چارۋىچىلىق فېرمىسى ئايرىۋېتىلدى. 1961 - يىل 10 - ئايدا 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا قوشۇۋېتىلىپ، يەنىلا لوپنۇر ناھىيىلىك ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالدى، 1980 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى نامى خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

بۇ چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئىقلىمى ئىسسىق مۆتىدىل بەلباغنىڭ قۇرۇقلۇق تېپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ، قىشتا زىمىستان سوغۇق بولىدۇ، يازدا تۇمۇز ئىسسىق بولىدۇ، 3 - ئايدىن 9 - ئايغىچە دائىم تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن بېسىملىق ھاۋا ئېقىمى سۇرۇلۇپ مۇشۇ يەردىن ئۆتكەچكە قۇم ئارىلاش چاڭ - توزان ھاۋا كىلىماتى پەيدا بولىدۇ، 1 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا -10℃، 7 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 28℃ بولىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن

مىقدارى 40 مىللىمېتر، قىراۋسىز مەزگىل تەخمىنەن 200 كۈن بولىدۇ، غەربىي شىمال شامىلى كۆپ چىقىدۇ، ئەڭ زور شامال كۈچى ئون بالغا يېتىدۇ.

1985 - يىلى بۇ فېرمىدا بىر شىپاخانا، 53 كېسەل كارىۋىتى، تۆت نەپەر سەھىيە تېخنىكا خادىمى، بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 77 ئوقۇغۇچى بار بولدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا فېرما بويىچە 19 مىڭ 185 تۈياق چارۋا قالدى.

7. چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى

چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، فېرما ئورگىنى تۈرۈشلۇق چۆڭكۆل مەھەللىسى ناھىيە بازىرى تاشيولىغا 27.8 كىلومېتر كېلىدۇ. چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئورنى شەرقىي مېرىدىئان ′86°03 — ′86°11، شىمالىي پاراللېل ′40°10 — ′41°12 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ، شەرقتە تارىم يېزىسى بىلەن قوشنا، غەربتە دۆڭقوتان يېزىسى، خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا تەكلىماكان قۇملۇقىغا ياندىشىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 171.6 كۋادرات كىلومېتر، فېرما بويىچە جەمئىي 167 ئائىلە، 712 نوپۇس بار. چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى 1957 - يىل 1 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ ئاتالغانىدى. 1958- يىلى 1 -، 3 - چارۋىچىلىق فېرمىلىرى دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانىغا قوشۇۋېتىلدى، 1959- يىل 6 - ئايدا دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن چارۋىچىلىق فېرمىلىرى ئايرىۋېتىلدى. 1962- يىل 1 - ئايدا دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانى بىلەن قوشۇۋېتىلىپ، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى دەپ نام بېرىلدى.

چارۋىچىلىق فېرمىسى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شىمالىي چېتىگە جايلاشقان، يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 800 مېتردىن 900 مېتر غىچە ئېگىز، كىلىماتى ئىسسىق مۆتىدىل بەلباغىنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ، كىلىماتى قۇرغاق، يامغۇر ئاز ياغىدۇ، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى ناھايىتى زور، كۈن نۇرى چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.3 ℃، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 8.6 ℃ -، 7- ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 25.3 ℃ بولىدۇ، قىراۋسىز مەزگىل 196 كۈن.

1985 - يىلى بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 82 ئوقۇغۇچى بار بولدى. فېرمىدا بىر تىببىي داۋالاش پونكىتى، بىر مال دوختۇرلۇق پونكىتى بار، يىل ئاخىرىدا 8578 تۈياق چارۋا قالدى.

8. ئۇرۇقچىلىق مەيدانى

ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى لوپنۇر بازىرىنىڭ غەربىدىكى ياماخۇۋانىڭ يېنىغا جايلاشقان، مەيدان ئورگىنى تۈرۈشلۇق ياماخۇۋانىڭ ناھىيە بازىرى بىلەن تۇز سىزىق بويىچە ھېسابلانغان ئارىلىقى 3.5 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ مەيدان شەرقتە شىكىپىڭ يېزىسىنىڭ داشى كەنتىگە يېقىن، غەربتە كورلا شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبتا كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىن باشلىنىدۇ، بۇ مەيداننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 6.66 كۋادرات كىلومېتر، مەيداندا 177 ئائىلە، 684 نوپۇس بار، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 492 بولۇپ، مەيدان بويىچە ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 93.71 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ مەيدان 1974 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا ھېسابلىنىدۇ، بۇ مەيداننىڭ يېرىنىڭ شەرق، غەرب، شىمال تەرىپى

ئېگىزرەك، جەنۇب تەرىپى پەسرەك، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 883 مېتر ئېگىز، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10.6℃، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 43 مىللىمېتر، قىراۋسىز مەزگىل 185 كۈن.

1985 - يىلى بۇ مەيداندا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 85 ئوقۇغۇچى، بىر سودا ۋەكالىتەن سېتىش نۇقتىسى، بىر تىببىي داۋالاش ئورنى بار. 1985 - يىلى 2.50 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا 3864 تۈياق چارۋا قالدى، كۆممىقوناقنىڭ «ۋېر — 156» ۋە بۇغداينىڭ «بايىنغولىن يازغىسى — 1» قاتارلىق سۈپەتلىك سورتلىرى كۆپەيتىپ يېتىشتۇرۇلدى.

9. «كۆنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى

كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى ناھىيە بازىرىنىڭ يېنىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان، شەرقتە «ئىتتىپاق» يېزىسىغا يېقىن، غەربتە كورلا - چاقىلىق تاشيولىغا ياندىشىدۇ، جەنۇبتا تارىم يېزىسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. 1958 - يىلى بۇ يەر ئەسلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ پارتىيە مەكتىپى ئىدى. 1963- يىلى پارتىيە مەكتىپى قاراشەھەرگە كۆچۈرۈپ كېتىلگەندىن كېيىن قېپقالغان قىسمەن جايلىرى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىل 12 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ مەيدان كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا بولغاچقا، دەريا نامى بىلەن «كۆنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالغان، ئۇ، يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەيداننىڭ يەر شارائىتى پەس، تەكشى بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى بىر كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. 1985 - يىلى مەيدان بويىچە جەمئىي 73 ئائىلە، 258 نوپۇس بار بولدى. 1985 - يىلى 150 تونىنا ئاشلىق ئېلىندى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا، بازار، مەيدان (فېرما)لارنىڭ 1985 - يىلدىكى ئاساسىي ئەھۋالى

1 - قىسىم 1 - جەدۋەل

نامى	يېزا، بازارلىق ھۆكۈمەت (مەيدان - فېرما ئورگىنى) تۇرۇشلۇق جاي	ناھىيە باشلىقىغىچە بولغان ئارىلىقى (كىلومېتر)	نوپۇسى	ئومۇمىي كۆلىمى (كۋادرات كىلومېتر)	ئاھالىسانى	مەمۇرىي كەنتسانى	تەبىئىي كەنتسانى	ئاھالىلەر كومىتېتى
لوپنۇر بازىرى	بازار مەركىزى		4826	4.18	1173	3		3
شىڭپىڭ يېزىسى	لوپنۇر بازىرى	0.4	6124	3500	1478	6	29	
«ئىتتىپاق» يېزىسى	لوپنۇر بازىرىنىڭ جەنۇبى	0.5	3162	10	617	4	9	
تارىم يېزىسى	تارىم كەنتى	5	11090	33295	2656	11	23	
دۆڭقوتان يېزىسى	مىرسالى كەنتى	32	4211	22575	1032	3	4	

خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى	خۇرجا كەنتى	33	196	686	173		5	
چۆڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	چۆڭكۆل كەنتى	27.8	171.6	712	167		1	
«كۆنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى	لوپنۇر بازىرىنىڭ جەنۇبىي	0.5	1	258	73		1	
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	يامانخوۋا	3.5	6.66	684	177	1	1	

ئىزاھات: تارىم دەريىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى يېزا ئىگىلىك 2 - شى تارىم بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى بەش‌تۈەن-مەيدانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بەش تۈەن - مەيدان ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 35.1542 كۋادرات كىلومېتر.

§ 5. يەر نامىلىرى توغرىسىدا تەتقىقات

1. لوپنۇر بازىرىنىڭ نامى

1) لوپنۇر لوپنۇر قەدىمكى يەر نامى بولۇپ، ئەسلى مەنىسى ئېنىق ئەمەس. خەن سۇلالىسى دەۋرىدە ۋايىر دۆلىتىنىڭ ئورنى بۈگۈنكى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى كورلا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 25 - يىلى (1899 - يىلى) قاراقۇمدا شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئورگىنى تەسىس قىلىنغان.

2) نۇرباغ مەھەللە كەنتى بۇ 1958 - يىلى شىڭپىڭ گۈڭشېيى 1 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 3 - ئەترىتى ئىدى. 1981 - يىلى يەر نامىغا ئاساسەن نۇرباغ مەھەللە كەنتى دەپ نام بېرىلدى. 1984 - يىلى لوپنۇر بازىرى قارىمىقىدىكى كەنت ئاھالىلەر كومىتېتىغا ئايرىپ بېرىلدى.

3) ئاياغ مەھەللە كەنتى بۇ، 1958 - يىلى شىڭپىڭ گۈڭشېيى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 1 - ئەترىتى ئىدى. 1991 - يىلى كۆنچى كەنتىنىڭ بىر كىچىك كەنتى قىلىندى. 1984 - يىلى ناھىيە بازىرىغا ئايرىپ بېرىلگەندىن كېيىن ئاياغ مەھەللە كەنتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

4) دۆڭ مەھەللە كەنتى بۇ، 1974 - يىلى شىڭپىڭ گۈڭشېيى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 7 - ئەترىتى ئىدى. 1984 - يىلى ئەسلىدىكى يەر نامى كەنت نامى قىلىندى ۋە بازار رايونىغا ئايرىپ بېرىلدى.

2. شىڭپىڭ يېزىسىدىكى يەر نامىلىرى

1) شىڭپىڭ يېزىسى بۇ، يېزا تەۋەسىدە شىڭپىڭ ئۆستىكى چېپىلغانلىقتىن يېزىنىڭ نامى ئۆستەڭ نامى بىلەن ئاتالغان. شىڭپىڭ ئۆستىكى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ17-يىلى (1891 - يىلى) چېپىلغان بولۇپ، شۇ زاماندا شىنىغا ئۆستىكى دەپ ئاتالغان. مىنگونىڭ تۇنجى يىلى شىڭپىڭ ئۆستىكى دەپ ئۆزگەرتىلگەن.

2) داش كەنتى بۇ، 1958 - يىلى شىڭپىڭ گۈڭشېيىسىنىڭ 1 - چوڭ ئەترىتى ئىدى.

1978 - يىلى داشى چوڭ ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى داشى كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى. «داش» ئۇيغۇر تىلىدا سۇ ئازگىلى، كۆل دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

3) كۆنچى كەنتى بۇ، 1958 - يىلى شىڭپىڭ گۇڭشېسىنىڭ 2 - چوڭ ئەترىتى ئىدى، 1978 - يىلى كۆنچى چوڭ ئەترىتىگە، 1984 - يىلى كۆنچى كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) كورلىدىن يەتتە كۆنچى بۇ يەرگە كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقانلىقتىن بۇ جاي شۇلارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

4) شىنىغا كەنتى بۇ، 1958 - يىلى شىڭپىڭ گۇڭشېسىنىڭ 5 - چوڭ ئەترىتى جايلاشقان يەر ئىدى. 1978 - يىلى شىنىغا چوڭ ئەترىتىگە، 1984 - يىلى شىنىغا كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى. «شىنىغا» دېگەن سۆز قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا سىناق دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

3. «ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى يەر نامىلىرى

1) كۆڭپەن كەنتى 1984 - يىلى مۇشۇ نام قوللىنىلدى. بۇ، كۆنچى دەرياسى بويىدىكى كەنت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

2) كۆڭۈەن كەنتى 1984 - يىلى مۇشۇ نام قوللىنىلدى، بۇ، كۆنچى دەرياسى ئەگىمىدىكى كەنت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

3) دۇڭخەيزە كەنتى 1984 - يىلى مۇشۇ نام قوللىنىلدى، بۇ، شەرقى كۆلدىكى كەنت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

4) شىخەيزە كەنتى 1984 - يىلى مۇشۇ نام قوللىنىلدى، بۇ، غەربى كۆلدىكى كەنت دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

4. دۆڭقوتان يېزىسىدىكى يەر نامىلىرى

1) دۆڭقوتان بۇ جاي ئەسلىدە لايسۇ دەپ ئاتالغان، كېيىنكى مەزگىللەردە كەلكۈن بېسىپ كەتكەچكە، چارۋىچىلار ئويدا يەر (ئويمانلىق) نىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئۆگەن دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى بىر ئېگىز قۇم دۆۋىسى بار يەرگە كۆچۈپ كېلىپ، ئۇي - قوتان سالغان. شۇنىڭ بىلەن «دۆڭقوتان» دەپ ئاتالغان.

2) مىرسالى كەنتى بۇ، 1958 - يىلى دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ 1 - چوڭ ئەترىتى ئىدى، 1981 - يىلى مىرسالى چوڭ ئەترىتىگە، 1984 - يىلى مىرسالى كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى.

«مىرسالى» دېگەن ئىسىمنىڭ كېلىش مەنبەسى توغرىسىدا مۇنداق ئىككى خىل قاراش بار: بىرى، قەدىمكى زامانىدا يەرلىك ئەمەلدار ياكى دارىنىنىڭ پۇتۇكچىسى مىرسالى دېگەن كىشى چارۋىچىلارغا باشلامچىلىق قىلىپ مۇشۇ يەردە ئۆستەكى چېپىپ كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيىنى باشلاپ كەلگەچكە بۇ جاي شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان؛ يەنە بىرى، تەخمىنەن چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى يىللىرىدا نىياز ئىسىملىك بىر يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ پۇتۇكچىسى مىرسالى دېگەن كىشى جىنايەت ئۆتكۈزۈپ ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىنىپ مۇشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغاچقا، بۇ جاي شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

3) قارچۇغا كەنتى بۇ ئۆگەن دەرياسىنىڭ ئەگىمىگە جايلاشقان كەنت. 1893- يىلى بۇ يەر ئاقسۇ ئاخۇنىنىڭ خانىقاسى دەپ ئاتىلاتتى، «ئاقسۇ ئاخۇن» بىر دىنىي زاتنىڭ ئىسمى ئىدى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) بەزى كىشىلەر بۇ يەردىن تور سېلىپ ناھايىتى نۇرغۇن قارچۇغا تۇتقاچقا، بۇ جاي «قارچۇغا» دەپ ئاتالغان. بۇ، قارچۇغا بار يەر دېگەن مەنىدە بولۇپ، كېيىن ئىستېمال جەريانىدا تەدرىجىي ئاددىيلىشىپ قارچۇغا دەپ ئۆزلەشكەن.

5. تارىم يېزىسىدىكى يەر نامىلىرى

1) خانادۆڭ كەنتى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە كورلا بىلەن لوپنۇرنىڭ چېگرىسىنى ئايرىش ئۈچۈن بۇ يەرگە ياغاچ خادا سانجىپ بەلگە قىلىنغان. دەسلەپكى چاغلاردا بۇ يەر لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق نۇقتىسى ئىدى. 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بۇ يەردە تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 1 - شۆبە دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى. 1960 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى تارىم گۈڭشېسى 1 - چوڭ ئەترىتىنىڭ2- ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە بۇ يەرگە 1 - چوڭ ئەترەت ئورگىنى جايلاشتى. 1981 - يىلى خانادۆڭ چوڭ ئەترىتى دەپ نام بېرىلدى. 1984 - يىلى خانادۆڭ كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى.

2) ئاقسوپى كەنتى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا، ئاقسوپى ئىسىملىك بىر كىشى بۇ يەردە مال باققاچقا، بۇ يەر شۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. 1958 - يىلى چوڭكۆل گۈڭشېسىگە قارايدىغان بولدى. 1960 - يىلى تارىم گۈڭشېسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1984 - يىلى ئاقسوپى كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى.

3) چۆڭكۆل كەنتى 200 نەچچە يىل ئىلگىرى چارۋىچىلار چۆڭكۆل بويىدا بىر قىشلاق بەرپا قىلىپ، ئۇنىڭغا چۆڭكۆل دەپ نام بەرگەن. 70 - يىللاردا ئوتلاقلاردا قۇرغاقچىلىق يۈز بېرىپ، چارۋىچىلار كەينى - كەينىدىن ھازىرقى ئۆل دېگەن يەرگە كۆچۈپ باردى، ئۇلار ئۆل دېگەن يەرنى يەنىلا چوڭكۆل دەپ ئاتاۋەردى. 1984 - يىلى چوڭكۆل كەنتى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

جۇۋاز كەنتى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بۇ يەردە قىچىدىن مول ھوسۇل ئېلىنغان، كىشىلەر جۇۋازدا ياغ تارتقاچقا، بۇ يەرنىڭ نامى جۇۋاز نامى بىلەن ئاتالغان. 1971- يىلى چوڭ ئەترەت («شىنجىيەن» چوڭ ئەترىتى) بولۇپ قۇرۇلدى، 1981 - يىلى جۇۋاز چوڭ ئەترىتىگە، 1984 - يىلى جۇۋاز كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى.

5) ئويمانكۆل كەنتى رىۋايەتلەرگە قارىغاندا XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ يەردىكى قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چوڭقۇر كۆل بولغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا كۆل سۇيى قۇرۇپ كېتىپ چارۋىچىلار كۆچۈپ كەتكەن. 1979 - يىلى گۈڭشې ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى سۇ ئىنشائاتى ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە سۇ ئىنشائاتى ئەترىتى مۇشۇ يەردە تۇردى. 1984 - يىلى ئويمانكۆل كەنتىگە ئۆزگەرتىلدى.

II باب

تەبىئىي مۇھىتى

§1. گېئولوگىيە

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ گېئولوگىيىسى تارىم رايونى بىلەن تاڭرىتاغ رايونىنىڭ

گېئولوگىيىلىك ھەرىكەت تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. پروتېروزوي ئېراسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە تارىم رايونى بىلەن تەڭرىتاغ رايونى يەنىمۇ پۈرۈلمىلىشىپ شەكلى ئۆزگىرىپ، پلاتفورمىلىق ئۆل ئاستىنى ھاسىل قىلغان.

سىنىئان دەۋرى: بۇ دەۋردە ھاۋا قاتتىق سوغۇق بولغاچقا، ھەممە يەرنى مۇزلۇقلار قاپلاپ كەتكەن، تارىم يەنىلا مۇقىم دېڭىز رايونى ھېسابلىناتتى، شىمالىي گىرۋەكتىكى يەر پوستى بىر قەدەر ھەرىكەتچان بولۇپ، مۇزلۇق ۋە دۇغ ئېقىم چۆكۈندىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك ساقلىنىپ قالغان، قۇرۇقتاغدا يەر قاتلاملىرى ئېچىلىپ قالغان. بۇ دەۋرگە تەۋە خېلى مۇكەممەل بولغان ئۇچ مۇز دەۋرى، ئىككى ئۈزۈك مۇز دەۋرىدىكى چۆكۈندىلەر ساقلىنىپ قالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي قېلىنلىقى 5000 مېتردىن ئاشىدۇ، جىنسلار ئاساسەن، قۇم تاش، گىل تاش، يانار تاغ لاۋالىرى قىستۇرۇلغان جىنسلار، تۇف ۋە مۇز دۆمبەل لايلىق شېخىل جىنسلاردىن تەركىب تاپقان. ئاخىرقى سىنىئان ئېپوخاسىدا قۇرۇقتاغ رايونى يېرىم قامالما ھالەتتىكى پلاتفورما بولۇپ شەكىللەنگەن.

كېمبىرىي دەۋرى: بۇ دەۋردە تارىم دېڭىز رايونىنىڭ غەربىي تەرىپى تېنىز، شەرقىي تەرىپى چوڭقۇر بولۇپ، يەر يۈزىنىڭ كۆپ قىسمىنى 4 - سىستېمىغا مەنسۇپ چۆكۈندىلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. قۇرۇقتاغ قۇرۇقلۇق بۇسۇغا گىرۋىكىدىكى ئويمانلىق سىزىقسىمان دېڭىز - قۇرۇقلۇق بوسۇغا فاتسىيە بەلبېغىغا تەۋە بولۇپ، ئۇنىڭ چۆكۈندە جىنسلىرى ئاساسلىقى، رادىئوئاكتىپلىق كرېمنىي جىنس، كاربوناتلىق سلانېتس، مېرگېل، قېتىشمىسمان فوسفورلۇق جىنس ۋە ھاك جىنسلاردىن، قىسمەنلىرى ئارىلاشما يانار تاغ جىنسلىرىدىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 120 مېتردىن 1200 مېترغىچە كېلىدۇ.

ئوردوۋىك دەۋرى: بۇ دەۋردە تارىم يەنىلا دېڭىز فاتسىيىسى ھېسابلىنىپ، قۇرۇقتاغ تېنىز دېڭىز - قۇرۇقلۇق بوسۇغا فاتسىيىسىگە، لوپنۇر كۆلىنىڭ شىمالىي تەرىپى قۇرۇقلۇق بۇسۇغا گىرۋىكىدىكى ئويمانلىق فاتسىيىسى بەلبېغىغا تەۋە بولغان، چۆكۈندىلەر ئاساسلىقى، ھاك جىنسلاردىن تەركىب تاپقان، ئۇنىڭ قېلىنلىقى تەخمىنەن 300 مېتر كېلىدۇ. ئاخىرقى مەزگىللەردە تارىم رايونىدا ئاساسلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈش ھەرىكىتى كۆرۈلگەن، بۇ مەزگىلدە تېمپېراتۇرا ئۆرلەپ، دېڭىز ئوكيانلاردىكى ئومۇرتقىسىز ھايۋانلار ئۆزلۇكسىز كۆپەيگەن. بۇ مەزگىلدىكى چۆكۈندىلەر تەركىبىدە ئوتتۇراھال نېفىت ھاسىل قىلغۇچى جىنسلار بار ئىدى.

سىلۇر دەۋرى: بۇ دەۋردە لوپنۇر ناھىيىسى تارىم دېڭىزىدىكى تېنىز دېڭىز رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، لوپنۇر كۆلىنىڭ شىمالىدىكى رايونلار قۇرۇقلۇق مەنبەلىك ئۇۋاق جىنسلار ئارىسىغا قىستۇرۇلغان كاربوناتلىق چۆكۈندىلەرنى ئاساس قىلغان، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 720 مېتردىن2000 مېترغىچە كېلىدۇ، جىنسلار قۇم تاش، ئەشمە قۇم تاشلارنى ئاساس قىلىدۇ. ئاخىرقى سىلۇر ئېپوخاسىغا كەلگەندە، ئاخىرقى كالېدون ھەرىكىتى تېخىمۇ تەرەققىي قىلغاچقا، دېڭىز سۈيى ناھىيە تەۋەسىدىن چېكىنىپ، تارىمنىڭ شىمالىدىكى ئارالنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا كېلىپ توختىغان، ئارالنىڭ جەنۇبىي قىرغىقى ھازىرقى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىككى دەريادىن ھاسىل بولغان تۈزلەڭلىكنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان.

دېۋون دەۋرى: بۇ دەۋردە تارىم دېڭىزىنىڭ سۈيى يەنىمۇ تارتىلىپ كەتكەن. قۇرۇقتاغنىڭ شەرقى، لوپنۇر كۆلىنىڭ شىمالىدىكى دەسلەپكى دېۋون دەۋرىدىكى چۆكۈندىلەرنىڭ قېلىنلىقى 300 مېتردىن 400 مېترغىچە كېلىدۇ، جىنسلار قۇم تاشنى ئاساس قىلىدۇ. ناھىيىنىڭ شەرقى بىلەن جەنۇبى قۇرۇقلۇق چۆكۈندە فاتسىيە بەلبېغى ھېسابلىنىدۇ. ئاخىرقى دېۋون مەزگىلىگە

كەلگەندە، دەسلەپكى گېرتسىن ھەرىكىتى ناھايىتى نۇرغۇن جايلارنى ئېگىز - پەس ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويغان. تارىمنىڭ شىمالىدىكى ئاراللار كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ ئېدىرلىق بولۇپ قالغان، تارىم دېڭىزى كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۈزلەڭلىككە ئايلانغان. لوپنۇر ناھىيىسى دەل ئېدىرلىق بىلەن تۈزلەڭلىك ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شۇنىڭ بىلەن بىللە قۇرۇقتاغنىڭ ئالدى دەريا ئېقىنى فاتسىيىلىك چۆكۈندە رايونىغا توغرا كېلىپ قالغان، جىنسلار يىرىك قۇم تاش قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭ قېلىنلىقى 1200 مېتردىن ئاشىدۇ.

تاش كۆمۈر دەۋرى: بۇ دەۋردە شىنجاڭدا غەربتىن شەرقە قاراپ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كەڭ كۆلەمدە دېڭىز تاشقىنى كۆرۈلگەن. تارىم دېڭىزى مۇقىم بولغان تېيىز دېڭىزغا ئايلىنىپ قالغان، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆنچى دەريا‌سىنىڭ غەربىي قىرغىقىنىڭ شىمالىي قىسمى يەنىلا تارىمنىڭ شىمالىدىكى ئاراللا قالغان، تارىم دەريا‌سى غەربىي قىرغىقىنىڭ جەنۇبىي تەرىپى يەنىلا تارىم دېڭىزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالغان. بۇ خىل ئۆزگىرىشلەر ئاخىرقى دېۋون دەۋرىدىكى ئۆسۈملۈك تۈركۈملىرىنىڭ چېكىنىشى ۋە دېڭىز - ئوكيان ئۆسۈملۈك تۈركۈملىرىنىڭ كۆپىيىشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. دېڭىز تاشقىنىنىڭ دېڭىزدىكى كۆچى تۈپەيلىدىن تەخمىنەن 1000 نەچچە مېتر‌لىق قېلىنلىقتىكى قۇم تاش تەركىبلىك يىرىك ھەم ئۇۋاقلىق ماددا چۆكۈندىلىرى پەيدا بولغان، بۇ مەزگىلدىكى چۆكۈندىلەر خېلى ياخشى نېفت ھاسىل قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە.

پېرم دەۋرى: بۇ دەۋر شىنجاڭنىڭ قەدىمكى جۇغراپىيىلىك شارائىتىدا كەسكىن ئۆزگىرىش بولغان گېئولوگىيىلىك دەۋردۇر. دېڭىز سۈيى غەربكە چېكىنگەچكە، تارىمنىڭ ئوتتۇرا شەرقىي قىسمىدا قۇرۇقلۇق ھاسىل بولۇپ، تارىمنىڭ شىمالىدىكى قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتاشقان. ناھىيە تەۋەسىدىكى پېرم دەۋرىگە مەنسۇپ بولغان چۆكۈندىلەر ئاساسلىقى، قۇرۇقلۇق فاتسىيىسىدىكى يانار تاغلاردىن ئېتىلىپ چىققان ۋە دەريا فاتسىيىسىدىكى ئۇۋىندى چۆكۈندىلەر تۈزلەڭلىككە ھەم جىلغىلارغا تارقالغان.

تىرىئاس دەۋرى: بۇ دەۋردە قۇرۇقلۇق داۋاملىق يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ چىققان. قۇرۇقتاغدا داۋاملىق تۇردە تاغ ئېتىكى دۆۋىلەنمە فاتسىيىلىك يىرىك ئۇۋىندى چۆكۈندىلەر ھەم دەريادىكى كۆل فاتسىيىلىك ئۇۋىندى لاتقىلىق چۆكۈندىلەر پەيدا بولغان. ناھىيىنىڭ شىمالىدىكى تەڭرىتاغ چوقچىيىپ چىقىپ، تارىمنى نىسبىي ھالدا پەس يەرلەرگە ئايلاندۇرۇپ قويغان. شۇنىڭدىن كېيىن، يۇرا دەۋرى، بور دەۋرى، تىرىئاس دەۋرىدىن ئىبارەت بىرنەچچە گېئولوگىيىلىك دەۋرلەردە كۆرۈلگەن گېئولوگىيىلىك ھەرىكەتلەر ئارقىلىق، ئاساسىي جەھەتتىن ھازىرقىدەك گېئولوگىيىلىك ھالەت شەكىللەنگەن.

§ 2. يەر يۈزىنىڭ تۈزۈلۈشى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەر يۈزى تۈزۈلۈشى تارىم ئويمانلىقى، كوئېنلۇن تاغ‌تىزمىسى، تەڭرىتاغ تىزمىسى، تارىم دەريا‌سى، كۆنچى دەريا‌سى قاتارلىقلارنىڭ ئىچكى - تاشقى ئاگېنىت رولىغا ۋە تەسىرىگە چوڭقۇر ئۇچرىغانلىقتىن، ئويمانلىق ياقىسى يەر تۈزۈلۈشىنىڭ جەنۇبىي تەرىپى ئېگىز، شىمالىي تەرىپى پەس بولۇشنى بەلگىلىگەن، ئويمانلىقنىڭ ئىچكى سۇ سىستېمىسىدىكى دەريا - ئېقىنلار تاغ ئېتىكىدىن ئويمانلىققا توپلانغاندىن كېيىن، جەنۇبتىن

شىمالغا قاراپ، غەرب تەرەپتىكى چەت ئەگرى - توقايلىقلارنى بويلاپ شەرققە قاراپ ئېقىپ، ئومۇمىي ئېقىن يۆنىلىشىنى ھاسىل قىلغان. ئويمانلىقنىڭ شەرقىي - شىمالىي قىسمىنىڭ يەر تۈزۈلۈشى ئەڭ پەس بولۇپ، ئۇ، تارىم دەرياسى، كۆنچى دەرياسى ۋە شەرقىي جەنۇبىدىكى ھەر قايسى دەريا سىستېمىلىرىنىڭ ماكانى ھېسابلىنىدۇ.

تارىم ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي - شىمالىي چېتىگە جايلاشقان لوپنۇر ناھىيىسى رايونىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنىڭ يەر تۈزۈلۈشى سەل ئېگىزرەك بولغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقا رايونلارنىڭ ھەممىسى دېگىدەك پەس ۋە چەت ئويمانلىققا مەنسۇپ بولۇپ، پۈتكۈل ئويمانلىقنىڭ يەر تۈزۈلۈشىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ. ناھىيىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي بىلەن چاقىلىق ناھىيىسى تۇتاشقان جاي دەل تارىم ئويمانلىقىنىڭ ئەڭ پەس جايى ھېسابلىنىدۇ. لوپنۇر كۆلى بىلەن تېتىما كۆلى كۆنچى دەرياسى بىلەن تارىم دەرياسىنىڭ ئاخىرقى كۆلىگە ئايلىنىپ قالغان. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كۆنچى دەرياسى بىلەن تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنلىرىدا كۆپ مىقداردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلۈپ، سۇ ئىشلىتىش مىقدارى ئېشىپ كەتتى، يەنە كېلىپ بىر قىسىم سۇ ئامبارلىرى ياسالدى، ھازىر تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى پەقەت داشكۆلگىچىلا ئېقىپ بارالايدۇ.

ناھىيىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر، ناھىيە تەۋەسىنى تۆت گېئومورفولوگىيىلىك ئېلېمېنتقا ئايرىش مۇمكىن.

1. تاغلىق

شەرقىي - جەنۇبىي تەرىپى قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى ئوتتۇراھال پەس تاغلىق جاي بولۇپ، كۆلىمى 7527.7 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇرنى دېڭىز يۈزىدىن 1200 مېتردىن 2782 مېترغىچە ئېگىز، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2000 مېتر ئەتراپىدا كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. تاغلىق رايونلار بىلەن خوشۇت ناھىيىسى تۇتاشقان جايلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى نىسبەتەن ئېگىزرەك بولۇپ، ئۇرنى كۆپ ھاللاردا دېڭىز يۈزىدىن 2500 مېتردىن كۆپرەك ئېگىز، قالغان تاغلىق جايلارنىڭ يەر تۈزۈلۈشى پەس بولۇپ، پەس تاغلىق ۋە يانتۇ كەتكەن يەلپۈگۈچسىمان لاتقىلىق چۆللۈككە مەنسۇپ.

قۇرۇقتاغدىكى شىمالى تاغ تىزمىسى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بىردىنبىر تاغ تىزمىسى بولۇپ، ئۇ، لوپنۇر بازىرىنىڭ 180 كىلومېتر شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان، ئۇ، تەڭرىتاغ سىستېمىسىنىڭ بىر تارماق تىزمىسىدىن ئىبارەت، ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى غەربىي تاغ بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 2782 مېتر ئېگىز. غەربىي تاغدىن سىڭىرنىڭ شەرقىغىچە بولغان جايلار شىمال، شەرق، جەنۇب يۆنىلىشىدە يانتۇ كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 1200 مېتردىن 1700 مېترغىچە پەسلەپ بارىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى تاغلىق رايونلارنىڭ نىسبىي كېسىك چوڭقۇرلۇقى 200 مېتردىن 300 مېترغىچە بولۇپ، تېخىز كېسىك ئوتتۇراھال تاغلىقتىن ئىبارەت.

تاغ ئارىلىقلىرىدا بىر نەچچە ئوچۇق كىچىك ئويمانلىق بار، بىر قەدەر چوڭراق بولغانلىرىدىن شىمالى ئويمانلىقى (كۆلىمى 1.264 كۋادرات كىلومېتر)، سۆگەت ئويمانلىقى (كۆلىمى 6.109 كۋادرات كىلومېتر) بار.

قۇرۇقتاغنىڭ تاغ بۆلگۈچ چوققىسى لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن باغراش ناھىيىسى، خوشۇت

ناھىيىسى، تۇرپان شەھىرىنىڭ چېگرا سىزىقى ھېسابلىنىدۇ.

تاغلىق جايلارنىڭ يەر يۈزى يېمىرىلگەن ئاشكارا جىنس ۋە شېغىللىق چۆللۈكلەرنى ئاساس قىلىدۇ، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر ناھايىتى ئاز بولۇپ، پەقەت يالانغان كېسىكلەر چوڭقۇرراق بولغان جىلغا ۋە ئويمانلىقلارغا قارىياغاچ، سۆگەت، پاقا تېرەك، ئازغان قاتارلىق دەرەخ ۋە چانقاللار ھەمدە قۇمۇش، چىغ، نىجىم قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر تارقالغان، دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتردىن كۆپرەك ئېگىز جايلارغا قۇرغاق، قۇملۇق جايلاردا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ تارقالغان.

ئاساسلىق جىلغىلاردا ئاز مىقدارda تاغ بۇلاقلىرى بولۇپ، ئۇزۇلمەي ئاققان ئېقىنلار شىڭدى، سۆگەتتىن ئىبارەت ئىككى دەريا ئېقىنىنى ھاسىل قىلغان، ئۇنىڭ سۇ مىقدارى سېكۇنتىغا 200 لېتردىن 300 لېترغا يېتىدۇ. تاغلىق جايلارنىڭ ئاساسلىق تۇپرىقى شېغىللىق، قۇملۇق، قوڭۇر تۇپراقتىن تەركىب تاپقان، ئايرىم جىلغىلاردا تېرىقچىلىق قىلىشقا بولىدىغان قۇم تۇپراق بار.

2. قۇرۇقتاغنىڭ كۇنگەي تەرىپىدىكى لاتقىلىق يانتۇ چۆللۈك

قۇرۇقتاغنىڭ كۇنگەي تەرىپىگە تاغ يۇنلىشىنى بويلاپ، دېڭىزدىن 12 مىللىمېتردىن 30 مىللىمېترغىچە كېلىدىغان بىر قىسىم چوڭ - كىچىك يۇمىلاق تاشلاردىن تەركىب تاپقان يەلپۇگۇچسىمان لاتقىلار تارقالغان بولۇپ، ئۇلار يانتۇ كەتكەن چۆللۈكنى ھاسىل قىلغان. بۇ چۆللۈكنىڭ كۆلىمى 1.9775 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 860 مېتردىن 1200 مېترغىچە ئېگىز، يانتۇلۇقى 1/350 تىن 1/900 غىچە كېلىدۇ. كىلىماتى ئىنتايىن قۇرغاق، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ، قۇملۇقتا، قۇرغاق يەرلەردە ئۆسۈدىغان ئۆسۈملۈكلەر ئاساس قىلىنىدۇ، سېرىق كەندىر، سۆكسۈك قاتارلىقلار بار. تۇپرىقى شېغىل ئارىلاش قۇملۇق قوڭۇر تۇپراقتىن ئىبارەت.

3. كۆنچى، تارىم دەريالىرى بويىدىكى ئېقىندى - شامال چۆكۈندى تۈزلەڭلىك

بۇ، غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ بىر ئاز پەسىيىپ بارىدىغان تۈزلەڭلىك بولۇپ، كۆلىمى 10 مىڭ 751.8 كۋادرات كىلومېتر، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 800 مېتردىن 940 مېترغىچە ئېگىز، يەر ئۈستى يانتۇلۇقى تەخمىنەن 1/4000 كېلىدۇ، بۇ تۈزلەڭلىك كۆنچى دەريانىڭ بىلەن تارىم دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىم رايونىغا جايلاشقان، بۇ ئىككى دەريا ئېقىنى كۆپ قېتىم ئۆز ئارا ئېقىن ئۆزگەرتىپ بىرلىشىپ ئېقىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان تۈزلەڭلىك تۈتىشىپ بىر گەۋدە بولۇپ قالغان. ھازىرقى كۆنچى دەريانىڭ شىمال تەرەپتىن ناھىيە تەۋەسىگە كىرىدۇ، شەرقتىن غەربكە قىيپاش ئېقىپ تۈزلەڭلىكنىڭ شەرقىي يېرىمىدىن ئۆتىدۇ، دەريانىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 574 كىلومېترغا يېتىدۇ. تارىم دەريانىڭ غەربىي تەرەپتىن ناھىيە تەۋەسىگە كىرىپ ئاندىن شەرقىي جەنۇبقا بۇرۇلىدۇ، كېيىن يەنە جەنۇبقا بۇرۇلۇپ قارادايغا بارغاندا ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ كېتىدۇ، دەريانىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 614 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئىككى دەريا ئەتراپىدىكى تۈزلەڭلىكنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، دەريائەگرى - توقاي.

كۆنچى دەريانىڭ دەريا قىنى چوڭقۇر، تار ھەم مۇقىم، تارىم دەريانىڭ دەريا قىنى كەڭ ھەم تېيىز، كۆپلەپ لاتقا تىنىپ كېتىدۇ. تارىم دەريانىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى تارماق ئېقىنلىرى ناھايىتى كۆپ، بىر قەدەر چوڭراق بولغانلىرىدىن ئوسمان دەريا، لاي دەريا،

چايان دەرياسى قاتارلىقلار بار. 1992 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنى رايونلارغا ئايرىش ژاقتىدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، تارماق دەريا ئېغىزلىرى كۆپ ھاللاردا ئوتتۇرا ئېقىنغا جايلاشقان بولۇپ، تەخمىنەن 100 دىن ئاشىدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۆل، سازلىق، كۆلچەكلەر يۇلتۇزلاردەك تارقالغان. بۇ ئىككى دەريا ئەتراپىدىكى تۇزلەڭلىك جەھەتتە ئىلگىرى دەريا قىرغىقىدىكى يەرلەرنىڭ سۇ مەنبەسى يېتەرلىك، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بۇك - باراقسان ئۆسكەن. بۇ ئىككى دەريانىڭ قىرغاقلىرىغا ۋە تارماق دەريالارنىڭ بويلىرىغا توغراق، يۇلغۇن قاتارلىق دەرەخلەر ۋە چاتقاللار تارقالغان. دەريا ساھىلى ۋە سۇ يۇزى ئەتراپلىرىدا ئوت - چۆپلەر بۇك - باراقسان ئۆسكەن ھەمدە چوڭ- كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان ھىلال ئاي شەكىللىك قۇم دۆڭلىرى تارقالغان.

تۇزلەڭلىك رايونىنىڭ كىلىماتى قۇرغاق، بوران - قۇم ھەرىكىتى بەكمۇ تېز بولۇپ، سېلىنچىنىڭ ئاستىنقى يۇزى كۆپرەك قۇم مەنبەسىدىن تەركىب تاپقان. تۇپرىقى توغراقلىق تۇپراق، چىملىق تۇپراق، شورلۇق تۇپراق، قۇم - بوران تۇپراقنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ تۇپرىقى كۆپ ھاللاردا نەم تۇپراققا كىرىدۇ.

4. جەنۇبىي قۇملۇق

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ جەنۇبىدا تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شىمالىي چېتىدىكى قۇملۇقلار ۋە قۇرۇق قۇم قۇملۇقى غەربتىن شەرققە سوزۇلۇپ ياتىدۇ، قۇملۇق شىمالدىن تارىم دەريا سى تۇزلەڭلىكىگە سوزۇلۇپ كىرىپ، بوستانلىق بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن. بوستانلىق ئېچىدە كۆپلىگەن قۇملۇق يەر ئارىلىشىپ كەتكەن، قۇملۇق بىلەن قۇملاشقان يەرلەرنىڭ كۆلىمى 31 مىڭ 9 . 705 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئورنى دېگىز يۈزىدىن 860 مېتردىن 1040 مېتر غىچە ئېگىز. قۇملۇقلار ئېگىز ھەم ھەيۋەتلىك قۇم دۆڭلىرى، قۇم قىرلىرىدىن تەركىب تاپقان كۆپ شەكىللىك قۇملۇق مەنزىرىسىدىن ئىبارەت.

§ 3. كىلىماتى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلباغىنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ، سوغۇق بىلەن ئىسسىقنىڭ پەرقى ئۆزگىچە، تېمپېراتۇرىنىڭ يىل، ئايلار ئارا ئۆزگىرىشى زور، ئەڭ ئىسسىق ئاي بىلەن ئەڭ سوغۇق ئاينىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا پەرقى كۆپ ھاللاردا 36℃ ئەتراپىدا بولىدۇ، بىر كۈن ئىچىدىكى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىش پەرقى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 17℃ تىن 18℃ قا يېتىدۇ. قىشتا قۇرۇق سوغۇق، يازدا پۈركۈرەم ئىسسىق بولىدۇ، ئەتىيازدا تېمپېراتۇرا تېز ئۆزلەيدۇ، ئەمما تۇراقلىق بولمايدۇ، كۈزدە تېمپېراتۇرا تېزلا تۆۋەنلەيدۇ. يىللىق ئىسسىقلىق مىقدارى مول، ئەمما تۇراقلىق بولمايدۇ. ھاۋاسى قۇرغاق، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك، ھۆل - يېغىن ئاز، يىللار ئارا ئۆزگىرىشى زور، كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى يېتەرلىك بولۇپ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2975 سائەت كۈن نۇرى چۈشىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەر كۆلىمى كەڭ، يەر شەكلى ۋە يەر تۈزۈلۈش پەرقىگە قاراپ، ناھىيىنى ئۈچ كىلىمات رايونىغا ئايرىش مۇمكىن: 1) شەرقىي - شىمالىي قىسمىدىكى شىگدى تاغلىق كىلىمات رايونى؛ 2) تارىم دەريا سى، كۆنچى دەريا سىنىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۇزلەڭلىك كىلىماتى رايونى؛ 3) تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن قۇرۇق قۇم قۇملۇقىنىڭ شىمالىي رايونى.

1. تېمپېراتۇرا

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇچ كىلىمات رايونىنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكى مۇنداق: ئەتىياز ۋە كۈزدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى زور، قىش ۋە يازدا تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى كىچىك. لېكىن تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق ئۆزگىرىشى ناھايىتى روشەن بولىدۇ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىنى ئېلىپ ئېيتقاندا، بىر يىل ئىچىدە 1 - ئايدا ئەڭ سوغۇق، 7 - ئايدا ئەڭ ئىسسىق بولىدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق سېلىشتۇرما پەرقى يەنى بىر يىل ئىچىدىكى ئەڭ ئىسسىق ئاي بىلەن ئەڭ سوغۇق ئاينىڭ ئوتتۇرىچە پەرقى جەھەتتە، تاغلىق رايونلارنىڭ 32 ℃ تىن 33 ℃ قا، تۈزلەڭ رايونلارنىڭ 36 ℃ قا يېتىدۇ.

يازدا شىمالدىكى تاغلىق رايونىنىڭ كىلىماتى ئىسسىق بولىدۇ، يۇقىرى تېمپېراتۇرا 34 ℃ تىن 35 ℃ قىچە بولىدۇ، تۈزلەڭلىكلەرنىڭ كىلىماتى پىژغىرىم ئىسسىق بولۇپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40 ℃ تىن 42 ℃ قىچە بولىدۇ. 1972 - يىل 8 - ئاينىڭ 7 - كۈنى تەكلىماكان قۇملۇقى بىلەن قۇرۇق قۇم قۇملۇقىنىڭ شىمالىي چېتىدىكى جايلارنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 44.5 ℃ قا يەتتى.

1985 - يىلى لوپنۇر بازىرى تەكشۈرۈش نۇقتىسى قىلىنىپ مۇنۇلار ئېنىقلاندىكى، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.1 ℃، ئەڭ سوغۇق بولغان 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 11.2 ℃-، تۆۋەن تېمپېراتۇرا 22.6 ℃- بولدى؛ ئەڭ ئىسسىق بولغان 7 - ئايدا ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 25.6 ℃، يۇقىرى تېمپېراتۇرا 38.3 ℃ بولدى؛ تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق سېلىشتۇرما پەرقى 36.8 ℃، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 12.7 ℃ بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە تومۇز ئىسسىق ۋە قەھرىتان سوغۇق بولىدىغان كۈن ئۇزۇنراق ھەم ئىنتايىن روشەن ئىپادىلىنىدۇ. لوپنۇر بازىرىنى مىسالغا ئالساق، 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئالتە يىلدا 30 ℃ تىن يۇقىرى بولغان يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق كۈن يىلىغا ئوتتۇرا ھېسابىي بىلەن 88 كۈن ئەتراپىدا بولدى، ئەڭ كۆپ بولغاندا بىر يىلى (1984 - يىلى) 94 كۈنگە يەتتى، بۇنداق ئەھۋال ئادەتتە 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا كۆرۈلىدۇ. 10 ℃- تىن تۆۋەن بولغان قەھرىتان سوغۇق كۈن يىلىغا 85 كۈن بولىدۇ، بۇنداق ئەھۋال ئادەتتە ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن ياندۇرقى يىلى 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا كۆرۈلىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسى كىلىمات رايونىنىڭ توت پەسىلگە ئايرىلىشى ۋە كۈن سانى

1 - قىسىم 2 - جەدۋەل

پەسىل / كىلىمات رايونى / ئاي، باشلانغان كۈن ۋە كۈن سانى	ئەتىياز			ياز			كۈز			قىش		
	3-ئاي	4-ئاي	5-ئاي	6-ئاي	7-ئاي	8-ئاي	9-ئاي	10-ئاي	11-ئاي	12-ئاي	1-ئاي	2-ئاي
	باشلانغان كۈن (ئاي/كۈن)	كۈن سانى (كۈن)		باشلانغان كۈن (ئاي/كۈن)	كۈن سانى (كۈن)		باشلانغان كۈن (ئاي/كۈن)	كۈن سانى (كۈن)		باشلانغان كۈن (ئاي/كۈن)	كۈن سانى (كۈن)	
ئىككى دەريا-نىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرىدىكى تۈزلەڭ رايونلار	26/2	89		26/5	106		9/9	69		18/11	101	

تەكلىماكان قۇملۇقى، قۇرۇق قۇم قۇملۇقىنىڭ شىمالى	25/2	84	20/5	118	15/9	61	15/11	102
شىڭدى تاغ رايونى	15/3	98	11/6	52	12/8	81	1/11	134

لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە قىراۋسىز مەزگىل تارىم دەرياسى بىلەن كۆنچى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۈزلەڭلىكلەردە 185 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ، ناھىيىلىك مېتروئولوگىيە ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ماتېرىياللاردا خاتىرىلىنىشىچە، ئوتتۇرىچە قىراۋسىز مەزگىل بىلەن ھەر يىللىق ئەمەلىي ئەھۋال ئوتتۇرىسىدا ئادەتتە ناھايىتى زور پەرق بار، مەسىلەن: 1957 - يىلى ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا قىراۋسىز مەزگىل 144 كۈنگە، 1977- يىلى 212 كۈنگە يەتكەن بولۇپ، بۇ ئىككى يىلنىڭ قىراۋسىز مەزگىلى 66 كۈن پەرقلەنگەن. دەسلەپكى قىراۋ ئادەتتە 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى چۈشۈپ، 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ، كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى 80% تىن يۇقىرى بولغان قىراۋ 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى باشلىنىپ، 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئىككى دەريانىڭ ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىملىرىدىكى تۈزلەڭلىكلەرنىڭ قىراۋسىز مەزگىلىنىڭ باشلىنىش — ئاخىرلىشىش ۋاقتى ۋە كۈن سانى (>0°C)

1 - قىسىم 3 - جەدۋەل

تۈرلەر / ئورنى	ئاخىرلاشقان ۋاقتى			باشلانغان ۋاقتى			قىراۋسىز مەزگىل (كۈن)			يىللىق ئەڭ كۆپ قىراۋسىز مەزگىل	يىللىق ئەڭ ئاز قىراۋسىز مەزگىل
	ئوتتۇرىچە (ئاي/كۈن)	كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى		ئوتتۇرىچە (ئاي/كۈن)	كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى		ئوتتۇرىچە (ئاي/كۈن)	كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى			
		80%	90%		80%	90%		80%	90%		
ناھىيە بازىرى	11/4	16/4	17/4	13/10	18/10	15/10	184	175	171	212	144
قۇرۇقتاغ	12/4	14/4	15/4	16/10	24/10	19/10	188	175	170	208	150
تىكەنلىك	12/4	17/4	19/4	14/10	22/10	18/10	185	173	169	212	157

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1960 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى

بىرلىكى C

1 - قىسىم 4 - جەدۋەل

ئاي / تۇرى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا	—9.8	—3.6	6.3	14.7	20.9	24.7	26	25.2	19.1	10.3	0.3	—7.9	10.6
يۇقىرى تېمپېراتۇرا	6.3	15.3	27.3	34.8	38.1	41.3	41.9	42.2	37.3	31.1	21.4	8.8	42.2
تۆۋەن تېمپېراتۇرا	—30.9	—22.8	—13.6	—8.4	—1	2.3	8.6	6.5	—0.7	—7.8	—17.1	—25.5	—30.9

2. ھۆل - يېغىن، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ھۆل - يېغىن ناھايىتى ئاز، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىردىن 150 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. 1964 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 43 مىللىمېتىرغا يەتتى، لېكىن سۇنىڭ يىللىك ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2700 مىللىمېتىرغا يېتىپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ 62.8 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

1) يامغۇر لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە يامغۇر ناھايىتى ئاز ياغىدۇ، تارقىلىشىمۇ تەكشى ئەمەس، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 43.1 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1961 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى

1 - قىسىم 5 - جەدۋەل

تۇرى	1 - ئاي	2 - ئاي	3 - ئاي	4 - ئاي	5 - ئاي	6 - ئاي	7 - ئاي	8 - ئاي	9 - ئاي	10 - ئاي	11 - ئاي	12 - ئاي	يىللىق
25 يىللىق جەمئىي	19.5	9.3	27.5	49.3	137.5	223.6	255.4	231.5	63.1	30.2	20.7	10.2	1077.8
25 يىللىق ئوتتۇرىچە	0.8	0.4	1.1	2	5.5	8.9	10.2	9.3	2.5	1.3	0.8	0.4	43.1

ھۆل - يېغىننىڭ يىللار ئارا ئۆزگىرىشى زور، پەسىللەرگە تەقسىملىنىشى ناھايىتى تەكشىسىز، ھۆل - يېغىن يازدا كۆپ، قىشتا ئاز، تاغلىق رايونلاردا كۆپ، تۇزلەڭلىكتە ئاز، غەربىي شىمالدىكى جايلاردا كۆپ، شەرقىي جەنۇبتىكى جايلاردا ئاز. تاغلىق رايونلاردىكى ھۆل-يېغىن ئاساسەن دېڭىز يۈزىدىن 1500 مېتىردىن 2500 مېتىرغىچە ئېگىز بولغان جايلارغا مەركەزلەشكەن، بەزى چاغلاردا يامغۇر مەركەزلىك ياغىدۇ، بولۇپمۇ گۈلدۇرمامسلىق ئۆتكۈنچى يامغۇر شىددەت بىلەن ياغىدۇ، ۋاقتى قىسقا بولىدۇ، بەزىدە مۆلدۈرگە ئايلىنىپ دېھقانچىلىققا

ۋە خەلقنىڭ ھاياتى مال - مۈلكىگە مەلۇم دەرىجىدە زىيان سالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى بىر نەچچە رايوننىڭ 1960 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى ۋە كۆن سانى

1 - قىسىم 6 - جەدۋەل

رايونلار	ھۆل - يېغىن مىقدارى (مىللىمېتر)	ھۆل - يېغىنلىق كۆن سانى
قۇرۇقتاغ رايونى	100 — 150	30 — 35
قودۇم بۇلاق، سايىت بۇلاقتىن سىگىر رايونىغچە	70	30
شىنىغدىن سايچېكىگىچە	50	25 — 30
شىنىغنىڭ جەنۇبى، چارانىڭ شىمالى	40	20
تىكەنلىكنىڭ جەنۇبى	30	15

2) قار　لوپنۇر ناھىيىسىدە قار ئاز ياغىدۇ، كۆپ يىللاردا قار نېپىز ياغىدۇ، قارنىڭ توپلىنىش ۋاقتىمۇ قىسقا بولىدۇ.

ئىككى دەريا (تارىم دەريا سى، كۆنچى دەريا سى) بويىدىكى تۇزلەڭلىكنىڭ غەربىي شىمالىدا دەسلەپكى قار ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى باشلىنىپ، ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاخىرلىشىدۇ. ناھىيىلىك مېتېرولوگىيە پونكىتىنىڭ ماتېرىيالىغا ئاساسلانغاندا، دەسلەپكى قار ئەڭ بالدۇر ياغقان يىللىرى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ياغقان، ئەڭ كېچىكىپ ئاخىرلاشقان يىللىرى 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنىگە سۇرۇلگەن؛ بىر يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئاران 3.3 كۈن قار ياغىدۇ، ئەڭ كۆپ بولغاندا بىر يىلدا قار ياغقان ۋاقىت 14 كۈنگە يېتىدۇ، بىر يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئىككى - ئۈچ مىللىمېتر قار ياغىدۇ، بۇ يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارىنىڭ تۆت - يەتتە پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

شىگدى تاغلىق رايونىدىكى قار مىقدارى، قار توپلىنىش ۋاقتى بىلەن يېغىلما قارنىڭ قېلىنلىقى تۇزلەڭ رايونلاردىكىدىن زور (ۋاقتى ئۇزۇن، قېلىن) بولىدۇ، دەسلەپكى قار ياغقان ۋاقىت ۋە قارنىڭ ئاخىرلىشىش ۋاقتى ئاساسىي جەھەتتىن تۇزلەڭ رايونلاردىكىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يەتتە كۈندىن ئون كۈنگىچە ئىلگىرى سۇرۇلىدۇ ياكى كېچىكىدۇ، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بەش - يەتتە مىللىمېتر قار ياغىدۇ، بۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارىنىڭ تۆت - يەتتە پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، قار ئەڭ كۆپ ياغقان يىللىرى 15 مىللىمېترغا، يېغىلما قارنىڭ قېلىنلىقى 15 - 20 سانتىمېترغا يېتىدۇ.

3. شامال

لوپنۇر ناھىيىسىدە شامال ئاساسەن شىمالدىن شەرققە قىيپاش يۆنىلىشتە چىقىدۇ، شامال كۆچى ۋە چاستوتىسى جەھەتتە شەرقىي شىمال شامىلى ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا شامال

جەنۇبتىن شىمالغا قىيپاش چىقىدۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 15 كۈن سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدۇ، قۇم ئارىلاش بورانلىق كۈن 1.23 كۈنگە (ئادەتتە 4 - ئايدىن 7 - ئايغىچە)، چاڭ - توزانلىق كۈن 2.24 كۈنگە يېتىدۇ (ئادەتتە4 - ئايدىن 5 - ئايغىچە)، بۇ ھال دېھقانچىلىق ۋە خەلقنىڭ ھاياتىغا بىر قەدەر ئېغىر زىيان سالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىدە بوراننىڭ تارقىلىش ئەھۋالى مۇنداق:

لوپنۇر كۆلىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ياڭىچىكلى ئەتراپىدا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 75 كۈن بوران چىقىدۇ.

قۇرۇقتاغ رايونىنىڭ تاغ چوققىلىرىدا، تاغ ئېغىزىدىكى ۋادىلاردا ھەمدە تۈزلەڭلىككە جايلاشقان شىنىغا قاتارلىق جايلاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 33 كۈن بوران چىقىدۇ، ئەڭ كۆپ بولغان يىللىرى 57 كۈنگە، ئەڭ ئاز بولغان يىللىرىمۇ 21 كۈنگە يېتىدۇ، بىر يىلنىڭ ھەر قايسى ئايلىرىدا دېگۈدەك بوران چىقىپ تۇرىدۇ، لېكىن 4 - ئايدىن 7 - ئايغىچە بوران چىقىش ئېھتىمالى ئەڭ زور بولىدۇ.

شىنىغا رايونىنىڭ جەنۇبىدىن چوڭكۆلگىچە، مىرسالىدىن ئاقسوپىغىچە بولغان جايلاردا، شۇنداق تېغىنىڭ تەسكەي جايلىرىدا ھەمدە داشكۆل، تىكەنلىكتىن قارداۋىنىڭ شەرقىغىچە بولغان جايلاردا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16 كۈن بوران چىقىدۇ؛ ئەڭ كۆپ بولغان يىللىرى 39 كۈنگە، ئەڭ ئاز بولغان يىللىرى ئاران بەش كۈنگە يېتىدۇ. بىر يىلدا 12 - ۋە 1 - ئايلاردا بوران چىقىمغاندىن باشقا، قالغان ئايلاردا دېگۈدەك بوران چىقىدىغان كۈنلەر بار، بۇنىڭ ئىچىدە 4 - ئايدىن 7 - ئايغىچە بوران چىقىش ئېھتىمالى ئەڭ زور بولىدۇ، بۇ ۋاقىت بوران چىقىدىغان ئومۇمىي كۈننىڭ 70.5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

يېڭىمەھەللە، قارچۇغىدىن ئولۇقچۆلگىچە بولغان جايلاردا يىلىغا پەقەت ئالتە كۈن بوران چىقىدۇ، ئەڭ كۆپ چىققان يىللىرىمۇ پەقەت 14 كۈنگە يېتىدۇ، 3 - ئايدىن 11 - ئايغىچە بوران چىقىدىغان كۈنلەرمۇ بار، بۇنىڭ ئىچىدە 4 - ئايدىن 8 - ئايغىچە بوران چىقىش ئېھتىمالى ئەڭ زور بولىدۇ، بۇ، بوران چىقىدىغان ئومۇمىي كۈننىڭ 87.5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

§ 4. گىدرولوگىيە

1. دەريا - ئېقىن

ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسلىق دەريا - ئېقىنلاردىن تارىم دەرياسى بىلەن كۆنچى دەرياسى بار، قۇرۇقتاغ رايونىدا ئاز مىقدارداۋلاق سۇيىدىن ھاسىل بولغان جىلغا سۇلىرى بار.

1) تارىم دەرياسى بۇ، ئېلىمىز بويىچە ئەڭ ئۇزۇن ئىچكى قۇرۇقلۇق دەريا سى بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1280 كىلومېتر (تارىم دەريا سى سىستېمىسىغا تەۋە بولغان دەريا- ئېقىنلار دېگۈدەك پۈتكۈل تارىم ئويمانلىقىغا تارقالغان)، غول ئېقىنى ناھىيىنىڭ شىمالىي چېتىنى بويلاپ، غەربتىن شەرققە ئېقىپ، ئاندىن شەرقىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاخىرىدا تېتىما كۆلى (ھازىر پەقەت لوپنۇر ناھىيىسىدىكى داشكۆل سۇ ئامبىرىغا قۇيۇلىدۇ) گە قويۇلىدۇ، دەريانىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئېقىن مۇساپىسى 614 كىلومېتر كېلىدۇ.

1957 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە بولغان گىدرولوگىيىلىك ماتېرىياللاردىكى مەلۇماتقا

قارىغاندا، تارىم دەريا‌سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى ئارال پونكىتىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 4 مىليارد 920 مىليون كۇب مېتر‌غا، ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 157.07 كۇب مېتر‌غا يەتكەن؛ دابا پونكىتىنىڭ يىللىق سىرغىم مىقدارى 3 مىليارد 54 مىليون كۇب مېتر‌غا، ئېقىن مىقدارى سېكونتىغا 96.76 كۇب مېتر‌غا يەتكەن؛ قارا پونكىتىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 933 مىليون كۇب مېتر‌غا، ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 30.09 كۇب مېتر‌غا يەتكەن.

تارىم دەريا‌سىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىگە كىرىپ قارا دېگەن يەر‌گىچە بار‌غان ئېقىن مۇساپىسى 373 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ بۆلەكنىڭ يەر تۈزۈلۈشى تەكشى، يانتۇلۇقى كىچىك، قۇم لانقىلار كۆپ مىقدار‌دا تىنىپ قالغان، دەريا ئەگمىسى كۆپ، تارماق ئېقىملار ئۇزۇنىسىغا ھەم توغرىسىغا گىرەلىشىپ كەتكەنلىكتىن، مەشھۇر ئون تارماق ئېقىن شەكىللەنگەن، ئۇلار قۇم دەريا‌سى، ياغىر دەريا‌سى، بەيزىم دەريا‌سى، ئوسمان دەريا‌سى، چايان دەريا‌سى، ئۆگەن دەريا‌سى، بېلىق دەريا‌سى، لىنا دەريا‌سى، ئەيسادۇگان دەريا‌سى، ئۇلۇق دەريا‌سى ھەمدە تەبىئىي سۇلۇق يەر لۇخۇلۇق كۆلى قاتارلىقلار‌دىن ئىبار‌ەت بولۇپ، ئۆزگىچە سۇ تورلىرى بەلبېغىنى شەكىللەندۇر‌گەن.

تارىم دەريا‌سىنىڭ سۇيى ئازايغاندا دەريانى بويلاپ ئاقىدۇ، سۇ كۆپەيگەندە تۆت ئەتراپقا يامراپ ئاقىدۇ. دەريا سۇيى دەريا ئار‌لىقىدىكى ئويمانلىقلار‌غا سىڭىپ كېتىپ كۆپ مىقدار‌دا خورايدۇ، سىرغىمىمۇ يەر شارائىتىغا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇر‌ىدۇ، ئۆزگىرىشى بىر قەدەر زور بولىدۇ. دابا پونكىتىنىڭ كۆپ يىللىق ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللىر‌ىنىڭ ئىسپاتلىشىچە ھەر يىلى 7 ـ 8 ـ، 9 ـ ئايلار كەلكۇن مەزگىلى، 4 ـ، 5 ـ ئايلار سېلىكسۇ مەزگىلى ئىكەن؛ قارا پونكىتىنىڭ كۆپ يىللىق ستاتىستىكىلىق ماتېرىياللىر‌ىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ھەر يىلى 8 ـ، 9 ـ، 10 ـ ئايلار كەلكۇن مەزگىلى، 5 ـ، 6 ـ ئايلار سېلىكسۇ مەزگىلى ئىكەن.

تارىم دەريا‌سى بويىدىكى ئېقىم مۇساپىسى رايونلىرى ئار‌لىقىدا خورىغان سۇ مىقدارى

1 ـ قىسىم 7 ـ جەدۋەل

پونكىت نامى	ئارال	يېڭى چىمەن	چوڭ تۇغ	چارا
سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	49.22	41.02	30.54	9.34
رايونلار ئار‌لىقىدىكى خوراش مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	8.20	10.48	21.2	
ھەر بىر كىلومېتر‌دىكى خوراش مىقدارى (10 مىڭ كۇب مېتر)	41.3	349.33	709.03	

2) كۆنچى دەريا‌سى　　بۇ دەريا باغراش كۆلىدىن باشلىنىدۇ، ئۇنىڭ سۇيى قاراشەھەر ئويمانلىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى باغخاتا تېغىنىڭ باشئەگمە تار جىلغىسى ئارقىلىق ئېقىپ كورلا شەھىرىنىڭ شىمالىدىن ئۆتۈپ، تۈدۇ ئارقىلىق ناھىيە تەۋەسىگە كىرىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن قۇر‌ۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىنى بويلاپ غەربتىن شەرققە ئېقىپ، لوپنۇر كۆلى رايونىغا قۇيۇلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 785 كىلومېتر، لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئېقىن ئۇزۇنلۇقى

574 كىلومېتر. 60 - يىللاردىن كېيىن يۇقىرى ئېقىمدا سۇ ئىشلىتىش مىقدارى ئاشقانلىقتىن، كۆنچى دەريا‌سىنىڭ سۈيى ئارانلا ئاقسوپى سۇ ئامبىرىغىچە ئېقىپ بارالايدىغان بولۇپ قالدى. 100 نەچچە يىلدىن بۇيان، ئېقىن مۇساپىسى 300 كىلومېتر قىسقىراپ كەتتى.

كۆنچى دەريا‌سىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئېقىن - سىرغىم مىقدارى

1 - قىسىم 8 - جەدۋەل

يىللار	سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	ئېقىن مىقدارى (كۇب مېتر/ سېكۇنت)	يىللار	سىرغىم مىقدارى (100 مىليون كۇب مېتر)	ئېقىن مىقدارى (كۇب مېتر/ سېكۇنت)
1970	11.98	38	1978	10.12	32.1
1971	11.42	36.2	1979	10.2	32.6
1972	13.47	42.7	1980	11.57	36.7
1973	12.96	41.3	1981	11.6	36.9
1974	9.3	29.5	1982	11.6	37
1975	9.9	31.4	ئەڭ كۆپ	13.47	42.7
1976	9.81	31.1	ئەڭ ئاز	9.3	31.1
1977	9.81	31.1			

1970 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە بولغان ماتېرىياللاردىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، كۆنچى دەريا‌سىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە سىرغىم مىقدارى 1 مىليارد 107 مىليون كۇب مېتر، ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 35.12 كۇب مېتر بولغان.

كۆنچى دەريا‌سىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى كۆپ قىسىم ۋادىلىرى تۆپتۇز كەتكەن قۇملۇق ياكى يېرىم قۇملۇق رايونلاردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، تۆپىسى بوش، دەريا سۈيىنىڭ چىقىپ كېتىش نەتىجىسىدە دەريا قىنى ئاستىغا ئېروزىيىلىنىپ، ئىككى قىرغاقتىكى ئېتىز - ئېرىقلاردىن خېلى زور دەرىجىدە پەسلەپ كەتكەچكە، تەبىئىي زەيكەشكە ئايلىنىپ قالغان. قىرغاقتىكى ئېتىز - ئېرىقلار سۇغىرىلغان سۇ ئاساسەن كۆنچى دەريا‌سىغا كىرىدىغان بولغاچقا، تۆۋەنكى ئېقىمنىڭ سۇ سۈپىتى ئۆزلۈكسىز ناچارلىشىپ كەتتى. بولۇپمۇ ھەر يىلى 7 - 8- ئايلاردا مېنېرالىلىشىش دەرىجىسى تېخىمۇ ئۆرلەپ كېتىدۇ. 1983 - يىل 7 - ئايدا ناھىيە بازىرىدىكى چوڭ كۆۋرۈك ئاستىدىن ئەۋرىشكە ئېلىپ خىمىيىلىك تەكشۈرگەندە، ھەر بىر لېتر سۇنىڭ مېنېرالىلىشىش دەرىجىسى 1.77 گرامغا يەتكەن، 1984 - يىل 7 - ئايدا ئەۋرىشكە ئېلىپ خىمىيىلىك تەكشۈرگەندە، ھەر بىر لېتر سۇنىڭ مېنېرالىلىشىش دەرىجىسى 2.49 گرامغا يەتكەن.

1984 - يىل 7 - ئاينىڭ 31 - كۈندىكى كۆنچى دەريانىڭ سۇ سۈپىتىنى خىمىيىلىك تەكشۈرۈش ئەھۋالى

1 - قىسىم 9 - جەدۋەل　　بىرلىكى: مىللىگرام/لىتر

سۇ سۈپىتىنىڭ خىمىيىلىك تەكشۈرۈلگەن تەركىبى	شىمالىي ئۆستىكى	تارىم غول ئۆستىكى كۆۋرۈكى	كۆنچى دەريانىڭ كۆۋرۈكى
PH	8.7	8.6	8.4
ئومۇمىي ئىشقارلىق دەرىجىسى	21.2	13.6	16.1
ئومۇمىي تۇز	1000	1570	2490
كاربونات	205	275	345
سولفات تۇزى	316	479	732
ماگنىي	58.1	83.1	116
ناترىي بىلەن كالىي	179	333	555

3) قۇرۇقتاغ رايونىدىكى بۇلاق سۇيى جىلغىسى　قۇرۇقتاغ رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر قىسىم تارقاق بۇلاق سۇيى بار. 1983 - يىل 7 - ئايدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، يىللىق سۇ مىقدارى 12 مىليون 370 مىڭ كۇب مېتر بولۇپ، تاغلىق رايوندىكى ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ئىچىشىگىلا يېتىدىكەن.

2. كۆللەر

تارىم دەريانىڭ تۆدۈ دېگەن يەردىن لوپنۇر ناھىيىسىگە كىرىپ چارا دېگەن يەرگىچە بولغان بۆلىكىنىڭ يەر تۇزۇلۇشى تۆپتۇز، يانتۇلۇقى كىچىك، قۇم لاتقىلار كۆپ مىقداردا تىنىپ قالغان، دەريا ئەگمىسى كۆپ، تارماق ئېقىنلار ئۇزۇنسىغا ھەم توغرىسىغا گىرەلىشىپ كەتكەن، چوڭ-كىچىك كۆللەر يۇلتۇزدەك تارقالغان. بۇ كۆللەرنى ئومۇمەن يىلبويى سۇ بار كۆللەر ۋە كەلكۈن مەزگىلىدە سۇ بار، سېلىكسۇ مەزگىلىدە قۇرۇپ قالىدىغان كۆللەر دەپ ئىككى تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ. كەلكۈن كەلگەندە چوڭ - كىچىك كۆللەر بىر بىرىگە تۇتىشىپ كېتىدۇ، كۆل چىگرىسىنى ئايرىۋالغىلى بولمايدۇ، سېلىكسۇ مەزگىلىدە كۆل چېگرىسى ئېنىق ئايرىلىدۇ، چوڭ كۆللەرنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن 1500 موغا، كىچىك كۆللەرنىڭ كۆلىمى ئون نەچچە موغىلا يېتىدۇ.

1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تارىم دەريا‌سى ۋادىسىغا جايلاشقان ئاساسلىق كۆللەر

1 - قىسىم 10 - جەدۋەل

كۆل نامى	سۇ يۈزى كۆلى(مو)	خاراكتېرى	ئورنى
ئارا بەرگەن	500	دائىملىق	تارىم يېزىسى
قونچىغان	1000	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ئىمىنداشى	500	دائىملىق	تارىم يېزىسى
قاراتېتىر	300	دائىملىق	تارىم يېزىسى
مۇرادىل	300	دائىملىق	تارىم يېزىسى
دىلپار	500	دائىملىق	تارىم يېزىسى
كىمىر	1000	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ئېشەك ئۆلدى	200	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ھازىلمەت	100	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ھەيدائازومەت	40	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ئاچچىق	60	دائىملىق	تارىم يېزىسى
قىرايچىن	80	دائىملىق	تارىم يېزىسى
ئاق مەھەللە	500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
شارىۋلاق	500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
پۇتلا	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
ھاۋاز	1000	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
ئاچىغ	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
قاغا	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
تۇقاي	1000	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
تۇپۇل	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
سىدى	500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
زىلچى	500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
قاسىمباي	600	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
شور	300	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
ياقا	400	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
ئاچىغ دەريا	1000	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
قايلاش	150	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى

ئاۋار	1000	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
مىمىك	300	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
توخۇلا	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
تەيسۇلۇق	300	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
زىدى	500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
قۇر	100	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
بېئىر	1500	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
يانابېئىر	600	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
قىمار	300	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
مارال	200	دائىملىق	دۆڭقوتان يېزىسى
جەمئىي	17130		

3. يەر ئاستى سۇيى

لوپنۇر ناھىيىسى بوش جىنس يېرىقلىرىغا سىڭىپ كىرگەن سۇ ۋە بېسىملىق سۇ تارقالغان رايون، ئايرىم جايلىرى، مەسىلەن: قۇرۇقتاغ رايونى ساقلانغان يۇشۇرۇن سۇلار تېشىپ چىقىدىغان جاي ھېسابلىنىدۇ، يۇشۇرۇن سۇ قاتلىمىنىڭ قېلىنلىقى50- 70 مېتىرغا، ئايرىم جايلىرىنىڭ 80 مېتىرغا يېتىدۇ، يەنە چۆڭقۇر قاتلامدىكىسى بېسىملىق سۇ ھېسابلىنىدۇ. پۈتكۈل رايونىنىڭ سۇيى غەربتىن شەرققە قاراپ ئاقىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە بۇرۇلۇپ شەرقىي جەنۇبقا ئاقىدۇ. 1983 - يىل 7 - ئايدىكى تەكشۈرۈشتە، بارلىق يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق چىقىرىلىدىغان مىقدارى تەخمىنەن 12 مىليون 370 مىڭ كۇب مېتىرغا، ھەر بىر جىلغىنىڭ ئوتتۇرىچە سىرغىمى 1 مىليون كۇب مېتىرغا، ئەڭ زور بولغان شىڭدى جىلغىسىنىڭ سىرغىمى 7 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدىغانلىقى ئېنىقلاندى. ناھىيە تەۋەسىدىكى يۇشۇرۇن سۇ ياكى بېسىملىق سۇ بولسۇن، ئىنتايىن ئاز ساندىكىلىرىنىڭ تاتلىق سۇ تەركىبى بىرگىرام/لېتىردىن تۆۋەن ئىكەنلىكىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرىنىڭ مىكرو ئىشقارلىق سۇ تەركىبى بىر گرام/لېتىردىن يۇقىرى، چۆڭقۇرلاپ بارغانسېرى مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى شۇنچە ئۆرلەپ، ئون گرام/لېتىردىن 50 گرام/لېتىرغا يېتىدۇ.

1) تارقىلىشى　لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تاتلىق سۇ، ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپىغا ۋە تارىم دەريا‌سى بىلەن ئۇنىڭ تارماق ئېقىنى بولغان ئۆگەن دەريا‌سى ئارىلىقىغا تارقالغان، ئۇنىڭ چۆڭقۇرلۇقى بەش مېتىردىن 45 مېتىرغىچە، كەڭلىكى بىر كىلومېتىردىن بەش كىلومېتىرغىچە كېلىدۇ.

2) تېپى　جەمئىي ئالتە خىل تېپى بار.

1) ئوتلاق تېپىلىق　بۇ، يازدا كەلكۇن سۇيىنىڭ تۇلۇقلىشى ئارقىلىق ھاسىل بولىدۇ، تاتلىق سۇلار گورىزونتال قاتلاملىق ھالەتتە شەكىللەندۇرىدۇ، ئۇ، قېلىن قاتلامدىكى تۇزلۇق سۇ ئۇستىگە جايلاشقان بولۇپ، لەيلىمە تېپىكى تاتلىق سۇ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، دۆڭقوتان يېزىسىدىكى مىرسالى كەنتىنىڭ شەرقىدىن تارىم يېزىسىدىكى چۆڭكۆلنىڭ شەرقىگىچە بولغان جايلارغا تارقالغان. مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى 1.5 — 2.7 گرام/لېتىرغا يېتىدۇ.

(2) قىرغاق تىپلىق بۇ، دەريا سۇلىرى قىرغاقنىڭ يان تەرىپىدىن سىڭىپ كىرىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان، ئۇنىڭ گىرۋەك سىزىقلىرى تىك كېلىدۇ، تاتلىق سۇ ھەجمىنىڭ كەڭلىكى، ئاساسەن، دەريا يولىنىڭ تەۋرىنىش دائىرىسى ئىچىدە بولۇپ، كەڭلىكى تەخمىنەن بىر كىلومېتردىن ئىككى كىلومېتر ئارىلىقىدا (ئايرىم بۆلەكلىرىنىڭ كەڭلىكى تۆت كىلومېترغا يېتىدۇ)، قېلىنلىقى 10 — 30 مېتر كېلىدۇ.

(3) ئۆستەڭ تىپلىق بۇ، سۇغىرىش ئۆستەڭلىرىگە سۇ كەلگەندە ئۆستەڭدىكى سۇلارنىڭ سىزىشىدىن ھاسىل بولغان. ئادەتتىكى غول ئۆستەڭنىڭ ئاستىنقى قاتلىمىدىكى تاتلىق سۇ ھەجمىنىڭ كەڭلىكى 50 ـ 100 مېترغىچە كېلىدۇ، تارماق ئۆستەڭلەرنىڭ ئاستىنقى قەۋىتىدىكى تاتلىق سۇ ھەجمىنىڭ كەڭلىكى ئون مېتردىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. ئۇ، ئاساسەن، تارىم غول ئۆستىكى، شىڭپىڭ غول ئۆستىكى، قۇرغول ئۆستىكى، قاراباش ئۆستىكى، دۆڭقوتان توپا ئۆستىكى قاتارلىقلار ئېقىپ ئۆتىدىغان جايلارنىڭ ئەتراپىغا تارقالغان بولۇپ، مىنېرالىشىش دەرىجىسى بىر — ئۇچ گىرام/لېتىرغىچە يېتىدۇ.

(4) كۆل، سۇ ئامبىرىدىن ئىبارەت قورشىغۇچى تىپلىق سۇ ئامبىرى، كۆللەردە ئۇزاق مۇددەت سۇ توپلىنىپ تۇرغاچقا، سۇ سۇپىتى ئۆزلۇكسىدىن قاتلاملارغا بۆلۈنىدۇ. كۆللەرنىڭ ئاستىنقى قاتلىمىدىكى سۇ ۋە سۇ ئامبىرىدىكى توختام سۇنىڭ مىنېرالىنىش دەرىجىسى ئۆزلىگەچكە، يۇقىرى قاتلىمىدىكى سۇ تاتلىق سۇغا ئايلىنىدۇ. ئادەتتە سۇ ئامبىرى، كۆللەرنىڭ ئەتراپىدا تاتلىق سۇ بەلبېغى شەكىللەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كەڭلىكى بەكمۇ تار، مىنېرالىشىش دەرىجىسى پەسلىگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

(5) تاشلاندۇق دەريا يولى تىپلىق بۇ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ، بىرىنچى خىلى: كەلكۇن سۇلىرى يامراپ كەتكەن ئويمانلىقتىكى تاشلاندۇق دەريا يوللىرى ئىچىگە تارقالغان بولۇپ، ئاساسلىقى، تاشما ئېقىنلارغا تايىنىپ تولۇقلىنىدۇ، بۇ، ئاساسەن، قارا دېگەن يەردىن بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 ـ شى 31 ـ تۇەن ـ مەيدانغىچە بولغان ئوچۇق تاشلاندۇق دەريا يولى ئارىلىقىغا تارقالغان، مىنېرالىشىش دەرىجىسى 2.8 گىرام/ لېتىرغا يېتىدۇ؛ ئىككىنچى خىلى: تاشلاندۇق دەريا يولى بىلەن ھازىرقى دەريا يولى بىر بىرىگە تۇتىشىدۇ، ئاساسلىقى، دەريا سۇيى يان تەرەپتىن تولۇقلىنىپ، راۋان يەر ئاستى سۇيى سىرغىمىنى ھاسىل قىلىدۇ، سۇ سۇپىتى ئومۇمەن خېلى ياخشى، ئاساسەن، دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ غەربىدىكى تارىم دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىنى ئارىلىقىغا جايلاشقان، مىنېرالىشىش دەرىجىسى تەخمىنەن 1.2 گىرام/لېتىرغا يېتىدۇ.

(6) ھۆل ـ يېغىن تىپلىق كۆلچەكلەرنى تولۇقلاش ئۈسۈلى، ئاساسەن، يامغۇر ياغقاندا ھاسىل بولغان سىرغىمدىن ئىبارەت، بۇ، قۇرۇقتاغ رايونىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، ئادەتتە كۆمۈلۈشى ئانچە چوڭقۇر ئەمەس، سۇ سۇپىتى ناھايىتى ياخشى، مىنېرالىشىش دەرىجىسى بىر— 1.5 گىرام/لېتىرغا يېتىدۇ.

§ 5. تۇپراق

1983 ـ يىلى ناھىيە بويىچە تۇپراق ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى. ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمى 87 مىليون 51 مىڭ 810 مو (ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمى بولغان 89 مىليون 640 مىڭ مو يەرنىڭ 97 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ) غا يېتىدۇ، ناھىيىنىڭ

تۇپرىقىنى ئالتە تۈرگە، 15 كەنجى تۈرگە، 20 تۇپراق ئۇرۇقدىشىغا ئايرىش مۇمكىن.
ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر خىل تۇپراقلارنىڭ تارقىلىشى گېئومورفولوگىيىلىك تىپلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ مۇناسىپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

1. نەم تۇپراق

نەم تۇپراق — ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك تۇپرىقى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ئاساسەن، شىڭپىڭ، تارىم، «ئىتتىپاق» يېزىلىرى ۋە ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىكى كۆنچى دەرياسىدىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك ۋە يەلپۈگۈچسىمان ئويمانلىقلارغا تارقالغان، كۆلىمى 57 مىڭ 433 موغا يېتىدۇ، بۇ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمى بولغان 104 مىڭ 200 مو يەرنىڭ 55 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 0.066 پىرسەنتىگە باراۋەر كېلىدۇ. نەم تۇپراق يەنە سېرىق نەم تۇپراق ۋە شورلۇق نەم تۇپراق دەپ ئىككى كەنجى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

1) سېرىق نەم تۇپراق بۇ تۇپراق، ئاساسەن، كۆنچى دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىلىرىغا تارقالغان، ئۇ، ئېقىندى ئانا جىنس ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ كۆلىمى 44 مىڭ 636 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 42.8 پىرسەنتىنى، نەم تۇپراق تۈرى كۆلىمىنىڭ 77.72 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

2) شورلۇق نەم تۇپراق بۇ تۇپراق، ئاساسەن، شىڭپىڭ، تارىم، «ئىتتىپاق» يېزىلىرى ۋە ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىلىرىغا تارقالغان، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 12 مىڭ 797 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 12.28 پىرسەنتىنى، نەم تۇپراق تۈرى كۆلىمىنىڭ 22.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

شورلۇق نەم تۇپراق، ئاساسەن، تۇپراقنى تۇزسىزلاندۇرۇش ئۈزۈل - كېسىل بولمىغانلىقى ۋە سۇغىرىش مۇۋاپىق بولمىغانلىقى، تېرىقچىلىقنىڭ ئەقىلگە مۇۋاپىق بولمىغانلىقى تۈپەيلىدىن، تۇپراقنىڭ قايتىدىن شورلىشىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان.

شورلۇق نەم تۇپراق بار جايلاردا يەر ئاستى سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى ئادەتتە شورلۇق نەم تۇپراق خاراكتېرىنى ئالمىغان جايلارغا قارىغاندا تېيىزرەك بولىدۇ، كۆپ ھاللاردا چوڭقۇرلۇقى ئىككى مېتر ئەتراپىدا بولىدۇ، مىنېراللىشىش دەرىجىسى 1.43 — 13.102 گرام/لېترغا، بىر مېتر تۇپراق قەۋىتىدىكى ئوتتۇرىچە ئومۇمىي تۇز مىقدارى 0.3% — 0.8% كە، PH لىك قىممىتى 8.5 كە يېتىدۇ.

2. چىملىق تۇپراق

چىملىق تۇپراق تۈرى بىر قەدەر كەڭ تارقالغان، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 6 مىليون 408 مىڭ 787 مو بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 7.36 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

بۇ خىلدىكى تۇپراق ئاساسەن، كۆنچى دەرياسى بىلەن تارىم دەرياسىدىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىك (پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىسى، ئىككى دەريا ئوتتۇرىسىدىكى ئويمانلىق) ھەمدە يەلپۈگۈچسىمان گىرۋەك بەلباغلارغا تارقالغان، ئاساسلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەردىن قومۇش، چۈچۈك بۇيا، ياۋا كەندىر، چىغ، نىجىم، توغراق، يۇلغۇن قاتارلىقلار ئۆسىدۇ، يەر يۈزىنى قاپلاش نىسبىتى 80% كە يېتىدۇ.

چىملىق تۈپراقنىڭ كەسمە يۇزىدىكى ئاساسىي قەۋەت بۆلىكىنىڭ خۇسۇسىيىتى: ئۈستى قەۋىتىدە قۇرۇپ تۆكۈلگەن شاخ - يوپۇرماقلار قاتلىمى نېپىز بولۇپ، ئادەتتە ئۇنىڭ قېلىنلىقى بەش سانتىمېتردىن تۆۋەن؛ 2 - قەۋىتى چىرىندا مادىدا ۋە ئورگانىك ماددىلاردىن هاسىل بولغان خرومانىد قەۋىتى بولۇپ، ئادەتتە ئۇنىڭ قېلىنلىقى 30 سانتىمېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ، توپا رەڭگى سەل قېنىقراق؛ 3 - قەۋىتى ئوتتۇرا تۈپا قاتلىمى بولۇپ، ئوكسىدلانغان - ئوكسىدسىزلانغان قەۋەتلەردىن ئىبارەت، دات سىزىقلىرى، ئالابالداق داغلار كۆپ بولۇپ، ياپىلاقسىمان ياكى لىنزىسسىمان شەكىلدە كېلىدۇ، گورىزونتال قۇرۇلمىسىنىڭ قېلىنلىقى ئادەتتە 30 سانتىمېتردىن ئاشىدۇ، بەزىلىرىنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېترغا يېتىدۇ؛ 4 - قەۋىتى — ئاستىنقى يۇقىرى قەۋەت يەنى ئوكسىدسىزلىنىپ چۆككەن قەۋەت بولۇپ، توپا رەڭگى قېنىق قارامتۇل، كۇلرەڭ، كۆكۈش كۇلرەڭ ياكى سۇت رەڭدە كېلىدۇ، سۇ تەركىبى دائىم تويۇنغان هالەتتە تۇرىدۇ، دائىم هاك، قۇم لاي مۇنەكلىرى ياكى تەخسىسىمان تۇگۈنەكلەر ئۇچرايدۇ.

چىملىق تۈپراق لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىدە پايدىلىنىلىدىغان ئاساسلىق ئوبيېكت هېسابلىنىدۇ، ناهىيە تەۋەسىدىكى چىملىق تۈپراقلارنى يەنە سۇس رەڭلىك چىملىق تۈپراق، قارامتۇل چىملىق تۈپراق، شورچىملىق تۈپراق ۋە سۇغىرىشقا بولىدىغان چىملىق تۈپراق قاتارلىق كەنجى تۈرلەرگە ئايرىش مۇمكىن.

1) سۇغىرىشقا بولىدىغان چىملىق تۈپراق بۇ، ئاساسەن، شېچىك، تارىم يېزىلىرىدىكى كۆنچى دەريالىسىنىڭ پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىسىغا تارقالغان بولۇپ، ئېقىندى ئانا جىنس هېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 27 مىڭ 469 مو بولۇپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 23.33 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. سۇغىرىشقا بولىدىغان چىملىق تۈپراق يەنە ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

(1) سېغىز تېگىدىكى خام بوز تۈپراق بۇ تۈپراقنىڭ كۆلىمى 23 مىڭ 690 مو بولۇپ، سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۈپراقنىڭ 86.24 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

(2) قۇم تېگىدىكى خام بوز تۈپراق بۇ تۈپراقنىڭ كۆلىمى 3779 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 3.22 پىرسەنتىنى، سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۈپراقنىڭ 13.76 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

2) سۇس رەڭلىك چىملىق تۈپراق بۇ، ئاساسەن، تارىم دەريالىسىدىن هاسىل بولغان تىنما تۇزلەڭلىكلىرىگە تارقالغان بولۇپ، ئېقىندى ئانا جىنس تېپىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭ كۆلىمى 756 مىڭ 200 مو بولۇپ، ناهىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.87 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. سۇس رەڭلىك چىملىق تۈپراق يەنە ئېقىندىلاردىن هاسىل بولغان سۇس رەڭلىك چىملىق تۈپراق قاتارلىق 11 تۈپراق ئۇرۇقدىشىغا بۆلۈنىدۇ.

3) ئورمانلىقلاردىكى سۇغىرىلىدىغان چىملىق تۈپراق بۇ، ئاساسەن، تارىم دەريالىسى بىلەن كۆنچى دەريالىسى ۋادىسىغا هەمدە دېلتىلاردىكى پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىسى ياكى سايلىق جايلارغا تارقالغان بولۇپ، ئېقىندى ئانا جىنس تېپىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭ كۆلىمى 302 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 0.35 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

4) شورلۇق چىملىق تۈپراق بۇ، ئاساسەن، تارىم دەريالىسى بىلەن كۆنچى دەريالىسى ۋادىسىغا ۋە دېلتىلاردىكى پەلەمپەيلىك دەريا جىلغىسى ياكى سايلىق جايلارغا تارقالغان، ئۇنىڭ كۆلىمى 5 مىليون 75 مىڭ 697 مو بولۇپ، ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 5.83 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. شورلۇق چىملىق تۈپراق يەنە سۇغىرىلىدىغان شورلۇق چىملىق تۈپراق، شورلۇق

قارامتۇل چىملىق تۇپراق، شورلۇق سۇس رەڭلىك چىملىق تۇپراق ۋە ئورمانلىقتىكى سۇغىرىلىدىغان شورلۇق چىملىق تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت تۇپراق ئۇرۇقدىشىغا ئايرىلىدۇ.

3. شورلۇق تۇپراق

شورلۇق تۇپراق ناھىيە تەۋەسىگە كەڭ تارقالغان، ئۇنىڭ كۆلىمى چوڭ، جەمئىي 5 مىليون 403 مىڭ 650 مو بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 6.24 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. شورلۇق تۇپراقنى يەنە ئۆچ كەنجى تۈر (تىپىك شورلۇق تۇپراق، چىملىق شورلۇق تۇپراق ۋە قۇرغاق شورلۇق تۇپراق) گە ئايرىش مۇمكىن.

1) تىپىك شورلۇق تۇپراق　　شورلۇق تۇپراق گېئومورفولوگىيىلىك تىپقا ئاساسەن، يەلپۈگۈچسىمان كىرزەكتىكى شورلۇق تۇپراق ۋە دېلتىدىكى شورلۇق تۇپراقتىن ئىبارەت ئىككى تۇپراق ئۇرۇقدىشىغا ئايرىلىدۇ.

2) چىملىق شور تۇپراق　　بۇ، ناھىيە تەۋەسىدىكى ھەر قايسى يېزا، بازار، مەيدانلارغا دېگۈدەك تارقالغان، ئۇنىڭ كۆلىمى جەمئىي 3 مىليون 598 مىڭ 450 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 4.13 پىرسەنتىنى، شورلۇق تۇپراق تۈرىدىكى يەر كۆلىمىنىڭ 66.26 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. گېئومورفولوگىيىلىك ئورنىغا ئاساسەن، چىملىق شورلۇق تۇپراقنى يەنە يەلپۈگۈچسىمان كىرزەكتىكى چىملىق تۇپراق، دېلتىدىكى چىملىق شورلۇق تۇپراقتىن ئىبارەت ئىككى تۇپراق ئۇرۇقدىشىغا ئايرىش مۇمكىن.

3) قۇرغاق شورلۇق تۇپراق　　بۇ، ئاساسەن، كۇنگەي لاتقا تۇزلەڭلىكلەرگە تارقالغان، تۇپا ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس بولسا لاتقا ياكى لاتقا - ئېقىندى جىنسلاردىن ئىبارەت، ئۇنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 99 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 1.26 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

4. قوڭۇر چۆل تۇپراق

بۇ خىل تۇپراق قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى لاتقا ساھىلىغا ۋە يەلپۈگۈچسىمان لاتقىلار دۆڭلەنمىسى ئۈستىگە تارقالغان، تۇپراق ھاسىل قىلغۇچى ئانا جىنس بولسا يىرىك ئىنېرتلىق ماتېرىياللاردىن ئىبارەت. لاتقا ياكى لاتقا — ئېقىندى ئانا جىنسلاردىن تەركىب تاپقان، يەر شەكلى ئىگىز، يانتۇلۇقى زور، ئانا جىنسلار يىرىكلىكتىن ئۈششاقلىششقا قاراپ يۇزلەنگەن. چۆل كىلىماتى شارائىتىدا، ھۆل - يېغىن ياكى كەلكۇن بىلەن سۇغىرىلغاندىن سىرت، ئادەتتە يەر ئاستى سۇيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىمايدۇ، تۇپراق گەۋدىسى دائىم قۇرغاقلىشىپ ئوكسىدلانغان ھالەتتە تۈرىدۇ، تۇپراقنىڭ يېتىلىشى بەكمۇ ئاجىز، ئۇنۇمى تۆۋەن، ئورگانىك ماددا مىقدارى 1% كىمۇ يەتمەيدۇ. قوڭۇر چۆل تۇپراق يەنە ئۆچ كەنجى تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

1) ئاددىي قوڭۇر چۆل تۇپراق　　بۇ تۇپراقنىڭ كۆلىمى 26 مىليون 459 مىڭ 220 مو بولۇپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 30.40 پىرسەنتىنى، قوڭۇر چۆل تۇپراق تۈرىدىكى تۇپراقنىڭ 96.52 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئاددىي قوڭۇر چۆل تۇپراق يەنە شېغىللىق قوڭۇر چۆل تۇپراق، يېرىلغان قوڭۇر چۆل تۇپراق، يەلپۈگۈچسىمان كىرزەكتىكى قوڭۇر چۆل تۇپراقتىن ئىبارەت ئۈچ تۇپراق ئۇرۇقدىشىغا ئايرىلىدۇ.

2) گىپىسلىك قوڭۇر چۆل تۇپراق، گىپىسلىك سەيلىپەن قوڭۇر چۆل تۇپراق

گىپسلىك قوڭۇر چۆل تۇپراقنىڭ كۆلىمى 67 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 0.08 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. گىپسلىك سەيلىپەن قوڭۇر چۆل تۇپراق كۆلىمى 885 مىڭ 600 مو بولۇپ، تەكشۈرۈلگەن ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 1.02 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

5. سازلىق تۇپراق

سازلىق تۇپراقنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆلىمى بىر قەدەر يىغىنچاق بولۇپ، ئاساسەن، كۆنچى دەريا‌سى بىلەن تارىم دەريا‌سىنىڭ ئارىلىقىدىكى ئويمانلىقلارغا تارقالغان، ئۇنىڭ كۆلىمى 1 مىليون 362 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 1.56 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

6. قۇم - بوران تۇپراق

قۇم - بوران تۇپراق تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ تارقىلىش دائىرىسى كەڭ، كۆلىمى زور، جەمئىي 46 مىليون 380 مىڭ 920 مو بولۇپ، ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 53.28 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

قۇم - بوران تۇپراق يەنە قۇم - بوران تۇپراق ۋە كۆچمە قۇم - بوران تۇپراقتىن ئىبارەت ئىككى كەنجى تۈرگە ئايرىلىدۇ.

§ 6. تەبىئىي بايلىق

1. يەر بايلىقى

1985 - يىلى تەكشۈرۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى رايونلارغا ئايرىش» ماتېرىيالىدا خاتىرىلىنىشچە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ كۆلىمى 59 مىڭ 760.832 كۋادرات كىلومېتر، يەنى 89 مىليون 640 مىڭ مو بولۇپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېسا‌ب بىلەن (بىكتۇەننىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۇەن - مەيدانلىرىدا 41 مىڭ 808 ئادەم، ناھىيە قارىمىقىدا 31 مىڭ 753 ئادەم، جەمئىي 73 مىڭ 561 ئادەم) 1218.6 مو يەر توغرا كەلدى. 1985- يىلى ناھىيە تەۋەسىدە 317 مىڭ 700 مو تېرىلغۇ يەر بار، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە قارىمىقىدىكى تېرىلغۇ يەر 104 مىڭ 200 مو، يېزا ئىگىلىك نوپۇسى 20 مىڭ 902 بولۇپ، كىشى بېشىغا 4.98 مو تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى.

ناھىيە قارىمىقىدا 104 مىڭ 200 مو تېرىلغۇ يەر ئىچىدە ئورمان بەلبېغى، ئۆستەڭ، يول 1535 مو يەرنى ئىگىلەيدۇ، تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى 6 - دەرىجىلىك ئۇنۇمۇرسال تۈرلەر تەركىبىدىكى 3 - دەرىجىلىكتىن تۆۋەن بولغان تېرىلغۇ يەرلەرگە كىرىدۇ، 3 - دەرىجىلىك (لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئەڭ ياخشى تېرىلغۇ يەر) يەرلەر ئاران 2158 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 2.07 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ 4 - دەرىجىلىك يەر 14 مىڭ 65 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 13.49 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ 5 - دەرىجىلىك ۋە 6 - دەرىجىلىك يەر 86 مىڭ 442 مو بولۇپ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 82.95

پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىدە يەر بايلىقىدىن پايدىلىنىش يەرلەرنى يېزا ئىگىلىكىگە ئىشلىتىشنى ئاساس قىلىشقا قاراپ يۇزلەنگەن، ناھىيە بويىچە ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر ئىچىدە ناھىيە قارىمىقىدىكى يەر 148 مىڭ 898 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز - ئېرىق ئىشلىتىلگەن يەر 117 مىڭ 750 مو بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 79.08 پىرسەنتىنى، باغ يېرى 1654 مو بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 1.11 پىرسەنتىنى، ئولتۇراق ئۆي ئۇچۇن ئىشلىتىلگەن يەر 20 مىڭ مو بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 13.43 پىرسەنتىنى، زاۋۇت - كانلارغا ئىشلىتىلگەن يەر 1537 مو بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 1.03 پىرسەنتىنى، قاتناش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلگەن يەر 7877 مو بولۇپ، ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 5.29 پىرسەنتىنى، باشقا ئىشلارغا ئىشلىتىلگەن يەرلەر ئۆزلەشتۈرۈلگەن بوز يەر كۆلىمىنىڭ 0.06 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

2. ئوتلاق، ئورمانلىقلار

1) ئوتلاق　ناھىيە بويىچە جەمئىي 15 مىليون 562 مىڭ 800 مو ئوتلاق بار، ناھىيە قارىمىقىدا 15 مىليون 416 مىڭ مو ئوتلاق بار، بۇنىڭ ئىچىدە تەبىئىي ئوتلاق 10 مىليون 166 مىڭ 353 مو، سۇنئىي ئوتلاق 2117 مو، پايدىلانغىلى بولمايدىغان ئوتلاق 5 مىليون 394 مىڭ مو.

2) ئورمانلىق　ناھىيە بويىچە جەمئىي 2 مىليون 549 مىڭ 700 مو ئورمانلىق بار، بۇنىڭ ئىچىدە توغراقلىق 996 مىڭ 700 مو، باشقا ئورمانلىقلار 1 مىليون 833 مىڭ 99 مو، چاتقاللىق 920 مىڭ 814 مو، يېقىلغۇ ئورمانلىقى 169 مو، سۇنئىي بەرپا قىلىنغان ئورمانلىق 2970 مو، كۆچەتخانا 500 مو.

3. ھايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەر

1) زىرائەت　زىرائەتلەردىن شال، بۇغداي، كۆممىقوناق، قىچا، كېۋەز، كاۋا، كۆك كاۋا، تەرخەمەك، سەي كاۋىسى، ئامبىركا كاۋىسى، قوغۇن، تاۋۇز، ئالما، نەشپۈت، شاپتۇل، ئۆرۈك، ئالۇچا، ئۈزۈم، ئەنجۇر، ئانار، ياڭاق، جىگدە، ھالۋابىدىت دەرىخى، كۈدە، پىياز، سۇڭپىياز، سامساق (قىزىل پوستلۇق، ئاق پوستلۇق)، تۇرۇپ، يازلىق تۇرۇپ، سەۋزە، پالەك، كەرەپشە، يازلىق يېشۈلەك، قىشلىق يېشۈلەك، چېچەكسەي، پېدىگەن، مۇچ، يۇمغاقسۇت، ئۇسۇك، نىلۇپەر، ياڭيۇ، سەي پۇرچاق، جاڭدۇ، شوخلا، چامغۇرسىمان قىچا، كاللەك سەي، تەرخەمەك كاۋا، چامغۇر، ئارپا بەدىيان بار.

2) باشقا ئۆسۈملۈكلەر　توغراق، قاپاق توغراق، پاقا تېرەك، شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، كۈموش تېرەك، بۆك تېرەك، پولشا تېرىكى، پاكار قارا تېرەك، كىچىك بال تېرەك، روبۇس تېرىكى، قارا سۆگەت، تورۇنتال، ئاق سۆگەت، مەجنۇنتال، يۇمىلاق تاجىلىق سۆگەت، يۆگىمەچ سۆگەت، قارىياغاچ، قارا سۆگەت، شىنجاڭ يوپۇرماقلىق قارىياغىچى، نانجىگدە، قاغا جىگدە، چوڭ يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن، ئۇششاق يوپۇرماقلىق ئەرمۇدۇن، شەرقىي شىمال ياسىنى، ئاق ئاكاتسىيە، چۇلۇك، قارا ئۇجمە، ئاق ئۇجمە، ياپىلاق ئارچا، سوپۇن دەرىخى بار.

چاتقاللاردىن ئۈزۈن باشاقلىق يۇلغۇن، يىرىك تۈكلۈك يۇلغۇن، قىسقاتۈكلۈك يۇلغۇن،

كۆپ شاخلىق يۇلغۇن، قىرىق بۇغۇمسىمان چاكاندا، ئوتتۇرا چاكاندا، پەردىلىك چاكاندا، توشقان قۇيرۇق، پرۇنۇس بىلوبا دەرىخى، شالاڭ گۇللۈك ئازغان، بوتا قۇرۇلچاي، ئاق سۆكسۆك، باشاقلىق تۇخۇمەك، قوڭغۇراق تىكەن، يانتاق، ئوششاق يوپۇرماقلىق قاراغان، ئالقات، ئاق تىكەن، تۆگە تاپان، ئاق پۇستلۇق جۇزغۇن، ئۇچقات بار.

ئۇنىڭدىن باشقا يەنە، ئۇششاق يوپۇرماقلىق قارا زىرىق، بېيجىڭ تېرىكى، كانادا تېرىكى، «پىئونېرلار» تېرىكى، روسىيە تېرىكى، يۇمىلاق توخۇمەك، مامكاپ، بوز ئەمەن، بوساق، لوپنۇر كەندىرى، چۇچۇك بۇيا، يالپۇز، قۇموش قاتارلىقلار بار.

3) هايۋانلار هايۋانلاردىن قوي، ئۆچكە، ئات، ئېشەك، خېچىر، تۇشقان، مۆشۈك، ئىت، توڭگۇز، تۆگە، بۇغا، توخۇ، ئۆردەك، كەپتەر، قارچۇغا، ئوتخور بېلىق، كارب بېلىق، لاققا بېلىق، تاپان بېلىق، يېسى تۇمشۇق بېلىق (تېرىسكا بېلىق)، سېرىق قورساق بېلىق (ئۇچلۇق تۇمشۇق بېلىق)، ياپىلاق بېلىق، بايقال ئاق بېلىقى، توقماق ئاق بېلىق، شەرق ياپىلاق بېلىقى، قىزىل چاسا بېلىق، ئاق تاسما بېلىق، ئاغمىخان، كىرپە، ياۋا توشقان، شەپەرەڭ، ياۋا توڭگۇز، چاشقان، ياۋا تۆگە، جەرەن، ئارقار، ئېيىق، ياۋا مۆشۈك، تۈلكە، ئىپار چاشقان، ياۋا ئېشەك، بۆرە، ئېيىق، يىلپىز، سۈلەيسۇن، مۆشۈكياپىلاق، قاغا، ئاق قۇشقاچ، قارلىغاچ، بۇدىنە، قىرغاۋۇل، تۆمۈر تۇمشۇك، ياۋا ئۆردەك، ئوقار، قىزىل قاشقا تۇرنا، ياۋاغاز، قاشقالداق، كەكلىك، هاڭگىرت، پىلە، هەسەل هەرىسى، كېپىنەك، يىڭناغۇچ، ياچىۋەك، قاراچىكەتكە، ئۆمۈچۈك، ئۈزۈم قۇلۇلسى، سازاڭ قۇرت، چارپاقا، جۇڭگو سۇ يىلىنى بار.

4. كان بايلىقى

فوسفور كانى زاپىسى 2 مىليون 63 مىڭ تونىا، سورتى 14.49% — 27.08% كىچە.

2) ۋېرمىكۇلىت كۆمۈلىشى تېپىز، سۇپىتى يۇقىرى، زاپىسى 28 مىليون 800 مىڭ تونىا، لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شى 32 - تۈەن - مەيدانى ئېچىپ پايدىلىنىۋاتىدۇ، 1985 - يىلى 5000 تونىا ۋېرمىكۇلىت ئېلىندى.

3) هاك جىنس زاپىسى خېلى زور.

4) نېفىت كونكرىت زاپىسى يەنمۇ تەكشۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرىدۇ.

5) باشقىلار يەنە كۆمۈر، تۆمۈر، سۇرمەتاش، تاشپاختا، مولىبدېن، ئالتۇن قاتارلىقلار بار، لېكىن زاپىسى كۆپ ئەمەس.

§ 7. تەبىئىي ئاپەت

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىدا يېزا ئىگىلىكىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان ھاۋا رايى ئاپەتلىرىدىن، ئاساسەن، قۇم - بوران، قۇرغاقچىلىق، قىراۋ ئۇششۇكى، قۇرغاق ئىسسىق شامال، تۆۋەن تېمپېراتۇرىدا توڭلاش، يامغۇر ئاپىتى ۋە قىسمەن رايونلاردا مۆلدۈر يېغىش قاتارلىقلار بار، بۇ ئاپەتلەر دائىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا ۋە خەلقنىڭ ھاياتى، مال - مۈلكىگە ناھايىتى ئېغىر زىيان سالىدۇ.

1. قۇم - بوران

لوپنۇر ناھىيىسى قۇملۇقلىقنىڭ چېتىگە جايلاشقان بولۇپ، بوران ۋە قۇم - بوران بىرلا ۋاقىتتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىققا زىيان سالىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىلىرى شۇكى، تېرىلغۇ يەرلەرنى يالاپ كېتىدۇ، قۇمنى كۆچۈرۈۋېتىدۇ، ئېتىز- ئېرىقلارنى ۋە يوللارنى كۆمۈۋېتىدۇ، دەل - دەرەخ ۋە ئۆيلەرنى ئۆرۈۋېتىدۇ، سۇ دولقۇنلىرىنى ھاسىل قىلىپ ئۆستەڭ، سۇ ئامبارلىرىنىڭ قاشلىرى ۋە ئېتىزلارنىڭ قىرلىرىنى بۇزۇۋېتىدۇ، مايسىلارنى نابۇت قىلىۋېتىدۇ، زىرائەت ۋە مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ چاڭلىشىپ مېۋىلىشىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، زىرائەتلەرنىڭ دېنى ۋە مېۋىلەرنى تۆكۈۋېتىدۇ، مال بېقىش، ئۇرۇقلاندۇرۇش، تۆل ئېلىش، ئوتلاقلا كۆچۈش ئىشلىرىغىمۇ ناھايىتى ئېغىر زىيان سالىدۇ. 1967 - يىل7- ئاينىڭ 24 - كۈنى ئۈدا 18 سائەت ئون بال قارابوران چىقتى (بوران ئەڭ كۈچەيگەندە 12 بالغا يەتتى)، مەلۇمانلا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 750 مىڭ جىڭ بۇغداينى، كۆممىقوناق، كېۋەز، مېۋە - چېۋىلەرنى ئادەتتە 20% ئەتراپىدا زىيانغا ئۇچرىتقان، ئېغىر بولغانلىرى 30% — 35% كە يەتكەن. 1979- يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى كۈچلۈك بوران چىقىپ، ھەممە يەرنى تۆپا - چاڭ قاپلاپ، تېمپېراتۇرا تۇيۇقسىز تۆۋەنلەپ، 4338 تۈياق چارۋا توڭلاپ ئۆلدى.

ناھىيە تەۋەسىدە بورانلىق ھاۋارايىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان ئاساسلىق سەۋەبلەر ئاساسەن مۇنداق ئۈچ خىل: 1) سوغۇق ھاۋا ئېقىمى تەكرىتاغدىن ھالقىپ جەنۇبقا سۈرۈلۈپ، ناھىيىنىڭ شىمالىي ۋە ئوتتۇرا قىسمىدىكى رايونلارغا بېسىپ كىرىدۇ، بۇ، شىمالىي يول بوىرنى ھېسابلىنىدۇ؛ 2) سوغۇق ھاۋا ئېقىمى قۇمۇلنىڭ تاغ ئېغىزى بىلەن چىلانتاغنىڭ كەمتۈكلىرىدىن ئۆتۈپ، لوپنۇر كۆلى ئويمانلىقىدا ئايلانما ئېقىم ھاسىل قىلىپ، شەرق تەرەپتىن ناھىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا بېسىپ كىرىدۇ، بۇ، قىيپاش شەرقىي يول بوىرنى ھېسابلىنىدۇ؛ 3) يازدا بوران ئارىلاش ئۆتكۈنچى گۇلدۇرمامىلىق يامغۇر بۇلۇتى ھاسىل بولۇپ، غەربىي شىمال يۆنىلىشىنى بويلاپ ناھىيە تەۋەسىگە يۆتكىلىپ، قىسمەن رايونلاردا قىيپاش ئۆتكۈنچى غەرب بوىرنىنى پەيدا قىلىدۇ.

2. قۇرغاق ئېسسىق شامال

قۇرغاق ئېسسىق شامال — يۇقىرى تېمپېراتۇرا، تۆۋەن نەملىك بىلەن مەلۇم شامال تېزلىكى ئارىلىشىپ كېلىدىغان ھاۋارايى ھادىسىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشىدۇر، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسىي ئۇنى «ئېسسىق شامال» دەپ ئاتايدۇ، قىسمەن رايونلاردا «ئوت شامال» دەپمۇ ئاتايدۇ، ئۇ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان ئاساسلىق ئاپەتلەرنىڭ بىرى.

ناھىيە تەۋەسىدە چىقىدىغان قۇرغاق ئېسسىق شامال باشلانغان ۋە ئاخىرلاشقان ۋاقتى يا‌كى بىرلا قېتىم چىققان قۇرغاق ئېسسىق شامالنىڭ ئەڭ ئۇزاق داۋاملاشقان كۈن سانى بولسۇن ۋە يا‌كى كۈچلۈكلۈكى جەھەتتە بولسۇن، تۈرپان ئويمانلىقىدىن قالسا 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇ ناھىيە مەملىكەت بويىچە قۇرغاق ئېسسىق شامال ئەڭ ئېغىر زىيان سالىدىغان ناھىيىلەرنىڭ بىرى. ناھىيە تەۋەسىدە چوڭكۆلنىڭ شىمالىدىكى ئىككى دەريا (تارىم دەريا‌سى بىلەن كۆنچى دەريا‌سى) نىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى تۈزلەڭ جايلاردا، يەر شارائىتى ئويمانلىق ھەم يېپىق بولۇپ، يەر

يۇزىنىڭ كۆپ قىسمىنى قۇم بېسىپ تۇرغاچقا، ياز، كۈزدە تېمپېراتۇرا شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كېتىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، غەربىي شىمال ھاۋا ئېقىمى تۇرپان، پىچان، توقسۇن ئويمانلىقى ئارقىلىق قۇرۇقتاغدىن ھالقىپ چۈشكەندە تېزلىكى ئېشىپ، مۇتلەق ئىسسىق تېمپېراتۇرا ئۆرلەپ، شامال كۈچى كۈچەيىپ، ئاسانلا قۇرغاق ئىسسىق شامال ھاسىل بولىدۇ.

ناھىيىنىڭ جەنۇبىدىكى تىكەنلىك، يېڭىسۇ دېگەن جايلار شەرقتىن كىرگەن ھاۋا ئېقىمى ئۆتىدىغان يەرگە جايلاشقان بولغاچقا، ھۆل - يېقىن ئاز بولىدۇ، قۇرغاق ئىسسىق شامال كۈچەيىدۇ.

ناھىيە تەۋەسى (جۈملىدىن بىڭتۈەننىڭ يېزا ئىگىلىك 2 - شى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى) دىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا بىر يىلدا 12 كۈن ئەتراپىدا قۇرغاق ئىسسىق شامال چىقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە شىمالىي قىسمىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئىسسىق شامال كۈچەيىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا جەنۇبىي قىسىملىرىدا كۈچەك چىقىدۇ، ئوتتۇرا قىسىمدا ئازراق چىقىدۇ. قۇرغاق ئىسسىق شامال كۈچىنچە 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە چىقىدۇ، 7 - ئايدا ئىسسىق شامال چىقىدىغان كۈن سانى ئەڭ كۆپ، لېكىن 5 - ئايدا ئىسسىق شامال چىقىدىغان كۈن سانى ئەڭ ئاز بولىدۇ.

3. شور ۋە يامغۇر ئاپىتى

شىنجاڭ بىئولوگىيە - تۇپراق - قۇملۇق تەتقىقات ئورنىنىڭ ئۆلچەپ بېكىتىشچە، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئىككى دەريا (تارىم دەريا سى بىلەن كۆنچى دەريا سى) نىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۈزلەڭ رايونلاردا شورلۇق تۇپراق ۋە شور توپا تېرىلىدىغان بوز يەر كۆلىمىنىڭ 79.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، 30 سانتىمېتىرغىچە بولغان تۇپا قەۋىتىدىكى ئوتتۇرىچە تۇز مىقدارى 2.21% كە يېتىدۇ، يامغۇر ياغقاندا ھەر ۋاقىت يەردە شور ئۆرلەيدۇ، يامغۇر مىقدارىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ شور ئاپىتىمۇ ئېشىپ بارىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كۆممىقوناق، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرنى كۆپلەپ نابۇت قىلىۋېتىدۇ، يامغۇر ياغقاندىن كېيىن يەردىكى تۇز تەركىبى تۇپراقنىڭ ئىنچىكە نەيچىلىرىگە ئەگىشىپ ئۆرلەپ چىقىپ، شور يەر يۈزىگە توپلىشىپ، شورلۇق پوستلارنى ھاسىل قىلىدۇ-دە، مايسىلارنىڭ ئۈنۈپ چىقىشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ ياكى يۇمران مايسىلارنىڭ غول قىسمىنى بېسىۋالىدۇ ھەمدە قىسىپ ئۆزۈۋېتىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇپراق يۈزىدىكى شورنىڭ قويۇقلۇق دەرىجىسى ئېشىپ كېتىپ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ قۇۋزاق ھۈجەيرىسى شورنىڭ تەسىرىدىن سۇسىزلىنىپ، پۈتكۈل مايسا قۇرۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، يامغۇر سۈيىنىڭ تەسىرى تۇپەيلىدىن، شورلۇق تۇپراق زىرائەتلەرنىڭ غول يوپۇرمىقى ئۈستىگە چاپلىشىۋېلىپ، ھاۋا تۇشۇكچىلىرى توسۇلۇپ قېلىپ، ئۆسۈملۈك تۇپلىرىنىڭ نورمال ھاۋا سۇمۇرۇشى بۇزغۇنچىلىققا ۋە زىيانغا ئۇچرايدۇ. 1974 - يىل 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 - شى 33 -تۈەن-مەيدانىدا ھۆل - يېغىن مىقدارى 32.5 مىللىمېتىرغا يەتتى، ھاۋا ئېچىلغاندىن كېيىن 40% — 50% كىچە كېۋەز نابۇت بولدى؛ 1980 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە تىكەنلىكتە 15 مىللىمېتر يامغۇر ياغدى، يېزا ئىگىلىك 2 - شى 34 - تۈەن - مەيدانى بىلەن 35 - تۈەن - مەيدانىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، 8% كېۋەزنىڭ غوزىسى يېرىلىپ نابۇت بولۇپ، 110 مىڭ يۈەن زىيان بولغان.

4. قارا يامغۇر

ناھىيە تەۋەسىدە يامغۇر ۋە قارايامغۇر ئانچە كۆپ ياغمايدۇ، 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە يامغۇر (كۈنلۈك ھۆل - يېغىن مىقدارى 20 مىللىمېتردىن يۇقىرى) ياغىدۇ، 7 - ئايدىن 8 - ئايغىچە قارايامغۇر (كۈنلۈك ھۆل - يېغىن مىقدارى 25 مىللىمېتردىن يۇقىرى) ياغىدۇ. بوشلۇققا تارقىلىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، تاغلىق رايونلاردا يامغۇر يېغىش ئېھتىمالى زور، ئۇنىڭدىن قالسا شىمىغدىن چوڭكۆلگىچە بولغان جايلاردا يامغۇر ياغىدۇ، ناھىيىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي قىسىملىرىدا يامغۇر يېغىش ئېھتىمالى ناھايىتى ئاز. ياز پەسلىدە بەزى چاغلاردا ئىككىلەمچى سوغۇقلۇق فرونتى پائالىيىتى ياكى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ غەربىي شىمالىدىكى يۇقىرى بوشلۇقتا تۇرغان سوغۇق قاينام ئېقىمى شەرقتە يۆتكەلگەچكە، ناھىيە تەۋەسىدە زور ھۆل - يېغىنلىق ھاۋا رايىنى پەيدا قىلىدۇ - دە، ھەمىشە شىددەت بىلەن گۈلدۈرمامىلىق يامغۇر ياغىدۇ، يامغۇر ياغقان ۋاقىت قىسقا بولسىمۇ، كۈچلۈكلۈك دەرىجىسى زور بولىدۇ. بولۇپمۇ شىمالدىكى تاغلىق رايونىدا قارايامغۇر ھەمىشە قىيان پەيدا قىلىدۇ، دەل - دەرەخلەرنى قۇمۇرۇپ تاشلايدۇ، تاشلارنى سىيرىلدۇرۇۋېتىدۇ، يوللارنى بۇزۇۋېتىدۇ، ماشىنا - ئاپتوموبىللارنى ئۆرۈۋېتىدۇ، تۇزلەڭ جايلاردا ھەمىشە ئۆيلەرنى ئۆرۈپ، ئۆگزىلەرنى تېشىۋېتىدۇ، 1959 - يىل 7 - ئاينىڭ باشلىرىدا قۇرۇقتاغ رايونىدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، ئەسلىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شى تارىم 4 - مەيدانىنىڭ كۆپ قىسىم ئۆيلىرىنى ئۆرۈۋەتتى. 1974 - يىل 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شىمالدىكى تاغلىق رايونىدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، قىيان كېلىپ، بىر ئاپتوموبىلنى ئۆرۈۋەتتى، بىر ئادەم ئۆلدى.

5. مۆلدۈر

لوپنۇر ناھىيىسىدە مۆلدۈر ئاز ياغىدۇ، ناھىيىلىك مېتېرولوگىيە پونكىتىنىڭ ماتېرىياللىرىغا ئاساسلانغاندا، ئادەتتە ئىككى، ئۈچ يىلدا بىر قېتىم مۆلدۈر ياغىدۇ، مۆلدۈر دانچىسى ئانچە چوڭ ئەمەس (كۆپ ساندىكىلىرى 0.5 — 0.8 مىللىمېتر كېلىدۇ)، مۆلدۈر ياغىدىغان ۋاقىت ئادەتتە 5 - ئايدىن 7 - ئايغىچە بولغان ۋاقىتلارغا، ئايىرىم يىللىرى 8 - ئايدىن 10 - ئايغىچە بولغان ۋاقىتلارغا توغرا كېلىدۇ، تاغلىق رايون ۋە تۇزلەڭ جايلارنىڭ ھەممىسىدە مۆلدۈر ياغىدۇ، شىنىغا، قاراقۇم ئېتراپلىرىدا ئەڭ كۆپ ياغىدۇ، مۆلدۈر دانچىلىرى ئۆسۈملۈكنىڭ غول - يوپۇرماقلىرىغا چۈشۈپ، مېخانىكىلىق زىيان سالىدۇ. خاتىرىلەنگەن يىللارغا قارىغاندا مۆلدۈر ئاپىتى ئانچە ئېغىر ئەمەس.

6. قىراۋ ئۈششۈكى

ناھىيىلىك مېتېرولوگىيە پونكىتىنىڭ ماتېرىياللىرىدا خاتىرىلىنىشىچە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى دەسلەپكى ۋە ئاخىرقى قىراۋ ئۈششۈكى ۋاقتى مۇنداق:

دېھقانچىلىق رايونلىرىدا، غەربتە مىرسالىدىن ئاقسوپىغىچە، شىمالدا قاراقۇمدىن چوڭكۆلگىچە بولغان جايلاردا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يېڭىمەھەللە، قارچۇغا، خۇرجا دېگەن جايلاردا ھەر يىلى قىراۋ ئۈششۈكى 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنلىرىگە، دەسلەپكى ئېغىر قىراۋ ئۈششۈكى 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنلىرىگە توغرا كېلىدۇ.

چارا دېگەن يەردىن ئۇلۇق دېگەن يەرگىچە بولغان جايلاردا ھەر يىلى قىراۋ ئۈششۈكى10-

ئاينىك 13 ـ كۈنلىرىگە، دەسلەپكى ئىغىر قىراۋ ئۈشۈشۈكى 10 ـ ئاينىك 17 ـ كۈنلىرىگە توغرا كېلىدۇ.

تىكەنلىك، ئويمانكۆل، يېڭىسۇ قاتارلىق جايلاردا ھەر يىلى قىراۋ ئۈشۈشۈكى 10 ـ ئاينىك 8 ـ كۈنلىرىگە، دەسلەپكى ئىغىر قىراۋ ئۈشۈشۈكى 10 ـ ئاينىك 15 ـ كۈنلىرىگە توغرا كېلىدۇ، كۆپ يىللىق ماتېرىياللاردىن قارىغاندا، يۇقىرىقى رايونلاردا يېنىك قىراۋ ئۈشۈشۈكىنىڭ ئاخىرلىشىش ۋاقتى كۆپ ھاللاردا 4 ـ ئاينىك ئوتتۇرىلىرىدىكى ئوتتۇرا مەزگىلگە، ئىغىر قىراۋ ئۈشۈشۈكىنىڭ ئاخىرلىشىش ۋاقتى 4 ـ ئاينىك 10 ـ كۈنلىرىگە توغرا كېلىدۇ. باشقا رايونلاردا دەسلەپكى قىراۋ ئۈشۈشۈكى ۋاقتى بالدۇرراق كېلىدۇ، ئاخىرقى قىراۋ ئۈشۈشۈكى ۋاقتى سەل كېچىكىپ كېلىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئىككى دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرىغا جايلاشقان تۈزلەك دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى يېنىك ـ ئىغىر قىراۋ ئۈشۈشۈكىنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش ۋاقتى

1 ـ قىسىم 11 ـ جەدۋەل

رايونلار	دەسلەپكى ۋە ئاخىرقى قىراۋ	تۆۋەن تېمپېراتۇرا 5℃≤			يېنىك قىراۋ ئۈشۈشۈكى (تۆۋەن تېمپېراتۇرا 2℃≤)			(ئىغىر قىراۋ ئۈشۈشۈكى (تۆۋەن تېمپېراتۇرا 0℃≤)		
		ئوتتۇرىچە	ئەڭ بالدۇر	ئەڭ كېيىن	ئوتتۇرىچە	ئەڭ بالدۇر	ئەڭ كېيىن	ئوتتۇرىچە	ئەڭ بالدۇر	ئەڭ كېيىن
ناھىيە بازىرى	باشلىنىش	2/10	22/9	19/10	8/10	14/9	22/10	14/10	27/9	27/10
	ئاخىرلىشىش	4/5	6/4	9/6	14/4	4/4	10/5	9/4	25/3	15/5
قوروقتاغ	باشلىنىش	5/10	23/9	22/10	13/10	27/9	25/10	17/10	27/9	31/10
	ئاخىرلىشىش	20/4	7/4	16/5	17/4	3/4	16/5	10/4	29/3	16/5
تىكەنلىك	باشلىنىش	3/10	26/9	24/10	8/10	27/9	27/10	15/10	27/9	31/10
	ئاخىرلىشىش	25/4	8/4	17/5	18/4	5/4	15/5	11/4	26/3	10/5

1959 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى يېزا ئىگىلىك 2 - شى تارىم 8 - مەيدانىدا كۈزگى بۇغداي چېچەكلىگەن دەسلەپكى مەزگىلدە قىراۋ ئۇشۇشۇكى ئاپىتىگە ئۇچراپ، 4000 مو بۇغداينىڭ كۆپ قىسمىدىن ھوسۇل ئېلىنمىدى؛ 1968 - يىل 9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۇشۇشۇك تىگىپ، ئېگىز ئورمانغا تېرىلغان ئارپىشار كۆممىقوناق ئۇشۇشۇپ نابۇت بولدى، ئاساسىي جەھەتتىن ھوسۇل ئېلىنمىدى؛ 1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كۈچلۈك قىراۋ ئۇشۇشۇكى تېگىپ، ناھىيە بويىچە ئۆرۈك چېچەكلىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئۇشۇشۇپ نابۇت بولدى، شۇ يىلى ئۆرۈك ناھايىتى ئاز بولدى، بۇنداق ئەھۋال يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان ناھايىتى ئاز كۆرۈلگەن؛ 1980- يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپىدا تېرىلغان كېۋەز ۋە ئېگىز ئورمانغا تېرىلغان قىسمەن زىرائەتلەر ئۇشۇشۇك ئاپىتىگە ئۇچراپ، %30 زىرائەت نابۇت بولدى؛ 1982- يىل 5 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ناھىيە بويىچە %70 كېۋەزنىڭ يۇمران مايىسىسى ئۇشۇشۇپ نابۇت بولدى.

ئىككىنچى قىسىم

پىزا ئىگىلىكى

ئىككىنچى قىسىم

يېزا ئىگىلىكى

I باب

تېرىقچىلىق

بۇندىن 2000 نەچچە يىل ئىلگىرى لوپنۇر سۈيى ئەلۋەك، ئوت - چۆپى مول، توغراق ۋە يۇلغۇن بىلەن قاپلانغان تەبىئىي ئورمانلىق ئىدى. تارىم ۋە كۆنچى دەريالىرى بۇ تۈزلەڭلىكنى سۇغىراتتى. خەن ۋۇدى پەرغانە ئۇرۇشىدا غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، لوپنۇردا (ھازىرقى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قارچۇغا يېزىسى ئەتراپىدا) بوز يەر ئېچىلىپ تېرىقچىلىق قىلىش باشلانغان، لېكىن يەرلىك ئاھالە تېرىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانماي، چارۋىچىلىق بىلەنلا شۇغۇللىنىدىغانلىقى ئۈچۈن، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىن مىڭ سۇلالىسى دەۋرىگىچە بۇ يەر ئاساسىي جەھەتتىن پۈتۈنلەي چارۋىچىلىق رايونى بولۇپ كەلگەن. مىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 3 - يىلى (1405 - يىلى) شىنىغىدا ئاھالىلەر نۇقتىسى قۇرۇلۇپ، چارۋىچىلارغا تېرىقچىلىق ئۆگىتىلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چىڭخەينىڭ خۇاڭجۇڭ دېگەن يېرىدە لىيۇسىفۇ باشچىلىقىدا توپىلاڭ كۆتۈرگەن 8000 دىن ئارتۇق خۇيزۇ توپىلاڭچىنى ئىگېنقىردىن دورالغىچە بولغان جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، يەر بۆلۈپ بېرىپ، تېرىقچىلىق قىلدۇرغان، كېيىن بۇ يەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، ھوسۇل يىلدىن - يىلغا كېمىيىپ كېتىپ، تۇرمۇش كەچۈرۈش قىيىنلىشىپ كەتكەچكە، كىنگىت (قاراشەھەر) ھاكىمى لىيۇجيادې گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) قېلىپ قالغان ئاھالىنى قاراشەھەر دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى ئاتچىلىق مەيدانىغا كۆچۈرۈپ كەلگەن ھەمدە ئاتچىلىق مەيدانىنىڭ نامىنى خۇيزۇ كەنتىگە ئۆزگەرتكەن، بۇ جاي ھازىرقى يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ يۇڭنىڭ يېزىسى.

گۇاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) شىنىغا ئۆستىڭى (شىڭپىڭ چوڭ ئۆستىڭىنىڭ كورلىدىن شىنىغىغىچە بولغان بۆلىكى) چېپىلغان، ھۆكۈمەت يەر بۆلۈپ بېرىپ، پۇل تارقىتىپ، ئاھالىنى تېرىقچىلىق قىلىشقا ئۈندىگەن. شۇ ۋاقىتتا لوپنۇردىكى بىر قىسىم چارۋىچىلار تېرىقچىلىق قىلىشقا ئۆتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن، بولۇپمۇ شىنپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلىنغان، شىڭپىڭ ئۆستىڭى ئۇزارتىلغان، چوڭكۆلدىن تىكەنلىككىچە ئۆستەڭ چېپىلغاندىن كېيىن،

دېھقانچىلىق يېڭى تەرەققىياتقا ئېرىشكەن. بىراق يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى فېئوداللىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمىنىڭ ئاساررتى ۋە تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن، دېھقانچىلىق ئىنتايىن ئارقىدا قالغانىدى، مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر ئاران 34 مىڭ 500 مو بولۇپ، ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 2 مىليون 433 مىڭ جىڭغا يېتىپ، مو بېشىغا ئاران 86.6 جىڭدىن توغرا كەلدى، ئېلىنغان پاختا 3000 جىڭغا، ياغلىق دان 75 مىڭ جىڭغا يەتتى؛ كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 207.6 جىڭ ئاشلىق، 0.25 جىڭ پاختا، 6.4 جىڭ ياغلىق‌دان توغرا كەلدى. يېزىلار خارابلىشىپ، دېھقانلار ئىنتايىن نامراتلىشىپ كەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە يەر ئىسلاھاتى ۋە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلغاندىن كېيىن، دېھقانلار ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش يولىغا ماڭدى، دېھقانچىلىق تۈزۈلمىسى خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكتىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىككە ئۆتتى. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى ئارقىسىدا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى زور دەرىجىدە ئازاد بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇ ئىنشائاتى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللىنىلدى، يېڭىچە دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى ۋە دېھقانچىلىق تېخنىكىسى كەڭ قوللىنىلدى، نەتىجىدە ئېلىنغان ئاشلىق 1950 - يىلدىكى 2 مىليون 600 مىڭ جىڭدىن 1957 - يىلى 9 مىليون 555 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 2.6 ھەسسە ئاشتى؛ پاختا1950- يىلدىكى 4000 جىڭدىن 1957 - يىلى 256 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 63 ھەسسە ئاشتى؛ ياغلىق دان1950- يىلدىكى 99 مىڭ جىڭدىن 1957 - يىلى 708 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 6.15 ھەسسە ئاشتى.

1958 - يىلى خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلدى، «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋە «سول» ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» چىقتى، «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش» بىلەن شۇغۇللىنىلدى، بۇلار دېھقانچىلىقنى ئىنتايىن چوڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. كېيىن ئىگىلىك باشقۇرۇش ۋە تەقسىمات ئۇسۇلى ياخشىلىنىپ، دېھقانچىلىق ئەسلىگە كەلدى ۋە راۋاجلاندى، بىراق ئىشلەپچىقىرىش ھەددىدىن زىيادە مەركەزلەشتۈرۈۋېتىلىش ۋە تەقسىماتتىكى «داش قازانىنىڭ تامىقى» نى يېيىش ئىللەتلىرى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقتىن، دېھقانچىلىقنىڭ يەنمۇ راۋاجلىنىشىنى چەكلەپ قويدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە دېھقانچىلىق يەنە بىر قېتىم ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلاردا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلىپ، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، دېھقانچىلىق ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا غايەت زور ئۆزگىرىش بولدى، دېھقانچىلىق سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1985 - يىلنى1950- يىل بىلەن سېلىشتۇرغاندا، دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون672 مىڭ يۈەندىن 14 مىليون 829 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 7.87 ھەسسە ئاشتى؛ ئېلىنغان ئاشلىق 2 مىليون 600 مىڭ جىڭدىن 25 مىليون 703 مىڭ 300 جىڭغا يېتىپ، 8.8 ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا 809.5 جىڭدىن ئاشلىق توغرا كەلدى؛ پاختا 4000 جىڭدىن 1 مىليون 382 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 344.5 ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا 46.7 جىڭدىن پاختا توغرا كەلدى، ياغلىق دان 99 مىڭ جىڭدىن 595 مىڭ 600 جىڭغا يېتىپ، بەش ھەسسە ئاشتى، كىشى بېشىغا 18.75 جىڭدىن ياغلىق دان توغرا كەلدى. 1985 - يىلى دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 829 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، ناھىيە بويىچە شۇ يىللىق سانائەت - يېزا ئىگىلىك

ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 21 مىليون 469 مىڭ 900 يۈەننىڭ 69.07 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ساپ كىرىمى 459.06 يۈەنگە يەتتى.

§ 1. ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئۆزگىرىشى

1. يەرگە بولغان فېئودالىلىق ئىگىدارلىق تۈزۈمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۆلكە يەرلەرنىڭ كۆپ قىسمى پومېشچىك ۋە ئەمەلدارلارنىڭ قولىدا ئىدى، ئۇلار يەرنى ئىجارىگە بېرەتتى ياكى ئادەم يالالاپ تېرىيەتتى. نامرات دېھقانلارنىڭ يېرى يوق ئىدى، بولغاندىمۇ يوق دېيەرلىك ئىدى، ئۇلار ئىجارىكەش ياكى پومېشچىكلارنىڭ يىللىقچىسى بولۇپ ئىشلەيتتى، پومېشچىكلارنىڭ قاتتىق ئېكسپىلاتاتسىيىسى ۋە ئېزىشىگە ئۇچرايتتى، ئىنتايىن غۇربەتچىلىكتە ياشايتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەر ئىسلاھاتى ئەڭ بالدۇر ئېلىپ بېرىلغان دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئۆز يېرىنى تېرىيدىغان دېھقان ئائىلىسى 438 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسى بولغان 1912 ئائىلىنىڭ 22.9 پىرسەنتىنى؛ ئۆز يېرىنى يېرىم تېرىيدىغان دېھقان ئائىلىسى 1025 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 53.61 پىرسەنتىنى؛ ئىجارىكەش دېھقان ئائىلىسى 284 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 14.86 پىرسەنتىنى؛ پومېشچىك، باي دېھقان ئائىلىسى 165 بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 8.63 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى. پومېشچىك ۋە باي دېھقانلارنىڭ يېرى كىشى بېشىغا 20 نەچچە مودىن توغرا كېلەتتى، كەمبەغەل دېھقان ۋە يالالانما دېھقانلارنىڭ يېرى كىشى بېشىغا ئوچ مودىنمۇ توغرا كەلمەيتتى.

2. يەر ئىسلاھاتى

50- يىللارنىڭ باشلىرىدا يەر يەنىلا فېئودال پومېشچىكلارنىڭ قولىدا ئىدى، 1951 - يىل 8 - ئايدىن 1952 - يىل 2 - ئايغىچە ئىجارە ھەققىنى ۋە ئۆسۈمنى كېمەيتىش ئارقىلىق، 49 پومېشچىك ۋە 56 باي دېھقان ئائىلىسىدىن ھېساب ئېلىنىپ، يالالانما دېھقان ۋە ئىجارىكەشلەرنىڭ يەر ئىجارىسى قانۇن بويىچە ئازايتىلدى، بۇنى بۇغدايغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا، 92 مىڭ 900 جىڭ بۇغدايغا تەڭ، ھېساب ئېلىنغان پومېشچىك ۋە باي دېھقانلاردىن دېھقانلارنىڭ ئىش ھەققى تۆلىتىۋېلىندى، بۇنى بۇغدايغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا، 520 مىڭ جىڭ بۇغدايغا تەڭ. كەمبەغەل دېھقان، يالالانما دېھقانلار غەلىبە مېۋىسىگە ئېرىشتى، ئۇلارنىڭ جازانە ئۆسۈمىگە تۆلەيدىغان چىقىمى ئازايدى.

1952 - يىل 9 - ئايدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدا سىنىپلارنى تەكشۈرۈش، تەركىب ئايرىش باشلىنىپ، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتىدا ناھىيە بويىچە 46 ئائىلە پومېشچىك، 113 ئائىلە باي دېھقان، 1044 ئائىلە كەمبەغەل دېھقان، 349 ئائىلە يالالانما دېھقان قىلىپ ئايرىلدى، پومېشچىكلارنىڭ يېرى، چارۋىسى، ئۆي ئىمارەتلىرى، باي دېھقانلارنىڭ ئوشۇق يېرى، چارۋىسى، ئۆي - ئىمارەتلىرى مۇسادىرە قىلىنىپ، كەمبەغەل دېھقان ۋە يالالانما دېھقانلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. پومېشچىك ئائىلىلىرىگىمۇ جان سانىغا قاراپ يەر قالدۇرۇلدى. ناھىيە

بويىچە يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغان دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 1044 كەمبەغەل دېھقان ۋە 349 يالالانما دېھقان ئائىلىسىگە 15.946 مو يەر، 14 مىڭ 517 تۇياق چارۋا، 1384 ئېغىز ئۆي، 1 مىليون 424 مىڭ 700 جىڭ ئاشلىق تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. دېھقانلارنىڭ يەرنىڭ ھەقىقىي خوجىسىغا ئايلاندى، يېزىلاردا فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيە تۈزۈمى تۈپتىن يوقىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئالتە يېزىدا دېھقانلار ئۈيۈشمىسىنىڭ ئەزاسى 1482 گە، ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزاسى 98 گە، يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى 46 گە يەتتى.

3. ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش

يەر ئىسلاھاتى ئارقىلىق دېھقانلار يەرگە ئىگە قىلىنىدى، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت ئىشلەپچىقىرىشنى يەنمۇ يۇكسەلدۈرۈش ئۈچۈن، دېھقانلارنى ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش يولىغا يېتەكلىدى.

1) يېزا ئىگىلىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى　1952 - يىل 6 - ئايدا يېزىلاردا ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى تەشكىللەش باشلاندى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى پەسىل خاراكتېرلىك گۇرۇپپا ۋە دائىملىق گۇرۇپپا دەپ ئىككى خىل بولدى. پەسىل خاراكتېرلىك گۇرۇپپا (ئەينى ۋاقىتتا ۋاقىتلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى دەپمۇ ئاتالغان) ئەمگەك كۈچى يېتىشمەيدىغان، تېرىلغۇ ئۇلاغلىرى بولمىغان ياكى ئاز بولغان دېھقان ئائىلىلىرى دېھقانچىلىقنىڭ قاتتىلاق مەۋسۈملىرىدە لاپقۇتلىشىپ ئىشلەيدىغان ۋاقىتلىق ئەمگەك تەشكىلاتى ئىدى. دائىملىق گۇرۇپپا بولسا دېھقانلار ئۇزۇن يىل لاپقۇتلىشىپ ئىشلەيدىغان ئەمگەك تەشكىلاتى ئىدى. ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدا ئاز دېگەندە ئۈچ - تۆت، كۆپ بولغاندا ئون نەچچە ئائىلە بولاتتى. بۇ خىل ئەمگەك تەشكىلاتى ھەمكارلىشىپ، لاپقۇتلىشىپ ئىشلەش بىلەنلا چەكلىنەتتى. يەرگە ۋە ھوسۇلغا يەنىلا دېھقانلار ئۆزلىرى ئىگىدارلىق قىلاتتى. 1953 - يىلى ئەتىيازدا ناھىيە يېزىلىرىدىكى پەسىل خاراكتېرلىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 206 گە، دائىملىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى 35 كە يەتتى، ئۇلارغا 1385 دېھقان ئائىلىسى قاتناشتى، بۇ ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسى بولغان 1830 ئائىلىنىڭ 75.63 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

2) باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى　باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى يېرىم سوتسىيالىستىك خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، پايدا كوپېراتىپقا قوشۇلغان يەرگە قاراپ بۆلۈندى، يەر يەنىلا شەخسلەرنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولدى. 1953 - يىلى 1 - رايوندا باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇلدى. 1955 - يىلى قىشتا ناھىيە بويىچە كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1955 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىدىن بەشى قۇرۇلدى، ئۇلارغا 654 دېھقان ئائىلىسى كىردى، بۇ ناھىيە بويىچە ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 71.21 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كوپېراتىپقا كىرگەن ئادەم 9276 بولۇپ، 13 مىڭ 381 نەپەر دېھقان ئاھالىسىنىڭ 69.32 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كوپېراتىپقا قوشۇلغان يەر 49 مىڭ 980 مو بولۇپ، 88 مىڭ500 مو ئومۇمىي تېرىلغۇ يېرىنىڭ 56.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3) ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى　1956 - يىلى ئەتىيازدا لوپنۇر ناھىيىسىدە ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى سىناق تەرىقىسىدە قۇرۇلۇشقا باشلاپ، بىر تۈركۈم باشلانغۇچ يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرى ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىغا كېڭەيتىلدى. 1958 - يىل5-ئايغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىدىن 13 ى قۇرۇلدى، كوپېراتىپقا

كىرگەن دېھقان ئائىلىسى 2000 (بۇ ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 73.75 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ) غا، ئاھالە 10 مىڭ (بۇ 11 مىڭ 454 دېھقان ئاھالىسىنىڭ 87.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ) غا يېتىپ، يېزا ئىگىلىكىگە سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش ۋەزىپىسى ئاساسىي جەھەتتىن ئورۇندالدى.

ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپى سوتسىيالىستىك خاراكتېرگە ئىگە بولۇپ، دېھقانلارنىڭ يېرى، چارۋىسى ۋە چوڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى باھاغا سۈندۈرۈلۈپ كوپېراتىپقا قوشۇلدى، يەردىن ئېلىنغان پايدىنى بۆلۈشۈش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يەرگە ئىگىدارلىق قىلىش ھوقۇقى بارلىق دېھقانلارغا تەۋە بولدى. ئالىي يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىدا ئىشىغا قاراپ نومۇر خاتىرىلەش، ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش، بىر تۇتاش ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش دائىرىسى كېڭەيتىلدى، جامائەت جۇغلانمىسى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى.

4. خەلق گۇڭشەسى

1958 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىنىڭ ھەرقايسى رايونلىرىدا خەلق گۇڭشەسى ئارقىدىن قۇرۇلدى، گۇڭشەلاشتۇرۇشتا ناھىيە بويىچە جەمئىي تۆت خەلق گۇڭشەسى يەنى «سۈنئىي ھەمراھ» 1 - خەلق گۇڭشەسى، «سۈنئىي ھەمراھ» 2 - خەلق گۇڭشەسى، «سۈنئىي ھەمراھ» 3 - خەلق گۇڭشەسى، «سۈنئىي ھەمراھ» 4 - خەلق گۇڭشەسى قۇرۇلدى.

گۇڭشەنىڭ يەرلىرى كوللېكتىپ ئىگىلىكىدە بولدى، ئىگىدارلىق ھوقۇقى كوللېكتىپتىكى دېھقانلارغا ئورتاق بولدى. گۇڭشەدا ئىشىغا قاراپ نومۇر خاتىرىلەش، ئەمگىكىگە قاراپ ھەق بېرىش يولغا قويۇلدى، يىل بېشىدا ھەر بىر ئەمگەك كۈچى باھالىنىپ ئۇلارغا بېرىلمىدىغان ئاساسىي نومۇر بېكىتىلدى، بىر كۈن ئىشقا چىقسا، شۇ بىر كۈنلۈك ئىش نومۇرى خاتىرىلەندى، يىل ئاخىرىدا ھەر بىر شەخسنىڭ ئېرىشكەن نومۇرى بويىچە ھەق بېرىلدى. ئوزۇقلۇق ئاشلىقنى كوللېكتىپ ئايمۇ ئاي تارقىتىپ بەردى. ئاشلىق پۇلىنى ئىش نومۇرىدىن تۇتۇپ قالدى.

شۇ يىلى 10 - ئايدا «كوممۇنىزمغا بالدۇر ئۆتۈش» تىن ئىبارەت «سول» شۇئارنىڭ تەسىرى بىلەن پۈتۈن ناھىيىدە «بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش» مەيدانغا چىقتى، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» چىقتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيە، گۇڭشە ۋە چوڭ ئەترەت كادىرلىرى ئارىسىدا «ئۆڭچىلىققا كەڭ كۆلەمدە قارشى تۇرۇش، ئاق بايراقنى يۇلۇپ تاشلاش» ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، يېزا ئىگىلىكى ناھايىتى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1959 - يىلنىڭ بېشىدا «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» تۇزىتىلىشكە باشلىدى، يىغىۋېلىنغان مۇلۇك ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىلدى، خەلق گۇڭشەلىرىدا «ئىككى دەرىجە بويىچە ئىگىدارلىق قىلىش، چوڭ ئەترەت ھېسابات قىلىش» يولغا قويۇلدى. 1962 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە «يېزا ئىگىلىكىگە دائىر 60 ماددا» ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، «ئۈچ دەرىجە بويىچە ئىگىدارلىق قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنى ھېسابات بىرلىكى قىلىش» يولغا قويۇلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، «بىرىنچىدىن چوڭ، ئىككىنچىدىن ئومۇمىي» بولۇش خەلق گۇڭشەسىنىڭ ئەۋزەللىكىنىڭ ئۆلچىمى قىلىندى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ شىياڭ ناھىيىسىدىكى داجەي چوڭ ئەترىتىنىڭ «سىياسىي جەھەتتىن باھالاپ نومۇر قويۇش» تۇزۇمى ئومۇملاشتۇرۇلدى، بۇنىڭدا «لۇشيەن كۇرىشى ئېچىلى» نىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىگىلا قارىلىپ، ئەمگەك كۈچىنىڭ كۆچلۈك - ئاجىزلىقىغا قارالمىدى. ناھىيىلىك

ئىنقىلابىي كومىتېت بۇيرۇق خاراكتېرلىك ئىشلەپچىقىرىشنى ۋە ناموۋاپىق سېلىقلارنى ئومۇميۈزلۈك كۆچەيتتى، ھەممىلا يەردە «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» نى كەستى، مەسىلەن: «ئىتتىپاق» گۇڭشېسىدا گۇڭشې ئەزالىرى ئۆيىنىڭ ئالدى - كەينىگە تېرىغان كۆممىقوناق ۋە كاۋىلار چانىۋېتىلدى، بۇنىڭ بىلەن گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقىغا ئېغىر دەرىجىدە تەسىر يەتتى. گۇڭشې ئەزالىرى ئىشقا چىقسىمۇ كۈچ چىقارماس بولۇۋالدى. كىرىم يىلدىن يىلغا تۆۋەنلەپ كەتتى. تارىم گۇڭشېسى ئاقسوپى چوڭ ئېتىزلىقى 3 - ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى 1972 - ۋە 1973 - يىللىرى بىر كۈنلۈك ئەمگەكنىڭ قىممىتىنى 0.07 يۈەن قىلىپ بېكىتتى، بۇ بازار باھاسى بويىچە ئاران بىر تۇخۇمنىڭ باھاسىغا تەڭ.

1976 - يىلى جىياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، «سول» ئۇسۇللار تۈزىتىلدى، نەتىجىدە يېزا ئىگىلىكى تەدرىجىي يۇكسىلىشكە باشلىدى.

5. يېزا ئىگىلىك مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىكىدە مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. تۈنجى بولۇپ شىچېڭ گۇڭشې 3 - چوڭ ئېتىزت 7 - ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزىدىكى گۇڭشې ئەزاسى لوسۈنجېن يەرنى ھۆددىگە ئالدى. گۇڭشې، ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزىلىرى يەرنى جان سانىغا قاراپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بەردى، ئەمگەك ھەققى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈلۈپ ھېسابلاندى، يەر ئىگىدارلىق ھوقۇقى يەنىلا كوللېكتىپقا تەۋە بولدى.

1983 - يىلى مەھسۇلاتنى ۋە ئىشنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ئاساس قىلىنغان ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يەنمۇ كېڭەيتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، ناھىيە بويىچە 81 ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاشنى يولغا قويدى، بۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى ئومۇمىي سانىنىڭ 69.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 20 ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى ئىشنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويدى، بۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى ئومۇمىي سانىنىڭ 17 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 16 ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى نورما بەلگىلەپ باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، بۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئېتىزى ئومۇمىي سانىنىڭ 13.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيەنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسىتى (دېھقانلار خەلقىنى بېيىتىش سىياسىتى دەپ ئاتىدى) خەلقنىڭ كۆڭلىگە ياقتى، بۇ سىياسەتنىڭ تۈرتكىسىدە دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى زور دەرىجىدە قوزغالدى، دېھقانلار تەبىئىي ئاپەتلەر ئۈستىدىن غەلبە قىلىپ، يىلمۇ يىل مول ھوسۇل ئالدى. 1985 - يىلى دېھقانچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 829 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، تارىختا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيە يارىتىلغان 1984 - يىلدىكىدىن 2 مىليون 390 مىڭ600 يۈەن كۆپەيىپ، 16.12% ئاشتى؛ ئىلىنغان ئاشلىق 25 مىليون 703 مىڭ 300 جىڭغا يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 25 مىليون 100 مىڭ جىڭدىن 2.39% ئاشتى؛ پاختا 1 مىليون 382 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 1 مىليون 88 مىڭ جىڭدىن 36.5% ئاشتى؛ ياغلىق دان 595 مىڭ 600 جىڭغا يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 420 مىڭ جىڭدىن 41.8% ئاشتى؛ تاۋار ئاشلىق 1984 - يىلدىكى 5 مىليون 684 مىڭ 600 جىڭدىن 818 مىڭ 200 جىڭغا چۈشۈپ قالدى؛ گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىمى 459.06 يۈەنگە يېتىپ، 1984 - يىلدىكى 363.11 يۈەندىن 95.95 يۈەن كۆپەيىپ، 26.58% ئاشتى؛ دېھقانچىلىق

ماشىنا - سايمانلىرى 5157 گە يېتىپ، 1984 - يىلىدىكىدىن 30 ى كۆپەيىپ، 0.6% ئاشتى.

§ 2. زىرائەت تېرىقچىلىقى

1. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى

مىلك سۇلالىسىنىڭ يۇڭلې 3 - يىلى (1405 - يىلى) شىنىغدىكى چارۋىچىلار تېرىقچىلىق قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ئۇزلۇكسىز كېڭەيگەنىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 11 مىلك 264 موغا، مىنگونىڭ38- يىلى (1949 - يىلى) 34 مىلك 500 موغا يەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1957 - يىلدىن باشلاپ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ناھىيە تەۋەسىدە بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرغاندىن كېيىن، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى ناھايىتى تېز كېڭەيدى. 1985 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 317 مىلك 700 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىگە تەۋەسى 104 مىلك 200 مو، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش تۇەن - مەيدانىغا تەۋەسى 213 مىلك 500 مو.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى

2 - قىسىم 1 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىلك مو

يىللار	تېرىلغۇ يەر كۆلىمى	ئىگىدارلىق تۈزۈمىنىڭ خاراكتېرى بويىچە ئايرىلىشى			بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى	
		كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى كىسى	دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كىسى	خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى كىسى	جەمئىي	ئومۇمىي كۆلەمدە ئىگىلىگەن نىسبىتى%
1910	1.13					
1949	3.45			3.45		
1950	4.38			4.38	2.86	
1953	7.49			7.49	6.01	
1956	9.98			9.98	7.09	
1960	16.45	13.09	2.94	0.42	13.07	79.4
1965	13.39	12.58	0.35	0.46	11.07	82.6
1970	13.3	12.61	0.4	0.29	11.4	85.7
1976	11.73	10.72	0.61	0.4	10.38	88.5
1980	9.85	8.77	0.45	0.63	8.58	87.1
1982	10.11	9.1	0.23	0.78	7.65	75.6
1985	10.42	9.23	0.27	0.92	8.10	77.7

ئەسكەرتىش: جەدۋەلدىكى «خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكىسى» دېگەن كاتەكچىدىكى سانلار دېھقانلارنىڭ قالدۇرۇق يېرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2. زىرائەتلەرنىڭ تارقىلىشى

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە شىنجاڭنىڭ ئوستىكى ھەم كۆنچى، تارىم دەريالىرىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۇغىرىلىدىغان يەرلەرگە ئاساسەن بۇغداي ۋە كۆممىقوناق تېرىلاتتى. شال، قىچا، كېۋەز، قوغۇن - تاۋۇزلارمۇ ئازراق تېرىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشى، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشى، خەلق تۇرمۇشىنىڭ يىلدىن - يىلغا ياخشىلىنىشى، سورتلۇق ئۇرۇقلارنىڭ كەلتۈرۈلۈشى ۋە كېڭەيتىلىشىگە ئەگىشىپ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ تارقىلىشىدا يېڭى ئۆزگىرىش بولدى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تېرىقچىلىقىنى تۈپراق شارائىتى، كىلىماتى، ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى، ماشىنىلىشىش دەرىجىسى، تېرىقچىلىق ئەھۋالى ۋە تەرەققىيات يۆنىلىشىگە قاراپ تۆت رايونغا ئايرىشقا بولىدۇ.

1) كۆنچى دەريا سىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز ۋە باغۋەنچىلىك رايونى بۇ شىنجاڭنىڭ ئوستىكى ئارقىلىق سۇغىرىلىدىغان رايون بولۇپ، شىنجاڭنىڭ يېزىسىدىكى ئالتە كەنتنى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى ئارقا سەپ باشقارمىسىنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ رايون بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز تېرىشقا ۋە مېۋە - چېۋە ئوستۇرۇشكە باب، شىنىغا كەنتىنىڭ شالچىلىق تارىخى ناھىيە بويىچە ئەڭ ئۇزۇن، بىراق تېرىش ئۇسۇلى قالاق، مەھسۇلاتى تۆۋەن. بۇ رايون، ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئوستىكىنىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئوستەڭنىڭ باش قىسمىدا يىلىغا 1 مىليون كۇب مېتر سۇ سىغىدىغان «ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى بولۇپ، سۇنى تەڭشەپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ، كۆنچى دەريا سىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىن شىنجاڭنىڭ يېزىسىنىڭ تۆڭچىكە كەنتىگىچە 13 ناسوس پونكىتى بولۇپ، كۆنچى دەريا سىنىڭ سۇيىنى چىقىرىش ئارقىلىق سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇ تولۇقلىنىدۇ.

بۇ رايوننىڭ تېرىقچىلىق تارىخى ئۇزۇن، بەلگىلىك تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە، يەرلىرى كۆپ ئوغۇتلانغان بولۇپ، مۇنبەتلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، زىرائەتلەرنىڭ پەرۋىش قىلىنىشى ياخشى، ھوسۇلى خېلى يۇقىرى. 1983 - يىلى ئاشلىقنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 380 جىڭغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە مو بېشى ھوسۇلى بولغان 293 جىڭدىن 87 جىڭ يۇقىرى بولدى.

بۇ رايوندا 1300 مو مېۋىزارلىق ۋە قوغۇن - تاۋۇزلۇق بار، ئاساسەن، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئۆرۈك، جىگدە ۋە نەشپۈت يېتىشتۇرۇلىدۇ ۋە قوغۇن - تاۋۇز تېرىلىدۇ، بۇ رايون ناھىيە بازىرىنى مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز بىلەن تەمىنلەيدىغان ئاساسلىق جاي ھېسابلىنىدۇ.

2) كۆنچى دەريا سىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى كېۋەز، بۇغداي، شال، كۆممىقوناق، ياغلىق دان رايونى بۇ رايون تارىم غول ئوستىكى (جەنۇبىي ۋە شىمالىي غول ئوستەڭ دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ) نىڭ سۇيى بىلەن سۇغىرىلىدۇ، ئۇ، تارىم، «ئىتتىپاق» يېزىلىرى ۋە كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 60 مىڭ مودىن ئاشىدۇ، بۇ، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. تارىم غول ئوستىكىنىڭ جەنۇبىدىكى خادا دۆڭ كەنتىدىن بوستان كەنتىگىچە بولغان ئارىلىقتا يەنە ئېچىپ تېرىشقا بولىدىغان 56 مىڭ مو بوز يەر بار.

بۇ رايون بۇغداي، شال، كېۋەز تېرىشقا ۋە مېۋە - چېۋە ئوستۇرۇشكە باب كېلىدۇ، كۆپ يىل تەجرىبە قىلىش ئارقىلىق، بۇ رايوننىڭ بولۇپمۇ كېۋەز تېرىشقا باب ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى،

بۇ رايون لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق پاختىچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. پاختىچىلىق رايونىنىڭ باشقۇرۇلۇش سەۋىيىسى يۇقىرى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېڭەز تېرىش كۆلىمى ماشىنا بىلەن ئورۇق سېلىش ۋە كولتىۋاتسىيە قىلىش كۆلىمى كەڭ، بىرلىك ھوسۇلى يۇقىرى. 1985-يىلى ئېلىنغان پاختا 838 مىڭ 300 جىڭغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي پاختا ھوسۇلىنىڭ 56.44 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

بۇ رايون يەنە ناھىيىنىڭ شالچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. سىناق تەرىقىسىدە شال تېرىش 1971 - يىلى باشلانغانىدى. 1985 - يىلى شال كۆلىمى 2976 موغا، بىرلىك ھوسۇلى 799 جىڭغا يەتتى، ئومۇمىي ھوسۇلى 2 مىليون 377 مىڭ 800 جىڭغا يېتىپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي شال ھوسۇلى بولغان 2 مىليون 498 مىڭ جىڭ شالنىڭ 95.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3) تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى يەم - بوغۇز، ئوت - چۆپ رايونى

بۇ رايون، ئاساسەن، دۆڭقوتان يېزىسى ۋە خۇرجا، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تېرىقچىلىق چارۋىچىلىققا بېقىنىدۇ. ئاشلىق زىرائىتى جەھەتتە يازغى بۇغداي ئاساس قىلىنىدۇ، ئۆزىنى ئۆزى قامداش خاراكتېرىدىكى كۆكتاتچىلىقى ۋە باغۋەنچىلىكىمۇ بار.

4) تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كېڭەز، شال، بۇغداي، ياغلىق دان رايونى بۇ رايون شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىستىنىڭ 31 -، 32 -، 33 -، 34 -، 35 - تۇەن - مەيدان قاتارلىق ئورۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ رايوندا، ئاساسەن كېڭەز، شال، بۇغداي تېرىلىدۇ ۋە مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ رايونىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى 200 نەچچە مىڭ مو بولدى.

3. زىرائەت ھوسۇلى

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە تېرىقچىلىق تېخنىكىسى قالاق، ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە بۇغداي ۋە كۆممىقونا قىنىڭ مو بېشى ھوسۇلى 86.6 جىڭ، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا 96 جىڭ، ئومۇمىي ھوسۇلى 2 مىليون 433 مىڭ جىڭ بولغان، كىشى بېشىغا 207.6 جىڭدىن توغرا كەلگەنىدى، باشقا زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلىمۇ ناھايىتى تۆۋەن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى تېرىقچىلىق تېخنىكىسى تەدرىجىي قوللىنىلغانلىقتىن، بىرلىك ھوسۇلى يىلدىن - يىلغا ئۆرلىدى. 1956 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 10 مىليون 514 مىڭ جىڭغا، مو بېشى ھوسۇلى 148.3 جىڭغا يېتىپ، كىشى بېشىغا 742.9 جىڭدىن توغرا كەلدى، ناھىيە ئاشلىقتا ئۆزىنى قامداپ ئېشىنىدىغان دەرىجىگە يېتىپ، ئۆزۈن مۇددەت داۋاملاشقان ئاشلىق يېتىشمەسلىك ئەھۋالىدىن قۇتۇلدى، كېڭەزدىن باشقا زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك ئاشتى.

1966 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 16 مىليون 498 مىڭ جىڭغا، بىرلىك ھوسۇلى 150.5 جىڭغا يەتتى، ئومۇمىي ھوسۇلى 1949 - يىلدىكىدىن 6.78 ھەسسە، بىرلىك ھوسۇلى 1.7 ھەسسە ئاشتى. باشقا زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلىمۇ ئاشتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، زىرائەتلەرنىڭ ئومۇمىي ھوسۇلى خېلىلا تۆۋەنلەپ كەتتى. 1970 - يىلى ئومۇمىي ھوسۇلى 13 مىليون 754 مىڭ جىڭغا، بىرلىك ھوسۇلى 120.6 جىڭغا چۈشۈپ قالدى، ئومۇمىي ھوسۇلى 1966 - يىلدىكىدىن 16.6% تۆۋەنلەپ كەتتى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن

كېيىن، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسىتى تەدرىجىي ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، يىلمۇيىل مول هوسۇل ئېلىندى. 1985 - يىلى ناهىيە بويىچە ئېلىنغان ئاشلىق 25 مىليون 703 مىڭ 300 جىڭغا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 10.56 هەسسە ئاشتى؛ پاختا (ساپ پاختا) 1 مىليون 382 مىڭ جىڭغا يېتىپ، 49.5 هەسسە ئاشتى؛ ياغلىق دان 595 مىڭ 600 جىڭغا يېتىپ، 7.94 هەسسە ئاشتى.

لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق هوسۇلى

2 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	ئومۇمىي هوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	بىرلىك هوسۇلى (جىڭ/مو)	ناهىيە بويىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگىنى (جىڭ)
1949	2.81	243.3	86.6	207.6
1956	7.09	1051.4	148.3	742.9
1960	12.7	1033.9	81.4	644.9
1966	10.96	1649.8	150.5	1005.4
1970	11.4	1375.4	120.6	651
1979	8.9	1508.37	169.5	523.5
1982	7.65	1919.4	250.9	618.5
1985	8.10	2570.33	317.3	809.5

4. زىرائەت تۈرى ۋە سورتى

1) ئاشلىق زىرائىتى　ئاشلىق زىرائىتى بۇغداي (كۈزگى بۇغداي، يازغى بۇغداي)، كۆممىقوناق، شال، يالىڭاچ ئارپا، ئارپا، ئاق قوناق، پۇرچاق (سويا پۇرچاق، سېرىق پۇرچاق) قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇغداي　بۇغداينىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئەڭ كەڭ. 60 - ۋە 70 - يىللاردا يۇقىرى هوسۇللۇق زىرائەتلەرنى تېرىش تەكتىلەنگەنلىكتىن، بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى تۆۋەنلەپ 70% ئەتراپىغا چۈشۈپ قالدى، 80 - يىللارغا كەلگەندە يەنە 80% تىن ئاشتى، هوسۇلى ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلى «بايىنغولىن يازغىسى — 3» ئاساسلىق سورت، «بايىنغولىن يازغىسى — 2»، «بايىنغولىن قارا بۇغدىيى — 65» ۋە «بايىنغولىن قارا بۇغدىيى — 212» قوشۇمچە سورت قىلىندى.

لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە هوسۇلى

2 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	بۇغداي كۆلىمى (10 مىڭ مو)	بۇغداينىڭ ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	بۇغداي ئومۇمىي هوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	بۇغداينىڭ ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %
1950	2.86	2.51	87.76	260	228.5	87.8

79.1	831.6	1051.4	72.9	5.17	7.09	1956
91.2	943	1033.9	50.8	6.45	12.7	1960
50.32	824.6	1649.8	65.7	7.2	10.96	1966
61.3	843.1	1375.4	70.2	8	11.4	1970
58.98	844.2	1446	73.4	7.62	10.38	1976
62.9	1038.9	1650.9	74.6	6.4	8.58	1980
67.9	1314.2	1919.4	81.5	6.24	7.65	1982
74	1904.1	2570.33	91.85	7.44	8.10	1985

كۆممىقوناق كۆممىقوناقنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى بۇغدايدىن قالسىلا 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ، 60 - ۋە 70 - يىللاردا يۇقىرى ھوسۇللۇق زىرائەتلەرگە ئەھمىيەت بېرىلگەنلىكتىن، كۆممىقوناقنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 30 پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلىدى، 1980 - يىلدىن كېيىن 20% ئۆپچۆرىسىگە چۈشتى. بۇ يەردە ئاساسەن كۆممىقوناقنىڭ «شالغۇت — 156» سورتى تېرىلىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

2 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار	ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	كۆممىقوناق ئىنىڭ ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	كۆممىقوناق ئومۇمىي ھوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	كۆممىقوناقنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي ھوسۇلىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى %
1950	2.86	0.24	8.4	260	23.1	8.88
1956	7.09	1.75	24.68	1051.4	171.9	16.3
1960	12.7	3.21	25.2	1033.9	76.5	7.4
1966	10.96	3.56	32.5	1649.8	762.2	46.2
1970	11.4	3.2	28.1	1375.4	509	37
1976	10.38	2.24	21.6	1446	479.9	33.2
1980	8.58	2.02	23.5	1650.9	522.9	31.67
1982	7.65	1.06	13.8	1919.4	424	22.9
1985	8.10	1.13	13.95	2570.33	416.4	16.2

شال مىنگو دەۋرىدىلا شال تېرىلاتتى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، شال تېرىلغۇ كۆلىمى ئۆزلۈكسىز كېڭەيدى، 1950 - يىلى 500 مو بولغان بولسا، 1985 - يىلى 3400 موغا يەتتى. 1964 - يىلدىن كېيىن، ئاق قوناق تېرىش توختىتىلغانلىقتىن، شال ئاشلىق زىرائىتى ئىچىدە 3 - ئورۇنغا ئۆتۈپ، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن ئىككى پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 80- يىللاردا تەدرىجىي ھالدا 3% تىن كۆپرەككە يەتتى. 1980 - يىلدىن ئىلگىرى

شال هوسۇلى ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلىنىڭ تەخمىنەن ئىككى پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى، 1981-يىلدىن كېيىن 9% كە يەتتى. بۇ يەردە ئاساسەن «ئەيفېك — 2» ۋە «دۆلەت بايرىمى —20» سورتلىرى تېرىلىدۇ.

لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى شال تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە هوسۇلى

2 - قىسىم 5 - جەدۋەل

يىللار	ئاشلىق زىرائەتلىرى تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	شال تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)	شالنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	شالنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلىدا ئىگىلىگەن نىسبەتى %	شال ئومۇمىي هوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)	شالنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي هوسۇلىدا ئىگىلىگەن نىسبەتى %
1950	2.86	0.05	260	1.75	8.4	3.23
1956	7.09	0.13	1051.4	1.83	25.4	2.4
1960	12.7	0.09	1033.9	0.7	1.6	0.15
1966	10.96	0.2	1649.8	1.82	52	3.15
1970	11.4	0.2	1375.4	1.75	23.3	1.7
1976	10.38	0.22	1446	2.1	80.4	5.56
1980	8.58	0.16	1650.9	1.86	80	4.84
1982	7.65	0.25	1919.4	3.27	181.2	9.44
1985	8.10	0.34	2570.33	4.19	249.8	9.7

ئاق قوناق ئاق قوناق تېرىلغۇ كۆلىمى ناهايىتى ئاز بولۇپ، ئادەتتە پارچە - پۇرات يەرلەرگىلا تېرىلىدۇ.

پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر بۇ، سېرىق پۇرچاق، سويىاپۇرچاق، ماش ۋە كۆك پۇرچاقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پۇرچاق زىرائىتى ئاساسەن كۆممىقوناقنىڭ قۇر ئارىسىغا تېرىلىدۇ، هوسۇلى ئىنتايىن تۆۋەن.

2) ئىقتىسادىي زىرائەت

ياغلىق دان چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە ئاساسەن قىچا، زىغىر، زاراڭزا ۋە كۈنجۈت تېرىلاتتى. كۈنجۈتتىن باشقىلىرى تاشقىن باسىدىغان دەريا بويلىرىغا تېرىلاتتى، هوسۇلى تۆۋەن ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن زىغىر، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق ياغلىق دان زىرائەتلىرى تېرىلىدىغان بولدى.

كېۋەز 50 - ۋە 60 - يىللاردا كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى ئومۇمەن 5000 مو ئەتراپىدا بولۇپ، هوسۇلى 200 مىڭ جىڭ ئەتراپىدا بولغانىدى. 1980 - يىلدىن كېيىن كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى، هوسۇلمۇ ئاشتى. 1985 - يىلى 14 مىڭ 900 مو كېۋەز تېرىلىپ، 1 مىليون 382 مىڭ جىڭ پاختا ئېلىندى.

كەندىر، قىزىلچا، تاماكا كەندىر، قىزىلچا ۋە تاماكىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى كۆپ ئەمەس.

كۆكتات مىنگو دەۋرىدە بۇ يەردە كۆكتات تۇرى ۋە مىقدارى ناهايىتى ئاز ئىدى، يازلىق كۆكتاتلاردىن ئاساسلىقى چامغۇر، تۇرۇپ، قىشلىق كۆكتاتلاردىن ئاساسلىقى سەۋزە، پىياز ۋە

چامغۇر قاتارلىقلار تېرىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆزلۇكسىز ئۆسۈپ، كۆكتات مىقدارىنىڭ يېتەرلىك بولۇشىنىلا ئەمەس، تۇرىنىڭمۇ كۆپ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدىغان بولدى. ناھىيە بويىچە كۆكتات تېرىلغۇ كۆلىمى ئۆزلۇكسىز كېڭەيدى، ئەڭ كۆپ بولغاندا 2300 موغا يەتتى. يەرلىك ئۇيغۇرلار ياخشى كۆرۈدىغان تۇرۇپ، چامغۇر، پىياز ۋە سەۋزىدىن باشقا يەنە ياڭيۇ، سۇڭ پىياز، سامساق، قىزىلمۇچ، يازلىق يېسۈلەك، كەرەپشە، كۈدە، پالەك، پىدىگەن، دۇجۇر، تۇرۇپ، ئارپابىدىيان، يۇمغاقسۇت، تاتلىق ياڭيۇ، تەرخەمەك، كاۋا، شوخلا، چېچەكسەي، سەي كاۋىسى، يېسى پۇرچاق، خەردەل قاتارلىق كۆكتاتلارمۇ تېرىلىدىغان بولدى.

قوغۇن- تاۋۇز قوغۇن ۋە تاۋۇزنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمىمۇ يىلدىن-يىلغا كېڭەيدى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە 2800 مو قوغۇن تېرىلىپ، 6 مىليون 496 مىڭ جىڭ قوغۇن ئېلىندى؛ 200 مو تاۋۇز تېرىلىپ، 466 مىڭ جىڭ تاۋۇز ئېلىندى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئىقتىسادىي زىرائەت تېرىلغۇ كۆلىمى ۋە ھوسۇلى

2 - قىسىم 6 - جەدۋەل

يىللار	تېرىلغۇ كۆلىمى (10 مىڭ مو)								ياختا ئومۇ- مىي ھوسۇ- لى (10 مىڭ جىڭ)	ياغلىق دان ئو- مۇمىي ھوسۇ- لى (10 مىڭ جىڭ)	قوغۇن - تاۋۇز ۋە كۆكتات- لارنىڭ ئومۇمىي ھوسۇلى (10 مىڭ جىڭ)
	ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى	ئاشلىق		كېۋەز		ياغلىق دان		قوغۇن-تاۋۇز ۋە كۆكتات			
		جەمئىي	ئىگىلىگەن نىسبىتى%	جەمئىي	ئىگىلىگەن نىسبىتى%	جەمئىي	ئىگىلىگەن نىسبىتى%	جەمئىي	ئىگىلىگەن نىسبىتى%			
1950	4.38	2.86								0.4		
1956	9.98	7.09										
1966	13.7	10.96	80	0.7	5.1	1.4	10.2	0.1	0.7	17	32	10.2
1976	11.73	10.38	88.5	0.52	4.4	0.74	6.3	0.13	1.1	10.3	15.1	15
1980	9.85	8.58	87.1	0.55	5.6	0.84	8.5	0.14	1.4	14.58	36.3	16.9
1985	10.42	8.10	77.7	1.49	14.3	0.46	4.4	0.37	3.5	138.2	59.56	696.2

5. دېھقانچىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ تەڭشىلىشى

لوپنۇر ناھىيىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونى، 80 - يىللاردىن ئىلگىرى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق تەكىتلەندى، يېزا ئىگىلىكىدە بىر تەرەپلىمە ھالدا «ئاشلىقنى تۇنقا قىلىش» تەكىتلەندى، ئاشلىق تېرىلغۇ كۆلىمى تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ 80 پىرسەنتتىدىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى. ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن ھەتتا ئورمانلار ۋە ئوتلاقلار ۋەيران قىلىندى (بۇ ئەھۋال «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تېخىمۇ ئېغىرلاشتى). كۆپ خىل ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى. تېرىلغۇ كۆلىمى كېڭەيگەنلىكتىن، سۇ ۋە ئەمگەك كۈچى يېتىشمەسلىك زىددىيىتى

كۈندىن - كۈنگە گەۋدىلەندى، دېھقانچىلىق ئىشلىرى تۈجۈپىلەپ ئىشلەنمىدى، تېرىشقىلا ئەھمىيەت بېرىلىپ، ھوسۇلغا ئەھمىيەت بېرىلمىدى، بايلىق (ۋېرمىكۈتت، ھاك تېشى، لوپنۇر كەندىرى) ئەۋزەللىكى ۋە يېزىلارنىڭ بىناكارلىق ماتېرىياللىرى جەھەتتىكى ئەۋزەللىكى جارى قىلدۇرۇلمىدى، دېھقانچىلىق مەبلىغى كەمچىل بولدى. تېرىقچىلىق ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن ئېلىپ بېرىلمىدى ۋە خىمىيىۋى ئوغۇت سېتىۋېلىنمىدى. شۇڭا 1950 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 86.6 — 191.5 جىڭ ئارىسىدا ئايلىنىپ تۇردى. بۇنداق بىرلا خىل تۈۋەن ھوسۇللۇق ئىگىلىك باشقۇرۇشنىڭ ئۇنۇمى ناھايىتى تۆۋەن بولدى، دېھقانلار نامراتلىشىپ كەتتى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ «ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ھەرگىز بوشاشتۇرۇپ قويماسلىق، كۆپ خىل ئىگىلىكنى پائال راۋاجلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت ئومۇمىي فاكىجىنى بويىچە ناھىيىنىڭ كىلىماتى، سۇيى، تۇپرىقى، ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي شارائىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە بىرلەشتۇرۇلۇپ ھەمدە جەمئىيەتنىڭ تەلىپى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ناھىيە تېرىقچىلىقىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى بەلگىلەندى. «سۇغا قاراپ تېرىلغۇ كۆلىمىنى بەلگىلەش، يەر شارائىتىغا قاراپ ئىش كۆرۈش، رايون ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش، مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش» پرىنسىپ قىلىندى، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ھەرگىز بوشاشتۇرماسلىق، بىرلىك ھوسۇلنى ئاشۇرۇشقا تىرىشىپ ئومۇمىي ھوسۇلنى ئاشۇرۇش، تېرىلغۇ كۆلىمىنى تەدرىجىي كېڭەيتىش، ئاشلىقتا ئۆزىنى قامداپ ئېشىنىش شەرتى ئاستىدا، پاختىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنى بايىنغۇلىن ئوبلاستىنىڭ پاختا بازىسى قىلىپ قۇرۇپ چىقىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتاتچىلىق ۋە باغۋەنچىلىكنى پائال راۋاجلاندۇرۇش كونكرېت فاكىجىن قىلىندى.

1981 - يىلدىن بۇيان ناھىيە مىقياسىدا زىرائەت قۇرۇلمىسى زور دەرىجىدە تەڭشەلدى، ئاشلىق زىرائىتى كۆلىمى 80 مىڭ مو ئۆچۈرىسىگە چۈشۈرۈلدى، كېۋەز ۋە باغۋەنچىلىك زىرائەتلىرى قاتارلىقلارنىڭ كۆلىمى كېڭەيتىلدى. ئاشلىق، پاختا، ياغلىق داننىڭ بىرلىك ھوسۇلى، ئومۇمىي ھوسۇلى يىلدىن - يىلغا ئاشتى. 1985 - يىلى ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 260.68 جىڭغا، پاختا (ساپ پاختا) نىڭ بىرلىك ھوسۇلى 100 جىڭغا، ياغلىق داننىڭ بىرلىك ھوسۇلى 129.5 جىڭغا يەتتى.

§ 3. دېھقانچىلىق تېخنىكىسى

1. تېرىقچىلىق تۈزۈمى

1) يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئېلىش تۈزۈمى 1966 - يىلدىن ئىلگىرى كۆپىنچە يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئېلىنىتتى، يېرى ئاز، ئەمگەك كۈچى كۆپ ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى (تەبىئىي كەنتلەر) لا ئېڭىز ئورۇنغا ئاز مىقدارىدا چىلگە قوناق تېرىيتتى.

2) ئېڭىز ئورۇنغا تېرىش يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش تۈزۈمى 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە بىر قىسىم يېزا، كەنت (گۈڭشې، ئەترەت)

لەر ئېگىز ئورۇنغا تېرىشنى سىناق قىلدى، ئېگىزغا تېرىلغان زىرائەتلەرنىڭ ھوسۇلى ئومۇمەن 50 — 120 جىڭ ئارىلىقىدا بولدى. بىراق يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئېلىش تۈزۈمى ناھىيە بويىچە ئومۇملاشمىدى. بۇنىڭغا ئاساسەن ئەمگەك كۈچى، ئوغۇت ۋە سۇ يېتىشمەسلىك، زىرائەت سورتلىرىنىڭ مۇۋاپىق بولماسلىقى ۋە ئۆستۈرۈش تېخنىكىسىنىڭ قالاق بولۇشى سەۋەب بولدى.

3) نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش 1970 - يىلدىن ئىلگىرى كۈزگى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى كەڭ بولغانلىقتىن، نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش خېلىلا قىيىن ئىدى. 70 - يىللارغا كەلگەندە يازغى بۇغداي كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيتىلدى، شۇنىڭدىن كېيىن يازغى بۇغداي كۈزگى بۇغداينىڭ ئورنىنى پۈتۈنلەي ئىگىلىدى. بۇ نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىشقا قولايلىق شارائىت يارىتتى. بىراق يازغى بۇغداي بىلەن باشقا زىرائەتلەرنىڭ سۇ تالىشىش زىددىيىتى ناھايىتى گەۋدىلىك بولدى.

ناھىيە تەۋەسىدىكى زىرائەتلەرنىڭ تۈرى ۋە تېرىقچىلىق ئادىتىگە ئاساسەن، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تەدرىجىي ھالدا بىرنەچچە خىل نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېرىش ئۇسۇلى يەكۈنلەپ چىقىلىپ، يەردىن پايدىلىنىش بىلەن يەرنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش بىرلەشتۈرۈلۈپ، زىرائەت ھوسۇلى ئومۇمىيۈزلۈك ئاشۇرۇلدى. نۆۋەتلەشتۈرۈش تەرتىپى مۇنداق بولدى:

(1) بۇغداي - بېدە - شال - كېۋەز - بۇغداي

(2) بۇغداي - قاشقا بېدە - كۆممىقوناق - ئېگىزغا تېرىلىدىغان قىچا - بۇغداي - قاشقا بېدە - كېۋەز.

(3) بۇغداي - ئېگىزغا تېرىلىدىغان قىچا - كۆممىقوناق (قۇر ئارىسىغا پۇرچاق تېرىشقا بولىدۇ) - كېۋەز - بۇغداي - بېدە - شال - بۇغداي.

(4) شال - بۇغداي + ئېگىزغا تېرىلىدىغان قىچا - بۇغداي + قاشقابېدە - كېۋەز-بۇغداي+ ئېگىزغا تېرىلىدىغان قىچا (يېشىل ئوغۇت) - شال.

(5) بۇغداي + بېدە - بېدە - بېدە + كېۋەز - بۇغداي + قاشقا بېدە - كۆممىقوناق (قۇر ئارىسىغا دادۇر تېرىشقا بولىدۇ) - قىچا.

4) ئاختاما قىلىش ئورنىغا يېشىل ئوغۇت تېرىش

50 - يىللاردىن 70 - يىللارغىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا ئاختاما قىلىش ئارقىلىق يەرنىڭ قۇۋۋىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلەتتى. ئاختاما قىلىنىدىغان يەر كۆلىمى ناھايىتى زور ئىدى. 70 - يىللاردىن كېيىن يەر شارائىتىغا قاراپ، بۇغداي ئورۇۋېلىنغاندىن كېيىن، يېشىل ئوغۇت تېرىش ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تۇپراق تەركىبىدىكى ئورگانىك ماددىلار كۆپەيتىلىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن ئاختاما قىلىش تەدرىجىي ھالدا يېشىل ئوغۇت تېرىشقا ئورۇن بەردى.

5) كىرىشتۈرۈپ تېرىش 1970 - يىلدىن كېيىن شىڭپىڭ گۇڭشېسىدىكى بىر قىسىم يېرى ئاز ئەترەت (كەنت) لەر كىرىشتۈرۈپ تېرىش تەجرىبىسىنى ئومۇملاشتۇردى.

كىرىشتۈرۈپ تېرىشتا ئاساسەن كۆممىقوناقنىڭ ئارىسىغا پۇرچاق، قوغۇن - تاۋۇز ئارىسىغا قىزىلچا، مېۋىلىك باغقا قوغۇن - تاۋۇز ۋە كۆكتات، بۇغداي ئارىسىغا يېشىل ئوغۇت (بېدە) تېرىلدى.

2. تېرىقچىلىق ئۇسۇلى

1) تېرىش ئۇسۇلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چېچىپ تېرىش ئۇسۇلى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلاتتى. 1955 - يىلى ئات سۆرەيدىغان سىيالكا بىلەن ئۇرۇق

سېلىش ئومۇملىشىشقا باشلىدى، ھەر يىلى سىيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىنىدىغان يەر كۆلىمى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ تۇردى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە تراكتور سۆرەيدىغان سىيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىش ئومۇملىشىپ، چېچىپ تېرىش ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى. بىر قىسىم گۈڭشي، ئەترەتلەر كۆممىقوناقنى ئورەك كولاپ تېرىشنى سىناق قىلدى. كۈزگى، يازغى بۇغدايلار ۋە كېۋەزنى پۈتۈنلەي قۇرلاپ تېرىيدىغان بولدى.

2) مۇڭاپىق قويۇق تېرىش　70 - يىللاردىن ئىلگىرى بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئۇرۇق سېلىنىش مىقدارى ئومۇمەن نورمال مىقداردىن 25% — 30% كۆپ ئىدى. 70 - يىللاردىن كېيىن، ناھىيە بويىچە مۇڭاپىق قويۇق تېرىش يولغا قويۇلدى، ئوخشاش بولمىغان يەر، ئوخشاش بولمىغان كىلىمات، ئوخشاش بولمىغان سورت ھەمدە سۇ ئىنشائاتىنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، قويۇقلۇق دەرىجىسىگە تەلەپ قويۇلۇپ، ئۇرۇق مىقدارى بەلگىلىنىپ، ئىلگىرى قوللىنىلىپ كېلىۋاتقان ئۇرۇقنى كۆپ، قويۇق سېلىش ۋە مايسىنى كۆپ قالدۇرۇش ئارقىلىق يۇقىرى ھوسۇل ئېلىشقا ئىنتىلىش ئۇسۇلى تەدرىجىي ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆممىقوناق ۋە كېۋەزنى ھەر خىل كەڭلىكتە قۇرلاپ تېرىش ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلۇپ، بۇرۇنقى بىر خىل كەڭلىكتە قۇرلاپ تېرىش ئۇسۇلى ئۆزگەرتىلىپ، زىرائەتلەر شامال ئوتۇشۇپ تۇرىدىغان ۋە كۈن نۇرى چۈشىدىغان قىلىپ مۇڭاپىق تېرىلىدىغان بولدى. بۇنداق تېرىقچىلىق ئۇسۇلى زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىگە پايدىلىق بولدى.

3) دېھقانچىلىق، ماشىنا - سايمانلىرىدىن كۆپلەپ پايدىلىنىش　ناھىيە تەۋەسىدە ئىلگىرى يەر پۈتۈنلەي دېگىدەك بوقۇسا بىلەن ئاغدۇرۇلاتتى. ئاغدۇرۇش چوڭقۇرلۇقى 12 سانتىمېتردىنمۇ يەتمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە خېلى كۆپ يەر چالا ئاغدۇرۇلۇپ قالاتتى. تىرنىلاش، سۆرەم سېلىش، ئوت ئوتاش قاتارلىق ئىشلار قول بىلەن قىلىنىدىغان بولۇپ، كۆپ قول تۇتاتتى، كۆممىقوناق، كېۋەزلەرنىڭ كۆپ قىسمى بىر قېتىمدا ئوتالمايتتى.

1954 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان قوش چاقلىق، بىر چىشلىق ساپان ۋە قوش چاقلىق، قوش چىشلىق ساپان كەلتۈرۈلدى ۋە ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1955 - يىلى سېتىۋېلىنغان 235 يېڭىچە ساپان بىلەن 66 مىڭ375 مو يەر ئاغدۇرۇلدى، بۇ، ئومۇمىي تېرىلغۇ يەرنىڭ 75 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان ئات سۆرەيدىغان ئون قۇرلۇق سىيالكا كەلتۈرۈلدى. 1956 - يىلى ئات سۆرەيدىغان بۇغداي ئورۇش ماشىنىسى كەلتۈرۈلدى. 1957 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا ياسالغان «TD — 28» تىپلىق ۋە «C — 75» تىپلىق تراكتور كەلتۈرۈلدى. 1963 - يىلىغا كەلگەندە يەر پۈتۈنلەي تراكتور بىلەن ئاغدۇرۇلىدىغان بولدى، ئۇرۇق سېلىش، تىرنىلاش، سۆرەم سېلىش، ئوت ئوتاش ۋە كولتىۋاتسىيە قىلىش ئىشلىرىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسىمۇ تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

4) سۇغىرىش ئۇسۇلىنى ياخشىلاش　مىنگو دەۋرىدە ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناھىيىنىڭ سۇغىرىش سىستېمىسى تولۇق ئەمەس ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇرۇشلەشمىگەنىدى، ئاساسەن باستۇرۇپ سۇغىرىش ئۇسۇلى قوللىنىلاتتى. كېيىن سۇ ئىنشائاتى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللىنىلدى. 1952 - يىلى تارىم چوڭ توسمىسى ياسالغاندىن باشلاپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىرمۇنچە سۇ ئىنشائاتلىرى ياسالدى، بۇ، دېھقانچىلىققا كېرەكلىك سۇغا كاپالەتلىك قىلىشتا چوڭ رول ئوينىدى. سۇغىرىلىدىغان يەر كۆلىمى 1950 - يىلى 43 مىڭ 800 مو بولغان بولسا، 1985 - يىلى 104 مىڭ 200 موغا يەتتى. تاختىلاپ سۇغىرىش،

چۆنەكلەپ سۇغىرىش، كاندۇكلاپ سۇغىرىش يولغا قويۇلدى، باستۇرۇپ سۇغىرىش ۋە ئېتىزدىن ئېتىزغا چىقىرىپ سۇغىرىش ئۇسۇلى قوللىنىلماس بولدى. سۇ سەرپىياتى 1965 - يىلى ھەر موغا 2000 كۇب مېتردىن توغرا كەلگەن بولسا، 1985 - يىلى 1350 كۇب مېتردىن توغرا كەلدى.

3. سۇپەتلىك ئۇرۇقنى ئومۇملاشتۇرۇش

1) ئۇرۇق تاللاش ۋە ساپلاشتۇرۇش يېقىنقى 100 يىلدىن بۇيان ناھىيە تەۋەسىگە سىرتتىن كۆچۈپ كەلگەنلەر بىرقەدەر كۆپ، سىرتتىن ناھىيىگە كىرگەن سورتلارمۇ خېلى كۆپ بولغانىدى، ئۇزۇن مۇددەتلىك ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدا ئاساسلىق سورتلاردىن بىر نەچچىسى ساقلىنىپ قالغانىدى. بىراق ئۇرۇقلار ناچارلىشىپ كەتكەنلىكتىن، ھوسۇلى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتكەنىدى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ناھىيە تەۋەسىدە كېۋەز ۋە بۇغداينىڭ سورتىنى ياخشىلاشقا تىرىشىپ باقتى، بىراق ئۇنۇمى يوق دېيەرلىك بولدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇرۇقچىلىق خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىلدى، 50 - يىللاردا ئۆزى تاللاش، ئۆزى قالدۇرۇش، ئۆزى كۆپەيتىش، ئۆزى ئىشلىتىش چارىسى يولغا قويۇلدى، دۆلەتمۇ مەلۇم دەرىجىدە تەڭشەپ تۇردى، يېزىلاردا ئاممىلا ھەرىكەتلەندۇرۇلۇپ، ئېتىزلاردىن ئۇرۇق تاللاش قانات يايدۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا ئۇرۇق تاللاشتا ئېتىزلاپ تاللاش ۋە باشاقلاپ تاللاش ئۇسۇللىرى قوللىنىلدى، باشاقلاپ تاللاشتا كېسەل تەگمىگەن، قۇرت چۈشمىگەن، دېنى توق ئۆلچەملىك باشاقلار ئېھتىياجغا قاراپ تاللىنىپ، ئايرىم سوقۇلدى، قۇرۇتۇلدى ۋە ساقلاندى؛ ئېتىزلاپ تاللاشتا زىرائەت ئوخشىغان ئېتىزلار تاللىنىپ، ئارىلاش ۋە ناچار سورتلار چىقىرىۋېتىلىپ، ئايرىم ئورۇلۇپ، ئايرىم تېپىلدى. بۇ ئىككى خىل ئۇسۇل كوپېراتسىيىلىشىش مەزگىلىدە سۇپەتلىك ئۇرۇق تەييارلاشنىڭ ئۇنۇملۇك تەدبىرى بولدى.

خەلق گۇڭشەنسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇرۇقچىلىق خىزمىتىدە كۈتۈپ تۇرۇش، تاينىۋېلىش، تەلەپ قىلىش ئىدىيىسى تەدرىجىي ئەۋج ئالدى. ئۇرۇقچىلىق تارماقلىرى ھەر يىلى ئېھتىياجلىق 1 مىليون جىڭ ئۇرۇقنى ھەل قىلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە قاتراپ كۆرگەنلا ئۇرۇقنى سېتىۋالدى، نەتىجىدە سورتلار كۆپ، قالايمىقان، ئارىلاش، ناچار بولۇش، كېسەللىك كۆپ كۆرۈلۈش ھادىسىلىرى كۆرۈلدى. 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق تارمىقى ئاساسىي قاتلامدىكى دېھقانچىلىق تېخنىكا خادىملىرىغا ماسلىشىپ، بۇغداي ۋە كۆممىقوناقنىڭ ئاساسلىق سورتلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتىنى نۇقتىلىق تۇتتى. 1967- يىلى شىڭپىڭ گۇڭشەنسى چوڭ ئېترىتىنىڭ يامانخوۋا ئىشلەپچىقىرىش ئېتىرىتى سۇپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۇرۇش نۇقتىسى قىلىندى. 70 - يىللارغا كەلگەندە ئۇرۇقنى ساپلاشتۇرۇش تېخنىكىسى گۇڭشې، ئەترەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1974 - يىلى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى. ئۇ، مەخسۇس سۇپەتلىك ئۇرۇق كەلتۈرۈش، تەڭشەش، سىناق قىلىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئۇل بولدى.

2) سۇپەتلىك ئۇرۇق كەلتۈرۈش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە لوپنۇر ناھىيىسىدە تېرىلىدىغان كۇزگى بۇغداي، يازغى بۇغداي، كۆممىقوناق، ياغلىق دان، قوغۇن - تاۋۇز، كېۋەز ۋە شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئىچىدە بۇغداي بىلەن كۆممىقوناق ئاساسلىق ئورۇندا تۇراتتى. 70 - يىللارغا كەلگەندە شال ۋە كېۋەزمۇ ئاساسلىق

زىرائەتلەر قاتارىغا كىردى. سۇپەتلىك ئۇرۇق كەلتۈرۈش جەھەتتە، ئالدى بىلەن بۇغداي، كۆممىقوناق ۋە ياغلىق دان ئۇرۇقلىرى كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلغىچە ناھىيىدىكى دېھقانچىلىق زىرائىتى ئىچىدە يازغى بۇغداي، كۆممىقوناق ۋە شالنىڭ ئۇچ تۈرى بويىچە 12 سورتى، ياغلىق داننىڭ ئالتە تۈرى، مېۋە - چېۋىنىڭ بەش تىپى بويىچە 14 سورتى، قوغۇن - تاۋۇزنىڭ ئىككى تۈرى بويىچە 11 سورتى، كۆكتاتنىڭ يەتتە تىپى بويىچە 57 سورتى بارلىققا كەلدى.

(1) بۇغداي بۇغداي ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. 1978 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە كۈزگى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى بۇغداي ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 60 - 70 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى. كۈزگى بۇغدايىنىڭ قىشتىن چىققىچە ئۇششۇپ قېلىش نىسبىتى يىلدىن يىلغا ئۆرلەپ ۋە قۇرۇق ئىسسىق شامالنىڭ زىيىنى ئۈزلۈكسىز كۈچەيىپ، كۈزگى بۇغدايىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ كەتتى، 1978 - يىلدىن كېيىن يازغى بۇغدايىنىڭ تېرىلغۇ كۆلىمى يىلدىن - يىلغا كېڭەيتىلدى ھەمدە يازغى بۇغدايلا تېرىلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىسى شەكىللەندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1978 - يىلغا قەدەر كۈزگى بۇغداي سورتى تۆت قېتىم يەڭگۈشلەندى. «بايىنغۇلىن كۈزگىسى — 1»، «بايىنغۇلىن كۈزگىسى — 2»، «بايىنغۇلىن كۈزگىسى — 4»، «شىنجاڭ كۈزگىسى — 3»، «شىنجاڭ كۈزگىسى — 4» ۋە «تاڭشەن — 6869» قاتارلىق كۈزگى بۇغداي سورتلىرى تېرىلدى؛ يازغى بۇغداي سورتى ئۈچ قېتىم يەڭگۈشلەندى. «ئاق يازغى»، «لياڭشەن قارا يازغىسى»، «قىلتىرىقلىق يازغى»، «بايىنغۇلىن قارا بۇغدىيى — 65»، «سېلوس يازغىسى»، «بايىنغۇلىن يازغىسى — 1»، «بايىنغولىن يازغىسى — 2»، «ئازاد يازغىسى — 3» ۋە «قەشقەر باقبۇقسى» قاتارلىق يازغى بۇغداي سورتلىرى تېرىلدى. 1985 - يىلى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى 59 مىڭ 700 مو، بىرلىك ھوسۇلى 319 جىڭ، ئومۇمىي ھوسۇلى 19 مىليون 41 مىڭ جىڭ بولدى.

(2) كۆممىقوناق كۆممىقوناق ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى، ئۇنىڭ «ۋېل — 156»، «ئات چىشلىق كۆممىقوناق»، «ئالتۇن خانىش»، «چىلگە قوناق» قاتارلىق سورتلىرى تېرىلدى. 1985 - يىلى كۆممىقوناق تېرىلغۇ كۆلىمى 11 مىڭ 300 مو، بىرلىك ھوسۇلى 368.5 جىڭ، ئومۇمىي ھوسۇلى 4 مىليون 164 مىڭ جىڭ بولدى.

(3) شال ناھىيە تەۋەسىدە شالچىلىق تارىخى بىرقەدەر ئۇزۇن. بىراق 1972 - يىلدىن ئىلگىرى شال ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى قالاق بولغاچقا، بىرلىك ھوسۇلى تۆۋەن، كۈرمىكى كۆپ، تېرىلغۇ كۆلىمى ئاز بولۇپ كەلگەنىدى. 1972 - يىلدىن كېيىن نوپۇسنىڭ كۆپىيىشىگە، دېھقانچىلىقنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، «ئىتتىپاق» ۋە تارىم گۇڭشېلىرىدا شال كەڭ كۆلەمدە تېرىلىدىغان بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە شال تېرىلغۇ كۆلىمى 3400 موغا، بىرلىك ھوسۇلى 6.734 جىڭغا، ئومۇمىي ھوسۇلى 2 مىليون 497 مىڭ 700 جىڭغا يەتتى. «شازى — 129»، «دۇزى — 129»، «دۆلەت بايرىمى — 20»، «ئەيفېڭ — 2»، كېنفېڭ — 6»، «چىۋگۇاڭ»، «جىنجۇ»، «ئاق قىلتىرىقلىق شال» قاتارلىق شال سورتلىرى تېرىلدى.

(4) كېۋەز چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلگىچە كېۋەز ئاز تېرىلاتتى. ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن ئىدى. 1957 - يىلدىن كېيىن سۇپەتلىك ئۇرۇق كەلتۈرۈلۈشكە باشلىدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر كېۋەز سورتى تۆت قېتىم يەڭگۈشلەندى. «3173»، «108 - ئەيفۇ»، «1470»، «ھەربىيلەر كېۋەزى — 1» قاتارلىق قۇرۇقلۇق كېۋەزى

سورتلىرى، «دېڭىز ئارمىيىسى — 1» قاتارلىق ئۇزۇن تالالىق كېۋەز سورتلىرى كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلى كېۋەز (قۇرۇقلۇق كېۋىزى) تېرىلغۇ كۆلىمى 13 مىڭ 800 مو، بىرلىك ھوسۇلى 100 جىڭ، ئومۇمىي ھوسۇلى 1 مىليون 382 مىڭ جىڭ بولدى.

(5) ياغلىق دان مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ياغلىق دان ناھايىتى ئاز تېرىلاتتى، ياغلىق داننىڭ ئاساسلىق سورتلىرىدىن زىغىر، قىچا، كۈنجۈت، زاراڭزا قاتارلىق يەرلىك سورتلار بار ئىدى، بۈلارنىڭ ھوسۇلى تۆۋەن بولۇپ، مو بېشى ھوسۇلى 2.24 جىڭ ئەتراپىدا ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىقنىڭ راۋاجلىنىشى، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ياغلىق دان زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى ئۇزلۇكسىز كېڭەيدى، ئاپتاپپەرەس، زىغىر، زاراڭزا ۋە قىچا قاتارلىق ياغلىق دان زىرائەتلىرىنىڭ بىر قىسىم يېڭى سورتلىرى كەلتۈرۈلدى. ياغلىق دان زىرائىتى ئىچىدە قىچا ئاساسلىق ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، 1985- يىلى 4600 مو يەرگە قىچا تېرىلىپ، ھەر موسىدىن 129.5 جىڭدىن جەمئىي 595 مىڭ 600 جىڭ قىچا ئېلىندى.

4. يەرنى قۇۋۇەتلەندۈرۈش

لوپنۇر ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق زىرائىتى پۈتۈنلەي ئورگانىك ئوغۇت بىلەن ئوغۇتلىناتتى، يېزىلاردا ئېچىتما ئوغۇت، قىغ، كۈنجۈرە، يېشىل ئوغۇت، تام توپىسى، ئادەم گەندىسى ۋە چارۋىلارنىڭ قىغى، ناھىيە بازىرىدىكى ئەخلەت قاتارلىقلار ئورگانىك ئوغۇت ئورنىدا ئىشلىتىلەتتى. 70- يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ھەر مو يەرگە 2000 - 3000 جىڭدىن مەھەللىۋى ئوغۇت قويۇلۇپ، ئاساسىي ئوغۇت قىلىنىپ كەلگەنىدى.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 60 - يىللارنىڭ بېشىدا، خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، ئۇ ۋاقىتتىكى خىمىيىۋى ئوغۇت پەقەت ئازوتلۇق ئوغۇت يەنى ئاممونىي سۇلفات، ئاممونىي نىترات قاتارلىقلار ئىدى، مىقدارىمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىمپورت قىلىنغان ئورىيە ئىشلىتىلىشكە باشلىدى، بىراق خىمىيىۋى ئوغۇت ئازراق ئىشلىتىلدى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە 948 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئازوتلۇق ئوغۇت 715 تونىنا، فوسفورلۇق ئوغۇت 233 تونىنا، ھەر موغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن سەككىز كىلوگرامدىن ئىشلىتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 1135 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلىتىلدى، بۇ، مو بېشىغا 11.5 كىلوگرامدىن توغرا كەلدى.

60 - يىللارنىڭ بېشىدا يېشىل ئوغۇت سۈپىتىدە بېدە ۋە قاشقا بېدە تېرىپ يېشىل ئوغۇت قىلىش ئىشى باشلاندى، قاشقا بېدىنىڭ ھەر موسىدىن ئىككى تونىنا بېدە چىقىدۇ، كۈزدە قاشقا بېدە يەر ئاغدۇرۇشتا يەرگە باستۇرۇۋېتىلىدۇ، قاشقا بېدىنىڭ يىلتىزىنى قوشقاندا، ھەر مو يەردە ئازوت 7.2 كىلوگرام، فوسفور 0.76 كىلوگرام ئاشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە بېدە تېرىلىپ، قىشتا چارۋىلارغا بېرىش ئۈچۈن كۆپلەپ يېشىل بېدە تەقلەپ قويۇلىدۇ، چارۋا قىغى ئېتىزلارغا قۇيۇلغاندا تۇپراق تەركىبىدىكى ئوغۇت كۆپىيىدۇ.

دېھقانچىلىق رايونلىرىدا دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق بىرلەشتۇرۇلۇپ، چارۋا دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدا قوندۇرۇلۇپ يەر ئوغۇتلىنىدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىللە دېھقانلارنى كۆممىقوناق ۋە بېدە تېرىشقا سەپەرۋەر قىلىش، دېھقانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىدىن ئارىلاشما يەم - بوغۇز ئىشلەش ئارقىلىق، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا چارۋا بېقىشقا يەم - بوغۇز تەييارلىنىپ، دېھقانچىلىق رايونى چارۋىچىلىقى (يەنى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كۆپەيتىش، دېھقانچىلىق

رايونلىرىدا بورداش) راۋاجلاندۇرۇلىدۇ. 1985 - يىلى قىشتا 37 مىڭ تۈياقتىن كۆپرەك‌قوي-ئۆچكە، 280 دىن كۆپرەك كالا دېھقانچىلىق رايونىدا بېقىلدى.

§ 4. ئۆسۈملۈك ئاسراش

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۆسۈملۈك ئاسراش ئاپپاراتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 60 - يىللاردىن باشلاپ بۇ خىزمەتكە ئەھمىيەت بېرىلدى، دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى بۇ ئىشقا مەخسۇس تېخنىكا خادىملىرىنى مەسئۇل قىلدى، بىراق ئۆسۈملۈك ئاسراش خىزمىتى بەزىدە چىڭ تۇتۇلۇپ، بەزىدە بوشاشتۇرۇپ قويۇلغاچقا، ئۇنۇمى چوڭ بولمىدى. 1983 - يىلى ئۆسۈملۈك ئاسراش پونكتى رەسمىي قۇرۇلدى، ئۇرنى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتىدا بولۇپ، ئۇچ كەسپىي كادىر سەپلەندى. 1985 - يىلى كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلارنى كۆزىتىش، ئالدىن مەلۇمات بېرىش، ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۆسۈملۈك كارانتىن قىلىش كەسپىي خادىملىدىن تۆتى سەپلەپ بېرىلدى، 350 دانە ھەرخىل ماشىنا - ئۇسكۇنە بىلەن سەرەمجانلاندى، ئىككى تونىنا دېھقانچىلىق دورىسى يۆتكەپ بېرىلدى، ناھىيە بويىچە كۆزىتىش، ئالدىن مەلۇمات بېرىش نۇقتىسىدىن 11 ى قۇرۇلدى، ھەر يىلى زىيانداشلارنىڭ ئالدى ئېلىنغان ۋە زىيانداشلار يوقىتىلغان كۆلەم 20 مىڭ مودىن ئاشتى، كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلاردىن بېرىلگەن مەلۇماتلارنىڭ توغرا چىقىش نىسبىتى 85% تىن يۇقىرى بولدى.

1. دېھقانچىلىق زىرائىتىدە بولىدىغان كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتلار

1) ئاساسلىق كېسەللىكلەر ناھىيە تەۋەسىدىكى بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، كېۋەز ۋە قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئاساسلىق زىرائەتلەردە 15 خىل كېسەللىك ۋە زىيانداش ھاشاراتنىڭ بارلىقى بايقالدى.

(1) بۇغدايدا بولىدىغان ھال كېسەللىكى ۋە قارا كۈيە كېسەللىكى بۇغدايدا بولىدىغان ھال كېسەللىكى، ئاساسەن، كۇزگى بۇغدايغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ. 1964 - يىلى ئال كېسەللىكى پۈتۈن ناھىيىدىكى 94% گۇڭشې، ئەترەتنىڭ 34 مىڭ 600 مو يېرىدىكى كۇزگى بۇغداي ئېتىزىغا تارقالدى، 20 مىڭ مو يەردىن ھوسۇل چىقمىدى، شۇنىڭدىن كېيىن كۇزگى بۇغداي تېرىلغۇ كۆلىمى يىلدىن - يىلغا ئازايتىلدى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ بۇ خىل كېسەللىكمۇ ئازايدى.

قاراكۈيە كېسەللىكى ئانچە - مۇنچە كۆرۈلىدۇ، ئاساسلىقى «ئىتتىپاق» يېزىسى ۋە ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا كۆرۈلىدۇ.

(2) كۆممىقوناقتا بولىدىغان قارامۇق كېسەللىكى ناھىيىنىڭ يېزا - كەنتلىرىدەئانچە-مۇنچە كۆرۈلىدۇ.

(3) شالغولى قۇرۇش كېسەللىكى ئانچە - مۇنچە كۆرۈلىدۇ.

(4) كېۋەز يىلتىزى چىرىش كېسەللىكى، سارغىيىپ يىگىلەش كېسەللىكى، داغ كېسەللىكى بۇ خىل كېسەللىكلەر ئانچە - مۇنچە كۆرۈلىدۇ.

(5) قوغۇن - تاۋۇزدا بولىدىغان ئاق توزان كېسەللىكى، پىلەك قۇرۇش كېسەللىكى ئاق توزان كېسەللىكى ناھىيىدىكى يېزا - كەنتلەردە ئومۇمىيۈزلۈك كۆرۈلىدۇ؛ پىلەك قۇرۇش كېسەللىكى بىر قىسىم يېزا - كەنتلەردە ئانچە - مۇنچە كۆرۈلىدۇ.

2) ئاساسلىق زىياندىش ھاشاراتلار

(1) يەر يولۇسى يەر يولۇسىدىن ئاساسلىق سىزىقلىق يەر يولۇسى، ئاچا يوللۇق يەر يولۇسى ۋە سېرىق يەر يولۇسى بار بولۇپ، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىغا تارقالغان، بۇنىڭ ئىچىدە شىڭپىڭ يېزىسىدا يەر يولۇسىنىڭ زىيىنى ئەڭ ئېغىر، ئاساسەن كۆممىقوناققا زىيان يەتكۈزىدۇ. بۇنىڭ ئادەتتىكى يىللاردا مايسىنى قۇرۇتىۋېتىش نىسبىتى 1% تىن 15% كىچە بولىدۇ. كېۋەز ۋە پېدىگەن ئائىلىسىدىكى كۆكتات (مەسىلەن: پېدىگەن، مۇچ قاتارلىق) لارغا يەتكۈزىدىغان زىيىنى ئىنتايىن ئېغىر، بەزىدە كۆكتاتلارنىڭ ئالا بولۇپ قېلىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

يەر يولۇسىنىڭ 1 - ئەۋلاد لىچىنكىسى 5 - ئاينىڭ كېيىنكى ئون كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈنگىچە، ئاساسەن كۆممىقوناق، كېۋەز ۋە پېدىگەن ئائىلىسىدىكى كۆكتاتلارنىڭ مايسىسىغا زىيان يەتكۈزىدۇ، 2 - ئەۋلاد لىچىنكىسى ئېڭىز ئورنىغا تېرىلغان كۆممىقوناق ۋە ياڭيۇ تۇرىدىكى زىرائەتلەرگە زىيان يەتكۈزىدۇ.

يەر يولۇسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىشتا ئادەتتە يەرگە زەھەر چېچىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ، سۇ بىلەن باستۇرۇش ئۇسۇلىمۇ قوللىنىلىدۇ، ئايرىم كەنتلەردە چىراغ يېقىپ قويۇپ ۋە شېكەر قىيامىغا جەلپ قىلىپ يوقىتىش قاتارلىق ئۇسۇللارمۇ قوللىنىلىدۇ.

(2) يوپۇرماق پىتى بۇغداي يوپۇرماق پىتى (بۇغداي پىتى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئۇزۇن نەيچىسىمان يوپۇرماق پىتى ۋە ئىككى بۇرۇتلۇق يوپۇرماق پىتى دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. يوپۇرماق پىتى ناھىيىدىكى بۇغداي تېرىلىدىغان رايونلارغا تارقالغان. بۇنىڭ ئىچىدە تارىم يېزىسىنىڭ خادادۆڭ كەنتىدە ئەڭ ئېغىر، ئۇنىڭ زىيىنى ئەڭ ئېغىر بولىدىغان مەزگىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە بولۇپ، زىيىنى ئېغىر بولغان يىللاردا بۇغداي ھوسۇلى 5% ئۆچۆرىسىدە كېمىيىپ كېتىدۇ.

شاپتۇل ۋە ئۆرۈك يوپۇرماق پىتى پۈتۈن ناھىيىگە تارقالغان، ئۇ، ئاساسلىقى، شاپتۇل ۋە ئۆرۈككە زىيان يەتكۈزىدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆسۈشىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ، مۇنداق پىت چۈشكەن شاپتۇل، ئۆرۈكنىڭ مېۋىسى بالدۇر تۆكۈلۈپ كېتىدۇ، سۈپىتى ناچارلىشىدۇ.

كېۋەز قارا يوپۇرماق پىتى پۈتۈن ناھىيىگە تارقالغان، ئۇ، ئاساسلىقى، قىچا ۋە ئېڭىزغا تېرىلىدىغان كۆممىقوناققا زىيان يەتكۈزىدۇ، بۇ پىت بەزىدە كېۋەز غولىدىمۇ بولىدۇ.

(3) قارغۇ چېرىپاشكا (ئوساغاق قوڭغۇز) بۇ پۈتۈن ناھىيىنىڭ كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلىرىغا ۋە بېدىلىكلىرىگە تارقالغان، ئۇ، بىر يىلدا تۆت ئەۋلاد كۆپىيىدۇ، يېتىلگەن قۇرت ھەرخىل ئوت - چۆپ، دەرەخ قوۋزاقلىرى ياكى بۇغداي بادىكى ئاستىدىكى يەر يېرىقلىرىدا قىشلايدۇ، كېيىنكى يىلى 4 - ئاينىڭ بېشىدا ياكى ئوتتۇرلىرىدا بېدە ياكى ئوت - چۆپ ئۈستىدە تۇخۇملايدۇ، 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىغىچە تۇخۇمدىن چىقىدۇ، ئاندىن كېۋەزلىكلەرگە كىرىدۇ. 6 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرىدىن 7 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە كېۋەزگە ئەڭ ئېغىر زىيان سالىدۇ.

(4) غوزا قۇرتى بىر يىلدا ئۈچ ئەۋلاد كۆپىيىدۇ، ئۇ كېۋەز تېرىلىدىغان رايونلارغا تارقالغان، كۆممىقوناق، شوخلا، مۇچ قاتارلىقلارغىمۇ زىيان يەتكۈزىدۇ، زىيان يەتكۈزۈش مەزگىلى 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرلىرى ۋە ئاخىرلىرى بولۇپ، ئاساسلىقى، مېۋىگە (قۇرت مېۋىنى تېشىپ ئىچىگە كىرىۋالىدۇ) زىيان يەتكۈزىدۇ، كۆممىقوناقنى يالىڭاچلاپ قويۇپ، ھوسۇلى ۋە سۈپىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ.

(5) كۆكتات بۇرگىسى　بۇ ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىغا تارقالغان، يىلدا ئىككى ئەۋلاد كۆپىيىدۇ. 1 - ئەۋلاد قۇرت 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پەيدا بولىدۇ، ئۇ، ئاساسەن، ئەتىيازدا تېرىلغان قىچا، يازلىق كۆكتات قاتارلىقلارغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ. 2 - ئەۋلاد قۇرت 8 - ئاينىڭ بېشى ۋە ئوتتۇرىلىرىدا پەيدا بولىدۇ، ئۇ، ئاساسەن، قىشلىق يېسۈملەك، تۇرۇپ، شوخلا ئائىلىسىدىكى زىرائەتلەر ۋە ئېكىزغا تېرىلغان قىچىغا زىيان يەتكۈزىدۇ. كۆكتات بۇرگىسى، ئاساسەن، يوپۇرماق تەركىبىدىكى سۇنى سۈمۈرۈپ ھايات كەچۈرىدۇ.

(6) شال چىرونومىدى، شال چۈبۈنى، شال پىتى　بۇ ئۇچ خىل زىياندىش ھاشارات، ئاساسەن، «ئىتتىپاق» ۋە تارىم يېزىلىرىدىكى شاللىقلاردا كۆرۈلىدۇ، شالغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

(7) قىزىل ئۆمۈچۈك　بۇ، ئاساسەن، شىكىپىك، تارىم يېزىلىرى ۋە ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدا كۆرۈلىدۇ، ئاساسەن كۆممىقوناققا زىيان يەتكۈزىدۇ.

(8) مېۋىلىك دەرەخلەردە بولىدىغان زىياندىش ھاشاراتلار　ئالما كۈيە كەپىنىكى، نەشپۈت ئۆزەك قۇرتى، شاپتۇل ۋە ئۆرۈك پىتى بار بولۇپ، ئۇلار، ئاساسەن، ئالما، ئۆرۈك ۋە شاپتۇلغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

3) كېسەللىك ۋە زىياندىش ھاشاراتنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش

مىنگو دەۋرىدە زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ ئومۇمەن سۈنئىي ئۇسۇلدا ئالدى ئېلىنىاتتى ۋە ئۇلار يوقىتىلاتتى، ئايرىم دېھقان ئائىلىلىرى ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ئاساسىدا سورتلارنى تاللاپ ئالماشتۇرۇپ تېرىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ھاشاراتلارنىڭ ئالدىنى ئالاتتى ۋە ئۇلارنى يوقىتاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 80 - يىللاردىن كېيىن ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىپ ئۇنىۋېرسال ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. تۆت دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا بۇغداي، كۆممىقوناق، كېۋەز، شال، قوغۇن قاتارلىق ئاساسلىق زىرائەتلەردە كۆرۈلىدىغان ئاساسلىق كېسەللىكلەر ۋە زىياندىش ھاشاراتلارنىڭ پائال ئالدى ئېلىندى ۋە ئۇلار يوقىتىلدى، كارانتىن قىلىش ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش، يېزا ئىگىلىكى جەھەتتىن ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش، بىئولوگىيىلىك ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش، فىزىكىلىق ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىش، دورا ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىش ۋە يوقىتىشتىن ئىبارەت بەش خىل ئۇسۇل قوللىنىلدى.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرلىرىدا دېھقانلار «666» ۋە «DDT» نى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئالدىنى ئېلىشقا ۋە يوقىتىشقا باشلىدى. 70 - يىللاردا «1605»، «1059»، «3911» قاتارلىق زەھەرى كۆچلۈك دېھقانچىلىق دورىلىرى ئىشلىتىلمىدىغان بولدى، 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ئوكسىگېنلىق روگۇر ۋە ئوكتىللىق، گۇڭگۇرتلۇك، فوسفورلۇق دورىلاردىن ئىبارەت ئۇنۇمى يۇقىرى، زەھەرى ئاز دېھقانچىلىق دورىلىرىنى ئىشلىتىش باشلاندى. ھاشاراتلارنى يوقىتىشتا ئۇرۇقلا دورا ئارىلاشتۇرۇش، تۇپراقنى بىر تەرەپ قىلىش، زەھەرلىك يەم چېچىش، بىۋاستە چاچىدىتىش، تۇمانلىتىش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلدى. دورا ئىشلىتىشتە چېچىش، ئارىلاشتۇرۇش، سېپىش، قۇيۇش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلدى، دورا ئىشلىتىش سايمىنى قول بىلەن ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان چاچىدىتىش ۋە تۇمانلىتىش ئۇسكۇنىسىدىن تەدرىجىي ھالدا ماتورلۇق چاچىدىتىش ۋە تۇمانلىتىش ئۇسكۇنىسىگە تەرەققىي قىلدى، دورا ئۇنۇمىمۇ ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ماتورلۇق دورا ئىشلىتىش ئۇسكۇنىسى 35 كە يەتتى.

§ 5. ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشى

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى پۈتكۈل ناھىيە دېھقانلىرىنى ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىشقا سەپەرۋەر قىلدى. 1958 - يىلدىن باشلاپ، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى تەشكىللىك ئېلىپ بېرىلىش باسقۇچىغا كىردى، شۇنىڭدەك، تىكەنلىك ۋە ئاقسوپى قاتارلىق دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ھەرخىل ئېرىق - ئۆستەڭلەر چېپىلدى ۋە رېمونت قىلىندى.

1964 - يىلدىن بۇيان سۇ ئىنشائاتى مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلۇپ، تېرىلغۇ يەرلەر ئاساسىي جەھەتتىن سالالاشتۇرۇپ بولۇندى، سۇغىرىش دەسلەپكى قەدەمدە يۇرۇشلەشتۇرۇلدى. 1966 - يىلى تراكتور بىلەن تېرىلغان كۆلەم 131 مىڭ موغا يېتىپ، تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ناھىيە بويىچە ئېتىز، ئېرىق - ئۆستەڭ، ئورمان ۋە يول يۇرۇشلەشكەن سالا ئېتىز 29 مىڭ مودىن ئېشىپ، 117 مىڭ 800 مو تېرىلغۇ يەرنىڭ تەخمىنەن 25 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېرىم يۇرۇشلەشكەن سالا ئېتىزى 55 مىڭ مودىن ئېشىپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ تەخمىنەن 46 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى توختاپ قالدى. 1969- يىلى مەركەزنىڭ شىمال يېزا ئىگىلىك يىغىنىدىن كېيىن، ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش قايتىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بىراق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا شەكىللەنگەن ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمىنىڭ بۇزغۇنچىلىقى ۋە تەرەببازلىقنىڭ كاشىلىسى تۇپەيلىدىن، ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئېلىپ بارغىلى بولمىدى.

1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئېتىز-ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى قايتىدىن تۈتۈلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە 281 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول ئۆستەڭ ۋە تارماق غول ئۆستەڭدىن ئالتىسى چېپىلدى. بۇ ئۆستەڭلەرنىڭ سېكۇنتلۇق سۇ يەتكۈزۈش ئىقتىدارى 27 كۇب مېتردىن ئارتۇق؛ 23 كىلومېتر سۇ سىغىمى غول ئۆستەڭ، 4. 154 كىلومېتر سۇ سىغىمى تارماق ۋە ئوق ئېرىق چېپىلدى؛ 217 سۇ ئىنشائاتى ياسالدى؛ 20 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا 154 زەيكەش چېپىلدى؛ تۈزلەڭلىكتە ئوتتۇرا ۋە كىچىك سۇ ئامبىرىدىن تۆتى ياسالدى، ئۇلارنىڭ سىغىمچانلىقى 44 مىليون 210 مىڭ كۇب مېترغا يېتىدۇ؛ ئېلېكتر كۆچى بىلەن سۇ چىقىرىلىدىغان ناسوس ئىستانسىسىدىن 26 سى قۇرۇلدى. ئۇلار سېكۇنتىغا 7.5 كۇب مېتر سۇ چىقىرالايدۇ. جەمئىي 3687 مو كېلىدىغان 421 پارچە ئىھاتە ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلىنىپ، 20 مىڭ مو ئېتىز قوغدالدى؛ جەمئىي 50 مىڭ مودىن ئارتۇق 250 پارچە سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى. ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى دېھقانچىلىقنىڭ ئاساسىي شارائىتىنى ياخشىلاشتا ناھايىتى زور رول ئوينىدى.

§ 6. ئىگىلىك باشقۇرۇش

1. مالىيە باشقۇرۇش

1955 - يىلى باشلانغۇچ كوپېراتىپ ئومۇملىشىشتىن ئىلگىرى، دېھقانچىلىق خوجىلارنىڭ

باشقۇرۇشىدا بولۇپ، ئەمگەك مېۋىسىدىن بەھرىمەن بولۇشتا ئائىلە بىرلىك قىلىنىدى. باشلانغۇچ كوپېراتىپ مەزگىلىدە يەر، ئۇلاغ ۋە ھارۋىلار كوللېكتىپنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. كوپېراتىپقا پاي قوشۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، كوپېراتىپ بىرلىك قىلىنغان ھالدا ئەھۋالغا قاراپ ئائىلىلەرنىڭ كوپېراتىپقا ئۇلاغ ۋە ھارۋىلارنى پۇلغا سۈندۇرۇپ پاي قوشۇش ئۆلچىمى بەلگىلەندى، قوشقان پېيى ئازلاپ ئاستا - ئاستا تولۇقلىنىدىغان، كۆپلەرگە ئارتۇق پېيى ئاستا - ئاستا قايتۇرۇلىدىغان بولدى (بىراق كېيىن شۇنداق قىلىنمىدى). شۇ يىلقى ماددىي مەھسۇلات ۋە نەق پۇل كىرىمى دېھقانچىلىق بېجى، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى ۋە كوللېكتىپ جۇغلانمىسى تۇتۇپ قېلىنغاندىن كېيىن ئەمگەكنىڭ قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى بويىچە تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى قارار چىقىرىپ، «ئومۇمىي كىرىمنىڭ 60 پىرسەنتىدىن كۆپرەكىنى چوقۇم گۆشۈي ئەزالىرىغا تەقسىم قىلىپ، 90% گۆشۈي ئەزاسىنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچىللىقىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش» نى بەلگىلىدى. مالىيەنى دېموكراتىك باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، بۇ گۆشۈي ئەزالىرىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى.

1958 - يىلى خەلق گۆشۈبىسى قۇرۇلدى. 1958 - ۋە 1959 - يىللىرى ھاۋا ناھايىتى ياخشى بولۇپ، ئۇدا ئىككى يىل مول ھوسۇل ئېلىنغان بولسىمۇ، «سول» پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە گۆشۈي، ئەترەتلەرنىڭ ھەممىسىدە «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» چىقتى، تاماق ھەقسىز قىلىندى، ھەممە ئەترەتتە ئاشخانا قۇرۇلدى، بۇ ئۇسۇل ئىقتىسادىي شارائىت ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىدىن ھالقىپ كەتكەنلىكتىن، مالىيە باشقۇرۇش خېلىلا قالايمىقانلىشىپ كەتتى، بىر قىسىم ئەترەت كادىرلىرى ئىسراپخورلۇق قىلدى، ئايرىم مالىيە خادىملىرى پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ خىيانەت قىلدى، ئەزالارنىڭ ئەمەلىي كىرىمى بەكلا تۆۋەنلەپ كېتىپ، ئەمگەك ئاكتىپچىللىقىغا ئېغىر تەسىر يەتتى، نۇرغۇن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى ئېشىنىدىغان ئائىلىلەر قەرزدار ئائىلىگە ئايلىنىپ قالدى.

1961 - يىلى كۈزدىن 1963 - يىلنىڭ بېشىغىچە ئىستىل تۈزىتىش، گۆشۈبىنى تەرتىپكە سېلىش ئېلىپ بېرىلدى، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» غا دائىر خاتالىق تۈزىتىلدى، مالىيە باشقۇرۇش پەيدىنپەي ياخشىلاندى. «ئىككى دەرىجىلىك ھېسابات قىلىش» «ئۈچ دەرىجىلىك ھېسابات قىلىش، ئەترەتنى ئاساس قىلىش» قا ئۆزگەرتىلدى، مالىيە باشقۇرۇشمۇ مۇناسىپ ھالدا مۇكەممەللەشتى، نەق پۇلنى كىرىم ۋە چىقىم قىلىشتا تەكشۈرۈپ تەستىقلاش رەسمىيىتى ئورنىتىلدى ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ مالىيەنى دېموكراتىك باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى ئايمۇئاي تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان بولدى. ماددىي ئەشيا باشقۇرۇش جەھەتتە ئىشلىتىش، ئىستېمال قىلىش، باشقۇرۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش تۈزۈمى ئورنىتىلدى، كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرى (كەتمەن، ئورغاق قاتارلىقلار) نى ئەزالار ئۆزى تەييارلىدى، ئۆزى ئىشلەتتى، ئۆزى ساقلىدى، چوڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئوپچە باشقۇرۇلۇپ، ئوپچە ئىشلىتىلدى. ئاشلىق باشقۇرۇشتا ئامبارىدىن ھۇججەتلىك چىقىرىش ۋە ئامبارغا ھۇججەتلىك كىرگۈزۈش يولغا قويۇلدى. ھېسابات باشقۇرۇشتا، نەق پۇلنى ئاساس قىلغان ھالدا ھېسابات دەپتەر تۇتۇش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، ئالتە ھېسابات، بىر دەپتەر (يەنى ئومۇمىي ھېسابات، تۇرلەر ھېساباتى، نەق پۇل ھېساباتى، ماددىي ئەشيا ھېساباتى، ساقلاش ھېساباتى، ئاشلىق ھېساباتى، ماددىي ئەشيالارنى تەكشۈرۈپ تەزىملاش دەپتىرى) تۇتۇلدى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا بۇ تەدبىرلەر مالىيە باشقۇرۇشنى ياخشىلاشتا ياخشى رول ئوينىدى، بىراق يېڭىلىش، ئېلىپ كېتىش، ھەدىيە

قىلىش، بۇزۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى ھەددىدىن ئارتۇق قالدۇرۇشقا ئوخشاش مەسىلىلەر يەنىلا ساقلاندى، بولۇپمۇ كادىرلار ۋە ئەزالار بوغۇلغان قەرز ۋە باشقا قەرزلەرنى يىلغا كۆپەيتىپ كەتتى. مەبلەغ كۆپلەپ ئىگىلىۋېلىنغانلىقتىن، نۇرغۇن ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرەتلىرى قۇتقۇزۇشقا ۋە قەرز پۇلغا قاراپ قالدى، مەسىلەن: تارىم گۈڭشېسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرەتلىرى دۆلەتنىڭ ئۆز يەرلىرىنى ھەيدەپ، تېرىپ بەرگەن ماشىنا تراكتور ھەققىدىن 380 مىڭ يۈەنگە بوغۇلۇپ قالدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. 1982 - يىلى ناھىيە مىقياسىدا دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى مەسئۇلانىغا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، چوڭ چارۋىلار پۇلغا سۈندۈرۈلۈپ، ئائىلىلەرگە بېرىلدى، دېھقان ئائىلىلىرى ھەر يىلى توختام بويىچە دېھقانچىلىق بېجى، يەر قالدۇرۇقىنى تولۇق تاپشۇرغاندىن كېيىن قالغان كىرىم ئۆزىگە قالدى، بۇ، دېھقانلارنىڭ ئاكتىپچىللىقىنى خېلى زور دەرىجىدە قوزغىدى.

يېزا ئىگىلىك ئىقتىسادىي تارماقلىرى ئىقتىسادىي تەھلىل خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ۋە دېھقانلارنىڭ بېيىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئۇلارنى بېيىش ئۈچۈرى بىلەن تەمىنلەپ، ئۇلارغا تېخنىكا جەھەتتىن مەسلىھەت بېرىپ، مەھسۇلاتلارنى سېتىشقا ياردەملىشىپ ۋە ئىلمىي تېرىقچىلىق قىلىش ئۇسۇلىنى ئومۇملاشتۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە بىر قىسىم دېھقان ئائىلىلىرىنىڭ ئائىلە ئىقتىسادى ئاددىي ھېسىاب دەپتىرى تۇتۇشىغا ياردەم بەردى. بۇ دەپتەرگە كىرىم ۋە چىقىملار خاتىرىلىنىپ ماڭدى، يىل ئاخىرىدا ئارىلاپ تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا قىسمەن يىللاردىكى دارامەتنىڭ تەقسىملىنىش ئەھۋالى

2 - قىسىم 7 - جەدۋەل

يىللار	ئومۇمىي كىرىم (10 مىڭ يۈەن)	تاپشۇرۇلغان دۆلەت بېجى (10 مىڭ يۈەن)	كوللېكتىپ فوند (10 مىڭ يۈەن)		ئەزالارغا تەقسىم قىلىنغان ئومۇمىي كىرىمدە ئىگىلىگەن نىسبەتى %	كىشى بېشىغا توغرا كەلگەنى (يۈەن)	ئەزالارغا تەقسىم قىلىنغىنى (10 مىڭ يۈەن)
			جامائەت فوندى	پاراۋانلىق فوندى			
1956	94.14	8.40	2.78	0.9	74.6	84.4	70.27
1958	164.4	11.03	21.87	6.1	55.8	80.5	91.78
1960	182.8	7.89	7.88		62.2	98.6	113.8
1966	280	16.63	16.63	5.72	47.4	113	132.64
1970	225	12.84	12.24	2.58	57.3	99	128.9
1976	274	14.7	12.74	4.17	47.9	84	131.5
1978	322.3	21.11	4.12	5.58	48.5	82	156.16
1980	442.3	18	20.39	9.44	55.1	129	243.7
1981	528.87	18.7	20.3	9.5	55.7	146	294.6
1982	581.6	48	47.6		55.5	157	322.5
1983	761.5	49.4	49.9		61.9	239.8	472
1984	1204	79.4	30.56	25.24	64.2	363	772.8
1985	1477	90	36		67.7	459.06	1000

ئەسكەرتىش: بۇ جەدۋەلگە كوللېكتىپ جۇغلانمىسى كىرگۈزۈلمىدى.

2. ئەمگەك باشقۇرۇش

باشلانغۇچ كوپىراتىپ قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى، مەيلى يەككە ئىشلىگەن چاغدا بولسۇن ياكى ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن بولسۇن، دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى ئائىلە ئەمگىكىگە باشچىلىق قىلغۇچى ياكى گۇرۇپپا باشلىقى تەقسىم قىلاتتى. 1955 - يىلى باشلانغۇچ كوپىراتىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى ھۆددىگە بېرىش ئۇسۇلى ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك يولغا قويۇلدى. 1956 - يىلى ئالىي كوپىراتىپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، چوڭ - چوڭ ئىشلارنى ئوچچە ئىشلەش، تېخنىكىلىق ئىشلارغا نوموز قوشۇپ بېرىش، پارچە - پۇرات ئىشقا ئىش نورمىسى بەلگىلەپ بېرىش، ئارىلاشما ئىشقا ئۆلچەم بەلگىلەپ بېرىشتەك باشقۇرۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن دېھقانلارنىڭ ئالاھىدىلىكى خېلى ياخشى جارى قىلدۇرۇلدى.

1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» بىر مەزگىل ئېغىر دەرىجىدە يامراپ، «ئىشلىگەنگىمۇ، ئىشلىمىگەنگىمۇ ئۆچ ۋاق تاماق تەييار بولۇش»، «ئويناپ يۈرگەنلەرمۇ ئىشلىگەنلەر قاتارىدا پۇل ئېلىش» ھادىسىسى كۆرۈلۈپ، ئەمگەك باشقۇرۇش ئىنتايىن قالايمىقانلىشىپ كەتتى. 1962 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ھېسابات بىرلىكى قىلىنىش بىلەن بىللە ئەمگەك باشقۇرۇشمۇ كۆچەيتىلدى، پۈتۈن ئەمگەك كۈچى بولغان ئەر - ئاياللار، يېرىم ئەمگەك كۈچى بولغان ئەر - ئاياللار، يېرىم ئەمگەك كۈچى بولغانلار ئايرىم - ئايرىم مەشغۇلات گۇرۇپپىسى قىلىندى، ئىش نورمىسى بەلگىلىنىپ گۇرۇپپىلارغا ھۆددىگە بېرىلدى، ھەر بىر كىشىنىڭ قىلغان ئىشى باھالىنىپ نوموز خاتىرىلەندى (بۇ نوموز ئاساسىي نوموز ياكى تۆپ نوموز دەپ ئاتالدى)، بۇ تەدبىر دېھقانلارنىڭ ئاكتىپچىللىقىنى خېلى قوزغىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، خاتا ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، ناھىيە بويىچە يېزىلاردا قالدۇرۇق يەر، ئەركىن بازار، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش ۋە مەسئۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش، ئىش نوموزىنى ئاساس قىلىش، ماددىي رىغبەتلەندۇرۇش تەنقىد قىلىنىپ، سەنشى ئۆلكىسى شىياڭ ناھىيىسىدىكى داجەي چوڭ ئەترىتىنىڭ «ئۆزى مەلۇم قىلىش، كۆپچىلىك باھالاش» تەك نوموز باھالاش ئۇسۇلى ئومۇملاشتۇرۇلدى، نەتىجىدە ئامما ئارىسىدا تەڭ تەقسىماتچىلىق ئىدىيىسى ئۆسۈپ قېلىپ، ئىشلەپچىقىرىش يەنە ئېغىر تەسىرگە ئۇچرىدى. 1969 - يىلى ھاۋا ياخشى بولغان بولسىمۇ، ئاشلىقنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 18.97 جىڭ بولۇپ، 1966 - يىلدىكى 145 جىڭدىن 47.5 جىڭ كېمەيىپ، 32.97% تۆۋەنلەپ كەتتى؛ ئومۇمىي ئاشلىق 11 مىليون 50 مىڭ جىڭ بولۇپ، 1966 - يىلدىكى 16 مىليون 498 مىڭ جىڭدىن 5 مىليون 338 مىڭ جىڭ كېمەيىپ، 32% تۆۋەنلەپ كەتتى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئەمگەك باشقۇرۇش جەھەتتە گۇرۇپپىلارغا ئەمگەك نورمىسى بەلگىلەپ بېرىش، قىلغان ئىشىغا قاراپ نوموز خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى «بەشنى بېكىتىش (يەرنى بېكىتىش، ئەمگەك كۈچىنى بېكىتىش، ھوسۇلنى بېكىتىش، تەننەرخنى بېكىتىش، ئىش نوموزىنى بېكىتىش)، بىرنى مۇكاپاتلاش (ھوسۇلنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش)» مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى، نەتىجىدە ئەمگەك ئۈنۈمى زور دەرىجىدە ئۆستى. 1982 - يىلدىن كېيىن، يېزىلاردا مەسئۇلاتقا

بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. دېھقانلار دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى ئەملىي ئەھۋالىغا قاراپ جانلىق ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولدى. نەتىجىدە دېھقانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپچىللىقى تولۇق قوزغالدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى دېھقانچىلىق سەۋىيىسى

2 - قىسىم 8 - جەدۋەل

بىرلىكى: يۈەن

يىللار	يېزا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى	يېزىلاردا كىشى بېشىغا تەقسىملەنگەن يىللىق كىرىم	يېزىلاردا ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ كۈندىلىك مەھسۇلات قىممىتى
1957	85.3	65.48	1.08
1962	98.13	62.91	0.60
1970	196	99	0.86
1978	212	82	0.80
1981	354.80	146.06	1.41
1985	1285.37	459.06	3.52

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق تەقسىماتى ئەھۋالى

2 - قىسىم 9 - جەدۋەل

يىللار	تەقسىم قىلىنغان ئاشلىق جەمئىيى (10 مىڭ جىڭ)	دۆلەت سېتىۋالغىنى (10 مىڭ جىڭ)	كوللېكتىپقا قالدۇرۇلغىنى (10 مىڭ جىڭ)				گۈڭشې ئەزالىرىغا تەقسىملەنگىنى	
			كېچىك جەمئىيى	ئۇرۇقلۇق	يەم - بوغۇز	زاپاس ساقلانغىنى	كېچىك جەمئىيى (10 مىڭ جىڭ)	كىشى بېشىغا توغرا كەلگىنى (جىڭ)
1958	991.3	452.54	243.9	159.9	84	294.8	223	
1965	1162	446.7	378.9	217.9	100	61	340.7	250
1972	1345.1	230	393.5	253.5	92	48	732.6	358
1976	1704.2	365.8	591	283.3	125	182.7	247.4	341
1980	1850.7	400.8	539	266.4	212	60.6	910.9	373
1982	1778	417.7	417	279.3	132.9	4.6	943.3	373

ئەسكەرتىش: 1. گۈڭشې ئەزالىرىغا تەقسىملەنگىنى دېگەن كاتەكچىدىكى سان يېزىلاردا كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن سانىنى كۆرسىتىدۇ.

2. ئاشلىق تەقسىماتى جەمئىيى دېگەن كاتەكچىدىكى سان ئالدىنقى يىلدىن قالغان زاپاس ئاشلىق ۋە ئېشىنىدا ئاشلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىقتىن، شۇ يىللىق ئاشلىق ئۇمۇمىي ھوسۇلى بىلەن ئوخشىمايدۇ.

3. ئىگىلىك باشقۇرۇش ئۇنۇمى

1956 - يىلى دېھقانچىلىقتا سېلىنما بىلەن ھاسىلاتنىڭ نىسبىتى 100 : 9 . 11 بولدى، كېيىن سېلىنما يىلدىن-يىلغا كۆپەيدى، 1981 - يىلى سېلىنما بىلەن‌ھاسىلاتنىڭ‌نىسبىتى100 : 4 . 33 گە يەتتى، دېھقانچىلىق ئۇنۇمى يىلدىن - يىلغا تۆۋەنلەپ كەتتى. 80 - يىللارنىڭ بېشىدا يېزىلاردا ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بۇ ناچار يۈزلىنىش ئۆزگىرىشكە باشلىدى. سېلىنما بىلەن ھاسىلاتنىڭ نىسبىتى 1982 - يىلدىكى 100 : 1 . 28 دىن 1985 - يىلى 100 : 76 . 23 كە چۈشتى، دېھقانچىلىق ئۇنۇمىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى نەتىجىسىدە مۇڭاپىق چىقىملارنىڭ ئورنى تېخىمۇ كۆپ تولدۇرۇۋېلىندى. دېھقانچىلىق چىقىمىدا ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى باشتىن ئاخىر %90 تىن كۆپرەكنى ئىگىلىدى، بۇ، ئاساسلىقى، ئېغىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشى ۋە ماشىنا - سايمان، دېھقانچىلىق دورىسى ۋە سۇپەتلىك ئۇرۇق سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىلدى، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى 1956 - يىلدىكى 107 مىڭ 900 يۈەندىن 1985 - يىلى 3 مىليون 440 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى دېھقانچىلىق سېلىنمىسى ۋە ھاسىلاتى

2 - قىسىم 10 - جەدۋەل

يىللار	ئومۇمىي چىقىم (10 مىڭ يۈەن)			ئومۇمىي كىرىم (10مىڭيۈەن)	سېلىنما بىلەن ھاسىلاتنىڭ نىسبىتى (ھاسىلات 100 قىلىندى)
	جەمئىي	ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى	باشقۇرۇش خىراجىتى		
1956	11.22	10.79	0.43	94.14	11.9:100
1958	33.6	31.14	2.46	164.4	20.4:100
1960	53.18	50.18	3	182.86	29.08:100
1966	77.21	71.7	5.51	280	27.57:100
1970	60.31	57.36	2.95	225	26.8:100
1976	102.8	97.23	5.57	274	37.5:100
1978	118.8	112.9	5.9	322.3	36.8:100
1980	135.6	129.1	6.5	442.4	30.65:100
1981	176.78	168.8	7.98	528.87	33.4:100
1982	163.7			581.6	28.1:100
1983	195.2			761.5	25.6:100
1984	295.9	289.91	6	1204	24.6:100
1985	351	344	7	1477	23.76:100

§ 7. دېھقانچىلىق ئاپپاراتلىرى

1. مىنگو دەۋرىدىكى ئاپپاراتلار

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە دېھقانچىلىقنى ناھىيىلىك مەھكىمە ،بىۋاستە باشقۇراتتى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۆلۈمدىكى بىر نەپەر دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كەسپىي خادىمى دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىققا مەسئۇل ئىدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق

ئىشلىرىنى ياخشىلاش كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت بىر باشلىق، بىر مۇئاۋىن باشلىق، يەتتە دائىمىي ئەزا، 11 ئەزادىن تەركىب تاپتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 10- ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيىلىك دېھقانلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، بۇ ئۇيۇشما بىر باشلىق، بىر مۇئاۋىن باشلىق، ئۈچ دائىمىي ئەزا، يەتتە ئەزا، ئۈچ كاندىدات ئەزا، بەش دائىمىي نازارەتچىدىن تەركىب تاپتى، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ تەشكىلىي نىزامىنى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بىر تۇتاش بەلگىلەپ تارقاتتى. بىراق يۇقىرىقى تەشكىلاتلار قۇرۇق نامغىلا ئىگە بولۇپ، كونكرېت ئىشلارنى يەنىلا قۇرۇلۇش بۇلۇمى باشقۇردى.

2. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئاپپاراتلار

1950 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (1955 - يىل 10 - ئايدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى) نىڭ قۇرۇلۇش بۇلۇمى مەسئۇل بولدى. 1958 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى (ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى) دە دېھقانچىلىق بۇلۇمى قۇرۇلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئاپپارات پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1967 - يىلنىڭ بېشىدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۇلۇمىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۇلۇمىدە ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، بۇ ئىشخانا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۇلۇمىنىڭ فۇنكسىيىسىنى ئۆتىدى. 1973 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1979 - يىلى دېھقانچىلىق بۇلۇمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ناھىيىلىك پارتكوم يېزا خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1954 - يىلى يېزا خىزمەت بۇلۇمى تەسىس قىلدى، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتان سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىققا رەھبەرلىك قىلىشنى زۇرۇر ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىشتىن ئىبارەت بولدى. يېزا خىزمەت بۇلۇمى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1979- يىلى ناھىيىلىك پارتكومدا يېزا ئىگىلىك كومىتېتى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا يېزا ئىگىلىك كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېزا خىزمەت بۇلۇمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

II باب

چارۋىچىلىق

لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىن تارىم، كۆنچى دەريالىرى ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇ ۋادىنىڭ ھەممىلا

يېرىدە دېگۈدەك كۆل بار، سۇ مەنبەسى ۋە ئوت - چۆپى مول، شۇڭا بۇ جاي چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئەۋزەل شارائىتقا ئىگە. قەدىمكى زامانداۋ بۇ يەردىكى ئاھالىلەر سۇ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ كۆچمەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە قاراشھەر چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ لوپنۇر شۆبە باشقارمىسى قۇرۇلدى، مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) بۇ شۆبە باشقارما ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، خادىملىرى قۇرۇلۇش بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلدى، چارۋىچىلىقنى قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1958 - يىلدىن كېيىن چارۋىچىلىق ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چارۋىچىلىق ئىشلىرىغا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1973 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىقنى دېھقانچىلىق ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇردى. 1979 - يىلى دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق ئايرىلىپ، ناھىيىلىك چارۋىچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈم ناھىيىنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1984 - يىلى چارۋىچىلىق بۆلۈمى چارۋىچىلىق ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى قارىمىقىدا ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا چارۋىچىلىق ئىدارىسىدە ئالتە كادىر، ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئۇچ؛ چارۋىچىلىق تېخنىكا خادىمى تۆت.

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 18 - يىلى (1892 - يىلى) شىڭپىڭ ۋە چوڭكۆلدىن تىكەنلىككىچە بولغان ئارىلىقتا ئۆستەڭ چېپىلدى، ياقا يۇرتلاردىن كۆچۈپ كەلگەنلەر ناھىيە تەۋەسىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، ئېتىز بەرپا قىلدى، ئەمما چارۋىچىلىق يەنىلا ئاساسىي ئورۇندا تۇردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى ۋە مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا لوپنۇردا ئومۇمىي چارۋا 600 مىڭ تۇياقتىن كۆپرەككە يەتتى. كېيىن تەبىئىي ئاپەت ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشى، ئۇنىڭ ئۆستىگە، زومىگەر پومېشچىكلارنىڭ تارىم دەرياسىدا 23 ئورۇنغا توسما قۇرۇشى نەتىجىسىدە، ئەسلىدىكى تۆپتۈز ۋە كەڭ تەبىئىي ئوتلاقلار تەدرىجىي ئازىيىپ كېتىپ، چارۋىچىلىققا ناھايىتى زور زىيان يەتتى، مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) غا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە 113 مىڭ تۇياق چارۋا قالدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى تارىم دەرياسىغا توسما ياسالدى، 1488 دىن ئارتۇق خەلق ئىشچىسى ئۇچ ئايدىن ئارتۇق ئىشلەپ، تارىم دەرياسى توسمىسىنى پۈتتۈردى، شۇنىڭ بىلەن دەريا سۈيى كونا قىنىغا قايتىپ، ئەسلىدىكى ئوتلاقلار ئەسلىگە كەلدى. دېھقان، چارۋىچىلار ئەسلىگە كەلگەن بۇ ئوتلاقلارنى «ئالتۇن يايلاق» دەپ ئاتىدى. بىراق، كېيىن تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمى كۆپ يەردىن توسۇۋېلىنغاچقا، تۆۋەن ئېقىمىدىكى سۇ ئازىيىپ كېتىپ، ئوتلاقلار بۇزۇلۇپ نابۇت بولۇپ كەتتى، سۇ ۋە ئوت - چۆپ قىس بولغاچقا، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى خېلى تەسىرگە ئۇچرىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە لوپنۇرنىڭ چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىدارلار ئىگىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چارۋىچىلىقنى قوغداش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ھەم مالچىلارغىمۇ، چارۋىدارلارغىمۇ پايدا يەتكۈزۈش سىياسىتى يولغا قويۇلۇپ، چارۋىچىلىق تېزلىكتە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا 168 مىڭ 200 تۇياقتا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن %48.85 ئاشتى. 1956 - يىلدىن باشلاپ «سېتىۋېلىش» سىياسىتى ئارقىلىق چارۋىچىلىق سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى ۋە مۇلۇكچىلىك ئۆزگەرتىلدى، كېسىل ئۆزگەرتىلدى، چارۋىچىلارنىڭ ئورنى ئۆزگەرتىلدى - كېسىل ئۆزگەردى، ئىشلەپچىقىرىشمۇ خېلى تېز راۋاجلاندى. 1960 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا 214 مىڭ 700 تۇياقتا يەتتى، چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 774 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 49.01 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 1955 - يىلدىكىدىن %27.64 ئاشتى. ئەمما «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلۋېتىش شامىلى»، «بىر-بىرىنچىدىن تەڭشەش، ئىككىنچىدىن يۆتكەش» قاتارلىق «سول» ئامىللارنىڭ تەسىرى ۋە ئۇچ يىللىق قىيىنچىلىق مەزگىلىنىڭ تەسىرىدە 1961 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە چارۋىچىلىقتا مەھسۇلات كېمىيىپ كەتتى، 1962 - يىلى ئومۇمىي چارۋا 166 مىڭ 200 تۇياقتا چۈشۈپ قېلىپ، 1960 - يىلدىكىدىن %15.14 كېمىيىپ كەتتى. كېيىن «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق يەنە راۋاجلاندى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل چارۋا 235 مىڭ 900 تۇياقتا يېتىپ، 1960 - يىلدىكىدىن %1.09 ئاشتى؛ چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 3 مىليون 29 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1960 - يىلدىكىدىن %9.1 ئاشتى، چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 43.49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ئون يىللىق مالمانچىلىق مەزگىلىدە چارۋىچىلىق ناھايىتى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، قولدا قالغان چارۋا ئازىيىپ كەتتى، 1976- يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاران 198 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قالدى، بۇ، 1966- يىلدىكى ئومۇمىي چارۋىنىڭ 85.8 پىرسەنتىگە توغرا كېلىدۇ. چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 569 مىڭ 300 يۈەنگە چۈشۈپ، 1966 - يىلدىكىدىن %15.09 ئازىيىپ كەتتى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيەنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، چارۋىچىلىق رايونىدا ھەرخىل شەكىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرى يولغا قويۇلۇپ، چارۋىچىلارنىڭ ئەمگەك ئاكتىپلىقى ئىشقا سېلىنىپ، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتى يىلدىن-يىلغا ئاشتى. 1983 - يىلى قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋا 236 مىڭ 200 تۇياقتا يېتىپ، 1976- يىلدىكىدىن %18.93 ئاشتى؛ چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 4 مىليون 240 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكى 2 مىليون 560 مىڭ يۈەندىن %65.65 ئاشتى، ئۇ، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 30.96 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1983 - يىلى 37 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قولدىن چىقتى، قولدىن چىقىش نىسبىتى %16.52 بولدى؛ 28 مىڭ 900 تۇياق تاۋار چارۋا سېتىلدى، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %12.67 بولدى. ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشى ئارقىسىدا، چارۋىچىلىق تەدرىجىي ھالدا ئىشلەپچىقىرىش تېپىدىن تاۋار تېپىغا ئۆتۈپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئۆستى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋا 230 مىڭ 100 تۇياقتا يېتىپ، 1976 - يىلدىكى

198 مىڭ 700 تۇياقتىن %15.86 ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە قولدا قالغان چىشى چارۋا 109 مىڭ 800 تۇياق بولۇپ، قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 47.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 55 مىڭ 600 تۇياق چارۋا قولدىن چىقتى، قولدىن چىقىش نىسبىتى %23.5 بولدى؛ 33 مىڭ 900 تۇياق تاۋار چارۋا سېتىلدى، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى %14.3 بولدى. 1985- يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 77 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن %136.55 ئاشتى. چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 40.98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى چارۋىچىلىق تەرەققىيات ئەھۋالى

2 - قىسىم 11 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ئومۇمىي چارۋا		چوڭ چارۋا		ئۇششاق چارۋا	
	تۇياق سانى (10 مىڭ)	1949- يىلىدىكىدىن ئاشقىنى%	تۇياق سانى (10 مىڭ)	1949- يىلىدىكىدىن ئاشقىنى%	تۇياق سانى (10 مىڭ)	1949- يىلىدىكىدىن ئاشقىنى%
1949	11.3		2.13		9.17	
1955	16.82	48.85	3.24	52.11	13.58	48.09
1960	21.48	90	2.86	34.27	18.61	102.94
1962	16.22	43.54	2.18	2.35	16.04	74.92
1966	23.6	108.76	2.87	34.74	20.72	125.95
1969	18.96	67.79	2.45	15.02	16.51	80.04
1976	19.87	75.75	2.68	25.82	17.18	87.35
1980	21.92	93.81	2.75	29.11	19.15	108.83
1983	23.61	109.03	2.88	35.21	20.74	126.17
1985	23.01	103.62	2.86	34.27	20.15	119.73

§2. ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

1. خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىك تۈزۈمى

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چارۋىلار، ئاساسەن، چارۋىدارلار، بايلارنىڭ ئىگىدارلىقىدا ئىدى، نامرات چارۋىچىلار چارۋىدارلارغا يالليىپ، چارۋىدارلارنىڭ قوي، كالىلىرىنى باقاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، شۇ چاغدىكى قالاق ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنى چوڭقۇراق تەرتىپكە سالماي، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «تەقسىم قىلماسلىق، كۆرەش قىلماسلىق، سىنىپ ئايرىماسلىق، چارۋىدارلار ئىگىلىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان چارۋىچىلىقنى قوغداش ۋە راۋاجلاندۇرۇش» ۋە «مالچىلارغىمۇ، چارۋىدارلارغىمۇ پايدا يەتكۈزۈش» سىياسىتىنى يولغا قويدى، بۇنىڭ بىلەن مالچىلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنىمۇ ياخشىلاندى، چارۋىدارلارنىڭ ئىدىيىسىمۇ تۇراقلاشتۇرۇلدى. بۇ بىر قاتار فاكتىجەن - سىياسەتلەر ئارقىلىق چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلاندى، شۇنىڭ بىلەن چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قىزغىنلىقى ئۆسۈپ،

چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋا 138 مىڭ 200 تۇياقتا يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 22.3% ئاشتى.

2. چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى

1954 - يىلى نوقۇل چارۋىچىلىق رايونى (دۆڭقوتان) دا ھەرخىل چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى، ئاساسەن، ئۇچ خىل بولدى، بىرىنچى خىلى، يىللىق گۇرۇپپا، بۇنىڭدا يىللىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە ھەرخىل ئەمگەك تۇزۇملىرى تۇزۇلدى، ئەمگەك دارامىتى تەقسىماتىدا ئىشنى خاتىرلەپ ھېسابات قىلىش چارىسى قوللىنىلدى، 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە توققۇز ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 96 ئائىلىلىك چارۋىچى گۇرۇپپىغا كىردى، ئۇلار نوقۇل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان 484 ئائىلىلىك چارۋىچىنىڭ 19.83 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئىككىنچى خىلى، پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، بۇنىڭدا چارۋىچىلار ۋاقىتلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ۋە ئاددىي تۇزۇملەرنى تۇزۇپ، تۆل ئېلىش، ئوت - چۆپ چېپىش قاتارلىق ئالدىراش مەزگىللەردە ھەمكارلاشتى، 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە 19 پەسىللىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 226 ئائىلىلىك چارۋىچى بۇ گۇرۇپپىغا كىردى، ئۇلار رايوندىكى ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ 46.69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئۇچىنچى خىلى، ستىخىيىلىك ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى، بۇ، مىنگو دەۋرىدە بارلىققا كەلگەن بىر خىل ئىختىيارىي بىرلەشكەن تەشكىلات بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇرۇق - تۇغقان، دوست-بۇرادەرلەر ئاساس قىلىنىدى، پىلان تۇزۇلمەي، مال بېقىش تۇزۇمى ئورنىتىلماي، كىمنىڭ ئىشى ئالدىراش بولسا، شۇنىڭغا ياردەم بېرىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، ئىشنى خاتىرلەپ ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلمىدى، 1954 - يىلى 12 ستىخىيىلىك گۇرۇپپا قۇرۇلدى، 79 ئائىلىلىك چارۋىچى بۇ گۇرۇپپىغا كىردى، ئۇلار رايوندىكى ئومۇمىي چارۋىچىنىڭ 11.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

3. چارۋىچىلىق كوپىراتىپى

1956 - يىل 6 - ئايدا دېھقانچىلىق سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىش بىلەن بىللە، «چارۋىچىلىقنى مۇقىم راۋاجلاندۇرۇش ئاساسىدا، چارۋىچىلىقنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش پەيدىنپەي يولغا قويۇلدى»، ئەسلىدىكى چارۋىچىلىق ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرى ئاساسىدا، چارۋىچىلىق كوپىراتىپلىرى قۇرۇلدى. چارۋىچىلىق كوپىراتىپىدا چارۋىچىلىقتىكى ئاممىا ئىختىيار قىلىش ۋە ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە چارۋىنى پايغا سۈندۇرۇپ كوپىراتىپقا قوشۇش، ئۇنى كوپىراتىپ بىر تۇتاش كوللېكتىپ باشقۇرۇش چارىسى يولغا قويۇلدى. چارۋىنى پايغا سۈندۇرۇش ئۇسۇلىدا ئىككى تۈياق ئۆلچەملىك قوي (ئىككى ياشتىن ئاشقان قوي ئۆلچەملىك قوي ھېسابلاندى) بىر پايغا، ئۇچ تۈياق قوزا ئىككى ئۆلچەملىك قوي ھېسابلىنىپ، بىر پايغا سۈندۇرۇلدى، باشقا چارۋىلار بەلگىلىك نىسبەت بويىچە ئۆلچەملىك قويغا سۈندۇرۇلۇپ پايغا قوشۇلدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا چارۋىچىلىق رايونى (دۆڭقوتان) دا جەمئىي 12 چارۋىچىلىق كوپىراتىپى قۇرۇلدى، 615 ئائىلىلىك چارۋىچى (2746 كىشى) بۇ كوپىراتىپقا كىردى، ئۇلار ئومۇمىي ئائىلىنىڭ19.84 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ كوپىراتىپقا 32 مىڭ 300 تۈياق ھەرخىل چارۋا قوشۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 20 مىڭ تۈياق، ئۆچكە 7500 تۈياق، كالا 2800، ئات 830، ئېشەك 1100. چارۋىچىلارنىڭ كوپىراتىپقا قوشقان چارۋىسى كوپىراتىپتىكى ئومۇمىي چارۋىنىڭ 19.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

4. ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى

1956 - يىل 6 - ئايدا يەككە چارۋىچىلىق سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىش بىلەن بىللە، چارۋىدارلار ئىگىلىكىمۇ سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى. چارۋىدارلار ئىگىلىكىگە نىسبەتەن، ئاساسلىقى، تىنچ يول بىلەن ئۆزگەرتىش، سۆز بىلەن قايىل قىلىش تەربىيىسى بېرىش چارىسى قوللىنىلدى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇش ئارقىلىق چارۋىلار باھاغا سۈندۈرۈلۈپ فېرمىغا قوشۇلۇپ، مۇددەتكە ۋە تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ئۆزگەرتىلدى. پارتىيىنىڭ چارۋىچىلىقتا قارا تاقان سىياسەتلىرى چارۋىدارلارنىڭ سىياسىي تەمىناتى ۋە ئىقتىسادىي مەنپەئىتىگە كاپالەتلىك قىلغاچقا، چارۋىدارلار ئىگىلىكىنى ئۆزگەرتىش ئىشى چارۋىدارلارنىڭ ھەمايىسىگە ئېرىشتى. فېرمىغا قوشۇلغان چارۋىلارنى باھاغا سۈندۈرۈشتا ھەرخىل چارۋىلارنىڭ يېشى ۋە ئۇنىڭدىن كىرىدىغان دارامەتكە قاراپ ئىش كۆرۈلدى، مەسىلەن: ئىككى ياشلىق قويغا ئۇنىڭدىن يىلىغا كىرىدىغان دارامەت سوممىسىغا بازار باھاسى قوشۇلغاندىن كېيىن، ئوتتۇرىچە باھاسى بېكىتىلدى، يەنى ئىككى ياشلىق بىر تۇياق قوينىڭ يىللىق مەھسۇلاتى ۋە ئۇنىڭدىن كىرىدىغان دارامەت 8.4 يۈەن، بازار باھاسى سەككىز يۈەن، بۇ ئىككىسىنى قوشقاندا 16.4 يۈەن، ئوتتۇرىچە سوممىسى 8.2 يۈەن بولسا، باھاسى سەككىز يۈەن قىلىپ بېكىتىلدى. باشقا چارۋىلارنىڭ باھاسى مۇشۇ چارە بويىچە ھېسابلاندى. 1956 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدا ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى فېرمىدىن ئىككىسى قۇرۇلدى، 1957 - يىلى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونى بولغان چوڭكۆلدە بىر چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسى ئۇچىكە يەتتى، 33 ئائىلىلىك (327 كىشى) چارۋىدار فېرمىغا كىردى، ئۇلار ئومۇمىي چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ 4.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ فېرمىغا 27 مىڭ 100 تۇياق چارۋا قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن چارۋىچىلىق رايونىدىكى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئوڭۇشلۇق تاماملاندى.

چارۋىچىلىق كوپېراتىپى، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ ئەمگەك دارامىتى تەقسىماتىنى كوپېراتىپ، فېرما باشقۇرۇش كومىتېتلىرى كوپېراتىپ، فېرما نىزامنامىسىدىكى بەلگىلىمە بويىچە چارۋىچىلار ۋە پايچىكلارنىڭ مۇزاكىرىسىدىن ئۆتكۈزۈپ ئىشلىدى. چارۋىچىلىق كوپېراتىپلىرىنىڭ كۆپچىلىكى نامرات چارۋىچىلاردىن تەركىب تاپقان، چارۋىچىلاردا ئەمگەك كۈچى كۆپ، چارۋا ئاز بولغاچقا، ئەمگەك كۈچى بىلەن چارۋىنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىش ۋە ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، كۆپ ساندىكى كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ھەرخىل دارامەت تەقسىماتى پرىنسىپلىرى، يەنى ئەمگەك كۈچى تۆت ئۇلۇش، چارۋا ئالتە ئۇلۇش بولۇش، ئەمگەك كۈچى بەش ئۇلۇش، چارۋا بەش ئۇلۇش بولۇش، ئەمگەك كۈچى 3.5 ئۇلۇش، چارۋا 6.5 ئۇلۇش بولۇش تۈزۈپ چىقىلدى، قوشۇلغان پاي چارۋىدىن دارامەت تەقسىم قىلىش نىسبىتى ئەڭ كۆپ بولغاندا 6.5 ئۇلۇشتىن ئېشىپ كەتمەسلىك، ئەمگەك كۈچىنىڭ دارامەت تەقسىمات نىسبىتى 3.5 ئۇلۇشتىن تۆۋەن بولماسلىق لازىملىقى بەلگىلىنىپ، تەقسىمات مۇۋاپىقلاشتۇرۇلدى. پايچىكلار ئەمگەككە قاتناشسا، پاي بويىچە تەقسىم قىلىنىدىغان قىسىمغا ئېرىشكەندىن سىرت، تېگىشلىك ئەمگەك ھەققىمۇ ئالدى. ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ تەقسىماتىدا ھۆكۈمەتكىمۇ، خۇسۇسلارغىمۇ تەڭ

ئېتىبار بېرىش پرىنسىپى ئىزچىللاشتۇرۇلدى، چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ يىللىق كىرىمىگە ئاساسەن، شۇ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى، باشقۇرۇش خىراجىتىگە ۋە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باج تۈتۈپ قېلىنغاندىن كېيىن، تەقسىمات ئىشلەندى، كىرىمنىڭ 25 پىرسەنتى جامائەت فوندى، جامائەت پاراۋانلىق فوندى قىلىندى (بۇ، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىشكە ئىشلىتىلدى)، ئۇن پىرسەنتى كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ مۇكاپات پۇلى قىلىندى، 65 پىرسەنتى نىسبەت بويىچە دارامەت تەقسىماتىغا قاتناشتۇرۇلدى.

1961 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى بىلەن 3 - چارۋىچىلىق فېرمىسىنى بىرلەشتۈرۈلۈپ، «ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسى» دەپ ئاتالدى، بۇ فېرما 1980 - يىلى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، كېيىن يەنە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1962 - يىلى چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى (ئىلگىرىكى ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى) بىلەن دۆڭقوتان دېھقانچىلىق مەيدانى بىرلەشتۈرۈلۈپ، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، ئۇ 1980 - يىل 1 - ئايدا يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى، 1984 - يىلى نامى چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

5. چارۋىچىلىق رايونى (يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونى) دىكى خەلق گۈڭشېسى، چارۋىچىلىق فېرمىسى

1958 - يىلدىكى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇش ھەرىكىتى داۋامىدا چارۋىچىلىق رايونىدىكى چارۋىچىلىق كوپېراتىپلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، دۆڭقوتان خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلدى؛ يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونىدىكى گۈڭشېلاردىمۇ كەينى - كەينىدىن گۈڭشې چارۋىچىلىق فېرمىسى قۇرۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتراپتىكى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قۇرۇلدى. چارۋىچىلىق رايونىدىكى خەلق گۈڭشېسىدا چوڭ ئەترەت ھېسابات بىرلىكى قىلىنىپ، ئىشنى باھالاپ نومۇر خاتىرىلەش چارىسى يولغا قويۇلدى. خەلق گۈڭشېسىنىڭ چارۋىسى كوللېكتىپنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولدى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى» قاتارلىق ئىنتايىن «سول» لۇشيەننىڭ تەسىرى بىلەن چارۋىچىلىق گۈڭشېلىرى تۈزگەن باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ۋە تەقسىمات تۈزۈمى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، چارۋىچىلارنىڭ ئەمگەك ئاكتىپلىقى سۇسلىشىپ كەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇچ يىللىق تەبىئىي ئاپەت قوشۇلۇپ، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتى كېمىيىپ كەتتى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي چارۋا 182 مىڭ 200 تۇياققا چۈشۈپ قېلىپ، 1960 - يىلدىكى 214 مىڭ 700 تۇياقتىن 32 مىڭ 500 تۇياق، يەنى 15.13% ئازايدى.

خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرتىپكە سېلىنىشىغا ئەگىشىپ، «ئۇچ دەرىجىلىك مۇلۇكچىلىكتە ئەترەتنى ئاساس قىلىش»، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى قىلىش، «ئىشنى چارۋىغا قاراپ بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش» يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىقتا مەھسۇلات يىلمۇيىل ئاشتى، 1966 - يىلى ئومۇمىي چارۋا 234 مىڭ 700 تۇياققا يەتتى. 1963 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا چارۋا يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.4% لىك سۈرئەت بىلەن ئېشىپ باردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە چارۋىچىلىق ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1976-يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە جەمئىي 198 مىڭ 600 تۇياق چارۋا قالدى، چارۋا 1966 - يىلدىكىدىن 14.2% ئازايدى.

6. ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلارغا ئائىت ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، 1981 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدا «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» (چارۋا پادىسىنى، مەھسۇلاتنى، ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتىنى، ئەمگەك كۈچىنى، ئىش نومۇرىنى بېكىتىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرغانلارنى مۇكاپاتلاش، كېمەيتكەنلەردىن تۆلىتىش) مەزمۇن قىلىنغان مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. ناھىيە بويىچە 493 چارۋا پادىسىدا مۇشۇنداق مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1982 - يىلى تەننەرخ ھېسابات قىلىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش شەكلىدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1983 - يىلى ناھىيە بويىچە 163 مىڭ 700 تۇياق چارۋىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان 554 چارۋا پادىسى (بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ چارۋا پادىسى 91، ئۇششاق چارۋا پادىسى 463) دىن 531 دە ھەرخىل مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇ، ئومۇمىي چارۋا پادىسىنىڭ 95.84 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە «بەشنى بېكىتىش، بىرنى مۇكاپاتلاش» يولغا قويۇلغان چارۋا پادىسى 153، بۇ چارۋا پادىلىرىدىكى ھەرخىل چارۋا 24 مىڭ 500 تۇياق بولۇپ، ھۆددىگە ئېلىنغان چارۋىنىڭ 16.06 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ «مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش» يولغا قويۇلغان چارۋا پادىسى 365، بۇ چارۋا پادىلىرىدىكى ھەرخىل چارۋا 124 مىڭ 400 تۇياق بولۇپ، ھۆددىگە ئېلىنغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 81.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1983 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىلارنى ئومۇميۈزلۈك ھۆددىگە بېرىش ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىدىكى ئاساسلىق ھۆددىگە ئېلىش شەكلى مۇنداق بولدى: چارۋىلار كوللېكتىپ ئىگىدارلىقىدا بولدى، ھۆددىگە ئېلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق توختام تۈزۈلۈپ، بەلگىلىك ساندىكى چارۋا چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا ھۆددىگە بېرىلدى، توختامدىكى بەلگىلىمە بويىچە، مالچىلار يېتىلگەن چارۋىنى ساقلاپ قېلىشقا مەسئۇل بولدى، چىقىم بولغان چارۋىنىڭ ئورنىنى ھۆددىگە ئالغۇچى تۆلەپ تولدۇردى، ئېلىنغان تۆل ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن نىسبەت بويىچە پىرسەنت ئايرىلدى، قېرى ساغلىقلاردىن كوللېكتىپقا 43%، تۇغۇت يېشىدىكى ساغلىقلاردىن كوللېكتىپقا 50%، چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن كوللېكتىپقا 50% ئايرىلدى. چارۋىدىكى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاش، ئېغىل - قوتانلارنى رېمونت قىلىش، ئوتلاق قۇرۇلۇشى، ئوت - چۆپ زاپىسى توپلاش قاتارلىق ئىشلارغا كېتىدىغان خىراجەتلەر (ھەر تۇياق چوڭ چارۋىغا 0.2 يۈەن، ھەر تۇياق ئۇششاق چارۋىغا 0.1 يۈەن ئاجرىتىلدى) گە پۈتۈنلەي ھۆددىگە ئالغۇچى مەسئۇل بولدى، ئېشىپ قالغىنى ھۆددىگە ئالغۇچىغا قالدى.

1984 - يىلى ناھىيە بويىچە 548 پادا چارۋىدىن 485 دە ئومۇميۈزلۈك ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇ، ئومۇمىي چارۋا پادىسىنىڭ 88.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەھسۇلاتى ئاشقان چارۋا پادىسى 209، بۇ، ھۆددىگە ئېلىنغان چارۋا

پادىسىنىڭ 41.3 پىرسەنتىنى، ئىگىلىدى، 10 مىڭ تۆت تۈياق چارۋا كۆپەيدى؛ 244 چارۋا پادىسىدا مەھسۇلات كېمەيدى، بۇ، 50.3% نى ئىگىلىدى، 10 مىڭ 869 تۈياق چارۋا ئازايدى؛ 68 چارۋا پادىسىدا مەھسۇلات ئاشمىدى ۋە كېمەيمىدى. توختامدىكى مەھسۇلات ئاشسا مۇكاپاتلاش، كېمەيسە جازالاش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە بويىچە مەھسۇلاتنى ئاشۇرغان ئائىلىلەر 10 مىڭ 60 تۈياق چارۋا بىلەن مۇكاپاتلاندى، مەھسۇلاتى كېمەيمەپ كەتكەن ئائىلىلەر 3700 تۈياق قالدۇرۇق چارۋا، 56 مىڭ 300 يۈەن نەق پۇل تۆلىدى.

1985 - يىلى چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، چارۋىنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، چارۋىنى باھاغا سۈندۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش ئىشىنىڭ دائىرىسى كەڭ، ۋەزىپە ئېغىر ھەم مۇرەككەپ بولغاچقا، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدىكى ئاساسلىق رەھبىرلىرى يولداشلار تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنى باشلاپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، 30 چارۋىچىلىق ئەترىتى، 27 دېھقانچىلىق ئەترىتى، 43 مەركەزلەشكەن چارۋىچىلىق نۇقتىسىدا 43 قېتىم سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزدى، ئۇلار جەمئىي 2500 كىلومېتر يول يۈرۈپ، كەڭ كۆلەمدە پىكىر ئېلىپ، كۆپلەپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى، مۇشۇ ئاساستا، ئالدى بىلەن شىڭپىڭ يېزىسىدا سىناق خىزمىتى ئىشلەندى، سىناق خىزمىتى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شۇ يىلى 6 - ئايدا بۇ مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ناھىيە بويىچە يولغا قويۇلدى. دۆلەت مەنپەئىتى، كوللېكتىپ مەنپەئەت ۋە شەخسىلەرنىڭ مەنپەئىتىگە تەڭ ئېتىبار بېرىش پرىنسىپى بويىچە ھەرخىل ئەھۋالغا قارىتا ئايرىم بەلگىلىمە چىقىرىلدى ھەمدە باھا جەھەتتە چارۋىچىلارغا ئېتىبار بېرىلدى، چارۋىچىلىق رايونىدا باھا دۆلەت تاختاي باھاسىنىڭ 80 پىرسەنتى بويىچە ھېسابلاندى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 85 پىرسەنتى بويىچە ھېسابلاندى، چارۋىلار دەرىجىگە ئايرىلىپ، مۇۋاپىق تەقسىم قىلىش ئۈچۈن تىرىشىلدى. ئۇششاق چارۋىلارنىڭ باھاسىنى بېكىتىشتە مۇنداق ئۈچ خىل چارە قوللىنىلدى: بىرىنچى، ئېغىرلىقىغا قاراپ باھا بېكىتىلدى، تىرىك ئېغىرلىقىغا ئاساسەن دۆلەتنىڭ سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە باھاغا سۈندۈرۈلدى؛ ئىككىنچى، قوشقار، ساغلىقلار يېشىغا قاراپ ئايرىم - ئايرىم دەرىجىگە ئايرىلدى، ئادەتتە، تۆت ياشتىن سەككىز ياشقىچە بولغان قويلار 1 - دەرىجىگە، ئىككى ياشلىق قويلار2- دەرىجىگە، سەككىز ياشتىن يۇقىرى قويلار ۋە شۇ يىلقى قوزىلار 3 - دەرىجىگە ئايرىلدى، ئېغىرلىقى بويىچە 1 - دەرىجىلىك قوينىڭ ھەر كىلوگرامىنىڭ باھاسى 1.3 يۈەن، 2 - دەرىجىلىكىنىڭ بىر يۈەن، 3 - دەرىجىلىكىنىڭ 0.8 يۈەن بولدى. ئاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چۇشۇرۈلگەندىن كېيىنكى نىسبەت بويىچە باھاغا سۈندۈرۈلدى (ئېرىك قوينى دەرىجىگە ئايرىش چارىسى ساغلىقلارنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولدى)؛ ئۆچىنچى، تىرىك ئېغىرلىقى بىلەن دەرىجىگە ئايرىلىشى بىرلەشتۈرۈلدى، ئالدى بىلەن يۇقىرىدىكى دەرىجىگە ئايرىش چارىسى بويىچە قويلار دەرىجىگە ئايرىلدى، ئاندىن كېيىن ھەر بىر دەرىجىدىكى قويدىن ئۈچ تۈياقتىن ئون تۈياققىچە تارازىغا سېلىنىپ، ئوتتۇرىچە سان چىقىرىۋېلىندى، ئۇنىڭدىن كېيىن نىسبەت بويىچە بىر تۈياق قوينىڭ باھاسى سۈندۈرۈپ چىقىرىلدى. شۇنداق قىلىپ، ناھىيە بويىچە بىر تۈياق قوي 22 يۈەن، بىر تۈياق ئۆچكە 17 يۈەن، بىر ئات 180 يۈەن، بىر كالا 150 يۈەن، بىر ئېشەك 70 يۈەن بولۇشتەك ئوتتۇرىچە باھا چىقىرىلدى. خىزمەت پۇختا ئىشلەنگەچكە، ناھىيە بويىچە 2589 ئائىلىلىك دېھقان، چارۋىچى ئۇششۇلۇق ھالدا چارۋا سېتىۋالدى، بۇ، ئومۇمىي دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ 61 پىرسەنتىنى

ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچى 1259 ئائىلىلىك بولۇپ، جەمئىي 1399 ئائىلىلىك چارۋىچىنىڭ 90 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دېھقان 1330 ئائىلە بولۇپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىسىنىڭ 49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ بەشتە كاپالەتلىك قىلىنمىغان 427 نامرات ئائىلىمۇ ھەقسىز ياكى تۆۋەن باھادا چارۋىغا ئىگە بولدى، بۇ، ئومۇمىي دېھقان، چارۋىچى ئائىلىسىنىڭ 16.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 133 مىڭ 200 تۇياق چارۋا باھاغا سۇندۇرۇلۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى. چارۋا سېتىۋالغان دېھقان، چارۋىچىلاردىن 1772 ئائىلە چوڭ چارۋا سېتىۋالدى، بۇ، چارۋا سېتىۋالغان ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 68 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى (بىر تۇياقتىن ئون تۇياققىچە چارۋا سېتىۋالغان ئائىلە 1734 بولۇپ، چوڭ چارۋا سېتىۋالغان ئائىلىلەرنىڭ 98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى)؛ 1784 ئائىلە ئۇششاق چارۋا سېتىۋالدى، بۇ، چارۋا سېتىۋالغان ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى (ئون تۇياقتىن 50 تۇياققىچە چارۋا سېتىۋالغان ئائىلە 850 بولۇپ، ئۇششاق چارۋا سېتىۋالغان ئائىلىلەرنىڭ 48 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 51 تۇياقتىن 100 تۇياققىچە چارۋا سېتىۋالغان ئائىلە 457 بولۇپ، 25% نى ئىگىلىدى؛ 101 تۇياقتىن 200 تۇياققىچە چارۋا سېتىۋالغان ئائىلە 387 بولۇپ، 22% نى ئىگىلىدى).

چارۋىنى باھاغا سۇندۇرۇپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش داۋامىدا جەمئىي 10 مىڭ 356 توختام ئىمزالاندى، توختامدا باھاغا سۇندۇرۇلغان پۇلنىڭ مۇددەتكە بۆلۈپ قايتۇرۇلۇش مۆھلىتى ۋە بەلگىلىمە بويىچە كوللېكتىپقا تاپشۇرۇلىدىغان ھەرخىل خىراجەتلەر ئېنىق بەلگىلەندى. پۇلنىڭ قايتۇرۇلۇش مۆھلىتى دېھقانچىلىق رايونىدا ئۈچ يىلدىن بەش يىلغىچە، چارۋىچىلىق رايونىدا بەش يىلدىن يەتتە يىلغىچە بولدى، كوللېكتىپقا تاپشۇرۇلىدىغان خىراجەت يېزىلاردا ھەر بىر تۇياق چارۋا ئۈچۈن 1.5 يۈەن، 1 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 2.7 يۈەن، 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا 2.5 يۈەن بولدى. باھاغا سۇندۇرۇلغان چارۋا پۇلىدىن شۇ يىلى 314 مىڭ 800 يۈەن يېغىۋېلىندى، بۇ، باھاغا سۇندۇرۇلغان ئومۇمىي پۇلنىڭ 14.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

§ 3. ئوتلاق

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئوتلاقلىرى، ئاساسەن، تارىم، كۆنچى دەريالىرىنىڭ تىنىما تۇزلاقلىرىغا جايلاشقان، ئاز قىسمى قۇرۇق تاغنىڭ كۈنگەي تەرىپىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنىما تۇزلاقلاردا جايلاشقان.

1. ئوتلاق كۆلىمى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1985 - يىلدىكى پەسىللىك ئوتلاق كۆلىمى

2 - قىسىم 12 - جەدۋەل

دەرىجىسى / ئوتلات		3 - دەرىجىلىك (مو)	4 - دەرىجىلىك (مو)	5 - دەرىجىلىك (مو)	يىغىندىسى	
					سانى (مو)	ئوتلاقتا ئىگىلىگەن كۆلىمى%
قىشلاق، كۆكلەم	كۆلىمى		172422.61	104991.81	277414.42	2.7
	%		62.15	37.85		

ياياق، كۆزلەك	كۆلىمى	33207.3	18568.8	59004.9	110781	1.07
	%	29.98	16.76	53.26		
قىشلاق	كۆلىمى	241074.54	359946.4	6335.16	607356.1	5.9
	%	39.69	39.26	1.05		
كۆزلەك	كۆلىمى	402657.53	1311527.59	50629.26	1764814.2	17.13
	%	22.82	74.31	2.87		
تۆتپەسىللىك ئوتلاق	كۆلىمى	2087380.36	4831206.52	625346.28	7543933.16	73.2
	%	27.68	64.03	8.29		
جەمئىي	كۆلىمى	2764319.73	6693671.98	846307.41	10304299.12	100
	%	26.82	64.95	8.22		

ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمى 15 مىليون 562 مىڭ 800 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 17.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە پايدىلىنىشقا بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 10 مىليون 304 مىڭ 300 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 66.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئوتلاق تىپى ئاددىي، ئوتلاقتىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەر بىرخىل، ئۇلارنىڭ تارقىلىشى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ تەكلىماكان چۆلى — پەس سازلىق تىپى — قاقاس تۈزلەڭلىك — قاقاس تاغلىق تىپىغا ئۆزگەرگەن. 1982 - يىلى ئوتلاقلار تۇرگە ئايرىلدى، ناھىيىدىكى ئوتلاقلار ئۈچ تۇر، توققۇز كەنجى تۇر، 36 ئوتلاق تىپىغا ئايرىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە شورتاڭ پەس سازلىق كەنجى تۇرى ئاساس قىلىندى)، بۇ ئوتلاقلاردىن 6 مىليون 32 مىڭ 500 جىڭ ئوت - چۆپ ئالغىلى، ئۇلاردا چارۋىنى قويغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا، 493 مىڭ تۇياق قوي باقىلى بولىدۇ. ئوتلاقلارنىڭ سۈپىتىنى بەش خىل، سەككىز دەرىجە بويىچە باھالىغاندا، ناھىيە بويىچە تەبىئىي ئوتلاقلارنىڭ ئومۇمىي ئالاھىدىلىكى مۇنداق بولدى: 3-خىلىنىڭ 2 - دەرىجىسىدىن 8 - دەرىجىسىگىچە بولغىنىنىڭ كۆلىمى5 مىليون 454 مىڭ 200 مو بولۇپ، ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمى بولغان 10 مىليون 304 مىڭ 300 مونىڭ 52.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 4 - خىلىنىڭ 4 - دەرىجىسىدىن 8 - دەرىجىسىگىچە بولغىنىنىڭ كۆلىمى 4 مىليون 199 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 40.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 5 - خىلىنىڭ 8 - دەرىجىسىنىڭ كۆلىمى 660 مىڭ مو بولۇپ، ئومۇمىي كۆلەمنىڭ 6.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئوتلاقلاردا چارۋا بېقىشقا بولىدىغان ئۆسۈملۈك 31 ئائىلە، 49 ئۇرۇقداش، 120 نەچچە خىل، بۇنىڭ ئىچىدە مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك 22 خىل، لويلا

ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك 18 خىل، دانلىق ئۆسۈملۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك 18 خىل، باشقا ئۆسۈملۈكلەر 62 خىل. ئوتلاقلارنىڭ تىپى بىر خىل، ئۇلاردىن ئېلىنىدىغان ئوت - چۆپ مىقدارىدا پەرق زور، گورىزونتال زونا خاراكتېرى كۈچلۈك، ئادەتتە، ئېگىز ئوت - چۆپلەر، ئالايلۇق، قۇمۇش، دانلىق ئوت - چۆپ، ئەمەن ئاساس قىلىنىدۇ، ئوت - چۆپ سۈپىتى تۆۋەن، مال ئانچە يېمەيدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1982 - يىلدىكى دەرىجىلىك ئوتلاقلاردىن پايدىلىنىش كۆلىمى

2 - قىسىم 13 - جەدۋەل

دەرىجىسى / خىلى		2	3	4	5	6	7	8	يىغىندىسى	
									كۆلىمى	پايدىلىنىش كۆلىمى %
3	كۆلىمى (10 مىڭمو)	23.1	164	21	150.9	146.9		39.5	545.4	52.9
	چارۋا سىغمچانلىقى (10 مىڭ تۇياق)	2.24	15	2.6	6.1	4.13		0.2		
4	كۆلىمى (10 مىڭ مو)			86.1	50.2	77	154.9	51.7	419.9	40.7
	چارۋا سىغمچانلىقى (10 مىڭ تۇياق)			7.9	3.5	2.7	3.1	0.3		
5	كۆلىمى (10 مىڭ مو)							66	66	6.4
	چارۋا سىغمچانلىقى (10 مىڭ تۇياق)							0.37		
جەمئىي	كۆلىمى (10 مىڭ مو)	23.1	164	107.1	201.1	223.9	154.9	156.2	1030.34	100
	پايدىلىنىش كۆلىمى %	2.2	15.9	10.3	19.5	21.7	15	15.4		

2. ئوتلاق تېپى

1) قاقاس تۈزلەك ئوتلاق بۇ، قاقاس كىلىمات شارائىتىدا شەكىللەنگەن ئوتلاق بولۇپ، قۇرۇق تاغ رايونىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان كۈنگەي تىنما تۈزلەكلىككە جايلاشقان، ئىككى دەريا تۈزلەكلىكىنىك ئۈيەر - بۈيىرىدىمۇ بار، بۇ رايوننىك يەر شەكلى تۈز ۋە كەك، ئىسسىقلىق مىقدارى تولۇق، ھۆل - يېغىن ئازراق، قۇرغاقلىق دەرىجىسى زور، يېپىنچا ئۆسۈملۈك تۈرلىرىنىك تەركىبى بىرخىل، قۇرۇلمىسى ئاددىي، ئوت - چۆپى شالاك، ئادەتتىن تاشقىرى قۇرغاق، قۇرغاق ۋە شورلۇقتا ئۆسۈدىغان چانقال، يىرىم چانقاللارنى ئاساس قىلىدۇ، چارۋا بېقىشتا پايدىلىنىش قىممىتى تۆت پەسىللىك ئوتلاقلاردىن پايدىلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ ئايرىلىدۇ. تۈپراق سۈپىتى ئوخشىمايدىغان بولغاچقا، تۈزلەك قۇم شېغىللىق قاقاس چارۋا بېقىش مەيدانى ۋە تۈزلەك شورلۇق چارۋا بېقىش مەيدانىدىن ئىبارەت ئىككى كەنجى تۈرگە ئايرىلىدۇ. ئوتلاق تېپى جەمئىي بەش بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 1 مىليون 83 مىك مو، بۇنىك ئىچىدە پايدىلانغىلى بولىدىغان كۆلەم 382 مىك 700 مو، بۇ، ناھىيە بويىچە پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى بولغان 10 مىليون 304 مىك 300 مو ئوتلاقنىك 3.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، چارۋا سىغىمچانلىقى جەھەتتە، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، يىلىغا بىر قويغا 153 مو ئوتلاق توغرا كېلىدۇ.

2) قاقاس تاغلىق ئوتلاق بۇ تېپتىكى ئوتلاق تاغلىق يەر شەكلى شارائىتىدا قاقاس كىلىماتىنىك يېتەكچى ئامىل بولۇشى ئارقىسىدا شەكىللەنگەن، ھارارەت تۆۋەنرەك، ھۆل - يېغىن مىقدارى تۈزلەكلىكتىن سەل كۆپرەك، ئەمما دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 200 مېتر ئەتراپىدا بولغانلىقى، تاغلىرى پەس بولۇپ، قاقاس كىلىمات تەرىپىدىن تىزگىنلىنىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، يەر ئۈستى قۇملاشقان، شېغىللاشقان، تۈپرىقى قوڭۇر رەڭلىك، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلىرى شالاك، توپا قاتلىمى نېپىز، ئۆسۈملۈكلەر ياغاچ غوللۇق قامغاق، قامراق، چاكاندا، ياۋا كۆرۈك، قۇمدا ئۆسۈدىغان بوز ئوت، ئەمەننى ئاساس قىلىدۇ. ساينىك تېگىدە قويۇق ئۆسكەن توپ - توپ سۈمبۈل بار، ئۇ يەر - بۇ يەردە ئۆسكەن قارايا‌غاچلارمۇ بار، ئوت - چۆپ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 10% تىن 20% كىچە، ئوت - چۆپ قاتلىمىنىك ئېگىزلىكى ئون سانتىمېتردىن 30 سانتىمېترغىچە، چانقاللارنىك ئېگىزلىكى 40 سانتىمېتردىن 60 سانتىمېترغىچە، چېقىدىغان ئوت- چۆپ موبېشىغا 24 كىلوگرامدىن 90 كىلوگرامغىچە، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 40 كىلوگرامغا يېقىن. ئوتلاقلاردا سۇ كەمچىل، بۇ ئوتلاقلار 4 -، 5 - خىلىنىك 8 - دەرىجىسىگە مەنسۇپ. بۇ خىل ئوتلاقلار بىر كەنجى تۈرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، جەمئىي توققۇز ئوتلاق تېپى بولۇپ، ئومۇمىي كۆلىمى 3 مىليون 417 مىك مو، بۇنىك ئىچىدە پايدىلانغىلى بولىدىغان كۆلەم 1 مىليون 708 مىك 400 مو، بۇ، ناھىيە بويىچە پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمىنىك 16.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا بىر قويغا 112 مو ئوتلاق توغرا كېلىدۇ.

3) پەس چىملىق ئوتلاق مۇنداق ئوتلاق كەلكۈندىن ھاسىل بولغان يەلپۈگۈچسىمان تىنمىنىك چېتىدىن ئىككى دەريا ئېقىمىغىچە بولغان كەك تۈزلەك رايونغا كەك كۆلەمدە جايلاشقان، ئۇنىك كىلىماتى تىپىك قاقاسلىق كىلىماتىغا مەنسۇپ، يەر ئۈستىدىكى تاتلىق سۇ بىلەن قانچىلىك تەمىنلىنىشى، يەر ئاستى سۇ ئورنىنىك يۇقىرى - تۆۋەنلىكى، تۈپراقتىكى تۈز تەركىبىنىك تېپى ۋە شورلىشىش دەرىجىسىگە قاراپ، شورلۇق رايوندىكى چىملىق توپا،

چىملىقتىكى شور توپا ھەم شور توپا قاتارلىق غەيرىي زونا خاراكتېرلىك توپا مۇناسىپ ھالدا پەيدا بولغان، شورغا تاقابىل تۇرالايدىغان، شورغا چىداملىق ئوتتۇرا قۇرغاق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر، يېرىم چانقال، چانقاللار پەيدا بولغان. ئوتلاقلارنىڭ كۆپى قاتلام - بۆلەكلىك چىملىق تىپىنىڭ كەنجى تۇرىدىن ئىبارەت، ئاساسلىق ئوت - چۆپلەردىن قۇمۇش، لوپنۇر كەندىرى، يۇلغۇن، چۆچۈك بۇيا، يانتاقلار بار. ئوتلاقلار تۈپراق سۇپىتىگە قاراپ تۆت كەنجى تۇرگە ئايرىلغان، جەمئىي 25 ئوتلاق تىپى بار، ئومۇمىي كۆلىمى 11 مىليون 62 مىڭ 900 مو، بۇنىڭ ئىچىدە پايدىلانغىلى بولىدىغان كۆلەم 8 مىليون 179 مىڭ 700 مو، بۇ، ناھىيە بويىچە پايدىلانغىلى بولىدىغان ئومۇمىي ئوتلاق كۆلىمىنىڭ 87.16 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا بىر قويغا 4.24 مو ئوتلاق توغرا كېلىدۇ.

3. ئوتلاقلاردىن پايدىلىنىش ئەھۋالى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەر كۆلىمى كەڭ، ئاھالىسى شالاڭ، 1985 - يىلدىكى چارۋىچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى 2214، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن چارۋىچىلىقتىكى ھەر بىر ئەمگەك كۈچىگە 4768.3 مودىن ئوتلاق، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، 146.26 دىن قوي توغرا كېلىدۇ، لېكىن ئوتلاقتا سۇ ئىنتايىن قىس بولغاچقا، ئوتلاقلار ئېغىر دەرىجىدە ناچارلىشىپ كەتكەن. ھەر يىلى 5 -، 6 - ئايلاردا ئوت - چۆپ ئۆسۈدىغان چاغدا تارىم دەريالىسىنىڭ سۈيى سوغۇلۇپ كېتىپ، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىغا مۇقىمسىزلىق پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت، ئوتلاقلارنىڭ سۈنئىي بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراش ئەھۋالىمۇ ئىنتايىن ئېغىر. 50 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدىن باشلاپ ئوتلاقلار ئېچىلىپ، ئېتىز بەرپا قىلىنغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆستىگە، ئوت - چۆپ، دەل - دەرەخلەر ئوتۇنغا ئىشلىتىلگەنلىكى ئۈچۈن، ناز كەم 300 مىڭ مو يەردىكى يېپىنچا ئۆسۈملۈك (توغراق، يۇلغۇن) نابۇت قىلىۋېتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋام قىلغان ئون يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، بولۇپمۇ «ئاشلىقنى تۇنقا قىلىش» بىر تەرەپلىمىلىك بىلەن تەكىتلەنگەن مەزگىلدە ناھىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ھەر يىلى ئوتلاق، ئورمانلىقلار ئېچىلىپ تۇردى. 1962 - يىلى دۆڭقوتان گۈڭشېسىدا پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق 450 مىڭ مو ئىدى، 1975 - يىلغا كەلگەندە 320 مىڭ موغا چۈشۈپ قېلىپ، 130 مىڭ مو ئازىيىپ كەتتى.

1980 - يىلدىن كېيىن، قىسمەن ئاممىنىڭ چۆچۈك بۇيىنى كەلسە - كەلمەس كولىغانلىقى، ئۇنىڭ ئۆستىگە، چۆچۈكبۇيىنىڭ ئۆسۈش شارائىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىغان ياخشى تەدبىرلەر كەم بولغانلىقى، كولاش ئۇسۇلى قول بىلەن كولاشتىن تراكتور ئارقىلىق كەڭ كۆلەمدە ئاغدۇرۇشقا ئۆتكەنلىكى نەتىجىسىدە، چۆچۈك بۇيىدىن ھەر تەرەپلىمە پايدىلىنىش تالان - تاراج قىلىش خاراكتېرىدىكى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئۆستى - ئۆستىلەپ تەكىتلىگەن بولسىمۇ، بۇنى تىزگىنلىگىلى بولمىدى. 1982 - يىلدىكى تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، بىر نەچچە يىل ئىچىدە 6000 تونىنىدىن ئارتۇق چۆچۈك بۇيا كولانغان، شۇنىڭ بىلەن چۆچۈك بۇيا مەھسۇلاتى جىددىي ئازىيىپ، سۈپىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن، ئۇنىڭ ئۆستىگە، ئوتلاقلار قۇملىشىپ، ناچارلىشىپ كەتكەن. ناھىيە بويىچە چۆچۈك بۇيا كولاش تۈپەيلىدىن 2 مىليون 70 مىڭ مودىن ئارتۇق ئوتلاق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق نازارىتى ۋە جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شىنجاڭنى ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئەترىتىنىڭ 1960 -

يىلدىكى تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاق كۆلىمى 13 مىليون 616 مىڭ مو بولۇپ، بۇ ئوتلاقتا، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، 937 مىڭ قوي بېقىلغان، 1983 - يىلى ناھىيىدىكى ئوتلاقلار ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەندە، پايدىلانغىلى بولىدىغان ئوتلاقتىن 10 مىليون 303 مىڭ 400 مولا قالغان، ئوتلاق كۆلىمى 3 مىليون 312 مىڭ600 مو، يەنى 23.32% ئازايغان، يىلىغا 1.06% (144 مىڭ مو) لىك سۈرئەت بىلەن ئازايغان. ئوتلاقلار ئىچىدە ئەسلىدە ئەلا دەرىجىلىك ئوتلاق يوق ئىدى، ياخشى دەرىجىلىك ئوتلاقلارمۇ ئازراق ئىدى، 1960 - يىلى 4 مىليون 903 مىڭ 300 مو ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئوتلاق بار ئىدى، 1983 - يىلغا كەلگەندە بۇنىڭدىن 2 مىليون 756 مىڭ مو ئوتلاق قالدى، 2 مىليون 147 مىڭ مو ئوتلاق ئازايدى؛ ياخشىراق ئوتلاقلار 43.79% ئازايدى. 1983- يىلى تۆۋەن دەرىجىلىك ئوتلاقلار 1960 - يىلدىكى 4 مىليون 972 مىڭ 300 مودىن 7 مىليون 623 مىڭ موغا يېتىپ، 53% ئاشتى. 1983- يىلى ئوتلاقلارنىڭ چارۋا سىغىمچانلىقى، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، 1960 - يىلدىكى 937 مىڭ قويدىن 625 مىڭ 400 قويغا چۈشۈپ قالدى، چارۋا سىغىمچانلىقى، چارۋىنى قويغا سۈندۈرۈپ ھېسابلىغاندا، 311 مىڭ 600 قوي، يەنى 45.68% ئازايدى.

4. ئوتلاق قۇرۇلۇشى

مىنگو دەۋرىدە چارۋىچىلار سۇ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ ئورۇنلاشقان ۋە چارۋا باققانىدى، ئۇ چاغدا ئوتلاق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلمىغانىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئوتلاققا سېلىنىدىغان سېلىنما پەيدىنپەي كۆپەيتىلدى، بولۇپمۇ 80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن، ئوتلاق قۇرۇلۇشىنىڭ سۈرئىتى تېزلىتىلدى. دۆلەت تەرىپىدىن ھەقسىز بېرىلىدىغان ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇش - چارۋىنى قوغداش ئوبوروت پۇلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى تەرىپىدىن بىر تۇتاش باشقۇرۇلۇپ ئىشلىتىلدى، شۇنىڭ بىلەن چەكلىك مەبلەغدىن چوڭراق ئۇنۇم ھاسىل قىلىنىپ، ئېغىل - قوتان ياسالدى، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىلدى، كەلكۇن باشلىنىپ ئوتلاقلار سۈغىرىلدى، سۈنئىي ئوت - چۆپ، يەم - بوغۇز بازىسى قۇرۇلدى.

1972 - يىلى چارۋىچىلىق رايونىدا ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ ئوتلاق باشقۇرۇش تەجرىبىسى — قاشالانغان ئوتلاق كېڭەيتىلدى.

1982 - يىلى چارۋىچىلىقتا ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئوتلاقلار ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىلدى، ئوتلاقتىن پايدىلىنىش ھوقۇقى ئائىلىلەرگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. چارۋىلار باھاغا سۈندۈرۈلۈپ ئائىلىلەرگە بېرىلىش بىلەن بىللە، ئوتلاقلارمۇ ئائىلىلەرگە ئايرىپ بېرىلىپ، چارۋا ۋە ئوتلاقنى قوش ھۆددىگە بېرىش، چارۋا ۋە ئوتلاقنى ئائىلىلەرگە بېرىش يولغا قويۇلدى، ئوتلاقلار دۆلەت ئىگىدارلىقىدا بولدى، ئوتلاقتىن پايدىلىنىش، ئوتلاق قۇرۇلۇشى، ئوتلاق باشقۇرۇش ھوقۇقى ئائىلىلەرگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ئوتلاقلار مۇۋاپىق تەقسىم قىلىنىدى، ئەسلىدىكى چارۋا پادىسى ئۇچۇن پايدىلىنىلغان ئوتلاق ئاساس قىلىنىپ، چارۋىنىڭ ئاز - كۆپلۈكى ئۆلچەم قىلىنىپ، ئادەتتە، ھەر تۈياق چارۋىغا ئىككى مودىن تۆت موغىچە قىشلاق، 20 مو ئەتراپىدا باشقا ئوتلاق تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ئوتلاقلاردىكى ئورمان ۋە سۇنى ھۆددىگە ئالغۇچى ۋەكالىتەن باشقۇردى، ھۆددىگە ئالغۇچىلار ۋە باشقا كىشىلەرنىڭ ئوتلاق بايلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشىغا رۇخسەت قىلىنمىدى، ھۆددىگە ئالغۇچىدىن ئوتلاقنى ياخشى باشقۇرۇش، ئوتلاقتىن ياخشى پايدىلىنىش، ئوتلاق قۇرۇلۇشىنى ياخشى ئېلىپ بېرىش تەلەپ قىلىندى، چارۋىنى

ھەددىدىن ئارتۇق بېقىپ ئوتلاقنى ناچارلاشتۇرۇپ قويۇشقا رۇخسەت قىلىنمىدى. چارۋىچىلىقتا مەسئۇلىيەت، ھوقۇق، مەنپەئەت ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەنلىكتىن، ئوتلاقلارنى باشقۇرۇش، مۇھاپىزەت قىلىش ۋە چارۋىنى ھەددىدىن ئارتۇق بېقىش مەسلىسى خېلى ياخشى ھەل قىلىنىپ، چارۋىچىلارنىڭ ئوتلاق قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىش، ئوتلاقلارنى باشقۇرۇش، مۇھاپىزەت قىلىش ئاكتىپلىقى ئۆستۈرۈلدى، بۇ، ئوتلاقلارنى مۇھاپىزەت قىلىشتا بەلگىلىك رول ئوينىدى. 1985-يىلى دۆڭقوتان يېزىسىدىكى چارۋىچىلار جاپا - مۇشەققەتتىن قاچماي، كېچە - كۈندۈزلەپ يۇلغۇن ۋە ھەرخىل شاخ - شۇمبىلارنى توشۇپ، 250 مىڭ مو يەردە قاشالانغان ئوتلاق بەرپا قىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 3 مىليون 740 مىڭ 300 مو ئوتلاق كەلكۈن بىلەن سۇغۇرۇلدى، 3334 مو يەرگە بېدە تېرىلدى.

§ 4. ئۆي ھايۋانلىرى، ئۆي قۇشلىرىنىڭ تۇرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش ئەھۋالى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئات، كالا، خېچىر، ئېشەك، قوي - ئۆچكە، چوشقا قاتارلىق ئاساسلىق ئۆي ھايۋانلىرى، توخۇ، ئۆردەك، غاز قاتارلىق ئۆي قۇشلىرى بار.

1. قوي

قوي — لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق ۋە ئۇستۇنلۇككە ئىگە چارۋا تۈرى. مىنگو دەۋرىدە بۇ يەردە ساپلا يەرلىك قوي بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قويلارنىڭ نەسلى تاللاپ يېتىشتۈرۈلۈپ ۋە ياخشىلىنىپ، يەرلىك قويلارنىڭ مەھسۇلات بېرىش ئىقتىدارى ئۆستۈرۈلدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا 107 مىڭ 300 تۇياق قوي قولدا قالدى، بۇ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان چارۋىنىڭ 46.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1) يەرلىك قوي　يەرلىك قوينىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى موڭغۇل قويى ۋە لوپنۇر قويى بولۇپ، چوڭ قۇيرۇقلۇق قوي تېپىغا كىرىدۇ، تەن شەكلى ئوتتۇراھال، كونىستىتۇتسىيىسى ساغلام، ئوڭۇشسىز شارائىتقا چىداملىقى كۈچلۈك، يىرىك يەم - بوغۇزغا چىداملىق، كۆپ قىسمىنىڭ بېشى قارا، بەدىنى ئاق (56.25% نى ئىگىلەيدۇ)، قالغىنى پۈتۈنلەي ئاق، پۈتۈنلەي قارا ياكى ئالا رەڭلىك. تۇتاش يۇڭى توپلاشقان يۇڭ، ئۆلۈك قىلچىق يۇڭ تەركىبى كۆپرەك، ھەر بىر قويدىن ئوتتۇرىچە ئېلىنىدىغان يۇڭ 1.1 كىلوگرام، ئوتتۇرىچە سويۇلۇش نىسبىتى 42.5%. قوشقارلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 71.6 سانتىمېتر، ساغلىقلارنىڭ 70.66 سانتىمېتر؛ قوشقارلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 43.6 كىلوگرام، ساغلىقلارنىڭ 38.5 كىلوگرام. 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا رامبۇلىيە قازاق قويى (شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويىنىڭ تەكتى) كەلتۈرۈلدى، كېيىن شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى كەلتۈرۈلۈپ، يەرلىك قويلار مېتسلاشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلاندى. ئەمما ئوتلاق شارائىتى ناچار بولغاچقا، نەسلىنى ياخشىلاش ئۇنۇمى كۆڭۈلدىكىدەك چىقمىدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە قولدا قالغان يەرلىك قوي 27 مىڭ 300 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي قوينىڭ 25.4 پىرسەنتىنى، قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 11.86 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۆللەيدىغان ساغلىق 13 مىڭ 400 تۇياق.

2) ئەلتېرە قويى ئەلتېرە قويى — ئەلتېرە، گۆش ئېلىنىدىغان قوي نەسلى، ئەلتېرىنىڭ يۇڭى بۇدۇر، چىڭ، پارقىراق، چىرايلىق، يۇڭنىڭ رەڭگى تۇم قارا، بۇدۇرىسى ئېنىق، ئەلتېرىنىڭ ھەجمى كەڭ، سۈپىتى ياخشى، ئۇ، جۇۋا تىكىشتە ئالىي دەرىجىلىك خام ئەشيا ھېسابلىنىدۇ.

1964 - يىلى كۈچادىن ئۈچ تۇياق ساپ قاراكۆل قوشقىرى كەلتۈرۈلۈپ، كىچىك پادىدا مېتىسلاشتۇرۇش سىنىقى ئېلىپ بېرىلدى، 1 - گېنېراتسىيە مېتىسلاشتۇرۇشتىن كېيىن ھاسىل بولغان ئەۋلاد روشەن ئەۋزەللىكىنى نامايان قىلدى، قويلارنىڭ تېنى چوڭ، كېسەللىككە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، يىرىك يەم - بوغۇزغا چىداملىق، ماسلىشىشچانلىقى كۈچلۈك. دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايون لوپنۇر ناھىيىسىنى ئەلتېرە قويى ئۆستۈرۈلىدىغان نۇقتىلىق ناھىيە قىلىپ بەلگىلىدى. 1966 - يىلدىن كېيىن، يەنە ساپ نەسىللىك قاراكۆل قوشقىرى كەلتۈرۈلۈپ، سۈنئىي ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق مېتىسلاشتۇرۇش سىنىقى كېڭەيتىلدى. 1978- يىلى ناھىيە بويىچە ئەلتېرە قويىنىڭ نەسلى ئاساسەن تولۇق ياخشىلىنىپ بولدى. 1983 - يىلدىكى ئەلتېرە قويى 86 مىڭ 600 تۇياق بولۇپ، ئومۇمىي قوينىڭ 73.68 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 1980 - يىلدىكىدىن سەل ئازايدى، ناھىيە بويىچە 3916 ئەلتېرە ئېلىندى. 1985- يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا 80 مىڭ تۇياق ئەلتېرە قويى قالدى، بۇ، قولدا قالغان ئومۇمىي قوينىڭ 74.6 پىرسەنتىنى، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 39.19 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

2. ئۆچكە

ئۆچكە — لوپنۇر ناھىيىسىدە قويدىن قالسىلا ئۈستۈنلۈككە ئىگە چارۋا تۈرى.

1) يەرلىك ئۆچكە ئۆچكىنىڭ كۆپ قىسمى يەرلىك ئۆچكە، ئۇنىڭ كونستىتۇسىيىسى ساغلام، چىڭ، تۆت پۇتى بېجىرىم، كۈچلۈك، تۇيىقى كىچىك ۋە ئىنچىكە، چۈپۈرىنىڭ رەڭگى ئاق رەڭنى ئاساس قىلىدۇ، ئاچ سېرىق، قوڭۇررەڭ، جىگەررەڭ، قارا رەڭدىكىلىرى بار. چۈپۈرى ئۇزۇن ھەم توم، تىۋىتى ئىنچىكە، پارقىراقلىقى ياخشى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر تۇياق ئۆچكىدىن 0.455 كىلوگرام چۈپۈر ئېلىنىدۇ. شۇ يىلقى ئوغلاقنىڭ ئوتتۇرىچە سويۇلۇش نىسبىتى 41.57%، ھەر تۇياق ئوغلاقتىن ئېلىنىدىغان گۆش 7.5 كىلوگرام ئۆپچۆرىسىدە بولىدۇ. يېتىلگەن ئۆچكىنىڭ ئوتتۇرىچە سويۇلۇش نىسبىتى 36%، ھەر تۇياق ئۆچكىدىن ئېلىنىدىغان گۆش 11 كىلوگرامدىن 13.5 كىلوگرامغىچە بولىدۇ. ئۆچكە كېسەللىككە تاقابىل تۇرۇش كۈچى بىرقەدەر كۈچلۈك بولۇش، كۆپ گېزەك تۇغۇش، كۆپىيىش نىسبىتى يۇقىرى بولۇش قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، تۆلنىڭ قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 80.8% كە يېتىدۇ. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە قولدا 92 مىڭ 700 تۇياق ئۆچكە قالدى، بۇ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 40.26 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە چىشى ئۆچكە 45 مىڭ 700 تۇياق.

2) تىۋىتلىق ئۆچكە 1965 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى جىلىن ئۆلكىسىدىن تىۋىتى كۆپ چىقىدىغان تىۋىتلىق ئۆچكە كەلتۈرۈپ، 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا ئۆچكە نەسلىنى ياخشىلاشنى سىناق قىلدى؛ 1982 - يىلى يەنە 216 تۇياق كەلتۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە چىشى ئۆچكە 108 تۇياق.

تىۋىتلىق ئۆچكىنىڭ جۇغى كىچىك، رەڭگى پۈتۈنلەي ئاق، تىۋىتىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى

يۇقىرى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 300 گرام ئۆچۈرىسىدە تۇغۇت ئېلىنىدۇ. يەرلىك ئۆچكە بىلەن مېتىسلاشتۇرۇلغان 1 - ئەۋلاد تۇغۇتلۇق ئۆچكىدە نەسلىنى ياخشىلاشنىڭ ئۇنۇمى روشەن ئىپادىلەندى، مېتىسلاشتۇرۇلغان ھەر تۈياق ئۆچكىدىن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 180 گرامدىن 200 گرامغىچە تۇغۇت ئېلىندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا مېتىسلاشتۇرۇلغان تۇغۇتلۇق ئۆچكە 3000 تۈياققا يەتتى.

3. كالا

كالا — لوپنۇر ناھىيىسىدە سانى كۆپ، تارقىلىشى كەڭ، تارىخى ئۇزۇنراق چارۋا. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كالىلار موڭغۇل كالىسىنى ئۇزاق مۇددەت يەرلىك شارائىتقا كۆندۈرۈش ۋە سۈنئىي تاللاش ئارقىلىق شەكىللەنگەن يەرلىك كالىلاردىن ئىبارەت، كالا قىشتا سوغۇققا، يازدا تومۇز ئىسسىقى ۋە قۇرغاقچىلىققا، يىرىك يەم - بوغۇزغا چىداملىق، كونىستىتۇتسىيىسى چىڭ، ھاياتىي كۈچى كۈچلۈك، قاقاس قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا ياخشى ماسلىشىش ئىقتىدارىغا ئىگە، ناچارراق ئېكولوگىيىلىك مۇھىتتا بەلگىلىك مەھسۇلات بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە، ئېرسىيەتچانلىقى بىرقەدەر مۇقىم. تۇكىنىڭ رەڭگى بىرقەدەر مۇرەككەپ بولۇپ، سېرىق، مولۇن رەڭ (ئالتاغىل) نى ئاساس قىلىدۇ. تەن شەكلى كىچىكرەك، يېتىلگەن يەرلىك كالىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى ۋە ئېغىرلىقى: ئىنەكنىڭ ئېگىزلىكى 89 . 4 ± 17 . 109 سانتىمېتر، ئېغىرلىقى 52 . 286 9 . 285 كىلوگرام، بۇقىنىڭ ئېگىزلىكى 53 . 5 ± 17 . 119 سانتىمېتر، ئېغىرلىقى 52 . 286 كىلوگرام. كالا سۈتمۇ، گۆشمۇ بېرىدۇ، شۇنىڭدەك ياخشى ئىشلىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە، دېھقان، چارۋىچىلار كالىنى كۆپىنچە ھارۋىغا قاتىدۇ. تولۇق بېقىلىش شارائىتىدا، موزاينى ئېمىتىشتىن سىرت، ھەر بىر ئىنەك كۈنىگە ئىككى - ئۈچ كىلوگرام سۈت بېرىدۇ. ئوتتۇرىچە سويۇلۇش نىسبىتى 49 . 45 %، كۆپىيىش نىسبىتى 73 . 68 %، موزايلارنىڭ قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 09 . 96 %. يەرلىك كالىلار بەلگىلىك سۈت بېرىش، گۆش بېرىش، ئىشلىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولسىمۇ، ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى قول ئۈچىدا بېقىلغان-باشقۇرۇلغانلىقى، سىستېمىلىق تاللاپ يېتىشتۇرۇلمىگەنلىكى ۋە نەسلى ياخشىلانمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلاردا بېرىدىغان گۆشى ئاز بولۇش، بەدەن ئېغىرلىقى يېنىك بولۇش، كېيىن يېتىلىش قاتارلىق يېتەرسىزلىكلەر بار ئىدى.

50 - يىللارنىڭ بېشىدا سىمېنتال كالىسى كەلتۇرۇلۇپ، چوڭكۆل كالىسىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاشتا خېلى ياخشى ئۇنۇم ھاسىل قىلىندى، بىر مەھەل چوڭكۆل كالىسىنىڭ نامى چىققان بولسىمۇ، كېيىن نەسلىنى ياخشىلاشتا چىڭ تۇرۇلمىغانلىقتىن، سورتى ناچارلىشىپ كەتتى. 60-يىللارنىڭ بېشىدا بېيجىڭ قارا ئالا كالىسى كەلتۇرۇلۇپ، كالا نەسلى ياخشىلاندى، بۇنىڭدا سۈت ئېلىش ئاساس قىلىندى. 1979 - يىلى يەنە ئالاتاۋ، سىمېنتال قاتارلىق ئەلا سورتلار كەلتۇرۇلۇپ، كالىلار مېتىسلاشتۇرۇلۇپ نەسلى ياخشىلاندى، بۇ جەريانداً گۆشمۇ، سۈتمۇ بېرىدىغان مېتىسلاشتۇرۇلغان كالا يېتىشتۇرۇلدى، مېتىسلاشتۇرۇلغان كالا موزىيىنىڭ بەستى چوڭ، ئۆسۈشى تېز بولدى، سويۇلۇش نىسبىتىمۇ كۆرۈنەرلىك ئۆستى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، گۆشمۇ، سۈتمۇ بېرىدىغان مېتىس كالىنىڭ سويۇلۇش نىسبىتى 19 . 41 %، يەرلىك شارلاي كالىسىنىڭ سويۇلۇش نىسبىتى 71 . 44 %، سىمېنتال مېتىس موزىيى (ئالتە ئايلىق) نىڭ سويۇلۇش نىسبىتى 39 . 44 % بولغان. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە گۆشمۇ، سۈتمۇ بېرىدىغان مېتىس كالا 1532 بولۇپ، ئومۇمىي كالىنىڭ 38 . 11 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 14 مىڭ 500 كالا بولۇپ، قولدا قالغان ئومۇمىي

چارۋىنىڭ 6.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە گۆشمۇ، سۈتمۇ بېرىدىغان نەسلى ياخشىلانغان كالا 1000 بولۇپ، ئومۇمىي كالىنىڭ 6.89 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ تۆل بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىنەك 4100 بولۇپ، قولدا قالغان كالىنىڭ 28.27 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

4. ئات

ئات — لوپنۇر ناھىيىسىدە كەڭ تارقالغان، ئۇنىڭ بېقىلىش تارىخىمۇ ئۇزۇن. ئات، كۆپىنچە ۋاقىتلاردا بېقىلىدۇ ۋە ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى تەرىپىدىن مىنىلىدۇ، قىسمەن ۋاقىتلاردىلا (ئادەتتە قىش پەسلىدە) ھارۋىغا قېتىلىپ ترانسپورتقا ئىشلىتىلىدۇ، شۇڭا ئاتنى بېقىش - باشقۇرۇش ۋە نەسلىنى تاللاپ يېتىشتۇرۇشكە ئەھمىيەت بېرىلمەي كەلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەرلىك ئات موڭغۇل ئېتى سىستېمىسىغا مەنسۇپ بولۇپ، تەن تۈزۈلۈشى كېلىشكەن، كونىستىتۇتسىيىسى چىڭ، تۆت پۇتى مەزمۇت، سەزگۈرلۈكى ياخشى، ئەمما سىنى قىسقا، جۇغى كىچىك، بېشى يوغان ۋە ئېغىر، يېرىك يەم - بوغۇزغا، تومۇز ئىسسىققا چىداملىق، قاقاس قۇرۇقلۇق كىلىماتىغا ماسلىشالايدۇ، شۇنىڭدەك ئاتتا بولىدىغان يۇقۇملۇق قان ئازلىق كېسەللىكىگە قارشى تۇرالايدۇ. ئېغىرلىقى 120 كىلوگرام كېلىدۇ، كۈنىگە 75 كىلومېتر يول يۈرەلەيدۇ، تۇكىنىڭ رەڭگى، ئاساسەن، تورۇق، قارا رەڭلىك. ئايغىرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 317.43 كىلوگرام، بايتالنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 288.58 كىلوگرام، بايتالنىڭ ئوتتۇرىچە كۆپىيىش نىسبىتى 78.59%، قولۇننىڭ قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 92.07%، كۆپىيىش نىسبىتى 68.51%، بايتال كۆپىنچە ئىككى يىلدا بىر قېتىم قولۇنلايدۇ. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان ئات 5800 بولۇپ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 2.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قولۇنلاش ئىقتىدارىغا ئىگە بايتال 1700.

5. ئېشەك

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئېشەكنىڭ سانى خېلى كۆپ، جۇغى كىچىك، ئەمما كونىستىتۇتسىيىسى چىڭ، تەن تۈزۈلۈشى كېلىشكەن، بېشى سەل چوڭ ۋە ئېغىر، سىنى ئۇزۇن، بوينى سەل قىسقا ۋە توم، كۆكرىكى سەل تار، بېلى قىسقا ۋە تەكشى، تۇۋىقى كىچىك ۋە مەزمۇت، تۇكىنىڭ رەڭگى، ئاساسەن، كۈلرەڭ، ئاز ساندا ئاچ قوڭۇر رەڭدىكىلىرىمۇ بار.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئېشەكلەر يېرىك يەم - بوغۇزغا چىداملىق، يەم - بوغۇز سەرپىياتى ئاز، باشقۇرۇش ئاسان؛ ئېشەكتىن پايدىلىنىش يولى كەڭ، جۇغى كىچىك بولغان بىلەن كۈچلۈك، ئاسانلىقچە چارچىمايدۇ؛ كېسەللىككە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى يۇقىرى، تەخمىنىڭ قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى ئادەتتە 94.15%، كۆپىيىش نىسبىتى 68.73% بولىدۇ، مېدە ئېشەك ئىككى يېرىم يېشىدىن تارتىپ ئون ئەتراپىدا تەخمىي تۇغىدۇ. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دېھقان، چارۋىچىلار ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى ئېشەك بېقىپ كەلدى، ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان ئۇلاغ. 1978 - يىلدىن ئاۋۇال ئېشەك، ئاساسەن، قاتناش قورالى بولۇپ كەلگەن ۋە ھارۋىغا قوشۇلۇپ ترانسپورتقا ئىشلىتىلىپ كەلگەن، بىر ئېشەكنىڭ قىممىتى ئون نەچچە يۈەندىن 20 - 30 يۈەنگىچە بولغانىدى. 1980- يىلدىن كېيىن ئىچكىرىدىكى بەزى ئۆلكە، رايونلاردىن بۇ ناھىيىگە ئېشەك سېتىۋالغىلى كېلىدىغانلار كۆپەيدى، ئېشەك شەندۇڭ، خېبېي، خېنەن، ئەنخۇي، گەنسۇ قاتارلىق ئۆلكىلەرگە ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلدى، ھەر يىلى سېتىۋېلىنىش مىقدارى 1000 دىن يۇقىرى بولدى، لوپنۇر

ئېشىكى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئاممىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىپ، ئېھتىياجنى قامدىيالماي قالدى.
1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا قالغان ئېشەك 8400 بولۇپ، قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 3.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە تۇغۇش ئىقتىدارىغا ئىگە مادا ئېشەك 1800 بولۇپ، قولدا قالغان ئېشەكنىڭ 21.42 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

6. بۇغا

بۇغا — لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۈستۈنلۈككە ئىگە ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋان، ئۇ بىرقەدەر ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان، ئاساسلىقى، كۆنچى، تارىم دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرىنىڭ ئىككى يېقىغا تارقالغان، بۇغا توغراق يوپۇرمىقى، قۇمۇش قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.
1976- يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 25 مىڭ تۇياق بۇغا بار ئىكەن. كېيىن ئورمانلار ۋەيران قىلىنىپ، كەلسە - كەلمەس بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلگەنلىكى، بۇغىلار كەلسە - كەلمەس تۇتۇلغانلىقى ۋە ئۆلتۈرۈلگەنلىكى نەتىجىسىدە، 80 - يىللارغا كەلگەندە، بۇغىلارنىڭ كۆپى چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ تاغلىق رايونىغا قېچىپ بېرىۋالدى، ناھىيە تەۋەسىدە بۇغا يوقاپ كېتەيلا دەپ قالدى.
50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا يېزا ئىگىلىك كوپىراتىپى بۇغا بېقىشقا كىرىشتى، خەلق گۇڭشېسى ئومۇملاشقاندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى گۇڭشې - فېرمىلاردا بۇغا فېرمىلىرى قۇرۇلدى.
پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئەسلىدىكى كوللېكتىپ بۇغا بېقىش كەسپىي ئائىلىلەر بېقىشقا ئۆزگەردى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئىككى بۇغا بېقىش كەسپىي ئائىلىسى 27 تۇياق بۇغا باقتى، يىلىغا 25 كىلوگرام يۇمران بۇغا مۈڭگۈزى ئېلىندى.

7. قېچىر

لوپنۇر ناھىيىسىدە قېچىرنىڭ سانى ئىنتايىن ئاز، ئادەتتە، ئىشقا سېلىش ۋە قاتناش قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىلىپ كەلدى.
1958 - يىلى شەنشىنىڭ گۇەنجۇڭ دېگەن يېرىدىن بىر قىسىم ئېشەك كەلتۈرۈلۈپ، قېچىر نەسلى ياخشىلاندى، كېيىن ئۇنىڭ شارائىتقا ماسلىشىشى ناچار بولغاچقا شاللاپ چىقىرىۋېتىلدى.
1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 23 قېچىر قالدى.

8. چوشقا

لوپنۇر ناھىيىسىدە خەنزۇ ئاھالىسى ئازراق بولغاچقا، چوشقىچىلىقنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا خەنزۇ ئاھالىسىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، چوشقىچىلىق پەيدىنپەي تەرەققىي قىلدى، ئاساسلىقى، خەنزۇلار بىرقەدەر مەركەزلەشكەن گۇڭشې - ئەترەتلەردىكى ئەزالار چوشقا باقتى. كېيىن ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىنىڭ يېمەكلىكلەر شىركىتى ۋە كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى چوشقا فېرمىسى قۇردى.
لوپنۇر ناھىيىسىدە چوشقىنىڭ نەسلى قالايمىقانراق، پۈتۈنلەي سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن نەسىل، بۇنىڭ ئىچىدە بېركشىر، يوركشىر، لاندراس چوشقىلىرى، نىڭشياڭ قارا چوشقىسى، جىلىن قارا چوشقىسى ۋە سىچۇەن نېيجياڭ چوشقىسى قاتارلىقلار بار.
تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، مېكىجىننىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 143.3 كىلوگرامغا يېتىدىكەن،

ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.5 كۇچۇك تۇغىدىكەن، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 9.5 كۇچۇك قاتارغا قوشۇلىدىكەن. كۇچۇكنىڭ تۇغۇلغان چاغدىكى ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 10.5 كىلوگرام، بوردالغان چوشقىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 109.67 كىلوگرام، يېتىلگەن چوشقىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 81.18 كىلوگرام، سويۇلۇش نىسبىتى 70.36%. 1985 - يىلى قولدا قالغان چوشقا 1500 بولۇپ، ناھىيە بويىچە قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 0.65 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

9. توخۇ، ئۆردەك، غاز

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۆي قۇشلىرى توخۇنى ئاساس قىلىدۇ. 70 - يىللاردا كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانىدا توخۇ فېرمىسى قۇرۇلدى، ناھىيە بازىرىدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر كىشى بىردىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر كىشى 0.5 تىن توخۇ باقتى. توخۇ نەسلى، ئاساسەن، لېگورن توخۇسى، ئاۋسترالىيە قارا توخۇسى، چىپار روك توخۇسى، لوچى، لوبا، كېببەي توخۇلىرىدىن ئىبارەت. توخۇنىڭ رەڭگى خىلمۇخىل، چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش ئەمەس، مېكىيانىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 1.71 كىلوگرام، خورازنىڭ ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 1.77 كىلوگرام، مېكىيانلار يىلىغا 110 دىن 130 غىچە تۇخۇم تۇغىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدىكى چەتئەل دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كۆپچىلىكى يەرلىك توخۇ (ئۆزى يېنىك، تۇخۇمى ئاز) باقىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە تەخمىنەن ئۇچتىن بىر قىسىم قارا سۆڭەكلىك توخۇ دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

80 - يىللارنىڭ بېشىدا بازار - يېزىلاردا توخۇ باقىدىغان كەسپىي ئائىلىلەر بارلىققا كەلدى، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 40 مىڭ توخۇ بېقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە توخۇ باقىدىغان 17 كەسپىي ئائىلىنىڭ باققان توخۇسى 4815 بولۇپ، بېقىلغان ئومۇمىي توخۇنىڭ 12.03 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۆردەكنىڭ سانى ئازراق، نەسلى سىرتتىن كەلتۈرۈلگەن ھەرخىل نەسىلدىن ئىبارەت. 1980 - يىلدىن كېيىن، يېزىلارغا ئائىت ئىقتىسادىي سىياسەتلەرنىڭ ئەمەلىيلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئۆردەك باقىدىغان كەسپىي ئائىلىلەر بارلىققا كەلدى، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئۆردەك باقىدىغان تۆت كەسپىي ئائىلىدە 546 ئۆردەك بېقىلدى.

غاز، 1980 - يىلدىن بېرى، ئاز ساندىكى ئائىلىلەر غاز بېقىشقا باشلىدى، ئەمما بېقىلغان غاز سانى ناھايىتى ئاز.

10. توشقان

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئاز ساندىكى ئائىلىلەر توشقان بېقىشقا باشلىدى، توشقان نەسلىدە جۈڭگو ئاق توشقىنى ئاساس قىلىنىدى. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ناھىيە بازىرى ئاھالىلىرى ئۆزلىرى سىرتتىن كەلتۈرگەن ھەرخىل نەسىلنىڭ توشقانلارنى باقتى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ياپونىيىدىن تېرىسى ۋە گۆشىدىن تەڭ پايدىلىنىلىدىغان 25 جۈپ قالقان قۇلاق توشقان كەلتۈردى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تېزرەك بېيىشىغا يۆلەك بولۇش ئۈچۈن، كۆپ خىل ئىگىلىك راۋاجلاندۇرۇلدى، ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىرلىكتە غەربىي گېرمانىيىدىن 140 جۈپ ئۈزۈن يۈڭلۇق توشقان كەلتۈردى، بۇ توشقانلىنىڭ يۈڭى ئاپئاق، شارائىتقا ماسلىشىشى ناچارراق. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە توشقان باقىدىغان كەسپىي ئائىلە

44 كە يەتتى. كېيىن توشقان يۇڭىنىڭ بازىرى كاساتلىشىپ كەتكەنلىكتىن، توشقان باقىدىغان كەسىپىي ئائىلىلەر ئازىيىپ كەتتى، شۇنىڭ بىلەن بېقىلىدىغان توشقان سانىمۇ زور دەرىجىدە كېمەيىپ كەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋىسى

2 - قىسىم 14 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ

يىللار	قوي - ئۆچكە			كالا	ئات	ئېشەك	قېچىر	چوشقا	ئومۇمىي جەمئىي
	جەمئىي	ئۆچكە	قوي						
1944	9.17	1.18	7.36	1.13	0.4	0.59	0.01		11.3
1950	9.44	1.82	7.62	1.21	0.41	0.63	0.01		11.7
1956	13.66	3.24	10.42	1.86	0.55	0.87	0.01		18.1
1958	15.3	3.67	11.63	1.62	0.54	0.63	0.01		18.1
1960	18.59	4.7	13.89	1.58	0.61	0.67	0.01	0.02	21.48
1966	20.69	5.16	15.53	1.49	0.65	0.73	0.01	0.03	23.6
1970	18.06	5.15	12.91	1.25	0.66	0.79	0.01	0.03	20.8
1976	17.07	5.33	11.74	1.13	0.6	0.95	0.01	0.11	19.87
1980	19	6.58	12.42	1.15	0.56	1.05	0.012	0.15	21.922
1981	19.43	7.61	11.82	1.2	0.54	1.03	0.001	0.13	22.331
1982	19.86	8.26	11.6	1.31	0.54	0.99	0.002	0.13	22.832
1983	20.62	8.87	11.75	1.35	0.53	0.99	0.002	0.12	23.612
1984	20.75	9.53	11.22	1.35	0.53	0.91	0.002	0.15	23.692
1985	20	9.27	10.73	1.45	0.58	0.84	0.0023	0.15	23.01

§ 5. چارۋا مەھسۇلاتلىرى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاساسلىق چارۋا مەھسۇلاتلىرىدىن ھەرخىل تاۋار چارۋا، گۆش، سۈت، تېرە، يۇڭىدىن سىرت، ئۇچەي، كىگىز، پىيما، يال - قۇيرۇق، ئۆچكە تىۋىتى قاتارلىق بىرنەچچە ئون خىلى بار.

1956 - يىلى 8.47 تونىنا قوي يۇڭى، 12 مىڭ 900 ھەرخىل تېرە، 9100 ئۇچەي، 616 كىلوگرام يال - قۇيرۇق ئېلىندى. 1964 - يىلى 13.44 تونىنا قوي يۇڭى، 12 مىڭ 800 ھەرخىل تېرە، 4.747 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى سېتىۋېلىندى، سېتىۋېلىنغان چارۋا

مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 924 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى، بۇ ئارقىلىق تاشقى سودا مال مەنبەسى بىلەن تەمىن ئېتىلدى. 1985 - يىلى 32 مىڭ 900 تۇياق تاۋار چارۋا يەتكۈزۈپ بېرىلدى، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 14.3% بولدى.

§ 6. چارۋا، ئۆي قۇشلىرى كەسىللىكلىرى

مىنگو دەۋرىدە دوختۇر ۋە دورا كەمچىل بولغاچقا، تەبىئىي ئاپەت ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىك كۆرۈلسە، چارۋىلار ئېغىر زىيانغا ئۇچرايتتى، چارۋىنى قىرىلىشتىن ساقلاپ قېلىشنىڭ ئامالى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، «ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش» فاڭجېنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ئىممۇنىتېت، يۇقۇم تەكشۈرۈش، دېئاگنوز قويۇپ داۋالاش ۋە شاللاپ چىقىرىش ئۆزئارا بىرلەشتۇرۇلگەن ھەر تەرەپلىمە تەدبىرلەر قوللىنىلغانلىقتىن، ھەرخىل يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئۇنۇملۇك ئالدى ئېلىندى ۋە بۇ كېسەللىكلەر داۋالاندى. 50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە مال دوختۇرلۇق ئاپپاراتى يوق بولۇپ، قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن ئىككىلا مال دوختۇرى بار ئىدى. كېيىن دۆلەت بىر قىسىم كەسپىي خادىملارنى تەقسىم قىلىپ ئەۋەتتى. لوپنۇر ناھىيىسى يەنە ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۇرۇپ، بىر قىسىم مال دوختۇرلىرىنى تەربىيىلىدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئالتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە قۇرغان پونكىت بىر، يېزا (فېرما) لار قۇرغان پونكىت بەش؛ مال دوختۇرى - تېخنىك 84 كە يەتتى، ئۇلار ناھىيە، يېزا، كەنت، گۇرۇپپىدىن ئىبارەت تۆت دەرىجىلىك چارۋىچىلىق ئورنىغا تارقىلىپ، ناھىيە، يېزا، كەنت، گۇرۇپپىدىن ئىبارەت ھەر دەرىجىلىك مال دوختۇرلۇق بويىچە ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش تورىنى شەكىللەندۇردى.

80 - يىللاردىن بېرى، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ چارۋىلىرىدىكى يامان خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر — كۆيدۇرگە، ئاقسىل كېسەللىكى، قاراسان كېسەللىكى، كالىدا بولىدىغان بوتولىنۇس موكىسمان باكتېرىيىسى بىلەن زەھەرلىنىش كېسەللىكى، ئالا ئۆپكە كېسەللىكى، قوي ۋاباسى قاتارلىقلار تىزگىنلەندى؛ ئادەملەر ۋە چارۋىلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان بروتسىللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى، 1984 - يىلى بايىنغۇلىن ئوبلاستلىق بروتسىللىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەترىتىنىڭ تەكشۈرۈپ كۆرۈشىگە قارىغاندا، ئاساسەن تىزگىنلەنگەن؛ قوي - ئىتلاردا بولىدىغان موكىسمان باكتېرىيە كېسەللىكى، قوزىلاردا بولىدىغان تولغاق، چوشقا ۋاباسى، توخۇ خولېراسى، يالغان توخۇ ۋاباسى قاتارلىقلار ھىلىھەم تارقىلىپ يۇرمەكتە؛ ھەرخىل پارازىت قۇرتتىن بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ يۇقۇم رايونى ئۇزلۇكسىز تارايدى. 1985 - يىلى 11 مىليون 698 مىڭ 700 تۇياق (قېتىم) ھەرخىل چارۋىدىكى كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىندى ۋە كېسەللىك داۋالاندى، بۇنىڭ ئىچىدە 5 مىليون 860 مىڭ 600 تۇياق (قېتىم) چارۋىدىكى كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىندى، 4 مىليون 809 مىڭ 200 تۇياق (قېتىم) چارۋا بەدىنىنىڭ ئىچى - سىرتىدىكى پارازىت قۇرت يوقىتىلدى، 1 مىليون 28 مىڭ 800 تۇياق (قېتىم) چارۋىدىكى ھەر خىل كېسەللىك داۋالاپ ساقايتىلدى، 31 مىڭ 500 تۇياق (قېتىم) ھەرخىل چارۋىدىكى يۇقۇم تەكشۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە ئەتىياز، كۈز پەسىللىرىدە كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ياز، كۈز پەسىللىرىدە دورىلاش تۈزۈمى شەكىللەندى.

1. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىدىكى كېسەللىكلەر تۈرلىرى

ھەرخىل چارۋا ۋە ئۆي قۇشلىرىدىكى كېسەللىكلەر، ئاساسەن، دائىم ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر ۋە كۆپ پەيدا بولىدىغان كېسەللىكلەردىن ئىبارەت. يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى جەمئىي 32، بۇنىڭ ئىچىدە ئورتاق كېسەللىك تۈرى ئون، كالا، قويلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى ئالتە، ئاتتا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى ئىككى، چوشقىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى ئۈچ، توخۇدا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى ئۈچ، توشقاندا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك تۈرى بىر؛ پارازىت قۇرت تۈرى 43؛ ئادەتتىكى كېسەللىكلەر ئىچكى كېسەللىك، تاشقى كېسەللىك، زەھەرلىنىش كېسەللىكىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل.

1) يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر　1950 - يىلدىن 1985- يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چارۋىلاردا 32 خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك تارقالدى، 93 مىڭ 978 تۇياق (قېتىم) چارۋا ئاغرىدى، 49 مىڭ 569 تۇياق چارۋا ئۆلدى، ئۆلگەن چارۋا ئاغرىغان چارۋىنىڭ 53.07 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2685 تۇياق (قېتىم) چارۋا ئاغرىدى، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.1416 تۇياق چارۋا ئۆلدى.

(1) بروتسېللىيوز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكى　بۇ، ئادەمىلەردىمۇ، چارۋىلاردىمۇ كۆرۈلىدىغان، تارقىلىش دائىرىسى كەڭ‌رەك بولغان ئاستا خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەللىك. 1969 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان يۇقۇم تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، 1111 كالىدىكى يۇقۇم تەكشۈرۈلگەن، مۇسبەت رېئاكسىيىلىك نىسبىتى 84 بولغان؛ 13 مىڭ 820 تۇياق قويدىكى يۇقۇم تەكشۈرۈلگەن، مۇسبەت رېئاكسىيىلىك نىسبىتى 455 تۇياق بولغان؛ 12 مىڭ 290 تۇياق ئۆچكىدىكى يۇقۇم تەكشۈرۈلگەن، مۇسبەت رېئاكسىيىلىك نىسبىتى 222 تۇياق بولغان. بۇنىڭدىن باشقا، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ ئاھالىدىكى بروتسېللىيوز كېسەللىكىنى تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، چارۋىچىلىق رايونىدىكى ئاھالىنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 26% ئەتراپىدا، دېھقانچىلىق رايونىدىكى ئاھالىنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 10% ئەتراپىدا بولغان؛ چارۋىچىلىق - مال دوختۇرلۇق خادىمىدىن 29 كىشى تەكشۈرۈلگەن، بۇنىڭدىن 19 كىشى يۇقۇملانغان، يۇقۇملىنىش نىسبىتى 65.5% بولغان. 1971 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئودا بىرقانچە يىل ئىممۇنىتېتلاندى، جەمئىي 1 مىليون 222 مىڭ 500 تۇياق (قېتىم) ھەرخىل چارۋا ئىممۇنىتېتلاندى، بۇ، يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 94 مىڭ 900 تۇياق (قېتىم) دىن توغرا كەلدى، زىچلىق دەرىجىسىنىڭ يۇقىرىلىقى 85% تىن ئاشتى، شۇنىڭ بىلەن بروتسېللىيوز كېسەلىكىنىڭ كۆرۈلۈشى يىلدىن - يىلغا تۆۋەنلىدى. 1969- يىلدىن 1970 - يىلغىچە بولغان يۇقۇم تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، كالىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 15.64%، قويدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 7.6%، ئۆچكىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 18.06% بولغان؛ 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە بولغان يۇقۇم تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، كالىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 3.3% كە، قويدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 3.48% كە، ئۆچكىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 8.66% كە چۈشكەن؛ 1984 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بايىنغولىن ئوبلاستلىق بروتسېللىيوز كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئەترىتىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدە بروتسېللىيوز كېسەللىكىنى تەكشۈرۈش نەتىجىسىدىن قارىغاندا، قويدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 1.4% كە، ئۆچكىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 2% كە، كالىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 2%كە چۈشۈپ، تىزگىنلەش كۆرسەتكۈچىگە ئاساسەن

يەتكەن.

(2) بوتولىنۇس تاياقچە باكتېرىيىسى بىلەن زەھەرلىنىش كېسىللىكى بۇ، ئۇي هايۋانلىرىنىڭ بوتولىنۇس تاياقچە بېكتېرىيىسى زەھىرىنى قوبۇل قىلىشى تۈپەيلىدىن كېلىپ چىققان پروگرېسسىپ هەرىكەت نېرۋىسىنى بىخۇتلاشتۇرىدىغان، كېسەل جەريانى قىسقا بولىدىغان، يۇقىرى دەرىجىدە ئۆلۈشكە ئېلىپ بارىدىغان بىر خىل كېسەللىك. ئۇ هەر يىلى سۇ تارتىلغان پەسىلدە تارقىلىدۇ، 5 - ئايدا باشلىنىپ، 10 - ئايدا توختايدۇ، 7 -، 8 - ئايلار كېسەللىك كۆرۈلىدىغان يۇقىرى پەللە هېسابلىنىدۇ. 1960 - يىلى دۆڭقوتان رايونىدا كېسەللىك پەيدا بولدى ۋە چارۋىدا چىقىم كۆرۈلدى. 1964 - يىلى بۇ كېسەللىك كەڭ دائىرىدە تارقالدى، ئالدى بىلەن دۆڭقوتاندىكى لوخۇلۇق كۆلدە يەتتە كالا پادىسىدا كېسەللىك كۆرۈلدى، كېيىن خۇرجا، ئات قوتان، ئاقسوپى قاتارلىق جايلاردىكى تۆت كالا پادىسىغا كېڭەيدى. شۇنىڭدىن كېيىن، هەر يىلى تارقىلىپ تۇردى، ناهىيە بويىچە ئۇچ يېزا، ئىككى فېرما كېسەللىك يىلبويى كۆرۈلىدىغان رايون بولۇپ قالدى. 1981 - يىلى تارىم يېزىسىدا يەتتە كالا ئاغرىپ ئۆلدى. ناهىيە بويىچە جەمئىي 2727 كالا ئاغرىپ، 2427 سى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 89.99% كە يەتتى. 1974 - يىلدىن باشلاپ بوتولىنۇس تاياقچە باكتېرىيىسى ۋاكسىنىسى ئارقىلىق كالىلار ئەملەندى، 1985 - يىلغا كەلگەندە بۇ كېسەللىك ئاساسەن تىزگىنلەندى.

(3) كۆيدۇرگە بۇ، ئادەملەردىمۇ، چارۋىلاردىمۇ كۆرۈلىدىغان ئۆتكۈر دەرىجىدىكى سېپتىتسىمىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىك، كۆپىنچە، هاۋا تازا ئىسسىيدىغان، يامغۇر كۆپ باغدىغان پەسىلدە پەيدا بولىدۇ. 1938- يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان 39 يىل داۋامىدا بەش قېتىم كېسەللىك پەيدا بولدى، 2028 تۈياق چارۋا ئاغرىپ، 1940 تۈياق چارۋا ئۆلدى. ئەڭ يۇقىرى بولغان يىلدا تارىم يېزىسىنىڭ ئاقسوپى دېگەن يېرىدە كېسەللىك پەيدا بولدى، 820 تۈياق قوي ئاغرىپ، 750 تۈيىقى ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 91.46% بولدى، شۇنىڭدەك بۇ كېسەللىك ئىككى ئادەمگە يۇقۇپ، ئىككىلىسى ئۆلدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا كۆيدۇرگىنىڭ 1 - نومۇرلۇق، 2 - نومۇرلۇق ۋاكسىنىلىرى هەرخىل چارۋىلارغا ئالدىنى ئېلىش يۇزىسىدىن ئەملەندى، 1985 - يىلغا كەلگەندە، بۇ كېسەللىك تىزگىنلەندى.

(4) قويدا بولىدىغان چېچەك كېسەللىكى بۇ، هەرخىل چارۋىلاردا بولىدىغان چېچەك كېسەللىكى ئىچىدە ئەڭ ئېغىر يۇقۇملۇق كېسەللىك، بۇ كېسەللىك يەرلىك خاراكتېردە تارقىلىدۇ. قوزىلارنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى يېتىلگەن قويلارنىڭكىدىن يۇقىرى بولىدۇ. 1956- يىلى دۆڭقوتان رايونىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا قولدا قالغان 7500 تۈياق قويدىن 540 تۈيىقى بۇ كېسەللىك بىلەن ئاغرىپ، 52 تۈياق قوي ئۆلدى. 1962 - يىلى بۇ فېرمىدىكى 7200 تۈياق قويدىن 600 تۈيىقى ئاغرىپ، 84 تۈياق قوي ئۆلدى. 1965 - يىلى بۇ فېرمىدىكى 5600 تۈياق قويدىن 450 تۈيىقى ئاغرىپ، 62 تۈياق قوي ئۆلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە بۇ كېسەللىك تىزگىنلەندى.

(5) چوشقا ۋاباسى بۇ كېسەللىك يىلنىڭ تۆت پەسلىدە پەيدا بولىدۇ، كۆپىنچە، تارقاق هالەتتە تارقىلىدۇ. 1975 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە جەمئىي 55 چوشقىدا كېسەللىك پەيدا بولدى، بۇ، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن 13.75 تىن توغرا كەلدى. 1979 - يىلدىن1985- يىلغىچە بولغان يەتتە يىلدا 209 چوشقىدا كېسەللىك پەيدا بولدى، بۇ، يىلىغا ئوتتۇرا هېساب بىلەن 29.86 دىن توغرا كەلدى. كېيىن هەرىيلى پەيدا بولۇپ تۇردى.

2) پارازىت قۇرت كېسەللىكى 1980 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئېلىپ بېرىلغان پارازىت قۇرتلارنى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناهىيە بويىچە چارۋىلاردىكى پارازىت قۇرتلارنىڭ تۈرى

42 گە يېتىدىكەن. 1984 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يەنە توخۇ، توشقانلاردا كوكسىدىئوز كېسىلى پەيدا بولدى، ناھىيە بويىچە پارازىت قۇرت كېسەللىكىنىڭ تۇرى 43 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شورىغۇچى قۇرت تۇرى ئىككى، پروتوز تۇرى بىر، تاسما قۇرت، تاسما قۇرت لىچىنكىسى تۇرى سەككىز، ئۆمۈچۈك - ھاشاراتلار تۇرى ئون. تارقىلىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، ئۆمۈچۈك - ھاشاراتلارنىڭ تېرە تەشكۈچى كانا قوتۇرى، گاستروفىللوز، قوينىڭ بۇگىلەك لىچىنكىسى، توخۇدا بولىدىغان يۇمشاق سالجىلار، پىت قاتارلىقلار ئارقىلىق تارقىلىشى ئېغىر ئىكەن؛ پروتوز تۇرىدىكى پارازىت قۇرتلار تارقىتىدىغان كاللاردىكى تېلېرىئوز كېسىلى ۋە توخۇ، توشقانلاردىكى كوكسىدىئوز كېسىلىنىڭ زىيىنى ئېغىر ئىكەن، گېلمىنت قۇرتى ۋە كالىدىكى سىستىتسېركا لىچىنكىسى گەۋدىلىك كۆرۈلىدىكەن؛ چوشقىدىكى سىستىتسېركا لىچىنكىسى 1974 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە كەڭ تارقالغان.

(1) قوتۇر كېسەللىكى　بۇ، تېرە تەشكۈچى كانا قوتۇرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چارۋىلاردا قوتۇر كېسەللىكى كەڭ تارقالغان، بۇ كېسەللىك چارۋىلارغا ئېغىر زىيان سېلىپ كەلدى. 1955 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە قوي، ئۆچكىلەردىكى قوتۇر كېسەللىكىگە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، بۇ كېسەللىك جەمئىي 717 مىڭ 982 تۇياق (قېتىم) قوي، ئۆچكىدە كۆرۈلۈپ، 3912 تۇياق قوي، ئۆچكە ئۆلگەن، ئۆلۈش نىسبىتى 6.55% بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە 1955 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە جەمئىي قولدا قالغان 947 مىڭ 300 تۇياق قوي، ئۆچكىدىن كېسەللىك كۆرۈلگىنى 174 مىڭ 700 تۇياق (قېتىم)، ئۆلگىنى 1161 تۇياق؛ 60 - يىللاردا جەمئىي قولدا قالغان 1 مىليون 821 مىڭ تۇياق قوي، ئۆچكىدىن كېسەللىك كۆرۈلگىنى 300 مىڭ 167 تۇياق (قېتىم)، ئۆلگىنى 1451 تۇياق؛ 70 - يىللاردا جەمئىي قولدا قالغان 3 مىليون 340 مىڭ تۇياق قوي، ئۆچكىدىن كېسەللىك كۆرۈلگىنى 201 مىڭ تۇياق (قېتىم)، ئۆلگىنى 999 تۇياق؛ 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي قولدا قالغان 1 مىليون 8900 تۇياق قوي، ئۆچكىدىن كېسەللىك كۆرۈلگىنى 31 مىڭ 900 تۇياق (قېتىم)، ئۆلگىنى 306 تۇياق. قوتۇر كېسەللىكى، ئاساسەن، قوي، ئۆچكە، ئات، كاللارغا، ئۇنىڭدىن قالسا، چوشقىغا زىيان يەتكۈزىدى.

(2) چوشقا مىتە قۇرتى كېسەللىكى　بۇ، چوشقا مىتە قۇرتى لىچىنكىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، بۇ كېسەللىك ئادەملەردىمۇ، چارۋىلاردىمۇ ئوخشاش كۆرۈلىدىغان، ئېغىر زىيان يەتكۈزىدىغان كېسەللىك. 1974 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانىدا چوشقا مىتە قۇرتى كېسەللىكى پەيدا بولدى. 1974 - يىلى سويۇلغان 120 چوشقىدىن بىرىگە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى؛ 1975 - يىلى سويۇلغان 162 چوشقىدىن 13 گە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى. 1976 - يىلى سويۇلغان 142 چوشقىدىن 18 گە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى؛ 1977 - يىلى سويۇلغان 198 چوشقىدىن 49 نغا بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى؛ 1978 - يىلى سويۇلغان 143 چوشقىدىن 32 سىگە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى؛ 1979 - يىلى سويۇلغان 100 چوشقىدىن سەككىزىگە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى؛ 1980 - يىلى سويۇلغان 105 چوشقىدىن ئىككىسىگە بۇ كېسەللىك يۇققانلىقى مەلۇم بولدى. 1981 - يىلدىن كېيىن بۇ كېسەللىك بايقالمىدى.

(3) كاللارنىڭ تېلېرىئوز كېسەللىكى　1964 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە سىرتتىن سۈتمۇ، گۆشمۇ بېرىدىغان 41 كالا كەلتۈرۈلدى، بۇنىڭ 16 سىدە كېسەللىك كۆرۈلدى، كېسەللىك كۆرۈلۈش نىسبىتى 39% بولدى، 11 كالا ئۆلدى، ئۆلۈش نىسبىتى 68.75% بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەرخىل چارۋىلاردا كۆرۈلگەن كېسەللىكلەر

2 - قىسىم 15 - جەدۋەل

يىللار	يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر			پارازىت قۇرت كېسەللىكلىرى			زەھەرلىنىش كېسەللىكلىرى			ئىچكى كېسەللىكلەر			تاشقى كېسەللىكلەر		
	تۈرى	كېسەللىك كۆرۈلگىنى (تۈياق)	ئۆلگىنى (تۈياق)	تۈرى	كېسەللىك كۆرۈلگىنى (تۈياق)	ئۆلگىنى (تۈياق)	تۈرى	كېسەللىك كۆرۈلگىنى (تۈياق)	ئۆلگىنى (تۈياق)	تۈرى	كېسەللىك كۆرۈلگىنى (تۈياق)	ئۆلگىنى (تۈياق)	تۈرى	كېسەللىك كۆرۈلگىنى (تۈياق)	ئۆلگىنى (تۈياق)
1938	1	438	438												
1942	1	540	540												
1947	1	60	40												
1948	1	500	210												
1950	10	350	2												
1951	2	415	52												
1952	1	100	98												
1953	1	160	2												
1954	1	450	5												
1955	1	120	85	1	27460	247				7	5285	1362	4	3841	268
1956	3	1470	887	1	35800	290				6	2213	1367	5	4186	327
1957				1	36800	250				7	2087	1106	4	4142	68
1958	1	350	85	1	22950	138				6	1522	788	4	6104	374
1959	1	1295	405	1	25419	114				6	1706	801	4	9312	410
1960	2	1340	311	1	26639	117				6	2307	768	4	9673	224
1961	3	2326	341	2	26520	122				6	3045	508	4	9850	488
1962	6	13752	591	2	22681	106				6	2787	104	4	9929	46
1963	4	1251	320	4	27470	126	4			6	3129	205	4	11167	175
1964	4	1839	371	2	23443	105	1	54	21	6	2603	530	4	13458	46
1965	4	1208	792	2	51512					5	3166	176	4	20423	90
1966	3	964	642	2	28946	118				6	4121	215	4	10430	46
1967	3	1225	879	2	61805	252				6	3481	163	4	17853	63

84	9616	4	177	4559	7				148	300057	4	574	950	3	1968
69	22872	4	103	3787	6				154	26249	4	516	1726	3	1969
91	20322	4	124	3632	6	10	18	1	145	26372	4	516	1812	3	1970
77	21400	4	111	3910	7	30	30	1	144	28213	3	810	2310	3	1971
109	1968	4	95	5307	6	50	50	1	142	25508	3	585	1865	3	1972
128	19451	4	113	19600	6				147	24052	1	417	1642	2	1973
70	18372	4	89	14717	6				114	23101	3	222	1190	2	1974
76	17544	4	126	5925	6	3	6	1	150	28114	2	372	1830	4	1975
75	19064	4	125	5551	6	30	61	3	102	20535	3	726	2148	10	1976
68	20232	4	111	5952	6				82	15385	2	377	194	4	1977
83	21108	4	112	6765	6				66	14864	3	1890	2026	6	1978
80	20963	4	102	6688	6	2873	4261	1	57	13731	3	1604	1735	4	1979
62	21607	4	131	7123	6	1858	4910	2	51	11800	4	742	1101	4	1980
68	21501	4	155	1889	6	10	10	1	39	19309	4	755	1011	8	1981
68	19919	4	125	4563	5				42	9792	3	1049	1346	6	1982
52	24413	4	113	5643	6	16	32	1	34	7393	4	1327	1751	6	1983
70	17366	4	131	6293	6	7	7	1	24	5727	4	2522	8151	9	1984
57	18552	4	101	6264	6	9	20	1	2	5342	4	27779	31137	9	1985
4012	484339	125	10237	155624	188	4917	9459	15	3605	760689	79	49569	93478	134	جەمئي

3) ئادەتتىكى كېسەللىكلەر ئادەتتىكى كېسەللىكلەر تارقاق پەيدا بولىدۇ، ئۇنىڭ پەسىل، رايون پەرقى بولمايدۇ. 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي 56 خىل ئادەتتىكى كېسەللىك پەيدا بولدى، 649 مىڭ 600 تۈياق (قېتىم) چارۋىدا كېسەللىك كۆرۈلدى، 19 مىڭ 200 تۈياق چارۋا ئۆلدى.

Ⅲ باب

ئورمانچىلىق

تارىم، كۆنچى دەريالىرى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا ئېقىپ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، ئورمانلارنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۆسۈشىنى ياخشى شارائىت بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇ ئىككى دەريا ناھىيە تەۋەسىگە كىرگەندىن كېيىن، يۇقىرى ئېقىمىدىن كەلگەن ئېقىنتىپ كەلگەن لاتقىلاردىن نۇرغۇن تىنىملار ھاسىل بولغان، دەريا قىنى كەڭ، تارماق ئېقىنلار گىرەلىشىپ كەتكەن، چايان، ئوسمان، ئۆگەن دەريالىرى قاتارلىق ئون نەچچە تارماق ئېقىننىڭ سۇيى بىلەن 1 مىليون مودىن ئارتۇق يەردىكى غوللۇق ئورمان بىلەن چانقال ئورمىنى سۇغىرىلىدۇ. 1955 - يىلدىن ئىلگىرى، ھەر يىلى7-ئايدىن 9 - ئايغىچە ئۇلۇق كەلكۇن ناھىيە تەۋەسىگە كىرىپ، دەريالار تېشىپ كېتىدۇ، تارماق ئېقىنلار ئارقىلىق تەبىئىي ئورمانلار سۇ بىلەن تولۇق تەمىنلىنىدۇ ھەمدە كەلكۇن ئېقىنتىپ كەلگەن ئۇرۇقلاردىن دەريا ساھىلىدا يېڭىدىن يۇمران ئورمانلار بارلىققا كېلىدۇ. تەخمىنەن X ئەسىرنىڭ باشلىرىدا، سۇ سىستېمىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، تارىم دەرياسىنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسىدىكى كۆللەر ناھىيە تەۋەسىدىكى يېڭىسۇ - ئارغان ئەتراپىدا تۇرغۇنلىشىپ يېڭىسۇ - ئارغان- لوپنۇر كۆلى شەكىللەنگەن، تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەنكى ئېقىمىنىڭ سۇيى ئازىيىپ كېتىپ، دەل- دەرەخلەر قۇرۇپ نابۇت بولۇشقا باشلىغان. پەقەت كونا دەريا قىنى ئەتراپىدىلا مەشھۇر يېشىل كارىدور شەكىللەنگەن.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) تارىم دەرياسى ناھىيە تەۋەسىدىكى چوڭ مەھەللە كەنتىدە ئېقىن ئۆزگەرتىپ، دەريا سۇيى دۆڭقوتان ئارقىلىق كۆنچى دەرياسىغا قۇيۇلۇپ، ئاندىن شەرقتە لوپنۇر سازلىقىغا قۇيۇلىدىغان بولدى، بۇنىڭ بىلەن تەكەنلىك ئەتراپىدىكى جايلار قۇرغاقلىشىپ، دەل - دەرەخلەر قۇرۇپ كەتتى. ئاھالىلەر باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتتى. گەرچە 40 - يىللاردا توغان سېلىنىپ تارىم دەرياسى بۇرۇنقى ئىزىغا قايتۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن دەريا سۇيى ئازىيىپ كەتكەچكە، تۆۋەن ئېقىمىدىكى جايلارنىڭ قۇرغاقلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئامال بولمىدى. مەلۇمانقا قارىغاندا، 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي غوللۇق ۋە چانقال ئورمان كۆلىمى 3 مىليون 611 مىڭ مو ئىدى، توغراقلىق كۆلىمى كەڭ، زاپىسى كۆپ بولغاچقا، بۇ جاي ئاپتونوم رايون بويىچە نۇقتىلىق توغراق ئورمانچىلىق رايونى قىلىپ ئايرىلدى.

1957 - يىلدىن باشلاپ، كىشىلەر ئورمانلارنى بۇزۇپ بوز يەر ئېچىش ۋە چارۋا بېقىش، ئورمانلارنى قالايمىقان كېسىش، ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇنىڭ ئازىيىپ كېتىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئورمان كۆلىمى 40.1% ئازىيىپ كېتىپ، نەچچە 10 مىڭ مو يەردىكى ئورمانىنىڭ مەھسۇلاتى ۋە زاپىسى كېمىيىپ كەتتى، ئورمانلار ۋەيران بولدى، دەل - دەرەخلەر قاخشال بولۇپ قالدى.

80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئورمانچىلىق خىزمىتىگە ئەھمىيەت بېرىلىشكە باشلىدى، ئورمانچىلىق ئاپپاراتلىرى مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، تەبىئىي ئورمانلارنى قوغداش ۋە پەرۋىش قىلىش كۈچەيتىلدى، ئورمان بەرپا قىلىپ كۆكەرتىش قەدىمى تېزلىتىلدى. 1983 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايون تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدا توغراق ئورمىنى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى قۇردى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئورمان كۆلىمى 3 مىليون 870 مىڭ 900 موغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، تەبىئىي توغراقلىق كۆلىمى 996 مىڭ 700 مو، چۆل چاتقال ئورمىنى كۆلىمى 992 مىڭ 800 مو، تاغ ئورمىنى كۆلىمى 19 مىڭ 600 مو، تارقاق ئورمان كۆلىمى 1 مىليون 846 مىڭ مو، سۈنئىي ئورمان كۆلىمى 15 مىڭ 800 مو. ناھىيە بويىچە ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 4.32% كە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1985- يىلدىكى تۈرلۈك ئورمان كۆلىمى

2 - قىسىم 16 - جەدۋەل

ئورمانا تۈرى		كۆلىمى (10 مىڭ مو)	جەمئىي (10 مىڭ مو)
تەبىئىي ئورمان	توغراق	99.67	385.51
	تاغ ئورمىنى	1.96	
	تارقاق ئورمان	184.6	
	غوللۇق ئورمان	99.28	
سۈنئىي ئورمان	ئىھاتە ئورمىنى	0.87	1.58
	مېۋىلىك دەرەخ	0.21	
	باشقا دەل - دەرەخ	0.5	
ئومۇمىي كۆلىمى		387.09	387.09

§1. ئورمانچىلىق ئاپپاراتلىرى

1. مەمۇرىي ئاپپارات

مىنگو دەۋرىدە مەخسۇس ئورمانچىلىق ئاپپاراتى يوق ئىدى، ئورمانچىلىق خىزمىتىگە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى مەسئۇل ئىدى. بۇ بۆلۈم، ئاساسلىقى، تەبىئىي ئورمان ۋە ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىدىكى (ئاساسلىقى شىكىپىڭ ئۆستىكى بويىدىكى) دەل - دەرەخلەرنى باشقۇراتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئورمانچىلىق خىزمىتىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇردى. 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك بۆلۈمى باشقۇردى. 1967 - يىلى ئورمانچىلىق خىزمىتىگە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1973 - يىل 3 - ئايدا ئورمانچىلىق خىزمىتى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىغا ئايرىپ بېرىلدى. 1982 - يىل 4 - ئايدا ئورمانچىلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا،

ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەمۇرىي باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكا بۆلۈمچىسى، ئورمان مۇھاپىزەت ئەترىتى ۋە كۆچەتخانا تەسىس قىلىندى.

2. كەسپىي ئىشلار ئاپپاراتى

1962 - يىلى ناھىيىلىك ئورمان مۇھاپىزەت ئەترىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 19 غا يەتتى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق پونكىتى قۇرۇلدى. بۇ پونكىتنىڭ 1985 - يىلدىكى ئىشچى - خىزمەتچىسى ئون.

1981 -، 1982 - يىللىرى دۆڭقوتان، تارىم، شىچىڭ ۋە «ئىتتىپاق» يېزىلىرىدا ئورمانچىلىق پونكىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى جەمئىي 12 گە يەتتى.

3. كارخانا ئاپپاراتى

1958 - يىلى دۆڭقوتان ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى، 1962 - يىلىي ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1972- يىلى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق مەيدانى قۇرۇلدى، بۇ مەيدان قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە تۆت ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1985 - يىلىمۇ يەنە ئەشۇ تۆت ئىشچى- خىزمەتچىسى ئۆز پېتى تۇردى.

§ 2. ئورمان بايلىقى

1. ئورماننىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى

ناھىيىنىڭ كىلىماتى تىپىك ئىچكى قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرگەچكە، تۇرلۇك ئۆسۈملۈكلەر كىلىماتنىڭ ۋە مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، ئۇلارنىڭ تۇرلىرىمۇ بىرقەدەر ئاز، ئورمان تۇرى بىرلا خىل ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بەزى يېڭى سورتلار داۋاملىق كەلتۈرۈلۈپ، ئورمان تۇرى كۆپەيتىلدى، سۈنئىي ئورمان خېلى زور دەرىجىدە كۆپەيتىلدى. ئورمان خىلىنىڭ تارقىلىشى ۋە ئورمان تۇرىگە ئاساسەن، ناھىيىدىكى ئورماننى ئومۇمەن مۇنداق ئۈچ رايونغا ئايرىشقا بولىدۇ.

1) قۇرۇقتاغنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن قىسمىدىكى تارقاق، كەڭ يوپۇرماقلىق — غوللۇق ئورمان رايونى بۇ رايون لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى تەكلىماكاننىڭ تارماق تىزمىسى بولغان قۇرۇقتاغنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1200 — 2600 مېتر ئېگىز. دېڭىز يۈزىدىن ھېسابلانغان ئېگىزلىكى ۋە سۇ سىستېمىسىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىغا قاراپ بۇ يەردىكى ئورماننى يەنە تاغ جىلغىلىرى، تاغ قاپتاللىرىدىكى قۇرغاق يەرلەردە ئۆسۈدىغان غوللۇق ئورمان، جىلغا ئېغىزلىرىدىكى قۇرغاق يەرلەردەئۆسۈدىغانقارىياغاچ- يۇلغۇنلۇق، دەريا ساھىلىدا ئۆسۈدىغان ئوتتۇرا ھاياتلىق خاراكتېرىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمانلارغا ئايرىلىدۇ. غوللۇق ئورمان كۆلىمى 19 مىڭ 600 موغا، چانقال ئورمىنى كۆلىمى 272 مىڭ موغا، تارقاق ئورمان كۆلىمى 21 مىڭ موغا يەتتى. ئاساسلىق دەرەخ تۇرلىرىدىن قارىياغاچ، چوڭ يوپۇرماقلىق تېرەك، جىگدە، يۇلغۇن، ئازغان قاتارلىقلار

بار.

2) كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى قايتا ئۆسكەن توغراق ئورمىنى — سۈنئىي ئورمان رايونى بۇ رايوننىڭ دائىرىسى كىچىك بولۇپ، لوپنۇر ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى دېھقانچىلىق رايونى بىلەنلا چەكلىنىدۇ. ئورماننىڭ تەركىبى مۇرەككەپ، دەرەخ تۈرى بىرقەدەر كۆپ، تەبىئىي ئورمان جەھەتتە قايتا ئۆسكەن توغراق ئورمىنى ۋە يۇلغۇن، چانقال ئورمىنى ئاساس قىلىنىدۇ. قايتا ئۆسكەن توغراق كۆلىمى 64 مىڭ مو، يۇلغۇن، چانقال كۆلىمى 120 مىڭ مو كېلىدۇ. سۈنئىي ئورماندىن شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، جىگدە قاتارلىق تۈرى ساپ ئورمان ۋە شالغۇت ئورمان بار، يەنە قارىياغاچ، تىكەنلىك ئاكاتسىيە، كىچىك يوپۇرماقلىق ياسىن دەرىخى قاتارلىق دەرەخ سورتلىرى كەلتۈرۈلدى. ئورمان تۈرى جەھەتتە ئىھاتە ئورمىنى بىلەن ئىقتىسادىي ئورمان ئاساس قىلىنىدۇ، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى كۆلىمى 2292 موغا، ئىقتىسادىي ئورمان كۆلىمى 2155 موغا يېتىدۇ، ئىقتىسادىي ئورمان ئىچىدە، مەلۇم كۆلەمدىكى مېۋىلىك باغ بار، بۇلار، ئاساسلىقى، ھويلا - ئارام ئىگىلىكى ئورمىنىدىن ئىبارەت.

3) تارىم دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرى، كۆنچى دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى چۆل توغرىقى — يۇلغۇن رايونى بۇ، توغراق ئاساسلىق تارقالغان رايون بولۇپ، توغراقلىق كۆلىمى 992 مىڭ 700 مو كېلىدۇ. بۇ رايونغا توغراق - يۇلغۇن، توغراق-يۇلغۇن - چۇچۇك بۇيا، يۇلغۇن - چۇچۇك بۇيا، توغراق - قوڭغىراق تىكەن قاتارلىق ئورمان تىپلىرى تارقالغان. توغراق مۇھاپىزەت رايونى مۇشۇ ئورمانچىلىق رايونىدا.

بۇ رايونغا يەنە كۆلىمى 600 مىڭ مو كېلىدىغان يۇلغۇن، چانقال ئورمىنى ۋە ئۇ يەر - بۇ يەرگە بوز تېرەك، جىگدە قاتارلىق يېپىنچا ئۆسۈملۈك تارقالغان، چۇچۇك بۇيا، لوپنۇر كەندىرىمۇ بىرقەدەر كۆپ.

2. دەرەخ تۈرلىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى غوللۇق، چانقال دەرەخ تۈرلىرىنى دەسلەپكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئۇلار 29 ئائىلە 79 خىل ئىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە غوللۇق ئورمان 16 ئائىلە، 51 خىل، چانقال ئورمىنى 13 ئائىلە 27 خىل، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 17 - يىلى (1891 - يىلى) دىن ئىلگىرى، غوللۇق ئورمان بىر خىللا ئىدى. گۈاڭشۈ 17 - يىلى (1891 - يىلى) دىن كېيىن ئورمان خىلى كۆپەيدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1979 - يىلدىن كېيىن، باشقا جايلاردىن كەلتۈرۈلگەن دەرەخ خىلى كۆپەيدى. ناھىيە تەۋەسىدە ئاساسلىقى توغراق، شىنجاڭ تېرىكى، جىگدە، مىرزا تېرەك قاتارلىق دەرەخ خىللىرى بار.

1) توغراق　توغراق تەبىئىي ئورماننىڭ ئېسىل سورتى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئۇرۇقدىشى تال تېرەك ئائىلىسىگە كىرىدۇ، ئۇ، ناھىيە تەۋەسىدە چۆل - جەزىرىدە تەبىئىي ئۆسۈدىغان غوللۇق ئورمان خىلى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يېشى، سۇ تەركىبى، توپراققا ئاساسەن ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. شۇ يەردىكى ئامما توغراقنى «غەيرىي يوپۇرماقلىق تېرەك» دەپمۇ ئاتايدۇ. توغراقنىڭ ئاتلىق، ئانلىق تۈپلىرى پەرقلىق بولىدۇ، ئادەتتە 4 - ئايىنىڭ بېشىدىن ئاخىرىغىچە بولغان 25 كۈن چېچەكلەش مەزگىلى بولىدۇ، ئاتلىق چېچىكى بەش كۈن ئەتراپىدا ئېچىلىپ بولىدۇ، 8 - ئايدا ئۇنىڭ پوتلىسى يېتىلگەندىن كېيىن يېرىلىپ، كۆپلىگەن پاختا توزانلىرىنى چىقىرىدۇ، بۇ پاختا توزانلىرى شامالدا تەرەپ - تەرەپكە ئۇچۇپ بېرىپ ئۇرۇق

تارقىتىدۇ، توغراق قۇرغاق چۆل تەبىئىي شارائىتقا كۆچلۈك ماسلىشىش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇنىڭ قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۆچلۈك، شورغا خىلى بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. يېتىلگەن ۋە قېرى توغراق (35 يىللىقتىن 60 يىللىققىچە ۋە 60 يىللىقتىن 80 يىللىققىچە) نىڭ شورغا بەرداشلىق بېرىش ئىقتىدارى تېخىمۇ كۆچلۈك بولىدۇ، يۇمران توغراقنىڭ ئاجىزراق بولىدۇ. ناھىيە تەۋەسىدە كۆپ جايلاردىكى توغراقلىقنىڭ يەر ئۈستى توپا قاتلىمىدىكى شور تەركىبى 50% تىن (ئومۇمىي تۇز مىقدارى) ئارتۇق، ئادەتتىكى ئەھۋالدا، تۇپراقتىكى ئومۇمىي تۇز مىقدارى 0.7% تىن 2% كىچە بولسا، توغراقنىڭ كۆپ قىسمى ياخشى ئۆسەلەيدۇ. توغراقنىڭ بوران، قۇمغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۆچلۈك، ئۇنىڭ غايەت زور گورىزۇنتال يىلتىز سىستېمىسى تورى بار، ئەڭ يىراق بولغاندا 30 - 40 مېتر يىراقلىققا سوزۇلىدۇ، ئۇ، دەرەخ تاجىسىنى شامال تەۋرەتكەندە ناھايىتى زور تەڭپۇڭلاشتۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ. توغراق چۆل-جەزىرە رايونىدا بوراننىڭ ھۇجۇمىنى پەسەيتىدۇ. توغراقنىڭ تۇپراق سۇپىتىگە روشەن تەلىپى بولمايدۇ، تۇپراق سۇپىتى قانداق بولۇشتىن قەتئىينەزەر، تۇپراق نەم بولسىلا، بۇك - باراقسان ئۆسۈۋېرىدۇ.

توغراق يېپىقلىق دەرىجىسى چوڭ بولغان ئەھۋالدا ناھايىتى ياخشى غول تارتالايدۇ، توغراقنىڭ ئوتتۇرا ياشلىق باسقۇچتىكى ئېگىزلىكىئون — 14 مېترغا، غولىنىڭ دىئامېترى15 — 30 سانتىمېترغا يېتىدۇ؛ يېتىلگەن باسقۇچتىكى ئېگىزلىكى 14 — 18 مېترغا، غولىنىڭ دىئامېترى 50 — 70 سانتىمېترغا يېتىدۇ. بەزىلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتردىن، غولىنىڭ دىئامېترى 100 سانتىمېتردىن ئاشىدۇ. توغراق ياغىچى گەرچە بوش بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ياغىچىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ئىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك قاتارلىقلارنىڭكىدىن قېلىشمايدۇ، توغراق قەدىمدىن بۇيان، ناھىيە بويىچە ئاساسلىق ماتېرىيال قاتارىدا ئىشلىتىلىپ كەلدى، چۈنكى ئۇ چىرىشكە تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغاچقا، يەرلىك كىشىلەر ئۇنى كۆۋرۈك - سۇئىگۇچىنىڭ تەگلىك ماتېرىيالى قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ياسالغان چاپا قېيىق بېلىق تۇتۇش، دەريادىن ئۆتۈشتە ئاساسلىق ۋاستە قىلىنىدۇ.

توغراق يوپۇرمىقى كالا، قوينىڭ ياخشى يەم - خەشىكى، بولۇپمۇ ئۇنى قوي بەك يەيدۇ، يېشىل يوپۇرماق، قۇرۇق يوپۇرماق (غازاڭ) نى يەم - خەشەك ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ، چارۋىچىلار توغراقلىقنى قىش كۈنلىرى ئوتلاق قىلىدۇ.

توغراقلىقتىن چىقىدىغان توغرىغى سۇپىتى ئەڭ ياخشى بىئولوگىيىلىك ئىشقار بولۇپ، ناھىيە تەۋەسىدىن كۆپ چىقىدۇ، ئۇنى يىغىۋېلىش ئوڭاي، ئۇيغۇر دېھقان، چارۋىچىلار توغرىغىنى يىغىشنى بىر تۈرلۈك قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش قىلىدۇ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى دېھقان، چارۋىچىلار ئۇنى يېمەكلىككە ئىشلىتىدۇ.

ناھىيە بويىچە توغراقلىق كۆلىمى 996 مىڭ 700 مو، بۇنىڭ ئىچىدە يۇمران توغراق 16.16% (161 مىڭ 100 مو) نى، ئوتتۇرا ياشلىق توغراق 12.42% (125 مىڭ 800 مو) نى، يېتىلگەن توغراق 35.64% (355 مىڭ 300 مو) نى، قاقشال توغراق 11.12% (110 مىڭ 800 مو) نى، قېرىپ كاردىن چىققان توغراق 24.46% (243 مىڭ 700) نى ئىگىلەيدۇ.

2. شىنجاڭ تېرىكى يېتىلگەن تېرەكنىڭ ئېگىزلىكى 20 مېتر كېلىدۇ، ئۇ، قۇرغاق قۇرۇقلۇق تىپىدىكى كىلىماتتا ئۆسۈدىغان يەرلىك سورت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنى قەلەمچە قىلىپ تىكىپ كۆپەيتىشكە بولىدۇ. ياغىچى بىناكارلىق ئىشلىرىغا، ئۆي جاھازلىرى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ شۇنداقلا كۆكەرتىش ۋە ماتېرىيال ئورمىنى قىلىشتا ئەڭ ياخشى سورت ھېسابلىنىدۇ. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، شەخسلەر ئۇنىڭ سورتىنى كەلتۈرۈشكە باشلىغانىدى. تېرەكنىڭ غولى يىلىغا بىر - 1.5 مېتر، غولىنىڭ دىئامېترى يىلىغا بىر 1.5 سانتىمېتر ئۆسىدۇ، كېسەللىك، ھاشاراتلار ئاز زىيان سالىدۇ، شۇڭا يەرلىك ئاممانىڭ

ياخشى كۆرىدۇ. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئورمانچىلىق تارماقلىرى تېرەك سورتىنى كۆپلەپ كەلتۈرۈپ، كەنت ئەتراپى، ئېرىق - ئۆستەڭ، يول بويلىرىغا تىكىپ ئىھاتە ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلدى. تېرەك شىڭپىڭ، تارىم، «ئىتتىپاق» يېزىلىرىغا، لوپنۇر بازىرىغا كۆپرەك تارقالغان. ناھىيە بازىرىنى كۆكەرتىشتە شىنجاڭ تېرىكى كۆپلەپ تىكىلدى.

3. جىگدە ناھىيە تەۋەسىدىكى جىگدە نان جىگدە ۋە قاغا جىگدىسى دەپ ئىككى خىلغا ئايرىلىدۇ. جىگدە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەرلىك سورتى ھېسابلىنىدۇ، تارىم دەريالىسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى توغراقلىقتا ئازغىنە تەبىئىي جىگدە دەرىخى بار، دېھقانچىلىق رايونىدا سۇنئىي ئۇسۇلدا تىكىلگەن كۆپلىگەن جىگدە دەرىخىبار. جىگدە ئاساسلىقى، ئېتىز - ئېرىق، ۋە ھويلا- ئارام، مېۋىلىك باغ قاتارلىقلارنىڭ ئىھاتە ئورمىنى قىلىنىدۇ.

جىگدە دەرىخىنىڭ بوران، قۇم، شورغا تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى كۈچلۈك، تېز ئۆسىدۇ، بوراندىن ساقلىنىش، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇشتىكى رولى چوڭ، دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى چۆل ۋە يېرىم چۆل رايونلىرىدا جىگدە دەرىخى قۇم، شورنى تىزگىنلەشتە «گۆھەر دەرەخ» دەپ نام ئالغان.

ياخشى شارائىتتا، ئون يىللىق جىگدە دەرىخىنىڭ ئېگىزلىكى ئون مېتىرغا، غولىنىڭ دىئامېترى 15 — 17 سانتىمېتىرغا يېتىدۇ، تۇز تەركىبى 1.5% بولغان شور تۇپراقتىمۇ ئۆسەلەيدۇ، تەخمىنەن 100 يىل ئۆسۈدۇ. جىگدە دەرىخىنىڭ ياغچىمۇ ياخشى، سىزىقلىرى چىرايلىق، ياغچى قانتتىق بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئۆي جاھازلىرى ياساشقا ۋە خەلق ئىشلىتىدىغان ھۈنەرچىلىك ماتېرىياللىرى قىلىشقا بولىدۇ.

جىگدە تاتلىق، يېيىشلىك بولۇپ، يۇقىرى دەرىجىلىك قۇرۇق مېۋە ھېسابلىنىدۇ. جىگدە چېچىكىدىن ئېسسانتول، پۇراقلىق ماتېرىيال ئالغىلى بولىدۇ.

جىگدە دەرىخىنىڭ چېچىكى، مېۋىسى، شېخى، يوپۇرمىقى، قوۋزىقى قاتارلىقلار دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

4. مىرزا تېرەك بۇ تېرەك مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) ناھىيىگە كەلتۈرۈلگەن، ئالدى بىلەن شىڭدى، قاراقۇم ۋە چارا قاتارلىق جايلاردا تىكىلگەن، كېيىن ناھىيە بويىچە ئومۇملاشتۇرۇلغان. 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئىلگىرى مىرزا تېرەك ناھىيە بويىچە ئاساسلىق سۇنئىي ئۆستۈرۈلىدىغان دەرەخ سورتى ھېسابلىنىپ، ئەتراپىنى كۆكەرتىش ۋەئېتىز- ئېرىق ئىھاتە ئورمان بەلبېغى قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلدى. شىڭپىڭ يېزىسى (گۇڭشي) 2- چوڭ ئەترەت 4 - ئەترىتىدە ئەڭ كۆپ تىكىلدى. 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مىرزا تېرەككە كېسەللىك، ھاشاراتلارنىڭ سالىدىغان زىيىنى ئېغىرراق بولغاچقا، ئۇنى ئۆستۈرۈش تەدرىجىي ئازايتىلدى، بۇنىڭ ئورنىنى شىنجاڭ تېرىكى ئىگىلىدى.

5. باشقىلار ناھىيە تەۋەسىدە يەنە كىچىك يوپۇرماقلىق ياسىن دەرىخى، قارىياغاچ، تىكەنلىك ئاكاتسىيە قاتارلىق دەرەخ خىللىرى بار.

§ 3. توغراق

توغراق لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئورمان بايلىقىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولۇپ، ناھىيىدىكى تەبىئىي ئورمان كۆلىمىنىڭ 25.8 پىرسەنتىنى، ياغاچ زاپىسى ناھىيە بويىچە ياغاچ زاپىسىنىڭ 44.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

توغراق تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىملىرىدا نەچچە يۈز كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا تۇتاش كەتكەن تەبىئىي ئورمان بەلبېغىنى شەكىللەندۈردى. ئۇ بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش، كىلىماتنى تەڭشەشتە ناھايىتى زور رول ئوينايدۇ، تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىدىكى قۇمنىڭ شىمالغا كۆچۈشىنى ئۈنۈملۈك توستى ۋە ئازايتتى، شۇنىڭدەك قۇملۇق ھاۋا ئېقىمىنىڭ تۈزلەڭلىكتىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ھۇجۇم قىلىشىنى توسۇپ، يېزا ئىگىلىكىگە ئىسسىق قۇرغاق كىلىماتنىڭ سالىدىغان زىيىنىنى ئازايتىدۇ. تارىم، كۆنچى دەريالىرىنىڭ ئېقىنىنى تۇراقلاشتۇرۇش، تۇپراقنىڭ يالىنىپ كېتىشىنى ۋە ئېقىپ كېتىشىنى ئازايتىشتا ناھايىتى زور رول ئوينايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە توغراق تۇپراقنىڭ زەي سۇنى چىقىرىۋېتىشىگە بىئولوگىيىلىك تەسىر كۆرسەتكەنلىكتىن، تۇپراقنىڭ زەيلىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەيدۇ.

1. توغراق ئورمىنىنىڭ ئۆزگىرىشى

بۇرۇنقى زامانلاردا تارىم، كۆنچى دەريالىرىنىڭ سۇ مەنبەسى يېتەرلىك بولغاچقا، بۇ دەريالارنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ئېپتىدائىي توغراق ئورمىنى مۇشۇ دەريالارنىڭ سۈيىنى ئىچىپ دۇنياغا مەشھۇر «يېشىل كارىدور» شەكىللەنگەن. كېيىنكىسى چاغلاردا تۇرلۇك سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن، ئاساسلىقى سۇ مىقدارىنىڭ ئازىيىپ كېتىشى تۇپەيلىدىن، «يېشىل كارىدور» نىڭ كۆلىمى تەدرىجىي تارىيىپ كەتتى. لېكىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلگە قەدەر 1 مىليون 600 مىڭ مودىن كۆپرەك ئېپتىدائىي توغراقلىقلا قالدى. 1956 - يىلدىن باشلاپ، كىشىلەرنىڭ تەبىئىي ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىنىڭ مۇھىملىقىغا بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولمىغاچقا، كېسىشكىلا ئەھمىيەت بېرىپ، قوغداشقا سەل قارالدى، توغراق ئورمىنىنى بۇزۇپ بوز يەر ئېچىپ ئېتىز بەرپا قىلىندى، كەلسە - كەلمەس كېسىلدى. 1956 - يىلدىن 1960- يىلغىچە توغراق ئورمىنى 200 — 300 مىڭ مو ئازىيىپ كەتتى.

1962 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى ياغاچ كېسىشنى ئاساس قىلىدىغان توغراق ئورمانچىلىق مەيدانىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئورمان مۇھاپىزەت ئەترىتى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن بىر مەھەل ئەۋجىگە چىققان ئورمانىنى بۇزۇش دولقۇنى پەسەيدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئورمانىنى بۇزۇپ بوز يەر ئېچىش، ئورمانىنى بۇزۇپ مال بېقىش يەنە باش كۆتۈردى. ئورمانلىقتا كەينى - كەينىدىن ئوت ئاپىتى يۈز بەردى. ناھىيە بازىرىغا يېقىن جايدىكى ئېپتىدائىي توغراق ئورمىنى بۇزۇۋېتىلىپ ئېتىز بەرپا قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن ئورمان بايلىقى يەنە بىر قېتىم شىددەت بىلەن ئازىيىپ كەتتى. تارىم، كۆنچى دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىملىرىدا سۇ ئامبىرى ياساش ئۈچۈن توغان سېلىندى، بۇنىڭ بىلەن دەريا سۈيى داۋاملىق ئازىيىپ كەتتى. داشكۆل سۇ ئامبىرىنى ياساش ئۈچۈن دەريا توسۇلۇپ قاپ بېلىدىن ئۇزۇۋېتىلگەچكە، تارىم دەرياسىنىڭ ئېقىنى ئۈزۈلۈپ قالدى، نەتىجىدە توغراقلار قۇرۇپ كەتتى. مەلۇماتلارغا قارىغاندا، 1955 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە توغراق ئورمىنى 667 مىڭ 800 مو، يەنى 40.1% ئازىيىپ كەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئورمانىنى بۇزۇپ ئېچىلغان بوز يەر 278 مىڭ مو، ئورمانىنى بۇزۇپ مال بېقىلغان يەر 72 مىڭ 900 مو، ئوت ئاپىتى يۈز بەرگەن ئورمان كۆلىمى 42 مىڭ مو، كەلسە - كەلمەس كېسىلگەن ئورمان كۆلىمى 40 مىڭ مو، قۇرۇپ كەتكەن ئورمان كۆلىمى 184 مىڭ مو، كېسىلگەن ئورمان كۆلىمى 42 مىڭ مو، باشقا سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن خوراپ كەتكىنى 9000 مو.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بولۇپمۇ «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ ئورمانىنى مۇھاپىزەت قىلىپ، ئورمانچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا دائىر بىرقانچە مەسىلە توغرىسىدىكى قارارى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى توغراق ئورمىنىنى باشقۇرۇش ۋە پەرۋىش قىلىشنى كۈچەيتتى، ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش، يېزا نىزامى، خەلق ئەھدىنامىسى تۈزۈش ئارقىلىق، ھازىر بار بولغان توغراق ئورمىنىنى مۇھاپىزەت قىلدى؛ كەلكۈن باشلاپ كېلىپ ئورمان سۈغىرىش، ھارام شاخلىرىنى چاتاش، پەرۋىش قىلىش، دائىرىلەپ ئۆستۈرۈش تەدبىرلىرىنى قوللىنىش ئارقىلىق، توغراق ئورمىنىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە يېڭىدىن كۆپەيتتى، شۇ ئارقىلىق تولىمۇ ناچارلىشىپ كەتكەن ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنى قۇتقۇزۇپ قالدى.

2. توغراق ئورمىنىنىڭ تارقىلىشى

ناھىيە بويىچە 1985 - يىلدىكى توغراق ئورمىنى كۆلىمى 996 مىڭ 700 مو (تارقاق ئورمان 550 مىڭ مو)، بۇنىڭ ئىچىدە يۇمران ئورمان 161 مىڭ 100 مو بولۇپ، 16.16% نى؛ ئوتتۇرا ياشلىق ئورمان 125 مىڭ 800موبولۇپ، 12.42% نى؛ يېتىلگەن ئورمان 355 مىڭ 300 مو بولۇپ، 35.64% نى؛ قاقشال ئورمان 110 مىڭ 800 مو بولۇپ، 11.12% نى؛ قېرىپ كاردىن چىققان ئورمان 243 مىڭ 700 مو بولۇپ، 24.46% نى ئىگىلەيدۇ. ئورمانىنىڭ ئۆسۈش ئەھۋالى ۋە پەرۋىش قىلىنىش، باشقۇرۇلۇش ئەھۋالىغا ئاساسەن، توغراق ئورمىنىنى تۆت رايونغا ئايرىشقا بولىدۇ.

1) كۆنچى دەريا‌سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى قايتا ئۆسكەن توغراق ئورمانچىلىق رايونى　بۇ رايون ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپىدىكى دېھقانچىلىق رايونلىرىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆنچى دەريا‌سىنى بويلاپ بەلباغ ھالىتىدە تارقالغان. بۇ يەردە ئادەملەرنىڭ پائالىيىتى كۆپرەك بولغاچقا، كۆپ ساندىكىلىرى كېسىۋېتىلگەن. 1982-يىلدىن باشلاپ توغراقلار ھەر يىلى ھارام شاخلىرى چاتىلىپ پەرۋىش قىلىنىدىغان بولدى.

2) تارىم توغراق ئورمىنى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى ۋە تىرتتىن قورۇلانغان ئورمانچىلىق رايونى　1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن تارىم توغراق ئورمىنى تەبىئىي مۇھاپىزەت رايونى قۇرۇلدى. بۇ رايون ناھىيە بازىرىغا يېراق، قاتناش قولايسىز بولغاچقا، سۈنئىي بۇزغۇنچىلىققا ئازراق ئۇچۇردى، ئىپتىدائىي مەنزىرىسى بىرقەدەر تولۇق ساقلىنىپ قالدى، بۇ رايوندىكى توغراق ئورمىنى كۆلىمى 360 مىڭ مو كېلىدۇ.

3) تارىم دەريا‌سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى توغراق ئورمانچىلىق رايونى　70 - يىللاردا بۇ يەر لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئورمانىنى بۇزۇپ مال باقىدىغان ھادىسىلەر، ئوت ئاپىتى نۇقتىلىق يۈز بېرىدىغان رايون ئىدى، قاقشال ئورمان، كۆيگەن ئورمان ئىزنالىرى، ياغاچ كېسىش بازىلىرى مۇشۇ رايونغا كۆپرەك مەركەزلەشكەن. 80 - يىللاردا باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى. بۇ رايوندىكى توغراق ئورمىنىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 245 مىڭ مو كېلىدۇ.

4) تارىم دەريا‌سى، كۆنچى دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى توغراق ئورمانچىلىق رايونى　X X ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بۇ رايوندا دەل - دەرەخ، گۈل - گىياھلار بۈك - باراقسان ئۆسەتتى. مەنزىرىسى بەك چىرايلىق ئىدى. يېقىنقى 30 يىلدىن بۇيان،

ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ جىددىي ناچارلىشىپ كېتىشى تۈپەيلىدىن، توغراقلار نابۇت بولدى. بۇ رايوندىكى توغراق ئورمىنىنىڭ كۆلىمى 328 مىڭ مو كېلىدۇ.

3. توغراق ئورمىنىنى پەرۋىش قىلىش ۋە باشقۇرۇش

1982 - يىلدىن باشلاپ، هارام شاخلىرىنى چاتاپ پەرۋىش قىلىش، كەلكۈن باشلاپ سۈغىرىش ئاساس قىلىنغان توغراق پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. هەر يىلى ئوتتۇرا هېساب بىلەن 2000 مودىن ئارتۇق يەردىكى توغراق ئورمىنىنىڭ هارام شاخلىرى چاتالدى، 100 مىڭ مودىن ئارتۇق يەردىكى توغراق ئورمىنى كەلكۈن سۈيى ئارقىلىق سۈغۇرۇلدى. بۇلار ئېكولوگىيىلىك مۇھىتنىڭ ناچارلىشىپ كېتىشىنى تىزگىنلەشتە ناهايىتى زور رول ئوينىدى.

§ 4. كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش

لوپنۇر ناهىيىسىدە سۈنئىي ئۈسۈلدا كۆچەت تىكىش چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 19 - يىلدىن 24 - يىلغىچە (1893 - يىلدىن 1898 - يىلغىچە) بولغان ئارىلىقتا باشلانغان. شۇ چاغلاردا كۈموش تېرەك كۆچىتى تىكىلەتتى، كېيىن، بارا - بارا سۆگەت، مىرزا تېرەك كۆچەتلىرى تىكىلىدىغان بولدى، بۇلارنىڭ كۆپ قىسمى شىڭدى كەنتى، چارا، تىكەنلىك قاتارلىق جايلارغا تارقالغاندى. شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ چېپىلىشىغا ئەگىشىپ، سۆگەت سورتلىرى كۆپلەپ كەلتۈرۈلدى، بۇ، ئاساسلىقى، شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ ئىككى قىرغىقى، ئۆستەڭ بويىدىكى تەبىئىي كەنت ۋە ناهىيە بازىرىدىكى كوچىلارنىڭ ئىككى ياقىسىغا تارقالغاندى. 1952 - يىلى ناهىيىدە ئېگىزلىكى 12 مېتىردىن 18 مېترغىچە، غولىنىڭ دىئامېترى 0.4 مېتىردىن بىر مېترغىچە بولغان سۆگەتتىن 149 مىڭ 600 تۈپتىن كۆپرەك بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى ۋە تارماق ئۆستەڭنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى سۆگەت 148 مىڭ تۈپ؛ بۇنىڭدىن باشقا يەنە 1600 تۈپ كۈموش تېرەك، 3700 تۈپتىن كۆپرەك مىرزا تېرەك بار.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناهىيىلىك پارتكوم، ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى ئاممىنى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. 1953 - يىلى يەر ئىسلاهاتى ۋە يەر ئىسلاهاتىنى قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، 1813 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش دولقۇنىدا، شۇ يىلىلا 610 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. 1958 - يىلى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللىنىلىپ، شۇ يىلىلا 800 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. گۈڭشې، چوڭ ئەترەت، ئەترەتلەردە كۆچەتخانا بەرپا قىلىندى، مۇبالىغچىلىك شامىلىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن، كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشنىڭ داغدۇغىسى چوڭ بولدىيۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئانچە كۆپ ئورمان بەرپا قىلىنمىدى، كۆچەتنىڭ تۈتۈش نىسبىتى كىچىك، ئۈنۈمى بەك ئاز بولدى. 1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە داۋاملاشقان ئوچ يىللىق قىينچىلىق مەزگىلىدە، بەزى گۈڭشې، ئەترەتلەردە ئورماننى بۇزۇپ ئېتىز بەرپا قىلىش هادىسىلىرى كۆرۈلدى. 1963 - يىلدىن كېيىن دېهقانچىلىق رايونلىرىدا «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇش ئىشى ئېلىپ بېرىلىپ، ئېتىز - ئېرىق، يول، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرى ئورمان بىلەن

تورلاشتۇرۇلدى، ھەر يىلى 640 مودىن 890 موغىچە يەرگە كۆچەت تىكىلدى. 1966- يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئورمانچىلىق ئېغىر كاشىلىغا ئۇچرىدى. گۇڭشې، ئەترەتلەرنىڭ ئورمانچىلىقى ئۆزمەيلىگە قويۇۋېتىلدى، ئورمانلار ھەممە يەردە كەلسە-كەلمەس كېسىلدى، ئورمان بەرپا قىلىش كۆلىمى يىلدىن-يىلغا ئازىيىپ كەتتى. پارتىيە11- نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسەت ئەمەلىيلەشتۇرۇلدى، 1981 - يىل 10 - ئايدا ئورمانچىلىقتا ئۇچىنى بېكىتىش (خادىمنى، ۋەزىپىنى، مەھسۇلات قىممىتىنى بېكىتىش) خىزمىتى باشلاندى. 1982 - يىل 1 - ئايدا ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ ئورمانچىلىقتا ئۇچىنى بېكىتىش خىزمىتى بويىچە نەق مەيدان يىغىنى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەندىن كېيىن، ئاممىنىڭ كۆچەت تىكىش ئاكتىپلىقى تېز ئۆستى. كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش خىزمىتى قەدەممۇ قەدەم مۇنتىزىملاشتى، بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1983 - يىلى بەرپا قىلىنغان ئورمان كۆلىمى تارىختا ئەڭ يۇقىرى بولغان يىللاردىكى رېكوردقا يېقىنلاشتى. 1984 - ۋە 1985 - يىللىرى ئورمان بەرپا قىلىش ناھايىتى تېز بولغان يىللار بولدى. دېمەك، 1984 - يىلى 1208 مو يەردە، 1985 - يىلى 1213 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. ئورمانچىلىق تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، ھازىر بار بولغان سۈنئىي ئورمان باغاغا سۈندۈرۈلۈپ ئائىلىلەرگە بېرىلدى، ئورمان بەرپا قىلىش، مۇھاپىزەت قىلىش ئەستايىدىل، پۈختا يولغا قويۇلۇپ، كۆرۈنەرلىك ئۈنۈم ھاسىل قىلىندى. ئورمانچىلىق تارىختا ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىگە يەتتى. مۇشۇ مەزگىلدە، ناھىيە بويىچە ئورمانچىلىقتا نۇرغۇنلىغان نۆۋەتلىق ئائىلە، كەسپىي ئائىلە بارلىققا كېلىپ، ئورمانچىلىقتىكى مۇھىم كۈچ بولۇپ قالدى.

كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتى جەريانىدا، بازار ئاھالىلىرى مەجبۇرىي كۆچەت تىكىشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. 1950 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ھەر يىلى ئەتىيازدا (بۇ يەردە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋاقىت 3- ئاينىڭ ئاخىرىدىن 4 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە) ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلار ۋە يېزا (بازار) لاردىكى ئورۇنلار مەجبۇرىي كۆچەت تىكىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بىراق كۆلىمى كىچىكرەك بولدى. 1982- يىلى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا ھەر يىلى 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كۆچەت تىكىش بايرىمى قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، خەلق ھۆكۈمىتى، سىياسىي كېڭەشنىڭ مەسئۇللىرى ھەر يىلى ناھىيىدىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلارنى باشلاپ، شىڭپىڭ يېزىسى، تارىم يېزىسىنىڭ ھەرقايسى كەنتلىرىگە بېرىپ، قايتا ئۆسكەن توغراقنىڭ ھارام شاخلىرىنى چاتىدى ھەمدە ئاممىنى مەبلەغ يىغىش قىلىپ كۆچەت سېتىۋېلىپ، بىر ھەپتىگىچە مەجبۇرىي كۆچەت تىكتى. 1985 - يىلغىچە 1140 مو يەردىكى قايتا ئۆسكەن توغراق ئورمىنىنىڭ ھارام شاخلىرى چاتالدى، 108 مىڭ تۈپ كۆچەت تىكىلدى.

1. كۆچەت يېتىشتۇرۇش

1) دەرەخ ئۇرۇقى يىغىش، قەلەمچە قىلىپ تىكىش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتى «ئۆزى دەرەخ ئۇرۇقى يىغىش ۋە ئۆزى كۆچەت يېتىشتۇرۇش، ئۆزى ئورمان بەرپا قىلىش» تىن ئىبارت ئورمانچىلىق فاڭجېنىغا ئاساسەن، ھەر يىلى دەرەخ ئۇرۇقى يىغىش پەسلىدە، ئاممىۋى ۋە ياش - ئۆسمۈرلەرگە دەرەخ ئۇرۇقىنى كۆپلەپ

يىغىش ۋە قەلەمچە قىلىپ تىكىشنى، دەرەخ ئۇرۇقىدا قارىياغاچ، قاغا جىگدىسى، تىكەنلىك ئاكاتسىيە ئۇرۇقىنى ئاساس قىلىشنى، قەلەمچە قىلىپ تىكىشتە، شىنجاڭ تېرىكى، مىرزا تېرەك، يۇمىلاق تاجلىق سۆگەتنى ئاساس قىلىشنى چاقىرىق قىلدى. 1988 - يىلى يەنەياش-ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا دەرەخ ئۇرۇقى، ئوت - چۆپ ئۇرۇقى يىغىپ گەنسۇنلىك تاغلىق رايونىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتىشكە ياردەم بېرىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى ھەمدە 1643 كىلوگرام دەرەخ ئۇرۇقى يىغىلدى.

2) كۆچەت يېتىشتۇرۇش 50 - يىللاردا كۆچەتنى شەخسلەر يېتىشتۇرەتتى، ئۆزلىرى يېتىشتۇرۇپ ئۆزلىرى تىكەتتى، سانى ناھايىتى ئاز ئىدى، سىرتقا ساتمايتتى. دەرەخ خىللىرى ئاساسلىقى مىرزا تېرەك، نان جىگدە، ئۇجمە قاتارلىقلار ئىدى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك كۆچەتخانا قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسلىقى مېۋىلىك دەرەخ كۆچىتى يېتىشتۇرۇلدى؛ يېزا ئىگىلىك گۈڭشېلىرى، ئەترەتلىرىدىمۇ كۆچەت يېتىشتۇرۇلىدىغان بولدى، بۇلار ئاساسلىقى مىرزا تېرەك ۋە قاغا جىگدىسى كۆچىتى يېتىشتۇردى. 1964 - يىلى «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلدى، ياندۇرقى يىلى كۆچەت يېتىشتۇرۇش ئىشى خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. لېكىن باشقۇرۇش - پەرۋىش قىلىش قوپال، سۇ، ئوغۇت كەمچىل بولغاچقا، كۆچەتنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى ناھايىتى ئاز بولدى، كۆچەتخانىدىن چىقىش نىسبىتى بەك تۆۋەن بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئەترەتلەر باشقۇرغان كۆچەتخانىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئىشتىن توختىدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كۆچەت يېتىشتۇرۇش قەدىمى تېزلىتىلدى. نۇرغۇن دېھقانلار ئەڭ ياخشى يەر، سۇپەتلىك ئوغۇتنى كۆچەت يېتىشتۇرۇشكە ئىشلەتتى.

2. ئەترايقا كۆچەت تىكىش

ئەتراپ (كەنت ئەتراپى، تۇرالغۇ جاي ئەتراپى، يول بويلىرى ۋە ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرى) دىكى بوش يەرلەرگە پىلانلىق ھالدا مەلۇم ئۆلچەم بويىچە كۆچەت تىكىش لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشتىكى مۇھىم شەكىللىرىنىڭ بىرى. 1958 - يىلدىن1976-يىلغىچە «سول» چىل ئىدىيىسىنىڭ تەسىرى بىلەن، ئىلگىر-ئاخىر بولۇپ دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىنىڭ ئالدى - كەينىگە تىكىلگەن دەرەخلەر باھاغا سۇندۇرۇلۇپ سېتىۋېلىندى ياكى ھەقسىز مۇسادىرە قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن دېھقانلارنىڭ كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ئاكتىپلىقى زور دەرىجىدە توسقۇنلۇققا ئۇچرىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسەت ئەمەلىيلەشتۇرۇلۇش جەريانىدا، لوپنۇر ناھىيىسى تۇرالغۇ جاي ئەتراپىغا تىككەن كۆچەتنى «كىم تىككەن بولسا شۇنىڭ بولىدۇ» دەپ بەلگىلىمە چىقاردى، نەتىجىدە يېزىلاردا كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش دولقۇنى قوزغالدى. ناھىيە بازىرىدىكى ئورگانلار ۋە ئائىلىلىكلەر قورۇسىنىڭ ئالدى - كەينىگە كۆچەت تىكىلىپ كۆكەرتىلدى. 1985 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئەتراپقا تىكىلگەن كۆچەت 640 مىڭ تۈپكە يېتىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر ئادەمگە 20.15 تۈپتىن توغرا كەلگەن، بۇنىڭ ئىچىدە ماتېرىيال ئورمىنى 630 مىڭ تۈپ بولۇپ، ئەتراپقا تىكىلگەن ئومۇمىي كۆچەتنىڭ 98 پىرسەنتىنى؛ ئىقتىسادىي ئورمان 10 مىڭ تۈپ بولۇپ، 2% نى ئىگىلىگەن؛ ئومۇمىي زاپاس مىقدارى 6000 كۇب مېتر بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر ئادەمگە 0.19 كۇب مېتردىن توغرا كەلگەن.

3. تاشيول بويلىرىنى كۆكەرتىش

مىنگو دەۋرىدىن يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلگىچە، ناھىيىنى كېسىپ ئۆتىدىغان كورلا — چاقىلىق تاشيولىلا بار ئىدى. يول بويىدا دەرەخ يوق ئىدى. ئەينى چاغدا ناھىيە بىلەن يېزىلار ئوتتۇرىسىدا بىرەر تاشيولمۇ يوق ئىدى. كېيىن ناھىيە بازىرى بىلەن يېزىلار ئوتتۇرىسىدا بەزى ئاددىي يوللار داۋاملىق ياسالغان بولسىمۇ، لېكىن يول بويىغا كۆچەت تىكىلمىگەنىدى. 1964 - يىلى «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى ۋە ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىلىپ، ناھىيە - يېزا يوللىرىنىڭ بويلىرىغا ۋە دۆلەت يولىنىڭ كۆچەت تىكىش شارائىتى بار بۆلەكلىرىگە ئاساسلىقى شىنجاڭ تېرىكى، قاغا جىگدىسى تىكىلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە كورلا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ 14 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى بۆلىكىگە (بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) 9694 تۈپ كۆچەت تىكىلدى؛ ناھىيە - يېزا، يېزا - كەنتلەرنىڭ غول يوللىرىنىڭ بويلىرىغىمۇ نۇرغۇن كۆچەت تىكىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1984 - يىلدىكى ھەر دەرىجىلىك يوللارنىڭ بويىدا بەرپا قىلىنغان ئورمان بەلبىغى

2 - قىسىم 17 - جەدۋەل

ئورۇن	ئورمان بەلبىغى سانى	ئورمان بەلبىغىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى (مېتر)	ئومۇمىي كۆلەمى (مو)	تىكىلگەن كۆچەت سانى (10 مىڭ تۈپ)	ئەمەلىيەتتە ساقلىنىپ قالغان سانى (مو)
تارىم يېزىسى	42	15800	2772	5.78	142.95
شىڭپىك يېزىسى	50	7768	1385	2.93	48.34
دۆڭقوتان يېزىسى	4	2228	391	0.12	10.34
«ئىتتىپاق» يېزىسى	7	2183	38	0.10	0.26
خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى	1	17	3	0.02	0.6
چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	1	416	73	0.18	0.5
كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى	1	256	45	0.4	1
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	4	133	23	0.18	0.47
جەمئىي	110	28801	4730	9.71	214.13

4. ئورمان بەرپا قىلىش

1) ماتېرىيال ئورمىنى 1964 - يىلدىن ئىلگىرى، بۇ يەردە توغراق ياغىچى مول ئىدى. كېيىنچە چەكلەنمەيتتى، باھاسى ئەرزان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ماتېرىيال ئورمىنى بەرپا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلمىگەنىدى، بۆلەكلەر بويىچە ئورمان بەرپا قىلىش ئادەتتى تېخىمۇ يوق ئىدى. ناھىيە بويىچە بىرەر پارچىمۇ بۆلەكلەر بويىچە بەرپا قىلىنغان ماتېرىيال ئورمىنى يوق ئىدى. 1985 - يىلى تارىم يېزىسىنىڭ قىسمەن كەنتلىرىدە بۆلەكلەر بويىچە ماتېرىيال ئورمىنى بەرپا قىلىش ئاندىن باشلاندى.

2) ئىقتىسادىي ئورمان لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاممىنىڭ ئىقتىسادىي ئورمان بەرپا قىلىدىغان ئەنئەنىسى بار (ئاساسلىقى مېۋىلىك دەرەخ). كۆپ ساندىكى دېھقانلار ئۆيلىرىنىڭ ئالدى - كەينىگە بىرنەچچە تۈپ مېۋىلىك دەرەخ كۆچىتى تىكىشنى ياخشى كۆرىدۇ، بۇ، كۆپىنچە ئۈرۈك، شاپتۇل، جىگدە، ئۈزۈم كۆچىتى بولۇپ، بۇلارنىڭ مېۋىسىنى ئاساسەن ئۆزلىرى ئىستېمال قىلىدۇ، قىسمەن هاللىق دېھقانلار شاپتۇل، ئۈرۈك، نەشپۈت باغلىرىنى بەرپا قىلىپ، ئۇنىڭ مېۋىسىنى ساتىدۇ. 1951 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە مېۋىلىك باغ كۆلىمى 237 موغا، بۇنىڭغا ئامما ئۆيلىرىنىڭ ئالدى - كەينىگە تىككەن پارچە - پۇرات مېۋىلىك دەرەخلەرنى قوشقاندا، جەمئىي مېۋىلىك دەرەخ تەخمىنەن 15 مىڭ280 تۈپكە يەتكەن. يېڭى جۈڭگو قۇرلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىقتىسادىي ئورماننى تەرەققىي قىلدۇرۇش جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى.

1956 - يىلى ئاقسۇدىن 120 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق ياڭاق سېتىۋېلىنىپ، ناھىيىلىك كۆچەتخانىدا كۆچەت يېتىشتۇرۇلدى، ياخشى پەرۋىش قىلىنمىغاچقا، ئۇرۇقلۇق ياڭاق ئونۇپ چىقمىدى، كېيىنكى چاغلاردا ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ قورۇسىدا بىرنەچچە تۈپلا ياڭاق دەرىخى كۆزگە چېلىقىدىغان بولدى. 1964 - يىلى يەنە ئاقسۇدىن 350 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق ياڭاق سېتىۋېلىنىپ، يەنە ناھىيىلىك كۆچەتخانىدا كۆچەت يېتىشتۇرۇلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئونىڭدىن تۇزۇككىنە ئونۇم كۆرۈلمىدى، تارىم يېزىسىنىڭ قىسمەن كەنتلىرىدە تۇنجان كۆچەت 100 تۈپكىمۇ يەتمىدى.

1973 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى 40 كىلوگرام ئۇرۇقلۇق پىندىك ياڭاق ۋە بىر قىسىم كۆچەت سېتىۋېلىپ ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان، كۆچەتخانا ۋە قىسمەن يېزا - كەنتلەردە كۆچەت يېتىشتۇردى ۋە تېكىپ ئۆستۈردى، بۇلاردىن پەقەت ناھىيىلىك ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ مېۋىلىك بېغىدىلا نەچچە ئون تۈپ پىندىك ياڭاق كۆچىتى تۇتتى.

ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مېۋىلىك دەرەخلەرنى كۆپەيتىشتە كۆپلىگەن خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولسىمۇ، لېكىن 1965 - يىلدىن كېيىن «سول» چەل خاتا ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، بولۇپمۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، دېھقانلارنىڭ بەزى مېۋىلىك دەرەخلىرى كېسىۋېتىلدى، كوللېكتىپنىڭ مېۋىلىك دەرەخلىرى ياخشىباشقۇرۇلمىدى، مەسىلەن: شىڭپىڭ گۈڭشېسىنىڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى، تارىم گۈڭشېسىنىڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى، دۆلەت 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ بەرپا قىلغان مېۋىلىك باغلارنىڭ ئىسمى بار، جىسمى يوق بولۇپ قېلىپ، يېزا ئىگىلىكىدە تېرىقچىلىق قىلىدىغان مەيدانغا ئايلىنىپ قالدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «ئورمانچىلىقتا ئۇچنى بېكىتىش» يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ مېۋىلىك دەرەخ

كۆچىتى تىكىش ئاكتىپلىقى قوزغالدى، نەتىجىدە ئەسلىدىكى مېۋىلىك دەرەخنىڭ سورتلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپلا قالماستىن، يەنە مۇشۇ يەردە تىكىپ ئۆستۈرۈشكە باب كېلىدىغان مېۋىلىك دەرەخنىڭ نۇرغۇن ئەلا سورتلىرى كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە ئۆرۈكنىڭ سورتى توققۇز (ئاق كىشمىش ئۆرۈك، چوڭ ئاق ئۆرۈك، مېغىزى ئاچچىق ئاق ئۆرۈك، ئۈرۈقچىسى ئاجرىمايدىغان ئاق ئۆرۈك، سېرىق ياغلىق ئۆرۈك، خۇۋەينى ئۆرۈك، جانان ئۆرۈك، تۈكلۈك خەشەك ئۆرۈك، شاپتۇل ئۆرۈك) غا، شاپتۇل سورتى ئالتە (ئاق شاپتۇل، ئانار شاپتۇل، تۇغاچ شاپتۇل، ئەششاپتۇل، شىنجاڭنىڭ سېرىق شاپتۇلى، شىنجاڭنىڭ كۈزگى شاپتۇلى) گە، نەشپۈت سورتى تۆت (كورلا نەشپۈتى، ئاق نەشپۈت، سوقمچاق نەشپۈت، تاغ نەشپۈتى) كە، ئالما سورتى ئۈچ («دۆلەت نۇرى»، سېرىق ئالما، كۆك بانان ئالما) كە، ئۈزۈم سورتى ئۈچ (ساي ئۈزۈم «مۇناقى»، بىنەپشە ئۈزۈم ۋە ئاز ساندا كىشمىش ئۈزۈم) كە، ئۈجمە سورتى ئۈچ (چېقىر ئۈجمە، ئاق ئۈجمە، شاتۇت ئۈجمە) كە يەتتى. بۇنىڭدىن سىرت، يەنە نان جىگدە، ئەنجۇر، تاتلىق ئانار، ياڭاق، قۇم ئالما، ئالۇچا قاتارلىقلار بار.

3) ئىھاتە ئورمىنى مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىھاتە ئورمىنى ئاساسىي جەھەتتىن يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىملىقى تونۇپ يېتىلگەن بولسىمۇ، لېكىن مۇھىم ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈلمىدى. 1964 - يىلغا كەلگەندە «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلغاندىلا، ئاندىن ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلىش خىزمىتى ئەستايىدىل تۈتۈلۈشقا باشلىدى. شۇ يىلى ئۈزۈنلۇقى 4400 مېتر، كۆلىمى 40 مو كېلىدىغان ئورمان بەلبېغىدىن ئالتىسى بەرپا قىلىندى. ياندۇرقى يىلى ئۈچ ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلىندى ھەمدە 20 مو يەرگە 18 مىڭ 334 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە مىرزا تېرەك 7374 تۈپ. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندا، ئىھاتە ئورمىنى بەرپا قىلىش خىزمىتى توختاپ قالدى. 1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئىھاتە ئورمان بەلبېغى بەرپا قىلىش يېڭىباشتىن باشلاندى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە كەڭلىكى 2.6 مېتردىن 12.5 مېترغىچە، ئۈزۈنلۇقى 166.93 كىلومېتر كېلىدىغان ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمان بەلبېغىدىن 306 سى بەرپا قىلىندى. 1604.5 مو يەرگە 1 مىليون 13 مىڭ تۈپ كۆچەت تىكىلدى، بۇنىڭدىن 768 مىڭ 500 تۈپ كۆچەت تۇتتى. ئېتىز - ئېرىق بويلىرىنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 3.88% كە يەتتى. ئىھاتە ئورمىنى بوران، قۇمنى تىزگىنلەش ۋە سۇ، تۇپراقنىڭ ئېقىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش، قىسمەن ھاۋا كىلىمات شارائىتىنى ئۆزگەرتىش، يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ مۇھىتىنى گۈزەللەشتۈرۈشتە ياخشى رول ئوينىدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1985 - يىلدىكى ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى

2 - قىسىم 18 - جەدۋەل

ئورۇن	ئورمان بەلبېغىنىڭ ئۇزۇنلۇقى (مېتر)	ئورمان بەلبېغى سانى	ئومۇمىي كۆلىمى (مو)	تىكىلگەن تۈپ سانى	ئەمەلىي ساقلىنىپ قالغان مو-سانى	ئەمەلىي ساقلىنىپ قالغان تۈپ سانى
تارىم يېزىسى	86767	136	755.48	512361	742.47	386676

شىڭپىلاڭ يېزىسى	149	68267	710.42	410469	569.05	321230
دۆڭقوتان يېزىسى	7	4530	77.4	49453	38.9	29692
خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى	3	1230	10.8	6660	6.84	4128
چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	1	200	1.5	999	1.2	799
كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى	3	2870	25.9	18579	21.85	15530
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	7	3070	23.07	14545	16.6	10512
جەمئىي	306	166934	1604.5	1013069	1396.91	768567

§ 5. ئورمان باشقۇرۇش ۋە ئاسراش

لوپنۇر ناھىيىسىدە تەبئىي توغراق ئورمىنى ئورمانلىقنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى قىلىنغاچقا، ئورمان باشقۇرۇش ۋە ئاسراش تارىخىمۇ كىشىلەرنىڭ تەبئىي ئېكولوگىيىنى تونۇشىدىكى تارىخىي جەريان بولۇپ كەلدى.

1. ئورمانلىقنى بۇزۇۋېتىلىش ئەھۋالى

1955 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 601 مىڭ 600 مو يەردىكى ئورمان بۇز يەر ئېچىپ ئېتىز بەرپا قىلىش، ئوتۇن كېسىش ۋە كەلسە - كەلمەس كېسىش تۈپەيلىدىن بۇزۇۋېتىلدى.

1956 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ناھىيە تەۋەسىدە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇپ 140 مىڭ مو يەردىكى تەبئىي توغراق ئورمىنىنى بۇزۇۋەتتى، لوپنۇر ناھىيىسى دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇش ۋە گۈڭشېلار بوز يەر ئېچىش تۈپەيلىدىن 91 مىڭ مو يەردىكى تەبئىي توغراق ئورمىنى بۇزۇۋېتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 1956 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىن تارىم يېزىسىنىڭ جەنۇبىدىكى غول ئۆستەڭگىچە بولغان 1000 مودىن ئارتۇق يەردىكى تەبئىي توغراق ئورمىنى پۈتۈنلەي كېسىلىپ تۈگىدى؛ 1958 - يىلى كەڭ كۆلەمدە پولات تاۋلىغاندا، يەنە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى 15 مىڭ تۈپ نان جىگدە، قاغا جىگدىسى كېسىلىپ كوكس كۆيدۈرۈلدى؛ 1960 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ قارىمىقىدىكى ھەرقايسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرى 3500 كۇب مېتر ياغاچنى ئارتۇق كەسكەچكە، 210 مىڭ يۈەن جەرىمانە قويۇلدى.

1967 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن ئورمانچىلىقنى باشقۇرۇش خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 4 - تۈەن - مەيدانى

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى مېۋە تۇرلىرى ئەھۋالى

2 - قىسىم 19 - جەدۋەل

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى مېۋىلىك باغ كۆلىمى (مو)	مېۋىگە كىرىش ئەھۋالى		ئالما		نەشپۈت		شاپتۇل		ئۈزۈم		ئۆرۈك		ياڭاق مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)
		كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	كۆلىمى (مو)	مەھسۇلاتى (10 مىڭ جىڭ)	
1960										20	0.50	0.4	0.05	
1962	109		3.82	10	0.01			50	3	20	0.50	20	0.3	1
1963	345		7.12					292	4.35	24	1.80	23	0.67	
1964	452		8.15					372	5	24	2	55	1	
1965	452		0.1					372	4	24	1	55	1	
1966	452		6					375	4	24	1	55	2	
1970	917		12.3					360	2.1	15	0.2	50	0.4	
1971	673		38					340	2.1	10	0.03	50	0.4	
1972	673		66.1			0.2	0.04	300	1.1	20	0.3	40	0.09	
1973	673		22.4			0.2	0.04	10	0.02	3	0.001	19	0.3	
1974	200		2.1			0.5	0.4	10	0.2	30	1	19	0.2	
1975	384	63.4	24.23	18	0.85	5.9	0.5	120	0.5	43	1.5	140	3.4	0.01
1976	402		27.2	0.2	0.1	0.1	0.1	200	1	45	2.5	140	1	
1977	673		2	0.5	0.2	0.3	0.2	180	0.8	50	20	140	1	
1978	853		18.2	370	0.3	11.5	0.2	87	3	73.5	9	211	6	
1979	331	262	16.5	370	0.3	110	0.2	100	3	101	12	150	1	
1980	1176	287	20.3	17	0.5	708.5	0.3	121	3.5	125	13	205.3	4	
1981	1347.3	437	24.6	17	0.8	829.3	2.3	121	3.5	175	15	205	3	
1982	156.2	452	24.5	23	0.5	929	2	141	4	235	17	225	1	
1983	1654	482	37.52	43	0.5	933	2.9	170	5.6	236	24.5	272	4.02	
1984	1735	482	38.1	49	0.5	363	2.9	177	5.7	239	25	307	4	
1985	2126	668	54.1	81	0.7	1148	5.2	203	6.1	319	37.6	352	4.5	

ئىزاھات: 1. مېۋىلىك باغنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى تۇرلۇك مېۋىلىك دەرەخ كۆلىمى يېغىندىسىدىن چوڭ بولغاچقا، پارچە - پۈرات تىكىلگەن مېۋىلىك دەرەخ تۇرلۇك مېۋىلىك دەرەخ ئىچىگە كىرگۈزۈلمىدى.

2. ئومۇمىي مېۋە مىقدارى ياڭاقنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

26 - لىيەنى ۋە خىش زاۋۇتىنىڭ قوشۇمچە كەسىپ ئەتىرىتى، ناھىيە بازىرىدىكى ئورگان كادىرلىرى ۋە ئاھالىلەر، شىڭپىڭ گۈڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى، تارىم گۈڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ ئەزالىرى ئورمانىنى كېسىپ ئوتۇن قىلىش ئۈچۈن، ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى 21 مىڭ مودىن ئارتۇق يەردىكى تەبىئىي توغراق ئورمىنى ئىچىدىكى چوڭ، كىچىك ئورمانىنى كېسىپ تۈگەتتى. نۇرغۇن توغراقنىڭ يىلتىزلىرىنىمۇ كولاپ ئېلىپ كەتتى؛ ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى ئۇزۇنلۇقى 17 كىلومېتر، كەڭلىكى بەش كىلومېتر كېلىدىغان يەردىكى يۇلغۇننىڭ يىلتىزلىرىنىمۇ دېگۈدەك كولاپ تۈگەتتى.

1974 - يىلى بوز يەر ئېچىپ ئېتىز بەرپا قىلىش كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلغاندا، ناھىيە بازىرىنىڭ شەرقىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالى قىرغىقىدىن شىڭپىڭ گۈڭشىسىنىڭ 3 - چوڭ ئەترىتى (يەنى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ تۈڭچىكە كەنتى) گىچە ۋە ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبى قىرغىقىدىن تارىم گۈڭشىسىنىڭ 1 -، 2 - چوڭ ئەترەتلىرى (يەنى تارىم يېزىسىنىڭ خادادۆڭ، ئاقچىكە، دەنپىن كەنتى) گىچە بولغان تەبىئىي توغراق ئورمىنى دېگۈدەك كېسىلىپ تۈگىدى. 1985 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، لوپنۇر بازىرىنىڭ سىرتىدىكى ئون كىلومېتر دائىرىدە ئېگىزلىكى 15 مېتر، غولىنىڭ دىئامېترى 45 سانتىمېتردىن بىر مېترغىچە بولغان توغراقلىقتىن 100 تۈپمۇ قالمىغان.

2. ئورمان ئاسراش تەشكىلاتى

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەبىئىي ئورمان بىلەن سۈنئىي بەرپا قىلىنغان ئورمانىنى باشقۇرۇش، ئاسراش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بەزى تەدبىرلەرنى قوللاندى ھەمدە شەكلى ئوخشاش بولمىغان ئورمان ئاسراش تەشكىلاتلىرىنى قۇردى. 1956 - يىلى ئورمان ئاسراش، ئورمان بەرپا قىلىش قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. ھەرقايسى رايونلاردىمۇ ئورمان ئاسراش، ئورمان بەرپا قىلىشقا قوماندانلىق قىلىش شتابى (گۇرۇپپىسى) قۇرۇلدى. 1959 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىدا ئورمانچىلىق بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىپ، ناھىيىنىڭ ئورمان ئاسراش ۋە ئورمان بەرپا قىلىش خىزمىتىنى باشقۇردى. 1962 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئورمان مۇھاپىزەت ئەترىتى قۇرۇلدى. 1963 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئورمانچىلىق خىزمەت پونكىتى قۇرۇلدى. بۇ ئورمانچىلىق تەشكىلاتلىرى ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش جەھەتتە كۆپ رول ئوينىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئورمان باشقۇرۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش ئەترىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن سىرت، يەنە دۆڭقوتان يېزىلىق ئورمان مۇھاپىزەت پونكىتى، تارىم يېزىلىق ئورمان مۇھاپىزەت پونكىتى، شىڭپىڭ يېزىلىق ئورمان مۇھاپىزەت پونكىتى «ئىتتىپاق» يېزىلىق ئورمان مۇھاپىزەت پونكىتى قۇرۇلدى. ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش خىزمىتى ياخشى ئىشلەنگەنلىكتىن، 1983 - يىلى ئاپتونوم رايون لوپنۇر ناھىيىسىگە «ئورمان مۇھاپىزەت قىلىش، ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ئىلغار ناھىيە» دەپ نام بەردى.

3. ئورمانچىلىق مەسئۇلىيەت تۈزۈمى

1981 - يىل 10 - ئايدا ئورمانچىلىقتا «ئۈچنى بېكىتىش» خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشتا

ئورنىتىلغان ئورمانچىلىق مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى بۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنلىرىنىڭ بىرى. «ئۇچىنى بېكىتىش» يولغا قويۇلۇپ، ئورمان هوقۇقى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، «دۆلەت بەرپا قىلسا دۆلەت ئىلكىدە بولدى، گۇڭشې بەرپا قىلسا گۇڭشې ئىلكىدە بولدى، ئەترەتلەر بەرپا قىلسا ئەترەتلەر ئىلكىدە بولدى، هەمكارلىشىپ بەرپا قىلىنسا، ئورتاق ئىگىدارلىق قىلىندى، گۇڭشې ئەزالىرى ئۆيلۇك يېرىگە ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كۆرسىتىپ بەرگەن يەرلەرگە كۆچەت تىككەن بولسا، مەڭگۈ گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئىلكىدە بولىدىغان ۋە ۋاراسلىق قىلىش هوقۇقىغا ئىگە بولىدىغان بولدى». ئورمان هوقۇقى ئايدىڭلاشتى، ئورمان باشقۇرۇشمۇ مۇناسىپ هالدا كۈچەيتىلدى.

لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ ئورمانچىلىق مەسئۇلىيىەت تۈزۈمى شەكلى ئاساسەن مۇنداق تۆت خىلغا ئايرىلدى:

1) كەڭ كۆلەمدىكى تەبىئىي توغراق ئورمىنى دۆلەت ئىلكىدە بولىدۇ، ئېتىز - ئېرىق ئەتراپىدىكى كىچىك كۆلەمدىكى قايتا ئۆسكەن توغراق ئورمىنى گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا بۆلۈپ بېرىلدى، كۆپ قىسمى ئاممىغا، ئاز قىسمى دۆلەتكە تەۋە بولىدىغان بولدى.

2) دۆلەت تاشيولى، ناهىيە - يېزا تاشيولى ۋە يېزا - كەنت يوللىرى بويلىرىدىكى ئورمانلارنى مەخسۇس ئادەم باشقۇرۇش بىلەن ئاممىا باشقۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن ئۇسۇل يولغا قويۇلدى. دارامەت دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخسىدىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپكە نىسبەت بويىچە تەقسىم قىلىندى.

3) ئورمانچىلىق كەسپىي ئائىلىسى (شەخس) هۆددىگە ئېلىش ياكى ئەتراپتىكى ئاممىا باشقۇرۇش، ئورمان باشقۇرۇش تۈزۈمى بەلگىلەش، ئورمان مۇهاپىزەت قىلىش توختامى ئىمزالاش يولغا قويۇلدى. ئورمان مۇهاپىزەت قىلغۇچىنىڭ هەققى مۇڭاپىق هەل قىلىندى.

4) يېڭىدىن بەرپا قىلىنىدىغان ئورمان بەلبېغى كەمىنىڭ مەسئۇلىيىەت ئېتىزىدا بولسا، شۇ بەرپا قىلىش، باشقۇرۇش، مەسئۇلىيەتنى ئائىلىلەرگىچە ئەمەلىيلەشتۈرۈش يولغا قويۇلدى. ئورمان مۇهاپىزەت قىلىش، كېسىشكە دائىر كونكرېت بەلگىلىمىنى ئالاقىدار تارماق بىلەن ئورمانچىلار ئورتاق كېڭىشىپ چىقاردى.

4. توغراق ئورمىنى پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش

(مۇشۇ بابنىڭ 3 - پاراگرافىدىكى «توغراق» قا قارالسۇن).

5. ئورماندىكى كېسەللىك، هاشارات زىيىنىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش

1981 - يىلى ناهىيە بويىچە ئورماندىكى كېسەللىك، هاشاراتلارنىڭ زىيىنى تۇنجى قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلۈپ، ئورماندىكى ئاساسلىق كېسەللىكنىڭ 15 خىل، زىياندىش هاشاراتنىڭ 57 خىل، كۈشەندىنىڭ 29 خىل ئىكەنلىكى دەسلەپكى قەدەمدە ئېنىقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە زىيىنى ئېغىرراق بولغان كېسەللىك هال كېسەللىكى، توغراق ئۈزەكى چىرىش كېسەللىكى قاتارلىق ئۈچ خىلدىن ئىبارەت. زىيىنى ئېغىرراق بولغان هاشاراتتىن باهار قاسراقلىق قۇرتى، توغراق پىتى، يوپۇرماق كۆك پىتى، تېرەك ئاق كېپىنكى، تېرەك شېخى پىتى، قارىياغاچ يوپۇرماق هۇررىكى، قارىياغاچ تومۇزغىسى، جىگدە پىتى، ماي قوڭغۇز، مېلا هەرىسى، يەر يولۇسىدىن ئىبارەت 11 خىلى بار. كېسەللىك، هاشاراتلار زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش خىزمىتىگە ئەهمىيەت بېرىلمىگەچكە، لوپنۇر ناهىيىسىدە كېسەللىك،

هاشارات زىيىنىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى يوقىتىش ئاپپاراتى قۇرۇلمايى، ئومۇمىيۈزلۈك ئالدىنى ئېلىش، يوقىتىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلمىدى.

1985 - يىلى لوپنۇر ناهىيىسىدىكى ئورمانلاردا ئاساسلىق كۆرۈلگەن كېسەللىك ئەھۋالى

2 - قىسىم 20 - جەدۋەل

كېسەللىك نامى	زىيانغا ئۇچرىغان دەرەخ	تارقىلىش دائىرىسى	زىيانغا ئۇچراش دەرىجىسى
هال كېسەللىكى	توغراق، سۆگەت	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
توغراق ئۇزەكى چىرىش كېسەللىكى	توغراق	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
سۈيۈقلۇق ئېقىش كېسەللىكى	توغراق، قارىياغاچ	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
چىرىش كېسەللىكى	مىرزا تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئېغىر
شىنجاڭ تېرىكىدىكى قوڭۇرداغ كېسەللىكى	شىنجاڭ تېرىكى	يېزىلاردىكى قىسمەن ئورمان بەلبېغىدا	ئوتتۇراهال
شىنجاڭ تېرىكىدىكى ئىششىق راك كېسەللىكى	شىنجاڭ تېرىكىنىڭ كۆچەتلىرى	قىسمەن كۆچەتخانىلاردا	يېنىك
سۆگەت شاخلىرىدىكى راك كېسەللىكى	سۆگەت	قۇرۇق تاغ رايونىدا	يېنىك
يىلتىز چىرىش كېسەللىكى	سۆگەت	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
ئالمىدىكى قوڭۇرداغ كېسەللىكى	ئالما	قىسمەن مېۋىلىك باغلاردا	يېنىك
سارغىيىپ كېتىش كېسەللىكى	ئالما، نەشپۈت، تېرەك	قىسمەن يەرلەردە	يېنىك
ئالمىدىكى ئاچچىق راك كېسەللىكى	ئالما	قىسمەن مېۋىلىك باغلاردا	يېنىك
ئۇزۇمنىڭ پاختىلىشىش راك كېسەللىكى	ئۇزۇم	قىسمەن رايونلاردىكى هويلا - ئارامىلاردا	ئېغىر

1985 - يىلى لوپنۇر ناهىيىسىدىكى ئورمانلاردا ئاساسلىق كۆرۈلگەن هاشارات زىيىنى

2 - قىسىم 21 - جەدۋەل

زىيانداش هاشارات نامى	زىيانغا ئۇچرىغان دەرەخ	تارقىلىش دائىرىسى	زىيانغا ئۇچراش دەرىجىسى
توغراق يېپىشقاق يوپۇرماق قۇرتى	توغراق، سۆگەت	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
باهار موچى قۇرتى	توغراق، تېرەك، جىگدە	ناهىيە بويىچە	ئېغىر
توغراق هۇررىكى	توغراق	ناهىيە بويىچە	ئېغىر

ئاچا قۇيرۇقلۇق قولۇاقسىمان تېرەك كېپىنكى	مىرزا تېرەك، توغراق	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
يوپۇرماق تومۇزغىسى	تېرەك، سۆگەت، توغراق، ئالما	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال
تال تېرەك يوپۇرماق تومۇزغىسى	بوز تېرەك، تېرەك، ئالما	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
تۇپراق يىپسىمان قۇرتى	شىنجاڭ تېرىكىنى قەلەمچە قىلىپ تىكىشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە	قىسمەن كۆچەتخانىلار-دا	يېنىك
ئاق تېرەك ئىنچىكە كېپىنكى	تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئېغىر
يوپۇرماق يۆگەيدىغان تۈكلۈك ئالنۇس كېپىنكى	مىرزا تېرەك، بېيجىڭ تېرىكى	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئوتتۇراھال
سېرىق قاناتلىق پەرۋانە	تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	يېنىك
تېرەك يوپكا قانات پەرۋانىسى	تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	يېنىك
قاراقاناتلىق كېپىنەك	تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	يېنىك
يوپۇرماق ئۈچىنى كىچىك يۆگەيدىغان پەرۋانە	تېرەك، سۆگەت	ناھىيە بويىچە	يېنىك
تاق كۆزلۈك پىلە كېپىنكى	تېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	يېنىك
سۈزۈك قاناتلىق ئاق تېرەك كېپىنكى	تېرەك	ناھىيىلىك كۆچەتخانىدا	يېنىك
قارىغۇچىر پاشكا	تېرەك، توغراق، نەشپۈت	ناھىيە بويىچە	يېنىك
تېرەك بەلباغ پىتى	مىرزاتېرەك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئوتتۇراھال
تېرەك شېخى پىتى	شىنجاڭ تېرىكى	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئېغىر
قارىياغاچ ھۆررىكى پىتى	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
شاپتۇل، ئۆرۈك پىتى	شاپتۇل، ئۆرۈك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئېغىر
قالقانلىق قاسراقلىق تېرەك قۇرتى	مىرزا تېرەك، توغراق	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
قاسراقلىق قۇرت	سۆگەت	قۇرۇق تاغ رايونىدا	ئېغىر
تىۋتلىق قاسراقلىق قۇرت	سۆگەت	ناھىيە بويىچە	يېنىك
جىگدە مولى قاسراقلىق قۇرتى	جىگدە، چىلان	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
شارسىمان قاسراقلىق قوڭغۇز	نەشپۈت، شاپتۇل، ئۆرۈك	دېھقانچىلىق رايونلىرىدا	ئېغىر

قارىياغاچ يېشىل يوپۇرماق كېپىنكى	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
قارىياغاچ كېپىنكى	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
كىچىك قىزىل چېكىتلىك كېپىنەك	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
قارىياغاچ يېشىل يوپۇرماق قوڭغۇزى	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
قارىياغاچ يوپۇرماق تومۇز-غىسى	قارىياغاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
ئاق قاشلىق جىگدە كېپە-نىكى	جىگدە دەرىخى	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال
جىگدە يوپۇرمىقى قاسراقلىق قۇرتى	جىگدە	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
جىگدە پىتى	جىگدە	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
چىدىرچى تۈكلۈك قۇرت	سۆگەت، جىگدە	ناھىيە بويىچە	يېنىك
تىۋىتلىق ئۇزۇن بۇرۇتلۇق ئۆيۈ قوڭغۇزى	تېرەك، سۆگەت، قارىيا-غاچ	ناھىيە بويىچە	يېنىك
ئۇزۇن بۇرۇتلۇق ئۇجمە قوڭغۇزى	ئۇجمە	دېھقانچىلىق رايونلا-رىدا	يېنىك
چېكىت قاناتلىق مىتىسە-مان ماي قوڭغۇز	دەرەخنىڭ يىلتىزى، يوپۇرمىقى	ناھىيە بويىچە	يېنىك
تارىم ماي قوڭغۇزى	دەرەخنىڭ يىلتىزى، يوپۇرمىقى	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
چاي رەڭلىك ماي‌قوڭغۇز	دەرەخنىڭ يىلتىزى، يوپۇرمىقى	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
موڭغۇلىيە ياغاچ پەرۋانىسى	سۆگەت	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
ئالما مېغىز قۇرۇتى	ئالما، نەشپۈت	ناھىيىدىكى مېۋىلىك دەرەخلەردە	ئېغىر
كىچىك نەشپۈت ئۇرۇقى قۇرتى	شاپتۇل، ئالما، نەشپۈت،	ناھىيىدىكى مېۋىلىك دەرەخلەردە	ئېغىر
كۆممىقوناق كېپىنكى	ئالما	ناھىيىدىكى ئالما دەرەخلىرى	ئوتتۇراھال
چىكەتكە تۇرىدىكىلەر	ھەرخىل دەرەخلەر	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال
چوڭ قىزىل ئۆمۈچۈك	توغراق، ماندارىن	ناھىيە بويىچە	يېنىك
دولانا قىزىل ئۆمۈچۈكى	نەشپۈت	قىسمەن مېۋىلىك دەرەخلەر	يېنىك
ياغاچ قارا ھەرىسى	قۇرۇق چىرىگەن ياغاچ	ناھىيە بويىچە	ئېغىر

چىرىتكۈچى كىچىك قۇرت تۇرىدىكىلەر	توغراق، قاريياغاچ، سۆگەت	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
كرىستسىمان ئالتۇن قوڭغۇز	ھەرخىل دەرەخلەردە	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال
ئالما كرىستسىمان ئالتۇن قوڭغۇزى	ئالما، نەشپۈت	قىسمەن مېۋىلىك باغ	يېنىك
سېرىق يەر يولۇسى	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	يېنىك
ئاچا يوللۇق يەر يولۇسى	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
سىزىقلىق يەر يولۇسى	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
كىچىك يەر يولۇسى	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال
موزايىبشى	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	ئېغىر
قارا چېكەتكە	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	يېنىك
يىڭنىسىمان سېرىق قۇرۇت	ھەرخىل دەرەخلەرنىڭ يىلتىز سىستېمىسى	ناھىيە بويىچە	ئوتتۇراھال

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى توغراق يېپىشقاق يوپۇرماق قۇرتىنىڭ ياشاش تارىخى

2 - قىسىم 22 - جەدۋەل

ئاي دىكالىرى / قۇرت ھالىتى / ئۆلادلىرى		11-ئايدىن ياندۇرقى يىلى 3-ئايغىچە	4-ئاي	5-ئاي	6-ئاي	7-ئاي	8-ئاي	9-ئاي	10-ئاي
		1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا	1-، 2-، 3-دىكا
قىشلىغان ئۆلادى	پىتىلگەن لىچىنكا	—							
	قورچاق	—	——						
	چوڭ قۇرت			——	—				
1-ئۆلاد	تۇخۇم			——					
	لىچىنكا				—				
	قورچاق				——	—			
	چوڭ قۇرت					——			

2-ئۆلاد	تۇخۇم					—	——		
	لېچىنكا					——	——	—	
	قورچاق					—	——	——	
	چوڭ قۇرت							——	—
2-ئەۋلاد (قىشلاش-تىن بۇرۇنقى)	تۇخۇم								——
	لېچىنكا							——	——

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى توغراق يېپىشقاق يوپۇرماق قۇرتىنىڭ زىچلىق دەرىجىسىنى تەكشۈرۈش ئەھۋالى

2 - قىسىم 23 - جەدۋەل

دەرەخ ئېگىزلىكى (مېتر)	دەرەخ يېشى (يىل)	لېچىنكا سانى		
		1 - ئەۋلاد	2 - ئەۋلاد	قىشلىغان ئەۋلاد
2.2	4	43	78	132
1.6	3	12	29	96
1.9	4	9	94	91
1.75	3	4	17	66
1.2	2	0	32	21

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق ھاشاراتلارنىڭ كۆشەندىسى

2 - قىسىم 24 - جەدۋەل

كۆشەندە نامى	زىيانداش ھاشارات	كۆشەندە سانى ۋە تارقىلىشى
قوڭۇرداغلىق خانقىز	كۆك پىت قاتارلىقلار	كۆپ، ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان
كۆپ قاناتلىق خانقىز	كۆك پىت قاتارلىقلار	كۆپ، ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان
11 - نومۇرلۇق خانقىز	كۆك پىت قاتارلىقلار	كۆپ، ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان
13 - نومۇرلۇق خانقىز	كۆك پىت قاتارلىقلار	كۆپ، ئومۇمىيۈزلۈك تارقالغان
چوڭ ئالتۇن كۆز	كۆك پىت قاتارلىقلار	تارقىلىش دائىرىسى كىچىك
كىچىك، ئىنچىكە بەللىك ماركام سېپىسق قۇرت	كۆك پىت، يوپۇرماق تومۇزغىسى	تارقىلىش دائىرىسى كىچىك
جۇڭگو ئىنچىكە بەللىك ماركام سېپىسق قۇرتى	كۆك پىت، يوپۇرماق تومۇزغىسى	ئاز، قىسمەن رايونلارغا تارقالغان

چۆل ئۇزۇن بەللىك قىزىل سېسىق قوۇرت	كۆك پىت قاتارلىقلار	كۆپەك، تارقىلىش دائىرىسى كەڭ
يىكەن قاناتلىق ياپۇەك	كۆك پىت، ياغاچ پىتى	كۆپەك، تارقىلىش دائىرىسى كەڭ
هاشاراتخور كۆكسىين	كۆك پىت، ياغاچ پىتى قاتارلىقلار	كۆپ، ئومۇميۈزلۈك تارقالغان
هاشاراتخور چۈن	كۆك پىت	كۆپ، ئومۇميۈزلۈك تارقالغان
پايدىلىق پەرۋانە	هۇررەكچە كۆك پىت	كۆپ، قىسمەن تارقالغان
يىڭناغۇچ تۇرىدىكىلەر	كۆپ خىل زىياندىش هاشارات	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
قوغلىغۇچى چوڭ چۈمۈلىسىمان ئالتۇن كۆز	موزايىبشى، ماي قوڭغۇز	كۆپەك، ئومۇميۈزلۈك تارقالغان
غوزەكلىك قوۇرت	كۆپ خىل زىياندىش هاشارات	كۆپ، ئومۇميۈزلۈك تارقالغان
كۆك سېسىق قوۇرت	يوپۇرماق قوڭغۇزى قاتارلىقلار	كۆپەك، ناھىيە بويىچە تارقالغان
كەڭ قورساقلىق، ئىنچىكە بەللىك چوشقا سېسىق قوۇرتى	كۆپ خىل زىياندىش هاشارات	كۆپەك، ناھىيە بويىچە تارقالغان
تالالىق يۇنقۇنچاق ماڭدامچى قوڭغۇز	كۆپ خىل تەڭگە قاناتلىقلار ئەترىتىدىكى لېچىنكا	كۆپ، ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك تارقالغان
قۇمساڭ يەردىكى يوللۇق قوڭغۇز	كۆپ خىل هاشارات	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
گېرمانىيە يوللۇق قوڭغۇزى	كۆپ خىل هاشارات	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
قورۇقسىمان ماڭدامچى قوڭغۇز	شىلىمشىق قوۇرت	كۆپەك، ناھىيە بويىچە تارقالغان
لابىدۇرا قوڭغۇزى (ياپونىيە قوڭغۇزى)	كۆپ خىل زىياندىش هاشارات	ئاز، قىسمەن تارقالغان
ئۆمۈچۈك	كۆپ خىل زىياندىش هاشارات	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
شىنجاڭ تېرىكسىمان بىخىدىكى سېسىق قوۇرت	يوپۇرماق قوڭغۇزى قاتارلىقلار	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
غوزەكسىمان هەرە	تېرەكسىمان ئاچا قۇيرۇق قوۇرتى، قولۇقاقسىمان لېچىنكا	ئوتتۇراھال، قىسمەن تارقالغان
پەرۋانە شەكلىدىكى كىچىك هەرە	پەرۋانە ئائىلىسىدىكى زىياندىش هاشاراتلار	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
كىچىك قارا پارازىت هەرە	تېرەكسىمان قالقانلىق قاسراقلىق قوۇرتى قاتارلىقلار	كۆپ، قىسمەن بايقالدى
چوڭ داغلىق يەرلىك هەرە	چۈن تۇرىدىكى زىياندىش هاشارات	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان
چاققاق هەرە (قان شورىغۇچ)	كۆپ خىل زىياندىش هاشاراتلار	كۆپ، ناھىيە بويىچە تارقالغان

IV باب

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى

لوپنۇر ناھىيىسىدە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەرگىچە ئەنئەنىۋى تۆمۈر، ياغاچ، تاش قورال - سايمانلار ئىشلىتىلىپ كەلدى، ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلاتىدا كەتمەن، ئورغاق، بوقۇسىدىن پايدىلىنىلدى، ئۇرۇق قول بىلەن چېچىلدى، توشۇش قوراللىرى تاغار، زەمبىل، ياغاچ چاقلىق ھارۋىلاردىن ئىبارەت ئىدى، خامان كالىغا دەسىتىلىپ تېپىلدى، ئۇن تارتىش ۋە يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەشتە ئۇلاغ كۈچى ۋە سۇ تۇغمىنىدىن پايدىلىنىلدى، ياغ ئۇلاغ كۈچى ئارقىلىق جۇۋازدا تارتىلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلاغ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان ماشىنا - سايمانلار ۋە ئېنېرگىيە ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدىغان ماشىنا - سايمانلار ئۇزلۇكسىز كۆپەيگەن بولسىمۇ، ئەنئەنىۋى قورال - سايمانلار يەنىلا خېلى سالماقنى ئىگىلىدى، 50 - يىللاردا مەشغۇلاتنىڭ يېرىمى ئەنئەنىۋى قورال - سايمانلار ئارقىلىق ئىشلەندى.

50 - يىللارنىڭ ئىشىدا قوش چاقلىق، تاق چىشلىق ساپان كېڭەيتىلىشكە باشلىدى، ياغاچ چاقلىق ھارۋىنىڭ ئورنىنى پەيدىنپەي رېزىنكە چاقلىق ھارۋا ۋە ئات قېتىلىدىغان ھارۋا ئىگىلىدى. 60 - يىللاردا بوقۇسا ئانچە ئىشلىتىلمەيدىغان بولدى. 70 - يىللاردىن كېيىن بىر قىسىم چۆپ چېپىش ماشىنىسى كەلتۈرۈلدى، سۇ تۇغمىنى ۋە جۇۋاز ئاساسەن ئىشلىتىلمەيدىغان بولدى، ئەمما ئۇلاغقا سۆرىتىلىدىغان قوش چاقلىق، تاق چىشلىق ساپان يەنىلا ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلدى. 80 - يىللاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ئۇلاغقا سۆرىتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئىلگىرىكىدىن كۆپەيدى.

1958 - يىلى تىكەنلىك گۈڭشېسى (كېيىن تارىم گۈڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى) تۇنجى بولۇپ «DT — 28» تىپلىق بىر تراكتور سېتىۋالدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتى قۇرۇلدى، شۇنىڭدىن كېيىن، تراكتور ۋە تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمانلىرى ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 12 مىڭ 265 ئات كۈچىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور 221 (ستاندارتسىز تراكتور)، قۇۋۋىتى 10 مىڭ526 ئات كۈچى، كىچىك تراكتور 129، قۇۋۋىتى 1739 ئات كۈچى، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان پرېتسىپ 136، تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 390؛ ساپان 138 گە، تىرنا 108 گە، سېيالكا 85 گە، كولتىۋاتسىيە ماشىنىسى 59 غا، كومبايىن يەتتىگە، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى 20 گە، ماتورلۇق دورا پۈركۈگۈچ 12 گە، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان سۇ پومپىسى 77 گە،

دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان توختام سۆلارنى چىقىرىۋېتىش - سۇغىرىش ئېنېرگىيە ماشىنىسى 152 گە، قۇۋۇتى 2846 ئات كۈچىگە يەتتى؛ چارۋىچىلىقتىكى چۆپ چېپىش ماشىنىسى يەتتىگە، كىچىك تىپتىكى چۆپ توغراش ماشىنىسى ئۈچكە يەتتى، شۇنىڭدەك توك كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يۈك قىرقىش ماشىنىسى بارلىققا كەلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى

2 - قىسىم 25 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ ئومۇمىي قۇۋۇتى (ئات كۈچى)	چوك، ئونتۇرا تراكتور (دانە/ ئات كۈچى)	كىچىك تراكتور (دانە/ ئات كۈچى)	تراكتورغا چىتىلىدىغان سايان	تراكتورغا چىتىلىدىغان تىرما	سېيالكا	كومبىنات ماشىنىسى	چۆپ چېپىش ماشىنىسى	چۆپ توغراش ماشىنىسى
1958	56	2/56							
1960	229	7/229		8	2	11			
1965	713	19/713		17	27	11			
1970	918	34/918		18	10	14	8		
1976	2800	59/2772	3/30	33	23	33	11	1	
1980	2300	115/5102	17/198	36	43	49	27	3	
1981	6170	135/5900	23/276	37	46	54	15	3	
1982	7004	140/6380	36/624	88	46	54	15	7	
1983	8232	174/7738	43/494	88	46	52	16	7	
1984	9929	196/9078	65/851	124	67	69	15	7	
1985	12265	221/10526	129/1739	138	108	85	59	7	3

§ 2. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ مەشغۇلات سەۋىيىسى

1. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلاتى

1958 - يىلدىن باشلاپ تراكتور سېتىۋېلىنىشقا باشلىدى، شۇ يىلى ئۇلگە كۆرسىتىش خاراكتېرىدىكى بەزى مەشغۇلاتلار ئېلىپ بېرىلدى. 1959 - يىلى 4670 مو يەر تراكتور بىلەن ھەيدەلدى، بۇ، ناھىيە بويىچە ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 28.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1962- يىلى 35 مىڭ مو يەر تراكتور بىلەن ھەيدەلدى، بۇ، ناھىيە بويىچە ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 26.52 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1979 - يىلى 89 مىڭ 300 مو يەر تراكتور بىلەن ھەيدەلدى، بۇ، ناھىيە بويىچە ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىنىڭ 90.66 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلى 97 مىڭ 900 مو يەر تراكتور بىلەن ھەيدەلدى، بۇ، ناھىيە بويىچە ھەيدەلگەن يەر كۆلىمىنىڭ

93.95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ باشقا ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلاتلىرىدا ئىگىلىگەن سالمىقى مۇناسىق بولدى: سۈرەم سېلىش %90، يەر تۇزلەش %60، تىرنىلاش %83، ئۇرۇق چۆكۈرۈش %82.17، سۈلياۋ يوپۇق يېپىش %99.3، كولتۇۋاتسىيە قىلىش %68.72، چۆنەك ئېلىش %68.72، ھوسۇل يىغىش %26.09، دان ئايرىش %91، چۆپ چېپىش %74.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەشغۇلاتى

2 - قىسىم 26 - جەدۋەل

يىللار	تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر (10 مىڭ مو)	سېيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىنغان يەر (10 مىڭ مو)	ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش نىسبىتى%	يىللار	تراكتور بىلەن ھەيدەلگەن يەر (10 مىڭ مو)	سېيالكا بىلەن ئۇرۇق سېلىنغان يەر (10 مىڭ مو)	ماشىنا بىلەن تېرىقچىلىق قىلىش نىسبىتى%
1962	3.5		26.52	1977	9.67	8.57	86.8
1963	5.85		51.23	1978	10.6	10.09	97.61
1964	7.86	2.36	63.34	1979	8.93	7.5	90.66
1965	8.25	3.88	62.08	1980	9.22	8.65	93.6
1966	12.34	5.48	89.49	1981	9.04	0.87	92.43
1970	7.07		53.16	1982	9.25	8.82	91.58
1971	8.16		65.38	1983	9.67	9.4	93.7
1973	9.83	9.5	79.21	1984	10.11	8.93	97.02
1976	12.1	12	99.75	1985	9.79	9.05	93.95

2. پىششىقلاپ ئىشلەش مەشغۇلاتى

1961 - يىلدىن بېرى، ناھىيىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى (كەنت، تەبىئىي كەنتلەر) دە شال ئاقلاش، ياغ تارتىش، يەم - بوغۇز تەييارلاش، چۆپ توغراش ماشىنىلىرى بارلىققا كەلدى، بۇ ماشىنىلار قەدىمكى تاش تۇگمەن، سۇ تۇگمەنلىرىنىڭ ئورنىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە، ئۇن تارتىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى %100 كە يەتتى، توشۇشنى ماشىنىلاشتۇرۇش دەرىجىسى %43.6 نى ئىگىلىدى، يەم - بوغۇز تەييارلاش %100، شال ئاقلاش %95، ياغ تارتىش %100، چىگىت ئايرىش %100 كە يەتتى، بۇنىڭدىن باشقا، ماشىنا ئارقىلىق دورا پۈركۈش، خىمىيىۋى ئۇسۇلدا ئوت - چۆپ يوقىتىش، ئۇرۇق تاللاش، توپا ئىتتىرىش، ياغاچ ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى.

§ 3. چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى يوق ئىدى، ئوت - چۆپ ئورغاق بىلەن ئورۇلاتتى، ئادا بىلەن توغرىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنلا چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى بارلىققا كېلىپ، پەيدىنپەي راۋاجلاندى.

1. دومىلىما شەكىللىك چۆپ چېپىش ماشىنىسى

1971 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى دومىلىما شەكىللىك بىر چۆپ چېپىش ماشىنىسىنى سىناق تەرىقىسىدە ياساپ چىقتى، ئەمەلىي مەشغۇلات ئارقىلىق بۇ ماشىنىنىڭ ئۈنۈمى خېلى ياخشى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق رايوندا دومىلىما شەكىللىك چۆپ چېپىش ماشىنىسى ئۇچكە يەتتى.

2. ئايلانما شەكىللىك چۆپ چېپىش ماشىنىسى

1982 - يىلى سىرتتىن مۇنداق ماشىنىدىن تۆتى كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ چۆپ چېپىش سۈپىتى كۆرۈنەرلىك ھالدا ياخشى بولسىمۇ، ئىش ئۈنۈمى تۆۋەن، خىراجىتى يۇقىرى بولغاچقا، كېيىن مۇنداق ماشىنا سېتىۋېلىنمىدى.

3. يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش ئۈسكۈنىسى

لوپنۇر ناھىيىسىدە يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش كېيىنرەك باشلاندى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسىدە كەينى - كەينىدىن يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى، چارۋىچىلىق رايوندا چارۋىچىلار قۇرغان كىچىك تىپتىكى خۇسۇسىي پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى بارلىققا كەلدى، ئاساسلىق ئۈسكۈنىسى تالقانلاش ماشىنىسىدىن ئىبارەت ئىدى. ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى يىلىغا 1500 تونىنا ئەتراپىدا يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلىدى، بۇنىڭدا ئارىلاشما يەم - بوغۇز ئىشلەش ئاساس قىلىندى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى تارىم يېزىلىق مال دوختۇرلۇق پونكىتىدا 109 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىپ، بىر يەم - بوغۇز پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇردى، بۇ زاۋۇتتا يىلىغا 3000 تونىنا ئەتراپىدا دانىچە يەم - بوغۇز ۋە ئارىلاشما ئۇۋاق يەم - بوغۇز ئىشلەپچىقىرىلدى. مەبلەغ، خام ئەشيا، بازار قاتارلىق تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بۇ زاۋۇت 1985 - يىلى باھاغا سۈندۇرۇلۇپ بىر شەخسكە ھۆددىگە بېرىلدى، باھاغا سۈندۇرۇلغان پۈلى ئون يىلدا قايتۇرۇلىدىغان بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 150 مىڭ جىڭ ئەتراپىدا يەم - بوغۇز ئىنچىكە پىششىقلاپ ئىشلەندى، بۇ، چارۋىلارنىڭ يەم - بوغۇزغا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرالمىدى.

4. كىچىك تىپتىكى چۆپ توغراش ماشىنىسى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئوت - چۆپ پىششىقلاپ ئىشلەشتە ئوت - چۆپلەر ئىزچىل تۇرده جادا بىلەن توغرىلىپ كەلگەنىدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق ئىدارىسى توك كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان كىچىك تىپتىكى ئۇچ چۆپ توغراش ماشىنىسى سېتىۋالدى، بۇ ماشىنىلار خۇرجا، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا ئىشلىتىلدى.

5. توك كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يۇڭ قىرقىش ماشىنىسى

1983 - يىلى ئاپتونوم رايون ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 2 - چارۋىچىلىق فېرمىسىدا توك كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان

يۈك قىرقىش ماشىنىسىنى سىناپ كۆردى. سىناش ئارقىلىق لوپنۇر ناھىيىسىدە توك كۆچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يۈك قىرقىش ماشىنىسىنى ئىشلىتىشكە مۇۋاپىق كەلمەيدۇ دەپ قارالدى. بۇنىڭ سەۋەبى: بۇ يەردە قۇم - بوران چوڭراق بولغاچقا، قوي يۈڭى تەركىبىدە قۇم كۆپرەك بولىدۇ، بۇ، توك كۆچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان يۈك قىرقىش ماشىنىسىنىڭ ئىشلەش ئىقتىدارىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ.

§ 4. دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقىنى ماشىنىلاشتۇرۇشتىكى ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى گۈڭشې ئىلكىدىكى ئىگىلىك، دۆلەت ئىلكىدىكى ئىگىلىك، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ئىگىلىك، يەككە ئىگىلىكتىن ئىبارەت تۆت خىل شەكىلگە بۆلۈنىدۇ.

1. گۈڭشې ئىلكىدىكى ئىگىلىك

1958 - يىلى تىكەنلىك خەلق گۈڭشېسى «DT — 28» تىپلىق تراكتور سېتىۋالغاندىن تارتىپ 1962 - يىلى تراكتور پونكىتى قۇرۇلغانغا قەدەر، ئەمەلىيەتتە، گۈڭشې ئىلكىدىكى ئىگىلىك تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى، دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى، ئاساسەن، تېرىقچىلىقتا ئولگە كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلدى. شۇ چاغدا ناھىيە بويىچە گۈڭشېلاردىكى چوك، ئوتتۇرا تراكتور ئون (ستاندارتسىز تراكتور)، قۇۋۋىتى 379 ئات كۈچى، تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 36، كومبايىن بىر، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى بىر، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان پرېتسىپ تۆت.

2. دۆلەت ئىلكىدىكى ئىگىلىك

1962 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە بولغان ۋاقىت دۆلەت ئىلكىدىكى ئىگىلىك باسقۇچى بولۇپ، ناھىيىدىكى تراكتورلار ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شۇ چاغدىكى چوك، ئوتتۇرا تراكتور 34 (ستاندارتسىز تراكتور)، قۇۋۋىتى 918 ئات كۈچى، تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى 50، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى توققۇز، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان پرېتسىپ توققۇز، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان توختام سۈلارنىچىقىرىۋېتىش-سۇغىرىش ئېنېرگىيە ماشىنىسى بىر، قۇۋۋىتى 20 ئات كۈچى، ئاشلىق پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسى 21. دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى، ئاساسەن، يەر ھەيدەش، ئۇرۇق سېلىش، سۆرەم سېلىش، كولتىۋاتسىيە قىلىش، تىرنىلاش، يەر تۈزلەش، چۆنەك ئېلىش قاتارلىق مەشغۇلاتلارغا قاتناشتى.

3. كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ئىگىلىك

1970 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان ۋاقىت كوللېكتىپ ئىلكىدىكى ئىگىلىك (كوللېكتىپ ئىگىلىك) باسقۇچى بولدى. 1984 - يىلغىچە يېزا، كەنتلەردىكى چوك، ئوتتۇرا، كىچىك تراكتور 106، قۇۋۋىتى 8344 ئات كۈچى، تراكتورغا چېتىلىدىغان دېھقانچىلىق سايمىنى

272، كومبايىن يەتتە، ماتورلۇق دان ئايرىش ماشىنىسى 20، ماتورلۇق دورا پۈركۈش ماشىنىسى 12، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان سۇ پومپىسى 77، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل 29، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان پرېتسىپ 136، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان توختام سۈلارنى چىقىرىۋېتىش - سۇغىرىش ئېنېرگىيە ماشىنىسى 152، قۇۋۋەتلىك 2846 ئات كۈچى، دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنىڭ ئاساسلىق مەشغۇلاتلىرى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇرۇلدى.

4. يەككە ئىگىلىك

1983 - يىلى يېزىلاردىكى ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش داۋامىدا كوللېكتىپ ئىلكىدىكى بىر قىسىم دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرى باھاغا سۈندۇرۇلۇپ دېھقانلارغا سېتىپ بېرىلدى ياكى ھۆددىگە بېرىلدى، بېيىغان بەزى دېھقانلار يەككە ھالدا ياكى بىرنەچچە ئائىلە بىرلىشىپ دېھقانچىلىق ماشىنا - سايمانلىرىنى سېتىۋېلىپ، ئېتىز - ئېرىق مەشغۇلاتى ۋە توشۇش مەشغۇلاتى بىلەن شۇغۇللاندى. 1983 - يىلى بىرلەشمە ئىگىدارلىقتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىسى ئالتە ئىدى، 1984 - يىلى 12 گە يەتتى، 1983 - يىلى شەخسلەر ئىلكىدىكى دېھقانچىلىق ماشىنىسى 25 ئىدى، 1985 - يىلى 154 كە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورلارنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشتىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

2 - قىسىم 27 - جەدۋەل

يىللار / تۈرى		1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ناھىيە بويىچە چوڭ، ئوتتۇرا تراكتورنىڭ ئومۇمىي سانى	تراكتور سانى	105	120	135	139	186	198	221
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	100	100	100	100	100	100	100
گۈڭشې ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى	33	37	34	32	33	25	51
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	31.42	30.83	25.19	23.02	17.74	12.6	23
چوڭ ئەترەت ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى	45	48	51	52	56	41	
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	42.87	40	37.78	37.41	30.11	20.7	

ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى	10	16	32	38	40	40	
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	0.95	13.33	23.7	27.34	21.5	20.2	
بىرلەشكەن ئائىلىلەر ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى					6	12	
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %					3.23	6	
شەخسلەر ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى					25	58	154
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %					13.44	29.29	69.6
دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلار ئىلكىدىكىسى	تراكتور سانى	17	19	18	17	26	22	16
	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	16.19	15.83	13.33	12.23	13.98	11.1	7.2

§ 5. ئاپپارات، قوشۇن

1. ئاپپارات

60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەر دەرىجىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى پەيدىنپەي قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 70 - يىللارنىڭ بېشىدا گۈڭشىلاردا گۈڭشې دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى. 1973 - يىلى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى كەسپى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش بۆلۈمىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۆلۈم قارمىقىدا دېھقانچىلىق سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى تەسىس قىلىندى. 1979 - يىلى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بويىچە دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى تەسىس قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا، مۇناسىپ ھالدا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار قۇرۇلدى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا لوپنۇر ناھىيىسىدە دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى تەتقىقات ئورنى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بويىچە دائىملىق تەربىيىلەش كۇرسى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، يېزىلاردا دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش مۇلازىمەت پونكىتى، دېھقانچىلىق

ماشىنىلىرىنى نازارەت قىلىش پونكتى قاتارلىق دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئاپپاراتلىرى بارلىققا كەلدى.

2. قوشۇن

ناھىيە، گۈڭشېلاردىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ خادىمى: 1973 - يىلى94 كىشى، 1975 - يىلى 134 كىشى، 1984 - يىلى 105 كىشى. 1985 - يىلدىكى خادىم 79 كىشى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئىشچى - خىزمەتچى 39، تېخنىك 28، يېزىلاردىكى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش پونكتىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 39.

ئۇچىنچى قىسىم

بۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش

ئۇچىنچى قىسىم

بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش

I باب

ئۆتكەن دەۋرلەردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالى

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 101 - يىلى) خەن سۇلالىسى لەشكەر ئەۋەتىپ لوپنۇردا بوز يەر ئۆزلەشتۈردى. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەنكاڭ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 64 - يىلى) كۇزدە خەن سۇلالىسى قوشتىن لوپنۇرغا نۇرغۇن ئادەم كۆچۈرۈپ بوز يەر ئۆزلەشتۈردى. خەن شۇەندىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىلى) خەن سۇلالىسى لوپنۇردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرگەن كىشىلەرنى ساكارائول رايونىغا كۆچۈردى، خەن سۇلالىسىنىڭ لوپنۇردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلاشتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) دۇنال دېگەن موڭغۇل 1000 دىن ئارتۇق كىشىنى باشلاپ تىكەنلىكنىڭ شەرقىدىكى دۇنال دېگەن يەردە بوزيەر ئۆزلەشتۈردى. گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىگىنقىردا نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، 1200 ئائىلىلىك ئۇيغۇرنى ۋە تىيەنجىن، شەنشى قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن 200 ئائىلىلىك سودىگەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈردى، كېيىن تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى سۇ ئازبىيىپ كەتكەچكە، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە كەلگەنلەرنىڭ كۆپ قىسمى باشقا جايلارغا كەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چىڭخەيدىكى خېخۇاڭ قوزغىلىڭىغا قاتناشقان 8000 دىن ئارتۇق خۇيزۇنى ئىگىنقىردىن دۇرالغىچە بولغان ئارىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇپ بوز يەر ئۆزلەشتۈردى. گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) قۇرغاقچىلىق بولغاچقا، ئۇلار قاراشەھەرگە كۆچۈرۈلدى.

Ⅱ باب

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئەھۋالى

1956 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش جەڭچىلىرى تارىمغا يۈرۈش قىلىپ، بۇ بىپايان قاقاسلىقنى ئۆزلەشتۇرۇشكە كىرىشتى، ئۇلار ھەرخىل جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، تالا - تۇزدە يېتىپ قوپۇپ، «تارىم 1 -» دېھقانچىلىق مەيدانىدىن «تارىم 9 -» دېھقانچىلىق مەيدانىغىچە بولغان توققۇز دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى، كېيىن سۇ مەنبەسى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، بۇ توققۇز دېھقانچىلىق مەيدانى تەرتىپكە سېلىنىپ ۋە قوشۇۋېتىلىپ، بەش تۈەن - مەيدان قىلىندى.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا بولۇپ، تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمال چېتىگە جايلاشقان، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 1542.35 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، موغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 2 مىليون 313 مىڭ 500 موغا توغرا كېلىدۇ، ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 845.10 مېتردىن 881.19 مېتر غىچە ئېگىزلىككە جايلاشقان. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ جەنۇبى تارىم دەرياسىغا تۇتىشىدۇ، دەريانىڭ جەنۇبى قۇملۇقتىن ئىبارەت، بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ شىمالى ئېگىز - پەس قۇم دۆڭلىرى رايونىدىن ئىبارەت. بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى يېرىنىڭ غەربىي شىمال چېتىدىكى چوڭكۆلدىن شەرقىي - جەنۇبىي چېتىدىكى يېڭىسۇغىچە بولغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 180 كىلومېتر بولۇپ، تار كارىدور شەكلىدە سوزۇلغان.

تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنىڭ ھەربىيلەر بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى ۋە كېچىكلىكتىن زورايدى، ھەربىيلەر بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش قوشۇنىمۇ ئۇزلۇكسىز ئۇلغايدى، بۇ قوشۇن تەركىبىدە 25 مىڭ چاقىرىملىق ئۇزۇن سەپەرگە قاتناشقان پىشقەدەم قىزىل ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشقان پىشقەدەم 8 - ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرى، ئازادلىق ئۇرۇشىغا قاتناشقان پىشقەدەم جەڭچىلەر، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئوفىتسېر - ئەسكەرلىرى، مەملىكىتىمىزنىڭ جايجايلىرىدىن چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە كەلگەن ياشلار، ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر، زىيالىيلار ۋە پەن - تېخنىكا خادىملىرى بار، ئۇلار ناچار تەبىئىي شارائىت ۋە سىياسىي بوران - چاپقۇنلارنىڭ سىنىقىدىن ئۆتۈپ، ھەربىيلەر بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئىشىغا بولغان قەتئىي ئىشەنچ بىلەن چېگرا رايوندا يىلتىز تارتىپ، چېگرا رايوننى گۈللەندۇرۇپ، قاقاس دالىدا 40 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالە ئولتۇراقلاشقان، كۈندىن - كۈنگە گۈللەپ ياشنىغان

يېڭى بوستانلىقنى بەرپا قىلىپ، شىنجاڭ - چىڭخەي كارىدورىنى قوغداش ۋە شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا زور تۆھپىلەرنى قوشتى.

1985 - يىلى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى يېزا ئىگىلىك تۈەن - مەيدانى بەش، سۇ باشقۇرۇش ئورنى ئىككى، چوڭ رېمونت زاۋۇتى (هازىر ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىلىرىنى ئىشلەشكە ئۆزگەرتىلدى) بىر، بۇنىڭدىن باشقا، بىر يۇرۇش ئىگىلىك باشقۇرۇش، ئىجتىمائىي مۇلازىمەت ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى. بەش تۈەن - مەيداندا دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ لېيەندۇيىدىن 74 ى، باشقا مەمۇرىي ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇندىن 46 سى بار. 1983 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى 41 مىڭ 808 گە يەتكەن، ئىشچى - خىزمەتچى 16 مىڭ 200 بولۇپ، ئومۇمىي ئاھالىنىڭ 39 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشچى - خىزمەتچىسى 8153 بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 50.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا پىلانلانغان يەر كۆلىمى 2 مىليون 85 مىڭ 800 مو، تېرىلىدىغان يەر 213 مىڭ 500 مو، تېرىلغان يەر 184 مىڭ 200 مو، ئورمان - باغ كۆلىمى 22 مىڭ 300 مو، چارۋا بېقىلىدىغان ئوتلاق 147 مىڭ موغا يەتكەن؛ 37 مىليون 502 مىڭ جىڭ ئاشلىق ئىلىنغان، ئوتتۇرىچە بىرلىك هوسۇلى 513.1 جىڭدىن توغرا كەلگەن؛ 10 مىليون 412 مىڭ 500 جىڭ پاختا ئىلىنغان، ئوتتۇرىچە بىرلىك هوسۇلى 111.1 جىڭدىن توغرا كەلگەن، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەهسۇلات قىممىتى 58 مىليون 201 مىڭ 600 يۈەنگە، چارۋىچىلىق ئومۇمىي مەهسۇلات قىممىتى 1 مىليون 425 مىڭ يۈەنگە، ئۇنۇمبىرسال سېتىشتىن ئىلىنغان پايدا 9 مىليون 966 مىڭ يۈەنگە يەتكەن.

1985 - يىلى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدا هەر خىل شەكىلدىكى مەهسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ هۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈملىرى پائال مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، ئائىلە دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلۇپ، كۆپ خىل ئىگىلىك رۇاجلاندۇرۇلۇپ، كەسىپ قۇرۇلمىسى تەڭشىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش تېپىدىن تىجارەت تېپىغا راۋاجلاندۇرۇشتا بەلگىلىك نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونى (بەش يېزا ئىگىلىك تۈەن - مەيدانى) دا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەهسۇلات قىممىتى 88 مىليون 61 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەهسۇلات قىممىتى 30 مىليون 643 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، ئومۇمىي مەهسۇلات قىممىتىنىڭ 34.79 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 29 مىليون 741 مىڭ 500 جىڭ ئاشلىق، 10 مىليون 82 مىڭ 600 جىڭ پاختا، 161 مىڭ 700 جىڭ ياغلىق دان ئىلىندى، 21 مىڭ 400 مو يەردە سۇنئىي ئورمان بەرپا قىلىندى، يىل ئاخىرىدا قولدا قالغان چارۋا 17 مىڭ 400 تۇياقتا يەتتى.

§ 1. 31 - تۈەن - مەيدان

1. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

31 - تۈەن - مەيدان 1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ تەكتى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ «ئىنتىپاق» دېھقانچىلىق مەيدانى ئىدى، 1963 - يىلى «تارىم 5 -» دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1969 - يىلى

نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 31 - تۈەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1975 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بايىنغۇلىن ئوبلاستلىق يۇز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ 31 - تۈەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1982 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، يەنىلا يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 31 - تۈەن - مەيدانى بولدى.

31 - تۈەن - مەيداننىڭ تۈەن شتابى يېكىكۆلدە، تۈەن - مەيدان تەۋەسىدە بىر تەبىئىي بازار (يېكىكۆل بازىرى)، 11 تەبىئىي كەنت (كۆۋرۈك، چارا، قاراچاچ، يېكىدۈك، يېڭىبەي، شىنجىيەن، مالىك، جابەي، لۇيۈەن، يېكىكۆل، پاتقاق كەنتلىرى) بار. تۈەن - مەيدان قارىمىقىدا توققۇز دېھقانچىلىق لىيەندۈيى، ئىككى چارۋىچىلىق لىيەندۈيى ۋە سانائەت، قوشۇمچە كەسىپ، ماشىنا رېمونت قىلىش، باغۋەنچىلىك، قۇرۇلۇش لىيەندۈيلىرى بار. بۇنىڭدىن باشقا، مەكتەپ، دوختۇرخانا، سۇ باشقۇرۇش، سودا، پوچتا - تېلېگراف، بانكا قاتارلىق كارخانا، كەسىپى ئورۇنلار بار.

1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە تۈەن - مەيدان بويىچە بەش مىللەتتىن تەركىب تاپقان 7954 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 7906 بولۇپ، ئاھالىنىڭ 99.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ خۇيزۇ 44 بولۇپ، 0.55% نى ئىگىلىدى؛ موڭغۇل ئۇچ، ئۇيغۇر بىر، مانجۇ بىر. تۈەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلدىكى ئاھالە 7745. تۈەن - مەيداندىكى ئاھالىنىڭ زىچلىقى ھەر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 16.8 ئادەمدىن توغرا كېلىدۇ.

2. تەبىئىي شارائىتى

31 - تۈەن - مەيدان تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تارىم دەرياسى بىلەن كۆنچى دەرياسىنىڭ ئارىلىقىدىكى تار تىنما تۈزلەڭلىككە، لوپنۇر بازىرىنىڭ 75 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، يەر شەكلى شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، دەريا ئېقىمىنىڭ يۇنۇلۇشى بويىچە يانتۇلۇقى 1/4000 دىن 1/5000 گىچە، دەريا ئېقىمى يۇنۇلۇشىنىڭ توغرىسىغا يانتۇلۇقى 1/1000 دىن 1/5000 گىچە، مەيدان رايونى قۇم دۆڭلىرى بىلەن قاپلانغان، چارا دەرياسى تۈەن - مەيدانىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، يەرلەر دەريا ئېقىمى تەرىپىدىن بۆلۈۋېتىلگەن.

31 - تۈەن - مەيدان شەرقتە 32 - تۈەن - مەيدان بىلەن تۇتىشىدۇ، شىمالدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ «تارىم» يېزىسى بىلەن چېگرىداش، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 62 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 28 كىلومېتر، ئومۇمىي يەر كۆلىمى 473.3 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى بولغان 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر (موغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 89 مىليون 640 مىڭ مو) نىڭ 0.79 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ھازىرقى تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 50 مىڭ 700 مو بولۇپ، ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى بولغان 308 مىڭ 300 مونىڭ 16.41 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 31 - تۈەن - مەيدان — كېۋەز، بۇغداي، شال تېرىشنى ئاساس قىلغان ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق مەيدانى.

مەيدان رايونى ئىچكى قۇرۇقلۇقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، كىلىماتى مۆتىدىل بەلباغىنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى قۇرغاق كىلىماتىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.8℃ بولىدۇ، 5 - ئايدىن 7 - ئايغىچە ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 26.4℃ بولىدۇ. قۇياش نۇرى چۈشۈش

ۋاقتى ئۇزۇن، تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، يىللىق ئوتتۇرىچە قۇياش نۇرى چۈشۈش ۋاقتى 2959 سائەت، 5 - ئايدىن 10 - ئايغىچە قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى 57% تىن 76% كىچە، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى 16.2℃. قىراۋسىز مەزگىلى ئۇزۇنراق، قىراۋسىز مەزگىل يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 180 كۈندىن 200 كۈنگىچە بولىدۇ. 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى ياكى ئاخىرلىرى مۇز قاتىدۇ، ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى توڭ يانىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 347 مىللىمېتر بولىدۇ، يېقىنقى 20 يىل ئىچىدە قار ئەڭ كۆپ ياغقان يىلى يەتتە سانتىمېتر قار ياغدى. ھەر يىلى 3 - ئايدىن5-ئايغىچە شامال كۆپرەك چىقىدۇ، شامالنىڭ ئاساسلىق يۆنۈلۈشى شەرقىي جەنۇب شامىلى، شەرق شامىلى، شامال تېزلىكى سېكونتىغا 3.2 مېتر، ئەڭ تېز بولغاندا سېكۇنتىغا 14 مېتر بولىدۇ، سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران 20 يىل ئىچىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 7.4 قېتىمدىن چىقتى؛ 5 - ئايدىن 8 - ئايغىچە قۇرغاق ئىسسىق شامال كۆپرەك چىقىدۇ، 1967 - يىلدىن بېرى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 14 قېتىمدىن چىقتى.

مەيدان رايونىنىڭ تۈپراق تىپى: سۇغىرىلىدىغان چىملىق توپا كۆلىمى 38 مىڭ 400 مو بولۇپ، 54% نى ئىگىلەيدۇ؛ سۇس شورلاشقان چىملىق توپا كۆلىمى 13 مىڭ 660 مو بولۇپ، 20.9% نى ئىگىلەيدۇ؛ ئوتتۇراھال شورلاشقان چىملىق توپا كۆلىمى 13 مىڭ مو بولۇپ، 19.9% نى ئىگىلەيدۇ؛ قاتتىق شورلاشقان چىملىق توپا كۆلىمى 3400 مو بولۇپ، 5.2% نى ئىگىلەيدۇ. قاقاسلىقلارنىڭ كۆپ قىسمى شورلاشقان توپا تىپىغا مەنسۇپ.

مەيدان رايونىنىڭ ھەممىلا يېرىدە دېگۈدەك چۆچۈك بۇيا، لوپنۇر كەندىرى بار، بۇنىڭدىن باشقا، بۇغا قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار.

3. تەرەققىيات ئەھۋالى

31 - تۇمەن - مەيدان 1958 - يىلى قۇرۇلغاندىن بېرى، ئىشلەپچىقىرىشتا زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى.

1985 - يىلى تۇمەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 18 مىليون 399 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 223.9% ئاشتى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2595.18 يۈەندىن مەھسۇلات قىممىتى توغرا كەلدى، يۇقىرىغا 76 مىڭ يۈەن ھەرخىل باج تاپشۇرۇلدى.

31 - تۇمەن - مەيداننىڭ دېھقانچىلىقى سۇغىرىلىدىغان دېھقانچىلىققا مەنسۇپ، دېھقانچىلىققا ئىشلىتىلىدىغان سۇ تارىم دەرياسى ۋە ئەيسامىر سۇ ئامبىرىدىن كېلىدۇ، مەيداندا 95.37 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول ئۆستەڭ، تارماق ئۆستەڭ، ئوق ئېرىق ۋە سۇلياۋ يوپۇق يېپىلغان سۇ سىڭمەس سۇغىرىش ئېرىقى بار، ئېرىق - ئۆستەڭلەردىن پايدىلىنىش نىسبىتى 93%؛ ئۇزۇنلۇقى 400.11 كىلومېتر كېلىدىغان تۆت دەرىجىلىك 474 زەيكەش بار، توپا قۇرۇلۇشىدا 2 مىليون 211 مىڭ 400 كۇب مېتر توپا قېزىلدى، سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرى ۋە زەيكەشلەردە 566 ئىنشائات بار.

31 - تۇمەن - مەيداندا 140 مىڭ مو ئوتلاق بار، ئەمما سۇ مەنبەسى يېتىشمىگەچكە، ئوت-چۆپ تۇرى نوقۇل (كۆپىنچە قوموش) بولۇپ، ئوت - چۆپ مىقدارى تۆۋەن، پايدىلىنىش نىسبىتىمۇ تۆۋەن.

تارىم دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى مەيدان رايونىدا يېڭىكۆل، 4 - لېيەن كۆلى، 12 - لېيەن

كۆلىدىن ئىبارەت ئۇچ كۆل بار، بۇ ئۇچ كۆلنىڭ سۇ يۈزى 60 مىڭ مو كېلىدۇ، ھەريىلى كەلكۈن كەلگەندە بۇ كۆللەرگە تارىم دەرياسىنىڭ سۇيى قۇيۇلىدۇ، دەريا سۇيى تارتىلغاندا كۆل سۇيى تارىم دەرياسىغا قايتىدۇ، بۇ كۆللەر سۇنى تەڭشەپ تۇرىدىغان تەبىئىي سۇ ئامبىرى ھېسابلىنىدۇ. 1962 - يىلدىن بېرى، بۇ ئۇچ كۆلدە جەمئىي 10 مىليون ھەر خىل بېلىجان بېقىلدى، يىلىغا 40 تونىدىن 80 تونىنغىچە بېلىق تۇتۇلدى. يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بېرى، تارىم دەرياسىدىن كېلىدىغان سۇ ئازىيىپ كەتتى، بولۇپمۇ 1981 - يىلدىن بېرى كۆللەردە ساقلىنىدىغان سۇغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمىدى، شۇنىڭ بىلەن سۇ يۈزى تارىيىپ، سۇنىڭ سۈپىتى ناچارلىشىپ، تاشلىنىپ قېلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

31 - تۈەن - مەيداننىڭ دېھقانچىلىق ئىگىلىكى، ئاساسەن، ئۇچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ: 1959-يىلدىن 1969 - يىلغىچە ئاساسىي كۇچ بىنەمگە ئاشلىق زىرائىتى تېرىشقا قارىتىلغان باسقۇچ بولدى، 1970 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ئاساسىي كۇچ ئۆلكە يەر ۋە بىنەمگە نۆۋەتلەشتۈرۈپ ئاشلىق تېرىشقا قارىتىلغان باسقۇچ بولدى، 1980 - يىلدىن كېيىن تەرتىپكە سېلىش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ماسلاشتۇرۇپ راۋاجلاندۇرۇش باسقۇچى (يەنى پۈختا قەدەم بىلەن راۋاجلىنىش مەزگىلى) بولدى. 1985 - يىلى تۈەن - مەيداندا 7 مىليون 102 مىڭ جىك ئاشلىق ئېلىنىدى، بۇ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 917 جىڭدىن توغرا كەلدى، ئومۇمىي مەھسۇلات 1959 - يىلدىكىدىن 9.35 ھەسسە، 1976 - يىلدىكىدىن 16% ئاشتى؛ 2 مىليون 761 مىڭ جىك پاختا ئېلىنىدى، ئېلىنغان پاختا 1976 - يىلدىكىدىن 19.17 ھەسسە ئاشتى. 1985 - يىلى دېھقانچىلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 9 مىليون 790 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 18 مىليون 399 مىڭ 600 يۈەننىڭ 53.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئورمانچىلىق جەھەتتە 1974 - يىلدىن بۇرۇن سۇۋادان تېرەك ئاساس، قارىياغاچ، سۆگەت قوشۇمچە قىلىنغانىدى، بۇ يەرنىڭ توپىسى شورلۇق بولغاچقا، سۇۋادان تېرەكنىڭ ئۆسۈشىگە مۇۋاپىق كەلمىدى، 1975 - يىلدىن كېيىن توغراق، شىنجاڭ تېرىكىنى ئۆستۈرۈش ئاساس قىلىندى. 1985 - يىلى مەيدان بويىچە ساقلىنىپ قالغان باغۋاران كۆلىمى 4000 مو (كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.51 مو، 129 تۈپتىن توغرا كەلدى)، بۇنىڭ ئىچىدە ئېتىز-ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى 654 مو بولۇپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ 1.29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇ مەيداننىڭ مەيدان رايونى تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى توغراقلىق رايونىغا جايلاشقان، تارىم دەرياسىنىڭ ئىككى يېقىدا ۋە مەيدان رايونىدا 22 مىڭ 500 مو يەردە توغراق، جىگدە، يۇلغۇن ۋە قاراسۆكسۆك قاتارلىق ياۋا تۈركۈم ئورمانلار بار، بۇنىڭ ئىچىدە ياۋا توغراق ئۆسۈدىغان يەر كۆلىمى تەخمىنەن 10 مىڭ مو بولۇپ، 80 مىڭ تۈپتىن 100 مىڭ تۈپكىچە توغراق بار. تۈەن - مەيدان بويىچە 1504 مو يەردە 14 مېۋىلىك باغ بار، بۇ باغلاردا، ئاساسەن، نەشپۈت، ئۈزۈم ئۆستۈرۈلىدۇ. مەيداننىڭ دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 4.11%.

چارۋىچىلىقتا 1978 - يىلدىن ئىلگىرى، ئاساسەن، يەرلىك قوينى ئىنچىكە يۈڭلۈق قويغا ئۆزگەرتىش ئىشى تۈتۈلدى، ئەمما كىلىمات بىلەن ئوتلاقنىڭ مۇناسىۋىتى تۈپەيلىدىن نەسىل ياخشىلاشنىڭ ئېقتىسادىي ئۈنۈمى ناچار بولدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، بۇ ئىش پەيدىنپەي بۇغا ۋە قوي ئۆستۈرۈشنى نۇقتا قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى، چوشقا گۆشى بىلەن ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش تەلەپ قىلىندى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا قولدا 8045 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 5970 تۈياق.

31 - تۈەن - مەيدانىنىڭ سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىدا يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنىدۇ، ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈرلىرىدىن شال ئاقلاش، ئۇن تارتىش، ياغ تارتىش، بۇغا بېقىش، كۆن - خۇرۇم، ھاراق، جىياڭيۇ، ئاچچىقسۇ ۋە تور پاختا ئىشلەش قاتارلىقلار بار. 1985 - يىلى سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلات قىممىتى 8 مىليون 604 مىڭ 800 يۈەنگە يېتىپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 46.676 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى تۈەن - مەيدانىدىكى سېتىش تور - نۇقتىسى يەتتىگە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 41گە، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىش سوممىسى 1 مىليون 180 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1958 - يىلى مەيدان يېڭى قۇرۇلغاندا، مەيداندا بەش سىنىپلىق بىرلا باشلانغۇچ مەكتەپ، 153 ئوقۇغۇچى بار ئىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، تۈەن - مەيدانىنىڭ مائارىپ ئىشى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى، تۈەن - مەيداندا 24 سىنىپلىق بىر ئوتتۇرا مەكتەپ بار، بۇ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىسى 1372، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 89؛ تۈەن - مەيداندا ئون باشلانغۇچ مەكتەپ بار، ئوقۇغۇچىسى 1324؛ بۇنىڭدىن باشقا، يەسلى ۋە بالىلار باغچىسى بار. 1980 - يىلدىن كېيىن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى مائارىپى ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مائارىپىدىمۇ بەلگىلىك نەتىجە قولغا كەلتۈرۈلدى.

1985 - يىلى تۈەن - مەيداندا بىر شىپاخانا، 80 كېسەل كارىۋىتى بار بولدى، ھەرقايسى لىيەندۇيلەردە تىببىي پونكىت بار، تۈەن - مەيدانىدىكى جەمئىي تىببىي داۋالاش - سەھىيە خادىمى 59.

§ 2. 32 - تۈەن - مەيدان

1. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

32 - تۈەن - مەيدان تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان. مەيدان شتابى ئۇلۇغكۆلدە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى بۇ يەردە نەپىقە - دالالەت - ساخاۋەت ئىدارىسى قۇردى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، XIX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا بۇ يەردە ئۇيغۇر دېھقان، چارۋىچىلار ئولتۇراقلاشقان، كېيىن سۇ قىس بولغاچقا، تىرىكچىلىك قىلىشقا ئىلاجسىز قېلىپ، باشقا جايلارغا كۆچۈپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان، ئۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەردە ئاھالە ئولتۇرمىغان. شۇڭا بۇ يەر ئىلگىرى «ئادەمسىز كىچىك كەنت» دەپمۇ ئاتالغان.

1957 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بۇ يەردە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈپ، «تارىم 4 -» دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى. 1969 - يىلى مەيدان نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ32- تۈەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1975 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ مەيدان بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ 32- تۈەن - مەيدانى بولدى، 1982 - يىلى بىكىتۈەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 32 - تۈەن - مەيدانى بولدى.

32 - تۈەن - مەيدان تەۋەسىدە بىر تەبىئىي بازار (ئۇلۇقكۆل بازىرى)، 14 تەبىئىي كەنت (جىشى، گۈلباغ، شاگاڭ، خۇاڭگاڭ، ماۋلاخۇ، تاياڭ، يەنخې، چۇشى، تۈزكۆل، سەنجياۋخۇ، سەنۋا، چىلانباغ، پېيشىن، كونا ئۇلۇقكۆل كەنتلىرى) بار. 32 - تۈەن - مەيداندا لىيەندۇي

تۈزۈلمىسىدىكى 23 ئورۇن بار، شۇنىڭدەك مەكتەپ، دوختۇرخانا، پوچتا - تېلېگراف، بانكا، ئاساسىي قۇرۇلۇش، ۋېرمىكۇتنت كېنى، سودا قاتارلىق كارخانا، كەسپىي ئورۇنلار بار.

ئۇلۇقكۆل بازىرىدا 32 - تۈەن - مەيداننىڭ شتابى ۋە يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 3 - «خەلق» دوختۇرخانىسى، ئاشلىق - ياغ ماشىنىلىرى زاۋۇتى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە، تۈەن - مەيدان بويىچە ئالتە مىللەتتىن تەركىب تاپقان 7720 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 7387 بولۇپ، ئاھالىنىڭ 95.69 پىرسەنتتىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ خۇيزۇ 318 بولۇپ، ئاھالىنىڭ4.1 پىرسەنتتىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۇيغۇر 12، موڭغۇل بىر، جۇاڭزۇ بىر، تۈزۇ بىر. 1985- يىلنىڭ ئاخىرىدا تۈەن - مەيداندىكى ئومۇمىي ئاھالە 9166، ئاھالىنىڭ زىچلىقى ھەر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 2.25 ئادەم توغرا كېلىدۇ.

2. تەبىئىي شارائىتى

32 - تۈەن - مەيدان لوپنۇر بازىرىنىڭ 77.5 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىدىكى تارىم دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۈزلەڭلىككە جايلاشقان، يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 855 مېتردىن 863 مېترغىچە، يەر ئۈستىنىڭ يانتۇلۇقى شەرقتىن غەربكە تەخمىنەن 1/4000 دىن 1/5000 گىچە، جەنۇبتىن شىمالغا 1/1000 دىن 1/1500 گىچە كېلىدۇ، ئومۇمىي يەر شەكلى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 15.3 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 19.2 كىلومېتر، ئومۇمىي كۆلىمى 293.76 كۋادرات كىلومېتر (موغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 440 مىڭ 600 مو) بولۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى بولغان 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر (89 مىليون 640 مىڭ مو) نىڭ 0.49 پىرسەنتتىنى تەشكىل قىلىدۇ. 33 مىڭ 600 مو تېرىلغۇ يەر بار.

32 - تۈەن - مەيداننىڭ مەيدان رايونىدا نۇرغۇن كىچىك دۆڭلەر، بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەتكەن قۇم دۆۋىلىرى، ئويمانلىقلار ۋە قۇرۇق جىلغىلار بار، بۇلار بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش رايونىدىكى يەرلەرنىڭ تەبىئىي رەۋىشتە تارقاق بولۇشىنى، يەر شەكلىنىڭ ئېگىز - پەس بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

مەيدان رايونىنىڭ كىلىماتى مۆتىدىل بەلباغىنىڭ قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.8℃ بولىدۇ، 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 26.6℃ بولىدۇ، 1 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 9.7℃— بولىدۇ. 3 - ئايدىن 9 - ئايغىچە بولغان ئوتتۇرىچە كۈندىلىك سېلىشتۇرما پەرقى 16.2℃ تىن 17.4℃ قىچە بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 34.7 مىللىمېتر، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2408 مىللىمېتر. كۆپ يىلدىن بېرى قۇياش نۇرى چۈشۈش ۋاقتى ئوتتۇرا ھېسابلىغاندا 2959 سائەت بولۇپ كەلدى، قىراۋسىز مەزگىل 185 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ، دەسلەپكى قىراۋ 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا چۈشىدۇ، قىراۋ ياندۇرقى يىلى 4 - ئاينىڭ باشلىرىدا توختايدۇ، ئادەتتە 1 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مۇز قاتىدۇ، ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا توڭ يانىدۇ، توپىدىكى توڭنىڭ قېلىنلىقى 69 سانتىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. مەيدان قۇرۇلغاندىن كېيىن يىغىلما قار ئەڭ قېلىن بولغان يىلى 1976 - يىلى (يەتتە سانتىمېتر) بولدى. كۆپىنچە شەرقىي جەنۇب شامىلى، ئۇنىڭدىن قالسا، غەرب شامىلى چىقىدۇ، شامالنىڭ ئەڭ يۇقىرى تېزلىكى سېكۇنتىغا 14 مېتر

بولىدۇ، شامال 7 - ئايدا كۆپ چىقىدۇ، سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران كۆپ يىلدىن بېرى يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7. 14 قېتىمدىن چىقتى. مەيدان تەۋەسىنىڭ كىلىماتىدا قىش بىلەن ياز ئۇزۇن، ئەتىياز بىلەن كۈز قىسقا بولىدۇ، ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى كۆپ، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈشى تولۇق، قىراۋسىز مەزگىل ئۇزۇن، ئىسسىقلىق مىقدارى مول، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاز بولىدۇ. 4 - ئايدىن 5 - ئايغىچە قۇم - بوران كۆپ بولىدۇ، كىلىمات ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، بەزى يىللىرى ئەتىيازدا سوغۇق بولۇپ كېتىدۇ. 6 - ئايدىن 8 - ئايغىچە چىقىدىغان قۇرغاق ئىسسىق شامال بۇغداي، كۆممىقونىنىڭ ئۆسۈشىگە تەسىر يەتكۈزىدۇ.

1981 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تۈپراقنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ماتېرىيالىدا يېزىلىشچە، تۇەن - مەيداننىڭ تۈپرىقىنى تۆت تۈپراق تۈرى، 14 تۈپراق خىلىغا بۆلۈشكە بولىدۇ. سۇغىرىلىدىغان چىمىلىق توپا كۆلىمى 67 مىڭ 300 مو بولۇپ، پىلانلانغان يەر كۆلىمىنىڭ 51. 4 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ (بۇنىڭ كۆپ قىسمى تېرىلغۇ يەر)؛ سۇس شورلاشقان چىمىلىق توپا كۆلىمى 18 مىڭ 500 مو بولۇپ، 14. 1% نى تەشكىل قىلىدۇ، بۇنىڭ كۆپ قىسمى بوز يەر، يەرلىرى ئېگىز - پەس، توپا سۇپىتى ئېغىرراق، شور تەركىبى يۇقىرىراق؛ قۇملۇق توپا كۆلىمى 23 مىڭ 300 مو بولۇپ، 17. 8% نى تەشكىل قىلىدۇ، بۇ، قۇملۇق توپا ياكى ئۇۋاق قۇملۇق توپا بولۇپ، شور تەركىبى يۇقىرى ئەمەس، سۇ ۋە ئوغۇتنى ساقلىشى ناچار؛ شور توپا كۆلىمى 20 مىڭ 500 مو بولۇپ، 15. 6% نى تەشكىل قىلىدۇ، مۇنداق يەرلەرنىڭ يەر شەكلى پەس ۋە تۆز، سۇ ئورنى يۇقىرى، فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ناچار بولۇپ، ھازىر ئۆزگەرتىپ پايدىلىنىش قىيىن.

مەيدان رايونى ئىچىدە 17 مىڭ مو پارچە - پۇرات ئوتلاق بار، ئوت - چۆپلەر ئىچىدە قۇمۇش ئاساس قىلىنىدۇ، بۇ، ئات، كالا، قوي، بۇغا قاتارلىق ئوتخور ھايۋانلارنىڭ ئاساسلىق ئوزۇقلۇقى. مەيدان رايوندىكى شۇيمۇگۇ كۆلىنىڭ سۇ يۈزى ئون كۈادرات كىلومېتر ئەتراپىدا، 1980 - يىلدىن كېيىن تارىم دەرياسىنىڭ سۇ مەنبەسى ئازىيىپ كەتكەچكە، كۆلنىڭ سۇ يۈزى پەيدىنپەي تارىيىپ كەتتى، سۇنىڭ سۇپىتى ناچارلىشىپ، بېلىق بېقىشقا ئەپسىز بولۇپ قالدى. مەيدان رايوندىكى كۆل - كۆلچەكلەرنىڭ سۇ يۈزى 100 مو ئەتراپىدا بولۇپ، ساقلىنىدىغان سۇيى چوڭقۇر، سۇنىڭ سۇپىتى ياخشى، بۇ سۇ تۇەن - مەيدان بويىچە ئەڭ ياخشى بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزى ھېسابلىنىدۇ.

مەيدان رايونىدا ۋېرمىكۇتىت كېنى ۋە فوسفور كېنى بار. فوسفور كېنى غەربىي تاغ بۆلاق ۋە ئۇرۇڭ تاغدىن ئىبارەت ئىككى ئورۇندا بولۇپ، ئومۇمىي زاپىسى 870 مىڭ تونىنا، رۇدا تەركىبىدىكى فوسفور پېنتوكسىد مىقدارى 14% تىن 36% كىچە، ئوتتۇرىچە مىقدارى 20%.

3. تەرەققىيات ئەھۋالى

32 - تۇەن - مەيدان ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى، 1985-يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە چېپىلغان سۇغىرىش-ئېرىق- ئۆستىكى ۋە زەيكەشىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 458 كىلومېترغا يەتتى، 5 مىليون 735 مىڭ كۇب مېتر توپا قېزىلدى، سۇغىرىش-ئېرىق-ئۆستەڭلىرىنىڭ تىزگىنلەش كۆلىمى 80 مىڭ مودىن كۆپرەككە، زەيكەشنىڭ يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن كۆلىمى 38 مىڭ موغا، كۆۋرۈك، سۇڭگۇچ، توما قاتارلىق ئىنشائاتلار 344 كە يەتتى؛ 114 سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى، سالا ئېتىزلارنىڭ كۆلىمى 32 مىڭ مو بولۇپ، ھەرمو يەرگە ئوتتۇرا

ھېساب بىلەن 40.5 يۈەندىن مەبلەغ سېلىندى؛ 59 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ئېرىق - ئۆستەك سۇ سىغىمىس قىلىپ ياسالدى، بۇ، غول ئۆستەك، تارماق ئۆستەكلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقىنىڭ 34 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. ئېتىز - ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىدا چىڭ تۇرۇلغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ئۇزلۇكسىز ياخشىلىنىپ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشقا ياخشى ئاساس سېلىندى.

تۇەن - مەيداننىڭ 1985 - يىلدىكى تېرىلغۇ كۆلىمى 33 مىڭ 600 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئاشلىق زىرائىتى تېرىلغۇ كۆلىمى 12 مىڭ 400 مو، كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمى 18 مىڭ 600 مو، باشقا زىرائەتلەر تېرىلغۇ كۆلىمى 2600 مو. 5 مىليون 361 مىڭ 900 جىڭ (كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 724 جىڭدىن) ئاشلىق، 2 مىليون 632 مىڭ 700 جىڭ پاختا، 7000 جىڭ ياغلىق دان ئېلىندى. يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 157 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تۇەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 14 مىليون 616 مىڭ يۈەنلىك 42.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

تۇەن - مەيداننىڭ 1985 - يىلدىكى تەبىئىي توغراقلىق كۆلىمى 5500 مو، سۈنئىي ئورمان كۆلىمى 3235 مو بولۇپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 0.43 مودىن توغرا كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە دەل - دەرەخلەرنىڭ ساقلىنىپ قېلىش كۆلىمى 1608 مو، مېۋىلىك باغ 1044 مو، جەمئىي ئورمان ۋە مېۋىلىك دەرەخ 180 مىڭ 822 تۇپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 24.42 تۇپتىن توغرا كېلىدۇ. 80 - يىللاردا كېڭەيتىلگەن ۋە يېتىشتۈرۈلگەن يېڭى سورتلاردىن چىلان، ئالما (قىزىل) مېۋىگە كىرىپ، بازاردا سېتىلدى، 1985 - يىلى غەربىي شىمال بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مېۋە - چېۋە سېلىشتۇرۇپ باھالىشتا قىزىل ئالما 1 - بولدى، تۇەن-مەيداننىڭ دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 3.03% كە، ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 1.98% كە يەتتى. 1985 - يىلى ئورمان ۋە مېۋە - چېۋىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 109 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

تۇەن - مەيداننىڭ 1985 - يىلدىكى ئوتلاق كۆلىمى 17 مىڭ مو، قولدا قالغان چارۋىسى 7727 تۇياق، بۇنىڭ ئىچىدە چوشقا 1288، كالا 327، ئات 44، بۇغا 215. مۇشۇ بىر يىلدىكى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 705 مىڭ 400 يۈەن.

سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنىدۇ. 1985 - يىلدىكى مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 459 مىڭ يۈەن بولۇپ، تۇەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 14 مىليون 616 مىڭ يۈەنلىك 51 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. سانائەت مەھسۇلاتلىرىدا ۋېرمىكۇتىت، فوسفور ئاساس قىلىنىدۇ. ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ماھىر بولماسلىق ۋە تەننەرخ يۇقىرى بولۇپ كېتىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، فوسفور ئىشلەپچىقىرىشى 1981 - يىلى توختىتىپ قويۇلدى. 1985 - يىلى 5069 تونىنا ۋېرمىكۇتىت قېزىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 253 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

تۇەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلدىكى سودا تور - نۇقتىسى 20، ئىشچى - خىزمەتچىسى 37، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 1 مىليون 120 مىڭ يۈەن.

1957 - يىلى مەيدان يېڭى قۇرۇلغاندا مەيدان بويىچە بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، 251 ئوقۇغۇچى، 13 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە، تۇەن - مەيداندىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 11 گە، ئوقۇغۇچىسى 1304 كە يەتتى، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 100% كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 72 گە

يەتتى؛ تۇەن. - مەيداندىكى مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بىر، ئوقۇغۇچىسى 1418؛ مەيدانداً يەنە بالىلار باغچىسى، يەسلىلەر بار.

مەيدان شتابىدا بىر دوختۇرخانا، دوختۇرخانىدا 55 كېسەل كارىۋتتى بار، لېيەندۇيلەردە ساقلىق ساقلاش ئورنى بار. تۇەن - مەيداندىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە خادىمى 64، بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل ۋراچ بىر.

1987 - يىلى تۇەن - مەيدانىدا 300 ۋاتلىق تېلېۋىزىيە چاستۇتا ئۆزگەرتىش ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

§ 3. 33 - تۇەن - مەيدان

1. تەشكىلىي تۇزۇلۇشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

33 - تۇەن - مەيدان لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمال چېتىگە جايلاشقان. بۇ مەيدان 1958 - يىل 5 - ئايدا قۇرۇلدى، شۇ چاغدا «تارىم 6 -» دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى، 1969 - يىلى يېزا ئىگىلىك2 -شىسىنىڭ33-تۇەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1975 - يىلى بىڭتۇەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ 33 - تۇەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1982- يىلى بىڭتۇەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە يېزا ئىگىلىك 2- شىسىنىڭ33- تۇەن - مەيدانى بولدى.

33 - تۇەن - مەيدان تەۋەسىدە بىر تەبىئىي بازار (قۇرما ئۆي بازىرى)، ئون تەبىئىي كەنت (جېنشىك، بېيگەننەن، گۇشا، ۋۇلى، شىمالىي كۇزلەك، يېڭى كۇزلەك، جىنلۇ، قوڭۇردۇڭ، لىيۇەن، قوڭۇر كەنتلىرى) بار، مەيدان شتابى قۇرما ئۆي بازىرىدا. 33 - تۇەن - مەيدانىدا 11 ئىشلەپچىقىرىش لېيەندۇيى ۋە يېزا ئىگىلىك پەن - تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكىتى، مەكتەپ، دوختۇرخانا، پوچتا - تېلېگراف پونكىتى، بانكا، سۇ باشقۇرۇش پونكىتى، ماگىزىن، رۇدا قېزىش لېيەنى، خىش زاۋۇتى، پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، قۇرۇلۇش لېيەنى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

1982 - يىلدىكى 3 - قېتىملىق ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە تۇەن - مەيدانىدا ئالتە مىللەتتىن تەركىب تاپقان 6439 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 6417، خۇيزۇ 15، ئۇيغۇر تۆت، موڭغۇل بىر، مياۋزۇ بىر، جۇاڭزۇ بىر. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇەن - مەيداندىكى نوپۇس 6336 گە يەتتى.

2. تەبىئىي شارائىتى

33 - تۇەن - مەيدان لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئورنى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمال چېتىدىكى كۆنچى دەرياسى بىلەن تارىم دەرياسىنىڭ ئارلىقىغا توغرا كېلىدۇ، مەيدان شتابى بىلەن لوپنۇر ناھىيە بازىرىنىڭ تۆز سىزىق بويىچە ئارلىقى 91 كىلومېتر. تۇەن - مەيدانىنىڭ يېرى كورلا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ 155 كىلومېتردىن 178 كىلومېترغىچە بولغان بۆلىكىنىڭ ئىككى يېقىغا جايلاشقان. 33 - تۇەن - مەيدانىنىڭ غەرب تەرىپى 32 - تۇەن - مەيدانىغا، جەنۇب تەرىپى تارىم دەرياسىغا، شىمال تەرىپى كۆنچى دەرياسىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېگىز - پەس قۇم دۆڭلىرى رايونىغا (كۆنچى دەرياسى بىلەن ئارلىقى 18 — 20

كىلومېتر كېلىدۇ)، شەرق تەرىپى توڭگۇزلۇق سۇغىرىش رايونىغا تۇتىشىدۇ، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 19.3 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 25.6 كىلومېتر، كۆلىمى 187.13 كۋادرات كىلومېتر. يەر ئۈستىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 845 مېتردىن 860 مېترغىچە، ئومۇمىي يەر شەكلى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا پەسىيىپ بارىدۇ، شەرقتىن غەربكە يانتۇلۇقى 1/4000 دىن 1/5000 گىچە، جەنۇبتىن شىمالغا يانتۇلۇقى 1/1000دىن1/5000 گىچە. تۇەن - مەيدان تەۋەسىدە شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتىدىغان كۆنچى، تارىم دەريالىرىنىڭ كونا قىنى بار، ئۇ مەيدان رايونىنى ئۈچ بۆلەككە ئايرىپ تۇرىدۇ. تۇەن - مەيدانىنىڭ تېرىلغۇ يېرى 49 مىڭ مو بولۇپ، تۇەن - مەيدان ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 17.4 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 7.73 مو يەر توغرا كېلىدۇ، پايدىلىنىشقا بولىدىغان تېرىلغۇ يەر 154 مىڭ مو.

ئومۇمىي يەر شەكلىدىن قارىغاندا، تۇەن - مەيدانىنىڭ جەنۇب تەرىپى قۇملۇق، شەرق، غەرب، شىمال تەرەپلىرىنى بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەتكەن دۆڭلەر، ئېگىز - پەس قۇم دۆۋىلىرى رايونى قورشاپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرا قىسمىنىڭ ئۈيەر - بۇ يېرىدە چوڭ -كىچىك، ئېگىز -پەس قۇم دۆۋىلىرى بار، قۇم دۆۋىلىرىنىڭ ئارىلىقىدا كىچىك تۈز يەرلەر بار (تولىسى ئۆزلەشتۈرۈلگەن تېرىلغۇ يەر). تۈپرىقى ئادەتتەقۇمساڭغۇ، سۇپىتى يېنىك، ئۇنۇمسىز كېلىدۇ. تۇەن - مەيدانىنىڭ تۈپرىقىنى چىملىق تۈپراق، توغراقلىق تۈپرىقى، سازلىق تۈپراق، قۇملۇق تۈپراق، شور تۈپراقتىن ئىبارەت بەش ئاساسلىق تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ. تېرىلغۇ يەرنىڭ تولىسى ئىلگىرى چىملىق تۈپراق ئىدى، ئۇزۇن يىللىق ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىش، پىشۇرۇش ئارقىلىق تېرىلغۇ يەر دائىرىسىدىكى تۈپراق تەدرىجىي ھالدا نەم تۈپراق تۈرىگە ئۆزگەردى.

33 - تۇەن - مەيدان ھاۋارايى پونكىتىنىڭ ماتېرىيالىغا قارىغاندا، 1959 - يىلدىن1981- يىلغىچە ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.8℃، ئوتتۇرىچە يىللىق سېلىشتۇرما پەرق 36.3℃، يىلىۋىي 10℃ تىن يۇقىرى ياكى ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولغان ئوتتۇرىچە يىغىندا تېمپېراتۇرا 4218.3℃، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 34.7 مىللىمېتر، ئەڭ كۆپ ھۆل- يېغىن مىقدارى 69.9 مىللىمېتر (1974 - يىلى)، كۆپ يىللار داۋامىدىكى سۇنىڭ ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2408.6 مىللىمېتر، يىللىق ئوتتۇرىچە نىسبىي نەملىك 50% ئۆپچۆرىسىدە بولغان. قۇياش نۇرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چۈشۈش ۋاقتى 2959.2 سائەت، يىللىق ئوتتۇرىچە قىراۋسىز مەزگىل 180 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ، دەسلەپكى قىراۋ ئادەتتە 10 - ئاينىڭ باشلىرىدا چۈشىدۇ، قىراۋ كۆپىنچە ياندۇرقى يىلى 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا توختايدۇ. كۆپىنچە 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مۇز قاتىدۇ، ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن توڭ يانىدۇ، توڭ قاتلىمىنىڭ ئوتتۇرىچە قېلىنلىقى 68.8 سانتىمېتر بولىدۇ. يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16 كۈن سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران چىقىدۇ، بوران كۆپىنچە 4 -، 5 - ئايلاردا چىقىدۇ.

مەيدان رايونىنىڭ كىلىماتى چېكىدىن ئاشقان قۇرۇقلۇق تىپىدىكى چۆل كىلىماتىغا ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئىنتايىن ئاز، ھاۋا قۇرغاق، شامال كۆپ، كىلىماتنىڭ ئۆزگىرىشى كەسكىن، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ بولىدۇ.

3. تەرەققىيات ئەھۋالى

33 - تۇەن - مەيدان يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، 1985 - يىلدىكى سانائەت، يېزا

ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 14 مىليون 564 مىڭ 200 يۈەن، پايدا 735 مىڭ 700 يۈەن، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا ۋە باج 131 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

33 - تۈەن - مەيدان قۇرۇلغاندىن بېرى ھەرخىل تارىخىي مەزگىللەردىكى تەرەققىيات جەريانىنى باشتىن كەچۈردى، 1985 - يىلى ئاشلىقنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى مەيدان يېڭى قۇرۇلغان چاغدىكى بىرنەچچە ئون جىڭدىن 210 جىڭغا يەتتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، تۈەن - مەيدان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىنى كەڭ كۆلەمدە تەڭشەپ، نوقۇل ھالدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەش تىپىدىن تىجارەت تىپىغا راۋاجلاندۇردى، 1985 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 6 مىليون 407 مىڭ 700 جىڭغا يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 1 مىليون 307 مىڭ 700 جىڭ ئاشتى، ئوتتۇرىچە مو ېشى مەھسۇلاتى 210 جىڭدىن توغرا كەلدى؛ ئېلىنغان پاختا 1 مىليون 961 مىڭ 400 جىڭغا (ساپ پاختا)، بىرلىك ھوسۇلى 130 جىڭغا يەتتى، ئومۇمىي مەھسۇلات 1980 - يىلدىكىدىن 1 مىليون 251 مىڭ 400 جىڭ ئاشتى؛ 51 مىڭ 200 جىڭ ياغلىق دان (چىگىت) ئېلىندى. 1985 - يىلدىكى يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 511 مىڭ 600 يۈەن بولۇپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 44.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

تۈەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلدىكى چوڭ - كىچىك تراكتور 52 (ئۆلچەملىك تراكتورغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 104)، ھەرخىل يۇرۇشلەشكەن دېھقانچىلىق قورال - سايمىنى 281، كومبايىن توققۇز، دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىل ئون، دىزېل - گېنېراتور گۇرۇپپىسى 16.

مەيدان تەۋەسىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ بىر قىسمى تەبىئىي توغراق، بىر قىسمى سۇنئىي ئورمان. دەل - دەرەخلەر بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 6.75%، سۇنئىي ئورمانلىقنىڭ ئېتىزلارنى قاپلاش نىسبىتى 5.99%. توغراق چاراغول ئۆستىكى شىمالىي تارماق ئۆستىڭىنىڭ ئىككى يېقىدىكى قۇرۇق جىلغىلار ۋە سالا ئېتىزلار ئارىسىدىكى قۇم دۆۋىلىرىنىڭ تەكشى جايلىغا تارقالغان، كۆلىمى تەخمىنەن 15 مىڭ مو، تۆپ سانى تەخمىنەن 2 مىليون 250 مىڭ تۈپ، ياغاچ ماتېرىيال زاپىسى 11 مىڭ 250 كۇب مېتر. توغراق — بۇ تۈەن - مەيدانلىقىنىڭ ئېتىز- ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى ۋە ماتېرىيال ئورمىنىنى راۋاجلاندۇرۇشىدىكى ئاساسلىق دەرەخ تۈرى، ئىپتىدائىي ياكى قايتا ئۆسكەن توغراقلىق تۈەن - مەيدانلىقنىڭ قىممەتلىك بايلىقى بولۇپ، بوراندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قۇمنى تۇراقلاشتۇرۇش، بىئولوگىيىلىك سۇ چىقىرىۋېتىش، مەيدان رايونلىقىنىڭ كىلىماتىنى تەڭشەش رولىنى ئويناىدۇ. سۇنئىي يول بىلەن دەل - دەرەخ تىكىش60- يىللاردا باشلاندى، جىگدە، سۇۋادان تېرەك، مىرزا تېرەك قاتارلىق دەرەخلەر تىكىلدى، بۇ يەرنىڭ توپىسى شورلۇق بولغاچقا، بۇ دەرەخلەر باب كەلمەي، تۇتۇش نىسبىتى تۆۋەن بولدى. 1983 - يىلغىچە تۈەن - مەيداندا جەمئىي 2251 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى (تولىسى يۇمران ئورمان)، 1 مىليون 239 مىڭ 129 تۈپ كۆچەت تىكىلدى، تىكىلگەن كۆچەت ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا 196 تۈپتىن توغرا كەلدى. 1985 - يىلغىچە تۈەن - مەيداندا جەمئىي 3967 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى، سۇنئىي يول بىلەن بەرپا قىلىنغان ئورمان ئىچىدە مېۋىلىك باغ 712 مو، بۇنىڭ ئىچىدە نەشپۈت كۆلىمى 420.7 مو بولۇپ، 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا،

ئالما، ئۈزۈم قاتارلىقلار بار. 1985 - يىلى 151 توننا مېۋە - چېۋە ئېلىندى.

تۈەن - مەيداندا شىمالىي غول ئۆستەڭ، جەنۇبىي غول ئۆستەڭ بار، شىمالىي غول ئۆستەڭگە چارا سۇ ئامبىرىدىن سۇ باشلىنىدۇ، جەنۇبىي غول ئۆستەڭگە بىۋاسىتە تارىم دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدۇ. 1985 - يىلى 97.41 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول ئۆستەڭ، تارماق ئۆستەڭ چېپىلدى، 77.81 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول زەيكەش، تارماق زەيكەش چېپىلدى، 196.73 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقى چېپىلدى، ھەر دەرىجىلىك ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 500 كىلومېترغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇلياۋ يوپۇق ياتقۇزۇلغان سۇ سىڭمەس ئېرىق - ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 57.33 كىلومېتر، ئېرىق - ئۆستەڭ قۇرۇلۇشىدا جەمئىي 348 مىڭ 684 كۇب مېتر توپا قېزىلدى. ھەرخىل سۇ ئىنشائاتىدىن498ى ياسالدى، ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 870 مىڭ 100 يۈەن مەبلەغ سېلىندى.

تۈەن - مەيداننىڭ چارۋىچىلىقى، ئاساسەن، ئۆزىنى ئۆزى قامداش ھالىتىدە تۇرۇۋاتىدۇ. بۇ مەيداننىڭ چارۋا بېقىشقا بولىدىغان ئوتلاقلىرىنى ئىككى قىسىمغا بۆلۈشكە بولىدۇ، بىرى — مەيدان سىرتىدىكى ئوتلاق، توڭگۇزلۇق، داشىكۆل سۇ ئامبىرى ۋە ھاشىمنىڭ يېرى ئەتراپىدا تەخمىنەن 150 مىڭ مو ئوتلاق بار، بۇ ئوتلاقلاردا ئوتخور ئۆي ھايۋانلىرى يايلاققا كۆچۈرۈلگەندە بېقىلىدۇ، ئوت - چۆپ تۈرىدە قۇمۇش ئاساس قىلىنىدۇ، ئوت - چۆپ سۈپىتى ناچار، 80 - يىللاردا سۇ مەنبەسى قىس بولغاچقا، ئوت - چۆپ بارغانسېرى ناچارلىشىپكەتتى؛ يەنە بىرى— مەيدان ئىچىدىكى ئوتلاق ۋە زىرائەت ئېڭىزى، لېكىن ئوتلاقنى سۇغىرىدىغان سۇ بولمىغاچقا، ئوت - چۆپ سۈپىتى ناچار، مىقدارى ئاز. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا تۈەن - مەيداندا 6890 تۇياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 4788، چوشقا 1198، بۇغا 361، باشقىلار 544، 2671 تۇياق چارۋا چىقىم قىلىندى.

تۈەن - مەيداندا بىر تاشپاختا كېنى بار، بۇ كان 1971 - يىلى قۇرۇلدى، دەسلەپتە ئىشلەپچىقىرىش قول مەشغۇلاتى بىلەن ئېلىپ بېرىلاتتى، 1974 - يىلى يېرىم ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى مەھسۇلاتى 1300 توننىغا يېتىپ، 177 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى. ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش، چىگىت ئايرىش ۋە جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ ئىشلەش قاتارلىق قوشۇمچە كەسىپلەر بار. 1985 - يىلى سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 975 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 54.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 850 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىندى، يۇقىرىغا 48 مىڭ 300 يۈەن باج تاپشۇرۇلدى.

1958 - يىلى مەيدان يېڭى قۇرۇلغاندا مەيداندا تۆت سىنىپى، 28 ئوقۇغۇچىسى بولغان بىرلا باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىر مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ، ئون تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ، يەتتە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ بارلىققا كەلدى، ئوقۇغۇچى 735 كە يەتتى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ توققۇزغا، ئوقۇغۇچىسى 587 گە يەتتى. تۈەن - مەيداندا جەمئىي 123 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار. تۈەن - مەيداندا يەنە يەسلى ۋە بالىلار باغچىلىرى بار. مەيدان شتابىدا كىنوخانا، كۈتۈپخانا، بىر دوختۇرخانا (65 كېسەل كارىۋىتى) بار، لىيەندۈيلەردە ساقلىق ساقلاش ئورنى بار. تۈەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلدىكى تىببىي

داۋالاش - سەھىيە خادىمى 83، بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل ۋراچ ئالتە.

§ 4. 34 - تۇەن - مەيدان

1. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

34 - تۇەن - مەيدانىنىڭ تەكتى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۇەنى يېزا ئىگىلىك2- شىسىنىڭ «تارىم 1 -» دېھقانچىلىق مەيدانى بولۇپ، 1956 - يىلى قۇرۇلغانىدى، مەيدان قۇرۇلغاندا مەيدان رايونى لوپنۇر ناھىيىسى بازىرىنىڭ ئىككى كىلومېتر جەنۇبىدا ئىدى. 1960- يىل 2 - ئايدا يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا بىنائەن، بۇ مەيدان لوپنۇر ناھىيىسى تىكەنلىك گۈڭشېسى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى، دېھقانچىلىق مەيدانى تىكەنلىككە كۆچۈپ بارغاندىن كېيىنمۇ «تارىم 1 -» دېھقانچىلىق مەيدانى دېگەن نامنى قوللاندى. 1969 - يىلى نامى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 34 - تۇەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى، 1975 - يىلى بىكىتۇەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ تۇەن - مەيدان بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ 34 - تۇەن - مەيدانى بولدى، 1982 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۇەنى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە بىكىتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 34 - تۇەن - مەيدانى بولدى.

34 - تۇەن - مەيدان تەۋەسىدە بىر تەبىئىي بازار (تىكەنلىك بازىرى)، 13 تەبىئىي كەنت (گۈچېكشى، گەنبېي، جېنشى، گۈچېك، بېيمېن، باۋگۈك، تيەنجىن، گەننەن، يۇلۇ، جېنبېي، كۈدۇك، لىيۇەن، جۇنمىيەن كەنتلىرى) بار. مەيدان شتابى تىكەنلىك بازىرىدا تۇەن- مەيدان قارىمىقىدا 15 ئىشلەپچىقىرىش لىيەندۇيى ۋە مەكتەپ، دوختۇرخانا، سودا، پوچتا - تېلېگراف، بانكا، قۇرۇلۇش، كىنوخانا قاتارلىق كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار بار.

1982 - يىلدىكى ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە تۇەن - مەيدان بويىچە بەش مىللەتتىن تەركىب تاپقان 2452 ئائىلە، 8543 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 8522، خۇيزۇ 16، ئۇيغۇر ئىككى، مانجۇ بىر، تۇجيازۇ ئىككى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇەن - مەيداندىكى نوپۇس 9733 كە يەتتى.

2. تەبىئىي شارائىتى

34 - تۇەن - مەيدان لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ناھىيە بازىرى بىلەن تۇز سىزىق بويىچە ئارىلىقى 150 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدان ئورنى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمال چېتىگە، تارىم دەرياسى بىلەن كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى ئارىلىقىدىكى سايلىقتا كەلكۈندىن ھاسىل بولغان تىنما تۇزلەڭلىككە جايلاشقان، يەر ئۈستىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 842 مېتردىن 846 مېترغىچە كېلىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 294.7 كۋادرات كىلومېتر، موغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 442 مىڭ 100 موغا توغرا كېلىدۇ. تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 40 مىڭ 300 مو بولۇپ، مەيدان رايونى ئومۇمىي كۆلىمىنىڭ 9.12 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. مەيدان رايونى ئىچىدە چوڭ - كىچىك قۇم دۆڭلىرى ۋە بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كەتكەن دۆڭلەر، ئويمانلىقلار ھەر تەرەپكە يېيىلغان، يەرلىرى پارچە - پۈرات ۋە ئېگىز- پەس. مەيدان رايونىنىڭ تۈپرىقى، ئاساسەن، چىملىق تۈپراق، سازلىق تۈپراق، توغراقلىق

تۇپرىقى، شورتۇپراق ۋە قۇملۇق تۇپراقتىن ئىبارەت بەش تۇپراق تۈرىگە تەۋە، ئۇزۇن يىل ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىش، پىشۇرۇش ئارقىلىق تۇپراقنىڭ تولىسى نەم تۇپراق تۈرىگە مەنسۇپ بولدى، تېرىقچىلىق قاتلىمىدىكى تۇپراق سۇپىتىنىڭ تولىسى قۇمسىاق تۇپراق ۋە يېنىك تۇپراق بولۇپ، بوش، ئاسان پارچىلىنىدۇ، توسالغۇ ئاز، بوشلۇق كۆپ، ھاۋا ئۆتكۈزۈشى ۋە سۇنى سۈمۈرۈشى ياخشى، ئەمما ئومۇمىي ئەھۋالى شۇكى، تۇپرىقى ئۇنۇمسىز، تۇپراق تەركىبىدە فوسفور ۋە ئازوت كەمچىل، زەينى چىقىرىۋېتىشكە ئەپسىز، يەر ئاستى سۇ ئورنى يۇقىرىراق، شور تەركىبى كۆپرەك، تۇپراق قۇرۇلمىسى ناچار، PH قىممىتى يۇقىرىراق.

تۇەن - مەيدانىنىڭ نۇر چۈشۈش شارائىتى بىرقەدەر ياخشى، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈشى تولۇق، قۇياش نۇرىنىڭ يىللىق چۈشۈش ۋاقتى 3118.7 سائەت؛ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.7℃، يىللىق 10℃≤لۇق يىغىندا تېمپېراتۇرا 4167.7℃، تېمپېراتۇرىدىكى كۈندىلىك سېلىشتۇرما پەرق 16.2℃ تىن يۇقىرى؛ يىللىق قىراۋسىز مەزگىل 187 كۈن، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 33.6 مىللىمېتر، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2671.4 مىللىمېتر؛ 4 -، 5 - ئايلاردا بوران كۆپرەك چىقىدۇ، 6 - ئايدىن 8 - ئايغىچە قۇرغاق ئىسسىق شامال كۆپرەك چىقىدۇ (كۆپ يىللىق ئوتتۇرىچە قېتىم سانى 13، ئەڭ كۆپ چىققان يىلى 19 قېتىمغا يېتىدۇ)، سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16 قېتىم چىقىدۇ (ئەڭ كۆپ چىققان يىلى 39 قېتىمغا يېتىدۇ).

ئوتلاقلىرى قۇمۇنغنى ئاساس قىلغان شالاڭ - قاقاس يېپىنچا ئوتلاقلاردىن ئىبارەت. ياۋايى ھايۋانلار ۋە ئۆسۈمۈكلەردىن، ئاساسلىقى، بۇغا، چۇچۇك بۇيا ۋە كەڭرەك تارقالغان لوپنۇر كەندىرى بار.

3. تەرەققىيات ئەھۋالى

34 - تۇەن - مەيدانىنىڭ دېھقانچىلىقىدا ئاشلىق، كېۋەز ئاساس قىلىنىدۇ، كېۋەز (قۇرۇقلۇق كېۋەنزى) ھەممىدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. 1985 - يىلى تۇەن - مەيدانىدا ئېلىنغان ئاشلىق 5 مىليون 747 مىڭ 300 جىڭغا يېتىپ، 1966 - يىلىدىكىدىن 178% ئاشتى، بۇغداينىڭ بىرلىك ھوسۇلى 300 جىڭغا، شالىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 711 جىڭغا يەتتى؛ 2 مىليون 174 مىڭ 300 جىڭ پاختا (ساپ پاختا) ئېلىندى، پاختىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى 89.24 جىڭغا يەتتى؛ 103 مىڭ 500 جىڭ ياغلىق دان ئېلىندى؛ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 945 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، تۇەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 14 مىليون 726 مىڭ 700 يۈەنلىك 37.40 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

تۇەن - مەيداندا يەتتە يېزا ئىگىلىك لىيەندۇيى، 254 يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى خادىمى، 213 ھەر خىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىسى بار، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىچىدە ھەرخىل تراكتور 35 (زەنجىر تاپانلىق تراكتور 13، چاقلىق تراكتور 22، ئۆلچەملىك تراكتورغا سۈندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 66.4 تراكتور)، كومبايىن بەش، گېنېراتور ئون، قول تراكتورى 11، ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمىنى 150، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر 10 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرگە 16.47 ئۆلچەملىك تراكتور توغرا كېلىدۇ، يىللىق ئومۇمىي ئىش مىقدارى 483 مىڭ 400 ئۆلچەملىك مو.

تۇەن - مەيداندىكى دەل - دەرەخ تۈرى توققۇز بولۇپ، توغراق ۋە شىنجاڭ تېرىكى ئاساس قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ كۆلىمى 5476 مو، تۇپ سانى 1 مىليون 53 مىڭ تۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قايتا

ئۆسكەن تەبىئىي توغراقلىق كۆلىمى 851 مو، تۆپ سانى 32 مىڭ 900 تۈپ، تۈەن - مەيداننىڭ ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك جەھەتتىكى ئاساسلىق ئۇستۇنلۇكى مېۋىلىك دەرەخ ۋە توغراق ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ساقلىنىپ قالغان سۈنئىي ئورمان- باغ كۆلىمى جەمئىي 17 مىڭ 685 مو، بۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 11 مىڭ 609 مو، مېۋىلىك باغ 2488 مو، كۆچەتخانا 150 مو. تۈەن -مەيداندا كىشى‌بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب‌بىلەن0.03 مو سۈنئىي ئورمان، 190 تۈپ دەل - دەرەخ توغرا كېلىدۇ، دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 5.24%. مېۋىلىك دەرەخلەر ئىچىدە نەشپۈت ئاساس قىلىنىدۇ، ھەرمو يەردىن 430 كىلوگرام نەشپۈت ئېلىنىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا، ئالما، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەر بار، يىلىغا 500 مىڭ كىلوگرام ھەرخىل مېۋە - چېۋە ئېلىنىدۇ.

34 - تۈەن - مەيدان، ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىپ كەلدى، جەمئىي 61.3 كىلومېتر ئۈزۈنلۇقتا غول ئۆستەك ۋە تارماق ئۆستەك، 95.1 كىلومېتر ئۈزۈنلۇقتا غول زەيكەش ۋە تارماق زەيكەش چېپىلدى، 113.8 كىلومېتر ئۈزۈنلۇقتا سۇ سىڭمەس ئېرىق - ئۆستەك ياسالدى، جەمئىي 669 مىڭ 500 كۇب مېتر توپا قېزىلدى، 267 ھەر خىل سۇ ئىنشائاتى ياسالدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قولدا 10 مىڭ 342 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە قوي 7837 تۈياق، چوشقا 1045، بۇغا 716، باشقا چارۋا 744. مۇشۇ بىر يىلدا 650 كىلوگرام يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى، 59 مىڭ 500 كىلوگرام ھەرخىل گۆش ئېلىندى. مۇشۇ بىر يىلدا چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 775 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 5.72 پىرسەنتىنى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 13 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

34 - تۈەن - مەيداننىڭ سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىدا پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنىدۇ، ئىگىلىك باشقۇرۇش تۈرلىرىدىن ئاشلىق، پاختا، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش تۈرلىرى بار. 1983 - يىلدىكى مەھسۇلات قىممىتى (يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنىڭ خام ئەشيا قىممىتى شۇنىڭ ئىچىدە) 6 مىليون 143 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 50.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 485 مىڭ 600 يۈەن پايدا ئېلىندى. 1985 - يىلى تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 5 مىليون 330 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تۈەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 36.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

تۈەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى سودا - سېتىق تور - نۇقتىسى توققۇز، ئىشچى - خىزمەتچىسى 24، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 260 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1958 - يىلى مەيدان قۇرۇلغان چاغدا بىرلا باشلانغۇچ مەكتەپ بار ئىدى، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە بىر مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ، 25 تولۇق ئوتتۇرا، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ بارلىققا كەلدى، ئوقۇغۇچى 1400 گە يەتتى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ 11 گە، سىنىپى 61 گە، ئوقۇغۇچىسى 1499 غا يەتتى؛ يەسلى، بالىلار باغچىلىرىمۇ قۇرۇلدى. تۈەن - مەيدان بويىچە جەمئىي 195 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى بار.

1960 - يىلى تۈەن شتابىدا ساقلىق ساقلاش ئەترىتى قۇرۇلدى، لېيەندۇيلەرگە ساقلىق

ساقلاش خادىمى سەپلەپ بېرىلدى. 1982 - يىلى تۇمەن ساقلىق ساقلاش ئەترىتىنىڭ نامى34- تۇمەن - مەيدان دوختۇرخانىسىغا ئۆزگەرتىلدى، لېيەندۇيلەردە تىببىي پونكىت قۇرۇلدى. 1985- يىلى تۇمەن - مەيدان دوختۇرخانىسىنىڭ كېسەل كارىۋاتى 60 قا يەتتى، تۇمەن - مەيدان بويىچە 75 تىببىي داۋالاش - سەھىيە خادىمى بار، بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل ۋراچ بىر.

§ 5. 35 - تۇمەن - مەيدان

1. تەشكىلىي تۈزۈلۈشىنىڭ تەرەققىيات جەريانى

35 - تۇمەن - مەيدانىنىڭ تەكتى ئۇششاقتال دېھقانچىلىق مەيدانى، بۇ مەيدان 1956 - يىل 10 - ئايدا قۇرۇلدى، 1957 - يىلىنىڭ بېشىدا ئۇششاقتالدىن ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈپ كېلىپ، نامى «تارىم 2 -» دېھقانچىلىق مەيدانى دەپ ئاتالدى، 1969 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىركىتىنىڭ 35 - تۇمەن - مەيدانىغا ئۆزگەرتىلدى. 1975 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۇمەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ مەيدان بايىنغولىن ئوبلاستلىق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش ئىدارىسىنىڭ 35 - تۇمەن - مەيدانى بولدى، 1982 - يىلى بىكىتۇمەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن يەنە بىكىتۇمەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىركىتىنىڭ 35 - تۇمەن - مەيدانى بولدى.

35 - تۇمەن - مەيدان تەۋەسىدە بىر تەبىئىي بازار (قارامجى)، 13 تەبىئىي كەنت (يۇكئەن، يۇكئېك، ماۋلىن، بەييۇن، يۆخۇ، شۇاكئېك، شايۇمەن، لۇكگاك، ناشېكۈمەن، ئويماق، ۋۇتۇك، مىيۇمەن، شىنخۇا كەنتلىرى) بار، تەبىئىي كەنتلەر ئىشلەپچىقىرىش لېيەندۇيلىرى تۈرۈشلۇق جايلار ھېسابلىنىدۇ. تۇمەن شتابى قارامجى بازىرىغا جايلاشقان، تۇمەن - مەيدانىنىڭ قارىمىقىدا 15 دېھقانچىلىق لېيەندۇيى، تۆت قوشۇمچە كەسىپ لېيەندۇيى، ئىككى ئاساسىي قۇرۇلۇش لېيەندۇيى، بىر ئورمانچىلىق لېيەندۇيى، بىر چارۋىچىلىق لېيەندۇيى بار، بۇلاردىن باشقا، مەكتەپ، دوختۇرخانا، كىنوخانا، سۇ باشقۇرۇش پونكىتى، ماگىزىن، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، بانكا قاتارلىق كارخانا، كەسىپى ئورۇنلار بار.

تۇمەن بويىچە 1981 - يىلدىكى ئومۇمىي ئاھالە 7320، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچى 3120. 1985 - يىلى بەش مىللەتتىن تەركىپ تاپقان ئومۇمىي ئاھالە 8828، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 8686، ئۇيغۇر يەتتە، خۇيزۇ 126، موڭغۇل ئۇچ، تۇزۇ ئالتە.

2. تەبىئىي شارائىتى

35 - تۇمەن - مەيدان لوپنۇر ناھىيىسى بازىرىنىڭ 171 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 14.6 كىلومېتر كېلىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 293.46 كۋادرات كىلومېتر، موغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىغاندا 440 مىڭ 200 موغا توغرا كېلىدۇ، تېرىلىدىغان يەر كۆلىمى 39 مىڭ 900 مو بولۇپ، تۇمەن - مەيدان بويىچە ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ 9.06 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، زىرائەت تېرىلغان يەر كۆلىمى 39 مىڭ 700 مو.

35 - تۇمەن - مەيدان تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا، لوپنۇر كۆلىگە يېقىن جايلاشقان، بۇ، تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى «يېشىل كارىدور» نىڭ شەرقىي چېتىدىكى كىچىك چاسا بوستانلىق بولۇپ، يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 844 مېتردىن 850

مېترغىچە كېلىدۇ. دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ غەربىي جەنۇبى ۋە جەنۇبىدىن لاشىن دەرياسى (كۆنچى دەرياسىنىڭ تارمىقى) ئايلىنىپ ئېقىپ، ئارغان ئارقىلىق لوپنۇر كۆلىگە قۇيۇلىدۇ، كۆنچى دەرياسىنىڭ كونا قىنى ئەگرى سىزىق ياساپ دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتۈپ، دېھقانچىلىق مەيدانىنى شىمال ۋە جەنۇبتىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا بۆلىدۇ، يەر شارائىتى كۆنچى دەرياسىنىڭ كونا قىنىنى سۇ بۆلگۈچ قىلىپ، شىمال ۋە جەنۇب تەرەپلەرگە پەسىيىپ بارىدۇ، ئادەتتە يەر ئۈستىنىڭ يانتۇلۇقى 1/200 دىن 1/2000 گىچە بولىدۇ.

35 - تۇەن - مەيدان قۇملۇقنىڭ كۈچلۈك پار كۆتۈرۈلۈشىنىڭ تەسىرگە ئۇچرىغاچقا، قۇرۇقلۇق تىپىدىكى ئىنتايىن قۇرغاق كىلىمات ئالاھىدىلىكىگە ئىگە، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاز، ھاۋا قۇرغاق، شامال كۆپ، سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارى كۆپ، قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، يىغىندا تېمپېراتۇرا خېلى يۇقىرى، تېمپېراتۇرىدىكى ئۆزگىرىش كەسكىن، كۈندۈز بىلەن كېچىنىڭ تېمپېراتۇرا پەرقى چوڭ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 10.7℃، يىللىق ≥10℃ لۇق ئوتتۇرىچە يىغىندا تېمپېراتۇرا 4167.7℃، ئايلىق ئوتتۇرىچە يۇقىرى تېمپېراتۇرا 27℃، ئايلىق ئوتتۇرىچە تۆۋەن تېمپېراتۇرا 15.6℃-، چېكىدىن ئاشقان يۇقىرى تېمپېراتۇرا 42.2℃ بولۇپ، 1977 - يىلى كۆرۈلدى. 1957 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە بولغان 24 يىل ئىچىدە يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 33.6 مىللىمېتر، ئەڭ يۇقىرىھۆل- يېغىن مىقدارى 100.6 مىللىمېتر بولدى، ھۆل - يېغىن كۆپىنچە 4 - ئايدىن 10 - ئايغىچە مەركەزلەشكەن. سۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە پارغا ئايلىنىش مىقدارى 2571 مىللىمېتر، قۇياش نۇرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە چۈشۈش ۋاقتى 3118.7 سائەت. دەسلەپكى قىراۋ ئادەتتە 10 - ئاينىڭ باشلىرى، ئوتتۇرىلىرىدا چۈشىدۇ، قىراۋ كۆپىنچە ياندۇرقى يىلى 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا توختايدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە قىراۋسىز مەزگىل 180 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. كۆپىنچە 11 - ئاينىڭ ئاخىرلىرىدا مۇز قاتىدۇ، كېلەر يىلى 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن كېيىن توڭ يانىدۇ. سەككىز بالدىن يۇقىرى بوران يىلىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 16 كۈن چىقىدۇ، بوران، ئاساسەن، 4 -، 5 - ئايلاردا چىقىدۇ، شامال يۆنۈلۈشى كۆپىنچە شەرق شامىلى، ئۇنىڭدىن قالسا شەرقىي شىمال شامىلىدىن ئىبارەت.

تۇپرىقى، ئاساسەن، قۇملۇق تۇپراق، تورفلىق تۇپراق ۋە چىملىق تۇپراقتىن ئىبارەت، تۇپراقتا بەلگىلىك شور تەركىبى بار، قۇم تەركىبى كۆپ، سۇنى سۈمۈرۈشچانلىقى كۈچلۈك. مەيدان قۇرۇلغاندىن كېيىن كۆپ يىل تېرىقچىلىق قىلىنىش داۋامىدا تۇپراقنى ياخشىلاش تەدبىرلىرى قوللىنىلغانلىقتىن، تېرىلغۇ يەرنىڭ تۇپراق قاتلىمىدىكى شور خېلى ئازايدى. 1982- يىلىتۇەن- مەيداننىڭ تېرىلغۇ يېرى ئىچىدە شور زور دەرىجىدە يېنىكلىتىلگەن تۇپراق كۆلىمى 52.8% نى، شور ئاجىزلاشتۇرۇلغان تۇپراق كۆلىمى 22.7% نى ئىگىلىدى، كۈچلۈك دەرىجىدە شورلاشقان تۇپراق 6.1% نىلا ئىگىلىدى.

3. تەرەققىيات ئەھۋالى

مەيدان يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە بۇغداي تېرىش ئاساس قىلىنغانىدى، كېيىن قوناق، كۆممىقوناق، خاسىڭ قاتارلىق زىرائەتلەر سىناق تەرىقىسىدە تېرىلدى، ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن قوناق، كۆممىقوناق، خاسىڭلار تېرىلمايدىغان بولدى. 1970 - يىلى 29 - تۇەن - مەيداندىن شال ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى كىرگۈزۈلۈپ، شال تېرىلىشقا باشلىدى. 1977 - يىلدىن كېيىن كېۋەز تېرىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. شال، كېۋەز ئۆستۈرۈش تېخنىكىسى ئۆسكەنلىكتىن،

مەھسۇلاتى خېلى تېز ئاشتى. 1985 - يىلى تۇەن - مەيداندا ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 5 مىليون 612 مىڭ 600 جىڭغا يېتىپ، 1976 - يىلدىكىدىن 31% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 2 مىليون 193مىڭ جىڭ بولۇپ، 1957 - يىلى مەيدان يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدىكىدىن2.34 ھەسسە ئاشتى، شال 3 مىليون 316 مىڭ 900 جىڭ بولۇپ؛ 1970 -يىلدىكىدىن20.18% ئاشتى؛ ئېلىنغان ئومۇمىي پاختا 2 مىليون 369 مىڭ 600 جىڭغا (ساپ پاختا)، بىرلىك ھوسۇلى 103.45 جىڭغا يەتتى. 1985 - يىلى تۇەن - مەيداننىڭ يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 923 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تۇەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 13 مىليون 220 مىڭ 600 يۈەننىڭ 52.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى تۇەن - مەيداندىكى چوڭ، ئوتتۇرا تراكتور ۋە قول تراكتورىدىن56سى، ھەرخىل يۇرۇشلەشتۈرۈلگەن دېھقانچىلىق قورال - سايمىنىدىن 281 ى، كومبايىندىن ئالتىسى، يېزا ئىگىلىكىدە ئىشلىتىلىدىغان ئاپتوموبىلدىن 12 سى، ھەرخىل تېپتىكى دىزېل - گېنېراتور گۇرۇپپىسىدىن 14 ى بار بولدى، بۇلارنىڭ ئومۇمىي قۇۋۋىتى 390 كىلوۋاتقا يەتتى.

مەيدان رايوندا لاشىن دەريا سىنىڭ ئىككى يېقىدا تۇتاش كەتكەن تەبىئىي توغراقلىق بار، سۇنئىي ئۆستۇرۇلگەن دەل - دەرەخلەردىن شىنجاڭ تېرىكى، سۆگەت، قارىياغاچ، جىگدە قاتارلىقلار بار. مېۋىلىك دەرەخلەر ئىچىدە نەشپۈت ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا، ئاز مىقداردا ئالما، ئۆرۈك، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بار. مەيدان يېڭى قۇرۇلغان مەزگىلدە كورلا ۋە لوپنۇر ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردىن جىگدە، قارىياغاچ ئۇرۇقلىرى ۋە تېرەك، سۆگەت قەلەمچىلىرى ئېلىپ كېلىنىپ، كۆچەت يېتىشتۈرۈلۈپ، سۇنئىي ئورمان ۋە مېۋىلىك باغ بەرپا قىلىندى. 1973 - يىلدىن كېيىن كورلا نەشپۈتى ئىشلەپچىقىرىش بازىسى بەرپا قىلىنىشقا باشلىدى، 1977 -، 1978 - يىللىرى تۇەن - مەيداندا جەمئىي 1590 مو يەرگە نەشپۈت كۆچىتى قويۇلدى، لېكىن تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن كۆچەتلەر ئاز تۇتتى. 1982 - يىلدىن كېيىن ئالدى بىلەن ئورمانچىلىقتا ئېتىز - ئېرىق ئىھاتە ئورمىنى راۋاجلاندۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ماتېرىيال ئورمىنى ۋە يېقىلغۇ ئورمىنى كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىلدى. دەرەخ تۈرلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىدا ئۆلكە، بىنەم يەرلەر ئالماشتۇرۇپ تېرىلىدىغان رايوندا توغراق ئاساس قىلىندى، بىنەم رايوندا شىنجاڭ تېرىكى ۋە سۇۋادان تېرەك ئاساس قىلىندى، مۇۋاپىق تۇردە جىگدە تىكىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇەن - مەيداندا جەمئىي 4697 مو يەردەئورمان-باغ ساقلىنىپ قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىھاتە ئورمىنى 3587 مو، مېۋىلىك باغ 700 مو. تۇەن-مەيداندا كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 0.6 مو دەل - دەرەخ كۆلىمى، 78 تۇپدەل- دەرەخ توغرا كېلىدۇ. ئاساسلىق مېۋە بولغان نەشپۈتنىڭ مو بېشى مەھسۇلاتى 383 كىلوگرامغا، تۇەن - مەيداننىڭ دەل - دەرەخ بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 8% كە يەتتى.

35 - تۇەن - مەيداننىڭ دېھقانچىلىققا ئىشلىتىدىغان سۇيى پۈتۈنلەي داشكۆل سۇ ئامبىرىدىن باشلىنىدۇ، غول ئۆستەڭنىڭ لايىھىدىكى سۇ باشلاش مىقدارى سېكۇنتىغا 7.5 كۇب مېتر، ئەمەلىي سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىقتىدارى سېكۇنتىغا 5.5 كۇب مېتر. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تۇەن - مەيداندا جەمئىي 111.76 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول ئۆستەڭ ۋە تارماق ئۆستەڭ، 31 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول زەيكەش ۋە تارماق زەيكەش چېپىلدى، ھەرخىل سۇ ئىنشائاتىدىن 140 ى ياسالدى.

تۇەن - مەيداندا مەخسۇس چارۋىچىلىق لېيەندۇيى يوق. تۇەن - مەيداندىكى ئىشچى -

خىزمەتچىلەر چارۋا بېقىشتا چوشقىنى مەركەز، ئات، كالا، قوي، بۇغا، توخۇ، ئۆردەك قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئۆي قۇشلىرىنى قوشۇمچە قىلىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇمەن - مەيداندا جەمئىي 9743 تۈياق چارۋا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە چوشقا 1377 (قولدا قالغان ئومۇمىي چارۋىنىڭ 13.14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى)، بۇغا 326 (يىلىغا 398 كىلوگرام يۇمران بۇغا مۇڭگۈزى ئېلىنىدى)، مۇشۇ بىر يىلدا 135 تونىنا ھەرخىل گۆش ئېلىنىدى. 1985 - يىلى چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى 791 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، تۇمەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 6.5 پىرسەنتىنى، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 11.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

مەيدان قۇرۇلغاندىن تارتىپ 70 - يىللارغىچە تۇمەن - مەيداندا ئاددىي ھالدىكى ئاشلىق، ياغ پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ، تور - پاختا ئىشلەش، كۆن - خۇرۇم پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپلەرلا بار ئىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقانچىلىق مەيدانىدا كۆپ خىل ئىگىلىك قانات يايدۇرۇلدى، 1979 - يىلى چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا تۇمەن - مەيدان بويىچە سانائەت ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 297 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، تۇمەن - مەيدان بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 51.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يۇقىرىغا 320 مىڭ يۈەن پايدا ۋە باج تاپشۇرۇلدى.

تۇمەن شتابىدا ماگىزىن بار، لېيەندۇيلەردە ۋەكالەتەن سېتىش ئورۇنلىرى بار. 1985 - يىلى تۇمەن - مەيداندىكى سېتىش تور - نۇقتىسى سەككىزگە يەتتى، ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 840 مىڭ يۈەن، ئېلىنغان پايدا 65 مىڭ يۈەن بولدى.

تۇمەن - مەيدان بويىچە 1985 - يىلدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ 11، سىنىپى 56، ئوقۇغۇچىسى 889؛ مۇكەممەل ئوتتۇرا مەكتەپ بىر، تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپ 15، ئوقۇغۇچىسى 1013؛ تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ ئالتە، ئوقۇغۇچىسى 270. تۇمەن - مەيداندىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 171، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇم، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنلەر 21. تۇمەن شتابىدا بىر دوختۇرخانا بار، كېسەل كارىۋىتى 50، تىببىي داۋالاش - سەھىيە خادىمى 63، بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل ۋراچ سەككىز، لېيەندۇيلەردە تىببىي پونكىت بار. تۇمەن شتابىدا يەنە كىنوخانا، كۇتۇپخانا قاتارلىق مەدەنىيەت مۇئەسسەسىلىرى بار.

نۆنىنچى قىسىم

سۇچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى

تۆتىنچى قىسىم

سۇچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى

I باب

سۇچىلىق

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم ۋە كۆنچى دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىقى، ئورمانچىلىقى، چارۋىچىلىقى ۋە ناھىيە بازىرى مۇشۇ ئىككى دەريانىڭ سۈيىگە تايىنىدۇ. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى) بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىش ئۈچۈن شىنىغا ئۆستىڭى (ھازىرقى شىڭپىڭ ئۆستىڭى) چېپىلىپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيى باشلانغان. گۇاڭشۇ 20 - يىلى (1894 - يىلى) چىڭخەيدىكى خۇيزۇ قوزغىلاڭچى قوشۇننىڭ قالدۇق قىسىملىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىققا سېلىش ئۈچۈن دۆڭقوتاندىن يىڭىچكە دەرياسىغىچە 17 ئۆستەڭ چېپىلغان، تارىم دەرياسىغا توسما ياسالغان، بۇلارغا ناھايىتى كۆپ مەبلەغ سەرپ قىلىنغان. ئېچىلغان يەرلەرنى قۇمۇش، شور بېسىپ كەتكەنلىكتىن، ھوسۇلى ناھايىتى تۆۋەن بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئېكولوگىيىلىك مۇھىت ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) تارىم دەرياسى ئېقىن ئۆزگەرتكەنلىكتىن، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلگەن رايونلارغا سۇ كەلمەي قاراچاش، دۆڭقوتان، ئاقسوپى، تىكەنلىكتىكى دېھقان، چارۋىچىلار يۇرتىنى تاشلاپ تەرەپ - تەرەپكە كېتىشكە مەجبۇر بولدى. شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ سۈيى تۇراقلىق بولۇپ، بىرقانچە قېتىم كېڭەيتىلگەن ۋە ئۇزارتىلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىدى. 1949 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە سۇغىرىلىدىغان يەر 34 مىڭ 500 مو ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى سۇ قۇرۇلۇشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، ئاممىنى تارىم توسمىسىنى ياساپ، تارىم دەرياسىنىڭ ئېقىنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە تەشكىللەپ، چارا ۋە تىكەنلىك رايونلىرىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى قايتا يۈكسەلدۈردى، يۇرتىنى تاشلاپ كېتىپ قالغان دېھقان، چارۋىچىلار قايتىپ كەلدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر تېز كېڭەيدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرىدا پۇخۇي - مىرسالى غول

ئۆستىگى، قارچۇغا ئۆستىگى چېچىلدى. 60 - يىللاردا سۇ قۇرۇلۇشى مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، سۇغىرىش، زەيكەش قۇرۇلۇشلىرى يۇرۇشلەشكەن 30 مىڭ مو سالا ئېتىز بەرپا قىلىندى، ئاقسوپى ئۆستىگى، تارىم جەنۇبىي غول ئۆستىگى، قارچۇغا ئۆستىگى چېچىلدى، ئاقسوپى سۇ ئامبىرى ياسالدى. 70 - يىللىرى تارىم سۇ ئامبىرى، «ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى، قارچۇغا سۇ ئامبىرى ياسالدى. 21 ناسوس ئىستانسىسى (38 سۇ پومپىسى ئورنىتىلدى) قۇرۇلدى، 125 بورۇغاي قۇدۇق قېزىلدى. 80 - يىللاردا ئاپتونوم رايون ھەر ساھەدىكى كەسىپىي خادىملارنى تەشكىللەپ، كۆنچى، تارىم دەريالىرىنى تىزگىنلەشنى پىلانلىغاندا، لوپنۇر ناھىيىسىمۇ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى پىلانلىق ئېلىپ بېرىش پىلانىنى تۈزدى. بۇ پىلان چوڭ - چوڭ تەدبىرلەرنى بەلگىلەش، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى پىلانلىق ئېلىپ بېرىشتا يېتەكچى رول ئويناندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سۇغىرىش ئېرىق - ئۆستەڭلىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 845 كىلومېتر (سۇ سىڭمەيدىغىنى 58 كىلومېتر) غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە غول ئۆستەڭ 215 كىلومېتر (سۇ سىڭمەيدىغىنى 38 كىلومېتر)، تارماق ئۆستەڭ 86 كىلومېتر (سۇ سىڭمەيدىغىنى 20 كىلومېتر)، ئوق ئېرىق 167 كىلومېتر، سۇغىرىش ئېرىقى 377 كىلومېتر؛ ئېرىق - ئۆستەڭ بېشىدىكى يۇرۇشلەشكەن ئىنشائات 206؛ زەيكەش 1.194 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە غول زەيكەش 28.5 كىلومېتر، تارماق زەيكەش 36 كىلومېتر، ئوق زەيكەش 45 كىلومېتر، ئېتىز بېشىدىكى زەيكەش 86.4 كىلومېتر؛ تۇراقلىق ناسوس ئىستانسىسى 24، ئۇ ئىستانسىلارغا ئومۇمىي قۇۋۋىتى 1440 كىلوۋات كېلىدىغان ناسوستىن 42 سى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ماشىنىلاشقان قۇدۇق 117 (يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى ئاران 40، ئېلېكتر كۈچى بىلەن يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى 39 بولۇپ، قۇۋۋىتى 242 كىلوۋات، ئېنېرگىيە بىلەن يۇرۇشلەشتۇرۇلگىنى بىر بولۇپ، قۇۋۋىتى 18 كىلوۋات). 1980 - يىلى 161 مىليون 820 مىڭ كۇب مېتر سۇ بىلەن 102 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلغان بولسا، 1985 - يىلى 135 مىليون 480 مىڭ كۇب مېتر سۇ بىلەن 103 مىڭ 700 مو يەر سۇغىرىلدى، ھەر مو يەرگە كەتكەن سۇ 1582 كۇب مېتردىن 1350 كۇب مېترغا چۈشتى.

§1. سۇ بايلىقى

1. يەر ئۈستى سۈيى

لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى قۇرۇق تاغنىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىدە بۇلاق بولۇپ، يىلىغا 12 مىليون 500 مىڭ كۇب مېتر سۇ چىقىدۇ. ئاساسلىق يەر ئۈستى سۈيى باشقا جايلاردىن كېلىدۇ، تارىم دەرياسى غەربتە بۇگۇر ناھىيىسىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم توسمىسى ئارقىلىق لوپنۇر ناھىيىسىگە كىرىدۇ، كۆنچى دەرياسى شىمالدا كورلا شەھىرىنىڭ پۇخۇي دېھقانچىلىق مەيدانى ئارقىلىق لوپنۇر ناھىيىسىگە كىرىدۇ.

1) تارىم دەرياسى　50 - يىللاردا تارىم دەرياسىدىن لوپنۇر ناھىيىسىگە يىلدا 3 مىليارد 230 مىليون كۇب مېتر، 60 - يىللاردا 3 مىليارد 330 مىليون كۇب مېتر سۇ ئېقىپ كەلگەنىدى، تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدا تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ ئۆزلۈكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، ئىشلىتىلىدىغان سۇ مىقدارىمۇ ئېشىپ بارىدى. 70 - يىللاردا لوپنۇر ناھىيىسىگە يىلدا كەلگەن سۇ ئازىيىپ 2 مىليارد 720 مىليون كۇب مېترغا، 80 - يىللاردا تېخىمۇ ئازىيىپ،

2 مىليارد 590 مىليون كۇب مېترغا چۈشۈپ قالدى. چاراغا يىلدا كېلىدىغان سۈمۈ ئازىيىپ باردى، 50 - يىللاردا يىلدا 1 مىليارد 480 مىليون كۇب مېتر سۇ كەلگەن بولسا، 80 - يىللاردا ئاران 405 مىليون كۇب مېتر سۇ كېلىپ، تارىم دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئېكولوگىيىلىك مۇھىتىغا زور تەسىر كۆرسەتتى، يېشىل كارىدورنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى خەۋپ ئاستىدا قالدى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دۆڭقوتان رايونىدا تارىم دەريالىرىنىڭ كەلكۇنى بىلەن ھەر يىلى 100 مىڭ مودىن ئارتۇق ئوتلاق ۋە بوز يەر سۇغىرىلىدۇ. قارچۇغا، تارىم سۇ ئامبارلىرىغا تارىم دەريالىرىنىڭ 34 مىليون كۇب مېتر كەلكۇن سۇيى قاچىلىنىدۇ.

تارىم دەريالىرىنىڭ سۇيى لوپنۇرغا ھەر يىلى ئاساسەن كەلكۇن مەزگىلىدە يېتىپ كېلىدۇ، بەزىدە دەريا تېشىپ، نۇرغۇن چوڭ - كىچىك كۆللەر ھاسىل بولىدۇ، ھەر يىلى 2 مىلياردتىن 2 مىليارد 100 مىليون كۇب مېترغىچە بولغان سۇ تارىم توسمىسىدىن چاراغىچە بولغان 299 كىلومېتر (ئارىلىقتا) خوراپ كېتىدۇ.

2) كۆنچى دەريالىرى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۇيى ئاساسەن كۆنچى دەريالىرىدىن كېلىدۇ. 70 - يىللاردا شىكىپىك ۋە تارىم ئۆستەڭلىرى ئارقىلىق كۆنچى دەريالىرىدىن يىلدا دېھقانچىلىق ئۈچۈن 145 مىليون كۇب مېتر، چارۋىچىلىق ئۈچۈن 55 — 70 مىليون كۇب مېتر سۇ باشلاپ كېلىنىدى. ئاقسۇپى، «ئىتتىپاق» سۇ ئامبارلىرىغا كۆنچى دەريالىرىدىن يىلدا 11 مىليون كۇب مېتر سۇ باشلاپ كېلىنىپ قاچىلىۋېلىنىدى. كۆنچى دەريالىرىدىن يىلدا باشلاپ كېلىنگەن سۇ جەمئىي 200 — 210 مىليون كۇب مېتر بولدى. 80 - يىللاردا ناھىيىنىڭ كېۋەز تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ ئۆزلۇكسىز كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، كۆنچى دەريالىرى تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا چوڭ - كىچىك ناسوس ئىستانسىسىدىن 24 ى قۇرۇلۇپ، بۇ ئىستانسىلار ئارقىلىق كۆنچى دەريالىرىنىڭ قايغان سۇيى چىقىرىۋېلىنىدىغان بولدى. ھەر يىلى 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنگىچە بولغان سۇغىرىش مەزگىلىدە، كۆنچى دەريالىرىدا توختام سۈدىن باشقا سۇ قالمايدۇ، ھەر يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن ياندۇرقى يىلى 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنگىچە سۇ تۆتۈلمايدىغان مەزگىلدە قويۇپ بېرىلگەن سۇ كېلىدۇ، قويۇپ بېرىلگەن سۇنىڭ يىللىق مىقدارى 252 — 280 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ، بۇنىڭ 75 پىرسەنتى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش مەيدانىدىكى چارا ۋە داشكۆل سۇ ئامبارلىرىغا قۇيۇلىدۇ.

2. يەر ئاستى سۇيى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق تەبئىي تولۇقلىنىش مىقدارى 448 مىليون كۇب مېتر، بۇنىڭ ئىچىدە تاتلىق سۇ 228 مىليون كۇب مېتر، يېرىم تۇزلۇق سۇ 220 مىليون كۇب مېتر. تاتلىق يەر ئاستى سۇيى كۆنچى، تارىم دەريالىرىنىڭ بويلىرىغا ۋە تارىم دەريالىرىنىڭ كونا قىنىغا، ھازىرقى كۆل، سۇ ئامبارلىرىنىڭ ئەتراپىغا ۋە قۇرۇق تاغ رايونىنىڭ ئايرىم جايلىرىغا تارقالغان. يەر ئاستى سۇيىنىڭ يىللىق چىقىرىلىش مىقدارى ئاران 98 مىليون كۇب مېتر بولۇپ، ئومۇمىي يەر ئاستى سۇيىنىڭ تەخمىنەن ئىككى پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. شىكىپىك سۇغىرىش رايونىدىن يىلىغا 15 مىليون كۇب مېتر، تارىم سۇغىرىش رايونىدىن 9 مىليون كۇب مېتر، تارىم دەريالىرى بىلەن چارانىڭ جەنۇبىغىچە بولغان ئارىلىقتىن 26 مىليون كۇب مېتر تاتلىق سۇ چىقىدۇ، بۇ يەر ئاستى سۇلىرىنىڭ سۈپىتى خېلى ياخشى، ھەر لېتر سۇنىڭ مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى ئۈچ گرامدىن تۆۋەن. دەريا ۋە سۇغىرىش رايونىدىن

يىراق بوزلاڭدىن چىقىدىغان ھەر لېتر يەر ئاستى سۇيىنىڭ مىنېراللىشىش دەرىجىسى ئۈچ گىرامدىن ئالتە گىرامغىچە ياكى ئالتە گىرامدىن يۇقىرى بولۇپ، بىۋاسىتە ئىشلەتكىلى بولمايدۇ.

§ 2. سۇ باشلاش ئىنشائاتلىرى

1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى سۇ باشلاش ئىنشائاتلىرى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى) شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتى خېلى مۇقىم بولدى، چىڭ ھۆكۈمىتى سۇ قۇرۇلۇشى ئېلىپ بېرىپ، بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلدى. گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى) شىنىغا ئۆستىڭى (ھازىرقى شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ كورلىدىن شىنىغا كەنتىگىچە بولغان بۆلىكى) چېپىلدى ۋە بۇ ئۆستەڭ ئارقىلىق سۇ باشلاپ كېلىنىپ تېرىقچىلىق قىلىندى. گۇاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) قاراشەھەر بىۋاسىتە قاراشلىق مەھكىمىسىنىڭ ياردەمچى ئەمەلدارى جياڭ يۈپۈ چىڭخەيدىكى خۇيزۇ دېھقانلار قوزغىلىڭى قوشۇنىنىڭ لىيۇسىپۇ باشچىلىقىدىكى قىسمىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، دۆڭقوتاندىن يىڭىچكە دەرياسىغىچە ئۆستەڭ چاپقۇزدى ھەمدە «40 چاقىرىمدىن ئارتۇق ئۆگەن ئۆستىڭى، يەتتە چاقىرىملىق جاڭگال ئۆستىڭىنى چاپقۇزدى. توسما ياساتتى، كۆۋرۈك سالغۇزدى» («گۇاڭشۇ دەۋرانى. شەرقىي قەسىر خاتىرىلىرى» 4 - جىلىد، 153 - بەت). گۇاڭشۇ 27 - يىلى (1901- يىل) قاراشەھەر مەھكىمىسىنىڭ ئامبىلى لىيۇجيادې شىنىغا ئۆستىڭىنى يەنە 25 كىلومېتر ئۇزارتىپ، قاراقۇم رايونىغا سۇ باشلىدى. گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) يېڭىسۇ كەنتىدىكى ئۇيغۇر دېھقانلار پۇل يىغىش قىلىپ، ئاختاما ئۆستىڭىنى چاپتى. «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) دىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدە لىكىل، تىيىسكۆل، چارا، يېڭىكۆل، ئۇلۇقكۆل، ئارىلىش، چاپقۇن، دۇلال، ئويمانكۆل، چىمەنلىك، داخىلودا، قاراچۇما، شىڭپىڭ، سۇجىك، چارامان، ئاقيول قاتارلىق 18 غول ئۆستەڭ چېپىلغان، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 489 چاقىرىم بولۇپ، ئۇنىڭغا 40 چاقىرىملىق بىر تارماق ئۆستەڭنى قوشقاندا، غول ئۆستەڭلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 536 چاقىرىمغا يەتكەن. شىڭپىڭ ئۆستىڭگە كۆنچى دەرياسىدىن سۇ باشلانغاندىن باشقا، قالغان ئۆستەڭلەرنىڭ ھەممىسىگە تارىم دەرياسى ۋە ئۇنىڭ تارماق ئېقىنلىرىدىن سۇ باشلانغان، ئۇلار ئارقىلىق 8600 مو يەر سۇغىرىلغان. ئۇلار ئىچىدە ئاقيول ئۆستىڭىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 12.6 چاقىرىم بولۇپ، ئۆگەن دەرياسىدىن سۇ باشلانغان، ئۇنىڭ سۇيى بارىدىغان يەر قۇمۇشلۇق بولغاچقا، ئۆستەڭ چېپىلىپ بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتقىچە بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىدىغان ئادەم چىقمىغان.

تارىم دەرياسى ۋە ئۇنىڭ تارماق ئېقىنلىرىدىن ئۆستەڭلەرگە سۇ باشلاشتا، ئالدى بىلەن توسما ياساشقا، سۇ باشلاپ بولۇنغاندىن كېيىن توسمىنى بۇزۇۋېتىشكە توغرا كەلگەچكە، كۆپلەپ كۈچ ۋە ۋاقىت كېتەتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشلانغان سۇ تۇراقسىز بولغاچقا، دېھقانچىلىق كاپالەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى. ئۇنۇمى تۆۋەن بولاتتى. كېيىن دەريا تېشىپ، ئېقىنى ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، باشلاپ كېلىدىغان سۇ قالماي، بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى دېھقانلار باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتكەن، ئېرىق - ئۆستەڭلەرمۇ تاشلىنىپ قالغان.

2. مىنگو دەۋرىدىكى سۇ باشلاش ئىنشائاتلىرى

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى خەن يۇشۇ دېھقانلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ شىڭپىڭ ئۆستىڭىنى يەنە چاپقۇزۇپ، ئۆستەڭنى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ غەربىگىچە ئۇزارتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 83 كىلومېترغا يەتتى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى جاڭ شۇشۇ دېھقانلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ لاي - لاتقىلرىنى ۋە ئۆستەڭ ئىچىدىكى ئوت - چۆپلەرنى تازىلىتىپ، ئۆستەڭنى راۋانلاشتۇردى. قىشتا يەنە شىڭپىڭ ئۆستىڭىنىڭ سۈيىنى باغلانتۇزۇۋېتىپ، رېمونت قىلىشقا قولايلىق شارائىت يارىتتى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئەتىيازدا ئۆستەڭ بىر - ئىككى گەز چوڭقۇرلىتىلدى شۇنداقلا ئۆستەڭنىڭ ئىككى قېشىغا تېرەك، سۆگەت تىكىلىپ، ئۆستەڭ قېشى مۇستەھكەملەندى، شۇنىڭ بىلەن شىڭپىڭ ئۆستىڭى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىقىنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدىغان ئاساسلىق ئۆستەڭ بولۇپ قالدى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1933 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ئوچ يىللىق قۇرۇلۇش پىلانىدىن ئوچنى توزدى، 2 - ئوچ يىللىق پىلان مەزگىلى (1940- يىلدىن 1942 - يىلغىچە) دە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قاراقۇم ئۆستىڭى كېڭەيتىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 10 - ئايدا نى چاۋ يازغان «شىنجاڭدىكى سۇ ئىنشائاتلىرى» دېگەن ماتېرىيالدا مۇنداق دېيىلگەن: «لوپنۇر ناھىيىسىدە كۆنچى دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدىغان ئۆستەڭلەردىن شىڭپىڭ، ئاقسوپى، كۇخۇاڭ ئۆستەڭلىرى بار، تارىم دەرياسىدىن سۇ باشلىنىدىغان ئۆستەڭلەردىن چوڭكۆل، تېكلىك، قۇز، يېڭىكۆل، كۇخۇاڭ ئۆستەڭلىرى بار. ھەر ئىككىلا دەريادىن سۇ باشلىنىدىغان ئۆستەڭدىن تېچاراۋى ئۆستىڭى بار. يۇقىرىقى توققۇز ئۆستەڭنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 454 چاقىرىم كېلىدۇ». ئۆستەڭلەرنىڭ سانى ۋە ئۇزۇنلۇقى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكىدىن ئاز ۋە قىسقا بولسىمۇ، بىرقانچە يىل تىرىشىپ ئۆزلەشتۇرۇش ئارقىلىق، بولۇپمۇ شىڭپىڭ ئۆستىڭى كېڭەيتىلگەندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تېرىلغۇ يەر كۆلىمى كېڭەيىپ 38 مىڭ موغا يەتتى.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى سۇ باشلاش ئىنشائاتلىرى

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) تارىم دەرياسى ئېقىن ئۆزگەرتىپ كۆنچى دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان بولۇپ قالغاندىن كېيىن، ناھىيە تەۋەسىدىكى چارۋىچىلىق رايونلىرى قۇرغاقلىشىپ كەتكەن ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، 1952 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جىڭ يىجىڭ، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۈئاممىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن 1488 دېھقان -چارۋىچىنى ھەربىكەتلەندۇرۇپ، لاي، قۇمۇش، دەرەخ شاخلىرىدىن تارىم توسمىسىنى ياساتتى. توسما ياساشقا ئوچ ئايدىن ئارتۇق ۋاقىت، 140 مىڭ 600 ئىش كۈنى سەرپ قىلىندى، 240 مىڭ كۇب مېتر توپا توشۇلدى. بۇ قۇرۇلۇشقا قۇرۇلۇش تېخنىكا خادىمى ئابدۇرۇسۇل تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى. توسما پۈتكەندىن كېيىن تارىم دەرياسىنىڭ ئېقىنى ئەسلىگە كېلىپ، چارا ۋە تىكەنلىك رايونلىرىغا جان كىردى، يۇرتىنى تاشلاپ كېتىپ قالغان دېھقان - چارۋىچىلار قايتىپ كەلدى. 1956 - يىلى ناھىيە بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 99 مىڭ 800 موغا يەتتى. 1956- يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونىنى ئېچىپ، سۇ ئىنشائاتى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللاندى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرى ۋە 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا لوپنۇر ناھىيىسىدە بەش غول ئۆستەڭ (ئىشلەپچىقىرىش-

قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش مەيدانلىرىنىڭكىنى ئۆز، ئىچىگە ئالمايدۇ) چېچىلدى.

1) تارىم غول ئۆستىكى بۇ ئۆستەڭ تارىم يېزىسىدا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 41 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆنچى دەريانىڭ سۈيى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭ لايىھىدىكى سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى 12 كۇب مېتر. بۇ ئۆستەڭنىڭ قۇرۇلۇشى 1956 - يىلى باشلىنىپ، 1958- يىلى پۈتتى، ئۇنىڭ بىلەن 60 مىڭ مو يەرنى سۇغارغىلى بولىدۇ.

2) پۇخۇي - مىرسالى غول ئۆستىكى بۇ غول ئۆستەڭ دۆڭقوتان يېزىسىدا بولۇپ، 1959 - يىلى چېچىلغان. ئۆستەڭنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر بولۇپ، ئوسمان دەريانىڭ سۈيى باشلىنىدۇ، لايىھىدىكى سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى 13 كۇب مېتر، ئەملىيەتتە سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى ئاران ئىككى كۇب مېتر، بۇ ئۆستەڭ 1960 - يىلى پۈتكۈزۈلدى. ئۇنىڭ سۈيى بىلەن 40 مىڭ مو ئوتلاق سۇغىرىلىدۇ.

3) قارچۇغا غول ئۆستىكى بۇ غول ئۆستەڭ دۆڭقوتان يېزىسىدا بولۇپ، 1964- يىلى چېچىلغان، ئۇزۇنلۇقى 12 كىلومېتر بولۇپ، تارىم دەريانىڭ سۈيى باشلىنىدۇ، لايىھىدىكى سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى ئۇچ كۇب مېتر، ئۇنىڭ سۈيى بىلەن 8000 مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

4) ئاقسوپى غول ئۆستىكى بۇ غول ئۆستەڭ ئاقسوپى يېزىسىدا بولۇپ، 1965- يىلى چېچىلغان، ئۇزۇنلۇقى 13 كىلومېتر بولۇپ، سۇ ئامبىرىنىڭ سۈيى باشلىنىدۇ، لايىھىدىكى سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى ئىككى كۇب مېتر، ئۇنىڭ سۈيى بىلەن 7000 مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

5) تارىم جەنۇبىي غول ئۆستىكى بۇ غول ئۆستەڭ تارىم يېزىسىدا بولۇپ، 1969- يىلى چېچىلغان، ئۇزۇنلۇقى 13 كىلومېتر بولۇپ، سۇ ئامبىرىنىڭ سۈيى باشلىنىدۇ. لايىھىدىكى سېكۇنتلۇق سۇ باشلاش مىقدارى بەش كۇب مېتر، ئۇنىڭ سۈيى بىلەن 12 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ.

70 - يىللاردا غول ئۆستەڭلەرگە تاش - بېتون قۇرۇلمىلىق مەزمۇت توما ۋە چۇشۇرگە قاتارلىق يۇرۇشلەشكەن ئىنشائاتلار ياسالدى. 80 - يىللاردا غول ئۆستەڭلەرنىڭ ئېغىر دەرىجىدە سۇ سىڭىپ، سىرغىپ كېتىدىغان قىسىملىرىغا سۇلياۋ يوپۇق يېپىلىپ، ئۆستەڭلەرنىڭ پايدىلىنىش كوئېففېتسېنتى ئۆستۇرۇلدى، شۇنىڭدىن غول ئۆستەڭنىڭلا 22 كىلومېتر قىسمىغا سۇلياۋ يوپۇق يېپىلىپ، سېكۇنتىغا باشلىنىدىغان سۇ مىقدارى يەتتە كۇب مېترغا يەتكۈزۈلۈپ، سۇغىرىش كۆلىمى 40 مىڭ موغا كېڭەيتىلدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە مىرسالى غول ئۆستىكى چېچىلدى، قارچۇغا غول ئۆستىكى ئۈزارتىلدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالتە غول ئۆستەڭ (ئۇزۇنلۇقى 215 كىلومېتر، سۇ سىڭمەس قىسمى 38 كىلومېتر)، ئۇچ مەزمۇت توما، 11 چۇشۇرگە بولۇپ، يىلىغا 191 مىليون كۇب مېتر سۇ باشلىنىپ، 313 مىڭ مو يەر سۇغىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تېرىلغۇ يەر 104 مىڭ 200 مو، ئوتلاق 180 مىڭ مو، باغ 15 مىڭ مو.

§ 3. سۇ ساقلاش ئىنشائاتلىرى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە سۇ ساقلاش ئىنشائاتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو

قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 - يىللاردا ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك2- شىسى ناھىيە تەۋەسىدە تارىم ئويمانلىقىنى كەڭ كۆلەمدە ئۆزلەشتۈرۈشكە كىرىشكەندىن كېيىن، تارىم دەريا سىستېمىسىدىكى ئېقىنچى دەريا سۇيىنى يىغىپ پايدىلىنىش باشلاندى. 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى داشكۆل، چارا سۇ ئامبارلىرىنى ياساپ، 31 -، 32 -، 33 -، 34 -، 35 - تۈەن - مەيدانلارنىڭ سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇيىنى ھەل قىلدى. 60 - يىللاردا لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاقسۇپى سۇ ئامبىرى، 70 - يىللاردا تارىم، «ئىتتىپاق»، قارچۇغا سۇ ئامبارلىرى ياسالدى، بۇ تۆت سۇ ئامبىرى ئىشلىتىلىشكە باشلىغاندىن كېيىن، داۋاملىق رېمونت قىلىنىپ ۋە يۇرۇشلاشتۇرۇلۇپ، سۇ ساقلاش ۋە كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىقتىدارى كۈچەيتىلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى تۆت سۇ ئامبىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 45 مىليون 210 مىڭ كۇب مېتر غا، ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان سىغىمى 32 مىليون 850 مىڭ كۇب مېتر غا يەتتى.

1. ئاقسۇپى سۇ ئامبىرى

ئاقسۇپى سۇ ئامبىرى تارىم يېزىسىنىڭ شەرقىي - جەنۇبىي قىسمىدىكى ئاقسۇپى كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 23 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئامبارنىڭ توسمىسى توپا توسما بولۇپ، كۆنچى دەريا سىستېمىسىدىكى قىشلىق بىكار سۇيى قاچىلىنىدۇ، ئۇنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 5 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتر، ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان سىغىمچانلىقى 3 مىليون 800 مىڭ كۇب مېتر بولۇپ، 10 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. بۇ ئامبارنىڭ قۇرۇلۇشى 1963 - يىلى باشلىنىپ، 1964 - يىلى پۈتتى، دۆلەت 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى.

2. تارىم سۇ ئامبىرى

تارىم سۇ ئامبىرى تارىم يېزىسىنىڭ غەربىي - جەنۇبىي قىسمىدىكى خادادۆڭ كەنتىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىن 18 كىلومېتر كېلىدۇ. توسمىسى توپا توسما، ئاساسىي توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 800 مېتر، ئەڭ چوڭ توسمىسىنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتر. ئوسمان دەريا سىستېمىسىدىكى قاچىلىنىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرىنىڭ ئومۇمىي سىغىمچانلىقى16 مىليون كۇب مېتر، ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان سىغىمچانلىقى 12 مىليون كۇب مېتر بولۇپ، 14 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇشى 1970 - يىل 5 - ئايدا باشلىنىپ، 1973 - يىلى پۈتتى، ئۇنىڭغا جەمئىي 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 100 مىڭ يۈەن، گۇڭشې، ئەترەتلەر چىقارغىنى 100 مىڭ يۈەن.

3. قارچۇغا سۇ ئامبىرى

قارچۇغا سۇ ئامبىرى دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ جەنۇبىدىكى قارچۇغا كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىن 110 كىلومېتر كېلىدۇ، توسمىسى توپا توسما، ئاساسلىق توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.7 كىلومېتر، ئەڭ چوڭ توسمىسىنىڭ ئېگىزلىكى 5.5 مېتر، قوشۇمچە توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1.35 كىلومېتر، بۇ ئامبارغا تارىم دەريا سىستېمىسىدىكى قاچىلىنىدۇ. ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 18 مىليون كۇب مېتر، ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان سىغىمچانلىقى 14 مىليون 750 مىڭ كۇب مېتر بولۇپ، 29 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. بۇ ئامبارنىڭ قۇرۇلۇشى 1972 - يىلى باشلىنىپ، 1973 - يىلى پۈتتى، ئۇنىڭغا جەمئىي 171 مىڭ 200 يۈەن مەبلەغ

سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 100 مىڭ يۈەن، گۇڭشې، ئەترەتلەر چىقارغىنى 71 مىڭ 250 يۈەن.

4. «ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى

«ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى شىنىغا كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ناھىيە بازىرىغا 30 كىلومېتر كېلىدۇ، توسمىسى توپا توسما، ئاساسلىق توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.75 كىلومېتر، ئەڭ چوڭ توسمىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4.5 مېتر، قوشۇمچە توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3.1 كىلومېتر. بۇ سۇ ئامبىرىغا شىڭپىڭ غول ئۆستىكى ئارقىلىق كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيى باشلىنىپ قاچىلىنىدۇ. ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 5 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتر، ئەمەلىي پايدىلىنىشقا بولىدىغان سىغىمچانلىقى 2 مىليون 300 مىڭ كۇب مېتر، يىلدا ئىككى قېتىم سۇ قاچىلىنىدۇ، 20 مىڭ مو يەر سۇغىرىلىدۇ. ئۇنىڭغا جەمئىي 618 مىڭ 600 يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغىنى 525 مىڭ يۈەن، گۇڭشې، ئەترەتلەر چىقارغىنى 93 مىڭ 600 يۈەن.

قوشۇمچە

ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا قاراشلىق سۇ ئامبارلىرى

داشكۆل سۇ ئامبىرى داشكۆل سۇ ئامبىرى تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا، تىكەنلىكنىڭ 20 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، ئوبلاست بويىچە ئەڭ چوڭ توزلەڭلىك سۇ ئامبىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئامبارنى 1958- يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ياسىغان، ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 228 مىليون كۇب مېتر. ئۇنىڭغا 5 مىليون 250 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 115 مىڭ موغا يېتىدۇ.

چارا سۇ ئامبىرى چارا سۇ ئامبىرى تارىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا، چارا يېزىسىنىڭ بەش كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدا بولۇپ، ئۇنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 1958 - يىلدىن 1967 - يىلغىچە ياسىغان. ئۇنىڭ سىغىمچانلىقى 115 مىليون كۇب مېتر بولۇپ، 1 مىليون 870 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 1989 - يىلى كېڭەيتىلىپ، سىغىمچانلىقى 210 مىليون كۇب مېترغا، ئۇنۇملۇك سۇغىرىش كۆلىمى 170 مىڭ موغا يەتكۈزۈلدى.

§ 4. ناسۇس بىلەن سۇ چىقىرىش ئىنشائاتلىرى

كۆنچى دەرياسى تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى تۇپراقنىڭ سۇپىتى ياخشى، شور ئاز بولۇپ، كېۋەز تېرىشقا باب كېلىدۇ. بۇ يەرنى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن، لوپنۇر ناھىيىسى كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى قايغان سۇدىن پايدىلىنىلىدىغان سۇ چىقىرىش قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ باردى. 1973 - يىلدىن 1975 - يىلغا قەدەر دۆلەت 850 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ قايغان سۈيىنى چىقىرىشقا توك يەتكۈزۈش ئۈچۈن يۇقىرى بېسىملىق توك سىمى تارتتى، 1974 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە ئۈچ ناسۇس ئىستانسىسى قۇرۇپ،

تۆت سۇ ناسۇسى ئورناتتى، ئۇلارنىڭ قۇۋۇتى 117 كىلوۋات، سېكۇنتلۇق سۇ چىقىرىش مىقدارى 0.565 كۇب مېتر. چىقىرىلغان سۇ بىۋاستە يەر سۇغىرىشقا ئىشلىتىلدى، سۇ يەتكۈزۈش ئارىلىقى قىسقا، پايدىلىنىش نىسبىتى زور بولغاچقا، شال ۋە كېۋەز تېرىقچىلىقىدىكى ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقىرى بولدى. 1980 - يىلى ناسۇس پونكىتى 21 گە، ناسۇس 38 گە، قۇۋۇتى 1220 كىلوۋاتقا، سېكۇنتلۇق سۇ چىقىرىش مىقدارى 7.3 كۇب مېتردىن يەتتى. كۆنچى دەريا سىنىڭ قايغان سۇيىنىڭ مىقدارى چەكلىك بولغاچقا، ناسۇس پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى چەكلىمىگە ئۇچرىدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ناسۇس پونكىتى 24 كە، ناسۇس 42 گە، قۇۋۇتى 1440 كىلوۋاتقا، سېكۇنتلۇق سۇ چىقىرىش مىقدارى 7.355 كۇب مېتردىن يەتتى؛ ناسۇس ئىستانسىلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سۇغىرىش جىددىي بولۇپ، دەريادا چىقارغۇدەك سۇ قالمىغاندا، كۆنچى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىن سۇ باشلاپ كېلىنىپ، سۇ چىقىرىپ سۇغىرىشنىڭ ئېھتىياجى قاندۇرۇلىدىغان بولدى. سۇ چىقىرىپ سۇغىرىشنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ياخشى بولغاچقا، ناسۇس ئىستانسىسى قۇرۇش چەكلەنمىدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1985 - يىلدىكى ناسۇس ئىستانسىلىرى

4 - قىسىم 1 - جەدۋەل

ئورنى	ئېلېكتىرماتور (كىلو-ۋات/دانە)	سۇ چىقىرىش مىقدارى (كۇب‌مېتر/سېكۇنت)	قۇرۇلغان ۋاقتى
شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	47/2	0.21	1976 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	30/1	0.220	1976 - يىل
كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى	40/1	0.135	1976 - يىل
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	70/2	0.32	1979 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	40/1	0.22	1978 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	66/2	0.134	1978 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	60/2	0.41	1980 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	44/2	0.239	1980 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى تۆڭچىكە كەنتى	70/2	0.41	1977 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى تۆڭچىكە كەنتى	52/2	0.30	1978 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى تۆڭچىكە كەنتى	52/2	0.30	1978 - يىل
شىڭپىڭ يېزىسى 3 - چوڭ ئەترەت 3 - ئەترەت	40/1	0.22	1980 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەترىتى	40/2	0.193	1979 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى 3 - كەنتى	100/3	0.66	1977 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى 3 - كەنتى	22/1	0.087	1978 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى 1 - كەنتى	52/1	0.255	1979 - يىل

«ئىتتىپاق» يېزىسى 1 - كەنتى	60/2	0.355	1978 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسى 1 - كەنتى	30/1	0.087	1978 - يىل
تارىم يېزىسى 3 - كەنتى	105/2	0.57	1978 - يىل
تارىم يېزىسى 3 - كەنتى	80/2	0.440	1978 - يىل
تارىم يېزىسى 7 - كەنتى	80/2	0.44	1981 - يىل
تارىم يېزىسى 2 - كەنتى	80/2	0.44	1981 - يىل
تارىم يېزىسى 6 - كەنتى	80/2	0.44	1984 - يىل
«ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى يېڭى ئېچىلغان يەر	60/2	0.270	1984 - يىل
جەمئىي	1440/42	7.355	

§ 5. قۇدۇق قېزىپ سۇ چىقىرىش ئىنشائاتلىرى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم ۋە كۆنچى دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا جايلاشقان بولغاچقا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ تولۇقلىنىش مىقدارى يېتەرلىك ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە يەر ئاستى سۇيىنىڭ سۈپىتى ناچار، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى، يىللىق چىقىرىلىش مىقدارى ئاران 98 مىليون كۇب مېتىرغا يېتىدۇ.

1976 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە توققۇز قۇدۇق قېزىلدى، ئەمما يۇرۇشلەشتۇرۇلمىدى ۋە ئىشلىتىلمىدى. 1978 - يىلى ئاپتونوم رايون قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇپ قۇدۇق قېزىش مەبلىغى چۇشۇرۇپ بەردى، لوپنۇر ناھىيىسى تەبىئىي شارائىت بىلەن ھېسابلاشماي، قۇدۇق قېزىش ئەترىتى تەشكىللەپ، قارىغۇلارچە كۆپلەپ قۇدۇق قېزىشقا كىرىشتى. 1979 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 125 قۇدۇق قېزىلىپ، 121 ى يۇرۇشلەشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە توك كۆچى بىلەن يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن قۇدۇق 73 (585 كىلوۋاتلىق)، ماشىنىلاشقان قۇدۇق 24 (200 كىلوۋاتلىق). 1984 - يىلى ناھىيە بويىچە قۇدۇق 130 غا يەتكەن بولسىمۇ، يۇرۇشلىشىش ۋە مۇكەممەللىشىش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن بولدى. چىقىدىغان سۇ ئاز، سۇ چىقىرىش تەننەرخى يۇقىرى بولغانلىقتىن، ئىقتىسادىي ئۈنۈمىمۇ ياخشى بولمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقۇرۇش ياخشى بولمىغاچقا، ئېلېكتر سايمانلىرى ۋە ماشىنىلارنىڭ بۇزۇلۇپ ۋە يىتىپ كېتىشى ئېغىر بولدى. 1985 - يىلىغا كەلگەندە قۇدۇقتىن 117 سى قالدى، ئىشلىتىشكە بولىدىغان يۇرۇشلەشكەن ساق قۇدۇقتىن 40 ىلا قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېلېكتر كۆچى بىلەن يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن قۇدۇق 39 (242 كىلوۋاتلىق)، ئادەملەر ۋە ھايۋانلار سۇ ئىچىدىغان قۇدۇق يەتتە، سۇغىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان قۇدۇق 32؛ ماشىنىلاشقان قۇدۇق بىر (18 كىلوۋاتلىق)، بۇنىڭ سۇيىنى چارۋىچىلىق رايونى ئىشلەتتى. 1985 - يىلى 63 قۇدۇق كېرەكسىز قىلىۋېتىلدى، قۇدۇقلار بورۇاي بىلەن قېزىلغاچقا، 300 مىڭ يۇەندىن ئارتۇق زىيان بولدى.

§ 6. سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى

چەك سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە ئېچىلغان يەر ئاز ئىدى، تېرىقچىلىق ئاساسەن دەريا بويلىرىدا قىلىناتتى، سالا ئېتىز، ئېتىزلار ئارىسىدا سۇغىرىش ئېرىقلىرى يوق ئىدى. ئېتىزلار غول ئۆستەڭ ياكى تارماق ئۆستەڭلەرنىڭ سۇيى بىلەن بىۋاستە باستۇرۇپ سۇغىرىلاتتى، سۇ نەگىچە بارالىسا، شۇ يەرگىچە تېرىقچىلىق قىلىناتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تارىم1- مەيدانى بوز يەر ئاچقاندا، ئېتىزلار ئارىسىغا تارماق ئۆستەڭ، ئوق ئېرىق، سۇغىرىش ئېرىقى چاپتى ھەم يۇرۇشلەشكەن ئىنشائاتلارنى ياسىدى. تارىم 1 - مەيدانى 1959 - يىلى گۇڭشې بىلەن يەر ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، دېھقانلار چوڭ سالا ئېتىزدا تېرىقچىلىك قىلىشقا ماسلىشالمىدى؛ ئېتىزلار ئارىسىدىكى سۇغىرىش سىستېمىسى ۋە ئىنشائاتلارنىڭ كۆپىنچىسى بۇزۇلۇپ كەتتى. 1963 - يىلى سۇ ئىنشائاتى مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇش قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېتىزلار ئارىسىغا يۇرۇشلەشكەن سۇغىرىش ئىنشائاتى ياساش باشلاندى. كېيىن بۇ قۇرۇلۇش كۆپ يىل توختاپ قالدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يەنە باشلاندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە (يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش تۈەن - مەيدانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) ئېرىق - ئۆستەڭلەرنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 845 كىلومېتر (بۇنىڭ ئىچىدە سۇ سىغىمىيدىغىنى 58 كىلومېتر) غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە غول ئۆستەڭ 215 كىلومېتر (سۇ سىغىمىيدىغىنى 38 كىلومېتر)، تارماق ئۆستەڭ 86 كىلومېتر (سۇ سىغىمىيدىغىنى 20 كىلومېتر)، ئوق ئېرىق 167 كىلومېتر، سۇغىرىش ئېرىقى 377 كىلومېتر. ئېرىق - ئۆستەڭ بېشىدىكى يۇرۇشلەشكەن ئېتىزلارنىڭ كۆلىمى 60% ئەتراپىغا تېرىلغۇ يەرلەردە، سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى يۇرۇشلەشكەن ئېتىزلارنىڭ كۆلىمى 60% ئەتراپىغا يەتتى.

§ 7. زەي چىقىرىۋېتىش قۇرۇلۇشى

چەك سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە زەيكەش بولمىغاچقا، يەر ئاستى سۇيىنىڭ ئورنى ئۆرلەپ، تۇپراقنىڭ شورلىشىشى ئۇزلۇكسىز ئېغىرلىشىپ كېتىپ، كۆپلىگەن يەر تاشلىنىپ قالغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدە بوز يەر ئېچىشقا باشلىغان تارىم 1 - مەيدانى زەيكەش چېپىپ، سۇچىقىرىۋېتىش-سۇغىرىش سىستېمىسى مۇكەممەل سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلدى. 1959 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدىمۇ ئادەم كۈچى بىلەن زەيكەش چېپىلىپ، زەينى چىقىرىپ تۇپراقنى ياخشىلاشتا كۆرۈنەرلىك ئۇنۇم قولغا كەلتۈرۈلدى. 1959 - يىل 11 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى يەر تەكشىگەندە، تارىم 1 - مەيدانىنىڭ يېرى لوپنۇر دېھقانلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئەينى ۋاقىتتا ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى قالاق بولغاچقا، دېھقانلار چوڭ سالا ئېتىزلاردا تېرىقچىلىق قىلىشقا ماسلىشالماي قالدى، زەيكەشلەر باشقۇرۇشسىز

قېلىپ، كۆپ قىسمى تىنىپ كەتتى، تۇپراق ناچارلىشىپ، ھوسۇلى تۆۋەنلەپ كەتتى. 1963- يىلى ناھىيە بويىچە سۇ ئىنشائاتى مەركەز قىلىنغان «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلغاندا زەيكەشلەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 30 مىڭ مو يەردىكى غول، تارماق، ئوق زەيكەش ۋە ئېتىز بېشىدىكى زەيكەشلەر يۇرۇشلەشتۈرۈلدى. بىراق كېيىن زەيكەش قۇرۇلۇشى داۋاملىق ئېلىپ بېرىلمىدى ۋە قوغدالمىدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى قېزىش ماشىنىسىدىن بىرنى سېتىۋېلىپ زەيكەش چېپىشقا كىرىشىپ، يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 100 كىلومېتر زەيكەش چاپتى، بۇنىڭ ئىچىدە غول زەيكەش 30 كىلومېتر، تارماق زەيكەش 20 كىلومېتر، ئوق زەيكەش 20 كىلومېتر، ئېتىز بېشىدىكى زەيكەش 30 كىلومېتر. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە زەيكەش 1. 194 كىلومېترغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە غول زەيكەش 5. 28 كىلومېتر، تارماق زەيكەش 36 كىلومېتر، ئوق زەيكەش 45 كىلومېتر، ئېتىز بېشىدىكى زەيكەش 6. 84 كىلومېتر، زەي چىقىرىش كۆلىمى 30 مىڭ مو، يىللىق زەي چىقىرىش مىقدارى 5 مىليون كۇب مېتر.

§ 8. كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش ئىنشائاتلىرى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاساسەن تارىم دەريا سىستېمىسىدىكى كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈلىدۇ. 1953 - يىلدىن باشلاپ دۆڭقوتان رايونىدا كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسى ياسالدى، 60 - يىللارغا كەلگەندە كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئالتە كىلومېترغا يەتتى، ئۇ ئارقىلىق تارىم دەريا سىستېمىسىدىكى 1200 كۇب مېتر/سېكونتلۇق كەلكۇننى توسقىلى بولاتتى. كېيىن تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنىڭ كېڭىيىشىگە ئاھالىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسى داۋاملىق ياسىلىپ تۇردى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش توسمىسى 36 كىلومېترغا يەتتى، ئۇ 8000 مو تېرىلغۇ يەر، 5000 ئاھالىنى قوغدايدۇ.

§ 9. باشقۇرۇش، خىراجەت

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە سۇ ئىنشائاتلىرىدىن پايدىلىنىش ۋە ئۇنى باشقۇرۇشتا مىراب تۈزۈمى يولغا قويۇلغان. مىراب ئۇچ دەرىجىگە بۆلۈنەتتى، 1 - دەرىجىلىك مىراب لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ توسما ياساش، كەلكۇندىن مۇداپىئە كۆرۈش، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىش قاتارلىق ئىشلىرىنى باشقۇراتتى؛ 2 - دەرىجىلىك مىراب ئۆزىگە تەۋە رايون (ئەينى ۋاقىتتىكى تىكەنلىك، دۆڭقوتان، قاراقوم، چوڭكۆل قاتارلىق رايونلار) نىڭ سۇ ئىشلىرىغا، سۇ ئىنشائاتىغا ماتېرىيال ۋە ئەمگەك چىقىرىشنى سۈيلەشكە مەسئۇل ئىدى؛ 3 - دەرىجىلىك مىراب (كەنت مىرابى «كۆكبېشى» دەپمۇ ئاتىلاتتى) شۇ كەنتنىڭ سۈيىنى تەقسىم قىلىش، پۇل يىغىشقا مەسئۇل ئىدى. 1 - دەرىجىلىك مىرابنى ھۆكۈمەت تەيىنلەيتتى، ئىش ھەققىنى ھۆكۈمەت بېرەتتى. 2 - ۋە 3 - دەرىجىلىك مىرابلارنى يەرلىك ئاھالە سۇ باشقۇرۇشتا تەجرىبىلىك ۋە ئابرويلۇق كىشىلەردىن سايلايتتى. مىرابلارنىڭ بېرىنى يەرلىك ئاھالە تېرىشىپ بېرەتتى.

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) شىڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندا، لوپنۇر ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ سۇ ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىنىدى. شۇنىڭ بىلەن ناھىيە دەرىجىلىك مىراب ئەمەلدىن قالدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى(1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمىگە، ناھىيىنىڭ سۇ ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل مەخسۇس ئادەم قويۇلدى، يېزا، كەنتلەردە سۇ ئىشلىرىنى يەنىلا مىراب باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 4 - ئايدا، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا ئىلگىرىكى سۇ ئىشلىرى كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېڭى سۇ ئىشلىرى كومىتېتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى. غۇپۇر ياقۇپ مۇدىرلىققا سايلاندى، بۇ كومىتېت ناھىيىنىڭ سۇ قۇرۇلۇشى ۋە سۇ باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. كەنتلەردە بەش - يەتتە كىشىلىك سۇ باشقۇرۇش گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى. 1951 - يىلى ناھىيىلىك سۇ ئىشلىرى كومىتېتى ئۆزگەرتىپ سايلاندى، كومىتېت 15 كىشىدىن تەركىب تاپتى، مۇسا تۆمۇر مۇدىر، ئوسمان مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 60 - يىللارنىڭ بېشىدا سۇ ئىشلىرى كەسپىگە دائىر ئىشلار كۆنسايىن كۆپەيگەنلىكتىن، كۆندىلىك ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس ئاپپارات قۇرۇش باشلاندى.

1) مەمۇرىي ئاپپارات 1959 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىدە سۇ ئىشلىرى بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئۇنىڭغا باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىق قويۇلدى. بۇ بۆلۈمچىدە مەمۇرىي شتاتتىن ئۆچى، كەسپىي شتاتتىن ئالتىسى بار ئىدى. 1964 - يىلى سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ سۇ خىزمىتىگە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى رەھبەرلىك قىلدى. 1973 - يىلى سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، تۆت مەمۇرىي شتات، ئالتە كەسپىي شتات بېرىلدى. 1975 - يىلى سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى سۇ - ئېلېكتر بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، 1980 - يىلى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى ئىدارە ئىشچى - خىزمەتچىسى 32 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنژېنېر بىر، ياردەمچى ئىنژېنېر بىر، تېخنىك ئۇچ. سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىگە بىر باشلىق، ئىككى مۇئاۋىن باشلىق قويۇلدى. ئىدارە قارىمىقىدا پىلانلاش ئەتىرىتى، قۇدۇق قېزىش ئەتىرىتى، بېلىق تۇتۇش ئەتىرىتى، سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى بار.

2) سۇ باشقۇرۇش ئاپپاراتى 60 - يىللاردا سۇ ئىشلىرى بۆلۈمىگە بىۋاستە قاراشلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتىدىن ئۇچى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىدە سۇ باشقۇرۇش بۆلۈمچىسى قۇرۇلۇپ، ئۇچ سۇ باشقۇرۇش پونكىتىنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىشقا مەسئۇل قىلىنىدى.

(1) شىڭپىك يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتى بۇ پونكىت 1961 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، شىڭپىك يېزىسى، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 2 - تۈەنى ئارقا سەپ باشقارمىسىغا سۇ تەقسىم قىلىپ بېرىشكە، سۇغىرىش ئىشلىرىغا ھەم شىڭپىك غول ئۆستىگى، «ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى قاتارلىق ئىنشائاتلارنى رېمونت قىلىشقا، 40 مىڭ 700 مو تېرىلغۇ يەر، 3000 مو ئورمان، 3500 مو ئوتلاقنى سۇغىرىشقا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلى بۇ پونكىتتا ئۇچ كادىر، ئالتە ئىشچى بار بولدى.

(2) تارىم يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتى　بۇ پونكىت 1961 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، تارىم، «ئىتتىپاق» يېزىلىرىدا سۇ تەقسىم قىلىپ بېرىشكە، سۇغىرىش ئىشلىرىغا ھەم تارىم غول ئۆستىكى، تارىم سۇ ئامبىرى، ئاقسوپى سۇ ئامبىرى قاتارلىق ئىنشائاتلارنى رېمونت قىلىشقا، 60 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرىشقا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلى بۇ پونكىتتا توققۇز ئىشچى - خىزمەتچى، 11 ۋاقىتلىق ئىشچى بار بولدى.

(3) دۆڭقوتان يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتى　بۇ پونكىت 1966 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، دۆڭقوتان يېزىسىدا سۇ تەقسىم قىلىپ بېرىشكە، تېرىلغۇ يەر، ئوتلاقلارنى سۇغىرىشقا، تارىم دەرياسىنىڭ كەلكۈنىنى توسىدىغان توسما ياساشنى ئۇيۇشتۇرۇشقا، مىرسالى ئۆستىكى، قارچۇغا جەنۇبىي ۋە شىمالىي غول ئۆستەڭلىرى، قارچۇغا سۇ ئامبىرى قاتارلىق ئىنشائاتلارنى رېمونت قىلىشقا، 10 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرنى سۇغىرىشقا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلى بۇ پونكىتتا ئىككى ئىشچى - خىزمەتچى، 16 ۋاقىتلىق ئىشچى بار بولدى.

3) ۋاقىتلىق ئاپپاراتلار　يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى پۈتۈن ناھىيە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، كەڭ كۆلەمدە سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ئېلىپ بارغاندا ئوخشاش بولمىغان مەزگىل ۋە ۋەزىپىلەرگە قاراپ، ھەرخىل ۋاقىتلىق رەھبەرلىك ئاپپاراتلىرىنى، ئالايلۇق، 1952 - يىلى تارىم توسمىسى قوماندانلىق شتابى، 60 - يىللاردا سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابى، «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇش قوماندانلىق شتابى، كەلكۈندىن ۋە قۇرغاقچىلىقتىن مۇداپىئە كۆرۈش قوماندانلىق شتابى، «ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى قوماندانلىق شتابى، سۇ سىڭىمى ئېرىق - ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى قوماندانلىق شتابى قاتارلىق ۋاقىتلىق ئاپپاراتلارنى قۇردى. بۇ ئاپپاراتلار سۇ ئىنشائاتىنى قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينىدى.

2. ئىنشائاتلارنى باشقۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىسىدە چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە شىڭپىڭ ئۆستىكى چېچىلغاندىن كېيىن، ئۇنى پۇقرالار ئۆزى باشقۇردى. ئۆستەڭنى كەڭ كۆلەمدە كېڭەيتىش ۋە لاي - لاتقىلارنى ئادالاشقا ناھىيىنىڭ ئامبال - ھاكىملىرى ھەيدەكچىلىك قىلدى. دۆڭقوتاندىن يېڭىچكە دەرياسىغىچە 17 ئۆستەڭ چېچىلغان بولسىمۇ، باشقۇرۇش ۋە رېمونت قىلىش ياخشى بولمىغانلىقتىن، ئاستا - ئاستا كاردىن چىقتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، نۇرغۇن ئىنشائاتلار ياسالدى، بىراق ئەينى ۋاقىتتا قۇرۇشقا ئەھمىيەت بېرىلىپ، باشقۇرۇشقا سەل قارالدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى ياكى سۇ ئىشلىرى بۆلۈمىلا سۇ ئىنشائاتلىرىنى ۋاقىتلىق رېمونت قىلىشقا مەسئۇل بولدى. 1961 - يىلىدىن كېيىن شىڭپىڭ، تارىم، دۆڭقوتان يېزىلىرىدا كەينى - كەينىدىن سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرى قۇرۇلدى، ئۇلار باشقۇرۇش تەۋەسىدىكى ئۆستەڭ، توما، سۇ ئامبىرى قاتارلىق ئىنشائاتلارنى قوغداشقا مەخسۇس ئادەم قويدى. ھەر يىلى يۇقىرى ئورۇنلاشتۇرغان رېمونت قىلىش ۋە مۇستەھكەملەش ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندىاپ، نەپ ئالىدىغان ئورۇنلارنى ئېرىق- ئۆستەڭلەرنى تازىلاشقا ئوخشاش ئىشلارنى قىلىشقا تەشكىللەپ تۇردى.

3. سۇ باشقۇرۇش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە كۆنچى ۋە تارىم دەريالىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىملىرىدا

ئېچىلغان يەر ئاز بولۇپ، سۇ كۆپ ئىشلىتىلمەيدىغان بولغاچقا، لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىدىغان سۇ كۆپ ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئېچىلغان يەرمۇ كۆپ ئەمەس ئىدى. سۇغىرىش توغرا كەلگەندە مىرابلار قانچىلىك سۇ كېرەك بولسا، شۇنچىلىك باغلاپ بېرەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئېچىلغان يەر كۆپەيدى، كۆنچى دەريا سىنىڭ سۈيى يېتىشمەي قالدى، تارىم دەريا سىدىن كېلىدىغان سۇ بەك ئازىيىپ كەتتى. 1957 - يىلى باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا سۇ باشقۇرۇش باشقارمىسى قۇرۇلدى، بۇ باشقارما كۆنچە دەريا سىنىڭ سۈيىنى باشقۇرۇپ، قالايمىقان ئىشلىتىشكە يول قويمىدى. 1962 - يىلى ئوبلاستلىق سۇ باشقۇرۇش باشقارمىسى كۆنچى دەريا سى سۈيىنىڭ توققۇز پىرسەنتىنى شىڭپىڭ ئۈستىگە بۆلۈپ بەردى، 1965 - يىلى 9.4% كە كۆپەيتتى. تارىم غول ئۈستىگە كۆنچى دەريا سىدىن باشلىنىدىغان سۇنىمۇ ئوبلاستلىق سۇ باشقۇرۇش باشقارمىسى بۆلۈپ بېرىدىغان بولدى. بۆلۈپ بېرىلگەن سۇنى ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى شىڭپىڭ، تارىم سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرىغا ئۆتكۈزىدۇ. سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرى سۇ مىقدارىنى ئۆلچەپ تۇرىدۇ ھەم سۇغىرىش كۆلىمى ۋە زىرائەتلەرنىڭ سۇغا بولغان ئېھتىياجىغا قاراپ، ئوق ئېرىقلارنى تەقسىملەپ بېرىدۇ، ئاندىن ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى سۇ باشقۇرغۇچىلىرى ئېتىزلارغا بۆلۈپ بېرىدۇ. دۆڭقوتان يېزىلىق سۇ باشقۇرۇش پونكىتى ھەر يىلى تارىم دەريا سىغا توسما ياساپ كەلكۇن سۈيىنى باشلاپ ئوتلاق ۋە بوز يەرلەرنى سۇغىرىدۇ. 60 - ۋە 70 - يىللاردا ياسالغان جەمئىي 45 مىليون 210 مىڭ كۇب مېتر سۇ قاچىلىنىدىغان تۆت سۇ ئامبىرىنى باشقۇرۇش رايونىدىكى سۇ باشقۇرۇش پونكىتلىرى مەخسۇس ئادەم قويۇپ باشقۇرىدۇ. 70 - ۋە 80 - يىللاردا كۆنچى دەريا سىنىڭ بويىدا قۇرۇلغان 24 ناسۇس ئىستانسىسىنى كەنت ۋە ئەتراپلار باشقۇردى، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرى ئۆز نۆۋىتى كەلگەندە سۇ چىقىرىپ يەر سۇغىرىدۇ. 1980 - يىلى 161 مىليون 820 مىڭ كۇب مېتر سۇ بىلەن 102 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلدى، ھەر مو يەرنى سۇغىرىشقا 1582 كۇب مېتر سۇ كەتتى. 1985 - يىلى 135 مىليون 480 مىڭ كۇب مېتر سۇ بىلەن 104 مىڭ 200 مو يەر سۇغىرىلدى، ھەر مو يەرنى سۇغىرىشقا كەتكەن سۇ 1300 كۇب مېترغا چۈشتى.

4. سۇ ھەققى ئېلىش

مىنگو دەۋرىدە ئۆستەڭلەرنى رېمونت قىلىشقا كېرەكلىك ئەمگەك كۈچى سېلىق سېلىش يولى بىلەن ھەل قىلىناتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دېھقانلار سۇ ھەققىنى، سۇ قۇرۇلۇشلىرىنى رېمونت قىلىشنى ئۈستىگە ئېلىش، مىرابقا ئاشلىق بېرىش ياكى مىرابنىڭ يېرىنى تېرىپ بېرىش قاتارلىق يوللار بىلەن تۆلەيتتى. 1961 - يىلى ھەر مو يەرنىڭ سۇ ھەققى ئۇچۇن بىر جىڭ بۇغداي ئېلىنىپ، سۇ باشقۇرغۇچىنىڭ ئىش ھەققى ۋە سۇ ئىنشائاتىنىڭ رېمونت ھەققى قىلىنىدىغان بولدى. 1971 - يىلى ھەرمو يەرگە ئىككى جىڭ بۇغداي تاپشۇرۇلىدىغان بولدى، سۇ ھەققى تۆۋەن بۆلۈپ قالغاچقا، ئۇ چىقىمغا يەتمىدى. 1984 - يىلى دېھقانچىلىق رايونىدا ھەر مو يەرگە 1.5 يۈەندىن سۇ ھەققى ئېلىنىدىغان بولدى، چارۋىچىلىق رايونىدا سۇ ھەققى چارۋا سانىغا قاراپ ھەر تۈياق چارۋا ئۈچۈن 30 پۇڭدىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق مەيدان (فېرما) لىرىنىڭ ھەر تۈياق چارۋىسى ئۈچۈن 40 پۇڭدىن ھەق ئېلىنىدىغان بولدى. موغا ۋە تۈياققا قاراپ سۇ ھەققىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى سۇنى پىلانلىق، تېجەپ ئىشلىتىشكە پايدىسىز بولدى، سۇ ھەققى يەنىلا تۆۋەن بولۇپ، كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمىدى. 1985 - يىلى

ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە سۇ باشقۇرۇش تارمىقى موغا قاراپ ھەق ئېلىشنى ئىشلىتىلگەن سۇ (كۇب مېتر) غا قاراپ ھەق ئېلىشقا ئۆزگەرتتى.

5. سۇ ئىنشائاتىغا مەبلەغ سېلىش

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چىڭ ھۆكۈمىتى مەبلەغ چىقىرىپ، شىڭپىڭ غول ئۆستىگى ھەم دۆڭقوتاندىن يېڭىچكىگىچە بولغان ئۆستەڭلەرنى چاپتۇرۇپ، بوزيەر ئۆزلەشتۇرگۈچىلەرنىڭ پايدىلىنىشىغا بەرگەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى 260 مىليون كونا خەلق پۇلى (يېڭى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا 26 مىڭ يۈەن) قەرز بېرىپ، تارىم توسمىسىنى ياساتتى. كېيىن خەلق ھۆكۈمىتى قەرز بېرىشنى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەبلەغ سېلىشقا ئۆزگەرتىپ، خەلقنىڭ يۈكىنى يەڭگىللەتتى. 1956 - يىلدىن باشلاپ دۆلەت لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سۇ ئىنشائاتىغا ھەر يىلى كۆپ مىقداردا مەبلەغ سېلىپ، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىپ تۇردى. 1966 - يىلدىن كېيىن سۇ ئىنشائاتى خىراجىتىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، سۇ ئىنشائاتىنىڭ ئۆلچىنىشى ۋە لايىھىسىنى ناھىيە ۋە ئاپتونوم ئوبلاست تەستىقلايدىغان، ئاندىن ئىش باشلىنىدىغان بولدى. دۆلەت سالغان مەبلەغ سېمونت، ياغاچ، پولات ماتېرىياللىرى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىغا كېرەكلىك ماي سېتىۋېلىشقىلا ئىشلىتىلدى، يەرلىك ماتېرىياللار ۋە ئەمگەك ھەققىنى خەلق ئاممىسى ئۆزى تەييارلىدى، ئاز پۇل خەجلەپ، كۆپ ئىش قىلىش تەلەپ قىلىنىدى. 1982 - يىلدىن كېيىن، دۆلەت سۇ ئىنشائاتىغا مەبلەغ سېلىشتا توختاملىق ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى، لوپنۇر ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى كىچىك سۇ ئىنشائاتلىرىنى ئۈستىگە ئالغان يېزىلار بىلەن توختام ئىمزالىدى، پۇل بېرىشته «ئاۋۋال قەرز بېرىش، كېيىن تولۇقلاش» ئۇسۇلى قوللىنىلدى. مالىيە ئىدارىسى ۋە يېزا ئىگىلىك بانكىسى ماتېرىيال سېتىۋېلىشقا سۇ ئىنشائاتىغا سېلىنغان مەبلەغنىڭ 30 — 50 پىرسەنتىنى قەرز بەردى. قۇرۇلۇش پۈتكەندىن كېيىن، قۇرۇلۇشقا كەتكەن ئومۇمىي پۇلنىڭ 90 پىرسەنتىنى بەردى، قۇرۇلۇش ئىشلىتىلگەندىن كېيىن بىر يىلغىچە ھېچقانداق مەسىلە كۆرۈلمىسە، ئاندىن قالغان 10% پۇلنى بەردى.

1952 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە دۆلەت لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا سالغان مەبلەغ

4 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	چىقىم (يۈەن)	يىللار	چىقىم (يۈەن)
1952	26000	1971	36922
1956	1446	1972	173728
1957	10000	1973	85700
1958	13600	1974	74100
1960	10000	1975	130000
1961	14379	1976	142500
1962	35000	1977	257600
1963	143293	1978	594300
1964	46765	1979	428200

598300	1980	57017	1965
299100	1981	48727	1966
226500	1982	53000	1967
450000	1983	55161	1968
465442	1984	963	1969
391000	1985	11000	1970

II باب

سۇ مەھسۇلاتلىرى

لوپنۇر ناھىيىسى كۆنچى ۋە تارىم دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىملىرىغا جايلاشقانلىقى، يېرى تۇز، دەريالار ئەگرى - بۈگرى، بولۇپمۇ تارىم دەرياسىنىڭ قىنى تۇراقسىز، ئېقىنى ئۆزگىرىشچان، تارماقلىرى كۆپ بولغانلىقى، كۆل ۋە سازلىقلار ناھايىتى جىق بولغانلىقى، كەلكۇن مەزگىلىدە دەريا سۇيى ئەتراپقا يامراپ، نۇرغۇن تەبىئىي كۆللەر ھاسىل بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، لوپنۇردا تاتلىق سۇ كۆلىمى ناھايىتى كەڭ. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە كۆل، تارماق ئېقىن، دەريا قىنى بولۇپ ئۇنۇملۇك سۇ يۈزى 320 مىڭ مودىن ئاشىدىكەن.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ بېلىقچىلىق تارىخى خېلى ئۇزۇن، «شىنجاڭدىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسىگە تولۇقلىما» دا «گۈاڭشۇ 15 - يىلى. . . . . لوپنۇرلۇقلار بېلىق تۇتۇپ يەپلا كۈن كەچۈرىدۇ، تېرىقچىلىق قىلىشنى بىلمەيدۇ، كەپلەردە ياشايدۇ» دەپ يېزىلغان. بۇنىڭدىن چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى) دىن ئىلگىرى يەرلىك خەلقنىڭ تۇرمۇشىدا بېلىقچىلىقنىڭ ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان دېھقان- چارۋىچىلار ئۆزلىرى كەندىردىن توقىغان ۋە ياسىغان تور، ئارا، چاپما قولۇاق قاتارلىقلار بىلەن بېلىق تۇتۇپ، كۆپىنچىسىنى ئۆزلىرى ئوزۇق قىلىپ كەلگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بېلىق تۇتىدىغانلار تەدرىجىي كۆپەيدى، بولۇپمۇ 60 - يىللارغا كەلگەندە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن بىر قىسىم كىشىلەر كۆچۈپ كەلدى. ئۇلار خېلى ياخشى بېلىق تۇتۇش سايمانلىرىنى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن تاۋار ئىشلەپچىقىرىش شەكىللەنمىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيىلىك سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى بېلىق تۇتۇش ئەتىرىتى قۇردى ۋە سۇ ئامبارلىرىغا بېلىجان سالدى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بېلىقچىلىق بىر كەسىپ سۈپىتىدە مەيدانغا كەلدى، بېلىق تەدرىجىي كۆپىيىپ باردى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا كەسىپي ھۆددىگەرلىك مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، تۇتۇلغان بېلىق يىلمۇ يىل كۆپەيدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 60 تونىنا بېلىق تۇتۇلدى.

ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، بېلىققا بولغان ئېھتىياجمۇ ئېشىپ باردى، بۇ بېلىقچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى. 80 - يىللارغا كەلگەندە جەمئىيەتنىڭ بېلىققا بولغان ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن،

تەبىئىي كۆپەيىش تەدرىجىي ھالدا بېقىش بىلەن تۇتۇشنى بىرلەشتۈرۈشكە ئۆزگەرتىلىپ، بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزىنىڭ بىرلىك ھوسۇلى ئۆستۈرۈلدى.

§ 1. سۇ يۈزى

1. سۇ يۈزى كۆلىمى

1983 - يىلدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە تەۋەسىدىكى كۆل، سۇ ئامبىرى قاتارلىقلارنىڭ سۇ يۈزى كۆلىمى 320 نەچچە مىڭ مو (بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدىكى سۇ يۈزىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) غا يېتىدۇ. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىگە قاراشلىق سۇ يۈزى 107 مىڭ 500 مو بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بېلىق بېقىشقا بولىدىغان سۇ يۈزى 51 مىڭ 500 مو، پايدىلىنىلغان سۇ يۈزى 12 مىڭ 500 مو بولۇپ، بېلىق بېقىلىدىغان سۇ يۈزىنىڭ 31.24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1985 - يىلدىكى بېلىق بېقىلغان سۇ يۈزى

4 - قىسسم 3 - جەدۋەل

سۇ يۈزىنىڭ تۈرى	سۇ يۈزى (10 مىڭ مو)	بېلىق بېقىشقا بولىدىغان سۇ يۈزى (10 مىڭ مو)	پايدىلىنىلغان سۇ يۈزى (10 مىڭ مو)
سۇ ئامبىرى	4.6	1.25	0.75
تەبىئىي كۆللەر	4.35	3	0.41
كۆنچى دەريالسى	1.8	1.8	0.09
جەمئىي	10.75	5.15	1.25

2. بېلىقچىلىق رايونلىرى

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى بېلىقچىلىق رايونلىرىنى تەبىئىي شارائىتقا قاراپ كۆنچى دەريالسى بېلىقچىلىق رايونى، تەبىئىي كۆللەر بېلىقچىلىق رايونى، سۇ ئامبارلىرى بېلىقچىلىق رايونى دەپ ئۈچ چوڭ بېلىقچىلىق رايونىغا بۆلۈشكە بولىدۇ.

1) كۆنچى دەريالسى بېلىقچىلىق رايونى　كۆنچى دەريالسى پۈخۈي توسمىسىدىن تارىم يېزىسىنىڭ ئاقسوپى كەنتىگىچە 574 كىلومېتر ئارىلىقنى بېسىپ ئۆتىدۇ، دەريا سۈيىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مىنبىراللىش دەرىجىسى 1.77 گىرام/لېتىرغا يېتىدۇ. كۆنچى دەريالسىنىڭ ئىككى قىرغىقى ۋە تارام جايلىرىدا سۇ ئۆسۈملۈكلىرى قويۇق ئۆسىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ زايوندا ئوتلايدىغان چارۋىلار ۋە ياۋايى ھايۋانلارنىڭ مايىاق ۋە تېزەكلىرى سۇغا چۈشۈپ، دەريا سۈيىنى خىلىلا قۇۋۇەتلەندۈرىدۇ. دەريادا يەنە لەيلىگۈچى ئۆسۈملۈكلەر، جانىۋارلار بار، شۇڭا بۇ رايون بېلىق كۆلچىكى ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايوندىكى سۇ يۈزى 18 مىڭ مو، بېلىق بېقىشقا بولىدىغان سۇ يۈزى 18 مىڭ مو، پايدىلىنىلغان سۇ يۈزى 900 مو.

ئاقسوپى كەنتىنىڭ تۆۋەنىدىن ئىمىنداشى، روزىياغاچ قاتارلىق جايلارغىچە بولغان ئارىلىقتا چوڭ - كىچىك كۆلدىن 12 سى بولۇپ، كۆلىمى 4580 موغا يېتىدۇ. بۇ كۆللەرگە قۇيۇلىدىغان

سۇ تارىم دەرياسىدىن كېلىدۇ. كۆللەرنىڭ ئەتراپىدا سۇ ئۆسۈملۈكلىرى قويۇق ئۆسىدۇ، كۆپلىگەن چارۋا بېقىلىدۇ، سۇنىڭ سۈپىتى ياخشى، بۇ يەرمۇ بېلىق بېقىلىدىغان ياخشى جاي.

2) تەبىئىي كۆل بېلىقچىلىق رايونى تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىملىرىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى قىسمى (ناھىيە تەۋەسىگە كىرگەندىن تارتىپ چاراغچە) نىڭ ئىككى قىرغىقىدا چوڭ كۆلدىن 25 ى بولۇپ، كۆلىمى 43 مىڭ 500 موغا، بېلىق بېقىشقا بولىدىغان كۆلىمى 30 مىڭ موغا، پايدىلىنىلغان كۆلىمى 4100 موغا يېتىدۇ. بۇ يەردە سۇ ئوت - چۆپلىرى قويۇق ئۆسىدۇ، بۇ يەر ناھىيىنىڭ مۇھىم ئوتلاقلىرىدىن بىرى بولۇپ، نۇرغۇن چارۋا بېقىلىدۇ، چارۋىلارنىڭ مايماق - تېزەكلىرى سۇغا چۈشۈپ تۇرىدۇ، سۇنىڭ سۈپىتى ياخشى، سۇدا يەم كۆپ، بۇ بېلىق يايرايدىغان ياخشى جاي.

كۆنچى دەرياسى بېلىقچىلىق رايونى ۋە ئاقسۇپى رايونىدىكى كۆللەر

4 - قىسىم 4 - جەدۋەل

كۆل نامى	كۆلىمى (مو)	كۆل نامى	كۆلىمى (مو)
ئارا بەرگەن كۆلى	500	ئېشەك ئۆلدى كۆلى	200
قونچىغان كۆلى	1000	ئازۇمەت كۆلى	100
ئىمىنداشى كۆلى	500	ھېيدايباي كۆلى	40
قاراتېتىر كۆلى	300	ئاچچىق كۆلى	60
مۇرادىل كۆلى	300	قىرچىن كۆلى	80
دىلپار كۆلى	500		
كىرەللىك كۆلى	1000	جەمئىي	4580

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تارىم دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى كۆللەر

4 - قىسىم 5 - جەدۋەل.

كۆل نامى	كۆلىمى (مو)	كۆل نامى	كۆلىمى (مو)
ئاق مەھەللە كۆلى	500	قۇر كۆلى	100
شار بۇلاق كۆلى	500	تۇبۇل كۆلى	200
پۇتلاق كۆلى	200	سىدى كۆلى	500
ئاپپاز كۆلى	1000	زىلچى كۆلى	500
ئاچىغ كۆلى	200	قاسىمباي كۆلى	600
چاغا كۆلى	200	شوركۆل	300
توقاي كۆلى	1000	ياقا كۆل	400
قايلاش كۆلى	150	ئاچىغ دەريا كۆلى	1000
ئاۋار كۆلى	1000	بېئىر كۆلى	1500
مىمىك كۆلى	300	يانابېئىر كۆلى	600
توخۇلا كۆلى	200	قاماق كۆلى	300
لايسۇلۇق كۆل	300	مارال كۆلى	200
زىدى كۆلى	500	جەمئىي	12550

3) سۇ ئامبىرى بېلىقچىلىق رايونى

ناھىيە تەۋەسىدە ناھىيىگە قاراشلىق ئوتتۇرا ۋە كىچىك سۇ ئامبىرىدىن تۆتى (بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش مەيدانلىرىنىڭكىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) بولۇپ، ئەڭ چوڭ سۇ يۈزى 46 مىڭ 500 موغا، بېلىق بېقىشقا بولىدىغان سۇ يۈزى 12 مىڭ 500 موغا، پايدىلىنىلغان سۇ يۈزى 7500 موغا يېتىدۇ. بۇ سۇ ئامبارلىرىنىڭ بىر قىسمى دەريا توسۇپ ياسالغان بولۇپ، سۇ يۈزى چوڭ، سۇ ئۆسۈملۈكلىرى (يىكەن، قۇمۇش) ۋە لەيلىگۈچى جانۋارلار خېلى كۆپ، سۇ ئامبىرىنىڭ ئەتراپىدا چارۋا بېقىلغاچقا، سۇ قۇۋۇەتلىك بولۇپ، بېلىق بېقىش شارائىتى ياخشى.

لوپنۇر ناھىيىسىگە قاراشلىق سۇ ئامبارلىرىنىڭ 1985 - يىلدىكى بېلىق بېقىلىدىغان كۆلىمى

4 - قىسىم 6 - جەدۋەل

سۇ ئامبىرى	سىغىمچانلىقى (10 مىڭ كۇب مېتر)	ئەڭ چوڭ سۇ يۈزى (مو)	بېقىلغان بېلىق سۇ يۈزى (مو)	ئامبار تىپى
«ئىتتىپاق» سۇ ئامبىرى	540	6000	1000	كىچىك
ئاقسوپى سۇ ئامبىرى	581	7000	2500	كىچىك
تارىم سۇ ئامبىرى	1600	15000	5000	ئوتتۇرا
قارچۇغا سۇ ئامبىرى	1800	18500	4000	ئوتتۇرا
جەمئىي	4521	46500	12500	

§ 2. سۇ مەھسۇلاتلىرى بايلىقى

1. بېلىق

ناھىيە تەۋەسىدىكى بېلىقلارنىڭ كۆپىنچىسى كارىپ بېلىقسىمانلار ئەترىتىگە كارىپلار ئائىلىسىگە تەۋە. مىنگو دەۋرىدە تارىم ياپلاق تۇمشۇق بېلىقى (يوغانباش بېلىق) ۋە يىرتىق قورساق بېلىق (ئۇچلۇق تۇمشۇق بېلىق) دىن ئىبارەت ئىككى خىللا يەرلىك بېلىق بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېڭى بېلىق خىللىرى تەدرىجىي كەلتۈرۈلدى، 60 - يىللاردا تاپان بېلىق، كارىپ بېلىقى كەلتۈرۈلدى. 70 - يىللاردىن باشلاپ زاغرا بېلىق، لاققا بېلىق، يوغانباش بېلىق، لېش بېلىق، بايقال ئاقبالداق بېلىقى، بويلۇق ئاقبالداق بېلىق، شەرق يېسا بېلىقى، قىزىل ئوكۇن بېلىق قاتارلىق ئون نەچچە خىل بېلىق كەلتۈرۈلدى. ياپلاق تۇمشۇق بېلىق، يىرتىق قورساق بېلىق قاتارلىق يەرلىك بېلىقلار تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن1980- يىلىغا قەدەر ئازىيىپ كەتتى.

2. ئۆسۈملۈكلەر، جانلىقلار

ناھىيە تەۋەسىدىكى دەريا، سۇ ئامبارلىرى ۋە كۆللەردە لەيلىگۈچى جانلىقلار، سۇ

ئۆسۈملۈكلىرى، سۇ ھايۋانلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بەلگىلىك ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە.

1) سۇدا تىرىك ئۆسۈدىغان ئۆسۈملۈكلەر قۇمۇش، يىكەن قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

(1) قۇمۇش يىلىغا تەخمىنەن 3000 تونىدىن ئارتۇق قۇمۇش چىقىدۇ. 50 - يىللاردا ئاز بىر قىسمى قۇرۇلۇشقا ئىشلىتىلگەندىن باشقا، كۆپىنچىسى ئۆزى ئۆسۈپ، ئۆزى قۇرۇپ كېتەتتى. 60 - يىللاردىن كېيىن لوپنۇر ناھىيىسى ئۆزى ئىشلەتكەندىن سىرت، باشقا جايلارغىمۇ يۆتكەپ بېرىدىغان بولدى. 1981 - يىلى 1360 تونىنا قۇمۇش سىرتقا يۆتكەلدى.

(2) يىكەن ئۇنىڭدىن بورا، قاپ ۋە يەلپۇگۈچ توقۇغىلى، يىلتىزىنى يېگىلى بولىدۇ، پۇراقلىق ماتېرىيال ۋە دورا ئورنىدا ئىشلەتكىلىمۇ بولىدۇ. لېكىن قاتناشقا ئوخشاش شارائىتلارنىڭ چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، پايدىلانغىلى بولمايدۇ، ئۆزى ئۆسۈپ، ئۆزى قۇرۇپ كېتىدۇ.

2) يەم بايلىقى

(1) لەيلىگۈچى ئۆسۈملۈكلەر بۇ خىل ئۆسۈملۈك جەمئىي 50 ئۇرۇقداش بولۇپ، كۆك يۇسۇن ئۇرۇقدىشى 11، قاسراقلىق يۇسۇن ئۇرۇقدىشى ئۇچ، سېرىق يۇسۇن ئۇرۇقدىشى ئۇچ، قىزىل يۇسۇن ئۇرۇقدىشى ئىككى، يېشىل يۇسۇن ئۇرۇقدىشى 12، يالىڭاچ يۇسۇن ئۇرۇقدىشى ئۇچ، كرېمنىيلىق يۇسۇن ئۇرۇقدىشى 16.

(2) لەيلىگۈچى ھايۋانلار بۇ خىل ھايۋان جەمئىي 30 ئۇرۇقداش بولۇپ، شاخچە مۈڭگۈزسىمانلار ئۇرۇقدىشى 12، پالاق پۇتلۇقلار ئۇرۇقدىشى ئۇچ، ھالقىسىمان قۇرت ئۇرۇقدىشى سەككىز، ئاددىي ھايۋانلار ئۇرۇقدىشى يەتتە.

(3) سۇ ئاستى ھايۋانلىرى بۇ خىل ھايۋان جەمئىي ئۇچ ئۇرۇقداش بولۇپ، يۇمشاق تەنلىكلەردىن لوپنۇر قۇلۇلىسىمان سۇ قۇرتلىرى، پاشا لېچىنكىسى قاتارلىقلار بار. سۇدا ياشايدىغان ئاز تۈكلۈكلەردىن سۇ سازىگى بار.

(3) لەيلىگۈچى جانلىقلارنىڭ مىقدارى لەيلىگۈچى ئۆسۈملۈكلەردىن بىر لېتر سۇدا 653 مىڭ 865 تال، لەيلىگۈچى ھايۋانلاردىن 3818ى بار.

§ 3. بېقىش

1. بېلىق

70 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە ناھىيىلىك سۇ ئىشلىرى بۆلۈمى بېلىق تۈتۈش ئەترىتى قۇردى. ئۇلار سۇ ئامبارلىرىغا بېلىجان سېلىپ سۈنئىي ئۇسۇلدا بېلىق بېقىشقا باشلىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر مايلىق گۆش تۇرىدىن توخۇ، ئۆردەك، تۇخۇم، بېلىققا ئۆزگەردى، كۆپلىگەن دېھقان - چارۋىچىلار بېلىق بېقىش كەسپىي ئائىلىسىگە ئايلاندى، ئۇلار كۆللەرنى ھۆددىگە ئېلىپ، بېلىجان سېلىپ، سۈنئىي ئۇسۇلدا باقتى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە قىسمەن يىللاردىكى بېلىجان سېلىنىش ئەھۋالى

4 - قىسىم 7 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ

يىللار	سېلىنغان ئومۇمىي بېلىجان	تۈرى		
		كارىپ بېلىقى	زاغرا بېلىق	لاققا بېلىق
1969	20	2	6	12
1978	30	3	9	18
1984	10	1	3	6
1985	170	34	102	34

2. ئىپار چاشقان

ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇدا بېلىق بېقىلىغاندىن سىرت، ئىپار چاشقانمۇ بېقىلىدۇ. 1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 13- كۈنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تاشقى سودا ئىدارىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ چوڭكۆل رايونىدا ئىپار چاشقان بېقىش مەيدانى قۇرۇپ، جەمئىي 7063 ئىپار چاشقان كىرگۈزدى، بۇنىڭغا دۆلەت 28 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1985 - يىلى ئىپار چاشقان تېرىسى سېتىۋېلىش ئەھۋالى

4 - قىسىم 8 - جەدۋەل

يىللار	سېتىۋېلىنغان تېرە (پارچە)	يىللار	سېتىۋېلىنغان تېرە (پارچە)
1962	3214	1974	4928
1963	30213	1975	4649
1964	73475	1976	4465
1965	48631	1977	4415
1966	11131	1978	1484
1967	15505	1979	1200
1968	20478	1980	3000
1969	15380	1981	4000
1970	8682	1982	5481
1971	13624	1983	574
1972	12159	1984	7
1973	9939	1985	75

§4. بېلىق تۇتۇش

1. تۇتۇش مىقدارى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ بېلىق بايلىقى ناھايىتى مول، بېلىق تۇتۇش تارىخى ئۇزۇن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ زامانىسىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرىلا، شۇ يەردىكى خەلق بېلىقنى

ئاساسلىق يېمەكلىكلەرنىڭ بىرى قىلاتتى. بىراق XX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىدىن ئىلگىرى ياۋا كەندىر (لوپنۇر كەندىرى) دىن توقۇلغان تور، ئارا ۋە چاپما قولۇڭاق بىلەن بېلىق تۆتۈلاتتى، بېلىق تۆتۈش سايمانلىرى قالاق بولغانلىقتىن، تۆتۈلگەن بېلىق مىقدارى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ كەلگەنىدى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرى، 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدا ئەنخۇي ۋە جياڭسۇ ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا يارەم بېرىشكە كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىگە بىرقەدەر ئىلغار بېلىق تۆتۈش ئۇسۇللىرى ۋە بېلىق تۆتۈش سايمانلىرىنى ئېلىپ كېلىشىگە ئەگىشىپ، تۆتۈلگەن بېلىق مىقدارى ئاشتى. 1977 - يىلى بېلىقچىلىق بىر خىل كەسىپكە ئايلانغاندىن كېيىن، تۆتۈلگەن بېلىق مىقدارى ئېشىپ باردى. 1983 - يىلى بېلىق بېقىش كەسىپىي ئائىلىلىرى مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى، شۇ يىلى 25 گۇڭشې ئەزاسى 5000 مودىن ئارتۇق سۇ يۈزىنى ھۆددىگە ئالدى، شۇنىڭ بىلەن بېلىقچىلىق يېڭى باسقۇچقا كىردى.

1977 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بېلىقلارنى كۆپەيتىش شەخسلەر تۆتۈپ ساتتىسى، كوللېكتىپنىڭ بېلىق تۆتۈشنى ئۈيۈشتۇرۇشى ناھايىتى ئاز بولدى، دۆلەتنىڭ بېلىق تۆتۈشنى ئۈيۈشتۇرۇشى تېخىمۇ ئاز بولدى. ناھىيىلىك سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، يىللىق تەبىئىي تۆتۈلگان بېلىق مىقدارى ئون تونىدىن 50 تونىنغىچە بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە بېلىق بېقىش كەسىپىي ئائىلىلىرى ۋە شەخسلەرنىڭ تۆتىقىنى %80، دۆلەت (سۇ - ئېلېكتر ئىدارىسى) نىڭ تۆتىقىنى %20 بولغان. 1977 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان سەككىز يىلدا دۆلەت جەمئىي 123 تونىنا بېلىق تۆتتى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 60 تونىنا بېلىق تۆتۈلدى، بۇ 1950 - يىلدىكىدىن ئىككى ھەسسە كۆپ.

لوپنۇر ناھىيىسىدە بېلىق تۆتۈلۈش ئەھۋالى

4 - قىسىم 9 - جەدۋەل

يىللار	جەمئىي (تونىنا)	تۆتۈلۈش مىقدارى (تونىنا)	
		تەبىئىي بېلىق	سۈنئىي بېقىلغان بېلىق
1950 — 1966	30 — 40	30 — 40	
1967	10	10	
1968	10	10	
1969	10	10	
1970	10	10	
1971	20	20	
1972	20	20	
1973	25	25	
1974	30	30	
1975	30	30	
1976	30	30	
1977	38	35	3
1978	39	35	4
1979	45	40	5

7	45	52	1980
10	45	55	1981
10	45	55	1982
20	50	70	1983
25	56	61	1984
39	21	60	1985

2. بېلىق تۇتۇش سايمانلىرى

چىڭ سۇلالىسى مىنگو دەۋرلىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ بېلىق تۇتۇش سايمانلىرى ناھايىتى ئاددىي ھەم قالاق بولۇپ، بېلىق ئاساسەن، لوپنۇر كەندىرىدىن توقۇلغان تور، ئارا، چاپما قولۋاق قاتارلىقلار بىلەن تۇتۇلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بېلىق تۇتۇش سايمانلىرى ئۈزلۈكسىز يېڭىلىنىپ، ئاسما تور، تارتما تور، توسما تور، ئۈچ قات تور قاتارلىق بېلىق تۇتۇش سايمانلىرى بارلىققا كەلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1985 - يىلدىكى بېلىق تۇتۇش سايمانلىرى

4 - قىسىم 10 - جەدۋەل

نامى	سانى		ئۆلچىمى	
	پارچە	مېتر	تۆشۈكچىسى	ئىشلىتىلگەن ماتېرىيال
ئاسما تور	40	40000	10-12 سانتىمېتر	نىلۇن يىپ كوللىئدلىق يىپ
تارتما تور	200	600	8 - 11 سانتىمېتر	پولۋىنلىق سۇلياۋ يىپ
توسما تور	15	1000	6 - 10 سانتىمېتر	كوللىئدلىق يىپ
ئۈچ قات تور	7	2000	تاشقى تور دىئا-مېترى 15 سانتىمېتر	پولۋىنلىق سۇلياۋ يىپ
			ئىچكى تور دىئا-مېترى ئون سانتىمېتر	نىلۇن يىپ
			تاشقى تور دىئا-مېترى 15 سانتىمېتر	پولۋىنلىق سۇلياۋ يىپ

بەشىنچى قىسىم

سانائەت، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

بەشىنچى قىسىم

سانائەت، شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

I باب

سانائەت

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى

«لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى» دىكى خاتىرىگە قارىغاندا، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىككى ياغاچچى، ئۈچ تۆمۈرچى بولغان. مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە پەقەتبەزىبىر قول سانائەتلا بار ئىدى. مىنگونىڭ 38- يىلى(1949 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە 12 جۇۋازخانا، 12 جۇۋازچى، 11 كىگىزچىلىك دۇكىنى، 46 كىگىزچى، ئۈچ تىككۈچىلىك دۇكىنى، 17 تىككۈچى، بەش ياغاچچىلىق دۇكىنى، 13 ياغاچچى، تۆت تۆمۈرچىلىك دۇكىنى، 12 تۆمۈرچى بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يەرلىك سانائەتكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، قول سانائەتچىلەرنى تېخنىكا سەۋىيىسىنى تىرىشىپ ئۆستۈرۈپ، شاگىرتلارنى پائال تۇردە ياخشى يېتەكلەشكە ئىلھاملاندۇردى. 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە سانائەت باشقۇرۇش ئاپپاراتى قۇرۇلۇپ، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىغا بولغان رەھبەرلىك كۈچەيتىلدى. 1956 - يىلى تىككۈچىلىك كوپىراتىپى، كۆن- خۇرۇم كوپىراتىپى، ياغاچ سايمانلار گۇرۇپپىسى، تۆمۈر سايمانلار گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى رېمونت زاۋۇتى، ئاشلىق- ياغ زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، ئىشچى- خىزمەتچىلىرى 634كە يەتتى. بۇ زاۋۇتلار «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» ۋەزىيىتى ئاستىدا قۇرۇلغان بولغاچقا، مەبلەغ يېتىشمىگەنلىكى، خامئەشيا- ماتېرىيال كەمچىل، تېخنىكا قالاق، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ناچار بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۈچ يىللىق قىيىنچىلىق مەزگىلىگە توغرا كەلگەنلىكى.سەۋەبلىك بەزى زاۋۇتلار تاقىلىپ قالدى، پەقەت قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىغا قاراشلىق بىر نەچچە كوللېكتىپ سانائەتلا

قالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، قېلىپ قالغان بىرنەچچە زاۋۇتمۇ باشقۇرۇش قالايمىقان، مەھسۇلات سۈپىتى تۆۋەن بولغاچقا، ئېغىر دەرىجىدە زىيان تارتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىش ياكى يېرىم توختىتىش هالىتىگە چۈشۈپ قالدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۆستۇرۇش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، مەۋقە ئۆز يېرىنىڭ بايلىق مەنبەسى ۋە نەق سانائەت ئاساسىغا قويۇلۇپ، ئارتۇقچىلىقلار جارى قىلدۇرۇلۇپ، كەمچىلىكلەر توغىتىلىپ، مالىيە كۈچى، ئادەم كۈچى مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار ياخشى باشقۇرۇلدى، ناھىيىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى تاقىلىپ شېكەر زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. دۆلەت ئىلگىرى - كېيىن 555 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنى ئۆزگەرتىپ قۇردى. كارخانىلار ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈشنى مەركەز قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ، تۈزۈلمە ئىسلاھاتى ۋە كارخانىنى تەرتىپكە سېلىشنى گەۋدىلىك ياخشى تۈتۈپ، ئىگىلىك باشقۇرۇشنى ياخشىلاپ، ئاساس خىزمىتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ، ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، تېخنىكا تەرەققىياتىنى پائال ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىككى مەزمۇننى ئاساس قىلىشتىن ئىبارەت يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىش يولىدا مېڭىپ، كارخانىنىڭ ساپاسىنى ئۆزلۇكسىز ئۆستۈردى. 1985 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە سانائەت كارخانىسىدىن ئالتىسى بارلىققا كەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا تۆت، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا ئىككى، بۇ كارخانىلارنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 640 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىدە قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك سودا - سانائەت ئىشلىرىنى باشقۇرغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى بار بولۇپ، ئۇ، قول سانائەتچىلەر، سودا ساھەسىدىكى كەسىپداشلار ئۈيۈشمىسىنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە تەدرىجىي هالدا سانائەت باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى بەرپا قىلىندى. 1950 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1956 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈم ناھىيىنىڭ سانائەت - قاتناش خىزمىتىنى باشقۇردى. 1961 - يىل 8 - ئايدا سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سانائەت - قاتناش - ماشىنا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1962 - يىل 8 - ئايدا سانائەت - قاتناش - ماشىنا بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ سانائەت، قاتناش خىزمىتى پىلان كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، سانائەتنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى پالەچ هالغا چۈشۈپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندا، سانائەت - قاتناش خىزمىتى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى سانائەت - قاتناش گۇرۇپپىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1973 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ئىقتىسادىي كومىتېت قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن سانائەت - قاتناش خىزمىتى ئىقتىسادىي كومىتېتنىڭ رەھبەرلىكىگە تەۋە بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەرلىك سانائىتىنىڭ 1968 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان تەرەققىيات ئەھۋالى

5 - قىسىم 1 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلاتىقىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى		كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەتكار-خانىسى		يەككە ئىگىلىكتىكى سانائەت كارخانىسى	
		ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سېلىشتۇرمىسى %	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سېلىشتۇرمىسى %	ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	سېلىشتۇرمىسى %
1968	47.44	37.94	79.97	9.5	20.03		
1969	46.64	37.94	81.35	8.7	18.66		
1970	46.59	40.49	86.90	6.1	13.1		
1971	93.06	83.33	89.54	9.73	10.46		
1972	89.61	82.91	92.52	6.7	7.47		
1973	64.99	57.89	89.07	7.1	10.93		
1974	84.81	78.03	92	6.78	8		
1975	89.60	79.89	89.16	9.71	10.83		
1976	98.54	65.95	87.22	12.59	12.77		
1977	124.06	104.42	84.16	19.64	15.84		
1978	135.22	103.5	76.54	31.72	23.46		
1979	142.01	102.8	72.39	39.21	27.61		
1980	146.86	115.59	78.71	31.27	21.29		
1981	224.62	189.81	84.50	34.81	15.59		
1982	352.26	309.80	87.95	42.18	11.96	0.28	0.08
1983	429.53	379.71	88.40	49.68	11.56	0.14	0.04
1984	473.64	227.63	48.06	209.27	44.18	36.74	7.76
1985	664.02	293.20	44.16	348.06	52.41	22.76	3.43

§ 2. خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سانائەت، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت

1. خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى سانائەت

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە پەقەت ئازساندىكى يەككە قول سانائەتچىلەرلار بار ئىدى، ئۇلار تاقا، ئورغاق، كەتمەن، پالتا-سوقاتتى، كىگىز، پىما ئېتەتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914-يىلى) ناھىيە بويىچە يەتتە جۇڭازخانا، تۆت سۇ تۇگمىنى، ئۇچ تۆمۇرچى، ئالتە ياغاچچى، 11 كىگىزچى، پىمچى ۋە كىگىز پايپاق ئەتكۇچى بار ئىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە 12 جۇڭازخانا (خادىمى 12) ، ئون سۇ تۇگمىنى (خادىمى ئون) ، 11 كىگىز، پىما

ۋە كىگىز پايپاق ئېتىش دۇكىنى (خادىمى 46)، ئۈچ تىككۈچىلىك دۇكىنى (خادىمى17)، بەش ياغاچچىخانا (خادىمى 13)، تۆت تۆمۈرچىخانا (خادىمى 12) بار بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يەككە سانائەتنى تەرەققىي قلدۇرۇشقا پائال مەدەت بەردى. 1956 - يىلى يەككە قول سانائەت سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلىپ بىرلەشمە ئىگىلىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلغاندا، جۇڭازخانا سەككىز (خادىمى سەككىز) گە، تۆمۈرچىخانا تۆت (تۇنىكىچىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە، خادىمى سەككىز) گە، ياغاچچىخانا يەتتە (خادىمى20) گە، كىگىزچى، پىمىچى ۋە كىگىز پايپاق ئېتىش دۇكىنى 20 (خادىمى 20) گە، تىككۈچىلىك دۇكىنى يەتتە (خادىمى يەتتە) گە يەتتى. 1956 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە يەككە سانائەتچىلەرنىڭ ھەممىسى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەتكە كىردى. 1980 - يىلدىن كېيىن يەككە قول سانائەت يەنە بارلىققا كەلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە يەككە قول سانائەتچى 111 گە، خادىمى 222گە، جۇملىدىن ياغاچچى توققۇز (خادىمى 20) غا، تۆمۈرچى ئۈچ (خادىمى ئالتە) گە يەتكەن.

2. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائىتى خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتكەندە بارلىققا كەلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەككە قول سانائىتى، ئاساسەن، ناھىيە بازىرى ۋە تىكەنلىك قاتارلىق جايلارغا جايلاشقانىدى، ئاساسەن، ئورغاق، كەتمەن، تۆمۈرئارا، مەش، مەشنىڭ كارنىيى، چېلەك، پىما، جۇۋا، كىگىز پايپاق، كىيىم-كېچەك قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلاتتى. دۆلەت ئۇلارغا پائال مەدەت بەرگەچكە، يەككە قول سانائەت خېلى كۆپ تەرەققىي قىلدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ھەرخىل قول سانائەتچى 1950 - يىلدىكى 35 تىن 66گە كۆپەيدى.

1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، ناھىيە بازىرىدا لوپنۇر ناھىيىلىك قول سانائەت كوللېكتىپ تەشكىلاتى — كۆن - خۇرۇم پىشىشقلاپ ئىشلەش ھەمكارلىق كوپېراتىپى ۋە تىككۈچىلىك ھەمكارلىق كوپېراتىپى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 31 قول سانائەتچى، 32 خادىم كوپېراتىپقا كىردى؛ يەنە تۆمۈر، ياغاچ سايمان ياساش گۇرۇپپىسىدىن ئۈچى بولۇپ، ئۇلارغا 35 ئائىلە، 36 خادىم قاتناشتى. ناھىيە بازىرىدا ئۈچ ئائىلىلىك مىسكەر كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) قا كىرمىدى. كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) لارنىڭ شۇ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 205 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1958 - يىلىغا كەلگەندە قول سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى. بولۇپمۇ شۇ يەردىكى ئۇيغۇر ئامما ياخشى كۆرىدىغان، مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە دوپپا، خۇرۇم ئايىغ كىيىم، خۇرۇم چاپان، كىگىز، پىما، كىگىز پايپاق قاتارلىقلار خېلى زور دەرىجىدە كۆپەيدى. مەھسۇلاتلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئىش ھەققىمۇ كۆپەيدى. ھەر بىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق ئىش ھەققى 51.29 يۈەنگە يېتىپ، ئىلگىرىكى يىللاردىكىدىن 6.33% كۆپەيدى.

1963 - يىلى قول سانائەت كوپېراتىپى (گۇرۇپپىسى) ئالتىگە يەتتى. بىر يىلدا 12 مىڭ 957 دانە قول سانائەت مەھسۇلاتى ئىشلەپچىقىرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كىچىك دېھقانچىلىق سايمىنى 3869. مۇشۇ بىر يىلدا كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەتنىڭ مەھسۇلات قىممىتى 515 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ناھىيە بويىچە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى بولغان 799 مىڭ

يۈەننىڭ 45.64 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى. شۇ يىلى كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەتنى ياخشى باشقۇرۇش ئۇچۇن، لوپنۇر ناھىيىلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تىككۇچىلىك، كىگىزچىلىك، تامچىلىق - ياغاچچىلىق، موزدوزلۇق قاتارلىق ئالتە كوپېراتىپ (گۇرۇپپا) تەسىس قىلىندى. 1966 - يىلى كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 92 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەت زور دەرىجىدە نابۇت قىلىندى. 1970 - يىلى يىللىق مەھسۇلات قىممىتى ئاران 61 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئازادلىقتىن كېيىنكى ئەڭ تۆۋەن سەۋىيە بولغان 1966 - يىلدىكى 92 مىڭ 400 يۈەندىنمۇ 33.98% تۆۋەن بولدى.

1976 - يىلى چەت، ياقا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشقا كېرەكلىك توكنى ھەل قىلىش ئۇچۇن، دۆلەتنىڭ ياردەم بېرىشى ۋە ئۆزلىرى مەبلەغ توپلاش ئاساسىدا دۆڭقوتان ئېلېكتر ئىستانسىسى، تارىم يېزىسى ئاقسوپى ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەت يەنە ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. سىرتقا قارىتا ئىشلەيدىغان، ئىچكى جەھەتتە جانلاندۇرۇش پرىنسىپى ئاستىدا كارخانا باشقۇرۇش جەھەتتە پايدا-زىيانغا ئۆزى ئىگە بولۇش، مۇستەقىل ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلدى.

1984 - يىلى ئەسلىدىكى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ئاساسىدا لوپنۇر ناھىيىلىك2-يېنىك سانائەت ئىدارىسى (قىسقارتىلىپ 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇلۇپ، ناھىيىدىكى ئاساسلىق كوللېكتىپ مۇلۈكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرى، ئاساسلىقى، تىككۇچىلىك، ياغاچچىلىق، تۆمۇرچىلىك، كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، كىگىزچىلىك قاتارلىق پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى مەركەزلەشتۇرۇلدى ھەمدە سۇرەتچىلىك، ساتىراشلىق، ئاشخانا ئېچىش، رېمونتچىلىق قاتارلىق مۇلازىمەت كەسىپلىرى تەسىس قىلىندى. 2 - يېنىك سانائەت سىستېمىسىدىكى سانائەت كارخانىلىرى ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە پۈتۈنلەي قول مەشغۇلاتنى ئاساس قىلغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمى تۆۋەن بولدى. 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر تۈركۈم ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرى سېتىۋېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەش يېتىشىپ ماڭالمىغاچقا، ئۇسكۇنىلەرنىڭ رولى تولۇق جارى قىلدۇرۇلمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش، سېتىشنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەھسۇلاتنىڭ تەننەرخى يۇقىرى، سۈپىتى تۆۋەن، سېتىلىش يوللىرى ناچار بولغانلىقى ئۈچۇن، مەھسۇلاتلار ئېغىر دەرىجىدە بېسىلىپ قالدى. 1985 - يىلى 2 - يېنىك سانائەت سىستېمىسىدا پەقەت قاڭالتىر پىششىقلاپ ئىشلەش، تىككۇچىلىك، ياغاچ سايمان ياساش كوپېراتىپىلا قالدى، بۇ كوپېراتىپلاردا 36 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولۇپ، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 171 مىڭ يۈەنگە، ساپ پايدىسى 5000 يۈەنگە يەتتى.

1) تىككۇچىلىك كوپېراتىپى ، بۇ كوپېراتىپ 1956 - يىلى يەتتە ئائىلىلىك يەككە تىككۇچىنى بىرلەشتۇرۇش ئارقىلىق قۇرۇلغان بولۇپ، كىچىك كوپېراتىپ تۈزۈلمىسىدىكى ئورۇن ھېسابلىنىدۇ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدۇ، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدۇ. كوپېراتىپقا كىرگەندە ھەر بىر ئادەم 45 يۈەن پاي تاپشۇرغان، كېيىم تىكىش ماشىنىسىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەنىدى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 14 كە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 71 مىڭ

يۈەنگە يەتتى.

2) تۆمۈر سايمان كوپىراتىپى بۇ كوپىراتىپ 1956 - يىلى سەككىز يەككە تۆمۈرچىدىن تەشكىللەنگەن، سايمان ياساش جابدۇقلىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن (ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەن سايمان ياساش جابدۇقلىرى پۈلغا سۈندۇرۇلۇپ كوپىراتىپقا كىرىشتە پاي‌سوممىسى‌قىلىنغان). 1958 - يىلى كەڭ كۆلەملىك پولات تاۋلاش ھەرىكىتى جەريانىدا بۇ كوپىراتىپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تۆمۈرچىلەر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى رېمونت زاۋۇتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1961 - يىلى يېزا ئىگىلىك سايمانلىرى رېمونت زاۋۇتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تۆمۈر سايمان كوپىراتىپى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئۇ يەنىلا قول سانائەتچىلەر بىرلەشمە كوپىراتىپىغا تەۋە بولدى. 1980 - يىلى مەھسۇلات سۈپىتى ۋەسىتىش يولى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن تارقىتىۋېتىلدى، قاڭالتىر پىششىقلاپ ئىشلىگۈچىدىن تۆت كىشىلا قالدى. 1985 - يىلى قاڭالتىر پىششىقلاپ ئىشلەش بويىچە يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 21 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 3. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت

1958 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ناھىيىگە قاراشلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت بەرپا قىلىنىشقا باشلىدى، شۇ يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۈكچىلىكىدىكى كارخانىدىن ئۈچى قۇرۇلدى (بۇلار يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش، ئۈن - ياغ تارتىش، يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش كارخانىلىرىدىن ئىبارەت). 1960 - يىلى ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. 1961- يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئونۇېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى ياساش - رېمونت قىلىش، ئۆي - ئىمارەت تاملىرىنى رېمونت قىلىش ۋە يېمەكلىكلەرنى ئۇنۇېرسال پىششىقلاپ ئىشلەش سېخى تەسىس قىلىندى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ سېخلارنىڭ ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي، تېخنىكىسى قالاق ئىدى، كۆپىنچە ئىشلار قول مەشغۇلاتى ئارقىلىق قىلىناتتى، بۇ سېخلار ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە كىچىك يېزا ئىگىلىك سايمانلىرىنى ياساش، رېمونت قىلىش قاتارلىقلار بىلەنلا شۇغۇللىناتتى.

1965 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسىدىن ئۈچى بار بولۇپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 398 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ كارخانىلار ئوبلاست چۈشۈرگەن 280 مىڭ يۈەن پىلاننى 142% ئورۇندىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە كارخانا باشقۇرۇشقا دائىر قائىدە - تۈزۈملەر بىكار قىلىندى، ئىشچىلار بىر مەزگىل «ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىپ ئىنقىلاب قىلدى»، نورمال ئىشلەپچىقىرىش تەرتىپى قالايمىقانلاشتى، كارخانىلار ئىشلەپچىقىرىشنى توختىتىش، يېرىم توختىتىش ھالىتىدە تۇردى. 1969 - يىلى يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 379 مىڭ 400 يۈەنگە چۈشۈپ قالدى. 1971 - يىلى ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى قۇرۇلدى. 1976 - يىلى ناھىيىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى باش ئەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توكى ناھىيىگە يەتكۈزۈلگەچكە، ناھىيىدە توك ھاسىل قىلىش توختىتىلدى.

1977 - يىلدىن كېيىن قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىپ، كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش چىڭ تۇتۇلۇپ، تۈرلۈك مۇڭاپىق قائىدە - تۈزۈملەر مۇكەممەللەشتۈرۈلدى، بۇنىڭ بىلەن سانائەت كارخانىلىرىنىڭ قىياپىتى ئۆزگەردى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي

يىغىندىن كېيىن، زاۋۇتلاردا كارخانىلارنى تەڭشەش خىزمىتى ئىشلىنىپ، كارخانىلارنىڭ باشقۇرۇش ئومۇميۈزلۈك كۆچەيتىلىپ، «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۆستۈرۈش» فاكتورى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1979- يىلى ناھىيىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى ئىشتىن توختىتىلدى، ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى، دېمەك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرى يېڭى بۇرۇلۇش پۈرسىتىگە ئىگە بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىسى بەشكە، ئىشچى - خىزمەتچىسى 201 گە، چوڭ - كىچىك ئۈسكۇنىسى 64 كە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 2 مىليون 194 مىڭ يۈەنگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 792 مىڭ 200 يۈەنگە، پايدىسى 300 مىڭ 800 يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان بېجى 88 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىنى تونۇشتۇرۇش

1) يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى　1958 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قوشۇمچە يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇپ، پېچىنە قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى ئىشلەپچىقاردى. 1961 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى، بۇ ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇن بولۇپ، ئەسلىدىكى سودا ئىدارىسىگە قاراشلىق قوشۇمچە يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىنىڭ بىر سېخى قىلىندى. 1962 - يىلى ئۇنۇمۇرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1970 - يىل 5 - ئايدا ئونۇمۇرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى يېڭىباشتىن قۇرۇلدى. ئۇ ئاساسەن جياڭيۇ، ئاچچىقسۇ، دۇفۇ، پېچىنە قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقاردى، ئىشلەپچىقىرىشتا پۈتۈنلەي قول مەشغۇلاتى ئاساس قىلىندى. بۇ زاۋۇت 1971 - يىلى ئىككى توننا جياڭيۇ، 1976- يىلى 890 توننا جياڭيۇ ۋە ئاچچىقسۇ ئىشلەپچىقاردى. ئونۇمۇرسال پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى يىلمۇ يىل زىيان تارتقاچقا، 1979 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ خادىملىرىدىن قوشۇمچە يېمەكلىك پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇ سودا ئىدارىسى يېمەكلىك شىركىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە قارىدى. 1985 - يىلى زاۋۇتنىكى ئىشچى - خىزمەتچى 11گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئالتە، زاۋۇتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 19 مىڭ 300 يۈەنگە، تاپشۇرۇلغان بېجى 1200 يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 26 مىڭ 300 يۈەنگە يەتتى، زاۋۇت 8960 يۈەن زىيان تارتتى.

2) ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى　1960 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلگەندى، ياندۇرقى يىلى 7 - ئايدا ئىستانسا پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى، ئىستانسا ناھىيە بازىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ شىمالىغا قۇرۇلدى. ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 40 ئات كۈچىگە ئىگە دىزىل ماتوردىن بىرى، 85 كىلوۋاتلىق گېنېراتوردىن بىرى بولۇپ، يىلىغا 31 مىڭ 500 كىلوۋات سائەت توك ھاسىل قىلىناتتى. توك بىلەن تەمىنلەش لىنىيىسىدىن ئۇچى بولۇپ، بىرلىنىيە ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن شىمالغا سوزۇلۇپ ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا (ئۇزۇنلۇقى 0.9664 كىلومېتر)، يەنە بىر لىنىيە غەربكە سوزۇلۇپ ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىگە (ئۇزۇنلۇقى 0.9218 كىلومېتر)، يەنە بىر لىنىيە شەرقىە سوزۇلۇپ مال دوختۇرلۇق پونكىتىغا (ھازىرقى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ ئورنى، ئۇزۇنلۇقى 0.4816 كىلومېتر) بارىتتى،

بۇلارغا 20 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغاندى. ھاسىل قىلىنغان توك مىقدارى ئاز، ئۇنىڭ ئۈستىگە كەچتە مۇقىم ۋاقىتتا توك ھاسىل قىلىنمىدىغان بولغاچقا، پەقەت ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە كارخانا - كەسىپىي ئورۇنلار يورۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان توك، شۇنداقلا كىنوخانا، رادىئو ئۇزېلى ئىشلىتىدىغان توك بىلەنلا تەمىنلىنەتتى. ئىدارە - ئورگانلاردىن لامپۇچكىنىڭ ۋاتت سانى بويىچە ھەق ئېلىناتتى، 25 ۋاتلىق لامپۇچكا ئۈچۈن ھەر ئايدا 1.5 يۈەن، 40 ۋاتلىق لامپۇچكا ئۈچۈن ھەر ئايدا ئىككى يۈەن، 60 ۋاتلىق لامپۇچكا ئۈچۈن ھەر ئايدا 2.6 يۈەن ئېلىناتتى.

1974 - يىل 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ناھىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلدى، توك ھاسىل قىلىش ۋاقتى ئۇزارتىلدى، بۇنىڭ بىلەن يۇقىرىدىكى ئورۇنلار توك بىلەن تەمىنلەنگەندىن باشقا، يەنە ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى توك بىلەن تەمىنلەندى. 1976 - يىل 9 - ئايدا باش‌ئەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توكى ناھىيىگە يەتكۈزۈلگەندىن كېيىن، ناھىيە بازىرىدا دىزېل ماتور ئارقىلىق توك ھاسىل قىلىش توختىتىلدى.

3) ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى، چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى 1971 - يىلى ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى قۇرۇلدى، 1976 - يىلىغا كەلگەندە بۇ زاۋۇت رەسمىي ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. 1978 - يىلى ئۇچ يىلدا سېتىۋېلىنغان قىزىلچا 788 تونىغا يېتىپ، ئىشلەپچىقىرىش پىلانى بويىچە كېرەكلىك بولغان 9000 تونىنا قىزىلچىنىڭ 8.76 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، جەمئىي 34.7 تونىنا ئاق شېكەر، 30.5 تونىنا ئىسپىرت ئىشلەپچىقىرىلدى. خام ئەشيا يېتىشمەسلىك، شېكەرنىڭ سۈپىتىنىڭ ناچار بولۇش ۋە ئېغىر دەرىجىدە زىيان تارتىش‌تۈپەيلىدىن، بۇ زاۋۇت 1980 - يىلى چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى.

1980 - يىل 10 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە چۈچۈك‌بۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىلىپ مۇۋاپىپەقىيەت قازىنىلدى، يىل ئاخىرىغىچە 10.7 تونىنا چۈچۈك بۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىلدى. 1981 - يىلى چۈچۈك بۇيا مەلھىمى ئىشلەپچىقىرىلىش بىلەن بىللە زاۋۇت ئۆزى قىيام چىقىرىش ئۈسكۈنىسىنى لايىھىلەپ ۋە قۇراشتۇرۇپ، 6 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىپ مۇۋاپىپەقىيەت قازاندى. يىل ئاخىرىغىچە 68 تونىنا چۈچۈك بۇيا مەلھىمى، 116.7 تونىنا چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقاردى.

لوپنۇر ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى سىناق تەرىقىسىدە چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىپ مۇۋاپىپەقىيەت قازىنىپ، مەملىكەت بويىچە 2 - بولدى، ئۇ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۇنجى بولۇپ قۇرۇلغان زاۋۇت بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇردى. 1983 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن «چۈچۈك بۇيا قىيامىنىڭ سۈپىتى ياخشى» دېگەن شەرەپ گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى.

چۈچۈك بۇيا قىيامى مەخسۇس ئېكسپورت ئۈچۈن يەتكۈزۈپ بېرىلىدىغان مەھسۇلات. 1982- يىلى چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى ئۇرۇمچى، شىئەن، تيەنجىن، شاڭخەي قاتارلىق جايلارغا بېرىپ تەكشۈرۈپ تەنقىق‌قىلىشقا مەخسۇس خادىم ئۈيۇشتۇردى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق 1983- يىلى 740 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىپ، ئۈسكۈنىلەر يېڭىلاندى ۋە ئۆزگەرتىلدى، بۇنىڭ بىلەن مەھسۇلات سۈپىتى يەنمۇ ئۆستى، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئەسلىدىكى 200 تونىدىن 300 تونىدىن كۆپرەككە يەتتى.

1985 - يىلى زاۋۇتنىكى ئىشچى - خىزمەتچى باشقا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشقا ئۆزگەرتىلگەن چاغدىكى 48 دىن 125 كە، يىللىق مەھسۇلات مىقدارى 310 تونىغا، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 679 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 284 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 85 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى 1980 - يىلى ئىشقا كىرىشتۇرۇلگەندىن باشلاپ1985 - يىلغىچە، تېخنىكا ئۆزگەرتىش ۋە ئوسكۇنە يېڭىلاش ئۈچۈن 940 مىڭ يۈەن قەرز پۇل ۋە مالىيە مەبلىغى ئىشلىتىلدى، ئالتە يىلدىن بۇيان يارىتىلغان پايدا 1 مىليون 182 مىڭ يۈەنگە يەتتى، دۆلەتكە 4 مىليون 200 مىڭ ئامېرىكا دوللىرى تاشقى پېرېۋوت يارىتىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى

5 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	مەھسۇلات		مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	پايدا (10 مىڭ يۈەن)	باج (10 مىڭ يۈەن)	ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى (يۈەن)
	مەھسۇلات نامى	مەھسۇلات مىقدارى (تونا)				
1980	چۈچۈك بۇيا مەلھىمى	10.7				
1981	چۈچۈك بۇيا مەلھىمى	68				7567
	چۈچۈك بۇيا قىيامى	116.7	74	7.2	2.7	
1982	چۈچۈك بۇيا قىيامى	185	162	15.4	7.8	13795
1983	چۈچۈك بۇيا قىيامى	200.7	117.7	15.8	5.6	8801
1984	چۈچۈك بۇيا قىيامى	283	158.6	19.4	76.4	12591
1985	چۈچۈك بۇيا قىيامى	310	167.9	28.4	8.5	13438

4) يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى

1970 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم خادىملىرى ناھىيىلىك تراكتور پونكىتىدىن كەلگەن بولۇپ، 76 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. بۇ زاۋۇت يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلغاندىن باشقا، يەنە بەزى كىچىك دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ئىشلەپچىقاردى. 1974- يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش سېخى بىلەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش سېخى قۇرۇلۇپ، ئوت ئورۇش ماشىنىسى، دان ئايرىش ماشىنىسى، سۈلياۋ يوپۇق يېپىش ماشىنىسى، كىچىك پرېسسېپ، ئات ھارۋىسى تەگلىكى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلدى. 1978 - يىلى سمېنا - گۈرۈپپىلار بويىچە ھېسابات قىلىش يولغا قويۇلدى. 1982 - يىلى سمېنا - گۈرۈپپىلار بويىچە ھېسابات قىلىش ئاساسىدا تۇراقسىز ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1985- يىلى ھۆددىگەرلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. تېخنىكا كۈچى ئاجىز بولغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بازارلاردا يەككە ئىگىلىكتىكى قول سانائىتى مەھسۇلاتلىرى كۆپەيگەنلىكى، باھاسى تۆۋەنرەك بولغانلىقى ئۈچۈن، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى تازا گۈللىنىپ كېتەلمىدى. 1985 - يىلى زاۋۇت بويىچە 24 نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىسانلىق مىللەتتىن بولغانئىشچى- خىزمەتچى يەتتە. زاۋۇتنىڭ يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 79 مىڭ 500 يۈەنگە، پايدىسى 2700 يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان بېجى 2400 يۈەنگە، ئۆزىدە بار تۇراقسىز مەبلىغى 82 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىنىڭ 1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىگىلىك باشقۇرۇش ئەھۋالى

5 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	تەننەرخ (10 مىڭ يۈەن)	پايدا (10 مىڭ يۈەن)	تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	تۇراقلىق مۇلۇك (10 مىڭ يۈەن)	باج (10 مىڭ يۈەن)	ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى (يۈەن)
1978	12.41	15.56	-4.24	9.96	2.33	0.37	2068
1979	26.91	24.8	2.42	9.96	2.23	2.6	4806
1980	17.17	19.36	-2.19	9.96	2.1	0.52	3588
1981	11.32	12.08	-0.09	9.39	0.92	0.34	2760
1982	12.30	13.33	-0.25	9.77	1	0.523	3308
1983	14.24	13.86	0.16	8.68	0.95	0.52	3475
1984	9.92		0.27	8.68	0.92	0.458	2481
1985	7.95		0.27	8.25	0.42	0.24	2652

5) ناھىيىلىك فوسفورلۇق ئوغۇت زاۋۇتى　　بۇ زاۋۇت 1976 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسەن، كالتسىي فوسفات، ئاممۇنىي چىرىندى كىسلاتاسى ئىشلەپچىقىرىدۇ. فوسفور رۇدىسى، يىمىرىلگەن كۆمۈر قاتارلىقلار خام ئەشيا قىلىنىدۇ، بۇلار 200 نەچچە كىلومېتر يىراقلىقتىكى شىكىدى تېغىدىن قېزىلىپ، ناھىيە بازىرىغا ئېلىپ كېلىنىپ پىششىقلاپ ئىشلىنىدۇ، توشۇپ كېلىنىش لىنىيىسى ئۇزۇن، مەھسۇلات تەننەرخى يۇقىرى، سۈپىتى تۆۋەن بولغاچقا، سېتىلىش يوللىرى ناچار. 1977 - يىلى 170 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلەپچىقىرىلدى، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 32 مىڭ 900 يۈەن بولۇپ، 38 مىڭ 400 يۈەن زىيان كۆرۈلدى. زاۋۇت قۇرۇلغان 1976 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ئۇدا زىيان كۆرۈلدى. 1979 - يىلى بۇ زاۋۇت ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

§ 4. كارخانا باشقۇرۇش

1. ئۇسكۇنە، تېخنىكا، سۈپەت باشقۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە، قول مەشغۇلاتىدىن ماشىنىلاشقان ئىشلەپچىقىرىشقىچە ئۇسكۇنىلەر ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى، ئۇسكۇنە ئىشلىتىش ۋە ئاسراش تۇزۇمى ئارقا - ئارقىدىن ئورنىتىلىپ، ئۇسكۇنە باشقۇرۇش كۇچەيتىلىپ، ئۇسكۇنىلەرنىڭ مۇكەممەل بولۇش ۋە ئىشلىتىلىش نىسبىتى يۇقىرى كۆتۇرۇلدى. ناھىيىلىك چۇچۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ پارقازىنىنى رېمونت قىلىش ۋە ئىشلىتىشكە مەخسۇس ئادەم قويۇلدى، ناھىيىدىكى ھەر قايسى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ پارقازان ئىشچىلىرى ناھىيىلىك ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ تەكشۈرۈشىدە لاياقەتلىك بولغاندىن كېيىن ئىشقا چۈشۈشكە رۇخسەت قىلىندى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى سانائەت كارخانىلىرى ئىزچىل تۇرده ئۇستا - شاگىرت تۇزۇمىنى قوللىنىپ كەلدى، تېخنىكا سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى، تەجرىبىسى مول ئۇستىلار ياش ئىشچىلارغا تېخنىكا ئۆگەتتى. زاۋۇتلارنىڭ سېخلىرىدا تېخنىكىغا مەسئۇل سېخ مۇدىرى قويۇلدى، زاۋۇت شتابىدا تېخنىكا ئىشخانىسى (بۆلۈمچىسى) تەسىس قىلىندى، كەسپىي تېخنىكا خادىملار زاۋۇتنىڭ تېخنىكا خىزمىتىنى باشقۇردى ۋە تېخنىكا - ئۇسكۇنە شۇنداقلا تېخنىكا ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1978 - يىلدىن ئىلگىرى «داش قازانىنىڭ تامىقى» دىن ئىبارەت باشقۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلغاچقا، ئىشچىلار ئىشلەپچىقىرىشتا ياخشى بولسۇن ياكى يامان بولسۇن، ئۇلارغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلىندى، تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە سەل قارالدى، مەسئۇلات سۈپىتىگە ئەھمىيەت بېرىلمىدى، قارىغۇلارچە ئىش كۆرۈلدى، نەتىجىدە ئىقتىسادىي ئۇنۇم ئىنتايىن ناچار بولدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، كارخانىلار مەسئۇلات قىممىتى، پايدا قاتارلىقلارغا دائىر تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلەرنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ جانجان مەنپەئىتى بىلەن زىچ بىرلەشتۇردى، بۇ، ئىشچىلارنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسىنىڭ ئۆسۈشىنى، كارخانىنىڭ رونىق تېپىشى ياكى خارابلىشىشىنىڭ ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ جانجان مەنپەئىتى بىلەن زىچ باغلىنىشىنى، مەسئۇلات سۈپىتىنىڭ ئۇزلۇكسىز ئۆسۈشىنى ئىلگىرى سۈردى. چۇچۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ مەسئۇلاتىنىڭ لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى ۋە ئېكسپورتتا لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى ئىزچىل تۇرده 100% بولدى.

2. ئەمگەك باشقۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كوللېكتىپ سانائەت كارخانىلىرىدا ئىش بېشىغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۇزۇمى ئاساس قىلىنىدۇ، ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى خېلى يۇقىرى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدا سەككىز سائەتلىك ۋاقىت ھېسابلىنىدىغان ئىش تۇزۇمى يولغا قويۇلغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئەمگەك ئىنتىزامى بوشاپ كەتكەچكە، ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى ئىنتايىن تۆۋەن بولدى. 1978 - يىلدىن كېيىن كارخانىلار تەرتىپكە سېلىنىش ئارقىلىق تۇرلۇك قائىدە - تۇزۇملەر ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۇرۇلدى، ھەر خىل شەكىلدىكى ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇزۇملىرى ئەمەلىيلەشتۇرۇلدى، نەتىجىدە ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۇنۇمدارلىقى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۇرۇلدى.

3. ئىش ھەققى باشقۇرۇش

1956 - يىلدىن كېيىن يەككە سانائەت كوللېكتىپ سانائەتكە ئۆزگەرتىلدى، خادىملارنى يۆتكەش ۋە ئەمگەك - ئىش ھەققىنى ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقى بىر تۇتاش باشقۇردى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈشتە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن كۆرسەتكۈچ چۈشۈرۈپ بەردى، كادىرلارغا نىسبەتەن تۇراقلىق ئىش ھەققى ئىجرا قىلىندى، ئىشچىلارغا نىسبەتەن مەيلى ۋاقىت ھېسابلاش ياكى ئىش بېشىغا قاراش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان بولسۇن سەككىز دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى ئىجرا قىلىندى. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلاردا ۋاقىتقا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1979 - يىلدىن باشلاپ تەدرىجىي ھالدا ئىش ھەققى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى. كوللېكتىپ كارخانىلاردا يەنىلا ئىش بېشىغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىدا ھۆددىگەرلىك ئاساس قىلىندى، سېخ ياكى سېخنا - گۇرۇپپىلاردا توختامدا بەلگىلەنگەن تۇرلۇك كۆرسەتكۈچلەر ئورۇندىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئېشىپ قالغان ياكى نورمىدىن ئاشقان قىسمى ئىش ھەققى سۈپىتىدە تەقسىم قىلىندى. چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىدا يەنىلا سەككىز دەرىجىلىك ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە مۇكاپات قوشۇلدى. زاۋۇتلار ئۆز زاۋۇتىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش تۈزۈمىنى بېكىتتى.

4. ئىقتىساد، مالىيە ۋە تەمىنلەش، سېتىشنى باشقۇرۇش

1956 - يىلدىن كېيىن پاي قوشۇش ئارقىلىق مەبلەغ سېلىنغان ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى (گۇرۇپپىلىرى) پۈتۈنلەي يەككە قول سانائەتچىلەردىن تەركىب تاپتى، ئۇلارپايدا-زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى، ئىش بېشىغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش، ئەمگىكىگە قاراپ ھەق ئېلىش، ئۆزى مەسئۇلات ئىشلەپچىقىرىپ ئۆزى سېتىشنى يولغا قويدى.

1978 - يىلدىن كېيىن كارخانا باشقۇرۇش جەھەتتە، تەدرىجىي ھالدا ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلدى، سانائەت كارخانىلىرىدا ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، پىلان، ئىشلەپچىقىرىش، مالىيە، ئىش ھەققى، پاراۋانلىق، مۇكاپات - جازا قاتارلىق چوڭ ئىشلار ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇرۇلتىيىدا مۇزاكىرە قىلىنىدىغان، ئۇنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىغا قارىتا ھەرقايسى فونكسىيىلىك تارماقلار نازارەتچىلىك قىلىدىغان بولدى. 1982 - يىلى يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتىدا «ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدە بولۇش، كوللېكتىپ ھۆددىگە ئېلىش» تىن ئىبارەت ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن كارخانا جانلىنىشقا باشلىدى. تۇرلۇك مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنىڭ ئۆزلۇكسىز مۇكەممەللىشىشى سانائەت تەرەققىياتىنىڭ ئۆزلۇكسىز راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى، ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت جەھەتتە زىيانىنى مالىيىدىن تولۇقلاپ بېرىش چارىسى كارخانا مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان، پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولىدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. زاۋۇت باشلىقى ياكى مۇئاۋىن زاۋۇت باشلىقى ئىشلەپچىقىرىشقا مەسئۇل بولدى، ئۇنىڭ قول ئاستىدا مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىشنى ئورۇنلاشتۇرغۇچى تەسىس قىلىندى، ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسى بىر تۇتاش پىلانلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

زاۋۇتلاردا بوغالتىر، كاسسىر، ستاتىستىكا، تەمىنلەش - سېتىش، ساقلاش قاتارلىقلارغا مەخسۇس ياكى قوشۇمچە خادىم قويۇلۇپ، تۇرلۇك باشقۇرۇش تۈزۈملىرى ئۆزلۇكسىز

مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. ناھىيىگە قاراشلىق ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدا زاۋۇت شتابى دەرىجىلىك ھېسابات يولغا قويۇلدى. كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدا ئىككى دەرىجىلىك ھېسابات يولغا قويۇلۇپ، شۇ كوپىراتىپ (گۈرۈپپا) نىڭ خىراجەت، ئىش ھەققى، مەھسۇلات تەننەرخى قاتارلىقلار بىر تۇتاش پىلان بويىچە ھېسابات قىلىندى.

سانائەت كارخانىلىرىنىڭ خام ئەشيا بىلەن تەمىنلىنىشى ۋە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىلىشىنى مەخسۇس ياكى قوشۇمچە خادىملار ۋە ئاپپاراتلار باشقۇردى، ئادەتتە تەمىنلەش بىلەن سېتىشقا تەڭ ئېتىبار بېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن ھەم خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەشكە، ھەم مەھسۇلاتلارنى سېتىشقا مەسئۇل بولىدىغان ئادەم ۋە ئاپپارات بار بولدى.

خام ئەشيانى ئامبارغا كىرگۈزۈش ۋە ئىشلەپچىقىرىلغان تەييار مەھسۇلاتلارنى ساقلاشقا مەخسۇس ساقلىغۇچى مەسئۇل قىلىندى، ماتېرىيال ئېلىش - قايتۇرۇش تۈزۈمى ۋە ماددىي ئەشيانىڭ سانى، باھاسى، ھېسابات جەھەتتە كارتا تۈرغۈزۈلدى.

§ 5. ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنى

1. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ سانى

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت ئىشچى - خىزمەتچىلەر قوشۇنىدا ئاران 68 ئادەم بار ئىدى، سانائەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 1977 - يىلغا كەلگەندە ئىشچى - خىزمەتچى 428 گە يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق سانائەت كارخانىلىرىدا 317 ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 201، كوللېكتىپ سانائەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 116. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى ئىچىدە تېخنىكا خادىمى ئالتە (ئالىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن تۆت ئادەممۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

2. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كېلىش مەنبەسى

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قوبۇل قىلغاندا، پىلان تارمىقى چۆشۈرگەن پىلان كۆرسەتكۈچى بولۇشى كېرەك، ئۇلارنى ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرىدۇ. 1985 - يىلى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سانائەت كارخانىلىرىدا رەسمىي ئىشچى، توختاملىق ئىشچى، پىلان ئىچىدىكى ۋاقتىلىق ئىشچىلار بار بولدى، كوللېكتىپ سانائەت قوشۇنى كۆپىنچە بازاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن تەركىب تاپتى.

3. مەدەنىيەت، تېخنىكا تەربىيىسى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تۈپەيلىدىن، كۆپلىگەن ياش ئىشچىلار تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە بولالمىدى. 1980 - يىلدىن كېيىن كارخانىلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى مەدەنىيەت تولۇقلاش كۇرسىنى ئاچتى، بۇ، ياش ئىشچىلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى

ئۆستۈرۈشتە، تېخنىكا سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە خېلى ياخشى ئۇنۇم بەردى.

Ⅱ باب

يېزا - بازار كارخانىلىرى

§ 1. تەرەققىيات ئەھۋالى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار كارخانىلىرىدا بىناكارلىق ئاساس قىلىنىدۇ. 1985 - يىلى بىناكارلىق كىرىمى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 14.93 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تەكتى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىدىن ئىبارەت بولۇپ، بىلىق توتۇش، ترانسپورت، يىغمىچىلىق، ئوۋچىلىق، تېرە - يۇڭ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق كەسىپلەر بار. سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش دەۋرىدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بىلىقچىلىقتىن ئىبارەت «بەش كەسىپنى بىرلەشتۈرۈش» ۋە «قوشۇمچە كەسىپ ئارقىلىق دېھقانچىلىقنى قامداش» سىياسىتى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىي قىلىشى كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى‌مۇستەھكەملەش، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە بازار - يېزا خەلقىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشى «كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقى» دەپ قارىلىپ كېسىپ تاشلاندى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشى (ئەينى ۋاقىتتا گۈڭشې - ئەترەت كارخانىسى دەپ ئاتالغان) ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يېزا - بازار (گۈڭشې - ئەترەت) كارخانىلىرىغا بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئۆز تەرتىپى ئىچىدە گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلدى، بۇ بۆلۈم يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى بىلەن بىللە ئىش بېجىردى. 1979 - يىلى گۈڭشىلاردا گۈڭشې - ئەترەت كارخانىلىرى ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئالدى بىلەن تارىم گۈڭشېسىدا مەخسۇس كادىر سەپلەندى. 1984 - يىلى گۈڭشې- ئەترەت كارخانىلىرى بۆلۈمىنىڭ نامى يېزا-بازار كارخانىلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىدارىسىگە بەش كادىر سەپلەندى، بۇنىڭ ئىككىسى ئۇيغۇر. شۇ يىلى ئىدارىگە قاراشلىق بىر كارخانا — يېزا - بازار كارخانىلىرى تەمىنلەش - سېتىش شىركىتى قۇرۇلدى، شىركەتتە ئۇچ ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى. بۇ باسقۇچتا ئۆي - ئىمارەت قۇرۇلۇشى ئاساس قىلىنغان بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى ۋە خىش پىشۇرۇش قاتارلىق بىناكارلىق ماتېرىياللىرى كەسىپىمۇ

ئارقا - ئارقىدىن تەرەققىي قىلدى.

بازار - يېزا نوپۇسىنىڭ ئۇزلۇكسىز كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، ئاشلىق - ياغقا بولغان ئېھتىياج كۈندىن - كۈنگە كۆپەيدى. 60 - يىللاردا ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن - ياغ زاۋۇتىدا تارتىلغان ئۇن - ياغ بىلەن پەقەت بازار نوپۇسىغا كېرەكلىك تاۋار ئۇن - ياغ ۋە ئاز بىر قىسىم گۈرۈچ - ئەتىرەتلەرنىڭ ئۇن - ياغ تېگىشىش ئېھتىياجىنىلا قاندۇرغىلى بولاتتى، دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى كەڭ دېھقان، چارۋىچىلار يەنىلا سۇ تۇگمىنىدە تارتىلغان كىچىكلىك ماتور ھەربىكەتلەندۇرگۈچى كۈچ قىلىنىدىغان كىچىك پولات تۇگمەنلىك كىچىك ئۇن زاۋۇتى ۋە كىچىك ياغ زاۋۇتى ئارقا- ئارقىدىن قۇرۇلدى، ئۇن - ياغ تارتىش كەسپى ناھىيە بويىچە بازار-يېزىلارغا تارقالدى. ئۇ، گۈرۈچ - ئەتىرەت كارخانىلىرىنىڭ ئاساسلىق تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە «ئىتتىپاق»، شىڭپىڭ يېزىلىرىدىكى خىش پىشۇرۇش خۇمدىنىنىڭ مەسئۇللىرىغا «كاپىتالىزمنىڭ ئىسىنى چىقاردى» دېگەن قالپاق كىيگۈزۈلۈپ، ئۇلار تەنقىدلەندى، زەربە يېدى، بۇنىڭ بىلەن خۇمدان ئىشتىن توختىدى. 1975-يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە گۈرۈچ - ئەتىرەت كارخانىلىرىدىن ئاران ھەرقايسى گۈرۈچلاردىكى ئۇن - ياغ تارتىش كارخانىلىرى ۋە ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرەتلىرىدىكى كىچىك بىناكارلىق قوشۇنلا قالدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، يېزا - بازار كارخانىلىرى تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزا - بازار كارخانىسى يامغۇردىن كېيىنكى بامبۇك نوتىسىدەك كۆپەيدى، تۇرلەر كۆپەيدى، كۆلىمى زورايدى، مەھسۇلات خىلى ۋە مىقدارى ئاشتى، سۇپىتىمۇ ئۆستى، تىجارەت دائىرىسى كېڭەيدى، تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، سۇلياۋ ياسالما، كىيىم - كېچەك تىكىش، بىناكارلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، تىرانسپورت، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى، قېزىلما بايلىقلارنى ئېچىش قاتارلىقلار بار بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا - بازار بىناكارلىق قوشۇنى يالغۇز ئاپتونوم رايونىنىڭ جاي - جايلىرىدا قۇرۇلۇش قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئىچكىرىدىكى كۆپلىگەن ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىمۇ قۇرۇلۇش قىلدى. 1980 - يىلى دۆلەت يېزا - بازار كارخانىلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە يۆلەش ئۈچۈن 24 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى. نەتىجىدە ناھىيە بويىچە يېزا-بازار كارخانىسى 16 گە، خادىمى 241 گە يەتتى. مەھسۇلاتى نەچچە ئون خىلغا يەتتى. شۇ يىلى يېزىلاردىكى خەلق گۈرۈچلىرىنىڭ ئۈچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىمى 5 مىليون 197 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 442 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزىلاردىكى خەلق گۈرۈچلىرىنىڭ ئۈچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىمىنىڭ سەككىز پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، يۇقىرىغا 4000 يۈەن باج تاپشۇرۇلدى، ساپ پايدا 63 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى، يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇشىغا 46 مىڭ يۈەن ئىشلىتىلدى.

پارتىيىنىڭ يېزىلارغا قارىتىلغان سىياسىتىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۇزۇمى يەنمۇ ئەملىيلەشتى ۋە مۇكەممەللەشتى، ئارتۇق ئەمگەك كۈچى ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى، بۇ، گۈرۈچ ئەزالىرىنىڭ كارخانا قۇرۇش ئاكتىپلىقىنى قوزغىدى،

بۇنىڭ بىلەن يېزا - بازار كارخانىلىرى تېز تەرەققىي قىلدى، يېزا - بازار كارخانىلىرى كىرىمىنىڭ خەلق گۈڭشېلىرىنىڭ ئۈچ دەرىجىلىك كىرىمىدە ئىگىلىگەن سالمىقى بارغانسېرى زورايدى، گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىمۇ مۇناسىپ هالدا ئۆستى، يەككە، بىرلەشمە كارخانىلاردىكى ئادەم كۆپەيدى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى گۈڭشې، بازار، ئەترەتلەر ئۆزلىرى قۇرۇشتىن گۈڭشې، ئەترەتلەر بىرلىشىپ قۇرۇشقا، يەككە ئائىلىلەر قۇرۇشتىن بىرلەشمە ئائىلىلەر مەبلەغ توپلاپ بىرلىشىپ قۇرۇشقا تەرەققىي قىلدى، كەسىپ قۇرۇلمىسى جەھەتتە بىر خىل بولۇشتىن كۆپ خىل ئىگىلىك باشقۇرۇشقا ئۆزگەردى. يېزا - بازار كارخانىلىرى قوشۇنى ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىش جەھەتتىمۇ تەرەققىي قىلدى ۋە زورايدى، خەلق ئارىسىدىكى ماهىر ئۇستىلارغا ماهارەت كۆرسىتىدىغان مەيدان بار بولدى، يېزىلاردىكى ئارتۇق ئەمگەك كۆچلىرىگە يېڭى يول تېپىلدى. يېزا - بازار كارخانىلىرى يېزا ئىقتىسادىنىڭ مۇهىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى.

1983 - يىلى ناهىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 57گە، خادىمى 1644 كە يەتتى، ئومۇمىي كىرىمى 6 مىليون 546 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 134.81% ئاشتى، بۇ، خەلق گۈڭشېسىنىڭ ئۈچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىمى بولغان 7 مىليون 615 مىڭ 600 يۈەننىڭ 85.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1985 - يىلى يېزا - بازار كارخانىسى 74كە (بۇنىڭ بىرى بىرلەشمە كارخانا، بىرى شەھەر كارخانا)، ئومۇمىي مەهسۇلات قىممىتى 20 مىليون 164 مىڭ يۈەنگە، ئومۇمىي كىرىمى 17 مىليون 1000 يۈەنگە يەتتى، ئومۇمىي كىرىم 1983 - يىلدىكىدىن 159.7% ئاشتى؛ خادىمى 2173 كە يېتىپ، 1983 - يىلدىكىدىن 35.5% كۆپەيدى؛ يۇقىرىغا 800 مىڭ يۈەن باج تاپشۇرۇلدى. بۇ، شۇ يىلى دۆلەت يېزا - بازار كارخانىلىرى ئۈچۈن سالغان 220 مىڭ يۈەن مەبلەغنىڭ 3.63 هەسسىسىگە تەڭ؛ ساپ پايدا 1 مىليون 700 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇ، 1983-يىلدىكىنىڭ 4.33 هەسسىسىگە تەڭ؛ تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ قىممىتى 3 مىليون 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ مەهسۇلاتلىرى ناهىيىنىڭ بازار - يېزىلىرىنى ۋە ئاپتونوم رايون ئىچىدىكى بازارلارنى تەمىنلەپلا قالماستىن، بەلكى ئىچكىرىدىكى بىر قىسىم ئۆلكە ۋە ئاپتونوم رايونلارغىمۇ سېتىلدى.

لوپنۇر ناهىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

5 - قىسىم 4 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	كارخانا سانى	كارخانىدىكى ئادەم	مەهسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	پايدا (10 مىڭ يۈەن)	باج (10 مىڭ يۈەن)	ئېتىبار - ئېھتىياج قۇرۇلۇشى، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش-كە ئىشلىتىلگىنى (10 مىڭ يۈەن)	يېزىلاردىكى ئۈچ دەرىجىلىك ئومۇمىي كىرىمى (10 مىڭ يۈەن)	يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كىرىمىدە ئىگىلىگىنى %	1980-يىلدىكىدىن ئاشقىنى	
									ئۈچ دەرىجىلىك كىرىم	يېزا - بازار كارخانىلىرى كىرىمى
1980	16	241		8.85			519.72	44.2	8	
1981	19	197	24.16	6.73			600.70	36.31	6	0.15
1982	29	927	53.7	53.33	30.64	25	864.17	488.7	71	0.66
										10

1983	57	1644	62.27	68.55	36.7	39.39	761.56	654.63	85.9	0.46	13.8
1984	49	2308	921.80	79.07	47.50	37.5	1204	921.69	76.55	1.31	19.85
1985	74	2230	2016.4	296.93	149.08	183.71	2477	1700.1	68.6	3.76	37.46

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 1985 - يىلدىكى ئاساسلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى

5 - قىسىم 5 - جەدۋەل

مەھسۇلات نامى	بىرلىكى	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە	
			يېزا باشقۇرغان كارخانىلارنىڭ	كەنت باشقۇرغان كارخانىلارنىڭ
سۇ يېغى	توننا	5	3	2
تارتىلغان ئۇن	10 مىڭ جىڭ	375	152	223
پۈتكەن ئۆي كۆلىمى	كۋادرات مېتر	90000		
ياپىلاق تاش	كۇب مېتر	3000		3000
كۆن - خۇرۇم	كۋادرات مېتر	4200		4200
ۋېرمىكۇتىت	توننا	2491	2491	
كىيىم - كېچەك	قۇر	2780	2780	
قوغۇن قېقى	توننا	20	20	
سۇلياۋ ياسالما	توننا	5		5
سېمونت قۇيۇلما	توننا	3500		3500
خىش	10 مىڭ دانە	920	620	300
ھاك	توننا	100	100	

§ 2. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ تۈرى

1. بىناكارلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى

1963 - يىلى ناھىيىلىك سۇچىلىق ئەترىتى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى قۇرۇپ، سىرت ئورۇنلارنىڭ ئۆي قۇرۇلۇشىنى ھۆددە ئالدى، شۇنىڭ بىلە بىللە خىش پىشۇرۇشقا باشلىدى. 70 - يىللاردا ناھىيىنىڭ ھەرقايسى گۇڭشېلىرىدا بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى ئاساسىي جەھەتتىن قۇرۇلۇپ بولدى. 80 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە خۇسۇسىي، بىرلەشمە، ھەمكارلىق خاراكتېرىدىكى «چېنتۇڭ» بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى تېز تەرەققىي قىلدى. 1983 - يىلغا

كەلگەندە ناھىيە بويىچە گۇڭشې، ئەترەتلەردىكى بىناكارلىق - قۇرۇلۇش ئەترىتى 33 كە، خادىمى 1446 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە تېخنىك ئىشچى 511. شۇ يىلى پۈتۈش باھاسى ئاز كەم 9 مىليون يۈەنگە، قۇرۇلۇش كۆلىمى 56 مىڭ 897 كۋادرات مېترغا يېتىدىغان قۇرۇلۇش ھۆددە ئېلىندى.

1983 - يىلى بىناكارلىق ماتېرىياللىرى كەسپى بويىچە يېزا باشقۇرغان خىش زاۋۇتى ئىككىگە، بىر يىلدا ئىشلەپچىقىرىلغان خىش 3 مىليون 700 مىڭ دانىگە يەتتى، ئومۇمىي كىرىمى 330 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا-بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى بولغان 6 مىليون 546 مىڭ 300 يۈەننىڭ 5.04 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ھاك زاۋۇتىدىن ئىككىسى بار بولۇپ، بىر يىلدا 270 تونىا ھاك، 5000 كۇب مېتر ياپىلاق تاش ئىشلەپچىقاردى، ئومۇمىي كىرىمى 250 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 3.81 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ بىر سېمونت قۇيۇلما زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، 10مىڭ دانە سېمونت قۇيۇلما ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى تەخمىنەن 300 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 4.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى بىرلىشىش، تەڭشەش ئارقىلىق يېزا باشقۇرغان بىناكارلىق ئەترىتىدىن ئالتىسى قالدى، خادىمى 2010 غا يەتتى، بۇ كارخانىلار پۈتۈرگەن قۇرۇلۇش كۆلىمى 90 مىڭ كۋادرات مېترغا يەتتى، مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون 355 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى بولغان 20 مىليون 164 مىڭ يۈەننىڭ 81.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېزا باشقۇرغان بىناكارلىق ماتېرىياللىرى كارخانىسى تۆت بولۇپ، خادىمى 154 كە يەتتى، بۇ كارخانىلار 3500 تونىا سېمونت قۇيۇلما، 9 مىليون 200 مىڭ دانە خىش، 150 تونىا ھاك، بەش تونىا سۇلياۋدىن ياسالغان بىناكارلىق ماتېرىيالى ئىشلەپچىقاردى، مەھسۇلات قىممىتى 514 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 2.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

2. ئۇن - ياغ تارتىش كەسپى

1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندا يېزا - كەنتلەردىكى خۇسۇسلار قۇرغان تۇڭمەن، جۇڭزاز گۇڭشې - ئەترەتلەرنىڭ قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىش تۈرى قىلىندى، بۇ تۈرلەردە ئۆزىنى تەمىنلەش ئاساس قىلىندى، 70 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە دىزېل ماتور ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۆچ قىلىنغان كىچىك مېخانىك تۇڭمەن ۋە ياغ تارتىش ماشىنىسى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئەترەتلەرگە تارقالدى، بۇلار گۇڭشې - ئەترەت كارخانىلىرىنىڭ ئاساسىي تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى. 80 - يىللارنىڭ دەسلىپىدە يېزا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، بەزى كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئۇن - ياغ زاۋۇتلىرىنى شەخسلەر ھۆددە ئالدى، كۆلىمى زور، ماشىنىلىشىش دەرىجىسى يۇقىرى بولغان ئۇن - ياغ زاۋۇتلىرى تەرەققىي قىلىپ تارقاق، كىچىك زاۋۇتلارنىڭ ئورنىغا دەسسىدى. 1983 - يىلغا كەلگەندە يېزا - بازارلاردىكى ئۇن-ياغ زاۋۇتى 14 كە، خادىمى 56 گە يەتتى، بۇ زاۋۇتلار ئۇن - ياغ تارتىش، شال ئاقلاش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە تۇڭمەن 39 غا، شال ئاقلاش ماشىنىسى 14كە، ئۇۋۇتۇش ماشىنىسى توققۇزغا، ياغ تارتىش ماشىنىسى 14كە يەتتى، مۇشۇ بىر يىلدا 1 مىليون 270 مىڭ جىڭ ئۇن، 54 مىڭ جىڭ ياغ تارتىلدى، ئومۇمىي كىرىم 102 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - بازارلاردا ئۇن - ياغ زاۋۇتىدىن توققۇزى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا باشقۇرغىنى تۆت، كەنت باشقۇرغىنى بەش؛ خادىمى 122، بۇنىڭ

ئىچىدە يېزا باشقۇرغىنىنىڭ 112، كەنت باشقۇرغىنىنىڭ ئون؛ 3مىليون 750 مىڭ جىڭ ئۇن تارتىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 230 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا باشقۇرغىنىنىڭ 162 مىڭ 100 يۈەن، كەنت باشقۇرغىنىنىڭ 68 مىڭ 500 يۈەن.

3. باشقا كەسىپلەر

1985 - يىل 2 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك ۋېرمىكۇتىت قېزىش شىركىتى قۇرۇلدى، بۇ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى پاي تۈزۈمىدىكى بىرلەشمە كارخانا بولۇپ، شۇ يىلى 5000 تونىنا ۋېرمىكۇتىت ئىشلەپچىقاردى، مەھسۇلات قىممىتى 300 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 1.48 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. پايدا 28 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يېڭىدىن تارىم ۋېرمىكۇتىت كېنى قۇرۇلۇپ، سىناق تەرىقىسىدە قېزىش ئىشىنى باشلىدى.

1985 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك «كۆنچى» كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قۇرۇلدى، بۇ زاۋۇت دۆلەتنىڭ قەرز پۇل بېرىشى ۋە شەخسلەرنىڭ مەبلەغ توپلىشى بىلەن پۈتكۈزۈلدى، شۇ يىلى 4000 قۇر كىيىم - كېچەك تىكىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 110 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 0.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ساپ پايدىسى 500 يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلۇكىنىڭ قىممىتى 60 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1984 - يىل 5 - ئايدا خۇسۇسىي ئىگىلىكتىكى لوپنۇر «شىڭخۇا» سۇلياۋ زاۋۇتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 30 تونىنا قايتا ئىشلەنگەن سۇلياۋ ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 50 مىڭ يۈەنگە، ساپ پايدىسى 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى كېرەكسىز سۇلياۋ يوپۇقتىن پايدىلىنىلىپ 20 خىل ئۆلچەمدىكى توك سىمى قېپى، سۇ تۇرۇبىسى، ياغ قاچىسى، دۇگىلەك ياغاچ، تەگلىك تاختا، كىر يۇيۇش تاختىيى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلدى. مۇشۇ بىر يىلدا يارىتىلغان مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 0.74 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ساپ پايدىسى 30 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

بۇنىڭدىن باشقا يېزا باشقۇرغان بىر بۇغا فېرمىسى، ئىككى باغۋەنچىلىك مەيدانى بار.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ 1985 - يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى

5 - قىسىم 6 - جەدۋەل

تۈرلەر	كارخانا سانى				خادىملار سانى				سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن، ھازىرقى باھا بويىچە ھېسابلاندى)			
	جەمئىي	يېزا باشقۇرغان كارخانا	كەنت باشقۇرغان كارخانا	دېھقانلار بىرلەشمە كارخانىسى	جەمئىي	يېزا باشقۇرغان كارخانا	كەنت باشقۇرغان كارخانا	دېھقانلار بىرلەشمە كارخانىسى	جەمئىي	يېزا باشقۇرغان كارخانا	كەنت باشقۇرغان كارخانا	دېھقانلار بىرلەشمە كارخانىسى
قازمىچىلىق	2	2			50	50			30	30		

بىناكارلىق ماتېرىياللىرى	4	4	6			154	154		51.4	51.4		
يېمەكلىك پىششىقلاش	9	4	5		10	112	122		16.21	23.06	7.85	
تىككۈچىلىك	1	1				55	55		11	11		
بىناكارلىق	6	6			1272		2010			1635.5	1635.5	
باقمىچىلىق باغۋەنچىلىك	3	3				11	11		110	110		
خىمىيە سانائىتى	1			1	48		48			15		15

§ 3. ئاساسلىق يېزا - بازار كارخانىلىرىنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇش

1. بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى

1983 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە يېزىلاردىكى بىناكارلىق كەسىپىنىڭ ئەۋزەللىكىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، لوپنۇر ناھىيىلىك بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى قۇردى. ناھىيىلىك بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى ناھىيە بويىچە گۇڭشې - ئەترەتلەردىكى ئالتە بىناكارلىق ئەترىتى ئاساسىدىكى («ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى دېھقانلاردىن تەشكىللەنگەن بىناكارلىق كۇچلىرى ئاساسىي گەۋدە قىلىنىدى) ناھىيە باشقۇرغان يېزا-بازار كارخانىلىرى شىركىتىدىن تەشكىل قىلىنغان. ناھىيە بويىچە گۇڭشې - ئەترەت بىناكارلىق ئەترىتىدىن 38 ى بار، قۇرۇلۇش قىلغۇچى خادىملار ئەڭ كۆپ بولغاندا 2259 غا يەتتى. «ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى بىناكارلىق ئەترەتلىرىنىڭ مەبلىغى كۆپ، تېخنىكا كۇچى كۈچلۈك، ھۆددە ئالغان قۇرۇلۇش تۈرى ئەڭ كۆپ. 1985 - يىلى ئۇلار ئورۇندىغان ۋەزىپە پۈتۈن شىركەت ۋەزىپىسىنىڭ 95.66 پىرسەنتىنى، قۇرۇلۇش قىلغۇچى خادىملار شىركەتتىكى ئومۇمىي خادىملارنىڭ 80.27 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتىدىكى ئىگىلىك باشقۇرغۇچى خادىم 17 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىنژېنېر بىر، ياردەمچى ئىنژېنېر ئۈچ، شىركەت قارمىقىدا 24 قۇرۇلۇش ئەترىتى بار، تۈرلۈك قۇرۇلۇش قىلغۇچى خادىم 2010 غا يېتىدۇ. ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش ھۆددە ئېلىش دائىرىسى ناھىيە تەۋەسىدىن ناھىيە سىرتىغىچە، شىمالدا ئۇرۇمچىگىچە، جەنۇبتا چاقىلىققىچە، غەربتە ماراليېشىغىچە، شەرقتە تۇرپانغىچە جەمئىي بەش ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، 20 ناھىيىگە كېڭەيدى. 1983 - يىلى مەھسۇلات قىممىتى 7 مىليون 970 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرغان بېجى 398 مىڭ 500 يۈەنگە، ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشىغا قىلغان ياردەم سومىسى 367 مىڭ يۈەنگە، ساپ كىرىمى 873 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1985 - يىلى بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى جەمئىي 85 تۈر بويىچە بىناكارلىق توختامى ئىمزالىدى، توختامدىكى قۇرۇلۇش كۆلىمى 119 مىڭ كۋادرات مېترغا، پۈتۈش باھاسى 19 مىليون يۈەنگە يەتتى، شۇ يىلى 97 مىڭ 500 كۋادرات مېتر قۇرۇلۇش پۈتتۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سۇپەتلىك قۇرۇلۇش تۈت، كۆلىمى 17 مىڭ 20 كۋادرات مېتر بولۇپ، پۈتكۈل قۇرۇلۇش

كۆلىمىنىڭ 17.46 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ياخشى قۇرۇلۇش ئالتە، كۆلىمى 8500 كۋادرات مېتر بولۇپ، پۈتكەن قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ 8.7 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ لاياقەتلىك قۇرۇلۇش 73، كۆلىمى 71 مىڭ 630 كۋادرات مېتر بولۇپ، پۈتكەن قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ 73.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ لاياقەتسىز قۇرۇلۇش ئىككى، كۆلىمى 350 كۋادرات مېتر بولۇپ، پۈتكەن قۇرۇلۇش كۆلىمىنىڭ 0.36 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

شىركەتنىڭ تىزىمغا ئالدۇرغان مەبلىغى 6 مىليون 974 مىڭ 800 يۈەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تۇراقلىق مۇلۇكنىڭ ساپ قىممىتى 3 مىليون 264 مىڭ 800 يۈەن، ئۆزىدە بار تۇراقسىز مەبلىغى 3 مىليون 710 مىڭ يۈەن، ھەر خىل قۇرۇلۇش ماشىنىسى 337، ئومۇمىي قۇۋۋىتى 3224.8 ئات كۈچىگە تەڭ، ئومۇمىي خادىملار بويىچە ھەر بىر ئادەمگە توغرا كېلىدىغان ئات كۈچى 2.54، ھەربىر ئادەمنىڭ تېخنىكا بىلەن قوراللىنىش نىسبىتى 1303.77 يۈەن، ئومۇمىي خادىملارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى 8137 يۈەن.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئورۇندالغان مەھسۇلات قىممىتى 16 مىليون 355 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلدىكىدىن 105.2% ئاشتى؛ يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 817 مىڭ 225 يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلدىكىنىڭ 2.05 ھەسىسىگە تەڭلەشتى؛ ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بېرىلگەن پۇل 654 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلدىكىدىن 78% ئاشتى؛ ساپ كىرىم 1 مىليون 740 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1983 - يىلدىكىنىڭ 1.99 ھەسىسىگە تەڭلەشتى، قۇرۇلۇش ھۆددە ئېلىش جەھەتتە ئىلگىرىكى پەقەت ئاھالىلەر ئۆچۈن ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇشتىن خېلى زور سانائەت قۇرۇلۇشلىرىنى ھۆددە ئېلىشقا تەرەققىي قىلدى.

بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىناكارلىق تەرەققىياتىنىڭ يېڭى ۋەزىيىتىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، بىناكارلىق تېخنىكا قوشۇنىنىڭ تېخنىكا ساپاسىنى ئۆزلۇكسىز ئۆستۈردى، قىسقىغىنا ئىككى يىلدا تەربىيىلەش ئۈچۈن 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، مۇئەييەن مەلۇمات ئاساسى بار 35 ئىشچى - خىزمەتچىنى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىچىدىكى جايلار ۋە ئىچكىرىدىكى چاڭشا شەھىرى، جياڭشى ئۆلكىسى، تەيەنجىن شەھىرى، شىئەن شەھىرىدىكى ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارغا ئەۋەتىپ تەربىيىلىدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەرخىل قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش ئارقىلىق، شىركەتتىكى تۇرلۇك خادىملارنىڭ تېخنىكا ۋە باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى.

ناھىيىلىك بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتىنىڭ 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان كىرىم ئەھۋالى

5 - قىسىم 7 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرلەر / يىللار	ئورۇندالغان مەھسۇلات قىممىتى	يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج	يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باشقۇرۇش ھەققى	ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشىغا يارىدەم بېرىلگەن پۇل	كوللېكتىپ جۇغلانما	ساپ كىرىم
1983	797	39.85	15.94	36.7	10.07	87.30
1984	1482.6	47.5	19	38.3	32.8	119.13
1985	1635.5	81.725	32.71	65.42	15	174

ناھىيىلىك بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتىنىڭ 1984 - ۋە 1985 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

5 - قىسىم 8 - جەدۋەل

يىللار / تۈرلەر	ئىشچى-خىزمەتچىلەر سانى		ئومۇمىي خادىملارنىڭ ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى (يۈەن \ ئادەم)	قۇرۇلۇش-كۆلىمى (10 مىڭ كۋادرات مېتر)		ئومۇمىي پايدا سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	قۇرۇلۇش سۈپىتى		
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە: مۇقىم ئادەم		قۇرۇلۇش قىلىنغان كۆلەم	پۈتكەن كۆلەم		تەكشۈرۈپ تۈتكۈزۈلگىنى	سۈپەتلىكتىن يۇقىرىلىرى	لايىقىدىلىك بولغىنى
1984	1705	1505	8696	14.2	13.14	119.13	63	20	41
1985	2010	1802	8136	11.9	975	174	75	10	63

2. ناھىيىلىك ۋېرمىكۈتتە شىركىتى

لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە ۋېرمىكۈتتە زاپىسى مول، ئېنىقلانغان زاپىسى مەملىكەت بويىچە ۋېرمىكۈتتە زاپىسىنىڭ 92 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1985 - يىل 2 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك ۋېرمىكۈتتە قېزىش چەكلىك شىركىتى قۇرۇلدى (كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى پاي بىرلەشمە شىركىتى)، ناھىيىلىك كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ كۆڭۈەن، دۆڭخەيزى، كۆڭپەن كەنتلىرى بىردىن پاي قوشتى، جەمئىي 10 مىڭ 400 يۈەن مەبلەغ توپلاندى. كان قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە مەبلەغ كەمچىل، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى ناچار بولسىمۇ، جىڭلى جاڭ خۇڭشى 36 كانچىغا باشلامچىلىق قىلىپ، قاتتىق قارغا قارىماي، ناھىيە بازىرىدىن 80 كىلومېتر يىراقلىقتىكى چاغانبۇلاق كان رايونىغا بېرىپ، ئاددىيغىنا ئاشخانا ۋە ياتاق چېدىرى تىكىپ ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشىپ كەتتى، ئۇلار ئىككى قولىغا ۋە پولات لوم، جوتۇ، سىم ئۆتكەمە قاتارلىق سايمانلارغا تايىنىپ ۋېرمىكۈتتە قازدى، 1 - تۈركۈم مەھسۇلات 1985 - يىل 5 - ئايدا ئاپتوموبىل بىلەن سىرتقا يۆتكەلدى. ئۇلار كان قۇرغاچ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللاندى. 1985 - يىلى 5000 تونىنا ۋېرمىكۈتتە ئىشلەپچىقىرىپ، 2540 تونىنا ۋېرمىكۈتتە سېتىپ مەھسۇلات قىممىتىنى 300 مىڭ يۈەنگە، پايدىنى 28 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى.

بىر يىل جاپالىق ئىگىلىك تىكلەش ئارقىلىق، ۋېرمىكۈتتە كېنى دەسلەپكى كۆلەمگە ئىگە بولدى، مەھسۇلاتى خەلقئارا بازارغا كىردى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 40 تىن ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە باشقۇرغۇچى خادىم بەش. ۋېرمىكۈتتە كېنىدا مەھسۇلاتقا قاراپ ئىش ھەققى بېكىتىش، كۆپ ئىشلىگەنلەر كۆپ ئېلىشتىن ئىبارەت تەقسىمات تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

3. ناھىيىلىك «كۆنچى» كىيىم - كېچەك زاۋۇتى

بۇ زاۋۇت 1985 - يىل 2 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇنى لوپنۇر بازىرى باشقۇرىدۇ. زاۋۇت مەبلىغى دۆلەت قەرز پۇل بېرىش ۋە شەخسلەر ئىئانە توپلاشتىن كەلدى، شۇ يىلى دۆلەت 60 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بەردى.

ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئاساسەن جەمئىيەتتىن ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدى، بازار-يېزا دەپ چەك قويۇلماي ئەلالىلىرى تاللاپ ئىشلىتىلدى. جەمئىيەتتىن ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان خادىملار زاۋۇتقا كەلگەندە 500 يۈەندىن زاۋۇتقا كېلىش پېيى تاپشۇردى، بازاردا ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار 150 يۈەن تاپشۇردى (ئۇچ يىلدىن كېيىن تاپشۇرغۇچىغا قايتۇرۇپ بېرىلىدۇ). شىنجاڭ يېنىك سانائەت كىيىم - كېچەك تەنقىقات ئورنىدىن ئىككى نەپەر ئۇستا تەكلىپ قىلىنىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە دەرس ئۆتۈلدى، ئۇستىلار ئىش ئورنىدا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلدى، يەنە بەش نەپەر ئىشچى - خىزمەتچى ئىلغار زاۋۇتلارغا ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى، يەنە زاۋۇتتىكى 80% تىن ئارتۇق ئىشچى شىنجاڭ كىيىم - كېچەك زاۋۇتىغا ئېكىسكۇرسىيە ۋە ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى. سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلگەن باسقۇچتا تېكىلگەن سارجا كىيىم - كېچەك كورلىدا كۆرگەزمە قىلىپ سېتىلغاندا، خېرىدارلارنىڭ ئىنتايىن قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. كېيىن كىيىم - كېچەك بازىرىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى، ئىچكى جايلارنىڭ يېڭى پاسوندىكى ھەر خىل كىيىم - كېچەكلىرى بازارنى ئىگىلىدى، «كۆنچى» كىيىم - كېچەك زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى بىرلا خىل بولغاچقا، سارجا كىيىم - كېچەكنىڭ بازىرى كاساتلاشتى، زاۋۇت بۇ خىل ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن يەنە شىنجاڭ كىيىم-كېچەك زاۋۇتى بىلەن بىرلىشىپ تىجارەت قىلىپ، مەھسۇلات خىلىنى ئون نەچچىگە يەتكۈزدى.

1985 - يىلى زاۋۇتتىكى ئىشچى - خىزمەتچى 45 كە، كىيىم تىكىش ماشىنىسى (چولاش ماشىنىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 37 گە، يىلىغا تېكىلگەن كىيىم - كېچەك 4000 قۇرغا، مەھسۇلات قىممىتى 110 مىڭ يۈەنگە، ساپ پايدا 500 يۈەنگە، تاپشۇرۇلغان باج 4500 يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 60 مىڭ يۈەنگە يەتتى، كىيىم تىكىش جەھەتتە ئاساسىي جەھەتتىن يېرىم ئاپتوماتلىشىش ئىشقا ئاشۇرۇلدى.

4. ناھىيىلىك «شىخۇا» سۇلياۋ زاۋۇتى

1984 - يىل 5 - ئايدا «ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى دېھقان لىخۇەيچىڭ ئۆزى 30 مىڭ يۈەن مەبلەغ توپلاپ، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىدىن 30 مىڭ يۈەن مەبلەغ يىغىپ، ئامانەت-قەرز كوپېراتىپىدىن 30 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىپ سۇلياۋ زاۋۇتى قۇرغانىدى. 1984 - يىل5-ئايدا زاۋۇت قۇرۇش ئىشى تۇر قىلىپ تۇرغۇزۇلۇپ، ئىككى يېرىم ئاي تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇلدى، ئۇچ يېرىم ئايدا 30 تونىنا قايتا ئىشلەنگەن سۇلياۋ ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلات قىممىتى 50 مىڭ يۈەنگە، ساپ پايدا 10 مىڭ يۈەنگە يەتتى. كېيىن يەنە ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىدىن 60 مىڭ يۈەن قەرز ئېلىنىپ تەكرار ئىشلەپچىقىرىش كېڭەيتىلىپ، يېڭى ئۈسكۈنىلەر كۆپەيتىلىپ، كونا سۇلياۋ يوپۇقتىن پايدىلىنىپ توك سىمى قېپى، سۇ تۇرۇبىسى، ياغ قاچىسى، دۇگىلەك ياغاچ، تەگلىك تاختا، كىر يۇيۇش تاختىسى قاتارلىق 20 خىل ئۆلچەمدىكى ئاز كەم ئون خىل مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىلدى، مەھسۇلاتلار جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ناھىيە - شەھەرلەر ۋە شىمالىي شىنجاڭدىكى قىسمەن ناھىيە - شەھەرلەردە سېتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە مەھسۇلات قىممىتى 150 مىڭ يۈەنگە، ساپ پايدا 30 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، زاۋۇت ئۇدا ئىككى قېتىم باينغولىن ئوبلاستى ۋە لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئىلغار كارخانا، لىخۇەيچىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ئىلغار شەخس بولۇپ باھالاندى.

1985 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 480 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 100 مىڭ يۈەنگە، ئىشلەپچىقىرىش سېخلىرىنىڭ كۆلىمى 500 كۋادرات مېتىرغا، ئامبار كۆلىمى 200 كۋادرات مېتىرغا يەتتى. زاۋۇت بويىچە بەش تېخنىكا خادىمى، يەتتە باشقۇرغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇم ۋە تېخنىكۇم

ئوقۇغۇچىسى ئۇچ)، 36 ئىشچى، جەمئىي 84 ئادەم بار.

Ⅲ باب

شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى قاراقۇمدا شىنپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلدى، ئەينى چاغدا ناھىيە مەھكىمىسىلا بولۇپ، بازار يوق ئىدى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە ئورگىنى ماۋلىنيۇەنگە كۆچۈرۈلدى. گۈاڭشۇ 27 - يىلى (1901 - يىلى) ئامبال لىيۇگوجى ناھىيە يامۇلىنىڭ ئالدىغا ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى «قىيسر» دېگىنى ئېچىپ، بۇ يەرگە كېلىپ - كەتكۈچىلەرنى ياتاق بىلەن تەمىنلىدى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) ناھىيە مەھكىمىسى ماۋلىنيۇەندىن يەنە كۆنچى دەرياسىنىڭ بويىغا كۆچۈرۈلدى. بۇ بىر باسقۇچتا ناھىيە ئورگىنىنىڭ ئەتراپىغا ئارقا - ئارقىدىن بەزى ئاددىي ئۆيلەر سېلىندى. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ناھىيە بازىرى قۇرۇلۇشىغا تۈتۈش قىلىنىپ، ناھىيە بازىرى دەسلەپكى شەكىلگە ئىگە قىلىندى. ئاغزاكىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا ئۆلكىنىڭ 15 مىڭ سەر تەڭگە ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن ئامبال لىيۇگۈاڭچېن 4 - ئاينىڭ ئاخىرىدا پىلان بويىچە ئىش باشلاپ، ئالدى بىلەن، ناھىيىلىك يامۇلىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئارقا كوچا («دەريا بويى» كوچىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، مىنگونىڭ 35 - يىلى «مەدەنىيەت» كوچىسىغا ئۆزگەرتىلگەن) ياساتتى، كوچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 570 مېتر كېلىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا يەنە جەنۇب - شىمال يۆنىلىشىدە تۆت كىچىك كوچا ياساتتى (بۇلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئايرىم - ئايرىم 120 مېتر، 110 مېتر، 90 مېتر، 50 مېتر)، بۇلارنىڭ ھەممىسى توپا يول. سودا ئىشلىرى، ئاساسەن، «دەريا بويى» كوچىسىغا مەركەزلەشتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، تۈرلۈك ئىشلار خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان بولسىمۇ، ھەممە ساھەدىكى ئىشلارنى قايتىدىن باشلاشقا توغرا كەلگەچكە، مەبلەغ يېتىشمەي ناھىيە بازىرى ئىزچىل تۈردە پىلانلانمىدى. 1958 - يىلى كورلا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ ناھىيە بازىرىدىن ئۆتكەن قىسمى ئۆزگەرتىلگەنلىكتىن، شەرقىي كوچا غەربكە ئۆزارتىلدى.

1964 - يىلى ناھىيە بازىرى بىر قېتىم رەسمىي پىلانلاندى، ناھىيە بازىرىدا T شەكىللىك كوچا شەكىللەندى ھەمدە كورلا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ ناھىيە بازىرىدىكى كونا بۆلىكىگە شېغىل يانتۇزۇلدى. 1977 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى كوچىلارغا ئاسفالىت يانتۇزۇلدى.

1983 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە شەھەر - يېزاقۇرۇلۇشىنىڭ يېقىن ۋە يىراق مەزگىللىك پىلانىنى تۈزدى ھەمدە ئۇنى تەدرىجىي يولغا قويدى.

§ 1. بازار قۇرۇلۇشى

1. بازار رايونىدىكى كوچىلار

مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا ئىككى كوچا، تۆت تار كوچا بار

ئىدى.

ئالدى كوچا بۇ كوچا، شەرق - غەرب يۆنىلىشىدىكى توپا كوچا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 840 مېتر، كەڭلىكى سەككىز مېتر ئىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت (ناھىيىلىك يامۇل، ناھىيىلىك مەھكىمە) كوچىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ئىدى.

ئارقا كوچا («دەريا بويى» كوچىسى، كېيىن «مەدەنىيەت» كوچىسىغا ئۆزگەرتىلگەن) بۇ كوچا، شەرق - غەرب يۆنىلىشىدىكى توپا كوچا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 570 مېتر، كەڭلىكى يەتتە مېتر ئىدى.

ئالدى كوچا ۋە ئارقا كوچىدا تۆت تار كوچا (ھەممىسى توپا كوچا) تۇتىشىپ كەتكەنىدى، ھەممىسى جەنۇب - شىمال يۆنىلىشىدە ئىدى.

1 - تاركوچا ئۇزۇنلۇقى 120 مېتر، كەڭلىكى بەش مېتر.
2 - تاركوچا ئۇزۇنلۇقى 110 مېتر، كەڭلىكى يەتتە مېتر.
3 - تار كوچا ئۇزۇنلۇقى 90 مېتر، كەڭلىكى بەش مېتر.
4 - تار كوچا ئۇزۇنلۇقى 50 مېتر، كەڭلىكى بەش مېتر.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي بولغان 1 - رايون 1 - يېزىنىڭ بازار كەنتىدە 1958 - يىلى لوپنۇر بازىرى قۇرۇلدى. 1965- يىلى بازار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1965 - يىلى ئارقا كوچا ۋە ئۇنىڭغا تۇتىشىدىغان تۆت تار كوچا كۆكەرتىش رايونى قىلىپ پىلانلاندى. 1977 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 2.245 كىلومېتر كوچىغا ئاسفالت ياتقۇزۇلدى. 1980 - يىلىدىن كېيىن ناھىيە بازىرى ئومۇمىيۈزلۈك پىلانلاندى. بارلىق ئەگرى كوچىلار تۈزلەندى، تار كوچىلار كېڭەيتىلدى، كوچا نامى بېكىتىلدى. 1984- يىلى لوپنۇر بازىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئەسلىدىكى توپا كوچىلار كېڭەيتىلدى، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2.340 كىلومېترغا يەتكۈزۈلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، لوپنۇر بازىرىدا ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 8.171 كىلومېتر كېلىدىغان توققۇز كوچا (ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان كوچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.4737 كىلومېتر)؛ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1.8346 كىلومېتر كېلىدىغان ئالتە تار كوچا (ئاسفالىت كوچىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 0.5546 كىلومېتر) بار بولدى.

لوپنۇر بازىرى بويىچە 1985 - يىلدىكى كوچا ۋە تار كوچىلارنىڭ نامى

5 - قىسىم 9 - جەدۋەل

كوچا، تاركوچا نامى	يۆنىلىشى	ئۇزۇنلۇقى (مېتر)	كوچا يۈزىنىڭ ھالىتى
«ئازادلىق» كوچىسى	جەنۇب-شىمال يۆنىلىشىدە	1817	70 پىرسەنتى ئاسفالت كوچا، 30 پىرسەنتى توپا كوچا
«تىنچلىق» كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	745.20	ئاسفالت كوچا
«شىڭپىلىك» كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	763	ئاسفالت كوچا
«كۆنچى» كوچىسى	جەنۇب-شىمال يۆنىلىشىدە	1391.70	ئاسفالت كوچا
«ئىتتىپاق» كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	1483	40 پىرسەنتى ئاسفالت كوچا، 60 پىرسەنتى توپا كوچا
«قۇرۇلۇش» كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	512.60	توپا كوچا

«دوستلۇق» كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	708.60	ئاسفالىت كوچا
«خەلق» كوچىسى	جەنۇب-شىمال يۆنىلىشىدە	250	توپا كوچا
«نۇرلۇق» كوچا	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	500	توپا كوچا
چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى تار كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	554.60	ئاسفالىت كوچا
«ساغلاملىق» تار كوچىسى	جەنۇب-شىمال يۆنىلىشىدە	300	توپا كوچا
«بەخت» تار كوچىسى	جەنۇب-شىمال يۆنىلىشىدىن شەرق - غەرب يۆنىلىشىگە بۇرۇلىدۇ	340	توپا كوچا
«دۇڭلىن» تار كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	350	توپا كوچا
«شىلىن» تار كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	180	توپا كوچا
«دېموكراتىيە» تار كوچىسى	شەرق-غەرب يۆنىلىشىدە	110	توپا كوچا

2. بازارنى سۇ بىلەن تەمىنلەش

1958 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر سۇ ئىچىشتە يازدا شىڭپىڭ ئۆستىكى بىلەن كۆنچى دەرياسىنىڭ سۈيىنى ئىشلەتسە، قىشتا مۇز سۈيى ياكى كۆنچى دەرياسىدىن ھاراۋا بىلەن توشۇپ كېلىنگەن سۇنى ئىشلىتەتتى. 1958 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئومۇمىي مەكتەپتە تۇنجى يەرلىك قۇدۇق (تېيىز قۇدۇق) قېزىلدى، بۇ قۇدۇقنىڭ سۈيىنىڭ سۈپىتى ياخشى بولغاچقا، كېيىن كادىرلار ئاشخانىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، خەلق بانكىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارمۇ تېيىز قۇدۇق قېزىشقا باشلىدى. تاكى 1970 - يىلغىچە ناھىيە بازىرىدىكى ئاھالىلەر يازدا دەريا، ئۆستەڭ، قۇدۇق سۈيىدىن تەڭ پايدىلانسا، قىشتا كۆپ قىسمى قۇدۇق سۈيىدىن پايدىلاندى. 1971 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى، ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى (چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ تەكتى) سۇ مۇنارى ياساپ، بۇ ئىككى ئورۇننى سۇ بىلەن تەمىنلىدى. 1983 - يىلدىن كېيىن ناھىيە بازىرىدا ماشىنىلاشقان قۇدۇق (چوڭقۇر قۇدۇق) قېزىلىشقا باشلىدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بازىرىدىكى 93% ئاھالە چوڭقۇر قۇدۇق سۈيى ئىشلىتىدىغان بولدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانا تۇنجى بولۇپ مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى ئۇسكۇنىسى ئورناتتى، بۇنىڭ ئۇنۇمى ياخشى بولدى، بۇنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بازىرىدا كېڭەيتتى، بۇنىڭ بىلەن مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى بىلەن تەمىنلەش رايونىدىن يەتتىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى لوپنۇر بازىرىدىكى ئاھالىلەر، ئاساسەن، مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى ئىشلىتىدىغان بولدى.

3. بازار بىناكارلىقى

1) ئاممىۋى بىناكارلىق　　لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئورگىنى مىنگونىڭ 2 - يىلى

(1913- يىلى) كۆنچى دەريا‌سى بويىغا يۆتكەلگەندىن كېيىن، ناھىيە مەھكىمىسى سېلىنغاندىن باشقا، ناھىيە مەھكىمىسىنىڭ غەربىي - شىمالىي قىسمىغا بىرنەچچە ئاممىۋى ئىمارەت يەنى «چىڭخۇاڭ» ئىبادەتخانىسى، 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ، قىزلار مەكتىپى سېلىنىدى. 30 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 40 - يىللاردا يەنە ئۇيغۇر ئۆيۈشمىسى، ساقچى ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، ئاشلىق ئامبىرى، ھەربىي گازارما، كېڭەش، گومىنداڭنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك پىرقىسى، كۆلۈب، مال دوختۇرلۇق پونكىتى، ئامبولاتورىيە قاتارلىقلار سېلىنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەدرىجىي ھالدا سانائەت، سودا، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ۋە ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ ئىمارەتلىرى سېلىنىدى. 1952 - يىلدىن1965- يىلغىچە بولغان 14 يىلدا ئۆي - ئىمارەت كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىنىدى، خىش-ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆي - ئىمارەت ئومۇمىي ئۆي - ئىمارەت كۆلىمىنىڭ 10.67 پىرسەنتىنىلا ئىگىلىدى. 1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە سودا ئىدارىسىنىڭ ماگىزىنى، ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن زاۋۇتى، شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ ماگىزىنى، شېكەر زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى ۋە لوپنۇر يول ئاسراش ئۇچاستىكىسىنىڭ ئومۇم ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلىرى قاتارلىقلار سېلىنىدى، بۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىنىدى. 1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئاممىۋى ئۆي - ئىمارەتلىرى تېز كۆپەيدى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 57 مىڭ 288.05 كۋادرات مېتر ئۆي سېلىنىدى، بۇ، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرىدا بار بولغان 134 مىڭ 125 كۋادرات مېتر ئۆي كۆلىمىنىڭ 42.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بىنا، خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق ئۆيلەرنىڭ ئىگىلىگەن نىسبىتى بارغانسېرى كۆپەيدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بازاردا ئومۇمىي كۆلىمى 9174.19 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئون بىنا؛ ئومۇمىي كۆلىمى 116 مىڭ 260 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۆي (خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىقى 25 مىڭ 626 كۋادرات مېتر بولۇپ، 22.08%نى؛ خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 2831 كۋادرات مېتر بولۇپ، 24.3% نى؛ كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىقى 62 مىڭ 137 كۋادرات مېتر بولۇپ، 53.53% نى ئىگىلەيدۇ) بار بولدى.

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر بازىرىدا سېلىنغان ئاممىۋى ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ قۇرۇلمىسى ۋە كۆلىمى

5 - قىسىم 10 - جەدۋەل

يىللار	سېلىنغان مەيدانى (10 مىڭ يۇمۇ)	قۇرۇلۇش كۆلىمى (كۋادرات مېتر)			
		جەمئىي	كېسەك-ياغاچ	خىش-ياغاچ	خىش-سېمونت (بىنا)
1980	90.55	14737.61	6703.79	4666.95	2521.1	645.77
1981	28.98	5283.96	1363.36	2222.21	1698.38	
1982	32.95	3941.98	740.56	935.5	1363.04	902.88

1983	59.74	4666.83	1879.37	1123.59	306.13	1357.74
1984	125.94	12672.68	5082.15	255	1327.25	5963.23
1985	171.09	99797.19	62137	2831	25626	9174.19
جەمئىي	509.25	57288.05	16380.87	11614.55	11248.77	18043.86

لوپنۇر بازىرىدىكى ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە سېلىنغان ئاممىۋى ئۆي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى

5 - قىسىم 11 - جەدۋەل　　بىرلىكى: كۋادرت مېتر

نامى / يىللار	سانائەت	سودا	ماتارىپ	سەھىيە	مەدەنىيەت-تەنتەربىيە	ئامبار	ئورگان	باشقىلار
1980	592.71	4736.16	50683	70.88	651.6	4091.11	2874.04	1670.28
1981	627.1	2172.37	1466.31			1018.67		
1982	101.3	1582.63		494.05	270.8	728.42	288.2	476.58
1983	312.6	2089.26	818.9	371.03	305.63	1621.07	926.99	975.4
1984	364.69	1879.01	255	511.68	788.11	2959.68	5646.11	223.4
1985	517.46	2063.33	2589.06	3227.11	664.65	755.49	2434.97	1023.88

2) ئاھالىلەر ئۆچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆي - ئىمارەت　　مىنگونىڭ2 - يىلى (1913- يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئورگىنى كۆنچى دەريا‌سى بويىغا كۆچۈرۈلگەندە، بۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئائىلىلەر يوق دېيەرلىك ئىدى. بىر نەچچە ئېغىزلا ئاھالىلەر تۇرالغۇ ئۆيى بار ئىدى. ئاغزاكىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئەينى ۋاقىتتا 50 نەچچە ئائىلىلىكنىڭ كېسەك ئۆيىلا بولغان، كېيىن بۇ يەرگە ئاھالىلەر ئارقا - ئارقىدىن كۆچۈپ كەلگەن.. 1949 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇش ھارپىسىدا بۇ يەردىكى ئائىلە 1406 گە يەتتى، لېكىن ئۆيلەر بىر تۇتاش پىلانلانمىغان، ھەممىسى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر بولۇپ، ئېگىز - پەس سېلىنغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ يەردىكى نوپۇس كۆنسايىن كۆپەيدى. 1965 - يىلى 8884.74 كۋادرات مېتىرلىق ئاھالىلەر ئولتۇراق ئۆيى يېڭىدىن سېلىندى. ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز ئۆستى. 1980 - يىلدىن كېيىن كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئاھالىلەر ئولتۇراق ئۆيلىرى پۈتۈنلەي خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق ۋە خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئالتە يىلدا 23 مىڭ 119 كۋادرات مېتىرلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئولتۇراق ئۆيى سېلىندى (خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىقى 14 مىڭ 897.52 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئومۇمىي قۇرۇلۇش

كۆلىمىنىڭ 6.64 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ). 1985 - يىلى ناھىيە بازىرىدا كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 14.81 كۋادرات مېتردىن ئولتۇراق ئۆي توغرا كەلدى.

3) ئۆي - مۇلۇك باشقۇرۇش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى ئۆي - مۇلۇك باشقۇرۇش ئاپپاراتى يوق ئىدى، جامائەت سالغان ئىمارەتلەر جامائەت ئۇچۇن ئىشلىتىلەتتى، جامائەت تەرىپىدىن باشقۇرۇلاتتى، خۇسۇسلار ئۆي سېلىشتا چەكلىمىگە ئۇچرىمايتتى، ئاھالىلەر سالغان ئىمارەتلەرنى ئاھالىلەر ئىشلىتەتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەنىلا مۇشۇ خىل ئۇسۇل قوللىنىلدى.

1953 - يىلدىكى يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن، ناھىيە بازىرىدىكى بارلىق ئۆيلەر تىزىملاندى، شەخسلەرنىڭ ئۆيلىرىگە ئائىلىگە قاراپ كىنىشكا تارقىتىپ بېرىلدى، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگان، كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ خىزمەت ئۆيلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرىنى شۇ ئورۇن ئۆزى رېمونت قىلدى، ھېچقانداق ھەق ئېلىنمىدى (ئۆي ئىجارىسىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە). 1955 - يىلدىن كېيىن دۆلەت ئىلكىدىكى ئۆيلەرگە قارىتا ئۆي ئارقىلىق ئۆينى قامداش سىياسىتى يولغا قويۇلدى، ئومۇمەن پارتىيە - ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، كارخانا، كەسىپي ئورۇنلارنىڭ ئۆيلىرى دۆلەت مۇلكىگە تەۋە قىلىنىپ مالىيە تارمىقى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى (ئۆز ئىدارىسى ئارقىلىق)، بىر دەك مالىيە تارمىقى بېكىتكەن ئولچەم بويىچە ھەق ئېلىندى، لېكىن ھەق ئىنتايىن ئاز ئېلىندى. 1984 - يىلى شەھەر يېزا قۇرۇلۇشى - مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى قۇرۇلدى، مەخسۇس ۋەزىپىدىكى ئىككى كادىر ئۆي - مۇلۇك باشقۇرۇشقا قويۇلدى، لېكىن يەنىلا ئىلگىرىكى باشقۇرۇش ئۇسۇلى ۋە ھەق ئېلىش ئولچىمى داۋاملاشتۇرۇلدى.

4. بازارنى كۆكەرتىش

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرنى كۆكەرتىدىغان دەل - دەرەخ ئىنتايىن ئاز ئىدى، گۈل - گىياھ، ئوت - چۆپ تېرىشتىن تېخىمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى، ناھىيە بازىرىدا پەقەت كورلا — چاقىلىق تاشيولىنىڭ ئىككى تەرىپى (ھازىرقى «ئازادلىق» كوچىسى) دە بىر نەچچە تۇپ دوڭغاق سۆگەت بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ھۆكۈمىتى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى زور كۆچ بىلەن ئۇيۇشتۇرۇپ، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئورمان بەلبېغى ياسىدى، «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپى مۇھىم نۇقتا قىلىندى، لېكىن سۇ كەمچىل، باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئادەم بولمىغاچقا، كۆچەتلەرنىڭ تۇتۇش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن بولدى. 1964 - يىلى ناھىيە بازىرىنى كۆكەرتىش ئىشى ئومۇميۈزلۈك پىلانلاندى، «ئازادلىق» كوچىسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قېرى دوڭغاق سۆگەتلەر چىقىرىۋېتىلىپ، ئېرىق ۋە ئورمان بەلبېغى ياسىلىپ، سۇۋادان تېرەك ۋە ياسىن دەرىخى سېلىندى. «تىنچلىق» كوچىسى ۋە كورلا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ ناھىيە بازىرىدىكى بۆلۈكى كۆچەت تىكىلىدىغان نۇقتىلىق رايون قىلىنىپ، 7676 تۇپ كۆچەت تىكىلىپ، كۆكەرتىلگەن كۆلەم كېڭەيتىلدى. ئون يىللىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە دەل - دەرەخلەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، كۆكەرتىش خىزمىتى يەنە ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم ئىشلار كۇن تەرتىپىگە قويۇلدى، بۇلۇپمۇ 1979 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بازىرىنىڭ كۆكەرتىش ئىشلىرىنى ياخشىلاشقا ئىرادە باغلىدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە، لوپنۇر بازىرىدىكى ئورمان بەلبېغى 126 موغا، تىكىلگەن كۆچەت

56 مىڭ تۇپكە، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 53 مىڭ 589 تۇپكە يەتتى، كۆپلىگەن ئورگانلارنىڭ ئىشىك ئالدىغا، هويلىسىغا ۋە ئاھالىلەرنىڭ هويلىسىغا گۈل - گىياھ تېرىلدى، بۇنىڭ بىلەن ناهىيە بازىرىدا تېرەك - سۆگەتلەر رەت - رەتسوزۇلغان، گۈل - گىياھ ۋە ئوت-چۆپلەر بوك - باراقسان ئۆسكەن مەنزىرە شەكىللەندى.

5. بازارنى توك بىلەن تەمىنلەش

1960 - يىل 4 - ئايدا ناهىيىلىك ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلگەندى. 1961 - يىل 7 - ئايدا ئىستانسا پۈتتۈرۈلۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلدىكى گېنېراتورى جەهەتتە 40 ئات كۈچىگە ئىگە بىر دىزېل‌ماتور، 85 كىلوۋاتلىق بىر گېنېراتور بار بولۇپ، يىلىغا 31 مىڭ 500 كىلوۋات سائەت توك هاسىل قىلاتتى، توك بىلەن تەمىنلەش لىنىيىسىدىن ئۈچى بار ئىدى، 1 - لىنىيە ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن باشلىنىپ شىمالغا سوزۇلۇپ ناهىيىلىك دوختۇرخانىغا بارااتتى (ئۇزۇنلۇقى 4.966 مېتر)، 2- لىنىيە غەربكە سوزۇلۇپ ناهىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىگە بارااتتى(ئۇزۇنلۇقى 921.8 مېتر)، 3 - لىنىيە شەرققە سوزۇلۇپ مال دوختۇرلۇق پونكتىغا بارااتتى(يەنى هازىرقى ناهىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ ئورنى، ئۇزۇنلۇقى 481.6 مېتر)، بۇلارغا 20 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنغاندى.

توك مىقدارى ئاز بولغانلىقتىن، هەر كۈنى كەچتە بەلگىلەنگەن تۆت سائەت ۋاقىتتىلا توك تارقىتىلاتتى، بۇ توك بىلەن ناهىيىلىك پارتكوم، ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتى ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار هەم بازار ئاھالىلىرى تەمىنلىنەتتى. لوپنۇر ناهىيىسىنىڭ سانائەت، دېهقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئۈيغۇنلىشىش ئۈچۈن، 1974 - يىلى يۇقىرىنىڭ پۇل ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن يۇقىرى بېسىملىق سىم تارتىلىپ، باش ئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توكى يەتكۈزۈلدى، لوپنۇر ناهىيىسىدە ناهىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى لىيۇ مىڭشەننىڭ باشلىقلىقىدا يۇقىرى بېسىملىق سىم تارتىشقا رەهبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بىر يىل قۇرۇلۇش قىلىش ئارقىلىق، 1975 - يىل 10 - ئاينىڭ1- كۈنى تۇنجى قېتىملىق توك يەتكۈزۈش سىنىقى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا لوپنۇر توك بىلەن تەمىنلەش ئورنىنى قۇرۇش ئىشى باشلىنىپ، ياندۇرقى يىلى توك بىلەن تەمىنلەش ئورنى پۈتتۈرۈلدى، بازار رايونىغا شۇ يىلى 2.5 كىلومېتر ئۈزۈنلۇقتا ئون كىلوۋاتلىق/400 ۋولتلۇق توك سىمى تارتىلدى، 9 - ئايدا ناهىيە بازىرى توك بىلەن تەمىنلەندى، بۇنىڭغا 824 مىڭ 302.43 يۇەن مەبلەغ سېلىندى.

§2. يېزا - كەنت قۇرۇلۇشى

1. يېزا - كەنت بىناكارلىقى

مىنگو دەۋرىدە يېزا بىناكارلىقى جەهەتتە بىرنەچىدىن پىلانلانمايتتى، ئىككىنچىدىن باشقۇرىدىغان ئادەم يوق ئىدى، شۇڭا هوقۇقلۇق ۋە نوپۇزلۇق كىشىلەر يەرنى زورلۇق بىلەن كۆپلەپ ئىگىلىۋېلىپ ئۆي سېلىۋالاتتى ۋە باغ بەرپا قىلاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يېزا بىناكارلىقى پىلانلىق هالدا قانات يايدۇرۇلدى، يېزا (گۇڭشې) ئورگىنى تۇرۇشلۇق جايلاردا كوچىلار پىلانلىنىشقا باشلىدى. 1963 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزا - كەنتلەردە «بەشتە

ياخشى» قۇرۇلۇشى (ياخشى يول، ياخشى ئورمان بەلبېغى، ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى‌ئېرىق-ئۆستەك، ياخشى ئاھالىلەر نۇقتىسى) بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئوتتۇرىغا قويدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشىنى پىلانلىدى، يېزىلاردا يەر پىلانلاش ئەترىتى قۇردى، بۇ ئەترەت گۈڭشېمۇ گۈڭشې يۇرۇپ يەرلەرنى ئۆلچەپ چېرتيوژ سىزىپ يەر پىلانلىدى، بۇنىڭ بىلەن يېزا - كەنت بىناكارلىقىنىڭ كۆپ قىسمى پىلان بويىچە ئېلىپ بېرىلدى.

1) ئومۇم ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىمارەتلەر مىنگو دەۋرىدە ئۇچ رايون (يېزا) تەسىس قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئىمارەت ناھايىتى ئاز ئىدى. يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، رايون، يېزىلاردا ئومۇم ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلەر سېلىنىشقا باشلىدى، تولۇقلاپ سېلىش، كېڭەيتىش ۋە يېڭىدىن سېلىش ئۈسۈلى قوللىنىلىپ، رايونلۇق، يېزىلىق ھۆكۈمەت ۋە ئىدارە - ئورگان، كەسىپي تارماقلار ئىشلىتىدىغان ئۆيلەر سېلىندى، بۇ ئۆيلەرنىڭ كۆپ قىسمى كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق قىلىپ سېلىندى. 1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۈڭشې، ئەترەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئىشخانا سېلىندى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، تۈرلۈك ئىشلار گۈللەندى، گۈڭشې (يېزا) ئورگىنى تۈرۈشلۇق جايلاردىكى ئىمارەتلەر يېڭى تۈس ئالدى، كوچىنىڭ ئىككى تەرىپىگە پىلان بويىچە تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ ماگىزىنى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ تىجارەت ئورنى، بانكىنىڭ تىجارەت ئورنى، ئاشخانا، ئاشپۇزۇل، ساتىراشخانا، شۇنىڭدەك ئومۇم ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۆيلەر سېلىنىپ، تەدرىجىي ھالدا كىچىك بازارغا قاراپ تەرەققىي قىلدى.

2) ئاھالىلەر ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىمارەتلەر مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چارۋا مال تەبىئەتكە تايىنىپ بېقىلاتتى، قەيەردە سۇ ۋەئوت-چۆپ بولسا شۇ يەرگە ئېلىپ بېرىلاتتى، ئاساسەن ئۆي - قوتان يوق ئىدى. قىشتا كۆپ ساندىكى چارۋىچى ياغاچتىن ۋە قۇمۇشتىن ياسالغان لاپاس ئۆيلەردە تۇراتتى؛ دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى دېھقانلار ياغاچ بىلەن يېپىلغان ئۆي، قۇمۇش ئۇستىگە لاي سۇۋاپ ياسالغان ئۆيلەردە تۇراتتى، كېسەكتىن سېلىنغان ئۆيلەر ئەينى چاغدىكى ياخشى ئۆي ھېسابلىناتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلدى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى، ئولتۇراق ئۆي شارائىتى تەدرىجىي ياخشىلاندى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا يېڭى ئۆيلەر سېلىندى. 1950-يىلدىن 1965 - يىلغىچە شىڭپىڭ گۈڭشېسىنىڭ داشى، تۈڭچىكە كەنتلىرى، تارىم گۈڭشېسىنىڭ ئاقسوپى كەنتى، دۆڭقوتان گۈڭشېسىنىڭ مىرسالى كەنتىنى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، يېزىلاردىكى ئۆيلەر ئۇچ ھەسسە كۆپەيگەن، لېكىن چەت، يىراق چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلار يەنىلا ئەنئەنىۋى ياغاچ ئۇستىگە لاي سۇۋاپ ياسالغان ئۆيلەردە ئولتۇرغان. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزىلاردا ئۆي سېلىش ئاستىلاپ قالدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تېز تەرەققىي قىلدى، دېھقان، چارۋىچىلار تەدرىجىي بېيىدى، ئەتىجىدە يېزا - كەنتلەردە يېڭى ئۆي سېلىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 310 ئائىلىلىك چارۋىچى يېڭى ئۆي سالدى، بۇ ئۆيلەرنىڭ كۆلىمى 21 مىڭ 900 كۋادرات مېتر كېلىدۇ، كۆپىنچىسى كېسەك - ياغاچتىن سېلىنغان چېدىر شەكىللىك ئۆيلەر، بىر قىسمى‌خىش- ياغاچ ياكى خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق ئۆيلەر. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە يېزىلاردا سېلىنغان ئاھالىلەر ئۆيلىرىنىڭ كۆلىمى 564 مىڭ 360 كۋادرات مېترغا يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يېزا - مەيدان(فېرما)لاردا 1985 - يىلى
سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ ئەھۋالى

5 - قىسىم 12 - جەدۋەل

يېزا (مەيدان، فېرما)	يېڭىدىن ئۆي سالغان ئائىلە	كېسەك - ياغاچ قۇرۇلمىلىق (كۋادرات مېتر)	خىش - ياغاچ قۇرۇلمىلىق (كۋادرات مېتر)	خىش - سېمونت قۇرۇلمىلىق (كۋادرات مېتر)	جەمئىي (كۋادرات مېتر)
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	18	1620	180		1800
شىكېپىك يېزىسى	40	4920	900	100	5902
«ئىتتىپاق» يېزىسى	60	3853.13	704.35	140.97	4698.45
تارىم يېزىسى	138	6025.64	186.36		6212
دۆڭقوتان يېزىسى	9	650			650
خورجا چارۋىچىلىق فېرمىسى	21	1260			1260
چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	24	1411			1411
جەمئىي	310	18119.77	1970.7	240.97	21933.45

2. يېزا - كەنت يوللىرى

1963 - يىلدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا كەنت بىلەن كەنت ئارىلىقىدىكى چىغىر يوللار بار ئىدى، بۇ يوللار ئېگىز-پەس، ئەگرى - بۈگرى ئىدى، شامال چىقسا چاڭ-توزان بېسىپ كېتەتتى، يامغۇر ياغسا پاتقاق بولۇپ كېتەتتى. 1963 - يىلى يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى (ياخشى يول، ياخشى سالا ئېتىز، ياخشى ئورمان بەلبېغى، ياخشىئېرىق-ئۆستەڭ، ياخشى ئاھالىلەر نۇقتىسى) يولغا قويۇلۇپ، يوللار ياسىلىشقا باشلىدى، گۈڭشې-ئەترەتلەر توپا يوللارنى ياسىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ناھىيە بازىرىدا دۆڭقوتانغا بارىدىغان تاشيول ياسالدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى3-ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، گۈڭشې بىلەن گۈڭشې، ئەترەت بىلەن ئەترەت ئارىلىقىدا توپا يول ۋە شېغىل يول ياسىلىپ، خېلى مۇكەممەل بولغان يېزا، چارۋىچىلىق رايونى قاتناش تورى تەدرىجىي شەكىللەندى. 1985-يىلغا كەلگەندە يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يولنىڭ ئۈزۈنلۇقى 216 كىلومېترغا يەتتى، بۇ يوللارنىڭ كەڭلىكى سەككىز مېتردىن ئون مېترغىچە كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە شېغىل يولنىڭ ئۈزۈنلۇقى 74 كىلومېتر بولۇپ، ئومۇمىي يېزا يولىنىڭ 42.23 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ يوللاردا 53 چوڭ - كىچىك كۆۋرۈك ۋە سۈڭگۈچ بار.

1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يوللارغا سېلىنغان كۆۋرۈك - سۇئىگۈچىلەر

5 - قىسىم 13 - جەدۋەل

يېزىلار	يېزا - كەنت يولىنىڭ نامى	باشلانغان ئورۇن نامى	ئۇزۇنلۇقى (كىلومېتر)	كەڭلىكى (مېتر)	يول يۈزى	كۆۋرۈك - سۇئىگۈچ
شىكىلىك يېزىسى (ئۇرۇقچىلىق مەيدانى)	شىنىغا كەنتى يولى	شىكىلىك ئۆستىگىگە سېلىنغان جەنۇبىي شىنىغا كۆۋرۈكىدىن شىنىغا كەنتىگىچە	4	8	توپا يول	1
	قاراقۇم كەنتى يولى	كورلا - چاقىلىق تاشيولىدىن قاراقۇم كەنتىگىچە	2	8	توپا يول	2
	قاراقۇم باغ كەنتى يولى	كورلا - چاقىلىق تاشيولىدىن باغ كەنتىگىچە	2	8	توپا يول	
	تۆگچىكە كەنتى يولى	شىكىلىك يېزىلىق ھۆكۈمەتىنىڭ تۆگچىكە كەنتىگىچە	5	8	شېغىل يول	2
	ئاقسوپى كەنتى يولى	لوپنۇر بازىرىدىن ئاقسوپى كەنتىگىچە	28	4	توپا يول	5
	يامانخوژا كەنتى يولى	لوپنۇر بازىرىدىن يامانخوژا كەنتىگىچە				
تارىم يېزىسى	خادادۆڭ كەنتى شىمالىي يولى	لوپنۇر بازىرىدىن خادادۆڭ كەنتىگىچە	12	8	شېغىل يول	2
	خادادۆڭ كەنتى جەنۇبىي يولى	تارىم يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ خادادۆڭگىچە	15	8	شېغىل يول	6
	قۇۋانكۆل كەنتى يولى	تارىم يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قۇۋانكۆل كەنتىگىچە	8	8	توپا يول	4
	بىشئاق ئاستى كەنتى يولى	تارىم يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بىشئاق كەنتىگىچە	5	8	توپا يول	3
دۆڭقوتان يېزىسى	دۆڭقوتان يېزىسى يولى	لوپنۇر بازىرىدىن دۆڭقوتان يېزىلىق ھۆكۈمەتكىچە	32	8	شېغىل يول	10
	قارچۇغا كەنتى يولى	دۆڭقوتان يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ قارچۇغا كەنتىگىچە	90	4	توپا يول	10
	مىرسالى كەنتى يولى	دۆڭقوتان يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ مىرسالى كەنتىگىچە	3	4	توپا يول	2
«ئۈتتىپاق» يېزىسى	كۆگچەن كەنتى	«ئۈتتىپاق» يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن كۆگچەن كەنتىگىچە	3	8	شېغىل يول	2
جەمئىي	14		216	8.4	توپا يول (142 كىلومېتر) شېغىل يول (74 كىلومېتر)	53

3. يېزا، كەنتلەرنى كۆكەرتىش

ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا جايلاشقان كەنتلەر ئەڭ دەسلەپتە شەكىللەنگەندە ھەممىسى توغراقلىق رايوندىكى دەريا ساھىلىغا جايلاشقانىدى، مۇھىتى گۈزەل ئىدى. نوپۇسنىڭ كۆپەيمىشىگە ۋە تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئوتۇنغا بولغان ئېھتىياجنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، كەنت ئەتراپىدىكى ئورمان ئېغىر دەرىجىدە كېسىلدى. مىنگو دەۋرىدە تىكەنلىك بازىرىدا بىر قىسىم مېۋىلىك دەرەخ تىكىلگەندىن باشقا، كۆپلىگەن كەنتلەردە بىر تۇپمۇ دەرەخ يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزىلاردا ئولتۇراق جايلارنىڭ ئەتراپىغا كۆچەت تىكىلىشكە باشلىدى. 1964 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە يېزىلاردا «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى يولغا قويۇلدى، ئەترەتلەر پائال تۇردە كەنت مۇھاپىزەت ئورمىنى بەرپا قىلدى ھەمدە يېڭىدىن پىلانلانغان يولنىڭ ئىككى تەرىپىگە شامالدىن مۇداپىئە كۆرۈش ئورمىنى بەرپا قىلدى، ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ ھويلىلىرىدىكى بوش جايلارغا تېرەك، سۆگەت ۋە مېۋىلىك دەرەخلەنى سالدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە شەكىلبازلىق ئەۋج ئېلىپ، «بەشتە ياخشى» قۇرۇلۇشى جەريانىدا ھەممىنى بىر دەك قىلىشنى گەۋدىلەندۈرۈش ئۈچۈن، زور كۆلەمدىكى مېۋىلىك دەرەخلەر كېسىۋېتىلدى، ئەكسىچە يېڭىدىن ئىنتايىن ئاز دەرەخ تىكىلدى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يېزىلارنىڭ ئورمان، باغۋەنچىلىك سىياسىتى تەڭشىلىپ، ھەر ئائىلىلىك دېھقان، چارۋىچىغا ئىككى پۈڭ ئەتراپىدا باغ يېرى قوشۇپ بېرىلدى ھەمدە دېھقانلار بىكار يەرگە كۆچەت تىكىشكە ئىلھاملاندۇرۇلدى، كىم تىكسە شۇ باشقۇردى، بۇنىڭ بىلەن دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كۆچەت تىكىش ئاكتىپلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە كۆپ ساندىكى كەنتلەر يېشىللىققا پۈركەندى.

4. يېزا، كەنتلەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاساسا ئىزچىل تۇردە كۆنچى دەرياسى، تارىم دەرياسىنىڭ سۈيىنى، كۆل سۈيىنى، يەرلىك قۇدۇق سۈيىنى ۋە مۇز سۈيىنى ئىچىپ كەلگەندى، دەريا، ئۆستەڭگە يېراقراق كەنتتىكىلەر كۆلگە سۇ قاچىلىۋېلىپ ھايۋانلار بىلەن بىللە ئىچەتتى، تازىلىقى ئىنتايىن ناچار ئىدى. 1985 - يىلى يېزىلاردا تۇرۇبا سۈيىنى ئومۇملاشتۇرۇش نۇقتىدا سىناق قىلىنىشقا باشلىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تارىم يېزىسىنىڭ تارىم كەنتى، چوڭكۆل كەنتى ۋە شىڭېنىڭ يېزىسىنىڭ تۆڭچىكە كەنتى، قاراقۇم كەنتىدىكى ئاھالىلەر مۇنارسىز تۇرۇبا سۈيى ئىشلىتىشكە باشلىدى، بۇ، ناھىيىنىڭ كەنتلىرىدىكى ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 8. 14 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

5. يېزا، كەنتلەرنى توك بىلەن تەمىنلەش

1976 - يىلى باش ئەگىم سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توكى لوپنۇر ناھىيە بازىرى، شىڭېنىڭ گۈڭشىسى، «ئىتتىپاق» گۈڭشىسى ۋە تارىم گۈڭشىسىنىڭ بىر قىسىم يېزىلىرىغا يەتكۈزۈلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئۈچ يېزا، 13 كەنت كومىتېتىغا باش ئەگىم ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توكى يەتكۈزۈلدى، 85% دېھقان، چارۋىچى يورۇتۇش

ئۇچۇن توك ئىشلەتتى.

1976 - يىل 5 - ئايدا چەت - يىراق جايغا جايلاشقان دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ دىزېل ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن گۇڭشې ئورگىنى تۇرۇشلۇق مىرسالى چوڭ ئەترىتى ۋە گۇڭشېغا بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار توك ئىشلىتىدىغان بولدى. 6 - ئايدا تارىم يېزىسى ئاقسوپى كەنتىنىڭ دىزېل ئېلېكتر گېنېراتورى پۈتۈن كەنتنى توك بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى. 1978 - ۋە 1979 - يىللىرى دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ قارچۇغا چوڭ ئەترىتى، خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسىدىمۇ دىزېل ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى.

§ 3. بىناكارلىق

1. قۇرۇلۇش قىلىشنى باشقۇرۇش

1959 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى بىناكارلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى، جەمئىي بىناكارلىق ئىشچىسى 100 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ياغاچچى، تۆمۇرچى، تامچى قاتارلىقلار بار. قۇرۇلۇش قىلىش جەريانىدا ئۇلار ئىككى ئىش ئۇچاستىكىسىغا بۆلۈپ باشقۇرۇلدى، ياغاچچى، تۆمۇرچىلەر مۇستەقىل مەشغۇلات گۇرۇپپىسى بولۇپ قۇرۇلدى، ھەر بىر تامچى 2.7 ئىشچى تەقسىماتى بويىچە مەشغۇلات ئېلىپ باردى.

قۇرۇلۇش ھۆددە ئالغاندا «ئا» تەرەپ بىلەن «ب» تەرەپ توختام ئىمزالىدى، ئۇنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى تەستىقلىدى. قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ۋە خادىم تەشكىللەشكە «ب» تەرەپ مەسئۇل بولۇپ، قۇرۇلۇشنى سان - سۈپىتىگە كاپالەتلىك قىلغان ھالدا ئۆز قەرەلىدە ئىشلىتىشكە تاپشۇردى. قۇرۇلۇش خىراجىتى دۆلەت بەلگىلىگەن قۇرۇلۇش قىلىش نورما ئۆلچىمى بويىچە ھېسابلاندى.

ئىگىلىك باشقۇرۇش جەھەتتە شىركەت، ئىش ئۇچاستىكىسى ۋە گۇرۇپپىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك باشقۇرۇش قوللىنىلدى، شىركەت مالىيىسى ۋە ئىش ئۇچاستىكىسى خاتىرىسىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجە بويىچە ھېسابات قىلىندى. ۋەزىپە تاپشۇرۇۋېلىنغاندا شىركەت («ب» تەرەپ) بىلەن «ئا» تەرەپ تۈزگەن كېلىشىمنامە ۋە توختام ئىش ئۇچاستىكىسىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى، ئىش ئۇچاستىكىسى توختامدىكى تەلەپ بويىچە كۈچ ئۈيۇشتۇرۇپ قۇرۇلۇش قىلدى. قۇرۇلۇش پۈتكەندە شىركەت مۇناسىۋەتلىك خادىملارغا ھەمكارلىشىپ ۋە «ئا» تەرەپ بىلەن بىللە تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى، قۇرۇلۇش خىراجىتىنى كونكرېت تاپشۇرۇش ۋاقتى جەھەتتە، ئىش باشلاشتىن بۇرۇن ئومۇمىي خىراجەتنىڭ 60 پىرسەنتى تاپشۇرۇلدى، قۇرۇلۇشنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى قوپۇرۇلغاندا ئومۇمىي خىراجەتنىڭ 30 پىرسەنتى تاپشۇرۇلدى، قۇرۇلۇش پۈتكەندە ئىككى تەرەپنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدا لايىقەتلىك بولسا قۇرۇلۇش خىراجىتى تولۇق تاپشۇرۇلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن «چوڭ ھۆددىگەرلىك» شەكلى بويىچە قۇرۇلۇش قىلىشتىن ئىبارەت قۇرۇلۇش قىلىش ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى، بارلىق ماتېرىيال ۋە ئىشلىتىلىدىغان ئىشچىغا شىركەت مەسئۇل بولدى، بۇنىڭ بىلەن ئەمگەك ئۈنۈمى كۆرۈنەرلىك ئۆستى، ئىش ۋاقتى قىسقاردى، خىراجەت سەرپىياتى تۆۋەنلىدى.

2. بىناكارلىق قوشۇنى

مىنگو دەۋرىدە ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، مەخسۇس بىناكارلىق قوشۇنى يوق ئىدى، ئۆي - ئىمارەت سالغاندا ھۆددىگەر ئۇ يەر - بۇ يەردىن ياغاچچى، تامچى، تۆمۈرچىلەرنى يىغىپ قۇرۇلۇش قىلاتتى.

1) ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى — ياغاچ - تاش كوپېراتىپى 1959- يىلى ناھىيە بازىرىدىكى كىچىك ياغاچچى، تامچى، تۆمۈرچى ۋە ئىچكىرىدىن كەلگەن بىر قىسىم ئۇستىلار تەشكىللىنىپ ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ئاساسىي قۇرۇلۇش قىسقارتىلىپ بىناكارلىق شىركىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، كۆپ ساندىكى ئىشچىلار ئىخچاملىنىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى، قېلىپ قالغان بىر قىسىم تېخنىك ئىشچىلاردىن لوپنۇر ناھىيىلىك ياغاچ - تاش كوپېراتىپى قۇرۇلدى، كوپېراتىپنىڭ 18 ئىشچىسى بار بولدى. 1964- يىلى ياغاچ - تاش كوپېراتىپى بىلەن سۈچىلىق ئەتىرىتى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. 1966 - يىلىياغاچ - تاش كوپېراتىپى بىلەن سۈچىلىق ئەتىرىتى ئايرىۋېتىلىپ، لوپنۇر ناھىيىلىكياغاچ-تاش كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1970 - يىل 7 - ئايدا ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە ياغاچ - تاش كوپېراتىپى يەنە تارقىتىۋېتىلدى، ئىشچىلىرى پۈتۈنلەي يېزىغا چۈشۈرۈلدى.

2) ناھىيىلىك 1 - بىناكارلىق شىركىتى 1977 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى قۇرۇلدى (كوللېكتىپ مۈلۈكچىلىكىدىكى ئورۇن)، گۈڭشېلاردىن سەككىز ئۇستا، توققۇز شاگىرت تاللىنىپ ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتىنىڭ تېخنىكا تايانچى قىلىندى، 40 نەچچە كىشىدىن ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى تەشكىل قىلىندى، بۇ ئەترەت بازار قۇرۇلۇشىنىڭ بىر قىسىم تۇرلىرىنى ئۈستىگە ئالدى. 3 - يىلىدىن باشلاپ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، ئۇن زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، ئاشخانا، مېھمانخانا، سوغۇق ئىچىملىك دۇكىنى، مېتال بۇيۇملار ماگىزىنى، رېمونتخانا، توقۇلتىش ئامبىرى قاتارلىق ئون نەچچە مۇلازىمەت كەسپىنى يولغا قويدى، بۇنىڭ بىلەن بازاردىكى بىر قىسىم ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى قوبۇل قىلىنىپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، نەتىجىدە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتىنىڭ مەبلەغ جەھەتتىكى ئەمەلىي كۈچى يەنمۇ كۈچەيدى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى يەنمۇ زورايدى. 1980 - يىلى ئەترەتتىكى ئىشچى - خىزمەتچى 100 دىن ئېشىپ، ئەترەت قۇرۇلغان چاغدىكىدىن بىر ھەسسىدىن كۆپرەك كۆپەيدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتىنىڭ تۇراقلىق مۇلكى 700 مىڭ يۈەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 200 مىڭ يۈەنگە يەتتى، ئىككى ئاپتوموبىلى، ئىككى لاي ئېتىش ماشىنىسى بار بولدى، باشقا يۇرۇشلەشكەن بىناكارلىق ئۈسكۈنىلىرى تولۇقلاندى، پەقەت ئىشخانىلارنىلا سېلىشتىن چوڭ ئىمارەتلەرنى سېلىشقا تەرەققىي قىلدى، بۇ ئەترەت ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قاتارلىق بەش چوڭ ئورگاننىڭ تۆت قەۋەتلىك ئىشخانا بىناسىنى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ بىناسىنى، قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەتىرىتىنىڭ بىناسىنى، كىنو فىلىم تارقىتىش شىركىتىنىڭ بىناسىنى، ئۇن زاۋۇتىنىڭ زاۋۇت ئۆيىنى، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئائىلىلىكلەر قورۇسىنى شۇنىڭدەك باشقا ئورۇنلارنىڭ كىچىك ئۆي - ئىمارەتلىرىنى سالدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتىرىتى لوپنۇر ناھىيىلىك بىناكارلىق شىركىتى قىلىپ ئۆستۇرۇلدى، شۇ يىلى يەنە نامى لوپنۇر ناھىيىلىك

1 - بىناكارلىق شىركىتى دەپ ئاتالدى، شىركەت قارىمىقىدا ئىككى قۇرۇلۇش قىلىش ئەترىتى تەسىس قىلىندى، 72 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولدى، ھازىر بۇ شىركەت تەشكىلىي ئاپپاراتى مۇكەممەل، تېخنىكا كۈچى خېلى كۈچلۈك شىركەت بولۇپ، بازار - يېزا قۇرۇلۇشىدا تايانچلىق رول ئويناماقتا.

3) بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى 1983 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يېزىلاردىكى بىناكارلىق كەسىپىنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش ئۈچۈن، گۈڭشىلاردىكى ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەتراپلىرىنى مەركەزلىك باشقۇرۇش مەقسىتىدە بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى قۇردى. ئۇ، يېزا - بازار كارخانىسىغا تەۋە بولدى. شىركەت قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە 38 قۇرۇلۇش قىلىش ئەترىتى، 2000 نەچچە قۇرۇلۇش ئىشچىسى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇلۇش باشقۇرغۇچى خادىم 17، ئىنژېنېر بىر، يارىمچى ئىنژېنېر ئۈچ. 1985 - يىلغا كەلگەندە بىرلەشمە بىناكارلىق شىركىتى 24 قۇرۇلۇش قىلىش ئەترىتىگە تەڭشەلدى، قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئىشچى 2010 غا يەتتى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە مەھسۇلات قىممىتى 33 مىليون 825 مىڭ يۈەنگە، قىلىنغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 400 نەچچە مىڭ كۋادرات مېتىرغا، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باج 1 مىليون 690 مىڭ يۈەنگە، يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان باشقۇرۇش ھەققى 670 مىڭ يۈەنگە، كوللېكتىپ جۇغلانما 578 مىڭ يۈەنگە، ساپ كىرىم 3 مىليون 800 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئالتىنچى قىسىم

پروچتا - تېلېگراف، قاتناش

ئالتىنچى قىسىم

پوچتا - تېلېگراف، قاتناش

I باب

پوچتا - تېلېگراف

خەن سۇلالىسى دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا قارايتتى، خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىدە بۇ يەردە تۇر ياسىلىپ ھەربىي ئىشلارغا دائىر ئەھۋاللار يەتكۈزۈلگەن.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) ھۆكۈمەت يوللىرىنىڭ بويلىرىغا ھەربىي رابات تەسىس قىلىنىپ ھەربىي ئىشلارغا دائىر ئىشلار ۋە يازما ماتېرىياللار يەتكۈزۈلگەن. گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) ھەربىي رابات ئۆتەڭگە ئۆزگەرتىلىپ، ھەربىي ئىشلارغا دائىر ئەھۋاللار ۋە يازما ماتېرىياللار مۇشۇ ئۆتەڭ ئارقىلىق يەتكۈزۈلگەن. گۇاڭشۇ 25 - يىلى (1889 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە سەككىز ئۆتەڭ بار ئىدى. چىڭ دەۋرىنىڭ ئاخىرلىرىدا ناھىيە بازىرىدا سودىگەرلەر قوشۇمچە بېجىرىدىغان پوچتا ۋەكالەتخانىسى قۇرۇلغان. مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيە بازىرى بىلەن تەكەنلىكتە بىردىن خۇسۇسلار پوچتا ۋەكالەتخانىسى قۇرۇلدى، خەت-چەكلەر كورلا ياكى يەنجىدىن چاقىلىققا پوچتا يوللانمىسى توشۇيدىغان ئات ئەترىتى ئارقىلىق لوپنۇر ناھىيىسىگە يەتكۈزۈلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودىگەرلەر باشقۇرىدىغان بىرلا پوچتا ۋەكالەتخانىسى بار ئىدى، بۇ ۋەكالەتخانا پەقەت خەت - چەك توشۇش، گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش ۋە پوچتا ماركىسىنى ۋەكالىتەن سېتىش كەسپىنى بېجىرەتتى.

§ 1. پوچتا - تېلېگراف ئاپپاراتلىرى

1954 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئەينى چاغدا ئىدارە ئورنى ناھىيە بازىرىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى «دەريا بويى» كوچىسى («بەدەنىيەت كوچىسى») دا ئىدى. بۇ ئىدارە كورلا ۋىلايەتلىك پوچتا - تېلېگراف تەپتىش ئىش

بېجىرىش ئورنىنىڭ باشقۇرۇشىغا قارايتتى. 1956 - يىلى ئىدارە هازىرقى «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىغا يۆتكەلدى. 1958 - يىلى تىكەنلىك، دۆڭقوتان، تارىم 4 - مەيدانى (هازىرقى 32 - تۇەن - مەيدان) لاردا ئۇچ تارماق ئىدارە، تارىم 1 - مەيدانى (هازىرقى تارىم يېزىلىق هۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي)، تارىم2 - مەيدانى (هازىرقى35- تۇەن - مەيدان)، تارىم 3 - مەيدانى (هازىرقى 34 - تۇەن - مەيداننىڭ 8 - لىيەنى)، تارىم 5 - مەيدانى (هازىرقى 31 - تۇەن - مەيدان)، تارىم 6 - مەيدانى (هازىرقى33-تۇەن -مەيدان)، تارىم8- مەيدانى، تارىم 9 - مەيدانى (هازىرقى دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ 30 كىلومېتر شەرقىدە) دا سەككىزپوچتا- تېلېگراف ئورنى تەسىس قىلىندى، بۇ ئورۇنلارنىڭ هەممىسى لوپنۇر ناهىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا قارىدى. 1960 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا- تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش باشقۇرۇش ئورنىدا ناهىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئورنىدىن ئايرىم هالدا ئۇلۇقكۆل پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، ئۇ، كورلا ۋىلايەتلىك پوچتا - تېلېگراف تەپتىش ئىش بېجىرىش ئورنىغا قارىدى، ئۇلۇقكۆل پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تارىم 1 - مەيدانىدىن 9 - مەيدانىغىچە بولغان سەككىز تارماق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ۋە ئورنىنى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1962- يىل 10 - ئايدا بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ قارارى ئارقىلىق تارىم بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى باشقۇرۇش ئورنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇلۇقكۆل پوچتا- تېلېگراف ئىدارىسىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ نامى ئۇلۇقكۆل پوچتا- تېلېگراف تارماق ئىدارىسى دەپ ئاتالدى، بۇ ئىدارە لوپنۇر ناهىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ رەهبەرلىكىگە تەۋە بولدى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناهىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى هازىرقى «ئازادلىق» كوچىسى بىلەن «ئىتتىپاق» كوچىسى كېسىشكەن جاينىڭ غەربىگە يۆتكەلدى، هازىرغىچە شۇ يەردە تۇرۇۋاتىدۇ. 1968 - يىلى ئۇلۇقكۆل رايوندا پوچتا - تېلېگراف يۆكلىمە دولقۇن ئاپپاراتى پونكتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىت ئۇزۇن يوللۇق تېلېگراف يولىدا ئاۋاز كۈچەيتىش ئۇچۇن تەسىس قىلىندى.

1969 - يىلى يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، پوچتا - تېلېگراف ئايرىلىپ لوپنۇر ناهىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە تېلېگراف ئىدارىسى تەسىس قىلىندى، پوچتا ئىدارىسى ناهىيىلىك خەلق هۆكۈمىتىنىڭ رەهبەرلىكىگە، تېلېگراف ئىدارىسى ناهىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى. 1970 - يىل 11 - ئايدا پوچتا بىلەن تېلېگراف بىرلەشتۇرۇلۇپ لوپنۇر ناهىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قىلىندى، ئۇ، هازىرغىچە ئاپتونوم ئوبلاستلىق پوچتا- تېلېگراف ئىدارىسىغا تەۋە بولۇپ كەلمەكتە.

1985 - يىلى ئىدارىغا قاراشلىق ئاپپاراتلاردىن ئۇلۇقكۆل، تىكەنلىك، تارىم يېزىلىق پوچتا- تېلېگراف تارماق ئىدارىلىرى ۋە دۆڭقوتان يېزىلىق، بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شى، 31 -، 33 -، 35 - تۇەن - مەيدان پوچتا - تېلېگراف ئورۇنلىرى بار بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 71 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 16، يارىمچى ئىنژېنېر بار.

§2. پوچتا

1. يوللانما يەتكۈزۈش مۇئەسسەسىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە ناهىيىنىڭ پوچتا ترانسپورتىدا يەنىلا ئات،

ئېشەك قاتناش - ترانسپورت قورالى قىلىندى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن يوللانما يەتكۈزىدىغان ئاتلىق سەپنا تەسىس قىلىندى. 1956 - يىلى بىر ۋېلىسىپىت سەپلىنىپ مەخسۇس ناھىيە بازىرىدا يوللانما يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلدى. 1961 - يىلى يېزا پوچتالىيونلىرى يوللانما يەتكۈزۈشتە ئىشلىتىدىغان سەككىز ۋېلىسىپىت سەپلەندى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى پوچتا يوللىرىدا ئاقسوپىي، دۆڭقوتان رايونلىرىغا يەتكۈزۈلىدىغان يوللانمىلار ئاتلىق سەپنا تەرىپىدىن يەتكۈزۈلگەندىن باشقا، قالغان يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىلىرىدا ۋېلىسىپىت ئىشلىتىلدى. 1972 - يىلى تىكەنلىك پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارىسى يوللانما يەتكۈزۈش ئۈچۈن بىر موتسىكلىت سەپلىدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى يېزىلارغا يوللانما يەتكۈزۈش ئۈچۈن بىر موتسىكلىت كۆپەيتتى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىكى يوللانما يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ۋېلىسىپىت 16 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا پوچتالىيونلىرى ئىشلىتىدىغىنى 14.

ناھىيە بويىچە جەمئىي 25 خەت ساندۇقى بار، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكىسى 21.

2. گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش

مىنگو دەۋرىدە گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش ئىشىنى ناھىيە بازىرى ۋە تىكەنلىكتىكى پوچتا ۋەكالەتخانىسى بېجىرەتتى، ئەينى چاغدا خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ گېزىتى» ھەم ژۇرناللار ئاز مىقداردا تارقىتىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە، گېزىت - ژۇرنال تارقىتىشقا يەنىلا ئىككى پوچتا ۋەكالەتخانىسى مەسئۇل بولدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا-تېلېگراف ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پوچتا بىلەن تارقىتىش بىرلەشتۇرۇلدى، گېزىت-ژۇرناللارنى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى زاكاز قوبۇل قىلىپ يەتكۈزۈپ بەردى، شۇ يىلى ھەرخىل گېزىت - ژۇرنالدىن 62 مىڭ 168 نۇسخا تارقىتىلدى. گېزىتلەر، ئاساسەن، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ گېزىتى»، خەنزۇچە «خەلق گېزىتى» ۋە ئاز مىقداردا «نۇر گېزىتى» دىن ئىبارەت ئىدى. كېيىن تارقىتىلىش مىقدارى يىلمۇيىل كۆپەيدى. 1965 - يىلى جەمئىي 576 مىڭ 408 نۇسخا گېزىت، 63 مىڭ 283 نۇسخا ژۇرنال تارقىتىلدى، تارقىتىلغان گېزىت1954-يىلدىكىدىن 15.763% كۆپەيدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە گېزىتلەرنىڭ خىلى ئازىيىپ كەتتى. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ھەرخىل گېزىتلەر ئارقا - ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ كۆپ مىقداردا تارقىتىلدى، شەخسلەرنىڭ ئۆز خىراجىتى بىلەن مۇشتېرى بولۇشى تەشەببۇس قىلىندى. ناھىيىدىكى پوچتا تارماقلىرى ھەر يىلى 10 - ئايدا كېلەر يىللىق گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتېرى قوبۇل قىلىش مۇندەرىجىسىنى ئورۇنلارغا تارقىتىپ مۇشتېرى قوبۇل قىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە تارقىتىلغان گېزىت 1 مىليون 361 مىڭ 326 پارچىغا يېتىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 17.136% ئاشتى، تارقىتىلغان ژۇرنال 297 مىڭ 615 نۇسخىغا يېتىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 7.4 ھەسسە كۆپەيدى. جەمئىي 185 خىل گېزىت تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تارقىتىلغان خەنزۇچە «شىنجاڭ گېزىتى» 636 نۇسخا، ئۇيغۇرچە «شىنجاڭ گېزىتى» 339 نۇسخا، جەمئىي 1107 خىل ژۇرنال تارقىتىلدى، ئەڭ كۆپ تارقىتىلغىنى «دېموكراتىيە ۋە قانۇنچىلىق» ژۇرنىلى بولۇپ، جەمئىي

7308 نۇسخا تارقىتىلدى.

3. مەخپىي خەۋەرلىشىش

1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە مەخپىي خەۋەرلىشىش ئىشىنى ناھىيىلىك پارتكوم مەخسۇس ئادەم قويۇپ ئۆزى بېجىرگەنىدى، بىر نەپەر مەخسۇس مەخپىي خىزمەت خادىمى بار ئىدى، ئىككى ئات سەپلەنگەنىدى، خىزمەتچى خادىملار ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەخپىي خەت - چەكلىرىنى تارقىتىشقا مەسئۇل بولدى.

1957 - يىلدىن كېيىن مەخپىي خەۋەرلىشىشنى بېجىرىش ئىشى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئىدارىدە مەخسۇس مەخپىي خىزمەتچى خادىم سەپلەندى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدە بىر مەخپىي خىزمەتچى خادىم بار بولدى، بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تۇەن - مەيدانلىرىدا قوشۇمچە مەخپىي خەت - چەك يەتكۈزگۈچىدىن بەشى بار بولدى.

4. خەت - چەك، پوسۇلكا

مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرى ۋە تىكەنلىكتىكى پوچتا ۋەكالەتخانىلىرى پەقەت خەت - چەك، گېزىت - ژۇرناللارنى يەتكۈزۈش ۋە تاپشۇرۇۋېلىش ئىشىغا ھەمدە قاراشھەر ياكى كورلا پوچتا ئىدارىلىرى تاپشۇرۇپ بەرگەن مەلۇم ساندىكى پوچتا ماركىسىنى سېتىشقا مەسئۇل ئىدى.

1954 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ يىلى 3014 پارچە خەت - چەك، 32 پوسۇلكا، 252 پارچە پېرېۋوت چېكى سىرتقا چىقىرىلدى، 4219 پارچەخەت- چەك كىرگۈزۈلدى. نوپۇسنىڭ يىلمۇيىل كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ ئالماشتۇرۇش مىقدارىمۇ ئۆزلۇكسىز كۆپەيدى. 1965 - يىلى سىرتقا چىقىرىلغان خەت - چەك 359 مىڭ 816 پارچىغا يېتىپ، 1954 - يىلدىكىدىن 119 ھەسسە، سىرتقا چىقىرىلغان پېرېۋوت چېكى 24 مىڭ 112 پارچىغا يېتىپ، 1954 - يىلدىكىدىن 194.68 ھەسسە كۆپەيدى، سىرتقا چىقىرىلغان پوسۇلكا 4821 گە، كىرگۈزۈلگەن پوسۇلكا 7038 گە يەتتى. 1985 - يىلى سىرتقا چىقىرىلغانخەت- چەك 343 مىڭ 932 پارچە بولۇپ، 1965 - يىلدىكىدىن 4.41% ئازىيىپ كەتتى (ئازىيىپ كېتىشتىكى سەۋەب شۇكى، شاڭخەيدىن چېگرا رايونغا يارەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياشلار1983- يىلدىن باشلاپ شاڭخەيگە قايتىپ كەتتى)، بۇ، 1954 - يىلدىكىنىڭ 113 ھەسسىسىگە تەڭ؛ سىرتقا چىقىرىلغان پوسۇلكا 6360 قا يېتىپ، 1965 - يىلدىكىنىڭ 32 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى؛ سىرتقا چىقىرىلغان پېرېۋوت چېكى 40 مىڭ 471 پارچىغا يېتىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 67.85% كۆپەيدى؛ كىرگۈزۈلگەن خەت - چەك 481 مىڭ 62 پارچىغا يېتىپ، 1954 - يىلدىكىنىڭ 114 ھەسسىسىگە توغرا كېلىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 19.37% كۆپەيدى.

1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى پەقەت ئادەتتىكى خەت - چەك، زاكاز خەت - چەك، پېرېۋوتنى نەقلەشتۇرۇش، پوسۇلكا قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللاندى. 1957 - يىلى پوچتا پۇل ئامانەتلىرىدىن باشقا بارلىق پوچتا كەسپى ۋە تېلېگراممۇ كەسپىنى يولغا قويدى، يەنى پوچتا كەسپى ئاددىي خەت - چەك، تېلېگراممۇ پېرېۋوتى، ئاددىي پېرېۋوت، زاكاز خەت، ئالاھىدە زاكاز خەت، قىممەتلىك كاپالەتلىك قىلىنىدىغان خەت - چەك، پوچتا ھۆججىتى، ئايروپىلان بىلىتى، پوسۇلكا، باسما بۇيۇم ۋە گېزىت - ژۇرنال تارقىتىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1957 - يىلى پوچتا كەسپى بويىچە قىلىنغان كىرىم 19 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى.

1965 - يىلغا كەلگەندە پوچتا كەسپى بويىچە قىلىنغان كىرىم 54 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. نوپۇسنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆپىيىشىگەئەگىشىپ، پوچتا كەسپىي مىقدارىمۇ يىلدىن-يىلغا ئاشتى. 1985 - يىلى پوچتا كەسپى بويىچە قىلىنغان كىرىم 102 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، 1965 - يىلدىكىدىن 87.7% ئاشتى، بۇ، 1977 - يىلدىكىنىڭ 1.63 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى پوچتا ئالماشتۇرۇش ئەھۋالى

6 - قىسىم 1 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	خەت - چەك (10 مىڭ پارچە)			ئايروپىلان بىلىتى (دانە)		پوسۇلكا (دانە)			پېرىۋوت چىكى (پارچە)		گېزىت (10 مىڭ نۇسخا)		ژۇرنال (10 مىڭ)	
	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى	تىراتىرت	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى	تىراتىرت	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى	چىقىرىلغىنى	كىرگۈزۈلگىنى
1954	0.3	0.42	0			32	83		252	19	0.17	3.2	1.23	0.03
1956	4.85	9.21	7.74			177	318	21	4185	198	0.9	5.02	1.56	0.67
1958	11.98	17.06	14.16	1082	1547	596	1251	917	5951	337	1.4	3.5	6.5	5.29
1960	41.53	50.25	18.1	3942	5952	3617	6221	5039	14760	1121	59.8	3.2	5.7	4.56
1965	35.98	4029	28.1	2784	4148	4821	7038	5230	24112	23846	57.61	13.82	6.32	5.06
1970	42.08	46.7	33.63	556	1118	8007	11450	10530	36654	7748	122.3	28.2	0.89	0.7
1980	33.5	37.5	26.7	731	2397	5118	9535	7561	33771	5295	142.5	35.3	12.9	10.4
1981	31.2	37.7	26.5	761	2493	5077	9189	7703	35099	6668	112.5	28.2	16.2	12.9
1982	32.9	40.4	29.1	557	2334	5013	8973	11510	34021	6906	106.9	26.2	18.2	14.5
1983	29.3	36.1	26.2	477	2003	5334	9761	8152	37729	6923	111.52	28.2	20.7	16.8
1984	31.7	39.3	28.5	472	2215	6020	11269	9336	38813	5307	126.77	33.84	27.9	22.3
1985	34.4	48.1	29.9	325	2306	6360	13900	10859	40471	7730	136.1	36.7	29.7	24.1

5. پوچتا يولى

1954 - يىلدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىدە يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولى ئېچىلمىغانىدى. 1954 - يىلى ناھىيە بازىرىدا پوچتا يولى ئېچىلدى، بىر پوچتالىيون ناھىيە بازىرىدىكى ئىداره - ئورگانلارنىڭ يوللانمىلىرىنى يەتكۈزۈشكە مەسئۇل بولدى ھەمدە پىيادە يوللانما يەتكۈزدى. 1957 - يىلى تارىم، دۆڭقوتان، شىڭپىڭ قاتارلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق يېزا، كەنتلىرىگە باردىغان پوچتا يولى ئېچىلدى، ناھىيە بازىرىدىكى پوچتالىيونغا ۋېلىسىپىت سەپلەپ بېرىلگەندىن باشقا، يېزا، كەنتلەرنىڭ پوچتا يولىدا يوللانما ئاتلىق يەتكۈزۈلدى، ناھىيە بويىچە پوچتالىيون 15 كە يەتتى، نەتىجىدە ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى مەركەز قىلىنغان پوچتا يولى توري شەكىللەندى، ھەر بىر پوچتا يولى ۋە يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسىدا ئارىلىقنىڭ يىراق - يېقىنلىقىغا قاراپ ئون كۈندە، ھەپتىدە بىر قېتىم ۋە ھەپتىدە ئۈچ قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزا، كەنت پوچتا يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 664 كىلومېتىرغا

يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پوچتا يولى 36 كىلومېتر، يېزىلارغا يوللانما يەتكۈزۈش لىنىيىسى 628 تاق كىلومېتر.

1961 - يىلدىن كېيىن چەت، يىراق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى (دۆڭقوتان، ئاقسوپى) غا ئاتلىق يوللانما يەتكۈزۈلگەندىن باشقا، كۆپ قىسىم جايلارغا ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان بولدى، ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولى 11 گە، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 325 كىلومېترغا يەتتى.

ئاساسىي قاتلام تارماق ئىدارە، پونكىتلىرى يېزا ئىگىلىك بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ لېيەندۇيلىرى، گۇڭشېلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىنى بىرلىك قىلىپ يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسى تەسىس قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تارىم پوچتا - تېلېگراف پونكىتىنىڭ يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسى 72، پوچتا يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 72 كىلومېتر؛ دۆڭقوتان گۇڭشېسى پوچتا - تېلېگراف پونكىتىنىڭ ئۇچ يوللانما يەتكۈزۈش لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 117 كىلومېتر؛ بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىنىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدىكى پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارە، پونكىتلىرىدىكى پوچتالىيونلار يوللانما يەتكۈزۈشكە مەسئۇل بولدى، ئۇلار پۈتۈنلەي ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزدى.

ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن دۆڭقوتان گۇڭشېسى پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغىچە ئاتلىق پوچتا يوللانمىسى يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر بولۇپ، ھەپتىدە ئىككى قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ، ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئالتە كىلومېتر بولۇپ، ھەپتىدە ئىككى قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ؛ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن قاراقۇمغىچە بولغان، ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى سەككىز كىلومېتر بولۇپ، ھەپتىدە ئۈچ قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ؛ ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئاقسوپىغىچە بولغان، ئاتلىق يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 75 كىلومېتر بولۇپ، ھەپتىدە ئۈچ قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بازىرى يوللانما يەتكۈزۈش بويىچە ئىككى رايونغا ئايرىلدى، بازار رايونى ۋە «ئىتتىپاق»، شىڭپىك يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە يوللانما يەتكۈزۈش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان 1 - رايوننىڭ مۇساپىسى 18 كىلومېتر بولۇپ، 137 يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسى بار؛ 2 - رايوننىڭ مۇساپىسى 1.5 كىلومېتر بولۇپ، 34 يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسى بار. جەمئىي مۇساپە 19.5 كىلومېتر، يوللانما يەتكۈزۈش نۇقتىسى 171 بولۇپ، ھەپتىدە ئۈچ قېتىم يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ.

ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن تارماق ئىدارە، پونكىتلارغا بارىدىغان يوللانما يەتكۈزۈش لىنىيىسى 17 بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 628 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە موتسىكلىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان لىنىيە ئىككى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 104 كىلومېتر، ئاتلىق يوللانما يەتكۈزۈلىدىغان پوچتا يولى بىر بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر، قالغان يوللارنىڭ ھەممىسىدە ۋېلىسىپىت بىلەن يوللانما يەتكۈزۈلىدۇ.

6. پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇش

لوپنۇر ناھىيىسى كورلىغا 52 كىلومېتر، ئۇرۇمچىگە 532 كىلومېتر كېلىدۇ. مىنگو

دەۋرىدە پوچتا يوللانمىلىرىنى توشۇشقا كورلا ياكى قاراشەھەر مەسئۇل بولاتتى، پوچتا يوللانمىسى ئات ئارقىلىق ئايدا بىر قېتىم توشۇلاتتى، يوللانما لوپنۇر ئارقىلىق چەرچەنگە توشۇلاتتى. ئۇرۇمچىدىن كېلىدىغان پوچتا يوللانمىسى يېرىم ئايدا لوپنۇرغا يېتىپ كېلەتتى، كورلىدىن كېلىدىغان پوچتا يوللانمىسى ئىككى كۈندە يېتىپ كېلەتتى.

1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە پوچتا يوللانمىسى يەنىلا ئات ئارقىلىق توشۇلدى. 1956-ۋە 1957 - يىللىرى كورلىدىن لوپنۇرغا بارىدىغان ئاپتوبۇستا توشۇلىدىغان بولدى. 1958- يىلدىن كېيىن پوچتا - تېلېگراف تارماقلىرى ئۆزلىرى ئاپتوموبىل بىلەن توشۇيدىغان بولدى، لوپنۇر ناھىيىلىك پوچتا ئىدارىسى ۋە ئۇلۇقكۆل، تىكەنلىك تارماق ئىدارىلىرىنىڭ يوللانمىلىرى كورلىدىن چەرچەن، چاقىلىققا بارىدىغان پوچتا نۆۋەتچى ئاپتوموبىلى ئارقىلىق توشۇلدى. 1980-يىلدىن كېيىن قاتناش ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈر يولىدا پويىز قاتنىدى، بۇنىڭ بىلەن پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ يەتكۈزۈلۈش ۋاقتى قىسقاردى، ئادەتتىكى ئەھۋالدا ئۇرۇمچىدىن ئەۋەتىلگەن يوللانما 3 - كۈنى لوپنۇرغا يېتىپ كەلدى، كورلىدىن ئەۋەتىلگەن يوللانما 2 - كۈنى يېتىپ كەلدى، بېيجىڭ، شاڭخەي شەھەرلىرىدىن ئەۋەتىلگەن يوللانما 7 - كۈنى يېتىپ كەلدى.

1980 - يىلدىن بۇيان، پوچتا - تېلېگراف ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ كەسىپ ئەخلاقى تەربىيىسى كۈچەيتىلدى، ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى ئەمەلىيلەشتى، نەتىجىدە يوللانما يەتكۈزۈش سۈپىتى ئۆزلۇكسىز ئۆستى، يوللانمىلارنى خاتا يەتكۈزۈپ قويۇش، يوللانمىلارنىڭ زىيانغا ئۇچرىشىدەك ھادىسىلەرنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتى زور دەرىجىدە ئازايدى.

§ 3. تېلېگراف

1. تېلېفون

1) ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون 1965 - يىلى ئالدى بىلەن لوپنۇر ناھىيىسىدىن كورلىغىچە ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئىشقا كىرىشتۈرۈلۈپ، بوشلۇققا بىر تال يالىڭاچ تېلېفون سىمى تارتىلدى، شۇ يىلى كىرگۈزۈلگەن ۋە چىقىرىلغان تېلېفون كەسىپى مىقدارى 214 پارچىغا يەتتى. 1965 - يىلى تىكەنلىككە بارىدىغان ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇ سىم لىنىيىسى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن كورلا ئارقىلىق تىكەنلىك تارماق ئىدارىسىگە يەتكۈزۈلدى. 1960 - يىلدىن كېيىن ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى تىكەنلىك ۋە ئۇلۇقكۆلگە ئىككى تال بۇاستە ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمى تارتتى. 1974 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون بېرىشتىكى جىددىي ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئۈچ يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاخىرقى ئۈچ ئاپپاراتىدىن بىرى ئورنىتىلدى.

1968 - يىلى ئۇلۇقكۆلدە يۆكلىمە دولقۇنلۇق كومۇتاتور پونكىتى قۇرۇلدى، بۇ پونكىتنىڭ ۋەزىپىسى دۆلەتنىڭ 1 - دەرىجىلىك غول لىنىيىسىدە ئاۋاز كۈچەيتىشتىن ئىبارەت بولدى، بۇ پونكىتقا 12 يوللۇق يۆكلىمە دولقۇنلۇق ئاۋاز كۈچەيتىش ئاپپاراتىدىن ئۈچى ئورنىتىلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بىر ئاپپارات دۆلەتنىڭ 1 - دەرىجىلىك غول لىنىيىسىگە ئورنىتىلدى). 1985 - يىلى ئادەم باشقۇرمايدىغان ئاۋاز كۈچەيتىش ئاپپاراتىدىن ئىككىسى ئورنىتىلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى كورلىغا بارىدىغان ئىككى

تال ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمى تارتتى، بۇنىڭ بىر تېلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون ۋە تېلېگرامما يەتكۈزۈشكە ئىشلىتىلدى؛ ئۇلۇقكۆل بىلەن تىكەنلىككە باردىغان بىر تال ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمى تارتتى؛ كورلىغا باردىغان جامائەت خەۋپسىزلىكى مەخسۇس سىممدىن بىر تال تارتتى. 1985 - يىلى ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون سىمى بەش تالغا، بىر يىللىق ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون كەسىپىي مىقدارى 33 مىڭ 371 پارچىغا يەتتى.

2) شەھەر - بازار تېلېفونى　1957 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارە - ئورگانلارغا تېلېفون ئورنىتىش باشلاندى، شۇ يىلى ماگنىتلىق تاق تېلېفون ئاپپاراتىدىن 21 ى، ئىدارە ئىچىگە 50 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىرى ئورنىتىلدى، ئەھلىيەتتە 26 توچكا ئىگىلەندى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى 100 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىرنى ئورناتتى، ئەھلىيەتتە 76 توچكا ئىگىلەندى، بازار ئىچى تاق تېلېفون ئاپپاراتى 110 غا يەتتى. شەھەر تېلېفون لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى توققۇز كىلومېتىرغا، ئۆي ئىچى تېلېفون كابىلىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.8 كىلومېتىرغا يەتتى.

3) يېزا تېلېفونى　1958 - يىلى يېزا تېلېفونى ئورنىتىلىشقا باشلىدى. 1959- يىلى ئورنىتىش ئىشى تاماملىنىپ، تېلېفونلار ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى، بۇ تېلېفونلارنىڭ ھەممىسىگە بوشلۇققا تارتىلغان يالىڭاچ سىم ئىشلىتىلدى، تېلېفون سىمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى92ستولبا/ كىلومېتىرغا يەتتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چوڭ ئېتىزلىقنىڭ ھەممىسىگە تېلېفون ئورنىتىلدى. 1960 - يىلى يېزا تېلېفونى كەسىپىي مىقدارى 5154 پارچىغا يەتتى.

1958 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە تارىم گۈڭشېسى پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغا 20 توچكىلىق، دۆڭقوتان گۈڭشېسى پوچتا - تېلېگراف پونكىتىغا 30 توچكىلىق ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن بىردىن ئورنىتىلدى. 1960 - يىلى ئۇلۇقكۆل پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارىسى بىلەن تىكەنلىك پوچتا - تېلېگراف تارماق ئىدارىسىگە 50 توچكىلىق كوممۇتاتوردىن بىردىن ئورنىتىلدى. يېزا تېلېفونى كوممۇتاتور ئىستانسىسى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ كوممۇتاتور ئىستانسىسى ئارقىلىق ناھىيە ئىچىدىكى ئابونېنتلارنى تۇتاشتۇردى.

1985 - يىلى يېزا تېلېفون لىنىيىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 264 ستولبا/كىلومېتىرغا، يالىڭاچ سىمنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 233 جۈپ كىلومېتىرغا يەتتى. يېزا تېلېفون تورىدا ماگنىتلىق كوممۇتاتوردىن تۆتى بولۇپ، ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 140 توچكا، جەمئىي 43 تېلېفون ئورنىتىلدى (بەش ئابونېنتلار كوممۇتاتورى ئۇلاندى)، ناھىيە بويىچە تۆت يېزا، 15 مەمۇرىي كەنت، بەش بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانىنىڭ ھەممىسىگە تېلېفون يەتكۈزۈلدى، يىللىق تېلېفون كەسىپىي مىقدارى 104 مىڭ 943 پارچىغا يېتىپ، 1960 - يىلدىكىدىن 203.3% ئاشتى، كەسىپىي كىرىم 17 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

2. تېلېگراممما

1956 - يىلى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى سىمسىز تېلېگراممما كەسپىنى يولغا قويدى، ئىدارىدە «55» تىپلىق 15 ۋاتلىق سىمسىز تېلېگراممما بېرىش ئاپپاراتىدىن ئىككىسى بار بولۇپ، كورلا بىلەن تىكەنلىككىچە تېلېگراممما بېرىش باشلاندى. ئەينى ۋاقىتتا كەسىپىي مىقدارى ئازراق بولۇپ، ئاران 996 نۇسخا تېلېگراممما بېجىرىلدى. 1960 - يىلى تىكەنلىككە باردىغان سىمسىز تېلېگراممما يولى ئەھلدىن قالدۇرۇلۇپ، تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈلدىغان

تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى يەنە ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئۇلۇقكۆلگە تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى. 1978 - يىلى «55» تىپلىق تېلېگراممامخەت بېسىش‌ماشىنىسىدىن ئىككىسى‌سەپلەندى (بىرى زاپاس‌قويۇلدى)، ناھىيە بازىرىدىن كورلىغىچە بىر تېلېگرامما يولى ئېچىلدى. 1980 - يىلى ئۇيغۇرچە تېلېگرامما كەسپى يولغا قويۇلدى، شۇ يىلى 34 مىڭ 92 نۇسخا تېلېگرامما بېجىرىلدى. 1983 - يىلى «81» تىپلىق 15 ۋاتلىق سىمسىز تېلېگرامما بېرىش ئاپپاراتىدىن بىرى كۆپەيتىلدى. 1985- يىلى تۆت تېلېگرامما يولى ئېچىلدى، بۇنىڭ ئىككىسى ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىدىن كورلىغا (بىرى تېلېگراف يولى، بىرى رادىئو تېلېگراف يولى)، ئىككىسى ناھىيىلىك‌پوچتا- تېلېگراف ئىدارىسىدىن ئۇلۇقكۆل ۋە تىكەنلىككە باردۇ (تېلېفون ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدىغان تېلېگرامما). 1985 - يىلى يوللانغان تېلېگرامما 30 مىڭ 877 نۇسخىغا، قوبۇل قىلىنغان تېلېگرامما 19 مىڭ 445 نۇسخىغا، تراڭزىت قىلىنغىنى 39 مىڭ 970 نۇسخىغا، تېلېگراممىدىن قىلىنغان كىرىم 42 مىڭ 600 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1985 - يىلدىكى پوچتا - تېلېگراف خەۋەرلىشىشىنىڭ سۈپىتى

6 - قىسىم 2 - جەدۋەل

تۈرى	بىرلىكى	پىلان	ئەمەلىيەتتە
ئومۇمىي ئورالما پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ كېچىكىش ۋە خاتا ئايرىلىش نىسبىتى	‰	0.11	0
ئومۇمىي ئورالما پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى	‰	0.03	0
تالون چىقىرىپ بېرىلمىدىغان پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ كېچىكىش ۋە خاتا ئايرىلىش نىسبىتى	‰	0.93	0.63
تالون چىقىرىپ بېرىلمىدىغان پوچتا يوللانمىلىرىنىڭ زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى	‰	0.02	0
زاكاز قىلىنغان گېزىت - ژۇرناللارنىڭ كېچىكىش ۋە خاتا ئايرىلىش نىسبىتى	‰	1	0.34
مەخپىي ھۆججەتلەرنىڭ كېچىكىش ۋە خاتا ئايرىلىش نىسبىتى	‰	0.079	0
مەخپىي ھۆججەتلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنىڭ ئاشكارىلىنىپ كېتىشى ۋە يوتۇپ كېتىپ زىيانغا ئۇچراش نىسبىتى	‰	0.019	0
پوچتا خەۋەرلىشىشى جەھەتتىكى ھادىسە	قېتىم	0	0
تېلېگراممىنىڭ يەتكۈزۈلۈش جەريانىدا چەكلىمىگە ئۇچراش نىسبىتى	%	2.2	0.47
تېلېگرامما مۇلازىمىتى جەھەتتىكى خاتالىق نىسبىتى	%	0.009	0

ئۇزۇن يوللۇق تېلېفونلىك لىنىيىدە چەكلىمىگە ئۇچراش نىسبىتى	%	12	1.77
ئۇزۇن يوللۇق تېلېفونلىك ئۇنۇملۇك ئۇلىنىش نىسبىتى	%	86	90.43
يېزا تېلېفونلىك ئۇنۇملۇك ئۇلىنىش نىسبىتى	%	94	99.3

§ 4. باشقۇرۇش

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، ئىشلەپچىقىرىش ئېغىر دەرىجىدە تەسىرگە ئۇچراپ، خەۋەرلىشىش سۇپىتى ۋە مۇلازىمەت سەۋىيىسى تۆۋەنلەپ كەتتى. 1983 - يىل 8 - ئايدا مەركەزلىك كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدىكى تەلىپىگە ئاساسەن، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ئومۇميۈزلۈك تەرتىپكە سېلىندى، ئىدارىنىڭ 674 ماددىلىق قائىدە - تۈزۈمى، 365 ماددىلىق ھەرخىل ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى، بەش خىل 40 ماددىلىق ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە ھەرخىل باشقۇرۇش چارىسى تۈزۈلدى، بۇنىڭ بىلەن تارماق ئىدارە، ئورۇن، سمېنا - گۇرۇپپا ۋە ئىش ئورنىدىكى ھەر بىرئىشچى- خىزمەتچى ئۆزىنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە خىزمەت جەھەتتىكى تەلەپنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدى، ئىشچى- خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمىتىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى ئىقتىسادىي مەنپەئەت بىلەن بىۋاستە چېتىلدى، ئىشچانلار مۇكاپاتلاندى، ھورۇنلار جازالاندى، «داش قازانىنىڭ تامىقى» نى يېيىش ئادىتى بۇزۇپ تاشلاندى، تەڭ تەقسىماتچىلىق تۈگىتىلدى، شۇ ئارقىلىق ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئاكتىپلىقى قوزغالدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى ۋە ناھىيىلىك ئىقتىساد كومىتېتى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىللىگەن كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش بويىچە بىرلەشمە تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ تەكشۈرۈۋېلىشىدىن ئۆتكەندىن كېيىن، مەزكۇر ئىدارىگە كارخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش بويىچە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى.

1985 - يىلى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئاساسىدا ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف باشقۇرۇش ئىدارىسى لوپنۇر ناھىيىلىك پوچتا تېلېگراف ئىدارىسىدە پوچتا - تېلېگراف كارخانىلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھېسابات قىلىش (2 - دەرىجىلىك ھېسابات) نى نۇقتىدا سىناق قىلدى، بۇ، شىنجاڭ پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مۇشۇ خىل ھېسابات سىناق قىلىنغان تۇنجى كارخانا ھېسابلىنىدۇ. 2 - دەرىجىلىك ھېساباتتا كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي ئۇنۇم كۆرسەتكۈچى تارماق ئىدارە، ئورۇن ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرگىچە بىۋاستە ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى، سمېنا - گۇرۇپپا، تارماق ئىدارە ۋە ئورۇنلار پايدا - زىيانغا ئۆزى ئىگە بولدى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى نوقۇل ھالدىكى ئىشلەپچىقىرىش تىپىدىن ئىشلەپچىقىرىش ۋە تىجارەت تىپىغا ئۆزگەرتىلدى، مەھسۇلاتنى ۋە كىرىمنى ئاشۇرۇش تىرىشىپ تۇتۇلدى. پۈتۈن ئىدارە پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە ئىدارە باشلىقى ئاساس قىلىنغان بىر توتاش ئىشلەپچىقىرىش قوماندانلىق سىستېمىسىنى بەرپا قىلىپ، ئۇنى شەخس ۋە كارخانىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەن زىچ بىرلەشتۈرۈپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خوجايىنلىق مەسئۇلىيەت

تۈيغۇسىنى كۈچەيتىپ، كارخانىنىڭ قىياپىتىنى ئۆزگەرتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان كىرىم - چىقىمى

6 - قىسىم 3 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	كەسپىي كىرىمى				كەسپىي چىقىمى	باج	تىجارەتكە تولۇقلاپ بېرىلگەن ساپ مەبلەغ (+ —)	كىرىم - چىقىمنىڭ پەرق سوممىسى
	جەمئىي	پوچتا	تېلېگراف	تېلېفون				
1954	0.485	0.47	0.015		0.15	0.0013	-0.006	-0.01
1955	1.41	1.13	0.28		1.68	0.02		-0.29
1956	1.21	0.93	0.28		1.69	0.03	-0.015	-0.49
1957	2.54	1.91	0.63		2.44	0.07	-0.03	-0.06
1958	4.09	2.61	1.48		2.88	0.11	-0.06	-0.17
1959	6.68	3.77	1.84	1.07	6.46	0.18	-3.16	-0.08
1960	9.39	5.19	4.20		7.07	0.25	-0.56	-1.09
1961	9.09	5.69	2.24	1.16	7.63	0.25	-0.06	0.65
1962	6.89	3.24	2.43	1.22	5.74	0.19	0.19	0.19
1963	7.10	3.86	2.11	1.13	4.85	0.19	0.11	2.26
1964	8.04	4.77	2.16	1.11	5.66	0.22	0.22	2.28
1965	8.57	5.45	2.07	1.05	5.86	0.23	0.14	0.27
1966	8.27	5.61	1.70	0.96	5.76	0.21	0.14	2.44
1967	10.49	2.34	7.35	0.80	5.60	0.26	0.10	4.78
1968	8.54	6.12	1.67	0.75	5.43	0.24	0.07	3
1969	8.37	6.13	1.71	0.53	7.05	0.21	0.08	1.18
1970	8.54	6.80	1.74		6.54	0.21	0.05	1.87
1971	8.94	6.29	2.65		8.92	0.21	0.05	-0.13
1972	7.72	5.88	1.84		9.14	0.19	0.21	-1.54
1973	7.42	6.02	1.40		9.98	0.23	0.05	-2.25
1974	8.31	5.77	2.54		8.24	0.24	0.11	-0.13
1975	10.44	7.28	3.16		8.91	0.31	0.11	1.34
1976	10.43	6.84	3.59		9.26	0.31	0.08	0.95
1977	10.52	6.52	3.25	0.75	11.43	0.31	0.01	-1.21
1978	11.14	6.77	3.18	1.19	10.02	0.33	0.02	0.83
1979	12.15	7.16	4.31	0.68	11.48	0.36	1.30	1.62
1981	13.31	8.28	4.01	1.02	10.38	0.39	0.07	2.60
1982	13.13	8.22	3.95	0.96	11.31	0.39	1.07	2.50
1983	16.14	9.21	5.86	1.07	12.29	0.48	-0.09	3.24
1984	19.95	10.42	8.13	1.40	14.58	0.59	-0.12	4.64
1985	23.64	10.23	11.72	1.69	18.33	0.74	-0.56	3.99

II باب

قاتناش

قەدىمكى دەۋردە قەدىمكى يىپەك يولىنىڭ شىمالىي لىنىيىسى ناھىيە تەۋەسىدىن ئۆتەتتى. خەن سۇلالىسى دەۋرىدىن مىڭ سۇلالىسى دەۋرىگىچە، ناھىيە تەۋەسىدىكى سۇ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ مال باقىدىغان چارۋىچىلار دەريا بويلىرى ۋە ئوتلاق، قويۇق ئورمانلىقلاردا گىرەلىشىپ كەتكەن چىغىر يوللارنى ھاسىل قىلغانىدى، لېكىن قۇم - بوراننىڭ كۆپلۈكى ۋە تارىم، كۆنچى دەريالىرىنىڭ دائىم ئېقىن ئۆزگەرتىپ تۇرۇشى تۈپەيلىدىن، يوللارمۇ دائىم ئۆزگىرىپ تۇراتتى، مۇقىم ئورنى يوق ئىدى.

§1. يول

1. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۆتەڭ - يوللار

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى) ھۆكۈمەت تەرەپ ئەسلىدىكى بىر قىسىم يېزا يوللىرىنىڭ ئەگرى - بۈگرى جايلىرىنى تۈزلەپ ھۆكۈمەت يولى ياسىدى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 600 چاقىرىم كېلەتتى، بۇ يولنى ياساشتا ئويمان يەرلەر كۆتۈرۈلۈپ، قۇم يەرلەرگە يۇلغۇن ۋە دەرەخ شاخلىرى بېسىلىپ، سۇ چىقىپ كەتكەن يارلارغا توغراقتىن (نەچچەتال ياكى نەچچە ئون تال) كىچىك كۆۋرۈك ياسالدى، دەريا - ئېقىنلارغا چاپما قولۇاق (چوڭلىرىغا ئوننەچچە ئادەم سىغىدۇ) سېلىندى، بەش چاقىرىم ياكى ئون چاقىرىم ئارىلىققا يۆنىلىشنى كۆرسىتىدىغان يول بەلگىسى سېلىنىپ، كارۋانلار ياكى ئاتلىق يولۇچىلارنىڭ يولدىن ئېزىپ قېلىشىنىڭ ئالدى ئېلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يول بويىغا رابات تەسىس قىلىندى، راباتلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ھەربىي ئىشلارغا دائىر ئاخبارات ۋە يازما ماتېرىياللارنى يەتكۈزۈشتىن ئىبارەت ئىدى. گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) يول بويىدىكى راباتلار ئۆتەڭگە ئۆزگەرتىلدى. گۇاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى) تاۋمۇ گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىنى ئۇستىگە ئالغاندا، سىرتتىن 1400 دىن كۆپرەك ئائىلىنى ئېلىپ كېلىپ چارا، يېڭىكۆل، ئۇلۇقكۆل، كۆزلەك، خاشدۆڭ، تىكەنلىك قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇردى، نەتىجىدە بۇ يەردە تەدرىجىي ھالدا مۇقىم كەنتلەر شەكىللەندى. دوراننىڭ شىمالىغا ئاھالىلەر كەلتۈرۈلۈپ بوز يەر ئېچىلدى، بۇ، سودىگەرلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈشى دەپ ئاتالدى (مەسىلەن، ھازىرقى تىيەنجىن كەنتى خارابىلىكى). مۇقىم كەنت بارلىققا كەلگەندىن كېيىن، ھارۋا ۋە ئادەملەرنىڭ ئۆتۈپ تۇرۇشى نەتىجىسىدە يولۇچىلارنى ياتاق ۋە تاماق بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن ئۆتەڭلەر تەدرىجىي كۆپەيدى ۋە مۇكەممەللەشتى. گۇاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) ناھىيە تەۋەسىدە جەمئىي سەككىز ئۆتەڭ بار بولدى. گۇاڭشۇ30-

يىلى (1904 - يىلى) ئۆتەك ۋە يوللار يەنجى چوڭ يولى دەپ ئاتىلىدىغان بولدى، شىنپىڭ ناھىيىسى تەۋەسىدە يەنىلا قىيىر، يېڭىچكە دەريا‌سى، چارا، يېڭىكۆل، ئۇلۇقكۆل، كۆزلەك، خاشدۆڭ، دوراڭ ئۆتكىدىن ئىبارەت سەككىز ئۆتەك بار بولدى.

2. مىنگو دەۋرىدىكى يوللار

1) ئاددىي تاشيول مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) 5 - ئايدا شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا خەلق يول ياساش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى، كورلا - چەرچەن تاشيولى (ئەينى چاغدا يەنجى - چەرچەن تاشيولى دەپ ئاتىلاتتى) چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ئەسلىدىكى ھۆكۈمەت ئۆتەك - يولى ئاساسىدا تەكشۈرۈپ ئۆلچىنىشكە باشلىدى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) قاراشەھەر ۋىلايىتىدىكى ناھىيىلەر 9000 خەلق ئىشچىسى چىقاردى، بۇنىڭ ئىچىدە لوپنۇر ناھىيىسى چىقارغىنى 1000 كىشى. ئۇلار كورلىدىن تەكەنلىككىچە بولغان ئاددىي تاشيولنى ياسىدى، بۇ يول ياندۇرقى يىلى پۈتتى. يول ياساشقا قوماندانلىق قىلىشقا قاتناشقان ساتتار ۋە غوپۇر ياقۇپنىڭ ئەسلىشچە، ئەينى چاغدا ياسالغان كورلا - چەرچەن تاشيولىنىڭ كەڭلىكى سەككىز مېتر بولۇپ، يول يەردىن 0.7 مېتردىن 1.7 مېترغىچە كۆتۈرۈلگەن. يول ياسالغاندا ناھىيە تەۋەسىدە ئىككى ئىش رايونى يەنى قاراقۇم ئىش رايونى بىلەن تەكەنلىك ئىش رايونى قۇرۇلغان، ئۇلار قاراشەھەر تاشيول ئۇچاستىكىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە قارىغان.

2. يېزا يولى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسى ئەزەلدىن چارۋىچىلىق رايونى ئىدى، چارۋىچىلار سۇ ۋە ئوت - چۆپ قوغلىشىپ مال باقاتتى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا چىغىر يوللارلا بار ئىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى) گەنسۇ - شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى ۋېي‌گۈاڭداۋ يېڭىكۆلدە نەپقە - دالالەت ئىدارىسى قۇردى. گۈاڭشۇ 18 - يىلى (1892- يىلى) ئەتىيازدا دۇرال پىچان شەھىرىنى قۇردى. چىڭ ھۆكۈمىتى تەدبىر قوللىنىپ مۇشۇ رايوندا يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇردى. گۈاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) بۇ جايدىكى ئادەم 19 مىڭدىن ئاشتى، كۆپ جايلاردا كەنت قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا بىرقەدەر چوڭ كەنتتىن 24 ى بار ئىدى، كىشىلەرنىڭ بېرىش - كېلىشى، تاۋارلارنىڭ ئوبوروت قىلىنىشى ۋە ھۆكۈمەتنىڭ باشقۇرۇشىغا قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن كۆپلىگەن تارماق يول (يېزا يولى) لار ياسالدى. ئەينى ۋاقىتتا چوڭراق يولدىن تۆۋەندىكى ئۈچ يول بار ئىدى:

(1) خاشدۆڭدىن گەنسۇغا بارىدىغان يول، بۇ يول ناھىيە تەۋەسىدىن چىقىپ تۇرپانىنىڭ تارماق يولىغا تۇتىشاتتى، بۇ يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 490 چاقىرىم ئىدى.

(2) چارا ئۆتكىدىن چىقىپ قاغاكۆل ئارقىلىق كۇچاغا تۇتىشىدىغان يول، ئۇزۇنلۇقى 560 چاقىرىم ئىدى.

(3) خاشدۆڭدىن تارىم دەريا‌سىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا بارىدىغان يول، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 300 چاقىرىم ئىدى.

1950 - يىلغا كەلگەندە بۇ يېزا يوللىرى دەريالارنىڭ ئېقىن ئۆزگەرتىشى، ئاھالىلەرنىڭ كۆچۈپ كېتىشى تۈپەيلىدىن قىسمەن ساقلىنىپ قالدى، كۆپ قىسمى يوقىلىپ كەتتى. لېكىن تەكەنلىك، دۆڭقوتان رايونلىرى ۋە ناھىيە بازىرى ئەتراپىدا كۆپلىگەن يېڭى يېزا يوللىرى شەكىللەندى. 1950 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، يېزا يوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 174 كىلومېتر‌غا يەتكەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 94 مېتر كېلىدىغان چوڭ - كىچىك ياغاچ كۆۋرۈكتىن 32 سى ياسالغان.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يوللار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى تاشيول ۋە يېزا يوللىرى رېمونت قىلىنغاندىن باشقا، خەلق باشقۇرۇش، ھۆكۈمەت ياردەم بېرىش چارىسى قوللىنىلىپ، يېڭىدىن كۆپلىگەن يېزا يوللىرى ئېچىلدى. بولۇپمۇ 1963 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، بازار - يېزا يوللىرى ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى.

1) دۆلەت يولى

(1) غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى (218 - لىنىيە) ناھىيە تەۋەسىدىكى غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى مىنگو دەۋرىدە كورلا - چەرچەن تاشيولى دەپ ئاتىلاتتى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1982 - يىلغىچە كورلا - چاقىلىق تاشيولى دەپ ئاتالدى، 1983 - يىلى غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى (218 - لىنىيە) دەپ ئۆزگەرتىلدى.

غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى غۇلجا شەھىرىدىن باشلىنىپ چاقىلىق ناھىيىسىگە بارىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1074 كىلومېتر، يولنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بۆلىكى شىمالدا شىنىغا كەنتىنىڭ شىمالىدىكى 650 - نومۇرلۇق قوزۇقتىن باشلىنىپ، شەرقىي جەنۇبتا چارداىغا يېقىن جايدىكى 909 - نومۇرلۇق قوزۇققىچە بارىدۇ، يولنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئۇزۇنلۇقى 259 كىلومېتر بولۇپ، ئۇ، ناھىيە تەۋەسىنى كېسىپ ئۆتكەن بىردىنبىر دۆلەت دەرىجىلىك تاشيول. 1957 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كۆنچى دەريا‌سى كۆۋرۈكى (يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى سالغان ياغاچ كۆۋرۈك) پۈتۈپ قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئەگرى - بۈگرى قىسمى 34 كىلومېتر ئۇدۇللاندى (كۆنچى دەريا‌سى كۆۋرۈكىدىن چوڭكۆلگىچە). 1965 - يىلى لوپنۇر ناھىيە بازىرىنى پىلانلاش ۋاقتىدا ناھىيىگە بۈاستە قاراشلىق ئورگانلار، زاۋۇتلار قاتارلىق تارماقلار 684 - نومۇرلۇق قوزۇقتىن686- نومۇرلۇق قوزۇققىچە بولغان ئارىلىقتىكى 2.5 كىلومېتر تاشيولنى 387 مېتر غەربكە يۆتكىدى. 1965 - يىلى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى چوڭ رېمونت قىلىندى، يولنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى قىسمىنىڭ ئەگرى - بۈگرى جايلىرى تۈزلەندى، يول كېچەيتىلىپ، ئۇلى كۆتۈرۈلدى ۋە شېغىل ياتقۇزۇلدى. يولنىڭ ئەگرى - بۈگرى جايلىرى تۈزلەنگەن شىنىغىنىڭ شەرقىدىكى شىنىغا كەنتىدىن «قىزىل بايراق» ماشىنىسازلىق زاۋۇتىغىچە بولغان قىسمى 2.7 كىلومېتر غەربكە يۆتكەلدى، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 13.4 كىلومېتر كېلىدىغان قىسمى (660 - نومۇرلۇق قوزۇقنىڭ ئالدىدىكى 200 مېترلىق جايدىن 646 - نومۇرلۇق قوزۇققىچە بولغان قىسمى) غا ئاسفالىت ياتقۇزۇلدى ۋە يول ئۇلى پۈختىلاندى. 1974- يىلى لوپنۇر يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى ئۆزى ئاسراشقا مەسئۇل بولغان يول بۆلىكىدە تۇنجى قارارلىق يولنى ئاسفالىتلاشتۇرۇش خىزمىتىنى باشلاپ، بۇ خىزمەتنى 1979 - يىلى تاماملىدى، بۇنىڭ بىلەن لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئاسفالىت يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 51 كىلومېترغا يەتتى، بۇنىڭغا 1 مىليون 961 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى بۆلىكىنىڭ ئاسفالىت ياتقۇزۇلغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 51 كىلومېترغا، شېغىل ياتقۇزۇلغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 208 كىلومېترغا، خىش ياتقۇزۇلغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېترغا، كۆۋرۈك 28 (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 484.92 مېتر) گە، سۇڭگۇچ 84 (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 736.22 مېتر) كە يەتتى، 20

يول ئاسراش داۋېنى تەسىس قىلىندى، يول ئاسراش ئىشچىسى 162 گە يەتتى.

(2) دۆلەت مۇداپىئە تاشيولى 60 - يىللاردا ناھىيە تەۋەسىنىڭ شەرقىي قىسمىدا بىر دۆلەت مۇداپىئە تاشيولى ياسالدى، بۇ يولنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى بۆلىكىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 150 كىلومېتر بولۇپ، ئاسفالىت يانقۇزۇلغان.

2) ناھىيە - يېزا يولى مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرى بىلەن يېزىلارنى توپا يوللارلا تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىش مەزگىلىدە، كىچىك تىپتىكى ئېغىز - ئېغىز قۇرۇلۇشىغا بىرلەشتۇرۇلۇپ بىر قىسىم يوللار ياسالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئېگىز - پەس چىغىر يوللاردىن ئىبارەت ئىدى. 1963 - يىلى يېزىلاردىكى «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى پائالىيىتى جەريانىدا لوپنۇر ناھىيە بازىرى (ئەينى ۋاقىتتا بازار تەسىس قىلىنمىغان) مەركەز قىلىنغان ناھىيە بىلەن يېزا، يېزا بىلەن يېزا، يېزا بىلەن كەنت ئارىلىقىدا يوللار ياسالدى، بۇ يوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 216 كىلومېترغا يېتىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بەش يول بىرقەدەر چوڭ يول ھېسابلىنىدۇ.

(1) لوپنۇر بازىرىنىڭ شەرقىي قىسمىدىن باشلىنىپ، شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ كۆنچى، تۇڭچىكە كەنتلىرى ئارقىلىق تارىم يېزىسىنىڭ ئاقسوپى كەنتىگە بارىدىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 33 كىلومېتر بولۇپ، توپا يول.

(2) لوپنۇر بازىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىن باشلىنىپ، «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ كۆڭۈەن، شىخەيزى، دۆڭخەيزى كەنتلىرى ئارقىلىق كۆڭپەن كەنتىگە بارىدىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى بەش كىلومېتر بولۇپ، شېغىل يول.

(3) لوپنۇر بازىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىن باشلىنىپ، كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى، تارىم يېزىسىنىڭ ئاقچىكە، خادادۆڭ كەنتلىرى ئارقىلىق دېيەنفىن كەنتىگە بارىدىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 15 كىلومېتر بولۇپ، شېغىل يول.

(4) تارىم يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي تارىم كەنتىدىن باشلىنىپ، ئويمانكۆل كەنتى، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى، دۆڭقوتان يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي ئارقىلىق قارچۇغا كەنتىگە بارىدىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 122 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە شېغىل يول 32 كىلومېتر، بۇ يولنى ئاسراشقا 14 ئىشچى مەسئۇل بولغان.

(5) لوپنۇر بازىرىنىڭ غەربىدىن باشلىنىپ شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ داشى كەنتى ئارقىلىق ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى تۇرۇشلۇق جاي يامانخوژاغا بارىدىغان يولنىڭ ئۇزۇنلۇقى يەتتە كىلومېتر.

§ 2. كۆۋرۈك، سۇئۆتكۈچ

1. شىنغا كۆۋرۈكى، شىنغا چوڭ ئۆستىكى كۆۋرۈكى، شىڭپىڭ ئۆستىكى كۆۋرۈكى

1) شىنغا كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك شىنغا كەنتىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 27 - يىلى (1901 - يىلى) سېلىنغان، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.5 مېتر، كۆۋرۈك بىر تۆشۈكلۈك بولۇپ، ئاستى قىسمىغا ئىككى قىرغاققا يۆلەپ ياغاچ قوزۇق قېقىلغان، ئۈستى قىسمىغا چاسلانغان ياغاچ يانقۇزۇلغان.

2) شىنغا چوڭ ئۆستەڭ كۆۋرۈكى بۇ كۆۋرۈك شىنغا كەنتىنىڭ بەش

كىلومېتر جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، چىگ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) سېلىنغان، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 5.5 مېتر، كۆۋرۈك بىر تۆشۈكلۈك بولۇپ، ئاستى قىسمىغا ئىككى قىرغاققا يۆلەپ ياغاچ قوزۇق قېقىلغان، ئۈستىگە چاسىلانغان ياغاچ ياتقۇزۇلغان.

3) شىڭپىڭ ئۆستىكى كۆۋرۈكى　　بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېتر، كۆۋرۈك ئىككى تۆشۈكلۈك بولۇپ، ئاستى قىسمىغا ئوچ رەت قوزۇق قېقىلغان، ئۈستىگە چاسىلانغان ياغاچ ياتقۇزۇلغان.

2. كۆنچى دەريا‌سى كۆۋرۈكى

بۇ كۆۋرۈك ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى كۆنچى دەريا‌سىغا سېلىنغان، ئۇنى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ قۇرۇلۇش باشقارمىسى سالغان. بۇ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى 1956 - يىل 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى باشلىنىپ، 1957 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى پۈتتى. كۆۋرۈكنىڭ ئۇزۇنلۇقى 47.6 مېتر، كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا ياغاچ قوزۇق قېقىلغان، ئۈستىگە چاسىلانغان ياغاچ ياتقۇزۇلغان.

1967 - يىلى ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ 40 مېتر غەربىگە 47.6 مېتر ئۇزۇنلۇقتا سېمونت كۆۋرۈك سېلىندى. ئەسلىدىكى ياغاچ كۆۋرۈك 1969 - يىلى چۈۋۈۋېتىلدى.

3. باشقا كۆۋرۈك - سۈڭگۈچلەر

1963 - يىلى يېزىلاردا «بەشتە ياخشى يېزا» قۇرۇلۇشى پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزا، كەنت يولى ياساش ۋە ئۆستەڭلەرنى تۈزەشتۈرۈشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ كۆپلىگەن كۆۋرۈك ۋە سۈڭگۈچ ياسالدى.

1969 - يىلى دۆلەتنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى غول قىسمىغا 112 كۆۋرۈك - سۈڭگۈچ ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدىكى 38 كۆۋرۈك پۈتۈنلەي پولات چۇنقلىق بېتون قۇرۇلمىلىق كۆۋرۈكتىن ئىبارەت.

غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى سۈڭگۈچلەرنىڭ نامى

6 - قىسىم 4 - جەدۋەل

سۈڭگۈچ نامى ياكى قوزۇق نومۇرى	تۆشۈك سانى	چات دىئامېترى (مېتر)	ئۇزۇنلۇقى (مېتر)	قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ۋە يانخزىسى	لايىھىلىگۈچى ئورۇن	قۇرۇلۇش قىلغۇچى ئورۇن	سېلىنغان ۋاقتى
651K+950	1	1	7.55	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
652K+180	1	1	8	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى

666K+100	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
676K+100	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
676K+200	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
676K+700	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
677K+250	1	1.50	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
677K+800	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
678K+150	1	1	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
683K+548	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
685K+150	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
685K+750	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
686K+700	1	0.75	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
687K+700	1	1	8	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
687K+860	1	1	9.30	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى
688K+595	1	0.75	10.50	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۇەنى	1969-يىلى

693K+630	1	1.50	10.50	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
695K+509	1	0.75	8.25	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
697K+61	1	0.50	8.15	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
697K+116	1	0.75	8.23	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
698K+611	1	1	7.98	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
699KK+896	1	1.50	8.08	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
700K+329	1	1	10.74	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
700K+952	1	1.50	9.13	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
704K+600	1	1.50	9.15	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
707KK+580	1	2	8.02	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
725K+578	1	0.75	10.50	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
744K+536	1	0.75	10.35	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
744K+986	1	0.75	11.20	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
746KK+260	1	0.75	10.50	يۇمىلاق بېتون سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى

746KK+720	1	1	0.75	12.5	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
747K+067.5	1	1	1	12.50	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
748K+410	1	1	0.75	13.50	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
752KK+700	1	1	1	7.99	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
755K+000	1	1	1	9	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
757K+015	1	1	1	8.15	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
760K+265	1	1	0.50	8.15	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
762K+558	1	1	1	9.20	يۇمىلاق بېتون سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
765K+950	1	1	1	8.05	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
768K+584	1	1	1	8.04	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
769K+707.5	1	1	1	8.05	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
772K+385.5	1	1	1	8.03	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
774K+973	1	1	1	8	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى
781K+143	1	1	1	8	بېتون تاختا لىق سۇڭگۇچ	ئاپتونوم رايون لۇق تاشيول لا يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2 شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى 1969 يىلى

782K+143.4	1	3	8.01	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
786K+337	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
788+664	1	1.50	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
789K+425	1	3	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
791K+875	1	3	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
792K+855	1	1.50	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
794K+023	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
794K+489	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
795K+107	1	1.50	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
796K+727.5	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
797K+446	1	3	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
799K+528	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
800K+618	1	1	8	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى
801K+396.6	1	1.50	9.02	بېتون تاختىلىق سۈڭگۈچ	ئاپتونوم رايونلۇق تاشيول لايىھىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2-شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969-يىلى

802KK+052	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
802KK+715	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
803K+700	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
805K+298.5	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
805K+829	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
806K+432	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
807K+547	1	1	9.10	يۇمىلاق بې- تون سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
814K+910.95	3	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
843K+549.5	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
844K+340	3	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
848K+340	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
849K+269	1	1	8.15	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
849K+486.5	1	1	8	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى
849K+695	1	2	13	بېتون تاختا- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۈەنى	1969- يىلى

849K+950	1	1.50	8	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
850K+695	1	1.50	8	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
852+832.5	1	1.50	8	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
858K+500	1	1.50	14.3	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزا ئىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
859K+431.5	1	2	8	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
859K+640	1	0.75	13.35	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
860K+714	1	2	8	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
860K+840	1	1	10.3	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
861K+375	1	1	9.27	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
861K+701	1	0.75	8.03	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
873K+380	1	3	8.10	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى
902K+000	1	1.50	10.30	بېتون تاختە- لىق سۇتگۈچ	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	يېزائىگىلىك 2- شى بىناكارلىق 2 - تۆمنى	1969- يىلى

غۇلجا - چاقىلىق تاشيولىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى قىسمىغا سېلىنغان كۆۋرۈكلەر

6 - قىسىم 5 - جەدۋەل

كۆۋرۈك نامى	تۆشۈك سانى \ تۆشۈك دىئامېتىرى	ئومۇمىي تۇزۇلۇقى (مېتر)	لايىھىلىگەن ئورۇن	پۈتكەن ۋاقىت	لىنىيە ۋە قوزۇق نامى	قۇرۇلۇش قىلغان ئورۇن
قوش تۆۋرۈك-لۈك بېتون تاخ-تا كۆۋرۈك	1/5	6	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	652K+400	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
بېتون پەشتاق-لىق، بېتون تاختا كۆۋرۈك	1/5	9.3	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	660K+400	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
قوش پەشتاق-لىق بېتون تاختا كۆۋرۈك	1/4	4.6	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	679K+600	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۆۋرۈك-لۈك بېتون تاخ-تا كۆۋرۈك	1/4	4.57	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	687K+649	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
بېتون پەشتاق-لىق، بېتون تاختا كۆۋرۈك	1/5	9.3	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	684K+600	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
قوش I شەكىللىك لىملىق بېتون كۆۋرۈك (مىكرو ئېغىر تاختا)	4/44	47.6	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	686K+300	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
I شەكىللىك لىملىق مىكرو ئەگمە تاختا كۆۋرۈك	4/44	47.55	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	686K+326	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
قوش پەشتاق-لىق بېتون تاختا كۆۋرۈك	1/4	4.6	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	687K+530	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۆۋرۈك-لۈك بېتون تاخ-تا كۆۋرۈك	1/4	13	ئاپتونوم رايون-لۇق تاشيول لا-يىھىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	689K+425	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا-كارلىق 2 - تۈەنى

قوش تۇرۇك- لۇك بېتون تاخ- تا كۆۋرۈك	2/3.25	12.52	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	695K+673	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
I شەكىللىك مىكرو ئېغىر تاختىلىق قوش تۇرۇكلۇك كۆۋرۈك	3/7.5	28.02	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	708K+121.5	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
I شەكىللىك مىكرو ئېغىر تاختىلىق قوش تۇرۇكلۇك كۆۋرۈك	3/7.5	27.96	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	711K+611	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
I شەكىللىك مىكرو ئېغىر تاختىلىق قوش تۇرۇكلۇك كۆۋرۈك	3/7.5	27.93	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	713K+178.5	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك بېتون تاخ- تا كۆۋرۈك	2/6	13.2	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	714K+826.5	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
I شەكىللىك لىملىق مىكرو ئېغىر تاختىلىق قوش تۇرۇك- لۇك كۆۋرۈك	3/7.50	27.93	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	723K+073	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۈك	3/5	16.80	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	734K+984	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۈك	2/5	11.8	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	750K+356	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۈك	1/4	4.65	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	751K+596	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۈك	4/5	22.38	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	754K+223.5	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۈك	2/5	11.18	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىمىلەش يۇرتى	1969 - يىلى	812K+108	پېزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۇەنى

قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	1/4	4.6	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	816K+202	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	1/5	5.58	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	817K+970.4	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	2/5	11.20	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	827K+383.5	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	4/5	22.40	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	839K+019	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
يېنىك پەشتاق- لىق تاختا كۆۋ- رۇك	1/3	8.50	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	854K+258	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
يېنىك پەشتاق- لىق تاختا كۆۋ- رۇك	2/3	11	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	858K+103	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	1/4	5.56	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	875K+550	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى
قوش تۇرۇك- لۇك تاختا كۆۋ- رۇك	1/5	22.33	ئاپتونوم رايون- لۇق تاشيول لا- يىھلەش يۇرتى	1969 - يىلى	883K+040	پىزا ئىگىلىك 2 - شى بىنا- كارلىق 2 - تۈەنى

§ 3. قاتناش قوراللىرى

1. ئۇلاغ ھارۋىسى

چىك سۇلالىسى دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدە ئات، قېچىر، ئېشەك، كالا ۋە ياغاچ ھارۋا قاتارلىقلار قاتناش قورالى قىلىناتتى، ياغاچ ھارۋىغا ئىككى كالىنى قېتىپ، 2500 جىڭدىن ئارتۇق يۈكنى توشۇغىلى بولاتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) غا كەلگەندە شىڭپىڭ ئۆستىكى ئۇزارتىلىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدا بوز يەر ئېچىلىپ تېرىلغان زىرائەتلەردىن ئېلىنغان ئاشلىق، ياغلىق دانىنى سىرتقا توشۇشقا، شۇنىڭ بىلەن بىللە سىرتتىن تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى يۆتكەپ كېلىشكە توغرا كەلدى، نەتىجىدە ياغاچ ھارۋا ئۇزۇن يوللۇق ترانسپورتقا

ماس كەلمەي قالدى، شۇنىڭ بىلەن 2 - ئەۋلاد قاتناش قورالى — تۆمۈرھارۋا (قاقما ھارۋا) بارلىققا كەلدى (بۇ ھارۋا ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، توغانغا پارچە تۆمۈر مىخلىنىدۇ، كۈدىسىغا چويۇن قازان قېقىلىدۇ، بۇ خىل ھارۋا گەرچە ئېغىر بولسىمۇ، لېكىن 3000 جىڭدىن ئارتۇق يۈك باسقىلى بولىدۇ). يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەنىلا ئىلگىرىكى ترانسپورت قوراللىرى ئىشلىتىلدى. 1959 - يىلغا كەلگەندە ھارۋىلارغا شارىك ئورنىتىش ئومۇملاشتۇرۇلدى، قىسمەن گۈڭشې - ئەترەتلەر رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن يەتتىنى سېتىۋالدى، بۇ خىل ھارۋا كېيىن يىلمۇ يىل كۆپەيدى. 1981 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە بۇ خىل ھارۋا 415 كە يەتتى، بۇنىڭ بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ترانسپورتتا ئاساسەن رېزىنكە چاقلىق ھارۋىغا تايىنىدىغان بولدى. 1982 - يىلى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، رېزىنكە چاقلىق ھارۋا تەدرىجىي ئازايدى. 1985 - يىلى رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن 320 سى قالدى. ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ۋە گۈڭشې ئەزالىرى كىچىك رېزىنكە چاقلىق ھارۋا سېتىۋېلىشقا باشلىدى (بۇنىڭغا ئاساسەن ئېشەك قېتىلىدۇ). 1964 - يىلى ناھىيە بويىچە كىچىك رېزىنكە چاقلىق ھارۋىدىن 44 ى بار ئىدى، 1985 - يىلى بۇ خىل ھارۋا 3002 گە يەتتى.

2. ئاپتوموبىل

لوپنۇر ناھىيىسى 1960 - يىلى تۇنجى قېتىم ئاپتوموبىل سېتىۋالدى، 1976 - يىلغا كەلگەندە چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىل 27 گە يەتتى، بۇلار پۈتۈنلەي دۆلەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ئىگىدارلىقىدا بولدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىي قىلدى، يېزا - بازار كارخانىلىرى ئىنتايىن گۈللەندى، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆستى، دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ۋە كەسپىي ئورۇنلىرى، شۇنىڭدەك كوللېكتىپ ۋە شەخسلەر ئارقىدىن ھەرخىل يۈك ئاپتوموبىللىرىنى سېتىۋالدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاپتوموبىل 197 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىدىكىسى 48، يەككە ئائىلىنىڭ ئاپتوبۇسى بار.

3. تراكتور

1959 - يىل 4 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتى لوپنۇرغا چاقلىق تراكتوردىن ئىككىنى بەردى، كېيىن تراكتور يىلمۇ يىل كۆپەيدى، 1966 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىلكىدىكى چاقلىق تراكتور سەككىزگە يەتتى. 1972 - يىلى قول تراكتوردىن تۆتى سېتىۋېلىندى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىلكىدىكى تراكتور 17 گە يەتتى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت ۋە كوللېكتىپ ئىلكىدىكى چاقلىق تراكتور 96 گە يەتتى. يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، كوللېكتىپ ئىلكىدىكى تراكتورلار باھاغا سۇندۇرۇلۇپ دېھقانلارغا ھۆددىگە بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە دېھقانلارنىڭ تراكتور سېتىۋېلىش ئاكتىپلىقى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. دېھقانلار سېتىۋالغان تراكتورلار ئىچىدە كىچىك تراكتور كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ، شۇڭلاشقا كىچىك تراكتور 1972 - يىلدىكى تۆتتىن 1985 - يىلى 129 غا يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە چاقلىق تراكتور، توپا ئىتتىرىش ماشىنىسى 221 گە، قول تراكتورى (تۆت چاقلىق كىچىك تراكتورمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 129 غا يەتتى، بۇ تراكتورلار ئومۇمەن كوللېكتىپ ھۆددە ئېلىنغان

ياكى ئۇلارغا شەخسلەر ئىگىدارلىق قىلىدۇ. بۇلار ئاساسەن ئېغىز - ئېغىز مەشغۇلاتىغا قوشۇمچە ترانسپورتقا ئىشلىتىلىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قاتناش قوراللىرىنىڭ ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات

6 - قىسىم 6 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	تۆمۈر ھارۋا (قاقما ھارۋا)	رېزىنكە چاقلىق ھارۋا	كىچىك رېزىنكە چاقلىق ھارۋا	چاقلىق تراكتور (ئاغرىلاش)	قول تراكتورى	ئاپتوموبىل
1950	107					
1951	141					
1952	164					
1953	278					
1954	362					
1955	412					
1956	450					
1957	450					
1958	430	18				
1959	417	87	89	2		
1960	23	11		3		3
1961	23	15		3		3
1962	23	37		4		4
1963	20	57		4		4
1964	20	58	44	4		4
1965	18	150	44	8		8
1966		182	79	8		8
1967		199	79	8		8
1968		199	79	8		8
1969		199	79	8		8
1970		219	238	9		9
1971		275	428	21		21
1972		295	888	17	4	17
1973		330	942	31	2	31
1974		336	1254	25	3	25
1975		350	1450	27	7	27
1976		417	1440	27	3	27
1977		363	2279	34	6	34
1978		369	2520	21	5	21
1979		413	2235	67	12	67
1980		405	2360	76	17	76
1981		415	2885	97	23	97
1982		375	3000	115	20	96
1983		370	2991	136	55	136
1984		363	3020	192	65	192
1985		320	3002	221	129	197

§ 4. ترانسپورت

مىنگو دەۋرىدە مەھكىمىگە توشۇلىدىغان ئاشلىق ۋە ئوت - سامان پۈتۈنلەي خەلق ئارىسىدىكى ھارۋا - ئاتلارنى ۋە ھاشارچىلارنى يىغىش ئارقىلىق توشۇلاتتى، مەخسۇس ترانسپورت تەشكىلاتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ترانسپورت ئاپپاراتى تەدرىجىي بارلىققا كەلدى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلۇپ قىسمەن يولۇچى ۋە يۈك توشۇشنى ئۈستىگە ئالدى.

1. ئۇلاغ ترانسپورتى

1957 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى بازار - يېزا ۋە يېراق - يېقىنغا بارىدىغان يولۇچىلارنى يەككە ترانسپورت ئائىلىلىرى توشۇيتتى. 1958 - يىلى ناھىيە، گۇڭشېدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك ترانسپورت تەشكىلاتى قۇرۇلدى، قىسقا يوللۇق ئۇلاغ ترانسپورتىدا، ئاساسەن، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ كالا، ئات ھارۋىلىرى ئىشلىتىلدى، بۇ خىل ئەھۋال تاكى1979- يىلغىچە داۋاملاشتى، 1979 - يىلى ئۇلارنىڭ ئورنىنى تراكتور ۋە كىچىك تۆت چاقلىق تراكتور ئالدى.

2. ئاپتوموبىل ترانسپورتى

1) يولۇچى ترانسپورتى ناھىيە تەۋەسىدە ئاپتوموبىل ئارقىلىق يولۇچى توشۇش1956- يىل 4 - ئايدا باشلاندى. بۇ چاغدا ئاپتوموبىل كورلا مەركىزىي ترانسپورت بېكىتىدىن يولغا سېلىندى، ھەپتىدە ئىككى قېتىم قاتنىدى، ئاپتوموبىل كورلىدىن بۇاستە لوپنۇر ناھىيە بازىرىغا كەلدى، كېيىن ھەپتىدە ئۈچ قېتىم قاتنايدىغان بولدى (دۇشەنبە، چارشەنبە، جۈمە). 1980 - يىلدىن كېيىن كۈنىگە ئىككى قېتىمدىن تۆت قېتىمغىچە قاتنايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىىسىنىڭ بەش تۈەن - مەيدانغا قەرەللىك نۆۋەتچى ئاپتوبۇس قاتنايدىغان بولدى.

1985 - يىلى كۈنىگە كورلىدىن لوپنۇر بازىرىغا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاپتوبۇستىن ئىككىسى، يەككە ئىگىلىكتىكى ئاپتوبۇستىن بىرى قاتنايدىغان بولدى، يېرىم يولدا ئىككى بېكەت (شىنغا بېكىتى، قاراقۇم بېكىتى) تەسىس قىلىندى، ھېيت - بايرام، دەم ئېلىش كۈنلىرىدە يولغا سېلىنغان ئاپتوبۇس ئوندىن ئاشتى؛ كورلىدىن يېزا ئىگىلىك 2 - شى 35 - تۈەن - مەيدانغا بارىدىغان ئاپتوبۇس ئىككى (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك 2 - شى يولغا سالىدىغىنى بىر)، ناھىيە تەۋەسىدىكى شىنغا، قاراقۇم كەنتلىرى، لوپنۇر بازىرى، چوڭكۆل، چارا، 31-، 32-، 33 - تۈەن - مەيدانلار، داشكۆل، غەربىي غول ئۈستەڭ كۆۋرۈكى، 34 -، 35 - تۈەن - مەيدانلاردا ئاپتوبۇس توختاش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى؛ كورلىدىن يېزا ئىگىلىك 2 - شى32- تۈەن - مەيدانغا بىر ئاپتوبۇس يولغا سېلىندى، يولدا سەككىز ئاپتوبۇس توختاش نۇقتىسى بار؛ لوپنۇر بازىرىدىن دۆڭقوتان يېزىسىغا كۈنىگە قەرەللىك ھالدا بىر قېتىم بىر ئاپتوبۇس قاتنىدى، يولدىكى تارىم كەنتى، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە دۆڭقوتان يېزىسىدا ئۈچ ئاپتوبۇس توختاش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى.

1985 - يىلى يىللىق يولۇچى توشۇش ئوبوروت مىقدارى 4 مىليون600مىڭئادەم/

كىلومېتىرغا، توشۇلغان يولۇچى 80 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن كۆپرەككە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1986 - يىللىق ئاپتوبۇس تىرانسپورت جەدۋىلى

6 - قىسىم 7 - جەدۋەل

تىرانسپورت مۇساپىسىنىڭ باش - ئاخىرى	بارىدىغان بېكەت	مۇساپە (كىلومېتىر)	تىرانسپورت مۇساپىسىنىڭ باش - ئاخىرى	بېلەتباھاسى (يۈەن)	مۇساپە (كىلومېتىر)	بارىدىغان بېكەت	بېلەت باھاسى
لوپنۇر ناھىيەسى دىن كورلا شەھىرىگىچە	قاراقۇم كەنتى	8	لوپنۇر ناھىيىسى (بازىرى) دىن 35 - تۈەن- مەيدانغىچە	0.2	5	تارىم كەنتى چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	0.2
	شىنىڭغا («قىزىل بايراق» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى	27.9		0.8	27.8	چارا	1
	كورلا شەھىرى	52		1.4	68	31 - تۈەن - مەيدان	2
لوپنۇر ناھىيەسى دىن خورجا چارۋىچىلىق فېرمىسىغىچە	تارىم يېزىسى	5			88.9	32 - تۈەن - مەيدان	2.4
	چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	27.8			99	33 - تۈەن - مەيدان	2.7
	دۆڭقوتان يېزىسى	31.7			109.7	غەربىي غول ئۆستەڭ كۆۋرۈكى	2.9
	خورجا چارۋىچىلىق فېرمىسى	33.2			120	داشكۆل	3.6
					140	34 - تۈەن - مەيدان	3.8
					162	35 - تۈەن - مەيدان	4.3
					171.9		4.6

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1956 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە تاشيولدا يولۇچى، يۈك توشۇش ئەھۋالى

6 - قىسىم 8 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	يولۇچى مىقدارى (10 مىڭ ئادەم قېتىم)	يولۇچى ئوبوروت مىقدارى (10 مىڭ ئادەم/كىلومېتىر)	يۈك مىقدارى (10 مىڭ توننا)	يۈك ئوبوروت مىقدارى (10 مىڭ توننا / كىلومېتىر)
1956	0.31	17.16		
1957	0.62	34.10		
1958	0.83	45.76		
1959	0.70	38.61		

		42.90	0.78	1960
		42.90	0.78	1961
		57.20	1.04	1962
		57.20	1.04	1963
		57.20	1.04	1964
		57.20	1.04	1965
		57.20	1.04	1966
		42.90	0.78	1967
		42.90	0.78	1968
		42.90	0.78	1969
		42.90	0.78	1970
		42.90	0.78	1971
		42.90	0.78	1972
		42.90	0.78	1973
		42.90	0.78	1974
		57.20	1.04	1975
		57.20	1.04	1976
		57.20	1.04	1977
		100.10	1.82	1978
		100.10	1.82	1979
		110.11	2	1980
		100.20	3.64	1981
13.6	17	100.20	3064	1982
171.2	2.14	300.30	5.46	1983
310	3.6	400.40	7.28	1984
420	5.4	460	8	1985

2. يۈك ترانسپورتى　1958 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يۈكىنى كورلا ترانسپورت شىركىتى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ترانسپورت شىركىتى ۋە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئاپتوموبىللار توشۇدى، بۇ يۈكنىڭ كۆپىنچىسى ئاشلىق، تۇرلۇك ماللار، تېرە - يۈڭ ۋە يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلاردىن ئىبارەت ئىدى. 1978-يىلى ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونى قۇرۇلدى. 1980 - يىلدىن كېيىن خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى ئاپتوموبىللار بارلىققا كېلىشكە باشلىدى ھەمدە ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى، يۈك ترانسپورتىدا، ئاساسەن، ناھىيىلىك ئاپتوموبىل كالونغا تايىنلىپ، يەككە ئاپتوموبىل بويىچە ھېسابات قىلىش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرسا مۇكاپاتلاش، مەھسۇلاتنى كېمەيتسە جازالاشتىن ئىبارەت ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپلىقى قوزغىتىلدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە توشۇلغان يۈك مىقدارى 54 تونىنغا، يۈك ئوبوروت مىقدارى

4 مىليون 200 مىڭ تونىنا/كىلومېتر غا يەتتى.

§ 5. قاتناش باشقۇرۇش

. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىپ قاتناش ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1950 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە يەنىلا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇش بۆلۈمى قۇرۇپ قاتناش ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1956 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1961 - يىل 8 - ئايدا سانائەت - قاتناش - ماشىنىسازلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1962 - يىلى بۇ بۆلۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، قاتناش ئىشلىرىنى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتى باشقۇرىدىغان بولدى. 1967 - يىلى ئۇنىڭغا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ سانائەت - قاتناش - مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1973 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1984 - يىلى بۇ بۆلۈم ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قاتناش ئىشلىرى ناھىيىلىك پىلان كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1. تاشيول باشقۇرۇش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇك 24 - يىلى (1759 - يىلى) ھۆكۈمەت يولى ياسالغاندىن كېيىن مەخسۇس ئادەم قويۇپ باشقۇرۇلغانىدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئىككى يول ئاسراش ئىش رايونى قۇرۇلدى، ئىش رايونى قارىمىقىدا يول ئاسراش ئەترىتى تەسىس قىلىنىدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) تىكەنلىك يول ئاسراش ئورنى تەسىس قىلىنىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ناھىيە تەۋەسىدىكى كورلا — چاقىلىق تاشيولىنىڭ ئاسراش ۋەزىپىسىنى كورلا يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى ئۈستىگە ئالدى، بەش يول ئاسراش داۋابەنى تەسىس قىلىنىدى. 1974 - يىلى تاشيول ئاسراش ۋەزىپىسى لوپنۇر يول ئاسراش ئۇچاستىكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. يول ئەھۋالىغا ئاساسەن 20 يول ئاسراش داۋابەنى تەسىس قىلىنىدى.

لوپنۇر يول ئاسراش ئۇچاستىكىسى 1973 - يىل 3 - ئايدا قۇرۇلغانىدى. 1985 - يىلدىن كېيىن كادىر 19 غا، رەسمىي ئىشچى 216 گە، ۋاقىتلىق ئىشچى 34 كە يەتتى.

1980 - يىلى يېزا، ناھىيە دەرىجىلىك تاشيوللارنى ئاسراش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇ، تارىم يېزىسىدىن دۆڭقوتان يېزىسىغا باردىغان يولنى ئاسراشقا مەسئۇل بولدى. بۇ، ناھىيىلىك قاتناش ئىدارىسىگە بىۋاسىتە قارايدىغان، كەسىپىي شتاتتىكى ئورۇن. باشقا يېزا، كەنت يوللىرىنى كەنت ئاھالىلەر كومىتېتى شۇ جايدىكى ئاممىنى تەشكىللەپ رېمونت قىلىدۇ ۋە ئاسرايدۇ.

2. ترانسپورت باشقۇرۇش

1978 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيىنىڭ يۈكىنى، ئاساسەن، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ ترانسپورت تارمىقى توشۇيدىغان بولغاچقا، لوپنۇر ناھىيىسىدە مەخسۇس باشقۇرۇش ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىغانىدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويۇلغاندىن كېيىن ترانسپورت ئىشلىرى خېلى تەرەققىي قىلدى، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاپتوموبىل يىلمۇيىل كۆپەيدى. ئاپتوموبىل ۋە تراكتور ترانسپورتىنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش ئۈچۈن، ناھىيىدە ترانسپورت باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، يۈك توشۇشتا چوقۇم ترانسپورت پونكىتى ئاپتوموبىل ئورۇنلاشتۇرۇش تالونى كەستى، كىرا

ھەققىنى ترانسپورت باشقۇرۇش پونكتى بىرتۇتاش ھېسابلىدى ھەمدە يوچۇقلارنى تەكشۈرۈش، تولۇقلاپ يىغىش كەسپىنى كۆپەيتتى، باج ئوغرىلاش، باج تاپشۇرماسلىقتەك ھادىسىلەرگە قارىتا ئەھۋالنىڭ ئېغىر - يېنىكلىكىگە قاراپ جازا بەردى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك ترانسپورت باشقۇرۇش پونكتىنىڭ نامى لوپنۇر ناھىيىلىك تاشيولدا يۈك توشۇش بازارلىرىنى باشقۇرۇش پونكتى (قىسقارتىلىپ يۈك باشقۇرۇش پونكتى دېيىلىدۇ) غا ئۆزگەرتىلدى. يۈك باشقۇرۇش پونكتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تاشيول ترانسپورتىنى باشقۇرۇش چارىسى» غا ئاساسەن باشقۇرۇشنى يولغا قويدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1985 - يىلدىكى يۈك توشۇش باھاسى

6 - قىسىم 9 - جەدۋەل

توشۇش مۇساپىسى (كىلومېتر)	ھېسابلاش بىرلىكى	يۈك توشۇش باھاسى		ئەسكەرتىش
		پۈتۈن ماشىنا	پارچە - پۇرات	
1	يۈەن/تونىا كىلومېتر	1.10		1 - دەرىجىلىك يۈك ئۆلچەم قىلىنىپ، 2 - دەرىجىلىك يۈككە 10%، 3 - دەرىجىلىك يۈككە 20% باھا قوشۇلىدى. ئۇزۇن، ئېغىر، خەتەرلىك، قىممەتلىك، ئالاھىدە يېڭى، تىرىك يۈك جەھەتتە ئالاھىدە يۈك توشۇش باھاسى ئىجرا قىلىنىدى. ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدىكى ئالاھىدە يۈكلەرنى توشۇش باھاسى ئاساسىي توشۇش
2	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.85		
3	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.68		
4	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.60		
5	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.54		
6	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.515		
7	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.495		
8	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.48		
9	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.47		
10	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.46		
11	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.45		
12	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.44		
13	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.43		
14	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.42		
15	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.41		
16	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.40		
17	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.39		
18	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.38		
19	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.37		
20	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.36		
21	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.35		
22	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.34		
23	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.328		
24	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.316		
25	يۈەن/تونىا كىلومېتر	0.304		

26	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.293	پارچە - پۈرات توشۇلغان يۈك بىر تونىدىن ئاشمىسا كىرا ھەققى ئادەتتە پۈتۈن ئاپتوموبىل بويىچە توشۇلغان يۈك كىرا ھەققىنىڭ 50 پىرسەنتىدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ	باھاسىدىن 30% - 50% كەچە يۇقىرى بولىدۇ. ئايرىم يۈكلەرنىڭ 100% تىن ئېشىپ كەتمەيدۇ
27	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.283		
28	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.274		
29	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.265		
30	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.258		
31	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.251		
32	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.244		
33	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.239		
34	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.234		
35	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.229		
36	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.224		
37	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.219		
38	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.214		
39	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.209		
40	يۈەن/توننا كىلومېتر	0.204		

3. قاتناشنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش

ناھىيە تەۋەسىدىكى ئاپتوموبىللارنى نازارەت قىلىپ باشقۇرۇشقا كورلا نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكىتى مەسئۇل بولىدى، كورلا نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكىتى ھەر يىلى ئەتىياز ۋە كۈزدە ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىنى بىخەتەرلىك جەھەتتىن تەكشۈرىدۇ، ئاپتوموبىل شوپۇرلىرىنى سىناپ تەكشۈرىدۇ. قاتناش ھادىسىسى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرىدىن يول ھەققى ئېلىش قاتارلىقلارغىمۇ كورلا نازارەت قىلىپ باشقۇرۇش پونكىتى مەسئۇل بولىدۇ.

قوشۇمچە

قاتناش ھادىسىسى

1) 1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى سائەت ئىككىدىن 20 مىنۇت ئۆتكەندە تارىم يېزىسىنىڭ «زېل — 50580 — 27» تىپلىق چوڭ يۈك ئاپتوموبىلى كۆنچى كۆۋرۈكىگە ئالتە مېتر كېلىدىغان يەرگە كەلگەندە كۆۋرۈكنىڭ رىشاتكىسىغا ئورۇلۇپ، كۆۋرۈك رىشاتكىسىنىڭ 5.02 مېتر قىسمىنى بۇزۇۋېتىپ، ئاپتوموبىل دەريياغا چۈشۈپ كەتتى. ئاپتوموبىلدىكى ئۈچ ئادەمنىڭ ئىككىسى قۇتقۇزۇۋېلىندى، شوپۇر سۇدا تۇنجۇقۇپ ئۆلدى.

2) 1985 - يىل 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى سائەت 17 دە تارىم يېزىلىق دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ كېنىشكىسىز ترانسپورت كەسپىي ئائىلىسى جاڭ چىگيۇن «ئازاد — 52085 — 27» تىپلىق چوڭ يۈك ئاپتوموبىلىنى ھەيدەپ «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ دۇخەيزى كەنتىگە كۆچەت ئېلىپ كېتىۋېتىپ، دۇخەيزى كەنتىگە كەلگەندە، قاتناش قائىدىسىگە خىلاپ ھالدا، ئاپتوموبىلنى تېز سۈرئەتتە ھەيدەپ كېلىۋاتقاندا يول ياقىسىدىكى ترانسفورماتور ئاستىدىن يۇگۇرۇپ چىققان مېڭە ياگاڭغا ئۇدۇل كېلىپ قالدۇ، ئۇ، شوپۇرلۇق تېخنىكىسى ناچار بولغاچقا، ئاپتوموبىلنى تورمۇزلىيالماي مېڭە ياگاڭ (يەتتە ياش) نى بېسىپ ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ.

بەتتىنچى قسىم

سودا، ئاشلىق - ياغ

يەتتىنچى قىسىم

سودا، ئاشلىق - ياغ

I باب

سودا

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرىگىچە، لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە سودا شەكلىدە ئاساسلىقى مالغا مال ئالماشتۇرۇلاتتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى كۈندىلىك بۇيۇملارغا، ئالايلۇق، كالا، ئات، قوي ۋە باشقا ھايۋانلار ۋە ئۇلارنىڭ تېرە، يۇڭلىرى رەخت، تاۋار - دۇردۇن ھەمدە باشقا كۈندىلىك بۇيۇملارغا ئالماشتۇرۇلاتتى. بەزى چار بازارچىلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى (ئاساسلىقى چارۋىچىلىق رايونلىرى) غا بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش بۇيۇملىرىغا دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ئالماشتۇرغاندىن كېيىن، بۇ مەھسۇلاتلارنى بازارغا ئېلىپ بېرىپ پۇلغا ئالماشتۇراتتى. ئەينى ۋاقىتتا لوپنۇردا مۇقىم مال سېتىش ئورنى يوق ئىدى، ئاساسلىقى ئاقما تىجارەت قىلىناتتى، بۇ مەزگىلدە ھۆكۈمەت باشقۇرغان سودا يوق ئىدى، پەقەت ئون نەچچە خۇسۇسىي سودىگەرلا بار ئىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ راۋاجلىنىشى، نوپۇسنىڭ ئۆزلۈكسىز كۆپىيىشى بىلەن، ئەسلىدىكى مالغا مال ئالماشتۇرۇشتەك شەكىل ئېھتىياجنى ھەرگىزمۇ قاندۇرالماي قالدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) يېڭىدىن ئامباللىققا تەيىنلەنگەن لياۋجېنخۇڭ شۇ يەرلىك چار بازارچى ئاداغا پۇل ئۆتنە بېرىپ، ئۇنى ناھىيە بازىرىدا دۇكان ئاچقۇزدى، شۇندىن كېيىن بەزى دېھقان، چارۋىچىلارمۇ كوچىلاردا يايما ئېچىشقا باشلىدى، كېيىن ئاستا - ئاستا بىر كىچىك سودا كوچىسى شەكىللەندى. 1949 - يىلى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندا، پۈتۈن ناھىيىدە يايمىچىدىن ئونى، جەمئىي ئون ئادەمى (يېرىم دېھقان، يېرىم سودىگەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) بار ئىدى، كاپىتالىنى خەلق پۇلىغا سۇندۇرغاندا (يېڭى پۇل) 1700 يۈەن ئىدى.

50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى خۇسۇسىي سودا - سانائەتكە قارىتا قوغداش سىياسىتىنى يۈرگۈزدى، يەككە سودىگەرلەر ئۆزلۈكسىز كۆپەيدى،

تەرەققىياتى بىرقەدەر تېز بولدى، بازارلارنىڭ گۈللىنىش ۋە يۇكسىلىشىگە باشقا يۇرتلۇق سودىگەرلەرنى لوپنۇرغا كېلىپ سودا قىلىشقا جەلپ قىلدى. دەسلەپتە ئۇچ خەنزۇ بۇ يەرگە كېلىپ كىچىك دۇكان ئاچتى، كېيىن يەنە بىرنەچچە سېتىقچى ئارقا - ئارقىدىن بۇ يەرگە كەلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، دۆلەتمۇ سودا كەسپىنى يولغا قويۇشقا پائال تەييارلىق قىلىپ، 1950 - يىلى ئالدى بىلەن ناھىيىلىك سودا تارماق شىركىتىنى قۇردى، شىركەت قارىمىقىدا تۇرلۇك مالالار، رەخت، يېمەكلىكلەر ماگىزىنى قاتارلىقلارنى تەسىس قىلدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىنىڭ كۆلىمى كىچىكلىكتىن چوڭلۇققا، تور - نۇقتىلار ئازلىقتىن كۆپىيىشكە قاراپ يۈزلەندى.

1952 - يىل 4 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، ئۇ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ۋە تۇرمۇش ماتېرىياللىرى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار بىلەن تەمىنلەش ۋە كېرەكسىز ماددىي ئەشيالارنى يىغىۋېلىش قاتارلىق مۇلازىمەتلەر ئارقىلىق، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، بازار - يېزا ئىگىلىكىنى جانلاندۇردى. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ھەر خىل تاۋارلارغا بولغان ئېھتىياج مىقدارى بارغانسېرى ئېشىپ باردى، يەنە تىكەنلىك، دۆڭقوتان، شىڭىپىڭ، «ئىتتىپاق» تىن ئىبارەت تۆت ئاساسىي قاتلام تەمىنات سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى. كېيىنكى تەرەققىيات جەريانىدا، تىجارەت دائىرىسى ۋە مۇلازىمەتنىڭ ئوخشاش بولمىغان تەرەپلىرىگە ئاساسەن، ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپىغا بىۋاستە قاراشلىق چاي - چارۋا، پاختا - چىگە، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىدىن ئىبارەت ئۈچ كەسىپىي شىركەت تەدرىجىي قۇرۇلدى. چاي - چارۋا شىركىتى 1956 - يىلى قۇرۇلغان ئەڭ دەسلەپكى كەسىپىي شىركەت.

1976 - يىلى ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى، 1984 - يىلى ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇ، دۆلەت پىلانلىق تەقسىملەپ بەرگەن ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولدى، پولات ماتېرىياللىرى، خىمىيە سانائىتى، بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ۋە ماشىنا - ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىق ماددىي ئەشيالار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە بارا - بارا بازار سودىسى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى، ناھىيە ئىچىدە خادىملار تارقاق ئولتۇراقلاشقانلىقى، قاتناش قولايسىز بولغانلىقى ئۈچۈن، بازار سودىسى بەزىدە داۋاملىشىپ، بەزىدە توختاپ قېلىش ھالىتىدە تۇردى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، بازار سودىسى توختاپ قالدى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى سودا بازارلىرى تېز گۈللەندى، سودا پۈتۈشۈش سوممىسى يىلدىن-يىلغا ئېشىپ باردى، 1985 - يىلى بازار سودىسى بويىچە پۈتۈشۈش سوممىسى 1 مىليون 48 مىڭ 500 يۈەنگە، يەككە تىجارەتچى 560 قا يەتتى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 13 مىليون 477 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) سودىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇش بۆلۈمى باشقۇرغاندى. 1950 - يىلى سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى، 1958 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك

سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، 1962 - يىلى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1973- يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ.

1955 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى

7 - قىسىم 1 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	پارچە سېتىش ئومۇمىي سوممىسى	بۇنىڭ ئىچىدە			
		سودا	يېمەك - ئىچ- مەك كەسپى	سانائەت تارماق- لىرى	باشقا كەسىپلەر
1955	241.95	227.56	8.18	4.33	1.88
1956	146.5	130	7.7	8.5	0.3
1957	158.4	139	12	6.8	0.6
1958	296.3	286.5	5.5	2.9	1.4
1959	204.7	187.7	4.2	5	7.8
1960	226.18	208	11.2	4.5	2.48
1961	201	185.6	10.2	4.29	0.91
1962	195.2	160	13.8	1.4	20
1963	151.8	141	7.78	1.28	1.8
1964	163.9	151.76	7.69	4	0.45
1965	195.52	178.9	8.34	6.3	1.98
1967	238.28	219.05	10.93	5.64	1.2
1970	242.45	220.1	7.5	10.35	4.5
1971	272.8	255.6	9.3	2.4	5.5
1972	286.3	263.3	9.6	11.2	2.2
1973	287.3	278.2	6.7	1.2	1.2
1974	304.6	293.2	7.7	2	1.7
1975	337	325.6	8	2.2	1.2
1976	379.4	351	8.8	18.8	0.8
1977	390.1	376.4	10.4	12.3	1.4
1978	482	454	12.8	14.1	1.1
1979	549.1	519.1	14.4	13.2	2.4
1980	640.4	580	18.7	9.8	31.9
1981	656.8	587.5	25.1	6.6	37.6
1982	718.2	627.6	19.9	13	69.4
1983	865	759.9	21.5	4	79.6
1984	1175.8	820.2	250.9	6.3	98.4
1985	1347.7	1102.7	75.2	56.4	113.4

§ 1. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا

1. ئاپپاراتلارنىڭ تەرەققىيات جەريانى

1950 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك سودا شىركىتى قۇرۇلدى، 1952 - يىلى شىنجاڭ سودا شىركىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 1953 - يىلى كورلا تارماق شىركىتى لوپنۇر ناھىيىلىك سودا ماگىزىنىغا ئۆزگەرتىلدى، 1954 - يىلى غەربىي شىمال سودا شىركىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، 1955 - يىل 12 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سودا شىركىتى لوپنۇر ناھىيىلىك شىركىتى دەپ ئاتالدى، 1958 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك شىركەت ئاساسىدا لوپنۇر ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 11 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات سودا كوپېراتىپى سودا ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلىپ، ئاساسىي قاتلام تەمىنات سودا كوپېراتىپى تەمىنات - سودا بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، ناھىيە بويىچە جەمئىي ئۇچ تەمىنات - سودا باش بۆلۈمى، 12 تەمىنات - سودا تارماق بۆلۈمى، ئىككى كۆچمە گۇرۇپپا بار بولدى.

1962 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1962 - يىل 6 - ئايدا سودا ئىدارىسى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلدى، ئەسلىدىكى سودا سىستېمىسىدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىنىڭ تۈرلۈك مالالار، يېمەكلىك، تاشقى سوداىدىن ئىبارەت ئۇچ جىڭلىبۇ شەكىللەندى. 1973 - يىل 6 - ئايدا سودا ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۈرلۈك مالالار، يېمەكلىك، پاختا - چىگە - يەرلىك مەھسۇلات، تاشقى سودا شىركىتىدىن ئىبارەت تۆت شىركەت قۇرۇلدى. كېيىن تاشقى سودا ۋە پاختا - چىگە - يەرلىك مەھسۇلات شىركىتى يەنە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1984- يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتى ۋاقتىدا، مەمۇرىيەت بىلەن كارخانا ئايرىۋېتىلدى، سودا ئىدارىسى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەمۇرىي تارمىقى بولدى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا بويىچە تۈرلۈك مالالار، يېمەكلىك، شېكەر، تاماكا - ھاراق، نېفىت شىركىتىدىن ئىبارەت تۆت كەسىپىي شىركەت بار بولدى. 1985 - يىلى يېمەكلىك شىركىتى يەنە يېمەكلىك شىركىتى ۋە شېكەر - تاماكا - ھاراق شىركىتىگە بۆلۈندى.

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىدا رەھبىرلىك كادىرلارغا نىسبەتەن ۋەزىپىگە تەينىلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، پايدا دۆلەتكە تاپشۇرۇلدى، زىيان سوممىسى دۆلەت مالىيىسىدىن تولۇقلاندى. ھەر قايسى كەسىپىي شىركەتلەر مۇئاۋىن رايون دەرىجىلىك ئورۇن بولدى، بىردەك مۇستەقىل ھېسابات قىلدى.

1985 - يىلى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىدا تۈزۈلمە ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى، ھەرقايسى شىركەتلەرنىڭ جىڭلىلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەش تۈزۈمى تەكلىپ قىلىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك ۋە ئىجارىگە بېرىپ باشقۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، تىجارىتىنى قويۇۋېتىشكە تېگىشلىك 17 ماگىزىن، نۇقتىنىڭ 12 سىنىڭ تىجارىتى قويۇۋېتىلدى (دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكىسى ئىككى، ئىجارىگە بېرىلگىنى ئون)، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ۋە مۇكاپاتلاش - جازالاش تۈزۈمى ئورنىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى.

2. پىلانلىق تەمىنلەش

سودا سىستېمىسىدىكى ھەرقايسى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كەسىپىي شىركەتلەر بازارلارغا

رەھبەرلىك قىلىش، دۆلەتنىڭ سودا ئىقتىسادىي سىياسىتى ۋە مال باھاسى سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بولۇپ، تاۋارلارنى تۈرگە، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش ھوقۇق چېكى ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودا، كوپېراتىپ سودىسى جەھەتتىكى ئىش تەقسىماتى پرىنسىپىغا ئاساسەن، بەزى تاۋارلارغا قارىتا پىلانلىق تەمىنلەشنى يولغا قويدى.

1958 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، پاختا رەختكە قارىتا پىلانلىق باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇپ، بېلەتكە قاراپ نورمىلىق تەمىنلەندى. 1984 - يىلدىن باشلاپ پاختا رەخت بىلەن تەمىنلەش قويۇۋېتىلدى، قايتا رەخت بېلىتى تارقىتىلمىدى.

1960 - يىلدىن باشلاپ، خەلق ئىگىلىكىدە ۋاقىتلىق قىيىنچىلىق كۆرۈلدى، سودا تارماقلىرى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاڭجېنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلدى، ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشتە يەنىلا «بىر تۇتاش پىلانلاپ تەڭ ئېتىبار بېرىش، مۇھىم نۇقتىغا كاپالەتلىك قىلىش، جىددىي ئېھتىياجلىقلارغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش، ئادەتتىكىلەرنىمۇ تەڭ ئېتىبار بېرىش» پرىنسىپىنى ئىزچىللاشتۇردى. قوشۇمچە يىمەكلىك جەھەتتە ئالدى بىلەن زاۋۇت، كان رايونلىرىنى تەمىنلىدى، سانائەت مەھسۇلاتلىرى جەھەتتە ئالدى بىلەن يېزىلارنى تەمىنلىدى. پارتكومنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە «كۆپ بولسا تولۇق تەمىنلەش؛ ئاز بولسا پىلانلىق تەمىنلەش؛ كەم بولسا تەقسىملەپ تەمىنلەش» تىن ئىبارەت تەمىنلەش ئۇسۇلى يولغا قويۇلۇپ، پىلانلىق تەقسىملەپ، نورمىلىق تەمىنلىدى؛ ماددىي ئەشيالارنى پىلانلىق سېتىۋېلىشتا، ناھىيە بويىچە بىر تۇتاش كىنىشكا (مال سېتىۋېلىش كىنىشكىسى) گە ئاساسەن تەمىنلىدى. 1977 - يىلى ئىقتىسادىي ۋەزىيەتنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، تۇرلۇك مال سېتىۋېلىش كىنىشكىلىرى بىكار قىلىندى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1963 - يىلدىن 1985 - يىل 5 - ئايغىچە گۆش (ئاساسلىقى قوي - كالا گۆشى) بىلەن بېلەتكە ئاساسەن نورمىلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى، بازار ئاھالىلىرىگە مالىيىدىن گۆش قوشۇمچە يارىدىمى بېرىلدى (ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا 1.5 يۆەن)، ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە ئىدارىسى ئايرىم 2.5 يۆەن تارقىتىپ بەردى.

1984 - يىلى پاختا بىلەن تەمىنلەش قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، پاختىنى يەنىلا پاختا - چىگە شىركىتى بىر تۇتاش سېتىۋالدى، باشقا ئىدارە، تارماقلار ياكى شەخسلەرنىڭ سېتىۋېلىشىغا رۇخسەت قىلىنمىدى.

ئۈندىن باشقا، 60 - يىللاردا تاماكا، شېكەر، سەرەڭگە قاتارلىق تاۋارلار بىلەن پىلانلىق تەمىنلەش يولغا قويۇلدى.

تەرەققىيات ۋە تىجارەت

1955 - يىلى سودا شىركىتى قۇرۇلغاندا ئاران 18 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولۇپ، تۇراقلىق مەبلىغى 8033 يۆەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 277 مىڭ 200 يۆەنگە، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 10 مىڭ 708 يۆەنگە، يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 484 مىڭ 323 يۆەنگە، يىللىق سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى 370 مىڭ 260 يۆەنگە، تاۋارلارنىڭ يىللىق ئوبوروت خىراجىتى 88 مىڭ 467 يۆەنگە، يىللىق پايدا ئومۇمىي سوممىسى 52 مىڭ 800 يۆەنگە يېتەتتى.

1985 - يىلى سودا ئىدارىسىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 118 گە، تۇراقلىق مەبلىغى 1 مىليون 31 مىڭ 400 يۆەنگە، تۇراقسىز مەبلىغى 1 مىليون 799 مىڭ 200 يۆەنگە، ئۆزىدە

بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 799 مىڭ 400 يۈەنگە، يىللىق سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى 3 مىليون 126 مىڭ 800 يۈەنگە، يىللىق سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 3 مىليون 794 مىڭ 500 يۈەنگە، تاۋارلارنىڭ يىللىق ئوبوروت خىراجىتى 246 مىڭ 400 يۈەنگە، يىللىق پايدا ئومۇمىي سوممىسى 50 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى (سودا شىركىتى) نىڭ قىسمەن يىللاردىكى تىجارەت ئەھۋالى

7 - قىسىم 2 - جەدۋەل

مىقدارى / يىللار / تۈرى	1955	1957	1960	1975	1980	1985
ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانى (ئادەم)	18	45	103	120	128	118
تۇراقلىق مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	0.8	3.02	13.89	15.17	84.34	103.14
تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	27.72	56.46	108.1	146	171.96	179.92
ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	1.07	15.5	4.5	56.88	66.73	79.94
بانكىدىن ئالغان قەرز (10 مىڭ يۈەن)	0.3	3.2	117.28	66.97	69.76	64.57
سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)	37.02	121.1	169.6	198.7	306.67	312.6
سېتىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	48.43	95.74	227.3	284.48	324.26	379.45
سېتىۋېلىش - سېتىش باھا پەرقى سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	11.41	25.36	57.7	85.78	17.59	66.85
تاۋار ئوبوروت خىراجىتى (10 مىڭ يۈەن)	8.84	9.84	25.6	17.9	20.41	24.6
پايدا سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	5.28	6.66	8.8	17.44	8.07	5.07

4. كەسىپىي شىركەتلەر

1) تۇرلۇك مالىلار شىركىتى　بۇ شىركەت 1958 - يىلى تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى تۇرلۇك مالىلار جىڭلىبۇسى ئىدى. 1962 - يىلى سودا ئىدارىسى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، يەنىلا تۇرلۇك مالىلار جىڭلىبۇسى دەپ ئاتالدى. 1973 - يىلى تۇرلۇك مالىلار جىڭلىبۇسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تۇرلۇك مالىلار

شىركىتى قۇرۇلدى.

2) يېمەكلىكلەر شىركىتى بۇ شىركەت، 1960 - يىلى سودا ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى يېمەكلىكلەر جىڭلىبۇسى ئىدى، ئۇنىڭغا گۆش يېمەكلىكلىرى، يېمەكلىكلەر دۇكىنى قارايتتى. 1973 - يىلى يېمەكلىكلەر جىڭلىبۇسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، يېمەكلىكلەر شىركىتى قۇرۇلدى.

3) نېفىت شىركىتى بۇ شىركەت 1978 - يىلى قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئۇچ دەرىجىلىك نېفىت توپ تارقىتىش پونكىتى شەكىللەندى، 1985 - يىلى سېتىش سوممىسى 939 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى.

4) يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتى بۇ شىركەت 1964 - يىل 9 - ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ئاساسلىقى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنىڭ سېپلىمىسى، ماشىنا گەۋدىسى ۋە ئاساسىي ماشىنا سېپلىمىسى، قازان، سۇچىلىقتا سۇ چىقىرىۋېتىش ۋە سۇغۇرۇش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ سېپلىمىلىرى قاتارلىق تەخمىنەن 1200 خىل سېپلىمە تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. 1976 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ئايرىپ چىقىلىپ، لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بىلەن تەمىنلەش پونكىتى دەپ ئاتالغاندىن كېيىن، ئالتە كىچىك ماشىنا (شال ئاقلاش، ئۇن تارتىش، ئۇۋېتىش، ئوت ئوتاش، ياغ تارتىش، دان ئايرىش ماشىنىسى) تىجارىتى كۆپەيتىلدى. 1984 - يىلى نامى لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى شىركىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى

7 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار / مىقدارى / تۈرى	1965	1970	1975	1980	1985
چوڭ، ئوتتۇرا تىپلىق تراكتور (دانە)		7	9	15	15
قول تراكتورى (دانە)		1		4	24
تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان سايان (دانە)		2	5	1	7
تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان تىرنا (دانە)			8	4	7 (دانە)
تراكتورغا سۆرىتىلىدىغان سىيالكا (دانە)		3	2		4
پرىتسىپ (دانە)			9	13	34
كىچىك پرىتسىپ (دانە)					14
شال ئاقلاش ماشىنىسى (دانە)			3		4
ئۇن تارتىش ماشىنىسى (دانە)			5	4	2
ياغ تارتىش ماشىنىسى (دانە)			1	3	6

دىزىل ماتور (دانە)		12	23	1	3
رېزىنكە چاقلىق چوك ھارۋا (دانە)	92	36	18	9	254
قول ھارۋىسى (دانە)	118	166	140	162	130
يېرىم ماشىنىلاشقان دېھقانچىلىق سايمانلىرى	103	22	33	16	12
تراكتور سەپلىمىلىرى (1000 يۇەن)	1.54	15.54	65.09	105.75	147.33
چارۋىچىلىق (دانە)				2	
ئېلېكترو ماتور (دانە)			8	4	

5) ماددىي ئەشيا شىركىتى　لوپنۇر ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ تەكتى 1976 - يىل 7 - ئايدا قۇرۇلغان لوپنۇر ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكتى ئىدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى. ماددىي ئەشيا شىركىتى دۆلەت پىلانلىق تەقسىملەپ بەرگەن ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل، ئۇ، رەڭلىك مېتال ماتېرىياللىرى جۈملىدىن ھەرخىل ئادەتتىكى پولات ماتېرىيال ۋە سۈپەتلىك پولات ماتېرىياللار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ماشىنا - ئېلېكتر مەھسۇلاتلىرىدىن ئېلېكترماتور، ترانسفورماتور، قازان، قورال - سايمان، ئاپتوموبىل قاتارلىقلار؛ خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىدىن سۇلياۋ، كاۋچۇكتىن ياسالغان مەھسۇلاتلار، ئويغۇچى ناترىي قاتارلىقلار؛ بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن سېمونت، ئەينەك، ماي قەغەز، ئاسفالىت قاتارلىقلار بار. ماددىي ئەشيا شىركىتى يەنە كېرەكسىز مېتال ماتېرىياللىرىنى يىغىۋالىدۇ.

ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكتى كەسپىي جەھەتتە بىر دەرىجىلىك ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ ھەم ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى پىلان كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولۇپ، بۆلۈم دەرىجىلىك شتاتتىكى ئورۇن. 1984 - يىل 9 - ئايدا ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكتى ماددىي ئەشيا شىركىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، مۇئاۋىن رايون دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلدى.

ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش پونكتى مەزگىلىدە، ئۇنىڭ تىجارەتتە ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقى بىرقەدەر كىچىك، ئۇنىڭ ئۇستىگە مال مەنبەسى قىس بولغاچقا، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا يېتىشەلمىدى، ئالايلۇق، پولات ماتېرىيال، سېمونت قاتارلىقلار ناھايىتى قىس ماددىي ئەشيا بولۇپ قالدى، رەھبەرلىك كۇچىنىڭ ئاجىز بولۇشى، تۈزۈملەرنىڭ مۇكەممەل بولماسلىقى تىجارەتنىڭ دېگەندەك ياخشى بولماسلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. 1984- يىل 9 - ئايدىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدىن كېيىن، ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ ئەھۋالىدا روشەن ياخشىلىنىش بولدى. 1985 - يىلى سېتىلىش ئومۇمىي قىممىتى 364 مىڭ 700 يۈەنگە، پايدا 42 مىڭ 170 يۈەنگە يەتتى، مۇشۇ بىر يىلدا 11 ئاپتوموبىل، 131.2 تونىا پولات ماتېرىيال، 1000 تونىا سېمونت، 1.8 تونىا ئويغۇچى ناترىي سېتىلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ماددىي ئەشيا شىركىتىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى ئالتىگە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 25 مىڭ 800 يۈەنگە، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ 55 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

§ 2. خۇسۇسىي سودا

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) ئامبال لياۋ جېنخۇڭ ئاۋانىس مەبلەغ سېلىپ ناھىيە بازىرىدا دۇكان ئاچقاندىن كېيىن، قاراشەھەر، كۇچا قاتارلىق جايلاردىن كەلگەن سودىگەرلەر كۇندىن - كۇنگە كۆپەيدى، ئۇلار، ئاساسلىقى، رەخت، مىلىچ مال قاتارلىق تاۋارلار تىجارىتى بىلەن شۇغۇللاندى. تاۋارلارنىڭ يىللىق كىرگۈزۈلۈش مىقدارى مۇنداق بولدى: ئاق رەخت ۋە رەڭلىك سىدام رەخت 300 توپ، چاي 32 مىڭ تاختا، چاقماق قەنت (سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن) 90 مىڭ بولاق، سەرەڭگە 5700 بولاق، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىمپورت قىلىنغان بېنزىن (نېفىت)، چەكمەن، يىپەك توقۇلما، يۇڭ رەخت ۋە خوتەن گىلىمى قاتارلىقلار بار. گومىنداڭ پارتىيىسى ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئاخىرقى مەزگىللەردە، ئالۋان - ياساق كۆپىيىپ كەتكەچكە، نۇرغۇن دۇكانلار تاقىلىپ قالدى. 1949 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندا خۇسۇسىي سودىگەردىن بىرنەچچىسىلا قالغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى پارتىيىنىڭ سودا - سانائەت سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرغاچقا، خۇسۇسىي سودا ناھايىتى تېز ئەسلىگە كەلدى ۋە تەرەققىي قىلدى. 1952 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، يېزا - بازارلاردىكى ئۇششاق تىجارەتچى 45 كە، خادىمى 53 كە، مەبلىغى 80 مىڭ 483 يۈەن (يېڭى خەلق پۇلىغا سۇندۇرۇلدى) گە يەتتى. 1954 - يىلى خۇسۇسىي سودا - سانائەتكە قارىتا پايدىلىنىش، چەكلەش، ئۆزگەرتىش ۋە سېتىۋېلىش سىياسىتى قوللىنىلىپ، قانۇنغا رىئايە قىلمىدىغان سودا - سانائەتچى توپ - پارچە سېتىش باھا پەرقى ۋە باج يېغىش جەھەتتە تەرتىپكە سېلىندى، يوللۇق تىجارەت يولىندى، قانۇنسىز سودا - سانائەتچىلەرگە تەنقىدىي تەربىيە بېرىلدى. 1956 - يىلى خۇسۇسىي سودا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىلدى، ھەمكارلىشىش يولى ئارقىلىق، تۇرلۇك مالالار ھەمكارلىق دۇكىنىدىن بىرى، يېزا كۆچمە ھەمكارلىق گۇرۇپپىسىدىن بىرى، ھەمكارلىق ئاشخانىسىدىن بىرى، ھەمكارلىق ناۋايخانىسىدىن بىرى، ۋەكالىتەن سېتىپ بېرىش دۇكىنىدىن بىرى، ساتىراشخانا ھەمكارلىق دۇكىنىدىن بىرى تەشكىللەندى. يۇقىرىدىكى ئالتە دۇكان - گۇرۇپپىغا 24 ئائىلە قاتناشتى، خادىمى 29 غا، چاي پۇلى 9045 يۈەنگە يەتتى. مەلۇماتقا قارىغاندا، ئەينى چاغدىكى خۇسۇسىي ئۇششاق تىجارەتچى جەمئىي 29 بولۇپ، تەشكىللەنگەن 24 ئۇششاق تىجارەتچىدىن باشقا يەنە بەش تىجارەتچى داۋاملىق يەككە تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان.

50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە، پارتىيىنىڭ خۇسۇسىي سودا - سانائەت سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى «سول» چىللىق خاھىشى تۇپەيلىدىن، نۇرغۇن خۇسۇسىي سودا - سانائەتچى سودىنى تاشلاپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. 1961 - يىلدىكى «يېزا ئىگىلىكى بىلەن كەڭ كۆلەمدە شۇغۇللىنىش» جەريانىدا يەنە ئەسلىدە بار بولغان بىرنەچچە ھەمكارلىق دۇكىنى بازار، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا چۈشۈرۈۋېتىلىپ، «دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىلىدە دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش، دېھقانچىلىقنىڭ ئارىسال ۋاقىتلىرىدا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش» دەپ ئاتالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بارلىق خۇسۇسىي تىجارەت بىكار قىلىندى. 1978- يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىپ، ئىقتىسادىي سىياسەتلەر تەدرىجىي تەرتىپكە سېلىنىپ، «سول»

چىللىق خاتالىقى تۈزىتىلدى، بۇنىڭ بىلەن يەككە سودا سوتسىيالىستىك سودىنىڭ تولۇقلىنىسى قىلىنىپ، تەدرىجىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. 1980 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەككە قول ھۈنەرۋەن ۋە ئۇششاق تىجارەتچى توققۇزغا، خادىمى 11 گە يەتكەندى، 1981 - يىلى 74 كە، خادىمى 123 كە، 1982 - يىلى 90 گە، خادىمى 141 گە يەتتى. ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يەككە تىجارەتچىلەر كۈندىن - كۈنگە كۆپەيدى، بازارلار تەدرىجىي ئاۋاتلاشتى، يېمەك - ئىچمەك، رەخت، مىلىچ مال، بېلىق، قۇش تۇرىدىكى تاۋارلارنى ئېلىپ ساتىدىغانلار مەيدانغا كېلىشكە باشلىدى. يەككە سودىنىڭ تەرەققىياتى يەنە ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملارنى ئىشقا ئورۇنلىشىش پۇرسىتى بىلەن تەمىنلىدى. 1984 - يىلى يەككە سودىگەر 313 كە، خادىمى 470 كە يەتكەندى، 1985 - يىلى يەككە سودىگەر 560 قا، خادىمى 784 كە يەتتى، ھەمكارلىق تىجارەت تەشكىلاتى 1982 - يىلدىكى ئىككىدىن 1984 - يىلى 13 كە، 1985 - يىلى 17 گە يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ غەربىي بۆلىكىدە كۆلىمى ناھايىتى چوڭ بىر مۇقىم يېزا ئىگىلىك سودا بازىرى شەكىللەندى، تۇرلۇك تاۋارلاردىن نەمە دېسە شۇ بار بولدى، دائىم باشقا يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى، كوللېكتىپ، يەككە سودىگەرلەر كۆچۈپ يۈرۈپ مال سېتىپ تۇرغاچقا، بازار ئىنتايىن جانلىنىپ كەتتى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيە بويىچە خۇسۇسىي سودا بويىچە سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 460 مىڭ يۈەنگە، سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 156 مىڭ 400 يۈەنگە يەتكەن.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە خۇسۇسىي تىجارەت (يەككە)، كوللېكتىپ پاي تىجارىتى سودىسىغا دائىر ئەھۋال

7 - قىسىم 4 - جەدۋەل

مىقدارى / تۈرى / يىللار	خۇسۇسىي تىجارەت (يەككە)			كوللېكتىپ پاي ھەمكارلىق تىجارىتى			يېزا ئىگىلىكىگە ئۇزگەرتىلگىنى
	ئائىلە سانى	خادىمى	مەبلەغ (يۈەن)	مىقدارى (دانە)	خادىمى	مەبلەغ (يۈەن)	
1950	11	12	2000				
1951	34	39	5020				
1952	45	53	8048				
1953	51	62	9700				
1956	5	6	4390	6	29	9046	2
1980	9	11		6			5
1981	74	123		2			
1982	90	141		2			
1983	114	153	2				
1984	313	470		13			
1985	560	784		17			

§ 3. تەمىنات - سودا كوپىراتىپى سودىسى

1. ئاپپاراتلارنىڭ تەرەققىيات جەريانى

1952 - يىل 3 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 4 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قۇرۇلدى. 1958- يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىغا ئايلاندى. 1962 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1973 - يىل 6 - ئايدا تەمىنات - سودا كوپىراتىپى يەنە بىر مەزگىل ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1976 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، 1984 - يىلى نامى لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپىراتىپى دەپ ئۆزگەرتىلدى ھەمدە يەنىلا چوڭ كوللېكتىپ خاراكتېرىدا بولۇپ كەلدى.

ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپىراتىپى قارىمىقىدا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى، پاختا - چىگە شىركىتى، چاي - چارۋا شىركىتىدىن ئىبارەت ئۈچ كەسپىي شىركەت قۇرۇلدى، يېزىلاردىكى گۈڭشې (يېزا) دەرىجىلىك ھۆكۈمەت تۈرۈشلۇق جايلاردا تارىم، دۆڭقوتان، شىڭپىڭ، «ئىتتىپاق» تىن ئىبارەت تۆت ئاساسىي قاتلام تەمىنات- سودا كوپىراتىپى قۇرۇلدى، يېزا، كەنت (كەنت، تەبىئىي كەنت) لەردە تارماق سېتىش دۇكىنى ياكى سېتىۋېلىش - سېتىش گۇرۇپپىسى، كۆچمە گۇرۇپپا، ۋەكالىتەن سېتىۋېلىش ۋە سېتىش دۇكىنى قۇرۇلدى.

2. باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى — كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى ئىقتىسادىي گەۋدە، ئۇ، ئىقتىسادىي جەھەتتە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدۇ. پايدىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇشتا ناھىيىلىك كوپىراتىپ بىر تۇتاش تەڭپۇڭلاشتۇرىدۇ. مۇدىرىيەت ئەك يۇقىرى ھوقۇقلۇق ئاپپارات ھېسابلىنىدۇ، مۇدىرىيەتنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى كوپىراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيىدا سايلاپ چىقىلغان مۇدىرىيەت ئەزالىرى ئىچىدىن سايلىنىدۇ.

1952 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. 1955 - يىل 2 - ئايدا تۇنجى نۆۋەتلىك كوپىراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى، 1 - نۆۋەتلىك مۇدىرىيەت ۋە نازارەتچىلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1957 - يىل 6 - ئايدا 2 - قېتىملىق كوپىراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، كوپىراتىپ نىزامنامىسىنىڭ تۈزىتىلگەن لايىھىسى ماقۇللاندى، مۇدىرىيەت ئەزالىرى ۋە نازارەتچىلىك كومىتېتى ئەزالىرى تولۇقلاندى، تەشكىلات نىزامنامىسى تۈزۈپ چىقىلدى. بۇ مەزگىلدە زور بىر تۈركۈم كوپىراتىپ ئەزالىرى قوبۇل قىلىندى، كۆپ مىقدارلىدىكى پاي پۇلى يىغىلىپ، ئىككى قېتىم پاي پۇلى پايدىسى تەقسىم قىلىندى. تەمىنات- سودا كوپىراتىپىنىڭ تاۋار ئوبوروت پىلانى، مالىيە پىلانى ۋە بۇ پىلانلارنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالى توغرىسىدا كوپىراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيىغا يازما دوكلات يوللاندى ھەمدە ئۇ قۇرۇلتايدا مۇزاكىرە قىلىنىپ ماقۇللاندى.

تەمىنات - سودا كوپىراتىپى ماددىي ئەشيا تەقسىماتى جەھەتتە، ئالدى بىلەن، كوپىراتىپ

ئەزالىرغا ئېتىبار بەردى، بەزى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ باھاسىدا كوپېراتىپ ئەزالىرغا ئېتىبار بېرىلىپ، كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ كوپېراتىپقا كىرىش، پاي قوشۇش ئاكتىپلىقى قوزغالدى.

1958 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى قايتا ئېچىلمىدى، كوپېراتىپ نىزامنامىسى بىكار قىلىندى، كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ پاي پۇلىغا قايتا پايدا تەقسىم قىلىنمىدى، مۇدىرىيەت ۋە نازارەتچىلىك كومىتېتىنىڭ دېموكراتىك باشقۇرۇشى، ئامما نازارەت قىلىش تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودىغا ئايلاندى، رەھبىرىي كادىرلارنى سايلاش تۈزۈمى ۋەزىپىگە تەيىنلەش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇنىڭ بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودىسىنىڭ تەشكىلىي جەھەتتە ئاممىۋى بولۇش، باشقۇرۇش جەھەتتە دېموكراتىك بولۇش، تىجارەت جەھەتتە جانلىق بولۇشتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىكى قايتا مەۋجۇت بولمىدى.

1962 - يىلى تەمىنات سودا - كوپېراتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، گەرچە تەشكىلىي ئاپپارات جەھەتتە تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئورنىتىلغان، كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئېچىلغان، كوپېراتىپ نىزامنامىسى تۈزۈلگەن، مۇدىرىيەت ۋە نازارەتچىلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئىقتىسادىي ھېسابات جەھەتتە يەنىلا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى سودىنىڭ مالىيە تۈزۈمى قوللىنىلدى، پايدا دۆلەتكە تاپشۇرۇلدى، زىيان سوممىسى مالىيەدىن تولۇقلاندى؛ تەشكىلىي جەھەتتە كوپېراتىپ ئەزالىرى كۆپەيتىلمىدى، پاي پۇلى قوبۇل قىلىنمىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر قىسىم كوپېراتىپ ئەزالىرى پاينى قايتۇرۇۋالدى، بارلىق پاي پۇلىغا پايدا ۋە ئۆسۈم ئايرىلمىدى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، تەمىنات - سودا سىستېمىسىدا تەشكىلىي جەھەتتىكى ئاممىۋىلىق ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئەسلىدە پايغا قاتناشقان كوپېراتىپ ئەزالىرى ئېنىقلاندى ھەمدە كوپېراتىپقا يېڭىدىن ئەزا ۋە پاي قوبۇل قىلىندى، بۇنىڭ بىلەن تەمىنات - سودا كوپېراتىپى يېڭى يۈكسىلىشكە ئېرىشتى. 1984 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى تۈزۈمىدىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكى تۈزۈمىگە ئۆزگەردى.

3. ئىگىلىك باشقۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپ سىستېمىسىدا كەسپىي رەسمىيەت جەھەتتە «دېتلاپ سېتىش، ئاجرىتىلغان مالغا قاراپ باھا ھېسابلاش، ماددىي نەرسە بويىچە مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى» يولغا قويۇلدى. مالىيە ھېسابات تىدىكى پايدا قىسمى جەھەتتە، 1958 - يىلدىن ئىلگىرى، تاپاۋەت بېجى تاپشۇرۇلغاندىن كېيىنكى قالدۇق پايدا قىسمى كوپېراتىپ نىزامنامىسىدا بەلگىلەنگەن پايدا تەقسىملەش لايىھىسى بويىچە تەقسىملىنەتتى. 1955 - يىلى ناھىيىلىك كوپېراتىپىنىڭ ئۈچ يىلدىن بۇيانقى پايدا تەقسىملەش لايىھىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، پايدا قىسمىدا پاي پۇلى 14% نى، جامائەت فوندى 60% نى، قۇرۇلۇش فوندى 10% نى، مائارىپ فوندى 10% نى، جامائەت پاراۋانلىقى مۇكاپات فوندى 6% نى ئىگىلىدى. 1959 - يىلدىن1980- يىلغىچە پايدا سوممىسىنى مالىيىگە تاپشۇرۇش، زىيان سوممىسىنى دۆلەت تولۇقلاپ بېرىش يولغا قويۇلدى. 1981 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا 53%نى، قالدۇرۇلغان پايدا 47%نى ئىگىلىدى. 1984 - يىلى پايدا باجغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، قايتا يۇقىرىغا پايدا تاپشۇرۇلمىدى.

1955 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 1 - قېتىملىق كوپېراتىپ ئەزالىرى قۇرۇلتىيى ئاچقاندا، بارلىق تۇراقسىز مەبلىغى 88 مىڭ 747 يۈەن، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ 6615 يۈەن، كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ پاي پۇلى 12 مىڭ 132 يۈەن، ئارىيەت ئېلىنغان پۇل 70 مىڭ يۈەن ئىدى. 1985 - يىلى تۇراقسىز مەبلىغى 2 مىليون 555 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ پاي پۇلى 35 مىڭ يۈەن، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ 634 مىڭ يۈەن، قەرز پۇل 1 مىليون 886 مىڭ يۈەن.

1985 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ تاۋار سېتىۋېلىش ئومۇمىي سوممىسى 6 مىليون 156 مىڭ يۈەنگە، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 6 مىليون 388 مىڭ يۈەنگە، تاۋار ئوبوروت خىراجىتى 516 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا ئومۇمىي سوممىسى 194 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدا 1660 كۇادرات مېتىر تىجارەت بۆلۈمى، 8620 كۇادرات مېتىر ئامبار بار بولدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مەبلەغ ئەھۋالى

7 - قىسىم 5 - جەدۋەل

بىرلىكى: يۈەن

مىقدارى / تۇرى — يىللار	تۇراقلىق مەبلەغ	بارلىق تۇراقسىز مەبلەغ			
		جەمئىي	ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ	پاي پۇلى	ئارىيەت ئېلىنغان پۇل
1955		88747	6615	12132	70000
1970	180000	1459000	493000	24000	942000
1980	349000	1002000	512000	18000	472000
1985	1196000	2555000	634000	35000	1886000

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تىجارەت ئەھۋالى

7 - قىسىم 6 - جەدۋەل

بىرلىكى: يۈەن

مىقدارى / تۇرى — يىللار	سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى	سېتىش ئومۇمىي سوممىسى	سېتىۋېلىش - سېتىش باھا پەرقى	تاۋار ئوبوروت خىراجىتى	پايدا ئومۇمىي سوممىسى
1957	1087000	1779898	215768	116916	75234
1970	2096139	2840000	367000	215000	91000
1980	1980417	2278000	351000	209000	103000
1985	6156000	6388000	828000	516000	194000

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات-سودا بىرلەشمە كوپىراتىپى ئەزالىرىنىڭ پاي قوشۇش ئەھۋالى

7 - قىسىم 7 - جەدۋەل

مىقدارى / تۈرى / يىللار	پاي قوشقان ئەزالار (ئادەم)	پاي قوشقان پۇل سوممىسى (يۈەن)	ئاساسىي قاتلام كوپىراتىپلار	
			پاي قوشقان ئەزالار (ئادەم)	پاي قوشقان پۇل سوممىسى (يۈەن)
1952	300	2724		
1955	1313	12132	1313	12132
1957	2112	13359	2112	13359
1980	1305	17121	1305	17121
1985	3982	35000	2982	28000

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپىراتىپىنىڭ ئاساسلىق تاۋارلارنى سېتىش ئەھۋالى

7 - قىسىم 8 - جەدۋەل

مىقدارى / يىللار / تاۋار نامى	بىرلىكى	1957	1965	1970	1980	1985
پاختا رەخت	مېتر	145423	122469	192157	134064	67107
ئارىلاشما رەخت	مېتر				3690	16304
خىمىيىۋى تالالىق رەخت	مېتر				6189	8552
يۇڭ توقۇلما	مېتر			1792		2631
تاۋار - دۇردۇن	مېتر		18080	20204	17406	16293
پاختا	دەن	1872	619	461	177	440
رېزىنكە ئاياغ كىيىم	جۈپ	177		7742	4412	7554
خۇرۇم ئاياغ كىيىم	جۈپ	54	7584	3310		2875
كالا، قوي گۆشى	كىلوگرام			129356		8040
ئاش تۇزى	كىلوگرام	2395		19288	2000	
چاي	كىلوگرام	12579	5694	25453	13869	19841
ھاراق	كىلوگرام	3072	1950	3657	22760	21001
شېكەر	كىلوگرام	2164	7440	36561	31915	23358
پاپىرۇس	بولاق	9000	126	14233	6545	4960

ژېلسىپىت	دانە				77	220	251
كىيىم تىكىش ماشىنىسى	دانە				119	108	130
رادىئولۇق ئۇنئالغۇ	دانە						83
تېلېۋىزور	دانە						114
موخۇركا	كىلوگرام					2144	1477
سەرەڭگە	ساندۇق	235	251	1142		488	31436
نېفىت	كىلوگرام	2634	19770	34726		8576	5306
قەغەز	لىك	136	2300	4205			

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك، قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئەھۋالى

7 - قىسىم 9 - جەدۋەل

مىقدارى / يىللار / تاۋار تۈرى	بىرلىكى	1957	1965	1970	1980	1985
پاختا	دەن	1803	1389	772	1770	14608
لوپنۇر كەندىرى	دەن	573	226	54	1242	
چۈچۈك بۇيا	تونا			789848	156062	
قۇمۇش	تونا	1800		21	243	
يەرلىك تۇز	تونا	6987				2115
تاماكا	كىلوگرام	19		5038	1344	1456
كېرەكسىز مىس	كىلوگرام	6	690	238	362	2
كېرەكسىز پولات - تۆمۈر	كىلوگرام	105		31974	7083	1776
ئارىلاشما ئۇستىخان	تونا		12000	19001	3351	420
قوي	تۇياق			9964	1020	13680
قوي يۇڭى	تونا	98				139306
چۇپۇر	تونا					19228
تىۋىت	كىلوگرام					9831
ئۇچەي	تال					12313

قوي تېرىسى	پارچە					22012
ئۆچكە تېرىسى	پارچە					1246
كالا تېرىسى	پارچە					1537
كالا						1321

4. ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپى

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ تۆت ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى. 1955 - يىل 8 - ئايدا تىكەنلىك (تارىم) تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 1956 - يىل 4 - ئايدا دۆڭقوتان تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 1956- يىل 6 - ئايدا شەھەر ئەتراپى (كېيىن شىڭپىڭغا ئۆزگەرتىلدى) تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، 1977- يىل 2 - ئايدا «ئىتتىپاق» تەمىنات - سودا كوپېراتىپى قۇرۇلدى، «ئىتتىپاق» تەمىنات - سودا كوپېراتىپى 1979 - يىل 12 - ئايدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، بۇ كوپېراتىپلار ئاچقان ئۇنۇمۇرسال دۇكانلارنى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئاچقان سودا ساربىيى باشقۇردى.

ھەرقايسى ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلار گۈشپ (يېزا) لىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا تەسىس قىلىندى، ئۇلارنىڭ قارىمىقىدا دۇكان، ئامبار تەسىس قىلىندى، ھەرقايسى چوڭ ئەترەت (كەنت) لەردە تارماق سېتىش دۇكىنى، سېتىۋېلىش - سېتىش گۇرۇپپىسى، ۋەكالىتەن سېتىش دۇكىنى، كۆچمە گۇرۇپپا قاتارلىقلار تەسىس قىلىنىپ، ئۆزئارا گىرەلىشىپ كەتكەن ئوبوروت توري شەكىللەندى.

ئاساسىي قاتلام كوپېراتىپلىرى مەمۇرىي جەھەتتە ناھىيىلىك كوپېراتىپىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكىدە بولدى، كەسىپي جەھەتتەناھىيىلىك كوپېراتىپىنىڭ پىلانلىق رەھبەرلىكىدە ئۆزئۆزىگە خوجا بولۇپ تىجارەت قىلدى، مۇستەقىل ھېسابات قىلدى، پەقەت ناھىيىلىك كوپېراتىپقا تەڭشەش فوندى ۋە پاي پۇلىنىلا تاپشۇردى، پايدا تاپشۇرمىدى.

1985 - يىلى تۆت ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدا جەمئىي 59 ئىشچى - خىزمەتچى، 21 تارماق سېتىش ماگىزىنى، يەتتە ۋەكالىتەن سېتىۋېلىش - سېتىش دۇكىنى بار بولدى، ئۇلار 24 چوڭ ئەترەت (كەنت)، 108 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى (تەبىئىي كەنت) دىكى 26 مىڭ 332 ئادەم ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلدى. 1985 - يىلى ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپىدىكى 59 ئىشچى - خىزمەتچى ئىچىدە سەككىز پارتىيە ئەزاسى، ئىككى ئىتتىپاق ئەزاسى، 41 رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچى، 18 توختاملىق ئىشچى بار بولدى، كوپېراتىپنىڭ تۇراقلىق مەبلىغى 146 مىڭ يۈەنگە، ئۇزۇندە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 242 مىڭ يۈەنگە، تاۋار سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 141 مىڭ يۈەنگە، سېتىش ئومۇمىي قىممىتى 1 مىليون 722 مىڭ يۈەنگە، يارىتىلغان پايدا 16 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئاساسىي قاتلام تەمىنات - سودا كوپېراتىپلىرى ئالغا ئىلگىرىلەش داۋامىدا، پەقەت ئۆزلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ ۋە كۆچەيتىپلا قالماستىن، بەلكى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقىنى مۇھىم مۇلازىمەت بىلەن تەمىنلىدى.

5. كەسپىي شىركەتلەر

لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپى قارمىقىدىكى كەسپىي شىركەتلەرتەمىنات-سودا كوپىراتىپى ئىچىدە ئوخشاش بولمىغان مۇلازىمەت دائىرىسىگە ئىگە ئىقتىسادىي گەۋدىلەر بولۇپ، ھەرقايىسى شىركەتلەر كەسپىي جەھەتتە ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇپ تىجارەت قىلىدۇ، مالىيە جەھەتتە مۇستەقىل ھېسابات قىلىدۇ. ھەر يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىغا تاپشۇرىدىغان سېتىش سوممىسىنىڭ 1% لىك مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتىدىن باشقا مەبلەغنىڭ ھەممىسىنى شىركەت ئۆزى تەقسىم قىلىدى؛ مەمۇرىي، تەشكىلىي، كادىرلار ئىشلىرى جەھەتتە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى، كەسپىي جەھەتتە ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ نازارەتچىلىكى ۋە يېتەكچىلىكىدە بولدى. ھەرقايىسى شىركەتلەر دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مۇلازىمىتىدە ئۆزئارا ماسلاشتى، تىجارەت دائىرىسى جەھەتتە بىر - بىرىگە كىرىشتۇرۇلمىدى.

1) يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى بىرقەدەر كېيىنرەك قۇرۇلغان بولسىمۇ، ئەمماتەمىنات-سودا سىستېمىسىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تىجارىتى بىلەن شۇغۇللانغان ۋاقتى بىرقەدەر ئۇزۇن. 1965 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 108 مىڭ 500 يۈەن، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 18 مىڭ 100 يۈەن بولدى. 1966 - يىلى تەمىنات - سودا كوپىراتىپىدا ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جىڭلىبۇسى قۇرۇلدى. 1976 - يىلى ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىگە، 1984 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

1970 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى جىڭلىبۇسىدا ئالتە ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر ئۇچ ئىدى، تۇراقلىق مەبلىغى 11 مىڭ 900 يۈەن، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 29 مىڭ 500 يۈەن ئىدى. 1975 - يىلى سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 305 مىڭ 900 يۈەنگە، سېتىش ئومۇمىي سوممىسى 406 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى؛ سېتىۋېلىش-سېتىش باھا پەرقى سوممىسى 10 مىڭ يۈەن بولۇپ، سېتىش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 2.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ تاۋار ئوبوروت خىراجىتى سوممىسى 15 مىڭ 400 يۈەن بولۇپ، سېتىش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 3.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1984 - يىلى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تىجارەت ئەھۋالىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى. 1985 - يىلى تىجارەت پايدىسى 10 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، يىللاردىن بۇيانقى زىيان تارتىش ھالىتى ئۆزگەردى.

1985 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىنىڭ ئۈي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 1867.02 كۋادرات مېتر (بۇنىڭ ئىچىدە ئامبار 508 كۋادرات مېتر، تىجارەت بۆلۈمى 236.7 كۋادرات مېتر) غا، ئىشچى - خىزمەتچىسى سەككىز (مەمۇرىي كادىر بەش) گە، تۇراقلىق مەبلىغى 78 مىڭ 900 يۈەنگە، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 70 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1965 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكى 185 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 6330 كىلوگرام دېھقانچىلىق دورىسى بىلەن تەمىنلەنگەنىدى. 1985 - يىلى خىمىيىۋى ئوغۇت 1022 تونىنغا يەتتى، دېھقانچىلىق دورىسىمۇ مۇناسىپ دەرىجىدە ئېشىپ باردى، باشقا تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىمۇ ئوخشىمىغان دەرىجىدە ئاشتى. 1985 - يىلى سېتىش ئومۇمىي

قىممىتى 973 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىنىڭ تىجارەت ئەھۋالى

7 - قىسىم 10 - جەدۋەل

مىقدارى / يىللار / تاۋار تۈرى	1965	1970	1975	1980	1985
ئىشچى - خىزمەتچى سانى	6	6	7	7	8
تۇراقلىق مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)		1.19	6.11	6.78	7.89
ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	2.7	2.95	6.45	11.24	7.09
بانكىدىن ئالغان قەرزپۇل (10 مىڭ يۈەن)	5.5	5.37	7.28	0.52	
سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	10.85	12.21	30.59	44.64	83.33
سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	11.81	12.85	40.64	45.6	97.37
سېتىۋېلىش سېتىش باھا پەرقى (10 مىڭ يۈەن)	0.96	0.64	10.05	0.96	14.04
تاۋار ئوبوروت مىقدارى (10 مىڭ يۈەن)	0.99	1.09	1.54	1.55	2.71
پايدا ئومۇمىي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	-0.99	-2.33	-0.28	0	1.02

2) چاي - چارۋا شىركىتى　چاي - چارۋا شىركىتى، ئاساسلىقى، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش، سىرتقا سېتىش ۋە چاي سېتىۋېلىش، چاي بىلەن تەمىنلەش قاتارلىق تىجارەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئۇ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ بىر تاشقى سودا تارمىقىدىن ئىبارەت.

1956 - يىل 3 - ئايدا كورلا چارۋا مەھسۇلاتلىرى تارماق شىركىتىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك سېتىۋېلىش ئورنى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 6 - ئايدا سېتىۋېلىش ئورنى بىلەن ناھىيىلىك سودا تارماق شىركىتى بىرلەشتۇرۇلۇپ لوپنۇر ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئىدارىدە تاشقى سودا تاۋارلىرى بىلەن تەمىنلەش ۋە ئۇنى سېتىش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى. 1960 - يىل 1 - ئايدا بۇ بۆلۈمچە تاشقى سودا جىڭلىبۇسغا ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئەسلىدىكى ناھىيىلىك سودا ئىدارىسىدىكى چارۋا مەھسۇلاتلىرى

تجارىتى قىلىدىغان كەسىپي خادىم ۋە ئاپپاراتلار ناھىيىلىك تاشقى سودا ئىدارىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1966 - يىلى تاشقى سودا ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خادىمى ۋە ئاپپاراتى تەمىنات - سودا كوپېراتىپىغا قوشۇۋېتىلىپ، تاشقى سودا جىڭلىبۇسى قۇرۇلدى. 1973 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سودا ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، تاشقى سودا جىڭلىبۇسى پاختا - چىگە يەرلىك مەھسۇلات جىڭلىبۇسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1975- يىل 7 - ئايدا تاشقى سودا ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا تاشقى سودا ئىدارىسى چاي - چارۋا شىركىتى دەپ ئاتالدى، ئۇ، كەسىپي جەھەتتە لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات- سودا بىرلەشمە كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى.

چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئورنى قۇرۇلغاندا پەقەت يەتتىلا ئىشچى - خىزمەتچىسى بار بولۇپ، شەخسلەرنىڭ ئۆيلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ تىجارەت ئورنى قىلدى. 1959- يىل10- ئايدا ئاندىن ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدىكى پاختا زاۋۇتىنىڭ شىمالىدا ئومۇمىي كۆلىمى 20 مىڭ كۋادرات مېتر كېلىدىغان چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىش ئورنى، ئامبار سالدى. 1960 - يىل 9 - ئايدا تاشقى سودا ئىدارىسى قۇرۇلغاندا ئىشچى - خىزمەتچىسى 22 گە، تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 18 مىڭ 586 يۈەنگە، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 14 مىڭ 650 يۈەنگە، سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 347 مىڭ 800 يۈەنگە، پايدا 965 يۈەنگە يەتتى. 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، چاي - چارۋا شىركىتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 15 كە، تۇراقلىق مەبلىغى 336 مىڭ 900 يۈەنگە، ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلىغى 50 مىڭ يۈەنگە، سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 135 مىڭ 600 يۈەنگە، پايدا 60 مىڭ 201 يۈەنگە، ئۆي - ئىمارەتلىرىنىڭ كۆلىمى 3162 كۋادرات مېترغا يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك تاشقى سودا تارمىقى ئۆز ناھىيىسىنىڭ سۇ بايلىقىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، 1958 - يىلى ئىپار چاشقان بېقىش كەسپىنى يولغا قويدى، بۇنىڭغا دۆلەتنىڭ 28 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىشى بىلەن 264 دانە سورتلۇق ئىپار چاشقان كىرگۈزۈلۈپ، دەريا ۋادىسى، كۆللەردە ئۇنۇمۇرسال باقمىچىلىق بازىسى قۇرۇلدى. 1960 - يىلغا كەلگەندە جەمئي 1063 دانە سورتلۇق ئىپار چاشقان كىرگۈزۈلدى. 1960 - يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسى ئىپار چاشقان تەكشۈرۈش خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ نەق مەيدانىدىكى تەكشۈرۈش مۇلچەرىگە قارىغاندا، لوپنۇردىكى ئىپار چاشقان 100 مىڭ دانىگە يەتكەن. 1962 - يىلدىن 1965 - يىل 10 - ئايغىچە سىناق تەرىقىسىدە جەمئي 128 مىڭ 800 دانە ئىپار چاشقان تۇتۇلدى، سېتىۋېلىنىش ئومۇمىي قىممىتى 266 مىڭ 100 يۈەنگە يەتتى. 1965 - يىل 10 - ئايدا ئورمانچىلىق مىنىستىرلىكى، تاشقى سودا مىنىستىرلىكى لوپنۇر ناھىيىسىدە مەملىكەتلىك ئىپار چاشقان بېقىش نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى لى جيېمىن خىزمەتلەردىن دوكلات بەردى.

لوپنۇر ناھىيىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيە بولۇپ، مول چارۋا مەھسۇلاتلىرى بايلىقىغا ئىگە. ناھىيىلىك تاشقى سودا تارمىقى بۇ خىل بايلىق ئەۋزەللىكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، چارۋامەھسۇلاتلىرىنى كۆپلەپ سېتىۋالدى، سورتلار يىلدىن- يىلغا كۆپەيدى، سېتىۋېلىش مىقدارى يىلدىن - يىلغا ئېشىپ باردى. مەھسۇلات سېتىۋېلىش ئومۇمىي قىممىتى 1956 - يىلدىكى 229 مىڭ 576 يۈەندىن 1965 - يىلى 439 مىڭ 516 يۈەنگە يېتىپ، 91.4% ئاشتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تاشقى سودا تىجارىتى ئېغىر دەرىجىدە تەسىرگە ئۇچرىدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمي يىغىنىدىن كېيىن، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش سىياسىتى تاشقى سودىغا ھاياتي كۈچ ئېلىپ كەلدى، تاشقى سودا بارا - بارا ئەسلىگە كەلدى، ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ خىللىرى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، ئېكسپورت مىقدارى ئۈزلۈكسىز ئاشتى. 1980 - يىلى ئېكسپورت تاۋارلىرىنىڭ خىلى ئونغا، سېتىۋېلىنىش ئومۇمي سوممىسى 122 مىڭ 500 يۈەنگە، سېتىلىش ئومۇمي سوممىسى 1 مىليون 889 مىڭ 600 يۈەنگە، ئېلىنغان پايدا 114 مىڭ يۈەنگە يەتكەنىدى. 1985- يىلى تاۋار سېتىۋېلىش ئومۇمي قىممىتى 759 مىڭ 500 يۈەنگە، سېتىش ئومۇمي سوممىسى 898 مىڭ يۈەنگە، ئېلىنغان پايدا 60 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىلىك چاي - چارۋا شىركىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تىجارەت ئەھۋالى

7 - قىسىم 11 - جەدۋەل

مىقدارى / يىللار — تاۋار تۈرى	1957	1965	1975	1980	1985
ئىشچى - خىزمەتچى سانى	15	20	17	28	15
تۇراقلىق مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)			0.55	8.55	33.69
تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)				13.72	20.49
ئۆزىدە بار بولغان تۇراقسىز مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)			3	6	5
بانكىدىن ئالغان قەرز پۇل (10 مىڭ يۈەن)			1.74	-2	7
سېتىۋېلىش ئومۇمي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)			44.2	159.33	75.95
سېتىش ئومۇمي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)			54.8	188.9	89.8
سېتىۋېلىش - سېتىش سومما پەرقى (10 مىڭ يۈەن)			10.6	29.57	13.85
تاۋار ئوبوروت خەرجىتى (10 مىڭ يۈەن)			4.39	17.18	7.3
پايدا ئومۇمي سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)			3.74	11.43	6.02
سېتىۋېلىنغان قوي يۇڭى (تونا)	111	167.9	110.7	181	135.6

سېتىۋېلىنغان چۈپۈر (تونىا)	0.24	8.94	102.6	10.8	18.1
سېتىۋېلىنغان ئۇچكە تېرىسى (تونىا)	1.94	5.98	6.29	7.18	9.37
سېتىۋېلىنغان ئىپار چاشقان تېرىسى (10 مىڭ پارچە)		4.86	0.46		
سېتىۋېلىنغان قوي تېرىسى (10 مىڭ پارچە)	1.5	0.59	1.07	1.49	1.83
سېتىۋېلىنغان ئۇچكە تېرىسى (10 مىڭ پارچە)	0.2	0.22	1.02	1.13	1.15

3. پاختا - چىگە شىركىتى لوپنۇر ناھىيىلىك پاختا - چىگە شىركىتى پاختا، لوپنۇر كەندىرىنى سېتىۋېلىش ۋە پاختا پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، مەھسۇلاتنى دۆلەت پىلانى بويىچە يۆتكەيدۇ.

1954 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پاختا - چىگە يىغىۋېلىش كەسپىنى يولغا قويدى. ئەينى چاغدا ناھىيە تەۋەسىدە چەتئەل كېۋىزىنىڭ يېڭى سورتلىرى كەلتۇرۇلۇپ سىناق تەرىقىسىدە تېرىلدى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى سېتىۋېلىش بۆلۈمچىسىدىن مەخسۇس كەسپىي كادىر ئاجرىتىپ پاختا سېتىۋېلىش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلدى. 1956 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە پاختا پىششىقلاپ ئىشلەش كەسپى بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. 1957 - يىلى پاختا زاۋۇتى قۇرۇلدى، ئۇنى سېتىۋېلىش بۆلۈمچىسى بىر تۇتاش باشقۇردى. 1958- يىلى سودا ئىدارىسى پاختا كەسپىي تىجارەت بۆلۈمى — پاختا - يەرلىك مەھسۇلاتلار جېڭلىبۇسى تەسىس قىلدى. 1976 - يىلى پاختا - چىگە شىركىتى قۇرۇلدى، 1982 - يىلى پاختا - چىگە شىركىتى ناھىيە بازىرىدا پاختا سېتىۋېلىش پونكىتى قۇردى.

1956 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئارىيەتكە ئېلىپ كېلىنگەن، ئات ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان بىرلا چىگىت ئايرىش ماشىنىسى بار ئىدى، ئەينى چاغدا پاختىنىڭ يىللىق سېتىۋېلىنىش مىقدارى 100 نەچچە دەڭگا يېتەتتى. 1957 - يىلى تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پاختا ئامبىرى، پىششىقلاپ ئىشلەش سېخى قۇرۇپ، بىردانە 60 ياپراقلىق ھەرە چىشلىق پاختا چىگىرىش ماشىنىسى، ئىككى دانە قوش سىملىق تايلاش ماشىنىسى سېتىۋېلىپ، ئۇچ تېخنىك خادىمنى تەكلىپ قىلىپ ئىشلەتتى. شۇ يىلى سېتىۋېلىنغان پاختا 1803 دەڭگە، لوپنۇر كەندىرى 573 دەڭگە يەتتى.

1985 - يىلى سېتىۋېلىنغان پاختا 14 مىڭ 608 دەڭگە، پىششىقلاپ ئىشلەنگىنى 14 مىڭ 608 دەڭگە، يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 2 مىليون 229 مىڭ يۈەنگە، يىللىق پايدا 95 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

پاختا - چىگە شىركىتى بازار - يېزىلارنىڭ پاختا بازىرىنى تۇتاشتۇرۇش، سېتىش يوللىرىنى راۋانلاشتۇرۇش، يېزا ئىقتىسادىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، تاشقى سودىنى كېڭەيتىش، دېھقانلارنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم رول ئوينىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان پاختا سېتىۋېلىش ئەھۋالى
7 - قىسىم 12 - جەدۋەل
بىرلىكى: دەن

يىللار	سېتىۋېلىش مىقدارى	يىللار	سېتىۋېلىش مىقدارى	يىللار	سېتىۋېلىش مىقدارى
1954	134	1966	1586	1977	675
1955	198	1967	223	1978	1152
1956	700	1968	1785	1979	672
1957	1803	1969	690	1980	1770
1959	3157	1970	772	1981	3275
1961	197	1972	622	1983	6298
1962	560	1973	965	1984	12268
1963	677	1974	1134	1985	14608
1965	1448	1976	741		

Ⅱ باب

ئاشلىق - ياغ

چېگرا سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا، ناھىيە بازىرىدا يەر بېجى ئوچۇن يىغىلغان ئاشلىقنى ساقلايدىغان ئاشلىق ئامبىرى تەسىس قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ، دىنىي ساھەدىكى «زاكات» ئوچۇن ئالغان ئاشلىقمۇ ناھىيە ئاشلىق ئامبىرىدا ساقلاندى، ئامباردىكى ئاشلىق، ئاساسلىقى، ھەربىيلەر ئوزۇق - تولۇكى، يۇقىرىغا يوتكەش ئاشلىقى ھەم ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى (خىزمەتچىلەرنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى كىنىشكىگە ئاساسەن نورمىلىق سېتىۋېلىنىدى) ئوچۇن ئىشلىتىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىدىكى ئاشلىق ئامبىرىنى ئوتكوزوۋالدى. 1951 - يىل 6 - ئايدا ناھىيىلىك سودا شىركىتى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ۋە سېتىش ئورنى قۇردى. 1953 - يىل 3 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاشلىق بۆلۈمى قۇردى، ئۇ، ناھىيىنىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش خىزمىتىنى بىر توتاش باشقۇردى. 1956 - يىل 12 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1953 - يىل 8 - ئايدا دوختوتان رايوندا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇرۇلدى. 1954 - يىلى تىكەنلىك رايوندا ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتى ھەم ئاشلىق ئامبىرى قۇرۇلدى. 1959 - يىل 12 - ئايدا ئەسلىدىكى تىكەنلىك گوختىسى بىكىتوەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم1- مەيدانى بىلەن ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن، تىكەنلىك ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش پونكىتىنىڭ نامى تارىم گوختىسى ئاشلىق پونكىتىغا ئوزگەرتىلدى.

§ 1. غەللە - پاراق يىغىش ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاشلىق - ياغ سېتىشتا خۇسۇسىي سودا ئاساس قىلىنىدى. ئاشلىق - ياغ باھاسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، 1954 - يىلدىن باشلاپ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئاشلىق بۆلۈمى ئاشلىقنى بىر تۈتاش سېتىۋالدى، شۇ يىلقى يېڭى ئاشلىق بازارغا كىرگەندە ئېشىنىدى ئاشلىق ۋە ياغلىق داننى كۆپلەپ سېتىۋالدى، ئەسلىدە 1 مىليون 320 مىڭ جىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىش پىلانلانغانىدى، 1955 - يىل 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگە قەدەر ئەمەلىيەتتە 3 مىليون 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىنىدى؛ 300 مىڭ جىڭ ياغلىق دان سېتىۋېلىش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 342 مىڭ جىڭ سېتىۋېلىنىدى.

1955 - يىلى سېتىۋېلىش خىزمىتىدە «كۆپ بولسا كۆپ سېتىۋېلىش، ئاز بولسا ئاز سېتىۋېلىش، بولمىسا سېتىۋالماسلىق» سىياسىتى ئىجرا قىلىنىپ، 1954 - يىلدىكى ئېشىنچا ئاشلىق، ئوزۇقلۇق ئاشلىق، ئۇرۇقلۇقنى ئايرىماستىن بىراقلا سېتىۋېلىشتەك ئۇسۇل تۇزىتىلدى. شۇ يىلى 1 مىليون 900 مىڭ جىڭ ئېشىنچا ئاشلىق سېتىۋېلىش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 1 مىليون 409 مىڭ جىڭ سېتىۋېلىنىدى، بۇ پىلاننىڭ 18. 74 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1957 - يىلى ئاشلىقنى بىر تۈتاش سېتىۋېلىش، بىر تۈتاش سېتىش يولغا قويۇلۇپ، ئاشلىقنى تەقسىملەش دۆلەت پىلانىغا كىرگۈزۈلدى، ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا «ئائىلىنى ئاساس قىلىش، گۇڭشېنى بىرلىك قىلىش، ئاشلىقنىڭئارتۇق- كېمىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش» چارىسىنى يولغا قويدى، پۈتۈن ناھىيىدىكى 13 يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىدا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، ئۇرۇقلۇق، يەم - بوغۇزدىن ئىبارەت «ئۈچنى قالدۇرۇش» ئۆلچىمى بېكىتىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىش خىزمىتىدە، 1957 - يىلى بۇ خىزمەت باشلانغاندىن تارتىپ 1974 - يىلغىچە ئۇدا قالدۇرۇلغان مەھسۇلاتلارنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ھېسابلاپ ئېشىنچا ئاشلىق سېتىۋېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى. 1975 - يىلدىن باشلاپ سېتىۋېلىنىدىغان تۇپ سانىنى بېكىتىش، ئارتۇق سېتىۋېلىنغىنىغا باھا قوشۇپ مۇكاپاتلاش چارىسى يولغا قويۇلدى، سېتىۋېلىنىدىغان تۇپ سان بەش يىلغىچە ئۆزگەرتىلمىدى. لوپنۇر ناھىيىسى تەكشۈرۈپ بېكىتكەن ئاشلىق سېتىۋېلىش تۇپ سانى 3 مىليون جىڭ بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 2 مىليون 200 مىڭ جىڭ، قارائاشلىق 800 مىڭ جىڭ، بۇنىڭدىن باشقا ئارتۇق سېتىۋېلىش ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاشلىق 400 مىڭ جىڭ، ئومۇمىي سېتىۋېلىش كۆرسەتكۈچى 3 مىليون 400 مىڭ جىڭ؛ ياغلىق دان سېتىۋېلىش تۇپ سانى 230 مىڭ جىڭ، بۇنىڭ ئىچىدە چىگىت 100 مىڭ جىڭ. 1975- يىلى ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 13 مىليون 522 مىڭ 300 جىڭغا يەتتى، يېزىلاردىكى ئۇچنى قالدۇرۇش بويىچە قالدۇرۇلغىنى 11 مىليون 5900 جىڭ، ئېشىنچا ئاشلىق 2 مىليون 517 مىڭ 300 جىڭ، بېكىتىلگەن سېتىۋېلىش تۇپ سانىدىن كەم قالغىنى 1 مىليون 482 مىڭ 600 جىڭ، ئەمەلىي سېتىۋېلىنغىنى 833 مىڭ 200 جىڭ، بىر تۈتاش سېتىۋېلىنغىنى 2 مىليون 943 مىڭ 300 جىڭ، جەمئىي سېتىۋېلىنغىنى 3 مىليون 947 مىڭ جىڭ، تۇپ سانىدىن ئاشۇرۇلغىنى 947 مىڭ جىڭ، ئاشۇرۇلغان ئېشىنچا ئاشلىق 1 مىليون 429 مىڭ 700 جىڭ؛ ئېلىنغان ئومۇمىي ياغلىق دان 8 مىليون 404 مىڭ 500 جىڭ، بىر تۈتاش سېتىۋېلىنغىنى

37 مىڭ 400 جىڭ، جەمئىي سېتىۋېلىنغىنى 153 مىڭ 100 جىڭ بولۇپ، بېكىتىلگەن سېتىۋېلىش تۈپ سانىنىڭ پەقەت 66.5 پىرسەنتىلا ئورۇندالدى.

تۈپ سان چارىسى 1984 - يىلغىچە يولغا قويۇلدى. كېيىن ئۇ مۇقىم نىسبەت چارىسىغا ئۆزگەرتىلدى، يەنى 7:3 مۇقىم نىسبەت بويىچە 30 پىرسەنتى مۇقىم باھا بويىچە سېتىۋېلىندى، 70 پىرسەنتى باھا قوشۇپ سېتىۋېلىندى، باھا قوشۇش دەرىجىسى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسىنىڭ 60 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى. 1985 - يىلى توختام بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش چارىسى يولغا قويۇلدى، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىشتا توختام ئىچىدىكىسىگە يەنىلا 7:3 بويىچە باھا قوشۇلدى، توختام سىرتىدىكىسى كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىندى، كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىش باھاسى باھا قوشۇش باھاسىدىن تەخمىنەن 10% ئەتراپىدا يۇقىرى - تۆۋەن قىلىنىپ بازارغا چىقىرىلدى، ئۇنى ئىككى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ بېكىتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئېلىنغان ئومۇمىي ئاشلىق 25 مىليون 703 مىڭ 300 جىڭغا يەتتى، يېزىلاردا ئۇچىنى قالدۇرۇش بويىچە 15 مىليون 364 مىڭ جىڭ ئاشلىق قالدۇرۇلدى، ئېشىنچا ئاشلىق 10 مىليون 339 مىڭ 200 جىڭ بولۇشى كېرەك ئىدى، ئەمەلىيەتتە توختام بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىنغىنى 4 مىليون 952 مىڭ جىڭ، كېلىشىم باھادا سېتىۋېلىنغىنى 23 مىڭ 300 جىڭ، جەمئىي سېتىۋېلىنغىنى 4 مىليون 975 مىڭ 200 جىڭ بولدى.

1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 10 مىڭ جىڭ ئاشلىق سېتىپ بەرگەن دېھقان ئائىلىسى

بىرلىكى: جىڭ

7 - قىسىم 13 - جەدۋەل

ئىسىم فامىلىسى	ئورنى	سېتىپ بەرگەن ئاشلىقى
ساۋۇر مەخلىك	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	45000
مەھەممەت ئىبراھىم	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	29526
ئەمەت ئىبراھىم	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	25500
سىدىق مەخمۇت	شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	22048
روزى مەخلىك	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	20031
ئىلاخۇن ئايىم	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	20000
ئابلىتىپ تۇردى	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	20000
قاسىم تايىر	شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	20000
جاۋجيابىن	شىڭپىڭ يېزىسى قارقۇم كەنتى	20000
ۋۇچېڭشۇن	تارىم يېزىسى	56000

1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئاشلىق - ياغ سېتىۋېلىش (بىر تۇتاش) ئەھۋالى

بىرلىكى: 10 مىڭ جىڭ

7 - قىسىم 14 - جەدۋەل

يىللار	ئاشلىق	ياغلىق‌دان	يىللار	ئاشلىق	ياغلىق‌دان
1949	16.70		1968	308.72	2.93
1950	25.46		1969	244.73	2.31

6.95	433	1970		33.05	1951
5.78	417.70	1971		67.62	1952
13.72	230.09	1972		128.8	1953
5.11	202.20	1973	34.2	301	1954
4.12	294.21	1974	22.60	140.9	1955
15.31	394.7	1975	51.48	179	1956
2.78	365.8	1976	73.4	308.96	1957
2.06	273.35	1977	17.22	352.54	1958
2.04	329.06	1978	29.88	374.12	1959
3.46	339.62	1979	26.74	403.13	1960
2.38	400.87	1980	5.79		1961
3.16	417.96	1981	10.32	204.2	1962
3.16	417.76	1982	6.95	150.45	1963
7	532	1983	7.03	156.05	1964
11	600	1984	15.15	414.67	1965
38.24	497.52	1985	51.35	625.26	1966
			5.11	351.18	1967

§ 2. ئاشلىق سېتىش

1. بازار ئاھالىسىنى ئوزۇقلۇق ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش

مىنگو دەۋرىدە، شەخسلەر ئاشلىق تىجارىتى قىلاتتى، ئاھالىلەر ئۆزلىرى ئېھتىياجلىق ئاشلىقنى ئاشلىق سودىگەرلىرىدىن ياكى تۇگمەندىن سېتىۋالاتتى. مال باھاسى شىددەت بىلەن ئۆسۈپ كەتكەنلىكى ياكى پىششىقلاپ ئىشلەش قالاق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئاھالىلەرنىڭ ئاشلىق ئىشلىتىشى دائىم كاپالەتكە ئىگە ئەمەس ئىدى، ئەگەر ئاپەت بولۇپ قالسا تېخىمۇ قىيىنچىلىقتا قالاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئاھالىلەر ئاشلىقنى يەنىلا بازاردىن سېتىۋالاتتى. 1953 - يىلى ناھىيە بازىرىدا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئۇن - ياغ دۇكىنى تەسىس قىلىندى. 1957 - يىلدىن ئىلگىرى ئاشلىق يەنىلا پىلان بويىچە سېتىۋېلىنىپ، كەڭ تەمىنلەندى، لېكىن بازاردا ئېلىپ سېتىشقا يول قويۇلمىدى، چوقۇم ئاشلىق تارماقلىرى سېتىۋالدى، مىقدارى چەكلەنمىدى. 1957 - يىل 9 - ئايدىن باشلاپ تەمىنلەش تىزگىنلىنىشكە باشلىدى، يۇقىرىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، «ئادەمگە نورما بېكىتىش، ئائىلىگە كىنىشكا بېرىش، بازار - يېزا خەلقىنىڭ ھەممىسى نورمىلىق ئوزۇقلىنىش» چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ئايلىق نورما ئۇلچىمى مۇنداق بېكىتىلدى: ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلار («ئا» دەرىجىلىكلەرنىڭ 40 جىڭ،

«ب» دەرىجىلىكلەرنىڭ 35 جىڭ، «س» دەرىجىلىكلەرنىڭ 33 جىڭ)، يېنىك جىسمانىي ئەمگەك قىلغۇچىلار («ئا» دەرىجىلىكلەرنىڭ 35.5 جىڭ، «ب» دەرىجىلىكلەرنىڭ 33.5 جىڭ، «س» دەرىجىلىكلەرنىڭ 31.2 جىڭ) دەپ ئايرىدى، ئورگان، كوللېكتىپ ئورۇنلاردىكى خىزمەتچى خادىملار، كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ھەم باشقا ئەقلىي ئەمگەكچىلەر، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 29 — 31 جىڭ بولدى، ئۆسمۈرلەر (بىر ياشتىن بەش ياشقىچە 9.1 جىڭ، ئالتە ياشتىن ئون ياشقىچە 17.93 جىڭ، 11 ياشتىن يۇقىرىلار 20 جىڭدىن 27 جىڭغىچە بولدى).

لوپنۇر ناھىيە بازىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى

7 - قىسىم 15 - جەدۋەل

بىرلىكى: 100 جىڭ

يىللار / مىقدارى / تۈرى	جەمئىي	ئوزۇقلۇق ئاشلىق	يېمەك-ئىچمەك كەسپى	كەسپىي ئورۇن	يەم-بوغۇز	ئۇرۇقلۇق
1957	20050	7786	1612	2485	2323	5844
1958	14513	7400			1213	5900
1959	20260	12472	1159	3226	2243	1160
1960	11885	5205	602	1568	590	3920
1962	12718	3211	510	1	133	
1965	25415	9868	869	370	1545	
1970	14767	13429	569		769	
1975	20726	17337	1319		2070	
1985	44773	42307	443	309	1714	

ئاشلىقنى بىر تۇتاش سېتىش خىزمىتىدە، 1957 - يىلدىكى ئۆلچەم تەكشۈرۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، بىرنەچچە قېتىم تەڭشەش بولدى.

1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە بولغان قىسىنچىلىق مەزگىلىدە، تەمىنلەش مىقدارى بىرئاز تۆۋەنلىدى. 1962 - يىلى ھەربىر ئادەمگە ھەركۈنى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئەڭ يۇقىرى نورما بىر جىڭ، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 0.62 جىڭ توغرا كەلدى. 1979 - يىلدىن كېيىن يەنە ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.14 كىلوگرام نورما بېرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە يەنىلا ئادەم بېشىغا نورما بېكىتىلىپ باھا ھېسابلاپ سېتىلدى.

1980 - يىلدىن باشلاپ، ئاشلىق ئىدارىسى كېلىشىم باھادىكى ئۇن - ياغ دۇكانلىرىنى تەسىس قىلىپ، ئۇن - ياغنى بازاردا كېلىشىم باھادا كەڭ ساتتى، مىقدارىغا چەكلىمە قويمىدى.

2. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 1955 - يىلدىن باشلاپ «ئاشلىق كەم بولسا تەمىنلەش، كۆپ كەم بولسا كۆپ تەمىنلەش، ئاز كەم بولسا ئاز تەمىنلەش، كەم بولمىسا تەمىنلىمەسلىك» بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىندى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى چارۋىچىلارنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى نورمىلىق تەمىنلىدى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى

دېھقانلارغا كېرەكلىك ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىنىڭ «ئوچىنى قالدۇش» ئاشلىقىنى ئىچىدىن ھەل قىلىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى يېزىلىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى

7 - قىسىم 16 - جەدۋەل

بىرلىكى: 100جىڭ

مىقدارى / تۈرى / يىللار	ئوزۇق - تولۇك	يېمەك - ئىچمەك كەسپى	كەسىپ	يەم - بوغۇز	ئۇرۇقلۇق	جەمئىي
1957	2929	769	117	1033	5655	10503
1958	2185				2989	5174
1959	5162	364	728	451	4987	11692
1960	1079	26	224	171	2590	4090
1962	10425				2235	12660
1965	11732			1289	813	13834
1970	8500			89	438	9027
1975	17426			1512	2493	21431
1985	14932	443		994	25	16394

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1975 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئاشلىق - ياغ سېتىش ئەھۋالى

7 - قىسىم 17 - جەدۋەل

بىرلىكى: 100 جىڭ

يىللار	ئاشلىق	ياغ	يىللار	ئاشلىق	ياغ	يىللار	ئاشلىق	ياغ
1951	140		1963	20911	112	1975	67852	363
1952			1964	26160	83	1976	82370	429
1953	2981		1965	26507	110	1977	93089	334
1954	16087		1966	18048	185	1978	83600	204
1955	20257		1967	30114	193	1979	76200	370
1956	28316		1968	23200	183	1980	76146	890
1957	28398	791	1969	25326	196	1981	82700	800
1958	19311	475	1970	24136	156	1982	81000	900
1959	30792	386	1971	30102	261	1983	78200	2000
1960	19312	206	1972	50947	242	1984	81540	1450
1961	23835	93	1973	30634	264	1985	72588	761
1962	21523	92	1974	15726	145			

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئاشلىق سېتىۋېلىش - سېتىش بويىچە يۆتكەش ئەھۋالى

7 - قىسىم 18 - جەدۋەل بىرلىكى: 100 جىڭ

مىقدارى / تۈرى — يىللار	ئاشلىق سېتىۋېلىش	ئاشلىق سېتىش	ئاشلىق چىقىرىش	ئاشلىق كىرگۈزۈش
1957	30896	28398	2792	2058
1958	35254	19311	9480	1736
1959	37412	30792	3414	1918
1960	40313	19312	3005	2913
1962	7042	21523		12713
1965	416167	26507	1952	10037
1970	43300	24136	3540	
1975	39470	67852		41500
1980	40087	76146	3725	55533
1985	49572	72588		3802

§ 3. ئۇن - ياغ تارتىش

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۇن XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىگىچە، ئاساسلىقى، سۇ تۇگمىنى، ماتورلۇق تۇگمەن، يارغۇنچاقتا تارتىلاتتى؛ ياغ جۇۋازدا تارتىلاتتى. 1958 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە جەمئىي 24 تاش سۇ تۇگمىنى بار بولۇپ، ئۇ، پۈتۈن ناھىيىدىكى بازار ئاھالىسى، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئۇنىنى تارتىش ۋەزىپىسىنى ئۇستىگە ئالغان. 1959 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئاقسوپى كەنتىدە بىر سۇ تۇگمىنى قۇرۇشقا كىرىشىپ، ئالتە تاش تۇگمەن قۇراشتۇردى، بۇ تۇگمەن 1960 - يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ، كۈنىگە 5000 جىڭ ئۇن تارتىلدى. 1961 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئۇن زاۋۇتى قۇرۇشقا كىرىشىپ، ئۇنى 1962 - يىلى ئىشقا كىرىشتۇردى، تۆت تاش تۇگمەن قۇراشتۇرۇلۇپ، دىزىل ماتور بىلەن ھەربىرىكەتلەندۈرۈلدى، كۈنىگە 7000 جىڭ ئۇن تارتىلدى.

1963 - يىلى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى بىر ئۇن زاۋۇتى قۇرۇپ، «125» تىپلىق پولات تۇگمەندىن ئىككىنى، «65» تىپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن ئۇچنى، ئىلغاش ماشىنىسىدىن بىرنى، تاش تۇگمەن (ئاپتوماتىك ئۇگۈت يەتكۈزۈپ بېرىدىغان) دىن ئۇچنى، ھەربىرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچلۈك دىزىل ماتوردىن بىرنى قۇراشتۇردى، بۇنىڭ بىلەن كۈنىگە قارا ئاشلىق ئۇنىدىن 12 مىڭ جىڭ تارتىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاما ئۆزلىرى تارتقان ئۇنىنى (85 لىك ئۇن) يەيدىغان بولدى.

1968 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە ئاشلىق ئىدارىسى خەلق گۇڭشىلىرىغا ھەمكارلىشىپ، كىچىك تىپتىكى ئۇن زاۋۇتلىرىنى قۇردى، كىچىك پولات توگمەن تاش توگمەننىك ئورنىنى ئالدى، دىزىل ماتور سۇ كۆچى، ئۇلاغ كۆچىنىك ئورنىنى ئىگىلىدى. «95» تىپلىق ياغ تارتىش ماشىنىسى جۇڭازنىك ئورنىنى ئالدى، بازار - يېزىلاردا ئۇن - ياغ تارتىشتا پۈتۈنلەي ماشىنىلىشىش ئەمەلگە ئېشىپ، كىپەكلىك ئۇن يېيىشتەك تارىخقا خاتىمە بېرىلدى. 1975 - يىلى ئاشلىق ئىدارىسىنىك ئۇن - ياغ زاۋۇتى ئۇن تارتىش ئۇسكۇنىلىرىنى يېڭىلاپ، «125» تىپلىق پولات توگمەندىن بەشنى، «65» تىپلىق پولات توگمەندىن ئۇچنى قۇراشتۇرۇپ، كۈنىگە 10 مىڭ جىڭ ئۇن، 8000 جىڭ قوناق ئۇنى تارتتى.

1985 - يىلى پۈتۈنلەي ئاپتوماتلاشقان (ئۇچ قەۋەتلىك) ئۇن زاۋۇتنىك قۇرۇلۇشى باشلاندى.

قوشۇمچە

ۋەقەلەر

1) 1973 - يىل 3 - ئاينىك 28 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن، ئۇن - ياغ زاۋۇتىغا ئوت كېتىپ، 362 كۋادرات مېترلىق سېخ، 87.5 كۋادرات مېترلىق ماشىنا بۆلۈمى، «125» تىپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن ئىككىسى، «65» تىپلىق ئۇن تارتىش ماشىنىسىدىن ئۇچى، ئىلغاش ماشىنىسىدىن بىرى، ئۇگۇت ئاپتوماتىك يەتكۈزۈلىدىغان قۇرۇلمىسى بار ئۇچ تاش توگمەن، ھەربىرىتلەندۇرگۈچ كۆچلۈك دىزىل‌ماتوردىن بىرى كۆيۈپ كەتتى، زىيانىنى پۈلغا سۈندۇرغاندا 44 مىڭ 94.523 يۈەنگە يەتتى؛ زىيانغا ئۇچرىغان ئاشلىق 110 مىڭ جىڭ (بۇنىڭ ئىچىدە تەييار مەھسۇلات 50 مىڭ جىڭ) غا، قىممىتى 15 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇ نەرسىلەر بىلەن بىللە كۆيۈپ كەتكەن ماددىي ئەشيالارنى پۈلغا سۈندۇرۇپ ھېسابلىغاندا جەمئىي 82 مىڭ 94.523 يۈەنگە يەتتى.

2) 1975 - يىل 3 - ئاينىك 9 - كۈنى ئاشلىق ئىدارىسىنىك «7 - ماي» گۇرۇپپىسىدىكى بىرنەچچە ئائىلىلىك بىر كونا دۇكاننى چېقىۋاتقاندا، بىخەتەرلىككە دىققەت قىلىنمىغانلىقتىن، تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ، قوغدىغۇچى توختى نىيازنى تام بېسىپ ئۆلتۈرۈۋەتتى، ئۇندىن باشقا ئىككى ئادەم ئېغىر (بۇنىڭ ئىچىدە بىرى مېيىپ بولۇپ قالدى)، ئۇچ ئادەم يېنىك يارىلاندى.

3) 1977 - يىل 8 - ئايدا ئۇن - ياغ زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى ئىلھام مەشغۇلات قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلىقتىن، يەتكۈزۈش تاسمىسىغا يۆگىلىپ قېلىپ، ماشىنا ئىچىگە كىرىپ كېتىپ ئۆلۈپ كەتتى.

سەككىزىنچى قىسىم

مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

سەككىزىنچى قىسىم

مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە

I باب

مالىيە، باج

چەك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە ناھىيە قۇرۇلغاندىن تارتىپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغىچە بولغان 50 يىل ئارىلىقىدا، لوپنۇر ناھىيىسىدە مالىيە ماھىيەتتە «خەلقتىن ئېلىنىپ، ھۆكۈمەتكە سەرپ قىلىناتتى». فېئودال ئەمەلدارلار، مىللەتتارىست تەپرىقىچى كۈچلەر ۋە گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى ھەر مىللەت خەلقىگە زورلۇق - زومبۇلۇق قىلىپ، ئېرىشكەنلىرىنى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش ۋە ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ ھۇزۇر - ھالاۋىتىگە سەرپ قىلاتتى.

چەك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مالىيە كىرىمى، ئاساسەن، ھەر مىللەت دېھقان، چارۋىچىلىرى، ئۈششاق قول ھۈنەرۋەنلەر، ئۈششاق سودىگەرلەر ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقتىن كېلەتتى؛ مالىيە چىقىمىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئەمەلدارلارنىڭ مائاشىغا، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتىگە سەرپ قىلىناتتى، ئەمما، مائارىپ، سودا - سانائەت، قاتناش قاتارلىق جەھەتلەرگە ئىنتايىن ئاز چىقىم قىلىناتتى. ناھىيە مىقياسىدىن ئالساق، مالىيە كىرىمى ئاساسەن مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن چىقىم قىلىنىدىغان بولغاچقا، كىرىم ھامان چىقىمدىن ئارتۇق بولاتتى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە مەمۇرىي باشقۇرۇش، مائارىپ، سودا - سانائەت ئۈچۈن ئادەتتە، 9000 سەردىن ئارتۇق كۈمۈش چىقىم قىلىناتتى، ئەمما يەر بېجىدىن باشقا، سودا - سانائەت بېجى ۋە چارۋىچىلىق بېجىدىن ئادەتتە13مىڭ سەر ئەتراپىدا كۈمۈش كىرىم بولاتتى. مىنگونىڭ 33 -يىلى(1944 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە مەمۇرىي خىراجەت، مائارىپ خىراجىتى ئۈچۈن تەخمىنەن 20 مىليون يۈەندىن ئارتۇق چىقىم قىلىندى (ناھىيىلىك باج ئىدارىسىنىڭ خىراجىتىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، ئەمما مالىيىدە، يەر بېجى ئۈچۈن ئېلىنغان 1500 دادەن ئاشلىقتىن سىرت، تۇياق بېجى ئۈچۈن 3611 تۇياق قوي يىغىلدى، بۇنى پۇلغا سۇندۇرغاندا 18 مىليون 60 مىڭيۈەن بولىدۇ، ئۇنىڭغا نەچچە 100 مىڭ يۈەن سودا-

سانائەت بېجىنى قوشقاندا ئومۇمىي كىرىم چىقىمدىن كۆپ بولدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948- يىلى) دىن كېيىن، پۇل ھەددىدىن ئارتۇق پاخاللىشىپ كەتكەنلىكتىن، كىرىم چىقىمنى قاپلىيالمايدىغان بولۇپ قالدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە «خەلقتىن ئېلىپ، خەلققە ئىشلىتىش» تىن ئىبارەت سوتسىيالىستىك مالىيە تەدرىجىي بارلىققا كەلدى ۋە مۇكەممەللەشتى، بۇ مالىيە تولۇق خەلقچىللىق ۋە قۇرۇلۇش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولۇشتىن ئىبارەت ئالاھىدىلىككە ئىگە بولدى. 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىن تاشقىرى، قالغان بىرنەچچە بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى چىقىمى ئادەتتە ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىنىڭ 30 - 40 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە 62.66% كە يەتتى . يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى مۇنداق ئەھۋال زادى كۆرۈلۈپ باقمىغانىدى. ناھىيە مىقياسىدىن ئالغاندا، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى، مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن تېخنىكا، سەھىيە ئىشلىرى خىراجىتى قاتارلىق چىقىملار كۆپەيگەنلىكتىن، ھەر بىر بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى چىقىم دائىم دېگۈدەك كىرىمدىن ئېشىپ كەتتى. 1 - بەش يىللىق پىلان (1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە) مەزگىلىدە كىرىم چىقىمنىڭ 69.6 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ 2 - بەش يىللىق پىلان (1958 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە) مەزگىلىدە كىرىم چىقىمنىڭ 86.7 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ ئۈچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلى (1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە) دە كىرىم چىقىمنىڭ 70 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ 3 - بەش يىللىق پىلان (1966 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە) مەزگىلىدە كىرىم چىقىمنىڭ 78.5 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە) كىرىم چىقىمنىڭ 34.45 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان (1976 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە) مەزگىلىدە كىرىم چىقىمنىڭ 33.6 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى؛ 6 - بەش يىللىق پىلان (1981- يىلدىن 1985 - يىلغىچە) مەزگىلىدە كىرىم چىقىمنىڭ 25.4 پىرسەنتىگە توغرا كەلدى. ھەر بىر مەزگىلدە چىقىمنىڭ كىرىم قاپلىيالمىغان قىسمى، تامامەن دۆلەتنىڭ ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىغا بېرىدىغان ئۇزاق مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردىمى ۋە مەدىنى ئارقىلىق تولۇقلاندى.

§1. مالىيە كىرىمى

1. يەر بېجى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە يەر بېجى مو بېشىغا قاراپ ئېلىناتتى، يەنى 1 - دەرىجىلىك يەردىن ئۈچ شىڭ، 2 - دەرىجىلىك يەردىن ئىككى شىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن بىر شىڭ ئاشلىق ئېلىناتتى. ئېلىنغان بىر دادەن غەللە - پاراق ئاشلىققا، خوراش قىسمى ئۈچۈن ئىككى كۈرە بەش شىڭ ئاشلىق، خوراش سېلىقى ئۈچۈن بىر مىسقال بەش پۇڭ كۈمۈش قوشۇپ ئېلىناتتى. بىر مو 1 - دەرىجىلىك يەردىن ئۈچ جىڭ، 2 - دەرىجىلىك يەردىن ئىككى جىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن بىر جىڭ ئوت - سامان ئېلىناتتى؛ ھەر 100 جىڭ ئوت - سامان سېلىقىغا يەنە 50 جىڭ ئوت ، سامان خوراش سېلىقى قوشۇپ ئېلىناتتى. 100 جىڭ ئوت - سامان سېلىقىغا باج ۋە خوراش قىسمى ئۈچۈن جەمئىي بەش مىسقال كۈمۈش ئېلىناتتى. غەللە - پاراق ئاشلىقنىڭ يەتتە ئۈلۈشىگە بۇغداي، ئۈچ ئۈلۈشىگە

كۆممىقوناق ئېلىنماقتى. چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە لوپنۇردا يەر بېجى ئۈچۈن 39 . 318 دانە پاراق ئاشلىق، بەشتىن ئىككى ئۈلۈش بويىچە 6 . 79 دانەن خوراش ئاشلىقى، بەشتىن بىر ئۈلۈش بويىچە 76 . 47 سەر خوراش كۆمۈشى ئېلىنغان. «شىنجاڭنامە»دىكى چوڭ ئىشلار خاتىرىسىگە تولۇقلىما» دا خاتىرىلىنىشىچە، مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) لوپنۇردا 37 مىڭ 242 جىڭ ئوت - سامان سېلىقى، 7 . 124 سەر ئوت - سامان كۆمۈشى ئېلىنغان. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) 9 - ئايدا شىيېبىڭ لوپنۇرغا كېلىپ، باج يىغىش ئەھۋالىنى تەكشۈرگەن. «شىنجاڭ سايامەت خاتىرىسى» دە خاتىرىلىنىشىچە: مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916- يىلى) لوپنۇردىكى پىششىق يەر 20 مىڭ مو بولۇپ، 475 دانەدىن ئارتۇق غەللە - پاراق ۋە بەشتىن ئىككى ئۈلۈش بويىچە خوراش ئاشلىقى ئېلىنغان. ئەينى چاغدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يەر بېجى ئۆلچىمى، غەللە پاراق 380 دانەن، بەشتىن ئىككى ئۈلۈش بويىچە خوراش ئاشلىقى 85 دانەن، بەشتىن بىر ئۈلۈش بويىچە خوراش ھەققى 57 سەر كۆمۈش بولغان. مىنگونىڭ 5- يىلى (1916 - يىلى) قاراشەھەر ناھىيىسىنىڭ شىنىغا كەنتى لوپنۇر ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلگەن، ئۇنىڭ يەر بېجىنىمۇ لوپنۇر ناھىيىسى ئالغان. شىنىغا كەنتىنىڭ يىللىق تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق ئاشلىقى 61 . 61 دانەن، بەشتىن ئىككى ئۈلۈش بويىچە خوراش ئاشلىقى 4 . 15 دانەن، بەشتىن بىر ئۈلۈش بويىچە خوراش ھەققى 24 . 9 سەر كۆمۈش ئىدى.

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئاساسەن، مىنگونىڭ ئالدىنقى مەزگىللىرىدە ياڭزېڭشىن، جىن شۇرېنلار يولغا قويغان يەر بېجى نىزامى قوللىنىلىپ، ھەر مو يەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراقنىڭ يەرنىڭ دەرىجىسى بويىچە بەلگىلەنگەن ئۆلچىمى ئۆزگەرتىلمەي، بەشتىن ئىككى ئۈلۈش بويىچە ئېلىنىدىغان خوراش ئاشلىقى بىلەن بەشتىن بىر ئۈلۈش بويىچە ئېلىنىدىغان خوراش ھەققى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇ، ھەر بىر دانەن خوراش ئاشلىقى ئۈچۈن ئالتە ئۈلۈش رەسمىي غەللە- پاراق ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. بىر دانەن غەللە - پاراق ئاشلىق ئالغان يەردىن، 100 جىڭ ئوت- چۆپ سېلىقى ئېلىش ئۆلچىمىنىڭ يېرىمى كېمەيتىپ ئېلىندى. ئېلىنغان غەللە - پاراقنىڭ يەتتە ئۈلۈشىگە بۇغداي، ئۇچ ئۈلۈشىگە كۆممىقوناق ئېلىندى. مىنگونىڭ 24 - يىلى(1935- يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە جەمئىي 33 . 809 دانەن يەر بېجى ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە پىششىق يەردىن ئېلىنغان يەر بېجى 65 . 477 دانەن؛ جەمئىي غەللە - پاراق ئاشلىقى 53 . 298 دانەن، قوشۇپ ئېلىنغان خوراش ئاشلىقى 12 . 179 دانەن؛ بۇنىڭدىن باشقىسى بوز يەرلەردىن ئېلىنغان يەر بېجى ۋە ئالدىنقى يىلى قېلىپ قالغان قەرزدىن ئىبارەت. 23 مىڭ 882 جىڭ ئوت -چۆپ سېلىقى ئېلىندى.

مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) شېڭشىسەي يەر بېجىنى ئۆستۈرۈپ، ھەر بىر مو 1 - دەرىجىلىك يەردىن بىر كۈرە (چارەك)، 2 - دەرىجىلىك يەردىن ئالتە شىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن تۆت شىڭ غەللە - پاراق ئالىدىغان، باشقا نەرسە قوشمايدىغان، ئوت - سامان ئالمايدىغان بولدى. شۇ يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدىن 1746 دانەن غەللە - پاراق ئېلىندى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شېڭ شىسەي تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن «يەر بېجى نىزامنامىسى» نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا، ھەر بىر مو 1 - دەرىجىلىك يەردىن تۆت شىڭ، 2- دەرىجىلىك يەردىن ئۈچ شىڭ، 3 - دەرىجىلىك يەردىن ئىككى شىڭ غەللە - پاراق ئېلىش بەلگىلەندى. چىڭ سۇلالىسى زامانىسىدىن تارتىپ شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يەر بېجى

ھېسابلاشتا ھۆكۈمەت كۈرسى ئۆلچەم قىلىناتتى، بۇ قېتىم بازار كۈرسىگە ئۆزگەرتىلدى. بىر بازار كۈرسى ئۈچ ھۆكۈمەت كۈرسىگە تەڭ كېلەتتى، تۆت بازار شىكى ھۆكۈمەت كۈرسى بويىچە بىر كۈرە ئىككى شىكىغا توغرا كېلەتتى، بۇنىڭ بىلەن يەر بېجى يەنە بىر قېتىم ئۆستۈرۈلدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 27 مىڭ 424 مو پىششىق يەر بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 - دەرىجىلىك يەر 3528 مو، 2 - دەرىجىلىك يەر 10 مىڭ 329 مو، 3 - دەرىجىلىك يەر 13 مىڭ 567 مو بولۇپ، 33.722 دادەن غەللە - پاراق ئېلىشقا تېگىشلىك ئىدى. شۇ يىلى ئەمەلىيەتتە 1500 دادەن يەر بېجى ئېلىنىدى. بوز يەرلەردىن ئېلىنىدىغان يەر بېجى غەللە - پاراقنىڭ ساندىن ئېشىپ كەتتى. بوز يەرلەردىن مەھسۇلاتنىڭ ئوندىن بىر قىسمى يەر بېجى ئۇچۇن يىغىۋېلىندى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 9 - ئايدا شىنجاڭدا گومىنداڭ ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، يەنىلا شېڭ شىسەي بەلگىلىگەن «يەر بېجى نىزامنامىسى» بويىچە يەر بېجى ئالدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغانلىق مۇناسىۋىتى بىلەن بىرىيللىق يەر بېجى كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 36- يىلى (1947 - يىلى) يەر بېجىنىڭ يېرىمى كېمەيتىپ ئېلىندى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949- يىلى) ناھىيە بويىچە 355 دادەن يەر بېجى ئېلىندى.

2. دېھقانچىلىق بېجى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەر بېجى دېھقانچىلىق بېجىغا ئۆزگەرتىلدى. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دېھقانچىلىق بېجىنى ئومۇمىي سوممىا پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى بويىچە ئېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىكى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن، باج تۈزۈمى نىسبەتلىك باج تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلدىن كېيىن «بىر بېكىتىپ ئۈچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» ياكى «بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» تىن ئىبارەت باجنى ئۆزگەرتمەسلىك سىياسىتى يولغا قويۇلدى.

«شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ 1950 - يىللىق دېھقانچىلىق بېجىنى ئېلىش ۋاقتىلىق نىزامنى يولغا قويۇشنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپى» دا مۇنداق بەلگىلەنگەن: دېھقانچىلىق بېجى ئائىلىلەر بىرلىك قىلىنىپ، يېزا ئىگىلىك نوپۇسىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە دېھقانچىلىق كىرىمىنىڭ پروگرېسسىيىسى بويىچە ئېلىنىدۇ. دېھقانچىلىق كىرىمى يەردىن ئېلىنىدىغان نورمال يىللىق مەھسۇلات بۇغدايغا سۇندۇرۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1950 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى 40 دەرىجىگە بۆلۈندى. ئەڭ تۆۋەن دەرىجە بويىچە ھەر بىر ئائىلىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە دېھقانچىلىق كىرىمى 151 جىڭدىن 190 جىڭغىچە بولۇپ، باج نىسبىتى 3% قىلىندى. ئوتتۇرىچە كىرىمى 150 جىڭدىن تۆۋەن بولغانلاردىن باج كەچۈرۈم قىلىندى. ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بويىچە ئوتتۇرىچە كىرىمى 3411 جىڭدىن يۇقىرى بولغانلارنىڭ باج نىسبىتى 42% قىلىندى؛ يەرلىك ئورۇنلار 15% قوشۇمچە باج ئالدى.

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە ئەمەلىيەتتە 7.532 دادەن (287 مىڭ 922 جىڭ) دېھقانچىلىق بېجى ئېلىندى.

1951 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە دېھقانچىلىق بېجىنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى، دەرىجىسى، ھەر بىر دەرىجىنىڭ كىرىمى ۋە باج نىسبىتى قاتارلىقلار ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، لېكىن

پروگرېسسىيىلىك باج ئېلىش تۈزۈمى ئۆزگەرمىدى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ئەملىي ئېلىنغان دېھقانچىلىق بېجى 786 مىڭ 757 جىڭ (قوشۇمچىسى بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ) غا يېتىپ، 1950 - يىلدىكىدىن 1.73 ھەسسە كۆپەيدى.

1956 - يىلى يېزا ئىگىلىكى كوپېراتسىيىلەشكەندىن كېيىن نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. «شىنجاڭنىڭ 1956 - يىلى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىدىن دېھقانچىلىق بېجىنى ھېسابلاپ ئېلىشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى» دا مۇنداق بەلگىلەنگەن: كورلا ۋىلايىتىنىڭ دېھقانچىلىق بېجىنىڭ ئوتتۇرىچە باج نىسبىتى 9% تىن 10% كىچە بولىدۇ.

شىنجاڭ ئۇلكىسى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىنىڭ 1950 - يىللىق دېھقانچىلىق بېجى ئەھۋالى

8 - قىسىم 1 - جەدۋەل

باج دەرىجىسى	ئائىلە بويىچە ھەر بىر كىشىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق دېھقانچىلىق كىرىمى (جىڭ)	باج نىسبىتى%	باج دەرىجىسى	ئائىلە بويىچە ھەر بىر كىشىنىڭ ئوتتۇرىچە يىللىق دېھقانچىلىق كىرىمى (جىڭ)	باج نىسبىتى%
	150 جىڭدىن تۆۋەن	كەچۈرۈم قىلىنىدى	21	1310 — 1231	23
1	190 — 151	3	22	1390 — 1311	24
2	230 — 191	4	23	1490 — 1391	25
3	270 — 231	5	24	1590 — 1491	26
4	310 — 271	6	25	1690 — 1591	27
5	350 — 311	7	26	1790 — 1691	28
6	390 — 351	8	27	1890 — 1791	29
7	430 — 391	9	28	1990 — 1891	30
8	470 — 431	10	29	2110 — 1991	31
9	510 — 471	11	30	2230 — 2111	32
10	550 — 511	12	31	2350 — 2231	33
11	610 — 551	13	32	2470 — 2351	34
12	670 — 611	14	33	2590 — 2471	35
13	730 — 671	15	34	2710 — 2591	36
14	790 — 731	16	35	2850 — 2711	37
15	850 — 791	17	36	2990 — 2851	38
16	910 — 581	18	37	3130 — 2991	39
17	990 — 911	19	38	3270 — 3131	40
18	1070 — 991	20	39	3410 — 3271	41
19	1150 — 1071	21	40	3411 دىن يۇقىرى	42
20	1230 — 1151	22			

ناھىيىلەرنىڭ باج نىسبىتى ۋىلايەت تەرىپىدىن بەلگىلىنىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىغا يوللاپ، تەستىقلىتىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىنىڭ باج نىسبىتىنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا كاپالەتلىك قىلىش ۋە سىلىقنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش پرىنسىپى

ئاساسدا بىۋاستە بەلگىلەيدۇ. ئادەتتە يېزا ئىگىلىك ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرى بىرلىك قىلىنىپ، ھېسابلاپ ئېلىنىدۇ، يەككە دېھقانلاردىن ئائىلە بىرلىك قىلىنىپ ئېلىنىدۇ.

1956 - يىلى ناھىيە بويىچە 87 مىڭ 915 مو تېرىلغۇ يەر بولۇپ، نورمال يىللىق مەھسۇلاتى بۇغدايغا سۇندۇرغاندا 8 مىليون 441 مىڭ 117 جىڭگا يېتىپ، 1 مىليون269 مىڭ 373 جىڭ باج ئېلىندى. باج نىسبىتى، يەنى ئەملىي ئېلىنغان باج نورمال يىللاردىكى مەھسۇلاتنىڭ 14.66 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ، ۋىلايەتنىڭ ئوتتۇرىچە باج نىسبىتىدىن ئېشىپ كەتتى. 1960- يىلى 1 مىليون 706 مىڭ 475 جىڭ باج - پاراق ئېلىندى.

1962 - يىلدىن باشلاپ، تەڭشەلگەن دېھقانچىلىق بېجى ئاساسدا «بىر بېكىتىپ ئۇچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» سىياسىتى ئىجرا قىلىندى، شۇ يىلى 507 مىڭ 209 جىڭ باج - پاراق ئېلىندى.

1971 - يىلى دېھقانچىلىق بېجى ئېلىش تۈزۈمى يەنە «بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك» تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1970 - يىلدىن 1974 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەر يىلى 750 مىڭ جىڭ ئەتراپىدا دېھقانچىلىق بېجى ئېلىندى. 1975 - يىلدىن باشلاپ1985- يىلغىچە دېھقانچىلىق بېجى ئادەتتە 150 — 180 جىڭ ئەتراپىدا مۇقىم بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1951 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە تاپشۇرغان دېھقانچىلىق بېجى

8 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	ئاشلىق (جىڭ)	سوممىسى (يۈەن)	يىللار	ئاشلىق (جىڭ)	سوممىسى (يۈەن)
1951	622051	120055.84	1968	789639	100600
1952	508531	45737.28	1969	1039548	144021.76
1953	562134	52778.76	1970	770000	103950
1954	1156988		1971	794305	107231.18
1955	786757		1972	739000	99765
1956	1269373	92352	1973	753800	98000
1957	1198058	89880.85	1974	691111	93299.99
1958	1676768	125068.67	1975	1525800	212712
1959	1553703	123710.10	1976	1577000	212965
1960	1706475	136152.78	1978	1766534	238487
1961	1590592	126950.16	1979	1745624	286282.33
1962	507209	61870	1980	1757792	288263.15
1963	572556	69851.83	1981	1757792	288263.15
1964	733619	87469.92	1982	1758900	288730.69
1965	748970	87085	1983	1804582	260422.89
1966	830464	96500	1984	1772813	290741.33
1967	707221	90100	1985	1735630	277626

3. چارۋىچىلىق بېجى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە چارۋا بېجى ئېلىناتتى. «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە «چارۋا باھاسىنىڭ ھەر بىر سەردىن ئۇچ پۇڭ كۈموش ھېسابىدا چارۋا بېجى ئېلىناتتى» دەپ خاتىرىلەنگەن. لېكىن جەنۇبىي شىنجاڭدا چارۋىلار سېتىلمىسۇ، سېتىلمىسۇ باج

قويۇلاتتى. بۇنداق سېتىلمىغان چارۋىلارغا باج قويۇش، كېيىن بىرخىل باج ئېلىش شەكلىگە ئايلىنىپ قالدى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ياڭ زېڭشىن: «ھۆكۈمەت قويلارغا ئالىدىغان باج ئەسلىدە ئوتلاق بېجى دەپ ئاتىلىدۇ، يەنە چارۋا بېجى دەپمۇ ئاتىلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن.

مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) قوي بېجى ئېلىش چارىسى تارقىتىلىپ، ھەر بىر قويغا بىر يىلدا ئىككى پۇڭ كۈمۈش باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) يەنە كالا، ئات، تۆگە بېجى ئېلىش نىزامنامىسى تارقىتىلىپ، بىر تۆگىگە بىر يىلدا ئىككى مىسقال كۈمۈش، بىر ئاتقا بىر يىلدا بىر مىسقال بەش پۇڭ كۈمۈش، بىر كالىغا بىر يىلدا بىر مىسقال ئىككى پۇڭ باج ئېلىش بەلگىلەندى. ئەمما، ئەمەلىيەتتە مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە پەقەت قوي بېجىلا ئېلىندى، كالا، ئات، تۆگە بېجى ئېلىنمىدى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە 3045 سەر كۈمۈش قوي بېجى ئېلىندى.

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن دەسلەپكى مەزگىللەردە چارۋىچىلىق بېجى رەتكە سېلىنىپ، چوڭ ۋە ئۇششاق چارۋىلارنىڭ ھەممىسىدىنلا ئوخشاش 3% بويىچە باج ئېلىندى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) دىن باشلاپ، چوڭ چارۋا (كالا، ئات، تۆگە، ئېشەك، قېچىر) لاردىن 3% بويىچە باج ئېلىندى، ئۇششاق چارۋىلار (قوي، ئۆچكە) دىن 5% بويىچە باج ئېلىنمىدىغان بولدى. ياش چارۋىلاردىن باج كەچۈرۈم قىلىندى. چارۋا بېجى ئۇچۇن ماددىي نەرسە ئېلىش ئاساس قىلىندى، زۆرۈر بولغاندا پۇلغا سۈندۈرۈپ ئېلىندى. باج ئېلىشقا تېگىشلىك چارۋىلارنىڭ باھاسى، شۇ جايىنىڭ شۇ چاغدىكى ئەمەلىي باھاسىغا ئاساسەن بېكىتىلدى. چارۋىچىلىق بېجىنى يىغىدىغان مەزگىلدە، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوتلاقلاردا بېقىلغانلىقى چارۋىلاردىن ئۆز ناھىيىسىنىڭ ۋە باشقا ناھىيىلەرنىڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شۇ ناھىيە تەۋەسىدىكى باج ئىشلىرى ئورگانلىرى چارۋا بېجى ئالدى.

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) قاراشەھەر يەرلىك باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى گۇگۇاڭخەن شۇ يىلى ناھىيە بويىچە چارۋا بېجى ئۇچۇن 4500 دىن كۆپ قوي ئېلىنغانلىقىنى دوكلات قىلدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق بېجى ئۇچۇن 3559 قوي، 52 ئۆچكە، جەمئىي 3611 مال ئېلىندى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە كۆپلىگەن چارۋا توڭلاپ ئۆلدى، شى ياۋجۇنىڭ دوكلاتىغا قارىغاندا، جەمئىي 25 مىڭ 788 تۇياق چوڭ ۋە ئۇششاق چارۋا توڭلاپ ئۆلگەن. ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىدىن مىنگونىڭ 34 - يىللىق (1945 - يىللىق) چارۋىچىلىق بېجىنى كېمەيتىش، كەچۈرۈم قىلىش ئىلتىماس قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن تەستىقلانمىغان. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) چارۋىچىلىق بېجىغا ئىككى ئات، 3 مىليون 903 مىڭ 550 يۈەن پۇل ئېلىندى.

گومىنداڭ شىنجاڭدا ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، دەسلەپتە چارۋىچىلىق بېجى شېڭ شىسەي بەلگىلىگەن نىزام بويىچە ئېلىندى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) چارۋىچىلىق بېجى بىر يىل كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) چوڭ چارۋىلاردىن ئېلىنىدىغان باج نىسبىتى 3% تىن 1.5% كە، ئۇششاق چارۋىلاردىن ئېلىنىدىغان باج نىسبىتى 5% تىن 2.5% كېمەيتىلدى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە ئىلىشقا تېگىشلىك چارۋىچىلىق بېجى 6000 تەڭگىدىن ئاشتى، 1567 قويغا سۇندۇرۇپ ھېسابلاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چارۋىچىلىق بېجى يولغا قويۇلدى، دەسلەپتە ئومۇمىي سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1958 - يىلدىن كېيىن، ئوخشىمىغان ئىقتىسادىي تۈرلەرگە ئوخشىمايدىغان نىسبەتلىك باج تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1962 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە چارۋىچىلىق بېجى ئۇزاق مەزگىل ئۆزگەرمەي مۇقىم بولدى. 1985 - يىلدىن كېيىن بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك سىياسىتى يولغا قويۇلدى.

1950 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى ئومۇمىي سوممىلىق پروگرېسسىيىلىك باج دەرىجىسى بويىچە ھېسابلاپ ئېلىنمىدىغان بولدى. چوڭ چارۋا بەش دەرىجىگە ئايرىلدى، ئەڭ تۆۋەن دەرىجە بويىچە، ئىككىدىن ئارتۇق چوڭ چارۋا بېقىلغان بولسا، 20 تۇياقتا يەتمىسە، باج نىسبىتى 1%؛ ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بويىچە، 200 دىن ئارتۇق چارۋا بېقىلغان بولسا، باج نىسبىتى 5% قىلىپ بەلگىلەندى. ئۇششاق چارۋا سەككىز دەرىجىگە ئايرىلدى، ئەڭ تۆۋەن دەرىجە بويىچە، بېقىلغان چارۋا ئوندىن يۇقىرى، ئەللىككە يەتمىگەن بولسا، ئۇنىڭ باج نىسبىتى 1%؛ ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بويىچە بېقىلغان چارۋا 5000 دىن ئارتۇق بولسا، ئۇنىڭ باج نىسبىتى 8% بولدى. 1950 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق بېجى ئۇچۇن 2380 قوي، 204 ئۆچكە، 55 كالا، توققۇز ئات ئېلىندى.. بۇ، 2802 قويغا سۇندۇرۇلدى.

1954 - يىلى چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نىسبىتىدە خېلى زور ئۆزگىرىش بولدى. شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ «1954 - يىللىق چارۋىچىلىق بېجى توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمە» سىدە مۇنداق دەپ بەلگىلەندى: خۇسۇسىي چارۋىنىڭ پروگرېسسىيىلىك باج نىسبىتى سەككىز دەرىجىگە بۆلۈنىدۇ. ئەڭ تۆۋەن دەرىجە بويىچە، بىردىن 50 كىچە چارۋىنىڭ باج نىسبىتى 1%؛ ئەڭ يۇقىرى دەرىجە بويىچە 2000 دىن ئارتۇق چارۋىنىڭ باج نىسبىتى 8% بولىدۇ. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ چارۋىسى قانچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، باج نىسبىتى 1%؛ چارۋىچىلىق (دېھقانچىلىق) ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق كوپېراتىپلىرىنىڭ چارۋىلىرىنىڭ باج نىسبىتى 1.5% بولىدۇ. 1954 - يىلى ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق بېجىنىڭ سوممىسى 74 مىڭ 569 يۈەنگە يەتتى، بۇ، 2729 قويغا سۇندۇرۇلدى.

1958 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى «1958 - يىللىق چارۋىچىلىق بېجىنى يېغىش خىزمىتى توغرىسىدا يولىورۇق» تا: «چارۋىچىلىقنىڭ سېلىق نىسبىتى يېزا ئىگىلىكى، سودا - سانائەت كەسىپلىرىنىڭ سېلىقىغا سېلىشتۇرغاندا، بەكلا تۆۋەن بولۇۋاتىدۇ» دەپ كۆرسەتتى. مۇشۇنداق ئىدىيىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، كېيىنكى بىر نەچچە يىلدا چارۋىچىلىق بېجىنىڭ باج نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1958 - يىلى كورلا ۋىلايىتىدە ئوخشىمايدىغان ئىقتىسادىي تۈرلەر بويىچە باج نىسبىتى يەككە چارۋىچىلارنىڭ 2.52%، ھۆكۈمەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ 2.7%، خەلق گۇڭشېسىنىڭ 2.41%، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ 1.24% بولدى.

1958 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە چارۋىچىلىق بېجى ئۇچۇن 6481 قوي ئېلىندى، بۇنى پۈلغا سۇندۇرغاندا 111 مىڭ 306 يۈەن بولىدۇ. بۇنى 1954 - يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، قوي 1.37 ھەسسە، پۈلى 49.27% كۆپەيدى. 1959 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى ئۇچۇن 7622 قوي ئېلىندى، بۇنى پۈلغا سۇندۇرغاندا 128 مىڭ 797 يۈەن بولىدۇ، بۇنى 1958 - يىلدىكى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، قوي 17.6%، پۈلى 15.7% كۆپەيدى.

1962 - يىلدىن باشلاپ، چارۋىچىلىق بېجىنىڭ نىسبىتى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. 1964-يىلدىن 1979 - يىلغىچە بىر بېكىتىپ بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك سىياسىتى يولغا قويۇلدى، ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق بېجى 4000 تۇياق قوي ئۆپچۆرىسىدە بولدى.

1980 - يىلى چارۋىچىلىق بېجى تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، ئۇزاقتىن بۇيان چارۋا سانىغا قاراپ ئېلىنغان مال - مۈلۈك بېجى چارۋىچىلىق كىرىمىگە قاراپ ئېلىنىدىغان پايدا بېجىغا ئۆزگەرتىلدى. باجغا ئېلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ تۈرى جەھەتتە، ئىلگىرى ماددىي نەرسە ئالىدىغان ئۇسۇل پۈل ۋە ماددىي نەرسىنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. يېڭى چارۋىچىلىق بېجىنى يېغىشتا يەنىلا بىر بېكىتىپ، بەش يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىك سىياسىتى يولغا قويۇلدى، كىرىم كۆپەيسىمۇ، باج كۆپەيتىلمىدى.

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە چارۋىچىلىق بېجى 2200 قوي ئەتراپىدا مۇقىم تۇردى. 1985 - يىلى 2337 قوي باج ئېلىنىپ، 1950 - يىلدىكىدىن 51.5% تۆۋەنلىدى. بۇ، چارۋىچىلىق بېجى ئەڭ يۇقىرى بولغان 1960 - يىلدىكى 8692 تۇياق قويدىن 6355 تۇياق ئازايدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1952 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئېلىنغان چارۋىچىلىق بېجى

8 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	تۇياق (قوي)	سوممىسى (يۈەن)	يىللار	تۇياق (قوي)	سوممىسى (يۈەن)
1952	4538	47637.90	1969	5112	77600
1953	6263	78298	1970	5223	79284
1954	2729	74569	1971	4217	64013
1955	4442	96384.56	1972	4394	71250
1956	4706	71450.39	1973	4480	68000
1957	4875	75806.25	1974	3833	64117.67
1958	6481	111306.62	1975	3928	65685.29
1959	7622	128979.03	1976	4017	67284.75
1960	8692	145124.04	1977	4013	67108.81
1961	7411	119302.12	1978	3976	66630.39
1962	5221	79259	1979	4112	68876
1963	3607	54753	1980	4156	69405.20
1964	4104	62300.81	1981	2246	33692
1965	4793	72758	1982	2168	32516
1966	5000	75900	1983	2168	32516
1967	5000	75900	1984	2168	32516
1968	5000	75900	1985	2337	35058

4. سودا - سانائەت بېجى

1) مىنگو دەۋرىدىكى سودا - سانائەت بېجى مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇردا سودا - سانائەت بېجى ئاساسەن چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن ئېلىنىدى، ئۇ چاغدا، سەككىز خىل باج يولغا قويۇلغانىدى.

چارۋا بېجى چارۋا سودىسىدا 4% نىسبەتتە سالىقۇچىدىن باج ئېلىنىدى.

يەر خېتى بېجى ئاۋۇال يەر خېتىنى سانقۇچىدىن 9%، رەنگە قويغۇچىدىن 6% باج ئېلىنغانىدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) دىن كېيىن، سانقۇچىدىن 6%، رەنگە قويغۇچىدىن 3% باج ئېلىنمىدىغان بولدى.

ياغ بېجى ھەر يۈز جىڭ ياغ ئۈچۈن ئىككى مىسقال ئىككى پۇڭ كۈمۈش باج ئېلىنىدى.

تۇغمەن بېجى ئۇچ دەرىجىگە بۆلۈنۈپ، بىر تاش تۇغمەندىن كۈمۈش باج ئېلىنىدى، 1- دەرىجىلىك تۇغمەندىن بىرسەر بەش مىسقال، 2 - دەرىجىلىك تۇغمەندىن بىر سەر، 3 - دەرىجىلىك تۇغمەندىن بەش مىسقال كۈمۈش باج ئېلىنىدى.

جۈۋاز بېجى بىر جۈۋازدىن ئىككى سەر تۆت مىسقال كۈمۈش ئېلىنىدى.

تۈز بېجى يەر بېجىغا چېتىپ، بىر دادەن غەللە - پاراقا تۆت مىسقال كۈمۈش تۈز بېجى قوشۇپ ئېلىنىدى.

كۇرە - تارازا سېلىقى بازاردا سېتىلغان ئاشلىقتىن 3% باج ئېلىنىدى.

بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باج مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى «شىنجاڭنىڭ بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باجغا تۈزىتىش كىرگۈزۈش نىزامنامىسى» نى تۈزۈپ، چىڭ سۇلالىسى زامانىسىدىكى ئومۇمىي سېلىق بىلەن «ئىككىدە بەش» سودا سېلىقىنى بىرلەشتۈرۈپ، بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باج قىلىپ بەلگىلىدى. بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باج باھانى ئاساس قىلمىدىغان باج بولماستىن، بەلكى باج ئېلىنمىدىغان تاۋارنىڭ ئېغىرلىقى، سانى، ئۈزۈنلۇقى قاتارلىقلارنى ئۆلچەم قىلىپ، مۇقىم باج سوممىسى بويىچە ئېلىنمىدىغان، مىقدارنى ئاساس قىلمىدىغان بىرخىل باجدىن ئىبارەت. مەسىلەن: بىردەن (240 جىڭ) تېرىدىن باج ئالغاندا، 1 - دەرىجىلىك (قوندۇز، سۇغۇر) تېرىگە 100 سەر، 2 - دەرىجىلىك (تۈلكە تېرىسى، ئەتىيازلىق كالا تېرىسى، قىشلىق قوي تېرىسى قاتارلىقلار) تېرىگە 26.7 سەر، 3 - دەرىجىلىك (بۆرە، بۇغا، ئىت تېرىلىرى، كۆرپە، كالا پاتىڭى قاتارلىقلار) تېرىگە 8.6 سەر، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك (ئات، كالا، ئېشەك تېرىسى، قېرى قوي تېرىسى قاتارلىقلار) تېرىگە 3.44 سەر باج ئېلىنىدى.

يۇقىرىقى باجلار ئۈچۈن ھەر يىلى تەخمىنەن 10 مىڭ سەردىن ئارتۇق كۈمۈش ئېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپرەك يىغىلغىنى بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باج بىلەن چارۋا بېجى بولۇپ، بىر تۇتاش ئېلىنمىدىغان باج تەخمىنەن 6000 سەر ئەتراپىدا، چارۋا بېجى 3000 سەردىن كۆپرەك، تۈز بېجى 152 سەر، قالغانلىرى ناھايىتى ئاز يىغىلدى.

مىنگونىڭ ئوتتۇرا مەزگىللىرىدە، يەنى شېڭشىسەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان مەزگىللەردە، سودا - سانائەت بېجى مۇنۇ ئىككى باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىنىدى: 1 - باسقۇچتا ئاساسەن ئىستېمال بېجى (باج نىسبىتى 5%)، چارۋا بېجى (باج نىسبىتى 4%)، كۇرە - تارازا بېجى (باج نىسبىتى 3%)، قان بېجى (باج نىسبىتى 4%)، يەر خېتى بېجى (سانقۇچىدىن 9%، رەنگە قويغۇچىدىن 6%) قاتارلىقلار ئېلىنىدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) نىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ناھىيە بويىچە 816 مىڭ657 سەر ئىستېمال بېجى، 99 مىڭ 486 سەر چارۋا بېجى، 12 مىڭ 675 سەر كۇرە - تارازا بېجى، 12 مىڭ سەر قان بېجى، 56 مىڭ 750 سەر جەرىمانە، جەمئىي 997 مىڭ 568 سەر باج يىغىلدى. 2 - باسقۇچتا، شېڭ شىسەي باجنىڭ تۈرى ۋە نىسبىتىنى خېلى زور دەرىجىدە تەڭشىدى. ئەينى چاغدا لوپنۇردا مۇنداق باج تۈرلىرى يولغا قويۇلغانىدى: 1) ئاشلىق بازىرى بېجى، باج نىسبىتى 2.5%) ئۆي سېلىقى، سارايلارنى ئىجارىگە بېرىش بېجى، باج نىسبىتى 20%؛ ئولتۇراق ئۆيلەرنى ئىجارىگە بېرىش بېجى، باج

نىسبىتى 10%؛ ئۆزى ئىشلەتكەن ئۆيلەردىن دەرىجە بويىچە باج ئېلىنىدى. 3) چارۋا بېجى، باج نىسبىتى 4.4%) ماركا بېجى، مال تارقىتىش تالونى، تاپشۇرۇۋېلىش ھۆججىتى، دەپتەر ھۆججىتى، كادىرلار ئىشى ئىسپاتى شۇنىڭدەك ئالاھىدە بۇيۇملارغا ماركا چاپلىناتتى. مەسىلەن: بىر يۈەندىن ئون يۈەنگىچە قىممەتتىكى مال تارقىتىش تالونىغا ئىككى پۇڭلۇق، ئون يۈەندىن 50 يۈەنگىچە بولسا ئالتە پۇڭلۇق، 50 يۈەندىن يۇقىرى بولسا بىر مو ئىككى پۇڭلۇق ماركا چاپلاندى. 5) تىجارەت كىنىشكىسى بېجى، پەسىل بويىچە 2% باج ئېلىنىدى. 6) تىجارەت بېجى، تىجارەت كىرىمى ئۆلچەم قىلىنىپ، باج نىسبىتى 3%، تىجارەت دەسمايىسى سوممىسى ئۆلچەم قىلىنىپ، باج نىسبىتى 6% بويىچە باج ئېلىنىدۇ. 7) نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، ئۇلاغ ھارۋىلىرىدىن بەلگىلەنگەن نورما بويىچە نومۇر تاختىسى بېجى ئېلىنىدى. 8) پوسۇلكا بېجى، باج نىسبىتى 5%. 9) قان بېجى، مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) قان بېجى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) «قان بېجى نىزامنامىسى» تارقىتىلىپ، باج نىسبىتى 2% قىلىپ بەلگىلەندى، كېيىن 6% كە ئۆستۈرۈلدى. 10) ئورمان بېجى، خۇسۇسىي ئورمانلاردىن 5%، ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى ئورمانلاردىن 50% باج ئېلىنىدى. 11) يەر خېتى بېجى، سانقۇچىدىن 15%، رەسمىگە قويغۇچىدىن 10% باج ئېلىنىدى. 12) زىياپەت سېلىقى، باج نىسبىتى 20%.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) شېڭ شىسەي ئالدىنقى يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭدىن كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن باج سىياسىتىدە ئۆزگىرىش بولمىدى. شۇ يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ناھىيە بويىچە 62 مىڭ 711.40 يۈەن ئاشلىق بازىرى بېجى، 30.6300 يۈەن ئۆي سېلىقى، 253 مىڭ 859.70 يۈەن چارۋىچىلىق بېجى، 700 يۈەن ئورمان بېجى، 38 مىڭ 447.06 يۈەن ماركا بېجى، 12 مىڭ 424.32 يۈەن تىجارەت كىنىشكىسى بېجى، 1359 يۈەن نومۇر تاختىسى بېجى، 235 مىڭ 91.21 يۈەن تىجارەت بېجى، 19 مىڭ 506.40 يۈەن قان بېجى، 1245 يۈەن زىياپەت سېلىقى، 980 يۈەن تۇز بېجى، 25 مىڭ 592.88 يۈەن جەرىمانە پۇلى، جەمئىي 658 مىڭ 217.27 يۈەن باج يىغىلدى.

ئۇنىڭدىن باشقا مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يەر خېتى بېجىدىن 11 مىڭ 695 يۈەن كىرىم قىلىنىدى.

مىنگونىڭ كېيىنكى مەزگىلىدە، يەنى گومىنداڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىشۋاتقان مەزگىلدە، سودا - سانائەت بېجىنىڭ باج تۈرى، باج نىسبىتى شېڭ شىسەينىڭ باج سىياسىتى ئاساسىدا ئومۇمىيۈزلۈك تەڭشەلدى. 1) يەر خېتى بېجى، يەر باھاسى بېجى، ئۆي سېلىقى، زىياپەت سېلىقى، ماركا بېجى، نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجىدىن ئىبارەت باج تۈرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ باج نىسبىتى ئۆزگەرمىدى. 2) باج تۈرى، باج نىسبىتى تەڭشەلگەنلەردىن، تىجارەت بېجىنىڭ تىجارەت كىرىمىنى ئۆلچەم قىلىدىغانلارنىڭ باج نىسبىتى 1.5% كە، تىجارەت دەسمايىسى سوممىسىنى ئۆلچەم قىلىدىغانلارنىڭ باج نىسبىتى 3% كە كېمەيتىلدى؛ تىجارەت كىنىشكىسى بېجىنىڭ باج نىسبىتى 5‰ كە؛ چارۋا بېجىنىڭ 2%كە؛ قان بېجىنىڭ نىسبىتى 5%كە كېمەيتىلدى؛ ئورمان بېجىدىن، خۇسۇسىي ئورمانىنىڭ باج نىسبىتى 12% كە، دۆلەت ئىلكىدىكى ئورمانىنىڭ باج نىسبىتى 80% كە؛ ھاراق، تاماكا ئالاھىدە بېجىدىن تاماكا بېجى 80% كە، ھاراق بېجى 60% كە كۆپەيتىلدى. 3) مىراس بېجى، ئاشلىق بازىرى بېجى، پوسۇلكا بېجى، كۆتۈل ئېچىش سېلىقى قاتارلىقلار كەچۈرۈم قىلىنىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا (9 - ئايدىكى سان كەم)

ناھىيە بويىچە 5 مىليارد 67 مىليون 740 مىڭ 39 يۈەن سودا - سانائەت بېجى ئېلىندى.
مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 1 - ئايدا 3 مىليارد 231 مىليون 293 مىڭ يۈەن سودا - سانائەت بېجى يىغىلىپ، مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 1 - ئايدا يىغىلغان 127 مىڭ 830 يۈەندىن 25 مىڭ 277 ھەسسە كۆپەيدى. ئەمما مۇنداق كۆپىيىش پۇل پاخاللىقىنىڭ نەتىجىسى بولغاچقا، باجنىڭ كۆپىيىشى بىرخىل ساختا كۆرۈنۈشتىن ئىبارەت ئىدى.
مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 2 - يەسىلدە تەڭگە ئىشلىتىلمەيدىغان بولدى. ناھىيە بويىچە 78.24 يۈەن تىجارەت كىنىشكىسى بېجى، 164 يۈەن تىجارەت بېجى، 74.65 يۈەن چارۋا بېجى، 2.32 يۈەن قان بېجى، 0.01 يۈەن نومۇر تاختىسىنى ئىشلىتىش بېجى، 0.02 يۈەن ماركا بېجى، 0.01 يۈەن يەر خېتى بېجى، 8.45 يۈەن باشقا باج، 0.60 يۈەن جەرىمانە بولۇپ، جەمئىي 328.3 يۈەن باج يىغىلدى.

2) يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى سودا - سانائەت بېجى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن تارتىپ، 1985 - يىلغىچە سودا - سانائەت بېجى يىغىشتا ئۈچ باسقۇچ بېسىپ ئۆتۈلدى: 1 - باسقۇچ، 1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بىرىكمە باج تۈزۈمى مەزگىلى بولدى؛ 2 - باسقۇچ، 1958 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە، باج تۈزۈمىنى ئاددىيلاشتۇرۇش ھەم قوشۇۋېتىش مەزگىلى بولدى؛ 3 - باسقۇچ، 1984 - يىلدىن كېيىن باج تۈزۈمى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلدى.

(1) بىرىكمە باج تۈزۈمى مەزگىلى 1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بولغان مەزگىل بىرىكمە باج تۈزۈمى مەزگىلى بولۇپ، ئاساسلىق باج تۈرلىرى مال بېجى، تاۋار ئوبوروت بېجى ۋە سودا - سانائەت بېجى ئىچىدىكى تىجارەت بېجىدىن ئىبارەت بولدى.

مال بېجى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە مال بېجىنىڭ 1136 خىل تۈرى بار ئىدى. ئۇزاق ئۆتمەي 358 خىلغا تەڭشەلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن 36 خىل 174 تۈرگە ئۆزگەرتىلدى. 1956 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە غاڭزا تاماكىسى، كۆك تاماكا بېجى (باج نىسبىتى 40%)، سولۇر شېكىرى (باج نىسبىتى 25%)، سۇ مەھسۇلاتلىرى (باج نىسبىتى 5%)، سۇ يېغى (باج نىسبىتى 12%)، ئاشلىق بېجى (باج نىسبىتى 4%) دىن ئىبارەت مال باجلىرى ئېلىندى. 1950 - يىلى 2925 يۈەن مال بېجى، 1957 - يىلى 13 مىڭ 869 يۈەن مال بېجى ئېلىندى، 1957 - يىلدىكىسى 1950 - يىلدىكىدىن 3.74 ھەسسە كۆپەيدى. 1958 - يىلى مال بېجى سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجىغا قوشۇۋېتىلدى.

سودا - سانائەت تىجارىتى بېجى تىجارەت بېجىسى ساھەلەر بويىچە ئوخشىمايدىغان باج نىسبىتى بويىچە ھېسابلاپ ئېلىندى. تىجارەت ئومۇمىي كىرىم سوممىسى بويىچە ھېسابلىنىدىغانلارنىڭ باج نىسبىتى 1.3%؛ تىجارەت ئومۇمىي پايدا سوممىسى بويىچە ھېسابلىنىدىغانلارنىڭ باج نىسبىتى 1.5% تىن 6% كىچە؛ شىرىنكانە پايدىسى بويىچە ھېسابلىنىدىغانلارنىڭ باج نىسبىتى 6% تىن 15% كىچە بولدى. 1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 28 سودا - سانائەتچى بار ئىدى. 1956 - يىلى سودا - سانائەتچى 103 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە، دۆلەت ئىگىلىكىدىكىسى بەش، كوپىراتىپقا تەۋەسى ئون، خۇسۇسىي سودىگەر 88. 1950 - يىلى 3005 يۈەن سودا - سانائەت بېجى ئېلىندى، 1957 - يىلى 141 مىڭ 36 يۈەن باج ئېلىندى، 1957 - يىلدىكى باج 1950 - يىلدىكىدىن 46 ھەسسە كۆپەيدى. 1958 - يىلى سودا - سانائەت تىجارىتى بېجى، سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجىغا قوشۇۋېتىلدى.

تاۋار ئوبوروت بېجى 1953 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ بۇ خىل باج ئېلىنىشقا باشلىدى. بۇنىڭدا تاۋارلاردىن ئىشلەپچىقىرىشتىن ئىستېمال قىلىشقىچە بىرلا قېتىم باج ئېلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇ باج مال بېجى، تىجارەت بېجى، تىجارەت بېجى

قوشۇمچىسى، ماركا بېجى ۋە پاختا يېپنى بىر تۈتاش سېتىش بېجى قاتارلىقلار بىرلەشتۈرۈلۈپ، بارلىققا كەلتۈرۈلدى. «تاۋار ئوبوروتى بېجىنى سىناق قىلىپ يولغا قويۇش چارىسى» دا 22 باج تۈرى، 58 تاۋار تۈرى، 22 باج نىسبىتى كۆرسىتىلدى. 1956 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۇن تارتىش (باج نىسبىتى 5%)، تۈرلۈك ياۋايى ھايۋان تېرىسى (باج نىسبىتى 20%)، تۈرلۈك تىۋىت، يۇك (باج نىسبىتى 10%)، ئەن ياغاچ (باج نىسبىتى 10%) تىن تاۋار ئوبوروتى بېجى ئېلىنىدى. 1953 - يىلى ناھىيە بويىچە 2699 يۈەن، 1957 - يىلى 21 مىڭ 559 يۈەن تاۋار ئوبوروتى بېجى ئېلىنىدى. 1957 - يىلدىكى باج 1953 - يىلدىكى باجدىن يەتتە ھەسسە كۆپەيدى. 1958- يىلى تاۋار ئوبوروتى بېجى سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجىغا قوشۇۋېتىلدى.

1957 - يىلى مال بېجى، سودا - سانائەت تىجارىتى بېجى ۋە تاۋار ئوبوروتى بېجىنى قوشقاندا ناھىيە بويىچە جەمئىي 176 مىڭ 464 يۈەن باج ئېلىنىدى، بۇ، شۇ يىللىق سودا - سانائەت بېجى كىرىمىنىڭ 98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ئېلىنغان سودا - سانائەت بېجى

بىرلىكى: يۈەن

8 - قىسىم 4 - جەدۋەل

باج تۈرى / يىللار	جەمئىي سودا - سانائەت بېجى	تاۋار ئوبوروتى بېجى	مال بېجى	سودا - سانائەت تىجارىتى بېجى	ماركا بېجى	ئۆسۈم، تاپاۋەت بېجى	سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى	پاختا يېپنى بىر تۈتاش سېتىش بېجى	قۇرۇلۇش بېجى	تۇز بېجى
1950	6787		2925	3005	857					
1951	21684		5748	9050	1400			5486		
1952	17924		5617	11306	1001					
1953	28609	2699	4136	21508	244	22				
1954	51620	3301	11960	35870	396	93				
1955	72947	11967	14080	45723	967	210				
1956	104752	17217	11217	73430	2487	301				
1957	179819	21559	13869	141036	2628	727				

(2) باج تۈزۈمىنى ئادەتتىلاشتۇرۇش مەزگىلى 1958 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە ۋە ئۇنىڭدىن بۇرۇ ئاز كېيىنكى مەزگىل باج تۈزۈمىنى ئادەتتىلاشتۇرۇش مەزگىلى بولدى. بۇ چاغدىكى ئاساسلىق باج تۈرلىرى سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى ۋە سودا - سانائەت بېجىدىن ئىبارەت بولدى.

سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى 1958 - يىلى ئەسلىدىكى مال بېجى، تاۋار ئوبوروتى بېجى، تىجارەت بېجى، ماركا بېجى قاتارلىق باجلار بىرلەشتۈرۈلۈپ، سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى

قىلىندى. «سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى نىزامى (لايىھە)» دە بەلگىلەنگەن باج تۈرى 263، باج نىسبىتى 141 خىل بولۇپ، ئەڭ تۆۋەن باج نىسبىتى 1.5%، ئەڭ يۇقىرى باج نىسبىتى 69% بولدى.

سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى چوڭ جەھەتتىن، سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ۋە سودا، قاتناش، مۇلازىمەتتىن ئىبارەت ئىككى بۆلەككە بۆلۈندى. لوپنۇر ناھىيىسىدە ئېلىنىدىغان سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بۆلىكى موخۇركا (باج نىسبىتى 40%)، ئاق ھاراق (باج نىسبىتى 60%)، ھاراق ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇملار (باج نىسبىتى 20%)، سولۇر شېكىرى (باج نىسبىتى 27%)، ئاشلىق (باج نىسبىتى 4%)، بۇغداي ئۇنى (باج نىسبىتى 5%)، سۇ يېغى (باج نىسبىتى 8%)، ماتا (باج نىسبىتى 12%)، يۇڭ بۇيۇملار (باج نىسبىتى 12%)، تۇرلۇك تېۋىت، يۇڭ (باج نىسبىتى 10%)، تېرە (باج نىسبىتى 20%)، خىش - كاھىش (باج نىسبىتى 11%)، ئەن ياغاچ (باج نىسبىتى 10%) ۋە باشقا سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى (باج نىسبىتى 5%) نى ئۆز ئىچىگە ئالدى؛ سودا، قاتناش، مۇلازىمەت ۋە ۋاقىتلىق ئىشلار بۆلىكى پارچە سېتىش سودىسى (باج نىسبىتى 3%)، قاتناش تىرانسپورت (باج نىسبىتى 2.5%)، مۇلازىمەت ساھەسى (باج نىسبىتى 3%، 5%، 7%)، ۋاقىتلىق سودا (باج نىسبىتى 10%) نى ئۆز ئىچىگە ئالدى. 1958 - يىلى ناھىيە بويىچە 165 مىڭ 989 يۈەن سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى يىغىلدى. 1972 - يىلى 300 مىڭ 76 يۈەن باج يىغىلدى، 1972 - يىلدىكىسى 1958 - يىلدىكىدىن 80.8% ئاشتى. 1972 - يىلى سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى كىرىمى ئوخشاش مەزگىلدىكى سودا - سانائەت بېجى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 99.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

سودا - سانائەت بېجى　سودا - سانائەت بېجى سودا - سانائەت بىر تۈتاش بېجى ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى، شەھەر ئۆي - زېمىن بېجى، قاتناش ۋاستىلىرىنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى، تۇز بېجى، قان بېجىنىڭ قوشۇلمىسىدىن ھاسىل بولغان بىرخىل باج تۈرى. بۇلار قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردىن پەقەت سودا - سانائەت بېجى (تۇز بېجى ۋاقىتىنچە ئەسلىدىكى چارە بويىچە ئېلىنىدى) لا ئېلىنىدى، كوللېكتىپ كارخانىلاردىن پەقەت سودا - سانائەت بېجى بىلەن تاپاۋەت بېجىلا ئېلىنىدى، شەخسلەر ۋە چەت ئەل مۇھاجىرلىرىدىن داۋاملىق شەھەر ئۆي - زېمىن بېجى، قاتناش ۋاستىلىرى نومۇر تاختىسى بېجى ۋە قان بېجى ئېلىنىدى. «سودا-سانائەت بېجى نىزامى (لايىھە)» دە بەلگىلەنگەن باج تۈرى 44، باج نىسبىتى 82 بولدى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سودا - سانائەت بېجى 1973 - يىل 1 - ئايدا ئېلىنىشقا باشلىدى. لوپنۇر ناھىيىسىدە ئېلىنىدىغان سودا - سانائەت بېجى ئىچىدە ئېلىكتر قۇۋۋىتى سانائىتى (باج نىسبىتى 15%)، خىمىيىۋى ئوغۇت (باج نىسبىتى 5%)، ياغاچ كېسىش سانائىتى (باج نىسبىتى 10%)، خۇرۇم، تېرە، يۇڭ سانائىتى (باج نىسبىتى 15% ياكى 5%)، ھاراق ۋە ئاق ھاراق (باج نىسبىتى 60%)، يەم - بوغۇز، ھاراق ئىشلەش (باج نىسبىتى 40%)، ھاراق ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇملار (باج نىسبىتى 15%)، يۇڭ، تېۋىت (باج نىسبىتى 10%)، 1 - دەرىجىلىك كۆك تاماكا (باج نىسبىتى 40%)، پارچە سېتىش سودىسى (باج نىسبىتى 3%)، مۇلازىمەت ساھەسى (باج نىسبىتى 5% ياكى 3%)، قاتناش - تىرانسپورت (باج نىسبىتى 3%)، ۋاقىتلىق تىجارەت (باج نىسبىتى 10%) لەر بار. 1973 - يىلى ناھىيە بويىچە 371 مىڭ 500 يۈەن سودا - سانائەت بېجى يىغىلدى. 1983 - يىلى 717 مىڭ 758 يۈەن باج يىغىلىپ، 1973 - يىلدىكىدىن 93% كۆپەيدى. 1983 - يىلى سودا - سانائەت بېجى كىرىمى ئوخشاش مەزگىلدىكى سودا - سانائەت بېجى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 93.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1958 - يىلدىن 1972 - يىلغىچە ئىلىنغان سودا - سانائەت بېجى

8 - قىسىم 5 - جەدۋەل بىرلىكى: يۈەن

باج تۈرى / يىللار	جەمئىي سودا - سانائەت بېجى	سودا - سانائەت بىر تۇتاش بېجى	ئۆسۈم تاپاۋەت بېجى	سودا-سانائەت تاپاۋەت بېجى
1958	229528	165989		63539
1959	252441	246476	528	5437
1960	314901	313093		1808
1961	194491	190560		3931
1962	227608	217742		9866
1963	294974	282346		12628
1964	299904	282950		16954
1965	313072	290606		12466
1966	319414			
1967	281510	266219		15291
1968	247901	233736		14165
1969	221477	209699		11778
1970	249739	242650		7089
1971	313611	306215		7396
1972	301321	300076		1245

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1973 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ئىلىنغان سودا - سانائەت باجلىرى ۋە تۇز بېجى

8 - قىسىم 6 - جەدۋەل بىرلىكى: يۈەن

باج تۈرى / يىللار	ھەرقايسى سودا - سانائەت بېجى (جەمئىي)	سودا - سانائەت بېجى	سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى	قۇرۇلۇش بېجى	تۇز بېجى
1973	386204	371500	7000		100
1974	430736	427834	2902		
1975	455655	453487	2168		
1976	498814	461269	36373		1172
1977	502581	467857	33328		1396
1978	579275	536597	10833		1845
1979	522370	484997	36267		1106
1980	552759	494997	36267		10106
1981	623973	588259	35714		
1982	683142	641715	17095		24332
1983	767320	717758	41454		8108

(3) باج تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش مەزگىلى　1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، باج تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىش مەسىلىسى غۇلغۇلا قىلىنىشقا باشلىدى. 1983 - يىلدىن باشلاپ تەدرىجىي يولغا قويۇلدى، تاكى 1985 - يىلغىچە باج تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلدى. مەھسۇلات بېجى، تىجارەت بېجى، قوشۇلما قىممەت بېجى باج تۈزۈمى ئىسلاھاتىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسى قىلىندى.

مەھسۇلات بېجى　مەھسۇلات بېجى سودا - سانائەت بېجىدىن ئايرىپ چىقىلغان باج، ئۇ ئەسلىدىكى سودا - سانائەت بېجىنىڭ كەسىپلەر بويىچە تەسىس قىلىنغان كۆپ قىسىم باج تۈرلىرىنى كونكرېت مەھسۇلات ۋە مەھسۇلات تۈرلىرى بويىچە تەسىس قىلىنغان باجغا ئۆزگەرتىش ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەھسۇلات بېجىنىزامى (لايىھە)» دە سانائەت مەھسۇلاتلىرى 24 تۈرگە، 260 باج تۈرىگە ئايرىلغان، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇ مەھسۇلاتلىرى بىر تۈر قىلىپ بىرلەشتۈرۈلگەن، ئون باج تۈرى، 349 باج نىسبىتىگە ئايرىلغان. لوپنۇر ناھىيىسىدە 1984 - يىلدىن تارتىپ مەھسۇلات بېجى ئېلىنىشقا باشلىدى. 1985 - يىلدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىدە موخورکا (باج نىسبىتى 35%)، ئاشلىقتىن ئىشلەنگەن ئاق ھاراق (باج نىسبىتى 50%)، باشقا ئىچىملىك، يېمەكلىكلەر (باج نىسبىتى 5%)، خۇرۇم، تېرە، يۇڭ بۇيۇملار (باج نىسبىتى 5%، 10% ياكى 12%)، كىيىم-كېچەك، ئاياغ كىيىم، باش كىيىم تۈرلىرى (باج نىسبىتى 5%)، سۇ يېغى (باج نىسبىتى 8%)، باشقا يېنىك سانائەت مەھسۇلاتلىرى (باج نىسبىتى 5%)، ئېلېكتر قۇۋۋىتى (باج نىسبىتى 10%)، سېمونت ياسالمىلار باج نىسبىتى 5%، خىش، كاھىش باج نىسبىتى 10%، باشقا ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتلىرى (باج نىسبىتى 5%)، سۇ مەھسۇلاتلىرى (باج نىسبىتى 5%)، ئەن ياغاچ (باج نىسبىتى 10%)، يۇڭ، تىۋىت (باج نىسبىتى 10%) دىن ئىبارەت مەھسۇلات بېجى ئېلىنىدى. 1984 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە 57 مىڭ 829 يۈەن مەھسۇلات بېجى يىغىلدى، 1985 - يىلى يىغىلغان مەھسۇلات بېجى 1984 - يىلدىكىدىن 5.7 ھەسسە كۆپەيدى. 1985 - يىلى مەھسۇلات بېجى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلغانلىقى، كۆپ قىسىم مەھسۇلات بېجى سودا - سانائەت بېجىدىن ئايرىپ چىقىلمىغانلىقى ئۈچۈن، قىسقا مەزگىللىك ئۆتكۈنچى دەۋر ئۈزىراپ كەتكەندەك بىلىنىپ كەتتى.

تىجارەت بېجى　بۇ، سودا - سانائەت بېجى ئىچىدىكى سودا، قاتناش - تىرانسپورت، جامائەت ئىشلىرى، مۇلازىمەت كەسپى ۋە ۋاقىتلىق تىجارەت قاتارلىق باج تۈرلىرى ئايرىپ چىقىلىپ، مۇستەقىل بەرپا قىلىنغان بىر يېڭى باج تۈرىدىن ئىبارەت. «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ تىجارەت بېجى نىزامى (لايىھە)» دە 11 باج تۈرى، 26 باج نىسبىتى بەلگىلەنگەن، لېكىن ۋاقىتلىق تىجارەت بېجىنىڭ نىسبىتى 5% تىن 10% كىچە بولغاندىن تاشقىرى، ئەملىيەتتە، 3%، 5%، 10%، 15% تىن ئىبارەت تۆت خىللا باج نىسبىتى بار بولدى. 1984 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە تىجارەت بېجى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىدە پارچە سېتىش سودىسى (باج نىسبىتى 3%)، باشقا تىرانسپورت (باج نىسبىتى 3%)، پۇل مۇئامىلە، سۇغۇرتا (باج نىسبىتى 5%)، قۇرۇلۇش، قۇراشتۇرۇش (باج نىسبىتى 3%)، پوچتا - تېلېگراف (باج نىسبىتى 3%)، كۆڭۈل ئېچىش كەسپى (باج نىسبىتى 3%)، مېھمانخانا، يېمەك - ئىچمەك (باج نىسبىتى 5%)، سانائەت خاراكتېرلىك پىششىقلاش (باج نىسبىتى 5%)، ۋاقىتلىق تىجارەت (باج نىسبىتى 5% تىن 10% كىچە) دىن ئىبارەت تىجارەت باجلىرى يولغا قويۇلدى. 1984 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە 185 مىڭ 589 يۈەن تىجارەت

بېجى ئېلىندى، 1985 - يىلى 569 مىڭ 933 يۈەن تىجارەت بېجى ئېلىنىپ، 1984 - يىلدىكىدىن ئىككى ھەسسە ئاشۇرۇلدى.

قوشۇلما قىممەت بېجى قوشۇلما قىممەت بېجى دېگىنىمىز، كارخانا ئۆزىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى ئارقىلىق ئاشۇرغان قىممەت — قوشۇلغان قىممەت سوممىسى باج بەلگىلەشنىڭ ئاساسى قىلىنغان بىر خىل باجدىن ئىبارەت. 1984 - يىل 9 - ئايدا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قوشۇلما قىممەت بېجى نىزامى (لايىھە)» دا ئىككى تۈر بويىچە 12 خىل باج تۈرى، 13 باج نىسبىتى بەلگىلەنگەن. 1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە قوشۇلما قىممەت بېجىدىن 2561 يۈەن كىرىم قىلىندى.

1985 - يىلى مەھسۇلات بېجى، تىجارەت بېجى ۋە قوشۇلما قىممەت بېجىدىن جەمئىي 960 مىڭ 889 يۈەن باج يىغىلدى، بۇ، ئوخشاش مەزگىلدىكى سودا - سانائەت بېجى ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 92 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1984 -، 1985 - يىللىرى ئېلىنغان سودا - سانائەت باجلىرى

8 - قىسىم 7 - جەدۋەل

باج تۈرى / يىللار	جەمئىي سودا - سانائەت بېجى	مەھسۇلات بېجى	قوشۇلما قىممەت بېجى	سودا - سانائەت تىجارەت رېتى بېجى	سودا - سانائەت تاپاۋەت بېجى	قۇرۇلۇش بېجى	تۈز بېجى
1984	894794	57829		185589	37016	32224	5909
1985	1039019	388395	2561	569933	11153	29765	3972

(4) يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى يەرلىك باجلار يەرلىك باج قان بېجى، چارۋا سودىسى بېجى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى، قاتناش قوراللىرى نومۇر تاختىسى بېجى، بازار سودىسى بېجى ۋە شەھەر مۇھاپىزىتى قۇرۇلۇشى بېجىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرىقى كىرىملەر خام چوت تۈزۈلمىسى بويىچە ئايرىلىپ، يەرلىك خامچوتقا تەۋە قىلىنغاچقا، يەرلىك باج دەپ ئاتالغان. لوپنۇر ناھىيىسىدە يەرلىك باجنىڭسودا - سانائەت باجلىرى ئىچىدىكى سالمىقى يىلدىن-يىلغا تۆۋەنلەپكەتتى. 1950 - يىلى يەرلىك باجلار سودا - سانائەت بېجىنىڭ 50.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 1972 - يىلى يەرلىك باج كىرىمى 46 مىڭ 87يۈەنگە يەتتى، دېمەك بۇ يىل يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيانقى يەرلىك باج كىرىمى ئەڭ يۇقىرى بولغان يىل بولدى، لېكىن ئۇ، ئوخشاش مەزگىلدىكى سودا - سانائەت باجلىرىنىڭ 13 پىرسەنتىنىلا ئىگىلىدى. 1985 - يىلى يەرلىك باجلارنىڭ سودا - سانائەت باجلىرى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 3.2% كە چۈشۈپ قالدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن بۇيان، لوپنۇر ناھىيىسىدە يەرلىك باجلاردىن قان بېجى بىلەن چارۋا سودىسى بېجى ئەڭ ئۇزاق مەزگىل ئېلىندى، ئىگىلىگەن نىسبىتىمۇ ئەڭ كۆپ بولدى. 1950 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە قان بېجى بىلەن چارۋا سودىسى بېجى (1952 - يىلدىن ئىلگىرى سودا بېجى دەپ ئاتىلاتتى) نىڭ يەرلىك باج ئىچىدە ئىگىلىگەن سالمىقى 1974 - يىلى ئەڭ تۆۋەن (83%) بولدى، ئەڭ يۇقىرى بولغان يىلى 100% (1950 - يىلى، 1953 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە، 1957 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە، 1982 - يىلدىن 1983- يىلغىچە 100%

بولدى) كە يەتتى. 1985 - يىلى شەھەر مۇھاپىزىتى قۇرۇلۇشى بېجى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، قان بېجى بىلەن چارۋا سودىسى بېجى %46.6 كە چۈشتى.

(5) قوشۇمچە كىرىم　قوشۇمچە كىرىم باج ئورگانلىرى يىغىدىغان، لېكىن سودا - سانائەت باجلىرىنىڭ ئىچىگە كىرمەيدىغان باجنى كۆرسىتىدۇ. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تاپاۋەت بېجى (جەمئىي 153 مىڭ 916 يۈەن يىغىلدى)، دۆلەتنىڭ ئېنېرگىيە، قاتناش نۇقتىلىق قۇرۇلۇش فوندى (جەمئى 132 مىڭ 585 يۈەن يىغىلدى)، چۈچۈكبۇيا قوشۇمچە خىراجىتى (جەمئىي 128 مىڭ 136 يۈەن يىغىلدى) دىن ئىبارەت قوشۇمچە كىرىم يىغىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئېلىنغان يەرلىك باج

8 - قىسىم 8 - جەدۋەل　　بىرلىكى: يۈەن

باج تۈرى / يىللار	جەمئىي يەرلىك باج	قان بېجى	چارۋا سودىسى بېجى	مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش بېجى	قاتناش قوراللىرىنىڭ نومۇر تاختىسى بېجى	بازار سودىسى بېجى	شەھەر مۇھاپىزىتى قۇرۇلۇش بېجى	جەرىمانە، تولۇقلاپ ئېلىنغان باج	سودا - سانائەت باجلىرى (ئومۇمىي جەمئىي)
1950	6956	924	6032						13743
1951	13788	1137	11005					1646	35472
1952	8555	1527	6907					121	26479
1953	12944	2962	9982						41553
1954	13080	6640	6440						4700
1955	17453	10704	6749						90400
1956	24878	19387	5426	65					129630
1957	24989	18868	6124						204808
1958	40252	30251	10001						269780
1959	31194	23559	7635						283635
1960	18517	14234	3575	708					333418
1961	30697	25253	3851	1593					225188
1962	21747	28287	2943	983	452	82			260355
1963	39698	29129	4648	584	2186	3151			334672
1964	37010	31999	3970	862	68	111			336914
1965	39321	27704	6815	700		4102			352393
1966									319414
1967	38050								319560
1968	43926								291827
1969	35935	35809	126						257412
1970	31127	29804	671			652			280866
1971	33120	32401	626			93			346731
1972	46087	45567	520						347408
1973	31800	30900	500			400			418004
1974	27868	22357	768		4505	238			458604
1975	27410	26776	446			188			483065

525652	340		573			994	24931	26838	1976
538218	948		222			2981	31486	35637	1977
617512			387			481	37369	38237	1978
559633			833			618	35812	37263	1979
587203			708			927	32809	34444	1980
627880	155		9			331	3412	3907	1981
686065	2					40	2881	2923	1982
774807						5318	2169	7487	1983
904928						4483	5651	10134	1984
1073802	560	17969	31			6356	9867	34783	1985

5. كارخانا كىرىمى

كارخانا كىرىمى، ئاساسەن، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار دۆلەت مالىيىسىگە تاپشۇرغان پايدا ۋە باشقا كارخانا كىرىمىدىن ئىبارەت. مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە كارخانا كىرىمى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سانائەت، قاتناش، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سودا قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارنىڭ تەدرىجىي بارلىققا كېلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، 1957 - يىلدىن باشلاپ، لوپنۇر ناھىيىسىدە كارخانىلار يۇقىرىغا تاپشۇرۇدىغان كىرىم بار بولدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ سانى بەك ئاز بولۇپ، ئاران 500 يۈەنلا ئىدى. بۇ، شۇ يىللىق 372 مىڭ 600 يۈەن مالىيە كىرىمىنىڭ 0.13 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەنىدى. لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1958 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە) كارخانا كىرىمى 446 مىڭ 600 يۈەنگە يېتىپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە كىرىمى بولغان 3 مىليون 189 مىڭ 400 يۈەننىڭ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۇچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلىدە (1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە)، كارخانىلار 900 يۈەن زىيان تارتتى. 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1966 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە) كارخانا كىرىمى 84 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە كىرىمى بولغان 2 مىليون 449 مىڭ 800 يۈەننىڭ 3.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە) كارخانىلار 52 مىڭ 600 يۈەن زىيان تارتتى. 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1976 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە) كارخانا كىرىمى 5300 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە كىرىمى بولغان 4 مىليون 393 مىڭ 300 يۈەننىڭ 0.12 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە) كارخانا كىرىمى 266 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە كىرىمى بولغان 6 مىليون 124 مىڭ يۈەننىڭ 4.34 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

6. باشقا كىرىم

باشقا كىرىم دېگىنىمىز تۇرلۇك باج كىرىملىرى ۋە كارخانا كىرىمىدىن باشقا بىرخىل ئارىلاشما كىرىمنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ، ئومۇمىي مۇلۇك كىرىمى، قائىدە - تۈزۈم ھەققى كىرىمى، جەرىمانە، مۇسادىرە ۋە قايتۇرۇۋېلىنغان ھارام پۇل، ھارام مال‌لاردىن كىرگەن كىرىم، شۇنىڭدەك باشقا پارچە - پۈرات كىرىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان مالىيە كىرىمى

8 - قىسىم 9 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	جەمئىي	تۈرلۈك باج كىرىمى		كارخانا كىرىمى	باشقا كىرىم
		سودا - سانائەت باجى	دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق باجى		
1950	7.52	1.37	6.15		
1951	3.55				
1952	11.98	2.65	9.33		
1953	7.94	4.35	2.70		0.59
1954	21.03	6.47	5.26		6.30
1955	19.98	9.04	10.19		0.75
1956	27	12.96	11.90		2.14
1957	37.26	20.48	14.91	0.05	1.82
1958	61.64	27.03	26.76	0.28	7.57
1959	62.82	28.31	25.27	4.84	4.40
1960	101.19	33.34	29.25	32.14	6.46
1961	50.11	22.52	15.74	6.57	5.28
1962	43.18	25.84	14.34	0.83	2.17
1963	50.82	33.47	13.80	-0.07	3.62
1964	53.33	34.80	15.69	0.28	2.56
1965	52.10	35.24	14.95	-0.30	2.20
1966	54.02	31.94	17.24	2.63	2.21
1967	51.43	31.97	16.60	2.13	0.73
1968	48.84	39.18	17.65	1.89	0.12
1969	43.60	25.74	16.68	0.31	0.87
1970	47.09	28.09	15.90	1.45	1.65
1971	53.88	34.67	17.09	-1.80	3.92
1972	45.93	34.74	17.10	-5.99	0.08
1973	71.18	41.80	16.60	12.35	0.46
1974	53.17	45.85	15.74	-8.88	0.46
1975	81.41	48.30	27.84	-0.94	6.81
1976	74.28	52.56	28.46	-7.63	0.89
1977	73.14	53.68	15.42	-0.84	4.88
1978	99.54	61.75	30.51	6.10	1.18
1979	100.12	55.96	35.52	5.96	2.68
1980	92.25	58.73	35.77	-4.12	1.87
1981	102.74	62.78	32.20	2.81	4.95
1982	103.61	6.86	32.12	0.75	2.14
1983	123.62	77.48	29.29	9.77	3.14
1984	133.32	90.49	32.35	5.30	5.18
1985	149.11	107.38	31.27	7.98	2.48

§ 2. مالىيە چىقىمى

1. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمى

1) چەك سۇلالىسى دەۋرىدىكى چىقىم چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ يىللىرىدا چەك ھۆكۈمىتى لوپنۇر رايونىدا كەڭ كۆلەمدە بوز يەر ئېچىپ، ئۇزۇن ئۆتمەي مەغلۇب بولدى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان ياڭ زېڭشىن «ئىستىقپار ھوجرىسىدا يېزىلغان مەكتۇپلار» دا مۇنداق دېگەنىدى: «ئىلگىرى چەك سۇلالىسى زامانىسىدا ھەرقايسى باش مۇپەتتىشلەر بوز يەر ئېچىپ، سەرگەردانلارنى ئورۇنلاشتۇرماقچى بولغان. ئەمما كۆپىنچىسىنىڭ نەتىجىسى ياخشى بولمىغان. مەسىلەن: لوپنۇردا نەچچە ئون مىڭ سەر كۈمۈش سەرپ قىلىنىپ، بوز يەر ئېچىلىپ، خېخۇاڭدا بويسۇندۇرۇلغان خۇيزۇلار ئېلىپ كېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئىككى يىلغا يەتمىگەن ۋاقىتتا بىر ئائىلىمۇ قالماي كېتىپ قالغان. بۇنىڭدىن بوز يەر ئېچىشنىڭ ناھايىتى مۇشكۈل ئىش ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ». «ئۆز جايىدىن پۇل توپلاش لوپنۇردا ئاسان ئەمەس، لوپنۇر بىلەن چاقىلىق ناھىيىسىنى تەكشۈرگەندە (چاقىلىق ناھىيىسى چەك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدىن ئايرىپ چىقىلغان) مەلۇم بولۇشىچە، ھۆكۈمەت ئىلگىرى نەچچە 10 مىڭ سەر كۈمۈش سەرپ قىلىپ، بوز يەر ئاچقان بولسىمۇ، قىلچە ئۈنۈمى بولمىغان».

2) مىنگو دەۋرىدىكى چىقىم مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئورگىنى قاراقۇمدىن كۆنچى دەريا سىنىڭ بويىدىكى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈپ كېلىنىپ، 3470 سەر كۈمۈش سەرپ قىلىنىپ، يېڭىدىن مەھكىمە يامۇلى سېلىنغان، بۇ چىقىم شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) دىكى خام چوتىغا كىرگۈزۈلگەن. بۇ، مىنگو دەۋرىدىكى لوپنۇر ناھىيىسى سەرپ قىلغان ئەڭ كۆپ ئاساسىي قۇرۇلۇش چىقىمى ھېسابلىنىدۇ.

مىنگونىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى) تەسىس قىلىنغان ناھىيىلىك دېھقانلار ئۈيۈشمىسىنىڭ خىراجىتى مىنگو دەۋرىدىكى تۆنجى كەسپىي ئىشلار خىراجىتى ھېسابلىنىدۇ. دېھقانلار ئۈيۈشمىسىدا بىر خىزمەتچى بار ئىدى، ئۇنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 24 سەر، يىللىق ئىش ھەققى 288 سەر كۈمۈش ئىدى. دېھقانلار ئۈيۈشمىسىنىڭ پارچە - پۇرات چىقىمى ئايدا سەككىز سەر، يىلدا 96 سەر بولاتتى. ھەر يىلى 384 سەر كەسپىي خىراجەت چىقىم قىلىناتتى.

قاتناش خىراجىتى 2 - ئورۇندا تۇراتتى. كۆنچى دەريا سىغا ئىككى كىمە، پىچان دەريا سىغا بىر كىمە سېلىنغانىدى، ھەر بىر كىمىگە تۆتتىن، جەمئىي 12 كىمىچى ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا ئىككى سەردىن جەمئىي 24 سەر كۈمۈش بېرىلەتتى. ئۇنىڭ سىرتىدا ھەر ئايدا ئۈچ سەر بەش مىسقال رېمونت خىراجىتى بېرىلەتتى. بىر يىلدا جەمئىي 330 سەر كۈمۈش سەرپ قىلىناتتى.

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مىنگونىڭ 37 - يىلدىكى تەخمىن ھېسابىدا لوپنۇر ناھىيىسىدە بىر نۆۋەتلىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى قىلىش پىلانلاندى، بۇ تەخمىن ھېسابتا: لوپنۇردىكى ئۇگەن دەريا سىنىڭ ئېقىنى ئۆزگىرىپ، شىمالغا ئاقىدىغان بولغاچقا، ئۇگەن دەريا سىنىڭ كونا ئېقىنى قۇرۇپ كېتىپ، دۆڭقوتاندىن تىكەنلىككىچە بولغان ئارىلىقتىكى نەچچە يۈز چاقىرىم سۇ مەنبەسىگە

تەسىر يەتتى. بۇ پۇقرالار ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم، شۇڭا، توسما ياساپ، سۇ باشلاپ، ئەسلىدىكى سۇغىرىش كۆلىمىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش زۆرۈر دەپىلدى. پىلاندا توپىشەھەردە دەريانى توسۇپ بىر توسما ياساش ۋە ئىككى سۇ باشلاش ئۆستىگى چېپىش، بۇنى مىنگونىك 37 - يىلى (1948-يىلى) 7 - ئايدا پۈتكۈزۈش بەلگىلەندى. خام چوت خىراجىتى 1 مىليارد يۈەن ھېسابلاندى. ئەمما بۇ پىلان ئەمەلگە ئاشمىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى ئاندىن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت ئاممىسىغا رەھبەرلىك قىلىپ، تارىم دەرياسىغا توسما ياساپ بۇ ۋەزىپىنى تاماملىدى.

3) يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى چىقىملار　ناھىيە دەرىجىلىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى ناھىيە دەرىجىلىك سانائەت، قاتناش، پىزا ئىگىلىكى، سودا قاتارلىق خەلق ئىگىلىكى ۋە شەھەر - بازار قۇرۇلۇشىغا ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇش خاراكتېرىدىكى چىقىمدىن ئىبارەت. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ئاجرىتىلغان پۇلنى، كارخانىلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىش، تېخنىكا ئۆزگەرتىش مەبلىغىنى، تۇراقسىز مەبلەغنى، پىزىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا ياردەم بېرىش چىقىمىنى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، ھاۋارايى ۋە سانائەت، قاتناش، سودا تارماقلىرىنىڭ كەسىپىي خىراجىتى شۇنىڭدەك شەھەر مۇھاپىزىتى خىراجىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھەرقايسى مەزگىللەردىكى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتىنىڭ سەرپ قىلىنغان سانى ۋە ئۇنىڭ ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىدا ئىگىلىگەن سالمىقى مۇنداق بولدى: 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1953 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە) ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمى 188 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمى بولغان 1 مىليون 627 مىڭ يۈەننىڭ 11.55 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1958 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە) ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش چىقىمى 1 مىليون 637 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمى بولغان 3 مىليون 686 مىڭ يۈەننىڭ 44.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئۈچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلىدە (1963 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە) چىقىم 797 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىم 2 مىليون 224 مىڭ يۈەننىڭ 35.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1966 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە) چىقىم 968 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىم 3 مىليون 119 مىڭ يۈەننىڭ 31 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1971 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە) چىقىم 5 مىليون 627 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىم 8 مىليون 867 مىڭ يۈەننىڭ 63.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1976 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە) چىقىم 5 مىليون 946 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىم 15 مىليون 726 مىڭ يۈەننىڭ 37.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە (1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە) چىقىم 7 مىليون 870 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئومۇمىي چىقىم 24 مىليون 98 مىڭ يۈەننىڭ 32.66 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 40.9 ھەسسە ئاشتى. 1985 - يىلى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى 1 مىليون 806 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1955 - يىلدىكى 13 مىڭ يۈەندىن 138 ھەسسە ئېشىپ، يىلىغا 17.9% تىن كۆپەيدى.

2. مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسپىي چىقىمى

1) مىنگو دەۋرىدىكى چىقىم مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە بىر باشلانغۇچ مەكتەپ، بىر خەنزۇ مەكتەپ قۇرۇلغان بولۇپ، بۇلارغا يىلدا 859.2 سەر مائارىپ خراجىتى چىقىم قىلىنغانىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى 708 سەر، ئوموملۇق ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان ئارىلاشما خراجەت 151.2 سەر كۈمۈش ئىدى. ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى، قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى بىر (ئايلىق ئىش ھەققى ئون سەر كۈمۈش)، ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچى بىر (ئايلىق ئىش ھەققى سەككىز سەر كۈمۈش)، مەكتەپ قارا خىزمەتچىسى بىر (ئايلىق ئىش ھەققى ئۈچ سەر كۈمۈش) ئىدى؛ خەنزۇ مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى بىر (ئايلىق ئىش ھەققى ئون سەر كۈمۈش)، ئۇيغۇر ئوقۇتقۇچى بىر (ئايلىق ئىش ھەققى سەككىز سەر كۈمۈش). ئوموملۇق ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئارىلاشما خراجەت مۇنۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئايلىق قەلەم، سىياھ، قەغەزى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كۈمۈش بىر سەر، ئوتۇن پۇلى 2.4 سەر، جەمئىي 3.4 سەر. ھەر بىر سىنىپنىڭ ئايدا بور سېتىۋېلىشى ئۈچۈن كېتىدىغان كۈمۈش ئۈچ مىسقال، ئىككى سىنىپنىڭ جەمئىي ئالتە مىسقال؛ ساماۋەر بىر بولۇپ، ئايدا چاي قاينىتىش ئۈچۈن كېتىدىغان كۈمۈش بىر سەر، ئوتۇن ئۈچۈن كېتىدىغان كۈمۈش 2.4 سەر، جەمئىي 3.4 سەر؛ بىر يىلدا ئىسسىنىش ئۈچۈن كېتىدىغان كۈمۈش 19.2 سەر، ئەتىياز، قىش پەسىللىرىدىكى تۆت ئايدا ھەر بىر سىنىپقا بىر مەش قويۇلغان بولۇپ، ئايدا ئوتۇن ئۈچۈن چىقىم قىلىنغان كۈمۈش 2.4 سەر. خەنزۇ مەكتەپتە قائىدىگە ئاساسەن ئايدا ئىككى سەر ئارىلاشما خراجەت چىقىم قىلىنىدى. قىش، ئەتىيازدىكى تۆت ئايدا بىر مەش قويۇلدى.

شېكى شىسەي ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىلدە، مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە مائارىپ خراجىتى ئۈچۈن ئېيىغا 140 مىڭ 820 سەر، يىلىغا 1 مىليون 600 مىڭ سەر كۈمۈش چىقىم قىلىندى. «شىنجاڭنىڭ مىنگونىڭ 33 - يىلدىكى مالىيە تەخمىن چوتى» دا لوپنۇرغا 68 مىڭ 868 يۈەن خەلق مائارىپى قوشۇمچە يارىدەم پۇلى چىقىم قىلىنغانلىقى يېزىلغان.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) قاراشەھەر مەمۇرىي رايونىدىكى ناھىيە باشقۇرۇشىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپلەر ۋە خەلق مەكتەپلىرىنىڭ خراجەت چىقىمى تەخمىن چوتى 1 مىليون 478 مىڭ 376 يۈەن بولۇپ، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە كىشى بېشىغا تەخمىنەن 8% ئەتراپىدا توغرا كەلدى، لېكىن شۇ يىلى پۇل پاخاللىشىپ كەتكەچكە، كېيىنكى يېرىم يىللىق خراجەت ئالدىنقى يېرىم يىلدىكىدىن 4.5 ھەسسە ئېشىپ كەتتى، يۇقىرىقى سانلىق مەلۇماتلار پەقەت پايدىلىنىش قىممىتىگىلا ئىگە.

سەھىيە خراجىتى. مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى چېچەك چېكىش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، بىر ھۆكۈمەت دوختۇرى سەپلەندى، ئۇنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 40 سەر، يىللىق چىقىمى 480 سەر كۈمۈش بولدى.

2) يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى چىقىم مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن-تېخنىكا، سەھىيە ئىشلىرى خراجىتى مەدەنىيەت، ئاسار ئەتىقە، مائارىپ، پارتىيە - ھۆكۈمەت كادىرلىرىنى تەربىيىلەش، سەھىيە، تەنتەربىيە، ئارخىپ، يەر تەۋرەش، رادىئو، تېلېۋىزىيە،

پىلانلىق تۇغۇت، پەن - تېخنىكا قاتارلىقلارغا دائىر كەسپىي خىراجەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھەرقايسى مەزگىللەردىكى مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسپىي خىراجىتى چىقىمى ۋە ئۇنىڭ ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىدا ئىگىلىگەن نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 287 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 17.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 568 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 15.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئۈچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلىدە چىقىم 401 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 18.03 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 684 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 21.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 1 مىليون 413 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 15.93 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 2 مىليون 505 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 15.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 7 مىليون 207 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 29.91 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسپىي خىراجىتى 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 24 ھەسسە ئېشىپ كەتتى. 1985 - يىلى مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسپىي خىراجىتى 2 مىليون 36 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، 1953 - يىلدىكى 39 مىڭ 900 يۈەندىن 50 ھەسسە كۆپەيىپ، يىلىغا 13% تىن ئېشىپ بارىدى.

3. نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇنقۇزۇش خىراجىتى چىقىمى

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە خام چوتتىكى چىقىمغا خەيرى - ساخاۋەت خىراجىتى كىرگۈزۈلدى، ئۇنىڭ كونكرېت ئىشلىتىلىش ئورنى كۆنچى دەريا‌سى بىلەن پىچان دەريا‌سىغا كېمە سېلىش خىراجىتى ۋە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى چېچەك چىكىش ئىدارىسىنىڭ خىراجىتىدىن ئىبارەت ئىدى. يۇقىرىقى ئىككى تۈرلۈك خىراجەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى ۋە سەھىيە كەسپىي خىراجىتى دەپ خاتىرىلەندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇنقۇزۇش خىراجىتى نەپىقە كەسپىي خىراجىتى، دەم ئېلىشقا چىقىش خىراجىتى، پېنسىيىگە چىقىش خىراجىتى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇنقۇزۇش كەسپىي خىراجىتى، تەبىئىي ئاپەتتىن قۇنقۇزۇش خىراجىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ھەرقايسى مەزگىللەردە نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇنقۇزۇش خىراجىتى چىقىمى ۋە ئۇنىڭ ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىدا ئىگىلىگەن سالمىقى مۇنداق بولدى: 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 16 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 0.98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 156 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 4.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئۈچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلىدە، چىقىم 219 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 9.84 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 54 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 1.73 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 137 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 1.54 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 235 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي

چىقىمىنىڭ 1.49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 545 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 2.26 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇتقۇزۇش خىراجىتى 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 33 ھەسسە ئاشتى.

1985 - يىلى نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق قۇتقۇزۇش خىراجىتى 138 مىڭ 400 يۈەنگە يېتىپ، 1954 - يىلدىكى 4300 يۈەندىن 31 ھەسسە كۆپەيىپ، يىلىغا 11.85% تىن ئېشىپ باردى.

4. مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى چىقىمى

1) مىنگو دەۋرى مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، لوپنۇر 3 - دەرىجىلىك ناھىيە قىلىپ بېكىتىلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە بىر ئامبال (ئايلىق ئىش ھەققى300سەر)، بىر بۆلۈم باشلىقى، (ئايلىق ئىش ھەققى 14 سەر)، ئىككى بۆلۈم ئەزاسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئون سەر)، تۆت ياللانما خادىم(ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئالتەسەر)، دەرۋازىۋەن، چۆرە - غولام، ئات باقار، جەسەت تەكشۈرگۈچى(قاتىللىق دېلولىرىدا)، مۆھۈرچى، ئامبارچى، يايى بولۇپ، جەمئىي 40 ئادەم (ھەربىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئىككى سەر)، ئىككى تەرجىمان (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى توققۇز مىسقال)، ئۇچ تەپتىش (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 4.5 سەر)، 27 چارلىغۇچى ئەسكەر (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 4.2 سەر)، ئۇچ چاكار (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق تاماق پۇلى ئۇچ سەر) بار ئىدى. ھەر يىلى 4 -، 5 - ئايلاردا قوي بېجى يىغىدىغان چاغدا تۆت باجگىر ۋە ھەيدەكچى ئەسكەر تەسىس قىلىناتتى (ھەر بىر باجگىرنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 15 سەر، ئەسكەرنىڭ بەش سەر)، ھەر يىلى بىر غەللە - پاراق يىغقۇچى باجگىر تەسىس قىلىنىپ، يەتتە ئاي ئىشلىتىلەتتى (ئايلىق ئىش ھەققى 15 سەر)، بىر تۇرمە باشلىقى (ئايلىق ئىش ھەققى 40 سەر)، بىر ياللانما خىزمەتچى (ئايلىق ئىش ھەققى ئالتە سەر)، ئالتە گۈندىپاي (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 2.4 سەر) بار ئىدى. يۇقىرىقى 100 ئادەمنىڭ ماڭاشى ۋە ئىش ھەققى ئۈچۈن 8027.8 سەر كۈمۈش سەرپ بولاتتى. ھەر يىلى 56.38 سەر (ئامبالنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن چاغدىكى يول راسخوتى بۇنىڭ سىرتىدا) ئومۇمنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئارىلاشما خىراجەت چىقىم قىلىناتتى. ھەر يىلى ئىش ھەققى، ئومۇمنىڭ ئىشى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئارىلاشما خىراجەت ۋە مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن جەمئىي 8084.18 سەر كۈمۈش چىقىم قىلىناتتى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ناھىيەبويىچە ھەر ئايدا 290 مىڭ 580 سەر، بىر يىلدا 3 مىليون 487 مىڭ سەر كۈمۈش چىقىم بولدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) لوپنۇر يەنىلا 3 - دەرىجىلىك ناھىيە بولۇپ تۇرۇۋەردى. شتات بويىچە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە 68 ئادەم بولۇشقا تېگىشلىك ئىدى. ناھىيىدە بىر ھاكىم (ئايلىق ئىش ھەققى 340 يۈەن)، بىر مۇئاۋىن ھاكىم (ئايلىق ئىش ھەققى 240 يۈەن)، بىر كاتىپ (ئايلىق ئىش ھەققى 200 يۈەن)، تۆت بۆلۈم باشلىقى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 200 يۈەن)، بىر سوراقچى (ئايلىق ئىش ھەققى 180 يۈەن)، ئىككى مائارىپ مۇپەتتىشى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 160 يۈەن)، بىر دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق تېخنىكى، بىر چارۋىچىلىق تېخنىكى، ئۈچ مۇختارىيەت يېتەكچىسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 160 يۈەن)، بىر مال دوختۇرلۇق تېخنىكى ۋە بىر ئامبار مۇدىرى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق

ئىش ھەققى 180 يۈەن)، تۆت 1 - دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 140 يۈەن)، ئالتە 2 - دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 130 يۈەن)، ئىككى 3 - دەرىجىلىك بۆلۈم ئەزاسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 110 يۈەن)، تۆت ئىش بېجىرگۈچى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 90 يۈەن)، تۆت ياللانما خىزمەتچى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 50 يۈەن)، بىر ساقچى باشلىقى (ئايلىق ئىش ھەققى 110 يۈەن)، 12 مەمۇرىي ئىشلار ساقچىسى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 60 يۈەن)، بىر تەكشۈرگۈچى (ئايلىق ئىش ھەققى 90 يۈەن)، بىرگۈندىپايلار باشلىقى (ئايلىق ئىش ھەققى 120 يۈەن)، ئۈچ گۈندىپاي (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 60 يۈەن)، بىر ستاتىستىكچى (ئايلىق ئىش ھەققى 140 يۈەن)، ئىككى ئاتباقار (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 80 يۈەن)، بەش قارا خىزمەتچى (ھەر بىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 60 يۈەن)، بىر ئاشپەز (ئايلىق ئىش ھەققى 60 يۈەن)، بىر سەھىيە خادىمى (ئايلىق ئىش ھەققى 110 يۈەن) بولۇپ جەمئىي 68 ئادەم بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى ئۈچۈن 7550 يۈەن كېتەتتى. بۇ ئەينى ۋاقىتتا، ئادەتتە ئەملىي بار ئادەم شتاتىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىگىلا يېتەتتى. «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مىنگونىڭ 33 - يىللىق مالىيە تەخمىن چوتى» دا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت خىراجىتى 68 مىڭ 868 يۈەن دەپ كۆرسىتىلگەن.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) پۇل ھەددىدىن تاشقىرى پاخالىلىشىپ كەتكەچكە، شۇ يىلى مال باھاسى 900 ھەسسە ئۆرلەپ كەتتى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) دىن كېيىن، ئۆسۈش سۈرئىتى تېخىمۇ شىددەتلىك بولدى.

2) يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى مەمۇرىي چىقىم، پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئاممىۋى تەشكىلاتلارنىڭ قوشۇمچە يارداەم چىقىمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت ئورۇنلىرىنىڭ چىقىمى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ھەر قايسى مەزگىللەردە مەمۇرىي باشقۇرۇش چىقىمى ۋە ئۇنىڭ ئوخشاش مەزگىلدىكى مالىيە چىقىمىدىكى نىسبىتى مۇنداق بولدى: 1 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە مەمۇرىي چىقىم 1 مىليون 128 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 3.69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 2 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 1 مىليون 47 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 28.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئۈچ يىللىق ئىگىلىكنى تەڭشەش مەزگىلىدە، چىقىم 689 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 30.98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 3 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 1 مىليون 13 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 32.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 4 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 1 مىليون 627 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 18.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 5 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 2 مىليون 208 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدە چىقىم 3 مىليون 777 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، مالىيە ئومۇمىي چىقىمىنىڭ 15.67 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 6 - بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكى مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى 1-بەش يىللىق پىلان مەزگىلىدىكىدىن 2.34 ھەسسە كۆپەيدى. 1985 - يىلى مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى چىقىمى 1 مىليون 256 مىڭ 100 يۈەنگە يېتىپ، 1953 - يىلدىكى 211 مىڭ يۈەندىن 4.9 ھەسسە ئېشىپ، ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.74% تىن ئېشىپ باردى.

5. باشقا چىقىم

باشقا چىقىم ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى، مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، سەھىيە كەسپىي خىراجىتى، نەپىقە ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، قۇنتۇرۇش خىراجىتى، مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتىدىن باشقا چىقىملارنى كۆرسىتىدۇ. 1956 - يىلى 200 يۈەن چىقىم بولغانىدى. 1985 - يىلى 550 مىڭ 800 يۈەن چىقىم قىلىنىپ، 1956 - يىلدىكىدىن 2753 ھەسسە كۆپەيدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1953 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان مالىيە چىقىمىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

8 - قىسىم 10 - جەدۋەل بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	ئومۇمىي جەمئىي	ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خىراجىتى					مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە چىقىمى				ئىقتىسادىي پاراۋانلىق خىراجىتى	مەمۇرىي باشقۇرۇش خىراجىتى	باشقا چىقىم
		كىچىك جەمئىي	بېزا ئىگىلىكىگە بېرىلگەن ياردەم	سانائەت	ئاساسىي قۇرۇلۇش	باشقىلار	كىچىك جەمئىي	سەھىيە	مەدەنىيەت - مائارىپ	تەتقىقات رادىئو			
1953	25						3.9	0.9	3			21.1	
1954	26.6						4.5	1	3.5		0.43	21.7	
1955	25.7	1.3	1.3				5.3	2.2	3.1		0.3	18.8	
1956	40.9	9.4	3.2	6.2			6.8	1.3	5.2	0.3	0.5	24.2	0.02
1957	44.5	8.1	3.8		4.3		8.2	1.5	6.5	0.2	0.4	27	0.08
1958	67.4	30	4.3	15.3	10.4		8.7	2	5.5	1.2	0.3	28.3	0.1
1959	64.7	30.7	16.6		14.1		10.3	1.6	7.3	1.4	0.09	2.34	0.08
1960	107.1	64.7	27.6		37.1		13.3	2.8	9.4	1.1	0.2	26.9	0.2
1961	68.5	27.9	27.9				13.6	3.9	8.8	0.9	1.3	25.6	0.1
1962	60.9	10.4	10.4				10.9	3	6.9	1	13.8	21.6	4.2
1963	83.4	38.6	38.6				11.9	3.1	7.4	1.4	6.1	21.7	5.1
1964	64.8	16.5	16.5				10.4	3.1	6.4	0.9	9	24.3	4.6
1965	74.2	24.6	24.6				17.8	6.7	8.4	2.7	6.8	22.9	2.1
1966	58.4	12.3	12.3				15.8	4.4	9.9	1.5	1	22.8	6.5
1967	69.5	23.3	23.3				13.3	4.9	10.2	1.2	1.4	22	5.6
1968	56.9	15.7	21.6		5.9		12.8	4.2	6.9	1.7	1.2	18.1	3.2
1969	48.7	10.6	11.8		1.2		14.2	4.2	7.3	2.7	0.8	17.8	3.9
1970	78.4	12.9	27.8		14.9		12.3	3.3	6.6	2.4	1	20.6	16.7
1971	126.4	10.9	82	5.9	50.7	14.5	15.5	4.3	9.1	2.1	0.3	27.1	1.5
1972	166.8	21.3	111.3	9.5	72.4	8.1	24.6	6.9	13.5	4.2	3	26.4	1.5
1973	170.3	27.9	91.3	10.2	48.6	4.6	33.4	9.2	17.6	6.6	2.6	37.2	5.8
1974	175.4	39	107	8.3			32.9				2.9	38	
1975	247.8	75.6	171.1	2	84.9	8.6	34.9	8.6	21.8	4.5	4.9	34	2.9
1976	219.3	58.7	109	5.1	45.2		42.3	10.9	26	5.4	3.5	36.3	28.2
1977	240.2	68.9	93.3	1	23.4		42.6	10.8	27.6	4.2	4.2	38.2	61.9

39.5	37.8	6	1.9	30.3	11.1	43.3		33.3	0.9	115	149.2	275.8	1978
24.2	48	4.6	4.7	42.1	12.1	58.9		33.3	2.4	78.8	114.5	250.2	1979
29.4	60.5	5.2	3.9	43.4	16.1	63.4		15.6	111.8	1.2	128.6	587.1	1980
68.6	78.3	8.4			82.7	82.7		1.2	115.9	0.2	117.3	355.1	1981
11.5	61.2	7.9	17	60.2	21.4	98.6	23.9	13.1	104.1	1.9	143	322.2	1982
84	14.2	12.9	17.6	86.7	34.8	139.1	100.5	20	2.3	63.3	186.1	566.1	1983
121.1	98.4	11.5	46.8	123	26.9	196.7	28.1	61	3.4	67.5	160	587.7	1984
55.1	125.6	13.8				203.6					180.6	578.7	1985

§ 3. ئاپپاراتلار

1. مالىيە ئاپپاراتى

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. گومىنداڭ كۈچلىرى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىنمۇ تاكى 1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق يولىدىن ئازاد بولغىچە بۇ بۆلۈم ئۆزگەرتىلمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1959 - يىلى مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1961 - يىلى مالىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1967 - يىلى مالىيە بۆلۈمىنىڭ كەسپىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قوشۇمچە بېجىردى.

1972 - يىلى مالىيە، پۇل مۇئامىلە، باج ئىشلىرى بىرلەشتۈرۈلۈپ، مالىيە، پۇل مۇئامىلە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قىلىپ تەسىس قىلىندى. 1974 - يىلى ناھىيىلىك‌مالىيە-باج بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1978 - يىلى‌مالىيە - باج ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1981- يىلى مالىيە بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى مالىيە ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

2. باج ئاپپاراتى

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) نىڭ باشلىرىدا لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبە باج ئىدارىسى قۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 7 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبە باج ئىدارىسى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 3 - ئايدا لوپنۇر باج يېغىش ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىگە قارىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 6 - ئايدا باج يېغىش ئىدارىسى ناھىيىگە تاپشۇرۇپ بېرىلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باج بۆلۈمى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1959- يىلى مالىيە بىلەن باج بىرلەشتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى بولدى. 1962 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1972 - يىلى مالىيە، باج، پۇل مۇئامىلە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قىلىپ بىرلەشتۈرۈلدى. 1974 - يىلى مالىيە، باج پۇل مۇئامىلىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، مالىيە، باج بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1978 - يىلى مالىيە، باج ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، 1981 - يىلى ناھىيىلىك باج ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

II باب

پۇل مۇئامىلە

§ 1. ئاپپاراتلار

مىنگو دەۋرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتى يوق ئىدى. ھۆكۈمەت پۇلىنى ئامانەت قويۇش، ئېلىش كەسپىنى مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىلىك سودا بانكىسىنىڭ قاراشىھەر شۆبە بانكىسى بېجىردى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) قاراشەھەر شۆبە بانكىنىڭ كورلا ئىش بېجىرىش ئورنى بېجىردى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە تەدرىجىي ھالدا كۆپ خىل پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى.

1. خەلق بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تىجارەت ئورنى قۇرۇلدى. 1954 - يىل 5 - ئاينىڭ 31 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى (تۆۋەندە ناھىيىلىك خەلق بانكىسى دەپىلىدۇ). 1985 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق بانكىسى مەخسۇس مەركىزىي بانكىنىڭ خىزمەت ھوقۇقىنى يۈرگۈزدى، سىرتقا نىسبەتەن كەسپىي ئىشلارنى بېجىرمەي، ئۇنى پۈتۈنلەي ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

2. يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1964 - يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى دەپ ئاتىلىدۇ) شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1980 - يىل 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

3. قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1980 - يىل 9 - ئايدا جۇڭگو خەلق قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلدى (تۆۋەندە قىسقارتىپ ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى دەپىلىدۇ).

4. سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى

1985 - يىل 1 - ئايدا جۇڭگو سودا - سانائەت بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ ناھىيىلىك سودا - سانائەت بانكىسى دەپىلىدۇ)، خەلق

بانكىسىنىڭ كەسپىنى قوشۇمچە بېجىردى.

5. لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى

يېزا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى 1954 - يىلدىكى ھەمكارلىشىش - كوپىراتسىيىلىشىش پائالىيىتى داۋامىدا، پارتىيىنىڭ سىياسىتىگە ئاساسەن، دېھقانلار ئاممىسى ئۆز ئىختىيارى بىلەن تەشكىللەنگەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىق تەشكىلاتى. ئۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى پۇل مۇئامىلە ئاپپاراتىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى ھېسابلىنىدۇ. ئەينى چاغدا، لوپنۇر ناھىيىسىدە تۆت ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى قۇرۇلۇپ، يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بىكار تۇرۇپ قالغان، تارقاق مەبلەغلەرنى توپلاپ، ئارتۇق، كەم مەبلەغلەرنى تەڭشەپ، جازانىخورلۇققا زەربە بېرىپ، قىيىنچىلىقى بار كوپىراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئائىلە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشى ۋە ئائىلە تۇرمۇشىغا كېرەكلىك مەبلىغىنى ھەل قىلىشىغا ياردەملىشىپ، كوللېكتىپ ئىقتىسادقا مەدەت بېرىپ، كۆپ خىل ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆز ئۈستىگە ئالغانىدى. ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، دۆلەت ياردەم بېرىشنى قوشۇمچە قىلىش» فاڭجېنى ۋە «قەرز ئالغاننى قايتۇرۇش، كىم قەرز ئالسا، شۇ قايتۇرۇش، قەرەلى توشقاندا قايتۇرۇش، ئايلاندۇرۇپ ئىشلىتىش» سىياسىتى بويىچە ئىش كۆرۈپ، قەرز بېرىشتە «قەرز بېرىشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈش، قەرز بەرگەندە قايتا تەكشۈرۈش، قەرز بەرگەندىن كېيىن تەكشۈرۈش» ۋە ئامما ئالقىشلاش، ئەمەلىي ئۈنۈمگە ئەھمىيەت بېرىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇردى. يېزا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى يېڭى قۇرۇلغاندا، ئامانەت - قەرز كەسپىدە دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ مەبلەغ ئوبوروتى جەھەتتىكى ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشىغا نۇقتىلىق ياردەم بەردى، ئەمما ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىنىڭ ئۆزىنىڭ مەبلىغى يېتىشمىگەنلىكتىن، ناھىيىلىك خەلق بانكىسىنىڭ قەرز بېرىپ، قوللىشىغا تاياندى. 1954 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئامانەت پۇل قالدۇقى 1 مىليون 960 مىڭ يۈەن، قەرز قالدۇقى 1 مىليون 130 مىڭ يۈەن بولدى. 1956 - يىلى ھەرقايسى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپلىرىنىڭ قولىدىكى پاي 3601 گە، پاي سوممىسى 73. 9004 يۈەنگە يەتتى. 1959 - يىلى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى خەلق بانكىسىنىڭ تىجارەت ئورنى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ، گۇڭشې ئامانەت - قەرز بۆلۈمى قۇرۇلدى، شۇ يىلى 10 - ئايدا يەنە ئايرىۋېتىلدى، تىجارەت ئورنى يەنە خەلق بانكىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. خەلق بانكىسىنىڭ تىجارەت ئورنى تەسىس قىلىنغان گۇڭشېلاردا ئايرىم ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى تەسىس قىلىنماي، ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىنىڭ خادىملىرى تىجارەت ئورنىغا قوشۇۋېتىلدى. ئايرىم ھېساب تۇتۇلدى، مەمۇرىي جەھەتتە گۇڭشې نازارەت قىلدى. 1963 - يىلى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ناھىيە بويىچە ئونغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە نۇقتىلىق ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ئىككى، ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىنىڭ قاپلاش كۆلىمى (چوڭ ئەترەت دەرىجىلىك) 15 كە يەتتى. 1973 - يىلى ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى يەنە بىر قېتىم تەرتىپكە سېلىندى، تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، لوپنۇر ناھىيىسىدە ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى 12 گە يەتتى. 1978- يىلى گۇڭشې بىرلىك قىلىنغان ھالدا ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى تەڭشىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدە تۆت ئامانەت - قەرز كوپىراتىپى ساقلاپ قېلىندى، ئۇلارنىڭ 11 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار ئىدى. 1984 - يىلى تۆت ئامانەت - قەرز كوپىراتىپىنىڭ قولىدىكى پاي 5465 كە، پاي پۇلى 21 مىڭ 861 يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى جەمئىي 791 پاي، 3959 يۈەن پاي پۇلى قالدى.

قىسمەن يىللاردىكى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپىغا پاي قوشۇش ئەھۋالى

8 ـ قىسىم 11 ـ جەدۋەل

يىللار	پاي پۇلى (يۈەن)	پاي سانى	يىللار	پاي پۇلى (يۈەن)	پاي سانى
1956	9004.73	3601	1962	809	202
1957	920	368	1972	2900	725
1959	1036	414	1983		
1960	150	60	1984	21861	5465
1961	297	119	1985	3959	791

يېزا ئامانەت ـ قەرز كوپېراتىپلىرىنىڭ 1981 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە بولغان تىجارەت ئەھۋالى

8 ـ قىسىم 12 ـ جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى	1981	1982	1983	1984	1985
جەمئىي	101.3	170.7	127.3	170.8	195
گۇڭشې، ئەترەتلەرنىڭ كول-لېكتىپ ئامانەت پۇلى	56.8	105	33.6	65.4	53.4
گۇڭشې، ئەترەت كارخانىلىرى-نىڭ ئامانەت پۇلى	3.8	6.6	12.8	10.4	6.3
گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ قەرەلسىز پۇل ئامانىتى	14	17.6	21.7	28.9	34.8
گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ قەرەللىك پۇل ئامانىتى	19.6	36.9	54.9	62.8	90.8
باشقا پۇل ئامانىتى	7.1	4.6	4.3	3.3	3.7
ئۆزىدىكى مەبلىغى	3.6	3.7	3.9	8.7	12
باشقا مەبلەغ كىرىمى	4.7	4.8	4.3	4.6	9.6
خەلق بانكىسىدىن قەرز ئالغان پۇل	0.8			2.5	3.6
قالدۇق			8.1	12.4	22.9
جەمئىي قەرز پۇل	7.4	10.4	13.3	130.4	139.9
كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى قەرز پۇلى	4.8	6.6	6.2	50.1	21.9
گۇڭشې، ئەترەت كارخانىلىرى-نىڭ ئىشلەپچىقىرىش خراجىتى قەرز پۇلى	0.6	0.8	0.9	6.8	5.8

گۈڭشي ئەزالىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قەرز پۇلى	2	0.8	3.1	61.8	72.8
گۈڭشي ئەزالىرىنىڭ تۇرمۇش ئۇچۇن ئالغان قەرز پۇلى		2.2	3.1	21.7	17.5
باشقا مەبلەغلەردىن ئىشلىتىلگىنى	5.3	5.1	3.4	3.8	10.9
بانكىغا يۆتكەپ ئامانەت قويۇلغان پۇل	97.1	163.5	121.4	48.2	98.8

§ 2. ئوبوروت قىلىنغان پۇللار

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە، ئاساسەن، تەڭگە، يارماق ۋە توڭپۇر ئوبوروت قىلىنغانىدى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، بازاردا پەقەت تەڭگە ۋە توڭپۇرلا ئوبوروت قىلىنىدى. مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى پۇل ئىدارىسى بېسىپ تارقاتقان ئۆلكە پۇلى ئوبوروت قىلىنىدىغان قانۇنلۇق پۇل قىلىنىدى، لېكىن بازاردا يەنىلا تەڭگە، ئامېرىكا دوللىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پۇلى تەڭلا ئوبوروت قىلىنىدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سەر بىرلىك قىلىنغان كونا پۇلنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، يۇەن بىرلىك قىلىنغان يېڭى پۇلنى تارقاتتى، 2000 سەر كونا پۇلغا بىر يۇەن يېڭى پۇل تېگىشپ بېرىلدى. مىنگونىڭ32- يىلى (1943 -يىلى) فابى ۋە گۇەنجىن پۇلى لوپنۇرغا كىردى. فابى يېڭى پۇلغا 1:5 نىسبەتتە ئالماشتۇرۇلدى. فابى، گۇەنجىن پۇللىرىنىڭ قىممىتى ئۇزلۇكسىز چۈشۈپ كەتكەچكە، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) پۇل تۇزۇمىنى ئىسلاھ قىلىپ، ئالتۇن دوللار تارقىتىپ، 1:300000 ۋە 1:150000 نىسبەتتە فابى ۋە گۇەنجىن پۇللىرىنى يېغىۋالدى. شۇ يىلى 11 - ئايدا مەركىزىي بانكا تارقاتقان ئالتۇن دوللار لوپنۇر ناھىيىسىگە كىردى. ئالتۇن دوللارنىڭ قىممىتى ئۇزلۇكسىز چۈشۈپ كېتىپ، كېرەكسىز قەغەزگە ئايلىنىپ قالدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) يەنە كۇمۇش دوللار ئوبوروت قىلىنىشقا باشلىدى. شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىسى پۇل تۇزۇمىنى ئىسلاھ قىلىشنى جاكارلاپ، تەڭگىنى بىرلىك قىلىپ، 600 مىليارد يۇەن يېڭى پۇلنى تەڭگە سۇندۇرۇشنى، 500 مىليون يۇەن ئالتۇن دوللارنى بىر تەڭگە ئالماشتۇرۇشنى بەلگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ يېڭى كۇمۇش دوللىرى تاكى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىنكى بىر مەزگىلگىچە ئىشلىتىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلەت لوپنۇر ناھىيىسىدە خەلق پۇلىنى تارقاتتى(1948 - يىلى جۇڭگو خەلق بانكىسى تارقاتقان‌خەلق‌پۇلى)، كورلا تارماق بانكىسى ئادەم ئەۋەتىپ، لوپنۇردا تەڭگە ۋە كۇمۇش دوللارنى تېگىشىپ، يېغىۋالدى. شۇنىڭدىن باشلاپ، خەلق پۇلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئوبوروت قىلىنىدىغان بىردىنبىر پۇل بولۇپ قالدى. ئۇ چاغدا خەلق پۇلىنىڭ پۇل بىرلىكى 10 مىڭ يۇەن، 5000 يۇەن، 3000 يۇەن،

2000 يۈەن، 1000 يۈەن، 500 يۈەن، 200 يۈەن، 100 يۈەندىن ئىبارەت سەككىز خىل بولدى.

1952 - يىل 6 - ئايدا كورلا ناھىيىلىك تارماق بانكا ئالتۇن، كۈمۈش ۋە تەڭگىنى پۇلغا ئالماشتۇردى. ھەر سەر ئالتۇن 966 مىڭ 300 يۈەن (كونا خەلق پۇلى) گە، بىر سەر كۈمۈش 7300 يۈەنگە، «ئا» خىلدىكى (باش سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن) تەڭگىنىڭ بىرى 6200 يۈەنگە، «ب» خىلدىكى تەڭگىنىڭ بىرى 6000 يۈەنگە تېگىشىلدى.

1955 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بۇيرۇقىغا بىنائەن يېڭى خەلق پۇلىنى تارقاتتى، كونا خەلق پۇلىنى يېڭى پۇلغا تېگىشىپ يىغىۋالدى. 10 مىڭ يۈەن كونا خەلق پۇلىغا بىر يۈەن يېڭى خەلق پۇلى تېگىشىلدى. يېڭى خەلق پۇلىنىڭ بىرلىكى بەش يۈەن، ئۈچ يۈەن، ئىككى يۈەن، بىر يۈەن، بەش مو، ئىككى مو، بىر مو، بەش پۇڭ، ئىككى پۇڭ، بىر پۇڭدىن ئىبارەت ئون خىل بولدى.

1957 - يىل 12 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى بۇيرۇقىغا بىنائەن ئون يۈەنلىك خەلق پۇلىنى ۋە پۇڭلۇق مېتال پۇلنى تارقاتتى.

1964 - يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى سوۋېت ئىتتىپاقى ۋەكالىتەن بېسىپ بەرگەن ئۈچ يۈەنلىك، بەش يۈەنلىك، ئون يۈەنلىكتىن ئىبارەت ئۈچ خىل پۇلنى يىغىۋالدى.

1980 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۆلەت تارقاتقان بىر مولۇق، ئىككى مولۇق، بەش يۈەنلىك، بىر يۈەنلىكتىن ئىبارەت تۆت خىل مېتال پۇل لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە ئاز مىقداردا ئوبوروت قىلىندى.

§ 3. پۇل كىرىم - چىقىمى

1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە تىجارەت ئورنى قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە پۇل باشقۇرۇش كۈچەيتىلدى.

1957 - يىلى دۆلەت نەق پۇل باشقۇرۇش بەلگىلىمىسىنى ئېلان قىلدى، نەق پۇل باشقۇرغۇچى ئورۇنلار بانكىنىڭ نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈشىنى قوبۇل قىلدى. ئىش ھەققى فوندى قاتتىق نازارەت قىلىپ باشقۇرۇلدى. ناھىيىلىك تارماق بانكا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا، ئورگان، مەكتەپلەرنىڭ مالىيە خادىملىرى بىلەن ئىدارىلەرنىڭ رەھبەرلىرىنى دۆلەتنىڭ نەق پۇل باشقۇرۇش بەلگىلىمىسىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللىدى، يەنە ئىدارىلەرگە دائىم ئادەم ئەۋەتىپ، قالدۇق نەق پۇل چەك نورمىسىنى ۋە نەق پۇل باشقۇرۇش تۈزۈمىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ پۇل كىرىم - چىقىم مىقدارى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. پۇلنىڭ تارقىتىلىشى ۋە خەزىنىلەشتۈرۈلۈشى نورمال ئىزغا چۈشتى. 1965 - يىلى بانكا پۇل ئامانىتى، پۇل تارقىتىش كەسپى تەرەققىي قىلىپ، ناھىيە بويىچە پۇل ئامانىتى قالدۇقى 530 مىڭ يۈەنگە، تارقىتىلغان پۇل قالدۇقى 1 مىليون 820 مىڭ يۈەنگە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، پۇل باشقۇرۇش توسقۇنلۇققا ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پۇل مۇئامىلە ئىشلىرى تەدرىجىي نورماللاشتى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا نەق پۇل كىرىمى 15 مىليون 520 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1966 - يىلدىكىدىن 14 مىليون 370 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 12.5 ھەسسە ئاشتى. نەق پۇل چىقىم سوممىسى 18 مىليون 890 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1966 - يىلدىكىدىن 17 مىليون 770 مىڭ يۈەن كۆپەيىپ، 15.9 ھەسسە ئاشتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان تۈرلۈك پۈل ئامانىتى ئەھۋالى

8 - قىسىم 13 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	كارخانا ئامانىتى	يەرلىك خەزىنە ئامانىتى	ئورگان، ئام- مىۋى تەشكىلات- لار ئامانىتى	ئاساسىي قۇرۇلۇش ئامانىتى	جەمئىي
1954	8.9	1.3	6.9		17.1
1955	1.8		5.2		7
1956	26.9	60.8	7.3		95
1957	40.5	2.2	5.4		48.1
1958	7.7	19.9	9.5		37.1
1959	6.9	4.6	3.1		19
1960	19.4	11.3	26.4		57.1
1961	10.3	5	7.5	1.2	24.5
1962	10.6	9.3	5.3	0.6	26.3
1963	17.2	13.3	4.9	3.9	39.3
1964	12.6	21.6	5.4	0.2	39.8
1965	17.7	29.5	5.7	0.1	53
1966	9.4	27.5	8.6	1.3	47.3
1967	17.5	35.7	7.8	2.4	63.4
1968	18.5	38.1	6.2	6.3	69.1
1969	18.3	49.8	11.6	6.2	85.9
1970	16.3	46.4	10.1	5.5	78.3
1971	16.5	74.9	9.1		100.5
1972	18.2	46.6	10.5	3.5	78.6
1973	26.1	8.6	11	3.2	39
1974	25.3	68.8	13.9	3.7	111.7
1975	59.3	29.2	35.6	17	141.1
1976	98.7	57.7	54.7	10	231.1
1977	76.6	82.1	64.4	8.2	231.2
1978	82.8	116.6	59.2	6.1	264.7
1979	108.4	117.2	8.6	2.4	236.6
1980	71.9	106.7	10.6	2.3	191.5
1981	88.9	37.9	15.4	0.1	142.3
1982	89.4	45.7	20.9	7.5	163.5
1983	98.2	84.8	20.3	2	205.3
1984	111.6	83	37.9	0.4	232.9
1985	128.8	42.9	19.3		191

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە پۇل تارقىتىش، پۇلنى خەزىنىلەشتۈرۈش ئەھۋالى

8 - قىسىم 14 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرى / يىللار	تارقىتىلغان سانى	خەزىنىلەشتۈرۈلگەن سانى	تارقىتىش (-) بىلەن خەزىنىلەشتۈرۈش (+) نىڭ پەرقى
1954	63	60	- 3
1955	108	103	- 5
1956	371	363	- 8
1957	729	733	+ 4
1958	1073	1065	- 8
1959	1102	1089	- 13
1960	908	902	- 6
1961	669	687	+ 18
1962	473	477	+ 4
1963	699	684	- 15
1964	1016	1035	+ 19
1965	182	177	- 5
1966	112	115	+ 3
1967	381	405	+ 24
1968	300	405	+ 105
1969	269	273	+ 4
1970	249	254	+ 5
1971	273	272	- 1
1972	294	291	- 3
1973	1142	1033	- 109
1974	3926	3854	- 72
1975	1988	1784	- 204
1976	1698	1488	- 210
1977	404	394	- 10
1978	456	437	- 19
1979	559	531	- 28
1980	733	621	- 112
1981	879	763	- 116
1982	1038	829	- 209
1983	1396	1119	- 277
1984	1734	1365	- 369
1985	1889	1552	- 337

§ 4. قەرز پۇل

1. سودا - سانائەت قەرز پۇلى

1953 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئامانەت - قەرز كەسپى بىجىرىلىشكە باشلىدى. شۇ يىلى دۆلىتىمىزنىڭ 1 - بەش يىللىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش پىلانى باشلاندى، ئامانەت - قەرز خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى يېزا ئىگىلىكى، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلار، تەمىنات سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ كوللېكتىپ ئىگىلىكىنى سودىسى ۋە قول سانائەتچىلەرگە قارىتىلىپ، «پەرق چارىسى ئىجرا قىلىنىپ، مەبلەغ بىلەن يېتەرلىك تەمىنلىنىپ، تەرەققىياتقا كاپالەتلىك قىلىندى». 1956 - يىلى «مالىيە پەرقى» تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «قالدۇق قەرز پۇل» دىن ئىبارەت يېڭى چارە قوللىنىلدى. 1957 - يىلى سودا - سانائەت قەرز پۇلىدا مال سېتىۋېلىشقا مەدەت بېرىش، مال كىرگۈزۈشكە مەدەت بېرىش، يەرلىك مال مەنبەسىنى تەشكىللەشكە مەدەت بېرىش، تاۋار زاپىسىنى كۆپەيتىش؛ دۆلەتنىڭ ھەمكارلىق كارخانىلىرىنىڭ قوللاش، «چەكلەش، پايدىلىنىش، ئۆزگەرتىش» سىياسىتىگە ئەمەل قىلىپ، خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرگە بېرىلىدىغان قەرز پۇلىنى تەدرىجىي ئازايتىپ، ئۇلارنى شېرىكلىشىپ، بىرلىشىپ تىجارەت قىلىش يولىغا سېلىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاشلىق، ياغ سېتىۋېلىشقا بېرىلىدىغان قەرز پۇل بىلەن تولۇق تەمىنلەش فاكتورىنى ئىجرا قىلىندى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا سودا - سانائەت قەرز پۇلى سوممىسى 1 مىليون 83 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 49% ئاشتى. قەرز پۇلىنىڭ ئېشىش سۈرئىتى ھەددىدىن ئارتۇق تېز بولۇپ كەتكەچكە، دەسلەپتە مەبلەغنىڭ ئوبوروتى تازا ياخشى بولمىدى.

1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك بانكا يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن قەرز پۇل تۈزۈمىنى تۆۋەنگە چۈشۈرۈش سىياسىتىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى، ناھىيىلىك تارماق بانكا پۈتۈن ناھىيىنىڭ قەرز پۇلىنى باشقۇردى، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى، سودا قەرز پۇللىرىنىڭ ئۆسۈمىنى بىرلىككە كەلتۈردى، ئامانەت قويۇش بىلەن قەرز بېرىشنى بىرلەشتۈرۈش، پەرقلىق سوممىا بويىچە ھۆددىگە ئېلىشنى ئىجرا قىلدى. ناھىيىلىك تارماق بانكىنىڭ 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدىكى ئامانەت پۇلىنىڭ ئەمەلىي قالدۇقى تۆپ سان قىلىنىپ، قەرز پۇلى ئامانەت قويغىنىدىن كۆپ بولغانلارغا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بانكا بىر قېتىمدىلا پەرقلىق سوممىنى يېتەرلىك تولۇقلاپ بەردى، ئامانەت پۇلى قەرز پۇلىدىن كۆپ بولغانلار بىر قېتىمدىلا يۇقىرىغا تاپشۇرۇپ تۇغەتتى. سودا - سانائەت كرېدىت خىزمىتى بوش قويۇۋېتىلىپ، باشقۇرۇش بوشاپ كەتتى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، سودا - سانائەت قەرز پۇلىنىڭ قالدۇقى 1 مىليون 846 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 70.4% كە كۆپەيدى. 1962 - يىلى مالىيە مەبلىغى ۋە كرېدىت مەبلىغىنىڭ چېكى چىكتىلىپ، سودا - سانائەت قەرز پۇلىدا ئالتىنى قىلماسلىق (قەرز پۇلغا ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلماسلىق، كارخانىنىڭ زىيىنىنى قەرز پۇل بىلەن تولۇقلماسلىق، قەرز پۇل بىلەن ئىش ھەققى تارقاتماسلىق، پايدا تاپشۇرماسلىق، قەرز پۇلنى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق چىقىمىغا ۋە تۆت خىل خىراجەتكە ئىشلەتمەسلىك)، نەق پۇل باشقۇرۇشنى كۈچەيتىپ، راسچوت تۈزۈمىنى چىكتىپ، دۆلەت ئۇچۇن پىلان تۈزۈپ، يوچۇقلارنى ئېتىپ، خەلق ئىگىلىكىنى تەرتىپكە سېلىشنى ئىلگىرى سۈرۈش تەكىتلەندى. «تەرتىپكە سېلىش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكتورىنى ئىجرا قىلىنغانلىقتىن، ناھىيە بويىچە سودا - سانائەت كەسپىي قەرز پۇلى 1962 - يىلدىكى 1 مىليون 480 مىڭ يۈەندىن 1965 - يىلى 1 مىليون 300 مىڭ

يۈەنگە تۆۋەنلىدى.

1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، مەركىزىي كومىتېت بەلگىلىگەن سودا - سانائەت كرىدىت سىياسىتى بىلەن نۇرغۇن ئۇنۇملۇك تۈزۈملەر «باشقۇرۇش، قىسىش، بېسىش» دەپ قارالدى، نەتىجىدە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭسودا-سانائەت، تەمىنات سودا قەرز پۇلى 1 مىليون 515 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1965 - يىلىدىكىدىن 215 مىڭ يۈەن ساپ ئاشتى.

1979 - يىلى بانكا خىزمىتىدىكى تۈرلۈك تۈزۈملەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. «تەڭشەش، ئىسلاھ قىلىش، تەرتىپكە سېلىش، ئۇستۇرۇش» فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى ھەم كرىدىت كىرىم - چىقىمىنى ئاساسىي جەھەتتىن تەڭپۇڭلاشتۇرۇش فاڭجېنى ئەستايىدىل ئىزچىل ئىجرا قىلىندى. سودا قەرز پۇلى بېرىشتە پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش، ياخشىلىرىنى تاللاپ يۆلەش ۋە «سېتىلىشىغا قاراپ ئىشلەپچىقىرىشنى بەلگىلەش، سېتىلىشىغا قاراپ سېتىۋېلىشنى بەلگىلەش، سېتىلىشىغا قاراپ پۇلنى بەلگىلەش» پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇلۇپ، كرىدىتنىڭ ئىلگىرى سۈرۈش ۋە نازارەتچىلىك رولى جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئامانەت - قەرز مەبلىغىنىڭ ئىشلىتىلىش ئۇنۇمى يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. يەرلىك سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ۋە تاۋار ئوبوروتىغا پائال مەدەت بېرىلىپ، يەرلىك ئىقتىساد جانلاندۇرۇلدى. سانائەت قەرز پۇلىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى خەلقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قوللاش، مەھسۇلات قىممىتى يۇقىرى، پايدا-باج نىسبىتى كۆپ بولغان چوڭچوڭ‌بۇيا قىيامى زاۋۇتى، «كۆنچى» كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قاتارلىقلارنى قوللاشقا قارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە سىياسەت كەڭ قويۇۋېتىلىپ، كوللېكتىپ سودا، يەككە سودا ۋە يەككە قول سانائەتچىلەرگە قەرز بېرىش ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 970 مىڭ يۈەن سانائەت قەرز پۇلى، 1 مىليون 943 مىڭ يۈەن سودا قەرز پۇلى تارقىتىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە سودا - سانائەت قەرز پۇل تارقىتىش ئەھۋالى

8 - قىسىم 15 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار / تۈرى	سانائەت قەرز پۇلى	سودا قەرز پۇلى	جەمئىي
1954		7.3	7.3
1955		42	42
1956	0.1	50.7	50.8
1957		108.3	108.3
1958		184.6	184.6
1959		155.9	155.9
1960	4.7	140.2	144.9
1961		155.7	155.7
1962		148	148
1963		120.7	120.7
1964		108.4	108.4
1965		130	130

151.5	151.5		1966
138	138		1967
62.7	62.7		1968
109.2	109.2		1969
139.7	139.7		1970
179.8	176.6	3.2	1971
121.3	119	2.3	1972
209	202.8	6.2	1973
145.4	135.8	9.6	1974
218.1	208.7	9.4	1975
324.3	316.2	8.1	1976
105.9	98.4	7.5	1977
87.4	82	5.4	1978
90.6	81.8	8.8	1979
174.5	165.5	9	1980
167.4	140.3	27.1	1981
222.2	192.2	30	1982
224.5	183.4	41.1	1983
264.4	196.2	68.2	1984
291.3	194.3	97	1985

2. ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىش، قەرز بېرىش

1978 - يىلى گوۋۇيۈەن ئاساسىي قۇرۇلۇش سېلىنمىسىغا مالىيىدىن پۇل ئاجرىتىشنى قۇرۇلۇش بانكىسى قەرز بېرىشكە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. ئەينى چاغدا، ناھىيىدە دۆلەت ۋە ئاپتونوم رايونلۇق كارخانىلىرى بولمىغاچقا، پۇل ئاجرىتىشنى قەرز بېرىشكە ئۆزگەرتىش ئىشمۇ يوق ئىدى. 1980 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس ئاساسىي قۇرۇلۇش چىقىمى، خام چوت ۋە مالىيىنى باشقۇرۇپ، ئاساسىي قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجرىتىش، ھېسابات قىلىش ۋە پۇل تارقىتىشنى بېجىردى. كارخانىلىق يوشۇرۇن كۈچلىرىنى قېزىش، تېخنىكا ئۆزگەرتىشنى مەبلەغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن، ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ، پىلانلىق باشقۇرۇش، مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئىشلىتىش، ماددىي ئەشياغا كاپالەتلىك قىلىش، قەرەللىك قايتۇرۇش پرىنسىپىغا ئاساسەن، باينغولبىن ئوبلاستلىق ھاۋالە شىركىتىگە ۋەكالىتەن ناھىيىلىك چوڭچوك‌بۇيا قىيامى زاۋۇتى بىلەن خىش زاۋۇتىغا 1985- يىلغىچە جەمئىي 1 مىليون 96 مىڭ يۈەن ھەرخىل قەرز پۇل بېرىپ، 356 مىڭ يۈەننى قايتۇرۇۋالدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك قۇرۇلۇش بانكىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە پۇل ئاجرىتىش ئەھۋالى

8 - قىسىم 16 - جەدۋەل

يىللار	خام‌چوت ئومۇمىي سانى	سېلىنغان ئومۇمىي مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)		
		جەمئىي	خام‌چوت ئىچىدىكىسى	خام‌چوت سىرتىدىكىسى
1982 — 1981	3	6	6	

1983 — 1982	1	45		45
1984 — 1983	1	3	3	
1985 — 1984	2	62	62	

3. يېزا ئىگىلىك كرېدىتى

يېزا ئىگىلىك كرېدىتى كەسپى 1954 - يىلى باشلاندى، شۇ چاغدا بۇ كەسپنى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى بېجىرەتتى. 1964 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسى قۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىك كرېدىتى كەسپىنى يېزا ئىگىلىك بانكىسى بېجىرىدىغان بولدى. شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، يېزا ئىگىلىك كرېدىتى كەسپىنى خەلق بانكىسىنىڭ يېزا ئىگىلىك مەبلىغى بۆلۈمچىسى بېجىردى. 1980 - يىلى يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، يېزا ئىگىلىك كرېدىتى كەسپىنى يېزا ئىگىلىك بانكىسى بېجىرىدىغان بولدى.

1954 - يىلى يېزا ئىگىلىك كرېدىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىنى قوللاشقا قارىتىلدى. يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا «ئەمەلىيلەشتۈرۈپ قەرز بېرىش، قانچىلىك لازىم بولسا، شۇنچىلىك قەرز بېرىش، ۋاقتىدا قايتۇرۇش» چارىسى يولغا قويۇلۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا مەدەت بېرىش ئاساس قىلىنىپ، پاختا، ياغلىقدان قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرگە مۇۋاپىق قەرز بېرىلدى ھەم چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇشقا زور كۈچ بىلەن مەدەت بېرىلىپ، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت مەھسۇلاتنى ھەمكارلىشىپ ئاشۇرۇش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. شۇ يىلى يېزا ئىگىلىكىگە 73 مىڭ 400 يۈەن، چارۋىچىلىققا 17 مىڭ يۈەن قەرز بېرىلدى.

1955 - يىلى يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش دولقۇنىدا، كورلا ۋىلايەتلىك خەلق بانكىسى بېكىتكەن يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا قەرز بېرىش ۋاقتىلىق چارىسىگە ئاساسەن، شۇ يىلى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا 15 مىڭ يۈەن پۇل قەرز بېرىلدى.

1958 - يىلى 2 - بەش يىللىق پىلان باشلانغاندا يېزا ئىگىلىك كرېدىتى جەھەتتە خەلق گۇڭشېسىغا مەدەت بېرىش نىشان قىلىنىپ، زور كۈچ بىلەن قەرز پۇل تارقىتىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، ھارۋىلاشتۇرۇش، ئېلېكترلەشتۈرۈش ۋە سۇ ئىنشائاتى ئېلىپ بېرىش، ئوغۇت توپلاش، ئوغۇت ياساش پائالىيىتىگە مەدەت بېرىلدى. شۇ يىلى 50 مىڭ يۈەن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىلدى.

1961 - يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى داۋاملىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىققا ياردەم بېرىشنى ئاساسىي ۋەزىپە قىلىپ، «ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈشنى ئاساس، دۆلەتنىڭ ياردەم بېرىشىنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، يېزا ئىگىلىك خىراجىتى ۋە كىچىك ماشىنىلارنى ئاساس قىلىپ يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقاتتى. گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى ئۈچۈن بېرىدىغان قەرز پۇلىنى تەستىقلانغان، قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلىدىغان ئاشلىقنى ئۆلچەم قىلىپ تارقاتتى، جەمئىي 40 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقاتتى، شۇ يىلى 30 مىڭ يۈەننى قايتۇرۇۋالدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسى يەنە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىغا ئاساسەن، 1960 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى ھېسابتا قالغان نامرات دېھقانلار ھەمكارلىق فوندى قەرز پۇلى بىلەن قوي ئۈچۈن بېرىلگەن قەرز پۇلىنى كەچۈرۈم قىلدى. ناھىيە بويىچە 25 مىڭ يۈەن كەچۈرۈم قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى ئىشلىرى قالايمىقانلىشىپ

كېتىپ، كۆپ قەرز بېرىپ، ئاز يىغۇۋېلىش ياكى قەرز بېرىپ، قايتۇرۇۋالماسلىق خاھىشى كېلىپ چىقتى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى 29 مىڭ يۈەن ئىدى. 1977 - يىلى 419 مىڭ يۈەنگە يەتتى (4 . 13 ھەسسە كۆپەيدى) . 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنلا، يۇقىرىقى خاھىش تۈزىتىلدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلىنىڭ مۇلازىمەت قىلىش ئوبيېكتى كۆپەيدى، يەنى قەرز پۇل ئەسلىدىكى 106 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىگە بېرىلىشتىن، ناھىيە بويىچە ھەممە دېھقانغا بېرىلىدىغان بولدى. قەرز پۇل بېرىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى تاۋار ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن كەسپىي ئائىلىلەر، نۇقتىلىق ئائىلىلەرگە مەدەت بېرىشكە يۆتكەلدى. بىر يىلدا 526 مىڭ يۈەن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا جەمئىي 1 مىليون 595 مىڭ يۈەن يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىدىكى 101 كەسپىي ئائىلە، نۇقتىلىق ئائىلىگە تارقىتىلغىنى 939 مىڭ يۈەن.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يېزىلارغا قەرز پۇل تارقىتىش ئەھۋالى

8 - قىسىم 17 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار / سوممىسى / تۈرى	1981			1982			1983			1984			1985		
	تارقىتىلغىنى	قايتۇرۇلغىنى	قالدۇق	تارقىتىلغىنى	قايتۇرۇلغىنى	قالدۇق	تارقىتىلغىنى	قايتۇرۇلغىنى	قالدۇق	تارقىتىلغىنى	قايتۇرۇلغىنى	قالدۇق	تارقىتىلغىنى	قايتۇرۇلغىنى	قالدۇق
جەمئىي	25.7	29.2	90.2	52.6	53.6	89.2	66.9	57.9	98.2	57.2	22.7	132.7	159.5	126	166.2
گۇڭشى، ئەترەتلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش خىراجىتى قەرز پۇلى	8.7	11.1	47.2	18.4	20.2	45.4	11.8	13.2	44	6.6	5.1	45.5	0.4	2.3	43.6
گۇڭشى، ئەترەتلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۇسكۇنىلىرى قەرز پۇلى	5	5.7	27.7	17.9	14.3	31.3	14.8	12.7	33.4	0.4	5.6	28.2	0.7	9.7	19.2
گۇڭشى، ئەترەتلەرنىڭ دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى مەخسۇس قەرز پۇلى		0.4	14.4		2.0	12.4		2.6	9.8		1.7	8.1		1.1	7
ئامانەت قەرز كوپىراتىپىدىن بېرىلگەن قەرز پۇل	12	12	0.9	16.3	17.1	0.1	11.5	11.5	0.1	4.5	2	2.6	21.1	20.5	3.2
كوللېكتىپنىڭ باشقا كەسىپلەر ئۈچۈن ئالغان قەرزى													11.5		11.5
گۇڭشى ئەزالىرى ئالغان قەرز پۇل						5.6	2.4	3.2	1.4	3.4	1.2	1.7	1.8	1.1	

ھۆددىگەر ئائىلىلەرنىڭ يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى														
ھۆددىگەر ئائىلىلەرنىڭ ئورمانچىلىق ئۈچۈن ئالغان قەرز پۇلى														
ھۆددىگەر ئائىلىلەرنىڭ چارۋىچىلىققا ئالغان قەرز پۇلى														
ھۆددىگەر ئائىلىلەرنىڭ بېلىقچىلىققا ئالغان قەرز پۇلى														
ھۆددىگەر ئائىلىلەرنىڭ باشقا كەسىپلەر ئۈچۈن ئالغان قەرز پۇلى														
	40.4	38.8	41.7	37.5	3.9	34.3	7.1	15.5	22.6					
	0.4		0.4		0.2		0.2		0					
	0.8	0.4	0.2	1	0.3	1.1	0.2		0.2					
	0.4	0.4	0.2	0.2			0.2		0.2					
38.6	21.2	51.4	7.4	0.5	8.9									

§ 5. خەلق پۇل ئامانىتى

1953 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسى كورلا تارماق بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تىجارەت ئورنى قۇرۇلۇپ خەلق پۇل ئامانىتى كەسپىنى بېجىرىشكە باشلىدى. شۇ يىلى دېھقانلارنىڭ دۆلەتكە ئاشلىق سېتىپ بېرىشگە ئىلھام بېرىش ئۈچۈن، يۇقىرىنىڭ يولىورۇقىغا بىنائەن، ئاشلىق سېتىپ بېرىشكە ئېتىبار بېرىش پۇل ئامانىتى كەسپى يولغا قويۇلدى، ئۇنىڭ بىرلىك سوممىسى بەش يۈەن، 15 يۈەن ۋە 20 يۈەندىن ئىبارەت ئۈچ خىل بولدى، ئۆسۈمىگە ئېتىبار بېرىلدى، يىل ئاخىرىدا ئامانەت قويۇلغان پۇل 939 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) گە يەتتى.

1952 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق بانكىسى قۇرۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتى خىزمىتى نورمال ئىزغا سېلىندى. 1955 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە قەرەلسىز ئامانەت، قەرەللىك ئامانەت، پارچە قويۇپ توپ ئېلىش ئامانىتى، دەسمايىنى ئامانەت قويۇپ، ئۆسۈمىنى ئالمىدىغان خەلق پۇل ئامانىتى، سوممىسى بېكىتىلگەن خەلق پۇل ئامانىتى، دېھقانلارغا ئېتىبار بېرىش خەلق پۇل ئامانىتىدىن ئىبارەت يەتتە خىل پۇل ئامانىتى يولغا قويۇلدى. دېھقانلارغا ئېتىبار بېرىش پۇل ئامانىتى بىر ئايلىقتىن قىسقا، بىر ئايدىن ئۈچ ئايغىچە، تۆت ئايدىن ئالتە ئايغىچە دېگەنگە ئوخشاش تۈرلەرگە ئايرىلدى، ئۆسۈمى ‰4.5 دىن ‰15 كىچە بولدى، ئالتە ئايدىن ئېشىپ كەتكەنلەرگە ‰6 ئۆسۈم قوشۇپ بېرىلدى، يەنە ئالتە ئاي ئېشىپ كەتكەنلەرگە ‰4.5 ئۆسۈم قوشۇپ ھېسابلاندى. بۇنداق خەلق پۇل ئامانىتى شۇ يىلى توختىتىلدى.

1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلەت پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈم نىسبىتىنى تۆۋەنلىتىشنى قارار قىلدى. بۇنىڭ بىلەن قەرەلسىز پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى %53.5 تۆۋەنلىتىلىپ، ئۆسۈم

نىسبىتى ‰1.8؛ قەرەللىك پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى %55 تۆۋەنلىتىلىپ، ئۆسۈم نىسبىتى ‰4 قىلىندى، ئۇچ ئايلىق ۋە توققۇز ئايلىق قەرەللىك پۇل ئامانىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛ دەسمايىنى قويۇپ ئۆسۈمىنى ئالىدىغان پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى %55 ۋە پارچە قويۇپ، توپ ئالىدىغان پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى %2.48 تۆۋەنلىتىلدى.

1959 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ ئۆسۈشى يەنە بىر قېتىم تۆۋەنلىتىلدى ھەم ئۆسۈم تاپاۋەت بېجى ئېلىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. پارچە قويۇپ توپ ئالىدىغان مۇكاپاتلىق خەلق پۇل ئامانىتىنىڭ 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى 100 مىڭدىن بىر، ھەر بىرىنىڭ مۇكاپات سوممىسى 200 يۈەن؛ 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى 100 مىڭدىن 20، ھەر بىرىنىڭ مۇكاپات سوممىسى 20 يۈەن؛ 3 - دەرىجىلىك مۇكاپات 100 مىڭدىن 200، ھەر بىرىنىڭ مۇكاپات سوممىسى تۆت يۈەن؛ 4 - دەرىجىلىك مۇكاپات 100 مىڭدىن 2000، ھەر بىرىنىڭ مۇكاپات سوممىسى بىر يۈەن قىلىپ بەلگىلەندى.

1963 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بەلگىلىگەن «تەكشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۇرۇش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1965 - يىلغا كەلگەندە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ۋەزىيەت كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ خەلق پۇل ئامانىتى بويىچە قويۇلغان پۇلمۇ قايتىدىن كۆپىيىشكە باشلىدى. شۇ يىلى يىل ئاخىرىدا خەلق پۇل ئامانىتى قالدۇقى 394 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، خەلق پۇل ئامانىتىگە يامان تەسىر كۆرسەتتى. بولۇپمۇ 1968 - يىلى «18 - فېۋرال ئۇقتۇرۇشى» ئىجرا قىلىنىپ، «ئون خىل ئادەم» نىڭ بانكىدىكى ئامانەت پۇلى توڭلىتىپ قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن خەلق پۇل ئامانىتى سىياسىتىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشىغا خېلى زور تەسىر يەتتى ھەم خاتا ھالدا پۇل ئامانىتى ئۆسۈمى ئېكسپىلاتاتسىيە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، دەپ قارىلىپ، «ئامانەت قويغۇچىلارنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش» پرىنسىپى بىكار قىلىنىپ، خەلق پۇل ئامانىتى ئىشلىرى كاشىلىغا ۋە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى3- ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، خەلق پۇل ئامانىتى سوممىسى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1979- يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ، جەمئىيەتتىكى بىكار تۇرغان، تارقاق مەبلەغنى ئىشقا سېلىپ، سوتسىيالىستىك تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئۆسۈم نىسبىتى ئۆستۇرۇلۇپ، خەلق پۇل ئامانىتىگە تۇرتكە بولۇندى، بۇنىڭ بىلەن پۇل ئامانەت سوممىسى زور دەرىجىدە كۆپەيدى. سىياسەت كەڭ قويۇپ بېرىلگەنلىكتىن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى تۆت قېتىم ئاشلاھ قىلىنىپ، كىرىمى كۆپەيدى. يېزىلاردا ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھ قىلىنىپ، دېھقانلارنىڭ كىرىمى كۆپەيدى. يەنە بىر تەرەپتىن بانكا خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى تەدرىجىي ھالدا ئىقتىسادىي قانۇنىيەت بويىچە ئىش قىلىش يولىغا سېلىندى. مەدەنىيەتلىك مۇلازىمەت قىلىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، خىزمەت سۈپىتى ئۆستۇرۇلدى، ئىدارىلەردە خەلق پۇل ئامانىتى ۋەكالەتچىسى قويۇلدى. بانكا خىزمەتچىلىرى يەنە كىشىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئامانەت توپلىدى، نەتىجىدە خەلق پۇل ئامانىتى سوممىسى زور دەرىجىدە كۆپەيدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە خەلق پۇل ئامانىتى سوممىسى قالدۇقى 6 مىليون 628 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزىلارنىڭ پۇل ئامانەت قالدۇقى 2 مىليون 614 مىڭ يۈەن، خەلق پۇل ئامانىتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كىشى بېشىغا 107 يۈەندىن توغرا كەلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1953 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان خەلق پۇل ئامانىتى ئەھۋالى

8 - قىسىم 18 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	ناھىيە بازىرى	يېزا	جەمئىي	يىللار	ناھىيە بازىرى	يېزا	جەمئىي
1953	9.4		9.4	1970	47.3	8.6	56.2
1954	3.4	0.2	3.6	1971	49.7	7.1	56.8
1955	4.3	0.6	7.9	1972	52.2	11.7	63.9
1956	28.5		28.5	1973	61.2	19.6	80.8
1957	37.5		37.5	1974	85.8	18.2	104
1958	15.94		15.94	1975	81	19.2	100.2
1959	16.9	13.1	30	1976	121.3	18.2	139.5
1960	20.1	13.4	33.5	1977	82.1	17.3	99.5
1961	18.3	10.5	28.8	1978	917	352.6	444.3
1962	17.8	10.2	28	1979	101.2	386.3	487.5
1963	16.1	3.8	19.9	1980	130.3		130.3
1964	19.4	5.9	25.3	1981	167.8	126.8	294.6
1965	28.6	10.8	39.4	1982	213.8	201.9	415.7
1966	35.6	26.5	62.1	1983	257.7	177.2	434.9
1967	50	18.9	68.9	1984	334.8	200.9	535.7
1968	44	19	63	1985	401.4	261.4	662.8
1969	45.2	15.1	60.3				

§6. زايوم

1. ماددىي بۇيۇمغا سۇندۇرۇلىدىغان جۇڭگو خەلق غالىبىيەت زايومى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە خەلق ئىگىلىكىنى تىزدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، دۆلەت 1951 - يىل 1 - ئايدىن 3 - ئاينىڭ 31 - كۈنىگىچە ماددىي بۇيۇمغا سۇندۇرۇلىدىغان خەلق غالىبىيەت زايومىنى تارقاتتى، بۇ زايوم ئۇن، سۇ يېغى، ئاق رەخت ۋە كۆمۈر (ئوتۇن) قاتارلىق ماددىي بۇيۇملارغا سۇندۇرۇپ ھېسابلانغاچقا، ماددىي بۇيۇمغا سۇندۇرۇلىدىغان زايوم دەپ ئاتالدى. زايومنىڭ يىللىق ئۆسۈمى بەش لى بولۇپ، بەش يىلغا بۆلۈپ چەك تارتىش ئۇسۇلى بىلەن دەسمايىسى قايتۇرۇلدى.

2. دۆلەت ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى

دۆلىتىمىزنى سانائەتنى ۋە دۆلەت مۇداپىئەسىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا ئاساس سېلىش ئۈچۈن، دۆلىتىمىز 1954 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ مەملىكەت بويىچە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش زايومى

تارقاتتى، ئۇنىڭ يىللىق ئۆسۈمى تۆت لى بولدى. 1955 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن باشلاپ، ئۆسۈمى بېرىلدى ۋە چەك تارتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق دەسمايىسى قايتۇرۇلۇشقا باشلاپ، سەككىز يىلغا بۆلۈپ قايتۇرۇلدى. بۇ زايوم جەمئىي بەش يىل تارقىتىلدى، كېيىنكى تۆت يىلنىڭ دەسمايىسى بىلەن ئۆسۈمىنى قايتۇرۇش يىل چەكلىمىسى ئون يىل بولدى. لوپنۇر ناھىيىسىدە 1956 - يىلى 12 مىڭ 800 يۈەنلىك، 1957 - يىلى 13 مىڭ يۈەنلىك، 1958- يىلى 17 مىڭ 100 يۈەنلىك زايوم تارقىتىلدى.

3. دۆلەت خەزىنە چېكى

دۆلىتىمىز 1981 - يىلدىن باشلاپ دۆلەت خەزىنە چېكى تارقىتىشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى خەزىنە چېكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ۋە كوللېكتىپ ئورۇنلارغا سېتىلدى. 1982 - يىلدىن باشلاپ، شەخسلەرگە تارقىتىلدى. چەكنىڭ بىرلىكى بەش يۈەنلىك، ئون يۈەنلىكتىن ئىبارەت ئىككى خىل، يىللىق ئۆسۈمى سەككىز لى بولدى. ناھىيىدىكى كادىر، ئىشچى، دېھقان، چارۋىچىلار ئۆزى قىزغىن سېتىۋالدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 712 مىڭ 950 يۈەنلىك خەزىنە چېكى سېتىۋېلىندى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە 525 مىڭ 300 يۈەنلىك خەزىنە چېكى تارقىتىش پىلانلانغاندى، ئەمەلىيەتتە 476 مىڭ 200 يۈەن تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەر بىلەن دېھقان، چارۋىچىلار سېتىۋالغىنى 377 مىڭ 800 يۈەن. 1984 - يىلى 374 مىڭ 300 يۈەن خەزىنە چېكى تارقىتىش پىلانلانغاندى، ئەمەلىيەتتە 383 مىڭ 200 يۈەنلىك خەزىنە چېكى تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شەخسلەر سېتىۋالغىنى 377 مىڭ 800 يۈەن. 1985 - يىلى 710 مىڭ 200 يۈەنلىك خەزىنە چېكى تارقىتىش پىلانلانغاندى، ئەمەلىيەتتە 712 مىڭ 900 يۈەنلىك خەزىنە چېكى تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شەخسلەر سېتىۋالغىنى 707 مىڭ 900 يۈەن.

§ 7. سۇغۇرتا

1982 - يىلى ناھىيىلىك خەلق بانكىسىنىڭ پىلان - كرېدىت تارماقلىرى سۇغۇرتا كەسپىنى ۋەكالىتەن بېجىردى. 1985 - يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق سۇغۇرتا شىركىتى لوپنۇر ناھىيىسىدە 11 -، 12 - ۋەكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنىنى قۇردى.

ۋەكالىتەن ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئاران مال - مۈلۈك سۇغۇرتىسىنى بېجىرگەنىدى، كېيىن كەسىپ دائىرىسىنى تەدرىجىي كېڭەيتىپ، مال - مۈلۈك سۇغۇرتىسى، ماتورلۇق قاتناش ۋاستىلىرى سۇغۇرتىسى، شەخسلەرنىڭ مال - مۈلۈك سۇغۇرتىسى (تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ، ئۇنئالغۇ قاتارلىقلار)، كوللېكتىپ كۈتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسىنى يولغا قويدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، كارخانا مال - مۈلۈك سۇغۇرتىسى بويىچە سۇغۇرتا سوممىسى 1 مىليون 109 مىڭ 600 يۈەنگە، سۇغۇرتا ھەققى كىرىمى 3854 يۈەنگە؛ سۇغۇرتىغا قاتناشتۇرۇلغان ماتورلۇق قاتناش ۋاستىسى 84 كە، سۇغۇرتا سوممىسى 1 مىليون 226 مىڭ 500 يۈەنگە، سۇغۇرتا ھەققى كىرىمى 17 مىڭ 988 يۈەنگە؛ كوللېكتىپ كۈتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسى بويىچە سۇغۇرتىغا قاتناشقان ئادەم 38 گە، سۇغۇرتا سوممىسى 108 مىڭ يۈەنگە، سۇغۇرتا ھەققى كىرىمى 548 يۈەنگە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان سۇغۇرتا كەسپىي ئەھۋالى
8 - قىسىم 19 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	سۇغۇرتا تۈرى	سۇغۇرتىغا قاتنىشىش ئەھۋالى			تۆلەم تۆلەش ئەھۋالى	
		سانى	سۇغۇرتا سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	سۇغۇرتا ھەققى كىرىمى (10 مىڭ يۈەن)	سانى	تۆلەم سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)
1982	كارخانا مۇلكى		459.76	0.79		
	ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى	11	19.65	0.31		
1983	كارخانا مۇلكى		500.92	0.52		
	ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى	30	29.46	0.85		
	كوللېكتىپ كۈتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسى	52 ئادەم	19.08	0.09		
1984	كارخانا مۇلكى		148.34	0.38		
	ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى	64	62.77	1.43	2	0.1
	كوللېكتىپ كۈتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسى	48 ئادەم	14.40	0.08		
1985	كارخانا مۇلكى		110.96	0.3854		
	ماتورلۇق قاتناش ۋاسىتىلىرى	84	122.65	1.7988	7	9.2
	كوللېكتىپ كۈتۈلمىگەن جىسمانىي زەخمىلىنىش سۇغۇرتىسى	38 ئادەم	10.80	0.0548		
	ئائىلە مۇلكى	3 ئائىلە	0.30			

توققۇزىنچى قىسىم

ئىگىلىك باشقۇرۇش

توققۇزىنچى قىسىم

ئىگىلىك باشقۇرۇش

I باب

پىلان باشقۇرۇش

§ 1. ئاپپاراتلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ناھىيىلىك مالىيە-سودا-ئىقتىساد كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ئىقتىسادىي خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1954 - يىلى ناھىيىلىك پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ناھىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پىلانىنى تۈزۈش، ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ماسلاشتۇرۇش ۋە نازارەت قىلىش خىزمىتىگە ھەمدە ناھىيىنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي كۆرسەتكۈچلىرىنىڭ ئورۇندىلىش ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش، جەملەش ۋە يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1962 - يىلى پىلان بۆلۈمى، 1973- يىلى پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى، 1979 - يىلى پىلان كومىتېتى قۇرۇلدى.

§ 2. ۋەزىپىسى ۋە فۇنكسىيىسى

1. پارتىيىنىڭ فاكتىجىن، سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش

پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات توغرىسىدىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك تەدبىرلىرى ھەم ئالاقىدار فاكتىجىن، سىياسەتلىرى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇلدى ۋە ئىجرا قىلىندى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئەمەلىيىتى كۆزدە تۇتۇلۇپ، ئۇنۇملۇك تەدبىر قوللىنىلىپ، يۇقىرى چۈشۈرگەن پىلان ۋەزىپىلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىندى.

2. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات ستراتېگىيىسىنى تەتقىق قىلىپ تۇزۇشنى ئۇيۇشتۇرۇش

دۆلەتنىڭ فاكتىجەن، سىياسەتلىرىگە ئاساسەن، ناھىيىنىڭ ھەر قايسى مەزگىلدىكى خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ يىللىق ۋە بەش يىللىق پىلانلىرى تۇزۇلدى. ناھىيىلىك رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇش پىلانىنى ۋە 1986 - يىلدىن 2000 - يىلغىچە بولغان تەرەققىيات پىلانىنى تۇزۇپ چىقتى ھەمدە بۇ ئىشنى پىلانغا ئاساسەن تەدرىجىي تەشكىللەپ يولغا قويدى.

3. ئۇنۇمۇبرسال تەڭپۇڭلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەش

ناھىيە بويىچە خەلق ئىگىلىكىنىڭ ساغلام ۋە مۇقىم تەرەققىي قىلىشىنى كاپالەتلەندۇرۇش ئۈچۈن، دۆلەت پىلانىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ناھىيىدىكى ئادەم، مالىيە ۋە ماددىي ئەشيالارنىڭ ئۇنۇمۇبرسال تەڭپۇڭلۇقى، بولۇپمۇ ئاشلىققا بولغان ئېھتىياج ۋە مالىيە خامچوت كىرىم - چىقىمىنىڭ تەڭلۇڭلۇقى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

4. تۇراقلىق مۇلۇككە مەبلەغ سېلىشنى پىلانلىق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش

خامچوت ئىچىدىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا ۋە تېخنىكا ئۆزگەرتىشكە مەبلەغ سېلىش ھەمدە ئۆزى تەييارلىغان مەبلەغنى سېلىش، يىللىق مەبلەغ سېلىش كۆلىمى ۋە تۇرلەر ئومۇمىي كۆلىمىگە كىرگۈزۈپ باشقۇرۇلدى. شۇنداقلا قۇرۇلۇش تۇرلىرىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ۋە مۇھىم تۇرلەرنىڭ ئېلىپ بېرىلىش مۇمكىنچىلىكىنى دەلىللەش ھەمدە لايىھىلەش، قۇرۇلۇش قىلىش تۇرلەرنىڭ ئېلىپ بېرىلىش مۇمكىنچىلىكىنى دەلىللەش ھەمدە لايىھىلەش، قۇرۇلۇش قىلىش ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۇرۇش قاتارلىق ھالقىلارنى پىلانلاش، نازارەت قىلىش ۋە تەكشۈرۈش خىزمىتى ياخشى تۇتۇلۇپ، مەبلەغ سېلىش يۆنىلىشى توغرا يېتەكلىنىپ، مەبلەغ ئۇنۇمى ئۆستۈرۈلدى.

5. ئىجتىمائىي ئىستېمال فوندىنى پىلانلىق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش

ئىستېمال قۇرۇلمىسى پائال تەڭشىلىپ، ئىستېمال كۆلىمى تىزگىنلىنىپ، دېھقان، چارۋىچىلار بىر قىسىم ئىستېمال فوندىنى ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى قىلىشقا يېتەكلىنىپ، يېزا ئىگىلىك سېلىنمىسى ئاشۇرۇلۇپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ زاپاس كۈچى كۈچەيتىلدى.

6. ئۇچۇر باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش

ئۇچۇر توپلاش، ساقلاش، رەتلەش، ئېلان قىلىش ۋە ھەزىم قىلىش خىزمىتى ياخشى ئىشلىنىپ، دائىرە ۋە سىستېما بىرلەشتۇرۇلگەن ئۇچۇر توري بەرپا قىلىنىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە تەدبىر بەلگىلەش ۋە پىلان تۇزۇش ئىلمىي ئاساس بىلەن تەمىن ئېتىلدى.

7. توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى ياخشىلاش

كارخانىلار رايون، تارماق، ھالقىغان ئىقتىساد - تېخنىكا ھەمكارلىقىنى ۋە توغرا لىنىيىلىك

ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا پائال تەشكىللەندى ۋە يېتەكلەندى. توغرا لىنىيىلىك ئىقتىسادىي بىرلىشىشنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى ۋە سىياسىتى مۇھاكىمە قىلىنىپ ۋە تۈزۈپ چىقىلىپ، كارخانىلارغا كۆۋرۈك بولۇپ بېرىپ، كەسىپلەشكەن ھەمكارلىق سەۋىيىسى، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي ئۇنۇم ئۆستۈرۈلدى.

8. ماكرولۇق باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش

پىلان تۈزۈلمىسى ئىسلاھاتنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، پىلان باشقۇرۇشمۇ تەدرىجىي ھالدا مىكرولۇق باشقۇرۇشتىن ماكرولۇق باشقۇرۇشقا، قوماندانلىق قىلىش شەكلىدىن مۇلازىمەت قىلىش شەكلىگە ئۆزگەردى.

Ⅱ باب

ستاتىستىكا باشقۇرۇش

§ 1. ئاپپاراتلار

1954 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە بىر خىزمەتچى خادىمى بولغان پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى. كېيىن خىزمەتچى خادىمى ئۆزلۈكسىز كۆپەيىپ، 1962 - يىلى سەككىزگە يەتتى. 1962 - يىلى ئىككى خىزمەتچى خادىمى بولغان ئايرىم ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1973 - يىلى پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى پىلان كومىتېتى (ستاتىستىكا، مال باھاسى ۋە شەھەر قۇرۇلۇشىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) قۇرۇلدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا توققۇز شتاتقا ئىگە ستاتىستىكا ئىدارىسى قۇرۇلدى. خىزمەتچى خادىمى ئەڭ كۆپ بولغاندا سەككىزگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلارغا ۋە يېزىلاردىكى يېزا - كەنتلەرگە مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ستاتىستىكا خادىمى قويۇلۇپ ناھىيىنىڭ ستاتىستىكا تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندۇرۇلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ستاتىستىكا خادىمى 20گە يەتتى. ئۇلارنىڭ بىرى مەسئۇل ستاتىستىكىچى، ئىككىسى يارەمچى مەسئۇل ستاتىستىكىچى، تۆتى ستاتىستىكىچى.

§ 2. ستاتىستىكا كەسپى

ستاتىستىكا خىزمىتىدە ئون كۈنلۈك، ئايلىق، پەسىللىك، يىللىق ۋە قەرەلسىز مەلۇمات جەدۋەللىرى ئىشلىنىپ، ناھىيە بويىچە يىلدا 500 نەچچە مىڭ ستاتىستىكىلىق مەلۇمات ئىشلىنىپ تۇردى.

1. يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي تەرەققىيات ئەھۋالى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا

ئۇ ئاساسەن يېزىلارنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا بولۇپ، تېرىلغۇ يەر كۆلىمى، زىرائەتلەرنىڭ تېرىلىش كۆلىمى، ھوسۇل ئېلىنغان كۆلىمى، ھوسۇل توغرىسىدىكى ستاتىستىكا ۋە چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىشى، يېزىلاردا توك ئىشلىتىش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ستاتىستىكىغا ئوخشاش يېزا ئىگىلىك ستاتىستىكىسى دائىرىسىگە كىرىدىغان ستاتىستىكىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

2. سانائەت توغرىسىدىكى ستاتىستىكا

ئۇ ئاساسەن، سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى، ساپ مەھسۇلات قىممىتى، مەھسۇلات مىقدارى، ئاساسىي تېخنىكا - ئىقتىساد كۆرسەتكۈچلىرى، مۇھىم مەھسۇلاتلارنىڭ بىرلىك تەننەرخى ۋە مۇھىم مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ستاتىستىكىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. 1987 - يىلى سانائەتتىن ئون كۇنلۇك مەلۇمات بېرىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى ۋاقتى - ۋاقتىدا كۆزىتىلدى ۋە ئىگىلەندى. 1985 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئېلىپ بېرىلغان سانائەتنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ناھىيىدىكى تەلەپتە بەلگىلەنگەن سانائەت كارخانىلىرى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈش دائىرىسى پىلان، ستاتىستىكا، ئىشلەپچىقىرىش، تېخنىكا، ئەمگەك، ماددىي ئەشيا ۋە مالىيە قاتارلىق تەرەپلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. تەكشۈرۈش ئارقىلىق سانائەتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى، قۇرۇلمىسى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەھۋالى، تېخنىكا ئەھۋالى ۋە ئىقتىسادىي ئۈنۈمى ئىگىلەندى.

3. ئەمگەك كۈچى ئىش ھەققى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا

ئۇ ئاساسەن، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ مەزگىل ئاخىرىدىكى سانى، ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى ۋە قۇرۇلمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

4. سودا توغرىسىدىكى ستاتىستىكا

ئۇ ئاساسەن، جەمئىيەتتىكى سودا تارماقلىرىنىڭ سېتىۋېلىشى، سېتىشى، ساقلىشى، ئومۇمىي قىممىتى ۋە تاۋار مىقدارى توغرىسىدىكى ستاتىستىكىلارنى، ئىستېمال سەۋىيىسى، تاۋار سېتىۋېلىش ئىقتىدارى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى ستاتىستىكىنى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ماددىي ئەشيا توغرىسىدىكى ستاتىستىكا، تۇراقلىق مۇلۇككە سېلىنغان مەبلەغ توغرىسىدىكى ستاتىستىكا، خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەر تەرەپلىمە تەڭپۇڭلاشتۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا ۋە ئېنېرگىيە مەنبەسى توغرىسىدىكى ستاتىستىكا قاتارلىق سەككىز چوڭ كەسىپي ستاتىستىكا خىزمىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى.

5. نوپۇسنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈش

لوپنۇر ناھىيىسى مەملىكەت خاراكتېرلىك ئومۇمىيۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈش خىزمىتىگە

قاتناشتۇرۇلدى. 1990 - يىلدىكى مەملىكەت بويىچە 4 - قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشتە ناھىيە بويىچە ئومۇمىي نوپۇس 76 مىڭ 196 ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ، بۇ ۋەزىپە بەلگىلىمە بويىچە ئورۇندالدى. يېزىلاردىكى ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈشتە، ئاپتونوم رايون 1985 - يىلدىن باشلاپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا ئولتۇرۇشلۇق 25 ئائىلىگە تەكشۈرۈش ۋەزىپىسىنى يۈكلىدى. بۇ ئائىلىلەر تۆت يېزا، بىر بازارغا تارقالغان. ئۇلار بۇ ۋەزىپىنى ۋە جەملەش، يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش خىزمىتىنى ھەر يىلى ۋاقتىدا، سۈپەتلىك ئورۇندىدى.

§ 3. ستاتىستىكا ۋاستىلىرى

1975 - يىلدىن بۇرۇن، چوت ئاساس، ھېسابلاش سىزغۇچى قوشۇمچە قىلىناتتى. كېيىن قول بىلەن چۆرۈلىدىغان ھېسابلاش ماشىنىسىدىن ئىككىسى سەپلەندى. 1978 - يىلدىن باشلاپ كومپيۇتېر ئىشلىتىلدى. 1979 - يىلى فاكسىمىللىق ئاپپاراتتىن بىرى سەپلەندى، 1988 - يىلى ئىتالىيىدە ئىشلەنگەن «M240» تىپلىق مىكرو كومپيۇتېر سەپلەندى. 1989 - يىلدىن باشلاپ يىللىق ۋە ئايلىق مەلۇماتلارنىڭ بىر قىسمى كومپيۇتېر بىلەن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولدى. يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى ھېساباتى، يېزىلار بويىچە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتى ۋە چارۋىچىلىق ستاتىستىكىسى، سانائەت ئايلىق، پەسىللىك مەلۇماتلىرى، ئەمگەك كۈچى ئىش ھەققى يىللىق مەلۇماتى، سودا يىللىق مەلۇماتى، ئومۇملاشتۇرۇلغان ئايلىق مەلۇمات، كۆپ يىللىق مەلۇمات ھەم يېزىلاردىكى ئائىلىلەرنى تەكشۈرۈش ھېساباتى قاتارلىق ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋەللىرى كومپيۇتېر بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى.

Ⅲ باب

مال باھاسىنى باشقۇرۇش

§ 1. ئاپپاراتلار

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مال باھاسىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سودا-سانائەت بۆلۈمى باشقۇرۇپ تۇردى. 1959 - يىل 9 - ئايدا بىر مۇدىرى، ئىككى ئىش بېجىرگۈچىسى بولغان مال باھاسى كومىتېتى قۇرۇلدى. 1966 - يىل 5 - ئايدا مال باھاسى كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1967 - يىلى مال باھاسى خىزمىتىنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت باشقۇردى. 1973 - يىلغا كەلگەندە مال باھاسىنى پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى قوشۇمچە باشقۇرىدىغان بولدى. پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى 1979 - يىلى پىلان كومىتېتىغا

ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، مال باھاسى خىزمىتىنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس بىر ئادەم قويۇلدى. 1981- يىلى مەخسۇس ئادەم ئىككىگە كۆپەيتىلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك مال باھاسىنى تەكشۈرۈش پونكتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەخسۇس ئادەم ئۇچكە كۆپەيتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك مال باھاسى ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا ئىككى شتات بېرىلدى. ئىدارە باشلىقلىقىنى پىلان كومىتېتىنىڭ مۇدىرى قوشۇمچە ئۆتىدى. شۇ يىلى ناھىيىلىك مال باھاسى پونكتىغا كەسپىي شتاتتىن يەنە ئىككىسى قوشۇپ بېرىلدى. 1987 - يىلى مال باھاسى ئىدارىسىگە بىر مەخسۇس باشلىق قويۇلدى. 1990 - يىلى مال باھاسى ئىدارىسىگە بىر مۇئاۋىن باشلىق قويۇلدى. ئۇ، مال باھاسىنى تەكشۈرۈش پونكتىنىڭ باشلىقلىقىنىمۇ قوشۇمچە ئۆتىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە كەسپىي ئىشلارغا مەسئۇل ئىدارە، شىركەت، تەمىنات - سودا سىستېمىلىرىغىمۇ مۇناسىپ ھالدا مال باھاسىنى مەخسۇس (قوشۇمچە) باشقۇرىدىغان خادىملار قويۇلدى. 1990 - يىلى ناھىيە مال باھاسىنى مەخسۇس (قوشۇمچە) باشقۇرىدىغان خادىم 15 كە يەتتى.

§ 2. باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، كۆپلىگەن تاۋارلارنىڭ باھاسىنى دۆلەت باشقۇردى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇن بېكىتىپ بەردى. 1958 - يىلى مال باھاسىنى باشقۇرۇش ئىسلاھ قىلىنىپ، يەرلىكنىڭ مال باھاسىنى باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسى كېڭەيتىلدى، لوپنۇر ناھىيىسى «بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە، بەلگىلەنگەن ھوقۇق دائىرىسىدە، دۆلەت پىلانى، خەلق تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك 1-، 2 - خىل تاۋارلارنىڭ باھاسىنى ۋە ئەمگەك مۇلازىمەت ھەققىنى دۆلەت بىر تۇتاش بەلگىلىگەن‌باھا بويىچە بەلگىلىدى، 3 - خىل تاۋارنىڭ باھاسىنى كېڭىشىپ بېكىتىشنى يولغا قويدى، خەلق تۇرمۇشىغا لازىملىق 18 خىل تاۋارنىڭ باھاسىنى باشقۇرۇشنى نۇقتىلىق كۈچەيتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ناھىيە كۆكتات قاتارلىق ئاز بىر قىسىم تاۋارلار ۋە قول ھۈنەرۋەنلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسىنى بېكىتىشكە ھوقۇقلۇق بولدى. باشقا تاۋارلارغا قەتئىي دۆلەت بەلگىلىگەن باھا ئىجرا قىلىندى ھەم قەرەللىك بازارلارنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلىشكە باشلىدى. 1979 - يىلدىن كېيىن دۆلەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە، ناھىيىدە ئاشلىق، ياغلىق دان ۋە قوي، كالا، چوشقا گۆشى، تۇخۇم، سۇ مەھسۇلاتلىرى قاتارلىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ سېتىۋېلىنىش باھاسى زور دەرىجىدە ئۆستۈرۈلدى؛ كۆكتات باھاسى تەدرىجىي قويۇۋېتىلدى؛ خىمىيىۋى تالالىق توقۇلمىلار، سائەت، سۈلياۋ بۇيۇملار، ئېلېكترونلۇق مەھسۇلاتلارنىڭ سېتىلىش باھاسى چۈشۈرۈلدى؛ پاختا رەخت، تاماكا، ھاراقلارنىڭ سېتىلىش باھاسى ئۆستۈرۈلدى. 1981 - يىل 11 - ئايدا تىرېلىن - پاختا ئارىلاش توقۇلمىلارنىڭ سېتىلىش باھاسى چۈشۈرۈلۈپ، ساپ پاختا رەختنىڭ باھاسى ئۆستۈرۈلدى. 1983 - يىل 3 - ئاينىڭ1- كۈنىدىن باشلاپ، 1 - تۈركۈمدە ئالتە تۈرگە كىرىدىغان 160 خىل ئۇششاق تاۋارنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلدى.

1986 - يىلغا قەدەر جەمئىي 1248 خىل تاۋارنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلدى. 1987 - يىلنىڭ ئاخىرىدا لوپنۇر ناھىيىسى مال باھاسىنى باشقۇرۇش ھوقۇق دائىرىسىگە ئاساسەن ناھىيە بويىچە

تاۋارلارنىڭ باھاسىنى تىجارەت خاراكتېرلىكمۇلازىمەت ھەققىنىڭ ئۆلچىمىنى ۋە مەمۇرىي، كەسىپىي خاراكتېرلىك ھەقلەرنىڭ ئۆلچىمىنى بېكىتىپ باشقۇردى. باھا باشقۇرۇشتا دۆلەت باھاسى، دۆلەت يېتەكچى باھاسى ۋە بازار ئارقىلىق تەڭشەلگەن باھادىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەكىل يولغا قويۇلدى. تەڭ دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كەسىپىي مەسئۇل تارماقلىرى، تۆۋەن دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى، ناھىيىدە تۇرۇشلۇق كارخانىلار، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە يەككە سودا - سانائەتچىلەرنىڭ باھا توغرىسىدىكى قائىدە - تۈزۈملەرنى ئىجرا قىلىشى نازارەت قىلىندى ۋە تەكشۈرۈلدى.

§ 3. مال باھاسىنى تەكشۈرۈش

1984 - يىلى مال باھاسىنى تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مال باھاسىنى باشقۇرۇش كۈچەيتىلىپ، مال باھاسى تۈزۈمىگە خىلاپلىق قىلغان ئايرىم ئورۇن، شەخسلەرگە تېگىشلىك ئىقتىسادىي جازا بېرىلدى.

1985 - يىلدىن 1990 - يىلغىچە مال باھاسىغا دائىر قانۇنغا خىلاپلىق قىلىنغان دېلودىن 79ى تەكشۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قانۇنغا خىلاپلىق قىلىنغان ئادەتتىكى قىلمىش 67، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىنغان ئادەتتىكى دېلو يەتتە، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىنغان مۇھىم، چوڭ دېلو بەش بولۇپ، ئىقتىسادىي جازاغا دائىر ئومۇمىي سومما 222 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى. دېلو سادىر بولۇش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، 1985 - يىلى ئىككى دېلو سادىر بولغان بولسا، 1990 - يىلى سادىر بولغان دېلو 42گە يېتىپ، شىددەت بىلەن كۆپەيدى. مۇھىم، چوڭ دېلولار ئادەتتە1987- يىلدىن كېيىن كۆرۈلدى. جەرىمانە ۋە مۇسادىرە سوممىسى 1989 - يىلى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 118 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى، 1990 - يىلى 7200 يۈەنگە چۈشتى.

IV باب

سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش

§ 1. ئاپپاراتلار

1950 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك سودا - سانائەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سودا - سانائەت بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1973 - يىلى بازار باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. بۇ كومىتېت 1976 - يىلى سودا ئىدارىسىگە تەۋە قىلىندى، 1979 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىل 8- ئايدا ئۇلۇغكۆل بوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى، دۆڭقوتان،

بازاردىن ئىبارەت ئۈچ ئورۇندا سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ۋەكالەت ئورگىنى — سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش پونكىتى ۋە ئىقتىسادىي توختام ماجىرالىرىغا كېسىم قىلىش كومىتېتى قۇرۇلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى خۇسۇسىي سودا- سانائەتنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش، تىزىملاپ كىنىشكا تارقىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش داۋامىدا، ئوخشىمىغان دەۋرلەردىكى قانۇنلۇق تىجارەتنى قوغداپ، قانۇنسىز ھەرىكەتلەرنى چەكلەپ، دۆلەت سىياسەتلىرىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇش ۋە ئىجرا قىلىنىشىنى نازارەت قىلىپ، دۆلەت پىلانىنى قوغداپ، ئاكتىپ رول ئوينىدى.

§ 2. بازار باشقۇرۇش

1. قەرەللىك بازار سودىسى ۋە ئۇنى باشقۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېرى كەڭ، ئادىمى ئاز بولغاچقا، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ 1950 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە قەرەللىك سودا بازىرى بەزىدە داۋاملىشىپ، بەزىدە توختاپ قېلىش ھالىتىدە تۇردى. بازارغا كىرگەن ماللارنىڭ تۈرى، سانى ئاز بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە، خاتا سىياسەتنىڭ يېتەكچىلىكى ۋە ئىنتايىن سول پىكىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە «كاپىتالىزىمنىڭ قويرۇقىنى كېسىش»، «ھايانكەشلىك» كە قاتتىق زەربە بېرىش بىلەن شۇغۇللىنىلىپ، نورمال بازار سودىسى نامۇۋاپىق چەكلەندى ۋە توختىتىلدى. 1978 - يىلى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى قەرەللىك بازارلاردا ئۇنىۋېرسال سوداكۈندىن- كۈنگە گۈللەندى. 1980 - يىلدىن كېيىن، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى «باشقۇرىمەن دەپ تۇنجۇقتۇرۇپ قويماسلىق، جانلاندۇرىمەن دەپ قالايمىقان قىلۋەتمەسلىك» پرىنسىپىنى ئاساس قىلىپ، يېزا - بازارلاردىكى قەرەللىك بازار سودىسىنى تېز راۋاجلاندۇردى. ناھىيە بازىرىدا ئۇزۇنلۇقى 400 مېتر كېلىدىغان بىر ئۇنىۋېرسال سودا بازىرى بارلىققا كەلدى، ئۇنىڭدا كۆكتات، قوشۇمچە يېمەكلىك، مېۋە - چېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، گۆش، ئاشلىق - ياغ، ئۆي ھايۋانلىرى، قول ھۈنەرۋەنلىك بۇيۇملىرى، ئۇششاق تاۋارلار سودىسى بولۇپ تۇردى. 1985- يىلى يېزا ئىگىلىك ۋە قوشۇمچە كەسىپ مەھسۇلاتلىرىنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، ۋەزىپە بەلگىلەپ سېتىۋېلىش تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ باھاسى قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن، بازار تېخىمۇ جانلىنىپ ۋە ئاۋاتلىشىپ، بازارغا كىرىدىغان تاۋارلارنىڭ تۈرى نەچچە يۈزگە يەتتى. 1985- يىلى بازارلاردا پۈتۈشۈلگەن ئومۇمىي سوممـا 1 مىليون 48 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 1984- يىلدىكىدىن 5.74% ئاشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇششاق قول ھۈنەرۋەنلىك بۇيۇملىرى بويىچە پۈتۈشۈلگەن سوممـا 209 مىڭ يۈەن بولۇپ، 1984 - يىلدىكىدىن 144.44% ئاشتى؛ كالا، قوي گۆشىنىڭ سېتىلىش مىقدارى 244 مىڭ 575 جىڭغا يېتىپ، 1984 - يىلدىكىدىن 220.05% ئاشتى.

1981 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بازار باشقۇرۇش داۋامىدا، قائىدە - تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلىنغان 31 دېلو ئېنىقلاپ چىقىلدى. ئۇلاردىن 18ى تەربىيە بېرىش، ئۈچى مۇسادىرە قىلىش، توققۇزى جەرىمانە قويۇش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. بىرى ئەدلىيە تارماقلىرىنىڭ

تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. مۇسادىرە سوممىسى 7966.40 يۈەنگە، جەرىمانە سوممىسى 5336.87 يۈەنگە يەتتى. 1985 - يىلى قائىدە - تۈزۈمگە خىلاپلىق قىلىنغان توقۇز دېلو ئېنىقلىنىپ، 1976.40 يۈەن جەرىمانە قويۇلدى.

2. كارخانىلارنى تىزىملاش

لوپنۇر ناھىيىسىدە سودا - سانائەتچىلەرنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، تىزىملاش ۋە ئۇلارغا كىنىشكا تارقىتىش خىزمىتى 1950 - يىللا ئومۇميۈزلۈك باشلانغانىدى. 1956 - يىلى جەمئىي 44 سودا - سانائەتچىگە كىنىشكا بېرىلدى، ئۇلارنىڭ خادىمى 44. 1965 - يىلى يەككە سودا- سانائەتچى 19غا، خادىمى 45كە يەتتى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاش، ئۇلارغا كىنىشكا بېرىش خىزمىتى توختاپ قالدى.

1980 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە سودا - سانائەت كارخانىلىرىنى تىزىملاش، كىنىشكا بېرىش خىزمىتى ئەسلىگەكەلتۈرۈلدى. ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئارقىلىق 44 سودا- سانائەتچىگە تىجارەت كىنىشكىسى بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت كارخانىسى 29، يەككەسودا- سانائەتچى 15 (سودىگەر بەش، يېمەك - ئىچمەك تىجارەتچىسى يەتتە، قول ھۈنەرۋەن ئۈچ). كېيىن يەككە سودا - سانائەتچىلەر ئۈزلۈكسىز كۆپەيىپ، 1985- يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە جەمئىي 560 قا، خادىمى 784كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىلەر 88، خادىمى 117، يېزىدىكىلەر 472، خادىمى 667. كەسىپ بويىچە بۆلگەندە، ئۇششاق سانائەتچى ۋە قول ھۈنەرۋەن 135، خادىمى 229، قاتناش - تىرانسپورت تىجارەتچىسى 20، خادىمى 29، سودىگەر 249، خادىمى 293، يېمەك - ئىچمەك تىجارەتچىسى 47، خادىمى 80، مۇلازىمەتچى 31، خادىمى 39، رېمونتچى 33، خادىمى 44، شەرىكلىشىپ تىجارەت قىلغۇچى 17، خادىمى 191.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە دۆلەت، كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكى سودا - سانائەت كارخانىسى 95كە، شۆبە ئاپپاراتى 87گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا 36، شۆبە ئاپپارات 46، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش كارخانىسى سەككىز، شۆبە ئاپپاراتى 16.

§ 3. توختام باشقۇرۇش

1981 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئىقتىسادىي توختامنى باشقۇرۇش كەسپىنى قانات يايدۇردى. مەخسۇس ئادەم قويۇپ، تەكشۈرۈپ، دەللەلەش، توختام ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلىش ۋە كېسىم قىلىش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. 1982 - يىلى ناھىيىدىكى سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى ھەرخىل ئىقتىسادىي توختامدىن جەمئىي 33نى تەكشۈرۈپ دەللىلىدى، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 1 مىليون 82 مىڭ 500 يۈەن بولۇپ، ئىجرا قىلىنىش نىسبىتى 100%كە يەتتى. 1985 - يىلى ھەرخىل ئىقتىسادىي توختامدىن 23نى تەكشۈرۈپ دەللىلىدى. ئۇلارنىڭ سوممىسى 2 مىليون 769 مىڭ 200 يۈەن بولۇپ، ئىجرا قىلىنىش نىسبىتى 71.9%كە يەتتى.

1985 - يىلى ئېلىم - سېتىم توختىمى ماجىراسىدىن بىرى بىر تەرەپ قىلىنىپ، قانۇنىي ئىگىنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى قوغدالدى.

V باب

ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، دېھقان، چارۋىچىلار سېرتتىن كەلگەن سودىگەرلەر ئېلىپ كەلگەن چاي، رەخت، سەرەڭگە قاتارلىق كۈندىلىك بۇيۇملارنى ئاساسەن يۇڭ، تېرە قاتارلىقلارغا تېگىشەتتى، ئۆلچەم ئەسۋابلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى، ئادەتتە مېتر سىستېمىسىدىكى بىرلىكلەردىن مېتر، گەز قوللىنىلاتتى. مىقدار ئۆلچەشتە دەن (دادەن 400 جىڭ، دەن 100 جىڭ)، كۈرە (چوڭ كۈرە 40 جىڭ، كىچىك كۈرە 20 جىڭ)، شىڭ (بىر شىڭ تۆت جىڭ) داۋاملىق قوللىنىلدى. دېھقان، چارۋىچىلار ناھىيە بازىرىدا ئىشلىتىۋاتقان كۈرە، دەن، شىڭلارنى ئاساس قىلىپ، ئۆلچەم ئەسۋابىنى ئۆزلىرى تاختايدىن ياسىۋالغاندىن سىرت يەنە چارەكلىك تارازىلارنى (بىر چارەك تەخمىنەن 16 جىڭ) ياساپ ئىشلەتتى. ناھىيە تەۋەسىدە ناھىيە بازىرىدىكى سېتىقچىلار دۆلەت بەلگىلىگەن ياغاچ چوكىلىق جىڭ (16 سەر بىر جىڭ) نى ستىۋالاتتى، دېھقان، چارۋىچىلار ئىشلىتىدىغان جىڭنىڭ كۆپ قىسمىنى ناھىيە بازىرىدىكى سېتىقچىلارنىڭ جىڭىنى دوراپ ئۆزلىرى ياسىۋالاتتى. ئالما، ئۆرۈك، جىگدە ياغىچى جىڭ چوكىسى قىلىناتتى. چوكىغا ئويۇپ بەلگە چىقىرىلاتتى. تاش، ھالقا تۆمۈر جىڭ تېشى قىلىناتتى. ئۇ چاغدا، ئۆلچەمنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە بۇرۇنقى ئۆلچەم ئەسۋابلىرى داۋاملىق ئىشلىتىلدى. ئۇزۇن ئۆتمەي دەن، كۈرە، شىڭ، چارەكلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. لېكىن ئۆلچەم ئەسۋابلىرى بىر ئاز قالايمىقان ئىشلىتىلدى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆلچەمگە لايىق كەلمەيتتى.

1979 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم خىزمىتى قەدەممۇ قەدەم قانات يايدۇرۇلدى، بۇ پونكىت ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى تەكشۈرۈش، نازارەت قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى ھەم گىر، ئۇستەل گىرى، ياغاچ چوكىلىق جىڭ، يەرگىرى قاتارلىق ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى تەكشۈرۈش، ئاددىي رېمونت قىلىش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. 1985 - يىلى دۆلەت «ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم قانۇنى» نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئۆلچەملەشتۈرۈش، ئۆلچەم پونكىتى بۇ قانۇنغا ئاساسەن، ئالاقىدار تارماقلار ئىشلىتىۋاتقان ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى نازارەت قىلدى ۋە قەرەللىك تەكشۈردى. ئامما ئارىسىدا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، ئۆلچەمگە لايىق بولمىغان ئۆلچەش ئەسۋابلىرىنى يىغىۋېلىپ يوقاتتى. بۇندىن باشقا يەنە نازارەت قىلىدىغان ۋە تەكشۈرۈپ رېمونت قىلدۇرغان مەخسۇس خادىمدىن تۆتنى يېتىشتۈردى، ئۇلار ناھىيىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ، تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىش ۋە نازارەت قىلىشنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، كەم جىڭلاپ بېرىپ ئاممىنى قاقشىتىدىغان قانۇنسىز سېتىقچىلارغا تەنقىدىي تەربىيە بەردى ۋە ئۇلارنى جازالىدى، كارخانا ۋە شەخسلەرنىڭ ئۆلچەم ئەسۋابلىرىنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى.

ئونىنچى قىسىم

سىياسىي پارتىيە، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

ئوننچى قسسم

سياسي پارتيه، ئجتمائي تەشكىلاتلار

I باب

جۇڭگو كوممۇنستىك پارتيىسى

§ 1. پارتيه تەشكىلاتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە تەرەققياتى

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق يولىدن ئازاد بولدى، شۇ يىلى 11 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شى 17 - تۈرنى ئەۋەتكەن مۇئاۋىن سياسي رەھبەر ۋاڭ ماۋجيي قاتارلىق بەش كومپارتيه ئەزاسى لوپنۇر ناھىيىسگە كېلىپ، ھەقتەتكە قايتقان سابىق گومىنداڭ ياشلارئۇزاقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇنى 75 - تۈرنىنىڭ 2- يىڭى (ئەينى ۋاقىتتا ھەقتەتكە قايتقان 2 -يىڭ دەپ ئاتالغان) نى ئۆتكۈزۈۋېلىپ يېڭىباشتىن تەشكىل قىلدى. 12 - ئايدا 6 - شى پارتكومىنىڭ قارارى بىلەن، ۋاڭ ماۋجيي قاتارلىق بەش پارتيه ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان پارتيه ياچەيكىسى قۇرۇلدى، ۋاڭ ماۋجيي شۇجىلىققا تەينىلەندى، پارتيه ياچەيكىسىغا ياچەيكا ئەزاسى قويۇلمىدى. مانا بۇ جۇڭگو كوممۇنستىك پارتيىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدە قۇرۇلغان تۇنجى پارتيه ياچەيكىسى ئىدى.

1950 - يىل 2 - ئاينىڭ 6 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنستىك پارتيىسى قاراشەھەر ۋىلايەتلىك كومىتېتى ۋە 2 - جۇن 6 - شى پارتكومى لى جيەمىن باشچىلىقىدكى سەككىز كىشىلىك ئاشلىق سېتىۋېلىش خىزمەت گۇرۇپپىسىنى لوپنۇر ناھىيىسگە ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ تۆتى كومپارتيه ئەزاسى ئىدى، ئۇلار قىسسم پارتيه ياچەيكىلىرىنىڭ تەشكىلي تۈرمۇشىغا قاتناشتى.

1950 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو كوممۇنستىك پارتيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار 2 - جۇن 6 - شى 18 - تۈرنىنىڭ سياسي كومىسسارى ياڭ خۇەنشېڭنى شۇجىلىققا (قوشۇمچە)، جىڭ يىجېڭنى مۇئاۋىن شۇجىلىققا

تەيىنلىدى. ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە ناھىيە دائىرىسىدە گومىنداڭنىڭ باۋ - جيا تۈزۈمىنى بىتچىت قىلىش كۈرىشى باشلاندى ھەمدە 1 -، 2 - رايونلۇق مەھكىمە ۋە رايونلۇق كومىتېت قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈلدى.

1950 - يىل 5 - ئاينىڭ24 - كۈنىدىن كېيىن، قاراشەھەر ۋىلايەتلىك پارتكوم ئارقا-ئارقىدىن بىر تۈركۈم كادىر ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ سەككىزى كومپارتىيە ئەزاسى ئىدى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشىتۇرۇش-ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشىتۇرۇش-چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنىڭ قانات يېيىشىغا ئەگىشىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئون ئۈيغۇر كاندىدات كومپارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە 1 - رايون 1 - يېزىنىڭ بازار كەنتىدىن تۆت كىشى (سىدىق خوجا بەردى، شاۋۇدۇن باۋۇدۇن، نىياز تېپىلدى، توختىخان ئاپپاق) بار ئىدى.

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جايدا 1 - قېتىملىق پارتىيە ئەزالىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جىڭ يىجىڭ خىزمەت كومىتېتىغا ۋەكالىتەن خىزمەت دوكلاتى بەردى ھەمدە قارا شەھەر ۋىلايەتلىك پارتكومىنىڭ قارارىنى ئوقۇپ ئۆتتى؛ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇ كومىتېت ئۈچ كىشىدىن تەركىب تاپتى، جىڭ يىجىڭ شۇجى، جاڭ فۇيۈ (مۇئاۋىن ھاكىم)، يۇجېنكۇن (جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى) كومىتېت ئەزاسى بولدى.

1950 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە ئۈچ رايونلۇق كومىتېت، ئىككى پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى، پارتىيە ئەزاسى 26گە يەتتى. ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىدە يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، يېزىلاردىن ئېكىپ يۇقىرى، ئىدىيىسى ياخشى، خىزمەتتە ئاكتىپ بولغان كەمبەغەل، يالالانما دېھقان (چارۋىچى) لار ئارىسىدىكى ئاكتىپلاردىن پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىش، بىرىنىڭ شەرتى توشسا، شۇ بىرىنى پارتىيىگە قوبۇل قىلىش تەلەپ قىلىندى. 1952 - يىل 8 - ئايدا يېزىلاردا بىرلەشمە پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1952 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 47گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر پارتىيە ئەزاسى 18 بولۇپ، ئومۇمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ 39.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، پارتىيە ياچېيكىسىمۇ تۆتكە يەتتى.

1954 - يىلدىن كېيىن كوپىراتسىيىلىشىش ھەرىكىتى ۋە كاپىتالىستىك سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا، ھەر قايسى يېزىلارنىڭ پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتى كۈچەيتىلدى. 1957 - يىلى ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا پارتىيە باش ياچېيكىلىرى قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام پارتكومى تۆتكە، پارتىيە باش ياچېيكىسى بىرگە، پارتىيە ياچېيكىسى 19غا، پارتىيە ئەزاسى 237گە يەتتى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ھەممە يېزىدا پارتىيە ياچېيكىسى، ھەممە كەنتتە پارتكۇرۇپپىلار قۇرۇلدى. ناھىيىنىڭ ھەر قايسى سەپلىرىدە پارتىيە ئەزالىرى بارلىققا كەلدى، پارتىيە ئاممۇي خىزمەت سىستېمىسىدىكى پارتىيە ئەزاسى 118گە، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق سىستېمىسىدىكى پارتىيە ئەزاسى 109 غا، سانائەت سىستېمىسىدىكى پارتىيە ئەزاسى تۆتكە، باشقا ساھەدىكى پارتىيە ئەزاسى ئالتىگە يەتتى. ئاز سانلىق مىللەت پارتىيە ئەزاسى 127گە يېتىپ، ئومۇمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ 53.58 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش»تە پارتىيىگە يېڭە بىر تۈركۈم ئەزا قوبۇل قىلىندى. 1964 - يىلى سوتسىيالىستىك تەلىم - تەربىيە ھەرىكىتىدە مەركەزلىك «پارتىيە پائال تۈردە يۇقىرى ئۆلچەم، ئېھتىياتچانلىق بىلەن يېڭى ئەزا قوبۇل قىلىش» توغرىسىدىكى يولىيۇرۇقىغا ئاساسەن، پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتى كۈچەيتىلدى. 1966 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىغا قەدەر ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 485كە، ئاساسىي قاتلام پارتكومى ئۈچكە، باش يېرىمىغا بىرگە، پارتىيە ياچېيكىسى 33كە يەتتى. يېزىلاردىكى ھەربىر ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرىتىدە پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى؛ ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن ئومۇمەن رايون بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ئورۇنلار (پارتكومىنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) دا پارتىيە ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى. شارائىتى يار بېرىدىغان مۇستەقىل بۆلۈمچە دەرىجىلىك ئورۇنلاردىمۇ بىرلەشمە پارتىيە ياچېيكىسى تەسىس قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى پائالىيىتىنى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى، ھەر دەرىجىلىك «ئىنقىلابىي كومىتېت (گۇرۇپپا)»لار پارتىيە، ھۆكۈمەتكە «بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىش»نى يولغا قويدى ۋە ئۇنى پارتكوم، پارتىيە ياچېيكىلىرىنىڭ ئورنىغا دەسسەتتى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيە بويىچە ئۈچ ئاساسىي قاتلام پارتكومى، 21 پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. پارتىيە ئەزاسى 611 گە يەتتى.

1976 - يىل 10 - ئايدا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىيە قۇرۇلۇشى خىزمىتىدە «ئاكتىپ، ئېھتىياتچان بولۇش» فاكتورىنى يەنمۇ ئىزچىللاشتۇرۇلدى. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزاسى 819غا يەتتى. بىراق زىيالىيلار، ياشلار ئارىسىدا پارتىيە ئەزاسى ئاز ئىدى، 1980 - يىلى زىيالىيلاردىن پارتىيىگە ئەزا قوبۇل قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام پارتكومى ئونغا، پارتىيە ياچېيكىسى 79غا، پارتىيە ئەزاسى 990غا يەتتى. زىيالىي پارتىيە ئەزاسى ئومۇمىي پارتىيە ئەزاسىنىڭ 13 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ساۋاتسىز پارتىيە ئەزاسى 1976 - يىلدىكى 28%تىن 1985 - يىلى 20%كە چۈشتى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان پارتىيە ئەزاسى

10 - قىسىم 1 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	پارتىيە ئەزالىرىنىڭ سانى	بۇنىڭ ئىچىدە			
		رەسمىي پارتىيە ئەزاسى	كاندىدات پارتىيە ئەزاسى	ئۇيغۇر	خەنزۇ	باشقا مىللەتلەر
1950	26	16	10	10	16	
1951	39	29	10	20	19	
1952	47	41	6	26	21	
1953	59	45	14	37	22	
1954	64	49	15	45	19	
1955	121	97	24	79	42	
1956	185	159	26	103	82	
1957	237	211	26	127	110	
1958	257	233	24	149	108	
1959	317	237	80	222	95	

	190	282	65	407	472	1960
	248	290	35	503	538	1961
	248	290	35	503	538	1962
	187	300		487	487	1963
	187	300		487	487	1964
	172	307	7	472	479	1965
	172	313	5	480	485	1966
	198	313		511	511	1970
	215	344		559	559	1971
	232	353		585	585	1972
	230	381		611	611	1973
	230	422		652	652	1974
	230	422		696	696	1975
	293	451		744	744	1976
	321	498		819	819	1977
	323	505		828	828	1978
1	326	516		843	843	1979
1	360	546	3	877	907	1980
1	341	587	54	875	929	1981
1	331	593	32	893	925	1982
1	327	610	58	890	938	1983
2	321	615	17	921	938	1984
2	334	654	58	932	990	1985

ئەسكەرتىش: 1967 - يىلدىن 1969 - يىلغىچە بولغان ماتېرىيال كەم.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى تارقىلىش ئەھۋالى

10 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار / تۈرى		جەمئىي	سانائەت	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، ھاۋارايى	سودا، تەمىنات - سودا	مەدەنىيەت، ماارىپ، ساھىيە	پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئامما تەشكىلاتى	بىناكارلىق، چارلاش	باشقىلار	
1950	سانى	26	1	13				12		
	%	100	0.38	50				46.2		
1954	سانى	64	1	11			3	49		
	%	100	1.6	17.2			4.68	76.52		

1957	سانى	237	4	109			118		6
	%	100	1.7	46.4			49.4		2.5
1960	سانى	472	18	280	40	14	111	7	2
	%	100	3.83	59.5	8.5				
1965	سانى	479	33	254	33	4	142	9	4
	%	100	6.9	53.4	6.9	0.84	29.6	1.88	0.84
1976	سانى	744	41	450	62	38	153		
	%	100	5.51	60.48	8.33	5.12	20.56		
1978	سانى	828	42	476	70	24	213		3
	%	100	5.07	57.49	8.45	2.9	25.73		0.36
1985	سانى	990	23	526	78	67	262	15	7 12
	%	100	2.32	53.12	7.93	6.76	26.45	1.52	0.7 1.2

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى پارتىيىگە كىرگەن ۋاقتى

10 ـ قىسىم 3 ـ جەدۋەل

يىللار / تۇرى		1937 — 1945.8	1945.9 — 1949.9	1949 .10 — 1966.4	1966.5 — 1976 .10	1976 — يىلدىن كېيىن
1950	سانى	5	6	15		
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			10		
1954	سانى	5	18	41		
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			18		
1957	سانى	6	32	199		
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			150		

1960	سانى	6	28	438		
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			305		
1965	سانى	6	36	437		
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			331		
1976	سانى	4	41	449	250	
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت		2	351	177	
1978	سانى	3	34	442	293	56
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			323	214	43
1984	سانى	3	26	381	243	285
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			296	172	207
1985	سانى	3	29	361	239	358
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			273	168	256

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى پارتىيە ئەزالىرىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مەدەنىيەت سەۋىيىسى

10 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار / تۈرى		ئالىي مەكتەپ	تېخنىكۇم	تولۇق ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	باشلانغۇچ مەكتەپ	ساۋاتسىزلار
1950	سانى				1	10	15
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت						10
1954	سانى			2	13	32	17
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			1	12	12	16
1957	سانى			3	28	131	75
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت			2	24	121	74

1960	سانى	1			8	7	225	159
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت				79	73	190	158
1965	سانى	1			13	87	181	197
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت				2	29	123	196
1976	سانى	5			31	126	196	386
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت	1	9		29	139	385	
1978	سانى	15			61	264	258	230
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت	3			41	149	163	224
1984	سانى	25	48		69	302	243	251
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت	12	31		40	212	152	228
1985	سانى	40	102		73	306	262	207
	بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت	19	65		42	213	171	187

§ 2. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ خىزمەت ئاپپاراتلىرى

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىلى كاتىبات ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1952 - يىل 1 - ئايدا بىرلىكسەپ بۆلۈمى، 1954 - يىلى يېزا خىزمىتى بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1953 - يىلى ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، 1956 - يىلغا كەلگەندە رېژىزىيە كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، مالىيە-سودا بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1957 - يىلى سانائەت - قاتناش بۆلۈمى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. 1962 - يىلى كاتىبات ئىشخانىسى ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، يېزا خىزمىتى بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1965 - يىلى مالىيە - سودا سىياسىي بۆلۈمى تەسىس قىلىندى.

1961 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكومدا دائىمىي كومىتېت ۋە شۇجىچۇ تەسىس قىلىندى، 1962 - يىل 9 - ئايدا شۇجىچۇ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىغا كەلگەندە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ناھىيە بويىچە ئومۇميۈزلۈك قانات يايدى، بۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم زەربىگە ئۇچراپ پالەچ ھالغا چۈشۈپ

قالدى. 1969 - يىل 11 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتتا پارتىيە يادرو گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1973 - يىل 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىكسەپ بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك پارتكومدا ئىشخانا، تەشكىلات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، بىرلىكسەپ بۆلۈمى، پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى (بۇ بۆلۈم تەشكىلات بۆلۈمىگە قارايدۇ)، سىياسىي قانۇن كومىتېتى، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» ئىشخانىسى، مەخپىي ئىشلار بۆلۈمى، ئارخىپ بۆلۈمى (ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسىغا قارايدۇ)، تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى، ئورگان پارتكومى تەسىس قىلىندى.

§ 3. قۇرۇلتايلار

1. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1956 - يىل 5 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، بەش كۈن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايغا 47 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ۋەكىل36، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 11. قۇرۇلتايدا جاڭ فۇيۇ «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ خىزمەتلىرىدىن خۇلاسە» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. چېن فېڭسى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1956 - يىلدىن 1967 - يىلغىچە بولغان 12 يىللىق يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق پىلانى» ماقۇللاندى.

ۋەكىللەر ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ھەمكارلىق، ئاشلىق خىزمىتى، مىللىي سىياسەتنى ئىزچىللاشتۇرۇش، خۇسۇسىي سودا - سانائەتنى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش، ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش جەھەتلەردە قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى ھەمدە خىزمەتلەردە ساقلانغان مەسىلىلەرنى تەكشۈردى. قۇرۇلتايدا 11 ئەزادىن تەركىب تاپقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا جاڭ فۇيۇ شۇجىلىققا، چېن فېڭسى 1 - مۇئاۋىن شۇجىلىققا، لۇجيەنشۇن 2 - مۇئاۋىن شۇجىلىققا، ماموت نىياز 3 - مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

2. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1961 - يىل 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، 12 كۈن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايغا 150 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ۋەكىل 125 (ئۇيغۇر 92، خەنزۇ 33، ئايال 17)، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 25.

قۇرۇلتايدا چېن فېڭسى «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ

خىزمەتتىدىن دوكلاتى» بەردى. ئەمەت تۇردى «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1962 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى پىلانى توغرىسىدا تەكلىپ دوكلاتى» بەردى. ۋەكىللەر بۇ ئىككى دوكلاتنى قىزغىن مۇزاكىرە قىلدى. ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ خىزمەتتە ئاشلىقنى تۇتقا قىلىشنى ھەددىدىن ئارتۇق تەكىتلەپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتقا سەل قارىغانلىقى، كوممۇنىزمغا ئۆتۈشكە ئالدىراپ، مۇلۇكنى ئومۇمنىڭ قىلىۋېتىش شامىلى چىقارغانلىقى، تەڭ تەقسىماتچىلىقنى يولغا قويغانلىقى؛ تەشۋىقات خىزمىتى ۋە بىرلىكسەپ خىزمەتنىنى ئاجىزلاشتۇرۇپ قويغانلىقى؛ ئاساسىي قاتلام پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىدىيىۋى قۇرۇلۇشىغا سەل قارىغانلىقىنى تەنقىد قىلدى.

قۇرۇلتايدا بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەردە ئۇچ قىزىل بايراق (باش لۇشيەن، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق گۇڭشېسى) نى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ناھىيە بويىچە ئاكتىپ ئامىللارنى ئىشقا سېلىپ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات مىقدارىنى تىرىشىپ چوڭراق نىسبەتتە ئاشۇرۇپ، «بىرىنچىدىن نامرات، ئىككىنچىدىن ئاق بولۇش» تەڭ قىياپەتنى بالدۇرراق ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىرىشىش ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

قۇرۇلتايدا 12 يولداشتىن تەركىب تاپقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك 2- نۆۋەتلىك رېۋىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - قېتىملىق يىغىنىدا دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى، شۇجىچۈنىڭ 1 - شۇجىسى، كاندىدات شۇجىلىرى سايلاپ چىقىلدى. چېن فېڭسى، مامۇت نىياز، مەھەممەت ئەيسا، ۋەنسىلۇ، ئەمەت تۇردى، لىيۇچۈەنبىن قاتارلىقلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى.

چېن فېڭسى شۇجىچۈنىڭ 1 - شۇجىلىقىغا، مامۇت نىياز، مەھەممەت ئەيسالار شۇجىچۈنىڭ كاندىدات شۇجىلىقىغا سايلاندى.

3. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1964 - يىل 1 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، يەتتە كۈن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايغا 90 ۋەكىل قاتناشتى (ئۇيغۇر56، خەنزۇ 34، ئايال 17)، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 22.

چېن فېڭسى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتىغا ۋەكالىتەن، «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ ئۇلۇق قىزىل بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىنىڭ يېڭى، يۇقىرى دولقۇنىنى كۆتۈرۈپلىش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا خىزمەت دوكلاتى، ئەمەتخان تۆلەندى «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1962 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىگىلىكى پىلانىنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى» دېگەن تېمىدا، لى جيېمىن «1964- يىللىق خىزمەتلەر ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى» دېگەن تېمىدا، سۈي رېنلۇ «پارتىيىنىڭ رېۋىزىيە خىزمىتى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى.

ۋەكىللەر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك پارتكومىنىڭ خىزمەتلىرىنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى، خىزمەتلەردىكى يېتەرسىزلىكلەرنى تەنقىد قىلدى. قۇرۇلتاي «بەشتە ياخشى مۇسابىقە ھەرىكىتىنى يەنمۇ قانات يايدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى يېڭى دولقۇنغا كۆتۈرەيلى» دەپ قارار چىقاردى.

قۇرۇلتايدا 13 كىشىدىن تەركىب تاپقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى ۋە يەتتە كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك رېۋىزىيە كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر تولۇقلاپ سايلاپ چىقىلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى ۋە شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلار سايلاپ چىقىلدى. چېن فېڭسى، ۋاڭ ۋېنتەن، مەھەممەت ئەيسا، ئەمەتخان تۆلەندى، لى جيېمىن، ۋەن سىلۇ، سۇي رېنلۇلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى.

چېن فېڭسى شۇجىلىققا، ۋاڭ ۋېنتەن، مەھەممەت ئەيسا مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

4. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1973 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 19 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 123 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ۋەكىل 105 (ئۇيغۇر 72، خەنزۇ 33، ئايال 16)، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 18.

قۇرۇلتايدا توختى رەخمەت «ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ ئۇلۇغ تۇغىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، لۇشيەن كۆرىشىنى تۈنقا قىلىپ، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ ئىنقىلابىي لۇشيەننى بويلاپ باتۇرلارچە ئالغا باسايلى» دېگەن تېمىدا خىزمەت دوكلاتى بەردى.

قۇرۇلتايدا 20 كىشىدىن تەركىب تاپقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى، شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلار سايلاپ چىقىلدى. يۇجېنكۇن، لىيۇمىڭشەن، شۆزۇڭشىن، ئۈتۈق نىياز، ئەمەتخان تۆلەندى، لى جيېمىنلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا؛ يۇجېنكۇن شۇجىلىققا؛ لىيۇمىڭشەن، شۆزۇڭشىن، ئۈتۈق نىيازلار مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

5. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن، 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئېچىلىپ، ئالتە كۈن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايغا 127 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە رەسمىي ۋەكىل 109 (ئۇيغۇر 71، خەنزۇ 36، خۇيزۇ ئىككى، ئايال 13)، سىرتتىن قاتناشقان ۋەكىل 18.

قۇرۇلتايدا ئۈتۈق نىياز «پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيى روھىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، جاسارەت بىلەن ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ناھىيىمىزنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا خىزمەت دوكلاتى بەردى. دوكلاتتا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - قۇرۇلتىيى (1973 - يىل 4 - ئايدا ئېچىلغان) «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ خاتا نەزەرىيىسى ۋە خاتا ئەمەلىيەتىدە ئومۇمىيۈزلۈك چىڭ تۇردى، ئىدىيە، سىياسىي، تەشكىلىي جەھەتلەردىكى يېتەكچى ئىدىيىسى خاتا. بولدى»، دەپ كۆرسىتىلدى. دوكلاتتا پارتىيە 4 - قۇرۇلتىيىدىن تارتىپ ھازىرغىچە بولغان خىزمەتلەردىكى

تەجرىبە - ساۋاقلار ئەستايىدىل يەكۈنلەندى، پۈتۈن ناھىيىنىڭ جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى، بولۇپمۇ يېقىنقى ئۇچ يىلدىكى خىزمەت نەتىجىلىرى ۋە چوڭ ياخشى ۋەزىيەتنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى، لوپنۇر ناھىيىسىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، لوپنۇرنىڭ ئىقتىسادىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا دائىر ستراتېگىيىلىك نىشان، قەدەم باسقۇچ، مۇھىم نۇقتا ۋە مۇھىم تەدبىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى خىزمەت دوكلاتى بەردى.

قۇرۇلتايدا 16 ئەزا ۋە ئۈچ كاندىدات ئەزادىن تەركىب تاپقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان 17 رەسمىي ۋەكىل ۋە ئىككى كاندىدات ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 - ئومۇمىي يىغىنىدا مۇشۇ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ دائىمىي كومىتېت ئەزالىرى، شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجىلار سايلاپ چىقىلدى، ئۇنۇق نىياز، ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقموللا، تۇردى تالىش، لوجىڭدۇڭ، مەھەممەت كېرىم، ياڭ جىيەنرۇڭلار دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا، ئۇنۇق نىياز شۇجىلىقىغا، ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقموللىلار مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

ھەر نۆۋەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىرى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى

10 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ئىسىم-فامىلىسى	ۋەزىپىسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
جىن يىجىڭ	شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى نىڭجىن ناھىيىسى	1954.7—1950.8
جاڭ فۇيۈ	شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى نىڭجىن ناھىيىسى	1956.7—1954.7
چىن فېڭسى	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى شاڭخې ناھىيىسى	1958.11—1955.7
چىن فېڭسى	شۇجى (مۇۋەققەت)	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى شاڭخې ناھىيىسى	1958.10—1956.6
مامۇت نىياز	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1963.12—1956.5
لۇجيەنشۇن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەنشى ئۆلكىسى خۇاشيەن ناھىيىسى	1959.4—1956.5
جاڭ جىنشى	شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى نىڭجىن ناھىيىسى	1961.12—1958.11
لى بىن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	گەنسۇ ئۆلكىسى ۋېيۈەن ناھىيىسى	1961.3—1958.11
مەھەممەت ئەيسا	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1969.11—1959.5
ۋەن سىلۇ	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	جياڭسۇ ئۆلكىسى شېياڭ ناھىيىسى	1961.12—1960.7
چىن فېڭسى	1 - شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى شاڭخې ناھىيىسى	1969—1961.12
جاۋلىشېڭ	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى شاڭخې ناھىيىسى	1964.1—1962.2

ژاڭ ژېنتەن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى	1962.9—1965.12
جاڭ گېنماۋ	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	خېبېي ئۆلكىسى چېنشىيەن ناھىيىسى	1965.12—1969.11
يۇجېنكۇن	شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى نىڭجىن ناھىيىسى	1973.4—1979.9
لىيۇمىڭشەن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەنشى ئۆلكىسى ژېينەن ناھىيىسى	1973.4—1979.9
شۇزۇڭشىن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	سەنشى ئۆلكىسى لىنشەن ناھىيىسى	1973.4—1976.5
ئۇتۇق نىياز	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1973.4—1980.3
ياڭ زوجۇ	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	گەنسۇ ئۆلكىسى ژېيۈن ناھىيىسى	1979.4—1985.3
قادىر بارات	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1979.4—1984.5
ئۇتۇق نىياز	شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1980.3
ياڭ شيەنجاڭ	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	شەندۇڭ ئۆلكىسى نىڭجىن ناھىيىسى	1980.4—1981.5
ئابلىتىپ ئاقموللا	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇر ناھىيەسى	1984.5—
ياڭ مىڭجۇەن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	جياڭسۇ ئۆلكىسى تەيشىڭ ناھىيىسى	1985.5—

§ 4. تەشۋىقات - تەربىيە

1. پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسى

1950 - يىلى پارتىيە تەشكىلاتى قوزۇلغاندىن بۇيان، پارتىيە ئەزالىرى تەربىيىسىدە ئومۇمەن پارتىيە ئىچىدە ئۆگىنىش، تەربىيە بېرىش، سىياسىي ھەرىكەتلەرگە قاتنىشىپ تەربىيە ئېلىش ۋە ھەر دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلارنى ناھىيە دەرىجىلىكتىن يۇقىرى پارتىيە مەكتەپلىرىگە تەربىيىلەشكە، ئۆگىنىشكە تاللاپ ئەۋەتىش قاتارلىق ئۇسۇللار قوللىنىلىدى، ئۆگىنىشتە ئومۇمەن ماركسىزم، لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىگە دائىر كىلاسسىك ئەسەرلەر، پارتىيىگە دائىر ئاساسىي بىلىملەر، پارتىيە نىزامنامىسى، پارتىيە تارىخى، پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىش ئاساس قىلىندى، تەربىيىلىنىش دائىرىسى %100كە يەتتى. 1950-يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە پارتىيە ئەزالىرى 12 كىشى (قېتىم) مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىگە، 12 كىشى (قېتىم) ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىگە، 57 كىشى (قېتىم)

ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپىگە بېرىپ ئوقىدى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلدى، 1967 - يىلغا كەلگەندە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن بۇ مەكتەپ ئوقۇش توختاتتى. پارتىيە مەكتىپى1976- يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بۇ مەكتەپ قۇرۇلغاندىن بۇيان ئۆيۈشتۇرۇلغان 61 قارار ھەرخىل ئۆگىنىش كۇرسى (تەربىيىلەش سىنىپى) ئېچىپ، 3600 كىشى (قېتىم)نى تەربىيىلىدى. پارتىيە مەكتىپىدە ئاساسەن ناھىيە، گۇڭشې (يېزا)، چوڭ ئەترەت (كەنت) دەرىجىلىك پارتىيىلىك كادىرلار تەربىيىلەندى.

2. تەشۋىقات خىزمىتى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىگە، ئاساسەن، ناھىيە، رايون، (يېزا، گۇڭشې) لاردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تەشۋىقات تارماقلىرى مەسئۇل بولدى. ئاساسىي قاتلام پارتىيە ياچېيكىلىرىدا تەشۋىقات خىزمىتىگە ھەيئىتى مەسئۇل بولدى. پارتىيىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتىدە پۈتۈن ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئاممىا ئوبيېكت قىلىندى.

پارتىيىنىڭ تەشۋىقات خىزمىتى، ئاساسەن، ھەرخىل يىغىن، ئۆگىنىش كۇرسى، سىملىق رادىئو، گېزىت - ژۇرنال، تېلېۋىزور، كىنو، كىتاب، قارا تاختا گېزىتى قاتارلىق شەكىللەرنى قوللىنىش ئارقىلىق، ھەر قايسى مەزگىللەردىكى مەركىزىي خىزمەتلەرگە بېرلەشتۇرۇپ ئىشلەندى. ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى يەنە يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار بەلگىلەپ بەرگەن ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن، پارتىيە ئەزالىرى ۋە ئاممىنى ئۆگىنىشكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ئاساسلىقى، پارتىيە قۇرۇش، ھاكىمىيەت قۇرۇش، باندىتلارنى تازىلاش، يەر ئىسلاھاتى، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش قاتارلىقلارغا ئالاقىدار سىياسەتلەر ئۆگىنىلگەن ۋە تەشۋىق قىلىنغانىدى.

1956 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە ئالىي كوپېراتىپ خەلق گۇڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى، بۇ ۋاقىتتا ئۆتكۈنچى دەۋرىدىكى باش لۇشېەن ۋە خەلق گۇڭشېسىنىڭ ئىگىلىك باشقۇرۇشىغا ۋە ئوڭچىلارغا، ئوڭچىللىق خاھىشلىرىغا قارشى تۇرۇشقا ئالاقىدار سىياسەتلەر نۇقتىلىق ئۆگىنىلدى.

1960 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە «زىددىيەت توغرىسىدا»، «ئەمەلىيەت توغرىسىدا» ئۆگىنىلدى؛ ئومۇمىي دائىرىلىك سوتسىيالىستىك تەربىيە كادىرلىرىنى تەربىيىلىگەندە «يېزا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە نۆۋەتتە ئوتتۇرىغاقويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» («23ماددا») نۇقتىلىق ئۆگىنىلدى.

1966 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نى تەشۋىق قىلىشقا دائىر ھۇججەتلەر، ماتېرىياللار، رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى»، «بېتىيۇننى خاتىرىلەيمىز»، «يۇگۇڭنىڭ تاغنى يۆتكىشى» دېگەن ئەسەرلىرى ئۆگىنىلدى.

1978 - يىلدىن 1981 - يىلغىچەئاساسلىقى قالايمىقانچىلىقنى ئوڭشاشقا دائىر تەشۋىقات-تەربىيە ئىشلىرى بېرىلدى، ئەمەلىيەت — ھەقىقەتنى سىناشنىڭ بىردىنبىر ئۆلچىمى ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇھاكىمە قانات يايدۇرۇلدى، پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ئاخباراتى، «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى (تۈزىتىلگەن لايىھە)»، «پارتىيە ئىچىدىكى سىياسىي تۇرمۇشقا دائىر بىر قاتار مىزان»، «دۆلىتىمىز

قۇرۇلغاندىن بۇيانقى پارتىيە تارىخىغا دائىر بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا قارار» ئۆگىنىلدى.
1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى، بۇ مەزگىلدە 16 قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ، 963 ئادەم ئۆگىنىشكە قاتناشتى، كۇرسلاردا پارتىيە 12 - قۇرۇلتىيىنىڭ ھۆججەتلىرى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى، سوتسىيالىستىك ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىغا دائىر ماتېرىياللار، «دېڭ شياۋپىڭ ماقالىلىرىدىن تاللانما» قاتارلىقلار ئۆگىنىلدى.

§ 5. ئىنتىزام تەكشۈرۈش

1953 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. ئەينى ۋاقىتتا پەقەت كاتىبات ئىشخانىسىلا تەسىس قىلىنغانىدى، 1956 - يىلى رېۋىزىيە كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلار قويۇلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، رېۋىزىيە كومىتېتى توختىتىشقا مەجبۇر بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، يەنى 1979 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى مۇئاۋىن ناھىيە دەرىجىلىك مۇئامىلىدىن بەھرىمان بولىدىغان بولدى.
1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بىر پارتىيە ئەزاسىغا ئاگاھلاندۇرۇش جازاسى بېرىلدى. 1958 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە سولچىللىقنىڭ تەسىرىدە، بىر قاتار مەسىلىلەردە پارتىيە ئەزالىرى نامۇۋاپىق تەنقىد قىلىندى، بىراق مەسىلە بايقالغاندىن كېيىن، دەرھال تۈزىتىلدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، يەنى 1979 - يىل 9 - ئايدا ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى نورمال خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى دېلولارنى بىر تەرەپ قىلىش بىلەن بىللە، دائىملىق ئىنتىزام تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، پارتىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلغان پارتىيە ئەزالىرىنى ئەستايىدىل بىر تەرەپ قىلدى.
1981 - يىلدىن كېيىن ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتى بىر قىسىم پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ يېزا نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىش، ئىشچى ۋە كادىر قوبۇل قىلىش جەھەتتىكى مەسىلىلەرنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. 1982 - يىلى ئىقتىسادىي ساھەدىكى ئېغىر جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش كۇرىشىنى چىڭ تۇتتى. 1983 - يىلى كادىرلارنىڭ شەخسىي ئۆي سېلىشىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى تەكشۈردى ۋە تۈزەتتى. رايون (ئىدارە) دەرىجىلىكتىن يۇقىرى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ ئۆي سېلىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى، پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ ئىلگىرىكى يىللاردىكى ئومۇمنىڭ پۇلىنى قەرز ئېلىش ئەھۋالىنى ئېلان قىلدى. 1985 - يىلى پارتىيىۋىيلىك، پارتىيە ئىستىلى، پارتىيە ئىنتىزامى توغرىسىدا تەربىيە ئېلىپ باردى. 1981-يىلدىن 1985 - يىلغىچە خاتالىق ئۆتكۈزگەن 27 پارتىيە ئەزاسىغا پارتىيە ئىچىدە چارە كۆردى.

§ 6. بىرلىكسەپ خىزمىتى

1. زىيالىيلار خىزمىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيىلىك پارتكوم كونا جەمئىيەتتىن قالغان زىيالىيلارغا ئىتتىپاقلىشىش، پايدىلىنىش، ئۆزگەرتىش سىياسىتىنى قوللاندى. ئۇ ۋاقىتتىكى زىيالىيلار (ئەينى ۋاقىتتىكى زىيالىيلارنىڭ كۆپىنچىسى تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى) ماۋارىپ ساھەسىدە كۆپرەك ئىدى، ناھىيىلىك پارتكوم يازلىق، قىشلىق تەتىلدە ئۇلارنى ئۆگىنىشكە تەشكىللەپ، ئۇلارنىڭ پىكىر تەلەپلىرىگە قۇلاق سېلىپ تۇردى، ئۇلارغا سىياسىي جەھەتتە قىزغىن ياردەم بەردى، كەسپىي جەھەتتە سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى، تۇرمۇشىغا كۆڭۈل بۆلدى. خىزمەتتە ئىشەندى، 70% زىيالىينىڭ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرىكى ۋەزىپىسىنى ساقلاپ قالدى، ئون پىرسەنتنىڭ ۋەزىپىسىنى ئۆستۈردى. 1957 - يىلدىن كېيىن «سول» چىل خاتالىقىنىڭ تەسىرى بىلەن بىر قىسىم زىيالىيلار زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتى ئەستايىدىل ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار ئاقلاندى، كېيىنكى خىزمەتلەر ياخشى ئىشلەندى ھەمدە زىيالىيلار ئارىسىدىن پارتىيىگە پائال تۇردە ئەزا قوبۇل قىلىندى.

2. خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەر خىزمىتى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە خۇسۇسىي سودا- سانائەتچىلەر ناھايىتى ئاز ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش جەريانىدا، دۆلەتنىڭ خۇسۇسىي سودا- سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنى ئومۇميۈزلۈك خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن، دۆلەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكى يولغا قويۇلغاندا، لوپنۇر ناھىيىسى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرنىڭ ھەممىسىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى، ھەركىمنىڭ قابىلىيىتىگە قاراپ، بەزىلىرىنى قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا، تىككۈچىلىك كوپېراتىپىنىڭ مۇدىرلىقىغا قويدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى ئەسلىدىكى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەر زەربە يېدى، زىيانكەشلىككە ئۇچرىدى. 1979 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش خىزمىتى جەريانىدا، ئەسلىدىكى خۇسۇسىي سودا - سانائەتچىلەرگە دائىر سىياسەتلەر ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. يېزىغا چۈشۈرۈۋېتىلگەنلەرنىڭ شەھەر نوپۇسى، ئاشلىق مۇناسىۋىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، قايتىدىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلار ئاقلاندى، ئۇلارنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە ئىش ھەققى تولۇقلاپ بېرىلدى.

3. دىنىي زاتلار خىزمىتى

1950 - يىل 4 - ئايدىن 1953 - يىل 8 - ئايغىچە ناھىيىلىك پارتكوم سەككىز قېتىم ھەر مىللەت ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى. بۇ مۇھىم يىغىنغا دىنىي ساھەدىكى

يۇقىرى قاتلام زاتلاردىن مەلۇم ساندا ۋەكىل قاتناشتۇرۇلدى، ئۇلار بىلەن بىرلىكتە ناھىيىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، سەھىيە، قاتناش قاتارلىق خىزمەتلىرى بىرلىكتە مۇزاكىرە ۋە مۇھاكىمە قىلىنىپ، ئورتاق تونۇش ھاسىل قىلىنىپ، ھەرخىل قارار چىقىرىلىپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھەر تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى.

1954 - يىلدىن كېيىن خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئورنىتىلدى. 1954 - يىل 4 - ئايدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە توققۇز قېتىم خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. ھەر نۆۋەتلىك قۇرۇلتاي ۋەكىللىرى ئېچىدە دىنىي زاتلار مەلۇم نىسبەتنى ئىگىلىدى. 1984 - يىلى 9 - نۆۋەتلىك ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 134 ۋەكىلى ئېچىدە دىنىي زات ئالتە بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 4.47 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دىنىي زاتلار ئاساسلىقى ئىسلام دىنىدىكى كەسپىي دىندارلار بولۇپ، ئۇلار ناھىيە، يېزا، كەنتلەردە مەسچىتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسەپ بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەخسۇس ئادەم تەشكىللەپ، دىنىي زاتلارغا ۋە ئاممىغا پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىپ، ۋەتەننى سۆيۈش ۋە قانۇنغا بويسۇنۇش تەربىيىسى بېرىپ، دىنىي ساھەدىكى يۇقىرى قاتلام زاتلارنى خاتىرجەم قىلدى، دىنغا ئىشىنىدىغان ئاممىنى ئىتتىپاقلاشتۇردى.

ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسەپ بۆلۈمى يەنە دىنىي ساھەدىكى يۇقىرى قاتلام زاتلارنى ئاپتونوم رايونغا ۋە ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئېكسكۇرسىيىگە، ئۆگىنىش كۇرسلىرىغا قاتنىشىشقا ئەۋەتىپ، ئۇلارغا سوتسىيالىزم ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك توغرىسىدا تەربىيە بېرىپ تۇردى.

4. مۇھاجىرلار خىزمىتى

1985 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، لوپنۇر ناھىيىسىدە مۇھاجىر ئائىلىسى 41، تەۋەن، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلاردا ئۇرۇق - تۇغقىنى بار ئائىلە 32 ئىكەن. 1981 - يىلدىن كېيىن مۇھاجىرلار ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا «باراۋەر مۇئامىلە قىلىش، ئۇلارنى كەمسىتمەسلىك، ئۇلارغا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش» سىياسىتى يۈرگۈزۈلدى. ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسەپ بۆلۈمى ۋە مۇھاجىرلار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەتچىلىرى مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە تەۋەن، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق خادىملارنىڭ تۇغقانلىرىنى يوقلاپ ئۇلارنىڭ ئېھتىياجىنى ئىگىلەپ، كونكرېت قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشىغا ياردەم بېرىپ تۇردى. بىرلىكسەپ بۆلۈمى يەنە كۆپ قېتىم مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋەكىللىرىنى ھەرساھە زاتلىرىنىڭ سۆھبەت يېغىنلىرىغا قاتناشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ پىكىرىنى ئاڭلىدى. مۇشۇ مەزگىلدە مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە تەۋەن، شياڭگاڭ، ئاۋمېنلاردا ئۇرۇق - تۇغقىنى بارلارنىڭ چەت ئەل بىلەن بولغان ئالاقىسى بارغانسېرى كۆپەيدى، 27 كىشى (قېتىم) چەت ئەلگە تۇغقان يوقلاشقا چىقتى، مۇھاجىرلار ۋە تەۋەن، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلاردىن 12 ئائىلە، 47 كىشى تۇغقانلىرىنى يوقلاپ كەلدى.

5. ئوقۇچىلار مەسلىسىنى تۈزىتىش

1957 -، 1958 - يىللىرى ئوقۇچىلارغا قارشى كۈرەشتە لوپنۇر ناھىيىسىدىمۇ پۈتۈن مەملىكىتىمىزدىكىگە ئوخشاشلا، كۈرەش كېڭەيتىلدى، بەزى ئىشچى - خىزمەتچىلەر خاتا ھالدا «ئوقۇچى» ۋە «يەرلىك مىللەتچى» قىلىپ قويۇلدى. 1978 - يىلى يۇقىرىنىڭ يولىيورۇقىغا

ئاساسەن، ناھىيىلىك پارتكومىدا ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچىلەرنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

ناھىيە بويىچە ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچى دەپ ئايرىلغان 13 كىشىنىڭ مەسىلىسى قايتا تەكشۈرۈلۈپ، تامامەن خاتا بولۇپ قالغانلىرىنىڭ تولۇق تۈزىتىلدى ھەم سىياسەتكە ئاساسەن، ھەممىسى مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىمۇ مۇڭاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يېشى چوڭىيىپ قالغان، تېنى ئاجىز، ئىشلەشكە مۇڭاپىق كەلمەيدىغانلىرى پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىقىرىلدى.

Ⅱ باب

گومىنداڭ

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى ۋە تەشكىلاتى يوق ئىدى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا گومىنداڭ كورلا ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ تەشۋىقات ۋە تەشكىلات كادىرى ئابدۇرېھىم ئەيسا بۇيرۇقىغا بىنائەن لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىپ، پارتىيە قۇرۇش پائالىيىتىنى ئېلىپ باردى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ناھىيە بويىچە 23 كىشى گومىنداڭغا ئەزا بولدى ھەمدە 1 - رايوندا گومىنداڭنىڭ رايونلۇق پىرقىسى، 2 - رايوندا شۆبە رايونلۇق پىرقە قۇرۇلدى ھەم كورلا ناھىيىلىك پىرقىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقە رەسمىي قۇرۇلدى. ناھىيە ھاكىمى شى يۆجۇ قوشۇمچە ناھىيىلىك پىرقىنىڭ باش شۇجىلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. شۇ يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا 1 -، 2 -، 3 - رايونلاردا ئۈچ رايونلۇن پىرقە ۋە ئالتە شۆبە رايونلۇق پىرقە قۇرۇلدى.

1 - رايون: رايونلۇق پىرقىگە ئوسمانجان سۇلايمان شۇجى بولدى، رايونلۇق پىرقە قارىمىقىدا ئىككى شۆبە رايونلۇق پىرقە تەسىس قىلىندى. 1 - شۆبە رايونلۇق پىرقە ناھىيە بازىرىدىكى ئىككى مەكتەپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. لىۋجېڭجى شۇجى بولدى؛ 2 - شۆبە رايونلۇق پىرقە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، باج ئىدارىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. شۆبە رايونلۇق پىرقىگە لىۋ فامىلىلىك بىر كىشى شۇجى بولدى (ئىسمى نامەلۇم).

2 - رايون: رايونلۇق پىرقىگە مەھەممەت تۇردى (تىكەنلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى) شۇجى بولدى، رايونلۇق پىرقە قارىمىقىدا ئۈچ شۆبە رايونلۇق پىرقە تەسىس قىلىندى. 1 - شۆبە رايونلۇق پىرقىگە مامۇت ئابلا (تىكەنلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى مالىيە بۆلۈمچىسىنىڭ باشلىقى) شۇجى بولدى. 2 - شۆبە رايونلۇق پىرقىگە ياڭ فامىلىلىك بىركىشى (تىكەنلىك پەيچۇسوسىنىڭ باشلىقى) شۇجى بولدى. 3 - شۆبە رايونلۇق پىرقىگە يۈسۈپ سابىت (كۆزلەك يېزا مەكتىپىنىڭ مۇدىرى) شۇجى بولدى.

3 - رايون: رايونلۇق پىرقىگە ھېيت تۇردى (خەنزۇچە ئىسمى ئەي شۆۋېن،

دۆڭقوتان مەكتىپىنىڭ مۇدىرى) شۇجى بولدى ھەمدە شۆبە رايونلۇق پىرقىنىڭ شۇجىلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) نىڭ بېشىدا قۇربان ھاجى گومىندالڭ ناھىيىلىك پىرقىنىڭ مۇۋەققەت باش شۇجىلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. شۇ يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا لىيۇجىنشەن باش شۇجى بولدى، مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 11 - ئايدا يېدىۋۇ (ئەسلى ئىسمى غۇلامىدىن) باش شۇجىلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ۋە 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ26- كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر ۋەزىپە ئۆتىدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە گومىندالڭ ئەزاسى 120 ئۆچۈرىسىدە بولدى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك پىرقە ۋە بارلىق رايونلۇق پىرقە، شۆبە رايونلۇق پىرقىلەر ئۆزلۈكىدىن تارقىلىپ كەتتى.

Ⅲ باب

ئاممىۋى تەشكىلاتلار

§1. ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىلاتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1980 - يىل 5 - ئايغا كەلگەندە ئاندىن لوپنۇر ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ تەييارلىق كۆرۈش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 5 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى رەسمىي قۇرۇلدى. باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ تاكى 1985 - يىلغا قەدەر ئىشچىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ باقمىدى، ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىدا ئىشچىلار ئۇيۇشمىلىرى كومىتېتى ۋە دائىمىي كومىتېت تەسىس قىلىنمىدى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ رەھبەرلىرىنى ناھىيىلىك پارتكوم تەيىنلىدى. ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا 1 - قېتىم نېپىفۇلىن مۇئاۋىن رەئىس، 2 - قېتىم رېن پېيۋېن رەئىس بولدى.

ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئاپپاراتلىرى مۇكەممەل بولمىسىمۇ، ئىمكانىيەتنىڭ بارچە خىزمەتلەرنى پائال قانات يايدۇرۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە سىياسىي، ئىدىيىۋى تەربىيىنى كۈچەيتتى. ئەمگەك مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇردى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دېموكراتىيە ھوقۇقىنى قانۇن بويىچە قوغدىدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى كارخانىنى، كەسىپىي ئىشلارنى دېموكراتىك باشقۇرۇشقا تەشكىللىدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك شارائىتىنى ياخشىلاشقا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك جەريانىدىكى بىخەتەرلىكى ۋە سالامەتلىكىنى قوغداشقا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش پاراۋانلىقىنى كاپالەتلەندۇرۇشكە، ئايال ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداشقا كۆڭۈل بولدى، ھەر خىل مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش، تەنتەربىيە ئاپالىيەتلىرى ۋە «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» قۇرۇش

پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇردى.

لوپنۇر ناھىيىلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

10 - قىسىم 6 - جەدۋەل

يىللار	ئاساسىي قاتلام ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى كومىتېتلىرىنىڭ سانى	پۈتۈن ناھىيىدىكى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى ئەزالىرىنىڭ سانى		ئىزاھات
		جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	
1982	23	1249	553	1982 - يىلدىن1984- يىلغىچە بولغان سان سىستېمىلاردىكى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى تەشكىلاتلىرىنىڭ سانىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، 1985- يىلدىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.
1983	25	1410	588	
1984	25	1397	617	
1985	28	1162	539	

§ 2. ياشلار - ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتلىرى

1. جۇڭگو كومموۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى

1) تەشكىلىي تەرەققىياتى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ياشلار تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇشقا تۈتۈش قىلدى. 1952 - يىل 4 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتى قۇرۇلدى، يىل ئاخىرىغىچە 67 كىشى ئىتتىپاق ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى، سەككىز ئىتتىپاق ياچېيكىسى قۇرۇلدى. 1955 - يىلى جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى (قىسقارتىپ ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى دېيىلىدۇ) سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، 1957 - يىلى جۇڭگو كومموۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇچقە، ياچېيكا 56گە، ئومۇمىي ئىتتىپاق ئەزاسى 988 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئىتتىپاق ئەزاسى 736) گە يەتتى. 1973 - يىلى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇچقە، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 17گە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى 94كە، ئىتتىپاق ئەزاسى 1279 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 1079) غا يەتتى. 1985 - يىلى ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتېتى ئۇچقە، ئىتتىپاق باش ياچېيكىسى 25 كە، ئىتتىپاق ياچېيكىسى

143كە، ئىتتىپاق ئەزاسى 1848 (بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت 1226) گە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە قىسمەن يىللاردىكى ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى ۋە ئىتتىپاق ئەزالىرى
10 - قىسىم 7 - جەدۋەل

يىللار	ئاساسىي قاتلام ئىتتىپاق كومىتە-تى	ئىتتىپاق باش ياچەيكىسى	ئىتتىپاق ياچەي-كىسى	ئىتتىپاق ئەزاسى	ئاز سانلىق مىللەت ئىتتى-پاق ئەزالىرى
1950			8	67	67
1954	3		23	232	232
1957	3		56	988	736
1973	3	17	94	1279	1079
1981	4	20	138	1492	1129
1984	4	23	139	1713	1169
1985	3	25	143	1848	1226

2. ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى　1955 - يىلدىن 1983- يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە يەتتە قېتىم ئىتتىپاق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى.

1 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋەكىللەر قۇرۇلتىيى　بۇ قۇرۇلتاي 1955 - يىل12- ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 34 ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 29)، بىر ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا يېزىلاردا ئىتتىپاق تەشكىلاتى قۇرۇش خىزمىتى مۇزاكىرە قىلىندى، پارتىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەققىدىكى يولىورۇقى يەتكۈزۈلدى، بەش كىشىدىن تەركىب تاپقان 1 - نۆۋەتلىك كومىتېت سايلاپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا چېن يەنجيې ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

2 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى　بۇ قۇرۇلتاي 1957 - يىل 6 - ئاينىڭ5- كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 45 ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 37)، تۆت ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ۋەكىللەر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىنى دوكلاتنى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى، ناھىيىنىڭ ئىتتىپاق قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى يەكۈنلىدى، ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. قۇرۇلتايدا ۋاڭ يۈەنخۇي ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

3 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى　بۇقۇرۇلتاي 1962 - يىل 1 - ئاينىڭ 9- كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 115 ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 98)، سەككىز ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك پارتىيە قۇرۇلتىيىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ بەش يىلدىن بۇيانقى خىزمەتلىرى خۇلاسىلەندى، بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە ئوبلاستلىق ئىتتىپاق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا لیۇچىن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

4 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1964 - يىل 1 - ئاينىڭ19- كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 85 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 61)، يەتتە ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ۋەكىللەر ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ ئىككى يىلدىن بۇيانقى خىزمەت خۇلاسىسىنى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىسى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلىدى، 4 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. قۇرۇلتايدا لىيۈچىن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

5 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1973 - يىل 6 - ئاينىڭ6- كۈنىدىن 8 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 99 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 66)، 19 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايدا پرولېتارىيات ئىنقىلابىي ئىشلىرىنىڭ ئىز باسارلىرىنى يېتىشتۇرۇش مەسىلىسى مۇزاكىرە قىلىندى، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى، ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

6 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 23 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 105 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 80)، ئون ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەر ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى يۈجېنكۇننىڭ دوكلاتىنى ۋە ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى، ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. قۇرۇلتايدا نىياز ئابلا ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا سايلاندى.

7 - قېتىملىق ئىتتىپاق ئەزالىرى قۇرۇلتىيى بۇ قۇرۇلتاي 1983 - يىل 3 - ئاينىڭ26- كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 98 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 68)، ئون ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ۋەكىللەر ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى، پۈتۈن ناھىيىدىكى ياشلار ئارىسىدا يېڭى ئۈزۈن سەپەر زەربىدارلىرىدىن بولۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى، 7- نۆۋەتلىك ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنى سايلاپ چىقتى. قۇرۇلتايدا مەھەممەت ئەمەت ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىلىقىغا، چېن فاڭجۇن مۇئاۋىن شۇجىلىققا سايلاندى.

كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىغا شۇجى، مۇئاۋىن شۇجى بولغانلار

10 - قىسىم 8 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
چېن، يەنجيې	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	گەنسۇ چىگياڭدىن	1954.7 - 1956.9
قۇربان مۇسا	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ كورلىدىن	1956 - 1957.7
ۋاڭ يۈەنخۇي	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	گەنسۇ ۋۇشەندىن	1957.3 - 1959.2
لىيۈچىن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	خېبېي باۋدىدىن	1959.1 - 1966.3
قادىر تۇردى	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1964.8 - 1965
جاڭ شىگيۈەن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	جياڭسۇ ۋۇجياڭدىن	1966.8 - 1971

نىياز ئابلا	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1977.1 - 1983.1
مەھەممەت ئەمەت	شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1983.3-1984.11
چېن فاڭجۇن	مۇئاۋىن شۇجى	خەنزۇ	خېبېي ۋۇجياۋدىن	1983.3 - 1985.7
رېھىم مامۇت	مۇئاۋىن شۇجى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1984.9

2. جۇڭگو پىئونېرلار ئەترىتى

1950 - يىل 4 - ئايدا پۈتۈنئاھىيىدىكى سەككىز باشلانغۇچ مەكتەپتە جۇڭگو ئۆسمۈرباللار ئەترىتى قۇرۇلدى، سەككىز چوڭ ئەترەت تەسىس قىلىندى ۋە 257 ئەزا قوبۇل قىلىندى. 1953 - يىل 6 - ئايدا جۇڭگو يېڭى دېموكراتىك ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، جۇڭگو ئۆسمۈر - باللار ئەترىتى پىئونېرلار ئەترىتىگە ئۆزگەرتىلدى. شۇ يىلى سەككىز چوڭ ئەترەت، 692 پىئونېر بار ئىدى. 1966 - يىلىنىڭ بېشىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە چوڭ ئەترەت 18 گە؛ پىئونېر 1002گە يەتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن پۈتۈن ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە «كىچىك قىزىل قوغدىغۇچىلار» تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، پىئونېرلارنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالدى. 1978 - يىلى پۈتۈن ناھىيىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ پىئونېرلار ئەترىتى تەشكىلاتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى 24 چوڭ ئەترەت قۇرۇلدى، 2736 كىشى پىئونېرلىققا قوبۇل قىلىندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ ئەترەت 26گە، پىئونېر 3958 گە يەتتى.

§ 3. ئاياللار بىرلەشمىسى

1950 - يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى گۇلسۈمخان مەنسۇر، توختىخان ئاقموللا، بەختىخان خۇدابەردى، يۈشيۇفېن، زەينەپخان، قۇربانخان تىلەك قاتارلىق ئالتە كىشىدىن تەركىب تاپتى. گۇلسۈمخان مەنسۇر تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىغا مۇدىر بولدى. تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىغا تۆت مەخسۇس كادىر قويۇلدى. ناھىيىدىكى ئىككى رايوندا ئاياللار بىرلەشمىسى ئىش بېجىرىش ئورنى تەسىس قىلىندى ھەم ھەر بىرىگە بىردىن مەخسۇس كادىر قويۇلدى.

1954 - يىل 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە لوپنۇر ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە بويىچە قۇرۇلتايغا 53 ۋەكىل (1 - رايون ۋە ناھىيىلىك ئورگانلاردىن 27 كىشى، 2 - رايوندىن 17 كىشى، 3 - رايوندىن توققۇز كىشى) سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ۋەكىل 49 بولۇپ، ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 92.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. قۇرۇلتايغا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ فۇيۆ يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتى توغرىسىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا ئۈچ تۈرلۈك قارار ماقۇللاندى: 1) يېزا - ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈش ھەرىكىتىنى پائال تەشۋىق قىلىش، ئاياللارنى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ئاكتىپ قاتنىشىشقا تەشكىللەش؛ 2) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ1954-يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋەزىپىسىنى ئورۇندىش، يىل

ئاخىرىدىكى تەقسماتنى ياخشى ئىشلەش؛ 3) بوۋاقلارنى ئاسراشنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىش، يېزا يەسلىلىرىنى ئوبدان باشقۇرۇپ، ئاياللارنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئەمگىكىگە قاتنىشىش ۋە خىزمەت قىلىشتىكى غەم - ئەندىشىسىنى تۈگىتىش، قۇرۇلتايدا 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، بەختىخان خۇدابەردى ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلاندى.

1957 - يىلى مەملىكەتلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ يولبۇرۇقىغا ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيىلىك دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسى ئاياللار بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1957 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 2 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 63 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، بەش ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەر ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت خۇلاسىسىنى ۋە بۈنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئاڭلىدى، ئاياللارنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشقا تەشكىللەش مەسلىسىنى مۇزاكىرە قىلدى. قۇرۇلتايدا قۇربانخان تىلەك ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلاندى.

1963 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 3 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 3 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 58 ۋەكىل قاتناشتى، بەش ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايغا قاتناشقانلار ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى. قۇرۇلتاي پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت ئاياللارنى «ئۈچ قىزىل بايراق»نى ئېگىز كۆتۈرۈپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا پائال ئاتلىنىشقا چاقىردى. قۇرۇلتايدا 11 كىشى ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئالتە كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى. تۇرسۇنخان بارات ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلاندى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ئاياللار بىرلەشمىسى تەشكىلاتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىلى ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ پائالىيىتى ئەسلىگە كەلدى ھەمدە شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 4 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 4 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتايغا 91 ۋەكىل قاتناشتى، يەتتە ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. قۇرۇلتايغا قاتناشقانلار ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى ۋە ئۈچ تۈرلۈك قارار ماقۇللىدى. 1) ئەستايىدىللىق بىلەن كىتاب ئوقۇپ ئۆگىنىپ، لىن‌بياۋنى تەنقىد قىلىش - ئىستىل تۈزىتىش پائالىيىتىگە پائال قاتنىشىش؛ 2) پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىپ، سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى ئاڭنى ئۆستۈرۈش؛ 3) ئاياللارنىڭ يېرىم دۇنيالىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش، قۇرۇلتايدا 17 كىشى ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، تۇرسۇنخان بارات يەنە بىر قېتىم ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلاندى.

1983 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە ناھىيىلىك 5 - قېتىملىق ئاياللار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 76 ۋەكىل قاتناشتى. قۇرۇلتايغا قاتناشقانلار ناھىيىلىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى، مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، ناھىيە بويىچە ئاياللار ئارىسىدا «3 - مارت» قىزىل بايراقدارلىرىدىن بولۇش، «بەشتە ياخشى» ئائىلە قۇرۇش، «بەش بولۇش، تۆت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا

قارار ماقۇللىدى. قۇرۇلتايدا 11 كىشى 5 - نۆۋەتلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، زەينەپخان قۇربان ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرلىقىغا، شىن گۈيىۋن مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

لوپنۇر ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىگە مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر بولغانلار

10 - قىسىم 9 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	يۇرتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
گۈلسۈمخان مەنسۇر	شىنجاڭ لوپنۇردىن	تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	1951 - 1954
بەختىخان خۇدابەردى	شىنجاڭ لوپنۇردىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1954.4 - 1957.6
قۇربانخان تىلەك	شىنجاڭ لوپنۇردىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1957.6 - 1957.7
ھاۋاخان ھېيىت	شىنجاڭ كورلىدىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1957.8 - 1961
تۇرسۇنخان بارات	شىنجاڭ لوپنۇردىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1963.7 - 1982.6
ژاڭ شيۇرۇڭ	شەندۇڭ لىنيىدىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1980.3 - 1983.5
شىن گۈيىۋن	خېبېيلۇڭجياڭ شاڭجىدىن	مۇئاۋىن مۇدىر	1983.5 - 1985.5
زەينەپخان قۇربان	شىنجاڭ كورلىدىن	مۇدىر	1983.5

§ 4. دېھقان، چارۋىچىلار تەشكىلاتلىرى

1. دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە يەنى 1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ناھىيە بويىچە تەبىئىي كەنت بىرلىك قىلىنىپ، 21 دېھقان، (چارۋىچى) لار ئۈيۈشمىسى (قىسقارتىلىپ دېھقانلار ئۈيۈشمىسى دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇلدى. جەمئىيەت ئەزاسى 4947گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 1 - رايوندا توققۇز جەمئىيەت بار بولۇپ، ئەزاسى 2083كە يەتتى؛ 2- رايوندا يەتتە جەمئىيەت بار بولۇپ، ئەزاسى 1864كە يەتتى. 1950 - يىل 10 - ئاينىڭ 19 - كۈنى 1 - قېتىملىق دېھقان، (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. قۇرۇلتايغا 47 دېھقان (چارۋىچى) لار ۋەكىلى قاتناشتى. قۇرۇلتايدا 15 كىشى ناھىيىلىك دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا، جاڭ فۇيۈ جەمئىيەت مۇدىرلىقىغا، ئەمەتخان تۆلەندى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى. ناھىيىلىك دېھقان (چارۋىچى) لار جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە ئۇچ قېتىم

دېھقان، (چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى ئېچىلدى. 1958 - يىلى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دېھقان، (چارۋىچى) لار جەمئىيىتىنىڭ پائالىيىتى توختاپ قالدى.

2. كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى

«سىنىپىي قوشۇننى قايتىدىن تەشكىللەش» شوئارى ئاستىدا، 1965 - يىل 2 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 28 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا 1 - نۆۋەتلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (ئەمگەكچى چارۋىچى) لار قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيە بويىچە 60 رەسمىي ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كەمبەغەل دېھقان 57 (ئەمگەكچى چارۋىچى 14)، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان ئۇچ، ئۇيغۇر 55 (ئومۇمىي ۋەكىلنىڭ 91.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، سىرتتىن قاتناشقىدىغان يەتتە ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. قۇرۇلتايدا مۇئاۋىن ھاكىم لى جيېمىن «نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ۋە خىزمەت ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا دوكلات» بەردى. ۋەكىللەر «يېزىلاردا سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بەزى مەسىلىلەر» (يەنى 23 ماددا) نى ئەستايىدىل ئۆگەندى. پەرقلىق سان بويىچە سايلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ناھىيىلىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (ئەمگەكچى چارۋىچى) لار جەمئىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى ۋە بۇ كومىتېتنىڭ ئەزالىرى، رەئىسى، مۇئاۋىن رەئىسلىرىنى سايلاپ چىقتى. تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى ۋاقىت ۋېنتەن، ئەمەتخان تۆلەندى، خەلچەمخان، قۇۋان كەپە، مەھەممەت تەلەت، بۇللاتايىر، قاسىم قوشۇق، ۋەن سىلۇ، قادىر ئابلا، ھاپىز بارات، مەتتىمىندىن ئىبارەت 11 كىشىدىن تەركىب تاپتى. ۋاقىت ۋېنتەن رەئىسلىككە، ئەمەتخان تۆلەندى مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى. ناھىيە بويىچە ئۇچ گۇڭشې، ئىككى چارۋىچىلىق فېرمىسىدا كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان (ئەمگەكچى چارۋىچى) لار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، بۇ جەمئىيەتمۇ پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. 1973 - يىلى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. بىراق بۇ جەمئىيەت چوڭراق پائالىيەت ئېلىپ بارمىدى. 1984 - يىلى ئاپپاراتلارنى تەڭشەشتە ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىلدى.

§ 5. سودا - سانائەتچىلەر تەشكىلاتلىرى

1. ناھىيىلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندى. سودا ساھەسىدىكىلەر مەسلىھەتلىشىپ، قاسىم ئىمىننى تۈنجى نۆۋەتلىك سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلىدى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى)، 2 - رايونىنىڭ تىكەنلىكتە سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. ھامۇت ھاپىز ئۇيۇشمىنىڭ تۈنجى باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

ئەينى ۋاقىتتا ناھىيە تەۋەسىدە ئاھالە ئاز ھەم تارقاق ئولتۇراقلاشقان، دېھقان- چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشى قىيىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەزىيەت مالىمان، سودا ئىشلىرى بەك ئاز بولغاچقا، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى ئېتى ئۇلۇق، سۈپرىسى قۇرۇق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

2. ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى

1949 - يىل 9 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسى تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. 1951 - يىلى ناھىيىلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى قۇرۇلدى، سىدىق خۇدابەردى بىرلەشمىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى، لېكىن سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ھېچقانداق پائالىيەت ئېلىپ بارمىدى ۋە كېيىنچە ئاستا - ئاستا غايىپ بولدى.

§ 6. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

1962 - يىل 1 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ خىزمەت يىغىنى ئېچىلدى، يىغىندا مەركەز ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ تەبىئىي پەن خىزمىتىگە دائىر ھۆججەتلىرى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ پەن تەتقىقات خىزمەت ۋەزىپىسى مۇھاكىمە قىلىندى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ئالاقىدار تېخنىكىلىق تەدبىرلەر مۇھاكىمە قىلىندى. يىغىنغا يېزا، مەيدانلار ۋە ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ رەھبەرلىرى ھەم دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇچىلىق، تىببىي دوختۇرلۇق، سەھىيە قاتارلىق ساھەلەرنىڭ كەسپىي خادىملىرى قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلدى، مامۇت نىياز تۇنجى رەئىسلىككە، جى يۈشېڭ، ياڭ زوجۇ، تۇرسۇنخان (قوشۇمچە) مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەينىلەندى. ئەينى ۋاقىتتا بۇ جەمئىيەت مەخسۇس كەسپىي خىزمەتچىلەر قويۇلمىغانلىقتىن كونكرېت خىزمەت ئىشلىمىدى ھەم شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا ئورگانلارنى ئىخچاملىغاندا ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىلدى.

1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيى ئېچىلدى، قۇرۇلتايغا 64 ۋەكىل قاتناشتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 25)، بەش ۋەكىل ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشتى. قۇرۇلتايغا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لياڭ دۇ رىياسەتچىلىك قىلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئابلىتىپ ئاقموللا «جاسارەت بىلەن ئۆزىمىزنى كۆچەيتىپ، پەن - تېخنىكا خىزمىتىدە تىرىشىپ يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا 32 كىشى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا، 16 كىشى پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ دائىمىي ئەزالىقىغا؛ ئابلىتىپ ئاقموللا پەخرىي رەئىسلىككە، لياڭدۇ رەئىسلىككە، راخمان جامال، ئەخمەت ئەيسا، لياۋ رۇجېنلەر مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن، خىزمەتلەرنى پائال قانات يايدۇردى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيە بويىچە يېزا، بازار، مەيدانلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتىدىن ئونى (شۇنپىڭ يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، تارىم يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، دۆڭقوتان يېزىلىق پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى، لوپنۇر بازارلىق

پەن - تېخنىكىنى ئۆمۈلاشتۇرۇش جەمئىيىتى، توشقانچىلىق جەمئىيىتى) قۇرۇلدى. 374 كىشى جەمئىيەت ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 288 بولۇپ، ئۆمۈمىي ئەزانىڭ 77 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ناھىيە بويىچە 11 ئىلمىي جەمئىيەت (دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، چارۋىچىلىق جەمئىيىتى، ئورمانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، فىزىكا - خىمىيە ئىلمىي جەمئىيىتى، چوت ئىلمىي جەمئىيىتى، مېتېئورولوگىيە ئىلمىي جەمئىيىتى، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى، سۇچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا يېتەكچىلىك جەمئىيىتى، بىناكارلىق ئىلمىي جەمئىيىتى، تىبابەتچىلىك ئىلمىي جەمئىيىتى) قۇرۇلدى. 316 كىشى بۇ جەمئىيەتلەرگە ئەزا بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 92 بولۇپ، ئۆمۈمىي ئەزانىڭ 29 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پەن - تېخنىكىنى ئۆمۈلاشتۇرۇش ۋە تەشۋىقات جەھەتتە نۇرغۇن خىزمەت ئىشلىدى.

ئىلىم ئالماشتۇرۇش جەھەتتە: 1) ئېلېكترونلۇق كومپيۇتېر ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى؛ 2) بىئولوگىيىلىك قۇرۇلۇش ۋە مالىكۇلا ئىرسىيەتشۇناسلىقى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى؛ 3) داۋالاش ۋە مۇھىت ئاسراش ئىلمىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. 4) دېھقانچىلىق، مېتېئورولوگىيە ئىلمىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى، دېھقانچىلىق مېتېئورولوگىيىسى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ زىرائەت تېرىش بويىچە لېكسىيە سىنىپىنى ئاچتى. 5) خەنزۇ تىل - يېزىقى ۋە ئۇيغۇرتىل - يېزىقى كەچكۇرسى ئاچتى. 6) ھاللىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزنىغا ئائىت ئاساسىي بىلىملەر ۋە كۆزىتىش تېخنىكىسى بويىچە لېكسىيە ئۇيۇشتۇردى.

پەننى ئۆمۈلاشتۇرۇش جەھەتتە: 1) تېرىقچىلىق، باقمىچىلىق ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى؛ 2) پەننى ئۆمۈلاشتۇرۇشقا دائىر 1190 پارچە ماتېرىيال تارقاتتى. 3) پەن - تېخنىكا فىلىملىرىنى قويدى، قۇرت - قوڭغۇز ئەۋرىشكىلىرىنى يىغدى.

§ 7. ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) تىكەنلىك يېزىسىدا لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى ۋە شۇ يەرلىك يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلاردىن بەكرى قارى ئۇيۇشما باشلىقى بولدى، بىر كىشى كاتىپلىققا قويۇلدى، بىر كىشى مەدەنىيەت - مائارىپقا مەسئۇل قىلىندى. شۇ يىلى 8 - ئايدا قارا شەھەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇرمەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى، قاراشەھەر ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى كېرىم رېھىمنى ئۇيۇشما باشلىقلىققا، مەھەممەت ئىلىنى مۇئاۋىن ئۇيۇشما باشلىقلىققا تەيىنلىدى، تىكەنلىك يېزىسىدىكى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ دەرىجىسىنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ تىكەنلىك شۆبە ئۇيۇشمىسىغا تۆۋەنلەتتى. لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قارىمىقىدا كاتىبات بۆلۈمى، تەشۋىقات بۆلۈمى، تەشكىلات بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى ۋەمەدەنىيەت-مائارىپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) يەنە تەپتىش كومىتېتى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، تۇرسۇن تەپتىش كومىتېتىنىڭ تۇنجى رەئىسلىكىگە، جىنادىن

مۇئاۋىن رەئىسلىككە تەينىلەندى. شۇ يىلى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىقى رەئىسلىككە، مۇئاۋىن باشلىقى مۇئاۋىن رەئىسلىككە ئۆزگەرتىلدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ كاتىپى، مۇئاۋىن رەئىسى غوپۇر ياقۇپ (ھازىر لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى) ۋە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزاسى ئىساقنىڭ ئەسلىمە ماتېرىياللىرىغا قارىغاندا، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ خىزمەتچى ناھىيىدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ دېھقانچىلىق مەھسۇلات مىقدارى ۋە چارۋا مالىلىرىنىڭ قولىدا قالغان سانىغا قاراپ سېلىق سېلىش يولى بىلەن ھەل قىلىنغان، ئۇنىڭ كونكرېت چارىسى مۇنداق بولغان؛ قويى: 40 قويى بارلار بىر قوي چىقارغان، 80 قويى بارلار ئىككى قوي چىقارغان، قويى 100گە يەتكەنلەر يەنە بىرنى چىقارغان، قويى 200گە يەتكەنلەر يەنە ئىككىنى قوشۇپ چىقارغان؛ ئات: ئېتى 15 تىن 100گىچە بولغانلار بىر ئات چىقارغان. ئېتى 100دىن كۆپ بولغانلار ھەر ئارتۇق 100 ئات ئۈچۈن يەنە بىردىن ئات چىقارغان؛ كالا: 20 دىن 100گىچە كالىسى بارلار بىر كالا چىقارغان، 100دىن ئارتۇق كالىسى بارلار ھەر ئارتۇق 50 تۇياق كالا ئۈچۈن يەنە بىردىن كالا چىقارغان؛ دېھقانلار ئۆزلىرى تېرىغان كۆممىقوناق، بۇغداي، شال، ياغلىق دان زىرائەتلىرىدىن %10لىك نىسبەت بويىچە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىغا سېلىق تاپشۇرغان.

لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئۇيغۇر مائارىپىنى يولغا قويۇش ھەمدە بەزى ئىجتىمائىي قۇنقۇزۇش خاراكتېرلىك پاراۋانلىق ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، مەسىلەن: دارىلئېتام قۇرۇش، بالا - چاقىسى يوق ياشانغانلارنى قۇنقۇزۇشتىن ئىبارەت بولغان.

§ 8. ناھىيىلىك ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش شۆبە ئۇيۇشمىسى

1950 - يىلى ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىشنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە «دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش، ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش» باش ئۇيۇشمىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى. 1951 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيىلىك شۆبە ئۇيۇشما ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش، ۋەتەننى سۆيۈش بويىچە نامايىش ئۇيۇشتۇردى. 5000دىن ئارتۇق كىشى ئىمزا قويۇپ، ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ باكتېرىيە قوراللىرىنى ئىشلىتىشىگە قارشى تۇردى. 1951 - يىل 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى دۇنيا تىنچلىقىنى قوغداش، ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش شۆبە ئۇيۇشمىسى جۇڭگو خەلقى ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش باش ئۇيۇشمىسىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسىگە ئۆزگەرتىلدى. شۆبە ئۇيۇشما 25 ئەزادىن تەركىپ تاپتى. جاك فۇيۆ ئۇيۇشما باشلىقى بولدى.

پۈتۈن ناھىيىدىكى خەلق جۇڭگو خەلقىنىڭ ئامبىرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشىتۇرۇش - چاۋشىيەنگە ياردەم بېرىش باش ئۇيۇشمىسىنىڭ «ئايروپىلان، زەمبىرەك ئىئانە قىلىش، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش» خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش

توغرىسىدىكى چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، (كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا) 337 مىليون يۈەن نەق پۇل ۋە ماددىي نەرسە ئىئانە قىلدى.

ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ھەرىكىتىدە ناھىيە بويىچە 127 قېتىم ھەرخىل ئاممىۋى يىغىن، تۆت قېتىم دەرت تۆكۈش يىغىنى ئېچىلدى، جۇڭگو خەلق پىدائىيلار ئارمىيىسىگە 97 پارچە ھال سوراش خېتى يېزىلدى.

§ 9. جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارمىقى

1952 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارمىقى قۇرۇلدى، جاڭ فۇيۈ جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، جىڭ يىجىڭ مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، يەنە ئون كىشى كېڭەش ئەزالىقىغا سايلاندى. تارماق جەمئىيەت كېڭەش ئەزالىرى يىغىنىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردا مۇستەقىل گۇرۇپپىلارنى ياكى سىستېما بويىچە گۇرۇپپىلارنى قۇرۇشقا، يېزىلاردا مەمۇرىي كەنت بويىچە گۇرۇپپىلارنى قۇرۇشقا بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. 1952 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە 6974 كىشى جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىگە ئەزا بولدى. بۇ پۈتۈن ناھىيە نوپۇسىنىڭ 57 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1958 - يىل 7 - ئايدىن كېيىن، جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى يامانلاشقانلىقتىن، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارمىقى تارقىلىپ كەتتى.

ئون بىرىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

ئون بىرىنچى قىسىم

ھاكىمىيەت، سىياسىي كېڭەش

I باب

خەلق قۇرۇلتىيى

1950 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ناھىيىلىك 1 ـ نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى چاقىرىلدى. 1954 ـ يىل 2 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنىگىچە بۇ يىغىن‌كەينى‌كەينىدىن سەككىز نۆۋەت ئۆتكۈزۈلدى. خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئورنىتىلىشتىن ئىلگىرى، ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى مەلۇم دەرىجىدە ھوقۇقلۇق ئورگاننىڭ رولىنى ئوينىدى.

1954 ـ يىل 9 ـ ئايدا ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ئۆزگەرتىلدى، 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بۇ قۇرۇلتاي جەمئىي توققۇز نۆۋەت («مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت 7 ـ نۆۋەتلىك قۇرۇلتايغا ھېساب) چاقىرىلدى. 1954 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە ئالتە نۆۋەت خەلق قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتى ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانى، مالىيە خام چوتى، نەقچوتى ھەمدە ئۇلارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى ھەمدە ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار سايلاپ چىقىلدى.

1966 ـ يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ئورنىنى «مەركەزلەشكەن رەھبەرلىك» ئاساسىدىكى ئىنقىلابىي كومىتېت ئىگىلىدى.

1981 ـ يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى تەسىس قىلىندى. 1985 ـ يىلغىچە بولغان بەش يىل جەريانىدا، خەلق قۇرۇلتىيى جەمئىي ئىككى نۆۋەت چاقىرىلدى، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1981 ـ يىلدىكى ناھىيە، يېزا (بازار) لاردىكى بىۋاسىتە سايلام ۋە 1984 ـ يىلدىكى سايلامغا رىياسەتچلىك قىلدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ۋە باشقا تارماقلارنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى 13 قېتىم ئاڭلاپ

ۋە قاراپ چىقىپ، مۇناسىۋەتلىك چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرگە مۇناسىپ قارار ۋە بەلگىلىمە چىقاردى، 16 قېتىم تەكشۈرۈش ئۇيۇشتۇرۇپ، تەكشۈرۈلگەن توققۇز ئورۇننىڭ پىكىر - تەلەپلىرىدىن جەمئىي 127 نى قاراپ چىقىشقا قوبۇل قىلدى، ئالاقىدار تارماقلارنىڭ 89 تەكلىپىنى بىر تەرەپ قىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلدى، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى 137 خىزمەتچى خادىمنى قانۇن بويىچە ۋەزىپىگە تەينىلىدى ۋە ۋەزىپىسىدىن قالدۇردى، ئاممىدىن كەلگەن 367 پارچە خەت- چەك ۋە ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن 278 ئادەم (قېتىم) نى قوبۇل قىلدى.

§ 1. ناھىيىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

1. لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 27 - كۈندىن 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 84 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 61 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 72.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خۇيزۇ ئوچ (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 3.37 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خەنزۇ 15 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 17.85 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، باشقا ۋەكىللەر بەش، ئايال ۋەكىل 13 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 15.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، (1) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەسىلىسى؛ (2) ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش مەسىلىسى؛ (3) جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش مەسىلىسى؛ (4) سىياسىي كېڭەش ھەيئىتى، سۇ ئىشلىرى ھەيئىتى، تازىلىق ھەيئىتىنى سايلاپ چىقىش مەسىلىلىرى قاراپ چىقىلدى.

ھاكىم جاڭ يىجىڭ يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلدى ھەمدە «نۆۋەتتىكى ۋەزىيەت ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. يىغىندا 32 ۋەكىل جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش مەسىلىسى، ئىجارە ھەققىنى، ئۆسۈمنى كېمەيتىش مەسىلىسى، خىيانەتچىلىككە قارشى تۇرۇش مەسىلىسى، جەمئىيەت تەربىيىسى مەسىلىسى، ئاياللار مەسىلىسى، تازىلىق مەسىلىسى، باۋ-جيا تۈزۈمىنى يوقىتىش مەسىلىسى توغرىسىدا پىكىر بايان قىلدى. يىغىندا، ۋەكىللەر ئوتتۇرىغا قويغان يەتتە مەسىلە توغرىسىدا مۇناسىپ قارار چىقىرىلدى، جاڭ يىجىڭ مۇدىر، لى جيېمىن، شاۋۇدۇن باۋۇدۇنلار مۇئاۋىن مۇدىر بولغان سىياسىي كېڭەش ھەيئىتى، ۋاڭ گوزو، يى دېفۇلار رەھبەرلىكىدىكى تازىلىق ھەيئىتى، غوپۇر ياقۇپ رەھبەرلىكىدىكى سۇ ئىشلىرى ھەيئىتى قۇرۇلدى.

2. لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1950 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا چاقىرىلدى، يىغىن يەتتە كۈن داۋام قىلدى. يىغىنغا 150 ۋەكىل قاتنىشىشقا تېگىشلىك ئىدى، ئەمەلىيەتتە 129 ۋەكىل

قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 114، خۇيزۇ ئۇچ، خەنزۇ 12، ئايال ۋەكىل 19.

يىغىندا ھاكىم غوپۇر ياقۇپ سەككىز ئايلىق ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى. جاڭ فۇيۇ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، خەلق مۇناسىۋىتى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مەسىلىسى ھەققىدە دوكلات بەردى، جاڭ يىجىڭ كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىش ۋەزىپىسىنى يەتكۈزدى.

يىغىن ھەيئەت رىياسىتى ۋەكىللەرنىڭ پىكرىگە ئاساسەن، شۇ يىلدىكى كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىشنى مەركەز قىلىپ، كېيىنكى بىرنەچچە يىلدىكى تۇرلۇك قۇرۇلۇش ۋەزىپىلىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، ئىجتىمائىي ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇشنى كېڭەيتىش، كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنداش ھەققىدە ھەر تەرەپلىمە قارار چىقاردى.

يىغىندا غوپۇر ياقۇپ، جاڭ فۇيۇ قاتارلىق 17 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

3. لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1951 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 9 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 96 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 93 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 96.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 15 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 15.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، 1950 - يىلدىكى كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىش خىزمىتى خۇلاسىلەندى ۋە تەكشۈرۈلدى، 1951 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەسكەر ئېلىش ۋە ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇش خىزمىتى يەتكۈزۈلدى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۆلكىلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى.

يىغىندا جاڭ يىجىڭ يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، جاڭ فۇيۇ «ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن خۇلاسە» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى.

يىغىندا 15 كىشى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا، جىڭ يىجىڭ، جاڭ فۇيۇ، يۈجېنكۇن، غوپۇر ياقۇپ، مۇسا تۆمۈردىن ئىبارەت بەش كىشى دائىمىي ھەيئەت ئەزالىقىغا، جىڭ يىجىڭ رەئىسلىككە، جاڭ فۇيۇ مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

يىغىندا يەنە 11 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كېڭەش ھەيئىتى سايلاپ چىقىلدى. جىڭ يىجىڭ مۇدىرلىققا، جاڭ فۇيۇ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

4. لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1951 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 17 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 88 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 74 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 84 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 17 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 19.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، 1951 - يىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرى خۇلاسىلەندى؛ شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئېلان قىلغان «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى

تۈرۈش نىزامى» ئۆگىنىلدى؛ 1951 - يىلدىكى كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىش خىزمىتى توغرىسىدىكى يوليورۇق يەتكۈزۈلدى؛ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۈرۈش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش تارماق (شۆبە) ئۇيۇشمىسىنى قۇرۇش ۋە «ئايروپىلان، زەمبىرەك ئىئانە قىلىش ۋەتەنپەرۋەرلىك ئەھدىنامىسى تۈزۈش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سوراش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ھەققىدىكى قارار ماقۇللاندى؛ خەلق سوت كوللېگىيىسىنى تەشكىللەش ھەققىدىكى قارار ماقۇللاندى؛ يېزىلاردىكى قورال - ياراغلارنى يىغىۋېلىش ھەققىدىكى قارار ماقۇللاندى.

جىك يېجىك يىغىنىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، يىغىندا جاك فۇيۇ «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1951 - يىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىنى خۇلاسىلەش ۋە 1951- يىلدىكى كۇزلۇك غەللە- پاراق ئېلىش ۋەزىپىسىنى يەتكۈزۈش» ھەققىدە دوكلات بەردى.

يىغىندا ۋەكىللەرنىڭ ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىشى ئارقىسىدا مۇناسىۋەتلىك قارارلار چىقىرىلدى.

5. لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1952 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 5 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 102 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 87 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 85.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 20 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 19.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، 4 - نۆۋەتلىك ۋەكىللەر يىغىندا ماقۇللانغان قارارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى خۇلاسىلەندى ۋە تەكشۈرۈلدى؛ 1952 - يىللىق چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ھەققىدىكى قارار ماقۇللاندى؛ شەھەر - يېزىلاردا «ئۇچكە قارشى تۈرۈش» ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق جەمئىيىتى قۇرۇلدى؛ ناھىيىلىك خەلق كوپېراتىپى تەشكىللەندى؛ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇش ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

جاك فۇيۇ يىغىنىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، جىك يېجىك «4 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىندا ماقۇللانغان قارارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى» ھەققىدە دوكلات بەردى، جاك فۇيۇ «1952 - يىللىق چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىنى قوزغاش ھەققىدە» ۋە «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتى» توغرىسىدا دوكلات بەردى. ۋەكىللەر مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بۇ ئۇچ دوكلاتقا بىردەك قوشۇلدى ھەمدە چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش خىزمىتى توغرىسىدا قارار چىقاردى؛ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسى قاراشەھەر ۋىلايىتى لوپنۇر ناھىيىلىك تارماق جەمئىيىتىنى قۇرۇشقا قوشۇلدى، جاك فۇيۇنى جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، جىك يېجىنى مۇئاۋىن جەمئىيەت باشلىقلىقىغا، ئون كىشىنى مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا سايلىدى، 18 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك كوپېراتىپقا تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتى قۇرۇشنى قارار قىلدى، جىك يېجىك تەييارلىق كۆرۈش كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، جاك فۇيۇ مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

6. لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1952 - يىل 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 95 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 93 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 97.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 18 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 18.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى؛ يەر ئىسلاھاتى سىياسىتى، 1952 - يىللىق دېھقانچىلىق بېجىنى مۇۋاپىق ئۈستىگە ئېلىش سىياسىتى يەتكۈزۈلدى.

جىڭ يىجىڭ يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى. جاڭ فۇيۆ «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1952 - يىللىق خىزمەت دوكلاتى»، جىڭ يىجىڭ «يەر ئىسلاھاتى سىياسىتى ھەققىدە دوكلات» بەردى، يىغىندا يەنە 47 ۋەكىل پىكىر بايان قىلدى.

شۇنىڭ بىلەن بىللە خەلق ھۆكۈمىتى 1 - رايون 1 - يېزىدىكى يامانخوۋا كەنتى (يەنى ھازىرقى ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى) نى يەرئىسلاھاتىنى سىناق قىلىدىغان كەنت قىلىپ بەلگىلىدى.

7. لوپنۇر ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1953 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 74 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 63 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 85.1 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 14 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 18 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا، ئاساسلىقى، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى؛ «ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىنىڭ 1953 - يىلدىكى فاڭجېن، ۋەزىپىلىرى توغرىسىدا» دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى.

يىغىندا ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدىن بۇيانقى تۈرلۈك قارارلارنىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى خۇلاسىلەندى. ئوسمان ياقۇپ ھاكىملىققا، جاڭ فۇيۆ، ئەمەت تۇردى مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

8. لوپنۇر ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى

بۇ يىغىن 1953 - يىل 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 26 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 81 ۋەكىل قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 63 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 77.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 13 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 16 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

يىغىندا مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۆنىڭ «ئالدىنقى يېرىم يىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى» ھەققىدىكى دوكلاتى ۋە ھاكىم ئوسمان ياقۇپ بەرگەن «ئۆلكىلىك پارتكوم، ئۆلكىلىك خەلق

ھۆكۈمىتى بىرلەشمە كېڭەيتىلگەن يىغىنىنىڭ ئومۇمىي سايلام خىزمەت يىغىنىنىڭ روھى توغرىسىدا» دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە مۇزاكىرە قىلىندى.

ۋەكىللەر 7 - نۆۋەتلىك ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدىن بۇيانقى ھۆكۈمەتنىڭ تۇرلۇك خىزمەتلىرىدىن رازى ئىكەنلىكىنى بىلدۈردى، ئومۇمىي سايلام ئۆتكۈزۈشنى بىردەك ھىمايە قىلدى.

§ 2. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى

1. لوپنۇر ناھىيىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1954 - يىل 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي بەش كۈن داۋاملاشتى. قۇرۇلتايغا ناھىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورۇنلىرىدىن بەش مىللەتتىن تەركىب تاپقان جەمئىي 56 ۋەكىل سايلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 52 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 92.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خۇيزۇ بىر، قازاق بىر، خەنزۇ ئىككى، ئايال ۋەكىل سەككىز (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 14.2 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

قۇرۇلتايدا، ئاساسلىقى، دېموكراتىيە تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۆت يىلدىن بۇيانقى خىزمەتلىرىدىكى نەتىجىلەر ۋە كەمچىلىكلەر تەكشۈرۈلدى ۋە خۇلاسىلەندى؛ 1954 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى ماقۇللاندى؛ ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەن ۋە باش ۋەزىپە ھەققىدىكى دوكلات ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ۋە ھۆكۈمەت ئەزالىرى، ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاندى.

جاڭ فۇيۆ قۇرۇلتايدا ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى. ھاكىم ئوسمان ياقۇپ «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» بەردى ۋە 1954 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاشتۇردى، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى جىڭ يىجىڭ «ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەن ۋە باش ۋەزىپىنى ياخشى ئىزچىللاشتۇرايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. قۇرۇلتايدا خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەتلىرى ۋە 1954 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە سۇچىلىق خىزمىتى جەھەتتە مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلدى.

قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەرنىڭ 80 پىرسەنتىدىن كۆپرەكى ساۋاتسىز بولغاچقا، نامزاتلار ئالدىغا قويۇلغان چىنىگە كۆممىقوناق تاشلاش ئۇسۇلى بىلەن 13 ھۆكۈمەت ئەزاسى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ۋە ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ئۈچ ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى. ئوسمان ياقۇپ لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، جاڭ فۇيۆ مۇئاۋىن ھاكىملىققا؛ گوجىنتىڭ (كورلا ئۇلايەتلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى)، ئىبراھىم، ئوسمان ياقۇپلار شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللىككە سايلاندى.

لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1954 - يىل 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا ئەسلى 56 ۋەكىل قاتنىشىشى كېرەك ئىدى، بىراق 11 ۋەكىل كېسەل بولۇپ قالغاچقا ۋە سىرتقا كەتكەچكە يىغىنغا قاتنىشالمىدى، يىغىنغا 45 ۋەكىل قاتناشتى. مۇئاۋىن ھاكىم ئەمەت

تۇردى خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدىن بۇيانقى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى ۋە يېزا ئىگىلىك ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسى جاڭ فۇيۈ1954-يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى سېتىۋېلىش - سېتىش خىزمىتى ھەققىدە قىسقىچە خۇلاسە چىقاردى، كېيىنكى يېرىم يىللىق سېتىۋېلىش، غەللە - پاراق ئېلىش، يېزا ئىگىلىك قاتارلىقلارغا دائىر خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى؛ ھاكىم ئوسمان ياقۇپ شىنجاڭ ئۇلكىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھەمدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ بىيۇروسىنىڭ 2 - قېتىملىق چاڑۋېچىلىق رايونلىرى خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1955 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 18 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 55 ۋەكىل قاتناشتى (كېسەل سەۋەبلىك ۋە ئىشى چىقىپ قالغانلىق سەۋەبىدىن 14 ۋەكىل يىغىنغا قاتنىشالمىدى) . يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى جاڭ فۇيۈ «ھەمكارلىشىش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرايلى» دېگەن تېمىدا، ھاكىم ئوسمان ياقۇپ «1955 - يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىلىرى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. يىغىن ناھىيىدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنى 2 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ھەمكارلىشىش - كوپېراتسىيىلىشىشنى مەركەز قىلغان مەسۇلاتنى ئاشۇرۇش ھەرىكىتىنى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇش؛ 1955 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ياغلىق زىرائەت، قارا ئاشلىق ۋە كېۋەز قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەسۇلاتىنى زور كۈچ بىلەن ئاشۇرۇش؛ بىرلىك مەسۇلاتنى ئاشۇرۇشتا يازلىق ئوت - چۆپ ئوتاشنى ياخشى ئىشلەش؛ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئۆتكەن يىلى ئوتلاقلارنى تەكشەشتە قېلىپ قالغان مەسىلىلەرنى داۋاملىق بىر تەرەپ قىلىش؛ ئاممىنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ، ئەتىيازلىق كۆچەت تىكىپ، ئورمان بەرپا قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، 80 مىڭ تۈپ كۆچەت تىكىش ۋە 50 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىش ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىنى قولغا كەلتۈرۈش، كىچىك سۇ ئىنشائاتلىرىنى داۋاملىق ياساش، ئېرىق- ئۆستەڭلەرنى رېمونت قىلىش، چۆنەكلەپ سۇغىرىشنى كېڭەيتىشنى نۇقتىلىق سىناق قىلىشتىن ئىبارەت ئالتە تۈرلۈك خىزمەتنى ياخشى ئىشلەشكە چاقىردى.

1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4 - يىغىنى 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 4 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا ئەسلى 55 ۋەكىل قاتناشماقچى ئىدى، 15 ۋەكىل كېسەل بولۇپ قالغاچقا ۋە سىرتقا كەتكەچكە يىغىنغا قاتنىشالمىدى، يىغىنغا 40 ۋەكىل قاتناشتى.

يىغىندا 3 - قېتىملىق يىغىندىن بۇيانقى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتى خۇلاسىلەندى، 4 - پەسىلدىكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى مۇزاكىرە قىلىنىپ بېكىتىلدى؛ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 1- نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى؛ رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ كوپېراتسىيىلىشىش مەسىلىسىگە دائىر سۆزلىگەن سۆزى ھەمدە پارتىيىنىڭ يېزىلاردىكى سىنىپىي سىياسىتى يەتكۈزۈلدى؛ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى تولۇقلاپ سايلاندى، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى سايلاندى.

1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 5 - يىغىنى 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 17 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 43 ۋەكىل قاتناشتى (كېسەل سەۋەبىدىن 13 كىشى قاتنىشالمىدى) . يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ

خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە قاراپ چىقىلدى، 1956 - يىللىق تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يىغىندا ھەر قايسى رايون، يېزىلاردىن كەلگەن ھەر قاتلام ۋەكىللەر ئوتتۇرىغا قويغان 64 تەكلىپ تاپشۇرۇۋېلىندى.

2. لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1956 - يىل 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 29 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋاملاشتى، ھەر قايسى رايون، يېزىلاردىن جەمئىي 53 ۋەكىل سايلاندى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 48 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 90.56 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خۇيزۇ بىر، قازاق بىر، خەنزۇ ئۈچ.

ئەمەت تۇردى قۇرۇلتايىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، مۇئاۋىن ھاكىم بەختىخان خۇدابەردى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىغا ۋەكالىتەن خىزمەت دوكلاتىنى بەردى، مەھەممەت ئەيسا سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

قۇرۇلتايدا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش شەكلى بىلەن 18 كىشىدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، ۋاڭ جۇنخې، چىياۋيۇچاڭ، بەختىخان خۇدابەردىلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مەھەممەت ئەيسا لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى.

3. لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 18 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋام قىلدى. ئەسلىدە قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغان ۋەكىل 52 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 25 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 48پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل توققۇز (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 17.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ). كېسەل بولۇپ ۋە ئىشى چىقىپ قالغانلىقتىن 16 ۋەكىل رۇخسەت سورىدى، قۇرۇلتايغا 42 ۋەكىل قاتناشتى.

چېن فېڭسى قۇرۇلتايىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، مۇئاۋىن ھاكىم چياۋ يۇچاڭ ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ ئىككى يىلدىن بۇيانقى خىزمەتلىرىدىن دوكلات بەردى، 1958 - يىللىق ئەتىيازلىق تېرىلغۇ پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويدى؛ مۇئاۋىن ھاكىم بەختىخان خۇدابەردى مالىيە خام چوتى ۋە نەقچوتى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ مەھەممەت ئەيسا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

قۇرۇلتايدا 17 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. ئەمەتخان تۆلەندى ھاكىملىققا، چياۋيۇچاڭ، بەختىخان خۇدابەردى مۇئاۋىن ھاكىملىققا، مەھەممەت ئەيسا سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى.

3 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1960 - يىل 6 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 27 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. ئەسلىدە بۇ يىغىنغا 58 ۋەكىل قاتنىشىشى كېرەك ئىدى، ئەمەلىيەتتە 39 كىشى قاتناشتى. مامۇت نىياز يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، مۇئاۋىن ھاكىم چياۋيۇچاڭ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلىرىدىن خۇلاسە چىقاردى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەت ۋەزىپىلىرى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ ھاكىم ئەمەت تۇردى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەتلىرىدىن دوكلات بەردى ۋە 1960 - يىللىق تۇرلۇك خىزمەت ۋەزىپىلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ھەققىدە دوكلات بەردى. ۋەكىللەر ناھىيە بويىچە پارتىيە

مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى»نى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ «يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىش، ئالدى بىلەن ئېغىر سانائەتنى راۋاجلاندۇرۇش، سانائەتتە پولاتنى تۈنۈگا قىلىش، يېزا ئىگىلىكىدە ئاشلىقنى تۈنۈگا قىلىش، تىرانسپورت ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش» تىن ئىبارەت ئومۇميۈزلۈك تەرەققىي قىلدۇرۇش فاكىجىنىنى قانداق ئىزچىللاشتۇرۇشنى ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلدى.

4. لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1961 - يىل 1 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي بەش كۈن داۋاملاشتى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 73 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 41 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 56.2 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ). خەنزۇ 31 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 43 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خۇيزۇ بىر (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 1.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ). ئايال ۋەكىل 14 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 19 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، كېسەل بولۇپ ۋە ئىشى چىقىپ قالغانلىقتىن 23 ۋەكىل رۇخسەت سورىدى، قۇرۇلتايغا 50 ۋەكىل قاتناشتى.

قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى؛ 1960 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1961 - يىللىق مالىيە خام چوتى قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى؛ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يىغىنى روھىنىڭ يەتكۈزۈلمىسى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى. ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ فويۈ قۇرۇلتايغا قاتناشتى ھەمدە مۇھىم سۆز قىلدى.

قۇرۇلتايدا 16 ئەزادىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، لىيۇچۈەنبىن، رېھىم ئىمامقۇلى، تۇرسۇنخان قاسىم، شەن يۈلىيەنلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1962 - يىل 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 56 ۋەكىل قاتناشتى، يىغىندا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى؛ مالىيە نەقچوتى ۋە خام چوتى ھەققىدىكى دوكلات قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى؛ تەكلىپلەرنى تەكشۈرۈش ھەيئىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمەت دوكلاتى قاراپ چىقىلدى ۋە تەستىقلاندى؛ ناھىيىدىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر تولۇقلاپ سايلاندى؛ 1962 - يىللىق تۇرلۇك ئىشلەپچىقىرىش پىلانلىرى تۈزۈلدى.

5. لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1963 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 17 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي سەككىز كۈن داۋاملاشتى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 85 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 61 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 71.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 16 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 18.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، قۇرۇلتايغا 69 ۋەكىل قاتناشتى.

چېن فېڭسى قۇرۇلتاينى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى ھەمدە 1963 - يىللىق سايلام خىزمىتى ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات بەردى، ھاكىم ئەمەت تۇردى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ

خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، مۇئاۋىن ھاكىم لى جيېمىن مالىيە خام چوتى، نەقچوتى ھەققىدە ۋە ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنىدا بېرىلگەن تەكلىپلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات بەردى، توختى ھاشىم خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

قۇرۇلتايدا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملار، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى ۋە ناھىيىدىن ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى. ئەمەت تۇردى ھاكىملىققا، لى جيېمىن، تۇرسۇنخان قاسىم مۇئاۋىن ھاكىملىققا، توختى ھاشىم ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا سايلاندى.

5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1964 - يىل 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 22 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 72 ۋەكىل قاتناشتى. مامۇت نىياز يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، ھاكىم ئەمەت تۇردى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى؛ لى جيېمىن 1963 - يىللىق مالىيە نەقچوتى، 1964- يىللىق مالىيە خام چوتى ۋە بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ھەققىدە دوكلات بەردى، يىغىندا بۇنىڭدىن كېيىنكى خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشتا، يېزا- ئىگىلىكىنى مەركەز قىلىش، خەلق ئىگىلىكى پىلانىنى ئومۇمىيۈزلۈك راۋاجلاندۇرۇش، مەزكۇر ناھىيىنىڭ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىنى ئۈزلۈكسىز ياخشىلاش ۋە رېمونت قىلىش، يېزا- ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇۇرش بىلەن بىللە، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش، بىر پارتىيە، بىر داھى، بىر ۋەتەن بولۇش تەربىيىسىنى كۈچەيتىش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش ئالاھىدە تەكىتلەندى.

6. لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1965 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 29 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي بەش كۈن داۋاملاشتى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 73 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 46 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ63 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، ئايال ۋەكىل 16 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 21.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

چېن فېڭسى قۇرۇلتاينى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، ھاكىم ئەمەتخان تۆلەندى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى؛ مۇئاۋىن ھاكىم تۇرسۇنخان قاسىم 1964 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1965 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ مۇئاۋىن ھاكىم ۋاڭ جۇڭچېن ئاساسىي قاتلامدىكى سايلام خىزمىتى ئەھۋالى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ مەمتىمىن تۇردى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

قۇرۇلتايدا دېموكراتىيە تولۇق جارى قىلدۇرۇلدى. قۇرۇلتايغا قاتناشقان ۋەكىللەر ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، قاتناش - ترانسپورت، خەلق ئىشلىرى، ئاشلىق قاتارلىق ئىشلىرىغا دائىر 94 تەكلىپ بەردى.

قۇرۇلتايدا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش شەكلى بىلەن 17 يولداش ناھىيىدىن بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللىككە سايلاندى، 18 ئەزادىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك خەلق كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، ئەمەتخان تۆلەندى ھاكىملىققا، لى جيېمىن، ۋاڭ جۇڭچېنلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن

23 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 51 رەسمىي ۋەكىل قاتناشتى، 14 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ئەمەتخان تۆلەندى يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى؛ مۇئاۋىن ھاكىم ۋاڭ جۇڭچېن 6 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدىن بۇيانقى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى. يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 1 - يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى؛ ۋەن سىلۇ 1965 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1966 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى.

7. لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتى

1966 - يىل 6 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىدە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى پۈتۈنلەي پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىمۇ ئون يىلدىن ئۇزۇنراق ۋاقىت ئۇزۇلۇپ قالدى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيە بويىچە ئاممىۋى يىغىن ئۆتكۈزۈلۈپ، «ئۈچ تەرەپ بىرلەشكەن» ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى ئىنقىلابىي كومىتېت بەلگىلىمە بويىچە بىر نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ياكى خەلق ھۆكۈمىتى بولۇشى كېرەك ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا ھېسساب بولدى.

8. لوپنۇر ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي يەتتە كۈن داۋاملاشتى. ناھىيە بويىچە جەمئىي 141 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 88 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 62.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خۇيزۇ بىر، خەنزۇ 52، ئايال ۋەكىل 35 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 24.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ). كېسەل بولۇپ ۋە ئىشى چىقىپ قالغانلىقتىن تۆت ۋەكىل رۇخسەت سورىدى، قۇرۇلتايغا 137 ۋەكىل قاتناشتى.

ياڭ شىيەنجياڭ قۇرۇلتايىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، ئۇتۇق نىياز ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، جاڭ يى 1980 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1981 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى، ئوسمان تۇردى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن، تۇردى ئابلا خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

ۋەكىللەر قۇرۇلتايدا سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق؛ مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، ئامانلىق ساقلاش، سۇ ئىنشائاتلىرىنى قۇرۇش قاتارلىق ئىشلارغا دائىر جەمئىي 455 تەكلىپ بەردى.

قۇرۇلتايدا يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىپ، ئارتۇق نامزات بىلەن سايلاش شەكلى قوللىنىلىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىكى خادىملار، ناھىيىنىڭ ھاكىمى، مۇئاۋىن ھاكىملىرى ۋە ناھىيىدىن بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەر سايلاپ چىقىلدى. تۇردى تالىش لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىقىغا، لىيۇزېكرۇك، لىيۇجاۋۇبي، ئوسمان قادىر، ئىسمائىل سەپەرلەر مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

قۇرۇلتايدا ئوسمان تۇردى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، تۇردى ئابلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە، ئۇتۇق نىياز، قادىر بارات، تۇردى تالىش قاتارلىق 35 كىشى ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى.

8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1982 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 112 ۋەكىل قاتناشتى. قادىر بارات يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، مۇئاۋىن ھاكىم ئوسمان قادىر ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، لىيۇزېكرۇك 1981 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە1982- يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى، قادىر بارات ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا ۋەكالىتەن 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر ھەققىدە دوكلات بەردى، ئوسمان تۇردى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن، تۇردى ئابلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى. يىغىندا يۇقىرىدىكى دوكلاتلار ماقۇللاندى.

8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1983 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 5 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 129 ۋەكىل قاتناشتى. ھاكىم تۇردى تالىش ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، لىيۇزېكرۇك 1982 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1983 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى، ئوسمان تۇردى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن، تۇردى ئابلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى، قادىر بارات ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا ۋەكالىتەن 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر ھەققىدە دوكلات بەردى.

9. لوپنۇر ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى

بۇ قۇرۇلتاي 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، قۇرۇلتاي بەش كۈن داۋاملاشتى. ناھىيە بويىچە ھەر مىللەتتىن جەمئىي 135 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 84 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 62.2 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، خەنزۇ 48، خۇيزۇ ئۈچ، ئايال ۋەكىل 31 (ۋەكىللەر ئومۇمىي سانىنىڭ 22.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

ياڭ زوجۇ قۇرۇلتايىنى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، تۇردى تالىش خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتى ھەققىدە دوكلات بەردى، قادىر بارات ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى؛ لىيۇزېكرۇك 1983 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1984 - يىللىق مالىيە خام چوتى ھەققىدە دوكلات بەردى؛ ئوسمان تۇردى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن، تۇردى ئابلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

قۇرۇلتاي مەزگىلىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ، بېلىقچىلىق، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، ئامانلىق ساقلاش قاتارلىقلارغا ئائىت 185 تەكلىپ تاپشۇرۇۋېلىندى.

قۇرۇلتايدا مۇشۇ نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋە ھۆكۈمەت تەركىبىدىكىلەر سايلاپ چىقىلدى، تۇردى تالىش ھاكىملىققا، فېي ژېنلۇك، مەھمەت ئەمەت، چېن پېكفېيلار مۇئاۋىن ھاكىملىققا، ئوسمان تۇردى خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، تۇردى ئابلا خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشلىكىگە سايلاندى.

9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 2 - يىغىنى 1986 - يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 16 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىندا تۇردى تالىشنىڭ ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن بەرگەن دوكلاتى، فېي ژېنلۇكنىڭ مالىيە خام چوتى ۋە

نەقچوتتىن بەرگەن دوكلاتى ھەمدە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سوت مەھكىمىسى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمىتىدىن بېرىلگەن دوكلاتلار ئاڭلاپ ئۆتۈلدى.

9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 3 - يىغىنى 1986 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئىككى كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 132 ئىدى، ئەمەلىيەتتە 94 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىندا تۇردى تالىش 6 - بەش يىللىق پىلاننىڭ ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا ۋە 7 - بەش يىللىق پىلاننىڭ دەسلەپكى لايىھىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات بەردى؛ فېي ژېنلۈك 1985 - يىللىق مالىيە نەقچوتى ۋە 1986 - يىللىق مالىيە خام چوتى توغرىسىدا دوكلات بەردى؛ قادىر بارات خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىغا ۋەكالىتەن خىزمەت دوكلاتى بەردى؛ ئوسمان تۇردى خەلق سوت مەھكىمىسى خىزمىتىدىن، تۇردى ئابلا خەلق تەپتىش مەھكىمىسى خىزمىتىدىن دوكلات بەردى.

§ 3. ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدىن 7 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىغىچە دائىمىي كومىتېت تەسىس قىلىنمىغانىدى، 1981 - يىلى 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا دائىمىي كومىتېت تەسىس قىلىندى. 1981 - يىل 11 - ئايدا ئىشخانا قۇرۇلدى، ئىشخانا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلدى.

1. ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلگەن ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىندا خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، دائىمىي كومىتېت 13 كىشىدىن تەركىب تاپتى. قادىر بارات مۇدىر، لیۇجىيىڭ، ئەيسا قۇربان، ئەمەتخان تۆلەندى، مەھەممەت يۈسۈپلەر مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

2. ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى

ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلگەن ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىندا سايلاپ چىقىلدى، قادىر بارات مۇدىرلىققا، لیۇجىيىڭ، ئەيسا قۇربان، لیۇجاۋژېي، ئوسمان قادىرلار مۇئاۋىن مۇدىرلىققا سايلاندى.

Ⅱ باب

مەمۇرىي ئاپپاراتلار

لوپنۇر ناھىيىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 25 - يىلى (1899 - يىلى) قۇرۇلغاندىن تارتىپ، چىڭ سۇلالىسى، جۇڭخۇا مىنگو ۋە جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىدىن ئىبارەت تارىخىي

دەۋرلەرنى بېشىدىن كەچۈردى.

§ 1. ناھىيىلىك يامۇل، ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

1. ناھىيىلىك يامۇل

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 25 - يىلى (1899 - يىلى) قاراقۇمدا شىنپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك يامۇلدا ئامبال، پاششاپبەگ، مىڭبېشى، يارداملىق ئامبال، كېيىنچە بارىگاھبېگى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئاساسىي قاتلام ئاپپاراتلىرى يوق ئىدى. شىنپىڭ ناھىيىسى ئاقسۇ ۋىلايىتىگە تەۋە بولغان قاراشەھەر مەھكىمىسىگە قارايتتى.

2. ناھىيىلىك مەھكىمە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ناھىيىلىك يامۇل قاراقۇمدىن كونا يامۇلنىڭ 13 چاقىرىم جەنۇبىدىكى كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا كۆچۈرۈلدى. ناھىيە نامى يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ شىنپىڭ ناھىيىسى بىلەن ئىسىمداش بولۇپ قالغاچقا، لوپنۇر ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە، ناھىيىلىك يامۇلمۇ ناھىيىلىك مەھكىمىگە ئۆزگەرتىلدى. ناھىيىلىك مەھكىمىدە ئامبال تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) ناھىيىلىك مەھكىمە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە، ئامبال ھاكىمغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938- يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، قۇرۇلۇش بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، مائارىپ بۆلۈمى، ساقچى ئىدارىسى، كاتىبات ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، بۇلاردىن باشقا، يەنە بوغالتىر، ئامبار تەسىس قىلىندى. بەزىدە بۇلارنىڭ ئاتىلىشىدا ئۆزگىرىش بولسىمۇ، ئەمما ئاساسىي فۇنكسىيىسى ئۆزگەرمەي تاكى مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر داۋام قىلدى.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرىدىكى لوپنۇر (شىنپىڭ) ناھىيىسىنىڭ ئامبال، ھاكىملىرى

11 - قىسىم 1 - جەدۋەل

ۋەزىپىسى	ئىسىم - فامىلىسى	ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن ۋاقتى	ۋەزىپىسىدىن بوشىغان ۋاقتى
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	چېن يەنسەن	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۈ 25 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	لىۋگوجى	گۇاڭشۈ 27 - يىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	تاڭ نىيەنسى	گۇاڭشۈ 28 - يىلى 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	شياچاۋشۈەن	گۇاڭشۈ 28 - يىلى 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	

شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	جاڭ شۈمىڭ	گۈاڭشۇ 29 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	گەن شياڭچيەن	گۈاڭشۇ 31 - يىلى 3 - ئاينىڭ 27 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	جۇفاڭشۇ	گۈاڭشۇ 32 - يىلى 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	لىۋگۈاڭچېن		مىنگونىڭ 1 - يىلى11- ئاي
شىنپىڭ ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	خەن يۈشۇ	مىنگونىڭ 1 - يىلى 11- ئاي	مىنگونىڭ 4 - يىلىمۇ ۋەزىپىدە ئولتۇردى
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	جاڭ شىشۇ	مىنگونىڭ 2 - يىلى 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (مىنگونىڭ 3 - يىلى 12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى)	مىنگونىڭ 4 - يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى (مىنگونىڭ 5 - يىلى 1 - ئاينىڭ 12 - كۈنى)
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	لياۋجېنخۇڭ	مىنگونىڭ 5 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى (مىنگونىڭ 5 - يىلى 1 - ئاينىڭ 12 - كۈنى) (مىنگونىڭ4- يىلى 12 - ئاي)	مىنگونىڭ 6 - يىلى4- ئاي (مىنگونىڭ 6- يىلى4 - ئاينىڭ 15- كۈنى)
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	خەن يۈشۇ	مىنگونىڭ 6 - يىلى 4 - ئاينىڭ 14 - كۈنى	
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	بى گۈيىۋ	مىنگونىڭ 6 - يىلى 5 - ئاي (مىنگونىڭ 6 - يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى) (مىنگونىڭ 6 - يىلى 8 - ئاينىڭ 18 - كۈنى)	مىنگونىڭ 7 - يىلى4- ئاينىڭ 30 - كۈنى
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	لى‌نىڭ	مىنگونىڭ 7 - يىلى 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى	
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	تۇگۈڭچيۇ	مىنگونىڭ 7 - يىلى 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى	
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	ئەي شۆشۇ	مىنگونىڭ 9 - يىلى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى (مىنگونىڭ 8 - يىلى 12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى)	مىنگونىڭ 11 - يىلى 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	سۈچۈنبۇ	مىنگونىڭ 11 - يىلى 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	سۇك ×		مىنگونىڭ 13 - يىلى 4 - ئايدىمۇ ۋەزىپىدە ئولتۇردى
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	خۇاڭ يۈەنپېڭ		مىنگونىڭ 16 - يىلى 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى
لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبىلى	بىڭ جاۋ	مىنگونىڭ 16 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	
مۇۋەققەت ھاكىم	جياڭ گۇاڭيۇ	مىنگونىڭ 19 - يىلى	
ھاكىم	ئىسمائىل	مىنگونىڭ 21 - يىلى	
ھاكىم	تىەن يىڭكۇي		
ھاكىم	گاۋۋېيزۇ	مىنگونىڭ 23 - يىلى 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى	
ھاكىم	ياقۇپ	مىنگونىڭ 23 - يىلى	
ھاكىم	ۋېن دىڭشياڭ	مىنگونىڭ 25 - يىلى	
ھاكىم	ئىبراھىم	مىنگونىڭ 24 - يىلى	
ھاكىم	جالنلوف	مىنگونىڭ 26 - يىلى	
ھاكىم	جۇشياڭخەن	مىنگونىڭ 28 - يىلى	
ھاكىم	ماجى	مىنگونىڭ 29 - يىلى	
ھاكىم	ئالىپشاھ	مىنگونىڭ 30 - يىلى	
ھاكىم	مامۇت	مىنگونىڭ 30 - يىلى	
مۇئاۋىن ھاكىم	لى شۇگۇي	مىنگونىڭ 30 - يىلى 8 - ئاي	
ھاكىم	مامۇت	مىنگونىڭ 30 - يىلى	
ھاكىم	چېن خۇڭمو	مىنگونىڭ 32 - يىلى 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى	مىنگونىڭ 34 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى
مۇئاۋىن ھاكىم	خۇبىنچېڭ	مىنگونىڭ 32 - يىلى 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	
ھاكىم	شى ياۋجۇ	مىنگونىڭ 34 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	مىنگونىڭ 35 - يىلى 1 - ئاي

ھاكىم	خې رېنشۇ	مىنگونىڭ 34 - يىلى 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى	
ھاكىم	ياڭ پۇ	مىنگونىڭ 34 - يىلى 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى (مىنگونىڭ 35 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى)	
ھاكىم	ئىمىن	مىنگونىڭ 35 - يىلى 11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى (مىنگونىڭ 35 - يىلى11- ئاينىڭ 5 - كۈنى)	
مۇئاۋىن ھاكىم	ياڭ فۇلىن	مىنگونىڭ 35 - يىلى 11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى	
مۇئاۋىن ھاكىم	غوپۇر ياقۇپ	مىنگونىڭ 37 - يىلى 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى	

ئىزاھات: جەدۋەلدىكى «ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن ۋاقتى» ، «ۋەزىپىسىدىن بوشانغان ۋاقتى» دېگەن كاتەكچىگە يېزىلغان ۋاقىت ھەرخىل ماتېرىيالدا ھەرخىل بولغاچقا، پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن بەزىلىرىگە بىر نەچچە خىل ۋاقىتنى يېزىپ قويدۇق.

§ 2. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىسى تىنچلىق بىلەن ئازاد بولدى. 1950- يىل 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قاراشەھەر ۋىلايەتلىك كومىتېتى ۋە قارا شەھەر ۋالىي مەھكىمىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خىزمەت كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى جىڭ يىجىڭنى ئەۋەتىپ، ئەسلىدىكى گومىنداڭنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك ھۆكۈمىتىنى رەسمىي ئۆتكۈزۈۋېلىپ، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنى قۇردى، جىڭ يىجىڭنى ھاكىم قىلىپ تەينىلىدى.

1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۈرلۈك مەزگىللەردە تۈرلۈك ناملار بىلەن ئاتالدى، يەنى 1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى» ، 1955 -يىل10 - ئايدىن 1969 - يىلغىچە«لوپنۇر ناھىيىلىك خەلقكومىتېتى» ، 1969 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە «لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت» ، 1981 - يىلدىن كېيىن بولسا «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى» دەپ ئاتالدى.

1. ئاپپاراتلار

1950 - يىل 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى، قۇرۇلۇش

بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەمىنات - سودا كوپېراتىپى، شۆبە سودا شىركىتى، خەلق بانكىسى كورلا تارماق بانكىسىنىڭ لوپنۇر تىجارەت پونكىتى، باج ئىدارىسى، مالىيە بۆلۈمى، پوچتا ۋەكالەتخانىسى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى شىركىتى، ئاشلىق ئامبىرى (1953 - يىلى ئاشلىق بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى) قاتارلىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرى پەيدىنپەي قۇرۇلدى.

1956 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى قارىمىقىدا كاتىبات ئىشخانىسى (1958 - يىلى ئىشخانىغا ئۆزگەرتىلدى)، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، پىلان - ستاتىستىكا بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، سودا-سانائەت بۆلۈمى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، ئاشلىق ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، تاشقى سودا ئىدارىسى، پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى، پىلان كومىتېتى، خەلق بانكىسى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى تەسىس قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1967 - يىلى جۇڭگونىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىسى قارىمىقىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، كاتىبات گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىشقاقوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى (بۇ گۇرۇپپىدا مالىيە-سودا گۇرۇپپىسى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى، پىلان گۇرۇپپىسى، ستاتىستىكا گۇرۇپپىسى بار) تەسىس قىلىندى.

1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، تەشكىلات گۇرۇپپىسى، تەشۋىقات گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى، ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىشقا قوماندانلىق قىلىش گۇرۇپپىسى (بۇ گۇرۇپپا ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق گۇرۇپپىسى، مالىيە - سودا گۇرۇپپىسى، پىلان - ستاتىستىكا گۇرۇپپىسى، ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى بار)، خەلق ھاۋا مۇداپىئە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1973 - يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى، مەدەنىيەت - سەھىيە بۆلۈمى، يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى، سانائەت - قاتناش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1978 - يىلى مالىيە - باج بۆلۈمى، 1979 - يىلى ئەمگەك ئىدارىسى تەسىس قىلىندى.

1981 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا (ئىشخانا ئىچىدە خوجىلىق بۆلۈمى، تەرجىمانلار بۆلۈمى، ئەرزىيەت ئىشخانىسىبار)، كادىرلار بۆلۈمى، ئەمگەك بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، دېھقانچىلىق بۆلۈمى، جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، چارۋىچىلىق بۆلۈمى، مالىيە بۆلۈمى، ئاشلىق ئىدارىسى، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسى، باج ئىدارىسى، سۇ ئېلېكتر ئىدارىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى بۆلۈمى، ئەدلىيە بۆلۈمى، سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى، سودا ئىدارىسى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، پىلان كومىتېتى، ئىقتىساد كومىتېتى، تەنتەربىيە كومىتېتى قاتارلىقلار تەسىس قىلىندى.

1984 - يىل 9 - ئايدا مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسى ئىككىگە ئايرىلىپ، مائارىپ ئىدارىسى، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى تەسىس قىلىندى؛ يېڭىدىن ستاتىستىكا ئىدارىسى، شەھەر قۇرۇلۇشى ئىدارىسى، مۇپەتتىشلىك ئىدارىسى، ئورمانچىلىق ئىدارىسى، رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى تەسىس قىلىندى؛ بۇلاردىن باشقا، خەلق ئىشلىرى، كادىرلار، سەھىيە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، مالىيە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئەدلىيە بۆلۈملىرى ئىدارىگە ئۆزگەرتىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ۋەزىپە ئۆتىگەن ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىملىرى

11 - قىسىم 2 - جەدۋەل

ئىسىم-فامىلىسى	ۋەزىپىسى	مىللىتى	يۇرتى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى
غوپۇر ياقۇپ	مۇۋەققەت ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1949.12.27 — 1950.4.7
جىڭ يىجىڭ	ھاكىم	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىنىدىن	1950.4.7 — 1950.9
غوپۇر ياقۇپ	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1950.4 — 1950.9
جاڭ فۇيۈ	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	شەندۇڭ نىڭجىنىدىن	1950.7 — 1954.7
غوپۇر ياقۇپ	ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1950.9 — 1951.7
ئوسمان ياقۇپ	ھاكىم		شىنجاڭدىن	1953.1 — 1955.7
ئەمەت تۇردى	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1953.3 — 1954.4
ژاڭ جۇنخي	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	شەندۇڭدىن	1954 — 1957
ئەمەتخان تۆلەندى	ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1956.9 — 1958.7
چياۋيۇچاڭ	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	خېبېيدىن	1956.9 — 1960.1
بەختىخان خۇدابەردى	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1956.9 — 1960.4
ئەمەت تۇردى	ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1959.9 — 1961.7
ئىبراھىم كازىم	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1958.9 — 1959.7
تۇرسۇنخان قاسىم	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ قەشقەردىن	1959 — 1964
رېھىم ئىمامقۇلى	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1960.1 — 1964
شەن يۇلىەن	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	جياڭسۇ شۇيىدىن	1960.1 — 1962.11
لىۋچۈەنبىن	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	شەندۇڭ جىياڭدىن	1960.12 — 1962.7
لى جيېمىن	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	خېبېي گاۋياڭدىن	1962.5 — 1973.3
ئەمەتخان تۆلەندى	ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1965.10 — 1969
ژاڭ جۇڭچېن	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	شەندۇڭ لىنيىدىن	1965 — 1976.9
يۈەن نەيفۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	ھېيجىڭدىن	1966.6 — 1969.2
سۈن جيېجاڭ	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى	خەنزۇ	شەنشىدىن	1969.4 — 1969.12

شۆزۈكشىن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	سەنئى لىكشىيەندىن	1969.4 — 1970.1
ياڭ ماۋسېن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	شەنئى بەيشۇيدىن	1969.4 — 1970
جاڭ ۋېيبىن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	خېنەندىن	1969.4 — 1979.10
لېي پۇيۈەن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	خۇبېي خۇاڭمېيدىن	1969.4 — 1979.10
شۆزۈكشىن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى	خەنزۇ	سەنئى لىكشىيەندىن	1970.1 — 1976.8
توختى رەخمەت	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى		شىنجاڭدىن	1971.12 — 1973
لىيۇمىڭشەن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	شەنئى خەنجۇڭدىن	1972.7 — 1973.4
لى جيېمىن	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	خېبېي گاۋياڭدىن	1971.3 — 1981.2
ۋەن سىلۇ	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	جياڭسۇ شېياڭدىن	1973.3 — 1979.4
ئۇتۇق نىياز	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇدىرى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1976.6 — 1979.12
لىيۇجيېڭ	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	خېبېي ۋۇجىدىن	1977.10 — 1981.1
لىيۇزېكۇڭ	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	سەنئى جىچېڭدىن	1979.3 — 1981.1
ياڭ زوجۇ	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	خەنزۇ	گەنسۇ ۋېيۈەندىن	1979.3 — 1979.5
قادىر بارات	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1979.5 — 1981.1

تۇردى تالىش	ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1980.10 — 1981.1
تۇردى تالىش	ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1981.1 —
ئوسمان قادىر	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1981.1 — 1984.6
لىيۇزېڭرۇڭ	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	سەنشى جىچېڭدىن	1981.1 — 1984.6
لىيۇجاۋژۇبي	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	تيەنجىندىن	1981.1 — 1984.6
ئىسمائىل سەپەر	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	1981.1 — 1984.6
چىن پېڭخەي	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	جىلىن جياۋخېدىن	— 1984.6
فەي ژېنلۇڭ	مۇئاۋىن ھاكىم	خەنزۇ	جېجياڭ شاڭيۈدىن	— 1984.6
مەھەممەت ئەمەت	مۇئاۋىن ھاكىم		شىنجاڭ لوپنۇردىن	— 1984.6

2. ژەكالتەن ئەۋەتىلگەن ئاپپاراتلار

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە ئۈچ رايونلۇق مەھكىمىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، قايتىدىن ئىككى رايونلۇق مەھكىمە (1 - رايونلۇق مەھكىمە، 2 - رايونلۇق مەھكىمە) تەشكىل قىلدى. 1953 - يىلى يەنە 3 - رايونلۇق مەھكىمىنى قۇردى. رايونلۇق مەھكىمە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ژەكالتەن ئەۋەتكەن ئاپپارات بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا رايون باشلىقى، كاتىب، تەرجىمان، خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى، مالىيە يارەمچىسى، مەدەنىيەت - مائارىپ يارەمچىسى، قۇرۇلۇش يارەمچىسى قويۇلدى.

1958 - يىل 10 - ئايدا رايونلۇق مەھكىمە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3. ئاساسىي قاتلام ئاپپاراتلار

1) يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى 1950 - يىلىنىڭ دەسلىپىدىكى ھاكىمىيەت قۇرۇش ژاقتىدا گومىنداڭنىڭ باۋ - جيا تۈزۈمى پاچاقلاپ تاشلىنىپ، ئومۇميۈزلۈك ھالدا يېڭى يېزا تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. يەنى 1 - رايون (شىڭپىڭ رايونى) دا تۆت يېزىلىق ھۆكۈمەت، 2 - رايون (تىكەنلىك رايونى) دا بەش يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە توققۇز يېزا تەسىس قىلىندى. 1951 - يىل 1 - ئايدا 2 - رايوندا يەنە بىر يېزا تەسىس قىلىندى. 1953 - يىلى 1 - رايوندىكى تۆت يېزا ئايرىپ چىقىلىپ، 3 - رايون (دۆڭقوتان رايونى) قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئۈچ يېزا قاراشلىق بولدى. يېزا باشلىقى دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاندى ياكى يۇقىرى تەرىپىدىن ئەينىلەندى. يېزىلىق ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى ھەيئىتى، مەدەنىيەت - مائارىپ ھەيئىتى، مالىيە ھەيئىتى، كاتىب، ئىشلەپچىقىرىش ھەيئىتى قاتارلىقلار قويۇلدى. يېزا قارىمىقىدا كەنت تەسىس قىلىنىپ، دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق بىر كەنت باشلىقى، بىلەن بىر مۇئاۋىن كەنت باشلىقى سايلاندى.

2) خەلق گۇڭشېسى 1958 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە بويىچە خەلق گۇڭشېسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئىشقا ئاشۇرۇلدى؛ خەلق گۇڭشېسىدا ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشې

بىرلەشتۈرۈلدى؛ 1-، 2 -، 3 - رايونلۇق مەھكىمە ۋە ھەر قايسى يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، 1 - رايون تەۋەسىدە بىر بازار (لوپنۇر بازىرى)، ئىككى گۈڭشي («سۈنئىي ھەمراھ» 1- خەلق گۈڭشىسى، «سۈنئىي ھەمراھ» 2 - خەلق گۈڭشىسى)، 2 - رايون تەۋەسىدە «سۈنئىي ھەمراھ» 3 - خەلق گۈڭشىسى، 3 - رايون تەۋەسىدە «سۈنئىي ھەمراھ» 4 - خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى؛ خەلق گۈڭشىسىدا ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشي بىرلەشتۈرۈلگەن ئاپپاراتلار باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى.

1959 - يىلى خەلق گۈڭشىسى تولۇقلانغان مەزگىلدە رايونلارنىڭ نامى بويىچە «سۈنئىي ھەمراھ» 1 - خەلق گۈڭشىسىنىڭ نامى شىڭپىڭ خەلق گۈڭشىسىغا، «سۈنئىي ھەمراھ» 2 - خەلق گۈڭشىسىنىڭ نامى چۆكۈل خەلق گۈڭشىسىغا، «سۈنئىي ھەمراھ» 3 - خەلق گۈڭشىسىنىڭ نامى تىكەنلىك خەلق گۈڭشىسىغا، «سۈنئىي ھەمراھ» 4 - خەلق گۈڭشىسىنىڭ نامى دۆڭقوتان خەلق گۈڭشىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1959 - يىل 12 - ئايدا تىكەنلىك گۈڭشىسى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ تارىم دېھقانچىلىق 1 - مەيدانى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇردى ھەمدە ئۇنىڭ نامى «تارىم» گۈڭشىسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1960 - يىلى چۆكۈل گۈڭشىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، «تارىم» گۈڭشىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1965 - يىلى لوپنۇر بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1970 - يىلى «ئىتتىپاق» خەلق گۈڭشىسى قۇرۇلدى.

گۈڭشي باشقۇرۇش كومىتېتىدا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى، باشقۇرۇش كومىتېتى ئىچىدە كاتىب، خەلق ئىشلىرى كادىرى، قوراللىق خىزمەت كادىرى، مەدەنىيەت - مائارىپ كادىرى، مالىيە - بوغالتېرلىق كادىرى، دېھقانچىلىق كادىرى، چارۋىچىلىق كادىرى، سەھىيە كادىرى قويۇلدى. گۈڭشي قارمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرىتى تەسىس قىلىندى، ھەر قايسى چوڭ ئەتىرەتلەردىمۇ باشقۇرۇش كومىتېتى تەسىس قىلىندى. باشقۇرۇش كومىتېتى دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاندى، ئۇنىڭدا چوڭ ئەتىرەت باشلىقى ۋە مۇئاۋىن چوڭ ئەتىرەت باشلىقى، بوغالتېر، ئامبارچى قويۇلدى؛ ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرىتى قارمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى تەسىس قىلىندى، ئەتىرەت باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئەتىرەت باشلىقى دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاندى، ئەتىرەتتە بوغالتېر، ئامبارچى قويۇلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يەنى 1968 - يىلى ھەر قايسى گۈڭشىلاردا ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، مۇدىر قويۇلدى. ئىنقىلابىي كومىتېت ئىچىدە سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسى، ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى، مالىيە - بوغالتېرلىق گۇرۇپپىسى، قوراللىق خىزمەت گۇرۇپپىسى، پىلانلىق تۇغۇت گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرىتىدە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، گۇرۇپپا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاندى. بۇ گۇرۇپپىدا بوغالتېر، ئامبارچى، ستاتىستىكچى، خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنجاڭى قويۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتىرىتىنىڭ قارمىقىدا ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى تەسىس قىلىندى، ئەتىرەت باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئەتىرەت باشلىقى دېموكراتىك سايلام ئارقىلىق سايلاندى، ئەتىرەتتە بوغالتېر، ئامبارچى قويۇلدى.

1981 - يىلى گۈڭشي باشقۇرۇش كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

3) يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى　1984 - يىلى ئاپپاراتلار ئىسلاھ قىلىنغاندىن كېيىن، گۈڭشي يېزىغا ئۆزگەرتىلىپ، يېزا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ھەمدە كاتىپ،

ئىشلەپچىقىرىش كادىرى، خەلق ئىشلىرى كادىرى، قوراللىق خىزمەت كادىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرى، ئەدلىيە كادىرى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ كادىرى، ستاتىستىكا كادىرى، پىلانلىق تۇغۇت كادىرى قويۇلدى. ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتراپتىكى كەنت ئاھالە كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، كەنت باشلىقى ۋە مۇئاۋىن كەنت باشلىقى، پىلانلىق تۇغۇت خادىمى، ھەق تەلەپ مۇرەسسەچىسى قويۇلدى.

Ⅲ باب

ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ئاپپاراتى

§ 1. ناھىيىلىك كېڭەش

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت بەلگىلىگەن نامزات بويىچە، يەتتە ئەزا ۋە ئۈچ كاندىدات ئەزادىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك ۋاقىتلىق كېڭەش قۇرۇلدى، ئەيسابەگ كېڭەش باشلىقلىقىغا سايلاندى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) گومىنداڭ شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتى بىلەن ئۈچ ئۇلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتى تۈزگەن بىتىمگە ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيىلىك كېڭەش قايتا تەشكىللىنىپ (يەنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىپ)، توققۇز ئەزا، ئۈچ كاندىدات ئەزادىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك ۋاقىتلىق كېڭەش سايلاندى. شۇ يىلى 5 - ئايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 1 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا 11 كېڭەش ئەزاسى ۋە ئۈچ كاندىدات ئەزا سايلاپ چىقىلىپ، لوپنۇر ناھىيىلىك كېڭەش تەشكىل قىلىندى. يى دېفۇ (ئۇيغۇرچە ئىسمى غولامدىن ئەيسا) كېڭەش باشلىقلىقىغا، ئەيسابەگ مۇئاۋىن كېڭەش باشلىقلىقىغا سايلاندى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 9 - ئايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 2 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم سايلاپ چىقىلدى، ئىمىن دامۇللام ھاكىملىققا، ياڭ فۇلىن مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 6 - ئايدا ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 3 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا شىنجاڭ ئۇلكىلىك كېڭەشنىڭ ناھىيە دەرىجىلىك ئورۇنلاردا مىللىي قۇرۇلتاينىڭ ۋەكىللىرىنى رىقابەتلىشىپ سايلاش توغرىسىدىكى قارارى ھەم مىللىي قۇرۇلتاي ۋەكىللىرىنى رىقابەتلىشىپ سايلاشنىڭ كونكرېت ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە نامزاتلار مەسىلىسى ھەققىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشى يەتكۈزۈلدى. يىغىندا يى دېفۇ (غولامدىن ئەيسا) مىللىي قۇرۇلتاينىڭ ۋەكىللىكىگە، تۇردى ھامۇت ئۇلكىلىك كېڭەشنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 4 - ئايدا ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كېڭەشنىڭ 1 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى دوكلاتى ئاڭلاپ ئۆتۈلدى ۋە ماقۇللاندى؛ تەكلىپلەر تەكشۈرۈلدى؛ ئىمىن دامۇللام

ھاكىملىققا، غوپۇر ياقۇپ مۇئاۋىن ھاكىملىققا سايلاندى.

§ 2. ناھىيىلىك خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى

1. تەرەققىيات جەريانى

1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى ناھىيە بويىچە خەلق تەشكىلاتلىرى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئىدارىلەرنىڭ مەسئۇللىرى، ھەر قايسى قاتلام، مىللەت ۋە دىن ساھەسىنىڭ يۇقىرى قاتلام زاتلىرى يىغىنى چاقىرىپ، سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى (قىسقارتىلىپ «ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش» دېيىلىدۇ) نى قۇرۇش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتى، يىغىندا تونۇشنى بىرلىككە كەلتۈرۈش ئاساسىدا، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ سانى ھەمدە تەقسىماتى قاتارلىق مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، بىردەك پىكىر ھاسىل قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار بىلەن «ئۇزاق مۇددەت بىللە تۇرۇش، ئۆز ئارا نازارەت قىلىش» فاكتورىنى بويىچە، دېموكراتىك كېڭىشىتىن ئىبارەت سىياسىي لۇشىەننى ئىزچىللاشتۇرۇشتا چىڭ تۇردى، ئىقتىساد، سىياسەت، مەدەنىيەت - مائارىپ، ساھىيە قاتارلىق جەھەتلەرگە ئائىت مەسىلىلەردە سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى بىلەن دېموكراتىك كېڭەشتى. ھەر نۆۋەتلىك جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ناھىيىلىك كومىتېتى سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنىڭ پىكرىنى كەڭ تۇرۇدە ئاڭلاپ تۇرۇش ئۇچۇن، كۆپ خىل ئۇسۇللار بىلەن تەكلىپلەرنى قوبۇل قىلىپ، ھەر قايسى جەھەتلەرگە ئائىت پىكىرلەرنى ئاڭلاپ تۇردى.

سىياسىي كېڭەش خىزمەت جەريانىدا پىكىر بايان قىلىشقا كەڭ يول ئېچىپ، ئىختىساس ئىگىلىرىنى كەڭ تۇرۇدە جەلپ قىلىپ، بارلىق ئەزالارنىڭ ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىلەن بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە بولۇپ، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا ئاكتىپ تۇرۇدە ئۆزىنى بېغىشلىشىغا تۇرتكە بولدى.

سىياسىي كېڭەش يىغىنىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈش ۋاقتى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۇرۇلدى، بولۇپمۇ 60 - يىللاردىن كېيىن، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىنى خەلق قۇرۇلتىيىدىن بىر كۈن ئاۋۋال باشلاندى، سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى خەلق قۇرۇلتىيىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىدى ۋە قاراپ چىقتى. ھازىرغا قەدەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش رەھبەرلىرىنىڭ نامزاتىنى كۆرسەتىش، ئالماشتۇرۇش قاتارلىق چوڭ مەسىلىلەر توغرىسىدا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش يىغىنىدا دېموكراتىك كېڭەش ئۆتكۈزۈلدى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئاساسىي قانۇنىنى يولغا قويۇش، قانۇن-پەرمانلارنى ئىجرا قىلىش، تۇرلۇك سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ئەملىيلەشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە نازارەتچىلىك رولىنى ئويناندى. ھەر قايسى تەرەپ زاتلىرى ئاكتىپ ئامىللارنى ئىشقا سېلىپ، سوتسىيالىستىك دېموكراتىيىنى جارى قىلدۇرۇپ، پارتىيىنىڭ مىللەتلەر سىياسىتى ۋە دىن سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت، ئارمىيە

بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقى ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا ناھايىتى زور رول ئويناندى.

2. ھەر نۆۋەتلىك كومىتېتلار

1) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1957-يىل 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 15 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا سىياسىي كېڭەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ئەزا 108 ئىدى، ئەمەلىيەتتە 96 ئەزا قاتناشتى، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى.

ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى مامۇت نىياز يىغىندا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات بەردى؛ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى چېن فېڭسى ناھىيە بويىچە ئېلىپ بېرىلغان سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ئەھۋالىدىن دوكلات بەردى؛ مۇئاۋىن ھاكىم چياۋيۈچاڭ ناھىيىنىڭ 1957 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش پىلانى توغرىسىدا دوكلات بەردى. بۇ دوكلاتلار ۋەكىللەرنىڭ مۇھاكىمە قىلىشى ئارقىلىق بىر ئېغىزدىن ماقۇللاندى. يىغىندا 25 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 1-نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

1 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىندا مامۇت نىياز رەئىسلىككە، نىياز ئاخۇن، توختى ناسىرلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى ھەمدە دائىمىي كومىتېتنىڭ ئالتە ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش كومىتېتىغا بىر كاتىب، ئىككى كادىر قويۇش قارار قىلىندى.

1 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 2 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى 1957 - يىل 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 22 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 25 ئەزا قاتناشتى، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ئوتتۇق نىياز ئوكچىلارغا قارشى كۈرەشنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ۋە ئالدىنقى يېرىم يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى توغرىسىدا دوكلات بەردى.

1 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 3 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى 1958 - يىل 10 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 26 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن 52 كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 36 ئەزا قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى چېن فېڭسى «پارتىيە خىزمىتى ۋە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش سىياسىتى» توغرىسىدا دوكلات، ناھىيىلىك پارتكوم بىرلىكسەپ بۆلۈمنىڭ باشلىقى رېھىم ئىمانقۇلى «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش ۋە سوتسىيالىزم قۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش» توغرىسىدا خىزمەت دوكلاتى بەردى.

1 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 4 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى 1959 - يىل 1 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئۈچ كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 36 ئەزا قاتناشتى، 23 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. مامۇت نىياز ئوكچىللارغا قارشى كۈرەش ئەھۋالى ۋە ئاشلىق، ياغنى بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىش سىياسىتى توغرىسىدا دوكلات بەردى.

2) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1959-يىل 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا سىياسىي كېڭەش يىغىنى

ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن بەش كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 24 ئەزا (قاتناشمىغىنى 11) قاتناشتى، توققۇز ۋەكىل (قاتناشمىغىنى ئىككى) سىرتتىن قاتناشتى. ماموت نىياز يىغىننى ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى؛ ئۇتۇق نىياز «لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئەھۋاللار» توغرىسىدا ۋە «1959 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىكى خىزمەت پىلانى» توغرىسىدا دوكلات بەردى؛ بەختىخان خۇدا بەردى «ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت توغرىسىدا» دوكلات، چىيايۇچاڭ «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1959 - يىللىق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىش پىلانى توغرىسىدا» دوكلات بەردى. يىغىندا 35 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 2 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى.

2 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنىدا دائىمىي كومىتېتنىڭ 11 ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ماموت نىياز بۇ نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسلىكىگە، باقى قازى، توختى ناسىرلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

2 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 2 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنى 1960 - يىل 7 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 19 ئەزا قاتناشتى، تۆت ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ئەزالار ھاكىم ئەمەت تۇردى بەرگەن «1959 - يىللىق ۋە 1960 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىكى ھۆكۈمەت خىزمىتىدىن دوكلات» نى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى.

3) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - يىغىنى 1962 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 35 ئەزا قاتناشتى، سەككىز ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. ماموت نىياز «2 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» بەردى. ئەزالار يەنە ئەمەت تۇردى بەرگەن «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1960 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە بولغان ئىككى يىللىق خىزمىتىدىن دوكلات» نى ئاڭلاپ ئۆتتى ۋە قاراپ چىقتى. يىغىن بۇ ئىككى دوكلاتنى بىر ئېغىزدىن ماقۇللىدى ھەمدە شۇنىڭغا مۇناسىپ قارار چىقاردى. يىغىنغا 35 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، توققۇز كىشى دائىمىي كومىتېت ئەزالىقىغا سايلاندى. ماموت نىياز لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 3 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسلىكىگە، باقى قازى، توختى ناسىرلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە داۋاملىق سايلاندى.

4) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 - قېتىملىق يىغىنى 1964 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 20 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن 11 كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 20 ئەزا قاتناشتى، 17 ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى. يىغىندا ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى چېن فېڭسى «ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت توغرىسىدا» دوكلات بەردى. سىياسىي كېڭەش كاتىبى ۋەكىللەر ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپلەرگە جاۋاب بەردى.

يىغىنغا 32 كىشىدىن تەركىب تاپقان لوپنۇر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى، سىياسىي كېڭەش 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - يىغىنىدا ئون دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. مەھەممەت ئەيسا 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ رەئىسلىكىگە، باقى قازاى، توختى ناسىرلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

5) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 -

قېتىملىق يىغىنى 1965 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 30 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئالتە كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 26 ئەزا قاتناشتى (بەش ئەزا ئىشى چىقىپ قېلىپ رۇخسەت سوراپ قاتنىشالمىدى)، تۆت ۋەكىل سىرتتىن قاتناشتى (بىر ۋەكىل قاتنىشالمىدى). ئەزالار ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ئەمەتخان تۆلەندى بەرگەن «لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىككى يىلدىن بۇيانقى خىزمىتىدىن دوكلات» نى ئاڭلاپ ئۆتتى. ئەزالار يىغىندا تۇرسۇنخان بارات «سىياسىي كېڭەشنىڭ 4 - نۆۋەتلىك كومىتېتى يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەت دوكلاتى»، مەھەممەت ئەيسا «سىياسىي كېڭەشنىڭ بۇندىن كېيىنكى خىزمىتىدىن دوكلات» بەردى.

سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - قېتىملىق ئومۇمىي ئەزالار يىغىنىدا ئون دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، مەھەممەت ئەيسا ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش5- نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسلىككە، جۇشۇلى، باقى قازى، توختى ناسىرلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ ئۇزۇن ئۆتمەي «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ كېتىپ، سىياسىي كېڭەش ئاپپاراتلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، سىياسىي كېڭەشنىڭ كۆپلىگەن ئەزالىرى «جىن - شەيتان» دەپ قارىلىپ، تەنقىد - كۈرەش قىلىندى.

6) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1980- يىل ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ پائالىيىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتنىڭ 1 - يىغىنى1981 - يىل 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنىدىن 26- كۈنگىچە ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن سەككىز كۈن داۋاملاشتى. يىغىنغا 35 ئەزا قاتناشتى، ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى جيېمىن «ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 5 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىنىڭ خىزمىتىدىن دوكلات» بەردى. يىغىنغا قاتناشقان بارلىق ئەزالار ناھىيىلىك 8 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىغا سىرتتىن قاتنىشىپ، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئۆتۈق نىياز بەرگەن «ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن بۇيانقى خىزمەتلەردىن دوكلات» نى، «لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە بولغان مالىيە خام چوتى دوكلاتى» نى ۋە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتلىرىدىن بېرىلگەن دوكلاتلارنى ئاڭلاپ ئۆتتى.

يىغىندا 33 كىشىدىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ 6 - نۆۋەتلىك كومىتېتى، شۇنداقلا 11 دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، ئۆتۈق نىياز رەئىسلىككە، لى جيېمىن، ۋېي كۇەن، باقى قازى، تۇرسۇنخان بارات لار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

7) سىياسىي كېڭەش لوپنۇر ناھىيىلىك 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى 1 - قېتىملىق يىغىنى 1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئالتە كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 45 ئەزا قاتناشتى.

لى جيېمىن «6 - نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتنىڭ خىزمىتىنى ۋە سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئەھۋالىدىن دوكلات» بەردى.

يىغىندا 45 ئەزادىن تەركىب تاپقان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 7 - نۆۋەتلىك كومىتېتى، شۇنداقلا ئون دائىمىي كومىتېت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى. لىيۇزېكرۇك رەئىسلىككە، مەھەممەت يۈسۈپ، ۋېي كۇەن، لياك دو، باقى قازى، غوپۇر ياقۇپلار مۇئاۋىن رەئىسلىككە سايلاندى.

1 ـ قېتىملىق يىغىندا يەنە ئۆگىنىش كومىتېتى ۋە تەكلىپ تەكشۈرۈش كومىتېتىدىن ئىبارەت ئىككى كومىتېت، پەن ـ تېخنىكا (ئىقتىسادىيقۇرۇلۇشمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) گۇرۇپپىسى، مىللەت- دىن گۇرۇپپىسى، تارىخ ماتېرىياللىرى گۇرۇپپىسى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت تۆت گۇرۇپپا قۇرۇلدى.

سىياسىي كېڭەش ناھىيىلىك 7 ـنۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 2 ـ يىغىنى 1984 ـ يىل 12- ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن ئالتە كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 45 ئەزا قاتناشتى، يىغىندا، ئاساسلىقى، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 6 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارى ئۆگىنىلدى.

سىياسىي كېڭەش ناھىيىلىك 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 ـ يىغىنى 1985 ـ يىل6- ئاينىڭ 12 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، يىغىن تۆت كۈن داۋاملاشتى، يىغىنغا 38 ئەزا قاتناشتى (يەتتە ئەزا قاتنىشالمىدى). يىغىندا لىيۇزېگرۇڭنىڭ سىياسىي كېڭەش 7 ـ نۆۋەتلىك دائىمىي كومىتېتىغا ۋەكالىتەن بەرگەن «7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 1 ـ يىغىنىدىن بۇيانقى خىزمەت دوكلاتى» ئاڭلاپ ئۆتۈلدى؛ ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى3- يىغىنىنىڭ روھى ۋە ئوبلاستلىق سىياسىي كېڭەش 5 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتى 3 ـ يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى؛ سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى لىيۇزېگرۇڭنىڭ ۋەزىپىسىدىن ئىستېپا سوراش ئىلتىماسى قوبۇل قىلىندى، ياڭ زوجۇ 7 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسلىكىگە تولۇقلاپ سايلاندى.

3. سىياسىي كېڭەشنىڭ ئاساسلىق پائالىيەتلىرى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى بىرلىكسەپ خىزمەتگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى، مىللىي يۇقىرى قاتلام زاتلار، دىنىي زاتلار، سودا ـ سانائەتچىلەر ۋە زىيالىيلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، تەربىيىلەش خىزمىتىنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش جەھەتتىكى رولىنى جارى قىلدۇردى. 1950 ـ يىلدىن 1953 ـ يىلغىچە جەمئىي سەككىز قېتىم ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى چاقىرىلدى. 1957 ـ يىلى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر ساھە زاتلىرىنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش، پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش قاتارلىق جەھەتلەردە خېلى كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى.

1) ھاكىمىيەت ئىشلىرىغا قاتنىشىش، ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ئەھۋالى　ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلغاندىن بۇيان، ئۇ، ھەر ساھە زاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى سىياسىي مەسلىھەت ئېلىپ بېرىشقا، ئەزالارنى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىغا سىرتتىن قاتنىشىشقا تەشكىللىدى، يەرلىك ئورۇنلارنىڭ سىياسەت ۋە ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ئەقىل ـ چارە كۆرسىتىپ، ئۆزىنى دېموكراتىك نازارەت قىلىش رولىنى جارى قىلدۇردى.

2) پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش ئەھۋالى　پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى ھەرخىل ئۇسۇللار بىلەن ھەر مىللەت ئاممىسىغا ۋە ناھىيە، يېزا، كەنت دەرىجىلىك دىنىي زاتلارغا تەشۋىق قىلىندى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش قۇرۇلۇپ 1985 - يىلغا قەدەر بىر نەچچە قېتىم دىنىي زاتلار سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇلاردىن پىكىر ئېلىندى، ناھىيە بويىچە ئىككى قېتىم دىن سىياسىتى ۋە مىللىي سىياسەتنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ئۆيۈشتۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن، دىن سىياسىتى ئەستايىدىل ئەملىيلەشتۈرۈلۈپ، ئۇۋال قىلىنغان دېلو، يالغان دېلو، خاتا قىلىنغان دېلولار ئاقلاندى. 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدا دىندارلارغا ھەمكارلىشىپ، دىنىي پائالىيەت سورۇنلىرى ھەل قىلىپ بېرىلدى.

3) پارتىيىنىڭ مۇھاجىرلار سىياسىتىنى تەشۋىق قىلىش ۋە ئىزچىللاشتۇرۇش ئەھۋالى 1981 - يىلدىن كېيىن، مۇھاجىرلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە شىياڭگاڭ، ئاۋمېن، تەيۋەنلىك قېرىنداشلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا قارىتىلغان خىزمەت كۈچەيتىلىپ، مۇھاجىرلار بىرلەشمىسى تەشكىلاتى قۇرۇلدى. ئۇلار سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىنلىرىغا قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلىندى. سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، ئۇلاردىن پىكىر ئېلىندى، پارتىيىنىڭ مۇھاجىرلار سىياسىتى ئەملىيلەشتۈرۈلدى.

4) مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتى ياخشى ئىشلەندى ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى مۇھىم خىزمەت قاتارىغا قويۇپ، مىللەتلەر خىزمىتى ۋە دىنىي زاتلار خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ھەمدە ئۇلار ئارقىلىق ئاممىۋى خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش ئارقىلىق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى - تەرەققىياتى ئىدىيىسىنى تىكلەپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىنچ، ئىتتىپاق بولۇشتەك سىياسىي ۋەزىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن تۆھپە قوشتى.

ئون ئىككىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

ئون ئىككىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، كادىرلار

I باب

خەلق ئىشلىرى

«شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دەخاتىرىلىنىشىچە، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28-يىلى (1902 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى تەسىس قىلىنغان، ئۇ نوپۇس تەكشۈرۈش، باۋ - جيا تۈزۈش، يەرلەنى پاسىلغا ئايرىش، ئامانلىق ساقلاش قاتارلىق مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلغان، بۇ ئاپپاراتقا بىر 3 - دەرىجىلىك تەپتىش، بىر 3 - دەرىجىلىك تەپتىش باشلىقى قوشۇمچە مۇئەللىم، 16 سەييارە ساقچى ۋە بىر قارا ئىشچى تەيىنلەنگەن.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىنغان، ئۇ نوپۇس ۋە ساخاۋەت سېكىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈم پۈتۈن ناھىيىدىكى بازار - يېزىلارنىڭ قۇنقۇزۇش ئىشلىرى، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئوخشاش خىزمەتلەرنى ئۈستىگە ئالدى. ھەر قايسى يېزا (گۈڭشې) لاردا خەلق ئىشلىرى ياردەمچىلىرى سەپلەندى.

1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1973 - يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1981-يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمىدىن خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئايرىلىپ چىقتى. 1984-يىل 9 - ئايدا ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ شتاتىدىكى خادىم تۆتكە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئۇچ)، ھەرقايسى يېزا (بازار) لاردا جەمئىي بەش خەلق ئىشلىرى ياردەمچىسى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر تۆت.

§ 1. ئېتىبار بېرىش ۋە نەپىقە بېرىش

1. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش

1950 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىنى قوزغىغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە «دۇنيانىڭ تىنچلىقىنى قوغداپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىقىغا قارشى تۇرۇش» باش جەمئىيىتىنىڭ لوپنۇر ناھىيىلىك شۆبىسى قۇرۇلدى، 1951 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش شۆبە جەمئىيىتى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ناھىيە بويىچە 3400 دىن ئارتۇق ئامما ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى سۆيۈش نامايىشى ئۆتكۈزدى، ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئاممىسى پۇل ۋە نەرسە - كېرەك ئىئانە قىلىپ، مەبلەغ توپلاپ ئايروپىلان ۋە زەمبىرەك سېتىۋېلىپ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش ئالدىنقى سېپىگە ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىندى، ناھىيە بويىچە ئىئانە قىلىنغان ماددىي ئەشيالارنى پۇلغا سۈندۇرغاندا جەمئىي 387 مىليون 163 مىڭ 775 يۈەنگە (كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا)، جۈڭگو خەلق پىدائىيلار قىسمىغا ئەۋەتىلگەن ھال سوراش خېتى 97 پارچىغا يەتتى.

ھەر يىلى «1 - ئاۋغۇست» ئارمىيە بايرىمى ۋە باھار بايرىمى مەزگىلىدە، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى ھەر مىللەت ۋە ھەر ساھە كىشىلىرىدىن تەركىب تاپقان خەلق ھال سوراش ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەپ، ناھىيە رەھبەرلىرىنىڭ باشچىلىقىدا شۇ جايدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم، قوراللىق ساقچى قىسمى ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ ناھىيىدە تۇرۇشلۇق بوزبەر ئۆزلەشتۇرۇش تۈەن - مەيدانلىرىغا بېرىپ ھال سورىدى. ئادەتتىكى چاغلاردا، شۇ جايدا تۇرۇشلۇق ھەربىي قىسىم ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش تۈەن - مەيدانلىرىدىن پىكىر ئېلىشقا دىققەت قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ بەزى ئەمەلىي قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشقا ياردەم بېرىلدى.

2. ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش

لوپنۇر ناھىيىسى 1950 - يىلى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى چىقارغان ئىنقىلابىي ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى (كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولۇپ كەتكەن ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە)، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەر ۋە كېسەل سەۋەبىدىن ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ يېزىغا قايتقان ھەربىيلەرگە ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش جەھەتتە ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش توغرىسىدىكى ھەر خىل نىزام - بەلگىلىمىلەرگە بىنائەن، ئېتىبار ئوبيېكتلىرىغا ھەر جەھەتتىن ئېتىبار بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇشتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىشقا ياردەملىشىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئادەتتىكى ئاممىنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەنلەپ كەتمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىندى. ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش جەھەتتە ئۇچ خىل شەكىل قوللىنىلدى: 1) 1955 - يىلدىن ئىلگىرى يېرىنى تېرىپ بېرىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، بۇ باسقۇچقا 38 ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرنىڭ 180 مو يېرى تېرىپ بېرىلدى، 699 مو يەر، 7300 جىڭ ئۇرۇقلۇق ۋە يېمەكلىك تەڭشەپ بېرىلدى؛ 2) 1956 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە ئەمگەك كۈنى بويىچە ئېتىبار بېرىش ئۇسۇلى (ئون نومۇر بىر ئەمگەك كۈنىگە سۈندۇرۇپ ھېسابلاندى) قوللىنىلدى، بۇ باسقۇچتا 88 ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرگە

10 مىڭ 381 ئەمگەك كۈنى ھېسابلاپ ئېتىبار بېرىلدى؛ 3) 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، نەق پۇل بېرىپ ئېتىبار بېرىش ئۇسۇلى قوللىنىلدى، ھەر بىر ئائىلىگە ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 250 يۈەندىن، ئائىلىسى يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنگەنلەرگە جەمئىي 3000 يۈەن ئېتىبار بېرىش نەق پۇلى بېرىلدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە 63 ئائىلىلىك ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتى، بەش ئائىلىلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى، 45 مېيىپ ھەربىي بار بولدى.

3. نەپقە بېرىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇرۇشتا ۋەزىپە ئۆتەش ئۈستىدە قۇربان بولغان، كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، ئىنقىلابىي خىزمەتچى خادىملار، خەلق ئەسكەرلىرى ۋە خەلق ئىشچىلىرىنى ھۆكۈمەت مۇۋاپىق دەپنە قىلغاندىن تاشقىرى، ئۇلارغا دۆلەتنىڭ ئېتىبار بېرىش ۋە نەپقە بېرىشكە دائىر نىزام، بەلگىلىمىلىرىدىكى ئۆلچەم بويىچە بىر قېتىملىق نەپقە بېرىلدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە ئالتە ئىنقىلابىي قۇربان ۋە تۆت كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ھەربىينىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا جەمئىي 2000 يۈەن نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە خەلق ئىشلىرى تارمىقى مەسئۇل بولۇپ نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىدىغان ئادەم تۆت بولۇپ، ئۇلارغا 1900 يۈەن نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئايرىم يىللاردا بىر قېتىملىق نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىش ئەھۋالى

12 - قىسىم 1 - جەدۋەل

يىللار	ۋاپات بولغان ۋە كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولغان ئادەم سانى	نەپقە پۇلىنىڭ ئومۇمىي سانى(يۈەن)
1955	2	350
1960	1	150
1964	1	20
1976	3	600
1977	1	306
1981	5	2200
1983	2	950
1984	2	760
1985	4	1900

4. مېيىپلىق نەپقە پۇلى تارقىتىش

ئۇرۇشتا، ۋەزىپە ئۆتەش ئۈستىدە مېيىپ بولغان ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، خەلق

ئەسكەرلىرىنىڭ مېيىپلىق دەرىجىسى ۋاقتىدا بېكىتىلىپ (ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ دەرىجىسىنى ئۆزگەرتىش قىسمىدا بېكىتىپ بېرىدۇ، يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى كىنىشكا تارقىتىپ بېرىدۇ)، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەرگە دەرىجە ئۆلچىمى بويىچە مېيىپلىق نەپىقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1952 - يىلى ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوچ مېيىپ ھەربىيگە 330 يۈەن مېيىپلىق نەپىقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 3 - دەرىجىلىك «ئا» ۋە «ب» دەرىجىسىگە چۈشۈدىغان 45 مېيىپ ھەربىيگە 3300 يۈەن مېيىپلىق نەپىقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئايرىم يىللاردا مېيىپلىق نەپىقە پۇلى تارقىتىپ بېرىش ئەھۋالى
12 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	مېيىپ ھەربىيلەر		مېيىپلىق نەپىقە پۇلىنىڭ ئومۇمىي سانى (يۈەن)
	2 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرىلار	3 - دەرىجىنىڭ «ئا» ۋە «ب» دەرىجىسىدىكىلەر	بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەۋاتقانلار
1952		3	3	330
1954		8		770
1957		3		100
1960		5		360
1961	1	3	4	360
1964		2	2	46.02
1970		2		200
1974		54		1499
1976	8	49	6	2201
1977	4	48		118
1979	7	52		720
1981		43	40	1947.4
1983		45		3346
1984		45		3346
1985		42		3300

5. قوشۇمچە ياردەم

1) قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم　ئىنقىلابىي ھەربىيلەرنىڭ ياشىنىپ قالغان ھەم يالغۇز قالغان ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەر شۇنىڭدەك ياشىنىپ تېنى ئاجىزلاپ كەتكەن ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلىپ كەلدى. 1977 - يىلى ئىككى ئائىلىدىن ئىككى كىشى قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمان بولدى، ئۇلارغا شۇ يىلى 333 يۈەن قوشۇمچە ياردەم تارقىتىپ بېرىلدى. 1979 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «ئېتىبار بېرىش ۋە نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىغا قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشىلاش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسى» گە ئاساسەن، قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۆلچىمىنى ئۆستۈرۈلۈپ، قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلدى. ئومۇمەن يالغۇز، ياشىنىپ قالغان، ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، كېسەل سەۋەبى بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئاتا - ئانىسى، جورىسى ۋە بالاغەتكە يەتمىگەن پەرزەنتلىرى بولۇپ، بەلگىلىمىگە

ئۇيغۇن كېلىدىغانلىرىنىڭ ھەممىسى قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمان بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 11 كىشى قەرەللىك، نورمىلىق قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمان بولدى، ئۇلارغا شۇ يىلى 3000 يۈەن قوشۇمچە ياردەم تارقىتىپ بېرىلدى.

2) ۋاقىتلىق قىينىچىلىققا ئۇچرىغانلارغا بېرىلىدىغان قوشۇمچە ياردەم تۇرمۇشتا ھەقىقەتەن قىينىچىلىقى بار ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى، شەرەپلىك ھەربىيلەر ۋە ھەربىي سەپتىن قايتقان، چېكىنگەن ھەربىيلەرگە ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1977 - يىلى ناھىيە بويىچە 30 ئائىلىدىكى 50 كىشىگە 1998 يۈەن ۋاقىتلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1985 - يىلى 125 كىشىگە 5000 يۈەن قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلدى.

§ 2. ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) ھۆكۈمەت تەرەپ لوپنۇر ناھىيىسىدە خەيرى ساخاۋەت-ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئورگىنى تەسىس قىلىپ، شۇ يىلى ناھىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان 45 مۇساپىرغا 75 دادەن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەرگەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت نۇرغۇن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى.

1. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

1) قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر ۋە بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرنى قۇتقۇزۇش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى تۇرمۇشتا تايانچىسى يوق يالغۇز، تۇل، ياشىنىپ قالغانلار، بالىلار ۋە مېيىپلارغا كەنت ۋە يېزىلار جىددىي ياردەم بېرىشكە تېگىشلىك قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىپ، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارمىقىنىڭ ئاشلىق، كىيىم - كېچەك، نەق پۇل ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئارقىلىق قۇتقۇزۇشىغا مەلۇم قىلاتتى.

1958 - يىلى يېزىلاردا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇڭشېلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى تۇرمۇشتا تايانچىسى يوق سالتاڭ - سايات، تۇل قالغان، يېتىم-يېسىرلار، يالغۇز قالغانلار ۋە مېيىپلارغا قارىتا «بەشتە كاپالەتلەندۇرۇش» (يېمەك - ئىچمەك جەھەتتە كاپالەتلەندۇرۇش، كىيىم - كېچەك جەھەتتە كاپالەتلەندۇرۇش، يېقىلغۇ جەھەتتە كاپالەتلەندۇرۇش، مائارىپ جەھەتتە كاپالەتلەندۇرۇش، دەپنە ئىشلىرى جەھەتتە كاپالەتلەندۇرۇش) نى يولغا قويدى، بۇنىڭغا كېتىدىغان خىراجەت ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ كوللېكتىپ قالدۇقىدىن چىقىم قىلىندى. ئالاھىدە قىينىچىلىقى بار بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرگە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىپ تۇردى. 1958 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 2639 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى.

1963 - يىلى دۆلەت ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 140 بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلە، 129 قىينىچىلىقى بار ئائىلە بويىچە 1936 كىشىگە 1090 مېتر

پاختا رەخت، 2424 مېتىرلىق رەخت بېلىتى، 500 جىڭ پاختا، 178 جۈپ ھەر خىل ئاياغ كىيىم، 181 قۇر پاختىلىق كىيىم، بەش قۇر جۇۋا، 13 قۇر پاختىلىق ئۇزۇن چاپان، 90 پارچە كىگىز قۇنتۇزۇش بەردى، قۇنتۇزۇش بېرىلگەن نەرسىلەرنىڭ قىممىتى ۋە پۇل جەمئىي 24 مىڭ 300 يۈەنگە يېتىپ، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەر ۋە قېينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قىشتىن ئۆتۈش مەسىلىسى ھەل قىلىندى.

1965 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەرگە 16 مىڭ 528 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

1983 - يىلى يېزىلاردا ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەرگە كېرەكلىك خىراجەت پاراۋانلىق فوندىدىن ھەل قىلىنمىغان بولدى، شۇ يىلى 10 مىڭ يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 178 بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمىغان ئائىلىلەردىكى 890 كىشىگە 47 مىڭ 473 يۈەن قۇنتۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى يېزىلاردا ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىش ئەھۋالى

12 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	قۇنتۇزۇش بېرىلگەن ئادەم سانى	تارقىتىپ بېرىلگەن پۇل سوممىسى (يۈەن)	يىللار	قۇنتۇزۇش بېرىلگەن ئادەم سانى	تارقىتىپ بېرىلگەن پۇل سوممىسى (يۈەن)
1952		9994	1973		20200
1953	1394	3000	1974		17060
1954	714	3196	1975		10000
1956	1187	4712	1976	2460	19610
1958		2639	1977		30663
1960	420	1852	1980		4000
1963	1936	24321	1981		50000
1965	1631	16528	1983		10000
1970		9500	1984		15000
1971		11600	1985	890	47473
1972		2500			

2. ياشانغانلار ساناتورىيىسى　1958- يىلى يېزىلاردا خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، گۇڭشي، ئەترەتلەردە تەدرىجىي ھالدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە جەمئىي 14 ئورۇندا ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى، 15 مەخسۇس خىزمەتچى خادىم سەپلەندى (ھەممىسى گۇڭشي ئەزاسى). 139 ياشانغان كىشى ساناتورىيىگە كىردى (ھەممىسى ئۇيغۇر). 1960 - يىلى ياشانغانلار ساناتورىيىسىدە بېقىلغان ئىنەك 90 گە، قوي 60 تۇياقتا، توخۇ 78 گە يېتىپ، ساناتورىيىدىكى ياشانغان كىشىلەرنىڭ قوشۇمچە يېمەكلىك مەسىلىسى ئاساسەن ھەل بولدى.

1961 - يىلى ئىقتىسادىي قېينىچىلىق يۈز بەرگەن مەزگىلدە، گۇڭشي، ئەترەتلەردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىلىرى كەينىدىن تارقىتىۋېتىلدى، ساناتورىيىدىكى ياشانغان كىشىلەر

گۈڭشې، ئەترەتلەرنىڭ بەشتە كاپالەتلەندۈرۈشى ئۈچۈن چۈشۈرۈپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە قۇرۇلغان ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ 1958 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

12 - قىسىم 4 - جەدۋەل

گۈڭشې نامى	ياشانغانلار ساناتورىيىسى	ساناتورىيىدىكى ئادەم سانى	مەخسۇس خىزمەتچى خادىم	بېقىلغان چارۋا
جەمئىي	14	139	15	ئىنەك 90، قوي ئالتە تۈياق
شىڭپىڭ گۈڭشىسى	3	24	3	ئىنەك ئالتە
تارىم گۈڭشىسى	8	74	8	ئىنەك 16، سۇت ئۈچكىسى ئالتە تۈياق
دۆڭقوتان گۈڭشىسى	3	41	4	ئىنەك 68

2. بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئائىلىسى بازاردا ئولتۇرۇشلۇق يېتىم - يېسىر، ئىگە-چاقسىز بالىلار، مېيىپلار، شۇنىڭدەك تۇرمۇش مەنبەسى ۋە قارىغۇچىسى بولمىغان نامرات ئائىلىلەرگە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قوشۇمچە ياردەم بېرىپ تۇردى. 1958 - يىلى بازارلاردا 273.70 يۈەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى. 1963 - يىلى بازاردىكى تۇت بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىگەن ئائىلە بويىچە تۇت كىشىگە، 12 قىمىنچىلىقى بار ئائىلە بويىچە 65 كىشىگە مۇۋاپىق قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1965 - يىلى بازاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلمىگەن ئائىلىلەرگە بازارلىق دېھقانچىلىق مەيدانى قارايدىغان قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

نوپۇس سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، ئۇزۇن مۇددەت كېسەل تارتقان ۋە تۇرمۇش مەنبەسى يوق پەۋقۇلئاددە ئەھۋالدىكى قىمىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قەرەللىق ھەم نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم ۋە ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1977 - يىلى بازاردىكى ئىككى كىشىگە بىر يىلدا 333.42 يۈەن قەرەللىك ھەم نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى؛ 50 كىشىگە بىر يىلدا 950 يۈەن ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 1985 - يىلى بازارلاردا جەمئىي 1640 يۈەن قەرەللىك ھەم نورمىلىق قوشۇمچە ياردەم پۇلى ۋە ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى.

قىسمەن يىللاردا لوپنۇر ناھىيە بازىرىدا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىش ئەھۋالى

12 - قىسىم 5 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	قەرەللىك ۋە نورمىلىق بېرىلگەن ياردەم		ۋاقتىلىق بېرىلگەن قۇتقۇزۇش		جەمئىي (يۈەن)
	ئادەم سانى	سوممىسى (يۈەن)	ئادەم سانى	سوممىسى (يۈەن)	
1953				700	700

1974	1974				1954
273.7	273.7				1958
2000			2000		1964
917.5	717.50	66	200	2	1976
1283.42	950	50	333.42	2	1977
1550	1550	71			1978
840	500	13	340	6	1981
1790	1000	9	790	3	1983
1170	380	1	790	3	1984
1640	380	1	1260	5	1985

3. ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاساسلىقى بوران، قىراۋ، ئۇششۇك، قۇرغاقچىلىق، يامغۇر (زەي ئۆرلەپ كېتىش)، سۇ ئاپىتى (دۆڭقوتان رايونىدا) ۋە مۆلدۈر قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەر دائىم كۆرۈلۈپ، قىسمەن رايونلاردا ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ كېمىيىپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بىر قىسىم ئاممىغا قىيىنچىلىق تۇغدۇرىدۇ. ئاپەتكە يولۇققاندا، كونا جۇڭگودا ھېچكىمنىڭ كارى بولمايتتى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى «ئاممىغا تايىنىش، كۆچنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنى ئاساس قىلىش، دۆلەت زۆرۈر بولغان قوشۇمچە يارىدەم بېرىش» فاكتىسىدا چىڭ تۇرۇپ، بىر تەرەپتىن ئاممىنى ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلسا، يەنە بىر تەرەپتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ھەر خىل ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ماددىي ئەشيالىرىنى تارقىتىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان رايوندىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، ئىدىيىسىنى تۇراقلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا يار - يۆلەك بولدى.

1955 - يىلى تارىم دەرياسىنىڭ سۈيى ئازلاپ كېتىپ، قۇرغانچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى، ناھىيە بويىچە 7007 مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالىغا ئاساسەن، 164 ئائىلىدىكى 411 ئاممىغا 1582 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى، 18 مىڭ جىڭ قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى.

1961 - يىلى ناھىيىدىكى گۇڭشېلاردا ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە شور ئۆرلەپ كېتىش ئاپىتى يۈز بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالى ئەڭ ئېغىر بولدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەر كۆلىمى 6081.3 موغا يەتتى. ئەينى چاغدا، دەل ئۇچ يىل ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق يۈز بەرگەن مەزگىل بولغاچقا، ناھىيىلىك ۋە گۇڭشېلىق پارتكوملار ئاممىنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆزىنى قۇتقۇزۇش، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ مول ھوسۇل ئېلىشقا كاپالەتلىك قىلىش خىزمىتىگە تەشكىللەپ ۋە سەپەرۋەر قىلىپ، شورنى يوقىتىپ تولۇقلاپ تېرىش، قايتا تېرىش، سۇغىرىش ئارقىلىق شورنى يوقىتىش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، 300 مو بۇغدايلىقنى قايتىدىن تېرىپ، زىيانىنى ئازايتتى. شۇ يىلى دۆڭقوتان گۇڭشېسى 2 - چوڭ ئەتراتىنىڭ 2 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدە ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، 32 سامانلىق كۆيۈپ كەتتى،

21 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىغا ھال سوراش خېتى ئەۋەتتى ھەمدە 2500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىنىڭ ئۆيلىرىنى ياسۇۋېلىشىغا ۋە ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى سېتىۋېلىشىغا ياردەم بەردى. 1977 - يىلى قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەرگەندە، ناھىيىلىك پارتكوم 18 مىڭ يۈەن قۇرغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلىنى ۋاقتىدا تارقىتىپ بەردى.

1978 - يىلى دۆڭقوتان رايونىدا سۇ ئاپىتى يۈز بېرىپ، بەزى ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشكەندە، ھۆكۈمەت 20 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى، 800 جىڭ پاختا، 1500 مېتر پاختا رەخت تارقاتتى.

1983 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى قاتتىق بوران لوپنۇرغا ھۇجۇم قىلدى، قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە ئالتە - يەتتە بالدىن كۆچىيىپ سەككىز بالغا يەتتى، بىر يېرىم سائەت داۋاملاشقاندىن كېيىن يەنە ئاجىزلاپ ئالتە - يەتتە بالغا چۈشتى، 23 - كۈنى سائەت ئوندا يەنە كۆچىيىپ سەككىز بالغا يېتىپ، ئىككى يېرىم سائەت داۋاملاشتى، تېمپېراتۇرا 6℃ قا چۈشۈپ قالدى. بۇ قېتىملىق قاتتىق بوران ئىككى كېچە - كۈندۈز داۋاملىشىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ئېغىر زىيانغا ئۇچرىدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرى پۈتۈن ناھىيىدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ مول ھوسۇل ئېلىشقا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ھەر خىل ماددىي ئەشيالارنى تارقاتتى، جەمئىي 53 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. 1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى قۇرۇق ئىسسىق شامال، قىراۋ ئۇششۇكىگە ئوخشاش ھەر خىل تەبىئىي ئاپەتلەرگە ئۇچرىدى، ھۆكۈمەت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاممىغا 69 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىش ئەھۋالى

12 - قىسىم 6 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	ئاپەت ئايرىمىسى	قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ماددىي ئەشيالار
1952	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	1000 يۈەن پۇل، 9334 جىڭ قۇتقۇزۇش ئاشلىقى
1953	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	ئاپەت يۈز بەرگەن ئۈچ رايونغا 27 مىڭ 600 جىڭ ئاشلىق تارقىتىلدى
1955	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	1582 يۈەن پۇل، 18 مىڭ جىڭ ئاشلىق
1958~1960	ئوت ئاپىتى	150 قۇر كىيىم - كېچەك
1961	ئوت ئاپىتى	2500 يۈەن پۇل
1974	ئوت ئاپىتى	1171 يۈەن پۇل
1976	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى، ئوت ئاپىتى	4780 يۈەن پۇل

1977	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	18 مىڭ يۈەن پۇل
1978	سۇ ئاپىتى	20 مىڭ يۈەن پۇل، 800 جىڭ پاختا، 1500 مېتر پاختا رەخت
1980	ئوت ئاپىتى	3610 يۈەن پۇل، 307 جىڭ پاختا
1981	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	45 مىڭ 526 يۈەن پۇل
1982	يامغۇر ئاپىتى	17 مىڭ يۈەن پۇل
1983	بوران ئاپىتى	53 مىڭ يۈەن پۇل
1984	قۇرغاقچىلىق ئاپىتى	4100 يۈەن پۇل
1985	ئىسسىق شامال، قىراۋ ئۇششۇكى ئاپىتى	69 مىڭ يۈەن پۇل

§ 3. يېزىلاردىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەرگە ياردەم بەردى. 1983 - يىلدىن ئىلگىرى نامرات ئائىلىلەرگە ئاساسەن مەلۇم قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ئىشلەپچىقىرىش بويۇملىرى تارقىتىپ بېرىلدى، بۇ گەرچە ناھايىتى زور رول ئوينىغان ۋە قىسىنچىلىق ئەھۋالىنى يېنىكلەتكەن بولسىمۇ، بىراق نامرات ئائىلىلەرنى نامراتلىقتىن تۇپتىن قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلالمىدى.

1983 - يىلى ناھىيىلىك نارامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ گۇرۇپپا نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بېيىش تەدبىرلىرىنى تۈزۈپ، كادىرلارنى يېزىلارغا چۈشۈپ تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىشقا تەشكىللەپ، يېزىلاردىكى نوپۇسى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، ئاساسىي تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان دېھقان، چارۋىچى ئائىلىلىرىگە سىياسەت، مەبلەغ، ماددىي ئەشيا ۋە تېخنىكا جەھەتتىن يار - يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئارقىلىق نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ بالدۇرراق بېيىشىغا ياردەم بەردى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئەھۋالى

12 - قىسىم 7 - جەدۋەل

يىللار	نامرات ئائىلىلەر-نىڭ ئومۇمىي سانى (ئائىلە)	شۇ يىلى يار - يۆلەك بولۇنغان نامرات ئائىلە	نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلە		دۆلەتنىڭ يار - يۆلەك بولۇپ بەرگەن مەبلىغى (يۈەن)
			جەمئىي (ئائىلە)	يار - يۆلەك بولۇنغان نامرات ئائىلىلەردە ئىگىلىگەن نىسبىتى%	
1983	711	276	114	41.30	27000
1984	597	278	226	81.29	65147
1985	371	221	111	50.22	41359

نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش جەريانىدا، ناھىيە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئۇچ يىلدا نامرات ئائىلىلەرنىڭ كۆپ قىسمىنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ بولۇش، بەش يىلدا ئاساسەن نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ بولۇشتىن ئىبارەت كۆرەش نىشانىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. 1983 - يىلى ناھىيە بويىچە 711 نامرات ئائىلە بار بولۇپ، شۇ يىلى 276 ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇندى، ئۇلارغا 27 مىڭ يۈەن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى، 114 ئائىلە بويىچە 613 كىشى نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ يار - يۆلەك بولۇنغان نامرات ئائىلىلەرنىڭ 41.3 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

1985 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 221 نامرات ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇندى، 41 مىڭ 359 يۈەن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پۇلى تارقىتىلدى، 111 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ نامرات ئائىلىلەرنىڭ 50.22 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى.

1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئۇچ يىلدا جەمئىي 451 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ نامرات ئائىلىلەرنىڭ 63.43 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلغانلار 3752گە يەتتى، 133 مىڭ 500 يۈەن يار - يۆلەك بولۇش پۇلى تارقىتىلدى.

§ 4. ئىجتىمائىي ئورۇنلاشتۇرۇش

1. كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 1 - يىلى تۇرپان ۋە توقسۇنلاردىن كەلگەن بىر قىسىم كۆچمەنلەر لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىكەنلىك رايونىغا كېلىپ ماكانلاشقاندى، تا بۈگۈنگە قەدەر «تۇرپانلىقلار كەنتى»، «لاشىن كەنتى»گە ئوخشاش يەر نامىلىرى ساقلىنىپ قالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)، دۇرال ئىسمىلىك موڭغۇل تىكەنلىكىنىڭ شەرقىدە بوز يەر ئاچقان، شۇڭا بۇ جاي دۇرال دەپ ئاتالغان.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) يېڭىكۆل نەپقە - دالالەت ئىدارىسى 1200 ئائىلىلىك ئۇيغۇرنى ۋە تېيەنجىن، شەنشى، گەنسۇلۇق 200 سودىگەرنى ئورۇنلاشتۇرۇپ لوپنۇردا بوز يەر ئۆزلەشتۈردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى چىڭخەينىڭ خۇاڭجۇڭ دېگەن يېرىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خۇيزۇ لىيۇسفونىڭ قەبىلىسىدىكى 8000 دىن ئارتۇق ئادەمنى يېڭى كۆلدىن دۇرالغىچە بولغان ئارىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇپ، يەر بېرىپ تېرىقچىلىق قىلدۇردى ھەمدە 975 ئېغىز ئۆي سالدۇردى، دۆڭقوتاندىن يېڭىچكە دەرياسىغىچە بولغان ئارىلىقتا 20 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا ئۆستەڭ چاپتۇردى.

2. چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، 1959-ۋە 1960 - يىللىرى، خۇبەي، ئەنخۇي، جياڭسۇدىن ئىبارەت ئۇچ ئۆلكىدىن 631 چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىپ، دۆڭقوتان،

ئاقسۇپى، داغلىقتىن ئىبارەت ئۇچ دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى، كېيىن يەنە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ تاۋابئاتلىرىدىن 14 كىشى كۆچۈپ كەلدى. ئاپتونوم ئوبلاست چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ تۇرمۇشىنى مۇۋاپىق ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، 1760 مېترلىق رەخت بېلىتى، قىشلىق كىيىم - كېچەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن 1440 يۈەن قوشۇمچە ياردەم پۇلى تارقىتىپ بەردى؛ ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى يەنە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 337 ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارغا 132 قۇر پاختىلىق چاپان، 212 دانە چاختىلىق ئىشتان، 59 يوتقان، 145 جۈپ قىشلىق ئاياغ كىيىم ھەل قىلىپ بەردى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى ئۇلارغا قىشلىق كىيىم - كېچەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن رەخت بېلىتى ۋە قوشۇمچە يادەم پۇلى تارقىتىپ بەردى.

1961 - يىلى خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش مەزگىلىدە، ئاقسۇپى، دۆڭقوتان ۋە داغلىقتىن ئىبارەت ئۇچ دېھقانچىلىق مەيدانى كەينى - كەينىدىن تارقىتىۋېتىلدى، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ۋە خەلق گۇڭشېلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كېيىن تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ بىر قىسمى سىرتقا ئېقىپ كەتتى، يەنە بىر قىسمى ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. 1965 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيىدىكى گۇڭشې (مەيدان) لاردا چېگرا رايونغا يۆرتىغا قايتىپ كەتتى. 1965 - يىلغا كەلگەندە، ناھىيىدىكى گۇڭشې (مەيدان) لاردا چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 119 ئائىلە، 347 كىشى قېلىپ قالدى.

1985 - يىلغا كەلگەندە، ئەينى يىللاردىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ناھىيىنىڭ سانائىت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە كارخانا، كەسىپى ئورۇنلىرىدا تۇرلۇك خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ خىزمەت ئورۇنلىرىغا قەدەم قويۇپ، چېگرا رايونىنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تۆھپە قوشقىدەك بولۇپ قالدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ھەم ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى 1000 دىن ئاشتى.

3. ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش

لوپنۇر ناھىيىسىدە ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى 1954 - يىلدىن باشلاندى. ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش جەھەتتە، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھۇججەتلىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە بىنائەن، «مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش، ھەر بىر كىشىنى تېگىشلىك ئورۇنغا ئىگە قىلىش» تىن ئىبارەت ئاساسىي مەقسەت ۋە «قەيەردىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە قايتىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن، مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش تىرىشىپ ئىشقا ئاشۇرۇلدى. سىياسەت بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، بازاردىكى تاۋار ئاشلىق نوپۇسىدىكىلەر ياكى يېزىلارغا چۈشكەن زىيالىي ياشلار، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلاردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىيلەر خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن مەخسۇس تېخنىكا خادىملىرى ئۆزىنىڭ ئارتۇقچىلىقى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ ئەسلى نوپۇسى يېزىدا بولغان ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەن ھەربىيلەر يېزىلارغا قايتىپ يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتناشتى.

1954 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتىپ ۋە چېكىنىپ يېزىغا قايتىپ يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتناشقان ھەربىي 110غا يەتتى، بۇلار ئىچىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش جەھەتتە قىينىچىلىقى بارلارغا ئالاقىدار تارماقلار مۇۋاپىق ياردەم بەردى.

1977 - يىلغا كەلگەندە، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتىپ ۋە چېكىنىپ يېزىلارغا قايتىپ يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتناشقانلار 187گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئون كىشى ساناقەت، كان - كارخانىلارغا قوبۇل قىلىنىپ دۆلەتنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى بولدى، يەنە ئون كىشى چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، چوڭ ئەترەت باشلىقى بولدى، 17 كىشى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولدى. 1970 - يىلدىن 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، پارتىيە، ھۆكۈمەت، كارخانا ۋەكىسپىي ئورۇنلارغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار جەمئىي 89غا يەتتى؛ 1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەنلەردىن 240 كىشى خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

4. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە قايتۇرۇش

مىنگونىڭ 14 - يىلدىن 16 - يىلغىچە (1925 - يىلدىن 1927 - يىلغىچە)، تارىم دەرياسىنىڭ تارماق ئېقىنى — زايىت دەرياسىدا لانتا يىغىلىۋالغانلىقى ۋە يەرلىك زومىگەر ئەيسا ئوتلاقلىرىنى سۇغىرىش ئۈچۈن توسما سېلىپ دەريا سۈيىنى توسۇۋالغانلىقى ئۈچۈن، تېرىلغۇ يەرلەرگە سۇ يېتىشمەي تاشلىۋېتىلدى، ناھىيە تەۋەسىدە 980 ئائىلە بويىچە 8000 دىن ئارتۇق ئادەم تېرىكچىلىك قىلىش يۇزىسىدىن سىرتلارغا چىقىپ كەتتى. كېيىن شىڭىياڭ ئۇستىگى چېپىلىپ بۇگۇر، شايار ۋە كورلا قاتارلىق جايلاردىن نۇرغۇن كىشىلەر بۇ ناھىيىگە ئولتۇراقلاشتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 50 - يىللارنىڭ ئاخىرى ۋە 60 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق مەزگىلىدە، سىچۇەن، جياڭسۇ، شەندۇڭ، خېنەن، ئەنخۇي ۋە گەنسۇ قاتارلىق جايلاردىن بەزى كىشىلەر ئۆزلۈكىدىن بۇ ناھىيىگە ئېقىپ كەلدى (بەزىلىرى ئۇرۇق-تۇغقان ۋە يار - بۇرادەرلىرىگە تايىنىپ كەلدى). 1960 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا ئاققۇنلار جەمئىي 466 گە يەتكەن. مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بۇ كىشىلەرنى ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى، 380 كىشى يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتناشتۇرۇلدى. 62 كىشى ساناقەت، كان - كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، 24 كىشى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىشكە سەپەرۋەر قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»نىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، يەنە بەزى كىشىلەر ئىچكى جايلاردىن بۇ ناھىيىگە ئېقىپ كەلدى. 1974 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىدە «ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش پونكتى» قۇرۇلدى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا ھەمكارلىشىپ يىغىۋېلىش، تەكشۈرۈش ۋە يۇرتىغا قايتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1974 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا ناھىيە بويىچە گۇڭشې، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ۋە بازارغا كەلگەن ئاققۇن 1002گە يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە گۇڭشې ۋە ئەترەتلەر ئورۇنلاشتۇرغان، ئەمگەككە قاتناشتۇرۇش ئارقىلىق نورمال ئاشلىقى بېرىلمىغان ئاققۇن 512. ناھىيە پەيدىن - پەي يۇرتىغا قايتۇرغان ۋە ئۆزلۈكىدىن ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلەر 146، يەنىلا بازار ۋە يېزىلارغا تارقىلىپ يۈرگەنلەر 366. شۇ يىلى يىغىۋېلىش پونكتى 29 كىشىنى يىغىۋېلىپ 27 كىشىنى يۇرتىغا قايتۇردى، ئىككى كىشىنى تەكشۈرۈشكە قالدۇردى.

1977 - يىلى ناھىيە بويىچە يىغىۋېلىنغان ئاققۇن 259 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، يىغىۋېلىپ تەكشۈرۈش مەزگىلىدە، يىغىۋېلىنغان خادىملار قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە تەشكىللەندى، ئۇلارنىڭ كىرىمى يۇرتىغا قايتۇرۇش ۋە تۇرمۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى قىلىندى. شۇ يىلى يىغىۋېلىنغان خادىملار تەكشۈرۈلگەندىن كېيىن، 27 كىشى ناھىيىدىكى گۈڭشې ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى يېزا ئىگىلىك ئەمگىكىگە قاتنىشىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

§ 5. نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش

مىنگو مەزگىلىدە، لوپنۇردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ نىكاھلىنىشى ئاساسەن ئۇرۇق - تۇغقان ۋە دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشى ئارقىلىق بولاتتى، تويىنى ئاتا - ئانىسى قىلىپ قويىاتتى. ئايرىم بىر قىسمى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە بېرىپ تىزىمغا ئالغۇزۇپ توي خېتى ئالاتتى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا، نىكاھلانغۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىنىڭ ئۆرپ-ئادىتى بويىچە دىنىي مۇراسىم ئارقىلىق توي قىلاتتى. ئاخۇنلار نىكاھ ئوقۇپ قويسىلا ئەر - خوتۇن بولغان ھېسابلىناتتى. ئەگەر ئەر - خوتۇنلار بولۇشالماي ئىككى تەرەپ ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتنى داۋاملاشتۇرۇشنى خالىمىسا، پەقەت تىل خەت يېزىپ قويسىلا نىكاھتىن ئاجراشقان بولاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت 1950 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى»نى ئېلان قىلدى، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ ئالاھىدە ئەھۋالىغا ئاساسەن، نىكاھ قانۇنىنى ئىجرا قىلىشقا دائىر قوشۇمچە بەلگىلىمە چىقاردى. ناھىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمەتلىرى نىكاھ قانۇنىنى داغدۇغىلىق تەشۋىق قىلدى، ھەر خىل يىغىن ۋە كۆرگەزمىلەرنى ئېچىش ئارقىلىق نىكاھ قانۇنىنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلىپ، نىكاھتا ئەركىن بولۇشنى يولغا قويۇپ، ھەممە ئائىلىگە ۋە ھەممە كىشىگە بىلدۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇردى. شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ قوشۇمچە بەلگىلىمىسىدە ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئەرلەر 18 ياشقا تولغاندا، قىزلار 16 ياشقا تولغاندا ئەركىن مۇھەببەتلىشىپ، ئىككى تەرەپ قوشۇلغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىگە بېرىپ نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش رەسمىيىتىنى ۋاقتىدا بولىدىغانلىقى بەلگىلەندى. 1954 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا شۇ يىلى نىكاھلانغان 218 جۈپ ئەر - ئايال تىزىملانغان، بۇنىڭ ئىچىدە ياراشقانلار ئىككى جۈپ؛ 113 جۈپ ئەر - ئايال نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلغان، مۇرەسسە قىلىش ئارقىلىق نىكاھتىن ئاجراشمىغانلار 30 جۈپ، مۇرەسسە قىلىش ئۇنۇم بەرمەي نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلغانلار 83 جۈپ.

نىكاھ قانۇنىنى تەشۋىق قىلىشنىڭ ئۇزلۇكسىز چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ، فېئوداللىق نىكاھلىنىش ئۇسۇلى ۋە دىنىي تۇس ئالغان نىكاھلىنىشنى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاشنىڭ ئورنىغا دەسسىتىش ئۇسۇلى بىكار قىلىندى. 1955 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاتا - ئانىسى چات كېرىۋېلىپ قىلىنغان توي بىر قېتىم، قانۇندا بەلگىلەنگەن نىكاھلىنىش يېشىغا توشماي قىلىنغان توي ئۇچ قېتىم بولدى. 1958 - يىلى خەلق گۈڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيە بويىچە گۈڭشېلارغا نىكاھلانغۇچىلارنى نىكاھ قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە تىزىملاش خىزمىتىنى ئىشلىيەلەيدىغان بىر تۈركۈم كادىر يېتىشتۇرۇپ بېرىلدى، مۇشۇ بىر يىلدا 325 جۈپ ئەر - ئايال توي قىلدى،

بۇنىڭ ئىچىدە ئاتا - ئانىسى چات كىرىۋېلىپ مەجبۇرىي توي قىلغانلار ئىككى جۈپ، توي قىلىش پېشىغا توشماي تۇرۇپ توي قىلىۋالغانلار سەككىز كىشى. دىنىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىش ئەھۋالى ئاساسەن تۇغىتىلدى.

50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى 2 - شىسى ناھىيە تەۋەسىدە بەزى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنى كەينى - كەينىدىن قۇردى. ھەر قايسى تۈەن - مەيدانلاردىكى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئىشىنى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەر قايسى تۈەن - مەيدانلارنىڭ سىياسىي ئورگانلىرىنىڭ بىجىرىشىگە ھاۋالە قىلدى.

1973 - يىل 1 - ئايدىن 1974 - يىل 8 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بولغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 641 جۈپ ئەر - ئايال توي قىلىپ تىزىمغا ئالدۇرغان (ناھىيىدە تۇرۇشلۇق بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) . 168 جۈپ ئەر - ئايال نىكاھتىن ئاجراشقان، بۇلارنىڭ ھەممىسى نىكاھ قانۇنىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بويىچە نىكاھلىنىش ۋە نىكاھتىن ئاجرىشىش رەسمىيىتى بىجىرگەن.

1980 - يىلى دۆلەت يېڭى نىكاھ قانۇنىنى ئېلان قىلدى، ئاپتونوم رايون نىكاھ قانۇنىنى ئىجرا قىلىشقا دائىر قوشۇمچە بەلگىلىمە چىقاردى. نىكاھ قانۇنىدا ئەرلەرنىڭ 22 ياشتا، قىزلارنىڭ 20 ياشتا توي قىلىشى بەلگىلەندى، ئاپتونوم رايون ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىش يېشى ئەرلەرنىڭ 20 ياشتىن، قىزلارنىڭ 18 ياشتىن تۆۋەن بولماسلىقىنى بەلگىلىدى. 1981 - يىلى يېڭى نىكاھ قانۇنى ئېلان قىلىنغان تۇنجى يىلى ئاممىنىڭ نىكاھلىنىشىنى تىزىملىتىشىغا قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ناھىيىدە تۇرۇشلۇق ھەر قايسى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنىڭ سىياسىي ئورگانلىرى، ناھىيىگە قاراشلىق تۆت گۇڭشې ۋە ناھىيە بازىرىدا نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش نۆۋەتسىددىن ئوننى تەسىس قىلدى. شۇ يىلى 402 جۈپ ئەر - ئايال تىزىملاندى (ياراشقانلار 14) ، 125 جۈپ ئەر - ئايال نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلدى، 112 جۈپ ئەر - ئايالنىڭ ئاجرىشىش ئىشىدا مۇرەسسە قىلىش ئۇنۇم بەرمىگەچكە، ئۇلارنىڭ ئاجرىشىش ئىشى سوت مەھكىمىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاپ بېرىلدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 1036 جۈپ ئەر - ئايال تىزىملاندى، بۇنىڭ ئىچىدە قايتا نىكاھلانغۇچىلار 304؛ 196 جۈپ ئەر - ئايال نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلدى. دىنىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىشى ۋە نىكاھ سودىسى قىلىش ھادىسىلىرى يۇز بەرمىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئايرىم يىللاردىكى نىكاھلانغۇچىلارنى تىزىملاش ئەھۋالى

12 - قىسىم 8 - جەدۋەل

يىللار	تۇنجى نىكاھلانغانلار (جۈپ)	قايتا نىكاھلانغانلار (جۈپ)	ياراشقانلار (جۈپ)
1954	218		2
1955	158		2
1957	325		5
1961 — 1958	115		
1974 — 1973	641		
1981			14
1985	732	304	

ئەسكەرتىش: 1973 - ، 1974 - ۋە 1981 - يىللاردىكى سانلار بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئايرىم يىللاردىكى نىكاھتىن ئاجراشقانلارنى تىزىملاش ئەھۋالى
12 - قىسىم 9 - جەدۋەل

يىللار	نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلغانلار (جۈپ)	نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلىپ مۇرەسسە قىلىش ئارقىلىق ئاجراشمىغانلار (جۈپ)	مۇرەسسە قىلىش ئۇنۇم بەرمەي سوت مەھكىمىسىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللانغانلار (جۈپ)	ئەسكەرتىش
1954	83	30		
1955	28	27	33	
1957	47	15	19	
1961 — 1959	24			
1974 — 1973	168			بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ
1981	125		112	بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدىكى بەش نۇقتا ۋە تۆمۈر يول قومانىدانلىق شتابى مۇداپىئە - ئالاقە ئورنىدىكى بىر نۇقتىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە
1985	196	22		

II باب

ئەمگەك

مىنگو دەۋرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە ئەمگەك ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ئەمگەك ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورگىنى يوق ئىدى. پۈتۈن ناھىيىدىكى ئەمگەك كۈچلىرى ئاساسەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن مەشغۇل بولاتتى، شۇنىڭدەك ياغاچچىلىق، تۆمۈرچىلىك، تۈنىكىچىلىك، ئۇن-ياغ تارتىش، تىككۈچىلىك، ساتىراشلىق ۋە كىگىزچىلىككە ئوخشاش قول ھۈنەرۋەنچىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كۆپىنچىسى ناھىيە بازىرى ۋە تىكەنلىك بازىرىغا مەركەزلەشكەنىدى، يۇقىرقى كەسىپلەرگە ئېھتىياجلىق ئىشلارنى كەسىپ ئىگىلىرى ئۆز ئالدىغا ياللاپ ئىشلىتەتتى، ئىش ھەققى ۋە ئەمگەك شارائىتىنى ئىككى تەرەپ كېڭىشىپ ھەل قىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1950 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە، يەرلىك ئاھالىلەر ئاز، كادىرلارنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ يېشى كىچىك، تېخى مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بولغاچقا، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش مەسىلىسى ئانچە گەۋدىلىك ئەمەس ئىدى. 1960 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە بىر قىسىم كادىرلارنىڭ ۋە ئىشچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى چوڭ بولدى، لېكىن مۇتلەق كۆپ قىسمى داۋاملىق مەكتەپتە ئوقۇدى، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ئايرىم ياشلارنى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ۋە كادىرلار بۆلۈمى خىزمەتكە تەقسىم قىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىلدا، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرى پۈتۈنلەي توسۇلۇپ كەتتى، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ تاقالدى، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار كۈنسايىن كۆپەيدى، زىيالىي ياشلار تۈركۈم تۈركۈملەپ يېزىلارغا چۈشۈپ ئەمگەك قىلدى. 1973 - يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى ئەمگەك ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، شەھەر ۋە يېزىلاردىكى سودا - سانائەت، يېمەك - ئىچمەك مۇلازىمىتى كەسىپلىرى ۋە جامائەت ئىشلىرىغا ئوخشاش ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا ۋە كەسىپىي ئىشلار ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇلدى، جۈملىدىن قول سانائەت ۋە يەككە سودا ئىشلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈش بىلەن بىللە، ئەمگەك - كادىرلار تارماقلىرى پېنسىيىگە ۋە دەم ئېلىشقا چىققانلارنىڭ ئورنىغا خادىم سەپلەش خىزمىتىنى ئىشلەپ، زور بىر تۈركۈم ئىش كۈتۈپ تۇرغانلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازاردىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك بىلەن يەككە ئىگىلىكنى پائال قوللىدى، ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملارنىڭ تەشكىللىنىپ ئىشقا ئورۇنلىشىش يوللىرىنى كەڭ ئېچىپ، ئۇلارنى ئۆز ئالدىغا ئىش تېپىشقا ئىلھاملاندۇردى ۋە ئۇنى قوللىدى. ناھىيىلىك ئەمگەك بۆلۈمى ئالدى بىلەن بازاردا قىلىپ قالغان ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئاساسىدا، ناھىيىلىك زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا ئەۋەتىش ئىشخانىسى بىلەن بىرلىكتە 1978 - يىلدىن بۇرۇن يېزىغا چۈشۈرۈلۈپ تېخى بازارغا قايتۇرۇپ كېلىنمىگەن 276 زىيالىي ياشنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. 1984 - يىلدىن ئىلگىرى، ناھىيە بويىچە جەمئىي 288 ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەھۋالى

12 - قىسىم 10 - جەدۋەل　　بىرلىكى: ئادەم

تۈرلەر / يىللار	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			
		مىللىي ئىشچى - خىزمەتچى	ئايال ئىشچى - خىزمەتچى	مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچى	توختاملىق ئىشچى - خىزمەتچى	ۋاقىتلىق ئىشچى ۋە پىلان سىرتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى
1950	162	124	8	162		

		163		119	163	1951
		109			109	1952
		108			108	1953
		165			165	1954
		224			224	1955
		447		50	447	1957
46		634		380	680	1958
88		1602	213	687	1690	1959
54		2585	516		2639	1960
11		2110	655		2121	1961
		1349	242		1349	1962
		1167			1167	1963
54		1126	307		1180	1964
62		1198	392		1260	1966
90		1273	410		1363	1967
95		1360			1455	1969
129		1430	433	836	1559	1970
115		1454		884	1569	1971
140		1530		974	1670	1972
136		1529	475	993	1665	1973
105		1593	500	990	1698	1974
98		1643	594	598	1741	1975
203		1710	616	1035	1913	1976
109		1889	611	986	1998	1977
309		1964	694	880	2273	1978
352		2102	723	1346	2454	1979
307		2197	797	1446	2504	1980
232		2319	826	1486	2551	1981
259		2421	918	1663	2680	1982
119	3	2479	881	1600	2598	1983
127	5	2372	841	1506	2499	1984
116	50	2447	973	1608	2563	1985

§ 1. ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئەمگەك باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە، خوجايىنلار ئۆز مەنپەئىتى ۋە خاھىشى بويىچە دۆكان قائىدىسى ۋە زاۋۇت ئەھدىنامىلىرىنى تۈزىۋېلىپ، يالالانما خادىملارنى نازارەت قىلاتتى ياكى ئىش - ھەرىكىتىگە چەك قويۇاتتى، ئەگەر خىلاپلىق قىلىپ قويسا، يەڭگىل بولغاندا ئۇرۇپ تىللايتتى، ئېغىر بولغاندا ئىشتىن چىقىرىۋېتەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىشچىلار دۆلەتنىڭ خوجايىنىغا ئايلاندى، پارتىيە ۋە

ھۆكۈمەت ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ سىياسىي ئاڭلىقلىقىنى دائىم قوزغاپ، ئۇلارنى ئەمگەك ئىنتىزامىغا ئاڭلىق رىئايە قىلىدىغان قىلدى، ئۇلارغا سىياسىي - ئىدىيە جەھەتتىن تەربىيە بېرىشكە دىققەت قىلىش ئاساسىدا، مۇناسىپ ھالدائەمگەك ئىنتىزامى چەكلىمىسىنى ماسلاشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتا ئىشچانلارنى تەقدىرلەپ، ھۇرۇنلارنى جازالاپ، ئىلغارلارنى مۇكاپاتلاپ، قالاقلارنى جازالاپ، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئاگاھلاندۇرۇش، چوڭ سەۋەنلىك يېزىش، دەرىجىسىنى ۋە ئىش ھەققىنى چۈشۈرۈش قاتارلىق چارىلەرنى كۆردى؛ قىلمىشى ئېغىر، كارخانىغا سالغان زىيىنى كۆپ بولغان ئايرىم ساندىكى كىشىلەرگە خىزمەتتىن بوشىتىۋېتىش، جىنايەت ئۆتكۈزگەنلەرنى قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىش جازاسى بەردى.

گوۋۇيۈەن ئېلان قىلغان «كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى مۇكاپاتلاش ۋە جازالاش نىزامى»غا ئاساسەن، 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا 12 ئەڭ ياخشى پىرىكازچىك ۋە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى تەقدىرلەندى، ئەمگەك ئىنتىزامىغا ئېغىر خىلاپلىق قىلغان16 ئىشچى- خىزمەتچىگە چارە كۆرۈلدى.

ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقى جەمئىيەتتىكى ئەمگەك كۈچلىرى، مەسىلەن: مۇقىم ئىشچىلار، ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋاقىتلىق ئىشچىلار، پەسىل خاراكتېرلىك ۋاقىتلىق ئىشچىلارنى ئىشتىن قايتۇرۇش، ئىشقا قويۇش، قوبۇل قىلىش، شۇنىڭدەك تەبىئىي كېمەيگەن خادىملارنىڭ ئورنىغا ئادەم تولۇقلاش جەھەتتە، 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن ئىلگىرى، بۈيرۇق خاراكتېرلىك باشقۇرۇشنى ئاساس قىلغان باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللانغاندى؛ 70 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 1985 - يىلغىچە، ئاساسەن، يېتەكچى خاراكتېرلىك بىر تۇتاش پىلانلاپ سەپلەش، مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللاندى.

2. ئىشچىلارنى يۆتكەش خىزمىتى

ئۇزى ئىلتىماس يازسا، يۆتكىلىپ چىققان ۋە يۆتكىلىپ بارىدىغان ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار قوشۇلۇپ پىكرىنى يازغاندىن كېيىن، ئەمگەك تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە مەلۇم قىلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلانغاندىن كېيىن ئاندىن يۆتكىلىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشكە بولىدۇ.

3. ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋاقىتلىق ئىشچىلارنى رەسمىيلەشتۈرۈش

1977 -يىلى ئالاقىدار ھۆججەتلەردىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئومۇمەن 1971 - يىل 11-ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن بۇرۇن ئىش ئورنىدا بار بولغان ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋاقىتلىق ئىشچىلار نىسبەت بويىچە مۇقىم ئىشچى قىلىپ رەسمىيلەشتۈرۈلدى. شۇ يىلى 82 ئىشچى رەسمىيلەشتۈرۈلدى.

4. قىسقا مۇددەتلىك ئىشچى (ياكى پەسىللىك ئىشچى) قوبۇل قىلىش

كارخانا ياكى كەسپىي ئورۇنلار ئىشلەپچىقىرىش ئالدىراش پەسىللەردە ۋاقىتلىق ئىشچى قوبۇل قىلماقچى بولسا، ھەر پەسىلدە ئادەم ئىشلەتكۈچى ئورۇنلار ئىشچى ئىشلىتىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويسا، پىلان، ئەمگەك قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلار مۇزاكىرە قىلىپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، پىلان كومىتېتى ئىشچى ئىشلىتىش كۆرسەتكۈچىنى چۈشۈرۈپ بېرىدۇ، ئەمگەك تارماقلىرى تونۇشتۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 -

ئومۇمىي يىغىندىن تارتىپ 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ناھىيە بويىچە جەمئىي 1162 ئادەم (قېتىم) پەسىل خاراكتېرلىك ئىشچى ئىشلىتىلدى.

5. ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا ئىشچى قوبۇل قىلىش

1950 - يىلى بىر تۈركۈم ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى سودا ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، بازار - پېزىلاردىن ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى تۈزۈمىدىكى بىر تۈركۈم ئىشچىلار قوبۇل قىلىندى. 1956 - يىلى سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى جەريانىدا، خۇسۇسىي ۋە كوللېكتىپ سودا - سانائەت كارخانىلىرىدىكى بىر تۈركۈم ئىشچى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى تۈزۈمىدىكى ئىشچىلىققا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلى يەرلىك سانائەت داغدۇغىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇلغاندىن كېيىن، يېزا - بازارلاردىن بىر تۈركۈم ئىشچى قوبۇل قىلىندى. 1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن تارتىپ 1985 - يىلغا قەدەر، ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار ۋە يېزىلارغا چۈشۈرۈلگەن زىيالىي ياشلار ئىچىدىن دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلارغا 379 ئىشچى، 77 توختاملىق ئىشچى قوبۇل قىلىندى.

6. دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورۇنلىرى، كەسپىي ئورونلار ۋە دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇتلاردا تەبىئىي كىيمەيگەن خادىملارنىڭ ئورنىغا ئادەم تولۇقلاش

1979 - يىلدىن كېيىن، تەبىئىي كىيمەيگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئورنىغا پەرزەنتلىرىنى قوبۇل قىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. ئومۇمەن پېنسىيىگە چىققان ۋە ۋاپات بولغان ئىشچىلار تەبىئىي كىيمەيگەن خادىملار دەپ قارىلىپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئادەم تولۇقلاندى، قوبۇل قىلىش شەرتى مۇنداق: ئومۇمەن پېنسىيىگە چىققان ئىشچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى تاۋار ئاشلىقى يەيدىغان ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياش بولۇپ، دوختۇرنىڭ تەن سالامەتلىك تەكشۈرۈشىدە ساغلام چىققان، يېشى 16 ياشتىن 30 ياشقىچە بولغان ياشلار بولسا ئىدارە ئەمگەك تارماقلىرىغا مەلۇم قىلسا، تەكشۈرۈپ تەستىقلانغاندىن كېيىن ئىشقا ئورۇنلىشىش رەسمىيىتى بېجىرىلدى. 1979- يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر، تەبىئىي كىيمەيگەن خادىم 119 بولۇپ، 78 كىشى ئورنىغا تولۇقلاندى.

1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ناھىيىدە ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى قۇرۇلۇپ، ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىش كۈتۈپ تۇرغان خادىملار (ئاساسلىقى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلار) نى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى. 1985 - يىلغا قەدەر، 109 كىشى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا تونۇشتۇرۇلدى.

قوشۇمچە: ناھىيىلىك ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى

بۇ شىركەت 1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى قۇرۇلغان بۆلۈمچە دەرىجىلىك كەسپىي ئورۇن بولۇپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەمگەك بۆلۈمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلغاندى. بىراق ئەينى چاغدا مەخسۇس خادىم سەپلەنمىگەن بولۇپ، بىر قىسىم كەسپىنى ئەمگەك بۆلۈمىدىكى مەخسۇس زىيالىي ياشلار خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان كادىرلار باشقۇرۇپ تۇرغانىدى. 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ

30 ـ كۈنى ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ دەرىجىسى مۇئاۋىن رايون دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلۈپ، بەش شتات بېرىلدى. ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى ئىش كۆتۈپ تۇرغان خادىملارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن بۇرۇن كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش، باشقۇرۇش ۋە بازاردىكى ئىجتىمائىي ئەمگەك كۈچلىرىنى قوبۇل قىلىش ۋە چىقىرىش، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشىنى تەشكىللەشتىن ئىبارەت بولدى. 1985 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى 109 ئەمگەك كۈچىنى ئىشقا تونۇشتۇردى، بۇنىڭ ئىچىدە زىيالىي ياشلارنىڭ كوللېكتىپ ئورۇنلىرىغا تونۇشتۇرۇلغىنى 39، يەككە تىجارەت قىلىشقا تونۇشتۇرۇلغىنى ئۈچ، ۋاقىتلىق خىزمەتكە تونۇشتۇرۇلغىنى 67.

§ 2. كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش

مىنگو دەۋرىدە، ياش- ئۆسمۈرلەر قول ھۈنەرۋەنلىكى، سودا، يېمەك ـ ئىچمەك كەسپى ۋە مۇلازىمەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانماقچى بولسا، ئۇستا تۈتۈپ ھۈنەر ئۆگىنەتتى، پۈتۈشكەن مۇھلەت (ئادەتتە ئۈچ يىل) ئىچىدە شاگىرت بولۇپ ئىشلەيتتى، مۇھلەت توشۇپ مۇستەقىل مەشغۇلات قىلالايدىغان بولغانلار ئۆز ئالدىغا ھۈنەر قىلاتتى ياكى دۇكان ئايرىپ چىقاتتى. خەلق ئارىسىدىكى ئۇستا تۈتۈپ ھۈنەر ئۆگىنىدىغان بۇ خىل كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلىنىش ئۇسۇلى، يەككە قول ھۈنەرۋەنلەر (ياغاچچى، تۇمۇرچىلەر) ئارىسىدا تا ھازىرغا قەدەر قوللىنىلماقتا، بىراق ۋاقتى ئىلگىرىكىدىن كۆپ قىسقا.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ سودا ـ سانائەت، مۇلازىمەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى، كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەنگۈچىلەرنىڭ كۆپ قىسمى يەنىلا ئۇستا تۈتۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق تەربىيىلەندى. 60 ـ يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ئالاقىدار تارماقلار ساھەلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ئۇزۇن مۇددەتلىك ۋە قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، كەسپىي تېخنىكا ئاساسىي بىلىملىرى تەربىيىسى ئېلىپ باردى. 1960 ـ يىلدىن 1966 ـ يىلغىچە، ناھىيىدە بوغالتېرلىق، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى، سۈچىلىق، تراكتورچىلىق بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرى ئېچىلىپ، 290 دىن ئارتۇق كەسپىي بىلىمگە ئىگە خادىم تەربىيىلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش توختاپ قېلىپ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى ياش ئىشچىلار كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلىنىشتىن مەھرۇم قالدى.

«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، كارخانىلارنىڭ تەرتىپكە سېلىنىشى ۋە ئىسلاھ قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، كەسپىي جەھەتتىن تەربىيىلەش خىزمىتى يەنە قايتىدىن باشلاندى. زاۋۇت، كان ـ كارخانىلار ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدىكى ئۇستازلار شاگىرتلارنىڭ ئۆگىنىۋېلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئۆز ئارا يارەملىشىپ ئۆگىنىش، شۇنىڭدەك ئىشتىن سىرتقى چاغلاردا تەربىيىلەشنى كۈچەيتىشنى ئەسلىگە كەلتۈرگەندىن سىرت، ناھىيىدىكى ھەر قايسى تارماقلار دائىم مەشغۇلات تېخنىكىسى بويىچە ماھارەت كۆرسىتىش، مۇسابىقە ئۆتكۈزۈش، كەسپىي تېخنىكا بىلىملىرى بويىچە لېكسىيە ئۇيۇشتۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. كارخانىلار يەنە قەرەللىك ھالدا سىناش تۇزۇمىنى ئورناتتى، ناھىيە دەرىجىلىك ئالاقىدار تارماقلار ئۆزلىرىنىڭ كەسپىي خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى دائىملىق كۇرسى، تراكتور ھەيدەش، يېزا ئىگىلىك تېخنىكىسى، سۈچىلىق، مال

دوختۇرلۇق، مېۋىلىك دەرەخ قاتارلىقلار بويىچە تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى ئېچىپ، جەمئىي 755 ئادەم (قېتىم) نى تەربىيىلىدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك مالىيە ئىدارىسى بىر قارار بوغالتېر، كاسسىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، كۇرسقا 344 كىشى قاتناشتى.

§ 3. پاراۋانلىق، ئەمگەك سۇغۇرتىسى

1. پاراۋانلىق

خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىشچىلارنىڭ پاراۋانلىق مۇئامىلىسى كۆپ قېتىم تەڭشەلدى. ناھىيىلىك ئەمگەك - كادىرلار تارمىقى پاراۋانلىق خىراجىتىنىڭ ئىشلىتىلىشىنى باشقۇردى ھەم نازارەت قىلدى. كارخانا، كەسىپي ئورۇنلار ۋە ئورگان، ئاممىۋى تەشكىلاتلار پىلانلىق ھالدا ئالاقىدار تارماقلارغا پىلانىنى يوللاپ، تەكشۈرۈپ تەستىقلىتىش رەسمىيىتىنى ئۆتىدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق خىراجىتى خىزمەتتىن چېكىنىش خىراجىتى، پېنسىيە خىراجىتى، ۋاپات بولغانلارغا بېرىلىدىغان خىراجەت، دەپنە قىلىش خىراجىتى، نەپىقە خىراجىتى، تىببىي داۋالاش - سەھىيە خىراجىتى، تۇرمۇش قوشۇمچە ياردەمى خىراجىتى، مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، تەشۋىقات خىراجىتى، كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىراجىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، پاراۋانلىق خىراجىتى ئومۇمىي سوممىسى 1953 - يىلدىكى 9700 يۈەندىن 1985 - يىلى 405 مىڭ 900 يۈەنگە يېتىپ، 40.8 ھەسسە ئاشتى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكى تۈزۈمىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق خىراجىتىنىڭ 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى قۇرۇلما ئەھۋالى

12 - قىسىم 11 - جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	پۈتۈن يىللىق پاراۋانلىق خىراجىتى ئومۇمىي سوممىسى	بۇنىڭ ئىچىدە				
		خىزمەتچىنىڭ چېكىنىش پېنسىيە خىراجىتى	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ۋاپات بولۇش، دەپنە قىلىش ۋە نەپىقە خىراجىتى	داۋالىنىش سەھىيە خىراجىتى	تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىراجىتى	مەدەنىيەت، تەنتەربىيە، تەشۋىقات خىراجىتى	كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىشلىرىغا بېرىلگەن قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى
1950							
1951							
1952							
1953	0.97			0.31	0.06		0.6
1954	0.66			0.37			0.29
1955	1.07			0.67			0.39
1956	1.21			0.62			0.59

0.78			0.95			1.76	1957
0.77	0.55		0.88			1.65	1958
2.49		0.19	0.66			3.34	1959
1.46			1.23			2.69	1960
0.37			2.14	0.15		3.56	1961
1.79			1.71	0.015		3.52	1962
	0.95		1.77	0.023		2.75	1963
0.66			1.47			2.14	1964
0.81			1.1399			1.95	1965
1.33			0.7		0.94	2.98	1966
1.21			0.8	0.02		2.06	1967
							1968
0.90			0.68			1.58	1969
							1970
1.7			0.95			2.66	1971
1.44			1.10			2.54	1972
2.36			1.07			3.43	1973
3.25			1.69			4.94	1974
3.12			1.68			4.90	1975
4.04			2.44			6.48	1976
3.96		0.03	2.46		0.43	6.88	1977
6.49		2.19	2.64			11.32	1978
5.75			3.02		0.83	9.6	1979
		6.92	3.69		0.5	11.11	1980
	10.74		5.18		0:85	16.77	1981
	13.1		5.7		2.28	21.35	1982
13.2			7.51	0.01	4.31	25.12	1983
15.91			8.48	0.06	5.5	29.98	1984
19.3			10.98	0.02	10.29	40.59	1985

2. ئەمگەك مۇھاپىزىتى

ناھىيىلىك ئەمگەك تارمىقىدا ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ ئەمگەك مۇھاپىزىتىنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈدىغان ۋە نازارەت قىلىدىغان مەخسۇس خادىم سەپلەندى، ئاساسىي قائىلام ۋە ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار پەسلەيەكى يىلدا بىر قېتىم ئىش تۇرلىرى بويىچە كىيىم-كېچەك ۋە چاڭ - توزان ھەم زەھەرلەنىش مۇداپىئەلىنىش لازىمەتلىكلىرى، شۇنىڭدەك ئەمگەك مۇھاپىزەت بۇيۇملىرىنى تارقىتىپ تۇرىدۇ. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى جىسمانىي بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، يارىلىنىش ۋە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنىڭ يۈز بېرىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش يۈزىسىدىن، 1979 - يىلدىن ئېتىبارەن، ھەر يىلنىڭ 5 - ئىيىدا «بىخەتەرلىك ئېيى» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، زاۋۇت ۋە قۇرۇلۇش ئورۇنلىرى بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تۇرۇلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە بولغان بىخەتەر ئىشلەپچىقىرىش تەربىيىسى كۈچەيتىلىپ، ئىش ئورنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى ئورنىتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا بىخەتەرلىك تەدبىرلىرى قوللىنىلىپ، يوچۇقلار ئېتىلىپ، ئاپەتنىڭ

ئالدى ئېلىنىدى.

ئەمگەك تارماقلىرى يۇز بەرگەن ئېغىر دەرىجىدە يارىلىنىش، ئۆلۈم - يېتىم ھادىسىسى ۋەقەلىرىنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلدى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇغۇش، قېرىش، كېسەل بولۇش، ئۆلۈپ كېتىش، يارىلىنىش ۋە مېيىپ بولۇش ئەھۋاللىرىنى مەسئۇل بولۇپ پەرقلەندۇرۇپ بىر تەرەپ قىلدى، دەپنە خىراجىتى ۋە قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىراجىتىنى باشقۇردى ھەم تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى.

§ 4. ئەمگەك، ئىش ھەققى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، يۇقىرىدىن ئەۋەتىلگەن كادىرلارغا قارىتا تەمىنات تۈزۈمى، كونا ھۆكۈمەتتىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىملارغا قارىتا ناتۇرال ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1952 - يىلى ئىش ھەققى نومۇرى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1956 - يىلى پۈل ئىش ھەققى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، بۇ قېتىمقى ئىش ھەققى ئىسلاھاتىدا، ناھىيە بويىچە 135 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى دەرىجىسى ئۆستۈرۈلدى، بۇ ناھىيە بويىچە ئىش ھەققى دەرىجىسى باھالانغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 48 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1963 - يىلى ناھىيە بويىچە 36% ئىشچى - خىزمەتچى (420 كىشى) نىڭ ئىش ھەققى بىر دەرىجە، ئايرىملىرىنىڭ ئىككى دەرىجە ئۆستۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، ئىش ھەققى تەڭشەش خىزمىتى توختاپ قالدى.

كېيىن 1972 -، 1977 -، 1978 -، 1980 -، 1981 -، 1982 - ۋە 1985 - يىللىرى ئىش ھەققى كۆپ قېتىم تەڭشەلدى. 1972 - يىلى ئاساسلىقى تۆۋەن ئىش ھەققى تەڭشەلدى، ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى كارخانا، كەسىپىي ئورۇنلار ۋە دۆلەت ئورگانلىرىدىكى 1957 - يىلدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 3 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان 1 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، 1 - دەرىجىلىكتىن تۆۋەن ئىشچىلار، شۇنىڭدەك يۇقىرقى ئىشچىلارنىڭ خىزمەت ستاژى بىلەن ئىش ھەققى دەرىجىسى ئوخشاش بولغان خىزمەتچىلەردىن ئىبارەت بولدى. 1977 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەشنىڭ دائىرىسى 1966 - يىلى خىزمەتكە قاتناشقان 2 - دەرىجىلىك ئىشچىلار، شۇنىڭدەك خىزمەت ستاژى ۋە ئىش ھەققى دەرىجىسى ئوخشاش بولغان كارخانا كادىرلىرى ۋە سودا، مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە، دۆلەت ئورگانلىرى قاتارلىق تارماقلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئىبارەت بولدى، ناھىيە بويىچە ئىش ھەققى ئەمەلىي تەڭشەلگەنلەر 630 بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 5.47 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر ئايدا 50.6 يۈەندىن ئىش ھەققى قوشۇلدى. 1978 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەشنىڭ دائىرىسى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى بىر قىسىم ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئىبارەت بولدى، ناھىيە بويىچە ئەمەلىيەتتە 65 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، تەڭشەلگەندىن كېيىن، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر ئايدا يەتتە يۈەندىن ئىش ھەققى قوشۇلدى. 1980 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەشتە، ئەمگەك پوزىتسىيىسى، تېخنىكا سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى- تۆۋەنلىكى، تۆھپىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى بويىچە سىنالدى، تۆھپىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى ئاساسلىق

سىناش ئاساسى قىلىندى، ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسى 1978 - يىلدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان دۆلەتنىڭ مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىلىرى (ئىش ھەققىي ئېلىپ ئوقۇۋاتقان تىزىملىكتىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر ۋە پىلان ئىچىدىكى ۋاقىتلىق ئىشچىلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) دىن ئىبارەت بولدى، ناھىيە بويىچە ئەملىيەتتە 722 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇ 1718 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 42 پىرسەنتىنى تەشكىل قىلدى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توققۇز يۈەندىن ئىش ھەققى قوشۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىمۇ تەڭشەلدى. 1981 - يىلى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى، بىر قىسىم تىببىي خادىملار ۋە تەنتەربىيە خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، جەمئىي 367 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوقۇتقۇچى 266، سەھىيە خادىمى 101، تەڭشەلگەندىن كېيىن، ھەر ئايلىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى 3852.94 يۈەن كۆپەيدى، ھەر ئايدا كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 10.50 يۈەندىن ئىش ھەققى قوشۇلدى. 1982 - يىلدىكى ئىش ھەققى تەڭشەشنىڭ دائىرىسى دۆلەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، پەن - تېخنىكا ئورۇنلىرى ۋە باشقا كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر، 1981 - يىلى ئىش ھەققى تەڭشەش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىگەن كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئىبارەت بولدى، ناھىيە بويىچە ئەملىيەتتە 497 كىشىنىڭ ئىش ھەققى تەڭشەلدى (بۇنىڭ ئىچىدە ئىش ھەققى بىر دەرىجە ئۆسكەنلەر 460، ئىككى دەرىجە ئۆسكەنلەر 37)، تەڭشەلگەندىن كېيىن، ھەر ئايلىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى 5418 يۈەن كۆپەيدى، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن توققۇز يۈەندىن ئىش ھەققى قوشۇلدى.

1985 - يىلى يولغا قويۇلغان ئىش ھەققى ئىسلاھاتىدا، ئاساسىي ئىش ھەققى، ۋەزىپە ئىش ھەققى، خىزمەت ستاژى يارىم پۇلى، چېگرا رايون يارىم پۇلى ۋە مۇكاپات ئىش ھەققى بىرلەشتۇرۇلگەن، ۋەزىپە ئىش ھەققى ئاساس قىلىنغان قۇرۇلما ئىش ھەققى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ناھىيە بويىچە مەمۇرىي، كەسپىي ئورۇنلاردىكى 1254 ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ ئىش ھەققى ئۆڭشالدى ۋە ئۆستۈرۈلدى، ھەر بىر كىشىنىڭ ھەر ئايلىق ئىش ھەققى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 18.24 يۈەندىن كۆپەيدى. 1985 - يىلى يەنە 94 ئىشچىنىڭ ئىش ھەققى تۆۋەن بولۇپ قېلىش مەسىلىسى ھەل قىلىنىپ، ھەر بىر كىشىنىڭ ھەر ئايلىق ئىش ھەققى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 74.43 يۈەندىن كۆپەيدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا ۋە كەسپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئايرىم يىللاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ھەم ئىش ھەققى ئەھۋالى

12 - قىسىم 12 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى (كىشى)			پۈتۈن يىللىق ئومۇمىي مائاش سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)		
	جەمئىي	مۇقىم ئىشچىلار	ۋاقىتلىق ئىشچىلار	جەمئىي	مۇقىم ئىشچىلار	ۋاقىتلىق ئىشچىلار
1957	447	447		31.07	31.07	
1958	680	634	46	45.03	43.47	1.56

5.57	63.45	69.02	88	1602	1690	1959
	98	98	54	2585	2639	1960
0.55	104.72	105.27	11	2110	2121	1961
	89.60	89.60		1349	1349	1962
	63.56	63.56		1167	1167	1963
	59.95	59.95	54	1126	1180	1964
1.60	59.4	61	62	1198	1260	1966
1.84	58.53	60.37	90	1273	1363	1967
4.20	65.1	69.30	95	1360	1455	1969
4.60	67.70	72.30	129	1430	1559	1970
7.28	68.25	75.53	115	1454	1569	1971
5.63	74.03	79.66	140	1530	1670	1972
5.82	81.23	87.05	136	1529	1665	1973
3.89	83.74	87.63	105	1593	1698	1974
3.60	85.2	88.80	98	1643	1741	1975
6.27	91.61	97.88	203	1710	1913	1976
4.95	94.19	99.14	109	1889	1998	1977
15.15	96.13	111.28	309	1964	2273	1978
17.90	119.88	137.78	352	2102	2454	1979
15.64	128.98	144.62	307	2197	2504	1980
17.78	154.63	172.41	232	2319	2551	1981
17.72	178.93	196.65	259	2421	2680	1982
11.62	192.99	204.61	119	2479	2598	1983
13.95	222.33	236.28	127	2372	2499	1984
17.42	287.36	304.98	116	2447	2563	1985

§ 5. ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىش

1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» جەريانىدا، ئەمەلىيەتتىن ھالقىغان ھالدا بەزى قۇرۇلۇش تۈرلىرى ئېلىپ بېرىلىپ، شتاتتىن ئاشۇرۇپ كادىر ۋە ئىشچى قوبۇل قىلىندى. 1960- يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش ۋە ئۆستۈرۈش» فاكتورىنى ئىزچىللاشتۇرۇش داۋامىدا، لوپنۇر ناھىيىسىدە كادىر ۋە ئىشچىلارنى قىسقارتىش خىزمىتى قانات

يايدۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكومدا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قىسقارتىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. گۇرۇپپا قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1962 - يىلغا قەدەر، غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسىدىكى خادىملاردىن جەمئىي 679 كىشى قىسقارتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە قىسقارتىلغان ئىشچى - خىزمەتچى 277. ناھىيە بويىچە غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسى1961- يىلدىكى 3921دىن 3242 گە قىسقارتىلدى.

§ 6. ئەمگەك تۇزۇمى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت «بىر تۇتاش ھۆددىگە ئېلىپ بىر تۇتاش تەقسىملەش» تىن ئىبارەت ئەمگەك - ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش تۇزۇمىنى يولغا قويدى. 1979 - يىلدىن بۇيان، تەدرىجىي ھالدا ئەمگەك تارماقلىرى تونۇشتۇرۇش، ئۆز ئالدىغا ئۇيۇشۇش ۋە ئۆز ئالدىغا ئىش تېپىشنى بىرلەشتۇرۇش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش يوللىرى كەڭ ئېچىلدى. 1979 - يىلدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئەمگەك تارماقلىرى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلارغا (ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە) 339 ئىشچىنى ئورۇنلاشتۇردى، 15 كىشى ئۆزى ئىش تاپتى.

1984 - يىلدىن باشلاپ، ئىشچى ئىشلىتىش تۇزۇمى ئىسلاھ قىلىنىپ، مۇقىم ئىشچىلاردىن باشقا توختاملىق ئىشچىلارمۇ قوبۇل قىلىندى، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، توختاملىق ئىشچىدىن جەمئىي 77 كىشى قوبۇل قىلىندى.

1981 - يىلدىن باشلاپ، مائاشنى توختىتىپ ستاژنى ساقلاپ قېلىش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلغا قەدەر، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇنلاردىن بەش ئىشچى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىن 27 كىشى مائاشنى توختىتىپ ستاژنى ساقلاپ قېلىش تۇزۇمى بويىچە چىقىپ كەتتى.

§ 7. زىيالىي ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1. شەھەردىكى زىيالىي ياشلارنى يېزىلارغا چۈشۈرۈش

1973 - يىل 11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ناھىيىدە زىيالىي ياشلارنى تاغ ۋە يېزىلارغا چۈشۈرۈش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ (1980 - يىلى ئەمگەك بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى)، لوپنۇر ناھىيىسى ۋە باشقا جايلاردىن تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ يېزىغا چۈشۈپ كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ قايتا تەربىيىسىنى ئېلىش خىزمىتىنى بېجىردى. لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدا قايتا تەربىيە ئالغان زىيالىي ياشلار ئىچىدە، لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىكى زىيالىي ياشلاردىن باشقا، يەنە ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ سانائەت - قاتناش سىستېمىسىدىكى ۋە ئۇرۇمچى شەھەرلىك 5 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن كەلگەن زىيالىي ياشلار، شۇنىڭدەك بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ سانائەت - قاتناش سىستېمىسىدىكى، دۆلەت مۇداپىئە سانائىتى ئىشخانىسىنىڭ بايىنغولىن ئوبلاستى رايونىدىكى «قىزىل بايراق» ۋە «ئالغا» زاۋۇتلىرىدىكى زىيالىي ياشلارمۇ بار.

بۇ زىيالىي ياشلارنى يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇش ئاساسەن تۆۋەندىكى شەكىللەر بويىچە بولدى:

1) زىيالىي ياشلار نۆۋەتسىز قۇرۇش　زىيالىي ياشلار كوللېكتىپ ئاشخانىدا تاماق يېيىش، ئارىلىقى يېقىن ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى تارقاقلاشچە ئەمگەك قىلىش؛

2) زىيالىي ياشلار دېھقانچىلىق مەيدانى، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى قۇرۇش　كوللېكتىپ ئاشخانا ئېچىش، كوللېكتىپ ئەمگەككە قاتنىشىش؛

3) ئۇرۇق - تۇغقان ۋە يار - بۇرادەرلىرىگە تايىنىش　ئەتراپىدىكى تارقاقلاشچە ياكى ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ ئورۇنلىشىش.

لوپنۇر ناھىيىسىدە زىيالىي ياشلارنىڭ يېزىلارغا چۈشۈپ ئەمگەك قىلىشقا ئورۇنلىشىشى 1968 - يىل 7 - ئايدىن باشلانغاندى، 1 - تۈركۈمدە چۈشۈرۈلگەن تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى 32 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر سەككىز) بولۇپ، ئۇلار تارىم گۈڭشېسىنىڭ 1 - چوڭ ئەترىتى، 2 - چوڭ ئەتراپتىكى 5 - ئەترىتى، 7 - چوڭ ئەتراپتىكى 2 - ئەترىتى، 8 - چوڭ ئەتراپ ۋە شىخېنىڭ گۈڭشېسىنىڭ 3 - چوڭ ئەترىتىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1969 - يىلدىن باشلاپ، دۆلەت زىيالىي ياشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا 766 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن زىيالىي ياشلارغا 3271 كۋادرات مېتر ئۆي سېلىپ بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1970 - يىلدىن 1975 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى زىيالىي ياشلار نۆۋەتلىرى

12 - قىسىم 12 - جەدۋەل　　بىرلىكى: نەپەر

نۆۋەتلارنىڭ قۇرۇلغان ۋاقتى	زىيالىي ياشلار نۆۋەتسىز تۇرۇشلۇق جايىنىڭ نامى	زىيالىي ياشلارنىڭ كېلىش مەنبەسى	ئادەم سانى	ئىزاھات
1970 - يىل 4 - ئاي	تارىم گۈڭشېسىنىڭ 7 - چوڭ ئەترىتى	ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ	20	1972 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1971 - يىل 3 - ئاي	چۆكۈل چارۋىچىلىق فېرمىسى	ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ	32	1973 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1974 - يىل 3 - ئاي	ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ	45	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	شىخېنىڭ گۈڭشېسىنىڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى	ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ	137	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرىدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۈڭشېسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 3 - ئەترىتى	كورلا سانائەت - قاتناش سىستېمىسى	33	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 4 - ئاي	تارىم گۈڭشېسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 5 - ئەترىتى	كورلا سانائەت - قاتناش سىستېمىسى	25	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى

1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 1 - ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	16	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسى 2- چوڭ ئەترىتىنىڭ 2 - ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	37	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 3 - ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	24	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 5 - ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	18	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسى 2 - چوڭ ئەترىتىنىڭ 6 - ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	18	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسىنىڭ 4 - چوڭ ئەترىتى	كورلا ساناقەت - قاتناش سىستېمىسى	51	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى
1975 - يىل 9 - ئاي	تارىم گۇڭشىسىنىڭ باغۋەنچىلىك مەيدانى	كورلا ساناقەت قاتناش سىستېمىسى	3	1981 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1969 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە بولغان زىيالىي ياشلار

12 - قىسىم 14 - جەدۋەل

بىرلىكى: نەپەر

يىللار	ئادەم سانى	تەقسىم قىلىنىش ئەھۋالى			
		جەمئىي	ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغانلار	ھەربىي سەپكە قاتناشقانلار	ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنغانلار
1969	78	62			62
1970	183	175			175
1971	34	26			26
1972	19	16	3		13
1973	16	15	9	5	1
1974	30	27	13		14
1975	204	156			156
1976	97	10			10
1977	122	50		1	49
1978	122	92	18	13	61
1979	283	143		11	132

2. يېزىغا چۈشكەن زىيالىي ياشلارنىڭ كېتىش ئەھۋالى

زىيالىي ياشلار مەيلى يېزىلارغا چۈشۈپ كوللېكتىپ ماكانلاشسۇن ياكى ئايرىم چۈشسۇن، تۇرمۇش ۋە ئەمگەك شارائىتى ناھايىتى جاپالىق بولدى، ئۇلار يېزىلارغا ئۆزلىرىنىڭ بىلىمىنى ئېلىپ بېرىپ، يېزىلارنىڭ مەدەنىيەت تۇمۇشىنى بېيىتتى، ئەمگەككە ئاكتىپ قاتنىشىپ، يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا مەلۇم تۆھپىلەرنى قوشتى، بىراق گۈڭشې ۋە ئەترەتلەرنىڭ يۈكىمۇ زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتتى. ئاز بىر قىسىم زىيالىي ياشلار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ھاۋالە قىلىش، دوست - يارانلىرىگە تايىنىپ «ئارقا ئىشىكتىن مېڭىش» ياكى «كېسەل سەۋەبى بىلەن قايتىش» قاتارلىق ناملار بىلەن شەھەرگە قايتتى. بىراق مۇتلەق كۆپ ساندىكى زىيالىي ياشلار ئەمگەك قىلىشتا چىڭ تۇردى، كېيىن ھەر خىل نورمال رەسمىيەتلەر، مەسىلەن: ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارغا قوبۇل قىلىنىپ ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنىش، ھەربىي سەپكە قاتنىشىش، دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا - كەسپىي ئورۇنلار تەرىپىدىن كادىرلىققا ياكى ئىشچىلىققا قوبۇل قىلىنىش، ئاتا - ئانىسىنىڭ ئورنىغا تولۇقلاپ قوبۇل قىلىنىش قاتارلىق يوللار بىلەن نۇقتىدىن ئايرىلدى. 1981 - يىلىغا قەدەر، يېزىلارغا چۈشكەن زىيالىي ياشلارنىڭ ھەممىسى شەھەرگە قايتىپ ئىشقا ئورۇنلاشتى ياكى ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى، ھەربىي سەپكە قاتناشتى.

III باب

كادىرلار

مىنگو دەۋرىدە ۋە يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، كادىرلار ئىشلىرىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى باشقۇراتتى. 1964 - يىل 8 - ئايدا كادىرلار بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1969 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ، بۇ ئىشقا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولدى. 1973 - يىلى ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ تۆت چوڭ گۇرۇپپىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1981- يىلى كادىرلار بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىندى. 1984 - يىلى كادىرلار ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

§ 1. خادىملارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەمەلدارلىرىنى يۇقىرىدىن تەيىنلەپ ئەۋەتەتتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارىمىقىدىكى ئەمەلدارلارنى ئادەتتە ھاكىم تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتەتتى.

مىنگو دەۋرىدە، بەلگىلىمە بويىچە ئامبال، ھاكىملار ئىمتىھان بېرىپ لاياقەتلىك بولغان خادىملار ئىچىدىن تاللىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈشى ئارقىلىق لاياقەتلىك بولغاندىن

كېيىن ۋەزىپىگە قويۇلاتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم دەرىجىلىك خادىملىرىنى ھاكىم كۆرسەتكەندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللىناتتى، باشقا خىزمەتچى خادىملارنى ھاكىم تاللاپ ئىشلىتەتتى، بىراق مىنگو دەۋرىدىكى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئامبال، ھاكىملىرى ئىچىدە، پەقەت بىرلا ھاكىم (ئىمىن دامواللا) دېموكراتىك ئۇسۇل بويىچە سايلانغاندىن باشقا، قالغانلىرىنى پۈتۈنلەي ئۆلكە باشلىقى تەيىنلىگەن. كونا - يېڭى ئامبال، ھاكىملار ئالماشقاندا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئادەم ۋە بەنزىلىرى پۈتۈنلەي ئالماشتۇرۇلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كادىرلارنىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەسى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇنىنىڭ 6 - شىسىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ئىدى، يەنە بىر قىسمى كونا ھۆكۈمەتتىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىملار ئىدى. 1951 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئازادلىق ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىي 25، كونا ھۆكۈمەتتىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن خادىم 53، يەرلىكتىن قوبۇل قىلىنغان ئاكتىپ 80 ئىكەن. 1953 - يىلى يەر ئىسلاھاتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، بىر تۈركۈم كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقان، ئاكتىپلار رايون ۋە يېزىلارنىڭ كادىرلار قوشۇنىغا تاللاپ تولۇقلاندى.

1954 - يىلدىن كېيىن، كادىرلارنىڭ ئاساسلىق كېلىش مەنبەسى ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، ئازادلىق ئارمىيىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ۋە زىيالىي ياشلار بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى (شۇجى ۋە مۇئاۋىن شۇجى، ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىملىرى) پارتىيە قۇرۇلتىيى ۋە خەلق قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلۈپ، يۇقىرى دەرىجىلىك ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلارغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىلىدىغان بولدى، قۇرۇلتاي يېپىق مەزگىلدە يۇقىرى دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى تەرىپىدىن تەيىنلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، زور تۈركۈمدىكى ئورگان كادىرلىرى «7 - ماي» كانچىلىق لىيەنگە ئەمگەككە چۈشۈرۈلدى، كۆپ ساندىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى «ئورۇن بوشاتتى»، ئورگان ئورۇنلىرىنىڭ خىزمىتى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1978 - يىلى چاقىرىلغان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان زور بىر تۈركۈم كادىرلار قايتىدىن رەھبەرلىك ئورنىغا چىقتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرى ئىچىدىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى ئۇچ خىل ئادەملەر (ئىسيانچىلار، گۇرۇھۋازلىق ئىدىيىسى ئېغىرلار، بۇزۇش، چېقىش، بۆلاش بىلەن شۇغۇللانغانلار ۋە باشقا ئېغىر مەسىلە تۇغدۇرغانلار) نى تازىلاش باشلاندى.

پارتىيە ۋە دۆلەت خىزمەتلىرىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يۆتكەلگەندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىدىن تېزدىن ئىنقىلابىيلىشىش، ياشلىشىش، بىلىم ئەھلىگە، كەسىپ ئەھلىگە ئايلىنىش تەلەپ قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى تەكلىپ قىلىش خىزمىتىنى ئىشلەشنى قارار قىلدى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە، ئالىي تېخنىكۇم سەۋىيىسىگە ئىگە ياش كادىرلاردىن سەككىزى تەكلىپ قىلىندى. 1984 - يىلى رەھبەرلىك بەنزىسى تەڭشەلگەندە، بەزى ئوتتۇرا ياش ۋە ياش زىيالىيلار ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك ۋەزىپىسىگە تاللاندى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن ھاكىم

ئىككى، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بىر، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشمىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بىر؛ يەنە «تۆتلەشتۇرۇش» تەلىپىگە ئاساسەن ئۇيغۇن كېلىدىغان 64 كادىر ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىگە تولۇقلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئوتتۇرا قاتلام بەنزىسىگە تولۇقلانغانلار 44، ناھىيىگە قاراشلىق كارخانا ۋە كەسىپىي ئورۇنلارغا تولۇقلانغانلار 11، يېزىلىق پارتكوم شۇجىسى ۋە يېزا باشلىقى بولغانلار تۆت، يېزىلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ۋە مۇئاۋىن يېزا باشلىقى بولغانلار بەش.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە كادىر 1261 گە يېتىپ، 1980 - يىلدىكىدىن 313 كىشى كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگىلەر 120 بولۇپ، 1980 - يىلدىكىدىن 47 كىشى كۆپىيىپ، 39.1% ئاشتى؛ تېخنىكۇم ۋە تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر 758 بولۇپ، 1980 - يىلدىكىدىن 405 كىشى كۆپىيىپ، 53.43% ئاشتى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتىن تۆۋەن مەلۇماتقا ئىگىلەر 56 بولۇپ، 1980-يىلدىن 14.62% ئازايدى.

§ 2. خادىملار شتاتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 25 - يىلى (1899 - يىلى)، ناھىيە مەھكىمىسىدە ھاكىم ۋە كاتىپ بار ئىدى، ئاساسىي قاتلاملاردا مىڭ بېشى، يېزا ئەمەلدارى، يۈز بېشى، ئون بېشى (كۆپىنچىسى يەرلىك ئاقسۆڭەكلەر) ئىدى، ناھىيە مەھكىمىسىدە يەنە كونكرېت ئىش بېجىرگۈچى خىزمەتچى خادىملار ۋە قارا خىزمەتچىلەرمۇ بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە باش بەگ، بەگ، يالالانما خادىم، ۋاقىتلىق خادىم بولۇپ 36 كىشى بار ئىدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، ناھىيە مەھكىمىسى پۈتۈن ناھىيىنىڭ خەلق ئىشلىرى، مالىيە، ماۋارىپ، ھەربىي ئىشلار ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى بىر تۇتاش باشقۇرغان ھەمدە ھەق تەلەپ ۋە جىنايى ئىشلار دېلولىرىنى مەخسۇس سورايدىغان سوراقچىدىن بىرى، سوت ساقچىسىدىن ئونى سەپلەنگەنىدى؛ ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدا بىر ئىدارە باشلىقى، ئۈچ تەپتىش، 30 سەييارە ساقچى سەپلەنگەنىدى؛ يەنە بىر قانچە ئادەم يالالىنىپ، پۈتۈكچىلىككە مەسئۇل قىلىنغانىدى. شېڭ شىسەي جەنۇبىي شىنجاڭنى تىنچىتقاندىن كېيىن، ناھىيە ھاكىمىيەتلىرى قايتىدىن قۇرۇلدى، مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە كاتىبات، خەلق ئىشلىرى، مالىيە، ماۋارىپ ۋە قۇرۇلۇش بۆلۈملىرى تەسىس قىلىنىدى، ناھىيە بويىچە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خادىمى 103كە يەتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە بۆلۈملەردىن سىرت، يەنە ساقچى ئىدارىسىمۇ تەسىس قىلىنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1952 - يىلى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىغا بىر شۇجى تەينىلەنىدى، پارتكومنىڭ قارىمىقىدا بۆلۈم، كومىتېت ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىنىدى، بۆلۈملەرگە بىر باشلىق، بىر مۇئاۋىن باشلىق، بىر قانچە كادىر سەپلەنىدى، ئىشخانا (كاتىبات ئىشخانىسى) غا بىر كاتىپ سەپلەنىدى، ئىتتىپاق خىزمىتى كومىتېتىغا بىر شۇجى، بىر قانچە كادىر سەپلەنىدى؛ ئايالالار بىرلەشمىسىگە بىر مۇدىر، بىر قانچە كادىر سەپلەنىدى؛ ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە بىر ھاكىم، بىر مۇئاۋىن ھاكىم سەپلەنىدى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت قارىمىقىدا كومىتېت، ئىشخانا، ئىدارە (بۆلۈم) لەر تەسىس قىلىنىدى؛ رايونلۇق ۋە يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، يېزا باشلىقى ۋە مۇئاۋىن يېزا باشلىقى سەپلەنىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئورگانلارنىڭ خادىم شتاتى بېكىتىلمىدى، خىزمەتچى خادىملار خالىغانچە كۆپەيتىلدى ياكى قىسقارتىلدى. 1978 - يىلدىن كېيىن، ئورگانلارنىڭ خىزمەتلىرى نورماللىشىپ، شتات بېكىتىلدىغان بولدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئومۇمىي كادىر 1950 - يىلدىكى 136 دىن 1261گە يەتتى (8.2 ھەسسە كۆپەيدى)، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال كادىر %28نى، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان كادىر %56.8نى، ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگە كادىر %53.76نى، تولۇق ئوتتۇرا ۋە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگە كادىر %46.24نى، پارتىيە ئەزاسى %25.3نى تەشكىل قىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى كادىرلارنىڭ جىنس ئايرىمىسى ۋە ياش قۇرۇلمىسى

12 - قىسىم 15 - جەدۋەل

بىرلىكى: نەپەر

تۈرلەر / يىللار	كادىرلارنىڭ ئومۇمىي سانى	جىنس ئايرىمىسى		يېشى						
		ئەر	ئايال	25 ياشتىن تۆۋەنلەر	26~30	31~35	36~45	46~55	56~60	60 ياشتىن يۇقىرىلار
1950	136	129	7	53	37	18	18	10		
1951	169	159	10	38	76	37	15	3		
1952	207	189	18	35	92	45	29	5	1	
1953	230	212	18	34	98	52	39	6	1	
1954	289	248	41	90	103	51	37	7	1	
1955	365	332	33	109	106	86	54	8	2	
1956	457	382	75	120	125	116	82	10	3	1
1957	551	367	84	112	142	122	145	25	4	1
1958	589	484	105	104	155	132	172	24	2	
1959	596	474	122	106	157	134	176	23		
1960	605	498	107	127	158	131	163	26		
1961	596	481	115	119	162	139	144	31	1	
1962	576	492	84	112	160	137	138	28	1	
1963	547	473	74	127	154	125	109	31	1	
1964	531	447	84	125	156	130	101	16	2	1
1965	465	394	71	75	139	119	107	20	5	
1966	440	378	62	88	127	106	106	13		
1967	547	465	82	84	148	126	160	26	3	
1968	580	480	100	79	154	133	174	39	1	
1969	592	488	104	63	150	127	203	47	2	
1970	587	482	105	43	142	121	220	56	5	
1971	527	422	105	33	112	107	193	74	7	1
1972	620	494	126	45	142	134	207	86	5	1
1973	713	545	168	78	138	131	270	80	11	5
1974	750	564	186	81	140	135	267	103	14	10
1975	777	593	184	67	143	137	295	111	9	15
1976	848	664	184	97	149	130	304	142	14	12
1977	897	690	207	123	145	126	322	152	21	8

6	26	173	345	113	133	134	204	726	930	1978
6	40	209	328	102	120	146	212	739	951	1979
3	44	225	328	128	108	118	230	724	954	1980
8	48	209	306	128	139	184	239	783	1022	1981
12	48	213	297	121	157	227	248	827	1075	1982
15	53	216	314	124	202	235	314	845	1159	1983
10	50	232	324	126	220	258	339	881	1220	1984
10	47	239	332	130	233	270	353	907	1261	1985

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى كادىرلارنىڭ سىياسىي ئەھۋالى ۋە مىللەت قۇرۇلمىسى

12 - قىسىم 16 - جەدۋەل　　بىرلىكى: نەپەر

تۈرلەر / يىللار	كادىرلارنىڭ ئومۇمىي سانى	سىياسىي ئەھۋالى			مىللىتى				
		پارتىيە ئەزاسى	ئىتتىپاق ئەزاسى	پارتىيە - ئىتتىپاق ئەزالىرى ئەمەسلەر	موڭغۇل	خۇيزۇ	ئۇيغۇر	خەنزۇ	باشقىلار
1950	136	29	7	100			90	45	1
1951	169	39	19	111		4	103	55	7
1952	207	36	34	137		6	124	75	2
1953	230	32	56	142		4	142	79	5
1954	289	43	54	192		4	203	77	5
1955	365	70	84	211		7	234	122	2
1956	457	88	116	253	1	11	267	175	3
1957	451	113	161	277	1	12	290	242	6
1958	589	130	168	291		7	303	276	3
1959	596	142	163	291	1	6	308	276	5
1960	605	167	147	291		5	317	274	9
1961	596	182	117	297		9	311	271	5
1962	576	195	120	261	1	9	298	265	3
1963	547	195	118	234	2	9	287	245	4
1964	531	167	133	231	1	12	264	253	1
1965	465	130	49	286	1	10	196	257	1
1966	440	124	29	287		2	214	224	
1967	547	161	33	353		5	257	285	
1968	580	156	39	385		2	229	349	
1969	592	161	42	389		4	235	353	
1970	587	165	50	372		3	224	360	
1971	527	141	34	352		5	169	353	
1972	620	165	53	402		2	194	424	
1973	713	230	142	341	1	15	336	359	2

3	363	367	16	1	253	153	244	750	1974
4	386	371	15	1	388	127	262	777	1975
3	421	410	14		449	112	287	848	1976
	445	452			476	111	310	897	1977
2	452	463	12	1	503	112	315	930	1978
8	452	479	11	1	600	42	309	951	1979
1	434	513	6		584	85	285	954	1980
	449	566	6	1	579	143	300	1022	1981
	457	609	9		572	201	302	1075	1982
3	495	649	12		642	222	295	1159	1983
	498	722			653	282	285	1220	1984
	544	717			689	253	319	1261	1985

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى كادىرلارنىڭ مەلۇمات قۇرۇلمىسى

12 - قىسىم 17 - جەدۋەل بىرلىكى: نەپەر

تۇرلەر / يىللار	كادىرلارنىڭ ئومۇمىي سانى	مەلۇماتى				
		ئالىي تېخنىكۇم	تېخنىكۇم	تولۇق ئوتتۇرا	تولۇقسىز ئوتتۇرا	باشلانغۇچ	ساۋاتسىز
1950	136	1		3	27	99	6
1951	169			4	31	131	3
1952	207	1		5	50	148	3
1953	230			7	76	145	2
1954	289		1	9	95	180	4
1955	365		1	13	112	232	7
1956	457	1	2	16	159	276	3
1957	451	3	2	17	203	218	8
1958	589	3	2	27	236	316	5
1959	596	5	5	45	279	256	6
1960	605	4	7	57	294	239	4
1961	596	15	7	51	272	247	4
1962	576	20	13	68	263	210	2
1963	547	19	15	77	284	149	3
1964	531	20	17	85	258	148	3
1965	465	35	21	104	198	104	3
1966	440	36	21	109	192	80	2
1967	547	39	26	124	256	100	2
1968	580	43	30	151	259	96	1
1969	592	42	32	158	263	95	2
1970	587	47	32	158	255	94	1

	95	220	113	53	46	527	1971
	118	240	142	66	54	620	1972
	167	259	144	70	73	713	1973
	180	267	153	72	78	750	1974
	180	270	163	76	88	777	1975
	180	273	204	95	96	848	1976
	180	275	232	109	101	897	1977
	126	402	235	110	57	930	1978
	96	415	258	121	61	951	1979
	98	433	66	286	71	954	1980
	78	396	86	389	73	1022	1981
	144	325	120	407	79	1075	1982
		467	144	454	94	1159	1983
		440	191	500	89	1220	1984
		383	200	558	120	1261	1985

لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى كادىرلارنىڭ ساھەلەرگە تارقىلىش ئەھۋالى

12 - قىسىم 18 - جەدۋەل بىرلىكى: نەپەر

تۈرلەر / يىللار	كادىرلارنىڭ ئومۇمىي سانى	ساھەلەرگە تارقىلىشى						
		پارتىيە - ئاممىۋىي تەشكىلاتلار	سىياسىي قانۇن	دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق	مالىيە-سودا	سانائەت - قاتناش ۋە پوچتا - تېلېگراف	مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە سەھىيە	ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرى
1950	136	66	18	3	20		4	25
1951	169	86	19	5	21		6	32
1952	207	88	26	9	34		11	39
1953	230	89	31	9	51		8	42
1954	289	89	23	14	102	2	17	42
1955	365	113	33	10	136	6	22	45
1956	457	115	40	38	154	27	30	53
1957	451	135	39	51	191	43	35	57
1958	589	146	35	53	173	71	44	67
1959	596	129	32	92	169	55	46	73
1960	605	66	30	205	141	35	38	90
1961	596	60	36	198	143	25	52	82
1962	576	58	35	167	164	23	61	68
1963	547	50	28	185	147	18	53	66
1964	531	66	36	159	150	20	36	64

	41	20	140	169	37	58	465	1965
63	28	4	146	99	31	69	440	1966
65	27	6	142	110	31	166	547	1967
91	28	11	141	111	25	173	580	1968
94	28	12	142	111	29	176	592	1969
95	26	12	147	111	29	167	587	1970
70	32	23	138	82	30	152	527	1971
127	36	21	145	98	31	162	620	1972
133	75	60	136	105	35	169	713	1973
167	85	65	162	167	34	70	750	1974
174	76	61	111	194	50	111	777	1975
195	83	55	157	134	54	170	848	1976
211	120	50	172	142	59	143	897	1977
237	110	68	186	149	70	110	930	1978
242	110	55	190	140	70	144	951	1979
258	113	45	156	173	84	125	954	1980
310	131	40	149	169	91	132	1022	1981
304	142	58	153	168	92	158	1075	1982
323	163	53	179	196	92	153	1159	1983
328	176	25	180	208	88	215	1220	1984
357	168	6	156	192	81	301	1261	1985

§ 3. خادىملارنى سىناش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە، كادىرلارنى مەخسۇس سىناش ئورگىنى يوق ئىدى، سىناش تۈزۈمىدىن تېخىمۇ ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى، ناھىيىدىكى ئاساسلىق ئەمەلدارلارنى سىناشنى بىر دەك يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار ۋە تارماقلارنىڭ ئاساسلىق مەسئۇل ئەمەلدارلىرى ئىگىلەيتتى، باشقا ئادەتتىكى خىزمەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاساسلىق ئەمەلدارلارنىڭ ئۇرۇق - تۇغقان، يار - بۇرادەرلىرى بولۇپ، ئۇلارنى سىنايدىغان ئادەم يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كادىرلارنى دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش يولغا قويۇلدى. 1966 - يىلدىن ئىلگىرى، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ھاكىم دەرىجىلىك كادىرلار ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ غەربىي شىمال بيۇروسى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، ھاكىم ۋە مۇئاۋىن ھاكىم دەرىجىلىك خەنزۇ كادىرلار ئاپتونوم رايون (ئۆلكە) تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، رايون باشلىقى ۋە مۇئاۋىن رايون باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلار ئاپتونوم ئوبلاست (ۋىلايەتلىك پارتكوم) تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، قالغان كادىرلار ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى.

1973 - يىلى خەلق ئىشلىرى - كادىرلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئۇ مۇئاۋىن بۆلۈمچە باشلىقىدىن تۆۋەن بولغان ئادەتتىكى كادىرلار ۋە ئىشچىلارنى سىناش - ئىشلىتىش ھەم يۆتكەشنى ئاساسلىق باشقۇردى.

تەشكىلات ۋە كادىرلار تارماقلىرى ھەر يىلنىڭ ئاخىرىدا ھەر قايسى تارماقلاردىكى كادىرلارنى

ئومۇميۈزلۈك سىناپ بېكىتتى. بەزى سىياسىي ھەرىكەتلەر جەريانىدا ئىنتايىن «سول» چىل سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ئارقىسىدا بەزى ناھەق، يالغان ۋە خاتا دېلولار تۇغۇلغانلىقى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئومۇمەن كادىرلارنى سىناش، كادىرلارنى توغرا ئىشلىتىشكە نىسبەتەن ناھايىتى زور رول ئويناندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق جەريانىدا، كادىرلارنى سىناش تارماقلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئىنتايىن «سول» ئىدىيە ئېقىمىنىڭ تەسىرىدە، كادىرلارغا ھەر خىل بەتنامىلار زورلۇقچە تېڭىلىپ، ئىچكى - تاشقى جەھەتلەردىن تەكشۈرۈلۈپ ۋە چەكسىز پرىنسىپقا كۆتۈرۈلۈپ، نورمال سىناش تۈزۈمىنى ئىجرا قىلىش مۇمكىن بولمىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، تەشكىلات ۋە كادىرلار تارماقلىرى كەينى - كەينىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، كادىر باشقۇرۇش ھوقۇقى يىلمۇ يىل تۆۋەنگە چۈشۈرۈلدى. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ تەشكىلات تارمىقى رايون باشلىقى ۋە مۇئاۋىن رايون باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلار بىلەن ناھىيىلىك پارتكوم تارماقلىرىنىڭ ئادەتتىكى كادىرلىرىنى باشقۇردى، كادىرلار تارمىقى بۆلۈمچە دەرىجىلىك كادىر ۋە ئادەتتىكى كادىرلارنى باشقۇردى، ھەر يىلنىڭ ئاخىرىدا بېكىتىش، خەلقنىڭ رايىنى سىناش ئېلىپ بېرىپ، كادىرلارنى تەشكىللىك سىناپ تۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر قايسى ئورگان ۋە تارماقلار، خىزمەت خاراكتېرىگە ئاساسەن ئىش ئورنى مەسئۇلىيىتى تۈزۈملىرىنى بېكىتىپ، مۇنەۋۋەر كادىرلارنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش، نەمۇنىچى قىلىپ باھالاشقا ئوخشاش رىغبەتلەندۈرۈش تەدبىرلىرىنى قوللاندى. 1980 - يىلدىن كېيىن، ھەر يىلى بىر تۈركۈم ياخشى كادىرلار تەقدىرلەندى.

§ 4. كادىرلارنى تەربىيىلەش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە كادىرلارنى تەربىيىلەش ئورگانلىرى يوق ئىدى، كادىرلارمۇ تەربىيىلەنمەيتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەمۇرىي كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلدى، لوپنۇر ناھىيىسى كونا ھۆكۈمەتتىن قالدۇرۇپ ئىشلىتىلگەن ئۇچ كادىر (بۇنىڭ ئىچىدە بىرى ناھىيە دەرىجىلىك كادىر) نى، رايون دەرىجىلىك كادىردىن ئىككىنى ئوقۇشقا ئەۋەتتى؛ قارا شەھەر ۋىلايەتلىك پارتكوم يەرلىك كادىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچقاندا، لوپنۇر ناھىيىسى 27 ئادەمنى ئەۋەتىپ قاتناشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئورگانلار بىرلىك قىلىنغان ئاساستا خىزمەتتىكى كادىرلار ئومۇمىي بىلىم ۋە سىياسىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشكە قاتناشتى. 1952 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىدە ئىستىل تۈزىتىش ئۆگىنىش كۇرسى، پارتىيە قۇرۇلۇشى كۇرسى ۋە يەر ئىسلاھاتىغا قاتنىشىدىغان خادىملار كۇرسى ئېچىلدى، شۇندىن ئېتىبارەن كادىرلارنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش تۈزۈمى تەدرىجىي شەكىللەندى.

1956 - يىلى ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ پارتىيە مەكتىپى قۇرۇلۇپ، پۈتۈن ناھىيىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلارنى ئۈزۈن ھەم قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش باشلاندى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندا، 47 قارار كادىرلارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، بۆلۈمچە دەرىجىلىكتىن تۆۋەن كادىردىن 1376 ئادەم (قېتىم) تەربىيىلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، پارتىيە مەكتىپى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1975 - يىلى «چاۋياك يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنى» نىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىش مەزگىلىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە «7 - ماي» داشۆسى قۇرۇلۇپ، زور بىر تۈركۈم ناھىيە ۋە بۆلۈم دەرىجىلىك كادىرلار «7 - ماي» داشۆسىگە بېرىپ ئەمگەك بىلەن چېنىقتى.

1976 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بۇ مەكتەپ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، پارتىيىلىك كادىرلارنى تەربىيىلىگەندىن تاشقىرى، يەنە ناھىيە، گۇڭشې(يېزا)لاردىكى مەمۇرىي كادىرلار ۋە كارخانا باشقۇرۇش كادىرلىرىنى تەربىيىلەش ۋەزىپىسىنىمۇ ئۈستىگە ئالدى. 1956 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر، پارتىيە مەكتىپىدە 61 قارار كادىر ۋە پارتىيە ئەزالىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلىپ، پارتىيە ئەزالىرى ۋە ھەر دەرىجىلىك ھەر خىل كادىردىن 4160 نەچچە ئادەم(قېتىم) تەربىيىلەندى. 1985 - يىلى تۆت قارار كۇرس ئېچىلىپ، 427 كىشى ئۆگىنىشكە قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 20، رايون دەرىجىلىك كادىر 113، بۆلۈمچە دەرىجىلىكتىن تۆۋەن كادىر 294 (بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى 27).

1978 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر، ناھىيە بويىچە 34 ئادەم مەركىزىي پارتىيە مەكتىپى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئالىي تېخنىكۇم كۇرسلىرىغا بىلىم ئاشۇرۇشقا ئەۋەتىلدى، 42 ئادەم ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتىيە مەكتىپى، مالىيە بوغالتېرلىقى مەكتىپى ۋە باشقا كەسپىي مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى، 121 ئادەم «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارغا قىسقا مۇددەتلىك كۇرسلارغا تەربىيىلەشكە ئەۋەتىلدى.

§ 5. دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىش ۋە خىزمەتتىن چېكىنىش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە دەم ئېلىشقا چىقىش تۈزۈمى يوق ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى دۆلەت ئېلان قىلغان پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ۋە كارخانا، كەسپىي ئورۇنلاردىكى كادىرلار بىلەن ئىشچىلارنى پېنسىيەگە چىقىرىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، كادىرلارنى پېنسىيەگە چىقىرىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشكە باشلىدى، ئومۇمەن تۆۋەندىكى بەلگىلىمىلەرنىڭ بىرەرسىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيەگە چىقىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشنى ئىلتىماس قىلىشقا بولىدۇ: 1) ئەرلەرنىڭ يېشى 60 قا، ئاياللارنىڭ يېشى 55 كە توشقان، ئۇدا خىزمەت ستاژى ئون يىلغا توشقان بولسا؛ 2) ئەرلەرنىڭ يېشى 50كە، ئاياللارنىڭ يېشى 45 كە توشقان، ئۇدا خىزمەت ستاژى ئون يىلغا توشقان، خىزمەت قىلىش ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانلىق توغرىسىدا دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتى بولسا؛ 3) خىزمەت ئۈستىدە مېيىپ بولۇپ، خىزمەت قىلىش ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانلىق توغرىسىدا دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتى بولسا. يۇقىرىدىكى پېنسىيەگە چىقىش شەرتى ھازىرلانمىغان، بىراق ئەمگەك ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانلىق توغرىسىدا دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتى بار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ خىزمەتتىن چېكىنىشىگە يول قويۇلدى. خىزمەتتىن چېكىنگەندىن كېيىن ھەر ئايدا شۇ كىشىنىڭ ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ

40 پىرسەنتىگە تەڭ تۇرمۇش خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. 1978 - يىلدىن 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ناھىيە بويىچە 79 كادىر پېنسىيەگە چىقىش ۋە خىزمەتتىن چېكىنىش رەسمىيىتىنى بېجىردى.

1982 - يىل 4 - ئايدىن ئېتىبارەن، لوپنۇر ناھىيىسى دۆلەت ئېلان قىلغان كادىرلارنى دەم ئېلىشقا چىقىرىش بەلگىلىمىسىنى ئىجرا قىلىشقا باشلىدى. ئومۇمەن 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن ئىلگىرى ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان، تەمىنلەش تۈزۈمىدىن بەھرىمەن بولىدىغان كادىرلار ئىچىدە ئەرلەر 60 ياشقا، ئاياللار 55 ياشقا توشقان بولسا، دەم ئېلىشقا چىقىش رەسمىيىتى بېجىرىلدى؛ سالامەتلىكى نورمال خىزمەت قىلىشقا يار بەرمىسە، دەم ئېلىشقا چىقىش رەسمىيىتىنى مۇددەتتىن بۇرۇن بېجىرىپ دەم ئېلىشقا چىقىش مۇئامىلىسىدىن بەھرىمەن بولدى.

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ناھىيە بويىچە جەمئىي 26 كادىر دەم ئېلىشقا چىقتى. دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارنىڭ ئاساسىي مۇئامىلىسى ئۆزگەرمىدى، مەمۇرىي 18 - دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار، خىزمەتتىكى ۋاقتىدا ناھىيە دەرىجىلىك رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىمىگەن بولسا، دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن ناھىيە (باشقارما) دەرىجىلىك تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى، 14- دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار ۋىلايەت (ئىدارە) دەرىجىلىك مۇئامىلىدىن بەھرىمەن بولدى؛ تۇرمۇش مۇئامىلىسى جەھەتتىن ئېتىبار بېرىلدى، ئۇلارغا 100% ئىش ھەققى بېرىلگەندىن تاشقىرى، ئومۇمەن 1937 - يىل 7 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىن 1942 - يىل 12 - ئاينىڭ31- كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقان پېشقەدەم كادىرلارغا ھەر يىلدا دەم ئېلىشقا چىقىشتىن ئىلگىرىكى بىر يېرىم ئايلىق ئۆلچەملىك ئىش ھەققى قوشۇپ تارقىتىپ بېرىلدى، 1942 - يىل 1 - ئايدىن 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنگىچە بولغان ئارىلىقتا ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقانلارغا ھەر يىلى بىر ئايلىق ئىش ھەققى قوشۇپ تارقىتىپ بېرىلدى. دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنىڭ تۇرالغۇ ئۆيى جەھەتتە قىينچىلىقى بولسا، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەت تارماقلىرى ئىمكانقەدەر يارىدەم قىلىپ ھەل قىلىپ بېرىدى، ئۆيى يېزىدا بولسا 800 يۈەندىن بىر قېتىملىق ئۆي قوشۇمچە يارىدەم خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى، تەشكىلىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئۆيىنى سىرتقا كۆچۈرىدىغان كادىرلارغا 1500 يۈەن ئۆي قوشۇمچە يارىدەم خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى.

1984 - يىلى ناھىيىدە پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ئىككى مەخسۇس كادىر سەپلەندى، ئۇلار پېشقەدەم كادىرلارغا مۇلازىمەت قىلىش ۋە ئۇلارنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلى پېشقەدەم كادىرلار پائالىيەت ئۆيى قۇرۇلۇپ، كىتاب ۋە گېزىت- ژۇرنال كۆرۈش، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىشقا ئوخشاش پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلدى، پائالىيەت ئۆيىگە گېزىت- ژۇرنال، تېلېۋىزور ۋە كۆپ خىل مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۆسكۈنىلىرى قويۇلدى. پېشقەدەم كادىرلار بۆلۈمى پېشقەدەم كادىرلارنى خاتىرجەم قاتارلىق جايلارغا سایاھەت قىلىش، داۋالىنىش ھەم دەم ئېلىشقا بېرىشقا تەشكىللىدى (ئوبلاستتىن بىر تۇتاش ئۇيۇشتۇرۇلغان). پېشقەدەم كادىرلارنىڭ كېسەل كۆرسىتىشىگە قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، پېشقەدەم كادىرلارغا مەخسۇس بىر ئاپتوموبىل سەپلەپ بېرىلدى.

ئون ئۇچىنچى قىسىم

ئامانلىق ساقلاش، ئەدلىيە

ئون ئۇچىنچى قىسىم

ئامانلىق ساقلاش، ئەدلىيە

I باب

ئامانلىق ساقلاش

§ 1. ئاپپاراتلار

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) ئامانلىق ساقلاشنى پاششاپ بەگ بىلەن سەييارە چارلىغۇچىنىڭ ياردىمىدە ناھىيىنىڭ ئامبىلى باشقۇرغانىدى. پاششاپ بەگ تۇتۇش، قاماشنى باشقۇراتتى، ئىشقا سېلىش ئۇچۇن ئۇنىڭغا ئاتلىق چېرىك، چېرىك ۋە گۇندىپاي قاتارلىق خادىملار سەپلەپ بېرىلەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، باش پاششاپ بەگ، ياردەمچى پاششاپ بەگ، ساقچىلار ئون بېگى ۋە ساقچى تەسىس قىلىپ ئامانلىق ساقلاشقا مەسئۇل قىلدى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە، ساقچى ئىدارىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرىدىكى تۇزۇمنى داۋاملاشتۇردى. شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىدا تۇرغان مەزگىللەردە، مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ساقچى ئىدارىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) يەنە ساقچى ئىدارىسى دەپ ئاتاشقا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ساقچى ئىدارىسىدا 36 كىشى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە توققۇز مۇپەتتىش، 27 ئوفېتسېر ۋە ساقچى بار ئىدى. ساقچى ئىدارىسى قارىمىقىدا 2 - يېزىلىق (تىكەنلىك) پەيچۇسو ۋە 3 - يېزىلىق (دۆڭقوتان) پەيچۇسو قۇرۇلدى، باۋلاردا نوپۇس باشقۇرغۇچى تەسىس قىلىنىدى. ساقچى ئىدارىسى ۋە پەيچۇسولارغا قورال - ياراق سەپلەپ بېرىلدى، ناھىيە بويىچە بەش تاپانچا، 67 مىلتىق بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىل 9 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك جامائەت

خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى (ج خ ئىدارىسى) قۇرۇلۇپ، يۇ جېنكۇن تۇنجى ئىدارە باشلىقى بولدى، ئۇ، سابىق گومىنداڭ ساقچى خادىملىرىنى تەكشۈرۈپ 14 كىشىنى داۋاملىق ئىشلەتتى.

ج خ ئىدارىسى قارىمىقىدا مەمۇرىي بۆلۈمچە، سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىندى، ئىككى رايوندا پەيچۇسو ۋە خەلق ساقچى ئەترىتى قۇرۇلدى، ئىدارە بويىچە كادىر ۋە ساقچى 58 گە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىلى «جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى، سوت مەھكىمىسى» ھەربىي ئىدارە قىلىندى. 1969 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا خەلق ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا ج خ ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسىدىن ئىبارەت قانۇن ئىجرا قىلىدىغان ئۇچ ئورگاننىڭ ۋەزىپىسىنى ۋەكالىتەن يۈرگۈزۈش يۈكلەندى. 1973 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1951 - يىلى ناھىيىلىك ج خ ئوتتۇرا ئەترىتى تەشكىل قىلىنغاندى، 1966 - يىلى ئۇ خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1976 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك ج خ ئوتتۇرا ئەترىتى ناھىيىلىك قوراللىق ساقچى ئوتتۇرا ئەترىتى دەپ ئاتاشقا ئۆزگەرتىلىپ، يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق قوراللىق ساقچى قىسمىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدىغان قىلىندى.

1979 - يىلدىن كېيىن بىر قىسىم ياش ۋە كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر يۆتكەپ كېلىنىپ ج خ ئىدارىسى تولۇقلاندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا بىر ئىدارە باشلىقى، بىر سىياسى كومىسسار سەپلەندى، يەنە كاتىبات بۆلۈمچىسى، جىنايى ئىشلار رازۋېتكا بۆلۈمچىسى، ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى، تېرگاۋ بۆلۈمچىسى، سىياسىي قوغداش بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت بەش بۆلۈمچە تەسىس قىلىندى ھەمدە تارىم، دۆڭقوتان يېزىلىرىدا ۋە لوپنۇر بازىرىدا پەيچۇسو تەسىس قىلىندى، كادىر ۋە ساقچى 44 كە يەتتى.

§ 2. ئامانلىق باشقۇرۇش

1. ئەكسىيەتچى پارتىيە - ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنى تىزىملاش ۋە ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە، ناھىيىدە گومىنداڭ پارتىيىسى ۋە سەنمىنجۇيېچى ياشلار ئىتتىپاقى تەشكىلاتلىرى بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدە ئەكسىيەتچى پارتىيە - ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى ئىشلەندى، گومىنداڭ ئاخبارات‌چىسىدىن 61 كىشى، گومىنداڭ ئەزاسىدىن 169 كىشى، سەنمىنجۇيېچى ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسىدىن بىر كىشى بولۇپ جەمئىي 231 كىشى خەلق ھۆكۈمىتىگە ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ تىزىمغا ئالدۇردى.

1951 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش نىزامنامىسى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئاممىنى قوزغاپ پاش قىلىش قانات يايدۇرۇلۇپ، ناھىيە بويىچە ھەر خىل ئەكسىلئىنقىلابچىدىن 110 كىشى قولغا ئېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە زومىگەر ئالتە كىشى، باشقىلار 104 كىشى. شۇ چاغدا ئىشچى، دېھقان، سودىگەر، زىيالىي، دىنىي يۇقىرى قاتلام زات قاتارلىق ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى تەكلىپ قىلىنىپ، قولغا ئېلىنغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش نىزامنامىسى» گە ئاساسەن

بىر - بىرلەپ جازا كېسىلىپ، ئوچۇق سوت قىلىپ دەلو بېكىتىلدى.
ئىنقىلابىي قوشۇن ئىچىدىكى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ئۇچۇن، ناھىيىدە 1956 - يىل 4 - ئايدا ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش ھەرىكىتى قانات يايدۇرۇلدى. بۇ ھەرىكەتكە ناھىيە بويىچە ھەر مىللەت كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىدىن 250 كىشى قاتناشتى، پارتىيىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش سىياسىتىنى چوڭقۇر ئۆگىنىش، ئاشكارىلاش - پاش قىلىش، ئىقرار قىلىپ تاپشۇرۇش ئارقىلىق، ئەكسىلئىنقىلابچىدىن بىر كىشى تەكشۇرۇپ چىقىلدى، 32 كىشىنىڭ مەسىلىسى ئېنىقلاندى.

2. فېئوداللىق ئەكسىيەتچىل تەشكىلاتلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىدا، ناھىيىگە باشقا جايلاردىن بىر قىسىم چىڭباڭ، خۇڭباڭچىلار كېلىپ قالغانىدى. 1950 - يىلى ناھىيىدە چىڭباڭ، خۇڭباڭچىلار تىزىملىنىپ، چىڭباڭ، خۇڭباڭ تەشكىلاتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

3. ئاساسىي قاتلامدا ئامانلىق ساقلاش تەشكىلاتلىرىنى قۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ج خ ئىدارىسى پۇتۇن ناھىيىدىكى يېزىلاردا كەنت ئاھالە كومىتېتى (ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى)، شەھەر - بازار كوچىلىرىدا، زاۋۇت، كان - كارخانىلاردا ۋە باشقا كەسىپىي ئورۇنلاردا پەيچۇسولارنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدىغان جامائەت ئامانلىقىنى ساقلاش كومىتېتى ياكى گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە جامائەت ئامانلىقىنى ساقلاش كومىتېتى (گۇرۇپپىسى) 37 گە، ئامانلىق ساقلىغۇچى خادىم 301 گە يەتتى.

4. تۆت خىل ئۇنسۇرلارنى نازارەت قىلىش، ئۆزگەرتىش

لوپنۇر ناھىيىسى بەزى پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلارنى ئاممىنىڭ نازارەت قىلىپ ئۆزگەرتىشگە تاپشۇردى. ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئارقىلىق بۇ تۆت خىل ئۇنسۇرلاردىن ئاز سانىدىكىلىرى ئەكسىيەتچىل مەيدانىدا چىڭ تۇرغاندىن باشقا، زور كۆپچىلىكى ئۆزگىرىپ يېڭى ئادەم بولدى. 1979 - يىلى ناھىيە بويىچە 20 پومېشچىك، باي دېھقانىنىڭ، 40 بۇزۇق ئۇنسۇردىن 90 پىرسەنتىنىڭ قالپىقى ئېلىۋېتىلدى.

5. جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە زەربە بېرىش پائالىيىتى

ناھىيىلىك ج خ ئورگىنى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قاتتىق زەربە بېرىشنى جامائەت ئامانلىقىنى ساقلاشنى باشقۇرۇشنىڭ مۇھىم بىر مەزمۇنى قىلىپ بوشاشتۇرۇپ قويماي چىڭ تۇتۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۇلكىنىڭ بىخەتەرلىكىنى قوغدىدى. 1983 - يىل 8 - ئايدىن 1984 - يىل 12 - ئايغىچە مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «جەمئىيەت ئامانلىقىغا قاتتىق بۇزغۇنچىلىق قىلغان جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بېرىش توغرىسىدىكى قارار» بىغا ئاساسەن، ناھىيە بويىچە قاتتىق زەربە بېرىش كۆرىشى قانات يايدۇرۇلۇپ، بەزى جىنايەتچىلەر گۇرۇھى تارمار قىلىندى، ھەر خىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىدىن 64 كىشى تۇتۇلدى، بۇ قېتىمقى قاتتىق زەربە بېرىش كۆرىشى ئارقىلىق جەمئىيەت تەرتىپى زور دەرىجىدە ياخشىلاندى.

6. ئالاھىدە كەسىپلەرنى باشقۇرۇش

ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تارماقلىرى ساراي - دەك، مېھمانخانا، كومىسسىيون، كونا مېتال بۇيۇملارنى يىغىۋېلىش - سېتىش پونكتى قاتارلىق ئالاھىدە كەسىپلەرنى تىزىملاش، كىنىشكا تارقىتىش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى، تەكشۈرۈش تۈزۈمىنى بەرپا قىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈردى، شۇ يول بىلەن جىنايەت ئۆتكۈزۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىش - تىزگىنلەشنى كۈچەيتتى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ناھىيە بويىچە ئالاھىدە كەسىپ يەتتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ساراي - دەك (مېھمانخانىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تۆت، رېمونتخانا سەككىز، باسمىخانا بىر.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بىر تەرەپ قىلىنغان ئامانلىق ساقلاشقا دائىر ئەھۋاللار

13 - قىسىم 1 - جەدۋەل

يىللار	يۇز بەرگەن دېلو سانى	بىر تەرەپ قىلىنغان ئادەم سانى			
		جەمئىي	مەمۇرىي تۈتۈپ تۇرۇش	جەرىمانە قويۇش	ئاگاھلاندۇرۇش
1980	114	140	78	45	17
1981	110	131	89	26	16
1983	67	106	59	29	18
1984	51	65	40	18	7
1985	54	84	49	26	9

§ 3. نوپۇس باشقۇرۇش

1. شەھەر - بازارلارنىڭ نوپۇسىنى باشقۇرۇش

1950 - يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسى نوپۇس باشقۇرۇشقا مەخسۇس ئادەم قويغانىدى. 1953 - يىلى ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىدا نوپۇس ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، نوپۇسنىڭ كىرىش - چىقىش، توغۇلۇش - ئۆلۈشتەك ئۆزگىرىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىر نوپۇس باشقۇرغۇچى قويۇلدى. شەھەر - بازار ئاھالىلىرىغا ئائىلە بويىچە نوپۇس تىزىملاش دەپتىرى تارقىتىلدى ۋە ئۇ نوپۇس ئارخىپىغا كىرگۈزۈلدى، ھەر يىلى ئادەمنۇ

ئىشلەك نومۇرى قويىدى.

2. يېزا نوپۇسىنى باشقۇرۇش

يېزا نوپۇسى ئىزچىل تۇرده يېزا(گۇڭشې)لىق خەلق ئىشلىرى خادىمى تەرىپىدىن باشقۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ھەر يىلى يىل ئاخىرىدا ستاتىستىكا قىلىش خىزمىتى ئىشلىنىپ يىل ئاخىرىدىكى نوپۇس سانى سېلىشتۇرۇلۇپ، كىرىش - چىقىش، تۇغۇلۇش - ئۆلۈشتەك ئۆزگىرىشلەر ئايرىلغاندىن كېيىن، يېزا(گۇڭشې)لار تەرىپىدىن جەملىنىپ ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىغا مەلۇم قىلىنىدى. ئومۇمەن پەيچۇسو قۇرۇلغان يېزا(گۇڭشې)لاردا، نوپۇس پەيچۇسونىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلدى، كەنتلەر(ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى)دە پەيچۇسونىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇرۇلدى، كەنتلەر(ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى)دە ستاتىستىكا قىلغۇچى نوپۇس خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يېزا ئاھالىسىدىن كۆچۈپ كەتكۈچىلەر، كۆچۈپ كەلگۈچىلەر، تۇغۇلغان - ئۆلگەنلەرنىڭ نوپۇس رەسمىيەتلىرى يېزا - بازارلاردا بېجىرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەندى.

§ 4. يۇز بەرگەن دېلولارنى رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلاش

1. ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو

1961 — 1962 - يىللىرى ئۇچ ئەكسىلئىنقىلابىي دېلو يۇز بەردى ۋە ئۇچىلىسى رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلاندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا يۇز بەرگەن ئەكسىلئىنقىلابىي شۇئار يېزىش دېلوسى جەمئىي 37 بولۇپ، بۇنىڭدىن 29ى رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلاندى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن ئۇنىڭ 23ى تەكشۈرۈپ ئاقلاندى. 1979 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان يەتتە يىلدا مۇنداق دېلو ئىنتايىن ئاز يۇز بەردى.

2. جىنايى ئىشلار دېلوسى

1956 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ھەر يىلى يۇز بەرگەن دېلو ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 16 دىن ئاشمىدى، ئاشكارىلانغىنى ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن %95 تىن يۇقىرى بولدى. 1959 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە ھەر يىلى يۇز بەرگەن دېلو ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 28 دىن ئېشىپ كەتتى، رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلىنىش نىسبىتى %90 تىن يۇقىرى بولدى. 1977 - يىلدىن1985- يىلغىچە ھەر يىلى يۇز بەرگەن دېلو ئوتتۇرا ھېسابى بىلەن 65 بولۇپ، رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلىنىش نىسبىتى %80 بولدى، 1979 - يىل جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلوسى ئەڭ كۆپ يۇز بەرگەن يىل بولدى، شۇ يىلى يۇز بەرگەن دېلو 147 گە يەتتى، رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلىنىش نىسبىتى %98.65 بولدى؛ دېلو ئەڭ ئاز يۇز بەرگەن يىل 1966 - يىلى بولۇپ، توقۇز دېلو يۇز بەردى. رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلىنىش نىسبىتى %55.5 بولدى. 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يۇز بەرگەن ئەڭ چوڭ جىنايى ئىشلار دېلوسى 111 بولۇپ، رازۋېتكا قىلىپ ئاشكارىلىنىش نىسبىتى 1950 -، 1953 -، 1954 -، 1956 -، 1957 -، 1958 -، 1959 -، 1962 -، 1964 -، 1969 -، 1974 -، 1978 -، 1981 - ، 1982 -، 1983-، 1984 - يىللىرى پۈتۈنلەي %100 بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يۇز بەرگەن جىنايى ئىشلار دېلولىرى ۋە ئاشكارىلانغان دېلولار

13 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	يۇز بەرگەن دېلو سانى		دېلونىڭ بىر تەرەپ قىلىنىش نىسبىتى %	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە چوڭ دېلو	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە چوڭ دېلو
1950	16	1	80	100
1951	16		79	
1952	12			
1953	10		100	100
1954	50	2	88	100
1955	27			
1956	7	1	71.6	100
1957	17	3	94	100
1958	22	1	100	100
1959	12		100	100
1960	37	12	91.9	75
1962	43	3	88	100
1963	19	2	89	50
1964	10		100	100
1965	18		77.7	
1966	9	5	55.5	80
1967	28	6	53.57	83.3
1969	23	1	10.71	100
1970	29		75.86	
1973	71	3	25.53	
1974	67	3	41.79	100
1975	58		58.6	
1976	39		84.6	
1977	133	15	72.2	86.7
1978	59	1	83.5	100
1979	147	6	65.98	83
1980	63		75	
1981	61	2	77	100
1982	76	4	78.95	100
1983	52	7	87	100
1984	34	3	70.58	100
1985	42	4	80.95	75

قوشۇمچە
قوراللىق قاچقۇنلارنى قوغلاپ تۇتۇش

1984 - يىل 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى سائەت 16 دىن 15 مىنۇت ئۆتكەندە ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى ئوبلاستلىق ج خ ئىدارىسىنىڭ مەلۇم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى جىنايەتچى لىن شۆلۈڭ يالاپ ئېلىپ كېتىۋاتقان يول ئۈستىدە ئۆزىنىڭ شېرىكلىرى بىلەن بىرلىشىپ باشقۇرغۇچى كادىرنى ئۆلتۈرۈۋېتىپ، «54» تىپلىق تاپانچا بىلەن بىر قانچە تال ئوقنى ئېلىپ، لوپنۇر ناھىيىسى چېگرىسى تەرەپكە قاراپ قاچقانلىقى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالدى. ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى قورشاپ تۇتۇش ئۇچۇن دەرھال كۇچ تەشكىللىدى. 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى دۆڭقوتان رايونىدا جىنايەتچى لىن شۆلۈڭنىڭ ئىزى بايقالغاندىن كېيىن قوماندانلىق شتابى مۇزاكىرە قىلىپ قاچقۇنىنىڭ قېچىش ئېھتىمالى بولغان رايونلاردا توساق توسۇپ، گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ ئىز قوغلاپ زەربە بېرىشنى قارار قىلدى. جەڭگە قاتناشقان كادىر - ساقچىلار ئادەمزات يوق قويۇق توغراقلىق، جىغان - تېكەنلىك، ئوت - چۆپلۈك ئىچىدە ۋە ئۇزۇنغا سوزۇلغان قۇم دۆۋىلىرى ئارىسىدا، ئاچلىق - ئۇسسۇزلۇققا چىداپ، ئوتتەك كۆيۈپ تۇرغان كۈننىڭ كۈيدۇرۇشىگە پىسەنت قىلماي، پاشا - كۇمۇتا، چۆرتەن، قۇرت - قوڭغۇزلارنىڭ چېقىشىغا قارىماي، چارۋىچى ئاممىنىڭ ماسلىشىپ قوللىشى ئارقىسىدا 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قاچقۇننى ئوسمان دەريا سىنىڭ بويىدا قورشۇالدى. جىنايەتچى قارشىلىق كۆرسەتمەي ئوق چىقارغاچقا، نەق مەيداندا ئېتىپ تاشلاندى.

§ 5. تۇرمە - سولاقخانىلارنى باشقۇرۇش

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە سولاقخانا قۇرۇلغاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە گومىنداڭ دەۋرىدىكى ۋاقىتلىق تۇرمە (ھازىرقى كىنوخانىنىڭ ئالدىدا) سولاقخانا قىلىنغانىدى. 1956 - يىلى سولاقخانا «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ شەرقىغە كۆچۈرۈلدى. 1967 - يىلى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈلدى.

سولاقخانا قۇرۇلغاندا بىر باشقۇرغۇچى خادىم بار ئىدى، سولاقخانىنى ج خ جەڭچىلىرى قوراللىق ساقلايتتى. 1985 - يىلى سولاقخانىغا بىر باشلىق، بىر باشقۇرغۇچى كادىر سەپلەندى.

§ 6. قاتناشنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قاتناشنى باشقۇرۇشقا ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمى مەسئۇل بولدى. 1982 - يىلى ناھىيە بازىرىنىڭ ئاساسلىق كوچىلىرىدا ئاپتوموبىل يولى بىلەن ھارۋا يولى لىنىيىسى سىزىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئېشەك ھارۋىسى، ۋېلىسىپىت قويىدىغان ئورۇنلار بەلگىلەندى.

1972 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 44 قېتىم قاتناش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، 16 كىشى ئۆلدى. 1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە چوڭ ۋەقە سادىر بولمىدى.

§ 7. ئوت ئۆچۈرۈش - ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئوت ئۆچۈرۈش - ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپپاراتلىرى بولمىغاچقا، ئوت ئۆچۈرۈش، ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلمىغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسىنىڭ ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمچىسىدە (بۆلۈمىدە) ناھىيە بازىرىدا ئوت ئۆچۈرۈشكە ۋە يېزا قىشلاقلاردا ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەشۋىقاتىغا، ئوت ئۆچۈرۈش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ تۇرۇشقا مەسئۇل بولۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى، ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى پاختا - كەندىر تىجارەت بۆلۈمىدە ۋە ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتىدا ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئارخىپى تۇرغۇزۇلدى.

1976 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە تەۋەسىدە جەمئىي 75 قېتىم ئوت ئاپىتى يۈز بەردى، بۇنىڭدا يېزىلاردا خامانغا ئوت كېتىش نىسبىتى 50% نى ئىگىلىدى، بىۋاستە زىيان 147 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

قوشۇمچە
ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىنىڭ ئۇن زاۋۇتىدا يۈز بەرگەن ئوت ئاپىتى

1973 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئۇن زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى خې چىڭفۇ تۇزۇمگە خىلاپلىق قىلغانلىقتىن ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئۇن زاۋۇتىنىڭ 449.5 كۋادرات مېتىرلىق زاۋۇت ئۆيى، 110 مىڭ جىڭ ئاشلىق ۋە ئۇن كۆيۈپ كەتتى. بۇلارنى پۈلغا سۇندۇرغاندا 82 مىڭ 500 يۈەن بولىدۇ. بۇ ئىش ئۇچۇن خې چىڭفۇغا ئۈچ يىللىق قاماق جازاسى بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1976 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يۈز بەرگەن ئوت ئاپىتى ئەھۋالى

13 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	سانى	ئىقتىسادىي زىيان (يۈەن)
1976	15	31540
1977	5	10790.65
1978	14	27471.88
1979	9	6000
1980	2	900
1981	8	36284.24
1982	4	1884
1983	4	3167.40
1984	8	19249
1985	6	11046

Ⅱ باب

سوت قىلىش

مىنگو دەۋرىدە جىنايى ئىشلار دېلوسى ۋە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىدا، چوڭ دېلولارنى ئادەتتە ئامبال، ھاكىملار ئۆزى تېرگاۋ قىلاتتى، ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنغانلىرى شىنجاڭ ئۆلكىلىك يۇقىرى سوت مەھكىمىسىگە تەستىقلىتىپ ئىجرا قىلىناتتى، ناھىيىلىك ئامبال مەھكىمىسى ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە جىنايەتچىلەر سولىنىدىغان سولاقخانا تەسىس قىلىنغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ، ئەكسىلئىنقىلابىي دېلولار، جىنايى ئىشلار جىنايىتى دېلولىرى تېرگاۋ قىلىندى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلولىرى ۋە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى ماجىرالىرى ياراشتۇرۇلدى. 1954- يىلى تىكەنلىك رايونلۇق خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. 1961 - يىلى دۆڭقوتان رايونلۇق خەلق سوت كوللېگىيىسى تەسىس قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى، تەپتىش مەھكىمىسى ۋە سوت مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىندى. 1973 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئىچىدە جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسى، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى ۋە ئىشخانا تەسىس قىلىندى. 1983 - يىلى دۆڭقوتان رايونلۇق خەلق سوت كوللېگىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ئادىمى 21 گە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 13) ، ئۇنىڭ ئۇچى كوللېگىيە باشلىقى، ئۇچى سوتچى، ئۇچى ياردەمچى سوتچى، ئالتىسى پۈتۈكچى، ئالتىسى باشقا خىزمەتچى. خەلق سوت مەھكىمىسى سوت كوللېگىيە ھەيئىتى تەسىس قىلىندى، ئۇ سوت تەشكىلىنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى بولۇپ، زور سوت خىزمىتى مەسىلىلىرى سوت كوللېگىيە ھەيئىتىنىڭ مۇزاكىرىسىگە قويۇلىدۇ. سوت كوللېگىيە ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرى سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى تەرىپىدىن كۆرسىتىلىپ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەيىنلىشىگە سۇنۇلىدۇ، سوت كوللېگىيە ھەيئىتى بەش كىشىدىن (سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تەشكىل تاپىدۇ.

§ 1. ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوتى

ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى ئاساسەن خەلق ئامما‌سى ئارىسىدىكى ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى ھەل قىلىدۇ. دەۋاگەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى پىكىر ئىختىلاپلىرىنى توغرىتىپ، زىددىيەتلەرنى يۇمشىتىپ، ھەقىقەتنى ئېنىقلاپ، ھەق - ناھەقنى ئايرىش ئاساسىدا ۋاقتىدا سوت

قىلىدۇ، ھەق تەلەپ ئىشلىرى ھوقۇقى بىلەن ۋەزىپىسى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئېتىراپ قىلىپ، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىدىكى قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلارنىڭ جازالاپ، دۆلەت ۋە شەخسلەرنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغدايدۇ، پۇقرالارنى قانۇن، قائىدە - نىزام، ئەمىر-پەرمانلارغا ئاڭلىق بوي سۇنىدىغان قىلىپ تەربىيىلەيدۇ. 1955 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 95 پارچە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن 78 نى تېرگاۋ قىلىپ ھۆكۈم چىقاردى (بۇ قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 82.1 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ)، 17 سىنى ياراشتۇردى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى قوبۇل قىلغان 67 پارچە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنىڭ ھەممىسىنى تېرگاۋ قىلىپ بىر تەرەپ قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە نىكاھ دېلوسى 38 پارچە بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 56.71 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ تۆلەم دېلوسى 14 پارچە بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 20.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ قەرز دېلوسى يەتتە پارچە بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 10.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ مىراس دېلوسى تۆت پارچە بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 5.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ باشقا دېلو تۆت پارچە بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 5.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1966 - يىلى قوبۇل قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى 1955 - يىلدىكىدىن 29.4% ئازايدى.

1984 - يىلى «ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، سوت مەھكىمىسى ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى قانۇنىدا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن قوبۇل قىلىنغان ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى ھەل قىلىشتا ياراشتۇرۇشنى ئاساس قىلدى، بىر يىل ئىچىدە 207 پارچە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭدىن 155 نى ياراشتۇردى، بۇ قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 74.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، تېرگاۋ قىلىپ خۇلاسىلانغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى ئىچىدە نىكاھتىن ئاجرىشىش دېلوسى 60.5% نى ئىگىلەيدۇ.

1985 - يىلى قوبۇل قىلىنغان ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسى 137 بولۇپ، 1982 - يىلدىكىدىن 33.82% ئازايدى، تېرگاۋ قىلىپ خۇلاسىلانغان دېلو ئىچىدە ياراشتۇرۇپ بىر تەرەپ قىلىنغىنى 103 بولۇپ، بىر تەرەپ قىلىنغان 111 ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى دېلوسىنىڭ 92.8 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

§2. جىنايى ئىشلار سوتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش ھەرىكىتىگە بىرلەشتۇرۇپ يېڭى ھاكىمىيەتنى قوغداش ئۈچۈن، 1951 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ناھىيە بازىرىدا 1400 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشقان ئوچۇق سوت يىغىنى ئېچىپ، 14 جىنايەتچىنى ئەق مەيدانda سوتلىدى، دۇشمەننى قورقۇتۇش، ئاممىنى تەربىيىلەش ئۈچۈن ئىككى جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىش، بىر جىنايەتچىگە ئۆلۈم جازاسى بېرىپ بىر يىل كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشنى ئاشكارا ئېلان قىلدى.

1955 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى جەمئىي 521 جىنايى ئىشلار دېلوسىنى قوبۇل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇرلۇق دېلوسى 236 بولۇپ، تېرگاۋ قىلىنغان

دېلونىڭ 45.29 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ لۇكچەكلىك دېلوسى 17 بولۇپ، تېرگاۋ قىلىنغان دېلونىڭ 3.26 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ زىيانكەشلىك قىلىش - زەخىملەندۈرۈش دېلوسى 41 بولۇپ، تېرگاۋ قىلىنغان دېلونىڭ 7.86 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. قانۇن بويىچە 533 جىنايەتچىگە ھۆكۈم ئېلان قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە بەش يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىنغىنى 116 كىشى، بەش يىلدىن يۇقىرى، 20 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى ھۆكۈم قىلىنغىنى 115 كىشى، ئۆلۈم جازاسى بېرىپ كېچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىش ھۆكۈم قىلىنغىنى بىر كىشى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن، 1967 - يىلى خەلق سوت مەھكىمىسى ھەربىي ئىدارە قىلىندى. سوت قىلىش خىزمىتىگە 1969 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ئامانلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى مەسئۇل بولىدىغان بولدى. 1973 - يىلى ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، 1976 - يىلغىچە جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن جەمئىي 48 نى قوبۇل قىلدى ۋە 48 نى تېرگاۋ قىلىپ سوتلىدى. «تۆت كىشلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، قانۇنچىلىق ئاستا - ئاستا مۇكەممەللەشتى، ھەر خىل سوت قىلىش تۈزۈملىرى دۆلەت تەرىپىدىن ئېلان قىلىنغان «جىنايى ئىشلار قانۇنى»، «جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى» بويىچە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. 1980 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە ھەر خىل جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 65 ى قوبۇل قىلىندى ۋە 65 ى تېرگاۋ قىلىپ ئاياغلاشتۇرۇلدى. 1983 - يىلى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ جەمئىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر دەرىجىدە زىيان يەتكۈزگەن جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بېرىش ھەققىدىكى قارارى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خەلق سوت مەھكىمىسى ئېغىر دەرىجىدىكى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە ۋە ئېغىر دەرىجىدىكى ئىقتىسادىي ئىشلار جىنايەتچىلىرىگە قانۇن بويىچە ئېغىرلىتىپ ۋە تېز زەربە بەردى. شۇ يىلى 10 - ئايدا ناھىيىلىك كىنوخانىدا ناھىيە بويىچە سوت قىلىش يىغىنى ئېچىپ، سەككىز دېلودىكى ئون كىشىگە قانۇن بويىچە مۇددەتلىك قاماق جازاسى ئېلان قىلدى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قالايمىقان قىلغان جىنايەتچىلەرگە ۋە لۇكچەكلىك جىنايىتى ئۆتكۈزگەن جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بەردى، شۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت ئامانلىقى كۆرۈنەرلىك ياخشىلاندى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە جىنايى ئىشلار دېلوسىدىن 18 ى قوبۇل قىلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە ئوغۇرلۇق دېلوسى ئالتە)، 16 سى تېرگاۋ قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇلدى، بۇ، قوبۇل قىلىنغان دېلونىڭ 89 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بەش يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگەن جىنايەتچى ئالتە، بەش يىلدىن يۇقىرى 15 يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلگەن جىنايەتچى تۆت، جىنايى ئىشلار جازاسى كەچۈرۈم قىلىنغىنى ئىككى، تېرگاۋ قىلىپ ئاخىرلاشتۇرۇلغان 16 جىنايى ئىشلار دېلوسى ئىچىدە، يۇقىرىغا ئەرز قىلغىنى بەش، بۇنىڭ ئىچىدە 2 - سوتتا ئەسلىدىكى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىنغىنى تۆت بولۇپ، 80% نى ئىگىلەيدۇ؛ يەنە بىر قېتىم تېرگاۋ قىلىشقا قايتۇرۇلغىنى بىر، 3 - سوتتا نازارەت قىلىش تەرتىپى بويىچە تېرگاۋ قىلىنغىنى بىر، ھۆكۈم ئۆزگەرتىلگىنى بىر بولۇپ، ئەرز قىلىنغان دېلونىڭ 20 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ تەپتىش مەھكىمىسى تەرىپىدىن قارشى ئەرز قىلىنغىنى بىر، جۇملىدىن ئەسلىدىكى ھۆكۈم ساقلاپ قېلىنغىنى بىر.

§ 3. ئىقتىسادىي سوت

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيىنىڭ مۇھىم خىزمەت نۇقتىسى ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يۆتكەلدى، يېڭى ۋەزىيەتكە ماسلىشىش ئۈچۈن، 1982 - يىلدىن باشلاپ، لوپنۇر ناھىيىسىدە ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرى سوت كوللېگىيىسى ئىچىدە ئىقتىسادىي دېلولارنى تېرگاۋ قىلىشقا مەسئۇل بولۇشقا مەخسۇس ئادەم قويۇلدى.

سىرتقا قارىتا ئىشكىنى ئېچىۋېتىش، ئىچكى قىسىمدا جانلاندۇرۇش سىياسىتىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشى ۋە ئەمەلىيەشتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، سوتسىيالىستىك تاۋار ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلدى، ھەر خىل ئىقتىسادىيتەركىب، ھەر قايسى ئىقتىسادىي ساھەلەر ئارا باردى-كەلدى كۈندىن - كۈنگە كۆپەيدى، شۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىقتىسادىي ماجىرا دېلولىرىمۇ كۆپلەپ كۆپەيىپ كەتتى. 1982 - يىلى ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى دېلوسىدىن ئالتىسى قوبۇل قىلىنغان بولسا، 1983 - يىلغا كەلگەندە 11 گە يەتتى. 1985 - يىلى قوبۇل قىلىنغان ھەر خىل ئىقتىسادىي توختام ماجىرا دېلوسى 47، تېرگاۋ قىلىپ بىر تەرەپ قىلىنغىنى 37، ئەرز سوممىسى 214 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ئىقتىسادىي توختام ماجىراسى دېلولىرىنى سوت قىلىش ئارقىلىق، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئوبوروت ساھەسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، دۆلەت، كوللېكتىپ ۋە شەخسنىڭ قانۇنىي ھوقۇق - مەنپەئىتى قوغداپ قېلىندى.

§ 4. خەلق زاسىداتېلى

ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى 1954 - يىل 9 - ئايدىكى «خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، خەلق زاسىداتېلىدىن ئىبارەت زاسىداتېللىق تۈزۈمىنى قەدەممۇ قەدەم يولغا قويدى. خەلق زاسىداتېلى شۇ دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، ئومۇمىي سايلامغا بىرلەشتۈرۈپ نۆۋەت ئالماشتۇرۇلىدۇ ۋە تولۇقلاپ سايلىنىدۇ. خەلق زاسىداتېللىرى خەلق سوت كوللېگىيىسىنىڭ سوت قىلىش خىزمىتىگە قاتنىشىدۇ، جىنايى ئىشلار، ھەق تەلەپ دەۋا ئىشلىرىدىكى سوت قىلىپ ھۆكۈم چىقىرىشتا سوت باشلىقى بىلەن ئوخشاش ھوقۇقتا بولىدۇ، دېلو ماتېرىياللىرىنى ئوقۇش، ئەمەلىي ئەھۋاللارنى ئىگىلەش، دېلو تەكشۈرۈش، پاكىتلارنى سېلىشتۇرۇشقا قاتناشسا بولىدۇ، سوت قىلىش جارياندا جاۋابكارنى سوراق قىلىشقا، گۇۋاھلىق ماتېرىياللىرىنى ئوقۇپ بېرىشكە بولىدۇ؛ سوت كېڭەشمىسىدە كېڭىشىش جەريانىدا، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بوي سونۇش پرىنسىپى بويىچە، زاسىداتېللىق ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدۇ.

ئون يىللىق «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مالىمانچىلىقى مەزگىلىدە، زاسىداتېللىق تۈزۈمى توختاپ قالغانىدى. 1978 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، ناھىيىگە قاراشلىق گۇڭشې ۋە

چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىكى ئورۇنلاردىن 30 خەلق زاسىداتىلى سايلاپ چىقىلدى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە خەلق زاسىداتىلى 30 كىشىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 16.

§ 5. ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى ئاقلاش

1978 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى دېلولارنى قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ھۆكۈم قىلىنغان 79 دېلونى نۇقتىلىق تەكشۈردى. ئون يىللىق مالىمانچىلىق جەريانىدا، قانۇن دەپسەندە قىلىندى، تولىمۇ سول ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە، خاتا قولغا ئېلىش، خاتا ھۆكۈم چىقىرىش بىلەن بەزى ناھەق، يالغان، خاتا دېلولار يۈز بەردى. ناھىيىلىك خەلق سوت مەھكىمىسى «خاتا بولىدىكەن چوقۇم تۈزىتىش» پرىنسىپى بويىچە، «ئۇچىلارغا قارشى تۈرۈش ھەرىكىتى» ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ھۆكۈم قىلىنغان دېلولارنى ئومۇمىيۈزلۈك قايتا تەكشۈرۈپ چىقتى. دۆلەتنىڭ قانۇنى ۋە پارتىيىنىڭ سىياسىتىگە ئاساسەن، پاكىتلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاش ئاساسىدا، 18 ئەكسىلئىنقىلابىي دېلونىڭ 12 سىنىڭ ئەسلىدىكى ھۆكۈمىنى بىكار قىلدى ۋە گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلدى، تۆت دېلونى تۈزەتتى ۋە ھۆكۈمنى ئۆزگەرتتى، ئىككىسىنىڭ ئەسلى ھۆكۈمىنى ساقلاپ قالدى؛ 61 ئادەتتىكى دېلودىن بەشىنىڭ ئەسلىدىكى ھۆكۈمىنى بىكار قىلدى ۋە گۇناھسىز دەپ ئېلان قىلدى، ئالتىسىنى تۈزەتتى ۋە ھۆكۈمنى ئۆزگەرتتى، 50 نىڭ ئەسلى ھۆكۈمىنى ساقلاپ قالدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە، ئىلگىرى تولىمۇ سول ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ تەسىرىدە يۈز بەرگەن ناھەق، يالغان، خاتا دېلولارنى پۈتۈنلەي ئاقلاپ بولدى ۋە مۇناسىۋەتلىك سىياسەتلەرنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ تۈگەتتى.

III باب

تەپتىشلىك

§ 1. ئاپپاراتلار

1. خەلق تەپتىش مەھكىمىسى

1951 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلۇپ، ئالتە دېلو ئىشلىگۈچى خادىم ۋە باش تەپتىش، مۇئاۋىن باش تەپتىش سەپلەندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، 1967 - يىلى جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت سىستېمىسىدا ھەربىي ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلدى. 1969 - يىل 4 - ئايدا ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق ئامانلىق ساقلاش گۇرۇپپىسى جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت مەھكىمىلىرىنىڭ

هوقۇقىنى يۇرگۈزدى. 1979 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلدى. 1985 - يىل 8 - ئايدا تەپتىش مەھكىمىسىدە تەھقىقلەش بۆلۈمى، جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى، ئىشخانا تەسىس قىلىندى. ئىقتىساد، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپ ئىشلارنى تەپتىش قىلىشنى تەھقىقلەش بۆلۈمى ئۇستىگە ئالدى، جىنايى ئىشلار، تۇرمە - سولاقخانىلارنى تەپتىش قىلىش كەسپىنى جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمى ئۇستىگە ئالدى، ئەرزىيەت خىزمىتىگە ئىشخانا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پۈتۈن تەپتىش مەھكىمىسىدە ساقچى - كادىر 12 گە (بۇنىڭ ئىچىدە يەتتىسى ئۇيغۇر)، تەپتىش ئىككىگە (بىرسى ئۇيغۇر)، يارەمچى تەپتىش ئۇچقە، قانۇن ساقچىسى بىرگە يەتتى.

2. تەپتىشلىك ھەيئىتى

ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قۇرۇلۇپلا ناھىيىلىك خەلق تەپتىش ھەيئىتىنى قۇرۇلدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە تەپتىشلىك ھەيئىتى خىزمەتنى توختاتتى.

1979 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1980 - يىل 3 - ئايدا تەپتىشلىك ھەيئىتى قۇرۇلدى، تەپتىشلىك ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرىنى باش تەپتىش كۆرسىتىدۇ، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ۋەزىپىگە تەينىلەيدۇ، زور دېلولار پۈتۈنلەي تەپتىشلىك ھەيئىتىنىڭ مۇزاكىرە قىلىشى بىلەن بەلگىلىنىدۇ. تەپتىشلىك ھەيئىتىگە باش تەپتىش رىياسەتچىلىك قىلىدۇ، مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىشنى قارار قىلىش ھوقۇقى باش تەپتىشتە بولىدۇ.

§ 2. جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى

جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى ج خ ئورگانلىرى تەھقىقلىگەن دېلولارنى تەكشۈرۈپ چىقىپ، قولغا ئېلىش ۋە ئەيىبلەشنى قارار قىلىش ۋە سوتقا چىقىپ قىلىنغان شىكايەتنى قوللاش، شۇنىڭدەك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگانلىرىنىڭ تەھقىقلەش، سوت مەھكىمىسىنىڭ سوت قىلىش پائالىيەتلىرىنى نازارەت قىلىشتۇر.

1951 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە تەپتىش مەھكىمىسىدە جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى ئايرىلىپ تەسىس قىلىنماي، دېلو ئىشلىگۈچى خادىملارلا سەپلەنگەنىدى. 1955 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ج خ ئورگانلىرىنىڭ قولغا ئېلىشقا يوللىغان دېلولاردىن تەكشۈرۈپ قولغا ئېلىشنى تەستىقلىغىنى 276 ئادەم بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، جىنايى ئىشلار تەپتىشلىكى كەسپى ئۇزۇلۇپ قالدى. 1979 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1979 - يىل 5 - ئايدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ج خ ئورگىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلاپ بېرىشكە يوللىغان 130 دېلودىكى 150 كىشىدىن 121 دېلودىكى 137 كىشىنى تەكشۈرۈپ قولغا ئېلىشنى تەستىقلىدى، يەتتە دېلودىكى 12 كىشىنى قولغا ئېلىشنى تەستىقلىمىدى، ئىككى دېلودىكى ئۇچ كىشىنىڭ مەسلىسىنى قايتا تەھقىقلەشكە قايتۇردى، تەپتىش مەھكىمىسى بىر كىشىنى قولغا ئېلىشنى قارار قىلدى. ج خ ئورگىنى ئەيىبلەپ ئەۋەتكەن 134 دېلودىكى 168 كىشىنى تەكشۈرۈش ئارقىلىق، 134 دېلودىكى 168 كىشىنى ئەيىبلەشنى قارار قىلدى، سەككىز دېلودىكى توققۇز كىشىنى ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلدى، بىر دېلودىكى ئىككى ئادەمنى ئەيىبلىمەيدىغان بولدى، ئۇچ

دېلودىكى تۆت ئادەمنىڭ مەسلىسىنى يەنە تەكشۈرۈشكە قايتۇردى، بەش ئادەمنى قايتىدىن ئەيىبلەشنى قارار قىلدى.

1956 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قولغا ئېلىشنى ۋە ئەيىبلەشنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان دېلولار

13 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار	جەمئىي (پارچە)
1956	36
1957	40
1958	87
1959	21
1960	23
1961	23
1962	31
1963	29
1964	4
1965	5
جەمئىي	276

1979 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى ئەيىبلەشنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان دېلولار

13 - قىسىم 5 - جەدۋەل

يىللار	دېلولار		ئەيىبلەنگىنى		ئەيىبلەش كەچۈرۈم قىلىنغىنى		ئەيىبلەنمىگىنى		تەكشۈرۈشكە قايتۇرۇلغىنى		قايتىدىن ئەيىبلەنگىنى (ئادەم)
	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	
1979	15	16	13	14	2	2					
1980	21	24	17	18	2	2	1	2	1	2	2
1981	21	27	19	14	1	2			1	1	
1982	17	20	16	19					1	1	
1983	28	36	27	35	1	1					1
1984	17	24	16	23	1	1					
1985	15	21	14	20	1	1					2
جەمئىي	134	168	122	153	8	9	1	2	3	4	5

1979 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق تەپتىش مەھكىمىسى قولغا ئېلىشنى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان دېلولار

13 - قىسىم 6 - جەدۋەل

يىللار	دېلولار		تەستىقلانغىنى		تەستىقلانمىغىنى		تەكشۈرۈشكە قايتۇرۇلغىنى		قولغا ئېلىش قارار قىلىنغىنى	
	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم	پارچە	ئادەم
1979	9	10	8	8	1	2				
1980	19	23	18	21	1	2				
1981	22	24	21	23	1	1				
1982	17	19	17	18		1				
1983	32	38	31	37	1	1				
1984	17	21	13	15	3	5	1	1		
1985	14	17	13	15			1	2		1
جەمئىي	130	152	121	137	7	12	2	3		1

§ 3. قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى

قانۇن - ئىنتىزام تەپتىشلىكى خىزمىتى خەلق تەپتىش ئورگانلىرىنىڭ قانۇننى ئىجرا قىلىشنى نازارەت قىلىشتىكى مۇھىم بىر فۇنكسىيىسى بولۇپ، دۆلەت ئورگانلىرى ۋە دۆلەت كادىرلىرى ئۈستىدىن نازارەت قىلىدۇ، پۇقرالارنىڭ دېموكراتىك ھوقۇقىغا دەخلى تەرۇز يەتكۈزگەن، خىزمەتتە خاتالىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن دۆلەت خادىملىرىنىڭ قانۇنىي جاۋابكارلىقىنى قانۇن بويىچە سۈرۈشتۈرىدۇ. جىنايەت بولۇپ شەكىللەنگەن، جىنايى ئىشلار جاۋابكارلىقى سۈرۈشتۈرۈلىدىغان دېلولارنى تەھقىقلەپ قولغا ئېلىش ۋە ئەيىبلەشنى قارار قىلىدۇ. 1983 - يىلى ناھىيىلىك تەمىنات - سودا كوپېراتىپى ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن جىڭلىسى جى رۇڭنىڭ خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ مالىيە ئىنتىزامىغا خىلاپلىق قىلىش، تاۋار - مالىلارنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن نېسىگە سېتىش، ئومۇمنىڭ پۇلىنى باشقىلارغا ئۆتىنىگە بېرىپ تۇرۇشتەك دېلوسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەر تەرەپلىمە تەكشۈرۈش ئارقىلىق، دۆلەت مۇلكىدىن 21 مىڭ يۈەن خەلق پۇلى زىيان بولغانلىقى ئېنىقلاپ چىقىلدى، جى رۇڭنىڭ قىلمىشى خىزمەتتە خاتالىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزۈش جىنايىتىگە تولغانلىقى ئۈچۈن، تەپتىش ھەيئىتى مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، خەلق سوت مەھكىمىسىگە خىزمەتتە بوشاڭلىق قىلىش جىنايىتى ئۆتكۈزگەن دەپ ئەيىبلەپ، ئۇنىڭ جىنايى مەسئۇلىيىتىنى قانۇن بويىچە سۈرۈشتۈرۈشنى

قارار قىلدى.

1979 - يىل 5 - ئايدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە تەپتىش مەھكىمىسى قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش دېلوسىدىن ئىككىنچى بىۋاستە بېجىردى، يوللاپ بېرىلگەن 14 دېلودىكى 15 ئادەمنىڭ مەسىلىسىنى تەكشۈرگەندىن كېيىن يەتتىسىگە دېلو تۇرغۇزۇپ تەھقىقلىدى، گەرچە قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان قىلمىش بولسىمۇ، جىنايەتكە توشمىغان دېلولارنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا مەمۇرىي جەھەتتىن بىر تەرەپ قىلىشقا يوللاپ بەردى.

§ 4. ئىقتىسادىي تەپتىشلىك.

ئىقتىسادىي تەپتىشلىكنىڭ ۋەزىپىسى سوتسىيالىستىك ئىقتىساد تەرتىپىگە بۇزغۇنچىلىق قىلغان ۋە دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي سىياسەت، قانۇن، ئەمر - پەرمانلىرىغا ئېغىر دەرىجىدە خىلاپلىق قىلغان زور جىنايى ھەرىكەتلەرگە زەربە بېرىش، ئىقتىسادىي جىنايەت شەكىللەندۇرگەندىن كېيىن جىنايى ئىشلار مەسئۇلىيىتى سۈرۈشتۇرۇلۇشكە تېگىشلىك بولغان دېلولارنى تەھقىقلەپ، قولغا ئېلىش ۋە ئەيىبلەشنى قارار قىلىشتىن ئىبارەت.

1958 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە سوت مەھكىمىسىگە بەش كىشى ئەيىبلەندى، ئىككى كىشى ئەيىبلەشتىن كەچۈرۈم قىلىشقا يوللاندى. 1979 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنلا، ئىقتىسادىي تەپتىشلىك كەسپىنى قانات يايدۇرىۋەتتى. 1982 - يىل 3 - ئايدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «ئىقتىسادقا ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغان جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بېرىش توغرىسىدىكى قارار»ى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، تەپتىش فۇنكسىيىسىنى قوللىنىپ، ئىقتىسادىي ساھەدىكى جىنايى قىلمىشلارغا زەربە بەردى. شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ ئىقتىسادىي جىنايەتكە زەربە بېرىش ئىشخانىسى ۋە ج خ سودا - سانائەت، باج قاتارلىق ئورۇنلار بىلەن بىرلىشىپ، شىكېپىنىڭ گۈڭشې 2 - چوڭ ئەترىتىدىكى گۈڭشې ئەزاسى شيې شيەنيۈڭنىڭ باج ئوغرىلاش دېلوسىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى، شيې شيەنيۈڭ 1981 - يىل 5 - ئايدىن 1982 - يىل 3 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا پارا بېرىش، ئالدامچىلىق قىلىش ئۈسۇللىرىنى قوللىنىپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ ئىسپات قەغىزىنى قولغا كەلتۈرۈۋېلىپ، ناھىيىنىڭ تۇز كۆلىنىڭ تۇزىدىن كۇنەس، تېكەس، نىلقا، ئۈرۈمچى قاتارلىق ناھىيە - شەھەرلەرگە جەمئىي 263 تونна كېلىدىغان 56 ماشىنا تۇزنى سانقان، ئومۇمىي سوممىسى 49 مىڭ 800 يۈەن بولغان. تۇز بېجى قانۇندا بەلگىلەنگەن بەلگىلىمە بويىچە بۇ تۇزنىڭ ھەر تونناسىغا 70 يۈەن باج تۆلىشى كېرەك ئىدى. شيې شيەنيۈڭنىڭ ئوغرىلىغان تۇز بېجى سوممىسى 18 مىڭ 400 يۈەنگە يەتكەن، سودا - سانائەت مەمۇرىيىتىگە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك باشقۇرۇش پۇلىدىن 840 يۈەننى تاپشۇرمىغان، تەكشۈرۈش ئارقىلىق شيې شيەنخۇڭنىڭ ئالدامچىلىق قىلىش، ياغاچ ماتېرىياللارنى ھايىنغا سېتىشتەك جىنايەتلىرىنىڭ بارلىقىمۇ ئېنىقلاندى، جىنايەتچى شيې شيەنيۈڭ سوتسىيالىستىك ئىقتىساد تەرتىپىگە ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق، ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىگە زىيان - زەخمەت يەتكۈزگەنلىك جىنايىتى ئۈچۈن قانۇندىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن خەلق سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبنامە سۇنۇلۇپ، قانۇن بويىچە جازاغا تارتىلدى.

«ئىقتىسادقا ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىق قىلغان جىنايەتچىلەرگە قاتتىق زەربە بېرىش

توغرىسىدىكى قارار» ئېلان قىلىنغاندىن تارتىپ 1985 - يىلغىچە بولغان تۆت يىل ئىچىدە تەپتىش مەھكىمىسى تۈرلۈك ئىقتىسادىي دېلولاردىن جەمئىي توققۇزنى قوبۇل قىلىپ، تەھقىقلەپ بىر تەرەپ قىلدى، ئىقتىسادىي جىنايەتچىدىن بەشنى قولغا ئېلىشنى قارار قىلدى، ئەيىبلەشكە يوللانغان جاۋابكار بەش بولۇپ، قايتۇرۇۋېلىنغان ھارام مال، ھارام پۇل جەمئىي 29 مىڭ 650 يۈەن.

§ 5. تۈرمە، سولاقخانا نازارەتچىلىكى

1955 - يىلدىن باشلاپ تۈرمە، سولاقخانا نازارەتچىلىكى كەسپى يولغا قويۇلغانىدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا ئۆزۈلۈپ قالدى. 1979 - يىلى بۇ كەسىپ يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، جىنايى ئىشلار دېلولىرى ئۈستىدىن ھۆكۈم چىقىرىش ۋە كېسىم قىلىش يولغا قويۇلدى، سولاقخانىلاردا تۈرۈۋاتقان ۋە قويۇپ بېرىلگەن جىنايەتچىلەر ئۈستىدىن نازارەتچىلىك قىلىپ تۇرۇلدى، تۈرمە، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرى ياكى سولاقخانىلار تەھقىقلەپ ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن يوللاپ بەرگەن دېلولار قوبۇل قىلىنىپ بېجىرىلدى ۋە جىنايەتچىلەرنىڭ شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ تەپتىش مەھكىمىسىگە سۇنغان ئەرزى قوبۇل قىلىنىدى؛ سولاقخانا، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن بولغان - بولمىغانلىقى تەكشۈرۈلۈپ، دۆلەتنىڭ قانۇن - سىياسەتلىرىنىڭ توغرا ئىجرا قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىنىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تۈرمە، سولاقخانا نازارەتچىلىكى خىزمىتىدە، ھەر ئايدا سولاقخانىنى تۆت قېتىم تەپتىش قىلىپ، سولاقخانىدىكىلەرگە سىياسەت، قانۇنچىلىق، ئىستېقبال تەربىيىسى بېرىش، يېڭىباشتىن جىنايەت ئۆتكۈزگەن دېلولارنى ۋە ئەرز قىلىنغان دېلولارنى بېجىرىش، سولاقخانىدىكىلەرنىڭ قانۇنغا بوي سۇنۇش ئەھۋالى، ئىدىيىۋى ئەھۋالىنى، باشقۇرغۇچى كادىرلارنىڭ سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ۋە قانۇنغا بوي سۇنۇش ئەھۋالىنى ئىگىلەپ تۇرۇشتا چىڭ تۇرۇلدى. تەپتىش قىلىش ئارقىلىق كۆرۈلگەن مەسىلىلەر ۋاقتىدا تۈزىتىلدى.

§ 6. ئەرزىيەت ئىشلىرى

1979 - يىلى تەپتىش مەھكىمىسى قايتا قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەھكىمە ئىشخانىسى ئەرزىيەت خىزمىتىگە مەسئۇل بولۇپ، شىكايەت قىلىش، پاش قىلىش، ئەرز قىلىش ئىشلىرى قاتارلىق مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلدى، قوبۇل قىلىش، تىزىملاش، دوكلات قىلىش، ئىشخانىغا يوللاش، تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش رەسمىيەتلىرىنى ۋە تۈزۈملىرىنى مۇكەممەللەشتۈردى. تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ رەھبەرلىرى يەنە تېخى ۋاقىت چىقىرىپ ئەرز قىلىپ كەلگەنلەرنى ئۆزلىرى قوبۇل قىلدى. 1979 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي 215 پارچە ئەرز خېتى ۋە ھال ئېيتىپ كەلگۈچىنى قوبۇل قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە 69 پارچە (قېتىم) غا بىۋاستە جاۋاب بەردى، 95 پارچە (قېتىم) نى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا يوللاپ بەردى، 51 پارچە (قېتىم) نى ئۆزلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن

ئەرزىيەت خىزمىتىنى تولۇق ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەرنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلدى ياكى بىر تەرەپ قىلىشقا يوللاپ بەردى.

IV باب

ئەدلىيە مەمۇرىيىتى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئەدلىيە مەمۇرىيىتى كەسىپىگە خەلق سوت مەھكىمىسى مەسئۇل بولۇپ كەلدى. 1979 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، ئەدلىيە كەسپىنى قانات يايدۇرۇش باشلاندى، ئاساسلىقى قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى بىلەن قانۇنچىلىق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى، تۈرلۈك گۇۋاھلىق بېرىش خىزمىتى بىلەن ھەق تەلەپ، مۇرەسسە قاتارلىق خىزمەتلەر قانات يايدۇرۇلدى.

1984 - يىل 10 - ئايدا ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا بولدى. 1985 - يىلى ئەدلىيە ئىدارىسىدا قانۇندىن مەسلىھەت بېرىش ئورنى، گۇۋاھلىق ئورنى تەسىس قىلىندى، ئىدارە بوينچە ئەدلىيە خىزمەتچىسى ئالتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئۈچى ئۇيغۇر. شۇ يىلى ئاساسىي قاتلام قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى ۋە ھەق تەلەپ مۇرەسسە خىزمەتلىرىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ناھىيە بوينچە تۆت يېزا، بىر بازارغا بىردىن ئەدلىيە ياردەمچىسى سەپلەندى.

§ 1. قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى

قانۇنچىلىق تەشۋىقاتى تەربىيىسى ئەدلىيە خىزمىتىدىكى مۇھىم بىر كەسىپ. 1979 - يىلى ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى بېسىپ تارقىتىش، قانۇنچىلىق كۆرگەزمىلىرىنى ئېچىش، تەشۋىقات ماشىنىلىرىنى چىقىرىش ۋە رادىئو ئۇزېلى ئارقىلىق تەشۋىق قىلىش شەكىللىرى قوللىنىلىپ يېڭى ئاساسىي قانۇن، جىنايى ئىشلار قانۇنى، جىنايى ئىشلار دەۋا قانۇنى، ھەق تەلەپ دەۋا قانۇنى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى، ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنى، ئىقتىسادىي توختام قانۇنى، نىكاھ قانۇنى قاتارلىقلار چوڭقۇر ۋە كەڭ كۆلەمدە تەشۋىق قىلىندى. بۇ ھال كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ قانۇنچىلىق قارىشىنى كۈچەيتىشتە زور رول ئوينىدى.

1985 - يىلى جەمئىي 82 قېتىم قانۇنچىلىق تەشۋىقات كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، كۆرگەزمىگە 24 پارچە سىزما رەسىم ۋە فوتو سۈرەت قويۇلدى، سەككىز دېلو مىسالى كۆرگەزمە قىلىندى، كۆرگەزمە 20 كۈن داۋاملاشتى، 42 مىڭ ئادەم (قېتىم) كۆرگەزمىنى كۆردى؛ ناھىيە، گۇڭشې دەرىجىلىك رادىئو ئۇزېللىرى قانۇنچىلىق تەربىيىسى بوينچە 25 پارچە ماقالە ئاڭلاتتى.

§ 2. ھەق تەلەپ مۇرەسسە ئىشلىرى

1950 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە ئاساسىي قاتلام مۇرەسسە ھەيئىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى مۇرەسسە گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، ئاساسىي قاتلاملاردىكى مۇرەسسە تەشكىلاتلىرىنى ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسى قوشۇمچە باشقۇرۇپ، ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى مۇرەسسە قىلدى. ئاساسىي قاتلاملاردا يۈز بەرگەن ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى ئاساسىي قاتلام مۇرەسسە ھەيئەتلىرى ياكى مۇرەسسە گۇرۇپپىلىرى «ئاممىغا تايىنىش، تەكشۈرۈپ تەنقىد قىلىش، ئۆز جايىدا ھەل قىلىش، مۇرەسسە قىلىشنى ئاساس قىلىش» فاكتىنى بويىچە مۇرەسسە قىلدى، مۇرەسسە قىلسا قايىل بولمىغانلار ناھىيىلىك سوت مەھكىمىسىگە ئەرز قىلدى، چوڭ دېلولارنى ج خ ئىدارىسى بىر تەرەپ قىلدى.
1966 - يىلى ھەر خىل ھەق تەلەپ ماجىراسىدىن 187 سى مۇرەسسە قىلىندى، بۇ، سوت مەھكىمىسى شۇ مەزگىلدە بىر تەرەپ قىلغان 200 ھەق تەلەپ دېلوسىنىڭ 93.5 پىرسەنتىگە ئىگە. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق مالىمانچىلىق جەريانىدا، ھەر دەرىجىلىك مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى تارقىلىپ كەتتى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەنە يېزا - بازارلاردا مۇرەسسە ھەيئىتى ۋە مۇرەسسە گۇرۇپپىلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بۇ تەشكىلاتلارنى ئەدلىيە بۆلۈمى باشقۇردى. ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمى ھەر يىلى ئاساسىي قاتلاملاردىكى مۇرەسسە خادىملىرىنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەپ تۇردى. 1983- يىلى 86 مۇرەسسە كادىرىنى تەربىيىلىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە كەنت ۋە مەھەللىلەردە 31 مۇرەسسە ھەيئىتى تەسىس قىلىندى، مۇرەسسە خادىمى 157 گە يەتتى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر مۇرەسسە خادىمى 144). مۇرەسسە ھەيئىتىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئومۇمەن كەنت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ياكى كەنت باشلىقى قوشۇمچە ئۆتىدى. 1985 - يىلى ھەر قايسىيېزا-بازارلارغا يەنە بەش ئەدلىيە ياردەمچىسى سەپلەپ بېرىلدى (بۇنىڭ تۆتى ئۇيغۇر)، شەھەر - يېزىلاردىكى ئاساسىي قاتلام مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى جەمئىي 1146 ھەق تەلەپ ماجىراسىنى مۇرەسسە قىلدى.

كەنت - بازارلاردىكى ھەق تەلەپ ماجىرالىرىنى ھەردەرىجىلىك مۇرەسسە تەشكىلاتلىرى بىر تەرەپ قىلىپ، ئەيىبلەشنى ئازايتىپ، زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، خەلق سوت مەھكىمىسى تەرىپىدىن بىر تەرەپ قىلىنىدىغان ھەق تەلەپ دېلولىرىنى ئازايتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

§ 3. قانۇن مەسلىھەتچىلىكى

1981 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ناھىيىلىك ئەدلىيە بۆلۈمىنىڭ قارىمىقىدا قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى قۇرۇلدى.
1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدلىيە نازارىتىنىڭ تەستىقى بىلەن ناھىيىدىكى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنىغا بىر پراكتىكانت ئادۋوكات سەپلىنىپ، ئادۋوكاتلىق كەسپى رەسمىي يولغا

قويۇلدى.

1983 - يىلى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنى جىنايى ئىشلار جىنايىتىنى ئاقلاش دېلوسىدىن جەمئىي ئوننى ئىشلىدى، ھەق تەلەپ دېلوسى بويىچە بىر دېلونى ۋەكالىتەن بېجىردى، ئىككى ئىش ئۈستىدە قانۇندىن مەسلىھەت جاۋابى بەردى، ئۇچ پارچە قانۇن پۈتۈكى يېزىپ بەردى.

1984 - يىلى قانۇن مەسلىھەتچىلىكى ئورنىدىكى بىردىن - بىر ئادۋوكات ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئادۋوكاتلىق كەسپى ئۇزۇلۇپ قالدى.

§ 4. جامائەت گۇۋاھلىقى

1981 - يىل 11 - ئايدا ئەدلىيە بۆلۈمى قارىمىقىدا ناھىيىلىك جامائەت گۇۋاھلىقى ئورنى قۇرۇلۇپ، بىر كەسپى كادىر سەپلىنىپ، جامائەت گۇۋاھلىقى كەسپى يولغا قويۇلدى. 1985-يىلى بىر گۇۋاھلىق بەرگۈچى بار بولدى.

1983 - يىلى گۇۋاھلىق ئورنىبېقىۋېلىش، ۋەسىيەتنامە، يەر ئىشلىتىش، ئۆي سېتىش-سېتىۋېلىش، سوۋغا قىلىش، ئۆتۈنۈپ بېرىش، ئىقتىسادىي توختام، ۋەكالەتچىلىك قىلىش، قەرزدارلىق قاتارلىق ئىشلاردا گۇۋاھلىق بېرىش كەسپىنى قانات يايدۇردى. بىر يىل ئىچىدە جەمئىي 36 ئىشقا گۇۋاھلىق بەردى، ئۇنىڭ 30 ى ئىقتىسادىي توختام گۇۋاھلىقى. 1985 - يىلى 915 ئىشقا گۇۋاھلىق بېرىپ، 1983 - يىلدىكىدىن 24 ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي توختام گۇۋاھلىقى 903 بولۇپ، ئومۇمىي گۇۋاھلىق سانىنىڭ 68. 98 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئون تۆتىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

ئون تۆتىنچى قىسىم

ھەربىي ئىشلار

I باب

ھەربىي ئورگانلار

§ 1. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى

1961 - يىل 1 - ئايدا ئۆزبدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ھەربىي تارماقنىڭ ۋە يەرلىك شۇ دەرىجىلىك پارتكومنىڭ قوش رەھبەرلىكىدە بولىدىغان لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. خەلق قوراللىق بۆلۈمىنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: ئەسكەر ئېلىش ۋە ھەربىي سەپتىن قايتقانلار خىزمىتىنى قىلىش، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشى، ئىدىيىۋى قۇرۇلۇشى، ھەربىي مەشق، ئۇرۇش تەييارلىقى دېجورنىلىكىنى ياخشى ئىشلەش، خەلق ئەسكەرلىرىگە باشلامچىلىق قىلىپ ئىشلەپچىقىرىش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇش، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىنى ساقلاش ئىشلىرى قاتارلىقلارغا قاتنىشىشتىن ئىبارەت.

1966 - يىل 7 - ئايدا ئەسلىدىكى ناھىيىلىك ج خ ئوتتۇرا ئەترىتى «جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى» گە ئۆزگەرتىلدى، ئۇ، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلۇشى تەركىبىدە بولدى؛ 1976 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترەت يەنە «جۇڭگو خەلق قوراللىق ساقچى قىسىم لوپنۇر ناھىيىلىك ئوتتۇرا ئەترىتى» گە ئۆزگەرتىلىپ، قوراللىق ساقچى قىسمىغا قارايدىغان بولدى.

1977 - يىلى قوراللىق بۆلۈمدە سىياسىي خىزمەت بۆلۈمى، ئارقا سەپ بۆلۈمى، ھەربىي ئىشلار بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىدە كادىر ئونغا (بۇنىڭ ئىچىدە يەتتىسى ئۇيغۇر)، جەڭچى، ئىشچى تۆت (قوغدىغۇچى، ئامبارچى) كە يەتتى.

§ 2. ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتى

1960 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىل 6 - ئايدا خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى خەلق قوراللىق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى. خەلق قوراللىق كومىتېتىغا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلار قويۇلدى، بۇ ۋەزىپىنى ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى (ناھىيىلىك ھۆكۈمەت) ۋە خەلق قوراللىق بۆلۈمى رەھبەرلىرى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. گۇڭشېلاردىمۇ مۇناسىپ ھالدا خەلق قوراللىق كومىتېتلىرى قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن ئىبارەت ئون يىللىق مالىمانچىلىق جەريانىدا، خەلق قوراللىق كومىتېتىنىڭ خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالغانىدى. 1979- يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق كومىتېتى يەنە يېڭىباشتىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. خەلق قوراللىق كومىتېتىنىڭ كونكرېت ۋەزىپىسى خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىغا ئائىت تۈرلۈك فاكتورلار، سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇش، يۇقىرى دەرىجىلىك پارتكوم ۋە ھەربىي ئىشلار ئورۇنلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك يولىورۇقلىرىغا ئاساسەن، شۇ يەرنىڭ ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدىكى چوڭ - چوڭ مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىپ ھەل قىلىش، ئەسكەرلەرنى سەپەرۋەر قىلىش ۋە كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار، چېكىنگەنلەر خىزمىتىگە ئالاقىدار فاكتورلار، سىياسەتلەرنى ئىزچىللاشتۇرۇشتىن ئىبارەت بولدى.

§ 3. ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈمى

1961 - يىلى ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قاتلاملاردىكى گۇڭشې، مەيدانلاردا قوراللىق بۆلۈم قۇرۇلماي، قوراللىق بۆلۈم ئىشىنى قىلىدىغان مەخسۇس (قوشۇمچە) كەسپىي خادىم سەپلەندى، ئۇ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى باشقۇردى.

1975 - يىلى ئاۋۇال تارىم گۇڭشېسىدا خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس كەسپىي خادىم سەپلەندى، 1980 - يىل 11 - ئايدادۆڭقوتان، شىڭپىڭ، «ئىتتىپاق» گۇڭشېلىرىدا ئارقا-ئارقىدىن خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 12 - ئايدا لوپنۇر بازارلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلدى، دېمەك ناھىيە بويىچە تۆت گۇڭشې، بازاردا خەلق قوراللىق بۆلۈمى قۇرۇلۇپ بولدى. ئاساسىي قاتلام خەلق قوراللىق بۆلۈملىرىگە مەخسۇس (قوشۇمچە) بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى ۋە كادىر سەپلەندى. 1984 - يىلى گۇڭشېلار يېزىغا ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، گۇڭشې خەلق قوراللىق بۆلۈمى يېزىلىق خەلق قوراللىق بۆلۈمى دەپ ئۆزگەرتىلدى.

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، يېزا، بازارلاردىكى خەلق قوراللىق بۆلۈملىرىدە مەخسۇس كادىر يەتتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئالتىسى ئۇيغۇر.

II باب

ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

§ 1. خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

خەننامە «غەربىي يۇرت تەزكىرىسى» دە پۈتۈلىشىچە، غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبەگ مەھكىمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتتىكى بەگلىكلەردە ئەسكەر تۇرغۇزغان، بەگلىكلەردىكى ئەسكەرلەر غەربىي يۇرت قۇرۇقچىبەگ مەھكىمىسىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە ئىش ئېلىپ بارغان. ئۇ چاغدا لوپنۇر بەگلىكىدە 2000 ئەسكەر تۇرغۇزۇلغان.

§ 2. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېيەنلۇڭ 31 - يىلى(1766 - يىلى) بۇ يەردە 2000 ئەسكەر تۇرغۇزۇلغان. گۇاڭشۇ 22 - يىلى(1896 - يىلى) پىچان شەھىرى(ھازىرقى تىكەنلىك) تە «پىچان يېڭى» تۇرغان، ئالىي قوماندان پاششاپ بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا بىردىن مىڭبېشى، يۈز بېشى قويۇلغان. «شىڭپىڭ ناھىيىسىدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى» دە ئېيتىلىشىچە، گۇاڭشۇ25- يىلى(1899 - يىلى) شىڭپىڭ ناھىيىسى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، مىڭبېشى ناھىيە بازىرىدا تۇرغان. گۇاڭشۇ 29 - يىلى(1903 - يىلى) مىڭبېشى پىچان شەھىرىگە، پاششاپ شىڭپىڭ ناھىيە بازىرىغا بېرىپ تۇرغان.

§ 3. مىنگو دەۋرىدىكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئايدا گومىنداڭنىڭ قۇرۇقلۇق ئارمىيە تەرتىپكە سېلىنىپ تۇزۇلگەن 42 - شىسىنىڭ 128 - لۇي 383 - تۇەننىڭ پىلىموتچىلار لىيەنى ناھىيە بازىرىدا تۇرغان، ئۇلار شۇ يىلى 9 - ئايدا يۆتكىلىپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا گومىنداڭ ياشلار يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇننىڭ 2 - يېڭى تۇردى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى(1948- يىلى) 128 - لۇي ئاتلىق ئەسكەر تۇەننىڭ ئاتلىق ئەسكەر لىيەنى تىكەنلىكتە تۇردى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) گومىنداڭ ياشلار يىراقتا يۇرۇش قىلغۇچى قوشۇننىڭ 2 - يېڭى يۆتكىلىپ كەتكەندە، 128 - لۇي 382 - تۇەننىڭ بىر پەيى ناھىيە بازىرىغا كېلىپ تۇردى.

§ 4. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى ئەسكەر تۇرغۇزۇش ئەھۋالى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، 1950 - يىلى، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى 2 - جۇن 6 - شى 18 - تۇەننىڭ بىر قىسمى ناھىيە بازىرىدا تۇرۇپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغدىدى ھەم ئىشلەپچىقىرىشنى قانات يايدۇردى. شۇ يىلى 27 - شى 79 - تۇەن ناھىيە بازىرىغا كېلىپ تۇرۇپ، 1951 - يىلى يۆتكىلىپ كەتتى.

1979 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ مەلۇم شۆبىسى تىكەنلىكتە ھەربىي پونكىت قۇرۇپ، ئۇتۇپ تۇرغان قىسىملارنىڭ ياتاق - تامىقىغا ۋە ماشىنىلىرىغا ماي قاچىلاپ بېرىشكە مەسئۇل بولدى.

1980 - يىلى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مەلۇم شۆبە مۇلازىمەت لىيەنى تارىم گۇڭشېسىدا خىش زاۋۇتى قۇرغاندى، 1983 - يىلى كۆچۈپ كەتتى.

1981 - يىل 4 - ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى مەلۇم قىسىم ئاساسىي قۇرۇلۇش بىناكارلىق قوشۇنىنىڭ 2 - يېڭى تارىم گۇڭشېسىغا ئورۇنلىشىپ، رايونلار ئارا سۇ - گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرغاندى، شۇ يىلى 10 - ئايدا يۆتكىلىپ كەتتى.

III باب

ھەربىي خىزمەت ئۆتەش

§ 1. ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۇزۇمى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ھەربىي خىزمەت ئورگىنى يوق ئىدى، ئەسكەرمۇ ئېلىنمىغاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1954 - يىلغىچە پىدائىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۇزۇمى يولغا قويۇلدى.

1954 - يىلى دۆلەت تۇنجى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنىنى ئېلان قىلىپ، پىدائىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۇزۇمىنى مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۇزۇمىگە ئۆزگەرتتى، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت ئاممىسى ھەربىي سەپكە كىرىش ئۈچۈن قىزغىن تىزىمغا ئالدۇردى.

1984 - يىل 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى دۆلەت يېڭى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنىنى ئېلان قىلىپ، مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەشنى ئاساس قىلغان مەجبۇرىي ھەربىي خىزمەت ئۆتەش بىلەن پىدائىي ئەسكەر بولۇش بىرلەشتۇرۇلگەن ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تۇزۇمىنى يولغا قويدى.

ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، لوپنۇر ناھىيىسى كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر بىلەن بىشى 18 گە تولغان ياش ئوغۇل بالىلارنى زاپاس ئەسكەر ھېسابىدا تىزىملاش خىزمىتىنى ئىشلىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدا زاپاس ئەسكەرلەرنى تىزىملاش خىزمىتى ئۇزۇلۇپ قالغانىدى، 1981 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلىنى تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا زاپاس ئەسكەرلەرنى تىزىملاش تۇزۇمىي ئەسلىگە كەلتۇرۇلۇپ، تاياڭ خەلق ئەسكەرلىرى 1 - تۇردىكى زاپاس كۇچ، ئاۋەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى 2 - تۇردىكى زاپاس كۇچ قىلىندى.

1982 - يىلى زاپاس كۇچ قىلىنغان كەسىپ ئالماشتۇرغان، ھەربىي سەپتىن قايتقان ئەسكەرلەر يېڭىباشتىن تىزىملاندى.

§ 2. ئەسكەر ئېلىش ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنىدۇرۇش

1. ئەسكەر ئېلىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى ئەسلىگە كەلتۇرۇشى ۋە راۋاجلاندۇرۇشى ئۈچۈن دۆلەت لوپنۇر ناھىيىسىدە ناھايىتى ئازلا پىدائىي ئەسكەر ئالدى. 1951 - يىلى ناھىيە بويىچە تۇنجى قېتىم پىدائىي ئەسكەر ئېلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، ھەربىي سەپكە قاتنىشىش ئۈچۈن ھەر مىللەت ياشلىرى قىزغىن تىزىمغا ئالدۇردى، تەكشۈرۈپ باھالاش ئارقىلىق 23 ئۇيغۇر ياشنىڭ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە قاتنىشىشى تەستىقلاندى، بۇلار ناھىيە بويىچە 1 - تۇركۈمدىكى پىدائىي ئەسكەرلەر بولۇپ قالدى.

1954 - يىلى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش قانۇنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، يېڭى تولغان ھەر مىللەت ياشلىرى ئاكتىپ تۇرده ھەربىي سەپكە قاتناشتى، بىر نەچچە يىلدىن بۇيان ئەسكەرلىككە تىزىمغا ئالدۇرغانلارنىڭ سانى ئالماقچى بولغان ئەسكەر سانىدىن كۆپلەپ ئېشىپ كەتتى. ئەسكەر ئېلىش ئىشى ھەر يىلى قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە ئېلىپ بېرىلدى، ھەر يىللىق ئەسكەر ئېلىش خىزمىتىگە ناھىيە بويىچە پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ئارمىيە يەكدىللىك بىلەن ئاتلاندى، ئادەم ئاجرىتىپ ئەسكەر ئېلىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ئەسكەر ئېلىش سىياسىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلدى، ئاساسىي قاتلام ئورۇنلار ئەسكەر بولۇشقا ئۆز ئىختىيارىي بىلەن تىزىمغا ئالدۇرغانلارغا قارىتا تىزىملاش، سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش، سىياسىي جەھەتتىن تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلىدى، ناھىيىلىك ئەسكەر ئېلىش ئىشخانىسىنىڭ تەستىقى ئارقىلىق ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنغانلارغا قوبۇل قىلىش ئۇقتۇرۇشى تارقاتتى. ئاندىن كېيىن يېغىپ، ئۆتكۈزۈۋېلىپ قىسىمغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلىنغان ياشلارنىڭ تولىسى قۇرۇقلۇق ئارمىيە قىسىملىرىدا ۋەزىپە ئۆتىدى.

1973 - يىلى ناھىيىدە ھاۋا ئارمىيە پاراشوتچى قىسمىغا بەش ئۇيغۇر ياش قوبۇل قىلىندى، بۇ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى ئەۋلاد ھاۋا ئارمىيە پاراشوتچىلىرىدۇر.

1984 - يىلى ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى زور دەرىجىدە ئىسلاھ قىلىندى، ئىلگىرى ئەسكەر ئېلىشقا ھەربىي خىزمەت ئۆتەش تارماقلىرى مەسئۇل بولاتتى، قىسمىدىن ئادەم ئەۋەتىپ ئۆتكۈزۈۋېلىناتتى، نەتىجىدە ئادەم كۇچى ۋە ماددىي كۇچ جەھەتتە چىقىم زور بولاتتى. ئىسلاھ قىلىش ئارقىلىق ئىلگىرى قىسمىدىن ئادەم ئەۋەتىپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئەمدى يەرلىك ھۆكۈمەت

ئېلىنغان ئەسكەرلەرنى ھەربىي گازارمىغا ئاپىرىپ بېرىش ياكى يېڭى ئەسكەرنىڭ ئۆزى قىسمىغا كېلىپ تىزىمغا ئالدۇرۇش چارىسىغا ئۆزگەرتىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئەسكەر ئېلىش ۋاقتى قىسقارىدى، بۇ خىزمەتكە ئاجرىتىلغانلار ئازايدى، خىراجەت چىقىمىمۇ تېجەپ قېلىنىدى.

ناھىيىدە 1954 - يىلى مەجبۇرىي ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى باشلانغاندىن بۇيان، ئەسكەر ئېلىش ۋەزىپىسى ھەر يىلى ياخشى ئورۇندالدى، يېڭى ئېلىنغان ئەسكەرلەرگە ھۆكۈمەتنىڭ ئارمىيىمۇ، ئاممىمۇ رازى بولدى. 1985 - يىلى ناھىيىدە يېڭىدىن 15 ئەسكەر ئېلىنىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئون، ئايال ئەسكەر بار.

2. ھەربىي سەپتىن چېكىنىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇش ئېھتىياجى تۇپەيلىدىن ئازادلىق ئارمىيە كوماندىر - جەڭچىلىرىدىن بىرمۇنچە كىشى يەرلىككە خىزمەتكە ئالماشتى. 1954- يىلى تۇنجى ھەربىي خىزمەت ئۆتەش‌قانۇنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن پەيدىن-پەي ھەربىي سەپتىن چېكىنىش ۋە ھەربىي سەپتىن چېكىنىدۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەنلەرنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مۇناسىۋەتلىك سىياسەت بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇردى. 1954 - يىلدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەن ھەربىيلەردىن ناھىيە بويىچە جەمئىي 240 كىشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1970- يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە چېكىنگەن ھەربىيلەردىن 89 كىشى پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا ۋە كارخانا كەسىپي ئورۇنلارغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

IV باب

خەلق ئەسكەرلىرى

§1. تەشكىللەش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش

1960 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرىنى تەشكىللەش باشلاندى، ناھىيىگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىن باشقا، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ شىڭپىڭ گۇڭشې بىلەن دۆڭقوتان گۇڭشېسىدا بىردىن خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى، تارىم گۇڭشېسىدا بىر خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى تەشكىل قىلىندى، يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە بىر خەلق ئەسكەرلىرى تۈەنى، سەككىز خەلق ئەسكەرلىرى يېڭى تەشكىل قىلىندى، خەلق ئەسكەرلىرى كادىرى 288 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە پارتىيىلىك كادىر 133. خەلق ئەسكەرلىرى تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى ۋە ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى دەپ ئىككىگە بۆلۈندى، تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى 16 — 25 كىچە،

ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى 25 — 45 كىچە بولدى، شۇ چاغدا تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى 2079 غا، ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى 2849 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال خەلق ئەسكىرى 1787؛ 1961 - يىلى خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەڭشىلىشىگە ئەگىشىپ خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلىمۇ نۇقتىلىق تەرتىپكە سېلىنىدى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن ئۈچ گۇڭشېدىكى خەلق ئەسكىرى 2185 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە تايانچ خەلق ئەسكىرى 753، ئادەتتىكى خەلق ئەسكىرى 1258، مۇئاۋىن پەيجاڭدىن يۇقىرى كادىر 179، جەمئىي ئۈچ يىلىك، 15 لىيەن، 47 پەي، 170 بەنگە ئايرىلدى. تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سانى ئازايغىنى بىلەن سۈپىتى ئۆستى. 1962 - يىلى رەئىس ماۋ زېدۇڭ «خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىدە تەشكىلىنىشى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، ھەربىي ئىشلارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش، سىياسىينى ئەمەلىيلەشتۈرۈش» دېگەن يولىيورۇقنى ئوتتۇرىغا قويغاندىن كېيىن، ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىك ۋە تەرتىپكە سېلىش يەنمۇ كۈچەيتىلدى، شۇنداقلا بازار ئورگانلىرىدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، يىل ئاخىرىغا كەلگەندە، ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى لىيەنىدىن سەككىزى قېلىپ، 1961 - يىلدىكىدىن يەتتىسى قىسقاردى. 1963 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىنىدى، يېشى چوڭىيىپ كەتكەن ۋە سالامەتلىكى ناچارراق بولغانلار خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلىدىن چېكىنىپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ياشراق يېڭى خەلق ئەسكەرلىرى قوبۇل قىلىندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى ئىچىدە «بەشتە ياخشى بولۇش» بويىچە باھالاش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلۇپ، «تۆتتە ياخشى» خەلق ئەسكەرلىرىدىن 30 ى، «بەشتە ياخشى» خەلق ئەسكەرلىرىدىن 39 ى باھالاپ چىقىلدى.

1966 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تەرتىپكەسېلىنغانىنىڭ سىرتىدا تارىم گۇڭشېسىنىڭ 8-چوڭ ئەترىتىدە (ھازىرقى «ئىتتىپاق» يېزىسىنىڭ 1 -، 2 - چوڭ ئەترەتلىرى ۋە دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ 1 -، 2 - فېرمىسىدا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى قۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى جەمئىي 18 لىيەن، 72 پەي، 249 بەنگە ئايرىلدى.

1969 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تۈزۈلمىسىدە مەلۇم ئۆزگىرىش بولدى، خەلق ئەسكەرلىرى تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى، قوراللىق تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى ۋە ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرىگە ئايرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلۇشى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، «شاڭخەي تەجرىبىسى»نىڭ تەسىرىدە، ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرى قوماندانلىق شتابى قۇرۇلۇپ، خەلق ئەسكەرلىرى كىچىك ئەترەتلىرى تەشكىللەندى، خەلق ئەسكەرلىرى قوماندانلىق شتابى پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىدىن چەتنىدى، پارتكوم قوراللىق قوشۇننى باشقۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. 1976 - يىل 10 - ئايدا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن خەلق ئەسكەرلىرى قوماندانلىق شتابى ۋە خەلق ئەسكەرلىرى كىچىك ئەترەتلىرى بىكار قىلىنىپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى توغرا يولغا قايتىپ كەلدى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، پارتىيە خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا يۆتكەلدى، شۇنىڭدەك خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى يەنە بىر قېتىم تولۇق تەرتىپكە سېلىندى. 1981 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرى تۈزۈلمىسى ئادەتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى ۋە تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىدىن ئىبارەت ئىككى خىلغا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى ئىلگىرىكى 16 — 45 ياشتىن 18 — 35 ياشقا، تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ يېشى 18 — 28 ياشقا

چۈشۈرۈلدى. تەڭشەلگەندىن كېيىن ناھىيە بويىچە قوراللىق تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى يەتتە لىيەن، 26 پەي بولدى. تەڭشەلگەندىن كېيىنكى خەلق ئەسكەرلىرى مۇئەييەن ھەربىي ساپاغا ئىگە بولدى ۋە ياشلاشتى، شۇنىڭ بىلەن خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش تەشكىلاتى، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش خىزمىتى بىرلەشتۈرۈلۈپ، بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇش، ئەمگەك بىلەن ھەربىي ئىشلارنى بىرلەشتۈرۈش ئىشقا ئاشۇرۇلدى. بۇ قېتىمقى تەشكىلىي جەھەتتىن تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇش دائىرىسى تارايتىلىپ، پەقەت خەلق گۇڭشېسى، زاۋۇت، كان - كارخانا قاتارلىق ئورۇنلاردىلا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى قۇرۇلۇپ، ئورگان، مەكتەپ ۋە تارقاقراق بولغان كىچىك ئورۇنلاردا خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتى قۇرۇلمايدىغان بولدى.

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە خەلق ئەسكەرلىرى چوڭراق تەرتىپكە سېلىنمىدى، بەلگىلەنگەن يېشىدىن ئېشىپ كەتكەنلەر خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىدىن يېنىپ چىقىپ، خەلق ئەسكەرلىرى بولۇش يېشىغا يەتكەن ۋە شەرتىگە مۇۋاپىق كېلىدىغانلار خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتىغا تولۇقلاپ قوبۇل قىلىندى.

§ 2. مەشق

1962 - يىلى خەلق قوراللىق بۆلۈمى شۇ يەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، پەسىللەرگە قاراپ دېھقانچىلىق ئىشلىرى ئارىسال مەزگىلدە خەلق ئەسكەرلىرىنى مەشق قىلدۇردى، شۇ يىلى ناھىيىلىك پارتىيە مەكتىپىدە بىر قاتار خەلق ئەسكەرلىرى كادىرلىرى كۇرسى ئاچتى، مەشق ۋە ئۆگىنىشكە خەلق ئەسكەرلىرى كادىرىدىن 74 كىشى قاتناشتى، كېيىن يەنە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە، بازار ئورگانلىرىدا ئۇچ قاتار ھەربىي - مەمۇرىي كۇرس ئاچتى، كۇرسنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن، خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئۇچ چوڭ ۋەزىپىسى ۋە ئۇلارغا قويۇلغان ئون تەلەپ، «ئۇچ ئىشتىن مۇداپىئە كۆرۈش» تەدبىرلىرى، گىرانات ئېتىش، قارىغا ئېتىش، يەر تۇزۇلۇشىدىن ھەم يەردىكى نەرسىلەردىن پايدىلىنىش ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ رولى قاتارلىقلار بولۇپ، كۇرسقا خەلق ئەسكەرلىرىدىن جەمئىي 1380 كىشى قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال خەلق ئەسكىرى 19.

خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سىياسىي، ھەربىي ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ناھىيە بويىچە ھەر يىلى پىلانلىق تۇردە مەركىزىي خىزمەتكە بىرلەشتۈرۈپ، جانلىق ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىلىپ خەلق ئەسكەرلىرىگە سىياسىي تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى ۋە ئۇلار ھەربىي مەشققە ئۇيۇشتۇرۇلدى، تەلىم-تەربىيە ۋە مەشق ئاخىرلاشقاندا ئىمتىھان ئېلىنىپ، نەتىجىسى باھالاپ چىقىلدى.

1966 - يىلى ناھىيە بويىچە 298 خەلق ئەسكىرى (بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئەسكەرلىرى كادىرى 63) خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ھەربىي مەشقىغە قاتناشتى، بۇنىڭ ئىچىدە مىلتىق بىلەن 1 - مەشققە 70 كىشى (مۇنەۋۋەر بولغىنى 33)، 2 - مەشققە 22 كىشى (مۇنەۋۋەر بولغىنى ئون، ياخشى بولغىنى تۆت) قاتناشتى، ئومۇمىي باھالاشتا، نەتىجىسى ئەلا بولدى. بازار ئورگانلىرى خەلق ئەسكەرلىرى پەيىدىن 30 كىشى تاكتىكا مەشقىگە، 22 كىشى تېخنىك ئەسكەر مەشقىگە قاتناشتى.

1970 - يىلى ناھىيىدىكى قوراللىق تايانچ خەلق ئەسكەرلىرى شۆبە ھەربىي رايونى ئۇيۇشتۇرغان 500 چاقىرىملىق دالا يۈرۈشى مەشقىگەقاتنىشىپ، ناھىيىدە تۇرۇۋاتقان ھەربىيلەر

بىلەن بىرلىكتە «706» مانېۋر ئۆتكۈزۈپ، رەسمىي جەڭگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان مانېۋر مەشقىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئۇرۇش قىلىش ئىقتىدارىنى ئۆستۈردى.

خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ مەشقىنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش، تۈزۈملەشتۈرۈش ئۈچۈن، لوپنۇر ناھىيىسى قوراللىق تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ مەشقى تۆت يىلدا بىر دەۋر قىلىدۇ، ھەر يىللىق مەشق ۋاقتى 15 — 20 كۈن بولىدۇ، ئالدىنقى ئىككى يىلدا ئاساسەن، ئاساس مەشقى، كېيىنكى ئىككى يىلدا تاكتىكا مەشقى ئېلىپ بېرىلىدۇ دەپ بەلگىلىدى.

1977 - يىلى ناھىيە تارىم ۋە شىڭىڭ گۇڭشېلىرىدىكى ئۈچ قوراللىق تايانچ لىيەندىكى 11 پەي، 39 بەن ۋە ئالاقە بەنى، قۇنداق ئۇرۇش پونكىتى قاتارلىقلارنى ئاجرىتىپ، 400 كىشىدىن خەلق ئەسكەرلىرى يىگى تەشكىللەپ، پاراشوتچىلارغا قارشى ئاتلىنىش، مالىمانچىلىقتىن مۇداپىئەلىنىش، ئۇرۇش ۋاقتىدىكى ئارقا سەپ تەمىناتى، قاتناش - ترانسپورت قاتارلىقلارغا دائىر ئۇنىۋېرسال مەشق ئېلىپ باردى.

1980 - يىلىنىڭ بېشىدا تارىم گۇڭشېسى بىلەن شىڭىڭ گۇڭشېسىدا ئىككى قارار خەلق ئەسكەرلىرى تايانچ كادىرلىرى تەلىم - تەربىيە ئەتىرىتى كۇرسى ئېچىلىپ، لىيەن، پەي تايانچلىرىدىن 72 كىشى تەربىيىلەندى، ئىمتىھاندا لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى 92% كە يەتتى. 3 - ، 5 - ئايلاردا ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرىدىن مەشق ئىمتىھانى ئېلىندى. قارىغا ئېتىش بويىچە 1 - ۋە 2 - مەشقە 314 كىشى قاتناشتى، لاياقەتلىك بولۇش نىسبىتى 84.4% بولدى؛ «ئۇچكە زەربە بېرىش»، «ئۇچتىن مۇداپىئە كۆرۈش» تاكتىكا مەشقىگە 786 كىشى قاتناشتى، بۇلارنىڭ ھەممىسى بىر قەدەر ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى.

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈم ھەر يىلى 30 كۈنلۈك كۇرس ئېچىپ، تايانچ خەلق ئەسكەرلىرىنى مەشق قىلدۇردى، مەشق يەككە ئەسكەر تۈرى بويىچە تاكتىكا، گرانات ئېتىپ پارتلىتىش، قارىغا ئېتىش ۋە تىزىلىپ مېڭىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. 1980 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلغانلىقتىن، ھەربىي - مەمۇرىي مەشقە قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرىگە ئىشتىن قالغانلىقىغا تولۇقلىما يارىدەم بېرىلدى. 1983 - يىلى خەلق ئەسكەرلىرىگە قارىتىلغان ھەربىي مەشق تەلىپىگە ئۇيغۇنلىشىش ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلققوراللىق بۆلۈمى خەلق ئەسكەرلىرى ئۇنىۋېرسال تەلىم-تەربىيە بازىسى قۇردى، تەلىم - تەربىيە بازىسى «ئالتە بولۇش» (سىنىپ، ياتاق، ئاشخانا، مەشق مەيدانى، قارىغا ئېتىش مەيدانى، تاكتىكا مەيدانى بولۇش) ئۆلچىمىنىڭ تەلىپى بويىچە قۇرۇلۇش ئېلىپ باردى.

§ 3. خەلق ئەسكەرلىرى پائالىيىتى

خەلق ئەسكەرلىرى سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىكى مۇھىم كۈچ ۋە زەربىدار ئەترەت، قەيەردە خىزمەت جاپالىق، ۋەزىپە مۇشكۈل بولسا، شۇ يەردە خەلق ئەسكەرلىرى بار.

1961 - يىلى ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرى ئەمدىلا تەشكىللىنىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا خەلق ئەسكەرلىرىدىن 20 كىشى ئازادلىق ئارمىيىگە ماسلىشىپ باندىت تازىلاشقا چىقىرىلغانىدى، ئۇلار ماددىي ئەشيا ۋە ياردىلارنى توشۇپ، ئالدىنقى سەپكە يارىدەم بېرىش ۋەزىپىسىنى ئىنتايىن ياخشى ئورۇندىدى.

خەلق ئەسكەرلىرى سوتسىيالىستىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتا تايانچلىق رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىشتا يۇكنىك ئېغىرلىنى كۆتۈردى. 1977 -، 1978 - يىللىق مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە خەلق ئەسكەرلىرى 33 مىڭ مېتردىن كۆپرەك ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ (170 مىڭ كۇب توپا يۆتكەپ)، ئون كىلومېتر يول، 4800 مو سالا ئېتىز ياسىغان، 79 مىليون 800 مىڭ جىڭ ئوغۇت توپلىغان ۋە توشۇغان، 69 مىڭ 800 تۇپ جىرىم تىكىپ ئورمان بەرپا قىلغان. 1979 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 800 گۇڭشې ئەزاسىنى يەنجىگە بېرىپ زەربىدارلىق بىلەن قورغاقچىلىققا تاقابىل تۇرۇشقا ۋە جەنۇبىي ئۆستەڭنى مۇستەھكەملەشكە تەشكىللىدى، ئۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئەسكەرلىرى 697 كىشى بولۇپ، جەمئىي 32 مىڭ 691 كۇب توپا توشۇغان، 6500 مېتر ئۆستەڭنى مۇستەھكەملىگەن. ئەسلى 20 كۈندىن بىر ئايغىچە پىلانلانغان ۋەزىپە توققۇز — 14 كۈن ئىچىدىلا مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندالغان ھەمدە 1000 كۇب توپا ئاشۇرۇپ ئورۇندالغان.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىدە خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ سىياسىي ئۆگىنىشى كۈچەيتىلىپ، 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيانقى لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلەر ئەتراپلىق ئىزچىل ئەملىيلەشتۈرۈلدى، رادىئو، تام گېزىتى، دەرس ئۆتۈش، سۆھبەت ئۆتكۈزۈشتەك شەكىللەردىن پايدىلىنىپ تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بەنجاڭدىن يۇقىرى كادىرلار ئۈچۈن 12 قارار كىتاب ئوقۇش كۇرسى ئېچىلدى ھەمدە بەننى بىرلىك قىلىپ خەلق ئەسكەرلىرى ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى.

قوشۇمچە

ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك كەنت قۇرۇش

1983 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ تۆڭچىكە كەنتى بىلەن ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك كەنت قۇرۇش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، بۇ پائالىيەت داۋامىدا، ئىككى مەدەنىيەتنى بىرلىكتە تۇتۇشتا چىڭ تۇرۇپ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئەتراپلىق تەرەققىي قىلدۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ھەر خىل خىزمەتتە كۆرۈنەرلىك نەتىجە قازاندى، شۇنىڭ بىلەن كۆپ قېتىم ناھىيە، ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، غەمخورلۇق قىلىش ۋە نەپقە بېرىش خىزمەتلىرى بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالىنىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تۇنجى ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك كەنت قۇرغۇچى ئىلغار ئورۇن بولۇپ قالدى.

ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك كەنت قۇرۇش پائالىيىتى داۋامىدا، ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى تۆڭچىكە كەنتى پارتىيە ياچېيكىسى بىلەن بىرلىكتە «ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە قۇرۇش» يىغىنىنى ئېچىپ، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، «ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە قۇرۇش»، «مەدەنىيەتلىك بولۇش ئەھدىنامىسى» ۋە «ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش پىلانى»نى تۈزۈپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ يىغىنىنى ئېچىپ، ئارمىيە - خەلق بىرلىكتە مەدەنىيەتلىك كەنت قۇرۇشنىڭ زور ئەھمىيىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، ئۇنىڭدىن ھەمدە ئائىلىلەرنى خەۋەردار قىلدى. تۆڭچىكە كەنتىدە جەمئىي 1180 نوپۇس بار، ئۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 840، خەنزۇ 340. ئۇلار ئالدى بىلەن كەنتنىڭ رەھبەرلىك كوللېكتىپىنى تۈتۈپ، پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىپ، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ نەمۇنىلىك - باشلامچىلىق رولىنى

جارى قىلدۇرۇپ، پارتىيە ئەزالىرى قوشۇنىنى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ بەش قېتىم تەرتىپكە سېلىپ، پارتىيە ئىستىلىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى. ئۇلار پارتىيە ئەزالىرى، ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئۇلارنى كەنتتە 101 ئائىلە بىلەن ئالاقىلىشىدىغان، نامرات ۋە قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولىدىغان، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەر، ئىنقىلابىي قۇربان ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىدىغان قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە پارتىيە ئىستىلى ئارقىلىق خەلق ئەسكەرلىرى ئىستىلىگە يېتەكچى بولۇپ، «بەشتە ياخشى ئائىلە» بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئايمۇ ئاي تەكشۈرۈپ تۇرىدىغان، پەسىللەر بويىچە مەلۇمات بېرىپ تۇرىدىغان قىلدى. 1984 - يىلى يەتتە ئائىلە «بەشتە ياخشى» ئائىلە بولۇپ باھالاندى.

ئۇلار كەنت ئاھالىسىنى «كەنت ئاھالىسى ئەھدىنامىسى»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئەھدىنامىسى» تۈزۈشكە ھەرىكەتلەندۇرۇپ، خەنزۇلار ئازسانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ، دېگەن تەربىيىنى چوڭقۇر قانات يايدۇرۇپ، ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا دائىر تەسىرلىك ئىشلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى. 1983 - يىل 11 - ئايدا تۇڭچىكە كەنتى ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىللەر يىغىنىغا ۋەكىل قاتناشتۇردى، يىغىندا تۇڭچىكە كەنتى تەقدىرنامىگە ئېرىشتى.

ئۇلار پارتىيە - ئىتتىپاق ئەزالىرى ۋە خەلق ئەسكەرلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئاممىغا باشلامچىلىق قىلىپ پاسكىنا، قالايمىقان، ناچار ئىشلارنى ئوڭشىدى، 54 مىڭ 557 تۇپ كۆچەت تىكتى، 25 مو يەردە (150 مىڭ تۇپ) كۆچەت يېتىشتۇردى، ئائىلىمۇ ئائىلە يۇرۇپ 1050 كۇب مېتر ئەخلەتنى ئادالىدى. ئۇلار 672 مىڭ يۇەن مەبلەغ توپلاپ، 18 كىلومېتر كېلىدىغان 13 يولنى ياسىدى، 400 مىڭ كۇب مېتر كۆل، 560 مىڭ كۇب مېتر شېغىل توشۇپ، كەنتنىڭ يوللىرىنى ياساپ، چاڭ - توزان كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان توپا يولنى شېغىل يولغا ئايلاندۇردى. مۇشۇ ئارىلىقتا پۈتۈن كەنتتىكى ئامما يەنە «ياشلار ئۆيى»، «خەلق ئەسكەرلىرى ئۆيى» بەرپا قىلىپ، پەن - مەدەنىيەت ئۆگىنىدىغان سورۇن قۇرۇپ، ھەر خىل گېزىت - ژۇرناللارغا يېزىلدى ۋە ھەرخىل كىتابلارنى سېتىۋالدى، يېڭىدىن 300 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئۇستى يېپىق كىنوخانا سالدى.

كەنتتە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ياخشى تۈتۈلۈش بىلەن بىللە ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىمۇ ياخشى تۈتۈلدى، ئاممىغا ئەمگەك بىلەن بېيىشقا، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە يېتەكلەندى. شۇنداق قىلىپ، 1985 - يىلى كەنت بويىچە ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 2 مىليون جىڭغا يېتىپ، 1979 - يىلدىكى ئاشلىق مەھسۇلاتىنىڭ ئىككى ھەسسىسىگە توغرا كەلدى؛ چارۋا مالدىن يىل ئاخىرىدا قولدا قالغىنى 1984 - يىلدىكىدىن 5% ئاشتى؛ كەنت بويىچە ساپ كىرىم 490 مىڭ يۇەن بولۇپ، 1979 - يىلدىكىنىڭ 2.7 ھەسسىسىگە توغرا كەلدى؛ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن كىرىم 1979 - يىلدىكى 150 يۇەندىن 415 يۇەنگە يەتتى.

ئون بەشىنچى قىسىم

مائارىپ، پەن - تېخنىكا

ئون بەشىنچى قىسىم

مائارىپ، پەن - تېخنىكا

I باب

مائارىپ

1§. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرى ۋە مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ناھىيە ئامبىلىنىڭ مەسئۇلۇقىدا شۆتاڭ ئېچىلغاندى. مىنگونىڭ 26 - يىلى(1937 - يىلى) ناھىيىلىك مائارىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانغا قەدەر بىر بۆلۈم باشلىقى، بىر مائارىپ مۇپەتتىشى، بىر بۆلۈم ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان بىر بۆلۈم پۈتۈن ناھىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنى باشقۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەركىبىدەمەدەنىيەت- مائارىپ-سەھىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا بىر بۆلۈم باشلىقى، بىر بۆلۈم ئەزاسى، رايونلارغا بىردىن مەدەنىيەت - مائارىپ ياردەمچىسى قويۇلدى، ئۇلار پۈتۈن ناھىيىنىڭ ۋە رايونلارنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ ۋە سەھىيە ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1958 - يىلى بۇ بۆلۈم ئىككىگە ئايرىلىپ، مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى ۋەسەھىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، مەدەنىيەت- مائارىپ بۆلۈمى مەدەنىيەت - مائارىپ خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى، شتاتى ئەڭ كۆپ بولغاندا بەش كىشىگە يەتتى. 1958 - يىلدىن كېيىن تاكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغانغا قەدەر خەلق گۇڭشېلىرىغا مەدەنىيەت - مائارىپ كادىرى قويۇلدى.

1969 - يىل 4 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ، بىر گۇرۇپپا باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى، ئۈچ كادىر قويۇلدى، ئۇلار پۈتۈن ناھىيىنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ ۋەسەھىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1973 - يىلى مەدەنىيەت-

مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، بىر بۆلۈم باشلىقى، ئۈچ بۆلۈم ئەزاسى قويۇلدى. گۈڭشېلارغا بىردىن مەدەنىيەت - مائارىپ كادىرى قويۇلدى. بۇ بۆلۈم 1975 - يىلى مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، سەھىيە بۆلۈمى ئايرىم تەسىس قىلىنىدى. 1980- يىلى مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىلغاندا، مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى ئايرىم تەسىس قىلىنىپ، مائارىپ ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا بىر ئىدارە باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، بەش بۆلۈم ئەزاسى قويۇلدى، كادىرلار - كاتىبات كادىرى، مالىيە - بوغالتېرلىق كادىرى، ئادەتتىكى مائارىپ كادىرى ۋە چوڭلار مائارىپى كادىرى ئايرىم قويۇلدى، يېزا - بازارغا مائارىپ كادىرى قويۇلدى.

§ 2. بالىلار مائارىپى

1959 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» داۋامىدا يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىدە بالىلار باغچىسى قۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە 31 بالىلار باغچىسى (سىنىپ، تەييارلىق سىنىپىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) قۇرۇلۇپ، 450 بالا قوبۇل قىلىندى، ئۇلارنىڭ 439 ى ئۇيغۇر بالا، بۇ باغچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شۇ جايلاردىكى مەكتەپلەردە قۇرۇلغان بولۇپ، مەكتەپنىڭ ئۆيى ۋە پارتا - ئورۇندۇقلىرىنى ئارىيەتكە ئېلىپ ئىشلەتتى. 1962 - يىلى گۈڭشې - ئەترەتلەردىكى كوللېكتىپ ئاشخانىلار تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن، بالىلار باغچىلىرىمۇ تارقىتىۋېتىلدى.

1962 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمى بىر بالىلار باغچىسى قۇردى، بۇ باغچىدا ئىككى سىنىپ (بىر ئۇيغۇر سىنىپ) تەسىس قىلىنىپ، 60 بالا قوبۇل قىلىندى، ئۇنىڭغا ئىككى ئوقۇتقۇچى سەپلەپ بېرىلدى. 1963 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى ناھىيىلىك يەسلىگە قوشۇۋېتىلدى.

1975 - يىلى ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ قارىمىقىدا بولدى، باغچىدا بەش سىنىپ تەسىس قىلىنىپ، 179 بالا قوبۇل قىلىندى، يەتتە تەربىيىچى سەپلەپ بېرىلدى. بەش سىنىپنىڭ ئىچىدە ئىككىسى ئۇيغۇر سىنىپ بولۇپ، ئۇلارغا 36 بالا قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭدىن باشقا بىر قىسىم يېزا باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدىمۇ بالىلار باغچىسى تۈسىنى ئالغان تەييارلىق سىنىپلار ئېچىلدى.

1984 - يىلى ناھىيىلىك بالىلار باغچىسى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل ئاپپارات بولۇپ قۇرۇلدى، باغچىدىكى سىنىپ ئالتە (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر سىنىپ ئىككى) گە، بالا 189 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر بالا 27) غا، تەربىيىچىسى ئون (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر تەربىيىچى ئىككى) غا يەتتى.

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە بالىلار باغچىسى ئۈچكە، سىنىپى 15كە، باغچىدىكى بالا 318گە، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر بالا 90غا، تەربىيىچى 20گە، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر تەربىيىچى ئالتىگە يەتتى.

§ 3. باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى

1. چىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى خۇسۇسىي مەكتەپ، شۆتاڭلار

گۈاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ئامبال جۇ فاڭشۇ ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىدا (ھازىرقى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ قاراقۇم كەنتىدە) ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تۆۋەن دەرىجىلىك باشلانغۇچ شۆتاڭدىن بىرنى، تىكەنلىك (ھازىرقى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 34 - تۈەن - مەيدانى تۇرۇشلۇق جاي) تە يېرىم كۇنلۇك ئوقۇش تۈزۈمىدىكى باشلانغۇچ شۆتاڭدىن بىرنى قۇردى. بۇ شۆتاڭلارغا ئەمەلدارلارنىڭ كۆرسىتىشى ئارقىلىق شۇ جايدىكى ئۇيغۇر بالىلار ۋە ئاز ساندا خۇيزۇ، خەنزۇ بالىلار قوبۇل قىلىندى. ئاغزاكىي ماتېرىيالغا قارىغاندا، دۆڭقوتان بايلىرى ئازراق پۇل خەجلەپ نامرات دېھقان ، چارۋىچىلارنىڭ بالىلىرىنى شۆتاڭغا تۇتۇپ بېرىپ، بالا سېلىقىدىن قۇتۇلۇپ قالغان.

شۇەنتۇڭ 1 - يىلى (1909 - يىلى) ناھىيە ئامبىلى خۇ گۈيلىڭ ناھىيە بازىرىنىڭ غەربىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى خەنزۇ شۆتاڭىنى قوشۇمچە ئاددىي خۇسۇسىي مەكتەپ ۋە ئەدەبىي تىل ئۆگىتىش - ئۆگىنىش ئورنىنى قۇردى؛ قارا قۇم (ھازىرقى قاراقۇم كەنتى) دا 2 - خەنزۇ شۆتاڭىنى قوشۇمچە ئاددىي ساۋات چىقىرىش خۇسۇسىي مەكتىپىنى قۇردى؛ تىكەنلىكتە 3 - خەنزۇ شۆتاڭىنى قوشۇمچە ئاددىي ساۋات چىقىرىش خۇسۇسىي مەكتىپىنى قۇردى. شۇەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) ناھىيە ئامبىلى يى جيەنفەن سۇجىق كەنتىدە 4 - خەنزۇ شۆتاڭىنى قوشۇمچە ئاددىي ساۋات چىقىرىش خۇسۇسىي مەكتىپىنى قۇردى. بۇ شۆتاڭلار يەرلىك ئۇيغۇرلارنىڭ ئوغۇل بالىلىرىنى قوبۇل قىلىپ خەنزۇ تىل - يېزىقىنى ئۆگەتتى. شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) ناھىيە بويىچە شۆتاڭ 11 گە، ئوقۇتقۇچىسى 11 گە يەتتى، ھۆكۈمەت بۇ شۆتاڭلارغا ئوقۇش - ئوقۇتۇش خىراجىتى ئۈچۈن ھەر يىلى 84 سەر تەڭگە بېرەتتى، ئۇنىڭدىن باشقا بۇ مەكتەپلەر يەرلىككە سېلىق سېلىش ئارقىلىق 1308 سەر تەڭگە يىغىپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققىگە ۋە باشقا ئىشلارغا ئىشلىتەتتى، ناھىيە بويىچە مەكتەپلەرنىڭ تۇراقلىق مۇلكىنىڭ قىممىتى 760 سەر كۈمۈشكە يەتكەنىدى.

2. مىنگو دەۋرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە شۆتاڭلار بەزىدە ئېچىلىپ، بەزىدە تاقىلىپ تۇرغانىدى، دۆڭقوتان، قاراقۇم ۋە سۇجىق شۆتاڭلىرىنىڭ ئۆيلىرى ئۆرۈلۈپ ۋەيران بولغانىدى، ئوقۇتقۇچىلار تۇرمۇشتا قىينىلاتتى، مەكتەپ خىراجىتى خېلىلا قىس ئىدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934- يىلى) ناھىيە بويىچە ئاران ئۇچ شۆتاڭ قالدى، بۇنىڭ بىرى تىكەنلىك كەنتىدە بىر قارىم تەرىپىدىن ئېچىلغان بىر سىنىپلىق شۆتاڭ بولۇپ، ئۇنىڭغا 27 بالا قوبۇل قىلىنىدى، قارىم ئۆزى مۇدىر بولدى ھەمدە قوشۇمچە دىنىي دەرس ئۆتتى، ھېساب دەرسلىرىنى ئۆتۈپ بېرىشكە بىر خەنزۇ ئوقۇتقۇچى تەكلىپ قىلىندى. مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى شېڭ شىسەينىڭ تەلىپىگە ئاساسەن بىر تۈركۈم مۇنەۋۋەر كومپارتىيە ئەزالىرىنى شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتتى، ئەينى ۋاقىتتا قاراشەھەردە خىزمەت قىلىۋاتقان كومپارتىيە ئەزالىرىدىن زېڭ گۈاڭمىڭ (ئەينى ۋاقىتتا قاراشەھەر ۋالىي مەھكىمىسى مائارىپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئىدى). خې شىفۇ (ئەينى ۋاقىتتا قاراشەھەر ۋالىي مەھكىمىسى قارىمىقىدىكى ئاددىي

شەھەر مەكتىپىنىڭ مۇدىرى ئىدى) لار ياشلار ئارىسىدا ئىنقىلاب قائىدىلىرىنى تەشۋىق قىلاتتى. شەھەر مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان لوپنۇرلۇق ئوقۇغۇچىلار قىشلىق ۋە يازلىق تەتىللەردە ئۆيگە قايتىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، مەملىكەت خەۋەرلىرى ۋە خەلقئارا خەۋەرلەرنى تەشۋىق قىلىپ، مىللەتنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىپ، ئاممىنىڭ مەكتەپ ئېچىش قىزغىنلىقىنى ئاشۇردى. مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى) ئۇچ باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا مەكتەپ ئېچىشقا باشلىدى، شۇنىڭ بىلەن ھۆكۈمەت ۋە ئۇيۇشما باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۈزلۈكسىز كۆپەيىپ، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى يۇكسىلىش باسقۇچىغا كىردى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) 12 باشلانغۇچ مەكتەپ، مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) ئۇچ باشلانغۇچ مەكتەپ قۇرۇلدى. بۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئوقۇتۇش نۇقتىسى 21 گە، سىنىپ 34كە، ئوقۇغۇچىسى 510 غا، ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىسى 39 (ئوقۇتقۇچىلار ئىچىدە ئايال ئوقۇتقۇچى ئۇچ) غا يەتتى. باشلانغۇچ مەكتەپلەردە دەسلەپتە تىل - ئەدەبىيات، ھېساب، جۇغراپىيە، تارىخ دەرسلىرى، كېيىنچە يەنە مۇزىكا، تەنتەربىيە، گۈزەل - سەنئەت قاتارلىق دەرسلەر تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) قاراشەھەر ئاددىي شەھەن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئون نەچچە ئوقۇغۇچى تەقسىم قىلىنىپ، ھۆكۈمەت ۋە خەلق باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى تولۇقلانغاندىن كېيىن، ئوقۇش - ئوقۇتۇش تېخنىكىسى مۇنتىزىملاشتى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) شېڭ شىسەي تەرەققىيپەرۋەرلىك نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، گومىنداڭنىڭ قوينىغا ئۆزىنى ئېتىپ، تەرەققىيپەرۋەر زىيالارغا زىيانكەشلىك قىلغاندا، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى نۇرغۇن ئوقۇتقۇچىلار قېچىپ كەتكەنلىكتىن نۇرغۇنلىغان مەكتەپلەر تاقىلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى ۋە تىكەنلىكتىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرلا ساقلىنىپ قالدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) يەرلىك يۇقىرى قاتلام دىنىي زاتلارنىڭ قىزغىن قوللىشى ئارقىسىدا تاقىلىپ قالغان ھۆكۈمەت مەكتەپلىرى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن خەلق باشقۇرۇشىدىكى مائارىپ ئەسلىگە كەلدى. شۇ يىلى ھۆكۈمەت يەنە ناھىيە بازىرىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ (يەنى 1 - مەكتەپ)، ناھىيە بازىرىدىكى قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى، تىكەنلىك باشلانغۇچ مەكتىپى (2 - مەكتەپ)، تىكەنلىك قىزلار باشلانغۇچ مەكتىپى، دۆڭقوتان باشلانغۇچ مەكتىپى (3 - مەكتەپ) نى ئۆتكۈزۈۋالغان بولسىمۇ، مائارىپ خىراجىتى كەمچىل بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئوقۇتۇش سۈپىتى يۇقىرى كۆتۈرۈلمىدى. 1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندا، ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئوقۇتۇش نۇقتىسى 21، سىنىپ 17، ئوقۇغۇچىسى 778 ئىدى.

3. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1951 - يىل 7 - ئايدا ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قارىمىقىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈۋېلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 21 باشلانغۇچ مەكتەپنى قوشۇپ سەككىز مەكتەپ (بۇنىڭ ئىچىدە مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئۇچ، باشلانغۇچ مەكتەپ بەش) قىلدى، ئۇلارنىڭ قارىمىقىدا 21 ئوقۇتۇش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، كونا مەكتەپ مۇدىرلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ كۆپ قىسمى نۆۋەت

بىلەن تەربىيىلەندى. كونا ماۋارىپ تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، ئەكسىيەتچىل ساۋات دەرسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 3 - يىللىقتىن باشلاپ سىياسەت دەرسى تەسىس قىلىندى. 1952 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەرتىپكە سېلىنىپ بولدى. باشلانغۇچ مەكتەپلەر ماۋارىپ مىنىستىرلىكى تارقاتقان «پۈتۈن كۇنلۇك تۈزۈمدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسلىكلىرىنىڭ تەسىس قىلىنىشى» دېگەن ھۆججەت بويىچە دەرس ئۆتتى، ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرى شىنجاڭ ماۋارىپ نازارىتى تارقاتقان «ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە دەرسلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى» دېگەن ھۆججەت بويىچە دەرس ئۆتتى. 1957 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1670 كە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 778 ئوقۇغۇچى، يەنى 1.14 ھەسسە كۆپەيدى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 68 گە يېتىپ، 1949 - يىلدىكىدىن 5.8 ھەسسە كۆپەيدى.

1958 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 22 گە يېتىپ، 1957 - يىلدىكىدىن 14ى (ئوقۇتۇش نۆۋىتىسى) كۆپەيدى، ئوقۇغۇچىسى 2437 گە يېتىپ، 1957 - يىلدىكىدىن 767 سى كۆپەيدى. نۇرغۇنلىغان مەكتەپلەر ئوقۇتۇش بىلەن ئەمگەكنى بىرلەشتۈرۈش فاكۇلتېتىنى يولغا قويدى، چوڭراق مەكتەپلەرنىڭ قارمىقىدا كىچىك دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلدى، كىچىك مەكتەپلەرمۇ كىچىك باغ ۋە تەجرىبە بازلىرىنى قۇردى. 3 - يىللىقتىن يۇقىرى سىنىپلارغا ھەپتىدە ئىككى سائەت ئەمگەك دەرسى تەسىس قىلىندى.

ئۇچ يىللىق قىسىنچىلىق مەزگىلى (1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە) دە «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەڭشەلدى. 1960 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ 22 دىن 18 گە تەڭشەلدى. 1962 - يىلى يەنە قىسقارتىش، قوشۇۋېتىش ئارقىلىق 18 مەكتەپ توققۇزغا، 60 سىنىپ 43 كە تەڭشەلدى؛ ئوقۇغۇچى 1405 كە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 73 تىن 56 گە چۈشتى. 1962 - يىلدىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپلەر يەنە قەدەممۇ قەدەم كۆپەيدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، دەرس توختاپ قالدى، ئۇنىڭغا ئۇلىشىپلا «ئىشكىنى ئېچىۋېتىپ مەكتەپ باشقۇرۇش» يولغا قويۇلدى، «ئەقلىي تەربىيە بىرىنچى»، «ئوقۇتقۇچىلار ھۆرمىتى» دېگەنلەر تەنقىد قىلىندى، ئوقۇغۇچىلار «بېشىدا مۇڭگۈزى، بەدىنىدە تىكىنى بار» بولغان «ئاق قەغەز تاپشۇرىدىغان قەھرىمان» لاردىن بولۇشقا كۇشكۇرتىلدى. ئوقۇتقۇچىلار ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىگە چۈشۈرۈلۈپ ئەمگەككە سېلىندى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتۇش سۈپىتى ئىنتايىن تۆۋەنلەپ كەتتى.

1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، بولۇپمۇ 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، قالايمىقانچىلىق ئوڭشىلىپ، پارتىيىنىڭ ماۋارىپ سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلۈپ، باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپى توغرا ئىزغا سېلىندى. 1984 - يىل 11 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى ئوقۇتۇش نۆۋىتىلىرى رايونلار بويىچە 12 مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپكە ئايرىلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ 12 گە، سىنىپ 212گە، ئوقۇغۇچىسى 4757 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 3298) گە، ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 278 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 187) گە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ 1934 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئاساسىي ئەھۋالى

15 - قىسىم 1 - جەدۋەل

مەكتەپ نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئورنى	قۇرۇلغان چاغدىكى مەسئۇلى	تۇنجى رەھبىرى
بازار باشلانغۇچ مەكتىپى (1 - مەكتەپ)	1934 - يىلى	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي	مۇھەممەت ئەلى	مۇھەممەت ئەلى
تىكەنلىك باشلانغۇچ مەكتىپى (2 - مەكتەپ)	1934 - يىلى	تىكەنلىك	بەكرى تۆمۇر	تۇرسۇن خەلپەت
كۆزلەك باشلانغۇچ مەكتەپى	1934 - يىلى	كۆزلەك كەنتى	نىياز (داموللام)	نىياز (داموللام)
شىنىغا باشلانغۇچ مەكتىپى	1935 - يىلى	تۆۋەن شىنىغا كەنتى		ئاسىم (ئىمام)
قاراقۇم باشلانغۇچ مەكتىپى	1935 - يىلى	قاراقۇم كەنتى	ئىسمائىل سەردىن	ئىسمائىل سەردىن
غوداي باشلانغۇچ مەكتىپى	1935 - يىلى	دۆڭقوتانىنىڭ غوداي كەنتى	ئەمەت باقى	ئەمەت باقى
شىندى باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	شىندى تاغلىق كەنتى	ئابدۇرېھىم	ئابدۇرېھىم
باش ئاقسوپى باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	باش ئاقسوپى	ئەخمەت قاسىم	ئەخمەت قاسىم
تۆۋەن ئاقسوپى باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	تۆۋەن ئاقسوپى	قادىر (موللام)	قادىر (موللام)
ئۇلۇقكۆل باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	ئۇلۇقكۆل كەنتى	سادىق (موللام)	سادىق (موللام)
يېڭىكۆل باشلانغۇچ مەكتەپى	1936 - يىلى	يېڭىكۆل كەنتى	نۇراخۇن (موللام)	ئىمىن قازى
چارا باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	چارا كەنتى	سۇلايمان (ئىمام)	سۇلايمان (ئىمام)
تىيىسكۆل باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	تىيىسكۆل كەنتى	خۇدابەردى (ئىمام)	خۇدابەردى (ئىمام)
چوڭكۆل باشلانغۇچ مەكتەپى	1936 - يىلى	چوڭكۆل كەنتى	ئەلى يۈسۈپ	ئەلى يۈسۈپ
ئويمانكۆل باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	ئويمانكۆل كەنتى	سۇلايمان ھاتەم	سۇلايمان ھاتەم
تىكەنلىك قىزلار مەكتىپى	1936 - يىلى	تىكەنلىك كەنتى	ئابلا خەلپەت	ئابلا خەلپەت
كۆكالا باشلانغۇچ مەكتىپى	1936 - يىلى	كۆكالا كەنتى	ئەخمەت (ئىمام)	ئەخمەت (ئىمام)
بازار قىزلار مەكتىپى	1936 - يىلى	ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جاي	ھېيت تۇردى	ھېيت تۇردى

يانتاق باشلانغۇچ مەكتىپى	1937 - يىلى	دۆڭقوتاننىڭ ياڭ-تاق كەنتى	ئابباس	ئابباس
چوڭمەللە باشلانغۇچ مەكتە-پى	1937 - يىلى	دۆڭقوتاننىڭ چوڭمەللە كەنتى	قاسىم قۇربان	قاسىم قۇربان
سالدام باشلانغۇچ مەكتىپى	1937 - يىلى	دۆڭقوتان سالدام كەنتى	ئەخمەت قاسىم	ئەخمەت قاسىم
جۇۋاز كەنتى باشلانغۇچ مەكتىپى	1976 - يىلى	جۇۋاز كەنتى		گۇڭشى - ئەترەت مەسئۇل بولدى
چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى باشلانغۇچ مەكتىپى	1960 - يىلى	چوڭكۆل چارۋە-چىلىق فېرمىسى		فېرما مەسئۇل بول-دى
خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى باشلانغۇچ مەكتىپى	1958 - يىلى	خۇرجا چارۋىچە-لىق فېرمىسى		فېرما مەسئۇل بول-دى
«ئىتتىپاق» گۇڭشېسى 8 - ئەترەت باشلانغۇچ مەكتىپى	1963 - يىلى	كۇڭچەن كەنتى		گۇڭشى - ئەترەت مەسئۇل بولدى
«ئىتتىپاق» گۇڭشېسى 3 - ئەترەت باشلانغۇچ مەكتىپى	1973 - يىلى	دۇڭخەيزى كەنتى		گۇڭشى - ئەترەت مەسئۇل بولدى
لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ (3 - مەكتەپ)	1977 - يىلى	شىخەيزە كەنتى	ئابلا ئەلەم	
لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - باشلانغۇچ مەكتەپ	1983 - يىلى	لوپنۇر بازىرى		جىن لىي

1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئەھۋالى

15 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار سانى		يىللار	ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار سانى	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر		جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر
1949	12	12	1968	450	315
1950	17	17	1969	550	385
1951			1970	600	420
1952	28	28	1971	650	455
1953	47	47	1972	550	480
1954	69	69	1973	310	265
1955	119	119	1974	275	220
1956	182	182	1975	390	280
1957	185	185	1976	372	270

300	480	1977	200	211	1958
261	340	1978	270	285	1959
310	455	1979	305	325	1960
263	409	1980	180	207	1961
280	425	1981	161	192	1962
292	450	1982	160	202	1963
250	407	1983	120	164	1964
281	461	1984	191	239	1965
270	482	1985	340	480	1966
			336	420	1967

1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى

15 - قىسىم 3 - جەدۋەل

ئوقۇغۇچىلار سانى		يىللار	ئوقۇغۇچىلار سانى		يىللار
بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي		بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	
1287	1837	1968	778	778	1949
1387	1973	1969	737	737	1950
1733	2643	1970	1761	1761	1951
2267	2766	1971	1376	1408	1952
1955	2775	1972	1384	1402	1953
2183	3144	1973	1403	1419	1954
2424	3395	1974	1405	1440	1955
2807	3817	1975	1584	1641	1956
3044	4060	1976	1485	1670	1957
3343	4450	1977	2228	2437	1958
2561	3292	1978	1181	2312	1959
2899	4096	1979	2006	2189	1960
2702	3937	1980	1131	2139	1961
2676	3944	1981	1122	1405	1962
2511	3808	1982	1129	1284	1963
2430	3695	1983	1278	1502	1964
2757	4217	1984	1387	1832	1965
3298	4757	1985	1387	1788	1966
			1337	1800	1967

§ 4. ئوتتۇرا مەكتەپ ماۋارىپى

مىنگو دەۋردە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئوتتۇرا مەكتەپ يوق ئىدى، ئىقتىسادىي شارائىتى ياخشىراق ئوقۇغۇچىلار ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىگە بېرىپ ئوتتۇرا مەكتەپكە ياكى ۋىلايەت تۇرۇشلۇق جاي قاراشەھەرگە بېرىپ ئاددىي شىفەنگە كىرىپ ئوقۇيتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ناھىيە تەۋەسىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار قاراشەھەر ئوتتۇرا مەكتىپىگە كىرىپ ئوقۇيدىغان بولدى. 1954 - يىلى كورلا ۋىلايىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلار كورلا ۋىلايەتلىك1- ئوتتۇرا مەكتەپ (ھازىرقى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ) كە، خەنزۇ، خۇيزۇ ئوقۇغۇچىلار ۋىلايەتلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ(ھازىرقى بايىنغولىن ئوبلاستلىق 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ) كە ئىمتىھان بېرىپ كىرىدىغان بولدى. باشلانغۇچ مەكتەپ ماۋارىپىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، كورلا ۋىلايەتلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ كۇندىن - كۇنگە كۆپىيىۋاتقان باشقا ناھىيىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ قوبۇل قىلالمايدىغان بولۇپ قالدى، شۇنداقلا كۆپ ساندىكى ئوقۇغۇچىلار ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن باشقا جايلارغا ئوقۇشقا بارالمىدى. 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونىنىڭ 60 مىڭ يۇەن مەبلەغ ئاجرىتىشى بىلەن ئۇيغۇر تىلىدا دەرس ئۆتۈلىدىغان لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇلدى، ئىلمىي مۇدىرلىققا يۇقىرىدىن بىر كىشى ئەۋەتىلدى، مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ بىر مۇئاۋىن ھاكىمى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى، بۇ مەكتەپكە 13 ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى(بۇنىڭ ئىچىدە مەخسۇس ئوقۇتقۇچى توققۇز) ئاجرىتىلىپ، شۇ يىلى ئىككى تولۇقسىز سىنىپقا 110 ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى. ئوقۇتۇش شەكلى ۋە ئۇسۇلى جەھەتتە دەرسخانا ئوقۇتۇشى ئاساس قىلىنىپ، مىللىيچە ئالاھىدىلىككە ئىگە نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى، شېئىر دېكلاماتسىيە قىلىش، دراما ئويناش، ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش، مەخسۇس تېمىدا مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش قاتارلىق پائالىيەتلەر قوشۇمچە قىلىندى، شۇ ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ سوتسىيالىستىك ئېڭى ئۆستۈرۈلدى، دەرسخانىدا ئۆگەنگەن مەدەنىيەت بىلىملىرى مۇستەھكەملەندى.

1958 - يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» باشلانغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئەمەلىي شەرت - شارائىتتىن ئايرىلغان ھالدا «سەكرەپ ئىلگىرىلەپ» تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە ئايلاندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا شىفەن سىنىپى ۋە يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى تەسىس قىلىندى، ئوقۇغۇچىلىرى 880 گە يەتتى. 1963 - يىلى «تەڭشەش، مۇستەھكەملەش، تولۇقلاش، ئۆستۈرۈش» فاكۇلتېتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش داۋامىدا يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى، شىفەن سىنىپى پۈتۈنلەي بىكار قىلىنغانلىقتىن، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلار 408 گە چۈشۈپ قالدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دەرس توختىدى. 1973 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا «مەكتەپنى كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلارنىڭ ئىشكى ئالدىغا قۇرۇش» شۇئارى ئاستىدا ئوتتۇرا مەكتەپ قارىغۇلارچە كۆپەيتىلىپ، تارىم، شىخېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپلىرى قۇرۇلدى، يەنە بەزى چوڭ ئەتىرەتلەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپلىرى ئېچىلدى، بازارلىق 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ

قارىمىقىدا خەنزۇ ئوتتۇرا مەكتىپى سىنىپى ۋە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپى ئېچىلدى. كۆپ ساندىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەر ئوقۇتقۇچى، ئوقۇتۇش سايمانلىرى كەمچىل بولۇش ۋە رەھبەرلىك ئاجىز بولۇش، يەنە كېلىپ ھەر دەرىجىلىك مائارىپ مەمۇرىي ئورگانلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىش، ئوقۇتۇش پىلانى بولماسلىق، ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسلىك كىتابلىرى كەمچىل بولۇش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، نامىغا چۈشلۈق ئىش قىلالمىدى، باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىغىمۇ تەسىر يەتكۈزدى، تەركىبىدە ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى بار باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتى بەك تۆۋەنلەپ كەتتى.

1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، مائارىپ جەھەتتىكى ئورۇنلاشتۇرۇش تەڭشىلىپ، ئەمەلىيەت چىقىش قىلىنىپ، بىر قىسىم باشلانغۇچ مەكتەپلەر قارىمىقىدىكى تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1980 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن لوپنۇر ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ (ئۇيغۇر مەكتەپ) ۋە ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ(خەنزۇ، خۇيزۇ مەكتەپ) كە ئايرىلدى.

1980 - يىلدىن كېيىن ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار لوپنۇر ناھىيىسىگە كەلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى شتاتى تولۇقلاندى. ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنىڭ تولۇق بولۇش نىسبىتى 78.5% كە يەتتى، ئوقۇتۇش سۈپىتى كۆرۈنەرلىك ئۆستى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1339 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 728؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 455 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 242. 1985 - يىلى تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى 1794 بولۇپ، بۇ، 1956 - يىلدىكى 100 ئوقۇغۇچىنىڭ 18 ھەسسىسىگە، 1976 - يىلدىكى 1047 ئوقۇغۇچىنىڭ 1.7 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. 1978 - يىلدىن 1985-يىلغىچە ناھىيە مەملىكەتلىك ھەر قايسى جايلىرىدىكى ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارغا 435 ئوقۇغۇچى ئەۋەتىپ بەردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 311. 1985 - يىلى 52 تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 39) ئالىي مەكتەپكە ئۆتتى، بۇ، 1978 - يىلدىكىدىن 70% كۆپ؛ 45 ئوقۇغۇچى (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 34) تېخنىكۇمغا ئۆتتى بۇ، 1978 - يىلدىكىدىن 57% كۆپ.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 1956 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى

15 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار	ئوقۇغۇچى سانى		پىزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى	يىللار	ئوقۇغۇچى سانى		پىزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	
1956	110	110		1971	339	77	
1957	162	162		1972	542	314	
1958	260	260		1973	327	177	
1959	471	471		1974	473	217	

	401	634	1975	126	624	684	1960
	464	873	1976		293	430	1961
	610	1044	1977		154	495	1962
		382	1978	1978	135	408	1963
	658	1060	1979		133	384	1964
	458	1086	1980	56	250	250	1965
	591	1030	1981	79	250	250	1966
	629	1089	1982		198	213	1967
	717	1250	1983		118	118	1968
	818	1332	1984			66	1969
	728	1339	1985		208	243	1970

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 1959 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار

15 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر سانى		يىللار	ئوقۇش پۈتتۈرگەنلەر سانى		يىللار
بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي		بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	
67	198	1973	96	96	1959
		1974	58	58	1960
65	168	1975	140	160	1961
63	166	1976	495	524	1962
62	167	1977	139	147	1963
164	273	1978	110	116	1964
147	293	1979	34	34	1965
198	325	1980	32	32	1966
167	285	1981	52	52	1967
180	320	1982	80	80	1968
192	316	1983	110	118	1969
195	381	1984	98	101	1970
238	387	1985			1971
					1972

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى 1960 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە بولغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى

15 ـ قىسىم 6 ـ جەدۋەل

يىللار	ئوقۇغۇچى سانى		يىللار	ئوقۇغۇچى سانى	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر		جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر
1960	46	46	1979	287	150
1962	29	29	1980	279	160
1973	96	51	1981	368	223
1974	90	44	1982	404	252
1975	106	33	1983	418	220
1976	174	69	1984	439	224
1977	187	73	1985	455	242
1978	248	104			

1978 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىلىك 1 ـ، 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بېرىش ئەھۋالى

15 ـ قىسىم 7 ـ جەدۋەل

يىللار	ئىمتىھان بېرىدىغانلار سانى		ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىش ئەھۋالى						ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارغا قوبۇل قىلىنغانلار سانى	
			نۆۋەتتىلىك ئالىي مەكتەپلەر		ئادەتتىكى ئالىي مەكتەپلەر		كەسپىي مەكتەپلەر		تېخنىكۇملار	
	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر
1978	79	47			10	10	6	2	19	13	35	25
1979	111	57			5	5	8	4	17	11	30	20
1980	134	84	6	2	1				13	12	20	14
1981	168	101	7	6	11	10	1		33	21	52	37
1982	158	110	12	10	4	2	5		38	24	59	36
1983	200	120	14	13	11	5	5	5	38	30	68	53
1984	225	115	15	15	13	5	5	5	47	31	80	61
1985	227	120	24	21	12	10	16	8	45	34	97	73
جەمئىي	1329	755	78	67	67	52	46	24	246	176	437	311

§ 5. چوڭلار ماۋارىپى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 34 - يىلى (1908 - يىلى) ناھىيە بازىرى ۋە چوڭ كەنتلەردىكى شۆتاڭلاردا ساۋات چىقىرىش سىنىپلىرى ئېچىلىپ، يەرلىك دېھقان، چارۋىچىلار ئۆز ئىزچىنى ۋە خەنزۇ يېزىقىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللەندى. بۇ سىنىپلار بەزىدە ئېچىلىپ، بەزىدە تاقىلىپ بىر يىلدىن كۆپرەك داۋاملاشتى.

مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) تىكەنلىك ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى كەنتتە دېھقان، چارۋىچىلارنى ساۋات چىقىرىشقا تەشكىللىدى، كېيىن يەنە ناھىيە بازىرى قاتارلىق جايلاردا دېھقان، چارۋىچىلار ساۋات چىقىرىش سىنىپى (بۆلارنىڭ ھەممىسىدە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ سىنىپىدىن پايدىلىنىلدى) ئاچتى. بۇ سىنىپلار تا مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) غىچە ئېچىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، كادىرلار ۋە ئامما ئارىسىدا چوڭلار ماۋارىپى يولغا قويۇلۇپ، دېھقان، چارۋىچىلار كەچكۇرسى، ساۋات چىقىرىش سىنىپى، قىشلاق كۇرس، كادىرلارنى خىزمەتتىن ئايرىپ نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش سىنىپى، كادىرلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى ئوقۇمۇشى بىلىملەرنى تولۇقلاش سىنىپلىرى ئېچىلدى.

1950 - يىلى ناھىيە بويىچە 20 يەردە دېھقانلار كەچكۇرسى ئېچىلدى، بۇ كۇرسلاردا 32 سىنىپ بار بولۇپ، 6327 كىشى كۇرسقا قاتناشتى، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئوقۇتقۇچى 32 گە يەتتى. بۇنىڭدىن باشقا يېزىلاردا يەنە قىشتىكى بوش ۋاقىتلاردا ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرى ئېچىلدى.

1953 - يىلى ساۋات چىقىرىش ماۋارىپى ئاساسىي جەھەتتىن توغرا ئىزغا سېلىنىدى، شۇ يىلى 14 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغانلار ئىچىدە 3190 ساۋاتسىز، 825 چالا ساۋات بار ئىدى.

1954 - يىلى بەش ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرسقا بىر مەخسۇس ئوقۇتقۇچى، تۆت ئىشتىن سىرتقى ئوقۇتقۇچى دەرس ئۆتتى، كۇرسقا 142 ئادەم قاتناشتى. 1956 - يىلى ناھىيە بازىرىدا تۆت باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپى، بىر تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپى ئېچىلىپ، 138 كۇرسانت ئوقۇدى، بۇنىڭ ئىچىدە كادىر42 (ئاز سانلىق مىللەت‌كادىرى30) . شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىكى كادىرلارنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىش كۇرسى ئېچىلىپ، 130 كادىر كۇرسقا قاتناشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە رايون دەرىجىلىك كادىر توققۇز.

1956 - يىلى قىشتىن 1957 - يىلى ئەتىيازغىچە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى بىرلىك قىلىنىپ 45 قارار ساۋات چىقىرىش كۇرسى، 27 ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئۆگىنىشكە 1958 ئادەم قاتناشتى. بۇ ناھىيە بويىچە ساۋاتسىزلارنىڭ 38 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا - كەنت كادىرى 138، ئايال 99. ناھىيە بويىچە ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرىدا 72 ئوقۇتقۇچى، سەككىز ئىشتىن سىرتقى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى دەرس ئۆتتى، بۇنىڭ ئىچىدە كۇرسنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىنى قوشۇمچە ئۆتىگەن بەش ئوقۇتقۇچىدىن باشقىلىرى ئامما ئىچىدىن يېتىشتۇرۇلگەن. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ساۋات چىقىرىش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ توققۇز مەسئۇلىدىن ۋە ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرىدىن ساۋات چىقىرىش كومىتېتى تەشكىللەندى ھەمدە مەخسۇس كادىرلار ۋە مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كادىرلىرىدىن يېزىغا چۈشۈدىغان كادىرلار گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، يېزا - كەنتلەرنىڭ ئاساسىي

قاتلام ساۋات چىقىرىش جەمئىيىتى قۇرۇشىغا ياردەم بېرىلدى. جەمئىيەتلەرگە 301 ئەزا قوبۇل قىلىندى، ئۇلار ئەترەتلەر بويىچە گۇرۇپپىلارغا ئايرىلدى ۋە خىزمەت دائىرىسى كۆرسىتىپ بېرىلدى، ئاممىا ئارىسىدىن 65 ئوقۇتقۇچى يېتىشتۈرۈلۈپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئىشچى - دېھقانلار ئوقۇش - ئوقۇتۇش كۇرسى ئېچىلدى.

1959 - يىلى چوڭلار ماۋارىپى ئۆگىنىشىگە 164 كارخانا ئىشچى - خىزمەتچىسى (بۇلارنىڭ ئىچىدە 25 ياشتىن تۆۋەنلەر 65، 26 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغانلار 99)، 170 ئورگان ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى بولۇپ جەمئىي 334 ئادەم (بۇلارنىڭ ئىچىدە ساۋاتسىز، چالا ساۋات 96) قاتناشتى. چوڭلار تۆۋەن باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىدىن ئۇچى، چوڭلار يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىدىن تۆتى، چوڭلار تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپىدىن ئۇچى ئېچىلدى، بۇلاردا ئون ئوقۇتقۇچى قوشۇمچە ئوقۇتقۇچىلىق قىلدى. ئۆگىنىش ئارقىلىق 150 كىشى تۆۋەن باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىگە، 88 كىشى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ سەۋىيىسىگە يەتتى.

1960 - يىلى ناھىيە بويىچە 16 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغان 8319 ئادەم ئېچىدە ساۋاتلىقى 2862، ساۋاتسىزى 5457 ئىدى. ساۋات چىقىرىش جەمئىيىتى مۇشۇ 5457 ئادەمنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، بازار - يېزىلاردىكى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىدىن گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىشىگە كۆڭۈل بۆلۈش ۋە مەدەت بېرىشنى تەلەپ قىلىپ، ھەر بىر ئوقۇتقۇچىغا 40 ئادەمنىڭ ساۋاتىنى چىقىرىش ۋەزىپىسىنى يۈكلىدى. 1961-يىلى ئەتىيازنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 969 ئادەم ساۋاتلىق بولدى. ساۋاتلىق بولغانلار چوڭلار باشلانغۇچ مەكتىپىدە ئوقۇشقا تەشكىللەندى.

1962 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە ھەر دەرىجىلىك چوڭلار ماۋارىپى كۇرسىدىن 15 قارار ئېچىلدى، كۇرستا 433 كىشى ئوقۇدى.

1964 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئۇمۇمىي ئاھالىسى ئىچىدە ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار 4320 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 2376 ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋات بار ئىدى، ئۆگىنىشكە قاتنىشىش ئارقىلىق 1944 ى ساۋاتلىق بولدى، بۇ، ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىق ساۋاتسىز ۋە چالا ساۋاتلارنىڭ 81 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ئىچىدە ساۋاتلىق بولغانلىرى ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنىڭ 61 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1964 - يىلى قىشتا ناھىيىلىك ساۋات چىقىرىش جەمئىيىتى چوڭلار ماۋارىپىنى داۋاملىق چىڭ تۇتۇپ، 35 قارار ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئاچتى، ئۇلاردا 715 كىشى ئوقۇدى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ سىنىپىدىن 15 نى ئاچتى، ئۇلاردا 305 كىشى ئوقۇدى. جەمئىي 50 كۇرس ئېچىلدى، كۇرستا 1020 كىشى ئوقۇدى.

1965 - يىلى ئۇيغۇر يېزىقىنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ئۆگىنىشكە بىرلەشتۈرۈپ، 40 قارار ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىلدى، كۇرستا 1233 ئادەم ئوقۇدى؛ چوڭلارنىڭ ئىشتىن سىرتقى باشلانغۇچ كۇرسىدىن ئالتە قارار ئېچىلدى، كۇرستا 132 ئادەم ئوقۇدى؛ يېڭى يېزىق كۇرسىدىن توققۇز قارار ئېچىلدى، كۇرستا 227 كىشى ئوقۇدى. جەمئىي 55 قارار كۇرس ئېچىلدى، كۇرستا 1592 كىشى ئوقۇدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، چوڭلار ماۋارىپى توختاپ قالدى، ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرىمۇ شۇنىڭ بىلەن بىللە توختاپ قالدى، بۇنىڭ بىلەن كونا ساۋاتسىزلار تۈگىمەي تۇرۇپلا يېڭى ساۋاتسىزلار پەيدا بولدى.

1978 - يىلدىن كېيىن ناھىيىدىكى ماۋارىپ تارماقلىرى ساۋات چىقىرىش خىزمىتىنى يەنە

كۈندىلىك ئىشلار كۈن تەرتىپگە كىرگۈزدى، گۈڭشې، بازارلاردا ساۋات چىقىرىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، كۇرسلىرى ئېچىلدى.

1985 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ناھىيە بويىچە 2762 ساۋاتسىز بار ئىدى، شۇ يىلى ساۋات چىقىرىش كۇرسى (گۇرۇپپىسى) دىن 109 ى ئېچىلدى، بۇ كۇرسلارغا ساۋاتسىز، چالا ساۋاتتىن 2981 ى قاتنىشىپ، 2555 ى ساۋاتلىق بولدى، بۇ، ئومۇمىي ساۋاتسىز، چالا ساۋاتلارنىڭ 92.5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. يىل ئاخىرىدا يەنە 426 ساۋاتسىز قالدى.

1985 - يىلدىن ئىلگىرى ناھىيە بويىچە بەش كىشى شىنجاڭ رادىئو - شىفەن داشۆسىدە ئوقۇدى (ئۇلار 1982 - يىلى ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغانىدى)، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۇلاردىن ئىككىسى ئوقۇش پۈتتۈردى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى چوڭلار مائارىپى ۋە ساۋات چىقىرىش خىزمىتىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى ئەھۋالى

15 - قىسىم 8 - جەدۋەل

تۈرى / سانى / يىللار	ئۆگىنىش گۇرۇپپىسى		ساۋات چىقىرىش كۇرسى		چوڭلار باشلانغۇچ كۇرسى		چوڭلار تولۇقسىز ئوتتۇرا كۇرسى	
	گۇرۇپپا سانى	ئادەم سانى	گۇرۇپپا سانى	ئادەم سانى	گۇرۇپپا سانى	ئادەم سانى	گۇرۇپپا سانى	ئادەم سانى
1950					32	6327		
1956	27	858	45	1100	4	103	1	30
1964			35	715	15	305		
1965			40	1233	6	132		
1985			109	2981				

§ 6. ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى

چىنگ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) ناھىيە بويىچە 11 شۆتاڭ، 11 ئوقۇتقۇچى بار ئىدى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇ بولۇپ، ئۇلار يەرلىك ئاز سانلىق مىللەت بالىلىرىغا خەنزۇ تىلى ئۆگىتەتتى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە شىنجاڭدا ھوقۇق تۇتقانلار خەلقنى نادان قالدۇرۇش سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقتىن، لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئۇچ شۆتاڭ قالدى، ئوقۇتقۇچىلىرى مائاشسىز قېلىپ، كۆپ قىسمى كېتىپ قالدى. مىنگونىڭ23- يىلى (1934 - يىلى) شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، كوممۇنىستلارنىڭ پىكرىنى قوبۇل قىلىپ مائارىپنى گۈللەندۇرۇشكە باشلىدى، لوپنۇر ناھىيىسى ئۇيغۇر ياشلىرىنى قاراشھەر ئاددىي شىفەن مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) ناھىيە بويىچە ھۆكۈمەت ۋە خەلق باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئوقۇتۇش نۇقتىسى 21 گە، ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچى 39 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال ئوقۇتقۇچى ئۇچ. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) قاراشھەر ئاددىي شىفەن مەكتىپىنى پۈتتۈرگەن ئون نەچچە ئوقۇغۇچى لوپنۇر ناھىيىسىگە تەقسىم قىلىنىپ ھۆكۈمەت ۋە خەلق

باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ئوقۇتۇش ئىشلىرى تېخىمۇ مۇنتىزىملاشتى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) شېڭ شىسەي كومپارتىيىگە ئاشكارا قارشى چىققانلىقتىن، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى قالايمىقانلىشىپ كەتتى، لوپنۇردىكى ياقا يۇرتلۇق ئوقۇتقۇچىلارمۇ ۋەس - ۋەسىگە چۈشۈپ، يەتتىسى كېتىپ قالدى. ناھىيە بازىرى ۋە تىكەنلىكتىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن باشقا مەكتەپلەر تاقىلىپ قالدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) مەكتەپلەر تەدرىجىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 38 يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 25 بولۇپ، ھەممىسى ئۇيغۇر ئىدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاددىي شىفەن مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچى توققۇز، يۇقىرى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ يېرىم يىل تەربىيىلەنگىنى 11، قالغانلىرى شۇ يەردىكى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ يۇقىرى ۋە تۆۋەن سىنىپلىرىنى پۈتتۈرگەنلەر ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئوقۇتقۇچىلار تەرتىپكە سېلىندى، يېتىشتۇرۇلدى ۋە تەربىيىلەندى، بۇنىڭ بىلەن ئوقۇتقۇچىلار مەدەنىيەت، كەسىپ، ئىدىيە ۋە خىزمەت ئىستىلى قاتارلىق جەھەتلەردە ناھايىتى تېز ئىلگىرىلىدى. ئەمما بىر قىسىم مەكتەپلەر ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى يەنىلا كونا ئۇسۇلدا ئوقۇتتى. 1951 - يىلى كۈزدىن 1952 - يىلى يازغىچە ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا ئىدىيە ئۆزگەرتىش ھەرىكىتى ئېلىپ بېرىلدى. بۇنىڭدا كونا ئىدىيىنى تازىلاش، دۈشمەن بىلەن ئۆزىنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئايرىش ئاساس قىلىندى، ئوقۇتقۇچىلار ماركسىزم، لېنىنىزمنى، پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىپ، جان - دىل بىلەن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ۋە «پارتىيىنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا سادىق بولۇش» ئىدىيىسىنى تۇرغۇزۇشقا يېتەكلەندى، كونا جەمئىيەتتىن قالغان زىيالىيلارنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ئۆتكىلىدىن ئۆتۈشىگە ياردەم بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يازلىق تەتىلدە ئوقۇتقۇچىلار يىغىلىپ ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى. كېيىن قىشلىق ۋە يازلىق تەتىل مەزگىللىرىدە ئوقۇتقۇچىلار ئون كۈندىن 15 كۈنگىچە يىغىلىپ ئۆگىنىشكە تەشكىللىنىدىغان بولدى. بۇلاردىن باشقا مەكتەپ يەنە ئوقۇتقۇچىلارنى زۆرۈر ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەمەلىي خىزمەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈردى.

كەسپى جەھەتتە، ناھىيىنىڭ مائارىپقا مەسئۇل تارمىقى ئۆگىنىشكە رەھبەرلىك قىلىش ئاپپاراتى قۇرۇپ، قەرەللىك تەكشۈرۈشنى يولغا قويدى، بىر تۈركۈم ئوقۇتقۇچىلارنى ۋىلايەت، ئوبلاست، ئاپتونوم رايونلارغا ئەۋەتىپ تەربىيىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە رايون (گۇڭشې) لار بىرلىك قىلىنىپ، ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇش تەتقىقاتى پائالىيەتلىرىگە قاتناشتۇرۇلدى، بۇ پائالىيەتلەردە ئوقۇتۇش مېتودى تەتقىق قىلىندى، ئوقۇتۇش پىلانى تۈزۈلدى، ئوچۇق دەرس ئاڭلاش ۋە مەخسۇس مۇزاكىرە قانات يايدۇرۇلۇپ ئوقۇتۇش تەجرىبىلىرى ئالماشتۇرۇلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن ھەممىدىن ئاۋال مائارىپ ساھەسى زەربىگە ئۇچرىدى، كۆپ سانلىقى ئوقۇتقۇچىلار «بۇرژۇئا نوپۇزلۇقى»، «قارا يېپ» ۋە «جىن - شەيتان» دەپ قارىلىپ تەنقىد قىلىنىپ، ئۇلارغا زەربە بېرىلدى، يېزىلارغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلدى، ھەتتا بەزىلىرى ئوقۇتقۇچىلىقتىن ھەيدەلدى.

1976 - يىل 10 - ئايدا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، قالايمىقانچىلىقلار ئۆڭشىلىپ، سىياسەت ئەمەلىيلىشىپ، ناھەق، يالغان، خاتا دېلولا ئاقلاندى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورنى ئۇزلۇكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. 1985 - يىلى يەتتە ئوقۇتقۇچى يېزىلىق، ناھىيىلىك پارتىيە قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىكىگە، 11 ئوقۇتقۇچى يېزىلىق، ناھىيىلىك

خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋەكىللىكىگە، بىر ئوقۇتقۇچى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا، ئالتە ئوقۇتقۇچى سىياسىي كېڭەش ئەزالىقىغا سايلاندى. 1976 - يىلى ناھىيە بويىچە 195 ئوقۇتقۇچى بولغان بولسا، 1985 - يىلى 357 گە يېتىپ، 1.83 ھەسسە كۆپەيدى.

§ 7. ماۋارىپ خىراجىتى

مىنگو دەۋرىدە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خىراجىتىنى ھۆكۈمەت چىقىراتتى، ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ خىراجىتىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بېرەتتى، خەلق باشقۇرۇشىدىكى مەكتەپلەرنىڭ خىراجىتى شەخسلەردىن يىغىلاتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ۋە بالىلار باغچىلىرىنىڭ خىراجىتى پۈتۈنلەي دۆلەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان، خەلق باشقۇرۇشىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ خىراجىتى خەلق باشقۇرۇش، ھۆكۈمەت يارىدەم بېرىش ئۇسۇلى ئارقىلىق ھەل قىلىنىدىغان بولدى.

مەكتەپ خىراجىتى: بۇ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى، خوجىلىق خىراجىتى، كەسپىي خىراجەت، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش يارىدەم پۇلى، ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتى، ئوقۇتقۇچى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پارۋانلىق پۇلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خەلق ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى دۆلەت ھەر ئايدا 25 يۈەن بېرىش، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى بەش يۈەن قوشۇپ بېرىش يولى بىلەن ھەل قىلىندى. 1978 - يىلدىن كېيىن 25 يۈەن 36 يۈەنگە كۆپەيتىلدى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قوشۇپ بېرىدىغان بەش يۈەن ئۆزگەرمىدى. كېيىن ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر بويىچە دۆلەت 50% بېرىش، يەرلىك مالىيىدىن 30% ئاجرىتىش، يېزا - بازار كارخانىلىرى 20% يارىدەم پۇلى بېرىش بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، تا 1985 - يىلغىچە ئەملىيلەشمەي يەنىلا دۆلەت 50.66 يۈەندىن بېرىپ كەلدى.

خۇجىلىق خىراجىتى: بۇ، ئىشخانا بۇيۇملىرى خىراجىتى، كامانداروپكا خىراجىتى، سۇ، توك پۇلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەر بىر سىنىپىغا ئايدا 3.50 يۈەن (يېڭى پۇلغا سوندۇرۇپ ھېسابلاندى) بېرىلەتتى. 1985 - يىلى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەر بىر سىنىپىغا ئايدا 36 يۈەن، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەر بىر سىنىپىغا ئايدا 27 يۈەن بېرىلدى.

كەسپىي خىراجەت: بۇ خىراجەتنى 1981 - يىلدىن بۇرۇن ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى بىر تۇتاش ئىشلىتەتتى. 1981 - يىلدىن باشلاپ مەكتەپلەرنىڭ سىنىپ سانىغا قاراپ مەكتەپلەرگە بېرىلىدىغان بولدى، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەر بىر سىنىپىغا ئايدا بەش يۈەن، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەر بىر سىنىپىغا ئايدا ئىككى يۈەن بېرىلدى.

ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئوقۇش يارىدەم پۇلى: بۇ پۇل تۆت دەرىجە بويىچە بېرىلەتتى، 1957 - يىلى 1 - دەرىجىلىكلەرگە ئايدا توققۇز يۈەندىن، 2 - دەرىجىلىكلەرگە ئايدا يەتتە يۈەندىن، 3 - دەرىجىلىكلەرگە ئايدا بەش يۈەندىن، 4 - دەرىجىلىكلەرگە ئايدا 2.5 يۈەندىن بېرىلگەنىدى، كېيىن ئازراق كۆپەيتىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە خەلق ئوقۇش يارىدەم پۇلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتى: يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسىي جەھەتتىن مىنگو دەۋرىدىن قالغان كونا مەكتەپ ئۆيلىرى ئىشلىتىلگەنىدى، 1956 - يىلدىن باشلاپ پۇل ئاجرىتىلىپ، مەكتەپ ئۆيى سېلىنىشقا باشلىدى. 1965 - يىلدىن كېيىن ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتىنى دۆلەت بېرىدىغان ۋە يەرلىك ھۆكۈمەت تەييارلايدىغان بولدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مائارىپنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ مائارىپقا سالغان مەبلىغى يىلمۇ يىل كۆپەيدى. ناھىيىنىڭ مائارىپ خىراجىتى1953- يىلدىكى 31 مىڭ 900 يۈەندىن 1985 - يىلى 1 مىليون 211 مىڭ 200 يۈەنگە يېتىپ، 36.9 ھەسسە كۆپەيدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قىسمەن يىللاردىكى مائارىپ خىراجىتى

15 - قىسىم 9 - جەدۋەل بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	جەمئىي	ئىش ھەققى	پاراۋانلىق خىراجىتى	دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىش خىراجىتى	خوجىلىق خىراجىتى	ئۈسكۈنە سېتىۋېلىش خىراجىتى	رېمونت خىراجىتى	كەسپىي خىراجەت	ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتى	خەلق ئوقۇش ياردەم پۇلى	باشقا خىراجەتلەر
1953	3.19	2.56	0.01		0.56	0.02	0.03				0.01
1956	8.49	3.34	0.16		0.6	0.2	0.2	0.2	3.23	0.24	0.32
1958	6.52	3.12	0.2		0.87	0.35	0.04	0.3	0.96	0.25	0.43
1960	11.24	4.98	0.25		0.4	1.1	0.05	0.2	1.83	2.33	0.1
1962	6.89	4.64	0.38		0.7	0.03			0.04	1.1	
1965	8.43	4.45	0.3		0.27	1	0.1	0.1	1.42	1.49	0.2
1972	13.5	8.44	0.17		1.33	1.1	2.12	0.3		0.34	
1974	19.7	9.27	0.23		0.99	1.91	3.92	0.93		0.28	2.2
1977	36.09	11.94	0.33		1.8	0.94	4.47	0.2		1.41	5
1979	19.74	9.27	0.23		0.99	1.91	3.92	0.93		0.28	2.6
1980	38.53	24.81	0.62		3.11	1.47	3.57	1.4		2.58	1.07
1981	53.61	29.43	1.08		3.43	3.19	11.75	1.03		3.15	0.53
1982	60.17	35.9	1.2	0.07	3.58	3.64	10.28	1.09		3.67	0.74
1983	82.8	38.37	1.83	0.39	4.87	6.33	23.86	1.69		4.09	1.37
1984	109.46	44.12	2.02	0.36	6.04	3.43	4.47	2.85		4.09	2.07
1985	121.12	62.51	2.32	0.65	6.41	4.37	3.44	3.89		5.04	1.62

Ⅱ باب

پەن - تېخنىكا

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە كەسپىي پەن - تېخنىكا خادىمى يوق ئىدى، پەن - تېخنىكا پائالىيىتىمۇ ئېلىپ بېرىلمايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن پەن - تېخنىكا خىزمىتى تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، پەن تەتقىقات ئاپپاراتلىرى كۆنسايىن مۇكەممەللىشىشكە باشلىدى. يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلغان ئىلمىي تەتقىقات تۈرلىرىدە مول نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. ئىلغار پەن - تېخنىكىلار ئۇزلۇكسىز كېڭەيتىلىپ ۋۇمۇملاشتۇرۇلۇپ، ناھىيە خەلقىنىڭ پەن-تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش ۋە ناھىيىنىڭ سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينىدى.

§ 1. پەن - تېخنىكا ئاپپاراتلىرى

1. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى

بۇ كومىتېت 1961 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغان ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1976 - يىلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئەينى ۋاقىتتا بىرلا رەسمىي خىزمەتچىسى بار ئىدى.

2. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى

بۇ جەمئىيەت 1984 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، تىببىي داۋالاش، ئورمانچىلىق، ماتېماتىكا، فىزىكا، خىمىيە، چوت، مېتېئورولوگىيە، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇچىلىق، ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن - تېخنىكا يېتەكچىلىكى، بىناكارلىقتىن ئىبارەت 11 ئىلمىي جەمئىيەت تەسىس قىلىندى، بۇ جەمئىيەتلەرگە 331 كىشى ئەزا بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 92، شۇنىڭ بىلەن بىللە يېزا - بازارلاردا 31 پەن - تېخنىكا ئۇمۇملاشتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئۇلارغا 395 كىشى ئەزا بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 305.

3. دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش

ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى 1955 - يىلى قۇرۇلدى، شۇ يىلى خادىملىرىنىڭ ھەممىسى يۆتكەپ كېتىلگەنلىكتىن، تارقىلىپ كەتتى. 1958 - يىل 7 - ئايدا ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى ھەمدە نامى دېھقانچىلىق پەن تەتقىقات ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى،

1964 - يىلى دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىل 7 - ئايدا تەشكىلىي تۈزۈلۈشى جەھەتتە رايون دەرىجىلىك قىلىپ ئۆستۈرۈلدى.
1984 - يىلى ناھىيە بويىچە تۆت يېزا، مەيدانداً دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتى قۇرۇلدى.

4. ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى

1957 - يىلى ئۇرۇقچىلىق پونكتى قۇرۇلدى، 1966 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكتىغا قوشۇۋېتىلدى، 1976 - يىلى ئۇرۇقچىلىق پونكتى يەنە ئايرىلىپ چىقتى، 1984 - يىلى ئۇرۇقچىلىق شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

5. ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى

بۇ ئورۇن 1973 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ، ئاساسەن، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى تەجرىبە قىلىش ۋە ئومۇملاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولدى.

6. ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتى

بۇ پونكىت 1956 - يىلى قۇرۇلدى، 1959 - يىلى دېھقانچىلىق ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى، 1962 - يىلى يەنە ئايرىلىپ چىقتى.

7. ناھىيىلىك ئوتلاقچىلىق گۇرۇپپىسى

بۇ گۇرۇپپا 1980 - يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكتىدا تەسىس قىلىنىپ، مال دوختۇرلۇق پونكتى بىلەن بىر ئورگان بولدى. ئىككى ۋېۋىسكا ئېسىلدى.

§2. پەن - تېخنىكا قوشۇنى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت لوپنۇر ناھىيىسىگە بىر قىسىم كەسپىي پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى تەقسىم قىلىپ تۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە ناھىيىمۇ مۇنەۋۋەر ئۇيغۇر ياشلارنى باشقا جايلارغا ئۆگىنىشكەئەۋەتىپ، پەن - تېخنىكا خادىملىرىنى ئۇزلۇكسىز كۆپەيتتى. كەسپىي پەن - تېخنىكا خادىملىرى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، باغۋەنچىلىك، مال دوختۇرلۇق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، سۇچىلىق، تىببابەتچىلىك، ئېلېكتر، كارتوگرافىيە قاتارلىق ساھەلەردە ئىشلىدى. 1961 - يىل 11 - ئايدا ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلغاندا ناھىيە بويىچە 47 پەن - تېخنىكا خادىمى بار ئىدى. پەن - تېخنىكا خادىمى 1966 - يىلى 59 غا، 1976 - يىلى 76 گە، 1985 - يىلى 395 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 305.
1980 - يىلدىن باشلاپ پەن - تېخنىكا خادىملىرىنىڭ كەسپىي ئۇنۇانى باھالاندى. 1983- يىلغا قەدەر 11 كىشىگە ئوتتۇرا دەرىجىلىك ئۇنۇان بېرىلدى(مەسئۇل چارۋىچىلىق تېخنىكى ئىككى، ئاگرانوم ئىككى، ئىنژېنېر ئۇچ، مەسئۇل ۋراچ تۆت) ؛ 42 كىشىگە ياردەمچى ئىنژېنېر دەرىجىلىك كەسپىي ئۇنۇان بېرىلدى (ياردەمچى ئاگرانوم بەش، ياردەمچى مەسئۇل چارۋىچىلىق

تېخنىكى يەتتە، يارەمچى ئىنژېنېر يەتتە، يارەمچى بوغالتېر بەش، ۋراچ18) ؛ ھەر خىل كەسپىي تېخنىكا خادىملىرىغا كۆڭۈل بۆلدى ۋە ئېتىبار بەردى، بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەمەلىي قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئۆز رولىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەردى. 1980 - يىلدىن كېيىن 28 پەن - تېخنىكا خادىمى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە كىردى، تۆت پەن - تېخنىكا خادىمى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىقىغا، مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە ئۆستۇرۇلدى. 30 كىشى ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە ۋە ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندى، 21 ئائىلىدىكى 77 كىشىنىڭ نوپۇسى يېزا نوپۇسىدىن شەھەر نوپۇسىغا ئۆزگەرتىپ بېرىلدى. 1984 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىغا ئاساسەن چەت - ياقا رايونلاردا خىزمەت قىلىۋاتقان پەن - تېخنىكا خادىملىرىغا رايون يارەم پۇلى بەردى، يەنى دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ مىرسالى، ئاۋات كەنتلىرى ھەمدە ناھىيىلىك خۇرجا، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدا خىزمەت قىلىۋاتقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ئېيىغا يەتتە يۈەندىن، تارىم يېزىسىنىڭ ئاقسوپى، يېڭىسو كەنتلىرى ۋە دۆڭقوتان يېزىسىنىڭ قارچۇغا كەنتىدە خىزمەت قىلىۋاتقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ئېيىغا توققۇز يۈەندىن قوشۇپ بەردى.

§ 3. پەن - تېخنىكا خىزمىتى

1. پەن - تېخنىكا لېكسىيىسى

1984 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئېلېكترونلۇق كومپيۇتېر مەشغۇلاتى بويىچە ئاكتيورلۇق كۇرسى، بىئولوگىيە قۇرۇلۇشى ۋە مالىكۇلا ئېرسىيەت كۇرسى، تىببىي داۋالاش ئىلمى ۋە مۇھىت ئاسراش دوكلات يىغىنى، يېزا ئىگىلىك مېتېئورولوگىيىسى دوكلات يىغىنى، سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش لېكسىيىسى، ھاللىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزىغا ئائىت ئاساسىي بىلىملەر ۋە ھاللىي قۇيرۇقلۇق يۇلتۇزىنى كۆزىتىش تېخنىكىسى لېكسىيىسى قاتارلىق پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇردى.

2. تېخنىكا مەشقى

1985 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى ئىككى قارار توشقان بېقىش كۇرسى ئاچتى، بۇ كۇرسنىڭ مۇددىتى 12 كۈن بولدى، كۇرستا دېھقان، چارۋىچىلاردىن 50 نەپەر توشقان بېقىش تېخنىكى يېتىشتۇرۇلدى ھەمدە دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئېسىل توشقان سورتلىرىنى كىرگۈزۈشىگە يارەم بېرىلدى. دېھقانچىلىق ئىلمىي جەمئىيىتى نەشرىيات ئۆستۇرۇش، ساقلاش، يېڭى پېتى ساقلاش قاتارلىق تېخنىكىلار بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، بۇ كۇرسقا 40 كىشى قاتناشتى؛ كەسپىي ئائىلىلەرگە يارەملىشىپ 50 مو يەرگە نەشرىيات كۆچىتى تىكىپ بەردى، 600 مو يەرگە نەشرىيات تۇپىنى بېكىتىپ بەردى. ئورمانچىلىق گۈرۇپپىسى ئورمانچىلىق تېخنىكىسى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، يېزىلار ئۇچۇن 44 ئورمانچىلىق تېخنىكى

يېتىشتۇرۇپ بەردى.

ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى يېزىلاردىكى پەن - تېخنىكا ئائىلىلىرى ۋە كەسپىي ئائىلىلەرنىڭ ئىلغار پەن - تېخنىكىنى قوللىنىشىغا زور كۈچ بىلەن مەدەت بېرىش ئۈچۈن، يېزا (مەيدان) لاردا دېھقان - چارۋىچىلار ئاساس قىلىنغان ھالدا ئالتە قېتىم ھەر خىل كۇرس ئاچتى، بۇ كۇرسلارغا 385 ئادەم قاتناشتى.

ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ پەن - تېخنىكا پائالىيەتلىرىنىڭ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن 1986 - يىل 4 - ئايدالوپنۇر ناھىيىسىدە ياشلار - ئۆسمۈرلەر پەن- تېخنىكا يېتەكچىلىرى جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، 23 ئەزا قوبۇل قىلىندى. ياشلار - ئۆسمۈرلەر پىلانلىق، تەشكىللىك، قەدەم باسقۇچلۇق ھالداپەن- تېخنىكا فىلىملىرىنى كۆرۈشكە ۋە پەن - تېخنىكا يازلىق لاگىر پائالىيىتىگە ئۇيۇشتۇرۇلدى. بۇ پائالىيەتلەردە ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك ئەۋرىشكىسىدىن 70 نەچچىسى توپلاندى. ناھىيە بويىچە ئىككى يۈرۈش 42 قېتىم پەن - تېخنىكا فىلىمى قويۇلدى. بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق ياشلار - ئۆسمۈرلەردە ۋەتەننى، خەلقنى، ئىلىم - پەننى سۆيۈشتەك ئېسىل پەزىلەت يېتىشتۇرۇلدى.

3. پەن - تېخنىكا ئاخباراتى ۋە ماتېرىياللىرىنى ئالماشتۇرۇش

1985 - يىلى ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا كومىتېتى 580 پارچە پەن - تېخنىكا ئاخباراتى ۋە ماتېرىيالىنى توپلىدى ۋە ئالماشتۇردى، 88 خىل پەن - تېخنىكا گېزىت - ژۇرنىلىغا مۇشتىرى بولدى. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى دېھقان - چارۋىچىلاردىن بولغان پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرغۇچىلارنى ئىقتىسادىي ئۇچۇر ۋە پەن - تېخنىكا بىلەن ۋاقتى - ۋاقتىدا تەمىنلەپ تۇرۇش ئۈچۈن 1985 - يىلى قەرەلسىز ژۇرنال — «لوپنۇردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش»، «يېزا ئىقتىسادىي ئۇچۇرى» نى شاپىگىراپتا بېسىپ ئىلمىي جەمئىيەتلەرگە تارقىتىپ بەردى، بۇ ماتېرىياللار شۇ يىلى 1190 نەچچە نۇسخا بېسىپ تارقىتىلدى. ھەر خىل گېزىت - ژۇرنال، پەن - تېخنىكا ماتېرىيالى قاتارلىق تەشۋىقات ماتېرىياللىرىدىن ئون خىل 3057 نۇسخا تارقىتىپ بېرىلدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە، سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى قانات يايدۇرۇشقا بىرلەشتۇرۇپ، ئۈچ دېھقانچىلىق يېزىسى (شىڭپىڭ، تارىم، «ئىتتىپاق») دا «خۇراپاتلىقنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئىلىم - پەنگە ئىشىنىش» رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىلدى، ئېكسكۇرسىيە قىلغۇچىلار 1460 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى. ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى يەنە پەسىلگە قاراپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك2 -شىسى32-تۇەن- مەيدانىدا ئىككى قېتىم كېۋەز تېرىش كۇرسى، پاختىدىن ئۇنىۋېرسال پايدىلىنىش بويىچە رەسىم كۆرگەزمىسى ئاچتى.

§ 4. پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش

1. سانائەت

1980 - يىلى ناھىيىلىك شېكەر زاۋۇتى چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەشكە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، ئۈسكۈنىلىرى ئېھتىياجنى قاندۇرالمىغاچقا، بۇ زاۋۇت 1982 - يىل 12 - ئايدىن 1983- يىل 10 -ئايغىچە يېڭى مەھسۇلات ئىشلەشكە كېرەكلىك ئۈسكۈنە ۋە ئىشلەپچىقىرىش ھۈنەر- سەنئەت

تېخنىكىسىنى ئۆزگەرتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى، ماشىنىلارنى لايىھىلەش، قۇراشتۇرۇش، سىناق قىلىشتا بىر قېتىمدىلا مۇۋاپىقىيەت قازاندى. 1983 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايونلۇق تېخنىكىلىق باھالىشىدىن ئۆتۈپ، تېخنىكا مۇۋاپىقىيىتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

2. دېھقانچىلىق

1955 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش پونكىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 38 دېھقانچىلىق پەن - تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇردى، بۇلارنىڭ ئاساسلىقلىرى مۇنۇلار: 1) يېشىل ئوغۇت تېرىش سىنىقى؛ 2) بۇغداينىڭ مول ھوسۇللۇق سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش؛ 3) شال سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش؛ 4) كەڭ كۆلەملىك كېۋەزلەردىن مول ھوسۇل ئېلىش ھەمدە سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسى؛ 5) ئاشلىق زىرائەتلىرىگە پۈرچاق كىرىشتۇرۇپ تېرىش؛ 6) يەرلىكتىكى بىرنەچچە خىل كېسەللىك ۋە زىياندىش ھاشاراتنى ۋە ياۋا ئوت - چۆپ زىيىنىنى تىزگىنلەش؛ 7) زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈشىنى تەڭشەش دورىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش؛ 8) ئۇنۇمسىز تۇپراقنى ياخشىلاش؛ 9) مىكرو مىقدارلىق ئوغۇتنى ئۇلگە كۆرسىتىپ ئومۇملاشتۇرۇش؛ 10) ئۆستۇرۇش تېخنىكىسىنى ياخشىلاپ، كۆممىقوناقنى خىللاپ تېرىش؛11) قوغۇن - تاۋۇزنىڭ سۈپەتلىك، مول ھوسۇللۇق سورتلىرىنى يېتىشتۇرۇش (100 مو يەرگەسىناق تەرىقىسىدە تېرىپ، بىرلىكمەھسۇلاتىنى3.5 تونىغا يەتكۈزۈش) ؛ 12) ئۇنۇمبرسال تەدبىر قوللىنىپ، ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلاتىنى ئۆتتۇراھال سەۋىيىدىن يۇقىرى سەۋىيىگە يەتكۈزۈش، كەڭ كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش.

لوپنۇر ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق شىركىتى «قۇمۇل بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش —1» ، «شىنجاڭ يازغىسى —2» ، «ئازاد — 3» ، «قەشقەر ئاق بۇغدىيى» ، «بايىنغولىن قارايازغىسى—65» ، «سېلوس» قاتارلىق 16خىل بۇغداي‌سورتىنى، «ئەيفېڭ — 2» ، «دۆلەت بايرىمى—20» ، «بەيماڭ» قاتارلىق شال سورتلىرىنى، «ۋېل — 156» ، «ئاق ئات چىشى» ، «ئالتۇن خانىش» ۋە چىلگە قوناق قاتارلىق كۆممىقوناق سورتلىرىنى، «3173» ، «C — 1470» ، «ھەربىيلەر كېۋىزى —1» قاتارلىق ئېسىل قۇرۇقلۇق كېۋىزى سورتلىرىنى ۋە «جۇنخەي — 1» ئۇزۇن تالالىق كېۋەز سورتىنى كەلتۇرۇپ كېڭەيتتى.

3. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى

1973 - يىلى ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاساسلىقى، كېۋەزدىن مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە چىگىتنى يېرىم خىللاپ تېرىش، ماشىنا بىلەن كولتىۋاتسىيە قىلىش، كومبايىن بىلەن بۇغداي ئورۇش، ماشىنا بىلەن سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش، ماشىنا بىلەن ئۇرۇق تاللاش، ئوت - چۆپلەرنى ئوت - چۆپ ئورۇش ماشىنىسى بىلەن ئورۇش قاتارلىق 15 خىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىسىنى ئىشلىتىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇردى.

4. چارۋىچىلىق

ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتى ئاساسەن مۇنداق تەجرىبىلەرنى ئېلىپ باردى: 1) تەلۋە

بىدە ئۆستۈرۈش؛ 2) ئەلتېرە قوينىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش؛ 3) كالىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش؛ 4) بروتسېللا تاياقچىسى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش؛ 5) ئۇي ھايۋانلىرىدا بولىدىغان پارازىتلار بايقالغان رايونلارنى تەكشۈرۈش؛ 6) چارۋىچىلىقنى رايونلارغا ئايرىش؛ 7) كالىلاردا بولىدىغان سىل كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش؛ 8) ئاتلاردا بولىدىغان 3 - نومۇرلۇق كېسەلنى تەكشۈرۈپ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش؛ 9) قوزىلاردا بولىدىغان تولغاقنى داۋالاش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش؛ 10) شىنجاڭ ئىنچىكە يۇڭلۇق قوينىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش.

5. ئوتلاقچىلىق

1980 - يىلى ناھىيىلىك ئوتلاقچىلىق گۈرۈپپىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئوت - چۆپ كەلتۈرۈپ سىناق قىلىش، ئوتلاققا ئائىت ماتېرىياللارنى تەكشۈرۈش قاتارلىق تەتقىقات تۈرلىرىنى ئىشلىدى.

§ 5. پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرى

1950 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلمىدى. 1979 - يىلدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە ھەر قايسى ساھە، كەسىپلەرنىڭ پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن 50 ى باھالاندى، ئۇلاردىن 18 ى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇنەۋۋەر پەن - تېخنىكا مۇۋەپپەقىيىتى مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش جەھەتتە ئېلىپ بارغان تەجرىبىلىرىگە دائىر مۇۋەپپەقىيەتلەر

15 - قىسىم 10 - جەدۋەل

كەسىپلەر	ئورۇنلار	ۋاقتى	مۇۋەپپەقىيەتلەر	مۇكاپاتقا ئېرىشىش ئەھۋالى
دېھقانچىلىق	دېھقان چىلىق تېخنىكا پونكتى	1983-يىلى	سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
	دېھقان چىلىق تېخنىكا پونكتى	1982-يىلى	كېۋەزدىن كەك كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىشنى خۇلاسىلەش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
	دېھقان چىلىق تېخنىكا پونكتى	1984-يىلى	يېشىل ئوغۇت تېرىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى

دېھقانچىلىق	دېھقانچىلىق كا پونكىتى	1984-يىلى	كېسەللىك - زىياندىش ھاشاراتلارنى تىزگىنلەش ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش تەجرىبىسى	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
	دېھقانچىلىق كا پونكىتى	1985-يىلى	دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدە بولىدىغان كېسەللىك - زىياندىش ھاشاراتلارنى مەلۇم قىلىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى
	دېھقانچىلىق ئىدارىسى	1985-يىلى	لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 2 - قېتىملىق توپراق تەكشۈرۈش دوكلاتى	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا مۇكاپاتى
	دېھقانچىلىق كا پونكىتى	1984-يىلى	قوغۇن - تاۋۇزدىن كەڭ كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش	ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
	دېھقانچىلىق كا پونكىتى	1984-يىلى	1000 مو يەردىكى بۇغداينىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى ئۇلغە كۆرسىتىش نۇقتىسى قىلىپ، نۇقتا ئارقىلىق دائىرىنى يېتەكلەپ، كەڭ كۆلەمدە مول ھوسۇل ئېلىش	ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى
	ئۇرۇقچىلىق شىركىتى	1983-يىلى	ئۇز يېرىنىڭ ئەۋزەللىكىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ئەلا سورتلارنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئوبلاستلىق دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتى، پەن-تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى
پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى	پېزا ئىگىلىك ماشىنالىرى سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى	1985-يىلى	ماشىنا ئارقىلىق سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىشنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئاپتونوم رايونلۇق پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ پېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش بويىچە 3 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	پېزا ئىگىلىك ماشىنا سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى	1985-يىلى	دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىقنى ماشىنىلاشتۇرۇش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئوبلاستلىق پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى
	پېزا ئىگىلىك ماشىنالىرى سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى	1985-يىلى	ئوت ئورۇش ماشىنىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئوبلاستلىق پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى

يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى	يېزا ئىگىلىك ماشىنا-سايمانلىرى تەتقىقات ئورنى	1984 - يىلى	سۇلياۋ يوپۇق يېپىپ كېۋەز تېرىش تېخنىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش	ئوبلاستلىق يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىدارىسىنىڭ پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش مۇكاپاتى
سانائەت	چۈچۈك بۇ-يا قىيامى زاۋۇتى	1985-يىلى	چۈچۈك بۇيا قىيامى ئىشلەش تېخنىكى ۋە ئۈسكۈنىلەرنى ئۆزگەرتىش	ئاپتونوم رايوننىڭ 4 - دەرىجىلىك پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى مۇكاپاتى
	چۈچۈك بۇ-يا قىيامى زاۋۇتى	1985-يىلى	شېكەر زاۋۇتىنى تېخنىكا جەھەتتىن ئۆزگەرتىپ باشقا مەھسۇلات ئىشلەيدىغان قىلىش	ئاپتونوم رايوننىڭ 3 - دەرىجىلىك ئۈسكۈنە ئۆزگەرتىش مۇكاپاتى
چارۋىچىلىق	مال دوخ-تۇرلۇق پونكىتى	1985-يىلى	ئەلتېرە قويىنىڭ نەسلىنى ياخشىلاش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 3 - دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى
	مال دوخ-تۇرلۇق پونكىتى	1985-يىلى	بروتسېللا تاياقچىسى كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 3 - دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى
	مال دوخ-تۇرلۇق پونكىتى	1985-يىلى	ئۆي ھايۋانلىرىدا بولىدىغان پارازىت قۇرت بايقالغان رايونلارنى تەكشۈ-رۇش	ئوبلاستلىق پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ 3 - دەرىجىلىك پەن-تېخنىكا نەتىجىسى مۇكاپاتى

ئون ئالتىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

ئون ئالتىنچى قىسىم

مەدەنىيەت

I باب

مەدەنىيەت - سەنئەت

لوپنۇر ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان ھالدا بىر قانچە مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون، ئۇيغۇرلار ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر بولۇپ، ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسىگە ئىگە. ۋەتىنىمىزنىڭ جاي - جايلىرىدىن كەلگەن خەنزۇلار ئۆز جايلىرىنىڭ مەدەنىيىتىنى ئېلىپ كەلگەن. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە لوپنۇردا ھۆكۈمەتنىڭ مەدەنىيەت ئاپپاراتى يوق ئىدى. مىللىي ناخشا - ئۇسسۇللار، خەلق قوشاقلىرى ۋە خەلق ئەدەبىيات - سەنئىتى خەلق سەنئەتكارلىرى ئارقىلىق خەلق ئارىسىدا تارقىلىپ كەلگەن. 30 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇ ئۇيۇشما ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇش ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت خادىملىرىنى تەربىيىلەش جەھەتتە بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ كۈچى ئاجىز، خىراجىتى كەمچىل بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە سىياسىي ۋەزىيەت تۇراقسىز، خەلق نامرات بولغاچقا، ھېچقانچە خىزمەت ئىشلىيەلمىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە مەدەنىيەت-مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى، بۇ بۆلۈم 1958 - يىلى مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى، 1969 - يىل 4 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدا مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1973 - يىل 3 - ئايدا مەدەنىيەت - مائارىپ -سەھىيە بۆلۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، بۇ بۆلۈم 1975- يىلى مەدەنىيەت-مائارىپ بۆلۈمى دەپ ئاتالدى(سەھىيە بۆلۈمى ئايرىم قۇرۇلدى)، 1980- يىلى مەدەنىيەت - مائارىپ بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەدەنىيەت خىزمىتىگە مۇشۇ ئىدارە مەسئۇل بولدى.

§ 1. ئاپپاراتلار

1. ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى

مىنگونىڭ 29 - يىلى(1940 - يىلى) ناھىيىلىك ئاممىۋى مائارىپ يۇرتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ كىتابخانىسىدا 1100 پارچىدىن ئارتۇق گېزىت - ژۇرنال، دىنىي كىتاب بار ئىدى، كىتاب

ئوقۇشنى باشقۇرۇشقا مەخسۇس بىر كىشى قويۇلغاندى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1954 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئىككى مەخسۇس خادىم قويۇلدى، ئۇلار كىتاب ئارىيەت بېرىش ۋە ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات-سەنئەت مەشغۇلاتىنى قاتنات يايدۇرۇشقا مەسئۇل بولدى. 1985 - يىلى مەدەنىيەت يۇرتىدىكى خادىم سەككىزگە يەتتى، 130 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، قۇرۇلۇش كۆلىمى 698 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئىككى قەۋەتلىك مەدەنىي مەشغۇلات بىناسى سېلىندى. مەدەنىي مەشغۇلات بىناسىنىڭ سېلىنىشى تېلېۋىزور كۆرۈش، ناخشا ئېيتىش، كۆرگەزمە قىلىش، ئويۇن-تاماشا قىلىشقا ئوخشاش مەشغۇلاتلارنى قاناتلايدۇرۇشقا شەرت - شارائىت يارىتىپبەردى. ئۇ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى مەدەنىي مەشغۇلات مەركىزى بولۇپ قالدى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 14 مىڭ 652 كۋادرات مېترغا يەتتى.

2. ئاساسىي قاتلام مەدەنىيەت پونكىتلىرى

1982 - يىلى ھەممىدىن بۇرۇن شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ تۆڭچىكە چوڭ ئەترىتىدە مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، كىتابخانا قاتارلىق مەشغۇلات سورۇنلىرى تەسىس قىلىندى، كىتابخانىغا 1000 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب قويۇلدى. شۇ يىلى تارىم يېزىسىدا مەركىزىي مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا كىتابخانا، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى قاتارلىق مەشغۇلات سورۇنلىرى تەسىس قىلىندى، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيىگە تاختا بىلىيارد، خەلقئارا شاھمات قاتارلىقلار، كىتابخانىغا 680 پارچىدىن ئارتۇق گېزىت - ژۇرنال قويۇلدى.

1983 - يىلى دۆڭقوتان گۈڭشېسىدا مەركىزىي مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تېلېۋىزور كۆرۈش ئۆيى، كۆڭۈل ئېچىش ئۆيى، كىتابخانا قاتارلىق مەشغۇلات سورۇنلىرى تەسىس قىلىندى، تېلېۋىزور كۆرۈش ئۆيىگە بىر تېلېۋىزور، كىتابخانىغا 1300 پارچىدىن ئارتۇق كىتاب قويۇلدى.

1985 - يىلى «ئىتتىپاق»، شىڭپىڭ يېزىلىرىدا مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيىدىكى يېزا(مەيدان)لارنىڭ ھەممىسىدە مەدەنىيەت پونكىتى قۇرۇلدى، مەركىزىي مەدەنىيەت پونكىتى ئىككىگە، مەدەنىيەت پونكىتى يەتتىگە يەتتى، تېلېۋىزوردىن بىرى سەپلەندى. مەدەنىيەت پونكىتلىرى تۇرلۇك مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش مەشغۇلاتلىرىنى قاتنات يايدۇرغاندىن تاشقىرى، يەنە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، نۇرغۇن مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا كىتابلىرى، پەن - تېخنىكا ماتېرىياللىرى، يېزىلاردا پەن - تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئوقۇشلۇقلىرى، يېزا ئىقتىسادىي ئۇچۇرلىرى قاتارلىق نەشىر بۇيۇملىرىنى سېتىۋېلىپ، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ بىلىم ئېلىشى، بېيىشى ۋە ئىقتىدارىنى يېتىلدۇرۇشىگە خىزمەت قىلدى، بۇ ئارقىلىق دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشىگە قولايلىق يارىتىپ بەردى.

§ 2. ئاممىۋى مەدەنىيەت

1. كىتاب ئوقۇش

ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ كىتابخانىسى، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىيەت

تۇرمۇشىنى بەيىتىش ئۈچۈن، گېزىت - ژۇرناللارغا يېزىلىپ، كىتاب سېتىۋېلىپ، قىرائەتخانا تەسىس قىلىپ، ئاممىنىڭ گېزىت - ژۇرنال، كىتاب ئوقۇش تەلىپىنى قاندۇردى ھەم كىتاب ئارىيەت بېرىش كەسپىنى يولغا قويدى، ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگان، ئورۇنلارنىڭ خىزمەتچىلىرىگە كىتاب ئارىيەت ئېلىش كىنىشكىسىنى تارقاتتى، 1955 - يىلى كىتابخانىدىكى گېزىت - ژۇرنال، كىتاب 1800 پارچىدىن ئاشقان، كىتاب ئوقۇغۇچىلار 15 مىڭ ئادەم (قېتىم) گە يەتكەنىدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، «تۆت كونا»نى يوقىتىش شۇئارى ئاستىدا كىتابلارنىڭ 80 پىرسەنتى كۆيدۈرۈۋېتىلدى.

مەدەنىيەت يۇرتى 1973 - يىلى كىتابخانا پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئۇچ ئېغىزلىق (ھەممىسى 82 كۇادرات مېتر) قىرائەتخانا سالدى، قىرائەتخانا چوڭلار قىرائەتخانىسى، بالىلار قىرائەتخانىسى دەپ ئىككى بۆلەككە بۆلۈندى.

1985 - يىلى كىتابخانىدىكى ژۇرنال، كىتاب 400 خىل، 31 مىڭ نەچچە يۈز نۇسخىغا، كىتاب ئوقۇغۇچىلار 21 مىڭ 900 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە بالىلار 9125 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى.

2. ئىشتىن سىرت ئويۇن قويۇش

مىنگو دەۋرىدە يەنى 30 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ناھىيە بازىرىغا بىر ئاددىي كۆلۈب سېلىپ، ئوقۇغۇچىلارنى ئويۇن قويۇشقا قەرەلسىز ئۇيۇشتۇرۇپ تۇردى، ئاندا - ساندا يېزىلاردىمۇ ئويۇن كۆرسىتىپ تۇردى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى كۆپ قېتىم ئاممىۋى ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكى ئۇيۇشتۇردى. 1959 - يىلى ئىشتىن سىرتقى ئاممىۋى ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتى زور دەرىجىدە ئۆرلىگەن ئالدى، گۇڭشې (مەيدان) لاردا كەينى - كەينىدىن يەتتە كۆلۈب قۇرۇلدى، ئۇلار يەتتە ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمىكى ۋە سەنئەت ئەترىتى تەشكىللەپ (ئارتىستلارنىڭ كۆپ قىسمى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلاردىن ۋە يېزىلاردىن ئاجرىتىلدى، دېھقان ئارتىستلارغا گۇڭشې دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرى تۇرمۇش خىراجىتى بەردى)، ئاساسىي قاتلاملاردا سەييارە ئويۇن قويدى، قويۇلغان ئويۇنلارنىڭ كۆپ قىسمى كىچىك تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل نومۇرلىرى بولدى. 1960 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە داۋاملاشقان ئىقتىسادىي قىينىچىلىق مەزگىلىدە، كۆلۈبلار تاقالدى، ئىشتىن سىرتقى تىياتىر ئۆمەكلىرى تارقىلىپ كەتتى. 1966 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ئون ئىشتىن سىرتقى ئارتىست ۋە ئالتە كەسپىي خىزمەتچىدىن ئۇلانمۇچىر ئەدەبىيات - سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللىدى، ئەترەت ئەزالىرى يېزا - كەنتلەرگە بېرىپ سەييارە ئويۇن قويدى، ئويۇننىڭ شەكلى جانلىق ۋە خىلمۇ خىل بولۇپ، ھەر مىللەت خەلق ئاممىسىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى. ئولانمۇچىر ئەدەبىيات - سەنئەت تەشۋىقات ئەترىتى 1973 - يىلى تارقىلىپ كەتتى.

1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلىرى تېز راۋاجلاندى، ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيىتىمۇ شۇنىڭغا ئەگىشىپ جانلاندى.

لوپنۇر ناھىيىلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترىتى 1985 - يىلى ئوبلاست ئۇيۇشتۇرغان ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات - سەنئەت كۆرىكىگە قاتناشتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ مەدەنىي مەشغۇلات بىناسى پۈتكەندىن كېيىن، خىلمۇ خىل ئەدەبىيات - سەنئەت بىرلەشمە كۆرگۈل ئېچىش كېچىلىكى پات - پات ئۆتكۈزۈلۈپ، خەلق ئاممىسىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشى بېيىتىلدى.

3. مىللىي ناخشا - ئۇسسۇل

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر بولۇپ، تولاراق 12 مۇقام ئاھاڭىغا سېلىنغان خەلق ناخشىلىرىنى ئېيتىپ، كىشىلەرنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش، ئائىلە، مۇھەببەت، دوستلۇققا بولغان ھېسسىياتىنى ئۇرغىتىدۇ. مەشرەپ خەلق ياقتۇرىدىغان ئاممىۋى كۆرگۈل ئېچىش پائالىيىتى بولۇپ، ئۇنىڭدا ناخشا، ئۇسسۇل ۋە قىزىقچىلىق بىرلىشىپ كېتىدۇ، مەشرەپ ئادەتتە ھېيت - ئايەم، توي - تۆكۈنلەردە ياكى مېھمان كۈتۈۋالغاندا ئۆتكۈزۈلىدۇ، سازەندىلەر راۋاب، تەمبۇر، ساتار، غىجەك، دۇتار ۋە داپلارنى چېلىپ بېرىدۇ، ئەر - ئاياللار ناخشا - ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. چوڭ ھېيت - بايرام كۈنلىرى ناھىيىلىك مەدەنىيەت يۇرتى ناغرا - سونايچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ ناغرا - سوناي چالدۇرۇپ بېرىدۇ، ئەر - ئاياللار، قېرى - ياشلار ئۇسسۇل ئويناىدۇ، بۇ پائالىيەت كېڭىيىپ چوڭ مەشرەپكە ئايلىنىپ كېتىدۇ.

§ 3. كىتاب تارقىتىش

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇردا كىتاب تارقىتىش ئاپپارتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، قاراشەھەر ۋىلايەتلىك شىنخۇا كىتابخانىسى ناھىيىگە كىتاب ئېلىپ كېلىپ سەييارە تارقاتتى. 1956 - يىلى ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى قۇرۇلۇپ، كۆنچى دەرياسى بويىغا 30 كۆادرات مېترلىق شىنخۇا كىتابخانىسى سېلىندى، كىتابخانىدا ئىككى مەمۇرىي، كەسپىي خادىم بولۇپ، ئۇلار يېزىلاردا سەييارە تارقىتىش ۋە ماگىزىندا تارقىتىش كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. 1958 - يىلى شىنخۇا كىتابخانىسىنىڭ شتاتى توققۇزغا كۆپەيتىلدى، ئۇلار ئېچىدە يېزىلاردا سەييارە كىتاب تارقاتقۇچىلار تۆتكە كۆپەيتىلدى، بۇ كىتابخانا ناھىيە بويىچە كىتاب تارقىتىدىغان مۇھىم تارماق ۋە كەسپىي ئاپپارات بولۇپ قالدى.

1957 - يىلى كىتابخانا خەلق بانكىسىنىڭ ئىلگىرىكى تىجارەت بۆلۈمى (ھازىرقى كىنوخانىنىڭ ئورنى) غا، 1962 - يىلى بۇرۇنقى مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ قىرائەتخانىسى (ھازىرقى تۇرلۇك ماللار ماگىزىنى) غا يۆتكەلدى، 1964 - يىلى «ئازادلىق» كوچىسىنىڭ جەنۇبىغا 80 كۆادرات مېترلىق يېڭى كىتابخانا سېلىندى، ھازىرقى 137 كۆادرات مېترلىق كىتابخانا 1967- يىلى سېلىندى. شىنخۇا كىتابخانىسى يەنىلا يېزىلاردا سەييارە كىتاب سېتىشنى ئۇيۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ناھىيىلىك شىنخۇا كىتابخانىسى كونا - يېڭى كىتابلارنى تارقىتىش بىلەنلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك قوللانمىلىرىنى تارقىتىش ۋەزىپىسىنى ئۆتىدى، كىتابخانا تارقاتقان كىتابلارنىڭ سانى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. كىتابخانا تارقاتقان كىتاب 1955 - يىلى 2758 پارچە بولغان بولسا، 1960 - يىلى 109 مىڭ 630 پارچىگە يېتىپ، 38.75 ھەسسە كۆپەيدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرچە كىتاب 1955 - يىلى 1103 پارچە تارقىتىلغان بولسا، 1960 - يىلى 43 مىڭ 850 پارچىگە يېتىپ، 38.76 ھەسسە كۆپەيدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» بولغان ئون يىللىق مالىمانچىلىق مەزگىلىدە، ئۇچىغا چىققان سول ئىدىيىنىڭ تەسىرىدە، كىلاسسىك ئەسەرلەر ۋە چەت ئەلنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ئەسەرلىرى «تۆت كونا» دەپ قارىلىپ پېچەتلىۋېتىلدى ھەم 6884 پارچە كىتاب كۆيدۈرۈپ تاشلاندى، بۇ كىتابلارنىڭ قىممىتى 1030 يۈەنگە يېتىدۇ، كىتابخانىدىكى كىتاب جازىلىرىدا رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرى، رەئىس ماۋزېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندىگە ئوخشاش كىتابلار ۋە داھىيانىڭ سۈرەتلىرىدىن باشقا كىتابلارنىڭ ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىلا قالدى، مۇشۇ ئون يىلدا 193 مىڭ 479 پارچە كىتاب تارقىتىلدى. 1976 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، تەرتىپكە سېلىش نەتىجىسىدە كىتاب تارقىتىش كەسپى زور دەرىجىدە راۋاجلىنىپ، كىتابلارنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1985 - يىلى 768 مىڭ 779 پارچە كىتاب تارقىتىلدى، تارقىتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 57 مىڭ 98 يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرچە كىتاب 327 مىڭ 511 پارچىگە يېتىپ، تارقىتىلغان ئومۇمىي كىتابنىڭ 42.60 پىرسەنتنى ئىگىلىدى، سوممىسى 25 مىڭ 693 يۈەنگە يېتىپ، تارقىتىلىش ئومۇمىي سوممىسىنىڭ 44.99 پىرسەنتنى ئىگىلىدى. بۇ كىتابخانا 1985 - يىلى 1956 - يىلدىن بۇيان تۇنجى قېتىم 27 يۈەن پايدا ئېلىپ، ئوبلاستتىكى پايدا ئالىدىغان كىتابخانىلار قاتارىغا ئۆتتى.

§ 4. كىنو قويۇش

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇردا كىنو قويۇش، فىلىم تارقىتىش ئاپپاراتى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە قاراشەھەر ۋىلايەتلىك كىنو قويۇش ئەترىتى پات - پات ناھىيە بازىرىغا كېلىپ سەييارە كىنو قويۇپ تۇردى. 1952 - يىل 11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ۋىلايەتلىك كىنو قويۇش ئەترىتى تۇنجى قېتىم ناھىيە بازىرىغا كېلىپ ئوچۇقچىلىقتا «ئاق چاچلىق قىز» فىلىمىنى قويدى. 1955 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 16 مىللىمېتىرلىق بىر كىنو قويۇش ئاپپاراتى، ئۈچ كىنوچىسى بار بولۇپ، ناھىيە بويىچە بازار-يېزا (مەيدان) لاردا سەييارە كىنو قويۇپ تۇردى. 1960 - يىلى ناھىيە بازىرىغا كىنوخانا سېلىندى، بۇ كىنوخانىدا 35 مىللىمېتىرلىق بىر كىنو قويۇش ئاپپاراتى، توققۇز ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر يەتتە. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئىككى كىنوچىدىن تەركىب تاپقان يېزىلاردا كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇ، پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سەييارە كىنو قويۇشقا مەسئۇل بولدى.

1. كىنو باشقۇرۇش

1974 - يىلى ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇشنى باشقۇرۇش پونكىتى قۇرۇلدى، پونكىتتا توققۇز ئىشچى - خىزمەتچى بار بولدى. ناھىيە بازىرىدا بىر كىنوخانا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە بىكتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسسىنىڭ تارىم بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى قاتارلىق ئورۇنلاردا 22 كىنو قويۇش نۇقتىسى تەسىس قىلىندى، ئۇلارغا مەخسۇس ۋە قوشۇمچە كىنوچىدىن 41 ى سەپلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە فىلىملەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى چەكلىنىپ، پەقەت سەككىز ئۇلگىلىك تىياتىر فىلىمى، «ئۇچ ئۇرۇش» (مىنا ئۇرۇشى، لەخمە ئۇرۇشى،

جەنۇبتىن شىمالغا يۇرۇش قىلىش ئۇرۇشى) فىلىمى ۋە ژۇرنال فىلىملىرىلا قويۇلدى.
«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، قويۇلغان كىنولارنىڭ قېتىم سانى تېز كۆپەيدى، كىنوچىلىق خېلىلا تەرەققىي قىلدى، ئۇسكۇنىلىرىمۇ ئۇزلۇكسىز ياخشىلاندى. 1981 - يىلى ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇشنى باشقۇرۇش پونكتى ناھىيىلىك كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىگە ئۆزگەرتىلدى، ئۇنىڭغا ئالتە شتات بېرىلدى، بۇ شىركەت يېزا (مەيدان) لاردا كىنو فىلىم تارقىتىشنى باشقۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.
1983 - يىلى 120 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىنىپ، كىنو فىلىم تارقىتىش - قويۇش شىركىتىنىڭ 502 كۆادرات مېتىرلىق ئىشخانا بىناسى سېلىندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 5303 مەيدان كىنو قويۇلدى، كۆرگۈچىلەر 2 مىليون 316 مىڭ 686 ئادەم (قېتىم) گە، قىلىنغان كىرىم 62 مىڭ 72. 258 يۇەنگە يەتتى.
«تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، كىنو لېنتىلىرىنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى، 1985 - يىلى 250 قىسىملىق كىنو لېنتىسى تارقىتىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر تىلىدىكىسى 50، فىلىم تارقىتىش مۇساپىسى 200 كىلومېتىرغا يەتتى.

2. كىنوخانا

1960 - يىلى ناھىيە بازىرىدا ئاددىي يازلىق كىنوخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 600 ئادەم سىغاتتى (ئۇزۇن تاختايلىق بېكىتمە ئورۇندۇق ئورنىتىلغانىدى)، 35 مىللىمېتىرلىق ۋە 16 مىللىمېتىرلىق ئىككى كىنو قويۇش ئاپپاراتى بار ئىدى.
1971 - يىلى ناھىيە بازىرىغا قىشلىق كىنوخانىدىن بىرى، يازلىق كىنوخانىدىن بىرى سېلىندى، ئۇلارنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1500 كۆادرات مېتىر بولۇپ، 350 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىندى. قىشلىق كىنوخانىغا 986 يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇق ئورنىتىلدى، يازلىق كىنوخانىغا 2800 ئادەم سىغدۇ، ئۇنىڭغا ئۇزۇن سېمونت ئورۇندۇق ئورنىتىلدى. بۇ كىنوخانىلاردا ئەينى ۋاقىتتا توققۇز ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. 1985 - يىلى كىنوخانىلارنىڭ 35 مىللىمېتىرلىق كىنو قويۇش ئاپپاراتى تۆتكە، ئىشچى - خىزمەتچىسى ئونغا يەتتى.
1978 - يىلى تارىم گۈڭشېسىدا كىنوخانا قۇرۇلدى ھەمدە يېزىلىق ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدا ئاددىي يازلىق كىنوخانا سېلىندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ كىنوخانىنىڭ بەش ئىشچى-خىزمەتچىسى (كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدە)، 35 مىللىمېتىرلىق ئىككى كىنو قويۇش ئاپپاراتى بار بولدى.

3. كىنو قويۇش ئەتىرىتى

ناھىيىلىك كىنو قويۇش ئەتىرىتى 1955 - يىلى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ 16 مىللىمېتىرلىق كىنو قويۇش ئاپپارتىدىن بىرى، ئۈچ كىنوچىسى بار ئىدى، ئۇلار ناھىيە بويىچە بازار - يېزا (مەيدان) لاردا سەييارە كىنو قويۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1966 - يىلى مەخسۇس يېزىلاردا كىنو قويۇش ئەتىرىتى قۇرۇلدى، بۇ ئەترەتتە ئىككى كىنوچى بار بولۇپ، ئۇلار پۈتۈن ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا سەييارە كىنو قويۇشقا مەسئۇل بولدى. 1977 - يىلدىن 1981 - يىلىغا قەدەر ناھىيە بويىچە كىنو قويۇش ئەتىرىتىدىن 16 سى (بىكىتۈەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 3- شىسىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش تۇەن - مەيدانلىرى، يېزا ئىگىلىك 2 - دوختۇرخانىسى، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۇر يولى قوماندانلىق شتابىنىڭ ئارقا سەپ باشقارمىسى

قاتارلىق ئورۇنلاردىكى كىنو قويۇش ئەترەتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، كىنو قويۇش نۇقتىسىدىن 66 سى بار بولدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە (ناھىيە تەۋەسىدىكى بېكىتۈەننىڭ ئورۇنلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) كىنو قويۇش ئەترىتىدىن ئۇچى، كىنو قويۇش نۇقتىسىدىن 26 سى، كىنوچىدىن29ى بار بولدى، كىنوچىلارنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 13.

Ⅱ باب

رادىئو - تېلېۋىزىيە

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە رادىئو - تېلېۋىزىيە يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1953 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇرۇلدى. 1957 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى قۇرۇشنىڭ تەييارلىقى باشلاندى، 1962 - يىل 9 - ئاينىڭ 28- كۈنى رادىئو ئۇزىلى رەسمىي پۈتتى. 1984 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىدارىسى قۇرۇلدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى، چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى، ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە كۆچەيتىش ئىستانسىسى ۋە رادىئو - تېلېۋىزىيە مۇلازىمەت بۆلۈمى ھەم يېزىلاردا رادىئو كۆچەيتىش ئىستانسىلىرى قۇرۇلدى، بۇ ئىدارە پۈتۈن ناھىيىنىڭ رادىئو - تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنى باشقۇردى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، بۇ ئىدارىنىڭ خىزمەتچىسى 20 (بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر يەتتە) گە، تېخنىكى ئىككىگە يەتتى.

§ 1. رادىئو

1. سىملىق رادىئو

1953 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ ئىگىدارلىقىدا لوپنۇر ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى قۇرۇلدى، رادىئو ئۇزىلىغا بىر ئۇيغۇر ئاۋاز قوبۇل قىلغۇچى، بىر خەنزۇ ئاۋاز قوبۇل قىلغۇچى قويۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا توك بولمىغاچقا، رادىئو ئۇزىلىدا 1 - نومۇرلۇق باتارىيە ئىشلىتىلىدىغان ئېلېكترون لامپىلىق رادىئو قوبۇللىغۇچتىن ئاران بىرى بار ئىدى، رادىئو ئۇزىلى ئاساسەن شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ كۈندىلىك «يازما خەۋەر» لىرىنى قوبۇل قىلىپ، قوبۇل قىلىنغان يازما خەۋەر ئاساسىدا ھەپتىدە بىر سان ئۇيغۇرچە، بىر سان خەنزۇچە كىچىك گېزىت تۈزۈپ شاپىگرافتا بېسىپ، يېزا - كەنتلەرگە تارقىتىش ئارقىلىق پارتىيىنىڭ سىياسەت، ئەمىر - پەرمانلىرى ۋە ئېقىم مەسىلىلىرىگە دائىر خەۋەرلەرنى كادىرلار ۋە ئاممىغا يەتكۈزۈپ تۇراتتى.

1957 - يىلى ناھىيىلىك سىملىق رادىئو ئۇزىلى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ئىشى

باشلانغانىدى، 1962 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى رادىئو ئۈزلىكى پۈتۈپ ئاڭلىتىش بېرىشكە باشلىدى، رادىئو ئۈزلىدىغان تۆت خىزمەتچى، 300 ۋاتلىق ئاڭلىتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، 500 ۋاتلىق ئاڭلىتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، 150 ۋاتلىق كۆچەيتكۈچتىن بىرى بار بولدى. 300 ۋاتلىق ئاپپارات ئارقىلىق ناھىيە بازىرىغا خەنزۇ تىلىدا، 500 ۋاتلىق ئاپپارات ئارقىلىق ناھىيە بازىرى ۋە يېزا - كەنتلەرگە ئۇيغۇر تىلىدا ھەر كۈنى ئەتىگەندە بىر قېتىم، كەچتە بىر قېتىم ئاڭلىتىش بېرىلدى. رادىئو پروگراممىلىرىنىڭ بەزىلىرىنى رادىئو ئۈزلىكى ئۈزى ئىشلىدى، بەزىلىرىنى رادىئو ئىستانسىسىدىن ئۈلاپ ئاڭلاتتى، ئۈزى ئىشلىگەن پروگراممىنىڭ خەۋەرلىرىنى ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار يەتكۈزۈپ بەردى. ئەينى ۋاقىتتا سىملىق رادىئو سىمى پوچتا ئىدارىسىنىڭ تېلېفون سىمى بىلەن بىر ئىدى. 1962 - يىلى ناھىيە بويىچە ئائىلىلەرگە 100 رادىئو كانىيى ئورنىتىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ دائىرىسى كەڭ، ئاھالىسى شالاڭ، قاتنىشى قولايسىز، بولۇپمۇ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئاھالە تارقاق ئولتۇراقلاشقان بولغاچقا، رادىئو ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولدى. 1965 - يىلىغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كانىيى ئاران 250 كە يەتتى.

1973 - يىلى رادىئو پروگراممىلىرى تېلېفون سىمىدىن پايدىلىنىلىپ، گۈڭشې، ئەتىرەتلەرگە يەتكۈزۈلۈپ، سىملىق رادىئو ئومۇملاشتۇرۇلدى، ناھىيە بويىچە ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كانىيى 460 قا يەتتى، بىر قىسىم چەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدىن باشقا كەنت، ئەتىرەتلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاساسىي جەھەتتىن رادىئو بار بولدى. ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىكى ھەر كۈنى ئەتىگەندە، چۈشتە ۋە كەچتە ئۈچ قېتىم ئاڭلىتىش بەردى. 1973 - يىلى ئۈزى ئىشلىگەن پروگراممىدا 57 پارچە خەۋەر ئاڭلاتتى. 1978 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىدىن تارىم گۈڭشېسىغا مەخسۇس رادىئو سىمى تارتىلىشقا باشلىدى، بۇ لىنىيىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى ئالتە كىلومېتر.

1981 - يىلى ئەڭ چەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدىن بىرى بولغان دۆڭقوتان گۈڭشېسىنىڭ 2 - چوڭ ئەتىرىتىگە ئون كىلومېتر رادىئو سىمى تارتىلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە رادىئو سىمىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 225.5 ستولبا/كىلومېتر غا، ئائىلىلەرگە ئورنىتىلغان رادىئو كانىيى 3654كە يەتتى، ناھىيە بويىچە چوڭ ئەتىرەت دەرىجىلىك 30 ئورۇننىڭ 22 سىدە رادىئو بار بولدى. بۇ، چوڭ ئەتىرەت دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ 73.3 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ ناھىيە بويىچە 110 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ 97 سىدە رادىئو بار بولدى، بۇ، ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتىنىڭ 88 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1981 - يىلدىن كېيىن خەلق ئامما سىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ، رادىئولۇق ئۇنىڭالغۇ، تېلېۋىزور ئائىلىلەرگە كىردى، ئۇنىڭ ئۇستىگە گۈڭشې، ئەتىرەتلەردە يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانايلىرى ئورنىتىلدى، شۇڭا سىملىق رادىئو كانايلىرى تەدرىجىي ئازايدى. 1983 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۈزلىكى ھەر كۈنى قەرەللىك ھالدا تۆت سائەت ئاڭلىتىش بېرىدىغان، ئۈزى ئىشلىگەن رادىئو پروگراممىلىرىنى يېرىم سائەت ئاڭلىتىدىغان بولدى، ناھىيە بويىچە سىملىق رادىئو مەخسۇس سىمى 145 كىلومېتر غا يەتتى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سىملىق رادىئو سىمى 2.96 كىلومېتر غا قىسقاردى، رادىئو كانىيىدىن 316 سى قالدى، ئائىلىلەرنىڭ سىملىق رادىئو كانايلىرىنىڭ ئورنىنى ئاساسىي جەھەتتىن تېلېۋىزور ۋە رادىئولۇق ئۇنىڭالغۇ ئىگىلىدى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلىدا 275 ۋاتلىق ۋە 250 ۋاتلىق كۈچەيتكۈچتىن ئۇچى، خىزمەتچىدىن ئونى بار بولدى، خىزمەتچىلەرنىڭ بەشى ئۇيغۇر. رادىئو ئۇزىلى مۇشۇ بىر يىلدا ئۆزى ئىشلىگەن خەۋەردىن 585 نى ئاڭلاتتى، رادىئو ئۇزىلىنىڭ خىزمەتچىسى سۇ جىنسۇن يازغان «كىچىك رەسسام لۇ سىڭلىم» سەرلەۋھىلىك بالىلار نومۇرى ئوبلاستلىق 4 - نۆۋەتلىك نادىر رادىئو پروگراممىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 4 - نۆۋەتلىك نادىر رادىئو پروگراممىلىرىنى سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن مەملىكەتلىك 4 - نۆۋەتلىك نادىر پروگراممىلارنى سېلىشتۇرۇپ باھالاشقا قاتناشتۇرۇشقا كۆرسىتىلدى. لىۋ شياۋجۇەن يازغان «دېھقانلار كاندىن گۆھەر ئالماقتا» دېگەن ماقالە ئوبلاستلىق 4 - نۆۋەتلىك نادىر پروگراممىلارنى سېلىشتۇرۇپ باھالاشتا 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

2. چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى

لوپنۇر ناھىيىلىك چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى رادىئو ئۇزىلىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، 1985- يىل 6 - ئايدا قۇراشتۇرۇش، سىناپ كۆرۈش ئىشى تاماملاندى، 7 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئاڭلىتىش بېرىشكە باشلىدى، ئۇنىڭ ۋاقىتلىق تارقىتىش ئانتېننىسىنىڭ ئېگىزلىكى يەتتە مېتر كېلىدۇ. سىناق تەرىقىسىدە ئاڭلىتىش بېرىلگەن مەزگىلدە ناھىيە بازىرىدىن يىراقراق بولغان دۆڭقوتان يېزىلىق كۈچەيتىش پونكىتىدا قوبۇل قىلىپ ئاڭلىتىش سىناق قىلىندى. سىناق نەتىجىسى خېلى ياخشى بولدى. چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى ھەر كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 19 يېرىمدىن 21 يېرىمغا قەدەر سىملىق رادىئو سىگنالى (تارقىتىش قۇۋۋىتى 50 ۋات) نى قوبۇل قىلىپ، 90.5MC ۋە 97.1MC چاستوتىلاردا خەنزۇ تىلى ۋە ئۇيغۇر تىللىرىدا بىرلا ۋاقىتتا ئاڭلىتىش بېرىدۇ.

3. كۈچەيتىش پونكىتى

ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى 1969 - يىلى ھەممىدىن بۇرۇن تارىم گۇڭشېسىدا كۈچەيتىش پونكىتى قۇردى، پونكىتقا ئۈچ خىزمەتچى (ھەممىسى ۋاقىتلىق خىزمەتچى)، 300 ۋاتلىق كۈچەيتكۈچتىن بىرى سەپلەندى. 1972 - يىلدىن 1975 - يىلىغا قەدەر يەنە «ئىتتىپاق»، شىڭپىڭ، دۆڭقوتان گۇڭشېلىرىدا كۈچەيتىش پونكىتى قۇرۇلدى. 1981 - يىلى چەت چارۋىچىلىق رايونى بولغان دۆڭقوتان گۇڭشېسىنىڭ 2 - چوڭ ئەتىرىتىدە كۈچەيتىش پونكىتى قۇرۇلدى، ئۇلارغا ئون خىزمەتچى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، شۇنىڭ بىلەن ناھىيە بويىچە مەخسۇس لىنىيە بىلەن مۇستەقىل يەتكۈزۈلىدىغان يېزا سىملىق رادىئو تورى شەكىللەندى.

§ 2. تېلېۋىزىيە

ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى لوپنۇر بازىرى «ئىتتىپاق» كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىدا بولۇپ، ئونى قۇرۇشقا 1983 - يىلى تۆتۈش قىلىنغانىدى، ناھىيىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ 78 مىڭ 296 يۇەن مەبلەغ توپلىشى بىلەن ئۇسكونە سېتىۋېلىندى، 1984 - يىل 4 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئۇلاپ تارقىتىش

باشلاندى. ئەينى ۋاقىتتا قوبۇل قىلىش ئانتېننىسى ئورنىتىلمىغانلىقى ئۈچۈن، ناھىيىلىك پارتكوم ئورگىنى خىزمەت بىناسىنىڭ 4 - قەۋىتىدىن پايدىلىنىپ بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەنزۇچە پروگراممىلىرى 8 - قانالدا كۆرسىتىلدى.

1984 - يىلى تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىنىڭ ئاپپارات بىناسى (قۇرۇلۇش كۆلىمى 276.75 كۋادرات مېتر) سېلىندى، 1985 - يىل 1 - ئايدا ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. 10 - ئايدا بېيجىڭ ئانتېننا ئورنىتىش ئەترىتى ئۈچ قەۋەتلىك شەپەرەڭ قانىتسىمان ئانتېننالىق تارقىتىش مۇنارىنى قۇراشتۇرۇشقا كىرىشىپ، شۇ ئايدىلا قۇراشتۇرۇپ بولدى. مۇنارنىڭ ئېگىزلىكى 71.70 مېتر، تارقىتىش قۇۋۋىتى 300 ۋات، ئۇ، 11 - ئايدا رەسمىي ئىشقا كىرىشتۇرۇلۇپ، بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەنزۇچە پروگراممىلىرى ئۇلاپ تارقىتىلىشقا باشلىدى. 12 - ئايدا ناھىيىنىڭ يەرلىك مالىيىسىدىن 10 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلىپ، جېجياڭنىڭ چۈنئەن شەھىرىدە ئىشلەنگەن ئون ۋاتلىق چاستوتا ئۆزگەرتىش ئاپپاراتىدىن بىرى سېتىۋېلىنغاندىن كېيىن، يىل ئاخىرىدا 2 - قانالدا بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ ئۇيغۇرچە پروگراممىلىرى ئۇلاپ تارقىتىلىشقا باشلىدى. ناھىيىلىك تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسى شۇنىڭدىن ئېتىبارەن بايىنغولىن ئوبلاستلىق تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى بىرلا ۋاقىتتا ئۇلاپ تارقىتالايدىغان ھەم مالەن تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى قەرەلسىز ئۇلاپ تارقىتالايدىغان بولدى، ئاھالىلەرنى تېلېۋىزىيىنىڭ قاپلاش نىسبىتى 80% كە يەتتى. 1985 - يىلى تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى ئۇلاپ تارقىتىش ئىستانسىسىدا 300 ۋاتلىق چاستوتا ئۆزگەرتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، ئون ۋاتلىق چاستوتا ئۆزگەرتىش ئاپپاراتىدىن بىرى، رەڭلىك تېلېۋىزىيە سىگنالىنى تارقاتقۇچتىن بىرى، XBX — 3A تىپلىق تېلېۋىزىيە ئوستىسسىللوگرافىدىن بىرى، 8 - 4F3 تىپلىق ئۇلتېرا يۇقىرى چاستوتىلىق كرىستال لامپىلىق مىللىۋولتمېتردىن بىرى، ئۆزگىرىشچان توكلۇق ئاپتوماتىك بېسىم تەڭشىگۈچتىن بىرى، ئىككىدىن بىر چوڭلۇقتىكى سىنئالغۇدىن ئىككىسى بار بولدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە تېلېۋىزور 1015 كە يەتتى، بۇنىڭ 646 سى يېزا - كەنتلەردە.

Ⅲ باب

ئارخىپ، تارىخ - تەزكىرە

§ 1. ئارخىپ

مىنگو دەۋرىدە ئارخىپ توپلاش، باشقۇرۇشقا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىبات ئىشخانىسى مەسئۇل ئىدى. ئارخىپ ماتېرىياللارنىڭ كۆپ قىسمى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇش ھارپىسىدا كۆيدۈرۈپ تاشلانغان، ھەر خىل كونا ئارخىپتىن ھازىر ئاران 55 توپلام بار.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىكتە بىر ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇپ، كەسپىي ئارخىپ باشقۇرۇش خادىمىدىن بىرنى قويدى.

1959 - يىلى شۇ ئارخىپ بۆلۈمى ئاساسىدا ناھىيىلىك ئارخىپخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئىككى نەپەر كەسپىي ئارخىپ باشقۇرۇش خادىمى قويۇلدى، ئۇلار ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئارخىپ ماتېرىياللارنى توپلاش، رەتلەش ۋە ساقلاش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ ئارخىپىنى شۇ ئورۇنلار ئۆزى باشقۇردى.

1962 - يىلى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئىشخانىسىدا ئارخىپ ئىشخانىسى تەسىس قىلىنىپ، بىر ئارخىپ باشقۇرۇش خادىمى قويۇلدى، ئۇ، خەلق كومىتېتىغا قاراشلىق بۆلۈم (ئىشخانا) لارنىڭ ھۈججەت، ئارخىپلىرىنى توپلاش، ساقلاشقا مەسئۇل قىلىندى، مەڭگۈ ۋە ئۇزاق ساقلاشقا تېگىشلىك مۇھىم ئارخىپلار مەزكۇر ئارخىپ ئىشخانىسىدا ئون يىل ساقلانغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ئارخىپخانىنىڭ ساقلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1965 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانا خەلق تەشكىلاتلىرى، مەكتەپلەر، كارخانا ۋە كەسپىي ئورۇنلارنىڭ مەڭگۈ ۋە ئۇزاق ساقلىنىدىغان ئارخىپلىرىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى ھەم ھەر قايسى تارماقلارنىڭ ھۈججەت، ئارخىپلىرىنى ساقلىشى ۋە ئارخىپ تۇرغۇزۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان بولدى. كېيىن يەنە مۇندەرىجە، كارتا ۋە ئاچقۇچ قاتارلىق ئىزدەپ تېپىش قوراللىرىنى ئىشلەپ، ئارخىپتىن پايدىلىنىش خىزمىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، ئورگانلارنىڭ تۈرلۈك خىزمەتلەردە ئارخىپ كۆرۈشىگە خىزمەت قىلدى، بولۇپمۇ 1983 - يىلى تارىخ يېزىش، تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى باشلانغاندىن كېيىن، ئارخىپخانا بۇ خىزمەتنى نۇرغۇن ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى.

1984 - يىلى ئاپپارات ئىسلاھاتىدا ناھىيىلىك ئارخىپ بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئۇ ناھىيىلىك ئارخىپخانا بىلەن بىر بەنزە بولدى، ئىككى ۋۇئىسكا ئاستى. 1985 - يىلى ناھىيىلىك ئارخىپخانىدا بەش كەسپىي كادىر بار بولدى. ناھىيىلىك ئارخىپخانا ۋە ھۆكۈمەتنىڭ ئارخىپ ئىشخانىسى ساقلىغان مەڭگۈ ۋە ئۇزاق ساقلىنىدىغان ھەر خىل ئارخىپ 5900 توپلامغا، گېزىت - ژۇرنال، كىتاب قاتارلىق ماتېرىيال 494 خىل، 2486 نۇسخىغا يەتتى. شۇ يىلى ئارخىپ ماتېرىياللاردىن پايدىلانغانلار 300 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى.

§ 2. تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش

1985 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە ج ك پ نىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى تۈزۈش ئىشى باشلاندى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ تەشكىلاتلىرىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى تۈزۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ پارتىيە تەشكىلاتلىرىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى تۈزۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە، ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى تەشكىلات بۆلۈمى، ناھىيىلىك پارتىيە تارىخى ئىشخانىسى ۋە ناھىيىلىك ئارخىپخانا بىرلىكتە ماتېرىيال توپلاپ، رەتلەپ «ج ك پ نىڭ لوپنۇر ناھىيىسىدىكى تەشكىلاتلىرىنىڭ تارىخىغا دائىر ماتېرىيال»نى تۈزدى، ئۇ، لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پائالىيەتلىرى باشلانغاندىن بۇيانقى ئۇنىڭ تەشكىلاتلىرىغا دائىر بىر قەدەر

سىستېمىلىق تۈنجى تارىخىي ماتېرىياللار توپلىمى بولۇپ، مەزمۇنى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، بىرلىكسەپ، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كارخانا - كەسىپي ئورۇنلاردىن ئىبارەت ئالتە قىسىمدىن تەركىب تاپتى. ئۇنىڭدا 1949 - يىلدىن 1987 - يىل 10 - ئايغىچە بولغان مەزگىلدە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك تەشكىلىي ئاپپاراتلارنىڭ تەرەققىيات جەريانى ۋە رەھبەرلەرنىڭ ئىسمى خاتىرىلىنىپ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلارنىڭ 38 يىلدىن بۇيانقى ئومۇمىي ئەھۋالى ئەينەن ئەكس ئەتتۇرۇلدى.

1. ماتېرىيال توپلاش

مەركىزىي كومىتېت تەشكىلات بۆلۈمى، مەركىزىي كومىتېت ئارخىپخانىسىنىڭ «رجۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىيال، لارنى توپلاش، رەتلەش ۋە تۈزۈش لايىھىسى» توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى 1984 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىگە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، ناھىيىلىك پارتكوم بۇ خىزمەتنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە ئاپتونوم ئوبلاست، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەلىپى بويىچە پارتىيە تارىخى، ناھىيە تەزكىرىسى تۈزۈش كومىتېتى قۇردى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. 1985 - يىلى تەزكىرە كومىتېتى بىلەن پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئايرىم تەسىس قىلىندى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ياڭ مىڭچۈەن پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولدى. يولداش ياڭ مىڭچۈەن ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلىپ ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، ھۆكۈمەتنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرى، يېزا، بازار (مەيدان) لارنىڭ رەھبەرلىرىدىن 30 نەچچە كىشى قاتناشقان يىغىن چاقىرىپ، ماتېرىيال توپلاش خىزمىتىدىكى ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، خىراجەت ۋە قاتناش قورالى قاتارلىق كونكرېت مەسىلىلەرنى نۇقتىلىق ھەل قىلدى.

تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئاساس قىلىپ، ماتېرىيال (ئاغزاكى ماتېرىياللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) توپلاش، قۇنقۇزۇش ۋە رەتلەشنى ئۆز خىزمىتىدە مۇھىم نۇقتا قىلدى. كونكرېت خىزمەت قەدەم باسقۇچى جەھەتتە، ئاۋۋال يېقىن ئەتراپتىن، كېيىن يىراقتىن، ئاۋۋال ئىچكى قىسىمدىن، كېيىن سىرتتىن، ئاۋۋال «تىرىك» لەردىن، كېيىن «ئۆلۈك» لەردىن توپلاش پرىنسىپىنى ئاساس قىلىپ، كەڭ كۆلەمدە ماتېرىيال توپلاشقا كىرىشتى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە لوپنۇردا ئىشلىگەن پېشقەدەم يولداشلارنىڭ بەزىلىرى دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىپ كەتكەن، بەزىلىرى 2 - سەپكە چېكىنگەن، يەنە بەزىلىرى ياشىنىپ كېسەلمەن بولۇپ قالغانىدى. تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى كۈچ ئۈيۇشتۇرۇپ، ئالدى بىلەن، شۇلارنى زىيارەت قىلىپ، ئۇلاردىن بىر مۇنچە قىممەتلىك ماتېرىياللارنى ئالدى. ماتېرىيال توپلاش جەريانىدا تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى باشقا جايلارغا بېرىپ تەكشۈرۈپ، زىيارەت قىلىپ، ئاغزاكى ماتېرىياللارنى توپلاشقا توغرا كەلگەندە ناھىيىلىك پارتكوم كىچىك ماشىنا بەردى. تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى بىر يىل تىرىشىپ ئىشلەش ئارقىلىق 2700 پارچىدىن ئارتۇق ئاغزاكى ماتېرىيال توپلىدى، ئەھۋالنى بىلىدىغانلار، مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر، پېشقەدەم پارتىيە ئەزالىرى ۋە كادىرلار بىلەن 30 نەچچە قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزدى، تەكلىپ بويىچە سۆھبەتكە قاتناشقانلار 130 ئادەم (قېتىم) دىن ئاشتى، 170 نەچچە مىڭ خەتلىك زىيارەت خاتىرىسى يازدى، بۇ ماتېرىياللار ئارخىپخانىدىكى ئايرىم ماتېرىياللارنىڭ كېمىنى تولۇقلىدى. تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ئاغزاكى ماتېرىياللارنى توپلاش بىلەن بىللە، ئۆز خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى،

باشتىن - ئاخىر، ئارخىپ، ھۆججەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى توپلاش، رەتلەش، دەللىلەش ۋە ئۇلاردىن پايدىلىنىشقا قويىدى.

تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ماتېرىيال توپلاش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئوبدان بىلىدىغان، دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان پىشقەدەم كادىرلارنى، بۇ خىزمەتكە قىزغىدىغان ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارنى تەكلىپ قىلىپ ھەم ئالاقىدار ئورۇنلاردىن بىر قىسىم خادىملارنى ۋاقىتلىق يۆتكەپ كېلىپ، ئۇلارنى ماتېرىيال ئىگىلەش ئىشىغا يارەملەشتۈردى، ئۇلار جەمئىي 8271 توپلام(قېتىم) ئارخىپنى كۆرۈپ، 4552 پارچە كارتا يازدى، ئۇلارنىڭ خەت سانى 4 مىليون 500 مىڭغا يېتىدۇ.

2. ماتېرىيال تۈزۈش

تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ماتېرىيال توپلاش، دەللىلەش، رەتلەش ئاساسىدا، 1986 - يىلى سىستېمىلىق ماتېرىيالنى پۈتتۈرۈپ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ۋە ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللىدى. شۇ يىلى بايىنغولىن ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى ئۈيۇشتۇرغان «تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى» ئۈچۈن تەييارلانغان ماقالىلەرنى تەكشۈرۈش يېغىندا، لوپنۇر ناھىيىسى تەييارلىغان سىستېمىلىق ماتېرىيال تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى ھەم خېلى ياخشى ئورېگىنال ئىكەن دەپ قارىلىپ، ئوبلاستتىكى سەككىز ناھىيە، بىر شەھەرگە تونۇشتۇرۇلدى. يىغىندىن كېيىن، تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى يولداشلار يەنە يىغىندا بىرىلگەن پىكىرلەرگە ئاساسەن، ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئورېگىنالنى يەنە بىر قېتىم تۈزىتىپ چىقتى، 2 - نۇسخىسىنى تۆت قېتىم چوڭراق تەڭشىدى ۋە تۈزەتتى. 1991 - يىل 4 - ئايدا ئورېگىنالنى پۈتتۈردى، شۇ يىلى 10 - ئايدا ئورېگىنال بېكىتىلدى، ئۇ، ناھىيىلىك پارتكوم تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش كومىتېتى تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئوبلاستلىق پارتىيە تارىخىغا دائىر ماتېرىياللارنى توپلاش كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە يوللاندى. بۇ ماتېرىيالنى تۈزۈش جەريانىدا، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تارىخ-تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى دېشياڭ بىلەن ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ خادىمى ماشيۈلەن كۆپ جەھەتتىن كونكرېت يېتەكچىلىك قىلدى ۋە ياردەم بەردى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەشكىلات تارىخى ماتېرىياللىرى نەشر قىلىنىشتىن ئىلگىرى يەنە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار تەھرىر ئىشخانىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە يوللىنىپ، ئۇلارنىڭ پىكرىگە ئاساسەن تولۇقلاندى ۋە تۈزىتىلدى. ئورېگىنالنى بېكىتىپ باسمىغا ئۆتكۈزۈشتىن ئىلگىرى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ياكى مىڭچۈەننىڭ ھاۋالىسى بىلەن دەم ئېلىشقا چىققان كادىر ۋېي شىڭدى كىتابنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ چىقتى.

§ 3. تەزكىرە تۈزۈش

لوپنۇردا چىكى سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) ناھىيە قۇرۇلغاندىن بۇيان ناھىيە تەزكىرىسى يېزىلىپ باقمىغان، پەقەت چىكى سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 33 - يىلى (1907- يىلى) ئامبال جۇ فاڭشۇ 10 نەچچە مىڭ خەتلىك «شىڭپىڭدىكى يۇرتلار تەزكىرىسى»

نىلا يازغان.

ئوبلاستلىق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 1984 - يىلى «ئوبلاستىمىزدا تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا قارار» چىقارغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسىدە تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، ھەرقايسى تارماقلاردىن ئۈچ ئادەم ئاجرىتىلىپ، ماتېرىيال توپلاش باشلاندى.

1984 - يىل 9 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى قۇرۇلدى، كېيىن يەنە ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، ھاكىم تۇردى تالىشىنىڭ مۇدىرلىقىدا لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلدى، تەزكىرە كومىتېتى ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ پىلانى ۋە تەزكىرە تۈزۈش تىزىسىنى تەستىقلىدى.

ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى 1985 - يىلدىن باشلاپ بەش كەسپىي خادىم ۋە توققۇز قوشۇمچە خادىمنى تەشكىللەپ ماتېرىيال توپلاشقا كىرىشتى ھەم ھەر قايسى تارماقلارغا بىر تۈركۈم تەزكىرە تۈزگۈچى خادىملارنى تەربىيەلەپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايدى.

ماتېرىيال توپلاش ئاساسىدا، 1985 - يىلدىن ئېتىبارەن قىسمەن قىسىم ۋە بابلارنى سىناق تەرىقىسىدە يېزىش باشلاندى. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تەزكىرىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى پۈتتۈرۈلدى ھەمدە ناھىيىدىكى ھەرقايسى تارماقلاردا پىكىر ئېلىش سۆھبەت يىغىنلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، كەڭ كۆلەمدە پىكىر ئېلىندى، ئاندىن دەسلەپكى ئورىگىنال تۈزىتىلىپ ۋە تولۇقلىنىپ بولغاندىن كېيىن يەنە بىر قېتىم پىكىر ئېلىندى. 1989 - يىلى 3 - ئورىگىنال «باھالاش، تەكشۈرۈش نۇسخىسى» پۈتتى، 1991 - يىل 10 - ئايدا «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ ئورىگىنالىنى باھالاش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى نۇرمۇھەممەت دۆلەتى، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى جاڭ زۇڭچاڭ، باش كاتىپى ئەيرىنسەي ۋە ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار ھەم بايىنغولىن ئوبلاستىدىكى سەككىز ناھىيە، بىر شەھەرنىڭ تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى يولداشلار قاتناشتى. يىغىندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەزكىرە ئىشخانىسى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە كۈچ ئۇيۇشتۇرۇپ ئورىگىنالنى يەنە بىر قېتىم تۈزەتتى. 1992- يىلىنىڭ ئاخىرىدا تەكشۈرۈشكە يوللىنىدىغان ئورىگىنالنى پۈتتۈردى. 1993 - يىلىنىڭ بېشىدا ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىغا يوللاپ بېرىلدى.

§ 4. تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاش

لوپنۇر ناھىيىسىدە تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاش خىزمىتى 1982 - يىلى سىياسىي كېڭەشنىڭ مەسئۇللۇقىدا باشلاندى. 1990 - يىلىغا قەدەر «لوپنۇر ناھىيىسىگە دائىر تارىخىي ماتېرىياللار» (ئۇيغۇرچە) ئىككى سان، 1991 - يىلى «لوپنۇر ناھىيىسىگە دائىر تارىخىي ماتېرىياللار» (خەنزۇچە) بىر سان چىقىرىلدى، ئۇلارغا 36 پارچە ماقالە كىرگۈزۈلدى، بۇلارنىڭ خەت سانى 101 مىڭدىن ئاشىدۇ.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1984 - يىلى تارىخىي ماتېرىياللار خىزمىتى گۇرۇپپىسى

قۇرۇپ، كۆچ ئۆيۈشتۇرۇپ، ھەر قايسى تارىخي دەۋرلەرگە تەئەللۇق مۇھىم تارىخي ماتېرىياللارنى توپلاشقا باشلىدى ھەم ئەھۋالنى بىلىدىغانلاردىن ماتېرىيال ئىگىلەش خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلەپ، ماتېرىياللارنى قۇتقۇزۇۋالدى. زىيارەت قىلىش، سۆھبەت يېغىنى، مۇڭدىشىش يىغىنى ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق نۇرغۇن قىممەتلىك تارىخي ماتېرىياللارنى يىغىدى. سىياسىي كېڭەش يەنە تارىخي ماتېرىياللارنىڭ توغرىلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن كۆچ ئۆيۈشتۇرۇپ توپلانغان ماتېرىياللارنى دەلىللەش خىزمىتىنى ئىشلىدى. مۇشۇ مەزگىلدە ئوبلاستقا 11 پارچە تارىخي ماتېرىيال (ئۇيغۇرچە)، ئاپتونوم رايونغا يەتتە پارچە تارىخي ماتېرىيال (ئۇيغۇرچە) ئەۋەتىپ بەردى.

ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش 1988 - يىل 4 - ئايدا ئەسلىدىكى تارىخي ماتېرىياللار خىزمىتى گۇرۇپپىسىنى تارىخي ماتېرىياللار خىزمىتى كومىتېتىغا ئۆزگەرتتى، كومىتېت قارمىقىدا تارىخي ماتېرىياللار ئۇيغۇر تەھرىر گۇرۇپپىسى ۋە خەنزۇ تەھرىر گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. ئۇيغۇر تەھرىر گۇرۇپپىسى مۇھەممەت يۈسۈپ، غوپۇر ياقۇپ قاتارلىق توققۇز يولداشتىن، خەنزۇ تەھرىر گۇرۇپپىسى ياڭ زوجۇ، جيا چېڭجۇڭ قاتارلىق ئالتە يولداشتىن تەركىب تاپتى ھەم 49 ئاپتور (ئۇيغۇر 25، خەنزۇ 24) ماقالە يېزىشقا ئويۇشتۇرۇلدى. 1989-يىل 4 - ئايغا قەدەر جەمئىي 42 مىڭ خەتلىك 15 پارچە ماقالە توپلاندى، 1990 - يىلى ناھىيىلىك 9 - نۆۋەتلىك سىياسىي كېڭەش ئۇيغۇر ۋە خەنزۇ تەھرىر گۇرۇپپىلىرىنى مۇشۇ ماتېرىياللارنى رەتلەش ۋە تەھرىرلەشكە ئويۇشتۇردى. 1990 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان «لوپنۇر ناھىيىسىگە دائىر تارىخي ماتېرىياللار» غا جەمئىي خەت سانى 73 مىڭدىن ئاشىدىغان 24 پارچە ماقالە تاللاپ بېرىلدى. 1991 - يىل 2 - ئايدا «لوپنۇر ناھىيىسىگە دائىر تارىخي ماتېرىياللار» نىڭ خەنزۇچىسى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭغا جەمئىي 28 مىڭ خەتلىك 11 پارچە تارىخي ماتېرىيال تاللاپ بېرىلدى.

§ 5. يەر نامىلىرى خىزمىتى

1. يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش

لوپنۇر ناھىيىسى 1978 - يىل 5 - ئايدا بەش كىشى ئاجرىتىپ، يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش خىزمىتىنى باشلىدى. 1982 - يىلى يەر نامىلىرى ئىشخانىسى (ناھىيىلىك پارتكوم ئىشخانىسى قارمىقىدا) قۇرۇلۇپ، يەر نامىلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. يەر نامىلىرىنى تەكشۈرگۈچىلەر ناھىيىدىكى بىر بازار، ئالتە يېزا، تۆت مەيدان، فېرما ۋە ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى، بىناكارلىق - قۇرۇلۇش 1 - شىسىنىڭ ناھىيە تەۋەسىدىكى ئورۇنلىرى ھەم ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستقا قاراشلىق ئورۇنلاردىكى يەر نامىلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈردى. 1985 - يىلغا قەدەر ناھىيە تەۋەسىدىكى يەر نامىلىرىنىڭ تارىختىكى تەرەققىيات جەريانى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ئاساسىي جەھەتتىن ئېنىقلىنىپ بولۇندى، يەر نامىلىرى ئىشخانىسى مۇشۇ ئاساستا پۈتۈن ناھىيىدىكى يەر نامىلىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈپ، يەر

ناملىرى جەھەتتە ساقلانغان بىر يەرنىڭ بىر نەچچە نامى بولۇش، بىر يەرنىڭ نامى ھەر خىل يېزىلىش، يەر ناملىرى تەكرار بولۇش، جايلارنىڭ نامى بولماسلىق ۋە يەر ناملىرىنىڭ مەنىسى مۇۋاپىق بولماسلىققا ئوخشاش مەسىلىلەرنى خېلى ياخشى ھەل قىلىپ، يەر ناملىرىنى ئۆلچەملەشتۈرۈش ۋە قېلىپلاشتۇرۇشقا ئاساس سالدى.

2. يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسىنى يېزىش

ناھىيىلىك يەر ناملىرى ئىشخانىسى ناھىيە تەۋەسىدىكى يەر ناملىرىنى بىرلەككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، تەكشۈرۈپ توپلانغان ماتېرىياللارنى رەتلەپ، خەرىتە، كارتا، يېزىق، جەدۋەل، سۆرەتتىن ئىبارەت بەش چوڭ تۈرگە بۆلدى. 1988 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ «لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نى رەسمىي يېزىشقا كىرىشتى، 1990- يىل 2 - ئايدا ئاساسەن پۈتتۈردى، ئۇ ئاپتونوم رايوندىكى مەسئۇل تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى. «لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» گە ئالتە چوڭ تۈردىكى يەر ناملىرى يەنى مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىشتا قوللىنىلغان ئۆلچەملىك يەر ناملىرى، كەسىپىي تارماقلارغا قوللىنىلىدىغان يەر ناملىرى، قۇرۇلۇشلارغا قوللىنىلىدىغان ئۆلچەملىك يەر ناملىرى، تەبىئىي جۇغراپىيە گەۋدىلىرىگە قوللىنىلىدىغان ئۆلچەملىك يەر ناملىرى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقىلەرگە قوللىنىلىدىغان ئۆلچەملىك يەر ناملىرى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنگە قوللىنىلىدىغان ئۆلچەملىك يەر ناملىرى كىرگۈزۈلدى.

«لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» گە ئۆلچەملىك يەر نامىدىن 670 ى كىرگۈزۈلدى، بۇنىڭ 209 ى مەمۇرىي رايون، مەھەللە، ئوتلاق نامى، 100 ى مەيدان، فېرما، كارخانا، كەسىپىي، مەمۇرىي ئورۇن نامى، 15 ى قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقىلەرنىڭ نامى، 250 ى تەبىئىي جۇغراپىيە گەۋدىلىرىنىڭ نامى، 96 سى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەننىڭ يەر نامىدىن ئىبارەت. «قوشۇمچە» نى قوشقاندا، پۈتۈن كىتابنىڭ ھەجمى تەخمىنەن 200 مىڭ خەتكە يېتىدۇ، بۇندىن باشقا يەنە يەر ناملىرىغا دائىر 33 پارچە رەڭلىك سۆرەت، 17 پارچە يەر ناملىرى خەرىتىسى كىرگۈزۈلدى.

«لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دىكى سانلاردا بىرەك 1988 - يىلنىڭ ئاخىرىدىكى سانلار ئاساس قىلىنىدى، يەر ناملىرى خەرىتىلىرىدە كۆرسىتىلگەن مەمۇرىي رايونلار ۋە چېگرا سىزىقى ئەمەلىي تەكشۈرۈلگەن بولسىمۇ، ئەمەلىي ئۆلچەنمىگەن، شۇڭا ئۇنى چېگرا ئايرىشنىڭ ئاساسى قىلىشقا بولمايدۇ.

«لوپنۇر ناھىيىسىدىكى يەر ناملىرىنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئۆلچەملىك يەر ناملىرى ماتېرىيالى بىلەن تەمىنلىدى؛ لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر قايسى رايونلارنىڭ سىياسەت، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، جۇغراپىيە قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئۆزگىرىشى ۋە ئالاھىدىلىكىنى ئىگىلەپ ۋە تەتقىق قىلىپ، ئىقتىسادىي پىلان تۈزۈش، مەمۇرىي باشقۇرۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش جەھەتتە مۇھىم پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە؛ ئۇ بۇندىن كېيىن يەر ناملىرى خىزمىتى ۋە تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇشقا ياخشى ئاساس سېلىپ بەردى.

Ⅳ باب

مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ۋە ئاسار ئەتىقىلەر

§ 1. مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ باشقۇرۇلۇشى

خەن سۇلالىسى دەۋرىدە لوپنۇر تەۋەسى لوپنۇر، قۇرۇقتاغ ئىلى قاتارلىق بەگلىكلەرگە قارايتتى، لوپنۇر قەدىمكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنىڭ خېلى كۆپ بولۇشى بىلەن مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئارخېئولوگلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلماقتا.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ساقلايدىغان، تەتقىق قىلىدىغان ئادەم بولمىغاچقا، چەت ئەللىكلەر خالىغانچە ئوغرىلىغان ۋە ۋەيران قىلىۋەتكەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ خېلى بىر مەزگىلگىچە مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇشقا يېتەرلىك ئەھمىيەت بېرىلمىدى، نەتىجىدە نۇرغۇن مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدا، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى قوغداش خىزمىتىنى مەدەنىيەت يۇرتى قوشۇمچە ئىشلىدى. 1984 - يىلى مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى باشقۇرىدىغان بولدى.

§ 2. ئاسار ئەتىقىلەر

1. قەدىمكى يارداخلىق قەبرىستانلىقى

بۇ قەبرىستانلىق ئىپتىدائىي جەمئىيەت مىللەتلىرىنىڭ قەبرىستانلىقى بولۇپ، كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان، كۆلىمى تەخمىنەن 1600 كۋادرات مېتر بولۇپ، 42 گۆر بار، گۆرلەرنىڭ شەكلى ئىككى خىل.

1 - خىلى: يەر ئۈستىدە چەمبەرسىمان قېتىلغان قوزۇقلار يوق، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ شەرقىغە بىر تال، غەربىگە بىر تال ياغاچ تىكلەنگەن بولۇپ، يەر ئۈستىگە چىقىپ تۇرىدۇ. گۆرلەر تىك قېزىلغان، جەسەت ياغاچ ساندۇققا سېلىپ قويۇلغان، ئۇلاردىن تولاراق جەسەت بىللە قويۇلغان كىشىم - كېچەك ياكى زىبۇ - زىننەت بۇيۇملىرىغا ئوخشاش مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى چىقىدۇ. بۇ يەردە مۇنداق گۆردىن 36 سى بار.

2 - خىلى: خېلى رەتلىك قېتىلغان يەتتە چەمبەرسىمان قوزۇق يەر ئۈستىگە چىقىپ تۇرىدۇ، قوزۇقلار توم، ئىنچىكىلىكىگە قاراپ ئىچىدىن سىرتىغا قىيپاش قىلىپ رەتلىك قېتىلغان،

چەمبەرنىڭ سىرتىغا قىيپاش رەتلىك قېقىلغان قوزۇقلار تۆت ئەتراپقا چېچىلىپ تۇرغان نۇردەك كۆرىنىدۇ. گۆر قوزۇقلاردىن ھاسىل بولغان چەمبەرنىڭ ئىچىدە بولۇپ، جەسەت ساندۇققا سېلىپ قويۇلغان، ساندۇق يەرگە چوڭقۇر كۆمۈلگەن بولۇپ، چىرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ھېچقانچە مەدەنىيەت يادىكارلىقى چىقمايدۇ. بۇ يەردە مۇنداق گۆردىن ئالتىسى بار.

قەدىمكى يارداڭلىق قەبرىستانلىقىدىكى قەبرىلەرنى مىنگو دەۋرىدە غەربىي شىمال ئىلمىي تەكشۈرۈش ئۆمىكىدىن بىكمان قەدىمكى بارگاھنىڭ شىمالىدىكى يارداڭبۇلاققا يېقىن جايدا قازغان «5 - نومۇرلۇق گۆر» ھەم ستەيىن، خۇاڭ ۋېنبىلەر كۆنچى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا قازغان ئالاقىدار قەبرىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ۋە قەبرىلەردىن چىققان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تەھلىل قىلغاندا، ئۇلارنىڭ بىر قەدىمكى مەدەنىيەت تىپىغا كىرىدىغانلىقى مەلۇم بولدى. بۇ قەبرىلەرگە دەپنە قىلىنغانلار قەدىمكى دەۋردە لوپنۇر رايونىدا ياشىغان ساكلار بولۇشى مۇمكىن.

دەسلەپكى قەدەمدە C14 ئارقىلىق ئۆلچەپ بېكىتىشكە قارىغاندا، بۇ قەدىمكى يارداڭلىق قەبرىستانلىقى بۇنىڭدىن تەخمىنەن 3800 يىل بۇرۇن پەيدا بولغان.

2. ياقۇرول تۇرى

ناھىيە بازىرىنىڭ تەخمىنەن 60 كىلومېتر شەرقىي شىمالىدىكى قۇرۇق تاغنىڭ جەنۇبىدا يالانغان تۆپە دۆڭ بار، بۇ دۆڭنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن 20 مېتر كېلىدۇ، تۇر مۇشۇ دۆڭگە سېلىنغان. تۇرنىڭ توغرىسى تەخمىنەن تۆت مېتر بولۇپ، كېسەكتىن قوپۇرۇلغان، ئۇنىڭ جەنۇبىي قىسمى ھېلىمۇ ساق، ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئۈچ مېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىسىدا بىرتۆشۈك بولۇپ، ئىشىككە ئوخشايدۇ، كەينى تەرىپى گۈمۈرۈلۈپ چۈشكەن. تۇرنىڭ ئۈستى ۋە ئاستىدا ھەم ئەتراپىدا ساپال ناھايىتى كۆپ، ساپاللار قىزىل، كۈلرەڭ بولۇپ، ئوتتۇرىسى كۆيگەن. بۇ تۇر خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىكى تۇرنىڭ خارابىسى بولۇشى مۇمكىن دەپ ھۆكۈم چىقىرىلدى. بۇ تۇرنىڭ تەخمىنەن بىر كىلومېتر شەرقىدە بىر توپا دۆڭ بار، ئۇنىڭ ئۈستىدىمۇ تۇرغا ئوخشاپ كېتىدىغان خارابە ئىزى بار.

قۇرۇق تاغنى بويلاپ شەرققە قاراپ ماڭغاندا قەدىمكى بارگاھقىچە بولغان ئارىلىقتا مۇنداق تۇردىن تەخمىنەن ئونى ئۇچرايدۇ، ئۇلارنىڭ تولىسى غەربىي خەن دەۋرىدە ياسالغان.

3. قەدىمكى بارگاھ

بۇ بارگاھ شىڭدى تېغىنىڭ جەنۇبىغا، كۆنچى دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى ۋە مىنگو دەۋرىدە، شۋېتسىيىلىك سىۋىن ھېدىن، روسىيىلىك كوزلوۋ ۋە ئەنگىلىيىلىك ستەيىن قاتارلىق كىشىلەر بۇ يەردە «تەكشۈرۈش» ۋە قېزىش بىلەن شۇغۇللانغان. ستەيىن بۇ يەردىن كارۇشتى يېزىقى ۋە باشقا يېزىقلاردا خاتىرە يېزىلغان تارشىلار ۋە خەنزۇچە خەت چۈشۈرۈلگەن يارماقلارغا ئوخشاش نەرسىلەرنى ئوغرىلاپ كەتكەن. قەدىمكى بارگاھتا قەدىمكى قەلئە ۋە بۇتخانا خارابىلىكلىرى بار. خۇاڭ ۋېنبى بۇنى قەدىمكى قۇرۇقتاغ دۆلىتى خارابىلىكى دەپ پەرەز قىلغان. «دەريالار تەپسىراتى ئىزاھلىرى» دا تىلغا ئېلىنغان جۇبىڭ شەھىرىنىڭ خارابىلىكى بولۇشى مۇمكىن دېگۈچىلەرمۇ بار.

4. قۇرۇق تاغ قىياتاش رەسىملىرى

قۇرۇق تاغ قىياتاش رەسىملىرى ئېلىمىزنىڭ شىمالىدا ياشىغان قەدىمكى كۆچمە چارۋىچى

مىللەتلەرنىڭ ئىپتىدائىي سەنئەتىنىڭ خېلى مۇھىم ئىزىدىن ئىبارەت. قىياتاش رەسىملىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى قوۋۇق تاغنىڭ شىمالىدىكى جىلغىسىدا بولۇپ، شىنجاڭدا خېلى بالدۇر بايقالغان، ئۇنىڭ ئۇستىگە كۆلىمى خېلى زور قىياتاش رەسىملىرىدۇر. رەسىم سىزىلغان قىياتاشنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 15 مېتر، ئېگىزلىكى تەخمىنەن ئالتە مېتر بولۇپ، چوڭ - كىچىك رەسىملەر ئاز كەم 300 گە يېتىدۇ، رەسىملەرنىڭ سىزىلىپ تۇرغان ۋاقتى خېلى ئۇزۇن، مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ.

قىياتاش رەسىملىرى ئىچىدە ھايۋاناتلارنىڭ رەسىمى كۆپرەك بولغاندىن تاشقىرى يەنە ئوۋ ئوۋلاۋاتقان، مال بېقىۋاتقان، دىنىي پائالىيەت ئۆتكۈزۈۋاتقان، ئۇسسۇل - سەپرىك ئويناۋاتقان، ئۇرۇش قىلىۋاتقان كۆرۈنۈشلەر، بىنا، ھارۋا قاتارلىقلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىق، بەلگىلەر بار، ئۇلار ئىچىدە «ئوۋ ئوۋلاۋاتقان كۆرۈنۈش» ، «ئات بېقىۋاتقان كۆرۈنۈش» لەرنىڭ قۇرۇلمىسى ناھايىتى چوڭ، مەنىسى ئىنتايىن چوڭقۇر بولۇش بىلەنلا قالماي، سەنئەت جەھەتتە ئادەتتىكى قىياتاش رەسىملىرىدىكىدەك تەكشىلىكتە شەكىل ھاسىل قىلىش ئۇسۇلى بۇزۇپ تاشلانغان، ئۇلار مەلۇم چوڭقۇرلۇققا ۋە قاتلاملىققا ئىگە. بۇ قىياتاش رەسىملىرىنى ھۇن دەۋرىگە مەنسۇپ دېگۈچىلەرمۇ، ھۇنلاردىن بۇرۇنقى ساكلار دەۋرىگە مەنسۇپ دېگۈچىلەرمۇ بار.

5. قاراچۆگۈن قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمكى شەھەر شەھەر دۆڭىنىڭ 11 كىلومېتر غەربىدىكى توغراق ئارىسىدىكى ئويمان يەرگە جايلاشقان، شەھەر سېپىلى ئىچكى سېپىل، تاشقى سېپىل دەپ ئىككىگە بۆلىنىدۇ. تاشقى سېپىلنىڭ غەربىي - شىمالىي قىسمىنىڭ قالدۇقى ھېلىمۇ بار، سېپىل ئۇلى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. سېپىل چاسا شەكىللىك بولۇپ، ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 120 مېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن ئون مېتر كېلىدۇ. سېپىلنىڭ غەربىي تەرىپىدە بىر ئېغىز بار، ئۇ سېپىل دەرۋازىسى بولۇشى مۇمكىن، ئىچكى سېپىلنىڭ ئوتتۇرىسى ئېگىزرەك، قېزىپ كۆرۈلگەندە، پىشۇرۇلغان قىزىل كېسەك، كۆمۈر داشقىلى ۋە ئىككى پارچە ساپال چىقتى، ئۇنىڭ دەۋرىنى بىلگىلى بولمىدى.

6. شەھەردۆڭ قەدىمكى شەھىرى

بۇ قەدىمكى شەھەر ناھىيە بازىرىنىڭ تەخمىنەن ئون كىلومېتر غەربىي - شىمالىدىكى يامانخوۋانىڭ تەخمىنەن بىر كىلومېتر غەربىگە جايلاشقان، شەھەر سېپىلى ۋەيران بولۇپ كەتكەن، سىنجىلاپ قارىسا سېپىل ئىزىنى پەرق ئەتكىلى بولىدۇ. شەھەر چاسا شەكىلدە بولۇپ، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 200 مېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 60 مېتر كېلىدۇ. شەھەرنىڭ قىيپاش غەربىدە بىر تۆت چاسا سۆكە بار، سۆكىنىڭ ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 181.8 مېتر، ئېگىزلىكى ئۈچ - بەش مېتر كېلىدۇ، سۆكىنىڭ تۆت بۇرجىكى ئېگىزرەك، قاڭداپ كۆتۈرۈلگەن، شەھەر ئىچىدە يەنە ئۈچ يۇمىلاق گەمە بار، بۇ گەمىلەردە ئاشلىق ساقلانغان بولۇشى مۇمكىن. شەھەر ئىچىنىڭ قېزىلغانلىكى يېرىدىن ئادەم سۆڭىكى ۋە ساپال چىقىدۇ، دەۋرى ئېنىق ئەمەس. ھازىر بۇ قەدىمكى شەھەر تېرىلغۇ يەرگە ئايلىنىپ كەتتى.

7. پىچان شەھىرى

بۇ شەھەر لوپنۇر بازىرىنىڭ 173 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) بىنا قىلىنىشقا باشلىغان، ئۇنىڭ مۇھاپىزەت-

نەپىقە بېگى ۋەي گۇاڭتاۋ ئادەم ئەۋەتىپ سالدۇرغان، گۇاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) پۈتكەن، كېيىن نەپىقە - دالالەت ئىدارىسى كۆچۈپ كىرگەن.

1985 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي ئۆلچەشكە قارىغاندا، پېچان شەھىرىنىڭ جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 5 . 382 مېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 297 مېتر، ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 1251 مېتر، دەرۋازىسىنىڭ كەڭلىكى 8 . 5 مېتر، سېپىلنىڭ ئېگىزلىكى 6 . 5 مېتر (ئاساسىي قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى 4 . 5 مېتر، قوشۇمچە قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى ئىككى مېتر)، ئۇلىنىڭ كەڭلىكى 6 . 9 مېتر، ئۈستىنىڭ كەڭلىكى 6 . 2 مېتر، قوشۇمچە قىسمىنىڭ كەڭلىكى 0 . 7 مېتر، سېپىلنىڭ تۆت بۇرجىكىدە بىردىن تۆت پوتەي بار، ئۇلارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 47 . 2 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. پېچان شەھىرىنىڭ شەرقىدە بىر دەرۋازا، غەربىدە بىر دەرۋازا بار. سېپىل پۈتۈنلەي كېسەكتىن قويۇرۇلغان.

بۇ شەھەر خارابىلىكى ھازىر شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 34 - تۇەن مەيدان 5 - لىيەننىڭ تېرىلغۇ يېرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قالدى (بۇ جايىنى قەدىمكى شەھەر كەنتى قىلىش 1983 - يىل 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى رەسمىي تەستىقلاندى)، شەھەر ئىچى تېرىلغۇ يەرگە ئايلىنىپ بولغانلىقى ئۈچۈن، خېلى ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران بولۇپ كەتتى.

8. سەكسەن كۆۋرۈك

سەكسەن كۆۋرۈك تارىم يېزىسىنىڭ تەخمىنەن 18 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرقتە مەريەم خان ئاگىيىدىن باشلىنىپ، غەربتە غەربىي چوڭكۆلگىچە، جەنۇبتا ئۆگەن دەرياسىدىن باشلىنىپ، شىمالدا ئاقسوپىغىچە سوزۇلىدۇ، كونا كورلا - چاقىلىق تاشيولى مۇشۇ يەردىن ئۆتەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 1 - يىلى (1875 - يىلى) شەنشى - گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى زوزۇڭتاڭ خان مۇپەتتىشى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا مەسئۇل بولغاندىن كېيىن، ياقۇبېگ تاجاۋۇزچىلىرىنى شىنجاڭدىن قوغلاپ چىقىرىش ئۈچۈن قىلىنغان شىنجاڭ ئۇرۇشىنى باشلىغان. گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى)، شىنجاڭ ئۇرۇشىنىڭ 2 - باسقۇچى (جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش ئۇرۇشى) باشلانغاندا چىڭ قوشۇنلىرىنىڭ بۇ يەردىن ئۆتۈشى 10 - ئايغا توغرا كەلگەچكە، تارىم دەرياسىنىڭ سۇيى يەنىلا تاشقىنلاپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن كۆۋرۈك سېلىشقا توغرا كەلگەن، ئېيتىشلارغا قارىغاندا جەمئىي 80 نەچچە كۆۋرۈك سېلىنغان، كېيىن ئاران 18 ى ساقلىنىپ قالغان. 1965 - يىلى غۇلجا - چاقىلىق تاشيولى ياسالغاندا، كونا كۆۋرۈكلەرنىڭ ھەممىسى ئېلىپ تاشلىنىپ، ئالتە كىچىك سېمونت كۆۋرۈك سېلىنغان. يەرلىك خەلق زوزۇڭتاڭ قوشۇن باشلاپ چىقىپ ياقۇبېگ تاجاۋۇزچىلىرىنى قوغلاپ چىقارغان شىنجاڭ ئۇرۇشىنى خاتىرىلەپ، بۇ جايىنى «سەكسەن كۆۋرۈك» دەپ ئاتاپ كەلگەن.

ئون يەتتىنچى قىسىم

سەھىپە، تەنتەربىيە

ئون يەتتىنچى قىسىم

سەھىيە، تەنتەربىيە

I باب

سەھىيە

مىنگو دەۋرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىببىي داۋالاش - سەھىيە ئىشلىرى ئىنتايىن قالاق ئىدى، يېزا - قىشلاقلاردا بىر نەچچىلا ئاز سانلىق مىللەت تېۋىپ بار ئىدى، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ كېسەل كۆرسىتىشى، دورا تېپىپ يېيىشى تەس بولۇپ، كېسەل بولۇپ قالغاندا خۇدادىن ئامانلىق تىلەشتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى. كېسەللىك تارقالسا، يۇرت - ماكانىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولاتتى.

مىنگو دەۋرىدە، بۇ ناھىيىدە چېچەك، قىزىل، تارقىلىشچان مېڭە - يۇلۇن پەردە يالىلۇغى، بوغما، كۆكيۆتەل، يۇلۇن سۇر ماددىسى يالىلۇغى، كېزىك، تولغاق قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر كۆپ قېتىم يۇز بېرىپ، بىر مۇنچە ئادەم ئۆلۈپ كەتكەنىدى. ئايالىلاردا بولىدىغان چىللە قىزىتمىسى (تۇغۇتتىن كېيىن شامال تېگىش دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، بۇۋاقلاردا بولىدىغان كىندىك كېسەللىكى پات - پات كۆرۈلۈپ تۇراتتى، بۇۋاقلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى ناھايىتى يۇقىرى ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ پۇل ئاجرىتىپ، سەھىيە كادىرلىرى ۋە تىببىي خادىملارنى بولۇپمۇ شۇ يەرلىك ئۇيغۇر تىببىي خادىملارنى تەربىيىلىدى. 1950 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك دوختۇرخانا قۇرۇلدى، كېيىن يەنە كەينى - كەينىدىن ھەرخىل تىببىي داۋالاش - ساقلىق ساقلاش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلدى، بۇ ئاپپاراتلار ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرگە يۇزلىنىش، ئالدىنى ئېلىشنى ئاساس قىلىش، تېۋىپلار بىلەن دوختۇرلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، سەھىيە خىزمىتىنى ئاممىۋى تەنتەربىيە بىلەن بىرلەشتۇرۇش فاكتورلىرىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاشتۇرۇپ، سەھىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلدى.

1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، سەھىيە - يۇقۇملۇق

كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش - ئانا - بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پونكتى، سەھىيە ئەترىتى (بەش)، دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايون شىپاخانىسى (ئۈچ) قاتارلىقلار بارلىققا كەلدى، تىببىي خادىم 157 گە يەتتى، ناھىيە، يېزا (بازار)، كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك تىببىي داۋالاش - سەھىيە - ساقلىق ساقلاش تورى ئومۇميۈزلۈك بەرپا قىلىندى، تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئۇزلۇكسىز مۇكەممەللەشتى، بۇنىڭ بىلەن بازار - يېزىلارنىڭ سەھىيە قىياپىتى يېڭىلاندى، چېچەك پۈتۈنلەي توگىتىلدى، باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىش نىسبىتىمۇ زور دەرىجىدە تۆۋەنلىتىلدى، بۇتسىللا تاياقچە باكتېرىيىسى ۋە باش تەمرەتكىسى (تاز) كېسەللىكى قاتارلىق يەرلىك كېسەللىكلەر تىزگىنلەندى.

§ 1. تىببىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى

1. باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1958 - يىل 6 - ئايدا سەھىيە ئايرىم‌بۆلۈم بولۇپ قۇرۇلدى. 1969 - يىل4- ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدا مەدەنىيەت- سەھىيە گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، 1973 - يىل 3 - ئايدا ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت قارىمىقىدا مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1975 - يىلى سەھىيە ئايرىم بۆلۈم بولۇپ قۇرۇلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا سەھىيە بۆلۈمى سەھىيە ئىدارىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

2. تىببىي داۋالاش، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئاپپاراتلىرى

1) ناھىيىلىك شىپاخانا مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ناھىيە بازىرىدا شىپاخانا قۇرۇلغان بولۇپ، بىر دوختۇر، بىر سېستىرا بار ئىدى.

2) ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى ناھىيىلىك شىپاخانا يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1952 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا ئۆزگەرتىلدى (ھازىرقى ناھىيىلىك سودا - سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ ئورنىدا ئىدى)، ئەينى ۋاقىتتا ئۈچ سەھىيە تېخنىكا خادىمى، 72 كۋادرات مېتىرلىق ئۆيى بار ئىدى. 1953 - يىلى خادىمى سەككىزگە كۆپەيدى (ئۇلارنىڭ ئالتىسى سەھىيە تېخنىكا خادىمى)، ئۆيى بەش ئېغىزغا، كۆلىمى 120 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، ئامبۇلاتورىيە، دورىخانا، ئوكۇل ئۇرۇش - دورا ئالماشتۇرۇش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ چاغدا تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي بولۇپ، تېكشىغۇچ، تېرمومېتر ۋە باھاسى ئەرزان، ئاسان ئۇچرايدىغان ئادەتتىكى بۇيۇملارلا بولۇپ، بۇ ئۇسكۇنىلەر بىلەن دائىم ئۇچرايدىغان ئادەتتىكى كېسەللىكلەرنىلا تەكشۈرگىلى ۋە داۋالىغىلى بولاتتى، تىببىي خادىملار پات-پاتىبزا- قىشلاقلارغا بېرىپ سەييارە كېسەل كۆرەتتى ۋە داۋالايتتى. 1955 - يىلى شىپاخانىنىڭ خادىمى 12 گە يەتتى، بۇلارنىڭ ئونى سەھىيە تېخنىكا خادىمى (ئىككىسى تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە) ئىدى.

ناھىيىلىك شىپاخانا 1958 - يىل 5 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىغا

ئۆزگەرتىلدى، شۇ يىلى 11 - ئايدا 15 كارىۋاتلىق كېسەلخانا تەسىس قىلىندى. 1959 - يىلى ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈلدى، ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى ۋە كېسەلخانا بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمىدە ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، داۋالاش بۆلۈمى، دورىخانا قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، كېسەلخانا بۆلۈمىدە ئىچكى كېسەللىكلەر- بالىلار بۆلۈمى ۋە تاشقى كېسەللىكلەر - ئاياللار بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بىر قىسىم داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى تولۇقلاندى ۋە يېڭىلاندى، دوختۇرخانىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىسى 17 گە يەتتى، ئۇلارنىڭ 14 ى سەھىيە تېخنىكا خادىمى (بىرى ئالىي مەكتەپ ئوقۇش تارىخىغا، يەتتىسى ئالىي تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە). 1960 - يىلى 18 مىڭ 56 ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆرۈلدى، 579 ئادەم (قېتىم) كېسەلخانىدا ياتقۇزۇلۇپ داۋالاندى. 1964 - يىلى كېسەل كارىۋىتى 29 غا، تىببىي خادىم 25 كە يەتتى (19 ى سەھىيە تېخنىكا خادىمى)، 13 مىڭ 844 ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆرۈلدى، 584 ئادەم (قېتىم) كېسەلخانىدا ياتقۇزۇلۇپ داۋالاندى. 1965 - يىلى كېسەل كارىۋىتى 35 كە يەتتى، 17 مىڭ 740 ئادەم (قېتىم) نىڭ كېسىلى كۆرۈلدى، دوختۇرخانا ئىشچى - خىزمەتچىسى 39 غا، جۈملىدىن سەھىيە تېخنىكا خادىمى 32 گە يەتتى. 1977 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدا دورا ياساش بۆلۈمى تەسىس قىلىندى، بۇ بۆلۈم ئون نەچچە خىل دورا ياساپ، دوختۇرخانىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرغاندىن تاشقىرى، ئاساسىي قاتلام شىپاخانىلىرىنىمۇ ئانچە - مۇنچە تەمىنلىدى. 1980 - يىلى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى 1204 كۋادرات مېترلىق ئىككى قەۋەتلىك ئامبۇلاتورىيە بىناسى سېلىپ، ئامبۇلاتورىيىنىڭ كېسەل كۆرۈش - داۋالاش شارائىتىنى ياخشىلىدى.

1985 - يىلى دوختۇرخانا ئىگىلىگەن يەرنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 53 موغا، قۇرۇلۇش كۆلىمى 6171.66 كۋادرات مېترغا يەتتى، قۇرۇلۇش كۆلىمى ئىچىدە تىببىي داۋالاش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلۇشلارنىڭ كۆلىمى 4436.93 كۋادرات مېتر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتىقى 1734.73 كۋادرات مېتر. دوختۇرخانىدا ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر - ئاياللار بۆلۈمى، ئىچكى كېسەللىكلەر - بالىلار بۆلۈمى، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئارقا سەپ بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ئامبۇلاتورىيە بۆلۈمىدە جۇڭگو تىبابەتچىلىكى ۋە غەرب تىبابەتچىلىكى دورىخانىسى، ئىچكى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، بالىلار بۆلۈمى، تاشقى كېسەللىكلەر بۆلۈمى، ئاياللار بۆلۈمى، جۇڭگو تىبابەتچىلىكى بۆلۈمى، فىزىكىلىق داۋالاش بۆلۈمى، رېنتگېن بۆلۈمى، لابوراتورىيە بۆلۈمى، داۋالاش بۆلۈمى قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى. تىببىي داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى تېخىمۇ ياخشىلاندى، 500 مىللىئامپېرلىق رېنتگېن، يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە قازىنى، ئېلېكتروكاردىئوگرامما، ئاۋازدىن تېز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش ئاپپاراتى، توڭلاتقۇ، ئاشقازان ئەينىكى قاتارلىق ئۈسكۈنىلەر كەلتۈرۈلدى. دوختۇرخانا خادىمى 69 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 53 (ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە مەسئۇل ۋراچ ئۈچ، ۋراچ توققۇز)، سەھىيە تېخنىكا خادىملىرى ئىچىدە ئۇيغۇر 18 بولۇپ، ئومۇمىي تېخنىكا خادىمىنىڭ 26.08 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. دوختۇرخانا دائىم ئۇچرايدىغان، كۆپ كۆرۈلىدىغان كېسەللىكلەرنى بىر تەرەپ قىلغاندىن تاشقىرى، بەش ئەزاسى ئاجىزلاپ كەتكەنلەرنى جىددىي قۇتقۇزۇش، ئورگانىك فوسفوردىن زەھەرلىنىش، يۈرەك، مېڭە قان تومۇر كېسەللىكلىرى، ئىچكى ئاجرالما كېسەللىكلىرى، ئۈچەي كىرىشىپ قېلىش، ئۈچەي توسۇلۇپ قېلىش، جىگەر، تال، ئاشقازان ئوپېراتسىيىسى، تۇغۇتنى تېزلىتىش، باش سۆڭەكنى تېشىش،

بالايانقۇ سىرتىدىكى ھامىلدارلىق، بالا يانقۇنى كېسىپ ئېلىۋېتىش، تۇغۇتتىن كېيىن يۇقۇملىنىشقا ئوخشاش خەتەرلىك ۋە داۋالاش قىيىن كېسەللىكلەرنىمۇ خېلى ياخشى بىر تەرەپ قىلالايدىغان بولدى. 1995 - يىلى 27 مىڭ 570 ئادەم (قېتىم) كېسەل كۆرۈلدى، 1881 كېسەل (قېتىم) كېسەلخانىدا يانقۇزۇپ داۋالاندى. كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى 75.4% كە يەتتى، ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتى 0.8% بولدى. 1995 - يىلى كېسەل كارىۋىتى 70 كە يەتتى.

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدىكى سەھىيە تېخنىكا خادىملىرىنىڭ 1985 - يىلدىكى ئەھۋالى

17 - قىسىم 1 - جەدۋەل　　بىرلىكى: نەپەر

سەھىيە تېخنىكا خادىمى	جەمئىي	جۇڭخى ۋراچى	ۋراچ	سېستىرا	پراۋىزور	لابوراتورىيە دوختۇرى	جۇڭخى فېلدشېرى	فېلدشېر	يارەمچى سېستىرا	ئاكوشېر	فارماتسېپ	لابوراتورىيە تېخنىكى	پەرۋىش قىلغۇچى	لابورانت
ئومۇمىي سانى	53	1	12	2	1	1	1	9	11	2	4	1	7	1
بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	18		5	1				2	5	2	3			

3) يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى　1957 - يىلى ناھىيىلىك دوختۇرخانىدا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى، ئەينى ۋاقىتتا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغۇچىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ، ناھىيە بويىچە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمچىسى 1973 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىدىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، لوپنۇر ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئانا - بالىلارنىڭ ساقلاش پونكىتى قىلىندى، دەرىجىسى بۆلۈمچە دەرىجىلىك بولدى. شۇ يىلى لوپنۇر بازىرى «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ شەرقىي قىسمىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە 224 كۋادرات مېتىرلىق توققۇز ئېغىزلىق ئىشخانا سالدى. پونكىتتا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش گۇرۇپپىسى، ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى، ئىشچى - خىزمەتچىسى ئالتىگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى تۆت (بىرى ئۇيغۇر). 1984 - يىلى دەرىجىسى رايون دەرىجىسىگە ئۆستۈرۈلۈپ، لوپنۇر ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى دەپ ئاتالدى، پونكىتتا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، يەرلىك كېسەللىكلەر بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، لابوراتورىيە بۆلۈمى، ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، ئىشخانا، رېنتگېن بۆلۈمىدىن ئىبارەت بۆلۈمچە دەرىجىلىك يەتتە ئورۇن تەسىس قىلىندى. 1985- يىلى 84.1431 كۋادرات مېتىرلىق ئۈچ قەۋەتلىك لابوراتورىيە بىناسى سېلىندى. 1985 - يىلى

پونكىت ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 20.7 موغا، قۇرۇلۇشلىرىنىڭ كۆلىمى 2927.84 كۋادرات مېتىرغا يەتتى، پونكىتتا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، يەرلىك كېسەللىكلەر بۆلۈمى، سەھىيە بۆلۈمى، تۇبېركۇلىيوزنىڭ ئالدىنى ئېلىش بۆلۈمى، لابوراتورىيە بۆلۈمى، ئانا- بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش بۆلۈمى، ئىشخانا، رېنتگېن بۆلۈمى قاتارلىق ئورۇنلار بار بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 23 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 19 (سەھىيە تېخنىكا خادىمى ئىچىدە ئۇيغۇر يەتتە بولۇپ، 30.4%نى ئىگىلىدى).

ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1985 - يىلدىكى سەھىيە تېخنىكا خادىملىرى

17 - قىسىم 2 - جەدۋەل

بىرلىكى: نەپەر

سەھىيە تېخنىكا خادىمى	جەمئىي	ۋراچ	فېلدشېر	ياردەمچى سېستىرا	لابورانت	باشقا باشلانغۇچ دەرىجىلىك سەھىيە خادىمى
ئومۇمىي سانى	19	2	8	3	1	5
بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر	17	1	3	1	1	1

4) ئاساسىي قاتلام سەھىيە ئاپپاراتلىرى 1953 - يىلى 2 -رايون (تىكەنلىك) دا شىپاخانا قۇرۇلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن بىر قىسىم ئاساسىي قاتلام شىپاخانىلىرى ۋە بۆلۈملىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە تۆت يېزىلىق شىپاخانا، ئىككى فېرما شىپاخانىسى، ئىككى دېھقانچىلىق (ئۇرۇقچىلىق) مەيدانى سەھىيە بۆلۈمى ۋە بىر مەكتەپ سەھىيە بۆلۈمى بار بولدى، تىببىي داۋالاش ئورنى جەمئىي توققۇزغا يەتتى.

(1) تارىم يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا ناھىيە بويىچە ئەڭ چوڭ مەركىزىي يېزىلىق شىپاخانا بولۇپ، 1953 - يىلى قۇرۇلغانىدى. 1977 - يىلى ئامبۇلاتورىيە ۋە 30 كارىۋاتلىق كېسەلخانا تەسىس قىلىنىدى، 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى 17 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 14 (تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر 13)، ئۇيغۇر ئىشچى - خىزمەتچى 16 بولۇپ، ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچىنىڭ 94 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، تەجرىبە ئوسكۇنىلىرى، رېنتگېن، ئېلېكتروكاردىئوگرامما قاتارلىق تىببىي داۋالاش سايمانلىرى بار.

(2) دوختۇتان يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونىدىكى تۇنجى شىپاخانا بولۇپ، 1954 - يىلى قۇرۇلغانىدى. 1969 - يىلى يەنە قارچۇغا شىپاخانىسى قۇرۇلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بۇ شىپاخانىدا ئامبولاتورىيە ۋە 26 كارىۋاتلىق كېسەلخانا، رېنتگېن قاتارلىق تىببىي داۋالاش ئوسكۇنىلىرى بار بولدى، ئىشچى - خىزمەتچىسى 20 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى 16 بولۇپ، ھەممىسى تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە، ھەممىسى ئۇيغۇر.

(3) شىڭپىڭ يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1966 - يىل 12 - ئايدا قۇرۇلغانىدى، ناھىيە بازىرىغا يېقىن بولغاچقا كېسەلخانا 1983 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى توققۇزغا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى ئالتە (تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگىلەر بەش)، ئىشچى - خىزمەتچى ئىچىدە ئۇيغۇر ئالتە.

(4) «ئىتتىپاق» يېزىلىق شىپاخانا بۇ شىپاخانا 1973 - يىلى قۇرۇلغانىدى. 1982 - يىلى 210 كۋادرات مېتىرلىق كېسەلخانا سېلىنىدى. 1985 - يىلى ئىشچى - خىزمەتچىسى13كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سەھىيە تېخنىكا خادىمى توققۇز (ھەممىسى تېخنىكۇم ئوقۇش تارىخىغا ئىگە)، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئىچىدە ئۇيغۇر بەش. بۇ شىپاخانا لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە يېزا سەھىيە خىزمىتىدىكى ئىلغار ئورۇن.

(5) باشقا شىپاخانا ۋە بۆلۈملەر يۇقىرىدىكى ئاساسىي قاتلام شىپاخانىلىرىدىن تاشقىرى يەنە خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى ۋە كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى سەھىيە بۆلۈمى، ناھىيىلىك ئۇرۇقچىلىق مەيدانى شىپاخانىسى، ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ سەھىيە بۆلۈمى قاتارلىق تەبىبىي داۋالاش ئاپپاراتلىرى بار.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسىي قاتلام شىپاخانىلىرى ۋە سەھىيە بۆلۈملىرىنىڭ 1985 - يىلدىكى خادىملىرى

17 - قىسىم 3 - جەدۋەل

نامى	ئىشچى - خىزمەتچى (نەپەر)		سەھىيە تېخنىكا خادىمى (نەپەر)						
	ئومۇمىي سانى	بۇنىڭ ئىچىدە مىللىي	جەمئىي	مىللىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى	ۋراچ	فېلدشېر	يارەمچى سېستىرا	دورىگەر	پەرۋىش قىلغۇچى
تارىم يېزىلىق شىپاخانا	17	16	14	13		4	7	1	
دۆڭقوتان يېزىلىق شىپاخانا	20	20	16	16		2	6		7
شىڭپىڭ يېزىلىق شىپاخانا	10	6	6	3	2	2	2		
«ئىتتىپاق» يېزىلىق شىپاخانا	13	5	9	5	2	2	3	1	1
خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى	1	1	1	1			1		
چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى شىپاخانىسى	2	2	2	2		1	1		
ئۇرۇقچىلىق مەيدانى شىپاخانىسى	2	2	2	2		1	1	1	

كۆنچى دېھقانچىلىق مەيدانى سەھىيە بۆلۈمى	2		2			1			
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ سەھىيە بۆلۈمى	1		1						

5) يېزا - كەنت سەھىيە بۆلۈملىرى 1968 - يىلى ناھىيىدىكى گۈڭشې، مەيدان-فېرمىلارنىڭ ھەممىسىدە ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ يېزىغا قايتقان بىر تۈركۈم ياشلار چوڭ ئەترەتلەرنىڭ كۆرسىتىشى بىلەن ناھىيىلىك دوختۇرخانا ياكى گۈڭشې شىپاخانىسىدا ئىككى ئايدىن تۆت ئايغىچە تەربىيىلەندى، ناھىيىلىك سەھىيە تارمىقى تەكشۈرۈپ لايىقەتلىك بولغانلىرىغا «يالىڭاياق دوختۇر» گۇۋاھنامىسى بەرگەندىن كېيىن، ئۇلار چوڭ ئەترەتلەرگە قايتىپ بېرىپ سەھىيە بۆلۈمىدە «يالىڭاياق دوختۇر» بولۇپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كېسەللىكلەرنى داۋالاش ۋە ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتىنى ئىشلىدى، شۇ يىلى ناھىيە بويىچە 37 «يالىڭاياق دوختۇر» تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىنى چوڭ ئەترەتلەر بەردى، ئىش ھەققى ئۆلچىمى ئادەتتە تەڭ دەرىجىلىك ئەمگەك كۈچىنىڭكىدىن 10% — 20% يۇقىرى بولدى. 1969 - يىلى ناھىيە بويىچە 32 ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش نۇقتىسى قۇرۇلدى، «يالىڭاياق دوختۇر» 43 كە يەتتى، ئەمما «يالىڭاياق دوختۇر» لارنىڭ ساپاسى يۇقىرى ئەمەس ئىدى. 1974 - يىلدىن كېيىن ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش پالەچ ياكى يېرىم پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. 1978 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردا داۋالاش ئىشى مۇنداق ئۈچ خىل يول بىلەن تەرتىپكە سېلىندى؛ بىرىنچىدىن، يېزىلىق شىپاخانا دوختۇر ئەۋەتىپ سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇش؛ ئىككىنچىدىن، كەنت كوللېكتىپى سەھىيە بۆلۈمى قۇرۇش؛ ئۈچىنچىدىن، سەھىيە بۆلۈمىنى يېزا - كەنت دوختۇرىغا ھۆددىگە بېرىش. 1985 - يىلى يېزا - كەنت دوختۇرلىرى تەرتىپكە سېلىنىپ، 43 تىن 31 گە ئازايتىلدى، ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى ئايدا ھەربىر كىشىگە 30 يۈەن قوشۇمچە يارەم پۇلى بەردى، قالغان ئىش ھەققى كەسىپي خىراجەتتىن ئاجرىتىلدى. يېزىلاردا يەنە يېزا - كەنت دوختۇرلىرىغا مەسئۇلىيەت ئېتىزى بېرىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمىنىڭ شۇ جايدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىم سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىندى. يېزا - كەنت دوختۇرلىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، كېسەللىكلەرنى داۋالاشتا خېلى چوڭ رول ئوينىدى.

6) خۇسۇسىي كېسەل كۆرۈش ئورۇنلىرى مىنگو دەۋرىدە ناھىيە بازىرىدا سەييارە كېسەل كۆرىدىغان بىرلا ئۈيغۇر تېۋىپ بار ئىدى، يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۈيغۇر تىبابىتى دورىلىرىنى ساتىدىغان بىرلا دۇكان بار بولدى. 1984 - يىلى خۇسۇسىي كېسەل كۆرۈش ئورنى پەيدا بولۇشقا باشلىدى، 1985 - يىلى بۇنداق ئورۇن ناھىيە بويىچە ئىككىگە يەتتى.

(1) لوپنۇر «جۇڭشەن» جۇڭگو ۋە غەرب تىبابەتچىلىكى كېسەل كۆرۈش ئورنى بۇ كېسەل كۆرۈش ئورنى لوپنۇر بازىرى «ئازادلىق» كوچىسىنىڭ جەنۇبىي چېتىدە بولۇپ، ئۈچ سەھىيە تېخنىكا خادىمى بار.

(2) جۇڭگو تىبابەتچىلىكى كېسەل كۆرۈش ئورنى بۇ كېسەل كۆرۈش ئورنى «تىنچلىق» كوچىسىنىڭ غەربىي چېتىدىكى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بازىرىدا بولۇپ، بىر سەھىيە تېخنىكا خادىمى بار.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى سەھىيە خادىملىرىنىڭ 1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئەھۋالى

17 - قىسىم 4 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ۋراچ	فېلدشېر	دورىگەر	لابورانت دوختۇرىيە	لابورانت	سېستىرا يارەمچى سېستىرا	سېستىرا	ئاكۇشېر	پەرۋىش قىلغۇچى	باشلانغۇچ دەرىجىلىك تېخنىكا خادىمى	جەمئىي
1978	3	22	3		2	20		4	1	5	60
1979	4	32	4		2	31		3	9	1	86
1980	16	23	4		2	37		3	12	3	100
1981	18	23	8	1	1	39	3	1	13	6	113
1982	14	25	7	1	1	41	3	2	12	4	110
1983	15	25	5	1	1	38	3	2	7	8	105
1984	17	24	5	1	1	39	3	6	5	7	108
1985	18	24	5	1	1	40	3	4	6	10	112

§ 2. تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى

50 - يىللاردا تىببىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى ئاددىيراق ئىدى. 1962 - يىلى يۇقىرى دەرىجىلىك سەھىيە تارمىقى ناھىيىلىك دوختۇرخانىغا بىر رېنتگېن ئاپپاراتى بەردى، شۇندىن كېيىن تىببىي داۋالاش ئورۇنلىرىدا مىكروسكوپ، رېنتگېن ئاپپاراتى، ئوپېراتسىيە كارىۋىتى، كۆلەڭگۈسىز چىراغ، توڭلاتقۇ، ئېلېكتروكاردىئوگراممىغا ئوخشاش زۆرۈر تىببىي داۋالاش سايمانلىرى بارلىققا كېلىش بىلەنلا قالماي، يەنە دورا ياساش ئۇسكۇنىلىرى ۋە باشقا يارەمچى تەكشۈرۈش سايمانلىرىمۇ بارلىققا كەلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە سەھىيە سىستېمىسىدا 126 كېسەل كارىۋىتى، ئىككى رېنتگېن ئاپپاراتى، تۆت يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە قازىنى، بىر دىستىللياتور، ئالتە تۇغۇت كارىۋىتى، بىر يۈرۈش كۆلەڭگۈسىز چىراغ، بىر ئوپېراتسىيە كارىۋىتى، بىر ئاشقازان ئەينىكى، بىر ئېلېكتروكاردىئوگراما، بىر ئاۋازدىن تېز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش ئاپپاراتى، بىر ئاپتوموبىل بار بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە بىر قىسىم يىللاردىكى داۋالاش ئۈسكۈنىلىرى

17 ـ قىسىم 5 ـ جەدۋەل

يىللار	ناھىيىلىك دوختۇرخانىدىكى كېسەل كارىۋىتى	يېزا شىپاخانىلىرىدىكى كېسەل كارىۋىتى	رېنتگېن ئاپپاراتى	يۇقىرى بېسىملىق دېزىنفېكسىيە قازىنى	دىستىللىيارتور	تۇغۇت كارىۋىتى	كۆلەڭگۈسىز چىراغ	ئوپېراتسىيە كارىۋىتى	توڭلاتقۇ	تېرموستات	ئوكسېگىن پۇراتقۇچ	ئوپېراتسىيە سايمانلىرى (بولاق)	ئاشقازان ئەينىكى	ئېلېكترو كاردىئوگراما	ئاۋازدىن تېز دولقۇنلۇق تەكشۈرۈش ئاپپاراتى	ئاپتوموبىل
1952			1													
1966	20			1		1		1								
1976	60		1	2	1	4		1		1		4		1	1	1
1985	70	56	1	4	1	6	1	1	2	1	2	8	1	1	1	1

ئەسكەرتىش: رېنتگېن ئاپپاراتلىرى 200 ۋە 500 مىللىئامپېرلىق.

§ 3. تىببىي داۋالاش تۈزۈمى

1. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن 1950 ـ يىل 10 ـ ئايدىن باشلاپ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، بۇنىڭدىن پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ـ سەھىيە سىستېمىسىدىكى خىزمەتچىلەر، 2 ـ دەرىجىنىڭ «ب» دەرىجىسىدىن يۇقىرى مېيىپ ھەربىيلەر بەھرىمەن بولدى. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولغۇچىلار كېسەل بولۇپ قالسا بەلگىلەنگەن ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىكى تىببىي داۋالاش ئورۇنلىرىغا بېرىپ ھەقسىز داۋالاندى. 1953 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 104 كىشى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولدى، ھەربىر كىشىنىڭ يىللىق خىراجەت ئۆلچىمى 30 يۈەن، يىللىق ئەمەلىي ئومۇمىي چىقىم 3122.58 يۈەن بولدى. 1983 ـ يىلى ھەربىر كىشىنىڭ يىللىق خىراجەت ئۆلچىمى 40 يۈەنگە ئۆستۈرۈلدى، شۇ يىلى 1309 كىشى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولدى، يىللىق ئەمەلىي ئومۇمىي چىقىم 49 مىڭ 400 يۈەنگە يەتتى. 1984 ـ يىلى ناھىيە بويىچە 1379 كىشى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولدى، يىللىق داۋالىنىش چىقىمى 56 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1985ـ يىلى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى قىسمەن ئۆزگەرتىلدى، 50 ياشتىن ئاشقانلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتى تولۇق ئاتچوت قىلىپ بېرىلىدىغان، 50 ياشتىن تۆۋەنلەرنىڭ ھەر ئايلىق ئامبۇلاتورىيىدە كېسەل كۆرسىتىش خىراجىتى ئۈچ يۈەن قىلىنىپ، ئېشىپ كەتكەن قىسمىنى ئۆز يېنىدىن چىقىرىدىغان، كېسەلخانىدا يېتىپ داۋالانسا داۋالىنىش خىراجىتى تولۇق ئاتچوت قىلىپ بېرىلىدىغان بولدى. شۇ يىلى داۋالىنىش ۋە دورا چىقىمى 65 مىڭ يۈەن بولدى.

1953 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش ئەھۋالى

17 - قىسىم 6 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولغانلار	ھەربىر كىشىنىڭ يىللىق خىراجىتى ئوتچىمى (يۈەن) /	ئەملىي ئومۇمىي چىقىم (يۈەن)
1953	104	30	3122.58
1954	277	30	8310
1955	224	30	6745.71
1956	207	30	6237.20
1958	294	30	8847.90
1959	363	30	10894
1960	410	30	12311.50
1961	700	30	21439
1962	560	30	17151.22
1963	566	30	17774.63
1964	493	30	14794.38
1965	379	30	11399.64
1966	233	30	7002
1967	266	30	8000
1969	435	30	13050
1970	450	30	13500
1971	317	30	9534
1972	368	30	11048
1973	356	30	10700
1974	563	30	16900
1975	560	30	16800
1976	813	30	24400
1977	820	30	24600
1978	860	30	25800
1979	1006	30	30200
1981	1204	30	27800
1982	1290	30	35300
1983	1309	40	49400
1984	1379	40	56000
1985	1470	40	65000

2. ئەمگەك سۇغۇرتىسى خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش

دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلاردا 1950 - يىلدىن باشلاپ ئەمگەك سۇغۇرتىسى خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش. تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئەمگەك سۇغۇرتىسى خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن ئالدى بىلەن سودا، تەمىنات - سودا، بانكا، تاشقى سودا، ئاشلىق، پوچتا - تېلېگراف، سانائەت

قاتارلىق تارماقلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى بەھرىمەن بولدى، پوچتا - تېلېگراف تارماقلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ يېرىمىدىن بەھرىمەن بولدى. 1985 - يىلدىن باشلاپ، كارخانىلارنىڭ بىر قىسمى داۋالىنىش-دورا پۇلىنى ئادەمگە قاراپ ھۆددىگە بېرىش (پېنسىيىگە چىقىپ كەتكەنلىرى بۇنىڭ سىرتىدا) چارىسىنى يولغا قويۇپ، ھەربىر ئادەمگە يىلدا مەلۇم مىقدارda (60 يۈەن، 70 يۈەن، 100 يۈەندىن ئىبارەت ئۈچ خىل ئۆلچەمدە) داۋالىنىش ۋە دورا پۇلى تارقىتىپ بېرىدىغان بولدى.

3. ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش

1968 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلدى، بۇنىڭدا ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ھېسابات بىرلىكى قىلىنغان ھالدا ھەر بىر يېزا نوپۇسىدىن يىلدا 50 فۇڭدىن ئىككى يۈەنگىچە داۋالىنىش ھەققى يىغىپ، ئۇنى گۇڭشې شىپاخانىسىغا تاپشۇرۇش، گۇڭشې شىپاخانىسى ھەربىر ئائىلىگە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش كىنىشكىسى تارقىتىپ بېرىش، گۇڭشې ئەزالىرى كىنىشكىنى كۆرسىتىپ ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولۇش ئۈسۈلى قوللىنىلدى. 1969 - يىلى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش 31 چوڭ ئەترەت ۋە ئىككى چارۋىچىلىق فېرمىسىغا كېڭىيىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇملاشتى، شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيە بويىچە 43 «يالىڭاياق دوختۇر» چوڭ ئەترەتلەرنىڭ تەبىبي داۋالاش بۆلۈملىرىدە كېسەل كۆردى. 1982 - يىلى ناھىيە بويىچە يېزىلاردا مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدى، بۇنىڭ بىلەن چوڭ ئەترەتلەردىكى داۋالاش بۆلۈملىرىنى ساقلاپ قالغىلى بولمىدى. ناھىيىلىك سەھىيە ئىدارىسى يالىڭاياق دوختۇرلارنى قىسقارتىش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق يېزا دوختۇرىغا ئۆزگەرتىپ، كەنتلەردىكى تەبىبي داۋالاش بۆلۈملىرىنى ھۆددىگە بەردى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە يېزا دوختۇرى 31 گە يەتتى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىدىكى بىر قىسىم يىللاردىكى ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش ئەھۋالى ۋە يېزا دوختۇرلىرى

17 - قىسىم 7 - جەدۋەل

يىللار	ھەمكارلىشىپ داۋالىنىش يولغا قويۇلغان چوڭ ئەترەت سانى	ناھىيە بويىچە يېزا دوختۇرلىرى (يالىڭاياق دوختۇرلار) نىڭ ئومۇمىي سانى
1969	5	43
1970	6	43
1973	20	43
1975	16	42
1982		43
1985		31

§ 4. تىببىي دورا

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۇيغۇر تېۋىپلار ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى رېتسېپى بويىچە كېسەل داۋالايتتى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ناھىيىلىك سەھىيە پونكتىى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىششىق قايتۇرۇش دورىسى، ئاسپىرىن، پېنتسىللىن قاتارلىق نەچچە ئون خىل تابلېتكا، ئۆزاق ۋە سۈيۇق دورا كەلتۈرۈلدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا، دوختۇرخانا قاراشھەر، كورلىلاردىن دورا كەلتۈرەتتى. 1960 - يىلى ناھىيىلىك تىببىي دورا شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن دورا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان مەخسۇس ئاپپارات بارلىققا كەلدى. دورا، دورا سايمانلىرىنىڭ سانى، خىلى تەدرىجىي كۆپەيدى.

1. دورا بىلەن تەمىنلەش

1960 - يىل 12 - ئايدا ناھىيىلىك تىببىي دورا شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇ 70 نەچچە خىل جۇڭگو ۋە غەرب تىبابەتچىلىكى دورىسى ھەم ئادەتتىكى تىببىي داۋالاش سايمانلىرى تىجارىتى بىلەن توپ تارقىتىشنى ئاساس قىلغان ھالدا شۇغۇللاندى، يىللىق سېتىش سوممىسى 50 مىڭ يۈەندىن ئاشاتتى. بۇ شىركەت 1962 - يىلى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، دورىلارنىڭ بىر قىسمىنى سودا ئىدارىسىغا قاراشلىق تۇرلۇك مالىلار ماگىزىنلىرى ساتىدىغان، ناھىيىلىك دوختۇرخانا ۋە بىر قىسىم گۇڭشې شىپاخانىلىرى كېرەكلىك دورا، سايمانلارنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دورا شىركىتىدىن بۇاستە كەلتۈرۈدىغان بولدى.

2. دورا ماتېرىياللىرى ۋە دوزا ئىشلەش

1) جۇڭگو تىبابەتچىلىكى دورىلىرى بايلىقى لوپنۇر ناھىيىسىدە جۇڭگو تىبابەتچىلىكى دورىلىرى بايلىقى ئىنتايىن مول، جۇڭگو تىبابەتچىلىكى دورىلىرى بايلىقىنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنىڭ 1971 - يىلدىكى شىكىدى تېغىدا ئېلىپ بارغان ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشىگە ۋە خەلق ئارىسىدىن يىغىلغان ماتېرىياللارغا قارىغاندا، جۇڭگو تىبابەتچىلىكى دورىسى 250 خىلدىن ئاشىدىكەن، بۇنىڭ ئىچىدە يىلتىزى ۋە غولى دورا قىلىنىدىغانلىرى 93 خىلغا يېتىدىكەن، چۇچۇك بۇيا ئەڭ كۆپ بولۇپ، 3 مىليون مودىن ئارتۇق يەرگە تارقالغان، يىللىق ھوسۇلى 3000 تونىدىن ئاشىدىكەن. 1985 - يىلى 3654 تونىا چۇچۇك بۇيا كولاندى؛ ئۇرۇقى ۋە مېۋىسى دورا قىلىنىدىغانلىرى 74 خىل بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە ئاچچىق ئۆرۈكمېغىزى، ئۇجمە، قوغۇن ئۇرۇقى قاتارلىقلارنىڭ مىقدارى كۆپرەك؛ تولۇق دورا بولىدىغان ئوت- چۆپ 26 خىل بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە پاقا يوپۇرمىقى، مامكاپ ئەڭ كۆپ؛ يوپۇرماق دورا ماتېرىياللىرى ئىچىدە جىگدە يوپۇرمىقى، ئۇجمە يوپۇرمىقى ئەڭ كۆپ؛ گۈل - چېچەك دورا ماتېرىياللىرى 18 خىل بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە زاراڭزا چېچىكى ئەڭ كۆپ؛ قوۋزاق دورا ماتېرىياللىرى يەتتە خىل بولۇپ، ئۇلار ئىچىدە ئاق ئۇجمە قوۋزىقى كۆپرەك؛ دورا بولىدىغان دەرەخ يىلىمى بەش خىلغا يېتىدۇ؛ ھايۋان دورا ماتېرىياللىرى 29 خىل بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چايان، يۇمران بۇغا مۆڭگۈزى كۆپرەك؛ مىنېرال دورا ماتېرىياللىرى يەتتە خىل بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چىرىمتال كۆپرەك.

2) دورا ئىشلەش لوپنۇر ناھىيىسىدە ئاساسەن چۆچۈك بۇيا قىيامى ئىشلىنىدۇ، ناھىيىلىك چۆچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى 1981 - يىلى ئىشقا كىرىشكەندىن تارتىپ 1985 - يىلغا قەدەر 1195 تونىنا چۆچۈك بۇيا قىيامى ئىشلىدى. ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ دورا ياساش بۆلۈمى 1977 - يىلدىن بۇيان ئون نەچچە خىل دورا ياساپ كېلىۋاتىدۇ.

3. دورا باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ئالاقىدار تارماقلار يۇقىرى دەرىجىلىك تارماقلارنىڭ دورا باشقۇرۇش، نازارەت قىلىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمە ۋە سىياسەتلىرىنى قاتتىق ئىجرا قىلىپ، تىببىي داۋالاش، سەھىيە ئورۇنلىرىنىڭ دورا ئىشلىتىش بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلدى، بولۇپمۇ 1985 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دورا باشقۇرۇش قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرغان دورا تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى دوختۇرخانا، شىپاخانا، كېسەل كۆرۈش ئورۇنلىرىغا ھەم سودا ئىدارىسىغا قاراشلىق تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ دورا پۇكەيلىرىگە بېرىپ، دورىلارنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ، شاللىۋېتىلگەن، كۈچىنى يوقاتقان 179 كىلوگرام، 11 مىڭ نەچچە يۈز يۆنلىك دورىنى مۇسادىرە قىلدى. تۇرلۇك مالىلار شىركىتىنىڭ دورا پۇكەيلىرىنى تىجارەتتىن توختاتتى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسىنىڭ دورا ياساش بۆلۈمىنى تەرتىپكە سالدى.

§ 5. يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ساقلىقنى ساقلاش

1) يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

مىنگو دەۋرىدە، لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۆرۈسلۇق جىگەر يالۇغى، كېزىك، پاراتىف، باكتېرىيىلىك تولغاق، خولېرا، قايتىلما خولېرا، تارقىلىشچان زۇكام، تارقىلىشچان مېڭە - يۇلۇن پەردە يالۇغى، بوغما، چېچەك، قىزىل چۇما قاتارلىق ئون نەچچە خىل يۇقۇملۇق كېسەللىك كۆرۈلۈپ تۇراتتى، كېسەللىكنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى ۋە كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىش نىسبىتىمۇ ناھايىتى يۇقىرى ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلگەنلىكى ئۈچۈن، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى يىلمۇ يىل تۆۋەنلىدى، بەزى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئاساسىي جەھەتتىن تۈگىدى.

50 - يىللاردىن باشلاپ، ناھىيە، يېزا (گۇڭشې)، كەنت (چوڭ ئەترەت) تىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك تىببىي داۋالاش - ئالدىنى ئېلىش - ساقلىقنى ساقلاش تەشكىلاتلىرى قۇرۇلدى، دۆلەت ھەر يىلى نۇرغۇن خىراجەت ۋە بىئولوگىيىلىك ياسالمىلارنى ئاجرىتىپ، ئەملەپ ئالدىنى ئېلىش ئىشىنى ئىشلىدى، بولۇپمۇ 60 - يىللاردىن باشلاپ، بالىلارنى پىلانلىق ئىممۇنىتېتلاش يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى ھەرخىل ۋاكسىنىلار بىلەن ئالدىنى ئېلىشتا 70 مىڭ 231 كىشىگە ئۈچ بىرلەشمە ۋاكسىنا ئەملەندى، 44 مىڭ 221 بالىغا بالىلار پارالىچ كۆمىلىچى، 30 مىڭ 361 بالىغا قىزىل تېرىك ۋاكسىنا كۆمىلىچى يېگۈزۈلدى. 18 مىڭ 861 كىشىگە كالىمېت -

گېرىن ۋاكسىنىسى ئۇرۇلدى، 15 مىڭ 91 كىشىگە تارقىلىشچان مېڭە ياللۇغى كۇمىلىچى يېگۈزۈلدى. ئۇنۇملۇك ئالدىنى ئېلىش نەتىجىسىدە، بالىلار يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرىنىڭ قوزغىلىشى زور دەرىجىدە ئازايدى. ھەر دەرىجىلىك تىببىي داۋالاش - ساقلىقنى ساقلاش ئورۇنلىرى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنى بالدۇر بايقىيالايدىغان، بالدۇر تەكشۈرۈپ ئېنىقلىيالايدىغان، بالدۇر مەلۇم قىلالايدىغان، بالدۇر كارانتىن قىلالايدىغان، بالدۇر داۋالىيالايدىغان بولدى. 1980 - يىلدىن كېيىن، ناھىيىلىك، يېزا (گۇڭشې) لىق ھۆكۈمەتلەر ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئاپپاراتلىرىنى ئاستا - ئاستا تەرتىپكە سالدى ۋە تولۇقلىدى، يۇقۇملۇق كېسەللىك كۆرۈلگەن ھامان، ھەردەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئالدىنىئېلىش- داۋالاشقا بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلدى، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاشقا مەخسۇس خىراجەت ئاجرىتىپ، كېسەل تارقالغان رايونلارغا داۋالاش ئەترىتى ئەۋەتىپ كارانتىن قىلىش، داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىللە تارقىلىشچان كېسەللىكلەر ئىلمى بويىچە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش خىزمىتى ۋە ساقلىقنى ساقلاش تەشۋىقاتى خىزمىتىنى قانات يايدۇردى. ئاممىۋى ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بىلەن سەھىيە تارمىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىشى ۋە داۋالىشى بىرلەشتۈرۈلۈپ، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ تارقىلىشى تىزگىنلىنىپ ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈلدى.

1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسىنىڭ ئەملىنىش ئەھۋالى

17 - قىسىم 8 - جەدۋەل

بىرلىكى: نەپەر (قېتىم)

تۈرى / سانى (ئادەم - قېتىم) / يىللار	ئۇچ بىرلەشمە ۋاكسىنا ئەملەنگەنلەر	بالىلار پارالىچى كۇمىلىچى يېگۈزۈلگەنلەر	كېزىك، پاراتىف ۋاكسىنىسى ئەملەنگەنلەر	قىزىل تىرىك ۋاكسىنىسى ئەملەنگەنلەر	كالمېت - گېرىن ۋاكسىنىسى ئەملەنگەنلەر	تارقىلىشچان مېڭە - يۇلۇن ياللۇغى ۋاكسىنىسى ئەملەنگەنلەر
1978	3968	5716		1200		1100
1979	4268	6319		1000		700
1980	6137	9149		1570		500
1981	3975	7741		1320		1725
1982	5923	10274		3250		2130
1984	11564	10869	3624	6100	2000	2850
1985	70231	44221		30361	18861	15091

1) قىزىل قىزىل ناھىيە تەۋەسىدە تۇرۇپ - تۇرۇپ كۆرۈلۈپ قالىدۇ. قىزىل چىققانلار ئىچىدە يەتتە ياشلىق بالىلار كۆپرەك، يېشى ئەڭ چوڭلىرى 26 ياش. ئىلگىرى ئالاھىدە ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ئۇسۇلى يوق ئىدى. 1968 - يىلدىن باشلاپ قىزىلنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان تىرىك ۋاكسىنا ئەملىنىدىغان بولدى، شۇندىن كېيىن نۇقتىلىق ئادەملەر توپىغا يىلمۇ يىل قىزىل ۋاكسىنىسى ئەملىنىپ تۇرۇلدى، نەتىجىدە قىزىل چىقىدىغانلار تەدرىجىي ئازايدى.

2) يۇلۇن سۇر ماددا ياللۇغى بۇكېسەللىك 1949 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە

بولغان ئارىلىقتا بازار - يېزىلاردا پات - پات كۆرۈلۈپ تۇردى، تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 40 نەچچە ئادەم مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولۇپ مېيىپ بولۇپ قالغان. 1973 - يىلدىن كېيىن دۆلەت يەتتە ياشتىن تۆۋەن بالىلارغا تىرىك ۋاكسىنا كۇمىلىچىنى ھەقسىز بېرىپ كېلىۋاتىدۇ. 1982 - يىلى بۇ كېسەللىك ئۇچ كىشىدە كۆرۈلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن كۆرۈلۈپ باقمىدى.

3) باكتېرىيىلىك تولغاق بۇ كېسەللىك1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە پات-پات كۆرۈلۈپ تۇردى. 1978 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئىگىلەنگەن ماتېرىيالغا قارىغاندا، 1981 — 1982 - يىللىرى كۆرۈلۈش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولغان، 1982 - يىلى 4075 ئادەم (قېتىم) مۇشۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغان، بۇ، ناھىيە نوپۇسىنىڭ 13.13 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ، بەش ئادەم ئۆلگەن. بازار - يېزىلاردا سەھىيە قىياپىتىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ۋە يېمەكلىك قانۇنىنىڭ ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە ئاران 402 ئادەم (قېتىم) دە مۇشۇ خىل كېسەللىك كۆرۈلۈپ، 1982 - يىلدىكىدىن 90.2% ئازايدى.

4) يۇقۇملۇق جىگەر يالۇغى بۇ كېسەللىك مىنگو دەۋرىدە داۋاملىق كۆرۈلۈپ تۇراتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1984 - يىلى كۆرۈلۈش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى بولدى، بۇ خىل كېسەللىك 84 ئادەم (قېتىم) دە كۆرۈلدى. كېسەللىككە گىرىپتار بولغۇچىلار بايقالغان ھامان كارانتىن قىلىنىپ داۋالاندى.

5) تارقىلىشچان زۇكام بۇ كېسەللىك بىر يىلنىڭ ھەممە پەسىللىرىدە تارقىلىپ تۇرىدۇ، تولاراق قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە كۆرۈلىدۇ، مۇلازىمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ گىرىپتار بولۇش نىسبىتى يۇقىرىراق، باشقىلارنىڭ گىرىپتار بولۇش نىسبىتى تۆۋەنرەك. 1983 - يىلى بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار ئەڭ كۆپ بولۇپ، ناھىيە بويىچە 5546 ئادەم (قېتىم) گە يەتتى، ئاساسەن ۋاكسىنا ئەملەش يولى بىلەن بۇ كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىنىدى، ئۇندىن باشقا يەنە جۇڭگو تىبابەتچىلىكى ۋە غەرب تىبابەتچىلىكى دورىلىرىنى ئىچكۈزۈش ئارقىلىقمۇ ئالدى ئېلىنىدى ۋە داۋالاندى.

6) كېزىك ۋە پاراتىف كېزىك ۋە پاراتىف ناھىيە دائىرىسىدە تېخى تۈپتىن تىزگىنلىپ بولمىدى، ھەر يىلى كۆرۈلۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارمىقى كېزىك، پاراتىف ۋاكسىنىلىرىنى ئەملەش ئارقىلىق پائال ئالدىنى ئېلىپ كەلدى، تازىلىق تەشۋىقاتىنى چىڭ تۈتۈپ، ئاممىنى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا، سۇ مەنبەسىنى ياخشى باشقۇرۇشقا، گەندىنى بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشكە، يېمەك - ئىچمەك تازىلىقىغا دىققەت قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، يېمەك- ئىچمەك (بولۇپمۇ يەككە ئىگىلىكتىكى يېمەك -ئىچمەك كەسپى) نىڭ تازىلىقىنى باشقۇرۇشنى كۈچەيتتى، چۈننى ۋە ئۇ كۆپىيىدىغان جايلارنى يوقاتتى.

7) تارقىلىشچان مېڭە - يۇلۇن پەردىسى يالۇغى بۇ كېسەللىك ھەر يىلى كۆرۈلۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. 1973 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر ئېلىنغان ماتېرىيالغا قارىغاندا، بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلارنىڭ يىللىق سانى بىر ئادەم (قېتىم) دىن 23 ئادەم (قېتىم) ئارىلىقىدا بولغان، ئەڭ كۆپ بولغاندا يىلدا تۆت كىشى مۇشۇ كېسەللىك بىلەن ئۆلگەن. يۇقۇش مەنبەسى، ئاساسەن، شۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغۇچىلار ۋە كېسەل مەنبەسىنى ئېلىپ يۈرگۈچىلەر بولغان. 1985 - يىلى ئاساسەن مېڭە پەردە يالۇغى ۋاكسىنىسى ئەملەش ئارقىلىق بۇ كېسەللىكنىڭ ئالدى ئېلىنىدىغان بولدى.

1973 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلۈش ئەھۋالى

17 - قىسىم 9 - جەدۋەل　　بىرلىكى: نەپەر

كېسەللىك / ئادەم سانى / يىللار	تارقىلىشچان زۇكام		تولغاق		قىزىل		كۆكيۆتەل		يۇقۇملۇق جىگەر يالۇغى		بالىلار پالمچى		تارقىلىشچان مېڭە - يۇلۇن پەردە يالۇغى		كېزىك پاراتىف	
	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر	گىرىپتار بولغانلار	ئۆلگەنلەر
1973	629		731		26		43		11				21		7	
1974	573		875		5		73		19				4		16	
1975	1054		1231		15		29		25		1		7		19	
1976	1134		1032	28		21		35				17		10		
1977	813		905		11		34		49				11		25	
1978	915		985		10		76		30				21		13	
1979	1081		1057		15		25		18				15		21	
1980	817		1130		21		53		9				4	2	32	
1981	1241		3369		44	2	81	43	1			20	4	23		
1982	3213		4075		20		104		51	2			3	2	35	
1983	5546		1724		51		261		64				1		51	
1984	719		791		167	5	16		84				16		14	
1985	782		402		6				46				18		22	

2. يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاش

لوپنۇر ناھىيىسىدە بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكى، باش تەمرەتكىسى، فتوردىن زەھەرلىنىش، قاپلىق قۇرت كېسەللىكىگە ئوخشاش يەرلىك كېسەللىكلەر كۆپ كۆرۈلىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىدە يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاش خىزمىتى ئىشلەندى. ئۇزلۇكسىز تىرىشىش ئارقىلىق، كۆپ كۆرۈلىدىغان بىر قىسىم كېسەللىك ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلەندى.

1) بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكى　　بۇ كېسەللىك ناھىيىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەم چارۋا ۋە چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان كىشىلەردە كۆپ كۆرۈلىدۇ، دۆڭقوتان، تارىم يېزىلىرىدا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدۇ. ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مەلۇماتىغا قارىغاندا، تەكشۈرۈلگەن 12 مىڭ 142 ئادەمنىڭ 1432 سى مۇشۇ خىل كېسەللىككە گىرىپتار بولغان، كېسەللىككە گىرىپتار بولۇش نىسبىتى 10.9% بولغان. بۇ كېسەللىككە گىرىپتار بولغانلار چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكىدىن كۆپ بولغان. بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغۇچىلارنىڭ تېنى ماغدۇرسىزلىنىدۇ، ئۇگىلىرى ئىششىپ كېتىدۇ، ھەرىكىتى قىيىنلىشىدۇ،

ئېغىر راقلىرىنىڭ جىنسىي ئىقتىدارى تۆۋەنلەپ كېتىدۇ. 1971 - يىلى چارۋىلارغا مۇسبەت M5 ۋاكسىنىسى ئەملەش باشلانغاندى، 1983 - يىلىغا قەدەر 122 مىڭ 252 تۈياق (قېتىم) چارۋا ۋاكسىنا ئۇرۇلۇپ ئىممۇنىتېتلاندى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئېتىرتىنىڭ 1984 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر لوپنۇر ناھىيىسىدە بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكىنى تەكشۈرۈپ ئىگىلىگەن ماتېرىيالىغا قارىغاندا، قويلارنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 1.4% كە، ئۆچكىلەرنىڭ 2% كە، كالىلارنىڭ 2% كە چۈشۈپ، تىزگىنلەش كۆرسەتكۈچى ئاساسىي جەھەتتىن ئۇرۇندالغان، بروتسېللىيۇز تاياقچە باكتېرىيىسى كېسەللىكىنىڭ يۇقۇش مەنبەسى زور دەرىجىدە ئازايغان.

2) باش تەمرەتكىسى باش تەمرەتكىسى ئادەتتە تاز دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇ تولاراق ياشلار - ئۆسمۈرلەردە كۆرۈلىدۇ. ئۇنىڭ يۇقۇشچانلىقى خېلىلا كۈچلۈك بولۇپ، بىر كىشىگە يۇقسا ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكى ھەممە كىشىگە يۇقىدۇ. بۇ كېسەللىك ناھىيە تەۋەسىدىكى تەبىئىي كەنتلەر ۋە ئوتلاقلارنىڭ ھەممىسىگە تارقالغان. ناھىيىلىك سەھىيە - يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارمىقى 1951 - يىلدىن 1957 - يىلغا قەدەر باش تەمرەتكىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ ھەقسىز داۋالىدى. 1955 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى يەتتە ياشتىن 15 ياشقىچە بولغان ئۇيغۇر بالىلار (ئاساسلىقى ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپتىكى بالىلار) ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈلگەن 217 (تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 100%) بالىنىڭ 136 سى باش تەمرەتكىسىگە گىرىپتار بولغان. باش تەمرەتكىسى بولۇپ قالغانلارنىڭ نىسبىتى 62.67% كە يەتكەن. ئەينى ۋاقىتتا كورلا ئىلايەتلىك ۋە ناھىيىلىك تىببىي داۋالاش تارماقلىرى باش تەمرەتكىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش ساۋاتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ، ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش بويىچە 58 تېخنىكا خادىمىنى تەربىيىلەپ، كېسەللەرگە «بېشىنى چۈشۈرۈش، يۈيۈش، دېزىنفېكسىيىلەش، دورا چېپىش، دورا ئىچكۈزۈش» قاتارلىق داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، باش تەمرەتكىسىنى 1980 - يىلغا قەدەر ئاساسىي جەھەتتىن تىزگىنلىدى.

ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1985 - يىلدىكى تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، بۇ ناھىيىنىڭ چەت - ياقا يېرىگە جايلاشقان دۆڭقوتان ۋە قارچۇغا يېزىلىرىدا يەنە 13 تاز بايقالغان.

3) يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1984 - يىلى بۇ خىل كېسەللىك كۆرۈلگەن نۇقتىلىق رايون تارىم يېزىسىنىڭ چۆڭكۆل كەنتىدە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ بايقىشىغا قارىغاندا، بۇ كەنتتە ئون يىلدىن ئارتۇق تۇرغان 16 ياشتىن يۇقىرى 115 كىشىدىن ئونى يەرلىك فتوردىن زەھەرلەنگەن، زەھەرلەنگەنلەرنىڭ نىسبىتى 8.6% بولغان؛ يەتتە ياشتىن 14 ياشقىچە بولغان 88 بالىدىن 86 سىنىڭ چىشى فتور زەھىرىنىڭ تەسىرىدە سارغىيىپ كەتكەن، چىشى سارغىيىپ كەتكەنلەرنىڭ نىسبىتى 9.7% بولغان.

1985 - يىلى ناھىيىدىكى 12 كەنت ۋە تەبىئىي كەنتتە ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتە بايقىلىشىچە، ئۇزاقتىن بۇيان بۇ رايونلاردا ياشاپ كېلىۋاتقان 5303 دېھقان - چارۋىچىدىن 4530 كىشىنىڭ چىشى فتور زەھىرى تۆپەيلىدىن سارغىيىپ كەتكەن، چىشى سارغىيىپ كەتكەنلەرنىڭ نىسبىتى 85.4% بولغان.

ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىنىڭ 1981 - يىلدىن 1988-

يىلىغا قەدەر تۇرمۇشقا ئىشلىتىلىدىغان سۇ مەنبەلىرى (دەريا، ئۆستەك، قۇدۇق سۇلىرى) نى سۇنىڭ سۈپىتى نۇقتىسىدىن تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، 72 نۇقتىدىكى بىر لېتر يەر ئاستى سۈيى تەركىبىدىكى فتورنىڭ مىقدارى ئىككى مىللىگرام، ئەڭ يۇقىرى بولغاندا تۆت مىللىگرامغا يېتىپ، نورمال ئىچىملىك سۇ تەركىبىدىكى فتور مىقدارىدىن بىر ھەسسىدىن ئۇچ ھەسسىگىچە يۇقىرى چىققان.

يەرلىك فتوردىن زەھەرلىنىش ئۇزۇن مەزگىل فتور تەركىبى يۇقىرى سۇ ئىچىشتىن كېلىپ چىقىدۇ. بازار ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئاھالىنىڭ تۇرمۇشىدا ئىشلىتىلىدىغان سۇ مەسىلىسى شەرت - شارائىت چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئۇزۇندىن بۇيان ھەل بولماي كېلىۋاتىدۇ. ئاھالىلار 60 - يىللاردىن بۇرۇن ياز ۋە كۈز پەسىللىرىدە دەريا، ئۆستەك ۋە كۆل سۈيىنى، قىش ۋە ئەتىياز پەسىللىرىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا مۇز سۈيىنى ئىچىپ كەلگەن، سۇ مەنبەلىرىنىڭ باش قىسمىدا كېرەكسىز سۇنى قويۇۋېتىش، ئادەم ۋە چارۋىلارنىڭ ھەرىكىتى تۈپەيلىدىن سۇنىڭ بۇلغىنىشى ئېغىر، مىنېرالىلىشىش دەرىجىسىدە يۇقىرى بولغانلىقتىن، سۇنىڭ سۈپىتى ناچارلىشىپ كەتكەن بولغاچقا، ناھىيىدىكى يۇقۇملۇق ۋە يەرلىك كېسەللىكلەرنىڭ تولىسى سۇ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. 60 - يىللارنىڭ بېشىدا ناھىيە بازىرىدىكى ئىدارىلەرنىڭ بىر قىسمى يەرلىك تېپىز قۇدۇق سۈيىنى ئىچىشكە باشلىغان بولسىمۇ، سۇ تەركىبىدىكى فتورمىقدارى يەنىلا يۇقىرى ئىدى. 1973 - يىلى لوپنۇر ناھىيە بازىرىدا چوڭقۇر قۇدۇق قېزىلىشقا باشلىدى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى تۇنجى بولۇپ مۇنارسىز سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىپ، ئۆزئىشچى- خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىچىدىغان سۈيىنى ھەل قىلدى. ئاندىن ناھىيە بازىرى ۋە بىر قىسىم يېزىلاردا مۇنارسىز سۇ تۇرۇبىسى ئورنىتىلدى. 1985 - يىلى تۇرۇبا سۈيى شىركىتى سۇ مۇنارى ئارقىلىق سۇ بىلەن تەمىنلەشكە باشلىدى، 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە ئۇچ سۇ مۇنارى ياسالدى، مۇنارسىز سۇ تۇرۇبىسىدىن 13 ى ئورنىتىلدى. باسما قۇدۇقتىن 196 سى بارلىققا كەلدى، 37 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سۇ تۇرۇبىسى يانقۇزۇلدى، بۇنىڭ بىلەن بازار ۋە يېزىلاردا 15 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم سۈپىتى خېلى ياخشى سۇ ئىچەلەيدىغان بولدى، بۇ، ناھىيە نوپۇسىنىڭ 2.47 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

3. ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش

ئانا - بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش خىزمىتى يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنلا تەدرىجىي قانات يايدى.

1) يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بۇ ناھىيىدە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش 1954 - يىلى ئومۇمىلاشتۇرۇلۇشقا باشلىدى، كونا ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىدىغان تۇغۇت ئانىلىرىغا يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش ئۆگىتىلدى. ناھىيىلىك مەدەنىيەت -مائارىپ- سەھىيە بۆلۈمى ۋە ناھىيىلىك شىپاخانا تۇغۇت ئانىلىرىنى تەربىيەلەش كۇرسى ئېچىپ، 23 كىشىنى تەربىيىلىدى، كۇرستا ناھىيىلىك شىپاخانىنىڭ باشلىقى ئىبراھىم كازىم قاتارلىق كىشىلەر دەرس ئۆتتى، شۇ يىلى 11 يېزىدا يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇرۇلدى. يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش 1957 - يىلى ناھىيە مىقياسىدا قانات يېيىشقا باشلىدى. 1963 - يىلى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلغۇچىلارنى تەربىيەلەش بويىچە 2 - قېتىم كۇرس ئېچىلىپ، يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىدىغان تۇغۇت ئانىسىدىن 42سى تەربىيەلەندى، ئۇلارنىڭ 37 سى ئۇيغۇر، شۇندىن باشلاپ تەبىئىي كەنتلەر (ئىشلەپچىقىرىش

ئەترەتلىرى) نىڭ ھەممىسىدە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىدىغان تۇغۇت ئانىسى بار بولدى، ئۇلار 48 بولاق سايمان بىلەن قوراللاندى. گۈڭشې شىپاخانىلىرىغا كەينىدىن ئانا-بالىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش كەسپىي خادىملىرى سەپلەندى، ئۇلار يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىشقا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى. 1984 - يىلى يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش بويىچە 3 - قېتىم كۇرس ئېچىلىپ 13 كىشى تەربىيىلەندى، ئۇلارنىڭ 12 سى ئۇيغۇر. 1985 - يىلى بۇ ۋاقىلاردا بولىدىغان قاتما كېسەللىكى 16%تىن تۆۋەنلىدى، لېكىن پۈتۈن ناھىيە مىقياسىدىن ئالغاندا، يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش تېخى ئومۇملىشىپ بولمىدى، قىسمەن چەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدا تۇغۇت يەنىلا كونا ئۇسۇلدا قوبۇل قىلىنىۋاتىدۇ، قاتما كېسەللىكى يەنىلا كۆرۈلۈپ تۇرۇۋاتىدۇ. 1985 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان ئارىلاپ تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ناھىيە بويىچە شۇ يىلى 585 بالا تۇغۇلغان، يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىنىش نىسبىتى 62.8% بولغان. يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش نىسبىتى لوپنۇر بازىرىدا 97.6%نى، «ئىتتىپاق» يېزىسىدا 74.8%نى، شىڭپىك يېزىسىدا 72.4%نى ئىگىلىگەن، تارىم يېزىسىدا 50%كە، دۆڭقوتان يېزىسىدا 30%كە يەتمىگەن.

ناھىيىلىك، يېزىلىق تىببىي داۋالاش تارماقلىرىنىڭ تۇغۇت بۆلۈمى ۋە تۇغۇت قوبۇل قىلىش خادىملىرى (ھامىلدار ئاياللارنى) تۇغۇتتىن بۇرۇن تەكشۈرۈپ، (تۇغۇتلۇق ئاياللارنى) تۇغقاندىن كېيىپ يوقلاپ ۋە ساقلىقنى ساقلاش ساۋاتلىرىنى تەشۋىق قىلىپ تۇردى. ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتىمۇ بالىلار باغچىلىرىغا بېرىپ، ساقلىقنى ساقلاش ساۋاتلىرىدىن دەرس ئۆتۈپ، ساقلىقنى ساقلاشقا يېتەكچىلىك قىلىپ تۇردى.

2) ئاياللار كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش ۋە داۋالاش مىنگو دەۋرىدە ناھىيىنىڭ سەھىيە شارائىتى ناچار بولغاچقا، ئاياللاردا بولىدىغان بالىياتقۇ چىقىقى، سۈيدۈك تۇتالماسلىق، بالىياتقۇ بوينى شەلۋەرەش، ھەيز تۇتۇلۇشقا ئوخشاش كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلۈش نىسبىتى خېلىلا يۇقىرى ئىدى، ئۇنۇملۇك داۋالاش ئامالى يوق ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تىببىي داۋالاش ئورۇنلىرى ھەر دەرىجىلىك ئاياللار بىرلەشمىلىرى بىلەن ماسلىشىپ، ئاياللار كېسەللىكلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈش، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش خىزمىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، مەلۇم ئۇنۇمگە ئېرىشتى.

1957 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر ئاياللارنىڭ سالامەتلىكىگە كەلتۈرىدىغان زىيىنى ھەممىدىن زور بولغان بالىياتقۇ چىقىقى، سۈيدۈك تۇتالماسلىق، بالىياتقۇ بوينى شەلۋەرەش، ھەيز تۇتۇلۇشقا ئوخشاش كېسەللىكلەر يەتتە قېتىم ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، دائىرە بويىچە تەكشۈرۈلدى ۋە قايتا تەكشۈرۈلدى.

1979 - يىل 10 - ئايدىن 1980 - يىل 7 - ئايغىچە ئاياللار كېسەللىكلىرى، بالىياتقۇ چىقىقى ۋە سۈيدۈك تۇتالماسلىق كېسەللىكلىرى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى (چەت، ياقا چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئايرىم جايلار تەكشۈرۈلمىدى)، تەكشۈرۈشكە تېگىشلىك 4289 ئايالدىن 3799 ى تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈلۈش نىسبىتى 88.58% بولدى، تەكشۈرۈشتە ئېنىقلانغان بالىياتقۇ چىقىقى كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئايال 191 بولۇپ، 5.02%نى ئىگىلىدى، بۇنىڭ ئىچىدە Ⅰ° لۇق بالىياتقۇ چىقىقى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار 118 بولۇپ، بالىياتقۇ چىقىقى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلارنىڭ 61.78 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، Ⅱ° لۇقلار 54 بولۇپ، 28.27%نى، Ⅲ° لۇقلار 19 بولۇپ، 9.95%نى ئىگىلىدى؛ سۈيدۈك تۇتالماسلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان ئايال 61 بولۇپ، 31.94%نى ئىگىلىدى. تەكشۈرۈلگەن

كېسەللەرنىڭ 252 سى داۋالاندى، پۈتۈن ناھىيە ئالتە داۋالاش نۇقتىسىغا ئايرىلدى ھەم كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىر بولغان 17 بىمار ئوبلاستلىق دوختۇرخانىغا ئەۋەتىلىپ ئوپېراتسىيە قىلىندى. بىر يەرگە يىغقىلى بولمايدىغان بىمارلارنىڭ سەييارە يوقلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۆيلىرىگە دورا يەتكۈزۈلۈپ داۋالاندى، 1985 - يىل 6 - 7 - ئايلاردا ئېلىپ بېرىلغان قايتا تەكشۈرۈشكە دائىر مەلۇماتقا قارىغاندا، بالىياتقۇ چىقىقى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغانلار ناھىيە بويىچە 86 بولۇپ، ئالدىنقى قېتىملىق ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەن چاغدىكى 191 بىمارنىڭ 45 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ سۈيدۈك تۇتالماس بولۇپ قالغانلار ئۈچ بولۇپ، ئالدىنقى قېتىم تەكشۈرۈلگەن چاغدىكى 61 بىمارنىڭ 4.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. دېمەك بالىياتقۇ چىقىقى كۆرۈنەرلىك داۋالاندى، سۈيدۈك تۇتالماسلىق كېسەللىكى تىزگىنلەندى، باشقا ئايالار كېسەللىكلىرىمۇ ئاساسىي جەھەتتىن داۋالاپ ساقايتىلدى.

3) بالىلار كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇلارنى داۋالاش يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بالىلارنىڭ سالامەتلىكى كۆپ قېتىم تەكشۈرۈلدى. بولۇپمۇ 1979- يىلدىن كېيىن، يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ تەن سالامەتلىكىنى ھەر يىلى تەكشۈرۈپ، ئالدىنى ئېلىش ۋاكسىنىسى ئەملەپ ۋە ئالدىنى ئېلىش دورىسى ئىچكۈزۈپ، بالىلارنىڭ ئىممۇنىتېت كۆچىنى ئاشۇردى، شۇنىڭ بىلەن بىللە بالىلاردا دائىم ئۇچرايدىغان راخىت، ئوزۇقلىنىشى ياخشى بولماسلىق تۇپەيلىدىن كۆرۈلىدىغان كەم قانلىق ۋە ئىچ سۇرۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرگە قارىتا پائال ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش تەدبىرلىرىنى قوللىنىپ، مەلۇم نەتىجىگە ئېرىشتى، لېكىن بالىلار كېسەللىكلىرى يەنىلا جىددىي مەسىلە بولۇپ، ئۆرلەش ھالىتىدە تۇرۇۋاتىدۇ. 1984 - يىلى بالىلار باغچىسىدىكى 74 بالا تەكشۈرۈلگەندە، كەم قانلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 30 غا يېتىپ، تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 40.54 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ راخىت كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 21 بولۇپ، 28.3% نى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى بازاردىكى بالىلار باغچىلىرىدىكى بالىلار ۋە تارقاق يالغۇز پەرزەنتلەردىن 210 بالا تەكشۈرۈلگەندە، كەم قانلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 86 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 40.95 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ راخىت كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 52 بولۇپ، 24.76% نى ئىگىلىدى. «ئىتتىپاق»، تارىم يېزىلىرىدا 171 بالا تەكشۈرۈلگەندە، كەم قانلىق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 53 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 30.99 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ راخىت كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 28 بولۇپ، 16.37% نى ئىگىلىدى؛ سازلىق مەددىسى كېسەللىكىگە گىرىپتار بولغان بالا 47 بولۇپ، تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 27.49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

§ 6. ئاممىۋى تازىلىق

1. يېمەكلىكلەر تازىلىقى

لوپنۇر ناھىيىسىدە يېمەكلىكلەر تازىلىقىنى باشقۇرۇش تۈزۈمىنى تەشۋىق قىلىش ۋە يولغا قويۇش خىزمىتى 1965 - يىلى باشلاندى. 1978 - يىلدىن ئېتىبارەن يېمەكلىك ئىشلەش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلارنىڭ سالامەتلىكى ھەر يىلى تەكشۈرۈپ تۇرۇلىدىغان بولدى،

ھەربىرىگە تۆۋەندىكىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: ئاھالە ئىگىلىكىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلغار تىپقا ئۆزگەرتىش، ئاھالە ئىگىلىكىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلغار تىپقا ئۆزگەرتىش ئاساسىدا ئاھالە ئىگىلىكىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلغار تىپقا ئۆزگەرتىش، ئاھالە ئىگىلىكىنى ئومۇميۈزلۈك ئىلغار تىپقا ئۆزگەرتىش ئاساسىدا

زەھەرلىك گاز چىقىدىغان كارخانىلار ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلگەندە ناھىيىلىك تېرە - يۇلۇق پىششىقلاش زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك ماشىنا - سايمانلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، چۇچۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتى، ياغاچچىلىق زاۋۇتى قاتارلىق يەتتە زاۋۇتتا چالۇ - توزان مىقدارى دۆلەت بەلگىلىگەن ئۆلچەمدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئىسپاتلاندى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارمىقى شۇ كارخانىلارنى ئۆزگەرتىشكە بۇيرۇدى. 1985 - يىلى چوڭ كارخانىلار ئۇسكۇنىلىرىنى ياخشىلىدى، زاۋۇت ئۆيلىرىنى يەڭگۈشلىدى، ھاۋا ئۆتۈشتۇرۇش ئۇسكۇنىلىرىنى كۆپەيتتى، ھۇنەر - تېخنىكا ئاقما لىنىيىسىنى ئۆزگەرتتى ھەم قاتتىق مۇداپىئەلىنىش تۈزۈمىنى ئورناتتى.

3. مەكتەپ تازىلىقى

1979 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈلگەن 864 ئوقۇغۇچىدىن 821 نىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى نورمال بولۇپ چىقتى، ئۇلار تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 95 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ 43 نىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ بەش پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. 1984- يىلى ناھىيىلىك 1 -، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپلەر، 1 -، 3 - باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى تەكشۈرۈلدى، تەكشۈرۈلگەن 50 سىنىپتىكى 2210 ئوقۇغۇچىدىن 1799 نىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى نورمال بولۇپ چىقتى، ئۇلار تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 81.4 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ؛ 411 نىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار تەكشۈرۈلگەنلەرنىڭ 18.6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. كۆرۈش قۇۋۋىتى ئاجىزلاپ كەتكەنلەر ئىچىدە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىدىن كۆپ، بازارلاردىكى ئوقۇغۇچى يېزىلاردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن كۆپ، ئوغۇللار قىزلاردىن كۆپ. 1982 - يىلى ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسى بىلەن سەھىيە تارمىقى بازار ۋە يېزىلاردىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى دەرسخانىلارنىڭ يورۇقلۇقى قاتارلىق ئون تۈر بويىچە تەكشۈردى ۋە كونكرېت ياخشىلاش لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپكە دوختۇر سەپلەندى، باشقا چوڭراق مەكتەپلەردە ساقلىقنى ساقلاش ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۆتەيدىغان ئوقۇتقۇچى تەيىنلەندى، بىر قىسىم مەكتەپلەر كۆزنى ئاسراش گىمناستىكىسىنى يولغا قويدى.

§ 7. ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى

مىنگو دەۋرىدە بازار - يېزىلارنىڭ چوڭ- كىچىك كوچىلىرىدا، كەنت ئىچى ۋە سىرتىدا ئەخلەت دۆۋىلىنىپ كېتەتتى، بازار - يېزا ئاھالىلىرى كۆرگەنلا يەرگە چوڭ - كىچىك تەرەت قىلاتتى، ئادەملەر بىلەن ئۆي ھايۋانلىرى بىر تۇراتتى، ياز، كۈز پەسىللىرىدە سېسىقچىلىق ۋە چۈنىنىڭ دەستىدىن تۈرگىلى بولمايتتى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ۋە 35 - يىلى (1946 - يىلى) ناھىيىلىك ھۆكۈمەت مۇھىت تازىلىقى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، كونكرېت تەدبىرىمۇ، تازىلىق تۈزۈمىمۇ بولمىغاچقا، ھېچقانداق ئۈنۈم بەرمىگەنىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، پۈتۈن ناھىيە خەلقى رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ «سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، كېسەللىكنى ئازايتىپ، ساغلاملىق

سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرەيلى» ۋە «ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ باكتېرىيە ئۇرۇشىغا قارشى تۇرايلى» دېگەن چاقىرىقلىرىغا ئاۋاز قوشۇپ، ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى ھەيئىتى (ئەينى ۋاقىتتا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ھەيئىتى دەپ ئاتىلاتتى، 1953 - يىلى ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى ھەيئىتىگە ئۆزگەرتىلدى) نىڭ رەھبەرلىكىدە داغدۇغىلىق ھالدا ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنى قانات يايدۇردى، ئامما قوزغىلىپ، چاشقان، چىۋىن يوقاتتى، ئۆي ئىچى - سىرتىنى تازىلىدى، كوچىلاردىكى ئەخلەتلەرنى ئادالىدى، ھاجەتخانا، ئېغىل- قوتان سالدى، سۇ مەنبەلىرىنى قوغدىدى، شەنبە كۈنى تازىلىق قىلىش تۈزۈمى ئورنىتىلدى، ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ئەھدىنامىسى تۈزۈلدى، زەربىدارلىق بىلەن تازىلىق قىلىش بىلەن دائىملىق تازىلىق قىلىش، كەسپىي تازىلىق خىزمىتى بىلەن ئاممىۋى ھەرىكەت بىرلەشتۈرۈلدى. يېڭى يىل، باھار بايرىمى، روزا ھېيت، قۇربان ھېيت قاتارلىق بايرام - ئايەملەردە كەڭ كۆلەمدە تازىلىق قىلىندى، مۇئاۋىن ھاكىم جاڭ فۇيۆ كەڭ كۆلەملىك تازىلىققا ۋە تەكشۈرۈپ باھالاشقا بىۋاسىتە قاتناشتى. پۈتۈن ناھىيىدە ھەممە كىشى رەتلىك، پاكىزە بولۇشنى ياقتۇرىدىغان، ھەممە ئائىلە تازىلىققا رىئايە قىلىدىغان ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى، چىۋىن، چاشقانلار ئازايدى. ناھىيىلىك شىپاخانىنىڭ1954 - يىلدىكى مەلۇماتىغا قارىغاندا، 7 -، 8-، 9 - ئايلارنى 1953 - يىلىغا سېلىشتۇرغاندا، باكتېرىيىلىك تولغاق 50.5% ئازايغان.

1956 - يىلى ناھىيىلىك ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى ھەيئىتىنىڭ نامى زىيانداش ۋە كېسەللىكلەرنى يوقىتىشقا قۇماندانلىق قىلىش شتابىغا ئۆزگەرتىلدى. «تۆت زىيانداش» (چاشقان، پاشا، چىۋىن، قۇچقاچ (قۇچقاچ كېيىن چۈسىغا ئۆزگەرتىلدى) نى يوقىتىش ھەرىكىتى كەڭ كۆلەمدە ئېلىپ بېرىلىپ، بازار - يېزىلاردىكى ھەر مىللەت خەلق ئاممىسى «تۆت زىيانداش» نى پائال يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى. شۇ يىلقى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 20 مىڭ 218 چاشقان تۇتۇلغان، 20.5 كىلوگرام پاشا (ھەر 200 مىڭ پاشا بىر كىلوگرام ھېسابلاندى) يوقىتىلغان، 48 توننا ئەخلەت ئادالانغان، 259 ھاجەتخانا رېمونت قىلىنغان، 319 ھاجەتخانا سېلىنغان، 150 توننا گەندە بىر تەرەپ قىلىنغان.

1959 - يىلى ناھىيىلىك زىيانداش ۋە كېسەللىكلەرنى يوقىتىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇنىڭ بىلەن يېمەك - ئىچمەك، سۇ تازىلىقىنى باشقۇرۇش ۋە گەندە، ئەخلەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش كۈچەيتىلدى، ئىدارىلەرنىڭ ھاجەتخانىلىرىنىڭ ئۈستى يېپىلىپ، چىۋىن لېچىنكىسى ۋە چىۋىن يوقىتىش دورىلىرى قەرەللىك چېچىلىپ تۇرۇلۇدىغان بولدى، يېزىلاردىكى ھاجەتخانىلارمۇ چىۋىن لېچىنكىسى ۋە چىۋىن يوقىتىش ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدىغان بولدى. نەپەس يولى يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بازارلاردا ئۆي سالغاندا كونۋېكسىيىلىك دېرىزە قويۇش بەلگىلەندى، يېزىلاردا ئۆي سالغاندىمۇ كونۋېكسىيىلىك دېرىزە قويۇشقا سەپەرۋەر قىلىندى. 1965 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيىدىكى 4105 ھاجەتخانىدىن 69 ى چىۋىن، چىۋىن لېچىنكىسىدىن مۇداپىئەلىنىش تەلىپىگە يەتكەن، 14 قۇدۇق (يەرلىك) قېزىلغان.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نۇرغۇن ئۇنۇملۇك تازىلىق تۈزۈملىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بۇزۇۋېتىلگەن قائىدە - تۈزۈملەر ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئىككىنى (سۇنى، گەندىنى) باشقۇرۇش، بەشنى ئۆزگەرتىش (ئىشىك - دېرىزىنى، ھاجەتخانىنى، مورىنى، قۇدۇقنى، مۇھىتنى ئۆزگەرتىش) ھەرىكىتى داۋاملىق قانات يايدۇرۇلدى. 1981 - يىلدىن باشلاپ، ھەر يىلى 3 - ئايدا قانات يايدۇرۇلغان «مەدەنىيەتلىك، ئەدەپلىك بولۇش ئېيى» ۋە بازار - يېزىلاردا

ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلغان «بەش بولۇش، توت گۈزەل، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» پائالىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، مۇھىت تازىلىقى خىزمىتى كۈچەيتىلدى، تازىلىققا مەسئۇل دائىرىنى ئايرىش تۈزۈمى تەدرىجىي يولغا قويۇلدى ھەم ھەرتەرەپلىمە تۈزەشكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئىشىك ئالدىدىكى ئۇچ ئىش (تازىلىق، كۆكەرتىش، تەرتىپ) نى ھۆددىگە بېرىش يولغا قويۇلدى، چوڭ ئورۇنلاردا «ئىشىك ئالدىدىكى ئۇچ ئىشنى ھۆددىگە ئالغۇچى» قويۇلدى، ناھىيىلىك، بازارلىق ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتى ھەيئەتلىرى ھەر يىلى ئۇچ - توت قېتىم تازىلىق تەكشۈرۈپ، تازىلىقتا ئىلغار ئورۇنلارنى باھالاپ تۇردى. 1985 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدا ئىلغار ئورۇن 24 كە، مەدەنىيەتلىك كەنت توتكە، تازىلىقتا ئىلغار ئورۇن 24 كە يەتكەن. 1985 - يىلى ناھىيە بازىرىدىكى ئەخلەتخانا 37 گە، گۈللۈك 963 (كۆلىمى 87 موغا يېتىدۇ) كە، ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ گۈل تەشتىكى 6787 گە، ئەخلەت ساندۇقى 15 كە يەتتى. ناھىيىلىك چوڭۇك بۇيا قىيامى زاۋۇتى، ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى قاتارلىق ئورۇنلار يەنە مۇنچا سېلىپ، ناھىيە بازىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يۇيۇنۇشى قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلدى.

Ⅱ باب

تەنتەربىيە

مىنگو دەۋرىدە تەنتەربىيە ئورگىنىمۇ، تەنتەربىيە بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسپىي خادىملارمۇ يوق ئىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئاساسلىق مىللەت بولغان ئۇيغۇرلارنىڭ ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، چېلىشىش، داۋازلىق، ساغاردى، گۈلەڭگۈچ قاتارلىق ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرى بار، ئۇلار ھېيت - بايرام ياكى توي - تۆكۈنلەردە ھەرخىل تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى ئىستىخىيىلىك ھالدا ئۆتكۈزۈپ تۇرىدۇ، بولۇپمۇ دۆڭقوتان، تىكەنلىك رايونلىرىدا تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى خېلىلا ئومۇملاشقان. ئۇيغۇرلار داۋازلىق، ساغاردى، گۈلەڭگۈچ قاتارلىق قەدىمكى تەنتەربىيە پائالىيەت تۈرلىرىنى تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن ئىلگىرى بۇ مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەيدىغان مەخسۇس ئورۇن بولمىغاچقا، پائالىيەت دائىرىسى كەڭ بولمايتتى، ھەممىسى كەنتلەردە ياكى چارۋىچىلار توپلىشىپراق ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ئۆتكۈزۈلەتتى، ناھىيە خاراكتېرلىك پائالىيەت ئۆتكۈزۈلۈپ باقمىغانىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، تەنتەربىيىگە ئەھمىيەت بېرىلىدىغان بولدى، ئاممىۋى تەنتەربىيە ھەرىكىتى ناھايىتى تېز راۋاجلاندى.

1960 - يىل 3 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى قۇرۇلدى، ئۇ چاغدا شتاتى

بىر بولۇپ، ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى بىلەن بىللە ئىش بېجىرەتتى. 1962 - يىل 5 - ئايدا ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى بېجىرىپ تۇردى. 1965 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئۇ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت - ماۋارىپ بۆلۈمى بىلەن بىللە ئىش بېجىردى. 1969 - يىلى ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ مەدەنىيەت - سەھىيە گۇرۇپپىسى تەنتەربىيە ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 1976 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى يەنە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. 1984 - يىل 9 - ئايدا تەنتەربىيە كومىتېتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ناھىيىلىك مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى (شتاتى ئۈچ) قۇرۇلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تەنتەربىيە ئاساسى ئاجىز، تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى ئاز بولغانلىقتىن، تەنتەربىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا، سەۋىيىسى تۆۋەن.

§ 1. تەنتەربىيە مەيدانى

1960 - يىلى ناھىيە بازىرىدا (ھازىرقى كىنوخانىنىڭ ئورنىدا) ئاددىي تەنتەربىيە مەيدانى ياسالدى، بۇ مەيداندا ۋاسكېتبول مەيدانىدىن بىرى، ۋالېبول مەيدانىدىن بىرى بار ئىدى. بۇندىن باشقا ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاددىي گىمناستىكا مەيدانى بار ئىدى. 1971- يىلى ناھىيە بازىرىدىكى مەيدان (ھازىرقى «ئازادلىق» كوچىسى بىلەن «ئىتتىپاق» كوچىسىنىڭ كېسىشىدىغان يېرىنىڭ شەرق تەرىپىدە) غا ئىككى سېمونت ۋاسكېتبول مەيدانى ياسالدى، ئۇلار ناھىيە بازىرىدىكى ئەينى ۋاقىتتىكى خېلى ياخشى ۋاسكېتبول مەيدانلىرى ئىدى (كېيىن باشقا يەرگە مەيدان ياسالغانلىقتىن تاشلىنىپ قالدى).

1974 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا (1 - ئوتتۇرا) مەكتەپتە 400 مېتىرلىق يۈگۈرۈش يولى بار يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى ياسالدى، بۇ، ئەينى ۋاقىتتا ناھىيە بويىچە ئەڭ چوڭ تەنتەربىيە مەيدانى ئىدى.

1981 - يىلى ناھىيە مالىيىسىدىن 13 مىڭ يۈەن، تەنتەربىيە كەسپىي خىراجىتىدىن 5000 يۈەن ئاجرىتىلىپ، ناھىيە بازىرىغا ناھىيە بويىچە تۇنجى چىراغلىق توپ مەيدانى ياسالدى، توپ مەيدانى سېمونتلانغان، چوڭ چىراغلىق بولۇپ، كۆلىمى 130 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. 1983- يىلى ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە 400 مېتىرلىق يۈگۈرۈش يولى بار يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى ياسالدى، مەيدانغا ئېتىش، يېراقتا سەكرەش، ئېگىزگە سەكرەش ئورۇنلىرى ياسالدى، شۇندىن كېيىن ناھىيىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى مۇشۇ يەردە ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەنتەربىيە كومىتېتى 27 مىڭ يۈەن تەنتەربىيە خىراجىتى بەرگەندىن كېيىن «ئىتتىپاق» كوچىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ شىمالىدا ئاياغمەھەللە كەنتىنىڭ 60.55 مو يېرى سېتىۋېلىنىپ، لوپنۇر ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى ياسالدى، مەيدانىنىڭ شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 139 مېتر، جەنۇبتىن شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 298 مېتر، ئومۇمىي كۆلىمى 41 مىڭ 422 كۋادرات مېتر بولۇپ، يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقە مەيدانى ۋە مەشق زالى قاتارلىقلار بار. شۇ يىلى ناھىيىلىك چوڭچوڭ بۇيا قىيامى زاۋۇتى 7500 يۈەن مەبلەغ توپلاپ سېمونتلانغان ۋاسكېتبول مەيدانى ياسىدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە يېنىك ئاتلېتىكا مەيدانى يەتتىگە، ۋاسكېتبول

مەيدانى 22 گە يەتتى.

§ 2. مەكتەپ تەنتەربىيىسى

مىنگو دەۋرىدە لوپنۇردىكى ھۆكۈمەت قۇرغان مەكتەپلەردىمۇ، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرغان مەكتەپلەردىمۇ تەنتەربىيە دەرسى بار ئىدى، لېكىن تەنتەربىيە مۇئەسسەسلىرى يوق دېيەرلىك ئىدى، تەنتەربىيە دەرسىدە مەشق ئاساس قىلىناتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەيلى بازاردىكى مەكتەپلەر ياكى يېزىدىكى مەكتەپلەر بولسۇن، ھەممىسى تەنتەربىيىگە ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدى، ھەپتىدە ئىككى سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتۈلگەندىن تاشقىرى، دەرس ئارىلىقى گىمناستىكىسى ئويىنىلىدىغان، دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلىدىغان بولدى. مەكتەپلەردە ۋاسكېتبول، ۋالېبول، پۇتبۇل، تىكتاك توپ، تاق تورنىك، قوش تورنىك، ياغاچ ئات، سەكرەش ساندۇقى، ياغاچ ئۆچكە قاتارلىق تەنتەربىيە ئۈسكۈنىلىرى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1965 - يىلى ئۈتتۇرا مەكتەپلەردە ئەمگەك- مۇداپىئە تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى 1972 - يىلى تۇنجى قېتىم ناھىيە بويىچە ئۈتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى، مۇسابىقىغا 250 تەنھەرىكەتچى قاتناشتى، ئۇلارنىڭ 100 ى ئۇيغۇر، يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىنىڭ ئالتە تۈردە 72 ئادەم (قېتىم) مۇكاپاتقا ئېرىشتى، ئۇلارنىڭ 50 ى ئۇيغۇر، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا مەكتەپ تەنتەربىيىسى ئىنتايىن ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ناھىيىنىڭ تەنتەربىيە ئاساسى ئاجىز بولغاچقا، بۇنىڭ تەسىرى تېخىمۇ ئېغىر بولدى. 1976 - يىل 10 - ئايدا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى ۋە مائارىپ تارمىقى مەكتەپ تەنتەربىيىسىنى ئەستايىدىل تۈزتتى، ئۈتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر تەنتەربىيە ئۇقۇتۇشى پروگراممىسى بويىچە ھەپتىدە ئىككى سائەت تەنتەربىيە دەرسى ئۆتتى ھەم ھەپتىدە ئىككى سائەت دەرستىن سىرتقى تەنتەربىيە پائالىيىتى ئورۇنلاشتۇردى، ھەر كۈنى چۈشتىن بۇرۇن دەرس ئارىلىقىدا رادىئو گىمناستىكىسى ۋە كۆز ساقلىقىنى ساقلاش گىمناستىكىسى ئويىنىتىپ تۇرۇلدى. كۆزنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش گىمناستىكىسى ناھىيە بازىرىدىكى مەكتەپلەردىلا يولغا قويۇلدى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەكتەپلەردە ھەر ئىككى سائەت ئارىلىقىدا بىر قېتىم گىمناستىكا ئويىنىتىشتا ئومۇمىيۈزلۈك چىڭ تۇرۇلدى. بازار ۋە يېزىلاردىكى مەكتەپلەردە ھەر يىلى «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى، «1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمىدا يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى، قەرەلسىز ھالدا ئۆز ئارا تەكلىپ دوستلۇق مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈپ تۇرۇلدى. ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى 1981 - يىلى ناھىيىدىكى ئۈتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە ئالتە يۈرۈش رادىئو گىمناستىكىسىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۇچۇن، مەدەنىيەت - مائارىپ تارمىقى بىلەن بىرلىكتە مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە ئۇقۇتقۇچىلىرىنى قاتناشتۇرۇپ ئۇچ كۈنلۈك تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. شۇ يىلى ناھىيىدىكى 26 ئۈتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ 23 دە 6 - يۈرۈش رادىئو گىمناستىكىسى ئومۇملىشىپ بولدى.

يېڭى «دۆلەتلىك تەنتەربىيىدە چېنىقىش ئۆلچىمى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئۈتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر ئۆلچەمگە يېتىش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇردى. 1985 - يىلى ئارىلاپ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئەھۋالىغا قارىغاندا، مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ئۆلچەمگە يېتىش

پائالىيىتىنى خېلى ياخشى قانات يايدۇرغان، ناھىيىلىك 1 -، 2 - ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى %73تىن يۇقىرى بولغان.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى بىر نەچچە مەكتەپنىڭ 1985 - يىلى «ئۆلچەمگە يېتىش» ئەھۋالى

17 - قىسىم 10 - جەدۋەل

مەكتەپ نامى	ئوقۇغۇچى سانى	قاتناشقانلار سانى	مۇنەۋۋەر بولغانلار	ياخشى بولغانلار	لاياقەتلىك بولغانلار	ئۆلچەمگە يەتكەنلەر	ئۆلچەمگە يېتىش نىسبىتى %
1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	501	501	1	140	227	368	73.45
2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	844	844	17	169	500	686	81.3
تارىم مەركىزىي مەكتىپى	480	480	11	97	224	332	69.2

1985 - يىلى ناھىيىگە بۆاستە قاراشلىق ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەردىكى مەخسۇس تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى ئالتىگە يەتتى (ئۇلارنىڭ ئىككىسى ئۇيغۇر)، يېزا (مەيدان) لاردىكى مەركىزىي مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىگە مەخسۇس ياكى قوشۇمچە تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىلىرى سەپلەپ بېرىلدى. مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە ئاساسىي جەھەتتىن تەنتەربىيە پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلىدىغان مەيدان بار بولدى، مەكتەپلەرنىڭ تەنتەربىيە ئۇسكۇنىلىرىمۇ ئۇزلۇكسىز كۆپەيدى ۋە مۇكەممەللەشتى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەنتەربىيە سەۋىيىسى خېلىلا ئۆستى، يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا بىر تۇركۇم تەنتەربىيە ئىختىساسلىق خادىملىرى يەتكۈزۈپ بېرىلدى. 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان بەش يىلدا ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپتىن توققۇز ئوقۇغۇچى تەنتەربىيە ئالىي مەكتەپلىرىگە ئوقۇشقا كىردى، بەش ئوقۇغۇچى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپ تەنتەربىيىسى مەخسۇس كۇرسلىرىغا ئوقۇشقا كىردى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇيغۇر.

1985 - يىلى ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپتە ناھىيىلىك 2 - نۆۋەتلىك ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىغا 360 تەنھەرىكەتچى (160 ى ئۇيغۇر) قاتناشتى، بۇ، لوپنۇر ناھىيىسىدە كۆرۈلۈپ باقمىغان كاتتا تەنتەربىيە مۇسابىقىسى بولۇپ، ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردىكى مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسى ۋەكىللەر كوماندىسى قاتناشتۇردى. يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى 13 تۈر بويىچە ئۆتكۈزۈلدى، 234 تەنھەرىكەتچى (قېتىم) مۇكاپاتقا ئېرىشتى، ئۇلارنىڭ 120 سى ئۇيغۇر.

§ 3. ئاممىۋى تەنتەربىيە

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئات بەيگىسى، ئوغلاق تارتىش، چېلىشىش، ئارغامچا تارتىش، توپ، شاھمات، چامباشچىلىق، يۇگۇرۇش مۇسابىقىسى، ۋېلىسىپىت مۇسابىقىسى قاتارلىق ئاممىۋى تەنتەربىيە تۈرلىرى ئومۇملاشقان.

1960 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىدە تۇنجى نۆۋەتلىك ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، شۇندىن كېيىن ھەر يىلى بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولدى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىكى قىسمەن يىللاردا مۇسابىقە ئۆتكۈزۈلمىدى. 1973 - يىلى لوپنۇر ناھىيە بازىرىدا ئوبلاست بويىچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

1978 - يىلدىن كېيىن ناھىيىگە بىۋاستە قاراشلىق ئورگانلار ۋە كارخانا - كەسىپي ئورۇنلارنىڭ تەنتەربىيە پائالىيىتىدە يېڭى يۈكسىلىش بارلىققا كەلدى، تەنتەربىيە تۈرى نەچچە ئون خىلغا كۆپەيدى، ئۇلارنىڭ ئاساسلىقلىرى ۋاسكېتبول، ۋالېبول، تىكتاك توپ، قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش، چامباشچىلىق، جۈڭگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات، قورشاۋ شاھمات، ئارغامچا تارتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ھەر مىللەت ئاممىسى تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگە قاتنىشىپ بەدەن چېنىقتۇرۇش تەدرىجىي ئادەتكە ئايلاندى. تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى بازار، يېزىلاردا ئومۇملاشتى، ئىداره، ئاممىۋى تەشكىلات، مەكتەپ، گۈڭشې، چوڭ ئەترەتلەر ئارا ئىشتىن سىرتقى تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولدى، ناھىيىدىكى ئورۇنلارنىڭ كۆپ قىسمىدا ئىشتىن سىرتقىۋاسكېتبول كوماندىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك چوڭچوك بۇيا قىيامى زاۋۇتىنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئىشتىن سىرتقى ۋاسكېتبول كوماندىسى قېرىنداش ئورۇنلار بىلەن پات - پات تەكلىپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈپ تۇردى، يېزا، كەنتلەردىمۇ ۋاسكېتبول، ئوغلاق تارتىش، ئات بەيگىسى ۋە باشقا مۇسابىقىلار پات - پات ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى.

1982 - يىلى ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى، باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشى بىلەن پۈتۈن ناھىيىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئوقۇغۇچىلار تۇنجى قېتىملىق قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش دالا مۇسابىقىسىغا قاتناشتى، مۇسابىقە ياشانغانلار گۇرۇپپىسى، ئوتتۇرا ياشلىقلار گۇرۇپپىسى ۋە ياشلار گۇرۇپپىسى بويىچە ئۆتكۈزۈلدى. شۇندىن كېيىن مۇنداق مۇسابىقە ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى.

ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى ئومۇميۈزلۈك قانات يايغاندىن كېيىن، چېنىقىشقا قاتنىشىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى، ھەر كۈنى ئەتىگەندە ناھىيە بازىرىنىڭ ھەممىلا يېرىدە يۈگۈرۈۋاتقان، گۈمپا ئۆگىنىۋاتقان، توپ ئويناۋاتقان قېرى - ياش، ئەر - ئاياللارنى كۆرگىلى بولىدۇ، دېمەك، ئاممىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتىدە جانلىق، جۇشقۇن ۋەزىيەت بارلىققا كەلدى.

§ 4. تەنتەربىيە مۇسابىقىسى

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1954 - يىلدىن 1958 - يىلغا قەدەر 40 قېتىم تەنتەربىيە مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى 20 قېتىم، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى ئىككى قېتىم، ئۇچ خىل شاھمات (جۈڭگوچە شاھمات، خەلقئارا شاھمات، قورشاۋ شاھمات) مۇسابىقىلىرى بەش قېتىم، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ پۈتبول مۇسابىقىسى ئۈچ قېتىم، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئون قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

1954 - يىلى ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

1960 - يىل 10 - ئايدا ناھىيە بويىچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى.

1962- يىل 5 - ئايدا ناھىيىنىڭ ۋەكىللەر كوماندىسى بايىنغولىن ئوبلاستلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەر يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىغا قاتناشتى، دەيرۇچۇن ئەرلەرنىڭ 100 مېترغا يۈگۈرۈش تۈرىدە 5 - لىككە ئېرىشتى.

1973 - يىل 7 - ئايدا ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋاسكېتبول كوماندىسى ئوبلاست بويىچە يەنجىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋاسكېتبول لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىگە قاتناشتى، بۇ مۇسابىقىدە قىزلار ۋاسكېتبول كوماندىسى 4 - لىككە ئېرىشتى؛ شۇ يىلى ئوبلاست بويىچە بۈگۈردە ئۆتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدا ئوغۇللار كوماندىسى كوللېكتىپ 4 - لىككە ئېرىشتى.

1977 - يىل 8 - ئايدا ئوبلاست بويىچە چېلىشىش مۇسابىقىسى ناھىيە بازىرىدا ئۆتكۈزۈلدى، لوپنۇر چېلىشچىلىرىدىن بىرى 1 - لىككە، بىرى 2 - لىككە ئېرىشتى.

1979 - يىلى ناھىيىنىڭ چېلىشچىسى ھامۇت ساۋۇر قەشقەردە ئۆتكۈزۈلگەن ئاپتونوم رايونلۇق چېلىشىش مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ 52 كىلوگرام دەرىجىلىكلەر بويىچە 3 - لىككە ئېرىشتى؛ شۇ يىلى ناھىيىنىڭ قارىغا ئېتىش كوماندىسى جەنۇبىي شىنجاڭ بۆلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسىغا قاتناشتى، جاۋ يۈفېڭ بىر تۈردە 6 - لىككە ئېرىشتى.

1983 - يىلى ئوبلاست بويىچە كورلىدا ئۆتكۈزۈلگەن «بىڭ لوڭقىسى» بالىلار پۈتبول مۇسابىقىسىدا ناھىيىنىڭ ۋەكىللەر كوماندىسى 3 - لىككە ئېرىشتى؛ ئوبلاست بويىچە بۈگۈردە ئۆتكۈزۈلگەن مارافونچە يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا لوپنۇر تەنھەرىكەتچىسى جۇ چىڭدې ئەرلەر گۇرۇپپىسى بويىچە 5 - لىككە، تاڭ مېيلىڭ ئايالارنىڭ 20 كىلومېترغا يۈگۈرۈشىدە 7 - لىككە ئېرىشتى؛ ئوبلاست بويىچە خېجىڭ ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئات بەيگىسىدە ئەرلەر كوماندىسى كوللېكتىپ 3 - لىككە ئېرىشتى؛ باغراش ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن شاھمات مۇسابىقىسىدا، تۈرسۇن ئىسمائىل خەلقئارا شاھماتتا 1 - لىككە ئېرىشتى.

1985 - يىلى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا كوماندىسى ئوبلاست بويىچە كورلا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىغا قاتناشتى، لېكىن دەرىجىگە ئېرىشەلمىدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرى

17 - قىسىم 11 - جەدۋەل

ۋاقتى	ئورنى	ئۈيۇشتۇرغان ئورۇن	مۇسابىقە نامى	ئەسكەرتىش
1954.10	ناھىيە بازىرى	ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى	ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	
1960.5.1	ناھىيە بازىرىدىكى توپ مەيدانى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورگانلار ئىشچى - خىزمەتچىلەر يېنىك ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى

1960.10	ناھىيە بازىرىدىكى توپ مەيدانى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	چېلىشىش مۇسابىقىسى	
1962	ناھىيە بازىرى	ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتى	قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	
1972	ناھىيىلىك باشلانغۇچ مەكتەپ	مەدەنىيەت - مائارىپ - سەھىيە بۆلۈمى	ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى	
1979	ناھىيە بازىرى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	قارىغا ئېتىش مۇسابىقىسى	
1982	ناھىيە بازىرى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ پۇتبول مۇسابىقىسى	
1982	ناھىيىلىك مەدەنىيەت ساربىيى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ئۇچ خىل شاھمات مۇسابىقىسى	خەلقئارا شاھمات، جۇڭگوچە شاھمات، قورشاۋ شاھمات
1982	ناھىيە بازىرى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	قىشلىق ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش دالا مۇسابىقىسى	ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى
1983	ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ پۇتبول مۇسابىقىسى	
1984	چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ناھىيە بويىچە ئات بەيگىسى مۇسابىقىسى	
1984	ناھىيىلىك مەدەنىيەت ساربىيى	ناھىيىلىك تەنتەربىيە كومىتېتى	ئۇچ خىل شاھمات مۇسابىقىسى	
1984	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	ئۆسمۇر تىكتاك توپ-چىلارنى تاللاش مۇسابىقىسى	

1985	ناھىيىلىك تەنتەربىيە مەيدانى	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئارغامچا تارتىش مۇسابىقىسى	
1985	چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسى	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ئات بەيگىسى	
1985	ناھىيىلىك مەدەنىيەت سارىيى	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ئۇچ خىل شاھمات مۇسابىقىسى	
1985	ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسى	
1985	ناھىيىلىك چىراغلىق توپ مەيدانى	مەدەنىيەت - تەنتەربىيە ئىدارىسى	ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ۋاسكېتبول مۇسابىقىسى	

ئون سەككىز ئىنچى قىسىم

نۇپۇس

ئون سەككىزىنچى قىسىم

نوپۇس

I باب

نوپۇس ئۆزگىرىشى

§ 1. ئاساسىي ئەھۋالى

چەك سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1907 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسىدە 517 ئائىلە، 4925 ئادەم بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 2580، ئايال 2345 ئىدى. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە مۇقىملاشقانلىقتىن، نوپۇسى كۆپىيىپ، ئومۇمىي ئائىلە 2646 گە، نوپۇس 17 مىڭ 946 گە يەتتى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ناھىيە بويىچە 1406 ئائىلە، 11 مىڭ 716 ئادەم بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 6417، ئايال 5299 ئىدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدىكى 1950 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى نوپۇس تەكشۈرگەندە، ناھىيە بويىچە 1981 ئائىلە، 11 مىڭ 868 ئادەم بارلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 6500، ئايال 5368 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە تۇنجى قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرگەندە لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە 2857 ئائىلە، 12 مىڭ 545 ئادەم بارلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 6871، ئايال 5674 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.

1964 - يىلى مەملىكەت بويىچە 2 - قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرگەندە لوپنۇر ناھىيىسىدە 4829 ئائىلە، 14 مىڭ 190 ئادەم بارلىقى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 7235، ئايال 6955 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى (شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى نوپۇسى بۇنىڭ سىرتىدا). دېمەك، بۇ ناھىيىنىڭ نوپۇسى 1964 - يىلى 1953 - يىلدىكىدىن 13% كۆپەيدى.

1982 - يىلى مەملىكەت بويىچە 3 - قېتىم ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرگەندە لوپنۇر ناھىيىسىدە 8387 ئائىلە، 31 مىڭ 31 ئادەم (بىڭتۇەن نوپۇسى بۇنىڭ سىرتىدا) بارلىقى،

بۇنىڭئىچىدە ئەر 16 مىڭ 124، ئايال 14 مىڭ 907 ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى.
1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ناھىيە بويىچە ئائىلە 8308 گە، نوپۇس 31 مىڭ 753 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئەر 16 مىڭ 541، ئايال 15 مىڭ 212. بۇنىڭغا بىكىتۇەننىڭ 41 مىڭ 808 نوپۇسىنى قوشقاندا، ناھىيە تەۋەسىدىكى ئومۇمىي نوپۇس 73 مىڭ 561 گە يەتتى.

§ 2. نوپۇسنىڭ كۆچۈشى

1. نوپۇسنىڭ ئېقىپ كىرىشى

ناھىيە تەۋەسىدە قەدىمكى زاماندىن تارتىپلا ئىنسانلار پائالىيەت قىلىپ كەلگەن، غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ جايدا لوپنۇرلۇقلار، قۇرۇقتاغلىقلار ياشىغان. غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 10 - يىلى) خەن سۇلالىسى لەشكەر ئەۋەتىپ لوپنۇردا بوز يەر ئاچقۇزدى.
غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ يۈەنكاڭ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 64 - يىلى) ھۇنلار كۆپ قېتىم لەشكەر ئەۋەتىپ قاڭقىلغا ھۇجۇم قىلغانلىقتىن، خەن سۇلالىسى ياساۋۇلخانىسىنىڭ ئەمرىلەشكىرى جېڭ جى شۇ يىلى كۇزدە قاڭقىللىقلارنى لوپنۇرغا كۆچۈرۈپ ئورۇنلاشتۇردى.
چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغار قەبىلىسى جەنۇبىي شىنجاڭنى ئىشغال قىلىۋالغاندا، ئاقسۇ دولان دەرياسى بويىدا ياشايدىغان دولانلاردىن 2000 نەچچە ئائىلە تارىم دەرياسىنى بويلاپ كىچىك لوپنۇر رايونىغا كۆچۈپ كەلدى.
چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭچېڭ 13 - يىلى (1735 - يىلى) كورلا دولانلىرىنىڭ بېگى توقتو 400 نەچچە ئائىلىلىك ئادەمنى باشلاپ كىچىك لوپنۇرغا كۆچۈپ كەلدى.
چىڭ سۇلالىسى ياقۇپبەگنىڭ تاجاۋۇزىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى مۇقىملىشىشقا باشلىدى، تۇرپان، توقسۇنلاردىن لوپنۇرغا كۆچۈپ كەلگەنلەر كۆپەيدى، بۇ يەردە ھازىرمۇ «تۇرپان جاڭزىسى» دېگەن يەر نامى بار. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) دونال ئىسىملىك موڭغۇل 1000 دىن كۆپرەك كىشىنى باشلاپ تىكەنلىكنىڭ شەرقى قىسمىدىكى دونالغا كۆچۈپ كېلىپ بوز يەر ئۆزلەشتۈردى.
چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىگىنقىردا ئەپقە - دالالەت ئىدارىسى قۇرۇپ، 1200 ئۇيغۇر ئائىلىسىنى، تېەنجىن، بېيجىڭ قاتارلىق جايلاردىن 200 سودىگەر ئائىلىسىنى بۇ يەردە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە جەلب قىلدى.
چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى چىڭخەينىڭ خېخۇاڭ دېگەن يېرىدىكى خۇيزۇ قوزغىلاڭچىلارنىڭ قالدۇقلىرىدىن 8000 دىن كۆپرەك كىشىنى ئىگىنقىر بىلەن دورال ئارىسىدا بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈشكە ئورۇنلاشتۇردى.
مۇشۇ مەزگىللەردىن مىنگو دەۋرىگىچە يەنە بۇگۇرلۇك، شايارلىق، كورلىلىقلار ئارقا - ئارقىدىن بۇ ناھىيە تەۋەسىگە كۆچۈپ كېلىپ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈپ تېرىقچىلىق قىلدى.
يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر يىلى بىر تۈركۈم كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ۋە ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار لوپنۇر ناھىيىسىگە كەلدى.
1956 - يىلى مەركەز ئورگانلىرى ئاپپاراتلارنى ئىخچاملىغاندا نەچچە ئون كادىر بالا - چاقىلىرى بىلەن بىللە لوپنۇرغا كەلدى.

1959 - يىل 4 - ئايدىن 1960 - يىلغىچە خۇبەي، جياڭسۇ، ئەنخۇي ئۆلكىلىرىدىن 631 ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش يۈزىسىدىن لوپنۇرغا كەلدى.

1960 - يىلدىن بۇيان سىچۈەن، جياڭسۇ، شەندۇڭ، خېنەن، ئەنخۇي، گەنسۇلاردىن بىر تۈركۈم كىشى ئۆزلۈكىدىن ئېقىپ كەلدى. 1985 - يىلى يېزىدىكى خەنزۇلار نوپۇسى 7300 دىن ئاشتى، بۇنىڭ 76 پىرسەنتى ئۆزى ئېقىپ كەلگەنلەر.

2. نوپۇسنىڭ چىقىپ كېتىشى

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ دېجيې 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 68 - يىلى) قاڭقىل پادىشاھى ھۇنلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، خەن سۇلالىسىنىڭ ئەلچىسىنى ئۆلتۈرۈۋەتتى، خەن سۇلالىسى يانداش بەگ جېڭ جى ۋە چېرىكچى سىماشىنى چېرىكلەرنى باشلاپ لوپنۇرغا بېرىپ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش - تېرىقچىلىق قىلىشقا ئەۋەتتى. كۆزلۈك يىغىمدىن كېيىن، جېڭ جى بوزيەر ئۆزلەشتۈرگۈچى چېرىكلەرنى ئاساس قىلىپ ھەم «شەھەر دۆلەتلىرى» دىن 10 مىڭدىن كۆپرەك كىشىنى سەپەرۋەر قىلىپ، قاڭقىللارنىڭ يارغول شەھىرىنى ئالدى. كېيىنكى يىلى يەنە چېرىك چىقىرىپ قاڭقىللارنىڭ تاش قەلئەسىنى ئالدى، قاڭقىل لەشكەرلىرى مەغلۇب بولۇپ، خەن سۇلالىسى چېرىكلىرىگە تەسلىم بولدى، جېڭ جى 300 چېرىكنى لوپنۇردا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە قالدۇرۇپ، قالغان چېرىكلەرنى باشلاپ قاڭقىلغا بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈشكە كەتتى.

غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ خانى شۇەندى زامانىسىنىڭ شېنجۇ 2 - يىلى (مىلادىدىن ئىلگىرىكى 69 - يىلى) خەن سۇلالىسى لوپنۇر ۋە بۈگۈردىكى بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى چېرىكلەرنى يەكەن رايونىغا يۆتكىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ 1 - يىلى (1723 - يىلى) 45 يىل مۇقەددەم ئاقسۇدىن كۆچۈپ كەلگەن 1000 دىن كۆپرەك دولان جۇڭغارلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا چىدىمايى، يەنە ئاقسۇغا كۆچۈپ كەتتى، ئۇلاردىن ئاران 600 نەچچە كىشى قالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى 23 يىل ئىلگىرى كۆچۈپ كەلگەن توقتو قوۋمىدىكى 300 نەچچە كىشىنى يەنە كورلىغا كۆچۈرۈۋەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شيەنفېڭ 2 - يىلى (1852 - يىلى) لوپنۇردا چاشقان ۋاباسى يۈز بېرىپ، نۇرغۇن لوپنۇرلۇق ئۇلۇپ كەتتى، بىر قىسمى غەربتىكى لوپقا كۆچۈپ كەتتى، كۆپ قىسمى قوشنا ناھىيىلەرگە قېچىپ كەتتى، بۇ جايدا بىر نەچچە ئون ئائىلىلا قالدى. گۇاڭشۇ 13 - يىلى (1886 - يىلى) غا كەلگەندە ناھىيە تەۋەسىدە 74 لا ئائىلە قالدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) ئىگىنقىر بىلەن دۇرال ئارىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان خېخۇاڭلىق قوزغىلاڭچى خۇيزۇلار، گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) غا كەلگەندە قۇرغاقچىلىق، سۇ قىس بولۇش ۋەجىدىن ئارقا - ئارقىدىن قارا شەھەرگە كۆچۈپ كەلدى.

مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) دىن مىنگونىڭ 16 - يىلى (1927 - يىلى) غىچە تارىم دەريياسى ئېقىنىنىڭ ئۆزگىرىشى تۈپەيلىدىن سۇغىرىشقا كېرەكلىك سۇ بولمىغاچقا، ناھىيە بويىچە 980 ئائىلە 8000 دىن كۆپرەك ئادەم يۇرت - ماكانلىرىنى تاشلاپ ياقا يۇرتلارغا كەتتى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلق خاتىرجەم ياشايدىغان بولدى، خىزمەتتىن يۆتكىلىش، يۇقىرى مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا كىرىش، ئىشچىلىققا، كادىرلىققا قوبۇل قىلىنىش سەۋەبىدىن لوپنۇردىن ئايرىلغانلارنى ۋە دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىقىش سەۋەبىدىن ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كەتكەن بىر قىسىم ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، لوپنۇردىن چىقىپ كەتكەنلەر ئىنتايىن ئاز.

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان نوپۇسنىڭ دائىر مەلۇمات

18 - قىسىم 1 - جەدۋەل

يىللار	ئومۇمىي ئائىلە	ئومۇمىي نوپۇس			
		جەمئىي	ئەر	ئايال	بازاردىكىسى	يېزىدىكىسى
1949	1406	11716	6417	5299	1123	10593
1950	1981	11868	6500	5368	1176	10692
1951	2007	12046	6598	5448	1229	10817
1952	2398	11275	5723	5552	1304	10971
1953	2857	12545	6871	5674	1335	11210
1954	2857	13381	7307	6074	1354	12027
1955	2981	13488	7351	6137	1350	12138
1956	3015	14151	7728	6423	1538	12613
1957	4430	14906	7837	7069	1969	12937
1958	6501	15627	8439	7188	2407	13220
1959	6981	18302	9700	8602	2339	15963
1960	4963	16031	8496	7535	3017	13014
1961	4766	14890	7892	6998	3105	11785
1962	4939	15324	8122	7202	2624	12700
1963	4591	15262	7998	7264	2431	12831
1964	4829	15690	8335	7355	2041	13289
1965	5005	16156	8742	7414	2525	13631
1966	5059	16409	9020	7389	2576	13833
1967	6076	16409	9020	7389	2576	13833
1968	5937	17021	9890	7131	2736	14285
1969	6349	19134	10097	9037	2994	16140
1970	6660	21126	11218	9908	2126	19000
1971	6694	21621	11670	9951	2130	19491
1972	6254	22300	12170	10130	2142	20158
1973	6247	23561	12443	11118	2160	21401
1974	7428	24191	12816	11375	3817	20374

20390	4145	11572	12963	24535	7078	1975
21917	4415	12252	14080	26332	8440	1976
22357	4636	12626	14367	26993	7786	1977
23162	4808	12922	15048	27970	7784	1978
23776	5034	13857	14953	28810	7852	1979
24291	5375	14120	15546	29666	7952	1980
23707	5692	13880	15519	29399	8314	1981
25319	5712	14907	16124	31031	8387	1982
24509	6009	14693	15825	30518	8212	1983
25301	6174	14927	16548	31475	8100	1984
25404	6349	15212	16541	31753	8308	1985

Ⅱ باب

نوپۇسنىڭ تارقىلىشى ۋە زىچلىقى

§ 1. بازار، يېزىلاردىكى تارقىلىشى

ناھىيە تەۋەسىدىكى نوپۇس ئىچىدە يېزا نوپۇسى مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. 1949 - يىلى يېزا نوپۇسى %4.90نى ئىگىلەيتتى. كېيىن بازار ئىگىلىكىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بازار نوپۇسى ئاستا - ئاستا كۆپەيدى، 1985 - يىلغا كەلگەندە يېزا نوپۇسىنىڭ نىسبىتى %80كە چۈشتى.

1949 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس 11 مىڭ 716 ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 10 مىڭ 593 بولۇپ، %4.90نى ئىگىلىگەنىدى.

1953 - يىلى نوپۇس 12 مىڭ 545 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 11 مىڭ 210 بولۇپ، %35.89نى ئىگىلىدى.

1964 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس 15 مىڭ 690 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 13

مىڭ 289 بولۇپ، %84.7نى ئىگىلىدى.
1976 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس 26 مىڭ 332 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 21 مىڭ 917 بولۇپ، %83.2نى ئىگىلىدى.
1982 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس 31 مىڭ 31 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 25 مىڭ 319 بولۇپ، %81.6نى ئىگىلىدى.
1985 - يىلى ئومۇمىي نوپۇس 31 مىڭ 753كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا نوپۇسى 25 مىڭ 404 بولۇپ، %80نى ئىگىلىدى.

§ 2. جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى

ناھىيە تەۋەسىدىكى نوپۇس، ئاساسەن، كۆنچى دەريالىق بىلەن تارىم دەريالىق بويلىرىغا تارقالغان. 1985 - يىلى تارىم دەريالىقىدىكى ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان تارىم يېزىسى ۋە دۆڭقوتان يېزىسى ھەم ئىككى چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ نوپۇسى ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ تەخمىنەن 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. لوپنۇر بازىرى ۋە شىكىپىڭ، «ئىتتىپاق» يېزىلىرىنىڭ نوپۇسى كۆنچى دەريالىقىدىكى ئىككى ياقىسىغا تارقالغان بولۇپ، ناھىيە ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ تەخمىنەن 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

§ 3. نوپۇسنىڭ زىچلىقى

1. بازار

50 - يىللاردا لوپنۇر بازىرىنىڭ كۆلىمى تەخمىنەن بىر كۋادرات كىلومېتر كېلەتتى. 1953-يىلدىكى 1335 بازار نوپۇسى بويىچە ھېسابلىغاندا، بىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1350 ئادەم توغرا كەلدى.
ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، لوپنۇر بازىرىنىڭ كۆلىمى بارا - بارا كېڭەيدى. 1985 - يىلى لوپنۇر بازىرىنىڭ كۆلىمى 4.18 كۋادرات كىلومېترغا، بازار نوپۇسى 6349 غا يەتتى، يەنى ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1519 ئادەم توغرا كەلدى.

2. يېزا

1985 - يىلى يېزا نوپۇسى 25 مىڭ404 بولۇپ، ئۇلار 59 مىڭ 760 كۋادرات كىلومېتر زېمىنغا تارقالغان، بۇنىڭغا ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ بىر نەچچەتۈەن-مەيداندىكى 41 مىڭ 808 ئادەمنى قوشقاندا، ناھىيە يېزىلىرىدا ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1.23 ئادەم توغرا كېلىدۇ.
1985 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق يېزىلارنىڭ نوپۇس زىچلىقى مۇنداق بولدى: ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە شىكىپىڭ يېزىسىدا 1.4 تىن، «ئىتتىپاق» يېزىسىدا 362.64 تىن، تارىم يېزىسىدا 3.24 تىن، دۆڭقوتان يېزىسىدا 0.34 تىن ئادەم توغرا كەلدى.

III باب

نوپۇس قۇرۇلمىسى

§ 1. مىللەت قۇرۇلمىسى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى ۋە مىنگو دەۋرىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى نوپۇس ئىچىدە ئۇيغۇرلار مۇتلەق كۆپ ساننى ئىگىلەيتتى، خەنزۇلاردىن بىر قانچە ئون كىشىلا بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى نوپۇس ئىچىدە ئۇيغۇرلار بىلەن خەنزۇلار ئاساسىي ئورۇندا تۇردى، ئۇيغۇرلارنىڭ كۆپىنچىسى تارىم، شىڭپىڭ، دۆڭقوتان يېزىلىرى، خۇرجا، چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا تارقالغان، ئۇرۇقچىلىق مەيدانى ۋە «ئىتتىپاق» يېزىسىدىمۇ ئانچە - مۇنچە بار. خەنزۇلارنىڭكۆپىنچىسى «كۆنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ئىتتىپاق» يېزىسى ۋە ناھىيە بازىرىغا تارقالغان، تارىم، شىڭپىڭ يېزىلىرى ۋە ئۇرۇقچىلىق مەيدانىدىمۇ ئاز - تولا بار. ناھىيە تەۋەسىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ بىر نەچچە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانىدا خەنزۇلار مۇتلەق كۆپ ساننى ئىگىلەيدۇ.

1953 - يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى 12 مىڭ 545 نوپۇس ئىچىدە ئۇيغۇر 12 مىڭ 340 بولۇپ، 98.4%نى ئىگىلەيتتى، بۇنىڭدىن باشقا 200 خەنزۇ، باشقا مىللەتلەردىن ئون نەچچىلا كىشى بار ئىدى.

1964 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق 15 مىڭ 690 نوپۇس ئىچىدە ئۇيغۇر 13 مىڭ 758 بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 87.7 پىرسەنتىنى؛ خەنزۇ 1802 بولۇپ، 11.5%نى ئىگىلىدى؛ يەنە 113 خۇيزۇ، بىر موڭغۇل، يەتتە قازاق، تۆت جۇاڭزۇ، بىر مياۋزۇ، ئىككى شىبە، بىر چاۋشيەنزۇ، بىر قىرغىز بار ئىدى.

1982 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق ئومۇمىي نوپۇس 31 مىڭ 31 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 21 مىڭ 815 بولۇپ، 70.3%نى، خەنزۇ 8145 بولۇپ، 26.25%نى ئىگىلىدى.

1985 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس 31 مىڭ 753 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 22 مىڭ 665 بولۇپ، 71.4%نى؛ خەنزۇ 9037 بولۇپ، 28.5%نى ئىگىلىدى؛ باشقا مىللەت كىشىلىرى بەك ئاز ئىدى.

1988 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس 30 مىڭ 196 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 21 مىڭ 815 بولۇپ، 72.2%نى؛ خەنزۇ 8145 بولۇپ، 26.9%نى ئىگىلىدى؛ يەنە 141 خۇيزۇ، ئالتە موڭغۇل، 27 قازاق، 14 جۇاڭزۇ، تۆت مانجۇ، بىر شۇيزۇ، بىر داغۇر، ئۈچ تاتار، بىر شىبە، توققۇز ئۆزبېك، بىر قىرغىز بار ئىدى.

1958 - يىلى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى ناھىيە تەۋەسىدە ئارقا - ئارقىدىن بىر نەچچە دېھقانچىلىق مەيدانى قۇردى، ئۇلارنىڭ نوپۇسى دەسلەپكى چاغدىكى 10 نەچچە مىڭدىن 1985 -

يىلى 41 مىڭ 808 گە يەتتى، تۆۋن - مەيدان نوپۇسى ئىچىدە خەنزۇلار %99تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ.

1985 - يىلى يېزا، بازار نوپۇسىنىڭ مىللەت قۇرۇلمىسى مۇنداق بولدى: شىڭپىڭ يېزىسىدىكى 6124 ئادەم ئىچىدە ئۇيغۇر 3929 بولۇپ، %64.15نى، خەنزۇ 2169 بولۇپ، %35.4نى ئىگىلىدى. «ئىتتىپاق» يېزىسىدىكى 3162 ئادەم ئىچىدە ئۇيغۇر 295 بولۇپ، %9.32نى، خەنزۇ 2867 بولۇپ، %90.67نى ئىگىلىدى. تارىم يېزىسىدىكى 11 مىڭ 90 ئادەم ئىچىدە ئۇيغۇر 8758 بولۇپ، %78.97نى، خەنزۇ 2332 بولۇپ، %21نى ئىگىلىدى. دۆڭقوتان يېزىسىدىكى 4211 ئادەم ئىچىدە ئۇيغۇر 4182 بولۇپ، %99.3نى؛ خەنزۇ 29 بولۇپ، %0.68نى ئىگىلىدى. لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىكى 4826 بازار ئاھالىسى ئىچىدە ئۇيغۇر 2155 بولۇپ، %44.65نى؛ خەنزۇ 2604 بولۇپ، %53.96 نى ئىگىلىدى (يۇقىرىدىكىلەر ناھىيىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىنىڭ نوپۇسىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ).

§2. كەسىپ قۇرۇلمىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 1 - يىلى بىر نەچچە 100 كىشى تىكەنلىك ئەتراپىدا دېھقانچىلىق قىلغان. گۈاڭشۇ 18 - يىلى (1892 - يىلى) شىڭپىڭ چوڭ ئۆستىكى پۈتتۈرۈلگەندىن كېيىن، شىمالىي قىسىم رايوندا دېھقانچىلىق قىلىدىغانلار پەيدىنپەي كۆپەيدى. 1949 - يىلى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا قەدەر لوپنۇر ناھىيىسى ئاساسىي جەھەتتىن يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق ناھىيىسى بولۇپ شەكىللەندى.

1952 - يىلى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئىجتىمائىي سىنىپلار، تەبىقىلەرگە دائىر مەلۇماتىغا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە 2398 ئائىلە، 12 مىڭ 275 ئادەم بولغان، بۇنىڭ ئىچىدە پومېشچىك ئائىلىسى 46، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 443 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 1.92 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ باي دېھقان ئائىلىسى 113، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 1000 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 4.7 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 8.14 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ ئوتتۇرا دېھقان ئائىلىسى 555، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 3536 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 23.14 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 28.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسى 1044، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 4289 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 43.54 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 34.94 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ يالالانما دېھقان ئائىلىسى 349، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 839 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 14.55 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 6.83 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ كونا ئەمەلدار ئائىلىسى 11، نوپۇسى 76 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 0.46 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 0.62 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن؛ سودىگەر ۋە ئۇششاق قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسى 280، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 2092 بولۇپ، ناھىيە بويىچە ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 11.6 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 17 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە نوپۇسنى تۇنجى قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرگەندە، ناھىيە بويىچە 2857 ئائىلە، 12 مىڭ 545 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق قىلىدىغان ئائىلە 1983، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 8828 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 69.4 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 70.37 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ چارۋىچىلىق بىلەن

شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 748، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 3017 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 26.2 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 24 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ قول ھۈنەرۋەن ۋە ئۇششاق سودىگەر ئائىلىسى 59، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 236؛ كادىر ۋە ئەركىن خىزمەتچى ئائىلىسى 76، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 464.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە نوپۇسنى 3 - قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرگەندە، ناھىيە بويىچە 8387 ئائىلە، 31 مىڭ 31 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق قىلىدىغان ئائىلە 4236، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 16 مىڭ 755 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 50.5 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 54.05 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئائىلە 2628، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 8629 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 31.33 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 27.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى ئائىلىسى 1088، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 4455 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 1297 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 14.35 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ دۆلەت كارخانىلىرى، بازارلاردىكى كوللېكتىپ كارخانىلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچى ئائىلىسى 435، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 1172 بولۇپ، ئومۇمىي ئائىلىنىڭ 3.99 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 3.77 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

§ 3. مەلۇمات قۇرۇلمىسى

1953 - يىلى مەملىكەت بويىچە نوپۇسنى تۇنجى قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرگەندە، ناھىيىگە قاراشلىق 12 مىڭ 545 نوپۇس ئىچىدە ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن بىر ئادەم، تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەن 23 ئادەم، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئىككى ئادەم، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن 115 ئادەم، تولۇق باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن 397 ئادەم، تولۇقسىز باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتتۈرگەن 3970 ئادەم بارلىقى مەلۇم بولدى.

1982 - يىلى ناھىيە بويىچە نوپۇسنى 3 - قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرگەندە، ناھىيىگە قاراشلىق 31 مىڭ 31 نوپۇس ئىچىدە ئالىي تېخنىكۇم (ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەنلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) مەلۇماتىغا ئىگىلەر 96، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگىلەر 958، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر 4393، باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر 8596 ئىكەنلىكى، 7793 ساۋاتسىز (12 ياشتىن يۇقىرى خەت تونۇمايدىغان ۋە ناھايىتى ئاز تونۇيدىغانلار) بارلىقى مەلۇم بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى بازار نوپۇسى ۋە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نوپۇسنىڭ مەلۇمات سېلىشتۇرمىسى

18 - قىسىم 2 - جەدۋەل

مەلۇماتى	جەمئىي	بازاردىكىسى		يېزىدىكىسى	
		ئادەم سانى	%	ئادەم سانى	%
ئالىي تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگىلەر (ئوقۇغانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)	96	75	78.1	21	21.9

تېخنىكۇم، تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر	958	869	90.7	89	9.3
تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر	4393	1291	29.4	3102	70.6
باشلانغۇچ مەكتەپ مەلۇماتىغا ئىگىلەر	8596	1231	14.3	7365	85.7
12 ياشتىن يۇقىرى خەت تونۇمايدىغان ۋە ناھايىتى ئاز تونۇيدىغانلار	7793	397	5.1	7396	94.9

1982 - يىلدىكى بازار نوپۇسى 5712 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 3466 بولۇپ، بازار نوپۇسىنىڭ 60.68 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ يېزا نوپۇسى 25 مىڭ 319 غا يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپتىن يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگىلەر 10 مىڭ 577 بولۇپ، يېزا نوپۇسىنىڭ 41.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بازاردىكى 12 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتى 6.95%، يېزىدىكى 12 ياشتىن يۇقىرى نوپۇسنىڭ ساۋاتسىزلىق نىسبىتى 29.2% بولدى.

§ 4. جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 33 - يىلى (1907 - يىلى) ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 2580، ئايال 2345 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:110 (ئايال 100 دەپ ھېسابلاندى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) بولغانىدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ناھىيىدىكى ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدە ئەر 4619، ئايال 4008 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:115 بولدى.

1949 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 6417، ئايال 5299 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:121 بولدى.

1953 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 6871، ئايال 5674 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى 100:121 بولدى.

1964 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 8335، ئايال 7355 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:113.3 بولدى.

1970 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 11 مىڭ 218، ئايال 9908 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى 100:113.2 بولدى.

1976 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 14 مىڭ 80، ئايال 12 مىڭ 252 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:114.9 بولدى.

1982 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 16 مىڭ 124، ئايال 14 مىڭ 907 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:108 بولدى.

1985 - يىلى ناھىيىگە قاراشلىق نوپۇس ئىچىدە ئەر 16 مىڭ 541، ئايال 15 مىڭ 212 بولۇپ، جىنس ئايرىمىسى نىسبىتى 100:108.7 بولدى.

IV باب

پىلانلىق تۇغۇت

لوپنۇر ناھىيىسىدە 1963 - يىلدىن باشلاپ ئاۋۇال خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىق قىلىندى، ناھىيىدە پىلانلىق تۇغۇتقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمىدە پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى، بۇ ئىشخانا ئاساسلىقى‌تەشۋىقات-تەربىيە خىزمىتىنى تۇتتى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتى ئىلاجسىز توختاپ قالدى. 1978 - يىلدىكى پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، بۇ خىزمەت يەنە پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھىم خىزمەتلەر كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈلدى. 1980 - يىل 2 - ئايدا ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇتقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى (بۇ گۇرۇپپا كېيىن پىلانلىق تۇغۇت كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى)، پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى ھەم تۆت گۇڭشې (يېزا) دا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە مەسئۇل مەخسۇس يارداەمچى قويۇلدى، چوڭ ئەترەت (كەنت)، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى (تەبىئىي كەنت) دە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە مەسئۇل مەخسۇس خادىم قويۇلدى، بۇنىڭ بىلەن گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى تورى ئاساسىي جەھەتتىن شەكىللەندى، ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار ئارىسىدا پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1980 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى ناھىيىلىك سەھىيە بۆلۈمىدىن ئايرىپ چىقىلىپ ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى كومىتېتى ئىشخانىسى قۇرۇلدى.

1985 - يىلغا كەلگەندە ناھىيە بويىچە خەنزۇ ياشلار ئارىسىدا كېچىكىپ توي قىلىش كەيپىياتى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەندى، كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى 17.29% كە يەتتى، ئاز سانلىق مىللەت ياشلىرىنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى 52.9% كە يەتتى. ناھىيە بويىچە نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىش نىسبىتى 1981 - يىلدىكى 14.02‰تىن 13.04‰كە چۈشتى. چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدە ناھىيە بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇردى ۋە 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلغار ئورۇن، 1985 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى.

§1. تۇغۇت چەكلەش

لوپنۇر ناھىيىسىدە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى 1966 - يىلى تېخى بىخ ھالىتىدە بولۇپ، ئامما ئارىسىدىكى تەسىرى تولىمۇ ئاجىز ئىدى. 1981 - يىلىنىڭ بېشىغا كەلگەندىلا ئاندىن

پەيدىنپەي خېلى داغدۇغىلىق ئاممىۋى ھەرىكەت شەكىللەندى، شۇ يىلى ئىككى قارار كۆرس ئېچىلىپ، گۈڭشې، چوڭ ئەترەت ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە مەسئۇل كادىرلىرى ۋە ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ كادىرلىرى پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە دائىر فاكتجېن، سىياسەت، بەلگىلىمىلەرنى ئەستايىدىل ئۆگىنىشكە ئۈيۇشتۇرۇلدى، ناھىيىلىك پارتكوم، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە 1983 - يىل 1 - ئايىنى پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتى ئېيى قىلىشنى قارار قىلدى، ھاكىم تۇردى تالىش قاتارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى پۈتكۈل ناھىيە خەلقىگە رادىئو نۇتقى سۆزلىدى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل4- ئاينىڭ 6 - كۈنى ناھىيە بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەر ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، سىملىق رادىئودىن پايدىلىنىپ، «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ نوپۇسنىڭ كۆپپەيشىنى تىزگىنلەش مەسىلىسى توغرىسىدا بارلىق كومپارتىيە ئەزالىرى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرىغا يازغان ئوچۇق خېتى»، ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاستنىڭ «پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە ئالاقىدار بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق بەلگىلىمە» سى ۋە لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار تىپلار تەشۋىق قىلىندى، گۈڭشېلارمۇ كەينى - كەينىدىن تەقدىرلەش يىغىنلىرىنى ئاچتى. پىلانلىق تۇغۇت كۆز قارىشى ئامما ئارىسىدا پەيدىنپەي يىلتىز تارتىپ، كېچىكىپ توي قىلىش، كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش ۋە پىلانلىق تۇغۇتنى يولغا قويۇشنى شەرەپ دەپ بىلىشتەك يېڭى كەيپىيات شەكىللەندى، كۆپلىگەن كومپارتىيە ئەزالىرى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى، دۆلەت كادىرلىرى، گۈڭشې (يېزا)، چوڭ ئەترەت (كەنت) كادىرلىرى پىلانلىق تۇغۇت باشلامچىلىرىدىن بولۇپ قالدى.

1. كېچىكىپ توي قىلىش

1981 - يىلدىن باشلاپ ئاۋەتتە ئوغۇللارنىڭ 25 ياشتا، قىزلارنىڭ 23 ياشتا توي قىلىشى تەلەپ قىلىندى. پىلانلىق تۇغۇت تەشۋىقاتى كىشىلەر كۆڭلىگە چوڭقۇر سىڭگەنلىكى، تەشكىللەش ئەمەلىيلەشكەنلىكى ئۈچۈن، كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى يىلدىن - يىلغا ئۆستى. 1982 - يىلى خەنزۇ قىزلارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى 40.71% بولدى، ئۇنىڭدىن كېيىن يەنە سەل ئۆرلىدى، 1985 - يىلى خەنزۇ قىزلارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى 17%. 29، ناھىيە بويىچە قىزلارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش نىسبىتى 12.67% بولدى.

2. كېچىكىپ پەرزەنت كۆرۈش

1981 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسى يۇقۇرىنىڭ يولىۋرۇقىغا بىنائەن، بازاردىكى بىر جۈپ خەنزۇ ئەر - خوتۇن بىرلا پەرزەنتلىك بولسا بولىدۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بىر جۈپ خەنزۇ ئەر - خوتۇن ئىككى پەرزەنتلىك بولسا بولىدۇ، كۆپ پەرزەنتلىك ئەر - خوتۇنلارنىڭ تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇرۇشىغا مەدەت بېرىلىدۇ، دەپ ئېنىق بەلگىلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1981 - يىل 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىگە ئالاقىدار بەلگىلىمىسىنى يەنى ئۆمۈرۋايەت «بىرلا پەرزەنت كۆرۈدىغان ئەر - خوتۇنلارنىڭ مۇكاپاتلاش»، ئۇلارغا شەرەپ گۈۋاھنامىسى، مۇكاپات پۇلى، يالغۇز پەرزەنت گۈۋاھنامىسى بېرىش توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسىنى تارقاتتى. ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىل 4 -

ئاينىك 6 - كۈنى «لوپنۇر ناھىيىلىك 1 - نۆۋەتلىك پىلانلىق تۇغۇت بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەر ۋەكىللىرى يىغىنى» ئاچتى، يىغىندا ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى دوكلات بەردى، ئون ئىلغار كوللېكتىپ (ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى، ناھىيىلىك چۈچۈك بۇيا قىيامى زاۋۇتى، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىسى، ناھىيىلىك2- ئوتتۇرا مەكتەپ، لوپنۇر يول ئاسراش ئوچاستىكىسى، شىڭپىڭ گۈڭشې شىپاخانىسى، «ئىتتىپاق» گۈڭشې 3 - چوڭ ئەترەت باشلانغۇچ مەكتىپى، «ئىتتىپاق» گۈڭشېسى، كۈڭۈەن چوڭ ئەترىتىنىڭ 2 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ۋە 3 - ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى)، 42 ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ناھىيە بويىچە توغۇت يېشىدىكى 133 جۈپ ئەر - خوتۇن يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالدى، خەنزۇلارنىڭ پىلانلىق تۇغۇت نىسبىتى 66.18% كە يەتتى، ناھىيە بازىرىدا مەركەز ئوتتۇرىغا قويغان كۆپ پەرزەنتلىك بولۇشنى توگىتىش تەلىپى ئىشقا ئاشۇرۇلدى، بىراق يېزىلارنىڭ ئايرىم جايلىرىدا، مەسىلەن «ئىتتىپاق» يېزىسى، خۇرجا چارۋىچىلىق فېرمىسى ۋە چوڭكۆل چارۋىچىلىق فېرمىسىدا يەنىلا كۆپ پەرزەنتلىك بولۇش ئەھۋالى كۆرۈلدى.

يالغۇز پەرزەنتلىك ئائىلىلەر «يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى»غا ئاساسەن تۆۋەندىكىدەك مۇكاپاتلاش ۋە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولدى:

1) بالىسى ئون ياشقا كىرگىچە ھەر يىلى 60 يۈەن بالىلار ساقلىقىنى ساقلاش پۇلى ياكى شۇنىڭغا باراۋەر كېلىدىغان نومۇر بېرىلدى ياكى تۇغقان ئانا بىر يىل دەم ئالدى (دۆلەت بەلگىلىگەن توغۇت دەم ئېلىش ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، دەم ئېلىش مەزگىلى ستاژىغا قوشۇپ ھېسابلاندى، ئىش ھەققى بۇرۇنقىدەك بېرىلىۋەردى، نومۇر بۇرۇنقىدەك خاتىرىلىنىۋەردى. يۇقىرىدىكى ئىككى خىل چارىنىڭ خالىغان بىرىنى تاللىۋېلىشىغا رۇخسەت قىلىندى، ئۇ شۇ كىشى تۇرۇشلۇق ئىدارە تەستىقلىغاندىن كېيىن ئىجرا قىلىندى.

2) يالغۇز پەرزەنتلەر يەسلىگە، بالىلار باغچىسىغا قوبۇل قىلىنىش، مەكتەپكە كىرىش، داۋالىنىشتا «تۆتتە ئېتىبار بېرىش» ۋە ئالاقىدار پاراۋانلىق تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولدى.

3) ھەر ئىككىسى ئىشلەيدىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يالغۇز پەرزەنتى كېسەل بولۇپ قېلىپ، كۆتۈشكە توغرا كەلسە، دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتىغا ئاساسەن، ئىدارىسى تەستىقلىغاندىن كېيىن، دادىسى ياكى ئانىسىنىڭ بالىغا قارىشىغا رۇخسەت قىلىندى، بالىغا قارىغان مەزگىلدە ئىش ھەققىنىڭ 90 پىرسەنتى بېرىلدى، بالىغا قارىغان ۋاقتى 45 كۈندىن ئېشىپ كەتمىسە، يىل ئاخىرىدىكى مۇكاپات باھالاشقا تەسىر يەتمىدى.

4) يالغۇز پەرزەنتلەر يېزىغا چۈشمىسىمۇ بولىدىغان بولدى، ئىشچى، كادىر، ئوقۇغۇچى، ئەسكەر قوبۇل قىلغاندا ئوخشاش شەرت ئاستىدا ئاۋۋال ئۇلار قوبۇل قىلىندى، خىزمەتكە تەقسىم قىلغاندا ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىدا قېلىشىغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئېتىبار بېرىلدى.

5) ئاتا - ئانىسىنىڭ پېنسىيە پۇلى كۆپەيتىپ بېرىلدى. 1980 - يىلدىن باشلاپ، يالغۇز پەرزەنتلەرنىڭ ئاتا - ئانىسى پېنسىيىگە چىققاندا پېنسىيە پۇلى 5% كۆپەيتىپ بېرىلدى (پېنسىيە پۇلى 100% بېرىلگەنلەرنىڭ كۆپەيتىپ بېرىلمىدى).

6) يېزىلاردىكى يالغۇز پەرزەنتلىك ئائىلىلەرگە تۆت كىشىلىك ئۆلچەملىك قالدۇرۇق يەر ۋە قالدۇرۇق چارۋا ھەم ئۆيلۈك يەر بېرىلدى؛ ئىشچى قوبۇل قىلغان ۋە سانائەت، قوشۇمچە كەسىپلەرگە ئادەم ئاجراتقاندا يالغۇز پەرزەنتلەرگە ئاۋۋال ئېتىبار بېرىلدى؛ يالغۇز پەرزەنتلەرگە

نورما ئاشلىقى چوڭلارنىڭ ئۆلچىمى بويىچە بېرىلدى؛ يالغۇز پەرزەنتنىڭ ئاتا - ئانىسى گۇڭشې ئەزاسى بولسا، ياشىنىپ ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قالغاندا، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن ئوبدان خەۋەر ئالدى ھەم ھەر ئايدا ئۇچ يۈەندىن بەش يۈەنگىچە تۇرمۇش يارەم پۇلى بەردى.

7) يالغۇز پەرزەنتلىك ئەر - خوتۇنلارغا شەرەپ گۇۋاھنامىسى ياكى بىر قېتىملا مادداي (ياكى نەق پۇل) مۇكاپات بېرىلدى.

8) شەھەردە ئۆي تەقسىم قىلغاندا يالغۇز پەرزەنتلىك ئائىلىلەرگە ئېتىبار بېرىلدى، ئۇلارنىڭ ئۆي كۆلىمى ئىككى بالا ھېسابىدا ھېسابلاندى.

9) ئەر - خوتۇننىڭ ھەر ئىككىسى يالغۇز پەرزەنت بولسا، ئۇلار تۇي قىلغاندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىۋاستە تۇغقانلار دەپ قارىلىپ، بەلگىلەنگەن ئالاقىدار تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى.

3. تۇغۇت چەكلەش تېخنىكىسى

ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى 60 - يىللاردىلا ھامىلىنى سۈنئىي ئۇسۇل بىلەن چۈشۈرۈۋېتىش، تۇغۇت چەكلەش ھالقىسى سېلىش ۋە ئۇنى ئېلىۋېتىش، ئۇرۇق نەيچىسىنى بوغۇۋېتىش، تۇخۇم نەيچىسىنى بوغۇۋېتىش قاتارلىق تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىلىرىنى ئىشلىيەلەيدىغان بولغانىدى. 1985 - يىلغا كەلگەندە ناھىيىلىك خەلق دوختۇرخانىسى، شىڭپىڭ يېزىلىق شىپاخانا، تارىم يېزىلىق شىپاخانا، «ئىتتىپاق» يېزىلىق شىپاخانا ھەرخىل تۇغۇت چەكلەش ئوپېراتسىيىلىرىنى ئىشلىيەلەيدىغان بولدى. 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە 63 ئايال تۇخۇم نەيچىسىنى بوغۇۋېتىش ئوپېراتسىيىسى قىلدۇردى، ناھىيە بويىچە يەنە 5170 ئادەم تۇغۇت چەكلەيدىغان باشقا تەدبىرلەرنى قوللاندى. تۇغۇت چەكلەش نىسبىتى 83%كە يەتتى.

§ 2. بېجىرىم تۇغۇش، ئوبدان بېقىش

1953 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە ناھىيە بويىچە يېڭى ئۇسۇلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىش ئومۇملاشتۇرۇلدى. 1956 - يىلى ناھىيە بازىرىدا ئورگان يەسلىسى قۇرۇلدى. 1962 - يىلى بالىلار باغچىسى قۇرۇلۇپ، بالىلارنى ئوقۇشقا كىرىشتىن ئىلگىرى تەربىيەلەش قانات يايدۇرۇلدى. 1979 - يىلى بالىلار سىنىپى بالىلارنى «بالىلار ماۋارىپ پروگراممىسى» بويىچە تەربىيەلەشنى يولغا قويدى.

1979 - 1981 - يىللىرى ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكىنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى ناھىيىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم رايونلىرىدىكى 12 ياشتىن تۆۋەن بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى تەكشۈردى. 50 - يىللارنىڭ كېيىنكى مەزگىللىرىدە ناھىيە بويىچە بوۋاقلاردا بولىدىغان قاتما كېسەللىكى يوقىتىلدى، كۆپ كۆرۈلىدىغان، دائىم ئۇچرايدىغان باشقا بالىلار كېسەللىرىمۇ پەيدىن-پەي ئازايدى. 60 - يىللارنىڭ بېشىدىن ئېتىبارەن، بوۋاقلارغا يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئوكۇلى ئۇرۇلدى ھەم بوۋاقلارنىڭ سالامەتلىكىنى قەرەللىك تەكشۈرۈپ تۇرۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1981 - يىلى ناھىيە بويىچە پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلغاندىن

بۇيان، ناھىيىلىك پىلانلىق تۇغۇت ئىشخانىسى دوختۇرخانا، يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى قاتارلىق تارماقلارغا ماسلىشىپ، بېجىرىم تۇغۇش، ئوبدان بېقىشقا دائىر خىزمەتلەرنى پائال ياخشى ئىشلىدى. ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى، ناھىيىلىك دوختۇرخانا توي قىلىشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈش، ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى تەكشۈرۈش، ھامىلدار ئاياللارغا ھامىلدارلىق مەزگىلىدىكى تازىلىق، ئوزۇقلىنىش قاتارلىقلار توغرىسىدىكى پەننىي بىلىملەرنى كونسۇلتاتسىيە قىلىپ بېرىشكە نۇقتىلىق مەسئۇل بولدى ھەمدە تۇغۇت مەزگىلى يېقىنلاشقاندا مۇھاپىزەت قىلىش، دوختۇرخانىدا تۇغدۇرۇش، تۇغقاندىن كېيىن يوقلاش، بوۋاقلارنى بېقىشقا يېتەكچىلىك قىلىش تەدبىرلىرىنى قوللاندى، ناھىيىلىك رادىئو ئۇزىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى رادىئودىن پايدىلىنىپ، بېجىرىم تۇغۇش، ئوبدان بېقىشقا دائىر پەننىي بىلىملەرنى قەرەلسىز تەشۋىق قىلىپ تۇردى.

لوپنۇر ناھىيىسىگە قاراشلىق نوپۇسنىڭ 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە تۇغۇلۇش، ئۆلۈش، تەبىئىي كۆپىيىش ئەھۋالى

18 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	يىل ئاخىرىدىكى نوپۇس	تۇغۇلغىنى		ئۆلگىنى		نوپۇسنىڭ تەبىئىي كۆپىيىشى	
		ئادەم سانى	تۇغۇلۇش نىسبىتى%	ئادەم سانى	ئۆلۈش نىسبىتى%	ئادەم سانى	كۆپىيىش نىسبىتى%
1981	29399	615	20.9	179	6.08	432	14.8
1982	31031	719	23.2	121	3.89	530	17.1
1983	30518	610	19.98	102	3.34	508	16.6
1984	31475	454	14.4	80	2.54	374	11.8
1985	31753	585	18.4	165	5.2	420	13.2

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان پىلانلىق تۇغۇت ئەھۋالى

18 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار	خەنزۇلارنىڭ تۇغۇلۇش نىسبىتى			يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالغانلار		ئاياللارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىشى			تۇغۇت چەكلىگەن تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللار	
	تۇغۇلغان ئادەم سانى	پىلان ئىچىدە تۇغۇش		ئەر-خوتۇن (جۈپ)	گۇۋاھنامە ئېلىش نىسبىتى%	ئادەم سانى	كېچىكىپ نىكاھلانغانلار سانى	كېچىكىپ نىكاھلىنىش نىسبىتى%	ئادەم سانى	%
		ئادەم سانى	%							
1981	214	68	31.7	21	9.33	37	16	43.3	1177	31.02
1982	255	174	68.2	50	27.7	130	77	59.2	1245	87.12
1983	211	96	45.5	97	36.09	58	34	58.6	1140	71.56
1984	151	130	86.1	112	47.8	405	336	82.9	1342	80.8
1985	136	90	66.2	113	6.09	300	262	87.3	5170	83.4

ئىزاھات: «يالغۇز پەرزەنت گۇۋاھنامىسى ئالغانلار» دېگەن كاتەكچىدىكى سانلارنىڭ1985- يىلدىن ئىلگىرىكىسى خەنزۇلارنىڭ سانىنى كۆرسىتىدۇ، 1985 - يىلدىكىسى سەككىز جۈپ ئاز سانلىق مىللەت ئەر - خوتۇننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«ئاياللارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىشى» دېگەن كىتابچىدىكى سانلارنىڭ 1984 - يىلدىن ئىلگىرىكىسى خەنزۇلارنىڭ سانىنى كۆرسىتىدۇ، 1984 -، 1985 - يىللىرىدىكىسى ئاز سانلىق مىللەت ئاياللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قوشۇمچە
90 ياشتىن ئارتۇق ئۆمۈر كۆرگەنلەر

نىياز ئىساق

لوپنۇر ناھىيىسى شىكۆپىك يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 6 - يىلى (1867 - يىلى) تۇغۇلغان، 1960 - يىلى 93 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ 12 يېشىدىن باشلاپ ئۇششاق - چۇششەك ئوقەت قىلىپ، گۈلە (ئۆرۈك قېقى)، ياڭاق، يېمىش جىگدە قاتارلىقلارنى سانقان، كېيىن ئاشخانا ئاچقان، مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈشكە ھېرىسمەن ئىدى. 1958 - يىلى ياشىنىپ قالغاچقا، ئۆينىڭ پارچە - پۇرات ئىشلىرىنى قىلغان ۋە باغ باققان. ئۆمۈربويى كىشىلەر بىلەن دوستانە ئالاقە قىلىشقا ماھىر بولغان، كۆڭلى - كۆكسىنى كەڭ تۇتقان، يېمەكلىكنىڭ كۆپ خىل بولۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەن.

رەمىتۇللا ناسىر ھاجى

لوپنۇر ناھىيىسى شىكۆپىك يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 13 - يىلى (1874 - يىلى) تۇغۇلغان، 1982 - يىلى 108 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ ياش چاغلىرىدىن تارتىپ تاكى قېرىغىچە ئورمىدىن سەھەر تۇرۇپ ناشتا قىلىشقا ۋە ئەمگەك قىلىشقا ئادەتلەنگەن، مېۋىلىك دەرەخ ئۆستۈرۈشكە ئىشتىياق باغلىغان، كۆپ دوست تۇتقان، كۆڭلى-كۆكسىنى كەڭ تۇتقان ھەم ئۇمىدۋار بولغان، دائىم سۆت ئىچىپ تۇرغان، گۆشكە ئامراق بولۇپ، كۆكتاتنى ناھايىتى ئاز يېيىشكە ئادەتلەنگەن.

ئىبراھىم تىيىپ

لوپنۇر ناھىيىسى شىكۆپىك يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 5 - يىلى (1879 - يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 106 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ يەتتە ياشقا كىرگەندە ئاتا - ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەن، يەتتە ياشتىن 25 ياشقىچە كورلىدا دىنى مەكتەپتە ئوقۇغان، 25 يېشىدا توي قىلغان، شۇنىڭدىن كېيىن سەككىز مو يەر سېتىۋېلىپ دېھقانچىلىق قىلغان. تۇرمۇشى قىيىن بولغاچقا، ئاددىي تائاملار بىلەن ئوزۇقلانغان، بۇغداي نېنى، زاغرىنى كۆپ يېگەن، دائىم سۆت ئىچىشكە، گۆشنى ناھايىتى ئاز يېيىشكە ئادەتلەنگەن.

زورىخان ئابلا (ئىبراھىم تېيىپنىڭ ئايالى)

لوپنۇر ناھىيىسى شىكۆپىك يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ15- يىلى (1889 - يىلى) تۇغۇلغان، ئۇنىڭ ئوزۇقلىنىش ئادىتى ئېرىنىڭكىگە ئوخشاش. ھازىر 100 ياشتىن ھالقىغان بولسىمۇ، يەنىلا تىمەن تۇرۇۋاتىدۇ.

سىيىت توختى

تارىم يېزىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 2 - يىلى (1863 - يىلى) تۇغۇلغان. 1966- يىلى 103 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ ئەمگەكتىن زادىلا ئايرىلمىغان، بۇغداي نېنى، ئەبجەش نان يېيىشكە، سۆت ئىچىشكە، گۆش ۋە كۆكتاتنى ئاز يېيىشكە ئادەتلەنگەن.

ئوغۇلنىساخان مودۇل (سىيىت توختىنىڭ ئايالى)

تارىم يېزىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) تۇغۇلغان. 1974-

يىلى 97 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. تۇرمۇش ئادىتى ئېرىنىڭكى بىلەن ئوخشاش.

ئىبراھىم مەمەت

لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىك يېزىسىنىڭ قاراقۇم كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ شىيەنفىك 4 - يىلى (1854 - يىلى) تۇغۇلغان. 1984 - يىلى 130 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ يىلبويى قوي باققان، يايلاقتا يېتىپ - قوپقان، گۆش ۋە سۈتتىن ئىشلەنگەن يېمەكلىكلەرنى ئاساسىي ئوزۇقلۇق قىلغان. دائىم ئوتۇن كۆمۈرىنىڭ چوغىدا كۆمەچ پىشۇرۇپ يېگەن. كالا، قوي گۆشلىرى ۋە ياۋايى ھايۋان گۆشى (جەرەن، توشقان قاتارلىقلارنىڭ گۆشى) نى يەپ تۇرغان، گۆشنى كۆپ ھاللاردا ئوتتا ياكى سۇدا پىشۇرۇپ يېيىشكە ئادەتلەنگەن، سۈت، قاغا جىگدە سېلىنغان ئۇماچ ياكى سۈت بىلەن شوۋگۈرۈچ قىلىپ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن.

تاھىر ئابلا

لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىك يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ18- يىلى (1892 - يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 93 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ياش ۋاقتىدا كورلا بىلەن چاقىلىق ئارىسىدا ئېشەك ھەيدەپ سودىگەرلىك قىلغان، شېك شىسەي زامانىسىدا ساقچى ئىدارىسىدا ساقچى بولغان. 1950 - يىلى بۇگۈرگە بېرىپ سودىگەرلىك قىلغان، كېيىن يەنە لوپنۇرغا قايتىپ كەلگەن، 1985 - يىلى مەسچىت خىزمەتكارى بولغان، ئۆمۈربويى ئۆيلەنمىگەن.

توختى باقى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم يېزىسىنىڭ تارىم كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى) تۇغۇلغان. 1979 - يىلى 98 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ ئۇزۇن ۋاقىت مال باققان، گۆشنى ئاساسىي ئوزۇق قىلغان.

باۋاقۇلى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 6 - يىلى (1875 - يىلى) تۇغۇلغان. 1975 - يىلى 100 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇزۇن ۋاقىت مال باققان. گۆشنى ئاساسىي يېمەكلىك قىلغان.

بارات بۆزچى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم يېزىسىنىڭ خادادۆڭ كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 12 - يىلى (1873 - يىلى) تۇغۇلغان. 1981 - يىلى 108 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ باپكار بولۇپ، قوشۇمچە ئۇزۇن ۋاقىت قوغۇن تېرىغان. يىل بويى سوغۇق سۇ ئىچىشكە ئادەتلەنگەن، نانغا ئامراق ئىدى، ھەمىشە ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ كىشىلەرگە ماتا توقۇپ بەرگەن، كۆپ ھاللاردا قەيەرگە بارسا شۇ يەردە قورساق توينۇزۇپ يۈرگەن.

نامان ئەلى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم يېزىسىنىڭ خادادۆڭ كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ10- يىلى (1884 - يىلى) تۇغۇلغان. 1984 - يىلى 100 ياشتا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ئۇزاق مۇددەت مال باققان، گۆش ۋە سۈتتىن ئىشلەنگەن يېمەكلىكلەرنى يېيىشكە ئادەتلەنگەن، ئوۋ ئوۋلاشقا خۇشتار ئىدى.

ئايخان سېلىمباقى

لوپنۇر ناھىيىسى تارىم يېزىسىنىڭ خادادۆڭ كەنتىدىن، چىك سۇلالىسىنىڭ شىيەنفىك4- يىلى (1854 - يىلى) تۇغۇلغان. 1965 - يىلى 111 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇ ئۇزاق ۋاقىت

تاغدا مال باققان، تاغدا يەر ئېچىپ كۆكتات تېرىپ يېگەن، گۆشنى ئاساسىي ئوزۇق قىلغان، ئۇماچ، شورپا، سۇيۇقئاشقا ئامراق ئىدى، دائىم كالا، ئۆچكە سۈتى ئىچىپ تۇرغان.

ئىمىن تىلەك

تارىم يېزىسىنىڭ تارىم كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) تۇغۇلغان. 1987 - يىلى 103 ياشقا كىردى، ئۇ ئۇزۇن ۋاقىت پىيادە يۈرۈپ مال باققان، ئوتلاقتا يېتىپ - قوپقان، گۆشكە ۋە سۈتتىن تەييارلانغان يېمەكلىكلەرگە ئامراق، يىل‌بويى جەرەن، بېلىق، توشقان قاتارلىقلارنى ئوۋلايدۇ. قوي باققاندىن سىرت ئوۋچىلىق قىلىدۇ، باشقا ئىشلار بىلەن زادىلا كارى يوق، دائىم خۇشال - خورام يۈرىدۇ.

نەمەت موللا مەڭلىك

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ شىڭپىڭ يېزىسىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 20 - يىلى (1894- يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 91 ياشقا كىردى، يىل بويى دېھقانچىلىق قىلىدۇ، ئۇزاقتىن بېرى قارا ئاشلىقنى ئاساسىي ئوزۇق قىلىپ كەلگەن، بۇغداي تامىقىنى بەك ئاز يەيدۇ، كۆكتاتنى تېخىمۇ ئاز ئىستېمال قىلىدۇ، كۆڭلى - كۆكسى كەڭ.

خۇدابەردى تاھىر

لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ تۇڭچىكە كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ8- يىلى (1882 - يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 103 ياشقا كىردى. ئۇ ئۇزاق ۋاقىت ئوتلاقتا يېتىپ - قوپۇپ مال باققان، گۆش ۋە سۈتتىن تەييارلانغان يېمەكلىكلەرنى ئاساسىي ئوزۇق قىلىدۇ، قوي باققاندىن سىرت جەرەن، توشقان ئوۋلايدۇ، بېلىق تۇتىدۇ، كېيىن يۇرتىغا قايتىپ دېھقانچىلىق قىلدى ھەم شۇ كەنت پارتىيە ياچېيكىسىغا شۇجى بولدى، كۆڭلى - كۆكسىنى كەڭ تۇتۇپ خۇشال يۈرىدۇ، ھازىر ياشىنىپ قالغاچقا ئۆيىدە ئارام ئېلىۋاتىدۇ.

روزى تاھىر

خۇدا بەردى تاھىرنىڭ ئىنىسى، لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ تۇڭچىكە كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 100 ياشقا كىردى، ئۇزاق ۋاقىت مال باققان.

ھەسەن يۈسۈپ

لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 6 - يىلى (1880 - يىلى) تۇغۇلغان. 1985 - يىلى 105 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ ئەسلى كورلىلىق بولۇپ، كېيىنچە لوپنۇر ناھىيىسىگە كېلىپ ناسىر دېگەن كىشىگە يىللىقچى بولغان، گۆش، سۈتتىن تەييارلانغان يېمەكلىكلەرنى ئاساسىي ئوزۇق قىلغان، ئۇ خۇش مىجەز ئىدى.

تۇدىخان ناسىر

لوپنۇر ناھىيىسى شىڭپىڭ يېزىسىنىڭ داشى كەنتىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ10- يىلى (1884 - يىلى) تۇغۇلغان. 1987 - يىل 6 - ئايدا 103 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

سەيدۇللا ئىمام رەمىتۇللا

لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىن، چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1879 - يىلى) تۇغۇلغان. 1982 - يىلى 103 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ گۆش ۋە سۈتتىن تەييارلانغان تائاملار بىلەن ئوزۇقلىنىشنى ئاساس قىلغان.

ئون توققۇزىنچى قسىم

مىللەتنىڭ دىنى

ئون توققۇزىنچى قىسىم

مىللەت، دىن

I باب

مىللەت

لوپنۇر ناھىيىسى — ئۇيغۇرلارنى ئاساس قىلغان، كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايون، ھەر قايسى مىللەتلەر لوپنۇرنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈشكە ناھايىتى زور تۆھپە قوشتى، ئۇلار ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇزاق مۇددەت بىرلىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈش جەريانىدا ئىنتايىن يېقىن مۇناسىۋەت ئورناتتى، بولۇپمۇ يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، باراۋەر بولۇش، ئۆز ئارا ھەمكارلىشىش، ئىتتىپاقلىشىپ ئىلگىرىلەش، ئورتاق گۈللىنىش ئاساسىدا، «خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالمايدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالمايدۇ» غان مىللەت مۇناسىۋىتىنى يەنمۇ راۋاجلاندۇردى ۋە مۇستەھكەملىدى.

تارىختا لوپنۇردا تۇبۇتلەر، تۇركلەر، ئۇيغۇرلار، خەنزۇلار، موڭغۇللار ياشىغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ يىللىرىدا چىڭخەيدىن بىر قىسىم خۇيزۇلار كۆچۈپ كەلدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرى ۋە مىنگو دەۋرىدە يەنە باشقا جايلاردىن ئىنتايىن ئاز ساندا باشقا مىللەت كىشىلىرىمۇ كۆچۈپ كەلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىچكى جايلاردىن بىر تۇركۈم خەنزۇلار چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىش ئۈچۈن لوپنۇرغا كەلدى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە 13 مىللەت بار بولدى، ئۇلارنىڭ نوپۇسى 31 مىڭ 753 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 22 مىڭ 665 بولۇپ، 71.4%نى؛ خەنزۇ 9037 بولۇپ، 28.5%نى ئىگىلىدى؛ بۇنىڭدىن باشقا خۇيزۇ، موڭغۇل، قازاق، جۇاڭزۇ، مانجۇ، شۇيزۇ، داغۇر، شىبە، ئۆزبېك، قىرغىز قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت كىشىلىرىمۇ بار.

§ 1. ئۇيغۇرلار

1. تەرەققىيات جەريانى

ناھىيە تەۋەسىدە قەدىمكى زاماندىن تارتىپلا ئىنسانلار ياشىغان. تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرا

مەزگىللىرىدە ئۇيغۇرلار غەربكە كۆچۈش جەريانىدا لوپنۇر، قارا شەھەر (يەنجى) ئەتراپلىرىغا كېلىپ ماكانلاشقان. يۇەن، مىڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە لوپنۇردا يەرلىك ئاھالە — لوپنۇرلۇقلار تارقاق ئولتۇراقلاشقان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى ۋە يۇڭجېڭ يىللىرىدا ئىككى تۈركۈم ئاقسۇ دولانلىرى لوپنۇر تەۋەسىگە كۆچۈپ كەلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 2 - يىلى (1876 - يىلى) تۇرپان، توقسۇن قاتارلىق جايلاردىن نەچچە يۈز ئائىلىلىك ئۇيغۇر كۆچۈپ كەلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 16 - يىلى (1890- يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىگىنقىردا نەپىقە- دالالەت ئىدارىسى قۇرۇپ، 1200 ئائىلە ئۇيغۇرنى كۆچۈرۈپ كەلدى، شۇنىڭدىن كېيىن يەنە بۇگۇر، شايار، كورلىلاردىن بىر قىسىم ئۇيغۇرلارمۇ ئارقا - ئارقىدىن بۇ ناھىيە تەۋەسىگە كۆچۈپ كەلدى.

پۈتكۈل كۆچۈپ كىرىش تارىخىدا بەزىدە يېغىلىق، قۇرغاقچىلىق بولۇش، يۇقۇملۇق كېسەللىك تارقىلىش قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر قىسىم ئادەملەر سىرتقا چىقىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئومۇمەن كۆچۈپ كېلىپ ماكانلىشىش ئاساسىي ئورۇندا تۇردى، ئۇيغۇرلار نوپۇسى ئۆزلۇكسىز كۆپەيدى.

2. ئۆرپ - ئادەتلىرى

1) كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەتلىرى　　مىنگو دەۋرىدە لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ئۇيغۇرلار كورلا، كۇچا قاتارلىق جايلاردىن ماتا ۋە سپىتا توقۇلغان رەختلەرنى سېتىۋېلىپ كىيىم تىكىپ كىيەتتى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئەرلەر ئومۇمىيۈزلۈك قوي يۇڭىدىن توقۇلغان رەخت ۋە يەرلىك ئۇسۇلدا توقۇلغان رەختلەردىن كىيىم كىيەتتى. 30 -، 40 - يىللاردا قاتناشنىڭ راۋانلىشىشىغا ئەگىشىپ، زاۋۇتتا توقۇلغان رەختلەر بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، باھاسى بەك قىممەت بولغاچقا، ئۇنى ئاز ساندىكى پۇلدارلارلا سېتىۋالالايتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خەلقنىڭ تۇرمۇشى خېلى ياخشىلاندى، ھەرخىل كىيىملىك رەخت كۇنىدىن - كۇنگە كۆپەيدى. 50 - يىللاردا كىشىلەر كۆپىنچە زاۋۇتتا توقۇلغان ھەرخىل رەڭدىكى سىدام رەخت، تېرىكە ئىشلىتىدىغان بولدى، بولۇپمۇ چىبەرقۇت ھەممىدىن بەك قارشى ئېلىندى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يەنىلا بىرقىسىم ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشانغانلار ماتادىن كىيىم تىكىپ كىيەتتى.

60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە زاۋۇتتا توقۇلغان رەختلەر پەيدىنپەي كۆپەيدى، ماتا كىيىم - كېچەكلەر ئاساسىي جەھەتتىن يوقالدى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ، سوكنو، يۇڭ رەخت، ئارىلاش تالالىق توقۇلما قاتارلىق ئېسىل رەختلەر بازار - بېزىلاردىكى ئائىلىلەرگە كىردى.

ئۇيغۇر بوۋايلار كۆپىنچە ئۇزۇن چاپان كىيىدۇ، چاپان قېنىق رەڭلىك رەختتىن تىكىلىدۇ. ياقىسى بولمايدۇ، كەڭ - ئازادە بولىدۇ، ئۇزۇنلۇقى تىزدىن ئاشىدۇ، چاپان ئەستەرسىز، ئەستەرلىك، پاختىلىق دەپ ئۇچ خىل بولىدۇ، ئۇچ تۆگمىسى بولىدۇ، چاپاننى كىيگەندىن كېيىن بەلگە قارا، كۆك ياكى قىزىل بەلباغ باغلىنىدۇ. بوۋايلار كەڭ ئاغلىق ئىشتان (تامبال) كىيىدۇ، ئىشتانبېغى توم يېپتىن ئېتىلىدۇ. 50 - يىللاردا ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرى بوۋايلار قىشتا كۆپىنچە قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن ئاق تۇماق كىيەتتى، يازدا دوپپا ياكى شاپاق دوپپا كىيەتتى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بوۋايلار كۆپىنچە قالپاق كىيەتتى. قىش ۋە ئەتىيازدا پۇتىغا مەسە كىيەتتى، پاپپاق كىيمەي، پايتىما ئورايتتى، بايراقلىرى مەسىنىڭ سىرتىغا كالاچ كىيەتتى.

60 - يىللاردىن كېيىن ياش - ئۆسمۈرلەر پۈتىغا پايتىما ئورنىمايدىغان بولدى.
60 - يىللاردىن ئىلگىرى ئۇيغۇر ياشلىرى قىشتا قارا چىببەرقۇتتىن ياقىلىق كالتە چاپان، ئىچىگە ياقىلىق كۆڭلەك كىيەتتى، مۇنداق كۆينەكلەرنىڭ ياقىسىغا گۈل كەشتىلىنەتتى. 70-يىللاردىن كېيىن كۆپىنچە ھەرخىل سوكنو (بولۇپمۇ دۇراپ) دىن كالتە چاپان، پەلتو كىيىدىغان، شۇنداقلا كۆپىنچىسى كاستيۇم - بۇرۇلكا، شەپكە، كەپكە، بەتىنكە ۋە ئىچىگە كىگىز ياكى تېرە ئېلىنغان ئۇتۇك كىيىدىغان بولدى. 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، ئوغۇللار كىيىم - كېچەكنى سودا دۇكانلىرىدىن سېتىۋالىدىغان بولدى، ئىجتىمائىي ئېقىمنىڭ ئۆزگىرىشى نەتىجىسىدە، ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك پاسونىمۇ ئۆزگەردى.
ياشانغان ئۇيغۇر ئاياللار، ئاساسەن، گۈللۈك كۆڭلەك ياكى جىلىتكە، گۈللۈك ئىشتان قاتارلىق ئەنئەنىۋى كىيىم - كېچەكلەرنى كىيىدۇ. ئوتتۇرا ياش، ياش ئاياللار 70 - يىللاردىن كېيىن يازدا ئۇزۇن يېپەك پايپاق، قىشتا يۇڭ ئىشتان، تۇنجىلىك ئىشتان كىيىدىغان بولدى. 80 - يىللاردىن كېيىن قىزلارمۇ كاستيۇم-يوپكا، ئىككى تەرىپىدە چېكى بار كۆڭلەك (چېپاۋ)، پۇتۇن كۆڭلەك، قاتلاق يوپكا كىيىدىغان بولدى، كۆپىنچىسى رەختىنىڭ سۇپىتىگە قارايدىغان بولدى. قىش ۋە كۈزدە ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى سېپتا توقۇلغان يۇڭ پوپايكا، يۇڭ رەختتىن تىكىلگەن كىيىملەرنى كىيىدۇ.
50 - يىللاردا ئۇيغۇر ئاياللار دوپپا كىيەتتى، ئايرىملىرى ئاق ياكى قارا چۇمبەل ئارتىۋالاتتى. 50 - يىللارنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە چۇمبەل ئارتىش ئادىتى يوقالدى، ئاياللار بېشىغا ئاق رومال، گىرىب رومال، يۇڭ رومال سالىدىغان بولدى.
2) يېمەك - ئىچمىكى ئۇيغۇرلار گۆش ئىستېمالىغا قاتتىق تەلەپ قويىدۇ، ئىسلام دىنى قائىدىسى بويىچە قوش تۇياقلىق ۋە كۆشكۈچى ھايۋانلارنىڭلا گۆشىنى يېيىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ (توم تۇياقلىق، كۆشىمەيدىغان ھايۋان — ئاتنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ)، ئۆي قۇشلىرى، ياۋايى قۇشلار ۋە بېلىقلارنى يېيىشكە بولىدۇ؛ چوشقا، ياۋا چوشقا ۋە قېنى ئاقمىغان ھەم ئىسلام دىنى قائىدىسىدە ھارام قىلىنغان باشقا ھايۋانات گۆشلىرىنى يېيىش مەنئى قىلىنىدۇ.
ئۇيغۇرلار غىزالىنىش ۋاقتىدا ئاۋۋال تاماق شىرەسىنى كاڭغا ياكى كېگىز ئۈستىگە قويۇپ، شىرە ئەتراپىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ غىزالىنىدۇ، تاماقنى ئۆرە تۇرۇپ، مېڭىپ يۈرۈپ ۋە تامىقىنى كۆتۈرۈپ باشقىلارنىڭ ئۆيىگە كىرىپ يېيىش مەنئى قىلىنىدۇ.
ئۇيغۇرلار قوي، كالا گۆشلىرى ۋە سەۋزە، پىياز، چامغۇر، شوخلىغا ئامراق.
(1) شورپا بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ ئېسىل تامىقى، شورپا قوي گۆشىنى مۇشتۇمچىلىك چوڭلۇقتا پارچىلاپ سۇدا پىشۇرۇش بىلەن تەييارلىنىدۇ، قازان قاينىپ يېرىم سائەتچە ۋاقىت ئۆتكەندە يەنە سەۋزە ياكى چامغۇر سېلىنىدۇ، چوكا سانجىغاندا گۆشنى ئوڭايلا تېشىپ ئۆتسە، گۆش پىشقان بولىدۇ ۋە تەلەڭگە سۇزۇلىدۇ، ئاندىن ئازراق تۇز چېچىپلا ئىستېمال قىلىنىدۇ، شورپىسىغا نان چىلاپ يېيىلىدۇ ياكى ئۇگرە ئاش قىلىپ ئىچىلىدۇ.
(2) كاۋاپ ۋە تونۇر كاۋىپى قوي گۆشى نېپىز توغرىلىپ زىخقا ئۆتكۈزۈلىدۇ ۋە تۇخۇم ئېقى ھەم كىراخمالدىن تەييارلانغان خۇرۇچقا مىلەنگەندىن كېيىن كاۋاپلانغا تىزىلىپ زىرە، لازا، تۇز چېچىلىدۇ، ئاستى - ئۈستىگە ئۇرۇپ پىشۇرۇلىدۇ، پىشىپ ساپسېرىق رەڭگە كىرگەندە يېيىلىدۇ.
تونۇر كاۋىپى ئەزىز مېھمانلارغا زىياپەت بەرگەندە قوي گۆشىنى پۇتۇن پېتى تونۇردا پىشۇرۇش بىلەن تەييارلىنىدۇ، مېھمانلار خالىغىنىچە كېسىپ يەيدۇ.

(3) بېلىق كاۋىپى دۆڭقوتان رايونىدا بېلىق كاۋىپى ئومۇملاشقان. بۇ جايدىكى چارۋىچىلار ئىچ قارنى ئېلىنىپ ۋە يۇيۇپ تازىلانغان بېلىقنى يۇلغۇن ياكى توغراق ياغىچىغا ئۆتكۈزۈپ، ئازراق زىرە، لازا ۋە تۇز چېچىپ ئوتقا قاقلاپ پىشۇرۇپ يەيدۇ، مۇنداق بېلىق كاۋىپى بەكمۇ تەملىك بولىدۇ.

(4) ھېسىپ گۈرۈچ، مەيدىلەنگەن گۆش ۋە سەۋزە ئارىلاشتۇرۇلۇپ ھەم مۇۋاپىق مىقداردا تۇز، سۇ يېغى سېلىنىپ، ئاندىن پاكىزە تازىلانغان قوي ئۇچىيى (ياغلىق ئۇچەي) گە قۇيۇلىدۇ، ئاندىن كېيىن قازانغا سېلىپ قاينىتىلىدۇ (كۆپىنچە باشقا زاسۇيلەرگە قوشۇپپىشۇرۇلىدۇ)، پىشقاندىن كېيىن توغراپ يېيىلىدۇ.

(5) ئۆچكە قوينىڭ ئۆپكىسى سۇ بىلەن پاكىزە قانسىزلىتىلىدۇ، ئاندىن بۇغداي ئۇنى شىرنىسى (ھەرخىل تەم خۇرۇچ ۋە سۇ يېغى سېلىنىدۇ) ئۆچكە ئىچىگە قۇيۇلىدۇ، قۇيۇش جەريانىدا ئۇن شىرنىسىنىڭ سۇيى ئۆچكە تۆشۈكچىلىرىدىن چىقىپ كېتىپ، كراخمالى ئۆچكە ئىچىدە قالىدۇ، ئۆچكە تويغاندىن كېيىن قازانغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ ۋە پىشقاندىن كېيىن قىزىق پېتى توغراپ يېيىلىدۇ.

(6) چاي ئۇيغۇرلار چاي ئىچىشكە ئامراق، شۇڭا ئۇلاردا «چايسىز كۇن ئۆتكۈزمەك تەس» دەيدىغان گەپ بار، ھەر كۇنى ئەتتىگەندە كۆپىنچە ئائىلىلەر قاياقاسۇ قاينىتىپ چاي دەملەپ نان چىلاپ ناشتا قىلىدۇ. ئۆيگە مېھمان كېلىپ قالسا چوقۇم قېنىق دەملەنگەن چاي بىلەن كۇتۇۋالىدۇ. چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە قىسمەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدا سۈتلۈك چاي ئىچىش ئادىتىمۇ بار.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكىلەر قىشتا كۆپىنچە قايماق چاي ئىچىدۇ.

(7) نان ئۇيغۇرلارنىڭ ئائىلىسىدە كۆپ ھاللاردا بىردىن تونۇر بولىدۇ، تونۇرنىڭ ئېگىزلىكى تەخمىنەن بىر مېتر، ئاغزى كىچىك، ئاستى چوڭ بولۇپ، كۆمتۇرۇپ قويۇلغان كۇپكە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئاستىنقى قىسمىدا دۇتخانىسى بولىدۇ. ھەر قېتىم نان يېقىشتىن ئىلگىرى ئاۋۇال ئوتۇن بىلەن ئوت سېلىنىپ تونۇر قىزىتىلىدۇ، ئوتۇن تولۇق كۆيۈپ بولۇپ، ئىس تۇگىگەندە، تونۇر ئىچىدىكى چوغلار ئوتتۇرىغا دۆۋىلىنىدۇ ۋە تونۇرغا تۇز چېچىلىدۇ، تونۇرنىڭ ھارارىتى تەڭشەلگەندە نان يېقىلىدۇ. نان خېمىرى بۇغداي ئۇنى ياكى بۇغداي ئۇنى بىلەن قوناق ئۇننى ئارىلاشتۇرۇش ئارقىلىق يۇغۇرۇلىدۇ، بەزىدە پۇتۇنلەي قوناق ئۇنى بىلەن يۇغۇرىلىدۇ. سۇت، تۇخۇم، سۇ يېغى قوشۇپ يېپىلغان نان تېخىمۇ تەملىك، يۇمشاق بولىدۇ.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكىلەر دائىم كۆچۇپ يۇرىدىغان بولغاچقا، تونۇر كەمچىلەرك بولىدۇ. شۇڭا، ئۇلار كۆپ ھاللاردا كۆمەچ كۆمۇپ يەيدۇ. كۆمەچ كۆمۇش ئۇسۇلى مۇنداق: ئاۋۇال ئوتۇندا ئوت قالاپ چوغ ھاسىل قىلىنىدۇ، ئاندىن خېمىر چوغ ئارىسىغا كۆمۇلۇپ، ئۇستى كۇل بىلەن كۆمۇلىدۇ، 25 — 30 مىنۇتچە ۋاقىت ئۆتكەندە ئېلىپ، سىرتىدىكىسى كۇل - توزانلار سۈرتىۋېتىلىپ ئىستېمال قىلىنىدۇ.

(8) باشقىلار لەغمەن، پولۇ، چۇچۇرە، سۇيۇقئاش، ئۇماچ (قوناق ئۇنى ئۇمىچى، بەزىدە ئۇماچقا گۆش، سەۋزە، قاغا جىگدە سېلىنىدۇ)، ساڭزا، قېيىقچە، زاك، ھالۋا، بوسو، گۆش نان، پېتىر مانتا، ھورنان، يوتازا قاتارلىقلارمۇ ئۇيغۇرلار ياقتۇرۇپ يەيدىغان يېمەكلىكلەردۇر.

3) تۇرالغۇ ئۆيلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆيلىرى كۆپىنچە كېسەكتىن سېلىنغان ئۆيلەر بولۇپ، كۆپ ھاللاردا ئورنى ئېگىز يەرگە سېلىنىدۇ، ئۆيلەرنىڭ ئىشىكى ئادەتتە شىمال ياكى جەنۇب تەرەپكە قارايدۇ، تامنىڭ ئۇلىغا بەش - ئون سانتىمېتر قېلىنلىقتا ياۋا كەندىر

(لوپنۇر كەندىرى) شېغى ياكى قۇمۇش بېسىلىدۇ، ئاندىن كېسەك بىلەن تام قويۇرۇلىدۇ. ئۆينىڭ ئارقا تېمىدا دېرىزە بولمايدۇ (ياكى كىچىك روجەك قويۇلىدۇ)، ئالدى تامغىمۇ ناھايىتى كىچىك روجەك قويۇلىدۇ، كۆپ ساندىكى ئۆيلەرنىڭ بىرلا ئىشىكى بولىدۇ، ئۇي ئۆگزىسىگە تۆڭلۈك (بىرگەزچە چوڭلۇقتىكى روجەك) قويۇلىدۇ. تۆڭلۈكتىن ئۆيگە يورۇق چۈشىدۇ ۋە ئىسسىق كىرىدۇ. ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى تۈز بولىدۇ؛ ئۆيگە لىم ئىشلىتىلمەي، ئۇچ تاللا جەگە ئىشلىتىلىدۇ، جەگىلەرنىڭ ئوستىگە ھەر 25 — 30 سانتىمېتر ئارىلىققا بىر تالدىن ۋاسا قويۇلىدۇ، ئوستى قۇمۇش بىلەن يېپىلىدۇ، ئاندىن تامدىن تارتىپ ئۇي تورۇسىغىچە پۈتۈنلەي سامانلىق لاي بىلەن سۈۋىلىدۇ. بۇ جايدا ھۆل - يېغىن ئازراق ياغىدىغان بولغاچقا، ئۇي ئۆگزىسىگە يامغۇر، قار سۈيى چۈشۈرۈۋېتىلىدىغان نور قويۇلمايدۇ. ئۇي ئۆگزىسىدىن ئاشلىق قاتارلىق نەرسىلەرنى قۇرۇتۇش ئۈچۈن پايدىلىنىشقىمۇ بولىدۇ.

ھەربىر ئېغىز ئۆينىڭ كۆلىمى ئادەتتە 20 كۋادرات مېتىرچە كېلىدۇ، ئۆينىڭ ئارقا تېمى تەرەپتە ئىككى مېتىرچە كەڭلىكتە كاك بولىدۇ، كاك ئۇي كۆلىمىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ، بۇ ئاتا - ئانا ۋە بالىلار ياتىدىغان جاي بولۇپ، ئۈنىڭغا كېگىز ياكى پالاس سېلىنىدۇ، كاك بېشىغا ئوچاق سېلىنىدۇ، ئوچاق كاك يوللىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، قىش ۋە باش ئەتىيازدا مۇشۇ ئوچاقتا تاماق ئېتىلىدۇ. تاماق يېگەندە تاماق شىرەسى كاڭغا قويۇلىدۇ، ئائىلە ئەزالىرى شىرەنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ تاماق يەيدۇ. باشقا پەسىللەردە ئوچاقتا ئوت يېقىلمايدۇ، شۇڭا كاك سالقىن بولىدۇ.

70 - يىللاردىن كېيىن يېزىلاردىكى ھاللىقراق دېھقان ئائىلىلىرى ۋە ناھىيە ئورگانلىرىدا ئىشلەيدىغان كادىرلار سالغان شەخسىي ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇچ ئېغىزلىق بولۇپ، چوڭ ئىشىكى ئوتتۇرىدىكى دەھلىزگە قويۇلغان، ئاندىن دەھلىزنىڭ سول، ئوڭ تەرىپىگە ئىككى چوڭ ئۇي جايلاشتۇرۇلغان، چوڭ ئۆيلەرنىڭ ھەربىرى تەخمىنەن 20 كۋادرات مېتىرچە كېلىدۇ. ئۆيلەرنىڭ ئارقا تام تەرىپىگە پۈتۈنلەي كاك ياسالغان، ئىككى ئېغىز چوڭ ئۆينىڭ بىرى ھوجرا، بىرى مېھمانخانا بولۇپ، كۆپىنچە شۇ ئائىلىدىكىلەرنىڭ تاماق يېيىشى ۋە يېتىپ قوپۇشى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۆيلەرنىڭ تېمىنىڭ ئۆلىغا زەيلىشپ ۋە ئولتۇرۇشۇپ كېتىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، كۆپ ھاللاردا ئۆل ياغىچى (كەڭلىكى 60 سانتىمېتر، ئېگىزلىكى 30 — 40 سانتىمېتر كېلىدىغان ئىككى دانە چاسا توغراق ياغىچى) يانمۇ يان جۈپلەپ قويۇلىدۇ.

چارۋىچىلىق رايونلىرى (ئاساسلىقى، دۆڭقوتان رايونى) دىكى چارۋىچىلارنىڭ ئۆيلىرى تۆت تېمى ۋە ئۆگزىسى پۈتۈنلەي دېئامېتىرى ئون سانتىمېتىرچە كېلىدىغان توغراق ياغىچى تىزىلىپ، ئاندىن سامانلىق لاي بىلەن سىرتىنى سۈۋاش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

يېڭى جۈڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، 80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن بۇيان، بازار، يېزا ياكى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بولسۇن، يېڭى سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ قۇرۇلمىسى، شەكلى ۋە ئۇي ماتېرىياللىرى ئىشلىتىشتە چوڭ ئۆزگىرىش بولدى، بازار ئورگانلىرىدا ئىشلەيدىغانلار ئۆينى كۆپىنچە ئۈلىغا تاش قويۇپ، تامنى خىش بىلەن قوپۇرۇپ، بېتون بادرا سېلىپ، بادرا ئوستىگە قومۇش سېلىپ، ئاندىن بىرىكمە لاي بىلەن سۈۋاپ، ئۆگزىنىڭ ئالدى - ئارقىسىغا نور ئورنىتىپ سالىدىغان بولدى. ئوستىگە كاۋاك بېتون تاختا ياكى ئوقۇرسمان بېتون تاختا سېلىنىپ سېمونت لاي بىلەن سۈۋاپ سېلىنىدىغان ئۆيلەرمۇ خېلى كۆپ. يېڭىدىن سېلىنغان ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئۇزۇنچاق ئۇچ ئېغىزلىق بولۇپ، ھەربىر ئۆينىڭ ئالدى تېمىغا بىردىن چوڭ دېرىزە، ئارقا تېمىغا پەنجىرە قويۇلغان، ئۇي ئىچىگە خىش ياتقۇزۇلغان (بەزى ئۆيلەرنىڭ ئاستىغا سېمونت لاي ياكى

بىلەنمە تاش يانقۇزۇلغان)، تاملىرى سېمونت لاي بىلەن سۇۋالغان، بەزىلىرىنىڭ تورۇسى سېمونت لاي بىلەن سۇۋالغان، بەزىلىرىگە قەغەز پەنەركە ئىشلىتىلگەن. يېزا ئۆيلىرىنىڭ قۇرۇلمىسىدىمۇ ئۆزگىرىش چوڭ بولدى، تۇرمۇشنىڭ ياخشىلانغانلىقى ۋە سىرتتىن كىرگەن بىناكارلىق تېخنىكىسىنىڭ تەسىرى، بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردا ھۆل - يېغىننىڭ كۆپەيگەنلىكى تۈپەيلىدىن، ئۆي قۇرۇلمىسىمۇ ئۆزگىرىپ باردى، ئىمارەت شەكلى چاسا كېسەك ئۆيلەردىن خىش-ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۆزۈنچاق شەكىلگە ئۆزگەردى (ئۆيلەرنىڭ ئۇلىغا كۆپىنچە بەش - يەتتە قاتار خىش بېسىلىدىغان بولدى)، شەرت - شارائىتى ياخشىراق كىشىلەر ئۆينىڭ ئالدى تەرىپىگە ئوچۇق كارىدور چىقىرىدىغان بولدى. بۇ ئۆيلەرنىڭ ئالدى تامغا چوڭ دېرىزە، ئارقا تامغا پەنجىرە قويۇلىدۇ، تاملىرى سېمونت لاي بىلەن سۇۋۇلىدۇ، ئاستىغا خىش ياتقۇزۇلىدۇ. خېلى بىر قىسىم دېھقانلار ئۆيلىرىنىڭ تورۇسىنى قەغەز بىلەن خۇيلايدۇ. ئۆي ئۆگزىسىنىڭ ئالدى، ئارقا تەرەپلىرىگە يامغۇر سۇيى چۈشىدىغان نور ئورنىتىدۇ. ئۆي ئىچىگە كاڭ سالىدۇ، تۆمۈر كارىۋات ياكى ياغاچ كارىۋات قويىدۇ.

بازار ياكى يېزا ئۆيلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنىڭ ھويلا تېمى بولىدۇ، ھويلا دەرۋازىسىدىن تۆت - ئالتە مېتر يىراقلىقتا بىر رەت ئۇزۇم تېلى بولىدۇ، ئۇزۇم تاللىرى بىدىش ئارقىلىق ئۆي ئۆگزىسىگە ياماشتۇرۇلىدۇ، بۇنىڭدىن سىرت ھويلىدا كۆپىنچە نەشپۈت، ئالما، شاپتۇل، ئۆرۈك دەرەخلىرى ۋە گۈل - گىياھلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ھويلا تېمىنىڭ ئىككى يېقىغا كۆپىنچە تېرەك، سۆگەت قويۇلىدۇ، ئەتىيازدا گۈللەر ئېچىلىپ، دەل - دەرەخلەر كۆكىرىپ كېتىدۇ، يازدا دەرەخلەر سايە تاشلاپ تۇرىدۇ، كۈزدە مېۋىلەر مەي باغلاپ، خۇشپۇراق چېچىپ تۇرىدۇ.

4) ھېيت - ئايەملىرى　قۇربان ھېيت، روزا ھېيت، بارات (تۇنەك) ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق ھېيت - ئايىمى ھېسابلىنىدۇ.

(1) بارات (تۇنەك)　ھىجرىيە كالېندارى بويىچە بارات ئېيىدا يەنى روزا ھېيتتىن 15 كۈن ئىلگىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئامما تۇنجى ئايەم ئۆتكۈزىدۇ. شۇ كۈنى كېچىسى ھەممە كىشى تۇنەپ چىقىدۇ، ياشلار بىر جايغا توپلىشىپ ئويۇن - تاماشا قىلىدۇ، ياشانغانلار يىغىلىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىشىدۇ.

(2) روزا ھېيت　ھەر يىلى ھىجرىيە 9 - ئايدا مۇسۇلمانلار بىر ئاي روزا تۇتىدۇ، روزا ۋاقتى توشقان كۈنى روزا ھېيت بولىدۇ. روزا ھېيت ئۆتكۈزگەندە ھەممە ئائىلە ساڭزا، قۇيماق سالىدۇ ۋە باشقا تورتلارنى پىشۇرىدۇ. روزا ھېيت كۈنى ئەرلەر ئەتتىگەندە مەسچىتكە بېرىپ ھېيت نامىزى ئۆتەيدۇ، ئاندىن قەبرىستانلىققا بېرىپ ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - جەمەتىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ. ھېيت كۈنلىرىدە ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر ئۆز ئارا پەتىلىشىدۇ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان باشقا مىللەتلەر ئاممىسىمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ پەتىلەيدۇ.

(3) قۇربان ھېيت　قۇربان ھېيت مۇسۇلمانلارنىڭ ئاساسلىق ھېيتى، بۇ كۈندە ھەرخىل يېمەكلىكلەر تەييارلانغاندىن سىرت، قوي ئۆلتۈرۈلۈپ قۇربانلىق قىلىنىدۇ. قۇربان ھېيت روزا ھېيتىغا قارىغاندا ئۇزاقراق داۋاملىشىدۇ ھەم كۆلىمى چوڭ بولىدۇ. قۇربان ھېيت كۈنى ئەتىگەندە ئەرلەر مەسچىتكە بېرىپ ھېيت نامىزى ئۆتەيدۇ، ئاندىن قەبرىستانلىققا بېرىپ ئاتا - ئانىسى، ئۇرۇق - جەمەتىنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ. پەتىلەش ھېيت كۈنى چۈشتىن كېيىن باشلىنىدۇ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان باشقا مىللەتلەر ئاممىسىمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ھېيتىنى مۇبارەكلەيدۇ، ئۇلار بارغانلا يەردە ئۆي ئىگىلىرىنىڭ قىزغىن كۈتۈۋېلىشىغا مۇيەسسەر

بولىدۇ.

5) توي - تۆكۈن ئىشلىرى مىنگو دەۋرىدە ئوغۇل - قىزلارنىڭ نىكاھ ئىشلىرى ئومۇمەن ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ئىلكىدە بولاتتى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، «نىكاھ قانۇنى» نىڭ تەشۋىق قىلىنىشى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئەركىن مۇھەببەتلىشىش، نىكاھتا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش يولغا قويۇلدى، لېكىن نىكاھلىنىش، توي - تۆكۈن ئىشلىرىدا ئەلچى ئەۋەتىش، چاي ئىچكۈزۈش ۋە توي قىلىشتىكى بەزى ئالاھىدە مۇراسىملار ساقلاپ قېلىندى.

(1) ئەلچى ئەۋەتىش ئۇيغۇر ياشلارنىڭنىكاھلىنىش ئىشىدا ئوغۇل - قىزنىڭ مۇناسىۋىتى بىكىتىلىپ بولغان ۋە ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا- ئانىلىرى قوشۇلغاندىن كېيىن، ئوغۇلنىڭ ئاتا - ئانىسى يېقىن ئۇرۇق - تۇغقىنى ياكى دوست - بۇرادىرىنى قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن توي ئىشى ھەققىدە مەسلىھەتلىشىشكە ئەۋەتىدۇ، قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى توغرا تاپسا كونكرېت تەلەپ قويىدۇ، ئوغۇل تەرەپنىڭ ئەلچىسى قىز تەرەپنىڭ تەلىپىنى ئوغۇل تەرەپكە يەتكۈزىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئوغۇل تەرەپنىڭ ئەلچىسى قىز تەرەپكە سوۋغات ئاپىرىپ بېرىدۇ. سوۋغاتنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشىدا ئوغۇل تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قارىلىدۇ، يەنى قوي ياكى بىرەر خىش چاي ۋە بىر نەچچە بولاق چاقماق قەنت سوۋغا قىلىنىدۇ. قىز تەرەپ سوۋغىنى قايتۇرۇۋەتمەسلا، كېيىنكى قەدەمدە ئوغۇل تەرەپنىڭ ئۆيىدە ئىككى تەرەپنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرى قاتناشقان چاي ئىچكۈزۈش مۇراسىمى (قۇدىلىشىش چېيىمۇ دېيىلىدۇ) ئۆتكۈزۈلىدۇ.

ئوغۇل تەرەپنىڭ چاي ئىچكۈزۈش چېيى خېلى‌داغدۇغلىق بولىدۇ. چايدا ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا- ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ئۆز ئارا تونۇشىدۇ، ئاندىن توي كۈنى بېكىتىلىدۇ ھەم ئوغۇل تەرەپ قىزغا ئالىدىغان تويلۇق ۋە قىز تەرەپكە توي ئۈچۈن بېرىدىغان ئاش سۈيى بېكىتىلىدۇ. چاي ئىچكۈزۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، ئوغۇل بىلەن قىز شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتكە بېرىپ توي خېتى ئالسا بولىدۇ.

(2) توي ئۇيغۇرلارنىڭ تويى ئوغۇل تەرەپ بىلەن قىز تەرەپنىڭ ئۆيىدە بىركۈندە بولىدۇ، ئىككى تەرەپ تويغا ئورۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى چاقىرىدۇ. تويدا مېھمانلارغا ئاۋۇال نان بىلەن چاي بېرىلىدۇ، ئاندىن پولۇ ياكى شورپا تارتىلىدۇ، توي ھەم ئاددىي، ھەم تىجەشلىك بولىدۇ.

تويغا ئەر - خوتۇن بىللە كەلسە، خوتۇن كىشى داستىخانغا بىر نەچچە نان، بىرنەچچە بولاق چاقماق قەنت ياكى ئازراق رەخت ئېلىپ كېلىدۇ، ئەگەر ئەر كىشى يالغۇز كەلسە ھېچقانداق سوۋغات ئەكەلمەيدۇ.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن، بازاردىكى ئۇيغۇرلار توي قىلسا، ئورگانلاردىكى ئىشداشلىرىنىمۇ چاقىرىدىغان بولدى، تويغا چاقىرىلغانلارنىڭ كۆپىنچىسى پۇل چىقىرىشىپ ئەسقاتىدىغان ھەم خاتىرە بولغىدەك سوۋغاتلارنى ئېلىپ كېلىدۇ.

ئىككى تەرەپ تويىنى ئادەتتە چۈش ۋاقتىغا توغرىلاپ ئۆتكۈزىدۇ. ئوغۇل تەرەپ كۈيئوغۇل باشچىلىقىدا توي كۆچۈرگۈچىلەرنى قىز تەرەپكە قىزىنى كۆچۈرۈپ كېلىشكە ئەۋەتىدۇ. قىز تەرەپ كۈيئوغۇل ۋە قىز كۆچۈرۈشكە كەلگەن بارلىق مېھمانلارنى ئۆيىگە باشلاپ ئوبدان مېھمان قىلىدۇ. ئاندىن ئاللىقاچان چىرايلىق ياسىنىپ تەييار بولغان قىز ۋە ئۇنىڭ قولدىشىنى ئوغۇل تەرەپكە ئۇزىتىپ قويىدۇ. ئۇلار ھارۋا بىلەن ئوغۇلنىڭ ئۆيىگە ئېلىپ بېرىلىدۇ. 80 - يىللارغا كەلگەندە بازاردا توي بولسا، كۆپىنچە قىز كۆچۈرگەندە ئاپتوموبىل ئىشلىتىلىدىغان بولدى. چەت - ياقىدىكى يېزا - قىشلاقلاردا كۆپىنچە ئات ھارۋىسى ۋە تراكتور ئىشلىتىلىدۇ. قىز كۆچۈرگۈچىلەر

ساز چېلىشىپ، توينى بەكمۇ قىزىتىۋېتىدۇ. قىز كۆچۈرۈش سەپىرىدە كىشىلەر ئارغامچا ياكى باشقا ۋاستىلار بىلەن يول توسۇسا، يىگىت تەرەپ يول توسۇغانلارغا سوۋغات بېرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار يولنى ئېچىۋېتىدۇ.

بازار - يېزىلاردا قىز كۆچۈرگەندە ئەنئەنىۋى مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدۇ، يەنى بىرەر موللا قىزنىڭ ئۆيىدە ئاۋۋال دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ، ئاندىن قىز ۋە ئوغۇلدىن نىكاھلىنىشنى خالايدىغان-خالىمايدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئوغۇل ئالدىم دەپ قىز تەگدىم دەپ جاۋاب بېرىدۇ. ئاندىن ئوغۇل بىلەن قىزغا تۈزغا چىلانغان بىر پارچىدىن نان يېگۈزۈلىدۇ. ئۇيغۇرلار تۈزنى ئۇلۇغلايدۇ. شۇڭا خالايىق ئالدىدا تۈزغا چىلانغان نانىنى يېگەنلىك نىكاھنىڭ مەڭگۈلۈك بولىدىغانلىقىدىن، ئۇلارنىڭ مەڭگۈ ئىناق ئۆتىمىز دېگەنلىكىدىن بىشارەت بېرىدۇ.

شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئوغۇل تەرەپ تاماقتىن كېيىن ئۆيىدە تويىنى مۇبارەكلەش يۇزىسىدىن مەشرەپ ئۆتكۈزىدۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە قىز تەرەپتىن ئىككى - ئۈچ كىشى ئىككى تەرەپ ئاتا - ئانىلىرىنىڭ ئۆز ئارا ئىزدىشىپ تورۇدىغانلىقىنى ئىپادىلەش يۇزىسىدىن ئوغۇل تەرەپكە سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ بېرىپ مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن توي تولۇق ئاياغلاشقان بولىدۇ.

6) قىرقى ھامىلدار ئايال تۇغۇشقا تۆت - بەش كۈن قالغاندا، ئېرى خوتۇننى ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قويىدۇ. كېلىن تۇغۇپ بولغاندىن كېيىن، قېيىنئانىسى نەۋرىسىگە ئاتاپ كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە تەييارلاپ يوقلاپ بارىدۇ. يەتتە كۈندىن كېيىن قېيىنئاتىسى ۋە باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلارمۇ يوقلاپ بارىدۇ. 40 كۈن بولغاندا قېيىنئانىسى سوۋغا-سالام ئېلىپ بېرىپ، قۇدىسىنىڭ كېلىن ۋە نەۋرىسىدىن ئوبدان خەۋەر ئالغانلىقىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ ھەم كېلىنى بىلەن نەۋرىسىنى قايتۇرۇپ كېلىدۇ.

7) ئۆلۈم ئۈزىتىش ئادەم ئۆلۈپ كەتسە، ئاۋۋال ئاق رەخت بىلەن ئۇنىڭ ئېگىكى قوشۇلىدۇ، ئىككى پۇتىنىڭ باش بارماقلىرى بىر-بىرىگە چېتىلىدۇ، ئاندىن يۈيۈشقا ئەپلىك بولسۇن ئۈچۈن مېيىت شۇ كىشى جان ئۈزگەن ئۆيدە قۇرۇق قۇم ئۈستىگە قويۇپ قويۇلىدۇ.

مېيىتنى يۇيۇشتىن ئىلگىرى، ئاۋۋال بىر ئازگال قېزىلىپ، ئۈستىگە تاختاي قويۇلىدۇ، ئاندىن مېيىت تاختاي ئۈستىگە ئېلىنىپ يۇيۇلىدۇ.

مېيىت يۇيۇلۇپ بولغاندىن كېيىن كېپەنلىككە ئېلىنىدۇ، مەرھۇم ئەر بولسا، ئۈچ قات، ئايال بولسا، بەش قات كېپەنلىنىدۇ، ئاندىن مېيىت تاۋۇتقا سېلىنىدۇ. مېيىتنى پەرقلەندۇرۇش ئۈچۈن، مەرھۇم ئەر بولسا تاۋۇتنىڭ ئالدى تەرىپىگە بىر دوپپا، ئايال بولسا بىر رومال قويۇپ قويۇلىدۇ.

مېيىت تاۋۇتقا سېلىنغاندىن كېيىن، مەرھۇمنىڭ پەرزەنتلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى ھەم قۇلۇم - قوشنىلىرى مېيىتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە مەرھۇمنىڭ بىرەر تۇغقىنى قولىغا قۇرئان ئېلىپ، نامازغا داخىل بولغان ھەربىر كىشىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، قولىدىكى قۇرئانىنى سۇنىدۇ ھەم «بەردىم» دەيدۇ. قارشى تەرەپ دەرھاللا «ئالدىم» دەپ جاۋاب قايتۇرىدۇ. بۇنداق قىلىش مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى قەرزىنىڭ تۆگىگەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ.

مېيىت نامىزىنى شۇ جايدىكى ئاخۇن ياكى ئىمام چۈشۈرىدۇ، ئاخۇن ياكى ئىمام بولماي قالسا، نامازنى چۈشۈرۈشنى بىلىدىغان باشقا بىركىشى تەكلىپ قىلىنىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. نامازنى چۈشۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن، تۆت كىشى تاۋۇتنى كۆتۈرۈپ قەبرىستانلىققا ئېلىپ ماڭىدۇ،

قالغانلار تاۋۇت ئارقىسىدىن ئەگىشىپ ماڭىدۇ. ئۇيغۇرلار مېيىت ئۇزاتقۇچىلارنىڭ كۆپ بولۇشىنى مەرھۇمنىڭ ھۆرمىتى دەپ قارايدۇ. مېيىت ئۇزىتىشقا ئايالار قاتناشمايدۇ.

ئۇيغۇرلار قازا قىلغۇچى گۆرگە كىرگەندە ئارام تاپىدۇ، دەپ قارايدۇ ۋە مېيىتنى قازا قىلغان كۈنىلا دەپنە قىلىۋېتىدۇ. شۇڭا، مەرھۇم جان ئۈزگەندىن كېيىنلا قەبرىستانلىققا گۆر كولاشقا ئادەم ئەۋەتىلىدۇ. گۆر تاش گۆر، ئىچ گۆردىن تەركىب تاپىدۇ، تاش گۆر تىك تۆت تەرەپلىك شەكىلدە بولىدۇ، يەنى ئۈزۈنلۇقى تەخمىنەن ئۈچ مېتر، كەڭلىكى 1.5 مېتر، چوڭقۇرلۇقى ئىككى مېتردىن كۆپرەك بولىدۇ، جەنۇبتىن شىمالغا يۆنەلگەن بولىدۇ، گۆر ئاستى يانتۇراق قېزىلىدۇ، تاش گۆرنىڭ شەرقىي يېنىنىڭ دەل ئوتتۇرا قىسمىدىن ئىچ تەرەپكە قارىتىپ ئېگىزلىكى بىر مېتر، ئۈزۈنلۇقى ئىككى مېتر، كەڭلىكى بىر مېتر كېلىدىغان ئىچ گۆر قېزىلىدۇ. مېيىت مۇشۇ ئىچ گۆرگە يۈزى غەربكە قارىتىپ قويۇلىدۇ، ئاندىن گۆر ئېغىزى كېسەك بىلەن ئېتىلىپ، تاش گۆر توپا بىلەن تىندۇرۇۋېتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن گۆر ئۈستىگە كېسەك بىلەن ئېگىزلىكى بىر مېتر، يان ئۈزۈنلۇقى ئىككى مېترچە كېلىدىغان گۇمبەزسىمان قەبرە قاتۇرۇلىدۇ ھەم قەبرە ئالدىغا بىر تال دەرەخ شېخى سانچىپ قويۇلىدۇ، ئۇ «دەرەبجىل» دەپ ئاتىلىدۇ. مەرھۇم باي ياكى نامرات، مەرتىۋىسى يۇقىرى ياكى تۆۋەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، قەبرىسىگە خاتىرە قالدۇرۇلمايدۇ.

مېيىت يەرلىككە قويۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، مېيىت ئۇزاتقۇچىلار يۇكىنىپ ئولتۇرۇپ دۇئا قىلىدۇ، ئاخۇنۇم دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ، ئاندىن ھەربىر كىشى ئۆزۈك قېقىچلىك چوڭلۇقتا يەتتە تال چالما تېرىدۇ، چالمىلارنى بىر ئادەم يىغىپ گۆر ئۈستىگە دۆۋىلەپ قويىدۇ، بۇ مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدا ئۆتكۈزگەن گۇناھلىرىنى مەخپىرەت قىلىشنى ئۆتۈنۈشتىن دېرەك بېرىدۇ ھەم مېيىت ئۇزاتقۇچىلار ئۇچۇنمۇ ئۆز ھاياتىدىكى بىر ساۋاپلىق ئىش ھېسابلىنىدۇ.

مېيىت دەپنە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، مەرھۇمنىڭ بىرەر تۇغقىنى مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى ۋە ياخشى تەرەپلىرىنى سۆزلەپ ئۆتىدۇ. مېيىت ئۇزاتقۇچىلار بىر ئېغىزدىن «مەرھۇم ئوبدان ئادەم ئىدى، ئاللاھ ئۇنىڭغا خاتىرجەملىك ئاتا قىلغاي» دېيىشىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق - تۇغقىنى مېيىت ئۇزاتقۇچىلاردىن كىمنىڭ مەرھۇمدىن ئېلىشى بارلىقىنى سورايدۇ، قەرز ئىگىلىرى مەرھۇمدىن ئېلىشقا تېگىشلىك نەرسىلىرىنى بىر-بىرلەپ ئېيتىدۇ، قارشى تەرەپ ئۇنى بىر - بىرلەپ خاتىرىلەۋالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مېيىت ئۇزىتىش تاماملىنىدۇ. مېيىت ئۇزاتقۇچىلار مەرھۇمنىڭ ئۆيىگە قايتا بېرىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەرھۇمنىڭ بىر تۇغقىنى پۇل، چاي، سەرەڭگە، يىڭنە، يىپ قاتارلىق نەرسىلەر سېلىنغان ئىسقات پەتنۇسى كۆتۈرۈپ كۆيچىلىكنىڭ ئالدىدىن ئۆتىدۇ، بۇ چاغدا مەرھۇمدىن ئېلىشى بار كىشى مەرھۇمنىڭ قەرزى ئادا بولغانلىقىنى ئىپادىلەش يۈزىسىدىن، پەتنۇستىكى نەرسىلەردىن بىرەرسىنى تاللاپ ئالىدۇ.

مەرھۇم قېرى ياكى ياش، ئەر ياكى ئايال، بالاغەتكە يەتكەن ياكى يەتمىگەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىدە ئۈچ كۈنگىچە ئوت يېقىپ تاماق ئېتىشكە بولمايدۇ، مەرھۇمنىڭ ئۇرۇق - جەمەتى ئەر، ئايال بولۇشىدىن قەتئىينەزەر 40 كۈنگىچە ئەرلەر ئاق باغلاپ، ئايالار بېشىغا ئاق رومال سېلىپ، ئۇچىسىغا ئاق كۆينەك كىيىپ يۇرىدۇ، چاچ تارتمايدۇ، ئەرلەر ساقال - بۇرۇتىنى، چېچىنى چۇشۇرمەيدۇ. مېيىت دەپنە قىلىنىپ ئۈچ كۈنگىچەئىككىدىن- بەشكىچە ئادەم قەبرە بېشىدا نۆۋەتلىشىپ قۇرئان ئوقۇيدۇ. 3 - كۈنى ئۈچ نەزىرىسى بېرىلىدۇ، نەزىر كۆلىمى مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ

بولىدۇ، نەزىرگە دىنىي زاتلار، ئۇرۇق - تۇغقانلار ھەم مەيىت ئۈزىتىشقا قاراشقانلار چاقىرىلىدۇ. 7 - كۈنى يەتتە نەزىرىسى بېرىلىدۇ، يەتتە نەزىرىسى ئۈچ نەزىرسىگە قارىغاندا چوڭراق بولىدۇ، نەزىرگە مەرھۇمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئۇرۇق -تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى، ئىشداشلىرى ھەم قوشنا- قۇلۇملىرى چاقىرىلىدۇ. 40 - كۈنى قىرقى نەزىرىسى بېرىلىدۇ، بۇمۇ خېلى چوڭ ئۆتكۈزۈلىدۇ ۋە كۆلىمى يەتتە نەزىرسىگە ئوخشاش بولىدۇ. بىر يىل بولغاندا يىل نەزىرىسى بېرىلىدۇ، بۇ مەرھۇم ئۈچۈن ئۆتكۈزۈلىدىغان ئاخىرقى نەزىر - چىراق بولۇپ، كۆلىمى خېلى چوڭ بولىدۇ.

§ 2. خەنزۇلار

1. تەرەققىيات جەريانى

خەن سۇلالىسى دەۋرىدە خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، لەشكەر ئەۋەتىپ لوپنۇردا بوز يەر ئاچتۇرغان.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 100 گىمۇ يەتمەيتتى، يەنە كېلىپ كۆپىنچىسى ئېقىپ يۈرەتتى. ئۇلار ئارىسىدا ئەمەلدارلار، سودىگەرلەر ۋە بەزى ئىشلەمچىلەر بار ئىدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، زور بىر تۈركۈم خەنزۇلار لوپنۇرغا كېلىپ، چېگرا رايون قۇرۇلۇشىغا قاتناشتى، ئۇلار ئارىسىدا ھەربىي سەپتىن قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇملارنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار، كادىرلار، چېگرا رايونغا يارەدەم بەرگۈچى ياشلار ۋە ئىچكى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەنلەر بار. 1985- يىلى ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلارنىڭ نوپۇسى 8145 كە يەتتى (بوزيەر ئۆزلەشتۇرۇش‌تۇەن-مەيدانلىرىدىكىلەر بۇنىڭ سىرتىدا).

2. ئۆرپ - ئادەتلىرى

ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن بولغاچقا، تۇرمۇش ئۆرپ - ئادەتلىرى ئوخشاش ئەمەس، باشقا مىللەتلەر بىلەن ئورتاق تۇرمۇش كۆچۈرۈش جەريانىدا، ئۇلار ھەم ئۆز يۇرتىغا خاس بەزى ئۆرپ - ئادەتلەرنى ساقلاپ قالغان، ھەم شۇ جايىنىڭ ۋە باشقا جايلارنىڭ بەزى ئادەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، بەزى ئورتاق ئۆرپ - ئادەتلەرنى شەكىللەندۈرگەن.

1) كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەتلىرى 80 - يىللارغا قەدەر، بازاردىكى ياشانغان خەنزۇلارنىڭ كۆپىنچىسى كۆلرەڭ، كۆك، قارا رەڭلىك ساددا كىيىملەرنى يەنى جۇڭشەن فورمىسى، ئاق كۆڭلەك، كاستيۇم - بۇرۇلكا، قارا بەتنكە ياكى لاتا ئاياغ كىيىم كىيەتتى. يېزىدىكى خەنزۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ كىيىنىشى ئەسلى يۇرتىنىڭكىدىن پەرقلەنمەيتتى. خەنزۇ ياشلىرى 50 - يىللاردا ئومۇمەن لېنىن فورمىسى، جۇڭشەن فورمىسى كىيەتتى، 60 - يىللاردا ئادەتتە ھەربىي فورمىسى، ياشلار فورمىسى كىيىدىغان بولدى؛ 80 - يىللاردا كىيىم - كېچەك تۇرى كۆپەيدى، ھەرخىل كاستيۇم - بۇرۇلكا، جاكېت، يۇڭ كۆينەكلەر بارلىققا كەلدى.

80 - يىللارغا كەلگەندە ياشانغان ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر يەنىلا 60 - يىللاردىكى كۆلرەڭ لېنىن فورمىسىنى تاشلىمىدى، سەھرادىكى ياشانغان ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى چوڭ پەشلىك چاپان ۋە ئاغلىق ئىشتان كىيىپ يۈردى. ئوتتۇرا ياش، ياش ئايال ئىشچى - خىزمەتچىلەر 50 - يىللاردا لېنىن فورمىسى كىيەتتى؛ 60 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ھەربىي فورمىسى كىيىدىغان بولدى، ئۇلار ئەرلەرنىڭكىگە ئوخشاش كىيىنىشكە باشلىدى؛ 80 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلغان، ئىشىك سىرتقا ئېچىۋېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، كىيىم - كېچەك پاسونى كۆپەيدى، كىيىملىك رەختلەرمۇ كۆندىن - كۈنگە ئېسىللاشتى، رەڭگى خىلمۇ خىللاشتى.

2) يېمەك - ئىچمىكى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئولتۇراقلىشىپ قالغىنىغا ئۇزاقراق بولغان خەنزۇلار كالا، قوي گۆشى يېيىشكە ئادەتلەنگەن، سېمىز چوشقا گۆشىنى ئانچە يېمەيدۇ، ئۇلار لەغمەن، جۇۋاۋا، سۇيۇقئاش قاتارلىق ئۇن يېمەكلىكلىرىنى يەيدۇ، گاڭچەن يېيىش‌بارا-بارا ئازىيىۋاتىدۇ. خەنزۇلار كۆپرەك لەغمەن، جۇۋاۋا، گاڭچەن، بولاق مانتا، پېتىر مانتا، قازان نېنى، پىلتە قۇيماق، قوتۇرماچ، فاگاۋ، ئاق موما، ھورقاتلىما (خۇاجەر)، شېكەر مانتىسى، سۇيۇقئاش، شويلا، قوناق ئۈمىچى، سەي شورپىسى، مۇنەك ئاش ئېتىپ يەيدۇ.

3) ئولتۇراق ئۆيلىرى لوپنۇر ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمەن ئۆز ئورنىنىڭ ئائىلىلىكلەر قۇرۇسىدا ئولتۇرىدۇ، يېزىلاردىكى خەنزۇلارنىڭ ئۆيى كۆپىنچە شۇ يەرلىك ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆيلىرىگە ئوخشاش ياسىلىدۇ، ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، خەنزۇلارنىڭ ھوجرا ئۆيلىرىدە كاڭ (سۇپا) بولمايدۇ، ئۇلار ئۆينىڭ جەنۇبىي ۋە شىمالىي تامىلىرىغا دېرىزە قويىدۇ، تۆشۈك قويمايدۇ. ھەربىر ئائىلىنىڭ ئومۇمەن 20 — 40 كۋادرات مېتىرچە ھويلىسى بولىدۇ، ھويلىغا دەل - دەرەخ قويۇلىدۇ، كۆكتات گۈل - گىياھ تېرىلىدۇ، ھويلا چىرايلىق ھەم تىپتىنچ بولىدۇ.

4) بايراملىرى

(1) ھارپا كېچىسى ۋە چاغان بۇ خەنزۇلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئەنئەنىۋى بايرىمى، سىرتقا چىقىپ كەتكەنلەر مۇشۇ كۈنلەردە ئومۇمەن ئۆيگە قايتىپ كېلىپ بايرامنى خۇشال - خورام ئۆتكۈزىدۇ.

ھارپا كېچىسى ھەممە ئائىلە چاغانلىق رەسىم ئاسىدۇ، بېيىت چاپلايدۇ ۋە ئۆيلىرىنى يېغىشتۇرۇپ يېڭى تۈسكە كىرگۈزىدۇ. كەچلىك تاماقنى مول تەييارلايدۇ، ئائىلە ئەزالىرى جەم بولىدۇ. ئاندىن كېيىن جۇۋاۋا تۇتىدۇ. تۈن نىسپى بولغاندا بالىلار ھويلىغا چىقىپ پوجاڭزا ئاتىدۇ، جۇۋاۋا يەيدۇ، ئومۇمەن ھەممەيلەن تۈن نىسپىدىن ئۆتكىچە ئويۇن - تاماشا قىلىپ ئاندىن ئۇخلايدۇ.

قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چاغان بولىدۇ، ھەممە كىشى شۇ كۈنى ئەتىگەن تېخى تاڭ يورۇمايلا ئورنىدىن تۇرىدۇ ۋە ھارپا كېچىسى تۇتۇپ قويغان جۇۋاۋىنى پىشۇرۇپ يەيدۇ، جۇۋاۋا پىشقاندىن كېيىن ئاۋۋال شۇ ئائىلىدىكى يېشى چوڭلارغا بېرىلىدۇ ھەم ئۇلارنىڭ چاغانىنى‌خۇشال-خورام ئۆتكۈزۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرۈلىدۇ. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن، قوشنا - قولۇم، دوست-بۇرادەرلىرىنىڭ ئۆيىگە پەتىلەپ بارىدۇ ھەم ئۆز ئارا ھال - ئەھۋال سورىشىدۇ. ناھىيە بازىرىدا پەتىلەش پائالىيىتى ئومۇمەن چاغانىنىڭ 3 - كۈنى ئاياغلىشىدۇ. يېزىدا 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىكى يۇمۇنشاۋ بايرىمىغچە داۋاملىشىدۇ.

(2) باشقا بايراملىرى خەنزۇلارنىڭ يەنە چوكانتال بايرىمى، تاڭزۇڭزا چاغنىنى، تاۋۇز چاغنىنى، چۆڭياڭ بايرىمى، لابا بايرىمى، ئوچاق پىرىغا ئاتاپ ياغ پۈرتىش بايرىمى قاتارلىق

بايراملىرى بار. بۇ بايراملارنىڭ ئەھۋالى باشقا جايلارنىڭكىگە ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشايدۇ. لوپنۇر ناھىيىسىدىكى خەنزۇلار بۇ بايراملار ئىچىدە چوكانتال بايرىمى بىلەن تاۋۇز چاغلىنىنى ئۆتكۈزۈشكە ئەھمىيەت بېرىدۇ.

5) تۆي - تۆكۈن ئىشلىرى　ناھىيە بازىرىدىكى خەنزۇ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ كۆپىنچىسى يۇرتىدىن يىراقتا بولغانلىقى، ناھىيە تەۋەسىدە ئۇرۇق - تۇغقىنى بەك ئاز بولغانلىقى سەۋەبلىك توي - تۆكۈننى ئاددىي ئۆتكۈزىدۇ. 50 -، 60 - يىللاردا ئىشچى - خىزمەتچىلەر توي قىلماقچى بولسا، توي قىلغۇچى ئىككى كىشىنىڭ يۈك - تاقلىرى يېڭى ئۆيگە كۆچۈرۈپ قويۇلسا ۋە تويغا كەلگەن مېھمانلار كەمپىت، گازىر بىلەن كۈتۈلسىلا ئىش تۈگەيتتى. 70 - يىللاردىن كېيىن، ئەينى يىللاردا شىنجاڭغا كەلگەن ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئەۋلادلىرى بارا - بارا چوڭ بولۇپ توي قىلىش پېشىغا يەتتى، ياش ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئەركىن مۇھەببەتلىشىدىغان، ئاتا-ئانىلىرى ئومۇمەن ئۇلارنىڭ توي ئىشىغا ئانچە ئارىلاشمايدىغان بولدى. ئۇلار توي كۈنىئۇرۇق-تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى ۋە ئۆز ئورنىدىكى ئىشداشلىرىنى توي مەرىكىسىگە چاقىرىدۇ، توي مەرىكىسىگە ئاتا - ئانا بولغۇچى رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. كەچتە ياشلار توي قىلغان قىز - يىگىتنىڭ ھۇجرىسىغا كىرىپ قىزنىقچىلىق قىلىشىدۇ. 80 - يىللاردىن كېيىن يېڭى توي قىلغان قىز - يىگىتلەر ئۆيىنى بېزەشكە ۋە سەرەمجانلاشتۇرۇشقا خېلى ئەھمىيەت بېرىدىغان بولدى، يېزىدىكىلەرنىڭ ئەھۋالىمۇ بازاردىكىلەرنىڭكىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدۇ، پەقەت بازاردىكىلەرنىڭكىدىن ئاددىيراق بولىدۇ.

6) ئۆلۈم ئۇزىتىش　ناھىيە تەۋەسىدىكى خەنزۇلار ۋەتىمىزنىڭ جاي - جايلىرىدىن كەلگەن بولغاچقا، ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادەتلىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس، ئەمما كۆپىنچىسىنىڭ ئۆلۈم ئۇزىتىش ئادىتى شىمالىي رايونلاردىكى خەنزۇلارنىڭ ئادىتىگە ئوخشايدۇ.

ئادەم ئۆلگەندىن كېيىن ئۇرۇق - جەمەتى (ئوغلى، قىزى، جورىسى قاتارلىقلار) مېيىتنى يۇيىدۇ ۋە مېيىتكە يېڭى تىكىلگەن ئىشتان - چاپان، ئاياغ كىيىم، پايپاق قاتارلىقلارنى كىيگۈزىدۇ، ئاندىن مېيىتنى تۆر ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىغا قويۇپ قويىدۇ ھەم مېيىتنى كېچە - كۈندۈز ساقلاشقا ئادەم قويىدۇ. ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرى تەزىيە بىلدۈرۈشكە كەلگەندە، مەرھۇمنىڭ بالا - چاقىلىرى يىغلاپ ئالدىغا چىقىدۇ. توي قىلغان ئايالار چوڭلارنىڭ ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلىغان ھامان ئاتا - ئانىسىنىڭ ئۆيىگە قايتىپ ھازىغا داخىل بولىدۇ. بىر جەمەت ئۇرۇق - تۇغقانلار پۈتۈنلەي ئاق كىيىم كىيىدۇ، باشقا ياش ئەۋلادلار بېشىغا ئاق تاقايدۇ، ئۇچىسىغا ئاق كۆڭلەك كىيىدۇ.

80 - يىللارغا قەدەر مېيىت ئومۇمەن جەسەت ساندۇقىغا سېلىنىپ يەرگە دەپنە قىلىنىپ كەلدى، جەسەت ساندۇقىنىڭ ياخشى - يامان بولۇشى، دەپنە بويۇملىرىنىڭ ئاز - كۆپ بولۇشى مەرھۇمنىڭ ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا پەرقلىق بولىدۇ. ئادەتتە جەسەت ساندۇقىنىڭ باش تەرىپىگە رەسىم سىزىلىدۇ ۋە «寿» (ئۆمۈر دېگەن مەنىدە-ت)، «福» (بەخت، ئامەت دېگەن مەنىدە - ت) دېگەن خەتلەر يېزىلىدۇ، جەسەت ساندۇقىنىڭ سول، ئوڭ يانلىرىغا قۇياش ئولتۇرسا كۆرگىلى بولماس، سۇ ئېقىپ كەتسە كەينىگە يانماس دېگەن خەتلەر يېزىلىدۇ.

خەنزۇلار ئۆلگەندىن كېيىن ئومۇمەن شۇ كۈنى ياكى 3 - كۈنى دەپنە قىلىنىدۇ. جەسەت ساندۇقى گۆرگە قويۇلغاندىن كېيىن، ئاۋۋال مەرھۇمنىڭ چوڭ ئوغلى ئۈچ گۈرجەك توپا تاشلايدۇ، ئاندىن باشقىلار رەت بويىچە توپا تاشلاپ كۆمىدۇ. قەبرە ئالدىغا ياغاچ ئابىدە

تۇرغۇزۇلىدۇ، يەنە بەزىلەر سېمونت تاختا ئابىدە تۇرغۇزىدۇ.

80 - يىللارغا قەدەم قويغاندىن كېيىن، نۇرغۇن كىشى ھايات ۋاقتىدىلا ئۆلۈپ كەتسەم جەسىتىمنى كۆيدۈرۈڭلار، دەپ ۋەسىيەت قىلىدىغان بولدى.

دۆلەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ئۆلۈپ كەتسە، ئومۇمەن ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلىدۇ، مۇراسىمدىن كېيىنلا دەپنە قىلىنىدۇ.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خۇراپاتلىق تۇسىنى ئالغان بەزى تەزىيە پائالىيەتلىرى ئاساسىي جەھەتتىن يوقالدى. 80 - يىللارغىچە يەنە يەتتىسىگە، يىلىغا ئاتاپ قىلىنىدىغان تەزىيە پائالىيىتى ۋە ئونىڭدىن كېيىنكى قەبرە سۈپۈرۈش پائالىيىتى ساقلىنىپ قالدى. يەتتىسىگە ئاتاپ تەزىيە بىلدۇرۇش يەنە يەتتىسىگە ئاتاپ قەغەز كۆيدۈرۈش دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەم ئۆلۈپ 7 - كۈنى «1 - يەتتىسى» بولىدۇ، يەتتە يەتتىسى ئۆتۈپ 49 كۈن بولغاندا يەتتىسى تولغان ھېسابلىنىدۇ (قىسمەن جايلاردا بەش يەتتىسى ئۆتسە، يەتتىسى تولغان بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ)، ھەر يەتتىسى بولغان كۈنى ئۆلگۈچىنىڭ جەمەتى قەبرىستانلىققا بېرىپ تەزىيە بىلدۇرىدۇ. ئادەم ئۆلۈپ بىر يىل تولغاندا يىلى بولىدۇ، مەرھۇمنىڭ بالا - چاقىلىرى ئۇچ يىلغىچە ھەر يىلى يىلى تولغان كۈنى قەبرىستانلىققا بېرىپ تەزىيە بىلدۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر يىلى قەمەرىيە 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى (بەزى جايلاردا 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى تاڭ يورۇماستا) يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن قەبرىستانلىققا بارىدۇ، ھەر يىلى چوكانتال بايرىمى، قەمەرىيە 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (بەزى جايلاردا 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى) ۋە قىش كىرگەندە قەبرە سۈپۈرۈشكە بارىدۇ.

يېزىلاردا قىسمەن دېھقانلار ئارىسىدا ھېلىمۇ قارىلىق تۇتىدىغان ئادەت بار، پەرزەنتلەرئاتا-ئانىسى ئۆلۈپ كەتسە ئاياغ كىيىمىنىڭ سىرتىغا بىر قەۋەت ئاق رەخت ئورىۋالىدۇ، ئاياللار يەنە بىلىگە ئاق شوينا باغلىۋالىدۇ، ئۇچ يىل بولغاندا ئاياغ كىيىمنى ۋە ھېلىقى شوينىنى كۆيدۈرۈۋېتىدۇ.

قوشۇمچە
لوپنۇر ۋە لوپنۇرلۇقلار

1. لوپنۇر تەۋەسىنىڭ ئۆزگىرىشى

لوپنۇر ناھىيىسىدىكى كىچىك لوپنۇر غەربىي خەن سۇلالىسى دەۋرىدە چۆلى (لوپنۇر)، قۇرۇقتاغ ئېلى (قاراتاغ ئېلىمۇ دېيىلەتتى) نىڭ سۈيۇرغاللىق يېرى (چوڭ لوپنۇر كىرورەن ئېلىگە قارايتتى) ئىدى. لوپ — قەدىمكى تۇركچە سۆزدىن ئىبارەت، يۇەن سۇلالىسى دەۋرىدە بۇجاي لوپنۇر دەپ ئاتالغان، «نۇر» كۆل دېگەن مەنىنى بېرىدۇ.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 1 - يىلى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تارىم دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىمى، كۆنچى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىمى، چەرچەن دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى، چاقىلىق دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى، تەكلىماكان بىلەن قۇم قۇملۇقى ئارىسىدىكى كەڭ زېمىننى كىچىك لوپنۇر دەپ بېكىتكەن.

گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1890 - يىلى) گەنسۇ - شىنجاڭ باش مۇپەتتىشى ۋېي گۈاڭتاۋ چوڭ، كىچىك لوپنۇر رايونلىرىنى بىر تۇتاش پىلانلاپ، پۈتكۈل رايون تەۋەسىنى ئۈچ قىسىمغا يەنى ئىگىنقىر (ھازىرقى بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش 31 - تۇەن - مەيدانى تەۋەسىدە) دىكى يەتتە مەھەللىنى ئوتتۇرا قىسىم، چاقىلىق (ھازىر چاقىلىق ناھىيىسىگە قارايدۇ) تىكى يەتتە مەھەللىنى شەرقىي قىسىم، توخلادىكى ئالتە مەھەللىنى غەربىي قىسىمغا ئايرىغان. ئىگىنقىرنىڭ زېمىنى تەكشى،

ئورنى مۇھىم بولغاچقا، بۇ يەردە نەپقە - دالالەت ئىدارىسى تەسىس قىلىنغان. كونا لوپنۇر كۆلى (كروران دۆلىتى تەۋەسىدە) كىچىك لوپنۇر رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

2. لوپنۇر ئاھالىلىرى

1. يەرلىك لوپنۇرلۇقلار　كىچىك لوپنۇردا ئىلگىرى ساكلار، خەنزۇلار، توخرىلار، سېرىق كالىلىق چاڭلار، تۇبۇتلەر، ئېفتالىتلار ۋە دولانلار ياشىغان. ئۇلار كۆنچى دەريانى بويىدىكى پەلەمپەي يەر ۋە شىكەدى ئەتراپلىرىدا نۇرغۇن قەبرە، قىياتاش رەسىملىرى قاتارلىق مەدەنىيەت يادىكارلىق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن. بۇ يەردە ئۇزاق مۇددەت ئولتۇراقلاشقانلار يەرلىك لوپنۇرلۇقلاردۇر.

لوپنۇرلۇقلارغا ئالاقىدار ئەھۋاللار VI ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ئەسەرلەردە ئۇچرايدۇ. شىمالىي ۋېي سۇلالىسى دەۋرىدە يېزىلغان «ۋېينامە. تۇيغۇنلار» دا: «تۇيغۇنلارنىڭ شىمالىدا ئېفتالىت دۆلىتى بار، ئۇلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى تۇيغۇنلارنىڭكىگە ئوخشاش. دانلىق زىرائەتلەرنى بىلمەيدۇ، بېلىق ۋە زىسۇ ئۇرۇقىنىلا ئوزۇق قىلىدۇ. زىسۇ ئۇرۇقى جۇڭگو ئالىقاتىغا ئوخشايدۇ» دېيىلگەن.

تاڭ سۇلالىسىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدىن كېيىن، كىچىك لوپنۇرنى ئاۋۋال تۇبۇتلەر، كېيىن ئېفتالىتلار ئىگىلىۋالدى، نەتىجىدە يىپەك يولىنىڭ ئوتتۇرا يولى خارابلاشقان بولسىمۇ، لوپنۇرلۇقلار قاراكۆل بىلەن قاراخوجا كۆلى ئارىسىدا ياشاۋەردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) جۇڭغار قەبىلىسى تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى يولنى ئىگىلىۋالغانلىقتىن، ئاقسۇدىكى دولان دەريانى بويلىرىدا ياشايدىغان 2000 دىن كۆپرەك دولان ئائىلىسى تارىم دەرياسىنى بويلاپ كىچىك لوپنۇرنىڭ لوپنۇر رايونىغا كۆچۈپ كېلىپ كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ 1 - يىلى (1723 - يىلى) 2- ئايدا چىڭ سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ جۇڭغار قەبىلىسىنىڭ باشلىقى سېۋىن ئارۇبدانغا جازا يۈرۈشى قىلغان ھەربىي ئەمەلدارى ئالانا يۇقىرىغا يوللىغان مەلۇماتنامىسىدە: «لوپنۇرلۇق مۇسۇلمان قۇربان قاراكۆل، ساداقتۇ، قاراخوجىلاردىكى 1000 دىن كۆپرەك ئائىلىنىى باشلاپ ئەل بولدى» دېيىلگەن. ئالانا چاي ۋە رەخت ئىنئام قىلىپ، ئۇلارغا تەسەللى بەردى. چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرى چېگىپ كەتكەندىن كېيىن، كىچىك لوپنۇر جۇڭغارلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولدى، يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۇچ جايدا ياشايدىغان 1000 دىن ئارتۇق دولان ئائىلىسى يەنە ئاقسۇدىكى دولان دەريانى ئەتراپىغا كەينى - كەينىدىن كۆچۈپ كەتتى، قاشقا قەبىلىسىگە قارايدىغان 600 نەچچىلا كىشى لوپنۇرلۇقلار بىلەن بىللە كىچىك لوپنۇر ئەتراپىدا ياشاۋەردى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ 13 - يىلى (1735- يىلى) جۇڭغار قەبىلىسىنىڭ پاراكەندىچىلىك سەۋەبىدىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى لوپنۇرلۇقلارنى ئىمىن خوجا قەبىلىسىدىكىلەرگە قوشۇپ شەرقتىكى گۇاجۇ، شاجۇ ئايماقلىرىغا كۆچۈرۈپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن، «لوپنۇرلۇقلار دەريا - كۆل بويلىرىدا ماكانلىشىپ، بېلىق تۇتۇپ جان باقىدۇ» غان بولغانلىقى، قۇرغاق تۇزلەڭلىكتە تۇرمۇش كۆچۈرۈشكە كۆنەلمەيدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار شەرققە كۆچۈرۈلمىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ يىللىرىدا يېزىلغان «مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەزكىرىسى»، «غەربىي يۇرتتاكۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىم» ۋە جياچىڭ يىللىرىدا يېزىلغان «ئۇچ ئايماق توغرىسىدا قىسقىچە خاتىرە» دە كىچىك لوپنۇر تەۋەسىدىكى قاراكۆل، قارا خوجا دېگەن جايلاردا لوپنۇرلۇقلاردىن «ھەربىرىدە 400 - 500 ئائىلە، 1000 دىن كۆپرەك كىشى بار» دېيىلگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ يۇڭجېڭ

13 - يىلى (1735 - يىلى) جۇڭغارلاردىن غالدان سېرىن گودوب بايىنبۇلاق ۋە قايدۇ دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىنى ئىشغال قىلىۋېلىپ، سالاس، ماخۇس ئوتوك (خوشۇن) لىرىنى تەسىس قىلدى. كورلىدىكى دولانلارنىڭ بېگى توقتۇ پات - پات پاراكەندىچىلىككە ئۇچراپ تۇرغاچقا، 300 نەچچە ئائىلىنى باشلاپ جەنۇبتىكى كىچىك لوپنۇرغا كۆچۈپ كەتتى. كېيىنكى يىلى توقتو قەبىلىسىگە قارايدىغان مامۇت تۆلەندىمۇ 100 نەچچە ئەر - ئايالنى باشلاپ قارا شەھەر (ھازىرقى يەنجى) دىن لوپنۇرغا قېچىپ كەتتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 23 - يىلى (1758 - يىلى) نوپۇس پىرقىسىنىڭ يانداش بېگى ئارغۇن سالاس، ماخۇس خوشۇنلىرىنى قورشاپ، بايارنى تىرىك قولغا چۈشۈردى، تاغلار ۋە كۆل ئەتراپلىرىنى ئاختۇرۇش جەريانىدا ئۇچرىغان دولانلارنى تۇرپاندىكى ئىمىن خوجىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بەردى ھەم ئۇلار پىچان (ھازىرقى پىچان ناھىيىسى) نىڭ باشقۇرۇشىغا تەۋە بولدى. ياندۇرقى يىلى چىڭ سۇلالىسى قوشۇنلىرىچوڭ كىچىك خوجىلارنىڭ توپىلىڭىنى تىنچىتقاندىن كېيىن، مۇسۇلمانلار يۇرتىنىڭ قېيقالغان ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولغان شۇخبدې توقتو قەبىلىسىگە قاراشلىق 300 نەچچە ئائىلىنى كورلىغا كۆچۈرۈۋەتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ داۋگۇاڭ 17 - يىلى (1837 - يىلى) يېزىلغان «غەربىي يۇرتتىكىيەر-جاي ناملىرى توغرىسىدا ئىزاھات» دېگەن كىتابتا خاتىرىلەنگەن لوپنۇرلۇقلارنىڭ ئائىلە سانى يەنىلا چىيەنلۇڭ، جياچىڭ مەزگىللىرىدىكى سەۋىيىدە بولغان. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىيەنفېڭ2-يىلى (1852 - يىلى) كىچىك لوپنۇر رايونىدا يۇز بەرگەن چاشقان ۋاباسى لوپنۇرلۇقلارغا ئەجەللىك بالايىئاپەت كەلتۈردى، لوپنۇرلۇقلار تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ كەتتى، بىر قىسمى غەربتىكى لوپقا كۆچۈپ كەتتى، بىر قىسمى ھازىرقى چاقلىق، لوپنۇر، بۇگۇر ناھىيىلىرى تەۋەسىگە كۆچۈپ تارقاق ئورۇنلاشتى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 13 - يىلى (1887 - يىلى) لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدىكى لوپنۇرلۇقلار ئازىيىپ 74 لا ئائىلە قالدى، بۇنىڭ ئىچىدە لوپنۇر كەنتىدىكىسى 21 ئائىلە، چىكە كەنتىدىكىسى 27 ئائىلە، ئابدان كەنتىدىكىسى 27 ئائىلە. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) يېزىلغان «شىنجاڭغا قىلىنغان ساياھەت خاتىرىسى» نىڭ ئاپتورى يابىن لوپنۇر، جاي، توق، چىكە كەنتلىرىدە ياشايدىغان لوپنۇرلۇقلار 30 ئائىلىگىمۇ يەتمەيدىكەن، سىرتتىن كۆچۈپ كەلگەن لوپنۇرلۇقلار بىلەن يەرلىك كىشىلەر بىرلىكتە تۇرمۇش كەچۈرۈپ، بىر - بىرىدىن ئىشلەپچىقىرىش بىلىملىرىنى ۋە مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىدىكەن، دەپ يازغان. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) تارىم دەرياسى ئېقىنى ئۆزگەرتىپ كۆنچى دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان بولغاندىن كېيىن، لوپنۇر، چىكە، ئابدان كەنتلىرىدىكى لوپنۇرلۇقلار جەنۇبتىكى مىرەنگە كۆچۈپ كېلىپ كۆچمە چارۋىچىلىق قوشۇمچە دېھقانچىلىق قىلىدىغان بولدى. بۇ بىر قىسىم لوپنۇرلۇقلار ھازىر يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 36 - تۈەن - مەيدانىدا ئىشچى بولۇپ ئىشلىمەكتە. پەقەت قارچۇغا كەنتىدىكى ئاھالىلەرلا لوپنۇرلۇقلارنىڭ ماددىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى نۇرغۇن ئۆرپ - ئادەتلىرىنى خېلى كۆپ ساقلاپ قالغان.

2. لوپنۇرلۇقلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشى لوپنۇرلۇقلار بېلىقنىلا ئوزۇق قىلىدىغان مىللەت، «ۋېينامە» دە ئۇلارنىڭ «ئۆرپ - ئادىتى تۇيغۇنلارنىڭكىگە ئوخشايدۇ» دېيىلگەن. تۇيغۇنلار ئەينى چاغدا چىڭخەينىڭ شىمالىي قىسمى بىلەن شىنجاڭنىڭ چاقلىق، چەرچەن ئەتراپلىرىدا ياشايتتى، ئۇلار سىيانپىلارنىڭ بىر تارمىقى ئىدى. لوپنۇرلۇقلارنىڭئۆرپ-ئادەتلىرىنىڭ تۇيغۇنلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتى بىلەن ئوخشاش بولغانلىقى، روشەنكى، سىيانپىلارنىڭ

تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقىدىن بولغان. چىك سۇلالىسىنىڭ كاڭشى 17 - يىلى (1678 - يىلى) لوپنۇرلۇقلارنىڭ سەرداری قۇربان چىك سۇلالىسى ئوردىسىغا ئەل بولغاندا، ئالانا ئۇنى «مۇسۇلمان» دېگەن، كېيىنكى چاغلاردا قۇربان قەبىلىسى يەنە بەگلىك تۈزۈمى بويىچە باشقۇرۇلغان. بەگلەر بەش دەرىجىگە بۆلۈنەتتى، ئۇ لوپنۇرلۇقلار ئارىسىدىن كۆرسىتىلىپ، پىچان خان ئامبىلى تەرىپىدىن ۋەزىپىگە تەينىلىنەتتى. چىك سۇلالىسى ئوردىسى لوپنۇرلۇقلارغا سىياسەت جەھەتتە بەك ئېتىبار بەردى. پىچاننىڭ باجگىرلىرى ھەر يىلى لوپنۇرلۇقلار تۇرۇشلۇق كۆل بويىغا بېرىپ، مەشئەلنى ئېگىز كۆتۈرۈپ بەلگە بەرسە، لوپنۇرلۇقلار چاپما قولۇاققا ئولتۇرۇپ كۆلدىن ئۆتۈپ، ئازراق قۇندۇز تېرىسى تاپشۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن پۇتۇن بىر يىللىق باج - سېلىقى تۆگەيتتى، ئۇنىڭدىن باشقا ئالۋان - ياساقنى ئۇستىگە ئالمايتتى. بۇ زامانىدىكى لوپنۇرلۇقلار ئارىسىدا تېخى مۇكەممەل ئىجتىمائىي تەشكىلات يوق ئىدى.

لوپنۇرلۇقلار ئاتا - بوۋىلىرىدىن تارتىپ تاشقى دۇنيادىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان كۆللەر ئارىسىدا بېكىنمە ھالەتتە تۇرمۇش كۆچۈرۈپ كەلگەچكە، شۇ مۇھىتقا مۇناسىپ تۇرمۇش ئادىتىنى شەكىللەندۈرگەن. «مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەزكىرىسى» دە: «لوپنۇرلۇقلار دانلىق زىرائەت تېرىمايدۇ، چارۋا باقمايدۇ، قولۇاقتا يۇرۇپ بېلىق تۇتۇپ ئوزۇقلىنىدۇ، ياكى ياۋا كەندىر، ياكى خاش قۇش تېرىسىدىن كىيىم تىكىپ كىيىدۇ، ياكى قۇندۇز تېرىسى ۋە خاش قۇش مامۇقىنى شەھەرگە ئاپىرىپ سېتىپ، رەخت سېتىۋېلىپ كىيىم تىكىپ كىيىدۇ» دېيىلگەن. بۇ يەردە ئېيتىلغان «شەھەر» كورلىدىكى مۇسۇلمانلار كەنتىنى كۆرسىتىدۇ. «مۇسۇلمان يۇرتلىرىنىڭ تەزكىرىسى» دىن كېيىنرەك يېزىلغان «غەربىي يۇرتتا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىم» دا بۇ ھەقتە قوشۇمچە قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن: «بەزى - بەزىدە كورلىدىكى مۇسۇلمانلار شەھىرىگە كېلىپ قالمىغانلار دانلىق ئاشلىق، گۆش يېمەيدۇ، بۇ خىل نەرسىلەرنى يېسە كۆڭلى ئېلىشىدۇ، كورلىدا بېلىق كۆپ بولغاچقا ئۇلار كورلىغا كېلىدۇ، باشقا جايلارغا بېرىشقا پېتىنالمايدۇ.» ئەينى چاغدا لوپنۇرلۇقلاردا پۇل دېگەن ئۇقۇم يوق ئىدى، ئۇلار مالغا مال ئالماشتۇراتتى، ئۇلارنىڭ كورلىغا كېلىشىگە كورلىنىڭ مۇسۇلمانلار شەھىرىدە تۇرۇشلۇق دولانلارنىڭ كاڭشى يىللىرىدا بىر مەزگىل ئۆزلىرى بىلەن بىر يەردە تۇرمۇش كەچۈرگەنلىكى ھەم ئۆز ئارا ئىشىنىش، چۈشىنىش ھاسىل قىلغانلىقى سەۋەب بولغان.

لوپنۇرلۇقلارنىڭ تۇرمۇش ئادىتىدە تاكى چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىغىچىمۇ چوڭ ئۆزگىرىش بولمىدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) نەشر قىلىنغان «شىنجاڭغا قىلىنغان سایاھەت خاتىرىسى» دە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ پەيدىنپەي تېرىقچىلىققا ئۆتۈۋاتقانلىقى خاتىرىلەنگەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەر ئىسلاھاتىدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىجتىمائىي تەكشۈرۈشكە دائىر ماتېرىياللاردا مۇنداق خاتىرىلەنگەن: ناھىيىگە قاراشلىق قارچۇغا كەنتىدىكى لوپنۇرلۇقلار ئەمگەكچان، 70 - 80 ياشقا كىرىپ قالغانلىرىمۇ تېرىقچىلىقتىن ئايرىلمايدۇ. ئۇلار تېرىقچىلىق ۋە كۆچمە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ھەمىشە تۆت - بەش كىشى بىر بولۇپ ياۋا كەندىر چىگىسىدىن توقۇلغان تورنى ۋە چاڭگاق، توقماقلارنى ئېلىپ، چاپما قولۇاققا ئولتۇرۇپ كۆلگە كىرىپ بېلىق تۇتۇپ كېلىدۇ، بېلىقنى پۇتۇن كەنتتىكى كىشىلەر خالىغىنىچە ئەكىرىپ يەيدۇ، تۇتۇلغان بېلىق تۇگەپ كەتسە يەنە تۇتۇپ كېلىدۇ، سېنىڭ - مېنىڭ دەپ ئايرىمايدۇ. ئۇلار بېلىقنى تۇز، ياغ، خۇرۇچ ئىشلەتمەي، سۇدا پىشۇرۇپ يەيدۇ، قوي گۆشىنىمۇ شۇنداق پىشۇرۇپ يەيدۇ، يەپ ئېشىپ قالغان بېلىقنى يۇيۇپ، تازىلاپ قۇرۇتۇپ

قويىدۇ، قىش پەسلىدە كۆل سۇيى مۇز تۇتقاندا يەيدۇ، ئۇلار يەنە يىلىكەن تۇزغىقىنى ئۇۋاپ بېلىققا ئارىلاشتۇرۇپ يەيدۇ. بىتاپ بولۇپ قالسىمۇ يىلىكەن تۇزغىقىنى قاينىتىپ ئىچىدۇ.

لوپنۇرلۇقلارنىڭ توي ئادىتى ئۆزگىچە. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا لوپنۇر، چىكە كەنتلىرىدىكى لوپنۇرلۇقلار «ئۆز ئارا توي قىلاتتى»، «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» دە مۇنداق دېيىلگەن: ئايالار ياتلىق بولغاندا قەبىلىدىكىلەر بىر كىچىك كۆل تويلۇق بېرىدۇ. توي كۈنى بۇ ئىككى كەنتتىكىلەر كۆل بويىغا يىغىلىپ، گۈلخان يېقىپ بېلىق ۋە قوي گۆشىنى كاۋاپ قىلىپ يېيىشىدۇ، ئاندىن كېيىن ھەممەيلەن كۆل ئەتراپىنى ئايلىنىپ ناخشا ئېيتىدۇ ۋە ئۇسسۇل ئويناىدۇ، توي مەرىكىسى شاد - خۇراملىق ئىچىدە ئاياغلىشىدۇ. قارچۇغا كەنتىدە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەنلەر كۆپ، ئومۇمەن 80 — 90 يىل ئۆمۈر كۆرىدۇ. ھەر يىلى 70 — 80 ياشقا كىرگەن بىر نەچچە كىشى ئۆيلىنىپ تۇرىدۇ، بەزىدە 100 ياشتىن ئاشقاندا توي قىلىدىغانلارمۇ بار.

3. لوپنۇرلۇقلارنىڭ تىلى لوپنۇرلۇقلار ئەبجەش لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆزلىشىدۇ. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) رۇسىيىلىك پرژېۋالسكىي لوپنۇرغا كەلگەندە، ئۇلارنىڭ تەرجىمانى لوپنۇرلۇقلارنىڭ سۆزىنى چۈشىنەلمىگەن. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىغا كەلگەندە، لوپنۇرلۇقلارنىڭ بېكىنمە ياشاش ھالىتى بۇزۇپ تاشلىنىپ، چەتنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلىشى تېزلەشتى. مىنگو دەۋرىگە كەلگەندە مۇستەقىل مەدەنىيەت فورمىسىغا ئىگە لوپنۇرلۇقلار مەۋجۇت بولماي قالدى، لېكىن لوپنۇر دىئالېكتى شىنجاڭ بويىچە ئۇيغۇر تىلىدىكى ئۇچ چوڭ دىئالېكت سىستېمىسىدا سۆز ياساش ۋە تىل جەھەتتە مەركىزي دىئالېكت، خوتەن دىئالېكتى بىلەن بىر قاتاردا ئۆزگىچە ئالاھىدىلىكى بىلەن ساقلىنىپ قېلىۋەردى.

Ⅱ باب

دىن

لوپنۇر تارىخىدا لوپنۇردا بۇددا دىنى، ئىسلام دىنى تارقالغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى ئەستايىدىل ئەملىيلەشتۇرۇلدى، ھەر مىللەت خەلقى دىنغا ئېتىقاد قىلىش ۋە دىنغا ئېتىقاد قىلماسلىق ئەركىنلىكىدىن ھەم قايسى دىنغا ئېتىقاد قىلىش ئەركىنلىكىدىن تولۇق بەھرىمەن بولدى.

§ 1. بۇددا دىنى

خەن، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدىن يۇەن سۇلالىسى دەۋرىگىچە لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە

بۇددا دىنى ئەڭ ئالدى. 13 - ئەسىردە ئىسلام دىنى لوپنۇرغا تارقالغاندىن كېيىن، لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە بۇددا دىنى پەيدىنپەي ئاجىزلاشتى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرى ۋە مىنگو دەۋرىدە خەنزۇلار ۋە موڭغۇللار ئارىسىدا بەزىلەر بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىچكى جايلاردىن لوپنۇر ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلگەن خەنزۇلارنىڭ ئاز سانىدىكىلىرى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلدى، لېكىن ئۇلار پەقەت ئۆز ئۆيىدىلا بۇدقا چوقۇنۇپ ئىبادەت قىلدى، دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارمىدى.

§ 2. ئىسلام دىنى

ئىسلام دىنى X ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا شىنجاڭنىڭ غەربىي، جەنۇبىي قىسىملىرىغا تارقالدى. 13 - ئەسىردە لوپنۇر رايونىغا تارقىلىپ، ناھايىتى تېزلا بۇ جايدىكى ئاساسىي دىن بولۇپ قالدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدە ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق، قىرغىز قاتارلىق مىللەتلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە بۇ ناھىيە تەۋەسىدە 50چە دىنىي زات بار ئىدى، ھەربىر مەسچىتتە بىردىن ئىمام، بىردىن مەزىن، بەزى مەسچىتلەردە يەنە بىردىن خاتىپ بار ئىدى. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دىنىي زاتلارغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. 1966 - يىلى ناھىيە بويىچە 41 دىنىي زات بار بولۇپ، بۇنىڭ ئۇچى ئىمام ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بەزى دىنىي زاتلار زەربە يېدى. 1976 - يىلى جىاڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىنىي سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. 1978 - يىلى ناھىيە بويىچە كەسىپىي دىنىي زاتتىن 30 ى بار ئىدى. 1985- يىلى ناھىيە بويىچە كەسىپىي دىنىي زات 78 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە لوپنۇر بازىرىدىكىسى ئالتە، شىكىپىڭ يېزىسىدىكىسى 16، تارىم يېزىسىدىكىسى 38، دۆڭقوتان يېزىدىكىسى 16، «ئىتتىپاق» يېزىسىدىكىسى ئىككى.

1966 - يىلدىن ئىلگىرى لوپنۇر ناھىيىسى تەۋەسىدە 11 چوڭ - كىچىك مەسچىت بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە بازىرىدىكىسى ئىككى، يېزا - قىشلاقلاردىكىسى توققۇز ئىدى. بۇ مەسچىتلەرنىڭ ھەممىسى مىنگو دەۋرىدە ياسالغانىدى. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن كېيىن، مەسچىتلەرنىڭ ھەممىسى بۇزۇۋېتىلدى. 1976 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاياغلاشقاندىن كېيىن، پارتىيىنىڭ دىن سىياسىتى يېڭىباشتىن ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. 1979 - يىلى ناھىيىلىك بىرلىكسەپ بۆلۈمىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن تۆت مەسچىت قايتا ياسالدى، بەش جايدىكى پائالىيەت سورۇنى ئېچىۋېتىلدى. 1981 - يىلغىچە يەنە مەمۇرىي كەنتلەر بىرلىك قىلىنىپ، يىلمۇ يىل بىر تۈركۈم مەسچىت سېلىندى. 1985 - يىلى ناھىيە بويىچە چوڭ - كىچىك مەسچىت 42 گە يەتتى. ناھىيە بازىرىدىكى چوڭ مەسچىت لوپنۇر ناھىيىسى بويىچە ئەڭ چوڭ مەسچىت بولۇپ، يەر كۆلىمى ئۇچ مو، قۇرۇلۇش كۆلىمى 999 كۋادرات مېتر كېلىدۇ، بۇ مەسچىت 1982 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭغا 1500 كىشى سىغىدۇ.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى دىنىي زاتلارنىڭ خىزمىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى،

ئۇلارنىڭ ئىدىيىۋى تونۇشىنى ئۆستۈرۈش، ئىجابىي ھالدا دىنىي زاتلار سۆھبەت يېغىنى ۋە ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىپ، ئۇلارغا سىياسەت، قانۇن، ئەمىر - پەرمان تەربىيىسى ۋە ۋەزىيەت تەربىيىسى بەردى، ئۇلاردىن ناھىيىلىك پارتكوم، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمەتلىرى توغرىسىدا پىكىر ئېلىپ تۇردى. 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە 107 قېتىم سۆھبەت يېغىنى، 36 قېتىم ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك ھەر مىللەت ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ۋە ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىغا دىنىي زاتلار ۋەكىللىرى قاتناشتۇرۇلدى، بەزى دىنىي زاتلار ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى ۋە سىياسىي كېڭەش ئەزاسى، دائىمىي كومىتېت ئەزاسى، سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. 1950 - يىلدىن1985- يىلغىچە 47 دىنىي زات (قېتىم) 1 - نۆۋەتلىكتىن 8 - نۆۋەتلىككىچە بولغان ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ۋە 1 - نۆۋەتلىكتىن 9 - نۆۋەتلىككىچە بولغان ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىغا ۋەكىل بولدى، 36 كىشى (قېتىم) 1 - نۆۋەتلىكتىن 9 - نۆۋەتلىككىچە بولغان ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ ئەزاسى، دائىمىي كومىتېت ئەزاسى ۋە مۇئاۋىن رەئىسى بولدى. نىياز دامۇللام ۋە باقى غازى ھاجى يەر ئىسلاھاتى، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش - چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش، يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشتە ۋە 80 - يىللاردا باشلانغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا ھەم مىللەتلەر ئارا ماجىرالارنى مۇرەسسە قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتە مۇھىم رول ئوينىدى.

یەکەمینچی قسم

دیئالیکت، ماقال - تەمسیل

يىگىرمىنچى قىسىم

دىئالېكت، ماقال - تەمسىل

I باب

لوپنۇر دىئالېكتى

هازىر ئېلىمىزدىكى ئۇيغۇرلار مەركىزىي دىئالېكت، خوتەن دىئالېكتى ۋە لوپنۇر دىئالېكتىدىن ئىبارەت ئۈچ دىئالېكتتا سۆزلىشىدۇ. مەركىزىي دىئالېكتنىڭ تارقىلىش دائىرىسى ئەڭ كەڭ بولۇپ، ئۇ، ئۇرۇمچى، ئىلى، قەشقەر، تۇرپان، كۇچا، ئاقسۇ، كورلا قاتارلىق جايلارنى ۋەكىل قىلغان هالدا شەرقتە قۇمۇلدىن غەربتە قەشقەرگىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئوتتۇرا، غەربىي - شىمالىي قىسىملىرىدىكى ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان كەڭ رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. خوتەن دىئالېكتى يەكەننىڭ شەرقىدىكى خوتەن ۋىلايىتىگە قاراشلىق ناهىيىلەر، شۇنداقلا چەرچەن، چاقىلىق قاتارلىق ناهىيىلەر تەۋەسىدىكى بىر قىسىم رايونلارغا تارقالغان. لوپنۇر دىئالېكتى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ شەرقىدىكى تارىم ئويمانلىقىغا جايلاشقان لوپنۇر ناهىيىسى تەۋەسىدىكى كۆپ قىسىم رايونلار ۋە چاقىلىق ناهىيىسىگە قاراشلىق بىر قىسىم رايونلارغا تارقالغان بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ پەقەت 0.4 پىرسەنتىلا بۇ دىئالېكتتا سۆزلىشىدۇ.

لوپنۇر دىئالېكتى (لوپنۇر ناهىيىسىدىكى چارا رايونىنىڭ شېۋىسىنى ۋەكىل قىلغان) ئۆزىگە خاس بەزى ئالاهىدىلىكلەرگە ئىگە، ئۇ، بۇ ئالاهىدىلىكلىرى بىلەن مەركىزىي دىئالېكت (غۇلجا، تۇرپان، قەشقەر شېۋىلىرىنى ۋەكىل قىلغان) تىن پەرقلىنىدۇ.

§ 1. فونېتىكىلىق ئالاهىدىلىكى

لوپنۇر دىئالېكتىنىڭ فونېما سىستېمىسى باشقا ئىككى دىئالېكتنىڭ فونېما سىستېمىسى بىلەن ئوخشاش، ئەمما فونېتىكا جەهەتتىكى بىرقەدەر زور پەرقلىرى بىلەن كۆرۈنەرلىك

ئالاھىدىلىككە ئىگە. فونېتىكا جەھەتتىكى پەرقلەر ئومۇمەن ئەينى بىر فونېمىنىڭ شەرتلىك ۋارىئانتلىرى ۋە فونېتىكا جەھەتتىكى بەزى ماس ھادىسىلەرنىڭ بولۇشىدا ئىپادىلىنىدۇ.

1. سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى

لوپنۇر دىئالېكتىدا سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ لەۋ ئاھاڭداشلىقى ناھايىتى كۈچلۈك. لەۋلەشكەن سوزۇق تاۋۇش O ,∅ لەر باشقا دىئالېكتلاردا سۆزنىڭ 1 - بوغۇمىدىن باشقا بوغۇملىرىدا كۆرۈلمەيدۇ. لوپنۇر دىئالېكتىدا بىر قىسىم سۆزلەرنىڭ 2-بوغۇمدا كېلىدىغان O، ∅ تاۋۇشلىرى باشقا دىئالېكتلاردا (ئاز بىر قىسىم سۆزلەر ۋە چەت تىلدىن كىرگەن سۆزلەر بۇنىڭدىن مۇستەسنا) a ياكى ɛ بولۇپ ئىپادىلىنىپ تاۋۇش چىقىرىش ئورنى جەھەتتىن ماسلىشىدۇ. مەسىلەن،

1) ئۇزەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى سوزۇق تاۋۇشلار ئاھاڭداشلىقى

غۇلجىدا	تۆرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
posma	posma	posma	posma	posmo	پوسما
boran	boran	boran	boran	boron	بوران
tʃ∅nek	tʃ∅nek	tʃ∅nek	tʃ∅nɛk	tʃ∅n∅k	چۆنەك
∅dek	∅dek	∅dek	∅dɛk	∅rd∅k	ئۆدەك

2) ئۇزەك بىلەن قوشۇمچىلاردىكى سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى

غۇلجىدا	تۆرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
otʃaq—qa	otʃaq—qa	otʃaq—qa	otʃaq—qa	otʃaq—qo	ئوچاققا
qotaz—da	qotaz—da	qotaz—da	qotaz—da	qotoz—zo	قوتازدا
tos—qatʃqa	tos—qatʃqa	tos—qatʃqa	tos—qatʃqa	tos—qotfqo	توسقاچقا
k∅r—gen	k∅r—gen	k∅r—gen	k∅r—gɛn	k∅r—g∅n	كۆرگەن
∅steŋ—ge	∅steŋ—ge	∅steŋ—ge	∅steŋ—gɛ	∅ss∅η—η∅	ئۆستەڭگە
kyt—ketʃke	kyt—ketʃke	kyt—ketʃke	kyt—ketʃkɛ	kyt—k∅tʃk∅	كۈتكەچكە

2. سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئاجىزلىشىشى

لوپنۇر دىئالېكتىدا تاق بوغۇملۇق ئۇزەكتىكى a ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بوغۇمىدا كېلىدىغان a تاۋۇشى ئارقىسىغا قوشۇلغاندا ئاجىزلاشمايدۇ. باشقا دىئالېكتلاردا يۇقىرىدىكىدەك ئەھۋالدا ئۇرغۇنىڭ ئارقىدىكى بوغۇملارغا كۆچۈشى سەۋەبلىك a تاۋۇشى e ياكى i تاۋۇشىغا ئاجىزلىشىدۇ.

1) بىر بوغۇملۇق سۆزلەردە

غۇلجىدا	تۆرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
at—eti	eti	eti	eti	ati	ئېتى
baʃ—beʃim	beʃim	beʃim	beʃim	baʃim	بېشىم
atʃ—etʃiʃ	etʃiʃ	etʃiʃ	etʃiʃ	atʃiʃ	ئېچىش
qal—qelip	qelip	qelip	qelip	qalip	قېلىپ

2) كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەردە

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
bala-balilar	balilar	balilar	balilar	balalar	بالىلار
ajal-ajilim	ajilim	ajilim	ajilim	ajalim	ئاياللىم
baʃla-baʃlidi	baʃlidi	baʃlidi	baʃlidi	baʃtadila(r)	باشلىدى

بۇنىڭدىن باشقا، تارىخىي مەنبەسىدىن قارىغاندا، ئۇيغۇر يېزىق تىلى ۋە باشقا دىئالېكتلاردىكى بىر قىسىم كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ1 - بوغۇمىدىكى e تاۋۇشى aنىڭ ئاجىزلىشىشى نەتىجىسىدە كېلىپ چىققان. ئەمما لوپنۇر دىئالېكتىدا بۇ خىل ئاجىزلىشىش بولمىغاچقا، a ئەسلىدىكى پېتىچە قېلىۋەرگەن.

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
beliq	beliq	beliq	beliq	baliq	بېلىق
eʁir	eʁir	eʁir	eʁir	aʁir	ئېغىر
etiz	etiz	etiz	etiz	atiz	ئېتىز
seriq	seriq	seriq	seriq	seriq	سېرىق
seʁizχan	seʁizχan	seʁizχan	seʁizχan	saʁizχan	سېغىزخان

3. ئۇزۇك تاۋۇشلاردىكى ئاسسىمىلاتسىيە

ئۇزۇك تاۋۇشلاردىكى ئاسسىمىلاتسىيە لوپنۇر دىئالېكتىنىڭ تىپىك ئالاھىدىلىكى. تۆۋەندە بىز ئۇنى ئوڭ ئاسسىمىلاتسىيە ۋە تەتۇر ئاسسىمىلاتسىيە دېگەن ئىككى تۈر بويىچە بىر - بىرلەپ سېلىشتۇرۇپ چۈشەندۈرىمىز.

1) ئوڭ ئاسسىمىلاتسىيە

لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆز ۋە ئۇزەكنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى ئۇزۇك تاۋۇش ئارقىسىدا كېلىدىغان بوغۇملارنى ۋە قوشۇمچىلارنىڭ بېشىدىكى ئۇزۇك تاۋۇشنى ئاسسىمىلاتسىيە قىلىپ پۈتۈنلەي ئۆزگە ئوخشىتىۋالىدۇ، نەتىجىدە ئاخىرقى بوغۇم ۋە قوشۇمچىلارنىڭ كۆپ ۋاراينتلىق بولۇش ھادىسىسى كېلىپ چىقىدۇ. بۇ ھادىسە باشقا دىئالېكتلاردا ئاساسەن كۆرۈلمەيدۇ. مەسىلەن:

a. ئۇزەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئاسسىمىلاتسىيىسى

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
jastuq	jastuq	jastuq	jastuq	jassuq	ياستۇق
asta	asta	asta	asta	assa	ئاستا
aldi	aldi	aldi	aldi	alli	ئالدى
dʒaŋgal	dʒaŋgal	dʒaŋgal	dʒaŋgal	dʒaŋŋal	جاڭگال
qiŋʁir	qiŋʁir	qiŋʁir	qiŋʁir	qiŋŋir	قىڭغىر

b. ئۇزەك بىلەن قوشۇمچىدىكى ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ ئاسسىمىلاتسىيىسى

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
jaz—da	jaz—da	jaz—da	jaz—da	jaz—za	يازدا
kØl—niŋ	kØl—niŋ	kØl—niŋ	kØl—niŋ	kØl—ly	كۆلنىڭ
tuŋni	tuŋni	tuŋni	tuŋni	tuŋ—ŋu	تۇڭنى

قىزلار	qiz—zar	qiz—lar	qiz—lar	qiz—lar	qiz—lar

2) تەتۇر ئاسسىمىلاتسىيە

لوپنۇر دىئالېكتىدا z,t,ʃ ئۈزۈك تاۋۇشلىرى بىلەن ئاخىرلاشقان ئۈزەكلەرگە ʧ بىلەن باشلانغان قوشۇمچىلار ئۇلانغاندا، قوشۇمچىنىڭ بېشىدىكى ʧ ئۈزۈك تاۋۇشى ئۈزەكنىڭ ئاخىرىدىكى t,ʃ ئۈزۈك تاۋۇشلىرىنى پۈتۈنلەي ئۆزگە ئوخشاش قىلىپ ئۆزگەرتىۋېتىدۇ. بۇ خىل تەتۇر ئاسسىمىلاتسىيە باشقا دىئالېكتلاردا ئومۇمەن كۆرۈلمەيدۇ.

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
bɛʃ—tʃɛ	bɛʃ—tʃɛ	bɛʃ—tʃɛ	bɛʃ—tʃɛ	bɛtʃ—tʃɛ	بەشچە
iʃ—tʃan	iʃ—tʃan	iʃ—tʃan	iʃ—tʃan	itʃ—tʃan	ئىشچان
at—tʃi	at—tʃi	at—tʃi	at—tʃi	atʃ—tʃi	ئاتچى
χizmɛt—tʃi	χizmɛt—tʃi	χizmɛt—tʃi	χizmɛt—tʃi	χizmɛtʃ—tʃi	خىزمەتچى
kigiz—tʃilik	kigiz—tʃilik	kigiz—tʃilik	kigiz—tʃilik	kigitʃ—tʃilik	كىگىز چىلىك

4. بەزى ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ نۆۋەتلىشىشى

1) لوپنۇر دىئالېكتىدا i,y قاتارلىق يېپىق سوزۇق تاۋۇشلارنىڭ ئالدىدا كېلىدىغان t ئۈزۈك تاۋۇشى ھېلىمۇ ساقلانغان. بۇ جەھەتتىن ئۇ قۇمۇل، تۇرپان شېۋىلىرىگە ئوخشاش، ئەمما مەركىزىي دىئالېكتىنىڭ باشقا شېۋىلىرى ۋە خوتەن دىئالېكتىدىن پەرقلىنىدۇ. مەسىلەن:

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
tʃiʃ	tʃiʃ	tʃiʃ	tʃiʃ	tʃiʃ	چىش
tʃyʃ	tʃyʃ	tʃyʃ	tʃyʃ	tyʃ	چۈش
tʃiʃlɛ—	tʃiʃlɛ—	tʃiʃlɛ—	tʃiʃlɛ—	tiʃtɛ—	چىشلەش

2) لوپنۇر دىئالېكتىدا سۆز بېشىدا كېلىدىغان b ئۈزۈك تاۋۇشى باشقا دىئالېكتلاردا m تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. ئەكسىچە، باشقا دىئالېكتلاردا سۆز بېشىدا كېلىدىغان b ئۈزۈك تاۋۇشى لوپنۇر دىئالېكتىدا m تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. مەسىلەن:

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
musulman	musulman	musulman	musulman	busurman	مۇسۇلمان
mozaj	mozaj	mozaj	mozaj	buzu	موزاي
burun	burun	burun	burun	murun	بۇرۇن
bojun	bojun	bojun	bojun	mujun	بويۇن

3) بەزى سۆزلەرنىڭ ئاخىرىدا كېلىدىغان q تاۋۇشى لوپنۇر دىئالېكتىدا تۇرپان، قۇمۇل شېۋىلىرىگە ئوخشاش q تەلەپپۇز قىلىنىدۇ، مەركىزىي دىئالېكتىنىڭ باشقا شېۋىلىرى ۋە خوتەن دىئالېكتىدا بولسا ʁ تەلەپپۇز قىلىنىدۇ. مەسىلەن:

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
taʁ	taʁ	taʁ	taq	taq	تاغ
qiʁ	qiʁ	qiʁ	qiq	qiq	قىغ
ʧoʁ	ʧoʁ	ʧoʁ	ʧoq	ʧoq	چوغ

tʃaʁ	tʃaʁ	tʃaʁ	tʃaq	tʃaq	چاغ

5. تاۋۇشلارنىڭ ئورۇن ئالمىشىشى

لوپنۇر دىئالېكتىدا، باشقا دىئالېكتلار بىلەن سېلىشتۇرغاندا، بىر قىسىم ئۇزۇك تاۋۇشلارنىڭ بىر قەدەر ئالاھىدە بولغان ئورۇن ئالمىشىش ھادىسىسى مەۋجۇت. مەسىلەن:

غۇلجىدا	تۇرپاندا	قەشقەردە	خوتەندە	لوپنۇردا	يېزىق تىلىدا
oʁlaq	oʁlaq	oʁlaq	oʁlaq	olʁoq	ئوغلاق
ɛwrɛ	ɛwrɛ	ɛwrɛ	ɛwrɛ	ɛrwɛ	ئەۋرە
ɛswap	ɛswap	ɛswap	ɛswap	apsaq	ئەسۋاب
apqut	apqut	apqut	apqut	aqput	ئاپقۇت
tatliq	tatliq	tatliq	tatliq	taltiq	تاتلىق

§ 2. گراممماتىكىلىق ئالاھىدىلىكى

لوپنۇر دىئالېكتىدا سوزۇق تاۋۇشلار لەۋ ئاھاڭداشلىقىنىڭ كۇچلۇك بولۇشى ۋە ئۇزۇك تاۋۇشلار ئاسسىمىلاتسىيەسىنىڭ مەۋجۇتلۇقى گراممماتىكىلىق-قوشۇمچىلارنىڭ كۆپ ۋاريانتلىق بولۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بۇ كۆرۈنەرلىك ئالاھىدىلىك مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا كۆرۈلمەيدۇ.

1. كۆپلۈك قوشۇمچىلىرى

كۆپلۈك قوشۇمچىسى ئۇيغۇر يېزىق تىلى ۋە باشقا دىئالېكتلاردا —lar/—lɛr شەكلىدىلا كۆرۈلىدۇ. ئەمما لوپنۇر دىئالېكتىدا ئۇزەكتىكى تاۋۇشلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ كۆپلۈك قوشۇمچىسى 16 خىل ۋاريانتقا ئىگە. سېلىشتۇرۇڭ:

لوپنۇر دىئالېكتىدا	مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا
—lar/—lɛr/—lor/—l∅r	—lar/—lɛr
—tar/—tɛr/—tor/—t∅r	
—zar/—zɛr/—zor/—t∅r	
—sar/—sɛr/—zor/—t∅r	

2. كېلىش قوشۇمچىلىرى

1) ئىگىلىك كېلىش ۋە چۈشۈم كېلىش

ئۇيغۇر يېزىق تىلىدا ئىگىلىك كېلىش —niŋ بىلەن، چۈشۈم كېلىش —ni بىلەنلا ئىپادىلىنىدۇ. خوتەن دىئالېكتى ۋە مەركىزىي دىئالېكتتا ئىگىلىك كېلىش —niŋ/—nyŋ/—nyŋ ئىپادىلىنىدۇ. قوشۇمچىلىرى بىلەن، چۈشۈم كېلىش ئوخشاشلا —ni بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئەمما لوپنۇر دىئالېكتىدا ئىگىلىك كېلىش بىلەن چۈشۈم كېلىش بىردەك [—ni] ۋە ئۇنىڭ ۋاريانتلىرى

(جەمئىي 32 خىل) ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ (لوپنۇر دىئالېكتىدا ئىگىلىك كېلىش بىلەن چۈشۈم كېلىش ku— فورمىسىغىمۇ ئىگە). سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا	لوپنۇر دىئالېكتىدا
ئىگىلىك كېلىش: ηi/—ηu/—ηy	—ni/—nu/—ny
چۈشۈم كېلىش: ni—	—ti/—tu/—ty
	—zi/—zu/—zy
	—si/—su/—sy
	—li/—lu/—ly
	—ki/—ku/—ky
	—qi/—qu
	—ηi/—ηu/—ηy
	—pi/—pu/—py
	—mi/—mu/—my
	—tʃi/—tʃu/—tʃy

لوپنۇر دىئالېكتىدا بۇ 32 خىل فورمىنىڭ ئىگىلىك كېلىش ۋە چۈشۈم كېلىشلەر ئىچىدە زادى قايسىسىغا ۋەكىلىك قىلىدىغانلىقى پەقەت كونتېكستتىلا ئايدىڭلىشىدۇ. مەسىلەن:

turdu—nu qolu (ئىگىلىك كېلىش)
(تۇردىنىڭ قولى)
turdu—nu kØrdy (چۈشۈم كېلىش)
(تۇردىنى كۆردى)
lop—pu hawasi (ئىگىلىك كېلىش)
(لوپنىڭ ھاۋاسى)
lop—pu ajlanip tʃiqtim (چۈشۈم كېلىش)
(لوپنى ئايلىنىپ چىقتىم)

2) يۆنىلىش كېلىش

مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا يۆنىلىش كېلىش ئالتە خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ، لوپنۇر دىئالېكتىدا بولسا 15 خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ. سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا	لوپنۇر دىئالېكتىدا
—ʁa/—qa/—gɛ/—kɛ	—ʁa/ʁɛ/—/ʁo
(ئاز بىر قىسىم سۆزلەردىن كېيىن)—ʁɛ/—qɛ	—qa/—qɛ—/qo
	—ka/kɛ/—/kØ
	—gɛ/—gØ
	—ηa/—ηɛ/—ηo/—ηØ

3) ئورۇن كېلىش

ئورۇن كېلىش خوتەن دىئالېكتى ۋە مەركىزىي دىئالېكتتا تۆت خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ، لوپنۇر دىئالېكتىدا بولسا 16 خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ. سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا	لوپنۇر دىئالېكتىدا
—da/—dɛ/—ta/—tɛ	—da/—dɛ/—do/—dØ
	—ta/—tɛ/—to/—tØ
	—za/—zɛ/—zo/—zØ
	—sa/—sɛ/—so/—sØ

4) چىقىش كېلىش

خوتەن دىئالېكتى ۋە مەركىزىي دىئالېكتتا چىقىش كېلىش ئالتە خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ، لوپنۇر دىئالېكتىدا بولسا 12 خىل شەكىلدە كۆرۈلىدۇ. سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىدا	لوپنۇر دىئالېكتىدا
—din/—dun/—dyn	—din/—dun/—dyn
—tin/—tun/—tyn	—tin/—tun/—tyn
	—zin/—zun/—zyn
	—sin/—sun/—syn

3. پىئېلنىڭ 3 - شەخسىنىڭ پەرقى

لوپنۇر دىئالېكتىدا پىئېلنىڭ 3 - شەخسى بىرلىك، كۆپلۈك پەرقىگە ئىگە، يەنى كۆپلۈك lar— قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئەمما باشقا دىئالېكتلاردا پىئېلنىڭ 3 - شەخسى بىرلىك، كۆپلۈك جەھەتتىن پەرقلەنمەيدۇ. سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكتتا	خوتەن دىئالېكتىدا	لوپنۇر دىئالېكتىدا	يېزىق تىلىدا
u baridu	u baridu	o baradu	ئۇ بارىدۇ
ular baridu	ular baridu	olor baradular	ئۇلار بارىدۇ
ular baʃlidi	ular baʃlidi	olor baʃtadilar	ئۇلار باشلىدى

4. پىئېلنىڭ ھازىرقى - كەلگۈسى زامان 1 - شەخس شەكلى

پىئېلنىڭ ھازىرقى - كەلگۈسى زامان 1 - شەخس شەكلى لوپنۇر دىئالېكتىدا ئادەتتە شەخس قوشۇمچىسىدىن بۇرۇن: di— قوشۇلۇپ ئىپادىلىنىدۇ، بەزىدە di— چۈشۈپمۇ قالىدۇ. باشقا دىئالېكتلاردا بۇ خىل ئەھۋال كۆرۈلمەيدۇ. سېلىشتۇرۇڭ:

مەركىزىي دىئالېكتتا	لوپنۇر دىئالېكتىدا	يېزىق تىلىدا
men jatimen	ياكى men jatamen	مەن ياتىمەن
	men jatadimen	
sen jatisen	sen jatasen	سەت ياتىسەن
biz jatimiz	ياكى biz jatawiz	بىز ياتىمىز
	biz jatadiwiz	

§ 3. لېكسىكىلىق ئالاھىدىلىكى

لوپنۇر دىئالېكتى لېكسىكا جەھەتتە مەركىزىي دىئالېكت ۋە خوتەن دىئالېكتىغا ئاساسەن ئوخشاش. شۇنىڭ بىلەن بىللە لوپنۇر دىئالېكتىدا باشقا دىئالېكت ۋە يېزىق تىلىدىن فونېتىكىلىق قۇرۇلمىسى، سېمانتىكىلىق مەنىسى جەھەتتىن پەرقلىق سۆزلەر، شۇنىڭدەك باشقا دىئالېكت ۋە يېزىق تىلىدىكىگە پۈتۈنلەي ئوخشىمايدىغان سۆزلەر ھەم مەۋجۇت.

1. فونېتىكىلىق قۇرۇلمىسى جەھەتتىن پەرقلىق سۆزلەر

aʁa (ئاكا، باشقا دىئالېكتلاردا [aka])
∅k∅ (ئۇكا، باشقا دىئالېكتلاردا [uka])
inɛ (ئانا، باشقا دىئالېكتلاردا [ana])
taqu (توخۇ، باشقا دىئالېكتلاردا [toχu] ياكى [tuχa])
olor (ئۇلار، باشقا دىئالېكتلاردا [ular])
tʃaŋqan (چاققان، باشقا دىئالېكتلاردا [tʃapsan] ياكى [tʃaqqan])
bojutfu (بويىچە، باشقا دىئالېكتلاردا [bojitfɛ])

2. سېمانتىكىلىق مەنىسى جەھەتتىن پەرقلىق سۆزلەر

dada (بوۋا، چوڭ دادا؛ باشقا دىئالېكتلاردا «دادا، بوۋا»)
tʃiwin (پاشا؛ باشقا دىئالېكتلاردا «چۈشۈن»)
indin (ئۆگۈن؛ باشقا دىئالېكتلاردا «ئىندىن»)
∅gyn (ئىندىن؛ باشقا دىئالېكتلاردا «ئۆگۈن»)
dʒula (سايە، تەسىر؛ باشقا دىئالېكتلاردا «نۇرى»)
mijaŋ (نىمجان؛ باشقا دىئالېكتلاردا مۇشۇكنىڭ مىياڭلىغاندا چىقارغان ئاۋازى)

3. باشقا دىئالېكت ۋە يېزىق تىلىدا پەقەت كۆرۈلمەيدىغان سۆزلەر

qara siŋɛk (چۈشۈن؛ باشقا دىئالېكتلاردا [tʃiwin])
dʒara (كىرپە؛ باشقا دىئالېكتلاردا [kirpɛ])
qaruʃqu — qariʃqu (بۆرە؛ باشقا دىئالېكتلاردا [b∅rɛ])
g∅lm∅ (بېلىق تۇتىدىغان تور، باشقا دىئالېكتلاردا) [tor]
usqaq (قوشۇق؛ باشقا دىئالېكتلاردا [qoʃuq])
sala (بارماق؛ باشقا دىئالېكتلاردا [barmaq])
gyn (چوڭقۇر؛ باشقا دىئالېكتلاردا [tʃoŋqur])

خوتەن دىئالېكتى ۋە مەركىزىي دىئالېكتتا قارىغاندا، لوپنۇر دىئالېكتىدا ئىران تىلى ۋە ئەرەب تىلى سۆزلىرى ئانچە كۆپ ئەمەس، رۇس تىلى سۆزلىرى تېخىمۇ ئاز. ئەمما خەنزۇ تىلىدىن قوبۇل قىلىنغان سۆزلەر خېلى كۆپ بولۇپ، بۇلاردىن بەزىلىرى باشقا دىئالېكتلاردا ئاز ئۇچرايدۇ.

مەسىلەن:

(يەرلىك، مۇشۇ يەرلىك ، 本地的 ، bendi) biŋdi — bindi
(ئامبار ، 库房 ، kufang) kupaŋ
(ئامبارچى ، 保管员 ، bao guan) bØgØn
(ئوچۇق سىر ، 清漆 ، qingqi) tʃintʃi
(نەرسە ، 东西(物品) ، dong xi) duŋʃi

Ⅱ باب

ماقال - تەمسىل

§ 1. تېرىقچىلىققا ئائىت ماقال - تەمسىللەر

كۆزدە سارغايماي دېسەڭ ئەتيازدا ئالدىرا.
يەرنى بىر كۈن تاشلىساڭ، يەر سېنى مىڭ كۈن تاشلايدۇ.
يەر تېرى كۆچۈڭ بىلەن، چۆپىنى يۇل قەھرىڭ بىلەن.
پۇلۇڭ بولسا ئۇرۇق ئال، بولمىسا مايسا.
قاپاقنىڭ ياخشىسىدىن نوگاي چىقىدۇ، ئۇرۇقنىڭ ياخشىسىدىن مايسا.
ئۇرۇقنى چوڭقۇر سالغىنىڭ يەرگە ئوغۇت بەرگىنىڭ.
گەپ يەردە ئەمەس، ئوغۇت بىلەن سۇدا.
يەرنى يايرىتاي دېسەڭ، ئوغۇت، سۇيۇڭنى كەم قىلما.
ئوغۇتسىز يەر تېرىغىنىڭ، ئۆزۈڭنى ئالدىغىنىڭ.
ئەتيازدا قانچىلىك ئوغۇتۇڭ بولسا، كۆزدە شۇنچىلىك ئاشلىق ئالىسەن.
يەرگە ئوغۇت بەرمىسەڭ، تىلەمچى بولۇپ قاتىرايسەن.
قەھرىتاندا ئوغۇت بەرمىگىنىڭ، ئەتيازدا قولقاپسىز قالغىنىڭ.
قەھرىتاندا كالا باق، ئەتيازدا قوشقا قات.
چۆپ يەرگە يۇڭ، ئوغۇت يەرگە كۈچ، يەرگە جان كىرسۇن دېسەڭ سۇنى ھەدەپ تۆك.
يازدا ئويىنا، قىشتا ئۇخلا.
ئىسسىق - سوغۇق بولمىسا زىرائەت دان تۇتماس.
ئادەم يەرنى ئالدىمىسا، يەر ئادەمنى ئالدىماس.
ئادەم يەرنى باقسا، يەر ئادەمنى باقىدۇ.
ئەمگەك بىلەن ئەر كۆكىرەر، يامغۇر بىلەن يەر (كۆكىرەر).
يەر ئالتۇن قوزۇق، غاجىلاپ يېسە تۇگىمەس.
يەرنى ئالدىغىنىڭ ئۆزۈڭنى ئالدىغىنىڭ.

گەپ يەردە ئەمەس، ئەردە.
دېھقانچىلىق — چىلىق - چىلىق، بولمىسا غېرىپچىلىق.
بىرنى تىكسە مىڭى كۆكلەپتۇ.
بىر تۇپ مېۋە بىر مو يەرنىڭ ئىشىنى قىلار، يۈز تۇپ مېۋە باغ بولار.
كېۋەز تېرىساڭ پۇل تاپسەن، دەرەخ تىكسەڭ بايلىق.
قاقاسلىق ئورمان بولسا گۆھەرگە تېگىشكىلى بولماس.
مېۋىلىك دەرىخىڭ بولسا قورساقتىن غېمىڭ بولماس.

§ 2. تۇرمۇشقا ئائىت ماقال - تەمسىللەر

ئۇچ كۈن سەھەر قوپقان بىر نومۇر ئاپتۇ، ئۇچ يىل سەھەر قوپقان بىر قىشقا ياراپتۇ.
كۈندە بىركاپام ئاش تېجىگەن ئون يىلدا بىر ئات ئالار.
ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسى قوغۇنلۇق بولسا، قورساق بىلەن پۇلدىن غېمىڭ بولماس.
توخۇ - توشقان باققانىڭ پۇل - پۇچىكى ئۆكسىمەس.
كېسەل ئېغىزدىن كىرىدۇ، سوغۇق پۇتتىن.
يىگىنە بىلەن تاماق يېگەنىڭ قورسىقى يېرىم.
ئىت ئىگىسىدىن تانماس، ئوغۇل بالا ئاتا - ئانىسىدىن.
توڭغانغا چىراغ ئەسقاتماس، كەمبەغەلگە تۇغقان.
خەقنە ئاش توشۇغان خەقنىڭ قولىغا قالار.
خەقنىڭ ئېشى تاتلىق تېتىپتۇ، قەرزدارنىڭ گېپى ئۆتمەپتۇ.
ئابروينى پۇلغا سېتىۋالغىلى بولماس.
ئاتا - ئانا چۆمۈلىدەك يىغىدۇ، بالىلار توخۇدەك چاچىدۇ.
ئاتا - ئاناڭنى باقساڭ، بالىلىرىڭدىن خوۋلۇق كۆرىسەن.
ئاتالمىغان ئوقىدىن كۆرىدۇ، چىچالمىغان پوقىدىن.
يامغۇردا قالمىغان ئەسكى چاپانىڭ قەدرىگە يەتمەس.
ئادەمنىڭ سۆلىتىگە قارىماي، مېھنىتىگە قارا.
ئاچكۆز تويماس، بېخىل بېيىماس.
تۇتۇنىڭ ئاچچىقىنى مورا بىلەر.
ئاچچىق ئەقىلنى كېسىدۇ.
ئاچچىق كەلگەندە ئەقىل قاچىدۇ.
ئاچچىقنىڭ دورىسى - سۇكۇت.
سۇت بىلەن كىرگەن خۇي قان بىلەن چىقار.
ياغاچنى ئۇزۇن كەس، تۆمۈرنى قىسقا.
تۇتۇنسىز ئوت بولماس، نۇقسانسىز يىگىت.
تىرىشچانغا ۋاقىت يەتمەس، ھورۇننىڭ ئەتىسى تۇغمەس.
ئەرنى ئۇمىدكە يارانقان، قوينى قۇربانغا.
ئەقىل ياشتا ئەمەس، باشتا.

ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە، سۇغا كىرسەڭ بېلىڭچە.
جان دوستۇڭ جېنىدىن كېچەر، مال دوستۇڭ مېلىدىن كەچمەس.
چېچەكسىز گۈل يوق.
چىراينىڭ سەتلىكىگە ئەينەك گۇناھكار ئەمەس.
چىققىلى بولمايدىغان تاغ يوق، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا (يوق).
ھاقارەتلىك تۇرمۇشتىن، ساداقەتلىك ئۆلۈم ياخشى.
ئوتنى كىچىك كۆرمە كۆيدۈرىدۇ، دۇشمەننى كىچىك كۆرمە ئۆلتۈرىدۇ.
ئالا قۇيرۇقنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق.
قاغىنىڭ يېيىشى پوق.
بىكار يۈرگىچە بىكار ئىشلە.
قاتتىق ياغاچنى يۇمشاق قۇرت يەر.
قارا قازاننىڭ ئېشى تاتلىق.
قازان ئالساڭ چېكىپ ئال، خوتۇن ئالساڭ بىلىپ.
قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا.
كالىنىڭ گۆشى بىر كۈن، سۈتى ھەركۈن.
كەمبەغەللەر روزا تۇتسا، بايلار ھېيت ئويناپتۇ.
كۆز كىچىك بولسىمۇ، كۆرىدىغىنى چوڭ.
كۆيئوغلۇڭ يامان بولسا قىزىڭدىن كۆر، كېلىنىڭ يامان بولسا ئوغلۇڭدىن.
كۈندەشلىك ئۆيدە كۈندە جېدەل.
كىشىنىڭ ئېشىنى يېسەڭ تىلىڭ قىسقىرار.
ئىشچانىنىڭ پۇلى تۇگىمەس، بەتخەجنىڭ قەرزى.
ياخشى سۆز بىلەن ئىلان ئىنىدىن چىقار، يامان سۆز بىلەن قىلىچ قىنىدىن چىقار.
ياخشى گەپكە قۇلاق سال، يامان گەپكە ياماق (سال).
يار تۇتساڭ چىرايىغا قارىمايى قىلىقىغا قارا.
ياغاچنى رەندە تۇزەيدۇ، ئادەمنى تەربىيە.
يۇز دوستىتىن بىر دۇشمەن كۆپ.
يېتىپ قالغۇچە ئېتىپ قال.
يېگەن كۆرۈنمەس، كىيگەن كۆرۈنەر.
گاچا چۆچۈرە يېسە ئىچىدە ساناپ يەر.
مېھمانىنىڭ ئېتى بەسى، يەتتە كۈندىن ئاشسا سېسى.
مېھنەتتىن قاچما، مىننەتتىن قاچ.
بۆلۈنگەننى بۆرە يەر.
نوقانچىنىڭ كۆزى يامان، سۇخەنچىنىڭ سۆزى.

یەگیرمە بیرینچی قیسیم

شەخسلەر

يىگىرمە بىرىنچى قىسىم

شەخسىلەر

I باب

شەخسىلەرنىڭ تەرجىمىھالى

ئابلا خۇدابەردى

ئابلا خۇدابەردى (1931 — 1966) كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇنىڭ دادىسى كورلا، لوپنۇرلاردا 28 يىل يىللىقچى بولغان. ئابلا خۇدا بەردى 12 يېشىدا تۇرمۇشنىڭ مەجبۇرلىشى بىلەن دادىسىغا ئوخشاش بايغا يىللىقچى بولغان. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۇ ئاقسۇدا ئەمگەككە قاتنىشىپ، ئەمگەك نەمۇنچىسى بولۇپ باھالاندى. 1951- يىلى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ، بەنجاڭ، پەيجاڭ بولدى. 1960 - يىلى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلدى ۋە شۇ يىلى كاندىدات پارتىيە ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. ئابلا خۇدا بەردى خەلق قوراللىق بۆلۈمىگە يۆتكەلگەندىن كېيىن، دائىم يېزىلارغا بېرىپ نۇقتىدا تۇرۇپ ئىشلەپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى تۇتتى. گەرچە سالامەتلىكى ئانچە ياخشى بولمىسىمۇ، يەنىلا خەلق ئەسكەرلىرى بىلەن مەشقتە، ئەمگەكتە، يېتىش - قوپۇشتا، تاماقتا بىللە بولۇشنى قەتئىي داۋاملاشتۇردى. 1965 - يىل 10 - ئايدا ئۇ تارىم گۇڭشې 2 - چوڭ ئەترىتىگە بېرىپ نۇقتىدا تۇرغاندا، خەلق ئەسكەرلىرى تەشكىلاتلىرىنىڭ چېچىلاڭغۇ ئىكەنلىكىنى، بەزى خەلق ئەسكەرلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە ئاكتىپ قاتناشمايدىغانلىقىنى بايقىدى ۋە كۆپچىلىكنى لېي فېڭنىڭ ئىلغار ئىش ئىزلىرىنى، خەلق ئەسكەرلىرى قۇرۇلۇشىغا دائىر ئالاقىدار ھۆججەت ۋە خەلق ئەسكەرلىرى خىزمەت تۈزۈمىنى ئۆگىنىشكە تەشكىللەپ، خەلق ئەسكەرلىرى خىزمىتىنى توغرا ئىزغا سالدى. ئۇ تەشكىلاتلارنى تەرتىپكە سېلىش بىلەن بىللە، كۆپچىلىكنى مەدەنىيەت ئۆيى بەرپا قىلىشقا يېتەكلەپ، پۇتۇن كەنتتىكى خەلق ئەسكەرلىرى ۋە ياشلارنىڭ مەدەنىيەت تۇرمۇشىنى بېيىتتى، كۆپچىلىكنىڭ مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈردى. 1966 - يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدىكى يەر تۈزلەشتە، ئۇ كۈنىگە 2000 مېتر قىر سېلىپ، خەلق

ئەسكەرلىرىنىڭ ئەسلىدىكى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 300 مېتر قىر سېلىشنى كۈنىگە 1500 مېترغا يەتكۈزۈشىگە ئىلھام بەردى.

1965 - يىلى ئەسكەر قوبۇل قىلىدىغان چاغدا، ئۇ ئارىلىقى يىراق، ئاھالىسى تارقاق ئولتۇراقلاشقان دۆڭقوتان گۈڭشېسىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن بېرىپ، 20 نەچچە كۈن جاپالىق ئىشلەپ، ۋەزىپىنى تولۇق ئورۇندىدى.

1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئابلا خۇدا بەردى نۇقتىدا تۇرغان چوڭ ئەترەتتە قاتتىق يامغۇر ياغقاندا، ئۇ ئەترەت ئامبىرى ئۆگزىسىنىڭ لېيىنىڭ نېپىز ئىكەنلىكىنى بىلىپ، خەلق ئەسكەرلىرىنى زەربىدارلىق بىلەن لاي سېلىشقا تەشكىللەپ، 30 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق ئاشلىقنى زىياندىن ساقلاپ قالدى. ئارقىدىنلا ئۇ يەنە ئۆيمۇ ئۆي كىرىپ گۈڭشې ئەزالىرىنىڭ ئۆيلىرىدىن يامغۇر ئۆتكەن - ئۆتمىگەنلىكىنى تەكشۈردى. ئايىمخان يېڭىلا بوشانغان بولۇپ، يولدىشى ئۆيدە يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئۆگزىسىدىن‌يامغۇر ئۆتۈپ، ئۆيگە سۇ تولۇپ كېتىپ، ئىچى تىت-تىت بولۇپ، بېشى تازا قېتىپ تۇرغاندا، ئابلا خۇدا بەردى كېلىپ ئىككىلەنمەستىن ئۆگزىگە چىقىپ، يامغۇر ئۆتكەن جاينى ئەتتى، ئاندىن ئۆي ئىچىدىكى سۇنى تازىلىدى. ئايىمخان بۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالدى.

1966 - يىل 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئابلا خۇدا بەردى تارىم گۈڭشې 2 - چوڭ ئەترەت 3 - كىچىك ئەترەت يېنىدىكى كۆنچى دەرياسى بويىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇشتۇمتۇت «قۇتقۇزۇڭلار» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلايدۇ - دە، ئاۋاز چىققان تەرەپكە بارىدۇ. ئەسلىدە گۈڭشې ئەزاسى تۇردىخان ناھىيىدىن كېسەل كۆرسىتىپ قايتىپ كېلىۋېتىپ، ئېشىكىنى يېتىلەپ دەريادىن ئۆتىۋاتقاندا چوڭقۇرلۇقى ئۈچ مېتردىن ئاشىدىغان سۇغا چۈشۈپ كەتكەنىكەن، ئابلا خۇدا بەردى دەرھال سۇغا سەكرەپ چۈشۈپ تۇردىخاننى ۋە ئۇنىڭ ئېشىكىنى قۇتقۇزۇپ چىقىدۇ. بۇ چاغدا ھاۋا بىر ئاز سوغۇق ئىدى، ئەسلىدىلا بىتاپ بولۇپ قالغان ئابلا خۇدا بەردى ئادەم قۇتقۇزغاندىن كېيىن زۇكام بولۇپ قېلىپ، كېچىچە بېشى ئاغرىپ، كۆڭلى ئېلىشىپ، قۇسۇپ چىقىدۇ. ئۇ، خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۈچۈن، ئەتىسى يەنىلا خىزمەتكە بارىدۇ. 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ھۇشىدىن كەتكەندىن كېيىن، ئەترەت كادىرلىرى ئۇنى دەرھال دوختۇرغا ئېلىپ بارىدۇ. دوختۇرلار تەكشۈرۈش ئارقىلىق جىددىي خاراكتېرلىك جىگەر ياللۇغى، دەپ دىئاگنوز قويىدۇ.

پارتىيە تەشكىلاتى ئۇنىڭ كېسىلىگە ناھايىتى كۆڭۈل بۆلدى ۋە دەرھال ناھىيىلىك، ئوبلاستلىق دوختۇرخانىلار ۋە شۆبە ھەربىي رايون، ھەربىي قىسىم دوختۇرخانىلىرىنىڭ داۋالاش خادىملىرىدىن داۋالاش ئەترىتى تەشكىللەپ، ئايروپىلان بىلەن لەنجۇدىن دورا ئېلىپ كېلىپ، كېچە - كۈندۈز قۇتقۇزغان بولسىمۇ، ئابلا خۇدا بەردىنىڭ كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلىشىپ6- ئاينىڭ 13 - كۈنى ئالەمدىن ئۆتتى.

بەختىخان خۇدا بەردى

بەختىخان خۇدا بەردى (1931 — 1960) لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىكەنلىك يېزىسىدا كەمبەغەل دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. تۆت يېشىدا ئاپىسى ئۆلۈپ كەتكەن، ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭغا ياخشى مۇئامىلە قىلمىغاچقا، ئۇ كىچىكىدىنلا جىگەرلىك بولۇپ ئۆسكەن. 16 يېشىدا ئۇ بىر تەرەپلىمە خۇراپىي قاراشلارغا پىسەنت قىلماي، ئەرلەرگە ئوخشاش سەھنىگە چىقىپ،

ئەدەبىيات- سەنئەت نومۇرلىرىنى ئورۇنداپ، كۆپچىلىكنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، بەختىخان خۇدا بەردى پارتىيىنىڭ چاقىرىقىغا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، ھەرخىل ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتناشتى. 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا تەشكىل ئۇيغۇر رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىگە بىر يىللىق ئوقۇشقا ئەۋەتتى، ئوقۇش مەزگىلىدە ئۇ ياشلار ئىتتىپاقىغا كىردى. 1951 - يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ناھىيىگە قايتقاندىن كېيىن، يەنە تەشكىلنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن قارا شەھەر ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ «يەرلىك كادىرلار كۇرسى»دا ئوقۇدى. بىر يىلدىن كېيىن، ئۇ لوپنۇرغا قايتىپ كېلىپ، ناھىيىلىك ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى بولدى.

1952 - يىلى بەختىخان خۇدا بەردى ئاقسوپى كەنتىدە نۇقتىدا تۇرغاندا، كەنتتىكى ئاممىنىڭ، ئىجارە ھەققىنى كەمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىنى قانات يايدۇرۇشىغا يېتەكچىلىك قىلدى. ئايالارنى ئۆز ئازادلىقىنى قولغا كەلتۇرۇشكە يېتەكلەش ئۈچۈن، بەختىخان خۇدابەردى چوڭ ئاخۇنۇمنىڭ ئايالى چولپانخاننى بۆسۈش ئېغىزى قىلىپ، ئۇنى نۇقتىلىق تەربىيىلىدى ھەم ئۇنى ئايالار مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى، كېيىن چولپانخان خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ كادىرى بولۇپ قالدى. شۇ جايدىكى بىر دامۇللامنىڭ مەرىيەمخان ئىسىملىك كېلىنى بار بولۇپ، خەلق ناخشىلىرىنى ئۆزى يېزىپ، ئۆزى ئېيتىدىغان ئارتۇقچىلىقى بار ئىدى. ئۇ بەختىخاننىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن تەشۋىقات ئەترىتى تەشكىللەپ، ئايالارنىڭ پۈت - قولىنى چۈشەپ كەلگەن فېئودالىزملىق كونا قائىدە ۋە قالاق ئادەتلەرنى تەنقىد قىلىدىغان ناخشىلارنى يېزىپ ۋە ئېيتىپ، ئايالارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. بەختىخاننىڭ تىرىشىشى ئارقىسىدا، شۇ جايدىكى ئايالار «ئايالار ئېتىزغا چىقماسلىق» دەك قالاق ئادەتنى ئۆزگەرتتى. 1953 - يىلى كوپېراتىپ قۇرۇلغاندا %90تىن ئارتۇق ئايال ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشتى. ئۇ ئايالارنى جاپالىق ئائىلە ئىشلىرىدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، يېزىلاردا بالىلار باغچىسى قۇرۇشنى زور كۈچ بىلەن تەشەببۇس قىلىپ، زور نەتىجىگە ئېرىشتى.

1955 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنى كەمبەغەل، قالاق شىڭپىڭ يېزىسىغا نۇقتىدا تۇرۇپ ئىشلەشكە ئەۋەتتى. ئۇ ئايالار خىزمىتىنى ئەستايىدىل ئىشلەپ، ئايالارنى ئەمگەككە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، ئاممىغا تايىنىپ ئوغۇت توپلاشنى تۈتتى ھەم ناھىيىلىك سودا ئىدارىسى بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، نەچچە ئون كالا ئېلىپ كېلىپ قىغ چۇشۇرۇپ، ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنى ئالدىنقى يىلدىكى 400 مىڭ جىڭدىن 700 مىڭ جىڭغا يەتكۈزدى.

1956 - يىل 7 - ئايدا بەختىخان خۇدا بەردى تەشكىل تەرىپىدىن لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىملىقىغا تەينىلىنىپ، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تارىخىدىكى تۇنجى ئايال مۇئاۋىن ھاكىم بولۇپ قالدى.

بەختىخان خۇدا بەردى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى خىزمىتىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. 1956- يىلى بىڭتۇەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم 1 - دېھقانچىلىق مەيدانى (ھازىرقى34- تۇەن - مەيدان) قۇرۇلغان مەزگىلدە، ئۇ نۇرغۇن ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەپ، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ نۇرغۇن قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ بەرگەچكە، بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇش خىزمىتى ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلدى. 1958 - يىلى دېھقانچىلىق مەيدانى شۇ جايدىن بىر تۈركۈم ئېشەك سېتىۋالدى. يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرىنىڭ ئېشەك بېقىش تەجرىبىسى كەمچىل بولغاچقا، ئۇزۇن ئۆتمەي ئېشەكلەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى قېچىپ كەتتى. بەختىخان بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، دەرھال بېرىپ، دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئېشەكلەرنى تېپىشىغا

يارەملەشتى.

بەختىخان ئاددىي دېھقان قىزىدىن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ رەھبىرلىك كادىرى بولۇپ يېتىلىش جەريانىدا، پارتىيىنىڭ يېتەكچىلىكىنى ۋە تەربىيىسىنى ھەر ۋاقىت ئۈنتۈپ قالمىدى، باشتىن ئاخىر ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويدى، شەخسىي مەنپەئىتىنى كۆزلىمىدى. ئۇ مۇئاۋىن ھاكىم بولغاندىن كېيىن، بانكا مۇھاپىزەتچىلىك ۋەزىپىسىنى ئۈتەۋاتقان يولدىشىنى ئازادىرەك بىرەر خىزمەتكە ئالماشتۇرۇپ قويمىدى، يېزىدا دېھقانچىلىق قىلىدىغان ئىنىسىنمۇ ناھىيىگە يۆتكەۋالمىدى. ئۇ سالامەتلىكى ئانچە ياخشى بولمىسىمۇ، خىزمەتنى ئىزچىل تىرىشىپ ئىشلىدى. 1959 - يىل 5 - ئايدا غوپۇر ياقۇپ ئۇنىڭغا خىزمەتلەرنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن بارغاندا، ئۇنىڭ يېغلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ، يېغلاشنىڭ سەۋەبىنى سورىغاندا، بەختىخان ئېسەدەپ تۇرۇپ: «پارتىيىگە ھېچقانچە ئىش قىلىپ بېرەلمەي تۇرۇپلا سالامەتلىكىمنىڭ بارغانچە ناچارلىشىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن بىئارام بولۇۋاتىمەن» دەيدۇ. 1960 - يىلى ئۇ ئاشقازان راكىغا گىرىپتار بولۇش سەۋەبىدىن چەكسىز ئارمان بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى.

خې جۇڭجى

خې جۇڭجى (1924 — 1983) گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ جىڭچۈەن دېگەن يېرىدىن بولۇپ، دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ، كىچىكىدىلا ئەقىللىق، تىرىشچان بولۇپ، ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇغان، يېزىقچىلىققا ماھىر ئىدى، ئۇ جىڭچۈەن تولۇق باشلانغۇچ مەكتىپىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شۇ مەكتەپتە قېلىپ ئوقۇتقۇچى بولغان. ئۇ يۇرتىدىكى خەلقنىڭ جاپا-مۇشەققىتىنى ۋە ئازاب - ئوقۇبىتىنى كۆرۈپ دائىم چوڭقۇر غەمگە پاتاتتى. مىنگونىڭ31- يىلى (1942- يىلى) ئەتىيازدا گومىنداڭ ئەسكەر تۇتقاندا ئۇنىڭ بىر نەۋرە ئىنىسى ئەسكەرلىككە تۇتۇلغان، بىر نەۋرە ئىنىسى كىچىك بولغاچقا، جەمەتىدىكىلەر پۇل يىغىش قىلىپ ئۇنىڭ ئورنىغا ئادەم يوللاپ ئەۋەتمەكچى بولغاندا خې جۇڭجى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ تۇغقانلىرىنى قايىل قىلىپ، نەۋرە ئىنىسىنىڭ ئورنىغا ئەسكەر بولۇپ شىنجاڭغا كەلگەن. ئۇ مەلۇم مەدەنىيەت بىلىمىگە ئىگە بولغاچقا، كېيىنچە تۇەننىڭ شۇجىسى بولغان. 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى. 1950 - يىلى ئۇ كەسىپ ئالماشتۇرۇپ مائارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

خې جۇڭجى تۇز، ئادىل، ئاقكۆڭۈل ئىدى، سۈن جۇڭسەن ۋە جۇئېنلەينىڭ ئالىيجاناب پەزىلىتى ۋە ئۇلۇق تۆھپىلىرىنى قەدىرلەيتتى، ئۇلارنىڭ سۈرىتىنى ئىشخانىسىغا ئېسىپ قويۇپ، ئۆزىنى ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتى. ئۇ خەتتاتلىقنى ياخشى كۆرەتتى. كىچىكىدىن تارتىپلا ھۆسىن خەت مەشىق قىلغاندى، لېكىن گۈڭچۈەنچە خەت نۇسخىسىنى ياخشى يازاتتى. ئۇ دائىم ئىدارە، ئورگانلارنىڭ ۋېۋىسكىسىنى، لوزۇنكىلىرىنى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ خەت ئورگانلارنىڭ ۋېۋىسكىسىنى، لوزۇنكىلىرىنى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ خەت ئۈلگىسىنى يېزىپ بېرەتتى. خىزمەتتىن سىرتقى ۋاقىتلاردا شېئىر يېزىپ خاتىرە قالدۇراتتى. چوڭ ئىشلارغايولۇقسا، شېئىر بىلەن خاتىرىلەيتتى (ھازىر 93 پارچە ئەسىرىساقلىنىۋاتىدۇ). ئۇ شېئىر يېزىپ ۋەتەنىمىزنىڭ تاغ - دەريالىرىنى، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنى، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىشنى مەدھىيىلىدى. تەيۋەننى مۇستەقىل قىلىشنى تەرغىپ قىلىدىغان ئۇنسۇرلارنىڭ ۋەتەننى پارچىلاشتەك رەزىل قىلمىشىنى سۆكتى.

خې جۇڭجى خىزمەتتە ئەستايىدىل ئىدى، قىلچە بىپەرۋالىق قىلمايتتى. ئۇ «بارلىقىمنى ئەلگە ئاتاپ جاپالار چېكەي، بۇ ئۆمرۈمنى تەزكىرىگە تەسەددۇق ئېتەي» دېگەن مىسرالارنى دەستۇر قىلىپ، ئۆزىنى رىغبەتلەندۈرەتتى. ئۇ دۇرۇس، ئاقكۆڭۈل ئىدى، باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلەتتى. ئۇ شۇ جايدىكى موڭغۇل، ئۇيغۇر كادىرلار ۋە ئامما بىلەن چوڭقۇر دوستلۇق ئورناتتى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈنى «ياخشى ئادەم» دەيتتى، ئۆز قېرىنداشلىرىدىنمۇ بەك ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئاسرايتتى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئۇچىغا چىققان سول ئىدىيىۋى پىكىر ئېقىمى يامراپ كېتىش ۋەجىدىن، ئۇ ئايرىپ قويۇلۇپ تەكشۈرۈلدى، مەجبۇرىي ئەمگەككە سېلىندى. مۇشۇ چاغدا تۇرمۇشى ئانچە ھاللىق بولمىغان بىر ئۇيغۇر بوۋاي ھېچنىمىگە قارىماي ئۈنى ئۆيىگە تاماققا تەكلىپ قىلىپ، شۇ چاغدىكى ئەڭ ئېسىل تائاملار بىلەن كۈتتى. تاماقتىن كېيىن يەنە ھەمراھلىرىڭىز بىلەن بىللە يەڭ دەپ ئۈنىڭغا بىر نەچچە نان بەردى. خې جۇڭجى ھاياجىنىنى باسالماي «ياغلىق ئۈماچ» دېگەن تېمىدا شېئىر يېزىپ بۇ ئىشنى خاتىرىلىگەنىدى. يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم 9 - مەيدانىدىكى تەككۈچى توختى دائىم ئۈزۈم ۋە مېۋە - چېۋىلەرنى ئالغاچ ئېشىكىگە مىنىپ بېرىپ خې جۇڭجىنى يوقلاپ تۇردى. دېھقان ئابدۇرېھىم ئۈنىڭغا مەخسۇس بۇغداي نېنى ئاپىرىپ بەردى ھەم سالامەتلىكىنى ئاسراش توغرىسىدا قايتا - قايتا نەسىھەت قىلىپ تۇردى. ئۇ ئاممىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە كۆيۈنۈشىدىن چەكسىز مېھىر - شەپقەت ھېس قىلدى ۋە قۇۋۋەتلەندى. مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئۇ «كىچىك ھۇجرا» دېگەن شېئىرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ قىيىن ئەھۋالدا تۇرۇپمۇ ئىنقىلابىي ئۇمىداۋارلىققا تولغان قەلبىنى ئىزھار قىلدى. 1976 - يىلى جىياڭ چىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي گۇرۇھى تارمار قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇ «مەرھابا باھار» ناملىق شېئىرنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ خۇشاللىق ھېسسىياتىنى ئىپادىلىدى:

ئۆتتى پىنھان ئون يىلىم، ئەمدى قۇچاق ئاچتى باھار.
تاغ ئارا گۈللەر ئېچىلدى ھۆپپىدە، چاچتى ئىپار.
مىسلىسىز شۇ ئۆزگىرىشىنىڭ توغرا يولى بەك ئۇزاق،
ئاخىرى سۈزۈلدى ئاسمان، ھەم دىلىمدا ئىپتىخار.
تەلىيىم كېلىپ بۇگۈن بىت - چىت بولۇپ ئالۋاستى - جىن،
بۇ ئېلىمنىڭ قوينىدا بولدى ئاجايىپ ئۆزگىرىش.
يېڭى بىر ئۇزۇن سەپەرگە تاشلىدىم مەزمۇت قەدەم،
بىر ئۆمۈر ھۇجۇم نىشانىم بولدى ئەمدى تۆتلىشىش.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، خې جۇڭجى 30 يىلنى بىركۈندەك ئۆتكۈزۈپ، ماۋارىپ بېغىدا تەر ئاققۇزۇپ، خىجىڭ، لوپنۇر ناھىيىلىرىدە باشلانغۇچ مەكتەپ مۇدىرى، مەدەنىيەت-ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولدى. ئۇ چىقىشقاق ئىدى، ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەشكە ماھىر ئىدى. زېرىكمەي ئۆگىتەتتى. ھەممە ئىشنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتەتتى، باشقىلارغا ئۈلگە بولاتتى. 1950 - يىل 2 - ئايدا ئۇ خىجىڭ ناھىيىسى 1 - باشلانغۇچ مەكتىپىدە «بالىلار ئاۋازى» ھەپتىلىك ژۇرنىلىنى چىقاردى، ژۇرنالدا: تىرىشچانلىق، ئۆگىنىش، سۆيۈش، ئەمگەك دېگەن تۆت سۆزلۈك مەكتەپ تەلىمىنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە بۇنى مۇنداق ئىزاھلىغان: «تىرىشچانلىق — كۆرەش روھى، ئۆگىنىش — توختىمايى ئىلگىرىلەش، سۆيۈش — مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، ئەمگەك — جاپا - مۇشەققەتتىن باش تارتماسلىق. تىرىشىپ ئۆگىنىش خەلقە بەخت يارىتىشنى، سۆيۈش، ئەمگەك ۋەتەننى گۈللەندۈرۈشنى مەقسەت قىلىدۇ». خې جۇڭجى قاتتىق سوغۇق ۋە تومۇز ئىسسىقتا قارىماي،

ھەر كۈنى سەھەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ گىمناستىكىغا چىقىشىغا ئۆزى باشلامچى بولدى. گىمناستىكا ئايلاشقاندا، ئۇ پۈتۈن مەكتەپ ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلىرىنى مەكتەپ تەلىمىنى بىر قېتىم ياد ئوقۇپ چىقىشقا يېتەكلەيتتى. شۇ مەزگىلدە نۇرغۇن ئوقۇغۇچى قىچىشقاق كېسەللىكىگە گىرىپتار بولۇپ قالغاندا، ئۇ بىرتەرەپتىن، ئاكتىپلىق بىلەن ئۇلارنى داۋالاشنىڭ چارىسىنى ئىزدىسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئوقۇغۇچىلارنى يېتەكلەپ كېسەك قۇيۇپ، يالغۇز كىشىلىك كالا سېلىپ ياتاق شارائىتىنى ياخشىلاپ، كېسەلنىڭ ئۆز ئارا يۇقۇملىنىشىنىڭ ئالدىنى ئالدى. ئۇ مەكتەپنى قاتتىق باشقۇراتتى، مەدەنىيەت دەرسلىرىنى ياخشى ئۆگىنىش بىلەن بىللە، ئىدىيىۋى تەربىيىنىمۇ ياخشى ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلاتتى. خې جۇڭجى ماقالە يېزىپ، ئوقۇتۇش ئىدىيىسى ۋە ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنى شەرھىلىگەن ھەم ئوقۇتۇشنى ياشلار - ئۆسمۈرلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىگە، دەرسخانا تەربىيىسى، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكى ئەمەلىيىتى، ئېقىم مەسىلىلىرى، سىياسىي تەربىيە بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، ئوقۇغۇچىلارنى ۋەتەننى، خەلقنى قىزغىن سۆيۈشكە ئىلھاملاندۇرۇش، ئۇلارنى ئۇلۇغۋار غايىگە ۋە ئۆزىنى ۋەتەنگە بېغىشلاش ئىرادىسىگە ئىگە قىلىش كېرەك دەپ قارىغان.

خې جۇڭجى 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى 59 يېشىدا كېسەل سەۋەبى بىلەن كورلىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

بەكرى قارى

بەكرى قارى (1879 — 1952) پىچان ناھىيىسىنىڭ تۈيۈق يېزىسىدا ئوتتۇرا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ كىچىكىدە دىنىي مەكتەپتە ئوقۇغان بولۇپ، ئەرەب، پارس تىللىرىنى خېلى پىششىق ئىگىلىگەن، قۇرئاننى يادقا بىلەتتى. ئۇ ئىدىيىدە بىر قەدەر جانلىق بولۇپ، شۇ جايدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ يەتكەنىدى، ئۇ نادانلىقنى تۈگەتمىگىچە نامراتلىقتىن قۇتۇلغىلى بولمايدۇ دەپ قاراپ، ماۋارىپ خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا بەل باغلىغانىدى.

مىنگونىڭ 14 - يىلى (1925 - يىلى) بەكرى قارى تەكلىپ بىلەن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ تىكەنلىك يېزىسىغا كېلىپ، دىنىي مەكتەپ ئېچىپ، شۇ جاي ئۇچۇن بىر تۈركۈم دىنىي زىيالىيلارنى يېتىشتۈرۈپ بەرگەن ۋە ئامما ئارىسىدا خېلى يۇقىرى ئابرۇي تاپقان. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) ئۇ يەنە كورلىدىن ھەرخىل پەن ئوقۇتقۇچىلىرىنى تەكلىپ بىلەن ئېلىپ كېلىپ ئوقۇغۇچىلارغا خەنزۇ تىلى، ماتېماتىكا، تەبىئەت، جۇغراپىيە، گۈزەل سەنئەت ۋە تەنتەربىيىدىن دەرس ئۆتكۈزگەن. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) ئۇ تىكەنلىك يېزىسى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ مۇدىرى بولغان. بۇ مەزگىلدە ئۇ پۈتۈن كۈچى بىلەن مەكتەپ قۇرۇش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بەرگەن. ئۇنىڭ تەشەببۇسى ۋە تەشكىللىشى بىلەن، 13 سىنىپلىق، 345 قىز - ئوغۇل ئوقۇغۇچى ئوقۇيدىغان سەككىز مەكتەپ قۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۇ يەنە بۇ سەككىز مەكتەپتە چوڭلار كەچلىك كۇرسى ئاچقان، 263 دېھقان ساۋات چىقىرىپ ئۆگىنىشكە قاتناشقان. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) غا قەدەر 187 كىشى ساۋاتسىزلىقتىن قۇتۇلغان. كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ كۆپىيىشى بىلەن، سىنىپ يېتىشمىگەندە، ئۇ ئۆزى مەبلەغ چىقىرىپ، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ياردەم قىلغان مەبلەغنى قوشۇپ 578 كۇادرات مېتر سىنىپ سالغان. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىش ھەققى ۋە نامرات ئوقۇغۇچىلارنىڭ

ئوقۇش سايمانلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئۇ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتى بىلەن دۇكان ئېچىپ، ئۇيۇشمىنىڭ كىرىمىنى كۆپەيتكەن ۋە شۇ جايدىكى دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ، ئاممىنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ يەنە مەدەنىيەت - سەنئەت ئەترىتى تەشكىللەپ، ئويۇن تاپاۋىتىنى ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ خىراجىتىگە ئىشلەتكەن. بەكرى قارى ئەينى يىللاردا تەربىيىلىگەن نۇرغۇن ئوقۇغۇچىلار ھازىر پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئالىي مەكتەپ، تېخنىكۇم ۋە پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدا ئىشلىمەكتە.

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، بەكرى قارى خەلق ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلدى، مىللىي مائارىپ خىزمىتىنى پائال قانات يايدۇردى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا ئەھمىيەت بەردى. ئۇ، 1952 - يىلى 73 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتتى.

Ⅱ باب

شەخسلەر جەدۋىلى

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش داۋامىدا، لوپنۇر ناھىيىسىدە زور بىر تۈركۈم ئىلغارلار، نەمۇنىچىلار مەيدانغا كەلدى. ئۇلار ھەر قايسى سەپتە تايانچىلىق ۋە باشلامچىلىق رول ئويناندى، ھەر قايسى كەسىپلەرنىڭ ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىشىغا تۈرتكە بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە لوپنۇر ناھىيىسى يەنە دۆلەتكە زور بىر تۈركۈم كادىر يەتكۈزۈپ بەردى. ئۇلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا خىزمەت قىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسىدىن مەملىكەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە تەقدىرلەنگەن ئىلغار شەخسلەر

21 - قىسىم 1 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	تەقدىرلەنگەن چاغدىكى خىزمەت ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	شەرەپ نامى	تەقدىرلەنگەن ئورۇن	ۋاقتى
ئىمىن رېھىم			ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىقى	يېزا ئىگىلىك نەمۇنىچىسى	گوۋۇيۈەن	1957-يىلى
خۇجىنىياۋ	ئەر	خەنزۇ	ئاشلىق ئىدارىسى	ئەمگەك نەمۇنىچىسى	مەملىكەتلىك قەھرىمانلار ئۇچرىشىش يىغىنى	1959-يىلى

لياڭ دۇ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىقى	مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەت رايونىدىكى ئىلغار پەن - تېخنىكا خادىمى	گوۋۇيۈەن	1983-يىلى
قاسىم سەمەت			ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى	نەمۇنچى سىنىپ مۇدىرى	گوۋۇيۈەن	1983-يىلى
سۇجۇنئەن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف لىنىيە پونكىتىنىڭ ئىشچىسى	پوچتا - تېلېگراف ئەمگەك نەمۇنچىسى	پوچتا - تېلېگراف مىنىستىرلىكى، جۇڭخۇا مەملىكەتلىك باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1985-يىلى
ئىمىن رېھىم			ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ باشلىقى	چارۋىچىلىق ساھەسىدىكى ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى	1956-يىلى
مەجىت مەيسۇن			ناھىيىلىك 1 - باشلانغۇچ مەكتەپ-نىڭ ئوقۇتقۇچىسى	مۇنەۋۋەر يېتەكچى	ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت	1979-يىلى
ئەيسا توختى			ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەل-لىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى-نىڭ كادىرى	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى خىزمىتى بويىچە ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1982-يىلى
شېرىپ مۇسا			مەدەنىيەت - ماۋارىپ ربپ بۆلۈمىنىڭ كادىرى	چوڭلار ماۋارىپى بويىچە مۇنەۋۋەر كادىر	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1982-يىلى
ئابدۇرېھىم			تارىم گوڭشې دوختۇرخانىسىنىڭ كادىرى	ئىلغار سەھىيە خىزمەتچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1982-يىلى
پەن خۇيجېن	ئايال	خەنزۇ	چۇچۇك بۇيا قىيا-مى زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى	پىلانلىق تۇغۇت خىزمىتىدىكى ئىلغار شەخس	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1983-يىلى
سۇجۇنئەن	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف لىنىيە پونكىتىنىڭ ئىشچىسى	ئەمگەك نەمۇنچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى	1983-يىلى
				پوچتا - تېلېگراف سىستېمىسىنىڭ 11 - قېتىملىق باشلامچىسى	ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	1984-يىلى

لياك دۇ	ئايال	خەنزۇ	ناھىيىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى، ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەش- نىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدىكى ئىلغار پەن - تېخنىكا خادىمى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1984-يىلى
				يېزىلاردا پەن-تېخنىكىنى ئومۇملاشتۇرۇشتىكى ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىلى
ئابلا ھېيت			مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ كادىرى	ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونىدىكى ئىلغار پەن - تېخنىكا خادىمى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1984-يىلى
ھېزىم خالىق			ناھىيىلىك تەپتىش مەھكىمىسى جىنايى ئىشلار تەپتىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقى	ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1984-يىلى
تۇردى باۋۇدۇن			ناھىيىلىك سودا-سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارە-سىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىلى
چىن پېڭفېي	ئەر	خەنزۇ	مۇئاۋىن ھاكىم	يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇشتىكى ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىلى
جۇبىنۇ	ئەر	خەنزۇ	ناھىيىلىك رايونلاشتۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ كادىرى	يېزا ئىگىلىكىنى رايونلاشتۇرۇشتىكى ئىلغار خىزمەتچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىلى
ھەنىپە ئەۋەل			ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى	مۇنەۋۋەر مائارىپچى	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1985-يىلى
ئوسمان قادىر			ناھىيىلىك ئورمان ئاسراش، ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش قوماندانلىق شتابىنىڭ باش قوماندانى	ئورمان ئاسراش، ئوتتىن مۇداپىئەلىنىشتىكى ئىلغار شەخس	ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1984-يىلى

1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە باشقا جايلاردا خىزمەت قىلغان لوپنۇر ناھىيىلىك ناھىيە، تۆەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىرلار

21 - قىسىم 2 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	يۇرتى	1985 - يىلدىكى ۋەزىپىسى
قەيۇم باۋۇدۇن	شىنجاڭ يېزىسى قاراقۇم كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى
ماموت نىياز	تارىم يېزىسى بوستان كەنتى	باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
ئىمىن غازى	تارىم يېزىسى يېڭى سۇ كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى
مەھەممەت سەيىت	تارىم يېزىسى ئاقچىكە كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى پىرىۋوت باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
غوپۇر ئابدۇللا	لوپنۇر بازىرى	خوتەن ۋىلايىتىنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى
ئىبراھىم كازىم	تارىم يېزىسى خادادۆڭ كەنتى	باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سەھىيە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى
يۇنۇس سەيىت	تارىم يېزىسى خادادۆڭ كەنتى	باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئوتتۇرا خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
مەھەممەت شېرىپ	تارىم يېزىسى خادادۆڭ كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى خەلق سوت مەھكىمىسى جىنايى ئىشلار سوت كوللېگىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
ھاپىز ئىمىن	تارىم يېزىسى خادادۆڭ كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە نازارىتى سەھىيە مەمۇرىيىتى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
ئابلىمىت راخمان	تارىم يېزىسى خادادۆڭ كەنتى	شىنجاڭ داشۆسى سىياسىي - ماۋارىپ فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى
ئىسمائىل نەزەر	تارىم يېزىسى ئاقچىكە كەنتى	باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دوختۇرخانىنىڭ باشلىقى
ھېكىم يۇنۇس	تارىم يېزىسى ئاقچىكە كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپى پارتىيە تارىخى كافېدراسىنىڭ مۇدىرى

جاپپار قۇربان	تارىم يېزىسى ئاقچىكە كەنتى	خوشۇت ناھىيىسىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى
قادىر تۇردى	تارىم يېزىسى چوڭكۆل كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق تاشقى ئىقتىساد - سودا نازارىتى پىلان - مالىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى
تۇرسۇن ئىسلام	تارىم يېزىسى چوڭكۆل كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىدە باشقارما باشلىقى
ئابلەت ماناپ	تارىم يېزىسى تارىم كەنتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق يول ئاسراش ئوچاستىكىسى پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى
مامۇت قاسىم	تارىم يېزىسى قۇۋانكۆل كەنتى	شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ باشلىقى
ئەمەت تۇردى	شىڭپىڭ يېزىسى تۆڭچىكە كەنتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق نېفىت شىركىتىنىڭ تەكشۈرۈپ تەڭشەش قىلغۇچىسى
مەھەممەت ئىلى	شىڭپىڭ يېزىسى قاراقۇم كەنتى	چاقىلىق ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
تاھىر سەيپە	شىڭپىڭ يېزىسى قاراقۇم كەنتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق 1 - ئاپتوموبىل ترانسپورت شىركىتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى
مەمتىمىن ھۈسەين	شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئەمگەك - كادىرلار ئىدارىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى
يۈسۈپ روزى	شىڭپىڭ يېزىسى قاراقۇم كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ شۆيۈەندە باشقارما باشلىقى
ئابلىز ھەسەن	شىڭپىڭ يېزىسى شىنىغا كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق ئاشلىق مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
ئىسھاق ئوسمان	شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتى	ئاپتونوم رايونلۇق ماددىي ئەشيا ترانسپورت شىركىتىنىڭ مۇئاۋىن جىڭلىسى
ياقۇپ قۇربان	لوپنۇر بازىرى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سېمونت زاۋۇتىنىڭ باشلىقى
ئىلى توختى	ئۇرۇقچىلىق مەيدانى	شىنجاڭ ھەربىي رايونى «جەڭ غەلبىسى گېزىتى» تەھرىر بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى
غوپۇر مۆمىن	تارىم يېزىسى بوستان كەنتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سودا-سانائەت بانكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
ياسىن ھۈسەين	شىڭپىڭ يېزىسى كۆنچى كەنتى	1 - ئاۋغۇست يېزا ئىگىلىك شۆيۈەندە فاكۇلتېت مۇدىرى

قوشۇمچە

يېڭى ئادەم، يېڭى ئىشلار

لوپنۇر خەلقى ئەمگەكچان، باتۇر، خۇشخۇي، خۇشپېئىل خەلق. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەر مىللەت خەلقى دۆلەتنىڭ خوجىسىغا ئايلاندى، ئەنئەنىۋى ئىسسىل پەزىلەتلەر تېخىمۇ جارى قىلدۇرۇلدى. ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى سوتسىيالىستىك، كوممۇنىستىك ۋە كوللېكتىۋىزىملىق ئىدىيىۋى تەربىيىگە ئەھمىيەت بەردى. كونا جۇڭگودىن قالغان فېئودالىزم قالدۇقلىرى ۋە قالاق ئۆرپ - ئادەتلەر ئاستا - ئاستا تۈگىتىلدى، ۋەتەنپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزىملىق ئىدىيە ۋە سوتسىيالىزم ئىدىيىسى خەلق قەلبىگە چوڭقۇر ئورنىدى، ئۆز ئارا ياردەملىشىدىغان، ئادالەت يولىدا پىداكارلىق كۆرسىتىدىغان، ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالمايدىغان روھ ۋە ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق روھى كەڭ جارى قىلدۇرۇلدى. 80 - يىللارنىڭ بېشىدىن باشلاپ، پۈتۈن ناھىيىدە «تۆت گۈزەل، بەش بولۇش، ئۇچنى قىزغىن سۆيۈش» (مەدەنىيەتلىك بولۇش، ئەدەبلىك بولۇش، ئەخلاقلىق بولۇش، تەرتىپلىك بولۇش، پاكىزە بولۇش، قەلبى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل، سۆزى گۈزەل، ھەرىكىتى گۈزەل بولۇش، پارتىيىنى قىزغىن سۆيۈش، ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈش، سوتسىيالىزمنى قىزغىن سۆيۈش) «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىشىپ ئىلگىرىلەش» پائالىيىتى كەڭ قانات يايدۇرۇلۇپ، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ سوتسىيالىستىك ئىدىيىۋى ئېڭى تېخىمۇ ئۆستى. ياخشى ئادەم، ياخشى ئىش كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى.

1979 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئېلىنغان تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ھەمكارلىق، دوستلۇق ۋە باشقىلار ئۈچۈن ئۆز مەنپەئىتىدىن كېچىشكە دائىر ئىش 357 قېتىمغا يەتكەن. ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالماسلىق ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلانغان، بولۇپمۇ بۇنداق كەيپىيات ناھىيىدىكى ياشلار - ئۆسمۈرلەر ئارىسىدا تېخىمۇ گەۋدىلىك بولغان. مائارىپ ئىدارىسىنىڭ 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان تولۇقسىز مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئالتۇن تېپىۋالسىمۇ كۆز قىرىنى سالماسلىققا دائىر ئىش 3647 ئادەم (قېتىم) گە يەتكەن، 5374 يۇەن نەق پۇل، 12 ۋېلىسىپىت، سەككىز دانە سائەت، بىر ئات، بىر ئېشەك، ئىككى قوي تېپىۋېلىنغان.

مەھەممەت ئەمەر باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلدى

ھەربىي سەپتىن چېكىنگەن ھەربىي، پارتىيە ئەزاسى مەھەممەت ئەمەرنىڭ باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلگەن ئىش - پائالىيەتلىرى تارىم يېزىسىنىڭ بوستان كەنتىگە كەڭ تارقالدى.

1980 - يىلى مەھەممەت ئەمەر ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ يۇرتىغا قايتىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. ئۇ مۇشۇ چاغدىن باشلاپ ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يۇرتداشلىرىغا ياخشى ئىش قىلىپ بەردى. شۇ يىلى ئۇ مېيىپ مومايى ھاجىخاننىڭ 15 مو بۇغدىيىنى ئوروپ بەردى. بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرگە ئۇچ ماشىنا ئوتۇن ئەكىلىپ بەردى. ئۆزى تاختاي چىقىرىپ، يېزا يولىدىكى بىر كۆۋرۈكنى ياساپ قويدى. ئەمگەك كۈچى يېتىشمەيدىغان ئاممىغا 590 تونىنا قىغنى ھەقسىز توشۇپ بەردى، 27 قېتىم كەنتنىڭ خالىسانە ئەمگىكىگە قاتناشتى، ئۆز ئىختىيارى بىلەن 43 كېچە خامانغا قارىدى.

1981 - يىل 12 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى كەنتتىكى مەھەممەت ئاروپ بىلىق توتۇۋېتىپ

ئېھتىياتسىزلىقتىن دەريادا چۆشۈپ كەتكەن جىددىي پەيتتە، مەھەممەت ئەمەر دەرھال يېتىپ كېلىپ، ئۆز ھاياتىنىڭ خەۋپىگە ئۆچرىشىغا قارىماي، سۆڭەكتىن ئۆتكىدەك سوغۇق سۇغا باتۇرلۇق بىلەن سەكرەپ چۆشۈپ، مەھەممەت ئارۇپنى قۇتۇلدۇرۇۋالدى.

جاڭ فېڭ سۇغا چۆشۈپ كەتكەن قىزنى باتۇرلۇق بىلەن قۇتۇلدۇرۇۋالدى

1983 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇقسىز 2 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى جاڭ فېڭ ناھىيە ئۇيۇشتۇرغان «1 - ئىيۇن» ئەدەبىيات - سەنئەت بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا قاتنىشىپ قايتىشىدا شىڭپىڭ ئۆستىكى كۆۋرۈكىنىڭ بېشىغا كەلگەندە، ئۆستەڭدىن كەلگەن يىغا ئاۋازى ۋارقىرىغان ئاۋازنى ئاڭلايدۇ. ئۇ دەرھال ئۆستەڭنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ بەش ياش ئەتراپىدىكى بىر ئۇيغۇر قىزنىڭ ئۆزىدىن كىچىك بىر قىزنى تارتقىنىچە كۆكرىكىگە كەلگىدەك چوڭقۇرلۇقتىكى سۇدا بىر چۆكۈپ، بىر لەيلەپ تۇرغانلىقىنى، سۇنىڭ بۇ ئىككەيلەننى ئۆستەڭنىڭ چوڭقۇر يېرىگە ئېقىتىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. مۇشۇنداق خەتەرلىك ئەھۋالدا، جاڭ فېڭ قىلچە ئىككىلەنمەستىن سۇغا سەكرەپ چۆشۈپ، ئاۋۋال كىچىك قىزنى قىرغاققا ئىتتىرىپ چىقىرىدۇ، ئارقىدىنلا يەنە سۇغا سەكرەپ چۆشۈپ، يەنە بىر قىزنى قىرغاققا ئىتتىرىپ چىقىرىدۇ. جاڭ فېڭ ئاران 13 ياشتا بولغاچقا، ئىككى قىزنى قۇتۇلدۇرۇپ چىققاندىن كېيىن ھېرىپ ھالىدىن كېتىدۇ. ئۇ كىچىك قىزنىڭ ھۇشىدىن كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، ھېرىپ - چارچىغىنىغا قارىماي، مەكتەپتە ئۆگەنگەن جىددىي قۇتقۇزۇش ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىپ، قىزنى سۇنئىي نەپەسلەندۈرۈپ، ئۇنىڭ قورسىقىدىكى سۇنى چىقىرىدۇ، بىر ئازدىن كېيىن قىزچاق ھۇشىغا كېلىدۇ. قىزنىڭ ئانىسى بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، دەرھال يېتىپ كېلىپ، بالىسىنى قۇچاقلايدۇ ۋە جاڭ فېڭغا رەھمەت ئېيتماقچى بولۇپ قارىغاندا جاڭ فېڭ ئاللىقاچان بۇ جايدىن كېتىپ قالىدۇ. بۇ ئىشتىن كېيىن قىزنىڭ ئاتا - ئانىسى كۆپ سۆزۈشتە قىلىپ ئاخىر 10 - ئايدا ئاندىن جاڭ فېڭنى تاپىدۇ.

كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ مۇنەۋۋەر ئەزاسى جېڭ ۋېيىۋڭ

لوپنۇر ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇقسىز 3 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى جېڭ ۋېيىۋڭنى كۆپچىلىك مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى دەپ تەرىپلىشىدۇ.

ساۋاقداش جېڭ ۋېيىۋڭ ئادەتتە پارتىيىنىڭ سۆزىنى ئاڭلايدۇ، سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزنى قىزغىن سۆيىدۇ، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى قېتىرقىنىپ ئۆگىنىدۇ. ئىنتىزامغا رىئايە قىلىدۇ، كوللېكتىپنى قىزغىن سۆيىدۇ. ئادەتتە ئۇ كەم سۆز، قىزلاردەك تارتىنچاق بولغىنى بىلەن، كوللېكتىپ ۋە باشقىلارغا ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشكە كەلگەندە قىلچىمۇ تارتىنمايدۇ. ئۇ قول سائەت تېپىۋېلىپ قوغداش بۆلۈمىگە تاپشۇرۇپ بېرىدۇ، تەشەببۇسكارلىق بىلەن سىنىپنى تازىلايدۇ، پارتا - ئورۇندۇقلارنى يۇيۇپ سۈرتىدۇ، بۇزۇلغان ئىشىك - دېرىزىلەرنى ئوڭشاپ قويىدۇ، ئىگىلىپ قالغان كۆچەتلەرنى تۈزلەپ قويىدۇ. ياز كۈنلىرى ساۋاقداشلىرىغا چاي ئەكىلىپ بېرىدۇ، قىش كۈنلىرى ساۋاقداشلىرىغا ئوت قالاپ بېرىدۇ. ئاغرىپ قالغان ساۋاقداشلىرىغا قارايدۇ، ئۇ، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولغاندا 16 ياشتا ئىدى.

جېڭ ۋېيىۋڭنىڭ ئۆيى ناھىيىدىن ئۇچ كىلومېتر يىراقلىقتىكى بىناكارلىق 4 - تۈەنىنىڭ 25 - لېيەنىدە بولۇپ، مىللىي كەنت بىلەن قوشنا ئىدى. ئۇ ئۆزلىرىگە قوشنا خۇيزۇ مومايىنىڭ ئۆيىدە ئوتۇن يارىدىغان ئادەمنى يوقلۇقىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئوتۇن تېرىپ بېرىدۇ. مومای ئۇچرىغانلا ئادەمگە ۋېيىۋڭنى ياخشى بالا دەپ ماختايدۇ.

1983 ـ يىلى جېڭ ۋېييۇڭ «ئىتتىپاق» يېزىسى شىخەيزى كەنتىدىكى 80 نەچچە ياشلىق ئۇيغۇر تۇل موماينىڭ ئاغرىپ قالغانلىقىنى ۋە زىرائەتلىرىنىڭ ئوتىنى ئوتايدىغان ئادىمىنىڭ يوقلۇقىنى ئاڭلاپ، دەرھال ئون نەچچە ساۋاقدىشىنى سەپەرۋەر قىلىپ، تومۇز ئىسسىقتا بەش سائەتتىن كۆپرەك ئىشلەپ، موماينىڭ يېرىنى ئوتاپ بېرىدۇ. موماي بۇنىڭدىن تەسىرلىنىپ: «سىلەرگە نېمە دەپ رەھمەت ئېيتسام بولار» دەيدۇ.

1983 ـ يىلى يازدا شىڭپىڭ يېزىسى داشى كەنتىدىكى بىر ئۇيغۇر دېھقاننىڭ كېۋەزلىكىنى چاناش زۆرۈر بولۇپ، ئەمگەك كۈچى يېتىشمەي قالغاندا، جېڭ ۋېييۇڭ يەنە ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە دەم ئېلىش كۈنىدىن پايدىلىنىپ قاتتىق بورانغا قارىماي، ھېلىقى دېھقانغا يېرىم كۈن ياردەملىشىدۇ.

1985 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، قار لەپىلدەپ يېغىۋاتقان، سوغۇق شامال گۈكىرەپ چىقىۋاتقان، زېمىننى ئاپئاق قار قاپلىغان بىر ئەتىگەنلىكى، جېڭ ۋېييۇڭ مەكتەپكە كېتىۋېتىپ، ناھىيىلىك ماي ئامبىرىنىڭ دوقمۇشىغا كېلىشىگە، توساتتىن كۆنچى دەرياسىدىن كەلگەن «قۇتقۇزۇڭلار» دېگەن بوش ئاۋازنى ئاڭلاپ قالىدۇ ۋە ھەمراھلىرى بىلەن بىللە ئىككىلەنمەستىن ئۇچقاندەك يۈگۈرۈپ دەريا بويىغا بارىدۇ. ئەسلىدە بىر پادىچى بوۋاي ۋە 30 نەچچە تۇياق قوي كاچكۇلغا چۈشۈپ كەتكەنىكەن. ئۇلار دەرھال بوۋاينى قۇتۇلدۇماقچى بولىدۇ. ئەمما مۇز نېپىز بولغاچقا، كاچكۇلغا يېقىن بېرىشقا ئامالسىز قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ بىر ئامال ئويلاپ، قۇرۇق دەرەخ شېخىدىن بىرنى تېپىپ كېلىپ، بىر ئۇچىنى ھەمراھلىرىغا تۇتقۇزۇپ، بىر ئۇچىنى ئۆزى تۇتۇپ تۇرۇپ، بوۋاينى تارتىۋالماقچى بولىدۇ. ئەمما ئارقا ـ ئارقىدىن ئىككى قېتىم مەغلۇب بولىدۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ ئادەمنى قۇتقۇزۇۋېلىش ھەممىدىن مۇھىم. جېڭ ۋېييۇڭ كىيىمىنى سېلىپ، كەسكىنلىك بىلەن دەرياغا سەكرەپ چۈشۈپ پۈتۈن كۈچى بىلەن بوۋاينى سۇدىن چىقىرىۋالىدۇ.

قىرغاققا چىققاندىن كېيىن، جېڭ ۋېييۇڭ ساۋاقداشلىرىغا ئوتۇن تەرگۈزۈپ كېلىپ، ئوت قالاپ بوۋاينىڭ كىيىملىرىنى ئوتقا قاقلايدۇ ۋە ئۇنى ئىسسىندۇرىدۇ. ئۇ يەنە باشقا ساۋاقداشلىرى بىلەن بىللە، قويلارنى بىر ـ بىرلەپ ئارغامچا بىلەن تارتىپ چىقىرىدۇ. پادىچى بوۋاي ئىسسىق كىيىمىنى كىيىپ، جېڭ ۋېييۇڭنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتىدۇ.

قوشۇمچە

قوشۇمچە

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1986 - يىلدىن 1992 - يىلغىچە بولغان ئومۇمىي ئەھۋالى

1986 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1986 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 23 مىليون 897 مىڭ200 يۈەن (يېزا ئىگىلىكىنىڭ 16 مىليون 249 مىڭ 500 يۈەن، سانائەتنىڭ 7 مىليون 647 مىڭ 700 يۈەن) گە، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 19 مىليون 419 مىڭ 500 يۈەنگە يەتتى. ئومۇمىي مالىيە كىرىمى 1 مىليون 306 مىڭ 700 يۈەن، مالىيە چىقىمى 7 مىليون 495 مىڭ 200 يۈەن بولدى.

لوپنۇر ناھىيىسى يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيە، دېھقانچىلىقتا ئاشلىق، پاختا، ياغلىق دان ئاساس قىلىنىدۇ. 1986 - يىلى 13 مىڭ 3.600 تونىنا ئاشلىق، 9.852 تونىنا پاختا، 2.364 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا قولدا 218 مىڭ تۇياق چارۋا قالدى. مۇشۇ بىر يىلدا ئۆلچەملىك ئورمان بەلبېغىدىن 331 ى پىلانلىنىپ، 729 مىڭ 700 تۇپ كۆچەت تىكىلدى، پىلاندىكى ۋەزنىپە 162.9% ئورۇندالدى. ناھىيە بويىچە بېلىق بېقىلىدىغان سۇ كۆلىمى 20 مىڭ مو، 1986 - يىلى 110 تونىنا بېلىق تۇتۇلدى. ناھىيىدە 181 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول ئۆستەڭ بار، ئۇنىڭ 63 كىلومېترىغا سۇ سىڭىشنىڭ ئالدىنى ئالىدىغان سۇلياۋ يانقۇزۇلدى. ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، كىچىك سۇ ئامبىرى تۆت، چوڭ، كىچىك ناسوس پونكىتى 25 بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇغىرىشقا كاپالەتلىك قىلىش نىسبىتى 90%كە يەتتى.

يەرلىك سانائەتتە چۇچۇك بۇيا قىيامى ياساش ئاساس قىلىنىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا، يەنە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش - ياساش، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش قاتارلىقلار بار. 1986 - يىلى 403 تونىنا چۇچۇك بۇيا قىيامى ئىشلەپچىقىرىلدى. ناھىيىدىكى دۆلەت يولى ۋە بازار، يېزا تاشيولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 288 كىلومېتر، بۇندىن باشقا، يەنە يېزا - كەنت دەرىجىلىك ئاددىي تاشيولنىڭ ئۇزۇنلۇقى 65 كىلومېتر. پوچتا يولىنىڭ

ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 685 كىلومېتر.

ناھىيە بويىچە يېزا - بازار كارخانىسى 79 بولۇپ، بىناكارلىق ئاساسلىق تىجارەت تۈرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، يەنە بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، كان ئېچىش، سۇلياۋ ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق تۈرلەر بار. 1986 - يىلى ئورۇندالغان قۇرۇلۇش كۆلىمى 11 مىڭ 433 كۋادرات مېترغا يەتتى.

1986 - يىلى ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 15 مىليون 571 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ناھىيە بويىچە نامرات ئائىلە 220 بولۇپ، 1986 - يىلنىڭ ئاخىرىدا 181 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 527.18 يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلىدىكىدىن 68.12 يۈەن ئاشتى. بازار - يېزىلاردىكى شەخسلەر بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 7 مىليون 97 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1985 - يىلىدىكىدىن 31.3% ئاشتى.

پەن - تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە ئىشلىرى

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ 15، ئوقۇغۇچىسى 7434، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 4634، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 98.8%كە، يىللىق مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 99.2%كە يەتتى. بالىلار باغچىسى بىر، باغچىدىكى بالا 150، ھەرخىل كەسپىي ئوقۇتقۇچى 401. ناھىيىدىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 720. بۇنىڭ ئىچىدە مەسئۇل دوختۇر ئۇچ، يېزا ئىگىلىك تېخنىكى ئىككى، مال دوختۇرى ئىككى، ئىنژېنېر ئالتە، سەھىيە ئاپپاراتى توققۇز، كېسەل كارىۋىتى 136، سەھىيە تېخنىكا خادىمى 126، بۇنىڭ ئىچىدە ۋراچتىن يۇقىرى دەرىجىلىك كەسپىي خادىم 19.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ئوتۇق نىياز، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقمۇللا؛ ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: خۇاڭ دانىيەن.

خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: قادىر بارات، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇجىيىڭ، ئەيسا قۇربان، ئوسمان قادىر.

ھاكىمى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ژېنلۇڭ، چېن پېڭفېي، مەھەممەت ئەمەت.

سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى: ياڭ زوجۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەھەممەت يۈسۈپ، لياڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى، غوپۇر ياقۇپ.

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: ئوسمان تۇردى.

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: تۇردى ئابلا.

چوڭ ئىشلار

11 - ئايدا ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش- قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى 33 - تۈەن - مەيداندا مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى يىغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىندا، ئاساسلىقى، لوپنۇر ناھىيىسى بىلەن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى تارىم بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرا مەسىلىسى ھەل

قىلىندى.

7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى لوپنۇر ناھىيىلىك قوراللىق بۆلۈمى يەرلىك ئورۇن تۈزۈلمىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، نامى لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق قوراللىق بۆلۈمى دەپ ئاتالدى.

10 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قوش ماۋارىپ خىزمىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋىلىشىدىن ئۆتتى.

1987 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1987 - يىلى ناھىيە بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 27 مىليون 653 مىڭ يۈەن (يېزا ئىگىلىكىنىڭ 18 مىليون 574 مىڭ 800 يۈەن، سانائەتنىڭ 9 مىليون 78 مىڭ 200 يۈەن) گە يېتىپ، 1986 - يىلدىكىدىن 15.7% ئاشتى. مالىيە كىرىمى 1 مىليون 334 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 8 مىليون 518 مىڭ يۈەن بولدى.

1987 - يىلى ئېلىنغان ئاشلىق 14 مىڭ 150 تونىنغا، ئېلىنغان پاختا 1398 تونىنغا، ئېلىنغان ياغلىق دان 214 تونىنغا يېتىپ، يېزا ئىگىلىكى بويىچە 10 - يىلمۇ مول ھوسۇل ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا قولدا 219 مىڭ 500 تۇياق چارۋا قالدى، چىشى چارۋا نىسبىتى 54.85%، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 18.95%، قولدىن چىقىش نىسبىتى 30.1% بولدى. ناھىيە بويىچە كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىشتا ئەملىي تۈتۈزۈلغان كۆلەم 2188 مو، مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 157 مىڭ 800 تۈپ، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 349 مىڭ 500 تۈپ. ناھىيە بويىچە بېلىق بېقىشقا بولىدىغان سۇ كۆلىمى 51 مىڭ 500 مو، مۇشۇ بىر يىلدا تۈتۈلغان بېلىق 120 تونا، بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 60 تونا.

يېزا - بازار كارخانىلىرىدا بىناكارلىق كەسپى، ۋېرمىكۈتىت قېزىش ئاساس قىلىنىپ، باشقا كەسىپلەرنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. 1987 - يىلنىڭ ئاخىرىدا، ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىسى 1986 - يىلدىكى 79 دىن 92 گە كۆپەيىپ، ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى22 مىليون 727 مىڭ 700 يۈەنگە(يېرىم ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلارنىڭ قىممىتى بۇنىڭسىرتىدا)، ئومۇمىي كىرىم 23 مىليون 330 مىڭ 700 يۈەنگە يەتتى.

ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى جەھەتتە چۈچۈك بۇيا قىيامى 434 تونىنغا يېتىپ، 1986 - يىلدىكىدىن 7.7% ئاشتى. 11 مىڭ تونا ۋېرمىكۈتىت قېزىلدى (تەييار مەھسۇلات). دۆلەتنىڭ «ئۈچقۇن» پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن ناھىيىلىك لوپنۇر كەندىرى زاۋۇتى ئىشلەپچىقىرىش رايونى ئاساسىي گەۋدىسىنىڭ توپا - تاش قۇرۇلۇشى پۈتۈنلەي تاماملاندى.

دۆڭقوتان رايونىغا 10 مىڭ ئولتلۇق يۇقىرى بېسىملىق سىم تارتىلدى، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 29.9 كىلومېتر، بۇنىڭغا 330 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىندى. يۇقىرى بېسىملىق سىمنىڭ تارتىلىشى بىلەن چەت - ياقا رايونلاردا «ئۈچ راۋان بولۇش» (يول، سۇ، توك راۋان بولۇش) ئەملگە ئاشتى.

ناھىيىلىك تۇرۇبا سۇيى قۇرۇلۇشىنىڭ 1 - قارارلىق سۇ بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشى تاماملاندى. مەزكۇر قۇرۇلۇشنىڭ كۈندىلىك سۇ چىقىرىش مىقدارى 2592 كۇب مېتر بولۇپ، ناھىيە بازىرى ئاھالىسىنىڭ ئىچىملىك سۇ مەسىلىسى ھەل بولدى.

ناھىيىدىكى يولۇچىلار ئاپتوموبىلى ۋە يۈك ئاپتوموبىلى 113، يىللىق يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 18 مىڭ 900 ئادەم / كىلومېتر، يۈك ئوبوروت مىقدارى 5 مىليون 826 مىڭ 300 توننا / كىلومېتر.

ناھىيە بويىچە تاۋارلارنىڭ ساپ سېتىۋېلىنىش سوممىسى 8 مىليون 560 مىڭ يۈەن، ساپ سېتىلىش سوممىسى 12 مىليون 890 مىڭ يۈەن. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 568.1 يۈەن. 1987 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 173 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، ئومۇمىي نامرات ئائىلىنىڭ 92.02 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بازار-يېزىلاردا بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 10 مىليون 589 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇچ، ئوقۇغۇچىسى 2501 (ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 1475)؛ مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ 12، ئوقۇغۇچىسى 5078 (ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 3674)؛ جەمئىي ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچى 489. ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارنىڭ مەكتەپكە كىرىش نىسبىتى 97.3%، يىللىق مۇستەھكەملىنىش نىسبىتى 96.2%، ئومۇملىشىش نىسبىتى 96%. ناھىيە بويىچە جەمئىي 2501 ئادەم ھەرخىل ئومۇمىي ساۋات ئۆگىنىشىگە قاتناشتى. 1987 - يىلى يۇقىرىنىڭ يارىدەم بېرىشى ۋە جەمئىيەتنىڭ مەبلەغ توپلىشى قاتارلىق ھەرخىل يوللار ئارقىلىق بىر سۇنئىي ھەمراھ يەر يۈزى قوبۇل قىلىش پونكىتى قۇرۇلدى. تېلېۋىزىيىنىڭ ئاھالىنى قاپلاش نىسبىتى 80%كە يەتتى. ناھىيە ئۆزى لايىھىلەپ قۇراشتۇرۇپ چىققان تارقىتىش ئىقتىدارى 50 ۋاتلىق چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن رادىئو ئىستانسىسى ئىشقا كىرىشتۇرۇلدى. ناھىيە، يېزا، مەيدان (بازار) لاردىكى مەدەنىيەت سارىيى (پونكىت) يەتتە، كەنت دەرىجىلىك مەدەنىيەت ئۆيى 20، «ياشلار ئائىلىسى»، «ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئائىلىسى» 42. ناھىيە بويىچە كىنوخانا (ئەترەت) 12 (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى بۇنىڭ سىرتىدا). ئۇنۇمۇرسال تەنتەربىيە مەيدانى بىر، كۆلىمى 62.5 مو. 1987 - يىلى 40 قېتىم ھەرخىل تەنتەربىيە پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. 1987 - يىلى ناھىيىلىك دېھقانچىلىق تېخنىكا كېڭەيتىش پونكىتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئورۇندالغان «ئۆسۈشنى چەكلىگۈچى ئاممونىينى مۇزاپىق ئىشلىتىپ كېۋەزدىن سۈپەتلىك، يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش» دېگەن تەتقىقات تېمىسى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىدىكى سەھىيە ئاپپاراتى 11، كېسەل كارىۋىتى 146، جەمئىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 121، بۇنىڭ ئىچىدە ۋراچتىن يۇقىرى تىببىي خادىم 20.

1987 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى لوپنۇر ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بەردى. ئاپتونوم رايون تەشكىللىگەن جەنۇبىي ۋە شەرقىي شىنجاڭ بويىچە ۋەتەنپەرۋەرلىك تازىلىق ھەرىكىتىنىڭ تەكشۈرۈش، سىلىشتۇرۇپ باھالاشتا لوپنۇر ناھىيىسى 2 - لىككە ئېرىشتى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ئۇتۇق نىياز، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقموللا. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: خۇاڭ دانيەن.

خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇجىيىڭ، ئوسمان قادىر، مەھەممەت ئەمەت، لىيۇچىن.

هاكىمى: نىياز ئابلا، مۇئاۋىن هاكىملىرى: فېي ۋېنلۇك، چىن پېڭفېي، مەھەممەت كېرەم سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى: يالڭ زوجۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەھەممەت يۈسۈپ، لىيالڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى.
خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا.
خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر.

چوڭ ئىشلار

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى دۆلەت ئىشلىرى كومىتېتى، دۆلەت پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ مۇدىرى سۇڭ جيەن ئاپتونوم رايون ۋە ئاپتونوم ئوبلاست رەھبەرلىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا ناھىيىگە كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە ئۇدا قارا يامغۇر ياغىدى، يېغىن مىقدارى 76.6 مىللىمېتىرغا يەتتى، قىسمەن رايونلاردا يېغىن مىقدارى 100 مىللىمېتىردىن ئېشىپ، ئالاقە ۋە قاتناشنى ئۈزۈپ قويدى. زاۋۇتلاردا ئىش توختىدى، مەكتەپلەردە دەرس توختىدى، 1339 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 5 مىليون 550 مىڭ يۈەنلىك زىيان بولدى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىرى يېغىۋاتقان يامغۇرغا قارىماي، يېزىلارغا بېرىپ ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈردى ھەمدە ئۇچ قېتىم جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنى ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا، ئېغىر ئاپەت بولغان يىلدا مەھسۇلات ۋە كىرىمنى كېمەيتمەسلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى.

12 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى لوپنۇر ناھىيىسىگە «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە نەمۇنە ناھىيە» دەپ نام بەردى.

1988 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1988 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 103 مىليون 13 مىڭ 900 يۈەن (1980 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 83 مىليون 406 مىڭ 400 يۈەن) گە يەتتى؛ ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 194 مىليون 277 مىڭ 800 يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 139 مىليون 655 مىڭ 800 يۈەن) گە يەتتى؛ سانائەت - يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 59 مىليون 24 مىڭ 700 يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 32 مىليون 225 مىڭ 100 يۈەن) گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليون 282 مىڭ 800 يۈەن، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 38 مىليون 741 مىڭ 900 يۈەن؛ يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 26 مىليون 31 مىڭ 600 يۈەنگە، ئومۇمىي كىرىم 24 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ناھىيە بويىچە مالىيە كىرىمى 2 مىليون 481 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 8 مىليون 177 مىڭ يۈەن بولدى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە 14 مىڭ 647 تونىا ئاشلىق، 1600 تونىا پاختا، 53 تونىا ياغلىق دان ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا قولدا 219 مىڭ 700 تۇياق چارۋا قالدى، چارۋىنىڭ قولدىن

چىقىش نىسبىتى 43.30%، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 3% 17. بولدى. مۇشۇ بىر يىلدا 3300 مو يەرگە كۆچەت تىكىلدى، كۆچەتلەرنىڭ تۇتۇش نىسبىتى 2% 87. بولدى؛ مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 198 مىڭ 300 تۈپ، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 300 مىڭ تۈپ. مۇشۇ بىر يىلدا 3202 تونىنا مېۋە - چېۋە ئېلىندى. يىلىغا 110 تونىنا بېلىق تۇتۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 30 تونىنا). مۇشۇ بىر يىلدا دۆلەت دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 506 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. 1988 - يىلى 100 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى بەش غول ئۆستەڭنىڭ لاتقىسى تازىلاندى ۋە رېمونت قىلىندى، 40 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا 35 زەيكەش چېپىلدى، رېمونت قىلىندى ۋە كېڭەيتىلدى، ھەر دەرىجىلىك يۇرۇشلەشكەن سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىدىن 45 ى تاماملاندى.

ناھىيىدىكى خامچوت ئىچىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا 11، ئۇلاردىن توققۇزىدا ھۆددىگەرلىك ياكى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. مۇشۇ بىر يىلدا ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى مۇنداق بولدى: چۈچۈك بۇيا قىيامى 435 تونىنا، ۋېرمىكۇىت 15 مىڭ تونىنا (تەييار مەھسۇلات). ناھىيىلىك لوپنۇر كەندىرى زاۋۇتى تولۇق قۇراشتۇرۇلۇپ بولدى ھەمدە ئۇنى سىناق قىلىش مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى.

مۇشۇ بىر يىلدا تاشيولدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 504 مىڭ 500 ئادەم / كىلومېتر‌غا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 3 مىليون 750 مىڭ تونىنا / كىلومېتر‌غا يەتتى. دۆلەت 70 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىپ، چەت چارۋىچىلىق رايونى دوڭقوتانىنىڭ يېزا - كەنتلىرىگە باردىغان 32 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يولنى ياسىدى. مۇشۇ بىر يىلدا پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئومۇمىي تىجارەت سوممىسى 280 مىڭ يۈەن بولدى.

1988 - يىلى ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 22 مىليون 830 مىڭ يۈەن (يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 4 مىليون 520 مىڭ يۈەن)، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 4% 36.نى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 6% 63.نى ئىگىلەيدۇ. ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1630 يۈەن، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 18. 576 يۈەن. بازار-يېزىلاردا بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 13 مىليون 613 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1988 - يىلىنىڭ بېشىدا ناھىيىدىكى نامرات ئائىلە 280 ئىدى، يىل ئاخىرىدا 266 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. مۇشۇ بىر يىلدا ناھىيە بازىرىدا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 160ى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان توختاملىق ئىشچى 52.

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تېخنىكا ئۇنۋانى بار پەن - تېخنىكا خادىمى 110. مۇشۇ بىر يىلدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ «ئۇچقۇن» پىلانىغا كىرگۈزۈلگەن پەن - تېخنىكا تۈرى «ئۆي قۇشلىرىنى ستېرىئولۇق بېقىش سىنىقى بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش» تاماملاندى ھەمدە باھالاشتىن ئۆتتى. ناھىيىدىكى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ 16، ئوقۇتقۇچىسى 462، ئوقۇغۇچىسى 7608، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى 4998. مۇشۇ بىر يىلدا مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 325 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك مالىيەدىن سېلىنغان مەبلەغ 70 مىڭ يۈەن. مۇشۇ بىر يىلدا ئىككى كەنت دەرىجىلىك مەدەنىيەت ئۆيى قۇرۇلدى، ئالتە قېتىم ناھىيە دەرىجىلىك چوڭ تىپتىكى تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى.

1988 - يىلى دۆلەت 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، ئىككى يېزا شىپاخانىسى سالدى. ناھىيىدىكى كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 122، كېسەل كارىۋىتى 146.

جىددىي سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ، ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش ئەھۋالى

5 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 7 - كۈنگىچە ۋە 10 - كۈنىدىن 11 - كۈنگىچە لوپنۇر ناھىيىسىدە ئىككى قېتىم يامغۇر ياغدى، جەمئىي يېغىن مىقدارى 71.5 مىللىمېتىرغا يەتتى. 10 - كۈنى چۈشتىن كېيىن، قىسمەن رايونلاردا يېرىم سائەت مۆلدۈر ياغدى. يەر يۈزىدىكى مۆلدۈرنىڭ قېلىنلىقى ئون نەچچە سانتىمېتىرغا، مۆلدۈرنىڭ دىئامېترى ئەڭ چوڭىنىڭ يەتتە مىللىمېتىرغا يەتتى. ئۇدا ياغقان يامغۇر ۋە مۆلدۈر دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە ئاممىنىڭ تۇرمۇشىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى. 704 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 1640 مو يەردىكى بۇغداي، 200 مو يەردىكى كۆممىقوناق ئاپەتكە ئۇچرىدى، 7806 تۇياق چارۋا ئۆلدى. ناھىيىدىكى 23 مىڭ 844 مو كېۋەز يامغۇر ۋە مۆلدۈرنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىدى. ئاپەت ناھىيىنى جەمئىي 4 مىليون يۈەندىن ئارتۇق زىيانغا ئۇچراتتى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى 100 دىن ئارتۇق كادىرنى سەپەرۋەر قىلىپ، 31 خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، يېزا، مەيدان، كەنتلەرگە ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى. ئۇلار ئۆيمۇ ئۆي تەكشۈرۈپ، خەتەرلىك ئۆيلەردە ئولتۇرۇۋاتقان كىشىلەرنى يۆتكىدى، ماددىي ئەشيا ۋە ئادەم كۆچى تەشكىللەپ، زىيانغا ئۇچرىغان ئۆيلەرنى تېزدىن ئوڭشىدى. ئوبلاستلىق پارتكوم رەھبەرلىرىمۇ ئاپەت يۈز بەرگەن جايغا كېلىپ، ھەر مىللەت ئاممىسىنى ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا سەپەرۋەر قىلدى ھەمدە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنى ئاكتىپلىق بىلەن ئورۇقلۇق ۋە خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن تەمىنلەشكە تەشكىللىدى. ھاۋا ئېچىلغاندىن كېيىن، ھەرقايسى يېزىلاردىكى ئاممىغا كېۋەز، كۆممىقوناقلارنى زەربىدارلىق بىلەن چاغلىدى ۋە تولۇقلاپ تېرىدى؛ شورلىشىپ كەتكەن بۇغدايلارنىڭ 2 - سۈيىنى قويدى ۋە خىمىيىۋى ئوغۇت بىلەن قوشۇمچە ئوغۇتلىدى؛ مال قوتانلىرىنى پۈختىلاپ ياسىدى. يۇقىرىقى تەدبىرلەر ئارقىلىق ئاپەتنىڭ زىيىنى ئازايتىلدى.

بايلىق ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، ناھىيە ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئەھۋالى

لوپنۇر ناھىيىسى مول لوپنۇر كەندىرى ۋە ۋېرمىكۇلىت بايلىقىغا ئىگە، بىناكارلىق كەسپىمۇ خېلى كۆلەمدە تەرەققىي قىلغان. لوپنۇر ناھىيىسى مۇشۇ ئەۋزەللىكىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، ئۇنى ناھىيە ئىقتىسادىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى ھالقا سۈپىتىدە تۇتتى. 1988 - يىلى لوپنۇر كەندىرى زاۋۇتىنىڭ كەندىر غولىنى ئىنچىكىلەپ ئىشلەش سېخى پۈتۈپ، بىر قېتىملىق سىناقتىلا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىلدى ھەمدە شۇ يىلى تۆت تونىنا ئىنچىكە ئىشلەنگەن چىگە ئىشلەپچىقىرىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن كۆلىمى 30 مىڭ ئۇرچۇق قىلىپ لايىھىلەنگەن (بۇنىڭ ئىچىدە كاناپ توقۇيدىغان ئۇرچۇق 5000)، 43 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىش، 1990 - يىلى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۇرۇش پىلانلانغان لوپنۇر ناھىيىلىك پاختا- چىگە توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدا 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قۇرۇلۇش باشلاندى. ۋېرمىكۇلىت كېنىدىن مۇشۇ بىر يىلدا 15 مىڭ تونىنا ۋېرمىكۇلىت ئېلىنىپ، ئۇنىڭ 90 پىرسەنتى ئېكسپورت قىلىندى، مەھسۇلاتلار ئامېرىكا، ياپونىيە، غەربىي گېرمانىيە، ئاۋسترالىيە قاتارلىق ئەللەرگە سېتىلدى.

يارتىلغان يىللىق تاشقى پىرېۋوت 800 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يەتتى. ھىناكارلىق كەسپى رىقابەت ئىچىدە داۋاملىق تەرەققىي قىلدى، 1900 ئىشچىسى بار 25 قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ1988-يىللىق مەھسۇلات قىممىتى 20 مىليون 100 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ياڭ مىڭچۈەن، ئابلىتىپ ئاقموللا. ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: خۇاڭ دانيەن.

10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇجيېڭ، ئوسمان قادىر، مەھەممەت ئەمەت، لىيۇچىن.

ھاكىمى: نىياز ئابلا. مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ۋېنلۇڭ، چىن پېڭفېي، مەھەممەت كېرىم.

سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: ياڭ زوجۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەھەممەت يۈسۈپ، لياڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى.

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا.

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر.

چوڭ ئىشلار

5 - ئايدا مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتى بويىچە مۇكاپاتلاش يىغىندا، گوۋۇيۈەن لوپنۇر ناھىيىسىگە «مەملىكەت بويىچە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ۋە تەرەققىياتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بەردى.

8 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئېتىز بويلىرىنى ئورمان بىلەن تورلاشتۇرۇشى باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى.

10 - ئاينىڭ 22 - كۈنى جەمئىي 43 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان، كۆلىمى30 مىڭ ئۇرچۇق قىلىپ لايىھىلەنگەن (كاناپ توقۇيدىغان ئۇرچۇق 5000) لوپنۇر ناھىيىلىك پاختا-چىگە توقۇمىچىلىق فابرىكىسىدا قۇرۇلۇش باشلاندى.

ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئۈدا ئون يىل مول ھوسۇل ئېلىش بويىچە تەقدىرلەش يىغىندا شىڭپىڭ يېزىسى ۋە 2 - ھىناكارلىق شىركىتىگە «ئىلغار كوللېكتىپ» دەپ نام بېرىش تەستىقلاندى، بۇ ئىككى ئورۇن ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن تەقدىرلەندى.

1989 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1989 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 127 مىليون 864 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 1988 - يىلىكىدىن 24.12% ئاشتى. مۇشۇ بىر يىلدا ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 259 مىليون 470 مىڭ 500 يۈەنگە يېتىپ، 33.56% ئاشتى. سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 27 مىليون 140 مىڭ يۈەن(1980-يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 16 مىليون 910 مىڭ يۈەن) گە

يېتىپ، 46.88% ئاشتى. يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 44 مىليون 734 مىڭ 900 يۈەن (ئۆزگەرمەس باها بويىچە ھېسابلىغاندا 21 مىليون 582 مىڭ 300 يۈەن) گە يېتىپ، 15.47% ئاشتى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 25 مىليون 19 مىڭ 400 يۈەنگە، مىللىي دارامەت 112 مىليون 70 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. يىللىق مالىيە كىرىمى 3 مىليون 676 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 11 مىليون 152 مىڭ يۈەن بولدى.

ناھىيە بويىچە 15 مىڭ 660 تونىنا ئاشلىق، 1826 تونىنا پاختا، 43 تونىنا ياغلىق دان ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا قولدا 220 مىڭ تۇياق چارۋا قالدى، چارۋىنىڭ يىللىق قولدىن چىقىش نىسبىتى 37.53%، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 23.68% بولدى. مۇشۇ بىر يىلدا 1164 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى، تۇتۇش نىسبىتى 85% بولدى. مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 69 مىڭ تۇپ، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 350 مىڭ تۇپ، 2000 ئادەم (قېتىم) سەپەرۋەر قىلىنىپ 3600 مو يەردىكى توغراق پۈتالدى. مۇشۇ بىر يىلدا 871 تونىنا مېۋە - چېۋە ئېلىندى، 120 تونىنا بېلىق تۇتۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 30 تونىنا). مۇشۇ بىر يىلدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 2 مىليون 240 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، دېھقانچىلىق رايونلىرىدا 56 كىلومېتر ئۆزۈنلۇقتا 52 سۇغىرىش ئۆستىكى ۋە زەيكەش چېپىلدى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 98 كىلومېتر ئۆزۈنلۇقتا 22 سۇغىرىش ئۆستىكى چېپىلدى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەر دەرىجىلىك يۇرۇشلەشكەن سۇ ئىنشائاتىدىن 124 ى ياسالدى، ئۇنىڭغا جەمئىي 3 مىليون 137 مىڭ 100 يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدە توپلانغان مەبلەغ 197 مىڭ 500 يۈەن، يېزا - كەنتلەر ئۆزى تەييارلىغىنى 619 مىڭ يۈەن) مەبلەغ سېلىندى، قۇرۇلۇشقا 283 مىڭ ئەمگەك كۈچى (ئىش كۈنى) قاتناشتۇرۇلدى.

ئاساسلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مىقدارى مۇنداق بولدى: چۇچۇك بۇيا قىيامى 440 تونىنا، ۋېرمىكۇتىت (تەييار مەھسۇلات) 1.2 تونىنا، كۆپتۇرمە ۋېرمىكۇتىت تالقىنى 45 مىڭ كۇب مېتر، كىيىم - كېچەك 5906 قۇر، خىش 7 مىليون دانە. 1989 - يىلى يەنە 1 مىليون 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، يىللىق مەھسۇلاتى 30 — 40 مىڭ تونىنا كېلىدىغان ۋېرمىكۇتىت پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتىدىن بىرى قۇرۇلدى. مۇشۇ بىر يىلدا تاشيوللاردىكى يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 8 مىليون 629 مىڭ 600 ئادەم / كىلومېتر غا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 722.24 تونىنا /كىلومېتر غا يەتتى، دۆلەت 230 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، چەت - ياقا چارۋىچىلىق رايونى بولغان قارچۇغا يېزىسىغا قاتنايدىغان 15 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يولنى ياسىدى. مۇشۇ بىر يىلدىكى پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئومۇمىي تىجارەت سوممىسى 330 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 27 مىليون 400 مىڭ يۈەن (يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 4 مىليون 570 مىڭ يۈەن) گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 47.6%نى، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىسى 52.4%نى ئىگىلەيدۇ. ناھىيە بويىچە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1918 يۈەن، بازار ئاھالىسىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى 1309 يۈەن، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 594.03 يۈەن. بازار - يېزا ئاھالىلىرىنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلىنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 18 مىليون 320 مىڭ يۈەنگە يەتتى. ناھىيىدىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتورىيىسى بىر. مۇشۇ بىر يىلدا 280 نامرات ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، ئىقتىسادىي جەھەتتە يۆلىنىدىغان ئومۇمىي نامرات ئائىلىنىڭ

96 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

ناھىيىدىكى ئوتتۇرا دەرىجىلىكتىن يۇقىرى تېخنىكا ئۇنۇۋانى بار پەن - تېخنىكا خادىمى121. مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ 13 (مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بەش، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىلاش ئوقۇيدىغان مەكتەپ سەككىز)، ئوقۇغۇچىسى 5134 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 3379)؛ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۈچ (مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى)، ئوقۇغۇچىسى 2415 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 977)؛ باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 448 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى 309). 1989 - يىلى ماۋارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 255 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك مالىيەدىن سېلىنغان مەبلەغ 165 مىڭ يۈەن. شۇ يىلى دۆلەت 10 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، بىر يېزا مەدەنىيەت پونكىتى قۇردى. ناھىيىدىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 11 (بۇنىڭ ئىچىدە يېزا، مەيدان شىپاخانىسى توققۇز)، كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 122، كېسەل كارىۋىتى 150؛ 1989 - يىلى دۆلەت 45 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ يېزا شىپاخانىسىدىن بىرنى قۇردى. 1989 - يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا تەنھەرىكەت يىغىندا، لوپنۇر ناھىيىسى تەنھەرىكەتچىلىرى قۇرغان توپ مۇسابىقىسىدە 2 - لىككە ئېرىشتى. ئوغۇل ئۆسمۈرلەر «ب» گۇرۇپپىسى بەش تۈرنىڭ ھەممىسىدە 2 - لىككە، قىز ئۆسمۈرلەر دېسكا ئېتىش بويىچە 2 - لىككە ئېرىشتى. بايىنغولىندا ئۆتكۈزۈلگەن 2 - نۆۋەتلىك مارافونچە تەكلىپ مۇسابىقىسىدە لوپنۇر ناھىيىسى تەنھەرىكەتچىلىرى قىزلارنىڭ 20 مىڭ مېترغا يۈگرىشى بويىچە 2 - لىككە ئېرىشتى. شۇ يىلى دۆلەت 20 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ قۇرغان ناھىيىلىك چىراغلىق توپ مەيدانى (كۆرۈش سۇپىسىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) قۇرۇلۇشى ئاساسىي جەھەتتىن پۈتتى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ياڭ مىڭچۈەن، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابلىتىپ ئاقموللا، ژېي زېكىتاك.

10 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇجىيىڭ، ئوسمان قادىر، لىيۇچىن، ھاۋاخان سۇلايمان.

ھاكىمى: نىياز ئابلا، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ژېنلۇك، چىن پېڭفېي، مەھەممەت كېرەم.

سىياسىي كېڭەش 8 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: ياڭ زوجۇ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: مەھەممەت يۈسۈپ، ئىسلام قادىر، لياڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى.

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا.

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر.

چوڭ ئىشلار

9 - ئايدا مەملىكەت بويىچە قانات يايدۇرۇلغان يازلىق ئاشلىق، ياغلىق داندىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش پائالىيىتىدە، لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1989 - يىللىق يازلىق ئاشلىق مەھسۇلاتى تارىختىكى ئەڭ يۇقىرى سەۋىيىدىن ئېشىپ، گوۋۇيۈەن ۋە يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى ۋە تەقدىرلەندى.

12 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسى مەملىكەتلىك يېزا ئىگىلىك ئۇچۇرى

بويىچە ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالىنىپ، يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكىنىڭ مۇكاپاتلىشىغا ئېرىشتى.

1990 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1990 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 161 مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 1989 - يىلىدىكىدىن 35.25% (1980 - يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ئاشتى. ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 354 مىليون 790 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 36.7% ئاشتى. مىللىي دارامەت 151 مىليون 270 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، 31.4% ئاشتى (يۇقىرىقى ئۇچ تۈر ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). يىللىق مالىيە كىرىمى 4 مىليون 435 مىڭ يۈەن، مالىيە چىقىمى 15 مىليون 78 مىڭ يۈەن بولدى.

يىللىق يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 49 مىليون 451مىڭ 700 يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 22 مىليون 850 مىڭ 400 يۈەن) گە يېتىپ، 1989- يىلىدىكىدىن 10.02% ئاشتى. ناھىيە بويىچە 118 مىڭ 500 مو يەر تېرىلىپ، 16 مىڭ 520 تونا ئاشلىق، 2415 تونا پاختا، 33 تونا ياغلىق دان ئېلىندى، يىل ئاخىرىدا 225 مىڭ 400 تۈياق چارۋا قالدى، چارۋىنىڭ يىللىق قولدىن چىقىش نىسبىتى 35.09%، تاۋارغا ئايلىنىش نىسبىتى 21.22% بولدى. مۇشۇ بىر يىلدا 28.31 تونا قوي يۇڭى، 3492 پارچە قوي تېرىسى، 10.3 تونا ئۆچكە تىۋىتى ئېلىندى. شۇ يىلى 465 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى. مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 927 مىڭ 800 تۈپ، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 40 مىڭ تۈپ بولدى. 4900 ئادەم (قېتىم) ھەربىرتەكە كەلتۈرۈلۈپ، 2500 مو يەردىكى توغراق پۈتالدى. شۇ يىلى 1823 تونا مېۋە - چېۋە ئېلىندى. سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش كۆلىمى 21 مىڭ 500 مو بولۇپ، شۇ يىلى 90 تونا بېلىق تۇتۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 30 تونا). دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەر دەرىجىلىك يۇرۇشلەشكەن سۇ ئىنشائاتىدىن 1098 ى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا 9 مىليون 151 مىڭ 700 يۈەن (بۇنىڭ ئىچىدەدۆلەتنىڭ ياردەم قىلغىنى 1 مىليون 84 مىڭ يۈەن) مەبلەغ سېلىندى. مۇشۇ بىر يىلدا يېزا- بازار كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي كىرىمى 42 مىليون 237 مىڭ 700 يۈەنگە يېتىپ، 1989- يىلىدىكىدىن 63.8% ئاشتى.

سانائەت ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 45 مىليون 360 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 25 مىليون 340 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 1989 - يىلىدىكىدىن 49.76% ئاشتى. مۇشۇ بىر يىلدا ئىشلەپچىقىرىلغان چۇچۇك بۇيا قىيامى 446 تونا، ۋېرمىكۇتىت 12 مىڭ 422 تونا، كۆپتۇرمە ۋېرمىكۇتىت تالقىنى 4900 كۇب مېتر، پاختا يىپ 1954 تونا، چىگىتى ئايرىلغان پاختا 2362 تونا، ئۇن 3939 تونا، كىيىم - كېچەك 42 مىڭ 455 قۇر، خىش 8 مىليون 750 مىڭ دانە، پىششىقلاپ ئىشلەنگەن لوپنۇر كەندىرىنىڭ چىگىسى 30 تونا. مۇشۇ بىر يىلدا تاشيولدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 9 مىليون553 مىڭ800ئادەم/كىلومېتر غا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 1133.78 تونا/كىلومېتر غا يەتتى. ناھىيە بازىرىدىكى ئۆز ۋىلۇقى 1.8 كىلومېتر (كەڭلىكى 13 — 14 مېتر) كېلىدىغان يولغا ئاسفالت يانقۇزۇلدى، بۇنىڭغا 563 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. بۇ يىللىق پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئومۇمىي

تىجارەت سوممىسى 400 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 31 مىليون 240 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 7 مىليون 310 مىڭ يۈەن. يىل ئاخىرىدا ناھىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 3756 گە، يىللىق ئىش ھەققى ئومۇمىي سوممىسى 7 مىليون 106 مىڭ 800 يۈەنگە، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش ھەققى 1993.09 يۈەنگە، بازار ئاھالىسىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 1490 يۈەنگە، دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 617.35 يۈەنگە يەتتى، يېزا - بازار ئاھالىسى بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 31 مىليون 85 مىڭ يۈەنگە يەتتى. سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ كىرىمى 378 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيىدىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى ئىككى، بۇلاردا بېقىلۇاتقان ئىگە - چاقسىز، بوۋاي - مومماي 20 ئائىلە، 32 ئادەم. شۇ يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قىينىچىلىقى بار 2318 كىشىگە 25 مىڭ يۈەن ۋاقىتلىق قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. يىل ئاخىرىدىكى 250 ئائىلىدىكى 1394 ئادەم نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. بۇ، يۆلىنىدىغان نامرات ئائىلىلەرنىڭ 93 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. مۇشۇ يىلى ناھىيە بازىرىدا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 109 ى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى توختاملىق ئىشچى 53.

ناھىيە بويىچە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى تەبىئىي پەن، پەن - تېخنىكا خادىمى 424. شۇ يىلى ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ «تەلۈە بېدە توكسىنى ھەققىدە تەتقىقات ۋە ئونكۇدىن پايدىلىنىش» دېگەن تەتقىقات تېمىسى ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسىنىڭ «كېۋەزدىن يۇقىرى ھوسۇل ئېلىش بويىچە ئۇلگە كۆرسىتىش تەجرىبىسى»، ناھىيىلىك ۋېرمىكۇلىت كېنىنىڭ «بېلىق قاسرىقىسمان ۋېرمىكۇلىت تەجرىبىسى»، ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق پونكىتىنىڭ «ئۆي قۇشلىرىنى بېقىپ ئۇلگە كۆرسىتىشنى كېڭەيتىش» نەتىجىسى، ناھىيىلىك يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى ئېلىپ بارغان «2000 بالىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋالى ئۈستىدە تەكشۈرۈش» ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ناھىيىدىكى مەركىزي باشلانغۇچ مەكتەپ 14 (مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ بەش، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىلاش ئوقۇيدىغان مەكتەپ يەتتە)، ئوقۇغۇچىسى 5085 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 3315)، ئوتتۇرا مەكتەپ ئۈچ (مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى)، ئوقۇغۇچىسى 1948 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1343)، ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 541 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى 358). مۇشۇ بىر يىلدا مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 740 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، مەكتەپنىڭ رېمونت قىلىنغان خەتەرلىك ئۆي - ئىمارەت كۆلىمى ۋە سېلىنغان سىنىپ كۆلىمى 2292 كۋادرات مېتر غا يەتتى. ناھىيىدىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 11 (يېزا، مەيدانلاردىكى شىپاخانا توققۇز)، كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 178، كېسەل كارىۋىتى 146.

مۇشۇ بىر يىلدا ناھىيە بويىچە جەمئىي ئون قېتىم چوڭ تېپىتكى ئۇنۇۋېرسال تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 2326 تەنھەرىكەتچى قاتناشتى. يېزا - بازالاردا ئالتە قېتىم تۈرلۈك تەنھەرىكەت يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 1300 نەچچە دېھقان، چارۋىچى تەنھەرىكەتچى (قېتىم) قاتناشتى. ناھىيە بويىچە ئاسىيا تەنھەرىكەت يېغىنىغا 10 مىڭ 591.7 يۈەن مەبلەغ

توپلاندى. شۇ يىلى ناھىيە بويىچە يېزا - كەنت دەرىجىلىك مەدەنىيەت پونكتى (ئۆيى) دىن جەمئىي 21 ى قۇرۇلدى.

لوپنۇر ناھىيىلىك پاختا - چىگە توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قۇرۇلدى

لوپنۇر ناھىيىلىك پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ناھىيىلىك 2 - بىناكارلىق شىركىتى باشقۇرغان يېزا - بازار كارخانىسى بولۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق 7 - بەش يىللىق پىلانىدىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش تۈرىگە كىرگۈزۈلگەن. تەخمىنەن 59 مىليون 920 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان بۇ فابرىكىدا 1988 - يىل 10 - ئايدا ئىش باشلاندى. ئەسلىدىكى پىلاندا، ئۈچ يىل ئىچىدە 30 مىڭ ئۇرچۇقلۇق پاختا - چىگە يىپ ئۇرچۇقى (بۇنىڭ ئىچىدە لوپنۇر كەندىرى ئۇرچۇقى 5000، ئارىلاشما پاختا - چىگە توقۇلما يىپ ئۇرچۇقى 5000) نى پۈتتۈرۈش پىلانلانغانىدى، ئەتىجىدە پەقەت ئىككى يىل ئىچىدىلا يەنى 1990 - يىل 12 - ئايدىلا قۇرۇلۇش تاماملاندى. توقۇمىچىلىق فابرىكىسىنىڭ ھازىر 1286 ئىشچى - خىزمەتچىسى بار. فابرىكا يېڭى قۇرۇلغان مەزگىللەردىلا ئىلىم - پەنگە تايىنىپ كارخانا باشقۇرۇش، تېخنىكىغا تايىنىپ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتەك يېتەكچى ئىدىيە تۈرغۇزۇلۇپ 30دىن ئارتۇق كەسپىي تېخنىكا خادىمى ۋە ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇشنى بىلىدىغان خادىم تەكلىپ قىلىندى. يەنە دالىيەن ۋافاڭدىيەن پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى بىلەن توغرا لىنىيىلىك ھەمكارلىق ئورنىتىلىپ، تېخنىكا جەھەتتە ھەمكارلىشىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، تېخنىك ئىشچىلار ئاپتونوم رايونلۇق ئىچى - سىرتىدىكى ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكۇملارغا تەربىيىلىنىشكە ئەۋەتىلىپ، ئالىي تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگە ئىشچىدىن 14 ى، تېخنىكۇم مەلۇماتىغا ئىگە ئىشچىدىن 49 ى، تېخنىكىتىن 96 سى، مەلىكىلىك ئىشچىدىن 286 سى تەربىيىلەندى. ئاپتونوم رايونلۇق يېزا - بازار توقۇمىچىلىق كارخانىلىرىنىڭ تېخنىكا مەشغۇلاتى بويىچە تاللاش مۇسابىقىسىدە بىر ئىشچى2- لىككە، بىر ئىشچى 5 - لىككە ئېرىشتى. فابرىكا، بىر تەرەپتىن، قۇرۇلۇش قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، 1990 - يىل 3 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. شۇ يىلى 1952 تونىا پاختا يىپ ئىشلەپچىقىرىلدى، 20 مىليون 93 مىڭ 900 يۈەن مەھسۇلات قىممىتى يارىتىلدى، سېتىش كىرىمى 18 مىليون 650 مىڭ يۈەنگە يەتتى. يىل ئاخىرىدا بانكىدىن قەرز ئېلىنغان پۇلنىڭ 3 مىليون 522 مىڭ 960 مىڭ يۈەنى قايتۇرۇلدى.

ئىقتىسادتىكى تۆتنى ئاشۇرۇش، تۆتكە يېتىش، بىرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش نىشانى تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى

1990 - يىلىنىڭ دەسلىپىدە لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى «ئىقتىسادىي جەھەتتە تۆتنى ئاشۇرۇش، تۆتكە يېتىش، بىرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش» تىن ئىبارەت كۆرەش نىشانىنى ئوتتۇرىغا قويىدى، بۇ، سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنى 2 مىليون يۈەندىن ئاشۇرۇش، مالىيە كىرىمىنى 4 مىليون يۈەندىن ئاشۇرۇش، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كىرىمىنى 30 مىليون يۈەندىن ئاشۇرۇش، تاشقى سودا ئېكسپورت سوممىسىنى 7 مىليون يۈەندىن ئاشۇرۇش؛ مالىيەدە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتىنى 65%كە يەتكۈزۈش، 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق باج مەنبەسىنى ئالتىگە يەتكۈزۈش، 50 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق باج مەنبەسىنى تۆتكە يەتكۈزۈش، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتىنى 35%كە يەتكۈزۈش؛ سانائەت مەھسۇلات

قىممىتى بىلەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. يىل ئاخىرىدا، ناھىيە بويىچە سانائەت مەھسۇلات قىممىتى 25 مىليون 340 مىڭ يۈەنگە، مالىيە كىرىمى 4 مىليون 435 مىڭ يۈەنگە، يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ كىرىمى 42 مىليون 237 مىڭ 700 يۈەنگە، تاشقى سودا ئېكسپورت سوممىسى 7 مىليون 160 مىڭ يۈەنگە، مالىيەدە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش نىسبىتى 66.5% كە، 100 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق باج مەنبەسى ئالتىگە، 50 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق باج مەنبەسى تۆتكە، سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئۆسۈش سۈرئىتى 49.76% كە يەتتى، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى بىلەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنى تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ئەمەلگە ئاشتى. يىلنىڭ بېشىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ھەرخىل كۆرەش نىشانى ئومۇميۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ياڭ مىڭچۈەن، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابلىتىپ ئاقموللا، ۋېي زېكىتاڭ.

11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇچىن، ھاۋاخان سۇلايمان، لى جياجۇ، ئابدۇراق قاسىم.

ھاكىمى: نىياز ئابلا، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ۋېنلۇڭ، مەھەممەت كېرەم، رېشىت مېيىن، يۈچۈنئەن، پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى: ۋاڭ پېيجى.

سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: لوجىكدۇڭ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: ئىسلام قادىر، ئىمىن ئەمەر، لياڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى.

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا.

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر.

چوڭ ئىشلار

9 - ئايدا ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. ئوقۇتۇش بىناسىغا جەمئىي 1 مىليون 300 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى (بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ سالغان مەبلىغى 850 مىڭ يۈەن. ئوبلاست، ناھىيە مالىيەسىدىن سېلىنغان مەبلەغ 450 مىڭ يۈەن)، قۇرۇلۇش كۆلىمى 3217 كۋادرات مېتر.

11 - ئايدا لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى ئاپتونوم رايونلۇق 1 - بەش يىللىق قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇشنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش ئۆمىكىنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشىدىن ئۆتتى، شۇنىڭ بىلەن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ 1 - بەش يىللىق قانۇننى ئومۇملاشتۇرۇش خىزمىتى مۇددەتتىن بىر يىل بۇرۇن ئورۇندالدى.

1991 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1991- يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 196 مىليون

800 مىڭ يۈەن (1990 - يىلىدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 207 مىليون 950 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 1990 - يىلىدىكىدىن 16.8% (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ئاشتى. ئىجتىمائىي ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 457 مىليون 40 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 467 مىليون 13 مىڭ 300 يۈەن) گە يېتىپ، 22.8% ئاشتى. مىللىي دارامەت 174 مىليون 220 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 180 مىليون 600 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 7.7% ئاشتى (يۇقىرىقى ئۇچ تۈرئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ). يىللىق مالىيە كىرىمى 6 مىليون 23 مىڭ يۈەن (ئىجتىمائىي سۇغۇرتا كىرىمىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە)، مالىيە چىقىمى 19 مىليون 232 مىڭ 300 يۈەن بولدى.

ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئۇمۇمىي قىممىتى 54 مىليون 521 مىڭ 400 يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 53 مىليون 982 مىڭ 400 يۈەن) گە يېتىپ، 1990 - يىلىدىكىدىن 8.87% ئاشتى. ئۇمۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمى 125 مىڭ مو. مۇشۇ بىر يىلدا 17 مىڭ 225 تونىنا ئاشلىق، 3617 تونناپاختا، 55 تونىنا ياغلىق دان، 1748 تونىنا مېۋە-چېۋە ئېلىندى. يىل ئاخىرىدا قولدا 228 مىڭ 100 تۈياق چارۋا قالدى، چارۋىنىڭ قولدىن چىقىش نىسبىتى 39.1%، كۆپەيىش، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 75.5% بولدى. مۇشۇ بىر يىلدا 146 تونىنا قوي يۇڭى (بۇنىڭ ئىچىدە چۇپۇر 30 تونىنا)، 17 تونىنا ئۆچكە تىۋىتى سېتىۋېلىندى. سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش كۆلىمى 3000 مو بولۇپ، 110 تونىنا بېلىق تۇتۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 30 تونىنا). مۇشۇ بىر يىلدا 4350 مو يەردە ئورمان بەرپا قىلىندى، تۇتۇش نىسبىتى 86%كە يەتتى. مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 150 مىڭ تۈپ، پارچە-پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 120 مىڭ تۈپ، 2100 ئادەم (قېتىم) سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، 460 نەچچە مو يەردىكى توغراق پۈتالدى. ناھىيىدىكى يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئۇمۇمىي كىرىمى 102 مىليون 420 مىڭ يۈەنگە، ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 102 مىليون يۈەنگە يەتتى.

سانائەت ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 96 مىليون 813 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 92 مىليون 525 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 90.24% ئاشتى. مۇشۇ بىر يىلدا 429 تونىنا چۇجۇك بۇيا قىيامى، 5877 تونىنا بېلىق قاسىرىقسىمان ۋېرمىكۆتىت، 5450 تونىنا كۆپتۈرمە ۋېرمىكۆتىت تالقىنى، 5173 تونىنا پاختا يىپ، 12 مىليون 310 مىڭ دانە خىش، 30 تونىنا سۇلياۋ ياسالما، 105 تونىنا قىسقا تالالىق پاختا، 333 تونىنا سۇيۇق ئەينەك، 3920 تونىنا ئۇن، 574 تونىنا سۇ يېغى، 2285 قۇر كىيىم - كېچەك، 3235 تونىنا پاختا، 70 تونىنا لوپنۇر كەندىرى چىگىسى، 513 تونىنا يود قوشۇپ ئىشلەنگەن تۇز، 23 تونىنا يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىلدى. مۇشۇ بىر يىلدا ئاساسىي قۇرۇلۇشقا 840 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. قۇرۇلۇش كۆلىمى 516 كۋادرات مېترغا يەتتى. يىلىغا 1000 تونىنا مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە ناھىيىلىك ياغ زاۋۇتى پۈتۈپ، ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. مۇشۇ بىر يىلدا مەھسۇلات قىممىتى 1 مىليون 327 مىڭ يۈەنگە يەتتى، يۇقىرىغا 10 نەچچە مىڭ يۈەن باج تاپشۇرۇلدى. جەمئىي 4 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 2500 تونىنا (ساپ پاختا) بولغان ناھىيىلىك پاختا - چىگە شىركىتى «تارىم» پاختا زاۋۇتى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى. مۇشۇ بىر يىلدا تاشيولدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 9 مىليون 188 مىڭ ئادەم / كىلومېتر غا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 1742.8 تونىنا / كىلومېتر غا يەتتى. يىللىق پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئۇمۇمىي تىجارەت سوممىسى 925 مىڭ 200 يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئومۇمىي سوممىسى 41 مىليون 560 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 14 مىليون 220 مىڭ يۈەن. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن يىللىق كىرىمى 657.75 يۈەن بولدى. ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 4202 بولۇپ، مۇشۇ بىر يىلدا 8 مىليون 306 مىڭ 400 يۈەن ئىش ھەققى تارقىتىلدى. ناھىيە بازىرىدا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 277 سى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان توختاملىق ئىشچى 66؛ 179 نامرات ئائىلە (996 ئادەم) گە يارەم بېرىلدى، 174 ئائىلە (971 ئادەم) نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. يېزا-بازارلاردا بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 35 مىليون 976 مىڭ 800 يۈەنگە يەتتى. شۇ يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 3269 ئادەمگە ۋاقىتلىق يارەم بەردى، جەمئىي تارقىتىلغان قۇتقۇزۇش پۇلى 98 مىڭ 70 يۈەن (ئوزۇقلۇق ئاشلىق ۋە قوشۇمچە يارەممۇ شۇنىڭ ئىچىدە).

ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلاردىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 683. ناھىيىلىك ۋېرمىكۇلىت كېنى چەكلىك شىركىتى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان يېڭى مەھسۇلات — ئىككى مىللىمېتىردىن تۆت مىللىمېتىرغىچە بولغان بېلىق قاسرىقىسمان ۋېرمىكۇلىت يېزا ئىگىلىك مىنىستىرلىكى، مەملىكەتلىك بىناكارلىق ماتېرىياللىرى ئىدارىسى تەرىپىدىن «سۇپەتلىك مەھسۇلات» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ 12 (مىللىي مەكتەپ تۆت، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىلاش ئوقۇيدىغان مەكتەپ سەككىز)، ئوقۇغۇچىسى 5651 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 3801)؛ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۈچ (مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى)، ئوقۇغۇچىسى 2287 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1241)؛ يېزا ئىگىلىك رادىئو - تېلېۋىزىيە ئوتتۇرا مەكتىپى بىر، ئوقۇغۇچىسى 58 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 40). مۇشۇ بىر يىلدا مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 1 مىليون 556 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك مالىيەدىن سېلىنغىنى 270 مىڭ يۈەن، شەخسلەرۋە كوللېكتىپنىڭ يىغقان مەبلىغى 1 مىليون 286 مىڭ يۈەن، يېڭىدىن سېلىنغان مەكتەپ ئۆي-ئىمارىتى 11 مىڭ 457 كۋادرات مېتر، ناھىيىدىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 11 (يېزا، مەيدان شىپاخانىسى توققۇز)، كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 186، كېسەل كارىۋىتى 146. مۇشۇ بىر يىلدا يېزا - بازارلاردا 14 قېتىم ھەرخىل تەنھەرىكەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، مۇسابىقىگە 5423 ئادەم (قېتىم) قاتناشتى. مۇشۇ بىر يىلدا ناھىيىلىك چىراغلىق توپ مەيدانى ۋە ئىشچىلار مەدەنىيەت سارىيى پۈتتى.

ئاقسوپى يېزىسىغا توك بېرىلدى

لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ ئاقسوپى يېزىسى چەت - ياقا يېزا بولۇپ، ناھىيە بازىرىدىن تۈز سىزىق بويىچە ھېسابلىغاندا 25 كىلومېتر كېلىدۇ. شۇ يەردىكى ئامما، توك بولمىغاچقا، كۆپ يىللاردىن بېرى قارا چىراغ يېقىپ كەلگەن. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنىڭ تەرەققىياتىمۇ چەكلىمىگە ئۇچراپ كەلگەنىدى.

1991 - يىلى ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە مالىيەسى ناھايىتى قىيىن بولغان شارائىتتا 380 مىڭ يۈەن ئاجراتتى، يېزىمۇ 40 مىڭ يۈەن تەييارلاپ، ئۇنى بۇ يېزىنى توك بىلەن تەمىنلەش قۇرۇلۇشىغا ئىشلەتتى. قۇرۇلۇش شۇ يىلى باشلىنىپ، شۇ يىلى پۈتۈپ

توك بېرىلدى.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ياڭ مىڭچۈەن، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابلىتىپ ئاقموللا، ۋېي زىڭتاڭ.

11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇچىن، ھاۋاخان سۇلايمان، لى جياجۇ، ئابدۇراق قاسىم.

ھاكىمى: نىياز ئابلا، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ۋېنلۇڭ ، مەھەممەت كېرەم، رېشىت مېيىن، يۇچۈنئەن، پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى: ۋاڭ پېيجى.

سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: لوجىڭدۇڭ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: ئىسلام قادىر، ئىمىن ئەمەر، لياڭ دۇ (ئايال)، باقى قازىھاجى.

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر.

چوڭ ئىشلار

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جەمئىي 700 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 200 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ناھىيىلىك پوچتا - تېلېگراف بىناسى پۈتۈپ ئىشقا كىرىشتى؛ 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان ئۆزۈنىغا ۋە توغرىسىغا يەتكۈزۈلىدىغان ئۆزۈن يوللۇق تېلېفون، شەھەر تېلېفونى، يېزا تېلېفونى بىرلەشتۈرۈلگەن 500 توچكىلىق ئاپتوماتىك كوممۇتاتور ئىشقا كىرىشتۈرۈلدى.

12 - ئايدا يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن تارىم يېزىسىدىن سەككىز مەمۇرىي كەنت ئايرىپ چىقىلىپ، گۇلباغ يېزىسى تەسىس قىلىندى.

1992 - يىلى

ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى

1992 - يىلى لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 226 مىليون 240 مىڭ يۈەن (1990 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 227 مىليون 830 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 1991 - يىلدىكىدىن 9.6% (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلاندى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق) ئاشتى. مىللىي دارامەت 185 مىليون 380 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 189 مىليون 480 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 4.9% ئاشتى (يۇقىرىقىلار ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). مالىيە كىرىمى 6 مىليون يۈەن، مالىيە چىقىمى 16 مىليون 770 مىڭ يۈەن بولدى.

ناھىيە بويىچە يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 78 مىليون 500 مىڭ 100 يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 76 مىليون 53 مىڭ 300 يۈەن) گە يېتىپ، 1991 - يىلدىكىدىن 40.89% ئاشتى. 17 مىڭ 734 تونىا ئاشلىق، 6259 تونىا پاختا، 948 تونىا

مېۋە - چېۋە ئېلىنىدى. يىل ئاخىرىدا قولدا 230 مىڭ تۇياق چارۋا قالدى، چارۋىنىڭ قولدىن چىقىش نىسبىتى 40.75%، كۆپەيىش، قاتارغا قوشۇلۇش نىسبىتى 76.2% بولدى. مۇشۇ يىر يىلدا 38 تونىا قوي يۇڭى (بۇنىڭ ئىچىدە چۇپۇر 12 تونىا)، 5.3 تونىا ئۆچكە تىۋىتى سېتىۋېلىنىدى. سۇ مەھسۇلاتلىرىنى بېقىش كۆلىمى 3300 مو بولۇپ، 110 تونىا بېلىق تۇتۇلدى (بۇنىڭ ئىچىدە بېقىلغان بېلىق 19 تونىا). مۇشۇ يىر يىلدا 4068 مو يەرگە كۆچەت تىكىلدى، تۇتۇش نىسبىتى 86% بولدى، مەجبۇرىي تىكىلگەن كۆچەت 150 مىڭ تۇپ، پارچە - پۇرات تىكىلگەن كۆچەت 100 مىڭ تۇپ. 4000 ئادەم (قېتىم) سەپەرۋەرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، 2000 نەچچە مو يەردىكى توغراق پۈتالدى. يېزا ئىجتىمائىي ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 57 مىليون 970 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مۇشۇ يىر يىلدا ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا جەمئىي 3 مىليون 552 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى (بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە مالىيەسىدىن سېلىنغان مەبلەغ 430 مىڭ يۈەن، دۆلەتتىڭ سالغان مەبلىغى 462 مىڭ يۈەن، يېزا - كەنتلەر ئۆزى تەييارلىغىنى 1 مىليون 40 مىڭ يۈەن)، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەر دەرىجىلىك يۇرۇشلەشكەن سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىدىن 614 ى قۇرۇلدى. يېزا - بازار كارخانىلىرىنىڭ ئۇمۇمىي كىرىمى 125 مىليون 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

سانائەت ئۇمۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 135 مىليون 600 مىڭ يۈەن (ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا 128 مىليون 100 مىڭ يۈەن) گە يېتىپ، 38.45% ئاشتى. مۇشۇ يىر يىلدا 462 تونىا چۇچۇك بۇيا قىيامى، 11 مىڭ 429 تونىا بېلىق قاسراقسىمان ۋېرمىكۇتىت، 4967 تونىا كۆپتۇرمە ۋېرمىكۇتىت تالقىنى، 4797 تونىا پاختا يىپ، 24 مىليون 840 دانە خىش، 21 تونىا سۇلياۋ ياسالما، 38 تونىا قىسقا تالالىق پاختا، 8647 تونىا چىگىتى ئايرىلغان پاختا، 3937 تونىا ئۇن، 1191 تونىا سۇ يېغى، 120 تونىا يود قوشۇپ ئىشلەنگەن تۇز، 320 تونىا سۇيۇق ئەينەك، 20 مىڭ 222 قۇر كىيىم - كېچەك، 85 تونىا ئىنچىكىلەپ ئىشلەنگەن لوپنۇر كەندىرى چىگىسى، 24 تونىا يېمەكلىك ئىشلەپچىقىرىلدى. 10 - ئايدا، جەمئىي 65 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان، ئۇمۇمىي كۆلىمى 86 مىڭ 400 كۋادرات مېتر كېلىدىغان، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 24 مىڭ تونىا كېلىدىغان بوتقا زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى. ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تۇراقلىق مۇلۇككە 14 مىليون 30 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. تاشيولدا توشۇلغان يولۇچى ئوبوروت مىقدارى 9 مىليون 370 مىڭ ئادەم/كىلومېتر‌غا، يۈك ئوبوروت مىقدارى 18 مىليون 218 مىڭ تونىا / كىلومېتر‌غا يەتتى. 32 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا يېزا - بازار يولى ياسالدى، بۇنىڭ ئىچىدە شېغىل يانتۇ‌زلىغان يول كۆلىمى 17 كىلومېتر. پوچتا - تېلېگراف كەسپىنىڭ ئۇمۇمىي تىجارەت سوممىسى 1 مىليون 101 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تاۋارلارنىڭ پارچە سېتىلىش ئۇمۇمىي سوممىسى 49 مىليون 80 مىڭ يۈەنگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنىڭ پارچە سېتىلىش سوممىسى 15 مىليون 570 مىڭ يۈەن. دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 703 يۈەن بولدى. ناھىيە بويىچە يىل ئاخىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچى 8868 بولۇپ، مۇشۇ يىر يىلدا 37 مىليون 218 مىڭ 800 يۈەن ئىش ھەققى تارقىتىلدى، ناھىيە بازىرىدا ئىش كۈتۈپ تۇرغانلاردىن 130 ى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يېزا - بازارلاردا بانكىغا ئامانەت قويۇلغان پۇلنىڭ يىل ئاخىرىدىكى قالدۇقى 35 مىليون 950 مىڭ يۈەنگە يەتتى. مۇشۇ يىر يىلدا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 2373 ئادەم (قېتىم) گە ۋاقىتلىق ياردەم بەردى، جەمئىي تارقىتىلغان قۇتقۇزۇش

پۇلى 25 مىڭ يۈەن (ئوزۇقلۇق ئاشلىق ۋە قوشۇمچە يارەمنى شۇنىڭ ئىچىدە).

ناھىيىدىكى پەن - تېخنىكا خادىمى 1125. ناھىيىلىك ۋېرمىكۇلىت چەكلىك شىركىتى تەتقىق قىلىپ ياساپ چىققان بىرىكمە ۋېرمىكۇلىت ئوغۇتى 1992 - يىللىق مەملىكەتلىك «ئۇچقۇن» پىلانى تەتجىلىرى ۋە پاتېنت تېخنىكىسى ئۇرۇمچى يەرمەنكىسىدە كۆمۈش مېدال مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىلىك مال دوختۇرلۇق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكتىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە تاماملانغان «شالدىر چۇچۇك بۇيىنى تۇزلەشلىكتىكى پەس چىملىقلارنى ياخشىلاشتا پايدىلىنىش ھەققىدە تەتقىقات» ئاپتونوم رايونىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 4 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ھەمدە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ئىدارىسى يېزىلارنىڭ ئېنېرگىيە ۋە مۇھىتىنى ئاسراش ئىشخانىسى باشچىلىقىدا تاماملانغان «يېزىلاردا كۆمۈر ۋە ئوتۇننى تېجەش تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش» بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ پەن - تېخنىكا تەرەققىياتى بويىچە 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ناھىيىدىكى مەركىزىي باشلانغۇچ مەكتەپ 12 (مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپ ئۇچ، ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلار بىلەن خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار ئارىلاش ئوقۇيدىغان مەكتەپ توققۇز)، ئوقۇغۇچىسى 6312 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 4105)؛ ئوتتۇرا مەكتەپ ئۇچ (مىللىي ئوتتۇرا مەكتەپ ئىككى)، ئوقۇغۇچىسى 2124 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى 1186)؛ ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى 627 (ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇتقۇچى 337). مۇشۇ بىر يىلدا مائارىپ ئاساسىي قۇرۇلۇشىغا 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى، 840 كۋادرات مېتىرلىق مەكتەپ ئۆيى سېلىندى. ئۇچ ئورۇندا يېزا (بازار)، مەيدان مەدەنىيەت پونكتى قۇرۇلدى. مۇشۇ بىر يىلدا ناھىيە دەرىجىلىكتىن تۆۋەن تەنھەرىكەت يىغىنى 15 قېتىم، ناھىيە دەرىجىلىك تەنھەرىكەت يىغىنى 13 قېتىم ئوتكۈزۈلدى. ناھىيىدىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە ئاپپاراتى 12 (يېزا، مەيدان شىپاخانىسى ئون)، كەسپىي سەھىيە تېخنىكا خادىمى 170، كېسەل كارىۋىتى 160.

پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ مەسئۇللىرى

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتىنىڭ شۇجىسى: ياڭ مىڭچۈەن، مۇئاۋىن شۇجىلىرى: ئابلىتىپ ئاقموللا، نۇڭ بىڭ.

11 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى: تۇردى تالىش (5 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن يۆتكەلدى)، مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: لىيۇچىن، ھاۋاخان سۇلايمان، لى جياجۇ (12- ئايدا ۋەزىپىسىدىن يۆتكەلدى)، ئابدۇراق قاسىم، جاڭ شىگۈيۈەن (4-ئايدا ۋەزىپىگە تەينەلەندى).

ھاكىمى: نىياز ئابلا، مۇئاۋىن ھاكىملىرى: فېي ۋېنلۇڭ (5 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن يۆتكەلدى)، جىن جىڭ (مانجۇ، 5 - ئايدا ۋەزىپىگە تەينەلەندى)، مەھەممەت كېرىم، رېشىت مېيىن، يۈچۈنئەن (12 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن يۆتكەلدى)، پەن - تېخنىكىغا مەسئۇل مۇئاۋىن ھاكىمى: ۋاڭ پېيجى.

سىياسىي كېڭەش 9 - نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ رەئىسى: لوجىڭدۇڭ، مۇئاۋىن رەئىسلىرى: ئىسلام قادىر، ئىمىن ئەمەر، لياڭ دۇ (ئايال، 6 - ئايدا ۋەزىپىسىدىن يۆتكەلدى)، باقى قازىھاجى

خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى: تۇردى ئابلا.

خەلق تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باش تەپتىشى: روزى ھوشۇر

چوڭ ئىشلار

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جەمئىي 6 مىليون يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنغان، دۆلەتنىڭ «ئۇچقۇن» تۈرى ھېسابلانغان لوپنۇر ناھىيىلىكلوپنۇر كەندىرى زاۋۇتى ئاپتونوم رايونلۇق پەن-تېخنىكا كومىتېتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىندى.

10 - ئايدا جەمئىي 65 مىليون يۈەن مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان، يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى 24 مىڭ تونىنا بولغان لوپنۇر ناھىيىلىك بوتقا زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلاندى.

11 - ئايدا جەمئىي 900 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق مەبلەغ سېلىنغان، قۇرۇلۇش كۆلىمى 2000 كۋادرات مېتردىن ئاشىدىغان ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مېھمانخانىسى پۈتۈپ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى.

12 - ئايدا ناھىيە بازىرىدىن ئاقسوپى يېزىسىغا بارىدىغان ئۇزۇنلۇقى 30 نەچچە كىلومېتىرلىق، شېغىل يانتۇزۇلغان تاشيولدا قاتناش باشلاندى.

ئاخىرقى سۆز

يېڭىدىن تۈزۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» توققۇز يىل داۋامىدا تۆت قېتىم تۈزىتىلىپ، مانا ئەمدى نەشىرگە بېرىلدى.

لوپنۇر ناھىيىسى چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى) تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئاز كەم 100 يىللىق تارىخقا ئىگە، بۇ ئارىلىقتا پەقەت گۈاڭشۇ 33 - يىلى(1907- يىلى)لا ئامبال جۇفاڭشۇ «شىنپىڭ ناھىيىسىدىكى يۈرتلار تەزكىرىسى» دېگەن كىتابنى تۈزگەندى.

يېڭىدىن تۈزۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» — يېڭى نۇقتىئىنەزەر، يېڭى ماتېرىيال، يېڭى ئۇسۇل ۋە يېڭىچە ئۇسلۇبتا تۈزۈلگەن سوتسىيالىستىك يېڭى ناھىيە تەزكىرىسى. 1985 - يىلدىن باشلاپ، ناھىيە ئىچى ۋە سىرتىدىن كەڭ كۆلەمدە ماتېرىيال توپلىنىپ، 1986- يىلدىن 1988 - يىلغىچە دەسلەپكى ئورىگىنالى يېزىپ پۈتتۈرۈلدى، دەسلەپكى ئورىگىنال پۈتكەندىن كېيىن، ناھىيىدىكى ھەر قايسى ئورۇنلار ھەمدە ناھىيىدە تۇرۇشلۇق يېزا ئىگىلىك بوز يەز ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىدىن پىكىر ئېلىندى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ئابلىتىپ ئاقموللا، ھاكىم نىياز ئابلا، ناھىيىلىك پارتكوم دائىمىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى لوجىڭدۇڭ، مۇئاۋىن ھاكىم فېي ۋېنلۇڭ قاتارلىق ناھىيىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا، مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىكى يولداشلارنى يىغىپ، تەزكىرە كىتابىنىڭ دەسلەپكى ئورىگىنالى ھەققىدەپىكىر ئالدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ناھىيىلىك تارىخ- تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى يولداشلار كۆپچىلىكنىڭ پىكرىگە ئاساسەن تولۇقلاپ ئۆزگەرتتى، تۈزىتىلگەن 2 - ئورىگىنال تەييارلاپ چىقىلغاندىن كېيىن، يەنە پىكىر ئېلىندى. شۇنداق قىلىپ، 1991 - يىل 8 - ئايدا تەزكىرە كىتابىنىڭ تۈزىتىلگەن 3 - ئورىگىنالى تەييارلاپ چىقىلدى. 1991 - يىل10 - ئايدا باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى لوپنۇر ناھىيىسىدە «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ ئورىگىنالىنى باھالاش يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى نۇرمۇھەممەت دۆلەتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى ئەيرىنسەي ۋە ئوبلاستقا بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلاردىكى ھەمدە باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى سەككىز ناھىيە، بىر شەھەردىكى تەزكىرىچى كەسىپداشلار باھالاش يىغىنىغا قاتناشتى. باھالاش يىغىنىدىن كېيىن، ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى مەخسۇس يىغىن ئۆتكۈزۈپ، تەزكىرە ئورىگىنالىنى تۈزىتىش خىزمىتىنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى، ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى بىر يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ تۈزىتىلگەن 4 - ئورىگىنالنى تەييارلاپ چىقتى.

ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەھمىيەت بېرىشى ۋە رەھبەرلىك قىلىشى مەزكۇر تەزكىرە كىتابىنى ياخشى تۈزۈشنىڭ كاپالىتى بولدى. 1984 - يىلى ناھىيىدە تەزكىرە كومىتېتى ۋە ئۇنىڭ ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، تەزكىرىچىلىك خىزمىتى رەسمىي كۈنتەرتىپكە قويۇلدى ھەمدە تەزكىرىچىلىك خىزمىتى سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى بىر

چوڭ ئىش سۈپىتىدە تۇتۇلدى. ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى ياڭ مىڭچۈەن تەزكىرە ئورىگىنالىنى شەخسەن ئۆزى كۆرۈپ چىقتى، ھاكىم تۇردى تالىش، مۇئاۋىن ھاكىم فېي ۋېنلۇڭلار تەزكىرىچىلىك خىزمىتىدە دۇچ كەلگەن قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشقا ئەستايىدىل ياردەم بەردى شۇنداقلا ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى ۋە ماددىي كۈچ قاتارلىق جەھەتلەرنى تولۇق كاپالەتلەندۈرۈپ، تەزكىرىچىلىك خىزمىتىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا قولايلىق يارىتىپ بەردى.

يېڭىدىن تۈزۈلگەن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ يورۇقلۇققا چىققانلىقىنى ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى، ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى ۋە ئالاقىدار تەزكىرىچى مۇتەخەسسىسلەر، ئالىملارنىڭ قىزغىن ياردىمى ۋە رەھبەرلىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى ۋىلايەت، ناھىيە تەزكىرىسى خىزمىتى بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى گودېفۇ ھەمدە سۇخاۋفا، بايىنغولىن ئوبلاستىدىن خۇباڭجۇ، پۇشۆجى، شيېداجېڭ، يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى «بوستان» گېزىتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى ۋاڭ يېپىڭ، خېجىڭ ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىدىكى جۇشىپىڭ قاتارلىق يولداشلار بىزنىڭ تەزكىرە ئورىگىنالىمىزنى تۈزىتىپ بەردى. ئوبلاستلىق تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى جىن شياڭخۇڭ ۋە مۇھەررىر شيېجېڭشۆلەر تەزكىرە ئورىگىنالىنى تۈزىتىش ھەققىدە پىكىر بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ سابىق مۇئاۋىن مۇدىرى جۇڭ يىڭ تەزكىرە كىتابىنىڭ زاۋۇتتا تىزىلغان نۇسخىسىنى كۆرۈپ چىقتى، ئالىي مۇھەررىر جۇڭ شىڭچى كىتابتىكى تارىخىي ماتېرىياللارنى تۈزەتتى.

بىزنىڭ تەزكىرىچىلىك خىزمىتىمىز ناھىيىدىكى ھەر مىللەت كادىرلار ۋە ئاممىنىڭ ياردىمىدە ئېلىپ بېرىلدى، ناھىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇن، زاۋۇت، كانلار تەزكىرە كىتابىنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. ۋېي شىڭدى، جۇجياڭ، لى شىڭلىيەن، گوگۇاڭخۇ، لوۋېنبېن، ماۋيىنخۇا، لى جيېمىن، ھاشىم سەمەت، ئابلىمىت مامۇت، ھەمراخان تۆلەندى قاتارلىق يولداشلار خىزمىتى ئالدىراش پەيتلەردىمۇ تەزكىرە كىتابىنىڭ بەزى باب، پاراگرافلىرىنى ئەستايىدىل تۈزىتىپ چىقتى. ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ سابىق رەئىسى غوپۇر ياقۇپ ۋە پېنسىيىگە چىققان كادىر ئىساق ھاشىملار تەزكىرە كىتابىنى نۇرغۇن تارىخىي ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. ناھىيىلىك ئارخىپخانا ماتېرىيال ئاختۇرۇشقا ناھايىتى قولايلىق يارىتىپ بەردى، ۋۇجىنمىڭ، قادىر كېرەم، تاۋزې، ليۇشۇشىن، لى ۋېنخەي قاتارلىق يولداشلار تەزكىرە ئورىگىنالىنىڭ قىسمەن باب، پاراگرافلىرى ئۈچۈن نۇرغۇن ماتېرىيال توپلاپ بەردى. بىز بۇ يولداشلار ۋە ئۇرۇنلارغا سەمىمىي تەشەككۇر ئېيتىمىز ۋە ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىمىز.

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرە تۈزۈش — بىر خىل يېڭى خىزمەت، قىيىنلىق دەرىجىسى ناھايىتى چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، سەۋىيىمىز چەكلىك بولغاچقا، كەمچىلىك ۋە خاتالىقلاردىن ساقلىنىشمۇ تەس. شۇڭا تەزكىرىچى مۇتەخەسسىسلەر ۋە كەسىپداشلار ھەمدە كىتابخانلارنىڭ تەنقىد بېرىپ تۈزىتىشىنى سورايمىز.

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» تەھرىر بۆلۈمى

1993 - يىل 12 - ئاي

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» نىڭ تەھرىرات ئاپپاراتى ۋە تۈزگۈچى خادىملىرى

لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى

1985 - يىل 10 - ئايدىن 1988 - يىل 4 - ئايغىچە

مۇدىرى: تۇردى تالىش

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: مەھەممەت كېرەم، فېي ۋېنلۇڭ، شائ گۇاڭلىڭ

ئەزالىرى: ياڭ جيەنرۇڭ، غوپۇر ياقۇپ، مىجىت ئاسىم، ۋۇباۋچېڭ، لى چۇەنجېن، ئەخمەت ئەيسا، بورھان ئاسىم، تەن شىخۇڭ، شەن شۇلياڭ، غالىپ روزى، ئەمەر جېلىل، خۇباڭجۇ

1988 - يىل 4 - ئايدىن 1989 - يىل 12 - ئايغىچە

مۇدىرى: تۇردى تالىش

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: ۋېي زېڭتاڭ، فېي ۋېنلۇڭ، مەھەممەت كېرەم، رۇەن گوجۇڭ

ئەزالىرى: ھەسەن موللا، شائ گۇاڭلىڭ، غوپۇر ياقۇپ، ۋۇباۋچېڭ، لى چۇەنجېن، ئەخمەت ئەيسا، بورھان ئاسىم، تەن شىخۇڭ، شەن شۇلياڭ، غالىپ روزى، ئەمەر جېلىل

1989 - يىل 12 - ئايدىن 1993 - يىل 5 - ئايغىچە

مۇدىرى: نىياز ئابلا

مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: تۇردى تالىش، لوجىڭدۇڭ، فېي ۋېنلۇڭ، مەھەممەت كېرەم

ئەزالىرى: ھەسەن موللا، رۇەن گوجۇڭ، شائ گۇاڭلىڭ، ۋۇباۋچېڭ، غوپۇر ياقۇپ، ئەخمەت ئەيسا، بورھان ئاسىم، شەن شۇلياڭ، غالىپ روزى، ئەمەر جېلىل، ھەببۇللا ئايۇپ، دۇڭ ياڭبو، ژاڭ جاۋ، جاڭ زىچى

1993 - يىل 5 - ئاي

مۇدىرى: قۇربان سۇلايمان
مۇئاۋىن مۇدىرلىرى: نىياز ئابلا، لوجىڭدۇڭ، ۋاڭ جىنمىڭ، لى چۇەنجېن
ئەزالىرى: ئەنۋەر ئوسمان، شاڭ گۇاڭلىڭ، ۋاڭ جىڭمىڭ، دۇڭ ياڭبو، غوپۇر ياقۇپ، جىڭ يۇڭپىڭ، ۋۇشىڭجياڭ، بورھان ئاسىم، زۇخۇڭلياڭ

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تۈزگۈچى خادىملار

باش مۇھەررىرى: شاڭ گۇاڭلىڭ
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى: ۋاڭ جيەنچياڭ
كوررېكتورلار: ۋاڭ جيەنچياڭ، ۋاڭ شۇنخې
سۈرەت تارتقۇچىلار: ۋاڭ جيەنچياڭ، جۇجياڭ، فەن لىيەنجى، خۇلۇنجېڭ

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى ئورۇنلار

ج ك پ لوپنۇر ناھىيىلىك كومىتېتى
لوپنۇر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى
لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق تەزكىرە كومىتېتى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

سوتسىيالىستىك يېڭى تەزكىرىلەردىن «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نىڭ خەنزۇچىسى 1993 - يىل 12 - ئايدا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغاندى، خەنزۇچىسى نەشردىن چىقىپ ئاز كەم ئىككى يىلدىن كېيىن يەنى 1995 - يىلنىڭ ئاخىرىدا مەزكۇر تەزكىرىنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ئىشىغا تۇتۇش قىلدۇق. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە بۆلۈمىدىكى مۇھەررىرلەرنىڭ جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرۈشى نەتىجىسىدە مەزكۇر تەزكىرىنىڭ ئۇيغۇرچىسى نەشر قىلىنىپ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇ، لوپنۇر ناھىيىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى ھاياتىدىكى خۇشاللىنارلىق ئىش.

لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بولۇپمۇ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى لىيۇكېيى، ھاكىم جېلىل ناسىرلار «لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ نەشر قىلىش ئىشىغا ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلدى. مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ۋە تارماقلارمۇ، ناھىيە مالىيەسىدە قىيىنچىلىق بولۇۋاتقان ئەھۋالدا، چارە - ئامال قىلىپ، تەرجىمە ۋە نەشر قىلىشقا كېتىدىغان خىراجەتنى ھەل قىلىپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن، بىز دەرھال تەرجىمە ۋە نەشر قىلىش ئىشىنى ئۇيۇشتۇرۇشنى ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى تەھرىر - تەرجىمە بۆلۈمىگە ھاۋالە قىلدۇق. تەھرىر - تەرجىمە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئابدۇرۇپ ئىلى مەزكۇر تەزكىرىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ باش مۇھەررىرلىكىنى ئۈستىگە ئالدى ۋە پۈتۈن كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى. مەسئۇل مۇھەررىرلىكنى بېلىقىز مۇھەممەت ئۈستىگە ئالدى. ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر نۇرمۇھەممەت دۆلەتى پۈتۈن كىتاب تەرجىمىسىنىڭ بېكىتىلگەن نۇسخىسىنى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى. بىز تەھرىر - تەرجىمە بۆلۈمىدىكى تەھرىر خادىملارنىڭ جاپالىق ئەمگىكىگە چىن قەلبىمىزدىن رەھمەت ئېيتىمىز.

ئادەم ئىسمى، يەر - جاي ناملىرى قاتارلىقلارنىڭ توغرا بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئاخىرقى بەت نۇسخىسىنى لوپنۇر ناھىيىلىك ئەدلىيە ئىدارىسىدىن قۇربان ئىسمائىل ئوقۇپ چىقتى.

ئۇيغۇرچە نەشر قىلىش جەريانىدا، كىتابنىڭ خەنزۇچە نۇسخىسىدا دىققەتسىزلىكتىن كېتىپ قالغان قىسمەن خاتالىقلار تۈزىتىۋېلىندى.

تەھرىر - تەرجىمە ئىشىدا مەلۇم سەۋەنلىكلەر بولۇشى مۇمكىن، كۆپچىلىكنىڭ تەنقىدىي پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

لوپنۇر ناھىيىلىك تارىخ - تەزكىرە ئىشخانىسى

1997 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى

«لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر: ئابدۇرۇپ ئېلى

مەسئۇل مۇھەررىر: بېلىقنىز مۇھەممەت

تەھرىر - تەرجىمىسىگە قاتناشقۇچىلار: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى) ئابدۇرۇپ ئېلى، ئابلىمىت ياقۇپ، ئابدۇرېھىم ياقۇپ، ئاسىيە خوجا، ئابلىز ئورخۇن، ئابدۇرېشىت ياقۇپ، ئەخمەت روزى، ئەخمەت جۇبەيرى، بېلىقنىز مۇھەممەت، پولات ھىمىت، جەمىلە ئابلا، غوجائەخمەت يۇنۇس، قادىر ھاپىز، كېرىم يۇسۇپ، مەرھابا شاۋدۇن، مەمتىمىن ھاشىم، ھەلىمە دۆلەتىيە، ئۆمەر مامۇت، ئىسلام ھۆسەيىن

تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى: نۇرمۇھەممەت دۆلەتى

كوررېكتورلار: مەريەم ئابدۇرېھىم، خالىدە مۇختەر

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مۇرادىل ئابىت

《尉犁县志》维吾尔文版编译人员

主　　编： 阿不都肉甫·艾力

责任编辑： 贝丽克孜·穆罕默德

编译人员： （姓氏以维吾尔文字母为序）

阿不都肉甫·艾力，阿不力米提·亚库甫，阿不都热依木·亚库甫，阿斯亚·霍加，阿不力孜·鄂尔浑，阿不都热西提·亚库甫，艾合买提·肉孜，艾合买提·居白热，贝丽克孜·穆罕默德，甫拉提·依米提，加米拉·阿不拉，霍加阿合买提·尤努斯，哈德尔·阿皮孜，克力木·玉苏甫，玛尔哈巴·夏吾东，买买提明·阿西木，海丽玛·多来提亚，乌买尔·马木提，斯拉木·玉赛音

验　　收： 努尔穆罕默德·多来提

校　　对： 玛丽亚木·阿不都热依木，哈丽达·木合塔尔

封面设计： 穆拉丁·阿比提

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى جايلار تەزكىرىسى
لوپنۇر ناھىيىسى تەزكىرىسى
لوپنۇر ناھىيىلىك تەزكىرە كومىتېتى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى ۋە تارقاتتى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق كوچىسى №348)
ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى لازىر نۇرلۇق ھەرپ تىزىش شىركىتىدە تىزىلدى
شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار رەڭلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1092 × 787 مىللىمېتر 1/16
باسما تاۋىقى: 47.625 قىستۇرما ۋاراقى: 13
1997 - يىل 3 - ئاي 1 - نەشرى
1997 - يىل 3 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1500 — 1
ISBN7—228—03067—2/K.486
باھاسى: 80.00 يۈەن

新疆维吾尔自治区地方志丛书

尉犁县志

尉犁县地方志编纂委员会编

新疆人民出版社出版发行

（乌鲁木齐市解放南路348号　邮政编码830001）

新疆维吾尔自治区地方志编纂委员会激光照排公司照排

新疆维吾尔自治区地矿彩印厂印刷

787×1092毫米　16开本　47.625印张　13插页　740千字

1997年3月第一版　1997年3月第一次印刷

印:1—1500

ISBN7—228—03067—2/K·486　定价:80.00元